

K. MARX-F. ENGELS

DE LA

Karl Marx
Friedrich Engels

Karl Marx
Friedrich Engels

Dela
Trinaesti tom

Urednik
Gligorije Ernjaković

Prevodioci
Ljubica Bauer Protić
Zora Minderović
Zoran Marić

Institut
za medunarodni
radnički pokret

Prosveta
izdavačko preduzeće

KARL
MARX
FRIEDRICH
ENGELS

DELA
TOM 13

BEOGRAD 1976

PREDGOVOR

3

Trinaesti tom dela Karla Marxa i Friedricha Engelsa sadrži radove koje su oni napisali u toku 1854. godine — tačnije, od 8. januara 1854. do 23. januara 1855. Sve su to novinski članci (89 ih je na broju) pisani uglavnom za liberalni američki dnevnik »New-York Daily Tribune«. Svega desetak članaka je krajem 1854. napisano za liberalno-demokratski list u Breslavi (današnjem Vroclavu) »Neue Oder-Zeitung« i jedan članak za list »Zuid Afrikaan«, koji je izlazio na holandskom i engleskom jeziku u Keptaunu. Neki od članaka pisanih za »New-York Daily Tribune« objavljeni su, sa izvesnim izmjerama, i u londonskom čartističkom organu »The People's Paper«.

Tematiku članaka određivala su zbivanja u Evropi 1854. godine. Bila je to druga godina krinskog rata, godina u kojoj su se i inače zamršeni odnosi oko tzv. istočnog pitanja sve više komplikovali i u kojoj su se Engleska i Francuska u ratu koji je 1853. započeo između Rusije i Turske — oklevajući, ali ipak sve potpunije angažovale na strani Turske, da bi sa nastupanjem jeseni sistematskim opsedanjem Sevastopolja konačno prešli i na oružane sukobe s Rusijom.

U oblasti međuklasnih i međunacionalnih odnosa u evropskim zemljama, koje su, kao najrazvijenije, davale impuls ukupnom političkom zbivanju u tadašnjem svetu, bila je to godina u kojoj su se još osećale posledice poraza revolucionarnodemokratskih snaga i nacionalno-oslobodilačkih pokreta 1848/49. Radnički pokret se u većini evropskih zemalja još nije bio odvojio od opšteg demokratskog pokreta, pa je čak i u privredno i politički najrazvijenijoj zemlji, u Engleskoj, gde je čartistički pokret imao za sobom već niz samostalno izvedenih akcija, nastupila neka vrsta oseke — radnička klasa kao da je bila izgubila veru u sopstvene snage.

Međutim, ni snage apsolutizma i reakcije nisu mogle mirno da koriste mogućnosti koje im je otvarao burni razvoj proizvodnih snaga i da nesmetano uživaju plodove svoje pobe: suprotnosti među interesima različitih zemalja vodile su i u uslovima pune ekspanzije kapitalizma novim sukobima i potresima na svetskom planu, a i u svakoj od ovih zemalja posebno pooštrena eksploatacija izazivala je organiza-

ciono nepovezan ali direktan otpor radničkih masa, pa su se tako stvarali uslovi za mobilizaciju naprednih snaga u širim razmerama. Bilo je to vreme kad su izveštaji engleskih fabričkih inspektora o uslovima i posledicama fabričkog rada i neobuzdane eksploatacije bili, ne samo sa humanog nego i sa opšte nacionalnog stanovišta, porazniji od bilo kog izveštaja o ratnim operacijama na frontovima.

Izvor opšte nesigurnosti bile su, uostalom, i manje razvijene zemlje. U Španiji na primer, gde je buržoaskodemokratski razvoj bio znatno sporiji nego u drugim zapadnoevropskim zemljama, dvorske zavere i vojne pobune otvorile su upravo 1854. godine ventile za izbijanje dubljih i širih nemira, u kojima se sad u jednoj sad u drugoj pokrajini ispoljavala takva revolucionarna energija masa da je, zbog oslabljenog apsolutističkog režima i još nekonsolidovanog buržoaskog poretka, postojala mogućnost naglih demokratskih promena i potresa, koji verovatno ne bi ostali bez odjeka i u ostalim zapadnoevropskim zemljama. Već i zbog samog geografsko-strategijskog položaja Španije svaka kriza u njoj budila je različite aspiracije velikih evropskih sila, u prvom redu Engleske i Francuske, i vodila njihovoj konfrontaciji. Na sličan način je postojeće stanje u Evropi ugrožavala i Austrija, opterećena kompleksom nacionalnih odnosa sa Mađarskom, Italijom, slovenskim i balkanskim narodima, kao i rivalstvom sa Pruskom.

Spokojstvo Evrope je u izvesnom smislu bilo ugroženo i stupanjem Sjedinjenih Američkih Država na put ubrzanog privrednog i tehničkog razvoja, jer se dovodio u pitanje postojeći odnos snaga u oblasti međunarodne trgovine i politike.

U takvim uslovima Marx i Engels su se našli pred nizom komplikovanih i teških zadataka. Trebalo je izvući iskustva i pouke iz poraza naprednih snaga 1848/49. i teorijski se pripremiti za nove okršaje, boriti se protiv malodušnosti i defetizma u redovima revolucionara i demokratskog pokreta uopšte i pripremiti uslove za obnavljanje i stvaranje novih nacionalnih i međunarodnih radničkih organizacija — i sve to u uslovima najcrnje reakcije i policijskog terora, bez sopstvenih glasila i bez slobode štampe uopšte.

Marx je i u tim, izuzetno teškim uslovima nastavio intenzivno bavljenje ekonomskom teorijom. Proučava dela klasika političke ekonomije i savremena ekonomska kretanja — prikuplja, sređuje i proučava statistički i drugi materijal o njima. Uporedo s tim, da bi mogao da prati tekuća politička zbivanja i da se uključi u njih, on proučava istoriju i društvene odnose Španije, Grčke, Italije — zemalja u kojima je bilo vidno buđenje revolucionarnih snaga. Engels proširuje i produbljuje svoja znanja iz vojne teorije i istorije ratova, izučava jezike evropskih naroda da bi što neposrednije mogao da upozna specifičnosti društvenih i političkih kretanja u raznim zemljama. U isto vreme obojica su zaokupljeni problemima revolucionara emigranata (uglavnom iz Nemačke, ali i iz drugih evropskih zemalja), u čijim su se re-

dovima pod pritiskom međunarodne političke reakcije i teškog emigrantskog života počeli javljati znaci demoralizacije: neki su napuštali političku borbu, neki su bili spremni da iz očajanja uleću u politički avanturizam, neki su postajali žrtve neprijateljskih, policijskih, pa i međusobnih intriga, a svi skupa su u pogledu materijalne egzistencije živeli od danas do sutra. Jednima je trebalo naći neku zaradu, drugima omogućiti prebacivanje u Ameriku, neke je trebalo direktno novčano pomagati, a neke opet izolovati i bojkotovati. Veći deo tih briga, naročito u pogledu zbrinjavanja i novčanog pomaganja, padao je na Engelsa, ali ih ni Marx, pošto je živio u centru, u Londonu, nije bio pošteđen.

Pored pomenutog intenzivnog studijskog rada i intenzivne prepiske sa revolucionarima iz raznih evropskih zemalja, glavno polje za svoju revolucionarnu političku aktivnost Marx i Engels u to vreme nalaze u publicistici. Na evropskom tlu mogućnosti su za izvesno vreme bile minimalne i zato oni nastavljaju ranije započetu saradnju u liberalnom američkom listu »New-York Daily Tribune«. Naravno, čim bi se bilo gde ukazala i najmanja mogućnost, oni su se sa svojim priložima javljali i u drugim listovima.

Formalno, dopisnik američkog lista je Marx, ali pošto su događaji te godine nametali vojne teme i praćenje zbivanja na ratištu, Marxu je često u pomoć priskakao Engels jer je u tu problematiku bio bolje upućen. Međutim, svestan značaja teorijskog rada kojim se bavio Marx, i da bi ga što više oslobodio drugih obaveza, Engels je, kad god je stigao, odnosno kad god je imao materijala, zamenjivao Marxa u funkciji dopisnika i kad su u pitanju bile druge teme.

Marx i Engels su koristili stranice lista »New-York Daily Tribune« za izlaganje svojih stavova prema aktuelnim pitanjima radničkog pokreta, unutrašnje i spoljne politike i ekonomskog razvoja evropskih zemalja, za razotkrivanje suštine kolonijalne ekspanzije tih zemalja i za upoznavanje javnosti s nacionalnooslobodilačkim težnjama porobljenih i zavisnih zemalja. Uzgred treba napomenuti i to da je redakcija lista ponekad unosila izmene u članke ili ih je, zbog njihove aktuelnosti i visoke vrednosti, uzimala za uvodnike i tada ih objavljivala bez potpisa. Naravno, Marx je često protestovao protiv takvog postupanja.

S obzirom da je 1854/55. godine centralni događaj u evropskoj politici bio kranski rat, Marx i Engels se u svojim člancima najviše bave odnosima među evropskim silama i samim tokom ratnih operacija na raznim frontovima.

Razume se, ceo taj kompleks pitanja oni gledaju pod uglom razvoja proleterskorevolucionarnog i demokratskog pokreta uopšte, uključujući tu i nacionalnooslobodilačke težnje potlačenih evropskih naroda. S tim u vezi na pravcu glavnog udara njihove kritike stoji ruski carizam, u kome su na osnovu iskustva iz 1848/49. videli, i koji je stvarno i bio, stub feudalno-apsolutističke reakcije u Evropi. Smatrali su da

bi se njegovim porazom i padom u Evropi otvorile mogućnosti za nov revolucionarni polet i za rešavanje svih onih pitanja koja nije uspela da reši revolucija 1848/49. Odnosno, u svakoj pobjedi carističke Rusije, u svakoj popustljivosti evropskih sila prema njenim pritiscima i težnjama, Marx i Engels su videli novu prepreku za stupanje na svetsku istorijsku scenu »šeste sile« — revolucije. Zato su se sa svom oštrinom obarali na političke i diplomatske manevre u kojima su se evropske sile, idući svaka za svojim posebnim interesima, u odnosu na Rusiju ograničavale na suzbijanje njenog uticaja na Balkanu i u istočnoj Evropi, na njeno potiskivanje iz zone Bosfora i Dardanela — uopšte, na njeno slabljenje, a nikako nisu išle na uništenje njene vojne moći i na obaranje carizma.

Turska je, međutim, bila prema Rusiji u sasvim drukčijem položaju. Njeni interesi su bili neposredno ugroženi ruskim ekspanzionističkim težnjama, pa je ona 1853/54. morala ući u direktan oružani sukob s carističkom Rusijom. S obzirom na pomenuti stav prema Rusiji kao stubu evropske reakcije, Marx i Engels su smatrali da zapadne sile treba u tom ratu energično i efikasno da podrže Tursku, mada nisu imali nikakvih iluzija ni u pogledu unutrašnjeg uređenja ove zemlje, ni u pogledu nekih realnih izgleda za njenu demokratsku evoluciju. Za njih je u datom trenutku bilo odlučujuće to što, nasuprot Rusiji, Turska — kakva je bila — nije predstavljala nikakvu opasnost za proletersku revoluciju u Evropi. Međutim, pledirajući za sprečavanje prodora Rusije na Balkan, prema Mediteranu i preko Kavkaza u prednju Aziju, oni su se našli u položaju branilaca integriteta tadašnje feudalne turske države, uključujući u nju i »evropsku Tursku«, tj. balkanske zemlje koje su se u ono vreme još nalazile pod turskom vrhovnom vlašću. Iako se ni u jednom od članaka u ovom tomu Marx i Engels ne bave posebno sudbinom ovih malih naroda, oni ih vrlo često pominju, i to uvek u vezi sa širenjem ili suzbijanjem moći carističke Rusije. Oni ne uzimaju u obzir i autohtone, opravdane težnje ovih naroda za slobodom, ne pominju mogućnost njihovog stvarnog oslobađanja i stupanja na put demokratskog razvitka, već ih vide samo kao objekat i sredstvo tuđe politike bez sopstvene istorijske perspektive. Zato i nazivaju grčke ustanike protiv Turske »razbojnicima s planina«, a crnogorske »pobožnim gusarima« (str. 107. u ovom tomu), bez ograda govore o legitimnim turskim »evropskim posedima« (str. 53) i pravo Turske na prisustvo u Vlaškoj i Moldaviji potkrepljuju navođenjem ugovora sultana Bajazita iz 1393. godine (str. 250 - 251). To je, u stvari, i dalje onaj isti stav koji su Marx i Engels imali 1848/49. prema južnoslovenskim narodima, koji su se u ondašnjim zbivanjima našli sa svojim nacionalnooslobodilačkim težnjama na strani kontrarevolucionarnih snaga.¹

¹ Opširnije o tome vidi u predgovorima 8. i 11. tomu ovog izdanja.

U svakom slučaju, Rusija je u ovom tomu prisutna gotovo u svakom članku. (Izuzetak u tom pogledu čine samo članci o Španiji, pa ni oni ne svi.)

U politici evropskih saveznika vodeću reč imala je Engleska, jer je ona među saveznicima bila najmoćnija, a zbog puta za Indiju i Istok uopšte, i najzainteresovanija za odnose u istočnom Mediteranu i na Bliskom istoku. U tom rejonu je njoj više konvenirala jedna slaba Turska nego moćna Rusija ili bilo koji drugi moćniji konkurent, ali ni ona, kako je gore rečeno, nije išla na slamanje moći carističke Rusije, već samo na njeno potiskivanje iz tog rejona.

I odista, same vojne operacije, kojima je posvećena većina članka u ovom tomu, saveznici su vodili tako da su one Marxu i Engelsu pružale izvanredan materijal za raskrinkavanje licemerstva vladajućih klasa tadašnje Engleske. S druge strane, iste te operacije poslužile su Engelsu — iz čijeg pera potiču gotovo svi članci vojne prirode — za produblivanje znanja iz istorije i teorije ratovanja. Interesovanje koje su njegovi članci — obično objavljivani kao uvodnici, bez potpisa — izazivali i u širokim i u užim stručnim krugovima čitalaca u Americi — bilo je najbolji dokaz koliko je Engels već u to doba bio upućen u tu oblast. Kad se imaju u vidu kvalitet njegovih priloga s jedne strane, dosta oskudni i jednostrani izvori informacija sa bojišta i sporost prenošenja tih informacija, s druge strane, može se zaključiti koliko je Engels pridavao važnosti poslu koji je obavljao. Koliko mu je bilo stalo do pravilnog obaveštavanja javnosti i do objašnjavanja opštih političkih ciljeva revolucionarnog radničkog pokreta, toliko mu je bilo stalo i do izgrađivanja strategije i taktike oružanih borbi, s kojima se u bližoj ili daljoj budućnosti računalo.

Uz objašnjavanje političkih i vojnih ciljeva engleske oligarhije, Marx i Engels su se koristili stupcima listova u kojima su saradivali i za analizu ekonomske i unutrašnje politike te oligarhije, otkrivajući njene klasne korene i ciljeve. Priliku za to davale su Marxu debate u engleskom parlamentu, sa čijih se tribina pokušavala ubediti i engleska i evropska javnost da se ta politika vodi ne samo u interesu sopstvene nacije već isto tako u interesu demokratije i progressa uopšte. Marx se pri tom služio i obilnim statističkim materijalom koji je proučavao u okviru svojih studija iz istorije i teorije političke ekonomije.

U tim svojim nastojanjima Marx i Engels su posebno imali u vidu englesku radničku klasu. Oni su stalno bili u vezi sa čartističkim pokretom i njegovim vođama i podržavali napore za oživljavanje toga pokreta i za njegovu jasnu, klasnu i revolucionarnu orijentaciju. Upravo je u maju 1854. godine održan u Mančesteru skup predstavnika klasnog radničkog pokreta, nazvan »radnički parlament«. Razume se, Marx odmah, u dva dopisa listu »New-York Daily Tribune«, obaveštava javnost o ovom događaju i o njegovom značaju. Na poziv sazivača kongresa da bude počasni delegat, Marx — trenutno u nemogućnosti da

napusti London — upućuje Radničkom par'amentu pismo, u kome izražava osećanje ponosa i zahvalnosti zbog časti koja mu se ukazuje, ali isto tako ukazuje i na pravac u kome treba usmeriti napore: »Radnička klasa je pobedila prirodu, sad treba da pobedi ljude. Da bi uspela u tom pokušaju, njoj ne nedostaje snaga, već organizacija zajedničke snage, organizacija radničke klase u nacionalnim razmerama — što je, pretpostavljam, veliki i slavni cilj kome teži Radnički parlament« (str. 101).

S druge strane, prateći rad engleskog parlamenta, Marx ukazuje na prividnost i ograničeni karakter njegovog demokratizma jer je njegov sastav proisticao iz primene jednog izbornog sistema koji je svu vlast izručivao privilegovanoj manjini zemljoposedničke aristokratije i krupne buržoazije, dok je većinu nacije — radničku klasu — isključivao iz političkog života zemlje. Kad god se ukazala prilika, Marx je članke sa takvom sadržinom plasirao i u čartistički organ »The People's Paper«.

Uporedo s Engleskom meta Marxove kritike bila je i Francuska, koja je u oblasti međunarodne politike bila naročito aktivna, jer je bonapartistički režim bio prinuđen da pažnju nacije sa unutrašnje scene, gde je sa brzim privrednim razvojem uporedo išlo još brže bogaćenje berzanskih špekulanata, skrene na ratne pohode, koji su mogli da bude uspomene na Napoleona I, ali u isto vreme i da otvore nove puteve i tržišta francuskoj trgovini. S naročitom oštrinom Marx se obara na Louis-a Napoleona i na uski krug špekulanata, aferaša i karijerista koji se okupljao oko njega.

U diplomatskoj predigri krimskog rata i u toku samog rata Pruska i Austrija su se, svaka iz svojih posebnih pobuda, opredelile za neku vrstu neutralnosti. Vitalni interesi Pruske još nisu sezali daleko od njenih državnih granica, a njeno vojno angažovanje na strani saveznika protiv carističke Rusije moglo bi da da nove impulse demokratskom pokretu, koji je za izvesno vreme bio potisnut sa unutrašnje nemačke političke pozornice. Nasuprot takvom stavu pruske vlade, Marx se u svojim člancima zalagao za oživljavanje demokratskih snaga i za aktivniju ulogu radničke klase u nemačkim zemljama. Njegovi napori u tom pravcu vidni su naročito od decembra 1854, kad mu je demokratski orijentisani list »Neue Oder-Zeitung« otvorio svoje stupce.

Marxu i Engelsu je bilo jasno da se Austrija u vezi sa krimskim ratom naša između dve vatre: između mogućnosti da sa porazom carske Rusije izgubi moćnog saveznika i zaštitnika (četdeset osmu ona nije mogla lako zaboraviti!) i opasnosti da taj isti saveznik jačanjem svojih pozicija na Balkanu ne unese među potlačene slovenske narode nemir, koji bi se lako mogao proširiti i na Mađarsku i Italiju i tako ugroziti i sam opstanak habsburške monarhije. Oštrom zahtevu Marxovu nije moglo izmaći ovo laviranje bečkog dvora, koje se pokrivalo plaštom neutralnosti. On je nemilosrdno na videlo dana iznosio prave

motive takve politike: strah od oslobodilačkih pokreta potlačenih naroda i od ponovnog oživljavanja radničkog pokreta, uzdrmane finansije u prvom redu zbog povećanih troškova za vojsku i s tim u vezi udvaranje zapadnim bankarskim kućama, osvajačke apetite usmerene preko Balkana na Mediteran, itd. Marx i Engels su zastupali mišljenje da Austrija treba da stupi u rat na strani saveznika, jer bi se time povećavali izgledi za poraz carističke Rusije, a i operacije bi se prenale u srednju Evropu, gde su snage feudalno-apsolutističke reakcije bile naročito ranjive.

Zasebnu celinu u ovom tomu čine članci posvećeni Španiji. Marx i Engels su budno pratili zbivanje u celoj Evropi i u svakom simptomu buđenja revolucionarnih snaga gledali mogućnost prerastanja u pokrete nacionalnih i internacionalnih razmera. Zato je sasvim razumljivo što je revolucionarno vrenje u Španiji sredinom 1854. godine, u vreme kad je cela Evropa bila okrenuta sporom političkom i vojnom manevrisanju oko krmskog rata, privuklo njihovu — posebno Marxovu — pažnju. I na španskom tlu su se ukrštali interesi velikih sila — u prvom redu Engleske i Francuske, ali su jasne znake svoje zainteresovanosti pokazivale i to tako Austrija i Rusija. Marx je smatrao da revolucionarna energija koja se kao uspravna krila u španskom narodu i sukob interesa ostalih evropskih sila mogu dati snažan impuls za novi revolucionarni talas ne samo u Evropi već i u kolonijama koje je Španija držala u svojoj oslabljenoj vlasti. I da bi upoznao specifičnosti nove španske revolucije i snage koje je pokreću, Marx se tako reći bacio na proučavanje španskog jezika, istorije Španije i posebno istorije španskih revolucionarnih pokreta u prvoj polovini 19. veka (1808 - 1814, 1820 - 1823. i 1834 - 1843). Rezultat toga proučavanja predstavlja serija od osam članaka pod naslovom *Revolucionarna Španija*, objavljena u listu »New-York Daily Tribune« i još 4-5 dopisa van te serije. (Iz Marxove sačuvane beležnice se vidi da nekoliko članaka iz serije, u kojima se obrađuju događaji od 1821. do 1823. i od 1834. do 1843, »New-York Daily Tribune« nije objavila.)

Zahvaljujući temeljitosti s kojom je Marx pristupao svakom poslu i svakom problemu, ovi prilozi, pisani za jedan dnevni list, u stvari i nisu novinski članci. Sa novinskim člancima oni imaju zajedničko samo to što se čitaju lako, što se mogu pročitati u jednom dahu. Inače, to su uzorni naučni eseji i rasprave. Istorijski događaji i snage koje ih pokreću i nose prikazani su u svoj složenosti i živosti svoga delovanja. To naročito važi za faze i oblike gerilskog ratovanja 1808 - 1814. i za analizu ustava iz 1812, iza čijih osnovnih odredaba Marx s izvanrednom analitičkom oštrinom otkriva snage koje su ga porodile: od vekovnih španskih tradicija i predrasuda, preko razlika po pokrajinama, klasama i staležima, do doprinosa pojedinih istaknutih ličnosti i intelektualnih uticaja evropskog 18. veka. Objektivni uslovi, smeli i preduzimljivi pojedinci, promenljivo raspoloženje masa, pobjede naprednih

snaga i njihovi porazi — prepliću se u svom dejstvovanju i stapaju u čas brži čas sporiji, zakonit tok opšteg progresivnog društveno-istorijskog kretanja. Zato se, sasvim prirodno, nameće zaključak da ovi članci, pisani zanimljivo i bogati informacijama, imaju i značajnu naučno-metodološku vrednost.

Uzeti u celini, prilozi u ovom tomu daju čitaocu živu i reljefnu sliku zbivanja u Evropi i oko nje u jednoj od burnih pedesetih godina prošlog veka — godina u kojima su snage apsolutističke reakcije još uživale plodove svojih pobeda u 1848/49, ali su suprotnosti među velikim silama i protivrečnosti svojstvene kapitalizmu kao privrednom i društvenom sistemu jasno nagoveštavale nove potrebe i krize.

GLIGORIJE ERNJAKOVIĆ

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

DELA

JANUAR 1854 – JANUAR 1855

Friedrich Engels
Evropski rat¹⁾

Izgleda da je pitanje Turske, koje već davno čeka rešenje, stiglo najzad u fazu kad diplomatija neće više biti kadra da dugo drži u svojim rukama konce za svoje večno promenljive, podle i bezuspešne poteze. Francuska i britanska flota su uplovile u Crno more da bi sprečile rusku mornaricu da napadne bilo tursku flotu ili tursku obalu. Car Nikolaj je već davno izjavio da će takav korak biti za njega signal za objavu rata. Hoće li on to sada mirno podneti?

Ne treba očekivati da će ove udružene flote odmah napasti i uništiti bilo rusku eskadru ili utvrđenja i vojna brodogradilišta Sevastopolja. Naprotiv, možemo biti uvereni da su uputstva kojima je diplomatija snabdevala dvojicu admirala¹ tako vešto sastavljena da se, ukoliko je to moguće, izbegne svaki sukob. Ali vojni pokreti na moru i kopnu, pošto su već naređeni, potčinjavaju se ne željama i planovima diplomatije, nego sopstvenim zakonima koji se ne mogu prekršiti a da se pri tom ne izloži opasnosti sigurnost čitave ekspedicije. Diplomacija nikad nije planirala da Rusi budu potučeni kod Oltenice; no kad je Omer-paši jednom data izvesna sloboda i kad su vojne operacije jednom započete, akcija dva neprijateljska komandanta odvijala se u sferi koja se u znatnom obimu nalazila van kontrole ambasadora u Carigradu. Otuda, kad su brodovi jednom digli kotve sa svojih sidrišta u turskoj luci Bejkos, ne može se reći kojom će se brzinom oni naći u položaju iz koga ih ne mogu izvući ni molitve za mir lorda Aberdeena ni tajni sporazum sa Rusijom lorda Palmerstona, i u kome će oni morati da biraju između sramnog povlačenja ili odlučne borbe. Uzano zatvoreno more poput Crnog mora, gde protivničke flote jedva mogu postići da ne budu jedna drugoj na vidiku, upravo je mesto gde pod takvim okolnostima sukobi mogu postati neminovni gotovo svakodneвно. I ne treba očekivati da će car, bez otpora, dozvoliti da njegova flota bude blokirana u Sevastopolju.

¹ Dundasa i Hamelina

Ako, dakle, posle ovog koraka mora uslediti evropski rat, to će, po svoj prilici, biti rat između Rusije, s jedne strane, i Engleske, Francuske i Turske, s druge strane. Ovaj događaj je dovoljno verovatan da bi nas naveo da u granicama svojih mogućnosti uporedimo izgleda na uspeh i procenimo aktivnu snagu na svakoj strani.

Da li će Rusija ostati sama? Kakav će stav u opštem ratu zauzeti Austrija, Pruska i nemačke i italijanske države njima potčinjene? Tvrdi se da je Louis Bonaparta dao na znanje austrijskoj vladi da bi, ako u slučaju sukoba sa Rusijom Austrija stane na stranu te sile, francuska vlada iskoristila buntovne elemente kojima je u Italiji i Mađarskoj potrebna samo iskra da se ponovo razbukte u razorni požar, i da će tada Francuska pokušati da vaspostavi italijansku i mađarsku naciju. Takva pretnja može delovati na Austriju; ona može doprineti što dužem održanju njene neutralnosti, ali ne treba računati da će Austrija biti u stanju da ostane dugo po strani od takve borbe, ako do nje dođe. Sama činjenica da je ova pretnja izrečena može izazvati delimične pobunjeničke pokrete u Italiji, koji bi neizbežno učinili Austriju još zavisnijim i još pokornijim vazalom Rusije. I na kraju krajeva, zar nije ova napoleonovska igra već jednom bila odigrana?^[2] Može li se očekivati da će čovek koji je ponovo popeo papu na njegov svetovni presto, i koji ima već spremnog kandidata za napuljsku monarhiju^[3], dati Italijanima ono što oni žele isto toliko koliko i nezavisnost od Austrije — jedinstvo? Može li se očekivati da će italijanski narod glavačke uleteti u ovu klopku? Nema sumnje da Italijane žestoko tišti austrijska vladavina, ali oni neće mnogo žudeti da doprinesu slavi jednog carstva koje se već ljulja na svom rodnom tlu u Francuskoj, kao i slavi čoveka koji je prvi poveo borbu protiv njihove revolucije. Austrijskoj vladi je sve ovo poznato i zbog toga možemo pretpostavljati da će na nju više uticati njene finansijske teškoće nego ove bonapartističke pretnje; takođe možemo biti sigurni da će u presudnom trenutku uticaj carev u Beču prevagnuti i odvesti Austriju na stranu Rusije.

Pruska pokušava istu igru koju je igrala 1780, 1800. i 1805. godine^[4]. Njen plan je da obrazuje savez neutralnih baltičkih ili severnonemačkih država, na čijem bi čelu ona mogla igrati ulogu od izvesne važnosti i pristupiti onoj strani koja joj nudi veće koristi. Gotovo komična jednoobraznost sa kojom su se svi ovi pokušaji završavali time što se pohlepna, kolebljiva i malodušna pruska vlada bacala u zagrljaj Rusije pripada istoriji. Ne treba očekivati da će Pruska sada umaći svojoj uobičajenoj sudbini. Ona će ispipavati u svim pravcima, nuditi sebe na javnoj licitaciji, spletkariti u oba tabora, propuštati kamile a zadržavati komarce, izgubiti ono karaktera što joj je možda još preostalo, dobijati udarce, i na kraju podleći najnižem ponudaču, koji je u ovom slučaju, i u svim drugim slučajevima, Rusija. Ona neće biti saveznik Rusije već njen teret, jer će se postarati da njena vojska bude prethodno uništena, radi sopstvene koristi i zadovoljenja.

Sve dok se bar jedna od nemačkih sila ne umeša u evropski rat,

borba može besneti samo u Turskoj, na Crnom moru i na Baltiku. U tom periodu pomorske bitke moraju biti najvažnije. Nema nikakve sumnje da su savezničke flote u stanju da razore Sevastopolj i unište rusku crnomorsku flotu; da su u stanju da zauzmu i zadrže Krim, okupiraju Odesu, zatvore Azovsko more i da daju određene ruke kavkaskim gorštacima. Ništa nije lakše ako je akcija brza i energična. Pod pretpostavkom da će ovo ispuniti prvi mesec aktivnih operacija, drugi mesec bi mogao dovesti parobrode udruženih flota u britanski kanal, dok bi jedrenjaci išli za njima; jer bi turska flota bila tada sposobna da obavi sav posao koji bi se zahtevao na Crnom moru. Snabdevanje ugljem u Lamanšu i ostale pripreme mogli bi uzeti još dve nedelje; a onda bi se, spojene sa francuskom i britanskom flotom sa Atlantika i Lamanša, savezničke flote pre konca maja mogle pojaviti u sidrištu Kronštata sa takvim snagama da bi uspeh napada bio obezbeđen. Mere koje bi trebalo preduzeti na Baltičkom moru očigledne su kao i mere koje bi trebalo preduzeti na Crnom moru. One obuhvataju savez sa Švedskom, po svaku cenu; zastrašivanje Danske, ako je potrebno; ustanak u Finskoj, koji bi izbio posle iskrcavanja dovoljnog broja trupa i jamstva da će se mir zaključiti tek pod uslovom ponovnog prisajedinjenja ove oblasti Švedskoj. Trupe iskrcane u Finskoj ugrožavale bi Petrograd, dok bi flote bombardovale Kronštat. Ovo mesto je svakako vrlo jako po svom položaju. Plovni deo kanala koji vodi do sidrišta jedva će primiti dva ratna broda naporedo, a oni će pri tom izlagati svoje bokove baterijama, koje su postavljene ne samo na glavnom ostrvu nego i na manjim stenama, sprudovima i ostrvcima oko njega. Izvesne žrtve, ne samo u ljudstvu nego i u brodovima, su neizbežne. Ali ako se ovo uzme u obzir pri izradi samog plana napada, ako se jednom donese odluka da se taj i taj brod mora žrtvovati, i ako se plan sprovodi odlučno i nepokolebljivo, Kronštat mora pasti. Kamenu zidovi njegovih gradobrana ne mogu dugo izdržati koncentrisanu vatru teških Paixhans-ovih topova^[5], tog najrazornijeg od svih oruđa kad se upotrebi protiv kamenih zidova. Veliki parobrodi na vijak, sa punim brojem takvih topova po sredini broda, vrlo brzo bi ispoljili neodoljivo dejstvo, mada bi, razume se, u tom pokušaju izložili opasnosti sopstveno postojanje. Ali šta su tri ili četiri linijska broda na vijak u poređenju sa Kronštatom, ključem ruske carevine, čije bi zauzimanje ostavilo Petrograd bez odbrane.

Bez Odese, Kronštata, Rige, Sevastopolja, sa oslobođenom Finskom, i neprijateljskom armijom na kapijama prestonice, sa svim svojim rekama i lukama zatvorenim, šta bi Rusija bila? Džin bez ruku, bez očiju, bez ijednog drugog sredstva sem pokušaja da smrvi svoje protivnike težinom svog nezgrapnog trupa, bacajući ga nasume čas ovamo čas onamo gde god bi se čuo neprijateljski bojni poklič. Kad bi pomorske sile Evrope dejstvovale tako odlučno i energično, onda bi se Pruska i Austrija mogle toliko osloboditi kontrole Rusije da bi se čak mogle pridružiti saveznicima. Jer bi obe nemačke sile, ako bi se osećale

bezbednim kod kuće, bile spremne da se koriste teškoćama Rusije. Ali ne treba očekivati da će lord Aberdeen i g. Drouyn de L'Huys preduzeti tako energične korake. Pomenute sile nisu za nanošenje presudnih udaraca, i ako izbije opšti rat, inicijativa komandanata biće toliko sputana da će ih učiniti bezopasnim. Ako ipak dođe do odlučnih pobeda, nastojće se da se one pripišu čistoj slučajnosti i da njihove posledice što manje škode neprijatelju.

Rat na azijskoj obali Crnog mora flote bi mogle odmah okončati; onaj na evropskoj strani nastavio bi se relativno bez prekida. Rusi, oterani iz Crnog mora, lišeni Odese i Sevastopolja, ne bi mogli da predu Dunav bez velikog rizika (sem u pravcu Srbije radi podizanja ustanka), ali bi mogli sasvim dobro držati Kneževine, dok ih nadmoćnije snage i opasnost od iskrcavanja većih vojnih kontingenata na boku i u pozadini ne bi potisle iz Vlaške. Moldaviju ne moraju evakuisati bez neke opšte akcije, jer bi tamo demonstracije na boku i u pozadini bile od neznatne važnosti dokle god im Hotin i Kišinjev pružaju bezbednu vezu sa Rusijom.

No dok se rat ograničava na zapadne sile i Tursku s jedne i Rusiju s druge strane, on neće biti evropski rat kakav smo videli posle 1792. godine. Međutim, ako samo počne, i nehat zapadnih sila i aktivnost Rusije ubrzo će primorati Austriju i Prusku da se odluče za samodržca. Pruska po svoj prilici neće biti od velike koristi pošto je više nego verovatno da će njena armija, ma kakva da su njena svojstva, zbog svoje uobraženosti doživeti poraz kod neke druge Jene^[6]. Austrija, uprkos svom bankrotskom stanju, uprkos ustancima koji bi mogli planuti u Italiji i Mađarskoj, neće biti protivnik za potcenjivanje. Sama Rusija, prinuđena da drži trupe u Kneževinama i na kavkaskoj granici, da okupira Poljsku, da ima armiju za odbranu baltičke obale, a naročito Petrograda i Finske, raspolaže veoma malobrojnim trupama za ofanzivne operacije. Ako su Austrija, Rusija i Pruska (uvek pod pretpostavkom da ova poslednja još nije do nogu potučena) kadre da koncentrišu pet ili šest stotina hiljada ljudi na Rajni i u Alpima, to će biti više nego što se na osnovu zdravog razuma može očekivati. A za ovih pet stotina hiljada ljudi dorasli su samo Francuzi, pod uslovom da ih predvođe generali koji po vrednosti ne ustupaju protivničkim generalima, među kojima jedino Austrijanci imaju vojskovođe dostojne tog imena. Ruskih generala se ne treba plašiti, a što se tiče Prusa, oni uopšte nemaju generale; njihovi oficiri su rođeni niži oficiri.

Ali ne smemo zaboraviti da u Evropi postoji šesta sila, koja u danim trenucima potvrđuje svoju nadmoćnost nad svih pet takozvanih »velikih« sila i svaku od njih nagoni da drhti. Ta sila je Revolucija. Ona je dugo ćutala i držala se povučeno, a sada je trgovinska kriza i nestašica hrane ponovo pozivaju u borbu. Od Mančestera do Rima, od Pariza do Varšave i Budimpešte, ona je sveprisutna, dižući glavu i budeći se iz dremeži. Mnogobrojni su simptomi njenog povratka u život, svuda vidljivi u nemiru i vrenju koji su obuzeli radničku klasu.

Biće potreban samo jedan signal da ova šesta i najveća evropska sila nastupi u blistavom oklopu i sa mačem u ruci, kao Minerva koja izlazi iz glave boga sa Olimpa. Ovaj signal će dati predstojeći evropski rat, a onda će sva uzdanja u ravnotežu snaga biti poremećena priključenjem novog činioca, koji će, uvek poletan i mlad, osujetiti planove starih evropskih sila i njihovih generala, kao što je to učinio od 1792. do 1800. godine.

Naslov originala:
The European War

Napisano 8. januara 1854.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu
"The New-York Daily Tribune",
br. 3992 od 2. februara 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

[Zapadne sile i Turska]

London, utorak, 10. januara 1854.

Optužbu protiv gospodina Szemerea da je otkrio mesto gde je bila sakrivena mađarska kruna^[7] prvi je izneo bečki »Soldatenfreund«, poznati policijski organ, i samo ta činjenica je dovoljna da dokaže lažnost optužbe. Policija nema običaj da dragovoljno otkriva svoje saučesnike, dok je njen uobičajeni trik da baci sumnju na nevinog da bi sakrila krivca. Čovek od takvog ugleda i uticaja kakav je gospodin Szemere bio bi poslednji koga bi austrijska policija spontano žrtvovala da je bila u stanju da obezbedi njegovu saradnju. Ako tajnu nije izdao jedan od Kossuthovih agenata — što nikako nije nemoguće — ne mogu a da ne posumnjam da je izdajnik grof K. Batthyány, koji sada živi u Parizu. On je bio jedan od malobrojnih posvećenih u tajnu gde su bile sakrivene regalije i jedini je među njima koji je uputio bečkom sudu molbu za *amnestiju*. Imam razloga da pretpostavim da ovu poslednju činjenicu on neće poreći.

Britanskog glavnog komandanta lorda Hardinge-a su nagovorili da povuče ostavku. Što se tiče vojvode od Norfolka, dopisnik lista »The Dublin Evening Mail« obaveštava nas da

»kruže izvesna dvorska ogovaranja. Jedan plemeniti vojvoda, koji ima položaj na dvoru i uz to najviše nasledno feudalno dostojanstvo u državi, izgleda da je malo preterao u upotrebi šampanjca za kraljevskom trpezom, usled čega je došlo do gubljenja njegove najplemenitije ravnoteže u trpezariji i do uvlačenja i samog Veličanstva u katastrofu. Posledica ove neprijatne nezgode jeste ostavka plemenitog vojvode i naimenovanje erla Spencera na mesto lorda-stjuarda na dvoru Njenog Veličanstva«.

Gospodin Sadleir, mešetar Irske brigade,^[8] opet je ponudio ostavku na svoj ministarski položaj, koju je ovog puta prihvatio lord Aberdeen. Njegov položaj je postao neodrživ posle obelodanjenja, pred irskim sudom, skandaloznih sredstava pomoću kojih je on smišljao da uđe u parlament. Kontrola kabineta svih talenata^[9] nad Irskom brigadom neće biti ojačana ovim neprijatnim događajem.

Neredi zbog hleba, do kojih je došlo u petak i subotu u Kreditonu u Devonširu^[10], bili su neka vrsta narodnog odgovora na sjajne opise prosperiteta koje su vladine i fritrejderske novine smatrale pogodnim za zabavu čitalaca prilikom ispraćaja 1853. godine.

List »La Patrie«^[11] javlja iz Trapezunta da se, zbog zahteva ruskog otpravnika poslova u Teheranu da se smene dva najpopularnija ministra persijskog šaha, narod uzbudio i da je komandant garde izjavio da neće odgovarati za javni mir ako se ovom zahtevu izide u susret. Prema ovom izveštaju, strah od eksplozije narodnog negodovanja protiv Rusije naveo je šaha da obnovi odnose sa engleskim otpravnikom poslova.

Ogromnoj masi diplomatskih dokumenata predatih javnosti sad se priključuje i *Nota četiri sile* od 12. decembra^[12] koju su zajednički uručili Porti njihovi ambasadori u Carigradu, i novi cirkular gospodina Drouyna de Lhuysa potpisan u Parizu 30. decembra i uručen francuskim diplomatskim predstavnicima. Kad se pažljivo pročita nota četiri sile, mogu se razumeti ogromno uzbuđenje nastalo u Carigradu kad se doznalo da je Porta prihvatila notu, ustanički pokret od 21. decembra i situacija u koju je bio doveden turski ministar da svečano izjavi da se ratne operacije neće prekidati, niti će biti ometane obnovljenim mirovnim pregovorima. Tačno devet dana pošto je u Carigrad stigla vest o izdajničkom i kukavičkom pokolju u bici kod Sinope i izazvala širom celog Otomanskog Carstva stravičan vapaj za osvetom, četiri sile su hladno pozvale Portu, a ambasadori Velike Britanije i Francuske su je primorali da uđe u pregovore sa carem na osnovu toga što svi *stari ugovori treba da se obnove*; da svi fermi o verskim privilegijama koje sultan garantuje svojim hrišćanskim podanicima treba da budu dopunjeni novim jamstvima koja treba dati svakoj od ove četiri sile, znači i caru; da Porta imenuje opunomoćenog predstavnika za sklapanje primirja; da dozvoli Rusiji da sagradi crkvu i bolnicu u Jerusalimu i obeća ovim silama, što znači i caru, da će poboljšati svoj unutrašnji administrativni sistem. Porta svakako neće dobiti nikakvo obeštećenje za sve teške gubitke koje je pretrpela od gusarskih napada Moskvoljana, pa i svi lanci, u kojima je Rusija terala Tursku da igra četvrt veka, biće ne samo iznova skovani već će zatvorenik biti držan čvršće no ikad; Porta će se predati na milost samodršcu, pokorno mu garantujući fermi o verskim privilegijama njenih hrišćanskih podanika i obavezujući se da poboljša svoj unutrašnji administrativni sistem. Tako će ona prepustiti caru i religiozni protektorat i kontrolu nad civilnom upravom. Kao nadoknadu za takvu predaju Porta dobija obećanje o »najbržoj mogućoj evakuaciji Kneževina«, čiju je invaziju lord Clarendon nazvao »gusarskim aktom« i uveravanje da će preambula ugovora od 13. jula 1841^[13] — koja se pokazala pouzdanom zaštitom protiv Rusije — biti formalno potvrđena.

Mada je neizmerna podlost ovih žalosnih »sila« dostigla vrhunac primoravanjem Porte da nekoliko dana posle događaja kod Sinope

stupi u pregovore na takvoj bazi, oni se neće izvući iz neprilika na takav podao način. Car je otišao i suviše daleko da bi dopustio, čak i prividno, da njegov isključivi protektorat nad hrišćanskim podanicima u Turskoj bude zamenjen evropskim, i već nas obaveštava dopisnik lista »The Times«^[14] iz Beča da je

»Austrija pitala da li bi ruski dvor imao nešto protiv jednog evropskog protektorata nad hrišćanima u Turskoj. Dobijen je veoma izričit odgovor da Rusija neće dopustiti nijednoj drugoj sili da se meša u pitanje pravoslavne crkve. Rusija ima ugovore sa Portom i rešiće taj problem samo s njom«.

I list »The Standard«^[15] nas obaveštava da

»Nikolaj neće prihvatiti nijedan predlog koji ne dolazi direktno od turskog vladara lično, odbacujući na taj način pravo posredovanja ili mešanja evropskih sila — uverda za te sile koju niko ne može smatrati nezasluzenom«.

Jedini značajan pasus u cirkularu gospodina Drouyna de Lhuysa jeste onaj u kome se objavljuje ulazak ujedinjenih eskadrila u Crno more, sa namerom

»da se kombinuju njihovi pokreti kako bi se sprečilo da teritorija ili zastava Turske budu predmet novog napada pomorskih snaga Rusije«.

Non bis in idem¹. La moutarde après la viande². Jučerašnji »The Morning Chronicle«^[16] objavio je depešu svoga dopisnika iz Carigrada od 30. decembra u kojoj se kaže da je kombinovana flota uplovila u Crno more. »The Daily News«^[17] kaže:

»Flote mogu ući u Crno more da učine samo ono što su činile u Bosforu — ništa.«

Prema listu »The Press«^[18],

»već su izdata naređenja da jedan brod iz francuske flote i jedan brod iz engleske uplove u Crno more i pod belom zastavom uđu u Sevastopolj. Kad stignu tamo treba da obaveste ruskog admirala da će ako napusti sevastopoljsku luku, biti vraćen u nju paljbom«.

Mada ruska flota u ovo ne baš povoljno godišnje doba i posle slavnog podviga kod Sinope nema zbog čega da izlazi u Crno more, car neće dozvoliti Engleskoj i Francuskoj, ni privremeno, da ga isteraju iz voda iz kojih je on uspeo da njih istera još 1833^[19] godine. On bi izgubio ugled kad ne bi na ovo saopštenje odgovorio objavom rata. »Neue Preußische Zeitung«^[20] kaže:

»Objava rata Rusije Francuskoj i Engleskoj je više moguća no skori mir između Rusije i Turske«.

U Njuriju (Ulster) održan je veliki miting da bi se razmotrila neizazvana agresija Rusije protiv Turske. Milo mi je što sam u mogućnosti, zahvaljujući ljubaznosti gospodina Urquharta koji je preneo izveštaj o mitingu u Njuriju, da pružim vašim čitaocima najznačajnije

¹ Ne sudi se dvaput za istu stvar. — ² Posle jela gorušica.

pasuse govora toga gospodina. Pošto sam, u nekoliko navrata, objasnio svoje stavove o istočnom pitanju, nije potrebno da podvlačim ono u čemu ne mogu da se složim sa gospodinom Urquhartom.^[21] Da napomenem samo da je njegove stavove potvrdila vest da su se

*seljaci Male Vlaške, uz pomoć vlaške vojske, podigli protiv Rusa. Cela zemlja u okolini Kalafata i duž leve obale Dunava je u pokretu. Ruski činovnici su evakuisali Turmale.

Posle nekoliko uvodnih reči gospodin Urquhart je rekao:

«U stvarima koje zadiru u naše najozbiljnije interese i odnose se stranim državama ne postoji ni zakonsko ograničenje ni sistematsko rukovođenje, ne postoji nikakva odgovornost pred nacijom, ni kazne za neizvršenu dužnost ili izvršenje nekog zločina. Lišeni ste svih ustavnih sredstava uticanja zato jer vas ili drže u neznanju ili vas pogrešno obavestavaju. Zbog toga je ovaj sistem sračunat da pokvari naciju, da korumpira vladu i da dovede u opasnost državu. Međutim, vi se protivite vladi, najlukavijoj, najneprijateljskijoj i najbeskrupuloznijoj, koja je prokrcila sebi put do tako ogromne vlasti, kojom ugrožava svet, koristeći se baš onim vladama koje namerava da zbaci — a osobenost našeg položaja, kao što je nekad bila položaja Atine, jeste to što je Rusija našla ili stvorila glavna oruđa svoje veličine u nedrima države čiji su predstavnički organi protiv njene politike. To je bitan razlog što Engleska u tim pitanjima predstavlja crnu mrlju neznanja. Sjedinjene Države imaju predsednika koji ima odgovarajuće prerogative kraljevske vlasti i senat koji kontroliše izvršnu vlast i unapred je upoznat sa njenim aktima.» (Čujmo! čujmo! odobravanje.) «U Francuskoj su osnivali u više navrata parlamentarne komisije za ispitivanje nacionalnih transakcija. Te komisije traže dokumenta i pozivaju ministra spoljnih poslova na ispitivanje. I tamo je nacija budna, bar prema svom znanju, a takođe i vlada, jer od takvih stvari zavisi postojanje ministara i dinastija. U Austriji postoji bar monarh koji zna šta mu rade službenici. Što se tiče Turske i Rusije, vidite da u Turskoj osećanje naroda obuzdava vladu, a u Rusiji vlada predstavlja volju nacije. Jedino Engleska ima krunu bez autoriteta, vladu bez sistema, parlament koji nema kontrolu i narod koji živi u neznanju.» (Čujmo, čujmo!) «Vraćajući se na sadašnje stanje stvari, na činjenice pred nama, moram najpre da vam kažem — a to je važna stvar — da Rusija nema snage da ispuni svoje pretnje i da ona jedino računa na mogućnost da vas ispuni neosnovanim strahom, da ona nema nameru da ratuje sa Turskom, da nema čak ni sredstava za rat, da se nije čak ni pripremila za tako nešto, da ona računa da vi obuzdate Tursku da bi ona mogle okupirati njene oblasti i da računa na vas da prisilite ovu državu da pristane na sramne zahteve koji će srušiti Otomansko Carstvo.» (Čujmo, čujmo!) «Ona hoće da ostvari svoje ciljeve pomoću vašeg ambasadora u Carigradu i pomoću vaše eskadrole u Bosforu. A sad moram da ukažem na jednu izjavu koju je dao moj hrabri prijatelj pukovnik Chesney, i u isto vreme da ispravim omašku koju je napravio. On je izjavio da je, prema tome kako su stvari stajale pre prelaske reke Prut, Turska bila više no dorašla Rusiji, ali vam nije rekao koliko on ceni vojne kvalitete Turaka. On izjavljuje, čak i u sadašnjem trenutku i pored toga što ste omogućili Rusiji da stekne tolika preimućstva, da još uvek veruje da je Turska bila ravnopravan partner Rusiji. U to ja uopšte ne sumnjam, ako obezbedite dva

uslova — prvo, da se vaš ambasador i vaša eskadrila povuku, drugo, da Turci prestanu da slabe svoju moć oslanjanjem na strance. Ali posle toga dolazi drugo mišljenje, istina uz izvesne rezerve, koje na osnovu njegovog velikog autoriteta — a u tim pitanjima nema većeg autoriteta — može dobiti neodgovarajući značaj ili nepravilno tumačenje. On je rekao da bi sadašnji trenutak mogao biti pogodan za Rusiju zato što je Dunav zaleđen i da bi ona mogla preko njega da prebaci svoje snage u Bugarsku. Ali kakve snage ona ima da baci u Bugarsku? Evropa je tokom mnogih meseci slušala obaveštenja koja su stvari preuveličavala; mi smo marljivo obavestavani o velikom gomilanju ruskih snaga spremnih da stupe u akciju. Njihov broj se procenjivao na 150 000 ljudi, i narod je bio spreman da poveruje da je 150 000 ljudi dovoljno da se pokori Turska. Nedavno sam dobio jedno zvanično saopštenje u kome se kaže da je samo 80 000 ljudi prešlo Prut, od kojih je 20 000 ili 30 000 izgubljeno zbog bolesti ili je u bolnici. To obaveštenje sam poslao jednom od listova, ali nije štampano jer je smatrano neverovatnim. Rusija je sad objavila svoje saopštenje u kome je celokupan broj smanjila na 70 000 ljudi. (Odobranje.) «Ako ostavimo po strani odnos snaga obeju imperija kad bi sve njihove snage bile mobilisane, bilo bi jasno da Rusija nije imala nameru da ratuje sa tolikim brojem vojnika. A koliku je vojsku Turska imala da im se suprotstavi? U to vreme između Balkana i Dunava nije bilo manje od 180 000 ljudi, a sad se taj broj popeo na 200 000 vojnika razmeštenih po jakim, utvrđenim položajima, dok je snaga ruske vojske smanjena na 50 000, a i ona je demoralisana porazom i nagrižena dezerterstvom. Što se tiče kvaliteta turskih trupa i njihove superiornosti nad Rusima, čuli ste svedočanstvo generala Bema, imate živo svedočanstvo pukovnika Chesneya — potvrđeno događajima koji su ispunjavali Evropu zaprepašćenjem i divljenjem. Imajte na umu da nas sada ne interesuje odnos snaga dveju imperija, već namere i način delovanja jedne — Rusije. Moje mišljenje je da ona nije nameravala da ratuje zato što, s jedne strane, nije imala pripravnu potrebnu vojsku, a s druge strane računala je na podršku engleske vlade. Rusija ne namerava da ratuje — ne namerava da ratuje sad. Pre no što je počeo rat rekao sam da će ona okupirati Kneževine uz pomoć Engleske. Otkud sam bio u stanju to da predvidim? Svakako ne zato što sam znao ruske namere — koje hiljade znaju kao i ja ili i bolje od mene — već zato što sam poznavao Englesku. Da ponovo razmotrimo taj slučaj — i suviše je značajan da bismo prešli preko njega. Pukovnik Chesney je rekao da je stvarni problem u rezervama koje je Rusija imala s one strane Pruta. O tim rezervama je on u poslednje vreme mnogo slušao. Govorilo se da je Osten-Saken sa svojih 50 000 ljudi u punom maršu ka Dunavu da bi eliminisao posledice poraza kod Oltenice. Sad se tih 50 000 smanjilo na 18 000 i, što je najlepše od svega, pokazalo se da ni oni nisu stigli.» (Smeh i odobranje.) «Ako uzmemo broj pukovnika Chesneya, 75 000 vojnika, i smanjimo ga na 50 000 zbog smrtnih slučajeva i bolesti, pa tom broju dodamo 18 000 vojnika iz rezerve koja je u stanju da bude prisutna svud, ipak ćemo dobiti 70 000 ljudi koji treba da ratuju protiv 200 000 dobro ukopanih vojnika, u planinskom kraju i u doba godine kad su se Rusi dosad uvek povlačili sa bojnog polja. Sad mi dopustite da pomenem događaj iz vremena rata 1828 – 29. godine. Turska je tad imala unutrašnje trzavice. Tad su muslimani okrenuli svoj mač protiv muslimana, provincije su se pobunile, u Grčkoj je planuo ustanak, stara vojna snaga je uništena, novi regruti slabo discipl-

linovani i svega 33 000 na broju. Vladavina Crnim morem oteta je od Turaka topovskim plotunima sa britanskih brodova poslatah u punoj snazi u luku Navarino, a onda je Rusija, pomognuta Engleskom i Francuskom, jurmila na Tursku i stigla u centar njenih provincija pre no što je Turska saznala da je rat objavljen. I šta mislite koliki je broj ljudi Rusija tada smatrala neophodnim da upotrebi? Dve stotine šesnaest hiljada. (Odobranje.) »A ipak je samo na prevaru i uz pomoć uticaja engleskog ambasadora, koji se na nesreću vratio, Turska navedena da potpiše onaj Jedrenski ugovor koji joj je nametnut prepadom.« (Čujmo, čujmo!) »Pogledajte kakva je Turska danas, ujedinjena u srcu i osećanjima, sa heroizmom inspirisanim ljubavlju prema otadžbini i mržnjom prema nasilju — sa ujedinjenom vlašću, bogatim izvorima, kadra da sakupi 300 000 dobrovoljaca sa takvim vojničkim sposobnostima kakve se ne mogu naći nigde — sa 250 000 disciplinovanih trupa koje su odnele pobeđe u Aziji, gospodar na Crnom moru, sa neizgubljenom Sinopom, što ću odmah da pokažem, sa parobrodima koji su u stanju da prenesu, bez gubitaka ljudstva i vremena, njene kontingente na mesto akcije iz najudaljenijih krajeva imperije, od snežnih visova Kavkaza do suvih pustinja Arabije, od prostranstava Afrike do Persijskog zaliva — svuda vlada duh opravdanog gneva, duh probudene muževnosti.« (Čujmo i odobranje.) »Da, ali kao i u prošlom ratu, jedan Navarino je doveo kozake na Balkan; tako sada britanske brodske elise mogu dovući ruske stare brodove u Dardanele. Ali ja govorim o ruskim namerama. U tome je stvar. U Downing street-u⁽²²⁾ treba ova pobeđa da se izvojuje, a ne na Istoku. A zar vi niste ništa izgubili? Ima li nekoga među vama ko u suštini ne trpi? Postoji li ijedan čovek ovde kome cena hlebu nije povećana, kome mogućnost zaposlenja ili ulaganja kapitala nije smanjena?« (Čujmo, čujmo!) »Kome porez nije porastao? Zar nije Change-alley⁽²³⁾ poremećena? Zar ne vidimo da je ovaj pokret ruskih trupa poremetio novčano tržište malo manje nego 1847 — a ipak Rusija nikako ne namerava da ratuje. Zar nismo videli kako su evropske vlade ponižene i tlo pripremljeno za ustanke i trzavice — a ipak Rusija nikako ne namerava da ratuje. Zar ne vidimo kako se Osmansko Carstvo iscrpljuje držeći ogromnu armiju od pola miliona ljudi zato što je Rusija pokrenula 70 000 vojnika da ih hrane Turci i engleski radnici? I sve to zato što ste poverovali lakovernim ljudima da je Rusija toliko jaka da joj se niko ne može odupreti, a Turska toliko slaba da joj se ne može pomoći. Mi zaista živimo u doba snova i basni; mi smo ljudi koji verujemo ne samo u to, već verujemo da je Rusija jača od svih sila sveta udruženih protiv nje. »The Times« govori s potcenjivanjem o muslimanskoj armiji, tako isto govori i o francuskoj i o engleskoj mornarici, a ozbiljno nam saopštava da bi cela Evropa i Turska pride bile u stanju da spreče Ruse da zauzmu Carigrad taman toliko koliko bi bile u stanju da spreče severni vetar da duva preko sarmatskih ravnica. Ono što se odnosi na Evropu važi u istoj meri za Tursku; a ipak će Turska pasti ako vi produžite da se tako držite. Rusija je pokrenula 70 000 ljudi i to je izazvalo strah i gnev u Turskoj — Englesku potresaju panika i strah — Rusija se takođe trese, ali od gromoglasnog smeha.« (Smeš i dugotrajno odobranje.) »Rekao sam da ću se vratiti na slučaj Sinope ili kako se ona opravdano naziva, mali Navarino. Ne pominjem taj sramni događaj u vezi s našim ponašanjem — jer tu nismo učinili ništa sramnije nego u ostalim slučajevima — već o tome govorim stoga da bih prikazao odnos snaga obeju strana. Posmatran tako, on nimalo nije uvećao moć Rusije niti je smanjio

moć Turske, već obratno. Taj događaj je obasjao jarkom svetlošću opravdan strah Rusa od turske hrabrosti. Tu se vidi nešto što nema premca čak ni u našim pomorskim analizama: fregate postavljene duž bojnih brodova i komandanti koji bacaju buktinje u magacine sa barutom i prinose sebe kao žrtvu na oltar otadžbine. Šta se sve ne može postići protiv vlade čiji svaki akt, a naročito ovaj, izaziva užasavanje i gnušanje svakog ljudskog bića. Imajte na umu da je pomorska snaga Turske netaknuta; nijedan bojni brod, nijedan parobrod nije žrtvovan. Ako se diplomati opozovu, Turska će dvostruko osigurati svoje gospodstvo nad Crnim morem; a diplomati su ti, i to samo oni, koji su izazvali propast kod Sinope. Ali ta propast je bila pripremljena u drugu svrhu; to je kao šiba kojom se podbadaju spore tegleće životinje u Parizu i Londonu da bi se materale da nametnu uslove sporazuma zaraćenim stranama. Pre no što sam došao na ovaj miting čuo sam jednog džentlmena iz komiteta kako govori da su Engleska i Francuska potpuno merodavne da posreduju ako očekuju da će tako obezbediti mir. Znam da je to što je rekao opšte mišljenje cele zemlje ali zbog toga ga nisam slušao sa manje užasavanja. Ko vam je dao pravo da ide-te po svetu i namećete mir oružjem? Jedna je stvar odupreti se agresiji, a sasvim druga vršiti je.« (Čujmo, čujmo!) «Vi ne možete posredovati čak ni da spasete Tursku ako ne objavite rat Rusiji. Međutim, vaše posredovanje biće u korist Rusije, po njenom diktatu, a rezultat će biti nametanje Turskoj takvih uslova koji će je dovesti do pada . . . U vašim pregovorima ćete predložiti Turskoj da raskine svoje ranije ugovore s Rusijom s obzirom da može računati na sklapanje jednog evropskog sporazuma. To je zaista već predloženo i primljeno s aklamacijom od jedne nacije koja se s oduševljenjem odnosi prema svakoj konfuziji. Milostivi bože! Evropski sporazum! Eto na šta Turska treba da se osloni. Pa i vaš Bečki ugovor je bio evropski sporazum, a šta se njime dobilo? Taj sporazum je značajan po tome što je stvorio Poljsku; a šta se dogodilo Poljskoj? Kad je ona pala, šta vam je vaš ministar rekao o tom ugovoru? Rekao je „da je on Engleskoj dao pravo da izrazi mišljenje u vezi sa događajima u Poljskoj“. Pošto je izjavio da se protivio tome pre no što se dogodilo, rekao je: „Ali Rusija je o tome imala drukčije mišljenje.“ A to će se dogoditi i sa vašim sadašnjim ugovorom; Rusija će o njemu imati drukčije mišljenje.« (Glasno odobravanje.) «Ove reči su izrečene u Donjem domu; izrekao ih je sam ministar (lord Palmerston) «koji sad drži u rukama sudbinu Turske kao što je držao sudbinu Poljske. Ali sad ste opomenuti; onda niste bili obavešteni . . . Dopustite mi da pomenem jedan dopis nedavno objavljen u listu „The Times“. U njemu se kaže da je naš ministar u Persiji imao neka razmimoilaženja sa šahovom vladom, koja je baš htela da popusti, kad se umešao ruski ministar i rasplamsao svađu. Tako u istom trenutku Rusija hoće da istera Englesku iz Persije, a Engleska da nametne Turcima rusku vlast. U ovom istom dopisu se pominje da je jedna misija stigla u Teheran; da su Avganistanci u velikom previranju i da Dost-Muhamedu, nepomirljivom neprijatelju Rusije, leži na srcu uspeh njegove misije koja treba da pokrene Persiju da pomogne Turskoj. Vi se sećate da je pre šesnaest godina Engleska ratovala protiv Avganistana da bi zbacila Dost-Muhameda zato što je bio neprijatelj Engleske i čvrst saveznik Rusije. Možda je vaša vlada verovala u to. Ako jeste, onda je veoma čudno što nije ratovala protiv Rusije, već protiv Avganistana, jer ga je time bacila pravo u naručje Rusije. Ali vaša vlada nije u to verovala. Ona je tada dobro znala da je Dost-Muhamed, kao što se sad pokazalo, bio nepomirljivi

neprijatelj Rusije, i baš zbog toga ga je napala. Ta činjenica je utvrđena, a u Donjem domu je dokazano da su falsifikovani dokumenti koji lažno predstavljaju Ost-Muhameda kao saveznika Rusije. Engleski poslanik lično poslao je original ovamo da se objavi.« (Sramota!) »To je prirodan rezultat tajnosti rada vlade i neznanja u narodu, o čemu sam već govorio. Nema čoveka na ovom skupu na kome bi se moje oči mogle zaustaviti koji nije, zato što čuti, učesnik u ovom zločinu i koji zbog te ravnodušnosti prema delima i časti svoje otadžbine nije degradiran na položaj roba, dok živi u iluziji da je slobodan čovek.« (Čujmo, čujmo!) »Mogu li da vam kažem nešto o tome šta o vama misle stranci? Od nedavna mnogo slušate o nemačkom uticaju na dvoru. Možda biste voleli da čujete neka mišljenja kraljičinih nemačkih rođaka? E pa dopustite mi da vam kažem da je, ako je Nemačka pala pod ruski uticaj, za to kriva Engleska. Slušajte samo ove reči:

„Ako se Engleska i Francuska ne budu mešale u poslove Turske, ona će pobediti. Ako se, naprotiv, zapadne sile, zaslepljene udvorištvom, ne budu mogle uzdržati od »posredovanja« ili od mešanja u poslove Istoka, Turska je osuđena na propast i uskoro će opšta nadmoć moskovskih kozaka upravljati sudbinom sveta! A ipak, kako je dosad bio plemenit položaj i stav jadne Turske uprkos svim diplomatskim proneverama i uprkos tome što je bandu ubica smatrala za svoje prijatelje. Stvari zaista izgledaju žalosno! I ja iz časa u čas očekujem da savezničke flote bombarduju tursku prestonicu da bi njen moralni heroizam pretvorile u sramnu predaju. Turci zaista mogu da kažu: »Longa est injuria, longae ambages, sed summa sequor fatigia rerum!«¹ Kakva razlika između njihovog sadašnjeg ponašanja i ponašanja Engleske u sličnoj situaciji! Oni ratuju — Engleska se bavi gusarenjem. Setite se samo »Deklaracije u Limi« i invazije Avganistana, bombardovanja Kopenhagena i bitke kod Navarina, pa onda razmislite o Turskoj kakva je danas — ponižena i ugrožena, čak je okupira i provocira »civilizovani svet«; a usred svih tih nedaća ona ostaje mirna, razborita, čvrsta i odlučna, ali spokojna.»

Iz ovoga možete zaključiti da ima ljudi na najvišim položajima koji uzalud uzdišu za ovakvom privilegijom kakvom ste me vi počastvovali time što ste mi omogućili da dam oduške svom gnevu i što ste mi pružili priliku da vas upozorim na predstojeće događaje. Dopustite mi da vam kažem u kakvom se položaju nalazite. Britanija ima dva lika — ona je idiot kod kuće, a manijak u inostranstvu, naoružani manijak koji ugrožava svoj sopstveni život i živote drugih. Vi niste takvi pojedinačno mada jeste kao kolektiv. Zato probudite vaš lični razum i obuzdajte kolektivnog manijaka dok još ima vremena da se leći poremećeni mozak — organ od koga potiče svako zlo.« (Glasno i produženo odobravanje.)

Govoru gospodina Urquharta mogu da dodam da su ga poslednji coup d'éclat² lorda Palmerstona i naklonost naroda načinili stvarnim ako ne zvaničnim premijerom.^[24]

Objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«,
br. 3988 od 28. januara 1854.

Prevod s engleskog

¹ Duga je nepravda, duga je nezvesnost, ali ja ipak težim vrhovima stvari! (Vergilijeva »Eneida«) — ² podvig

Karl Marx

[Istočni rat^[25]]

London, 14. januara 1854.

Izgleda da je već tako dugo nerešeno »istočno pitanje« najzad doprlo do one tačke u kojoj diplomatija više neće biti u stanju da svojom uvek kolebljivom i većito jalovom delatnošću kontroliše ovo područje. Trećeg januara francuska i britanska flota prodrle su u Crno more da bi sprečile napad ruske eskadre na tursku flotu ili na tursku obalu. Car Nikolaj je jednom već izjavio da bi takav korak za njega bio signal za objavu rata. Hoće li on sada taj korak primiti mirno? Jedan današnji izveštaj kaže da udružene snage francuske i engleske flote zajedno sa prvom divizijom turske flote prevoze 17 000 Turaka u Batum. Ako je to tačno, onda je to isto toliko ratna operacija kao da su preduzeli direktan napad na Sevastopolj, te caru neće ostati ništa drugo nego da odmah objavi rat.

No da li će Rusija biti sama? Na čiju bi stranu stale Austrija i Pruska u jednom sveopštem ratu?

Kažu da je Louis Bonaparta stavio do znanja austrijskoj vladi da će francuska vlada — u slučaju da dođe do sukoba s Rusijom i Austrija stane na njenu stranu — iskoristiti ustaničke elemente kojima je u Italiji i Poljskoj potrebna samo jedna varnica da bi opet planuli kao razorni oganj, i da će se Francuska onda založiti za restauraciju italijanske i poljske nacije. Na austrijsku vladu, pak, u to možemo biti sigurni, više će delovati njene sopstvene finansijske teškoće nego pretnje Bonaparte.

O stanju austrijske državne blagajne može se suditi po nedavnom povećanju količine obezvređenih novčanica i po novom izlazu koji je našla vlada u odluci o devalvaciji za 15% novca koji je sama emitovala. Ova majstorija, koja prouzrokuje obezvređenje sopstvenog papirnog novca, dovodi verovatno do vrhunca dovrtljivosti u izmišljanju poreza — ona oporezuje plaćanje poreza. Prema izveštajima nemačkih novina, austrijski budžet za 1854. godinu pokazivaće deficit od 45 000 000 guldena u redovnom i 50 000 000 u svom vanrednom delu. Po stoti put Austrija ide u susret zajmu, ali na način koji ne obećava nikakav uspeh. Sada namerava da uđe u zajam od 50 000 000 guldena s očiglednim ciljem da plati dospеле kamate i podmiri neke druge hitne potrebe.

Kad je u Beč stigla vest o predstojećem ulasku udruženih eskadri u Crno more, menjači novca su imali pune ruke posla oko zamene papirnog za srebrni novac. Vlasnici novčanica od 100 i 200 guldena pohrlili su u kontore da obezbede svoje ugroženo blago. Ipak, u odlučujućem trenutku stvar će rešiti uticaj Petrograda na Beč i Austrija će se u predstojeći rat uplesti na strani Rusije. Pruska opet pokušava da ponovi igru iz 1780, 1800. i 1805⁽⁴⁾, tj. da obrazuje savez neutralnih baltičkih ili severnonemačkih država, na čijem bi čelu mogla da igra značajnu ulogu i da pride onoj strani koja joj više nudi.

Da tursko-evropske flote mogu da razore Sevastopolj i unište rusku crnomorsku flotu, da mogu da osvoje Krim i da ga drže, da opsednu Odesu, da blokiraju Azovsko more i skinu okove brđanima Kavkaza — u to ne treba sumnjati. Mere koje se moraju preduzeti u Baltičkom moru jasne su kao i one na Crnom moru: savez po svaku cenu sa Švedskom; zastrašivanje Holandije ako bude neophodno; ustanak u Finskoj koji bi izbio ako bi se iskrcalo dovoljno trupa, i garancija da se ne sme sklopiti mir bez postavljanja uslova da se ova provincija ponovo ujedini sa Švedskom. Trupe iskrcane u Finskoj ugrožavale bi Petrograd, dok bi flota bombardovala Kronštat.

Sve će zavisiti od odlučnog i energičnog nastupanja pomorskih sila Evrope.

»Neue Preußische Zeitung«, u broju od 29. januara, potvrđuje vest da je ruski car objavio mobilizaciju svih trupa svoje imperije. On ne samo da je povukao svoje uloge iz engleskih i francuskih banaka, nego je uveo i dobrovoljno prikupljanje priloga među plemstvom, i naredio obustavljanje izgradnje železnica, kako bi ljude i novac koji su neophodni za ove radove angažovao za rat.

Na drugoj strani, pripreme u Francuskoj napreduju energičnije nego ikada; druga polovina kontingenta od 80 000 ljudi iz 1852. je pozvana. I u Francuskoj je odavno planiran zajam od 200 000 000 franaka (oko 8 000 000 funti sterlinga), ali poskupljenje sredstava za život, nedovoljan prinos grožđa i smanjenje proizvodnje svile, opšta stagnacija u trgovini i industriji, velika strahovanja od plaćanja koja treba izvršiti krajem februara, tendencija pada državnih hartija od vrednosti i akcija železnice — sve to nikako nije podobno da olakša takav poduhvat.

Britanska vlada, kako javlja »Times«, ima nameru da u ovoj godini poveća broj mornara i snage pomorske pešadije na 53 000 ljudi, što za oko 8 000 prevazilazi broj odobren prošle godine i za daljih 5 000 broj mobilisanih za vreme vlade lorda Derbyja. Zato se može pretpostaviti da će ukupno pojačanje ratne flote od 1852. izneti približno 13 000 ljudi. Posadu flote treba sada da čine 38 000 mornara i brodskih momaka i 15 000 marinaca.

Najzad je izišla na svetlo dana i istina o događaju kod Sinope. Prema objavljenim podacima o odnosu ruskih i turskih snaga kod Sinope Rusi su imali tri parna broda sa dve palube, jedan sa tri palube

i 680 topova više nego turske formacije. Tako gledana, Sinopa niukoliko nije uvećala rusku silu niti je umanjila tursku; baš naprotiv. Tu smo pred činjenicom kojoj nema ravne čak ni u analiza britanske flote — fregate koje se naslanjaju bok uz bok, i kapetane koji bacaju buktinje u skladišta baruta i sami sebe u plamenu žrtvuju na oltaru otadžbine. Stvarne pomorske formacije Turske su nedirnite; nijedan linijski brod, nijedan parobrod nije izgubljen. Ni to nije sve. Prema poslednjim vestima Turci su potopili jedan od najboljih parnih brodova s tri palube iz ruske flote »Rostislav«, brod sa 120 topova. Ovaj gubitak koji je dosad uz prigodan izgovor prećutkivan, — »Rostislav«, navodno, nije potonuo za vreme bitke, nego neposredno posle nje — Rusi su sada priznali, te to predstavlja valjano poravnanje za gubitke turske flote^[26]. Ako je stvarno potopljen jedan brod s tri palube, onda možemo pretpostaviti da su i drugi ruski brodovi pretrpeli zaista vrlo ozbiljna oštećenja za vreme bitke, tako da je pobeđa kod Sinope više oslabila rusku nego tursku flotu. Kad je egipatski paša saznao za katastrofu kod Sinope, naredio je da se smesta opremi šest fregata, 5 korveta i 3 brika, radi popunjavanja pukotina u turskoj floti.

Egipatska parna fregata »Pervas-Bahri«, koju je mnogo veća ruska parna fregata »Vladimir« izbacila iz stroja i posle skoro petočasovne borbe zarobila, bila je pogocima tako izrešetana da je s mukom mogla biti dovedena do Sevastopolja, gde je odmah potonula. »Pervas-Bahri« je dovezena u sevastopoljsku luku samo zahvaljujući pomoći njenog prvog mašiniste Engleza Bella, kome je admiral Kornilov obećao da će ga odmah osloboditi ako mu pođe za rukom da brod sigurno dovede do luke. Ali umesto da po dolasku u Sevastopolj bude odmah oslobođen, gospodin Bell i njemu potčinjeni mašinisti i ložari bačeni su u strogi zatvor i dodeljen im je bedni obrok od tri penija na dan; osim toga saopšteno im je da u ovo surovo godišnje doba moraju da otpešaće 80 milja u unutrašnjost zemlje. Car i njegovi ministri odobrili su postupak kneza Menšikova, zapovednika Sevastopolja, i napravili se gluvi na prigovore britanskog konzula u Odesi i britanskog poslanika u Petrogradu. Već je poznato da su prilikom bitke kod Sinope dva engleska trgovačka broda, koji su se nalazili na svom uobičajenom poslu, bez ikakvog povoda nemilosrdno uvučeni u opšte uništenje. Sledeći tekst predstavlja jednostavan prikaz uništenja jednog od ta dva broda, onako kako to iznosi jedan francuski list:

»Tridesetog novembra brigantina „Howard“ iz Bideforda, jedne morske luke na južnoj obali Engleske, taman je istovarila ugalj za austrijskog konzula u Sinopi, gospodina Pirentza, i usidrena čekala na utovar pa da otplovi za Fatsu, gde je trebalo da preuzme tovar žita i odveze ga u Englesku, kad je iznenada iskrsla ruska flota i, ne dajući stranim brodovima nikakav znak niti mogućnost da se uklone pred opasnošću, otvorila vatru duladima i granatama na ukotvljenu tursku flotu, te u roku od nekoliko minuta sasvim uništila „Howard“ i druge trgovačke brodove u luci.«

Ovim gnusnim kršenjem međunarodnog prava razmetalo se u dnevnom izveštaju u Odesi, dok su istovremeno ruske novine u podrugljivom tonu javljale da se, u vreme kad se engleska flota nije usudivala da uplovi u Crno more, engleska vlada nije usudila da zabrani jednom ruskom ratnom brodu da za remont koristi engleska brodogradilišta.

Poslednja pošta donela nam je nove dopunske vesti o nedavnim vojnim događajima u Aziji. Turci su, kako izgleda, bili prinuđeni da potpuno napuste ruski deo Jermenije, ali tačan ishod sukoba koji su doveli do ovog povlačenja još nije poznat. Jedan turski korpus probijao se direktnim putem od Ardagana prema Ahalcihu, dok je drugo odeljenje išlo južnim putem od Karsa preko Aleksandropolja (na gruzijskom: Gumri) za Tiflis. Izgleda da su obe grupe naišle na Ruse. Prema ruskim izveštajima, Turci su potučeni na oba pravca i izgubili oko 40 topova. Nemamo zvaničnih turskih izveštaja, ali u privatnim pismima povlačenje se obrazlaže potrebom da se dođe do zimskog smeštaja. U svakom slučaju sigurno je da su Turci napustili rusku teritoriju sve do utvrđenja Sveti Nikola, da su ih Rusi progonili i da se njihova pret hodnica odvažila da dođe čak na jednu milju pred Kars, odakle je odbačena. Osim toga znamo da turska anadolijska armija, koja se regrutuje iz azijskih provincija, bastiona staromuslimanskog varvarstva, i koja u svojim redovima ima veliki broj neregularnih trupa, sastavljenih od nepouzdatih, mada uopšte uzev hrabrih slučajnih vojnika, avanturista i kurdskih vojnika-pljačkaša — da se anadolijska armija ne može uporediti sa postojećom, disciplinovanom i obučenom rumeljskom armijom, u kojoj zapovednik zna iz dana u dan koliko i koje ljude ima pod svojom komandom i u kojoj se težnja za pustolovinama na svoju ruku i divljom pljačkom suzbija ratnim propisima i ratnim sudovima. Znamo da su Rusi, koji su na početku azijske vojne prilično oskudevani u trupama, pojačani 13. pešačkom divizijom (16 000 ljudi) pod komandom general-lajtnanta Obručeva II i odeljenjem donskih kozaka; znamo da im je pošlo za rukom da kontrolišu planinsko stanovništvo i da održavaju svoje komunikacije kako preko Kavkaza ka Vladikavkazu, tako i morskim putem do Odeze i Sevastopolja. Ako mislimo na te okolnosti i uzmemo u obzir da je turski zapovednik Abdi-paša bio ili izdajnik ili glupak (on je u međuvremenu smenjen i na njegovo mesto je postavljen Ahmed-paša), onda uopšte ne treba da se čudimo ako su Turci potučeni, mada ne može biti nikakve sumnje da se u ruskim dnevnim izveštajima obično preteruje.

Na Dunavu su Rusi pre kratkog vremena napali Mačin, utvrđenje koje leži na jednom rukavcu Dunava. Krstareći tu su došli jedan parnjak i dve topovnjače: dočekala ih je žestoka vatra. Kažu da su topovnjače potopljene, a parnjak toliko oštećen da se hitno morao povući. Dogodile su se tri ili četiri čarke; neke između predstraža kod Kalafata, neke između ruskih straža na Dunavu i malih turskih odeljenja koja su se prebacila preko reke da bi izvršila prepad na njih. Turci tvrde

da su u svim tim okršajima imali više uspeha. Za žaljenje je što turskim neregularnim trupama, koje su naročito pogodne za takve okršaje, nije odavno izdata zapovest da vode ovaj mali rat što aktivnije. Oni bi bili nadmoćniji od kozaka, dezorganizovali bi neprijateljski sistem predstraža, koji je u svakom slučaju nedovoljan, jer je razvučen na prostoru od 300 milja; poremetili bi ruske planove, došli bi do tačnih podataka o pokretima protivnika i uz odgovarajuće oprezno i odvažno napredovanje u svakom okršaju odneli bi pobedu.

Iz tek primljenih telegrafskih izveštaja saznajemo da je

»6. januara turska divizija od 15 000 ljudi s 15 topova napala i na juriš zauzela ukopane položaje kod Četate, nedaleko od Kalafata; Rusi su izgubili 2500 ljudi; rusko pojačanje od 18 000 ljudi, koje je krenulo iz Karakala, naterano je na povlačenje i pri tom izgubilo 250 ljudi.«^[27]

Prema drugom izveštaju, velika većina stanovništva Male Vlaške ustala je protiv Rusa, a ovi su opseli Krajovu.

U međuvremenu Rusija se iscrpljivala u naporima da baca mamce i seje strah u svim krajevima sveta, na granicama Britanske Indije, u Persiji, Srbiji, Švedskoj, Danskoj itd. U Persiji je bilo došlo do razmimoilaženja između britanskog konzula i vlade šaha. Kad je šah već hteo da popusti, umešao se ruski poslanik s namerom da nahuška šaha ne samo protiv Engleske nego da ga još nagna na otvoreno neprijateljstvo prema Porti i na objavu rata Turskoj. Ove spletkе ipak su osujećene pretnjom britanskog otpravnika poslova Thompsona da će odmah napustiti Teheran, opasnošću od iznenadnog izbijanja negodovanja persijskog naroda protiv Rusije i dolaskom avganistanskog poslanstva, koje je zapretilo upadom Avganistana na persijsku teritoriju u slučaju da Persija sklopi savez sa Rusijom.

U isto vreme Srbiju je preplavilo mnoštvo ruskih agenata; rasplitivali su se za mesta i tragali za licima za koja se ranije znalo da su bila odana prognanoj dinastiji Obrenovića, s nekima su razgovarali o mladom knezu Mihailu, s drugima o njegovom ostarelom ocu Milošu, čas su kod njih pothranjivali nadu u širenje granica Srbije pod okriljem Rusije, na stvaranje nove kraljevine Ilirije koja treba da ujedini sve ljude koji govore srpskim jezikom a sada su pod vlašću Turske i Austrije, čas su im pretili mnoštvom armija i potpunim podjarmljenjem budu li se opirali. Uprkos ovim intrigama, neprestano širenim u svim pravcima, Rusiji nije pošlo za rukom da prekine vezu između Srba i sultana; naprotiv, u Beogradu se očekuju dva fermana iz Carigrada, od kojih jedan treba da ukloni sve postojeće veze između Srbije i Rusije, a drugi da potvrdi sve tokom vremena priznate privilegije srpskom narodu. Ruska vlada je, dalje, revnosno pokrenula pregovore u Stokholmu i Kopenhagenu da bi privolela vlade Švedske i Danske da u predstojećem evropskom sukobu stanu na stranu Rusije. Glavni cilj koji ona hoće da ostvari takvim savezom jeste da moreuzi Sund i Belt budu zatvoreni za zapadne sile. Sve što je dosad postigla svodi se

na sklapanje ugovora između Švedske, Danske i Pruske o neutralnosti pod oružjem i pripreme za naoružavanje koje otvoreno okreću protiv same Rusije. U privatnim pismima iz Švedske likuje se zbog mogućnosti da se vojvodstvo Finska, koje je Rusija tako sramno bez objave rata okupirala, opet pripoji Skandinavskom Kraljevstvu. U Danskoj je stav dvora — ne naroda — nejasniji. Kruži čak vest da će se sadašnji danski ministar spoljnih poslova povući, a da će njegovo mesto zauzeti grof Reventlow-Criminil, čovek poznat po svojim prisnim odnosima sa dvorom u Petrogradu. U Francuskoj je »fuzija« orleanista i legitimista^[28] imala izvesnog uspeha zahvaljujući uticaju Rusije; u međuvremenu ta ista sila ne bira sredstva da bi sahranila Entente cordiale^[29] između vlada Engleske i Francuske i da bi posejala razdor među njih. Neki pariski listovi, koje finansira Kiseljov, pokušavaju da izazovu nepoverenje u iskrenost Engleske vlade, a i u Engleskoj, kako vidimo, jedan list, koji finansira Brunov, stavlja, sa svoje strane, iskrenost francuske vlade pod znak pitanja. Sledeći udarac, uperen prvenstveno protiv zapadnih sila, predstavlja ruska zabrana izvoza žita iz Poljske.

Pri svem tom koraci zapadne diplomatije ni u kom slučaju nisu bili neprijateljski prema Rusiji; oni su, naprotiv, pokazivali posve usrdnu spremnost da se zaobiđe pravda i da se pomiri sa zločinom. Svakome je sada jasno da su ti koraci bili pogrešni i kobni. Obnavljanje Bečke konferencije i protokol koji je tamo sastavljen 5. prošlog meseca, memorandum francuskog i britanskog poslanika u Carigradu Rešid-paši^[30], zajednička nota četiri velike sile, koja je 15. prošlog meseca uručena Porti i 31. prihvaćena od sultana, cirkular Drouyn de Lhuys-a od 30. prošlog meseca francuskim diplomatskim predstavnicima u kome se najavljuje ulazak savezničkih flota u Crno more — to su bitni događaji u diplomatskoj istoriji poslednjih šest nedelja. Biće da su vaši čitaoci već ranije obavešteni o sadržini protokola Bečke konferencije. Može li biti ičeg smešnjeg od tvrdnje koja tamo stoji da

»uveravanja, koja je ruski car ne jednom dao, isključuju pomisao da ovaj presvetli suveren ima bilo kakve namere da napadne integritet Osmanskog Carstva«.

Može li biti veće podlosti nego preporučivati Turskoj da pristane na tromesečno primirje? Petog prošlog meseca, dva dana pošto su u Carigrad stigle vesti o užasnom pokolju kod Sinope, Rešid-paša je uputio pismo lordu Stratfordu de Redcliffe-u i generalu Baraguayu d'Hilliers-u u kome im je saopštio vesti iz Sinope i zamolio da naredi da flote uplove u Crno more. Dvanaestog, nedelju dana posle note Rešid-paše, oba poslanika su mu u vrlo neodređenom odgovoru stavili do znanja da

»prisustvo savezničkih eskadri ima *političko značenje*«, pa otuda ne *vojno*, i da ono predstavlja *moralnu podršku*«, te prema tome ne *vojnno*«.

Na taj način Porta je bila prinuđena da prihvati zajedničku notu četiri velike sile, koja joj je uručena 15. decembra. Ova nota ne samo

što Porti ne pruža nikakvu satisfakciju za gubitke koje je pretrpela zbog piratskih postupaka samodršca; ne samo da insistira na obnavljanju svih starih ugovora — Kajnardžijskog, Jedrenskog, Hunkjar-Iskeleskog^[31] itd., koji su stoleće i po služili Rusiji kao arsenal iz koga je uzimala oružje za prevaru, mešanje, za dalje prodiranje i prisvajanje; ona takođe dopušta caru da ostvari svoju nameru — verski protektorat i administrativni diktat nad Turskom — time što određuje da

«fermani o verskim povlasticama koje je Visoka Porta dala svojim nemuslimanskim podanicima treba da budu saopšteni svim silama i propraćeni odgovarajućim garancijama svakoj od njih»

i da Porta sa svoje strane treba da izrazi čvrstu odluku da efikasnije razvija svoj upravni sistem i unutrašnje reforme.

Iako ovi novi predlozi zajednički protektorat nad hrišćanskim podanicima Turske formalno prenose na pet evropskih sila, ipak oni u stvarnosti daju protektorat samo Rusiji. To treba da bude uređeno tako da Francuska i Austrija, kao rimokatoličke zemlje, vrše protektorat nad rimokatoličkim hrišćanima u Turskoj, Engleska i Pruska kao protestantske nad protestantskim podanicima sultana, dok onaj deo koji ispoveda grčko-pravoslavnu veru, treba da dođe pod protektorat Rusije. A pošto katolika nema ni 800 000, protestanata čak ni 200 000, a onih koji ispovedaju grčko-pravoslavnu veru ima blizu 10 000 000, jasno je da bi protektorat nad hrišćanskim podanicima u Turskoj stvarno dobio car. Ove predloge četiri sile Porta je prihvatila tek 19. decembra, kad su u kabinet ušli Riza-paša i Halil-paša i time obezbedili uspeh stranke za mir ili ruske stranke.

Kad se saznalo da je ministarski savetnik upoznao četiri poslanika sa prihvatanjem predloga koje su oni pokrenuli, sastali su se 21. decembra softe (studenti) da bi podneli peticiju protiv vladine odluke, te je samo zahvaljujući hapšenju vođa sprečeno izbijanje nemira. Ogorčenje koje je vladalo u Carigradu bilo je tako veliko da se sultan sutradan nije usudio ni da pođe na Divan, ni da kao obično, uz grmljavinu topova i klicanje posada stranih ratnih brodova, pođe do džamije Top-hana, a Rešid-paša je utekao iz svog dvorca u Stambolu i sklonio se u palatu pored sultanove rezidencije. Narednog dana javnost je donekle umirena izjavom sultana da se vojne operacije neće obustaviti.

Ovi smušeni, malodušni i neshvatljivi koraci zapadne diplomatije, koji su u toku tmurnih događaja poslednjih devet meseci gotovo iscrplili strpljenje javnosti, doveli su do porasta sumnje u iskrenost britanske vlade. Kako javnost ne može da razume motive tako dugotrajnog strpljenja zapadnih sila, govori se o tajnim uticajima, te se živo pronose glasine da se princ Albert, kraljičin suprug, meša u poslove izvršnih vlasti; da on ne samo što prisustvuje savetovanjima vladarke sa njenim tajnim savetom, već koristi svoj uticaj za kontrolu gledišta odgovornih

savetodavaca, i da, dok se na jednoj strani koristi mogućnošću da prisustvuje sastancima kraljice s njenim ministrima, na drugoj strani stoji i u stalnoj i neposrednoj vezi sa stranim dvorovima, uključujući ruski, a, svakako, izuzimajući francuski. Prema drugim glasinama, »fuzija« orleanista sa starijim krilom Bourbona, nekadašnjom kraljevskom kućom Francuske, dobiće gotovo isto toliko podrške od britanskog dvora koliko i od ruskog, a kao dokaz za to ukazuje se na posetu vojvode od Nemours-a dvoru kraljice Victorije, do koje je došlo neposredno posle susreta sa »Henrijem Petim«¹. Četvrta vest, prema kojoj su pregovori o istočnom pitanju uz saglasnost Rusije prepušteni isključivo grofu Buol-Schauensteinu, šuraku grofa Meyendorfa, navodi se kao dokaz da engleska vlada nikada nije želela samostalne ili efikasne pregovore, nego da je od početka pokušavala da podrži planove Rusije i njenih saveznika, stvarajući istovremeno privid da je protiv Rusije. Smatra se prilično sigurnim da će Roebuck celokupno pitanje koburškog uticaja izneti u Donjem domu, dok lord Brougham namerava da ga iznese pred Gornji dom. Bez sumnje, koburški uticaj predstavlja trenutno skoro jedinu temu razgovora u prestonici. Parlament će se ponovo sastati 31. ovog meseca.

Još od 1809. nije bilo tako oštre zime kao što je ova. Velika hladnoća još nije ono najgore; mnogo veće zlo predstavlja stalna promena temperature i vremena. Železnički saobraćaj održava se samo uz najveće teškoće; izgleda da je u nekim oblastima saobraćaj potpuno prekinut, a stanje saobraćajnih sredstava vratilo je Englesku u davno zaboravljena vremena. Da bi se ublažile nezgode prilikom slanja poslovnih papira, u čemu je nastupio zastoj zbog smetova, i izbeglo protestovanje menica zbog neisplaćivanja bez opomene, pozvan je u pomoć električni telegraf. Ipak, više od 500 meničnih protesta u Londonu pružaju jasnu sliku o opštoj zbrci, koju je prouzrokovalo neobično surovo godišnje doba. Novine su pune vesti o strahovitim katastrofama brodova zbog snežnih nepogoda i bura, naročito na istočnoj obali. Iako nedavno objavljene tabele o trgovini, plovidbi i državnim prihodima pokazuju produžavanje onog prosperiteta kojim je počela 1853. godina, surova zima i ruku pod ruku s njom poskupljenje najvažnijih potrošnih dobara, naročito žita, uglja i masti, najteže se odražavaju na položaj nižih klasa. Glad je donela mnogobrojne smrtno slučajeve. Nemiri zbog gladi na zapadu čine sad redovnu pojavu kao i masovna otpuštanja s posla na severu.

Nedostatak vremena primorava nas da iscrpan izveštaj o trgovini i industriji odložimo za sledeći dopis.

Prvi put objavljeno u listu
»Zuid Afrikaan«, u broju od 6. marta 1854.

Prevod s engleskog

¹ grofom Chambord-om

Karl Marx

[Ratna delatnost na Istoku — Austrijske i francuske finansije — Utvrđenje Carigrada]

London, petak, 20. januara 1854.

Poslednja pošta donela nam je neke dopunske vesti o nedavnim vojnim događajima, u Aziji. Izgleda da su Turci bili primorani da potpuno evakuišu rusko-jermensku teritoriju, ali još se ne zna tačan ishod borbi koje su ih naterale da se povuku. Turci su nadirali direktnim drumom iz Ardagana u Ahalcih, dok je jedna druga jedinica išla južnijim drumom iz Karsa preko Aleksandropolja (na gruzijskom, Gumri) za Tiflis. Izgleda da su obe ove grupe presreli Rusi; prema ruskim izveštajima Turci su razbijeni na oba drumu i izgubili su oko četrdeset topova. Sa turske strane nemamo ništa zvanično, ali u privatnoj prepisci ovo povlačenje se objašnjava potrebom odlaska trupa na zimovanje.

Jedino je sigurno da su Turci napustili rusku teritoriju izuzev utvrđenja Sv. Nikola; da su ih Rusi pratili u stopu, i da je njihova prethodnica čak stigla na jednu milju od Karsa gde je odbijena. Pored toga znamo da je turska anadolijska armija regrutovana iz azijskih oblasti, legla staro-muslimanskog varvarstva, i da u svojim redovima ima veliki broj neregularnih trupa, nepouzdatih, mada obično hrabrih avanturista, slučajnih ratnika i razbojnika, da ta anadolijska armija nije isto što i stroga, disciplinovana i uvežbana armija iz Rumelije, čiji komandant zna uvek koliko i kakvih ljudi ima pod svojom komandom, i u kojoj se žed za avanturama i ličnom pljačkom obuzdava vojnim propisima i prekim sudom. Znamo da su Rusi, kojima je na početku pohoda u Aziji nedostajalo mnogo vojske, dobili pojačanje od 16 000 ljudi pod komandom general-lajtnanta Obručeva II, i jedne grupe donskih kozaka; znamo da im je uspelo da brđane drže pod kontrolom i sačuvaju svoje komunikacije kako preko Kavkaza ka Vladikavkazu tako i na moru do Odese i Sevastopolja.

Pod ovakvim okolnostima i uzimajući u obzir da je turski komandant Abdi-paša ili izdajnik ili neznalica (on je opozvan i uhapšen u Karsu;

na njegovo mesto je došao Ahmed-paša) ne treba uopšte da se čudimo što su Turci poraženi, mada nema sumnje da u ruskim biltenima ima preterivanja. Čitamo u listu »Augsburger Zeitung«^[32] da je

«krajem novembra Šamil napravio očajnički pokušaj da se probije na jug da bi uspostavio direktnu vezu sa Turcima. Jačina njegove vojske procenjena je na 10 000 do 16 000 ljudi, a tvrdi se da su Muridi, cvet njegove vojske, uništeni».

To, međutim, treba tek da se potvrdi.

Najzad je izišla na videlo istina u vezi sa aferom u Sinopi. Tu su Turci potopili jedan od najboljih ruskih brodova, sa 120 topova — »Rostislav«. Rusi su to dosad krili pod izgovorom da »Rostislav« nije potonuo za vreme bitke već odmah po završetku, a sad su priznali tu činjenicu, i to je dobro poravnanje u odnosu na uništene turske brodove.^[26] Ako je jedan brod sa tri palube stvarno potopljen, možemo pretpostaviti da su drugi ruski brodovi zaista ozbiljno oštećeni u toku bitke — i može biti da je pobjeda kod Sinope ipak više oslabila rusku no tursku flotu. Sve u svemu, izgleda da se Turci na moru bore kao Turci. Egipatska parna fregata »Pervas-Bahri« koju je ruska, daleko veća parna fregata »Vladimir« onesposobila i zarobila posle pet časova borbe, bila je tako izrešetana da su je jedva dovukli do Sevastopolja, gde je odmah potonula. Dakle, ruski ratni trofeji svode se na nulu i, zaista, činjenica da Rusi nisu bili u stanju da iz Sinope donesu nijedan ratni trofej pokazuje kako žilavost turske odbrane tako i oštećenost ruske flote posle bitke.

Postoji izveštaj da francuska i engleska flota zajedno sa prvom divizionom turske mornarice transportuju 17 000 Turaka u Batum. Ako je ovo istina, onda je to isto tako ratni akt kao kad bi direktno napali Sevastopolj, te caru neće ostati ništa drugo nego da odmah objavi rat. Neposredno pre ulaska kombinovanih flota u Crno more, kažu da je car poslao zapovest za povlačenje u Sevastopolj svih ratnih brodova u Crnom moru. Pismo iz Odese od 24. decembra kaže da je «komandant ruske flotile u Azovskom moru poslao jednog od svojih adutanata u Sevastopolj da objasni koliko je kritičan njegov položaj. Dva korpusa od 12 000 ljudi bila su spremna da se ukrcaju u Sevastopolju kad je ova ratna operacija paralizovana veću o predstojećem ulasku zajedničkih flota u Crno more».

Prema poslednjim telegrafskim vestima izgleda da su Rusi nameurali da pokušaju izvršiti opšti napad na turske linije kod Kalafata 13. ovog meseca, na dan ruske Nove godine. Bili su već isturili oko 10 000 ljudi u rovove kod Četate, sela devet engleskih milja severno od Kalafata, ali su sprečeni da koncentrišu sve svoje raspoložive snage jer je turski general izvršio juriš na njihove rovove uz pomoć 15 000 do 18 000 vojnika, i odneo pobjede u nekoliko krvavih bitaka koje su se odigrale 6, 7, 8, 9. i 10. ovog meseca, i najzad naterao Ruse da se povuku u pravcu Krajove. Sami Rusi priznaju da su imali 1000 ubijenih i 4000 ranjenih. U telegramu se kaže da je general Anrep «koji

je komandovao Rusima, ozbiljno ranjen kao i general Tuinant«. Saopštenje kaže da su se 10. ovog meseca Turci pod komandom Selim-paše (Poljak Zedlinsky) opet *povukli* u Kalafat. Toliko govore telegrafске vesti, do sada jedini izvor informacija o ovim veoma važnim događajima. To što se izveštaj završava povlačenjem Rusa u Krajovu a Turaka u Kalafat, navodi na sumnju da su obe strane opet napravile veliku strategijsku grešku. Kruži vest da je po Omer-pašinom naređenju jedan ceo korpus prošao između Alute i Šila na Dunavu, i tako ugrozio komunikacije ruskih korpusa u Krajovi. Ali kako su Turci mogli da pređu Dunav, po kome plove mase leda, na nekom drugom mestu a ne kod Kalafata gde su jedino bili pripremljeni za prelaz?

Porazi Rusa kod Kalafata možda su značajniji sa političkog nego sa vojnog gledišta. Ako im se doda ulazak ujedinjenih flota u Crno more, to znači da je isključena poslednja mogućnost da car pristane na poniznu molbu za mir koju mu je doneo u Petrograd kurir bečke konferencije. S druge strane, ti porazi će imati neposredan uticaj na susednu Srbiju, na jačanje nacionalne partije i na zastrašivanje ruskih pristalica koji su onedavna podigli glave u Beogradu sa zapanjujućim bezobrazlukom. Istina je da se knez Aleksandar i masa srpskog naroda ne mogu nagovoriti da prekinu veze svoje zemlje sa sultanom, mada je Srbija preplavljena ruskim agentima koji pletu intrige — posećuju razna mesta i dolaze u vezu sa licima za koja se zna da su bila privržena prognanoj porodici Obrenović. Jednima govore o mladom knezu Mihailu — drugima o njegovom starom ocu Milošu, čas im ulivaju nadu da će uz pomoć Rusije proširiti granice Srbije, stvoriti novu kraljevinu Iliriju, koja će ujediniti sve one koji govore srpski a sad se nalaze pod dominacijom Turske i Austrije, čas im prete, u slučaju otpora, bezbrojnim armijama i potpunim podjarmljivanjem. Vi znate da je knez Miloš, koji živi u Beču, stari štićenik Metternichov, dok je njegov sin Mihailo obična ruska kreatura, pobegao iz Srbije 1842. i ostavio kneževski presto upražnjen. Ruski poraz kod Kalafata će u isto vreme osloboditi Austriju straha da će se ruske armije pojaviti pred Beogradom i među podanicima Austrije, istog porekla i iste vere kao i oni, probuditi svest o svojoj sopstvenoj snazi i o poniženju koje trpe pod dominacijom Germana.

Što se tiče Austrije, mogu da kažem *en passant* da je ona najzad napustila dugo gajene nade da će podići nov zajam. Kakvo je stanje njene državne blagajne može se zaključiti po aktu kome je vlada nedavno pribegla. Iznudila je smanjivanje vrednosti svog sopstvenog papirnog novca za 15% — finansijski manevar koji se može porediti samo sa izumima podvaljivačke dovitljivosti francuskih *rois faux monnoyers*¹, koji su podizali vrednost novca kad je trebalo da plaćaju, a puštali je kad je trebalo da primaju novac. Prema nemačkim novinama

¹ kraljevi, kovači lažnog novca

austrijski budžet za 1854. godinu pokazaće deficit od 45 000 000 forinti u redovnim izdacima i 50 000 000 u vanrednim. Kad god u Beč stignu ratne vesti, narod opseda banke da promeni papirni novac u srebrnjake.

Poznato je da i Francuska već odavno namerava da zaključi zajam od 200 000 000 franaka (8 000 000 funti sterlinga), ali nestašica hrane, nedovoljna proizvodnja vina i svile, velike trgovinske i industrijske nedaće, velika strepnja što se plaćanja moraju izvršiti krajem februara, tendencija pada kursa državnih obveznica i železničkih akcija — sve te okolnosti nikako ne olakšavaju takvu transakciju. Bonaparta nije uspeo da na berzi nađe kupce obveznica za novi zajam. Ostao je jedini izvor kome se pribeglo uoči državnog udara — poslati Persignyja u Francusku banku da iznudi 50 000 000 franaka (10 000 000 funti), a da im u zamenu ostavi istu količinu državnih obveznica kao »bezbedenje«. Tako je i učinjeno na dan Nove godine. Ovaj finansijski coup d'état pozdravljen je padom državnih obveznica na 69%. Prema zvaničnim obavешtenjima, vlada će dobiti zajam od 2 000 000 ili 3 000 000 franaka od Francuske banke, koji će biti pokriven državnim obveznicama. Oni koji ne znaju šta se događalo u salonu Francuske banke na Novu godinu, neće razumeti kako je Banka privoljena da pristane na zajam koji je odbila berza.

Što se tiče Persije, vesti su i dalje protivrečne. Prema jednom izveštaju persijska vojska napreduje prema Erzerumu i Bagdadu; prema drugom, ruske intrige su propale zbog britanskog otpravnika poslova, gospodina Thompsona, koji je zapretio da će se povući iz Teherana, zbog straha od eksplozije netrpeljivosti persijskog naroda prema Rusima i zbog dolaska jedne avganistanske delegacije koja je zapretila da će Avganistanci upasti na persijsku teritoriju u slučaju da Persija stupi u savez sa Rusima.

Prema jednom privatnom dopisu iz Carigrada, objavljenom u listu »Patrie«, Divan je odlučio da utvrdi Carigrad sa kopnene strane. Kaže se da je mešovita komisija evropskih i otomanskih oficira već počela pripremni pregled terena. Utvrđivanje Carigrada potpuno će izmeniti karakter rusko-turskog rata i pokazati se kao najteži udarac većitim snovima samozvanog naslednika vizantijskih careva.

Glasine da Austrija koncentriše jedan armijski korpus u Banatu, kojim će komandovati general grof Schlick, demantuje nemačka štampa.

Berlinski »Correspondenz« piše da je vlastima izdata opšta naredba da budu u pripravnosti u slučaju mobilizacije Landwehra.^[33]

Petrograd je predložio kabinetu u Kopenhagenu da se Rusima ustupi ostrvo Bornholm.

»Bornholm bi«, kao što opravdano primećuje list »The Daily News«, »mogao da bude Malta ili Gibraltar Baltika. Od Sunda i Kopenhagena deli ga jedan dan plovidbe, a priroda ga je postavila na sam ulaz u Baltik.«

U poruci lorda Redcliffe-a guverneru Sevastopolja u kojoj ga obaveštava o pojavi ujedinjene eskadrile u Crnom moru, kaže se da je jedini cilj tog pokreta »zaštita *osmanske teritorije* od svake agresije ili neprijateljskog akta«, a *ne pominje se zaštita osmanske zastave*.

Pošto svi izveštaji iz Pariza, Beča, Berlina, Carigrada i Petrograda govore o mogućnosti rata, nastao je opšti pad cena na svim berzama s obe strane Lamanša.

Prvi put objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«,
br. 3997 od 8. februara 1854.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Poslednja bitka u Evropi

Izveštaji naših londonskih dopisnika i evropskih listova najzad nam omogućuju da ocenimo celokupni značaj dugotrajne borbe između Turaka i Rusa, čije poprište je Četate, malo selo devet milja severno od Kalafata. Pored činjenice da je u nizu krvavih sudara, o kojima je reč u izveštajima, ispoljena velika hrabrost i da su Turci odneli pobedu, najinteresantnije u celoj borbi je to da ona što se tiče isterivanja Rusa iz Vlaške nije dovela ni do kakvog praktičnog rezultata. To je posledica jedne greške Turaka, na koju smo više puta ukazivali našim čitaocima. Mislimo na prebacivanje jedne armije u Kalafat, čime su Turci hteli da preseku put prema Srbiji, dok je najbolju garanciju protiv prodiranja Rusa u ovu provinciju pružalo prisustvo jakih i koncentrisanih snaga u blizini Ruščuka i Hiršove. Takva oružana sila ugrožavala bi komunikacije svakoj ruskoj armiji u maršu na zapad, dok bi most i mostobran kod Oltenice, ili tu negde u blizini, utvrđeni slično kao kod Kalafata, predstavljali uporište na levoj obali Dunava. Pa i bez toga Rusi ne bi mogli da pređu gornji Dunav i umarširaju u Srbiju, a da ne ostave Turcima mogućnost da pređu donji Dunav i da krenu na Bukurešt. Naravno da u ovakvoj tvrdnji polazimo od stvarnog odnosa snaga zaraćenih strana i da smatramo da turska rumelijska armija ima presudnu brojčanu nadmoć nad ruskom armijom u Vlaškoj.

No Turci su se svojom nadmoćnošću koristili upravo na način koji ih je učinio neefikasnim i pripremio njihov konačni poraz. Oni nisu koncentrisali svoje snage na donjem Dunavu, nego su ih podelili. Dok je 30 000 do 35 000 ljudi zaposelo Vidin i Kalafat, preostali deo armije ostao je na srednjem i donjem Dunavu. Oni su zaposeli luk jednog kruga, Rusi, naprotiv, tetivu tog luka. Otuda je poslednjima bilo potrebno da savladaju samo minimalan prostor da bi sve svoje trupe koncentrisali na jednom određenom mestu. Povrh toga kraći putevi Rusa ležali su na ravnom terenu, dok su duži turski vodili preko planina i presecali mnoge planinske reke. Prema tome, turski položaj je nepovoljan kako samo može biti, pa ipak su ga zauzeli kako bi zadovoljili

staru predrasudu da nema boljeg načina da se neprijatelju preseče put nego da se postavi na sam taj put.

Dvadesetog decembra Omer-paša, koji se nalazio u Šumli, znao je da Rusi za 13. januar pripremaju veliki napad na Kalafat. Imao je dvadeset dva dana na raspolaganju; ipak Kalafat u odnosu na druga uporišta turske armije zauzima takav položaj da mu se, izgleda, ne mogu dovesti nikakva pojačanja, osim nešto rezerve iz Sofije. To što su se Rusi, na drugoj strani, ne dobivši bilo kakva značajna pojačanja iz Rusije — svuda prisutni korpus Osten-Sakena 3. januara još nije bio u Bukureštu — mogli usuditi da se koncentrišu tako daleko na zapadu, pokazuje da ili vremenske prilike i vodostaj na Dunavu nisu dopuštali Turcima da pređu reku dalje nizvodno, ili da je Gorčakov zbog nekih drugih razloga bio siguran u njihovu neaktivnost na ovom sektoru. Turci u Kalafatu su dobili naređenje da napadaju Ruse dok se ovi još nalaze u toku koncentrisanja svojih snaga. Bilo bi najbolje da se to dogodilo ponavljanjem eksperimenta, izvedenog u Oltenici^[34]. Zašto nije učinjeno tako? Most kod Kalafata stoji uprkos zimi i ledu koji plovi, a dalje nizvodno nije bilo nijednog mesta na kome se mogao podići most i organizovati mostobran. Ili je Omer-paša imao naređenje da ostane na desnoj obali reke? U postupanju Turaka ima tako mnogo protivrečnog, odvažne i pametne poteze sменяju tako redovno propusti i pogrešni zahvati, da iza toga mora da se krije diplomatija. U svakom slučaju Gorčakov se ne bi pokrenuo ni pedalj prema Kalafatu da nije bio siguran da Turci neće ponoviti oltenički manevar.

Mora biti da su Rusi protiv Kalafata angažovali ukupno oko 30 000 ljudi, jer s manjim snagama teško da bi se usudili da napadnu utvrđeni položaj koji je branio garnizon od 10 000 ljudi sa bar još 10 000 ljudi u ulozi rezerve ili ljudstva za ispade. Dakle, tamo je bila koncentrisana najmanje polovina aktivne ruske armije u Vlaškoj. Gde i kako je onda druga polovina, rasuta na velikom prostoru, mogla da spreči prebacivanje turskih snaga kod Oltenice, Silistrije ili Hiršove? A ako je bez teškoća mogla da bude održavana veza između Vidina i Kalafata, onda je bilo moguće prebacivanje i na drugim mestima. Tako su Rusi, zahvaljujući svom položaju na tetivi luka čiju su periferiju držali Turci bili u stanju da dovedu nadmoćne snage na poprište kod Četate, dok Turci nisu mogli da pojačaju svoje jedinice kod Kalafata, iako su mnogo ranije znali za planirani napad. Lišeni mogućnosti da izvedu ovaj manevarski pokret koji bi sprečio celokupnu bitku, lišeni izgleda na pomoć, Turci su bili upućeni samo na svoju hrabrost i mogli su samo da se nadaju da pojedinačno odseku neprijateljske grupe pre nego što ovima pođe za rukom da se koncentrišu. No i sama ta nada bila je malena jer se nisu mogli kretati daleko od Kalafata, te je svako neprijateljsko odeljenje, čak i kad je bilo slabije od njih, moglo da umakne sa njihovog operacionog područja. Tako su se borili pet dana, uopšte uzev sa uspehom, pa ipak su se morali opet povući na svoje rovovske položaje u selima oko Kalafata, jer su ruske trupe na kraju ipak bile

nadmoćne pošto su dobile nova pojačanja. Ishod je takav da je ruski napad na Kalafat najverovatnije otklonjen ili odgođen, a Turci su dokazali da na otvorenom polju znaju isto tako dobro da se bore kao i iza bedema i iz rovova. Kako su bili krvavi ovi sukobi može se suditi po jednom pismu iz Bukurešta, u kome se kaže da je u borbama potpuno uništen jedan ruski streljački puk i da je od jednog ulanskog puka preostalo samo 465 ljudi.

Kod Oltenice Rusi su napali utvrđene položaje Turaka; kod Četate su Turci napali utvrđene položaje Rusa. U oba slučaja Turci su bili pobjednici, ne ubravši, ipak, nikakve plodove svoje pobjede. Bitka kod Oltenice odigravala se baš u vreme kad je proglašenje primirja bilo na putu iz Carigrada ka Dunavu. I bitka kod Četate pada, začudo, u isto vreme kad i vest da je Divan prihvatio poslednje predloge o miru koje su mu propisali njegovi zapadni saveznici⁽³⁵⁾. U prvom slučaju spletke diplomatije izjalovile su se u zveketu oružja, dok je u drugom krvavi čin rata ostao bez rezultata zbog tajnog delovanja diplomatije.

Naslov originala:

The Last Battle in Europe

Napisano 19. januara 1854.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

•New-York Daily Tribune•,
br. 3997 od 8. februara 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

[Careva gledišta — Princ Albert]

Pokušaje ruske armije da istovremeno pređe Dunav na celoj liniji operacija — kod Mačina, Đurđeva i Kalafata — treba smatrati pre izviđačkim manevrima nego ozbiljnim napadima, na koje bi se general Gorčakov jedva usudio sa snagama kojima sada raspolaže.

List »The Press« — organ Disraelija — u broju od prošle subote je objavio vest o razgovoru koji je sasvim nedavno vođen u Gatčini između cara i jednog »istaknutog« Engleza. Gotovo celokupna londonska dnevna štampa je preštampana ovu vest, koja pored poznatih i izveštalih opštih mesta ruske diplomatije sadrži i neke zanimljive stavove.

»Car je nedvosmisleno izjavio da Menšikovljev ultimatum^[96] nije naišao na neodobranje u Londonu, već ga je engleska vlada, *pošto je obaveštena da će ga Porta verovatno prihvatiti*, ocenila kao zadovoljavajuće rešenje.«

Ovo bi samo dokazivalo da je jadnog Johna Russella baron Brunov *lažno obavestio* o »verovatnim« namerama Visoke porte i da odbijanje Porte da odmah pristane na Menšikovljev ultimatum ni u kom slučaju nije krivica koalicionog kabineta. Car dalje obaveštava »istaknutu ličnost« da mu je

»pošto je stigla vest o pobedi kod Sinope, general Castelbajac (francuski ambasador) uputio pismo koje počinje otprilike ovako: „Dozvolite mi, kao hrišćaninu i kao vojniku, da Vašem Carskom Veličanstvu čestitam na slavnoj pobedi koju je postigla flota Vašeg Veličanstva.“

Neka mi bude dopušteno da primetim da je Castelbajac, stari legitimista i rođak La Rochejaqueleina, zaslužio generalski čin ne službom u trupi nego manje opasnom službom po dvorskim pred-sobljima, i vatrenim ispovedanjem uzvišenih rojalističkih načela. Bonaparta ga je nimenovao za ambasadora pri petrogradskom dvoru, u nameri da pruži caru dokaz o uvažavanju njegovih ličnih želja, mada

je bio potpuno svestan da će Castelbajac pre kovati zaveru sa carem radi restauracije Bourbona nego što će se starati o unapređenju interesa svog nominalnog gospodara. Ovaj Castelbajac je, dakle, upravo čovek koji je caru čestitao »kao vojnik i kao hrišćanin« na neuspelom pokolju kod Sinope. »Ja ne verujem«, navodi se da je car rekao, »da Engleska sa buržoaskim parlamentom može slavno voditi rat.« Nema nikakve sumnje da car poznaje svoje Cobdene i Brighte i tačno ocenjuje nisku i podlu dušu evropske buržoazije. Najzad, car je potpuno u pravu kad tvrdi da, s jedne strane, on nije bio spreman za rat — potpuno uveren da će postići sve do čega mu je stalo pomoću običnih pretnji — i da bi, s druge strane, ako bi i došlo do rata, to bio »rat nesposobnih«, koji bi u svojim brižnim naporima da ga izbegnu — učinili rat neizbežnim i koji bi na kraju krajeva i sami uleteli u njega da bi prikriili svoje greške i spasili svoje položaje.

«Javno mnjenje je upola sklono da žrtvuje princa Alberta na oltar glasina. Šapat, koji je prvobitno pušten u opticaj u interesu izvesne stranke, pretvorio se u riku, a konstruisani nagoveštaji nabujao je u preispoljnu i čudovišnu izmišljotinu. Što su svi koji su tražili audijenciju kod kraljice zaticali princa Alberta sa Njenim Veličanstvom, jeste činjenica koja je pre privukla simpatije i poštovanje engleske javnosti; ali zatim se govorilo da on prisustvuje sastancima kraljice sa njenim ministrima; dalje, da su ministri upozoreni na njegovo prisustvo — da makoliko nerado pristupaju razgovorima o poslu pred trećim licem uviđaju da je to neminovno — da su čak morali da brane svoja mišljenja pred princom — da se princ, u stvari, meša u njihova savetovanja sa vladarkom, — da princ ne samo vrši uticaj na kraljevsko mišljenje nego je, raspoložuci mogućnošću slobodnog opštenja sa stranim dvorovima, stvorio nedozvoljen kanal za obaveštavanje između kraljičinog Tajnog saveta i kabineta inostranih moćnika, možda neprijatelja Engleske — da je, ukratko, princ Albert izdajnik svoje kraljice, da je okrivljen za veleizdaju, i najzad, da je pod optužbom veleizdaje uhapšen i zatvoren u Tauer. To je priča koja se ne samo pre dan-dva prepričavala u svim krajevima Engleske nego u koju su neki i poverovali.»

Navodim ovo mesto iz lista »The Spectator«^[37] da bih pokazao vašim čitaocima kako palmerstonovska štampa podstiče javno mnjenje da jednog priglupog mladog čoveka načini »grešnim jarcem« odgovornih ministara. Princ Albert je nemački princ, povezan srodničkim vezama sa većinom evropskih apsolutističkih i despotskih vlada^[38]. Uzdigavši se na položaj princa-supruga u Velikoj Britaniji, posvećivao je vreme delimično tovljenju svinja, delimično izmišljanju smešnih kapa za armiju, planiranju uzornih stambenih zgrada, čudnovato providnih i neudobnih, izložbi u Hajd-parku i vojnicima-igračkama. On uživa glas ljubaznog i bezazlenog ljudskog bića, u pogledu inteligencije ispod opšteg proseka, plodnog oca i pokornog muža. U poslednje vreme, međutim, on je hotimično proizveden u najuticajnijeg čoveka i najopasniju ličnost Ujedinjenog Kraljevstva, koji upravlja

celokupnom državnom mašinerijom prema tajnom diktatu Rusije. Razume se, jedva se može sumnjati da princ ne vrši neposredan uticaj u dvorskim poslovima, i to, prirodno, u interesu despotizma. Princ može postupati samo kao princ, i da li je iko bio toliko glup da pomisli da on neće tako postupati? Ali nema potrebe obavješavati vaše čitaoce na kakvu je potpunu nemoć britanska oligarhija svela kraljevsku vlast, tako da je, na primer, kralja Williama IV, odlučnog neprijatelja Rusije, njegov ministar inostranih poslova¹ — član vigovske oligarhije — prisilio da postupa kao neprijatelj Turske. Koliko bi, onda, bilo besmisleno smatrati da je princ Albert kadar da preduzme ma šta mimo vlade, sem ako nije reč o nekoj dvorskoj sitnici, kakvoj ništavnoj lenti ili zvezdi lažnog sjaja! Njegove apsolutističke penchants² iskorišćuju se da se odvrti pažnja naroda od spletke i obmana odgovornih ministara. Ako ta povika i napad ista znače, oni znače napad na kraljevske institucije. Kad ne bi bilo kraljice, ne bi bilo ni princa — kad ne bi bilo prestola, ne bi bilo ni dvorskih uticaja. Prinčevi bi izgubili svoju vlast kad ne bi bilo prestola koji ih podržavaju i na koje se oni oslanjaju. Ali, pazite, upravo oni listovi koji idu najdalje u svojoj »strašnoj smelosti«, koji su najbučniji i koji pokušavaju da stvore neku vrstu političkog kapitala na princu Albertu, najrevnosniji su u izjavama odanosti prestolu i u poniznom ulaganju kraljici. Što se tiče torijevskih listova, ovo je samo po sebi razumljivo. Što se pak tiče radikalnog lista »The Morning Advertiser«^[39], to je onaj isti list koji je pozdravio Bonapartin coup d'état i nedavno napao jedan irski list što se usudio da kritikuje kraljicu prilikom njene posete Dublinu; to je isti list koji zamera francuskim revolucionarima što propovedaju republikanizam i koji neprestano prikazuje lorda Palmerstona kao spasioca Engleske. Sve je to Palmerstonov trik. Palmerston je postao nepopularan kad su obelodanjeni njegovo rusofilstvo i njegova opozicija prema novom zakonu o reformi. Ova poslednja akcija je skinula liberalnu pozlatu sa njegovih plesnivih medenih kolača. Međutim, njemu je potrebna popularnost da bi postao premijer, ili bar ministar inostranih poslova. Kakva izvanredna prilika da se ponovo predstavi kao liberal i odigra ulogu Bruta koga progone tajni dvorski uticaji. Napasti jednog princa-supruga — ala je to primamljivo za narod. On će postati najpopularniji državnik Evrope. Kakva izvanredna prilika da se sadašnje kolege opanjkaju i žigošu kao oruđe princa Alberta, i da se dvor ubedi da mora prihvatiti Palmerstona pod uslovima koje on sam postavi. Torijevci se, naravno, pridružuju ovoj povici, jer crkva i kruna im malo znače u poredenju sa funtama sterlinga i posedima, a ove lordovi pamuka brzo osvajaju od njih. I kad torijevci u ime »ustava« i »slobode« upućuju gnevne reči princu, koji se prosvedeći liberal ne bi sa strahopoštovanjem bacio pred njihove noge?

¹ Palmerston — ² sklonosti

Na godišnjoj skupštini mančesterskog Trgovačkog udruženja pred-
sednik, gospodin Aspinall Turner, izjavio je povodom štrajkova, lo-
kauta i opštih radničkih nemira, koje je s pravom okarakterisao kao
»građanski rat koji se u Lankaširu vodi između poslodavaca i radnika«
— da »će Mančester svrgnuti tiraniju demokratije isto onako kao što
je svrgao kraljevsku i aristokratsku tiraniju«.

»Ovde imamo«, uzvikuje »The Press«, »nehotično priznanje politike mančes-
terske škole⁽⁴⁰⁾. Kruna u Engleskoj ima vrhovnu vlast — onda oslabite kraljevsku
moć. Aristokratija nam stoji na putu — uklonite je. Radnici se bune — smrvite ih.«

Napisano 24. januara 1854.

Prvi put objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«,
br. 4000 od 11. februara 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx — Friedrich Engels

[Utvrdivanje Carigrada — Danska
neutralnost — Sastav engleskog
parlamenta — Slaba žetva u Evropi]

Utvrdivanje Carigrada bilo bi, kao što sam već istakao u svom poslednjem dopisu¹, najvažniji korak koji bi Turci mogli preduzeti. Ako se Carigrad utvrdi, a tvrđave na Bosforu i Dardanelima na odgovarajući način pojačaju, nezavisnost Turske, ili ma koje države koja bi držala tu prestonicu, ne bi zahtevala nikakvu stranu garantiju. Nema grada koji bi se lakše utvrdio od Carigrada. Samo na jednoj strani trougla — i to upravo na onoj koja je okrenuta kopnu — bio bi potreban neprekinut bedem; drugoj, prema Mramornom moru, i trećoj, prema Zlatnom rogu, nisu potrebna nikakva utvrđenja. Linija odvojenih utvrđenja, na pogodnom rastojanju od bedema, i produžena prema istoku da bi se zaštitile Pera, Galata i severoistočna obala Zlatnog roga, poslužila bi istovremeno da se pojača bedem i spreči neprijatelj da ga zaobiđe i izvede opsadne radove na brežuljcima koji dominiraju gradom iza Pere i Galate. ■

Takva tvrđava bi bila gotovo neosvojiva. Njene komunikacije se ne bi mogle preseći sem u slučaju zauzimanja Dardanela i Bosfora, a tada bi grad bio odmah izgubljen. Ali takva dva uska moreuza mogu se lako utvrditi, i to tako jako da nikakva neprijateljska flota ne bude kadra da se probije kroz njih. Ruska armija, dolazeći s kopna, morala bi se osloniti na opasnu pomorsku vezu sa Sevastopoljem i Odesom i jedva bi se mogla održati u toku vremena neophodnog za zauzimanje grada, dok bi je neprekidno brojčano smanjivanje izložilo porazima od strane gradske posade i pojačanja iz Azije.

Odgovor Rusije na dansku izjavu o neutralnosti^[41] stigao je u Kopenhagen 20. januara. Rusija navodno odbija da pristane na ovu neutralnost, pozivajući Dansku da se priključi jednoj ili drugoj strani. Odmah posle ovog saopštenja, kako se tvrdi, ambasadori Francuske,

¹ Vidi u ovom tomu, str. 27.

Engleske i Rusije¹ održali su sastanak sa danskim ministrima. Međutim, obavešten sam iz veoma pouzdanih izvora, iako, razume se, ne mogu jamčiti za tačnost obaveštenja, da je protest petrogradskog kabineta samo manevar sračunat na to da natera druge sile na što brže formalno priznanje uslova pod kojima se predlaže danska neutralnost. Uveravaju me da su nedavno između Danske s jedne strane i Francuske i Engleske s druge strane vođeni pregovori, prema kojima u slučaju rata Engleska treba da zauzme Sund sa svojim ratnim brodovima a Francuska vojvodstvo Šlezvig sa jednim corps d'armée². Da bi osujetila ovu kombinaciju, o kojoj je ministar Oerstedt obavestio Neselrodea, Rusija je, kako se tvrdi, preporučila vladi u Kopenhagenu da predloži izjavu neutralnosti. Ona se sada tobože protivi neutralnosti, a ako Francuska i Engleska na nju pristanu, time će se ne samo pokvariti njihovi prvobitni planovi nego će se takođe obezbediti izvoz ruske robe Baltičkim morem, pošto roba na neutralnim brodovima ne podleže vojnim zakonima.

Carev protest protiv kupovine jedne oldenburške luke na Severnom moru od strane Pruske je protest bona fide, ma koliko da je berlinska javnost bila iznenađena ovim drugim simptomom sveprisutnog mešanja Timur-Tamerlanovog naslednika.

Veliki »miting pristalica reforme u Mančesteru« je »održan i pokazao se kao velika besmislica«, kako tačno primećuje list »The Englishman«. Hvaljenje Aberdeenove politike, vrdanje Turske, veličanje Rusije i odbijanje svakog mešanja u poslove stranih država — ove malobrojne teme, koje ukoliko je reč o inostranoj politici sačinjavaju osnovni kapital mančesterske škole^[40], opet su nadugačko i naširoko raspredali gospoda Cobden, Bright i drugi »skromni i jednostavni ljudi«, koji žele da imaju »čoveka mira« u Horse Guards^[42], a lokaut u Gornjem domu da bi englesku naciju prodali, a sve druge nacije raspredali ispod cene.

Govor gospodina Cobdena bio je čisto ponavljanje, i to bestidno, govora koji je održao prilikom zatvaranja zasedanja parlamenta. Jedina raskoš koju je sebi dozvolio u smislu novine sastojala se iz dva argumenta — jedan je protiv Francuske, drugi protiv Amerike. Izgleda prilično sumnjivo da onaj isti čovek koji je igrao tako istaknutu ulogu u stvaranju saveza sa Francuskom, u doba kad su podvizi decembrista^[43] izazivali u Engleskoj uzvike negodovanja, sada nastoji da uništi sopstveno delo, ismevajući taj savez i proglašavajući ga »nepromišljenim«. Što se tiče Amerike, gospodin Cobden izjavljuje da razvoj njene trgovine i industrije, a ne ratoborna politika Rusije, može ugrožavati veličinu ekonomskog i nacionalnog procvata Engleske. Kako se ovo slaže sa njegovim licemernim fraziranjem profesionalnog pristalice slobodne trgovine, prema kome trgovinski procvat jednog naroda zavisi od *razvoja* trgovine i industrije svih drugih naroda, dok

¹ Dotézac, Buchanan i baron Ungern-Sternberg — ² armijskim korpusom

se ideja o ma kakvom opasnom suparništvu između dva industrijska naroda odbacuje kao zabluda protekcionističkih »nadrilekara«? Kako se ovo slaže sa stavom da je

»Engleska čarolijom svoje mašinerije zauvek sjedinila dve udaljene hemisfere vezama mira, dovodeći Evropu i Ameriku u apsolutnu i neraskidivu međusobnu zavisnost«?

Nije to prvi put što gospodin Cobden, da bi otklonio od Rusije sumnje i neprijateljsko osećanje engleskog naroda, nastoji da ih usmeri protiv Sjedinjenih Američkih Država. Kad su 1836. godine uzapćenje jednog engleskog broda kraj čerkeske obale od strane ratnog broda i finansijske mere petrogradske vlade u vezi sa plovidbom Dunavom⁽⁴⁴⁾, zajedno sa otkrićima objavljenim u listu »The Portfolio«⁽⁴⁵⁾, izazvali gnev engleskog naroda, a naročito trgovaca, protiv Rusije, — gospodin Cobden, u to doba još »dete u književnom životu i nenaviknut na javna istupanja«⁽⁴⁶⁾, objavio je malu anonimnu brošuru pod naslovom *Rusija: lek protiv rusofobije. Od jednog mančesterskog fabrikanta*. U ovoj brošuri se tvrdi da će

»za manje od dvadeset godina ovo osećanje« (naime, bojazan od sve većeg procvata Amerike a ne od ruske ekspanzije) »deliti ceo engleski narod; a isto mišljenje će biti nametnuto vladi zemlje«.

U istoj brošuri on kaže da

»pri proučavanju raznih pobuda za zauzimanje neprijateljskog stava prema ruskoj naciji onih koji to pitanje pretresaju, otkrili smo sa beskrajnim čuđenjem i dubokim uverenjem da smo u pravu da je jedan vek *aristokratske* vladavine u Engleskoj prožeo sve klase uobraženim i nadmenim duhom njihovih vlastodržaca« (u odnosu na krotku Rusiju). »Ako bi se petrogradska vlada premestila na obale Bosfora, sjajan i bogat evropski grad iznikao bi za manje od dvadeset godina na mestu onih koliba koje sada sačinjavaju prestonicu Turske; izrasle bi velelepne zgrade, cvetala bi učena društva, napredovala umetnost. Ako bi ruska vlada stvarno dostigla tu snagu, ona bi ratni mač zavukla u korice i počela bitku protiv varvarstva, gradeći pruge i mostove, podstičući akumulaciju kapitala, *razvitak gradova i porast civilizacije i slobode* . . . Ropstvo koje skrnavi Carigrad namah bi iščezlo, a trgovina i zakoni koji štite život i imovinu« (kako nam sada pokazuje primer Moldavije i Vlaške) »zauzeli bi njegovo mesto«.

Kao dokaz ruske civilizovanosti, pa prema tome i prava Rusije na prisvajanje Turske, gospodin Cobden saopštava svojim iznenađenim čitaocima da ruski trgovac koji raspolaže sa 10 000–15 000 rubalja ne samo učestvuje u trgovini sa inostranstvom nego je »*osloboden od telesne kazne i ima pravo da se vozi u ekipažu sa dva konja*«. Treba li onda da se čudimo što je ruski car nedavno izrazio uverenje da »Engleska sa buržoaskim parlamentom ne može slavno voditi rat«? Toliko je duboko 1836. godine gospodina Cobdena prožimala svest o »nepoštenju publicista i govornika« koji su se usudili da optužuju sveruskog samodršca da svoju brošuru zaključuje pitanjem:

«A ko su i šta su ovi pisci i govornici? Da li će još dugo političkim šarlatanima biti dozvoljeno da nekažnjeno raspaljuju duhove i unose pometnju u rasuđivanje cele nacije?»

Pretpostavljamo da ovi »publicisti i govornici« raspolažu sa 10 000 do 15 000 rubalja, da mogu da se voze u ekipažu sa dva konja i da su bar oslobođeni »telesne kazne«. Dosada su neki smatrali rusofilsku maniju gospodina Cobdena jednom od njegovih mnogih nastranosti koje on krčmi, a drugi nužnim proizvodom njegove doktrine o miru. Nedavno je, međutim, neko¹, ko sebe s pravom prikazuje kao »književno kljuse ili, ako vam je volja, književno magare« pokojne Lige protiv zakona o žitu⁽⁴⁷⁾, obavestio javnost da je gospodin Cobden pre nego što je napisao svoju brošuru »putovao u Rusiju sopstvenim trgovačkim poslom 1834/1835. godine, i to sa uspehom«, da su »i njegovo srce i njegov cic bili u Rusiji 1836. godine«; i da je njegov gnev protiv »engleskih publicista, govornika, pisaca i kritičara« izazvan njihovim kritikovanjem njegove mušterije Nikolaja ruskog.

Kako Donji dom treba ponovo da se sastane kroz nekoliko dana, čini nam se umereno da u sažetom obliku damo statistiku britanskog predstavništva:

	Broj sedišta	Procenti sadašnjeg predstavništva
Rodaci perova	103	} 17,0
Irski perovi	6	
Veleposednici	266	41,3
Književnici i naučnici	20	3,0
Armija i flota	30	4,6
Predstavnici trgovačkih i finansijskih interesa	109	17,1
Pravnici	107	17,0
Predstavnici radničkih interesa	—	—
Ukupan broj sedišta	641	

Irski perovi u Donjem domu⁽⁴⁸⁾ su: vikont Palmerston za Tiverton, vikont Barrington za Berkšir; erl Annesley za Grimsbi; vikont Monck za Portsmaut; vikont Galway za Retford i lord Hotham za Istočni Jorkšir. Književnici i naučnici su: Benjamin Disraeli za Bekingemšir; Thomas Macaulay, istoričar za Edinburg; MacGregor, trgovinski statističar za Glazgov; William Stirling, pisac *Letopisa o španskim umetnicima* itd. za Pertšir; William Gladstone, pisac dela *Država u odnosima sa crkvom* i drugih dela za Oksfordski univerzitet; dr Austen H. Layard, pisac knjige *Niniva i njene razvaline* itd. za Ejslberi; James Wilson, izdavač časopisa »The Economist«⁽⁴⁹⁾ za Vest-

¹ Alexander Somerville

beri; ser William Molesworth, izdavač Hobbesovih dela i dr. za Sautvork; ser E.L. Bulwer-Lytton, pesnik, dramski pisac i romansijer za Hertfordšir; William Johnson Fox, pisac Lige protiv zakona o žitu za Oldhem; W. A. Mackinnon, pisac jedne (vrlo bedne) *Istorije civilizacije* itd. za Raj; R. Monckton Milnes, pisac *Putopisnih beleški* itd., i Benjamin Oliveira, pisac *Put na Istok*, obojica za Pontefrakt; Edvard Miall, pisac raznih teoloških i političkih radova za Ročdej; William Mure, autor *Istorije grčke literature* za Renfrušir u Škotskoj; W. P. Urquhart, autor knjige *Život Francisca Sforze* za grofoviju Vestmit u Irskoj; Robert Stephenson, slavni železnički inženjer za Vitbi; William Michell, lekar, za Bodmin; John Brady, hirurg, za Litrim. Da li se lord John Russell može pouzdano razvrstati u kategoriju književnika — ne usuđujem se da sudim.

Bar 100 sedišta zauzimaju predstavnici koje su nominalno izabrala njihova biračka tela, ali koje su u stvari imenovali vojvode, grofovi, markizi, plemićka i druga lica koja iz svog uticaja izvlače političku dobit. Tako, na primer, markiz od Westminstera raspolaže sa dva sedišta za Čester — grad sa 2524 birača; vojvoda od Norfolka jednim sedištem za Arundel; vojvoda od Sutherlanda sa dva sedišta za Njukasl-ander-Lajn; markiz od Landsdowne-a jednim za Kaln; grof Fitz-William sa dva sedišta za Molton; vojvoda od Richmonda sa dva sedišta za Čičester; Miss Pierce jednim za Nortalernton itd.

Nesrazmeru između broja birača s jedne strane i broja izabranih predstavnika s druge strane upoređenih sa ukupnim brojem stanovništva pokazaće sledećih nekoliko primera:

U Berkširu celokupno stanovništvo broji 170 065 ljudi, a broj birača iznosi 7 980. Ovaj okrug bira devet predstavnika u Donji dom, dok Lesteršir sa 230 308 stanovnika i sa 13 081 biračem raspolaže samo sa šest sedišta; Linkolnšir sa 407 222 stanovnika i 24 782 birača raspolaže sa trinaest sedišta u Donjem domu, dok Midlseks sa stanovništvom od 1 886 576 i sa 113 490 birača bira svega četrnaest predstavnika. Lankašir sa stanovništvom od 2 031 236 ima samo 81 786 birača i raspolaže u Donjem domu sa svega dvadeset šest sedišta, dok Bekingemšir sa 163 723 stanovnika i 8125 birača predstavlja jedanaest poslanika. Saseks sa 336 844 stanovnika i 18 054 birača bira osamnaest predstavnika, dok Stafordšir sa 608 716 stanovnika i 29 607 birača bira samo sedamnaest.

Odnos između broja birača i broja stanovnika je sledeći:

U Engleskoj svaki birač jedne seoske opštine predstavlja 20,7 stanovnika grofovije.

U Velsu svaki birač jedne seoske opštine predstavlja 20 stanovnika.

U Škotskoj svaki birač jedne seoske opštine predstavlja 34,4 stanovnika.

U Engleskoj svaki gradski birač predstavlja 18 gradskih stanovnika.

U Velsu svaki gradski birač predstavlja 24,4 gradska stanovnika.

U Škotskoj svaki gradski birač predstavlja 23,3 gradska stanovnika.

Podaci za Irsku nisu tako potpuni kao za Englesku; ali sledeće brojke mogu dati približnu sliku za isti period, od 1851. do 1852. godine:

Birač jedne irske opštine predstavlja 36 stanovnika grofovije.

Birač jednog irskog grada predstavlja 23 gradska stanovnika.

Opšta nestašica na evropskim tržištima žita može se prikazati na sledeći način: U Francuskoj nedostatak žita iznosi ne deset miliona hektolitara, kako tvrdi »Le Moniteur»⁽⁵⁰⁾ da bi ublažio uzbuđenje, nego znatno više od dvadeset miliona, tj. preko osam miliona engleskih kvartera; nedostatak krompira nije manji od jedne četvrtine prosečne letine za poslednjih pet godina, a nedostatak vina, ulja i kestena je još veći. U Belgiji i Holandiji manjak u proizvodnji žita iznosi oko četiri miliona hektolitara; u rajnskim provincijama, Pruskoj i Švajcarskoj on, po umerenoj proceni, premaša deset miliona hektolitara. Poznato je da je procenjeni manjak u Italiji vrlo veliki, mada ga je neobično teško odrediti čak i približno. Međutim, najniža procena daje brojku od deset miliona hektolitara žita; prema tome, manjak žita u velikim žitorodnim oblastima Zapadne Evrope ne iznosi manje od četrdeset četiri miliona hektolitara (sedamnaest miliona kvartera). Poznato je da manjak u Engleskoj premaša pet miliona kvartera žita, a proračuni vredni ozbiljne pažnje daju ovaj iznos samo za manjak pšenice. Na taj način, samo u Zapadnoj Evropi kobna prošlogodišnja nerodica prouzrokovala je manjak od najmanje dvadeset dva miliona kvartera, ne uzimajući u obzir nizak kvalitet i slabu letinu ostalih žitarica, a takođe i opštu rasprostranjenost bolesti krompira — manjak, koji ako se preračuna u pšenicu, mora iznositi najmanje pet miliona kvartera, odnosno u ukupnom iznosu manjak od dvadeset sedam miliona kvartera žita.

Što se tiče dovoza žita koji se može očekivati sa inostranih tržišta, u veoma autoritativnim trgovinskim izvorima se izjavljuje:

«U Poljskoj je žetveni prinos bio veoma mali; u Rusiji nedovoljan, kao što se vidi iz visokih cena žita u baltičkim lukama pre nego što se saznalo za našu nestašicu. I mada u podunavskim oblastima žetva nije omanula, ipak su zalihe tamno, kao i u Odesi, znatno smanjene ogromnim izvozom u Sredozemlje i Francusku. Što se tiče Amerike, ona je nesposobna da isporuči dva miliona kvartera. Svi brodovi sveta nisu dovoljni za prevoz isporuka koje bi pokrile makar polovinu ili čak ispod polovine manjka u žitu, koje nam, kako je danas poznato po celoj Engleskoj, nedostaje.»

Napisano 26 - 27. januara 1854.

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribune»,
br. 4004 od 16. februara 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

[Misija grofa Orlova — Ruske vojne finansije]

London, petak, 3. februara 1854.

Imao sam prilike da pokraj zgrade Glavnog štaba^[42] posmatram svečanu povorku kraljice koja je išla da otvori parlament. Turski ambasador je bio dočekan gromoglasnim pozdravima i poklicima ura. Princa Alberta, smrtno bledeg, svetina sa obe strane ulice je besno izviždala, dok se kraljica pokazala škrta u svom uobičajenom klanjanju i sumorno se smeškala na ovo neobično izražavanje narodnog nezadovoljstva. U jednom prethodnom dopisu sveo sam pokret protiv Alberta na njegove prave dimenzije, dokazujući da je on naprosto manevar u stranačkoj borbi¹. Ipak ovu javnu demonstraciju treba uzeti sasvim ozbiljno, pošto ona dokazuje da je prividna lojalnost britanskog naroda samo konvencionalna formalnost, ceremonijalna izveštačenost, koja ne može da izdrži ni najmanji potres. Ona verovatno može navesti krunu da raspusti vladu čija antinacionalna politika preči dovođenjem u opasnost njene sopstvene bezbednosti.

Kad se saznalo za nedavnu misiju grofa Orlova kod bečke vlade^[51], »The Times« je obavestio svoje lakoverne čitaoce da je Orlov upravo čovek koga car obično upotrebljava za miroljubive zadatke. No, nema potrebe da vas podsećam da se taj isti Orlov pojavio u proleće 1833. u Carigradu da od Porte iščupa Unkjar-Iskeleski ugovor^[52]. Sada on traži od bečke vlade dozvolu da se ruski kurpus iz Varšave pošalje preko Mađarske na dunavsko ratno poprište. Prvim rezultatom njegovog boravka u Beču može se smatrati to što Austrija sada uporno zahteva od Porte da smeni svoje sadašnje komandante na Dunavu — Selim-pašu, Ismail-pašu i Omer-pašu — kao otpadnike i revolucionare. Svako ko je upoznat sa istorijom Turske zna da su od početka osmanlijske vlasti svi njeni veliki generali, admirali, diplomati i ministri uvek bili hrišćanski otpadnici: Srbi, Albanci itd. Zašto ne tražiti od Rusije da smeni onih četrdeset ili pedeset ljudi koje je

¹ Vidi u ovom tomu, str. 32-35.

pokupovala po svim krajevima Evrope i koji sačinjavaju čitav njen osnovni kapital na polju diplomatske oštroumnosti, političke visprenosti i vojne veštine? U međuvremenu je Austrija koncentrisala 80 000 vojnika na turskim granicama u Transilvaniji i Mađarskoj i naredila jednom češkom korpusu od oko 30 000 vojnika da im se pridruži. Pruska vlada je sa svoje strane navodno odbila da se povinuje carevom naređenju upućenom Friedrichu Wilhelmu IV da pošalje armiju od 100 000 ljudi da okupira Poljsku u ime i u interesu Rusije i time oslobodi tamošnje garnizone za pokret na jug radi vojnog pohoda u Dunavskim kneževinama.

U jednom ranijem dopisu¹ skrenuo sam vam pažnju na finansijsku smicalicu kojoj je pribegla austrijska vlada zahtevajući da se pri plaćanju poreza papirne novčanice primaju za 15% niže od njihove nominalne vrednosti. Ovaj dovitljivi »porez na plaćanje poreza« sada se proširio i na Italiju. »Gazetta di Milano« od 22. januara objavljuje dekret austrijskog ministra finansija kojim se saopštava da će se »usled pada vrednosti papirnog novca isti primati na carinarnici samo po odbitku od 17%«.

Što se tiče ruske državne blagajne, morao sam jednom ranijom prilikom, početkom takozvanih istočnih komplikacija, da upozorim vaše čitaoce na revnosno širenje glasova o »skrivenom« blagu koje leži u trezorima petrogradske banke, kao i na smešno preuveličavanje ogromne novčane moći kojom Rusija može da raspolaže u svakom trenutku². Događaji su potpuno potvrdili moja gledišta. Car je ne samo bio prinuđen da povuče svoje metalne depozite iz engleskih i francuskih banaka nego i da pored toga izvrši jednu nepoštenu konfiskaciju. Knez Paskevič je obavestio varšavsku hipotekarnu i eskontnu banku da će njen kapital biti uzet kao prinudni zajam, mada statut te banke zabranjuje davanje zajmova na drugo jamstvo sem na zemljišnu svojinu. Takođe smo obavešteni da će ruska vlada emitovati 60 000 000 rubalja u nekonvertibilnim novčanicama da bi pokrila ratne troškove. Ovo nije prvi put da petrogradska vlada pribegava ovakvoj ujdurmi. Krajem 1768. godine Katarina II je radi pokrivanja troškova rata protiv Turske osnovala asignacionu banku, prividno na principu emitovanja konvertibilnih asignacija plativih donosiocu. Pri tom je sračunato zaboravila da kaže javnosti u kakvoj će se moneti asignacije isplaćivati, i posle nekoliko meseci isplata se vršila samo bakarnim novcem. Jednom drugom nesrećnom »slučajnošću« dogodilo se da su ovi bakarni novčići precenjeni za 50% u poredenju sa neiskovanim metalom, i samo zato što ih nije bilo mnogo i što je vladala nestašica sitnog novca u trgovini na malo cirkulisali su po nominalnoj vrednosti. Konvertibilnost ovih asignacija se pokazala, prema tome, kao čista podvala.

Katarina je najpre ograničila celokupnu emisiju na 40 000 000

¹ Vidi u ovom tomu, str. 26. — ² Vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 99.

rubalja u novčanicama po 25 rubalja; rublja je predstavljala srebrnu monetu u vrednosti od 38 do 40 penija u engleskom novcu, prema kursu, što je nešto preko 100 bakarnih kopječki. Do Katarinine smrti, 1796. godine, iznos ovih novčanica popeo se na 157 000 000 rubalja, gotovo četiri puta više od prvobitnog iznosa. Kurs u Londonu je pao sa 41 penija u 1787. godini na 31 peni u 1796. godini. Pošto je za vreme dve sledeće vlade došlo do brzog povećanja emisija, godine 1810. cirkulacija papirnih novčanica je dostigla iznos od 577 000 000 rubalja i papirna rublja je vredela samo $25\frac{2}{5}$ kopječki, tj. jednu četvrtinu svoje vrednosti iz 1788. godine, a kurs u Londonu je u jesen 1810. godine pao na $11\frac{1}{2}$ penija za rublju umesto ranijih 38-40 penija. Godine 1817. iznos novčanica u opticaju dostigao je, prema izjavi grofa Gurjeva, 836 000 000 rubalja. Pošto su se carine i druge dažbine obračunavale u srebrnim rubljama, vlada je sada objavila da se ove asignacije primaju u odnosu 4 prema 1, priznajući tako obezvređenje od 75%. U toku procesa obezvređenja cene robe su rasle u odgovarajućoj razmeri i bile podložne vrlo velikim kolebanjima, što je počelo da zabrinjava vladu i nateralo je da zaključi inostrane zajmove da bi jedan deo asignacija povukla iz optičaja. Prvog januara 1821. godine je objavljeno da se njihov iznos smanjio na 640 000 000. Ratovi koji su zatim usledili sa Turskom, Persijom, Poljskom, Hivom itd. opet su povećali količinu bančinih asignacija, snizili ponovo kurs i sve artikle izložili obimnim i neravnomernim kolebanjima cena. Tek je 1. jula 1839. godine, kad se kurs popravio usled ogromnog izvoza žita u Englesku, car izdao manifest prema kome se od 1. jula 1840. godine ovo ogromno mnoštvo bančinih asignacija mora pretvoriti u novčanice koje će se na zahtev isplatiti u srebrnim rubljama po punoj vrednosti od 38 penija. Car Aleksandar je u svoje vreme objavio da će skupljači poreza primati asignacije u odnosu 4 prema 1; car Nikolaj je navodno svojom konverzijom ponovo uspostavio njihovu prvobitnu vrednost. Međutim, pridodata je jedna neobična mala klauzula, koja je propisivala da se za svaku novu novčanicu mora predati tri i po stare novčanice. Nije objavljeno da je stara novčanica obezvređena na 28% svoje prvobitne vrednosti, nego da je tri i po starih novčanica ravno jednoj *novoj* novčanici. Otuda možemo izvesti zaključak, s jedne strane, da je ruska vlada isto tako savesna i tačna u finansijskim poslovima kao i u diplomatskim; i, s druge strane, da je naprosto opasnost od bliskog rata dovoljna da je ponovo baci u sve finansijske teškoće iz kojih Nikolaj pokušava da se izvuče već dvadesetak godina.

Jedna evropska vlada za drugom apeluje na džepove svojih ljubljenih podanika. Čak i kralj trezvene Holandije¹ zahteva od skupštine triju staleža 600 000 riksdalera za izgradnju utvrđenja i odbranu, dodajući da ga »okolnosti mogu navesti na odluku da mobiliše jedan deo armije i pošalje svoju flotu«.

¹ Wilhelm III

Kad bi ma kakvom dovitljivošću u knjigovodstvu bilo moguće otkloniti stvarnu nestašicu novca i napuniti prazne gvozdene kase, onda bi to učinio vešti sastavljač francuskog budžeta, nedavno objavljenog u listu »Le Moniteur«. Ali ni najsitniji dućandžija u Parizu ne vara se u pogledu činjenice da se ni najveštijim grupisanjem brojki ne može izbrisati ničije ime iz knjige poverilaca i da je heroj 2. decembra¹, smatrajući narodni džep neiscrpnim, lakomisleno uvalio naciju u dugove.

Ne može se zamisliti ništa naivnije od izjave danske vlade na sednici Folketinga od 17. januara da vlada namerava da odloži do *pogodnijeg* vremena predlog o izmeni osnovnih institucija Danske i o uvođenju dugoočekivanog ustava za celu državu (*Gesamtstaatsverfassung*)^[53].

Prvi put objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«,
br. 4007 od 20. februara 1854.

Prevod s engleskog

¹ Napoleon III

Karl Marx

[Plave knjige — Parlamentarna debata od 6. februara — Misija grofa Orlova — Operacije ujedinjene flote — Irska brigada — Sazivanje radničkog parlamenta]

Brizljivo sam pročitao *Prava i privilegije pravoslavnih i katoličkih crkava*, kako je duhovito nazvana vladina plava knjiga o istočnom pitanju,^[54] i nameravam da pružim vašim čitaocima sažet pregled ovog diplomatskog labirinta. Zasad ću se zadovoljiti samo tvrdnjom da monstruozniji spomenik vladinoj sramoti i maloumnosti možda nikad ranije nije predat istoriji. A setimo se šta je gospodin Baillie rekao u Donjem domu o vrednosti ovih plavih knjiga:

«Što se tiče informacija, njih ima onoliko koliko je potrebno, mada to nisu zvanične informacije, već ono što se može doznati iz jedne plave knjige koja je *brizljivo pripremljena* i koja je *prečitala sve što jedna vlada želi da prečuti*. Govorim iz iskustva» («Čujmo, čujmo!» i smeh iz vladinih klupa) «i znam kako se za ovaj Dom pripremaju plave knjige koje se odnose na spoljnu politiku.»^[55]

Znam vrlo dobro da je lord Palmerston, kad je bio optužen da je prepravljao dokumenta koja se odnose na rat sa Avganistanom, izbacivao najvažnije pasuse u depešama i da je čak namerno falsifikovao neke,^[56] dao sledeći duhovit odgovor:

«Gospodine, ako je išta od toga bilo učinjeno, šta je sprečilo dve protivničke vlade koje su došle na vlast posle nas, od kojih je jedna bila na vlasti pet godina — šta ih je sprečilo da to objave i iznesu prava dokumenta?»

Ali ja isto tako dobro znam da tajna ovih smicalica u plavoj knjizi leži u samom smenjivanju na vlasti vigovala i torijevaca, pri čemu je svakoj partiji više u interesu da sačuva mogućnost da je njen protivnik smeni na vlasti nego da rušenjem njihove zajedničke političke »časti« potpuno ugrozi vladavinu vladajućih klasa. Eto šta Britanci vole da nazivaju delovanjem njihovog slavnog ustava.

Lord Clanricarde je dao na znanje da će na sednici Gornjeg doma, održanoj juče, pokrenuti diskusiju o istočnom pitanju. Zbog toga se mnogo očekivalo od te sednice i Dom je bio skoro prepun. Gospodin Urquhart se čak nije ustezao da u jučerašnjem broju lista »Morning Advertiser« naznači lorda Clanricarde-a kao budućeg vođu nacionalne partije, sećajući se da je on bio jedini čovek koji je 1829. godine bio protiv toga da Rusi pređu preko Balkana, ali zaboravljajući, bez sumnje, da je taj isti plemeniti markiz bio za vreme značajnog perioda 1839-40. ambasador lorda Palmerstona na dvoru u Petrogradu i njegovo glavno oruđe za zaključenje posebnog ugovora 1840. i za raskid sa Francuskom.^[57]

Javnost je bila nesumnjivo razočarana debatom, jer je markiz Clanricarde, zaključujući prema novinskim izveštajima, izjavio da mu je »veoma žao što je, dok se u Beču još uvek održava nešto slično pregovorima, pokrenuo diskusiju koja bi mogla da spreči da se mirno završe ti pregovori.

U skladu s tim je objavio nameru da podnese predlog o istom pitanju kroz nedelju dana. Plemeniti markiz se zadovoljio da zapita lorda Clarendona »da li je do sad primljen odgovor ruskog imperatora na bečke predloge« i »kakve su instrukcije date britanskom ministru u Petrogradu«. Lord Clarendon je odgovorio »da je danas posle podne primio samo zvanični izveštaj iz Beča o stanju stvari«. Ruski car je odbacio bečku notu i umesto nje ponudio kontrapredlog. Drugog ovog meseca sazvana je konferencija koja je odbila taj predlog.

»Novi ruski predlozi su bili potpuno neprihvatljivi — oni se nisu mogli preneti Carigradu i zbog toga o njima ne treba više govoriti. On nema razloga da misli da će se pregovori o tom pitanju obnoviti. Što se tiče očuvanja mira, tu se ničemu ne nada.«

U vezi sa drugim pitanjem lorda Clanricarde-a rekao je

»da je u subotu uveče bio kod njega baron Brunov u Ministarstvu spoljnih poslova i predao mu na ruke notu u kojoj kaže da odgovor dobijen od njega na pitanje koje mu je postavio prema instrukcijama svoje vlade nije takav da bi mu dopustio dalje održavanje diplomatskih odnosa i da su, zbog toga, diplomatski odnosi između Rusije i Engleske prekinuti. Baron Brunov se oprostio s njim u subotu uveče, ali je bilo i suviše kasno da otputuje iz Londona i on misli da je otputovao jutros rano.«

Telegrafski smo obavešteni da je gospodin Kiseljev juče otputovao iz Pariza za Brisel. Zvanične ili vladine novine saopštavaju da će cela ambasada u Londonu biti zatvorena i da će svi Rusi napustiti Englesku. Ali ja slučajno znam, iz odličnog izvora, da će, naprotiv, broj Rusa u Engleskoj biti smanjen samo za ličnost ambasadora, a da ceo personal ostaje pod rukovodstvom gospodina Berga, prvog sekretara ambasade. Što se tiče položaja britanskog ambasadora na petrogradskom dvoru, lord Clarendon je izjavio da

»pošto je bilo pola sedam uveče u subotu kad ga je baron Brunov posetio, i pošto

je bilo nužno da prethodno stupi u vezu sa francuskom vladom, nije bilo moguće u tom trenutku poslati instrukcije britanskom ministru u Petrogradu, ali da se o tom pitanju već razgovaralo sa francuskim ambasadorom, i da će sutra biti poslate instrukcije ser G. Seymouru i generalu de Castelbajacu, koje će ih staviti u isti položaj u kakvom je ruski ambasador ovde, a diplomatski odnosi između ove dve zemlje i Rusije biće prekinuti».

Lord John Russell je u Donjem domu ponovio izjavu lorda Clarendona u Gornjem domu, a lord Palmerston je izjavio da će

»izneti predlog zakona o spajanju zakona o miliciji, u kome mu je namera da se organizuje milicija za Škotsku i Irsku, a vreme regrutovanja odrediće se glasanjem u Domu».

Engleska vojska treba odmah da se poveća za 11 000 ljudi; treba takođe da se odmah ukrca 1500 ljudi iz obalske straže koji će biti rezerva za posade novih brodova. Izdata je kraljevska proklamacija kojom se zabranjuje izvoz ratnih brodova, vojnih zaliha i municije u Rusiju. Pomorske vlasti su posetile dva privatna brodogradilišta na Temzi i stavile embargo na dva broda u izgradnji za račun Rusije. U Kopenhagenu je u ime britanske vlade sklopljen ugovor o isporuci količine uglja dovoljne za parobrode čija ukupna pogonska moć iznosi 11 000 konjskih snaga. Admiral ser Charles Napier će preuzeti komandu baltičkom flotom koja treba da se formira.

Zvanični organ »Wiener Zeitung«^[58] piše da je

»vlada primila obaveštenje da je Rusija izričito izjavila vladama četiri sile da sebe smatra oslobođenom obećanja koje je dala u Olomoucu da će u Kneževinama zauzeti odbrambeni stav».

U vezi sa ciljem misije grofa Orlova u Beču kruže mnogi kontradiktorni glasovi, od kojih najverovatniji izgleda da se nalazi u dopisu iz Berlina u današnjem broju londonskog lista »The Times«. Ovaj dopisnik kaže:

»Rusija poziva Austriju i Prusku da sklope s njom ugovor o neutralnosti koji bi važio za sve slučajeve; predlaže im da svoju deklaraciju o neutralnosti načine zajedničkim izrazom neutralnosti celog Nemačkog saveza^[59]; preuzima na sebe obavezu da pritekne u pomoć ako bi neki od njegovih članova bio napadnut; i obavezuje se da, u slučaju ma kakvih teritorijalnih promena koje treba da se izvrše na kraju rata, ne sklapa mir bez prethodnog uzimanja u obzir interesa germanskih sila u tim teritorijalnim promenama. U ovom predlogu za ugovor o neutralnosti posebno se pominju principi i odredbe Svete alijanse od 1815. godine.»

Što se tiče odluke koju će verovatno doneti Austrija i Pruska, mogu samo da ponovim svoje mišljenje koje sam već izneo o ovom pitanju.¹ Austrija će nastojati svim sredstvima da zadrži položaj neutralnosti dok god joj se to dopusti, a kad bude za to došlo vreme, iz-

¹ Vidi u ovom tomu, str. 4 - 6.

jasniće se za Rusiju. S druge strane, Pruska će opet propustiti pogodan trenutak da napusti neutralnost i završiče time što će navući na sebe sudbinu druge Jene.^[6]

Saznajemo iz Carigrada da se ujedinjena flota vratila u svoju bazu u Bejkosu i pored sledećeg naređenja upućenog brodom »Samson« u ime ambasadora:

»Ambasadori su zaprepašćeni iznenadnom odlukom admirala, naročito u ovom trenutku kad se turska flotila parnih brodova sprema da isplovi sa municijom i drugim zalihama za anatolsku armiju. Naređenja francuske i britanske vlade bila su zvanična i precizna« (zaista su bila, ali ne prvobitna naređenja upućena admiralima, već ona sada primljena) »da kombinovane flote pruže zaštitu otomanskoj zastavi i teritoriji, i ponovo se skreće pažnja obojici admirala na strogi karakter ovih instrukcija koje su im na vreme doznačene. Izgleda da admirali smatraju da se mere poverene njima na sprovođenje mogu podjednako dobro sprovesti bilo da se snage pod njihovom komandom nalaze stacionirane u Bejkosu bilo u Sinopi.« (U tom slučaju, drugima će se učiniti da su iste instrukcije mogle sprovesti flote koje su mirno ostale na Malti i u Tulonu.) »Ta stvar zavisi potpuno od njihovog mišljenja i oni će snositi odgovornost.«

Poznato je da se ruska flota nalazi kod Kafe u blizini Kerčanskog moreuza, odakle razdaljina do Batuma iznosi jednu trećinu razdaljine između Batuma i Bejkosa. Da li će admirali biti u stanju da spreče ponavljanje Sinope kod Batuma, »bilo da su stacionirani u Bejkosu ili na nekom drugom mestu«?

Vi se sećate da je prva careva proklamacija optužila sultana da skuplja pod svoju zastavu revolucionarni šljam cele Evrope. A sad, dok lord Stratford de Redcliffe izjavljuje lordu Dudleyu Stuartu da mu ne može pomoći u organizovanju jedne dobrovoljačke legije od onog šljama, car je lično prvi osnovao revolucionarni odred, takozvanu grčko-slovensku legiju sa direktnom namerom da podstiče sultanove podanike na pobunu. Odred je organizovan u Vlaškoj i broji, prema ruskim tvrđenjima, više od 3000 ljudi, koji neće biti plaćeni sa *bons à perpétuité*¹, kao Vlasi, već je pukovnicima obećano 5 dukata dnevno, majorima 3, kapetanima 2, podoficirima 1 dukat, a vojnicima dva cvancika; oružjem će ih snabdeti Rusija.

U međuvremenu naoružavanje Francuske po svoj prilici neće više ostati samo na papiru. Kao što vam je poznato, pozvana je rezerva iz 1851, a poslednjih nekoliko dana ogroman vojni materijal poslat je iz Arasa u Mec i Strazbur. General Pélistier otputovao je u Alžir s naređenjem da izabere nekoliko korpusa koji treba da učestvuju u pohodu na Carigrad, za koje su ser J. Burgoyne i pukovnik Ardant otišli da pripreme smeštaj.

Glas da je Omer-paša pošao na čelu velike vojske treba tek da se potvrdi, mada, ako je to tačno, teško da bi se našao pogodniji tre-

¹ obveznicama na večnost

nutak od ovog jer se zna da su se Rusi koncentrisali kod Krajove između Bukurešta i Kalafata.

Ako se vratimo radu britanskog parlamenta, tu, naravno, nema mnogo da se kaže, izuzev da je predložen zakon o slobodnoj obalskoj trgovini stranih brodova. Ovaj predlog nije izazvao nijedan protest. Protivljenja nesumnjivo nema, jer se pokazalo nemoguće ma i najmanje se buniti protiv opšte invazije modernog principa trgovine: kupiti sve što vam je potrebno na najjeftinijem tržištu. Koliko je najjeftinija brodska posada u stanju da zaštiti život i imovinu, pokazala je nedavna katastrofa broda »Tayleur«.^[60]

Na jučerašnjem zasjedanju Donjeg doma gospodin I. Butt je izjavio

»da će sutra predložiti da sekretar Doma pročita članak objavljen u današnjem broju lista »The Times« i prethodna obavještenja štampana u listu »The Dublin Freeman's Journal« u kojima se okrivljuju (irski) članovi Doma da prodaju položaje za pare. On će takode predložiti da se obrazuje komisija koja će ispitati ove optužbe iznete u štampi«.

Zašto je gospodin Butt ljut zbog prodaje samo za novac, razumeće oni koji se sećaju da je na prošloj sednici utvrđena zakonitost svakog drugog načina trgovanja. Od 1830. godine Dauning strit^[22] je stavljena na milost Irske brigade.^[6] Irski poslanici postavljaju i drže ministre prema svom nahodenju. Oni su 1834. odstranili iz kabineta ser J. Grahama i lorda Stanley-a. Oni su 1835. naterali Williama IV da raspusti Peelovu vladu i da vrati Melbournovu. Od opštih izbora 1837. godine do opštih izbora 1841, iako je postojala britanska većina u Donjem domu koja je bila protiv tadašnje vlade, glasovi Irske brigade bili su dovoljno jaki da pretegnu i da je održe na vlasti. Irska brigada je bila ta koja je obrazovala koalicionu vladu. I pored takve moći da obrazuje vlade, Brigada nikad nije sprečila nijedno zlodelo protiv svoje zemlje, niti nepravdu prema engleskom narodu. Period njihove najveće moći bio je za vreme O'Connella od 1834. do 1841. godine. Za šta je ta moć upotrebljena? Irska agitacija se svodila samo na glasnu podršku vigovcima protiv torijevaca da bi iznudila položaje od vigovaca. Svako ko zna nešto o Lichfield-house-ugovoru^[61] imaće isto mišljenje o ugovoru po kome je trebalo da O'Connell glasa za vigovce, ali mu je bilo dozvoljeno da govori protiv njih pod uslovom da imenuje svoj sopstveni magistrat u Irskoj. Vreme je da Irska brigada skinе patriotsku masku. Vreme je da irski narod odbaci svoju nemu mržnju prema Englezima i pozove svoje sopstvene predstavnike na odgovornost za greške.

»The Society of Arts and Tricks«^[62] nedavno je pokušalo da izigra radnički parlament¹ jednim manevrom koji je pretendovao da »smiri« borbu koja još uvek traje između kapitalista i radnika Engleske. Jedan

¹ Vidi u ovom tomu, str. 103 i sledeće.

plemeniti lord je predsedavao sastanku, a delegati obeju partija bili su pozvani da govore o svojim nevoljama u stilu konferencija u Luksemburškoj palati pod predsedništvom gospodina Louis-a Blanc-a.^[63] Protiv ove podvale pobunio se gospodin Ernest Jones u ime radničkih klasa, a stari Robert Owen je rekao ovim prosvেćenim džentlmenima da nikakva arbitraža, nikakva smicalica, nikakva majstorija neće nikad premostiti jaz koji razdvaja dve velike osnovne klase ove ili ma koje zemlje. Izlišno je dodavati da se sastanak rasturio uz opšti podsmeħ. Sutradan su londonski čartisti i čartistički delegati iz provincije održali javni miting i jednodušno prihvatili predlog da se sazove radnički parlament, a 11. mart su odredili za dan njegovog otvaranja u Mančesteru.

Prvi put objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«,
br. 4008 od 21. februara 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

[Ruska diplomatija — Plava knjiga o istočnom pitanju — Crna Gora]

London, petak, 10. februara 1854.

Kad je bio zaključen ugovor o neutralnosti između Danske i Švedske, izrazio sam svoje ubeđenje, suprotno opštem mišljenju u Engleskoj i Francuskoj, da na taj ugovor nikako ne treba gledati kao na trijumf zapadnih sila i da je navodni protest Rusije protiv tog ugovora samo pretvaranje. Dopisnik lista »The Times« i skandinavske novine koje on citira jednodušni su u zastupanju tog istog mišljenja, objavljujući da je ceo taj ugovor delo Rusije.

Predlozi koje je grof Orlov podneo Bečkoj konferenciji, a koje je ona odbila, bili su sledeći:

1. Obnova starih ugovora.
2. Protektorat Rusije nad pravoslavnim življem u Turskoj.
3. Proterivanje svih političkih izbeglica iz Otomanskog Carstva.
4. Odbijanje posredovanja neke druge sile i pregovaranje samo direktno sa turskim opunomoćenikom koga treba poslati u Petrograd.

Što se tiče poslednje tačke, grof Orlov je izjavio da je spreman na kompromis, ali Konferencija je to odbila. Zašto je Konferencija odbila? Ili zašto je ruski car odbio poslednje uslove Konferencije? Predlozi su isti na jednoj i na drugoj strani. Obnova starih ugovora je predviđena, na ruski protektorat se pristalo samo sa malom izmenom u formi; a s obzirom da je od poslednje tačke sama Rusija odustala, austrijski zahtev da se prognaju izbeglice^[64] ne bi mogao biti uzrok za prekid između Rusije i Zapada. Očigledno je dakle da je položaj ruskog cara u sadašnjem trenutku takav da on ne može prihvatiti *nikakve* uslove od strane Engleske i Francuske, i da *mora* potčiniti Tursku, bez obzira da li će to izazvati evropski rat.

U vojnim krugovima se ovo smatra za neizbežno i svud se vrše pripreme u tom smislu. Admiral Bruat je već otišao iz Bresta u Alžir gde treba da ukrca 10 000 ljudi, a šesnaest engleskih pukova stacio-

niranih u Irskoj dobilo je naređenje da bude spremno za odlazak u Carigrad. Pohod može da ima samo dva cilja: ili da prisili Turke da se pokore Rusima, kao što kaže gospodin Urquhart, ili da se povede stvarni rat protiv Rusije. U oba slučaja sudbina Turaka je podjednako izvesna. Ako još jednom budu predati Rusiji — ne direktno, nego njenim rušilačkim silama — moć Otomanskog Carstva bi se uskoro svela, kao nekad Vizantijskog, na vladanje prestonicom i okolinom. Ako bi dospeli pod potpuno tutorstvo Engleske i Francuske, Turci bi ubrzo izgubili vlast nad svojim evropskim posedima.

«Ako treba da uzmemo rat u svoje ruke» primećuje «The Times», «moramo imati kontrolu nad svim operacijama.»

U tom slučaju bi turska vlada bila pod direktnom upravom zapadnih ambasadora, tursko ministarstvo rata pod ministarstvom rata Francuske i Engleske, a turska vojska pod komandom francuskih i engleskih generala. Tursko Carstvo u svom starom obliku bi prestalo da postoji.

Posle potpunog «neuspeha» u Beču grof Orlov se sad vratio u Petrograd — «sa uveravanjima da će Austrija i Pruska ostati neutralne pod svim okolnostima». S druge strane, telegrafski izveštaj iz Beča javlja da je došlo do promene u turskoj vladi, da su serasker¹ i kapudan-paša² dali ostavke. «The Times» ne može da razume kako je moguće da ratna partija bude poražena baš u vreme kad Francuska i Engleska polaze u rat. Što se mene tiče, ako je vest tačna, mogu sasvim dobro da razumem da je ovaj «bogomdani» događaj delo predstavnika engleske koalicije u Carigradu, koji u svojim depešama štampanim u «Plavoj knjizi» u više mahova izražava žaljenje »što u svom pritisku na tursku vladu nije mogao da ide toliko daleko koliko bi bilo poželjno«.

«Plava knjiga» počinje depešama koje se odnose na zahteve Francuske u vezi sa problemom svetih mesta — zahtevi koji nisu potpuno potvrđeni starim kapitulacijama,^[65] i koji su očigledno učinjeni sa namerom da se nametne prevlast katoličke crkve nad pravoslavnom. Daleko sam od toga da delim mišljenje gospodina Urquharta da je car, preko tajnih uticaja u Parizu, naveo Bonapartu da upadne u tu svađu da bi obezbedio Rusiji izgovor što se meša zastupajući privilegije grko-katolika. Dobro je poznato da je Bonaparta hteo da kupi, *coule qui coule*,³ podršku katoličke partije koju je od samog početka smatrao za glavni uslov uspeha svoje uzurpacije vlasti. Bonaparta je bio potpuno svestan činjenice da katolička crkva ima pretežan uticaj na francusko seljaštvo, a seljaštvo je trebalo da ga načini carem uprkos *buržoaziji* i uprkos proletarijatu. Gospodin de Falloux, jezuita, bio je najuticajniji član prve vlade koju je on obrazovao, a čiji je nominalni šef bio Odilon Barrot, *soi-disant*⁴ volterijanac. Prva rezolucija koju

¹ ministar rata — ² admiral — ³ po svaku cenu — ⁴ navodni, tobožnji

je usvojila ova vlada, na sam dan proglašenja Bonaparte za predsjednika republike, bila je odluka o slavnom pohodu protiv Rimske Republike. Gospodin de Montalembert, šef jezuitske partije, bio mu je najaktivnije oruđe u pripremama da se svrgne parlamentarni režim i izvrši državni udar 2. decembra. U toku 1850. godine, »Univers«, zvanični organ jezuitske partije, iz dana u dan je pozivao francusku vladu da preduzme aktivne korake da bi se zaštitili interesi katoličke crkve na Istoku. U želji da obrlati i pridobije papu i u želji da ga papa kruniše, Bonaparta je imao razloga da prihvati poziv i da se načini kao »najkatoličkiji«^[66] car Francuske. *Zbog svega toga pravi začetnik sadašnjih komplikacija na Istoku jeste uzurpacija vlasti od strane bonapartista.* Istina je da je Bonaparta mudro povukao svoje zahteve kad je uvideo da je car Nikolaj spreman da ih iskoristi kao izgovor da ga isključi iz evropskog konklava i da je Rusija, kao i obično, spremna da iskoristi događaje na koje nije imala moći da utiče, kako to uobrazava gospodin Urquhart. Ali ostaje kao najčudniji fenomen u istoriji činjenica da je sadašnju krizu Otomanskog Carstva izazvao isti sukob između katoličke i pravoslavne crkve koji je nekad doveo do stvaranja tog carstva u Evropi.

Nemam nameru da istražujem ceo sadržaj »Prava i privilegija katoličkih i pravoslavnih crkava«^[54] pre no što razmotrim slučaj koji se potpuno prećutkuje u ovoj »Plavoj knjizi«. Reč je o austro-turskoj svadi oko Crne Gore. Neophodnost da se najpre govori o ovom slučaju utoliko je veća što će se tako utvrditi postojanje zajedničkog plana Rusije i Austrije za razaranje i podelu Turskog Carstva, i što će sama činjenica da je Engleska prepustila Austriji pregovore između petrogradskog dvora i Porte baciti veoma čudnu svetlost na ponašanje engleskog kabineta za celo vreme ove krize na Istoku. U nedostatku ma kakvih zvaničnih dokumenata o crnogorskom slučaju pozivam se na knjigu o ovom pitanju koja je nedavno izišla pod naslovom *Priručnik o istočnom pitanju* od L. F. Simpsona.

Tursku tvrđavu Žabljak (na granici Crne Gore i Albanije) napala je jedna grupa Crnogoraca u decembru 1852. godine. Poznato je da je Porta naredila Omer-paši da odbije napadače. Visoka porta je objavila blokadu cele albanske obale što je očigledno moglo biti upravljeno samo protiv Austrije i njene mornarice i što je pokazalo da je turska vlada bila ubedena da je Austrija izazvala ovu crnogorsku pobunu.

Tad se pojavio u listu »Augsburger Allgemeine Zeitung« članak iz Beča, datiran sa 29. decembrom 1852, koji glasi:

»Ako Austrija želi da pomogne Crnogorcima, blokada je ne može sprečiti u tome. Ako bi Crnogorci sišli sa svojih planina, Austrija bi ih mogla snabdeti oružjem i municijom preko Kotora uprkos prisustvu turske flote u Jadranskom moru. Austrija ne odobrava ni ovaj upad Crnogoraca ni *revoluciju koja samo što nije izbila među hrišćanima u Hercegovini i Bosni.* Ona se, u ime humanosti, stalno bunji protiv

progona hrišćana; Austrija je obavezna da poštuje neutralnost u odnosu na istočnu crkvu. Poslednje vesti iz Jerusalima pokazuju kako žestoka religiozna mržnja tamo plamt. Zbog toga austrijski predstavnici moraju uložiti sve svoje snage da se sačuva mir između pravoslavnih i katoličkih hrišćana koji žive u austrijskoj imperiji.»

Iz ovog članka vidimo, prvo, da su revolucije hrišćana u Turskoj bile predviđene kao nešto *izvesno*, da je ruskim žalbama o ugnjetavanju pravoslavne crkve utrla put Austrija i da se očekivalo da će komplikacije zbog svetih mesta omogućiti »neutralnost« Austrije.

Istog meseca Rusi su uputili Porti notu u kojoj nude posredovanje u Crnoj Gori, što je odbijeno s obrazloženjem da je sultan u stanju da sam brani svoja prava. Ovde vidimo Rusiju kako se ponaša tačno onako kako je činila za vreme grčke revolucije⁽⁶⁷⁾ — najpre nudi zaštitu sultanu protiv njegovih podanika sa namerom da posle štiti njegove podanike protiv njega samog, ako njena pomoć ne bude prihvaćena.

Da je postojao sporazum između Rusije i Austrije o okupaciji Kneževina, može se dokučiti iz jednog drugog izvoda iz lista »Augsburger Allgemeine Zeitung« od 30. decembra 1852:

»Rusija, koja je tek nedavno priznala nezavisnost Crne Gore, ne može ostati pasivan posmatrač događaja. Štaviše, trgovačka pisma i putnici iz Vlaške i Moldavije govore da od Volinije do ušća Pruta zemlja vrvi od ruskih trupa i da pojačanja stalno stižu.«

U isto vreme bečki listovi su objavili da se jedna austrijska izvidnička armija koncentriše na austrijsko-turskim granicama.

Lord Stanley je 6. decembra 1852. godine zatražio objašnjenje od lorda Malmesburyja o slučaju Crne Gore, a plemeniti prijatelj Bonaparte dao je sledeću izjavu:

»Plemeniti lord je izrazio želju da pita da li je nedavno bilo neke promene u političkim odnosima one divlje zemlje koja se graniči sa Albanijom i čije je ime Crna Gora. Mislim da u pogledu političkih odnosa nije bilo nikakve promene. Šef te zemlje ima dve titule. On je poglavar pravoslavne crkve u toj zemlji, a u isto vreme je i svetovni vladar. Zbog svog crkvenog položaja *on je pod nadležnošću ruskog cara, koji se smatra poglavarem cele pravoslavne crkve*. Poglavar Crne Gore je navikao (kao i svi njegovi preci, mislim) da mu ruski car potvrđuje i priznaje sve njegove crkvene nadležnosti i titule. Što se tiče nezavisnosti te zemlje, bez obzira šta razni ljudi mogu da misle o prednosti takvog položaja, činjenica je da je *Crna Gora nezavisna zemlja već oko 150 godina*, i mada je Porta činila razne pokušaje da je pokori, ti pokušaji su propadali jedan za drugim i zemlja se nalazi u istom položaju sad u kakvom je bila i pre 200 godina.«

U ovom govoru lord Malmesbury, tadašnji torijevski sekretar za spoljne poslove, mirno secira Osmansko Carstvo odvajajući od njega zemlju koja mu je uvek pripadala, priznajući u isto vreme duhovne pretenzije ruskog cara nad podanicima Porte. Šta mi da kažemo o ovim dvema oligarhijskim klikama, izuzev da se takmiče u gluposti?

Portu je, prirodno, ozbiljno uznemirio ovaj govor britanskog ministra, i kratko vreme posle toga u jednim engleskim novinama se pojavilo sledeće pismo iz Carigrada, od 5. januara 1853. godine:

«Porta se žestoko naljutila zbog izjave lorda Malmesburyja u Domu lordova u kojoj je rekao da je Crna Gora nezavisna. On je time išao naruku Rusiji i Austriji i Engleska će zbog toga izgubiti uticaj i poverenje koje je dotad uživala. U prvom članu Svištovskog ugovora, zaključenom između Porte i Austrije 1791 (Engleska, Holandija i Rusija su tom prilikom posredovale), izričito se kaže da će biti data amnestija podanicima obe sile koji su ustali protiv svojih zakonitih gospodara, i to: Srbima, Crnogorcima, Moldavcima i Vlasima, nazvanim pobunjenim podanicima Porte. Crnogorci koji žive u Carigradu, a ima ih 2000 do 3000, plaćaju *harač* ili porez po glavi, a u sudskom postupku sa podanicima drugih sila u Carigradu uvek su smatrani i tretirani kao turski podanici bez prigovora.»

Početkom januara 1853. godine austrijska vlada je poslala barona Kellnera von Köllensteina, carevog adutanta, u Kotor da prati razvoj događaja, a u isto vreme gospodin Ozerov, ruski poslanik u Carigradu, predao je Divanu protest protiv ustupaka učinjenih katoličkoj crkvi u pitanju svetih mesta. Krajem januara stigao je u Carigrad grof Leiningen, a 3. februara je primljen u privatnu audijenciju kod sultana, kome je predao pismo austrijskog cara. Porta nije pristala na careve zahteve, i Leiningen je na to uputio *ultimatum*, dajući Porti četiri dana za odgovor. Porta se odmah stavila pod zaštitu Engleske i Francuske, koje je nisu zaštitile, a grof Leiningen je odbio njihovo posredovanje. On je 15. februara dobio sve što je tražio (izuzev člana III), i njegov ultimatum je prihvaćen. U njemu se nalaze sledeće stavke:

«I. Neodložnu evakuaciju Crne Gore i uspostavljanje status quo ante bellum.¹

II. Deklaraciju kojom se Porta obavezuje da zadrži status quo teritorija Kleka i Sutorine i da prizna mare clausum² u korist Austrije.

III. Da se provede stroga istraga o delima fanatizma koja su počinili muslimani protiv hrišćana u Bosni i Hercegovini.

IV. Preseljenje svih političkih izbeglica i renegata koji se sada nalaze u oblastima koje se graniče sa Austrijom.

V. Obeštećenje u iznosu od 200 000 florina nekim austrijskim trgovcima sa kojima su samovoljno poništeni ugovori i da se ti ugovori održe na snazi za ono vreme za koje su sklopljeni.

VI. Obeštećenje u iznosu od 56 000 trgovcu čiji je brod sa teretom nepravedno konfiskovan.

VII. Otvaranje konzulata u Bosni, Srbiji, Hercegovini i širom cele Rumelije.

VIII. Osuda ponašanja u 1850. godini u slučaju izbeglica.

Pre nego što je pristala na ovaj ultimatum, otomanska Porta je, prema izjavi gospodina Simpsona, uputila notu ambasadorima Engleske i Francuske zahtevajući od njih obećanje da će joj pružiti od-

¹ predatnog stanja — ² zatvoreno more

ređenu pomoć u slučaju rata sa Austrijom. »Pošto dva ministra nisu bila u stanju da prime određene obaveze«, turska vlada je popustila pred energičnim zahtevima grofa Leiningena.

Grof Leiningen je 28. februara stigao u Beč, a knez Menšikov u Carigrad. Lord John Russell je imao obraza da 3. marta, u odgovor na pitanje lorda Dudleya Stuarta, izjavi:

«Kao odgovor na predstavke upućene austrijskoj vladi dobijena su uverenja da austrijska vlada ima ista gledišta kao i engleska vlada u tom pitanju i mada se ne mogu izneti precizni uslovi postignutog sporazuma, intervencija Francuske i Engleske bila je *uspešna*, i on je uveren da su nedavne nesuglasice sad prebrođene. Engleska je smatrala za potrebno da Turskoj da takav savet koji bi joj sačuvao čast i nezavisnost . . . Što se njega tiče, on misli da na osnovu prava, međunarodnog zakona, poverenja prema savezniku, kao i na osnovu opšte politike i celishodnosti, *očuvanje integriteta i nezavisnosti Turske jeste veliki i osnovni cilj spoljne politike Engleske.*»

Prvi put objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«,
br. 4013 od 27. februara 1854.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Pitanje rata u Evropi

Iako dolaskom broda »Nashville« nismo dobili nikakvu presudnu vest sa ratnog poprišta, ipak smo se upoznali sa činjenicom od velikog značaja za sadašnje stanje stvari. A to je da sada, u jedanaestom času, kad su ruski ambasadori napustili Pariz i London, kad su britanski i francuski ambasador u Petrogradu opozvani, kad se pomorske i vojne snage Francuske i Engleske već koncentrišu za neposrednu akciju — upravo u ovom poslednjem trenutku dve zapadne vlade podnose nove predloge o pregovorima u kojima popuštaju pred gotovo svim ruskim zahtevima. Treba podsetiti da je glavni zahtev Rusije bio priznanje njenog prava da rešava neposredno sa Portom, i bez mešanja drugih država, spor koji se, po njenom tvrđenju, tiče samo Rusije i Turske. Ovo pravo je sada Rusiji priznato. Predlozi su izloženi u Napoleonovom pismu^[68], koje navodimo na drugom mestu, i svode se na to da Rusija može da pregovara sa Turskom neposredno, dok ugovor zaključen između dve strane treba da garantuju četiri sile. Ova garantija smanjuje značaj ustupka pošto pruža zapadnim silama gotov izgovor da se umešaju u svaki sličan budući spor. Ali time položaj Rusije ne postaje gori nego što je sada, kad je caru Nikolaju jasno da ne može preduzeti nikakav pokušaj raspoređivanja Turske a da se ne izloži opasnosti rata sa Engleskom i Francuskom. I stoga će stvarni dobitak za Rusiju zavisiti od prirode ugovora koji još nije zaključen; pošto je Rusija uvidela kako zapadne sile kukavički izbegavaju neophodno vođenje rata, njoj će biti dovoljno da drži armije koncentrisane i da nastavi sa sistemom zastrašivanja da bi izvukla korist po svakoj tački pregovora. Sem toga, ruska diplomatija gotovo i ne treba da se plaši borbe sa onim famoznim ambasadorima koji su sklepali čuvenu nezgrapnu prvu Bečku notu.^[69]

Međutim, još ostaje neizvesno da li će car prihvatiti ovaj predlog ili će se pouzdati u svoju armiju. On ne može sebi dozvoliti da svakih pet godina vrši takvo naoružanje i takve dislokacije trupa po svojoj prostranoj carevini. Pripreme se vrše u takvom obimu da njihove

troškove može nadoknaditi samo vrlo velika materijalna dobit. Ratničko raspoloženje ruskog stanovništva se revnosno raspiruje. Videli smo kopiju pisma jednog ruskog trgovca — ne jednog od mnogih nemačkih, engleskih ili francuskih trgovaca koji su se nastanili u Moskvi, nego pravog starog Moskovljanina, istinskog sina svete Rusije, koji drži u komisijonu neku robu za engleski račun — koga su pitali da li će se u slučaju rata ova roba izložiti opasnosti konfiskacije. Ovaj stari Rus, krajnje rasrđen što se njegovoj vladi ovako nešto podmeće i sasvim dobro upoznat sa zvaničnom frazeologijom, prema kojoj je Rusija veliki pobornik »poretka, svojine, porodice i religije«, nasuprot revolucionarnim i socijalističkim zemljama Zapada, na ovo odvrća:

«Ovde u Rusiji, hvala Bogu, razlika između 'moga' i 'tvoga' još je u punoj snazi, i vaša svojina ovde je bezbednija nego igde. Čak bih vam savetovao da pošaljete ovamo što više svog vlasništva, jer će ono ovde biti možda sigurnije nego tamo gde se sada nalazi. *Možda imate osnova da se plašite za svoje zemljake*, ali za svoje vlasništvo — nikako.»

U međuvremenu se u Engleskoj i Francuskoj vrše ratne pripreme u najširim razmerama. Francuskoj okeanskoj eskadri je naredeno da iz Bresta otplovi u Tulon da bi prebacivala trupe na Levant. Prema raznim izveštajima, treba da se uputi četrdeset ili šezdeset hiljada vojnika, od kojih će znatan deo biti prekomandovan iz afričke armije; ekspedicioni korpus će imati vrlo jake streljačke pukove i njima će komandovati ili Baraguay d'Hilliers ili Saint-Arnaud. Britanska vlada će poslati 18 000 ljudi (22 puka sa po 850 vojnika svaki), i onog dana kad smo primili poslednje vesti jedan njihov deo je već bio otplovio za Maltu, gde treba da bude opšte zborna mesto. Pešadija se transportuje parobrodima, dok se jedrenjaci upotrebljavaju za prevoz konjice. Baltička flota, koja do 6. marta treba da se koncentriše na Temzi, u blizini Širnesa, sastojaće se iz petnaest linijskih brodova, osam fregata i sedamnaest manjih brodova. To je najveća flota koju su Britanci sakupili od poslednjeg rata; a pošto će se jedna polovina flote sastojati iz parobroda s točkom ili na vijak, i pošto su veličina broda i težina zrna danas za oko 50% veće nego pre pedeset godina, ova baltička flota je možda najjača ratna mornarica koju je neka zemlja ikad stvorila. Njom treba da komanduje ser Charles Napier; ako bude rata, on je čovek koji će smesta uperiti svoje topove na odlučujuću tačku.

Na Dunavu je bitka kod Četate očigledno dovela do odlaganja ruskog napada na Kalafat. Ta petodnevna borba je ubedila Ruse da neće biti laka stvar zauzeti utvrđen logor sposoban da preduzima takve ispade. Izgleda da posle takvog prethodnog iskustva čak ni neposredno naređenje samog samodržca nije dovoljno da natera njegove trupe na neki brzoplet poduhvat. Pristupio generala Šildera, komandanta inženjerije, koji je specijalno upućen iz Varšave, kao da je čak dovelo do rezultata protivnog carskom naređenju, jer umesto da ubrza napad, njemu je bila dovoljna inspekcija utvrđenja sa izvesnog rastojanja da

se uveri da je potrebno više trupa i više teških topova nego što bi se odmah moglo koncentrisati. Zbog toga Rusi koncentrišu oko Kalafata sve snage koje mogu i dovlače tamo opsadne topove, od kojih su, izgleda, sedamdeset dva dopremljena u Vlašku. Londonski »The Times« procenjuje ruske snage na 65 000 ljudi, što je prilično visoko ako uzmemo u obzir broj celokupne ruske vojske u Kneževinama. Ova vojska se sada sastoji iz šest pešadijskih divizija, tri konjičke divizije i oko tri stotine poljskih topova, pored kozaka, strelaca i drugih specijalnih jedinica, u ukupnoj jačini pre početka rata od 120 000 ljudi. Pod pretpostavkom da se njihovi gubici, usled bolesti i na bojnopolju, popnu na 30 000 ljudi, ostaje oko 90 000 boraca. Od njih je bar 35 000 potrebno da čuva liniju Dunava, da vrši garnizonsku službu u glavnim gradovima i da obezbeđuje komunikacije. Tako bi za napad na Kalafat ostalo, u najboljem slučaju, 55 000 ljudi.

Razmotrimo sada položaje obeju armija. Zanimajući čitavu liniju Dunava, ne obazirući se na položaj Omer-paše kod Šumle, Rusi upravljaju svoju glavninu, pa čak i svoju tešku artiljeriju, na jednu tačku na svom krajnjem desnom krilu, gde se nalaze dalje od Bukurešta, svoje neposredne operativne baze, nego Turci. Njihova pozadina je prema tome toliko izložena koliko je to uopšte moguće. Još gore, da bi postigli i najmanju zaštitu pozadine, oni su primorani da podelu svoje snage i da se pojave pred Kalafatom bez one očite brojčane nadmoćnosti koja bi, obezbeđujući uspeh, mogla opravdati takav manevar. Oni ostavljaju 30% do 40% svoje armije rasuto iza glavnine, i ove trupe svakako nisu u stanju da odbiju odlučan napad. Tako ni osvajanje Kalafata nije osigurano, niti su komunikacije opsadne armije izvan opasnosti. Greška je toliko očigledna, toliko ogromna, da samo bezuslovna osvedočenost u ovu činjenicu može naterati nekog vojnog stručnjaka da poveruje da je ona učinjena.

Ako Omer-paša, koji još uvek raspolaže nadmoćnijom snagom, pređe Dunav na ma kojoj tački između Ruščuka i Hiršove sa, recimo, sedamdeset hiljada ljudi, ruska armija mora biti ili uništena do poslednjeg čoveka ili mora potražiti прибежиšte u Austriji. On je imao čitav mesec dana da koncentriše toliku masu. Zašto ne pređe reku, koja nije više neprohodna zbog leda? Zašto čak ponovo ne zauzme svoj tête-de-pont¹ kod Oltenice, kako bi odatle mogao da krene u napad u svakom trenutku? Nemoguće je da Omer-paša nije uočio kakve su mu mogućnosti Rusi pružili svojom nečuvenom greškom. Izgleda da su mu ruke morale biti vezane diplomatskom akcijom. Mora biti da je njegova neaktivnost usmerena na to da posluži kao izravnanje pomorskoj šetnji ujedinjenih flota po Crnom moru. Ruska armija ne sme biti uništena niti naterana da potraži прибежиšte u Austriji, jer bi tada mir bio ugrožen novim komplikacijama. I da bi pogodio ovim intrigama i nesavesnoj delatnosti diplomatskih špekulanata, Omer-paša

¹ mostobran

mora dopustiti Rusima da bombarduju Kalafat, da čitavu svoju armiju, svoju celokupnu opsadnu artiljeriju izlože njegovim udarcima, dok njemu nije dopušteno da ovu priliku iskoristi. Izgleda, zaista, da se ruski komandant ne bi nikad usudio da krene na Kalafat da nije imao stvarnu određenu garantiju da njegova krila i pozadina neće biti napadnuti. Inače, bez obzira na sva stroga uputstva, on bi zaslužio da bude izveden pred preki sud i streljan. I ako parobrodom koji treba ovde da stigne sada, ili najdalje kroz nekoliko dana, ne dobijemo vest da je Omer-paša prešao Dunav i krenuo na Bukurešt, teško se može izbeći zaključak da su se zapadne sile zvanično sporazumele da se Kalafat mora žrtvovati da bi se zadovoljilo vojno častoljublje Rusije, a da se Turcima ne dozvoli da ga brane na jedini efikasan način — ofanzivnim kretanjem niže preko Dunava⁷⁰.

Naslov originala:

The War Question in Europe

Napisano 13. februara 1854.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

«New-York Daily Tribune»

br. 4019 od 6. marta 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

[Deklaracija pruske vlade — Bonapartini planovi — Politika Pruske]

Dobili smo iz najpouzdanijih izvora^[71] u Londonu sledeće vesti koje, ako su tačne, imaju veliki značaj i koje su se samo delimično pojavile u evropskim listovima, i to u prurušenom obliku.

I. Na dan 3. februara upućena je u Pariz i London sledeća deklaracija pruske vlade:

«1) Pošto razjašnjenja grofa Orlova ne ostavljaju nikakve sumnje u pogledu beskorisnosti daljih pokušaja posredovanja kod petrogradske vlade, Pruska ovim odustaje od posredovanja, za koje više, može se reći, nema razloga.

2) Predlozi grofa Orlova o *formalnom* i obaveznom ugovoru o neutralnosti naišli su na apsolutno odbijanje, koje mu je saopšteno notom, jer je Pruska odlučila, čak i bez saglasnosti Austrije, da sa svoje strane poštuje najstrožu neutralnost, koju je rešena da naglasi *odgovarajućim naoružanjem* čim za to dode pogodan trenutak.

3) Da li će Pruska predložiti, zajedno sa Austrijom, opšte naoružanje Nemačkog Saveza — zavisice od držanja pomorskih sila prema Nemačkoj.»

II. Louis Napoleon je uputio u Torino kralju Pijemonta¹ i gospodinu Cavouru poverljivog izaslanika (g. Brenier-a) sa sledećom porukom: U određeno vreme treba da izbiju ustanički pokreti u Parmii, Pjačenci, Gvastali i Modeni. Sardinija mora tada okupirati te oblasti, iz kojih sadašnji vladajući kneževi treba da budu prognani. Napoleon garantuje kralju prisajedinjenje Sardiniji tri prve kneževine a možda i Modene, dok za naknadu grofovija Savoja treba da bude ustupljena Francuskoj. Može se smatrati da će se Engleska saglasiti sa ovim sporazumom, mada nerado i teška srca. Zatim je gospodin Brenier nastavio put kroz Italiju, dok nije stigao u Napulj, gde je njegov dolazak izazvao »vrlo mučan utisak«. Njemu je poveren zadatak da pripremi ustanak u Italiji, jer je Napoleon duboko ubeđen da je on čovek koji će ne

¹ Vittoriju Emanuelu II

samo raspaliti požar u Italiji nego i povući tačnu granicu preko koje će vatri biti zabranjeno da pređe. On predlaže koncentrisanje sledećih trupa:

1. 100 000 vojnika na savojskoj granici.
2. 60 000 vojnika u Mecu.
3. 80 000 vojnika u Strazburu.

III. Pruska nije protiv okupljanja francuske armije od 100 000 vojnika na savojskoj granici, ali koncentrisanje jedne armije u Mecu a druge u Strazburu smatra neposrednom opasnošću za sebe. Ona već zamišlja Baden, Hesen, Virtemberg itd. zahvaćene ustankom i 100 000 seljaka iz južne Nemačke kako idu na njene granice. Zbog toga je Pruska protestovala protiv ove dve mere, i upravo se na ovu mogućnost aludira u tački 3. pruske deklaracije. U svakom slučaju *do* kraja marta, a možda i *ranije*, Pruska će dovesti svoju armiju u stanje ratne pripravnosti. Ona namerava da mobiliše 200 000 do 300 000 vojnika, zavisno od okolnosti. Ali ako Napoleon bude nastojao na koncentrisanju dve armije u Mecu i Strazburu, pruska vlada je već odlučila da svoje snage poveća na 500 000 ljudi. Javljaju da strah i pometenost vladaju u berlinskom kabinetu, gde su kralj i velika većina ministara pristali na saradnju sa Rusijom, a samo je Manteuffel, uz podršku pruskog princa, sproveo usvajanje deklaracije o neutralnosti. (Manteuffel je prvobitno predlagao formalni savez sa Engleskom.) Već postoji zvanična odluka vlade, prema kojoj, pod izvesnim okolnostima, svi istaknutiji demokrati monarhije, a pre svega u Rajnskoj Pruskoj, moraju biti u toku iste noći pohapšeni i prebačeni u istočne tvrđave, da bi se sprečila njihova pomoć Napoleonovim prevratničkim planovima (!) ili njihovo podsticanje narodnih pokreta uopšte. Predloženo je da se ova mera preduzme odmah u slučaju izbijanja nereda u Italiji ili ako Napoleon koncentriše dve armije u Mecu i Strazburu. Ova odluka, kako nas uveravaju, donesena je *jednoglasno*, mada još nisu predviđene *sve* mogućnosti pod kojima će vlada smatrati za umesno da pristupi njenom sprovođenju.

Napisano 17. februara 1854.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu
 »New-York Daily Tribune«,
 br. 4022 od 9. marta 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Debate u parlamentu^[72]

London, utorak, 21. februara 1854.

Predračuni za armiju i flotu podneti su Parlamentu. Ukupan broj ljudi pozvanih u armiju za tekuću godinu iznosi 112 927, povećanje u odnosu na prošlu godinu iznosi 10 694. Ukupni troškovi kopnenih snaga u zemlji i inostranstvu, za budžetsku godinu koja se završava 31. marta 1855, ne računajući kolonije u Australiji i troškove prenete na Istočnoindijsku kompaniju, iznose 3 923 288 funti. Opšta suma iznosi 4 877 925 funti, što će biti dovoljno za 5 719 oficira, 9 956 podoficira i 126 925 vojnika. Predračuni za mornaricu za godinu koja se završava 31. marta 1855, za efektivnu službu, iznose 5 979 866 funti, povećanje u odnosu na prošlu godinu je 1 172 446. Troškovi za prevoz trupa i artiljerije su 225 050 funti, povećanje iznosi 72 100 funti. Opšta suma za godinu dostiže 7 447 948 funti. Ljudstvo će se sastojati od 41 000 mornara, 2000 mornara-početnika, 15 000 pomorske pešadije; ukupno, uključujući 116 ljudi pomoćnog personala, 58 616.

Prošlog petka uveče gospodin Layard je izjavio da namerava da skrene pažnju na istočno pitanje i ugrabio je trenutak baš kad je spiker hteo da napusti predsedničko mesto da bi Dom prešao na razmatranje predračuna za mornaricu.^[73] Odmah posle 4 sata sve galerije su bile prepune, a u 5 sati je Dom bio na okupu. Dva duga sata, uz vidljivo mučenje poslanika i publike, bila su utraćena na beznačajan razgovor o sitnim pitanjima. Radoznalost poštovanih poslanika bila je toliko probuđena da su odložili večeru za 8 sati da bi prisustvovali otvaranju velike debate — što se retko događa u parlamentarnom životu Donjeg doma.

Gospodin Layard, čiji je govor stalno prekidano odobravanjem, počeo je time što je izjavio da je vlada stavila članove Parlamenta u tako čudan položaj da oni u stvari ne znaju na čemu su. Pre no što se pristupi izglasavanju traženih kredita, vlada je dužna da izjavi kakve su joj namere. Ali pre no što se zatraži od vlade da kaže šta namerava da čini, on bi želeo da zna šta je već učinila. On je još prošle godine

rekao da ne bi bili gurnuti u rat da je vlada bila usvojila ton dostojniji ove zemlje; posle pažljivog čitanja nedavno objavljenih obimnih plavih knjiga nije našao razloga da promeni svoje mišljenje. Upoređujući sadržine raznih depeša sa raznih strana, on tvrdi da je vlada previdela najočiglednije činjenice, pogrešno shvatila nesumnjive tendencije i verovala očigledno lažnim uveravanjima. Izjavivši da je tragedija kod Sinope dovela u pitanje čast Engleske i zahtevala podrobna objašnjenja, na osnovu štampanih dokumenata je pokazao da su admirali ujedinjenih flota mogli sprečiti katastrofu, ili da bi je i sami Turci mogli otkloniti da nije bilo bojažljivih i neodlučnih instrukcija britanske vlade. Prema poslednjim izjavama vlade zaključio je da će oni još uvek pregovarati na osnovu status-a quo ante bellum,¹ što on osuđuje. Pozvao je vladu da vrši svoju dužnost sa uverenjem da će engleski narod vršiti svoju.

Ser James Graham odgovorio mu je, sa poznatom bezočnošću, da oni moraju ili imati poverenja u ministre ili ih oterati. A »u međuvremenu, nemojmo da *čepkamo* po plavim knjigama«. Njih je prevarila Rusija, stari i verni saveznik Velike Britanije, ali »mračne, zle sumnje nisu lako pustile koren u plemenite duše«. Ovaj stari lisac, »obična potkuša« ser Roberta Peela, ubica braće Bandiera⁷⁴¹, bio je sasvim neodoljiv kad je govorio o »plemenitoj duši« i o »opreznosti prema sumnjičenju«.

Zatim su govorili lord Jocelyn i lord Dudley Stuart, čiji su govori ispunili listove sledećeg dana a ispraznili salu te večeri. Posle njih je gospodin Roebuck počeo svoj govor odbranom ponašanja ministara u delikatnim situacijama, ali ga je završio rekavši da je sad vreme da se vlada *izjasni šta namerava da čini*. Zatim se podigao lord John Russell i, pod izgovorom da će odgovoriti na ovo pitanje, dao jednu izvinjavajuću rekapitulaciju nedavnih razmimoilaženja, a kad je došao do ubeđenja da to neće biti dovoljno, pretvarao se da je voljan da im kaže »kakve vlada ima namere«, nešto u šta ni sam možda nije sasvim siguran. Prema njegovoj izjavi, ušlo se u neki nejasan savez sa Francuskom, i to ne putem sklopljenog ugovora nego preko izmenjenih nota. Engleska i Francuska predlažu sad i Turskoj neku vrstu ugovora, prema kome Porta neće tražiti mir bez njihovog pristanka. Vladu je okrutno pogodila careva neverovatna perfidija. On (Russell) nema nade da će se očuvati mir. Verovatno će ući u rat. Zbog toga mu je potrebno oko 3 000 000 funti više nego prošle godine. Tajnost je uslov za uspeh u ratu i zbog toga ne može sad da im kaže šta će vlada činiti u slučaju rata. Pošto je drugi deo, ili bolje reći teatarski deo, njegovog govora izveden sa velikom snagom i sa mnogo moralnog gnušanja upućenog caru »kasapinu«, aplauz je bio ogroman, a Dom je u oduševljenju baš hteo da izglasa budžet, kad je gospodin Disraeli intervensio i uspeo da se diskusija odloži za ponedeljak uveče.

¹ predratnog stanja

Debate su nastavljene juče uveče, a završene su tek u 2 sata posle ponoći.

Prvi se podigao gospodin Cobden obećavši da će se striktno držati praktičnih pitanja. Svim silama se trudio da na osnovu plavih knjiga dokaže, što niko i ne poriče, da je francuska vlada izazvala ovu »ružnu raspravu« misijom gospodina Lavalette-a u vezi sa svetim mestima i ustupcima izmamljenim od Porte.^[75] Francuski predsednik, koji je u to vreme gajio nade da će postati car, verovatno je želeo da napravi mali kapital postavljajući ove zahteve Turskoj u ime katoličkih hrišćana. Zbog toga se prvi korak Rusije može dovesti u vezu sa postupcima Francuske u ovoj stvari. Nepotpisivanje Bečke note bila je greška saveznika a ne turske vlade, jer da je Turskoj zaprećeno povlačenjem flote iz Beşikskog zaliva, ona bi je odmah potpisala. Mi ćemo ratovati jer smo tražili od Turske da preko note Rusiji odbije da učini ono što smo mi nameravali da tražimo da učini za nas, to jest, da nam pruži garancije da će bolje postupati sa hrišćanima. Ogromna većina stanovništva u Osmanskom Carstvu žudno očekuje uspeh politike koju Rusija sad sprovodi (kao na primer u Vlaškoj i Moldaviji). Na osnovu plavih knjiga može pokazati da se zla i ugnjetavanja kojima se izloženo hrišćansko stanovništvo ne mogu tolerisati — pozivajući se uglavnom na depeše lorda Clarendona, očigledno pisane sa namerom da se učini usluga caru. U jednoj od tih depeša lord Clarendon piše:

«Porta mora da se odluči između zadržavanja jednog pogrešnog religioznog principa i gubitka naklonosti i podrške svojih saveznika.»

Zbog toga je gospodin Cobden mogao da pita:

«Da li Dom smatra mogućim da stanovništvo kao što je fanatično muslimansko stanovništvo Turske, napusti svoju religiju? A bez potpunog odbacivanja zakona Korana sasvim je nemoguće da hrišćani u Turskoj budu izjednačeni sa Turcima.»

Mi bismo isto tako mogli ba zapitamo gospodina Cobdena da li je, sa postojećom državnom crkvom i zakonima Engleske, moguće izjednačiti engleske radnike sa Cobdenima i Brightima? Zatim je gospodin Cobden nastavio da govori sa namerom da pokaže, na osnovu pisama lorda Stratforda de Redcliffe-a i britanskih konzularnih činovnika, da vlada opšte nezadovoljstvo među hrišćanskim stanovništvom u Turskoj koje preti da se završi opštim ustankom. Da opet sad zapitamo gospodina Cobdena da ne postoji možda i kod naroda Evrope opšte nezadovoljstvo njihovim vladama i njihovim vladajućim klasama, koje preti da se uskoro završi opštom revolucijom? Kad bi Nemačku, Italiju, Francusku ili čak i Veliku Britaniju okupirala, kao Tursku, strana vojska neprijateljski raspoložena prema njihovim vladama koja apeluje na njihove ustaničke strasti, da li bi ijedna od ovih zemalja ostala toliko mirna kao što je hrišćansko stanovništvo Turske?

Ulaskom u rat u odbranu Turske, zaključuje gospodin Cobden, Engleska bi se borila za prevlast osmanskog življa u Turskoj, a protiv interesa velikog dela naroda te zemlje. To je samo versko pitanje između ruske armije na jednoj strani i turske na drugoj. Britanski interesi su na strani Rusije. Obim njihove trgovine sa Rusijom je ogroman. Što izvoz u Rusiju iznosi samo 2 000 000 funti, jeste prolazni rezultat toga što Rusija još pati od protekcionističkih iluzija. Međutim, njihov uvoz iz Rusije iznosi 13 000 000 funti. Ako se ne uzmu u obzir Sjedinjene Države, ne postoji nijedna druga strana zemlja sa kojom imaju tako značajne trgovinske odnose kao što ih imaju sa Rusijom. Ako Engleska hoće da ratuje, zašto se šalju kopnene snage u Tursku umesto da se isključivo upotrebljava mornarica? Ako je došlo vreme za borbu između kozakizma i republikanizma, zašto Pruska, Austrija, ostale germanske države, Belgija, Holandija, Švedska i Danska ostaju neutralne, dok Francuska i Engleska treba da se bore same? Ako je ovo problem od evropskog značaja, zar ne bi trebalo pretpostaviti da oni koji su najbliži opasnosti treba prvi da se bore? Gospodin Cobden je završio govor izjavljujući da »je on protiv rata sa Rusijom«. Po njegovom mišljenju »najbolje je vratiti se na Bečku notu«.

Lord John Manners smatra da vladu treba kriviti zbog popustljivosti i opasne bezbrižnosti. Prva saopštenja koja je lord Clarendon uputio vladama Rusije, Francuske i Turske i u kojima umesto da radi u saglasnosti sa Francuskom on uporno odbija da saraduje i daje do znanja vladi Rusije da Engleska neće saradivati sa Francuskom, navela su ruskog cara da knezu Menšikovu izda naređenja koja su dovela do cele katastrofe. I zato nije nikakvo čudo što je francuska vlada, kad je Engleska najzad objavila nameru da stvarno interveniše u Carigradu, gajila izvesne sumnje u iskrenost vlade Njenog Veličanstva. Nije Engleska savetovala Porti da odbaci ultimatum kneza Menšikova, već, naprotiv, sultanovi ministri su radili na svoju sopstvenu odgovornost i bez ikakve nade u pomoć Engleske. Posle okupacije Dunavskih kneževina od strane Rusije, dugi diplomatski pregovori britanske vlade veoma su štetili interesima Turske, a dobro poslužili interesima Rusije. Rusija je zauzela Kneževine bez objave rata da bi sprečila propadanje ugovora koji su joj služili kao stvarno oruđe za pritisak na Tursku. Zbog toga, kad je Turska objavila rat, nije mudro insistirati na obnovi tih ugovora kao baze za pregovore. Glavno pitanje koje je sad zaista važno jeste: kakve je ciljeve vlada imala na umu ulazeći u ovu strahovitu borbu? Objavljeno je da treba da se sačuvaju čast i nezavisnost Turske; ali od bitne je važnosti dati neko detaljnije objašnjenje o tome šta se htelo ovom objavom.

Gospodin Horsfall je nastojao da pobije zablude gospodina Cobdena. Problem nije u tome šta je Turska, već šta bi Rusija postala kad bi Turska pala pod njenu vlast i da li će ruski car postati i car turski? Rusija ima samo jedan cilj: da poveća svoju političku moć putem rata. Ona hoće da proširi svoju teritoriju. Od monstruozne lažljivosti prvog

koraka koji je u tom pravcu preduzeo ruski samodržac do užasnog masakra kod Sinope njegovi postupci su obeleženi svirepošću, pritvorstvom i zločinima koji će se isticati čak i u analizama Rusije, čija je istorija puna zločina, utoliko strašnijih što su bogohulni, jer se ona usuduje da ispoveda hrišćanstvo čije zakone tako očigledno gazi. S druge strane, ponašanje buduće žrtve je dostojno divljenja. Zatim je gospodin Horsfall nastojao svim silama da opravda kolebljivo držanje vlade teškoćama kojima je okružena. Otuda njeno diplomatsko oklevanje. Kad bi sve vlade Evrope, kad bi svi najiskusniji diplomati bili protiv samodržca, bilo bi nemoguće staviti ga u veće teškoće i nezgode iz kojih se ne bi mogao izvući bez teškoća i gubitaka, od onih u koje je doveden sad, bilo pogreškama naših ministara ili lukavošću svojih sopstvenih. Pre šest meseci car Nikolaj je bio glavni pristalica reda i zakonitosti u Evropi; sad on istupa pod maskom najvećeg revolucionara. Porazen u svojim političkim intrigama, pretrpevi poraz u ratu u Aziji i dobro potučen na Dunavu od Turaka, car je zaista počeo brzo da tone, što je sasvim ohrabrujuće. Sad je dužnost vlade, ako neprijateljstva treba da počnu, da se pobrine da se mir sklapa samo pod takvim uslovima koji bi obezbedili da se u budućnosti ne ponovi slična agresija. On smatra da bi jedan od uslova za uspostavljanje mira bio da Rusija nadoknadi Turskoj troškove kojima je bila izložena, i da Turska dobije, kao materijalnu garanciju, teritorije koje su joj oduzete.

Gospodin Drummond smatra da ćemo se zaplesti u verski rat i da ćemo ući u još jedan krstaški pohod za grob Gottfrieda Bujonskog, toliko već zapuštenog da se ne može naći. Izgleda da je vinovnik zla, od samog početka, rimski papa. Engleska nije ni najmanje zainteresovana za tursko pitanje, a rat između Engleske i Rusije se ne bi mogao završiti sa uspehom zato što bi se oni većito borili i ne bi jedni drugima naneli nikakve štete.

•Sve što ćete dobiti u sadašnjem ratu jesu žestoki udarci.▪

Nedavno se gospodin Cobden ponudio da obuzda Rusiju; kad bi to učinio sad, spasio bi Englesku velike nevolje. U stvari, sadašnji spor je u tome hoće li pariski ili petrogradski trgovci pomodnom robom okriti idole svetog groba. Engleska je sad pronašla da je Turska njen stari saveznik i da je neophodna za održavanje evropske ravnoteže. Kako to da do toga nije došlo pre no što je Turskoj uzeta cela Kraljevina Grčka i pre bitke kod Navarina,⁽⁷⁶⁾ koju je, kako se on seća, lord St. Helens opisao kao glavnu bitku, samo što su potučeni oni koje nije trebalo potući. Kako to da se o tome nije mislilo kad su Rusi prešli Balkan i kad su Englezi Turskoj mogli pružiti stvarnu pomoć svojom flotom? A sad, pošto je Turska Carevina dovedena do krajnje oronulosti, engleska vlada misli da može pomoći ovoj uzdrmanoј državi predlogom o održavanju ravnoteže. Posle nekoliko sarkastičnih primedbi na oduševljenje za Bonapartu, gospodin Drummond je zapitao ko je ministar rata. Svi oni vide da je slaba ruka na kormilu. On ne

veruje da je dobar glas bilo kog generala ili admirala bezbedan u rukama sadašnje administracije, koja je u stanju da žrtvuje svakoga da bi zadovoljila neku grupaciju u Parlamentu. Ako je vlada odlučila da ide u rat, onda mora da usmeri svoj udarac u srce Rusije, a ne da troši metke po Crnom moru. Ona mora početi proklamacijom o ponovnom uspostavljanju kraljevine Poljske. Pre svega hoće da bude obavešten šta vlada namerava.

»Šef vlade«, rekao je gospodin Drummond, »hvali se time kako ume da čuva tajnu, i izjavio je na jednom drugom mestu da bi voleo da vidi onoga ko bi uspeo da izvuče od njega obaveštenje koje ne želi da da. Ta izjava ga je podsetila na priču koju je nekad čuo u Škotskoj. Neki Škotlandanin je otišao u Indiju i prilikom povratka u Englesku doneo je kući papagaja da ga pokloni svojoj ženi. Papagaj je umeo da govori prilično dobro. Ne želeći da zaostane za njim, jedan njegov sused otišao je u Edinburg i doneo svojoj ženi ogromnu sovu. Na primedbu da sova nikad ne može naučiti da govori odgovorio je: „Sasvim tačno, ali pomisli kakvu moć razmišljanja ona poseduje.“

Gospodin Butt je izjavio da je ovo prvi put posle revolucije da jedna vlada dolazi u parlament da traži vojne kredite bez određenog i potpunog objašnjenja svog predloga. U pravnom smislu reči oni još nisu u ratu, i parlament ima pravo da zna, glasajući za ove kredite, zašto se odlaže objava rata Rusiji. Kako je u sumnjiv položaj stavljena njihova flota na Crnom moru! Admiral Dundas je dobio naređenja da vrati ruske brodove u rusku luku, a ako izvršavajući ova naređenja uništi jedan ruski brod dok smo još u miru sa Rusijom, da li su ministri spremni da opravdaju takav slučaj? On se nada da će biti objašnjeno da li će se pružiti pomoć pod ovim ponižavajućim uslovima prema kojima Turska treba da se prepusti Engleskoj i Francuskoj pri zaključivanju ugovora sa Rusijom? Ako je takva politika Engleske, onda je parlament sad sazvan da izglasa dopunske oružane snage ne za nezavisnost Turske već za njeno pokoravanje. Gospodin Butt je izrazio izvesnu sumnju da ministri prave samo paradu od tih vojnih priprema sa namerom da zaključe jedan nečastan mir.

Ministar rata, gospodin S. Herbert, održao je tako vulgaran i glup govor kakav bi se teško mogao očekivati čak i od jednog koalicionog ministra u vreme ozbiljne krize. Vlada se našla između dve vatre, i nije mogla da nađe način da utvrdi kakvo je stvarno mišljenje Doma o ovom pitanju. Poštovani džentlmeni iz opozicije imali su prednost što su operisali činjenicama; oni su kritikovali prošlost; a vlada nije raspolagala činjenicama — ona je morala da govori o budućnosti. Ona hoće da uđe u ovaj rat ne toliko da bi odbranila Tursku, koliko zbog toga da bi se suprotstavila Rusiji. To je bilo sve što je Dom mogao da čuje od jadnog gospodina Herberta, »u vezi sa budućnošću«. Ali ne, rekao im je i nešto sasvim novo. Prema gospodinu Herbertu, »gospodin Cobden predstavlja osećanja najveće klase ove zemlje«. Pošto je ovo tvrđenje odbio ceo Dom, gospodin Herbert je nastavio:

«Ako ne najveće klase, poštovani poslanik je, u svakom slučaju, predstavnik velikog dela radničke klase ove zemlje.»

Jadni gospodin Herbert! Bilo je olakšanje videti da se posle njega diže gospodin Disraeli i na taj način naklapala smenjuje pravi govornik.

Gospodin Disraeli, aludirajući na teatralne deklamacije kojima je lord John Russell završio svoj govor u petak uveče, počeo je ovako:

«Uvek sam smatrao da bi svaka nacija, a naročito ova, bila mnogo spremnija i voljnija da podnosi terete koje donosi ratno stanje kad bi zaista znala zbog čega ide u rat; nego kad je gurnu u borbu raspaljene strasti i ponese oduševljenje koje u prvom trenutku može pogodovati nekom ministru, ali posle koga će, posle nekoliko meseci, neizbežno nastupiti reakcija neznanja ili možda i neznanja i poraza zajedno.»

To se dogodilo u ratu 1828/29. kad su Englezi ratovali na strani Rusije, a ne na strani Turske. Sadašnji zamršen položaj Turske i odnedavna njeno očajno stanje treba potpuno pripisati događajima iz vremena toga rata, u kome su se Engleska i Francuska ujedinile protiv Turske. U to vreme nije bilo nijednog poslanika koji je bar naslućivao zašto se ratuje ili kakav se cilj želeo postići kad je zadat udarac turskoj moći. Zbog toga oni moraju jasno da shvate uzrok i cilj sadašnjeg rata. A to se može saznati jedino iz plavih knjiga. Kako je došlo do sadašnjeg stanja stvari, moraju saznati iz reči napisanih baš u ovim depešama koje leže na stolu. Politika tu vođena pripremala je ovu budućnost koja, po ministrima, treba da apsorbuje svu njihovu pažnju. Zbog toga se on pobunio protiv doktrine ser Jamesa Grahama. Gospodin Herbert je baš sad protestovao protiv čitanja pojedinih strana iz ovih depeša. On, međutim, ne može da obeća da će pred Domom pročitati cele plave knjige; ali ako oni uvažavaju primedbu mnogopoštovanog gospodina, izgleda da mu jedino to ostaje. Prema opštem mišljenju svih onih koji poznaju istočno pitanje, a i prema njegovom sopstvenom, Rusija nije nameravala da silom pokori Otomansko Carstvo; ne, ona je htela, veštom politikom i savršenijim metodama, da obezbedi takav uticaj na hrišćansko stanovništvo Turskog Carstva koji bi joj doneo autoritet kakav bi imala kad bi, možda, posedovala prestonicu sultanovog carstva. Na početku ovih pregovora sam grof Neselrode je u svojim depešama od januara i juna 1853. godine, jasno i izričito opisao politiku Rusije. Ona je htela da zadobije prevlast nad Turskom Carevinom putem posebnog uticaja na 12 000 000 ljudi koji sačinjavaju veliku većinu sultanovih podanika. Ruskim depešama upućenim britanskoj vladi ta politika ne samo da je definisana nego je britanska vlada isto tako otvoreno obaveštena na koji način će se ta politika sprovesti — ne osvajanjem, već zadržavanjem ugovora koji postoje i njihovim proširivanjem. Na taj način, od samog početka ovog važnog spora baza za diplomatsku delatnost nađena je u jednom ugovoru — ugovoru potpisanom u Kučuk-Kajnardžiju.^[31] Po tom ugo-

voru hrišćanski podanici Porte stavljaju se pod specijalnu zaštitu sultanovu; a Rusija, tumačeći taj ugovor, kaže da su hrišćanski podanici sultanovi stavljeni pod specijalnu zaštitu carevu. Prema tom istom ugovoru Rusija može da ima predstavnike radi zaštite svoje nove crkve u Ulici Bej Oglu; rusko tumačenje tog člana ugovora glasi da Rusija može da se meša u korist svake pravoslavne crkve i, naravno, u korist svih verskih opština te vere na sultanovim teritorijama, koje obuhvataju i veliku većinu njegovih podanika. To je bilo otvoreno rusko tumačenje ugovora u Kajnardžiju. S druge strane, iz depeše od 8. januara 1853. godine ser Hamiltona Seymoura može se videti da je grof Neselrode obavestio ser Hamiltona, a ovaj lorda Clarendona, »da je neophodno podržati rusku diplomatiju demonstracijom sile«. Prema toj istoj depeši, uverenje grofa Neselrodea da se ovo pitanje može povoljno rešiti zasnivalo se na »naporima koje treba da uložite poslanici Njenog Veličanstva u Parizu i Carigradu«. Rusija je odmah izjavila da je demonstracija sile samo demonstracija, ali da cilj treba mirno ostvariti naporima engleskih poslanika u Parizu i Carigradu.

»A sad, gospodine«, nastavio je gospodin Disraeli, »želeo bih da znam kako su se ti poslanici, imajući pred sobom izložen cilj, posebno izrađene metode i diplomatiju, suočili sa takvom kombinacijom?»

Bilo je nepotrebno doticati se pitanja svetih mesta. To je, u stvari, brzo sređeno u Carigradu. Čak je i grof Neselrode na samom početku pregovora izrazio iznenađenje i zadovoljstvo i odao priznanje pomirljivom duhu Francuske. A za sve to vreme oružane snage Rusije skupljale su se na granicama Turske, a grof Neselrode je govorio lordu Clarendonu da će njegova vlada zahtevati ekvivalent za privilegije koje je pravoslavna crkva izgubila u Jerusalimu, a njegova vlada pri tom nije konsultovana. U to vreme je pominjana čak i misija kneza Menšikova, što dokazuju razne depeše ser Hamiltona Seymoura. Lord John Russell im je rekao prethodne večeri da je ponašanje grofa Neselrodea bilo pritivorno. S druge strane, lord John Russell sam priznaje da je grof Neselrode stalno govorio da će njegov car tražiti ekvivalent za pravoslavnu crkvu, a opet se žali da mu grof Neselrode nikad nije rekao šta hoće.

»Nevaljali grof Neselrode!« (Smeh.) »Pritivorna dvoličnost ruskih državnika!« (Smeh.) »Zašto plemeniti lord nije mogao da dobije obaveštenje koje je tražio? Zašto je ser Hamilton Seymour u Petrogradu ako ne zato da traži željena obaveštenja?»

Ako mu grof Neselrode nikad nije rekao ono što mu je bilo potrebno, to je bilo zato što se plemeniti lord nikad nije usudio da pita. U ovom stadijumu pregovora dužnost poslanika je da postave kategorična pitanja vladi u Petrogradu. Ako Rusi nisu mogli da definišu ono što hoće, onda je bilo vreme da se izjavi da će prijateljske usluge britanske vlade u Parizu i Carigradu prestati. Kad je lord John Russell

napustio svoj položaj i kad je na njegovo mesto došao lord Clarendon, diplomatski postupak se promenio u korist Rusije. Kad je lord Clarendon postao ministar spoljnih poslova, on je morao za kraljičinog ambasadora, lorda Stratforda de Redcliffe-a, sastaviti instrukcije s kojima je ovaj pošao na svoju novu dužnost. Kakve su bile te instrukcije? U trenutku velike nevolje i preke potrebe Turskoj se drže pridike o unutrašnjoj i trgovinskoj reformi. Stavlja joj se do znanja da ponašanje Porte mora biti veoma umereno i mudro, to jest da mora biti u skladu sa zahtevima Rusije. Međutim, vlada i dalje ne traži izričito objašnjenje o namerama Rusije. Knez Menšikov je stigao u Carigrad. Pošto je primio veoma uznemirujuća zvanična pisma od pukovnika Rose-a i upozoravajuće depeše od ser Hamiltona Seymoura, lord Clarendon je, u pismu lordu Cowley-u, britanskom ambasadoru u Parizu, osudio naređenje pukovnika Rose-a da engleska flota isplovi, izrazio žaljenje što je izdato naređenje francuskom admiralu da otplovi u grčke vode, udostojio Francusku prezrivom dogmom »da politika sumnjičenja nije ni mudra ni bezbedna« i izjavio da se potpuno oslanja na svečana uveravanja ruskog cara da će podržati Tursku Carevinu. Zatim lord Clarendon piše svome ambasadoru u Carigradu da je potpuno uveren da ciljevi misije kneza Menšikova, »ma kakvi da su, ne ugrožavaju ni sultanovu vlast ni integritet njegovih dominiona«. Da! Lord Clarendon se naročito potrudio da optuži njihovog jedinog saveznika u Evropi i da izjavi da je jedini razlog za sadašnje neprijatnosti na Istoku, stav koji je jedno vreme imala Francuska prema svetim mestima. U skladu s tim grof Neselrode je čestitao lordu Aberdeenu na »beau role«¹ (u plavoj knjizi prevedeno sa »important role«²), koju je odigrao ostavljajući Francusku »isolée«³. Pukovnik Rose je 1. aprila obavestio ovu zemlju o *tajnoj* konvenciji koju je Rusija zahtevala od Turske. Samo deset dana kasnije stigao je lord Stratford u Carigrad i potvrdio sve što je pukovnik Rose izjavio. Posle svega ovoga, 16. maja, lord Clarendon piše ser H. Seymouru

»da su objašnjenja koja im je dao ruski car, objašnjenja koja se ne nalaze u plavim knjigama, »oduzela svaku osnovu strahovanju, koje su, sasvim prirodno, postupci kneza Menšikova i vojne pripreme na jugu Rusije izazvali u celoj Evropi.«

Posle ovoga grof Neselrode se osećao slobodnim da 20. juna obavesti lorda Clarendona da su Rusi ušli u Kneževine. U tom dokumentu grof Neselrode izjavljuje da

»car hoće da okupira provincije kao zalog do zadovoljenja njegovih zahteva; da ovim postupkom on ostaje veran deklaracijama koje je dao engleskoj vladi; da u opštenju sa vladom u Londonu u vezi sa vojnim pripremanama, koje se poklapaju sa početkom pregovora, nije krio da će možda doći vreme kad će morati da traži pomoć od nje; zahvaljujući engleskoj vladi na prijateljskim namerama koje je pokazala, suprot-

¹ plemenitoj ulozi — ² značajnoj ulozi — ³ izolovanu

stavljajući njeno ponašanje ponašanju Francuske, on baca svu krivicu za eventualne neusphe kneza Menškova na lorda Stratforda.

Posle svega ovoga, 4. jula, lord Clarendon piše cirkular u kome se još uvek uzda u pravdu i umerenost carevu, pozivajući se na carevu ponavljaju izjavu da će poštovati integritet Turske Carevine. On 18. jula piše lordu Stratfordu da

«Engleska i Francuska, ako se ozbiljno daju na posao, svakako mogu slomiti Rusiju, ali bi za to vreme i Turska mogla biti nepovratno uništena, pa su zato miroljubivi pregovori jedini pravilan put».

Ako je taj argument važio onda, zašto ne bi važio i danas? Ili se vlada rukovodila poverenjem koje je dobilo karakter lakovernosti, ili je na nju uticala popustljivost. U načinu na koji je vlada Njenog Veličanstva vodila pregovore poslednjih sedam meseci mora se videti pravi uzrok rata. Da je engleska vlada bila rukovođena lakovernošću, Rusija bi mogla svojim perfidnim ponašanjem da ubrza borbu koja je možda neizbežna i koja bi možda obezbedila nezavisnost Evrope, sigurnost Engleske i civilizacije. Ako je na njeno ponašanje uticala popustljivost, onda će to biti kukavički, kolebljiv rat, rat bez rezultata ili bolje reći rat koji će doneti tačno onakve rezultate koji su se imali u vidu kad je rat počeo. Lord Clarendon je 25. aprila dao izjavu u Gornjem domu da je cilj misije kneza Menškova da se reši spor oko svetih mesta, mada je znao da to nije istina. Zatim je gospodin Disraeli ukratko izložio istoriju Bečke note da bi pokazao krajnju maloumnost vlade ili njenu popustljivost prema petrogradskom dvoru. Ona je prešao na treći period, na interval između neuspeha Bečke note i bitke kod Sinope. U to vreme je gospodin Gladstone, ministar finansija, na jednom javnom skupu govorio veoma prezrivo o Turskoj. A to isto su činili i poluzvanični listovi. Samo zahvaljujući snazi samih Turaka položaj i sudbina Turske su se izmenili, a vlada počela da govori drugim tonom. Ali odmah posle bitke kod Oltenice politika lakovernosti ili popustljivosti opet je stupila u svoje prljavo dejstvo. Međutim, pokolj kod Sinope je ponovo dejstvovao u korist Turaka. Flotama je naredeno da uplove u Crno more. A šta su one učinile? Vratile se u Bosfor! Što se tiče budućnosti, lord John Russell je bio veoma nejasan u opisanju uslova našeg saveza sa Francuskom. Gospodin Disraeli je protiv toga da se održavanje ravnoteže sila meša sa održavanjem sadašnje teritorijalne podele Evrope. Budućnost Italije zavisi uglavnom od priznavanja ove istine.

Posle sjajnog govora gospodina Disraelija, koji sam, prirodno, dao samo u glavnim crtama, digao se lord Palmerston i doživeo potpun neuspeh. On je ponovio deo govora koji je održao na kraju prošle sednice, vrlo neubedljivo je branio vladinu politiku i bio veoma obazriv da mu ne procuri nijedna reč neke nove informacije.

Zatim su na predlog ser J. Grahama bez diskusije prihvaćene neke primedbe na predlog vojno-pomorskog budžeta.

Ipak, najčudnija karakteristika ove uzbuđljive debate je to što Dom nije uspeo da izvuče od ministara ni formalnu objavu rata Rusiji, ni saopštavanje ciljeva zbog kojih Engleska treba da se upusti u rat. Ni Dom ni javnost nisu saznali ništa što dosad nisu znali. Nisu dobili nikakva nova obaveštenja.

Naslov originala:

Debates in Parliament

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribune»,
br. 4022 od 9. marta 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

[Parlamentarna debata od 22. februara — Depeša
Pozza di Borgia — Politika zapadnih sila]

London, petak, 24. februara 1854.

Štampa je puna praznih priča o Kossuthovim »ratnim pripremama« i mogućim »pokretima«. Međutim, doznao sam od jednog poljskog oficira koji odlazi u Carigrad i koji se savetovao sa bivšim guvernerom kakvo držanje da zauzme, da mu je Kossuth odgovorio da ne treba da napusti London i da nikako ne odobrava učešće mađarskih i poljskih oficira u sadašnjem turskom ratu, zato što se moraju ili staviti pod zastavu Czartoryskog ili se odreći svoje hrišćanske vere. Prvo je u suprotnosti sa njegovom politikom, a drugo sa njegovim principima.

Utisak koji je Disraelijevo majstorsko izobličavanje vladine politike ostavilo bio je tako dubok da je »kabinet svih talenata« smatrao za potrebno da naknadno pokuša da ga učutka jednom malom komedijom, koja je priređena u zajednici sa gospodinom Hume-om i prikazana u sredu na prepodnevnoj sednici Donjeg doma. Lord Palmerston je zaključio svoj jadni odgovor na epigramatsku alternativu gospodina Disraelija o morbidnoj »lakovernosti« ili izdajničkoj »popustljivosti« pozivajući poslanike na nepristrastan sud o zemlji umesto stranačkog, a gospodin Hume je izabran da govori u ime zemlje baš kao što je Dušica, stolar, izabran da igra ulogu lava u »užasno groznoj smrti Pirama i Tizbe«¹. Gospodin Hume je ceo svoj parlamentarni život proveo u nastojanju da opoziciju načini prijatnom, u podnošenju amandmana da bi ih posle povukao — stvarajući, u stvari, takozvanu nezavisnu opoziciju, zaštitnicu svake vigovske vlade spremnu da priskoči u pomoć u slučaju opasnosti kad god njene zvanične pristalice pokažu znake kolebanja. On je veliki parlamentarni »zataškivač« par excellence. Ne samo što je najstariji član parlamenta već je i nezavisan; i ne samo što je nezavisan već je i radikal; i ne samo što je radikal već

¹ Shakespeare, *Snoviđenje u noć ivanjsku*, prvi čin, scena druga

je i pedantni i poznati Kerber državne kese, čija je dužnost da omogućiti da neopaženo iščekavaju funte dok zameće kavgu za svaki groš. Prvi put u svom parlamentarnom životu, kako je sam odlučno izjavio gospodin Hume uzima reč ne da osudi državni budžet već da se složi s njim. Ovaj izvanredni događaj, što i sam nije propustio da primeti, neoboriv je dokaz da vlada nije uzalud apelovala na zdravo rasuđivanje zemlje za razliku od nezaslužениh kleveta opozicije, i dobila svečano oslobođenje od optužbe da je lakoverna i popustljiva. Njegovo izlaganje je karakteristično. Da bi izbavio ministre od optužbe za alternativu lakovernost ili popustljivost, on je dokazao lakovernost ministara u odnosima sa Rusijom. On je dakle shvatio pravi smisao apela lorda Palmerstona. Sve što je vlada tražila jeste oslobođenje od optužbe za namernu izdaju. Što se tiče lakovernosti, zar nije izvršni ser James Graham već izjavio da »plemenita duša ne posumnja lako«? Pošto je predstojeći rat proizvod diplomatskih pogrešaka vlade, to je svakako njihov rat i zbog toga su oni, po mišljenju gospodina Hume-a, baš oni ti koji će ga vešto voditi. Relativna neznatnost predloženog ratnog budžeta jeste, po mišljenju gospodina Hume-a, najubedljiviji pokazatelj razmera predstojećeg rata. Lord Palmerston je, naravno, zahvalio gospodinu Hume-u na onome što je rekao u ime zemlje i kao nagradu počastio je publiku svojom doktrinom o državnim dokumentima, koji, prema njegovom mišljenju, ne treba da se iznose pred parlament i zemlju dok se stvari toliko ne zamrse da njihovo objavljivanje izgubi svaki smisao. To je bila sva zakasnela mudrost koju je koaliciona vlada mogla da pokaže posle zrelog razmišljanja. Lord Palmerston, njen vođa, morao je ne samo da ublaži utisak protivničkog govora već da poništi takođe i svoj sopstveni teatralni poziv upućen od strane parlamenta zemlji.

U utorak uveče, gospodin Horsfall, poslanik iz Liverpula, postavio je pitanje:

»Da li su ugovori sa stranim državama ili koraci koje bi vlada Njenog Veličanstva bila spremna da preduzme u slučaju rata takvi da bi mogli efikasno sprečiti gusarske brodove da u neutralnim lukama smetaju engleskoj floti?»

Odgovorio je lord Palmerston:

»Poštovani gospodin i Dom moraju znati da se na ovo pitanje ne može dati odgovor pri sadašnjem stanju stvari.»

Citirajući ovaj odgovor svoga gospodara, »The Morning Post«^[77], Palmerstonov privatni organ, primećuje:

»Plemeniti lord nije mogao dati drukčiji odgovor (ma koliko vlada znala o tom pitanju) a da ne uđe u diskusiju o veoma delikatnom i teškom pitanju koje može, u sadašnjem trenutku, da bude predmet pregovora, a koje, da bi se povoljno rešilo, treba ostaviti spontanom osećanju pravde onih sila koje ne žele da u ovom civilizovanom veku ponovo oživi sistem ozakonjenog piratstva.»

S jedne strane, Palmerstonov organ izjavljuje da je »teško pitanje« predmet predstojećih pregovora, a s druge strane, da je neophodno to ostaviti »spontanom osećanju pravde« zainteresovanih sila. Da mnogo hvaljeni ugovor o neutralnosti Danske i Švedske⁽⁴¹⁾ nije diktirala petrogradska vlada, on bi, prirodno, morao zabranjivati tim vladama da opremaju gusare u svojim lukama; ali u stvari celo ovo pitanje se odnosi na Sjedinjene Države Amerike pošto će Baltik zauzeti engleski ratni brodovi, a holandske, belgijske, španske, portugalske i italijanske luke na Sredozemnom moru su potpuno u rukama Engleske i Francuske. Kakva je, po mišljenju petrogradske vlade, uloga koju treba da odigraju Sjedinjene Države u slučaju da turski rat dovede do rata između Engleske i Rusije? Na ovo pitanje možemo naći autentičan odgovor u depeši koju je Pozzo di Borgia uputio grofu Neselrode-u u jesen 1825. godine. U to vreme Rusija je bila odlučila da izvrši invaziju Turske. Kao i sada, ona je predložila da otpočne mirnom okupacijom Kneževina.

«Ako pretpostavimo da će se ovaj plan usvojiti», kaže Pozzo di Borgia, »bilo bi potrebno početi razgovore s Portom najodmerenijim tonom i uveriti je da je car, ako ona ne želi da se uvali u rat, voljan da okonča ove nesuglasice pomirenjem.»

Pošto je nabrojao sve korake koje bi morali da preduzmu, Pozzo di Borgia nastavlja:

«Bilo bi preporučljivo obavestiti o svemu ovome Sjedinjene Države Amerike kao dokaz pažnje carske vlade i značaja koji ona pridaje obaveštavanju njihovog javnog mnjenja i čak zadobijanju njihovog odobravanja.»

U slučaju da Engleska pređe na stranu Turske i zarati sa Rusijom, Pozzo di Borgia primećuje da

»u blokiranju naših luka oni bi (Engleska) upotrebili svoja tobožnja pomorska prava u odnosu na neutralne. Sjedinjene Države to ne bi trpele! I to bi izazvalo oštre razdore i dovelo do opasnih situacija«.

Kao što ruski istoričar Karamzin pravilno primećuje »da se ništa ne menja u našoj (ruskoj) spoljnoj politici«, u pravu smo kad pretpostavljamo da je u sadašnjem trenutku, a možda još od februara 1853, Rusija »o svim svojim aktima obavestavala Sjedinjene Države«, i učinila sve što je mogla da nagovori vašingtonsku vladu da bude bar neutralna. U isto vreme, u slučaju rata sa Engleskom, ona zasniva sve svoje nade na tome što bi eventualni sporovi oko »pomorskih prava neutralnih« izazvali »oštre razdore i opasne situacije«, i uvukli Sjedinjene Države u manje ili više otvoren savez sa Petrogradom.

Pošto već citiram slavnu depešu Pozza di Borgia, mogu takođe citirati pasus koji se odnosi na Austriju, a čiji sadržaj nije nikako izgubio aktuelnost posle onoga što se događa u Galiciji, Italiji i Mađarskoj posle 1825. godine.

«Naša politika», kaže Pozzo, «nalaze nam da se ovoj državi prikažemo u strašnom vidu i da je našim pripremama ubedimo da će joj se, ako preduzima nešto protiv nas, *strašna bura kakvu dosad nije videla sružiti na glavu*. Knez Metternich će ili objaviti Turcima da je naš ulazak u Kneževine odluka koju su oni sami izazvali ili će, prema svom nahodaњу, *sam upasti u druge oblasti Otomanske Carevine*. U prvom slučaju, već smo se složili, u drugom — *složit ćemo se*. Jedino čega mi treba da se plašimo jeste otvoreno istupanje protiv nas. Ako je knez Metternich mudar, on će izbegavati rat; ako je sklon nasilju, *biće kažnjen*. U odnosima sa vladom stavljenom u takav položaj u kakvom je njegova, vlada kao što je naša naći će hiljadu načina da okonča nesuglasice.»

Vešti govori lorda Johna, udaranje u talambase o engleskoj časti, pokazivanje velike moralne indignacije zbog perfidije Rusa, vizije engleskih plovećih baterija koje defiluju duž zidova Sevastopolja i Kronštata, zveket oružja i razmetljivo ukrcavanje trupa, sve ove dramatične vizije sasvim zbunjuju javno mnjenje i zamagljuju im oči tako da ne vide ništa osim svojih sopstvenih iluzija. Može li biti veće iluzije nego verovati, posle otkrića koja su donele «plave knjige», da se ova vlada odjednom pretvorila ne samo u ratobornu vladu, već u vladu koja bi bila u stanju da vodi pravi rat protiv Rusije, a ne da se pravi kao da ga vodi, ili da ga vodi u interesu neprijatelja protiv koga je taj prividno upravljn? Pogledajmo okolnosti pod kojima se vrše ratne pripreme.

Rusiji nije zvanično objavljen rat. Vlada nije u stanju da otvoreno izloži sam cilj rata. Trupe su ukrcane, a mesto njihovog opredeljenja nije jasno naznačeno. Traženi krediti su i suviše mali za veliki rat, a suviše veliki za mali. Koaliciona vlada, poznata po dovitljivosti u pronalaženju izgovora za neodržavanje najsvečanijih obećanja i razloga za odlaganje veoma hitnih reformi, najednom postaje preterano savesna u ispunjavanju obećanja datih na brzinu i komplikuje ovu trenutnu krizu iznenađujući zemlju novim zakonom o reformi, koji i najvatreniji pobornici reforme smatraju nepodesnim. Taj zakon nije izazvan nikakvim pritiskom spolja, a svi su ga primili sa krajnjom ravnodušnošću i podozrenjem. Šta drugo može biti namera vlade no odvratanje pažnje javnosti od njene spoljne politike oživljavanjem problema od velikog unutrašnjeg interesa?

Providni su naporu koji se sad čine da bi se javnost dovela u zablude u pogledu položaja Engleske u odnosu na strane države. Sa Francuskom još nije sklopljen ugovor koji obavezuje, već su umesto ugovora «izmenjene note». Takve note su bile izmenjene 1839. godine sa vladom Louis-Philippe-a, i po njima je trebalo da savezničke flote uplove u Dardanele same ili u zajednici sa drugim državama i spreče mešanje Rusije u poslove Istoka, a svi znamo šta je ispalo od tih izmenjenih nota — Sveta alijansa protiv Francuske⁽⁷⁸⁾ i ugovor o Dardanelima.⁽¹³⁾ Koliko je iskren i ozbiljan anglo-francuski savez, može se zaključiti po incidentu na jučerašnjem zasedanju Donjeg doma. Kao

što ste mogli videti u listu »Moniteurs«, Bonaparte preti grčkim ustanicima i u tom smislu poslao je opomenu kralju Ottu. Kada je ser T. Walsh postavio vladi pitanje tim povodom, lord John Russell je izjavio da

«on ne zna da se engleska i francuska vlada slažu u ovom pitanju, a nije imao priliku da o tome razgovara sa ministrom spoljnih poslova. Međutim, on ima utisak da francuska vlada nije poslala takvu opomenu; ni u kom slučaju nije je poslala sa pristankom ili u zajednici sa engleskom vladom».

Ako britanska vlada namerava da zaista vodi rat protiv Rusije, zašto tako brižljivo izbegava međunarodne oblike objave rata? Ako ona hoće stvarni savez sa Francuskom, zašto je kloni ozakonjenih oblika međunarodnih ugovora? Što se tiče nemačkih država, ser James Graham izjavljuje da su one ušle u savez sa Engleskom, a isto veče lord John Russell protivrečio mu je izjavljujući da su odnosi sa tim silama u stvari isti kao i na početku komplikacija na Istoku. Prema izjavama ministara, oni sad baš nameravaju da se sporazumeju sa Turcima i predlažu da sklope ugovor s njima. Ukcavaju trupe s namerom da okupiraju Carigrad, a nisu prethodno sklopili ugovor sa Turskom. Zbog toga ne treba da budemo iznenađeni što iz jednog pisma iz Carigrada saznajemo da je jedan poverljivi izaslanik Portin poslat iz Beča u Petrograd da caru predloži tajni sporazum. Dospisnik kaže:

«Bilo bi razumno da Turci, posle otkrivanja izdajstva i gluposti svojih navodnih prijatelja, traže da se osvete sklapanjem saveza sa mudrim neprijateljem. Uslovi ugovora koje oni nastoje da nametnu Turcima deset puta su ubitačniji od zahteva Menšikovljevih.»

Šta ukrcane trupe treba da čine, bar po mišljenju engleske vlade, može se zaključiti po tome šta je uedinjena eskadra činila i šta čini u sadašnjem trenutku. Dvadeset dana pošto je uplovila u Crno more vraća se u Bosfor. Nekoliko dana pre toga obavešteni smo da su

«ministri Porte, uvažavajući prigovor britanskog ambasadora, morali da uhapsu urednika grčkog lista »The Telegraph of the Bosphorus« zato što je u svom listu rekao da će se engleska i francuska flota brzo vratiti iz Crnog mora u Bosfor. Urednik lista »The Journal of Constantinople«⁽⁷⁹⁾ ovlašćen je da izjavi da će obe flote i dalje ostati u Crnom moru».

U znak priznanja za obaveštenje koje je dobio od britanskih i francuskih admirala, ruski admiral je 19. februara poslao dva parobroda da bombarduju Turke u Šefkatilu, a ruski brodovi krstare na vidiku Trapezunta, dok u isto vreme u Crnom moru nema nijednog broda koji pripada uedinjenoj eskadri, izuzev jednog engleskog i jednog francuskog parobroda pred Sevastopoljem. Sinopa, dakle, i bombardovanje Šefkatila od strane ruskih parobroda, jesu jedini podvizi kojima se može pohvaliti uedinjena eskadra. Svada između ambasadora i ad-

mirala dovela je do toga da su odnosi među njima došli na mrtvu tačku — lord Stratford de Redcliffe odbija da primi admirala Dundas-a, a Baraguay d'Hilliers isključuje sa jednog oficijelnog bala francuskog admirala i njegove oficire; ova svađa je od malog značaja pošto će diplomatski brbljivci, kompromitovani objavljivanjem njihovih depeša u Londonu i Parizu, verovatno nastojati da povrate, po bilo koju cenu, u brodovima i posadi, svoj izgubljeni prestiž.

Ali ozbiljnu stranu ovog problema čini to što su javne instrukcije date ambasadorima opovrgnute nizom tajnih instrukcija upućenih admiralima; ovi zaista ne mogu da se drže tih instrukcija jer su kontradiktorne. A kako i da ne budu kontradiktorne kad im nije prethodila objava rata? S jedne strane, naredeno im je da napadnu ruske brodove da bi ih naterali da se povuku iz Crnog mora u Sevastopolj, a s druge strane, da se drže samo *odbrane*. Najzad, ako nameravaju ozbiljno da ratuju, kako to da britanski ambasador u Carigradu smatra za značajan uspeh to što je vođa ratne partije u turskoj vladi — Mehmed-Ali-paša — odstranjen sa položaja ministra rata i zamenjen miroljupcem Riza-pašom, dok je Mehmed-paši, kreaturi Rešid-paše, poveren položaj velikog admirala?

Pogledajmo sad još jednu veoma važnu stvar. Ukcrcavanju britanskih i francuskih trupa pristupilo se pošto je vest o izbijanju grčkog ustanka u Albaniji i o njegovom proširenju na Tesaliju i Makedoniju⁽⁸⁰⁾ dospela u London i Pariz. Engleski kabinet je od samog početka s nestrpljenjem očekivao ovaj ustanak, što pokazuju depeše Russella, Clarendona i lorda Stratforda de Redcliffe-a. To im pruža najbolju priliku da se umešaju u poslove sultana i njegovih podanika pod izgovorom da interвениšu između Rusa i Turaka. Od trenutka kad se katolici budu umešali u poslove pravoslavnih (upotrebljavam tu reč ovde samo u religijskom smislu) možete biti sigurni da će doći do saglasnosti između 11 000 000 stanovnika evropske Turske i cara, koji će se u tom slučaju zaista pojaviti kao njihov verski zaštitnik. Ne postoji razdor između muslimana i njihovih pravoslavnih podanika, već se može reći da je verska netrpeljivost prema katolicima jedino što povezuje različite narode koji žive u Turskoj a ispovedaju pravoslavnu veru. U tom pogledu se nije ništa izmenilo još od vremena kad je Mehmed II opsedao Carigrad, kad je grčki admiral Luka Notaras, najuticajniji čovek Vizantijskog Carstva javno izjavio da bi više voleo da u prestonici trijumfuje turski turban nego latinski šešir, dok je, s druge strane, kružilo mađarsko proročanstvo da hrišćani neće biti srećni dok prokleti pravoslavni jeretici ne budu iskorenjeni i dok Turci ne unište Carigrad. Zbog toga svako mešanje zapadnih sila u poslove sultana i njegovih pravoslavnih podanika mora ići u prilog carevim planovima. Sličan rezultat bi se postigao ako bi Austrija, kao što je učinila 1791⁽⁸¹⁾, okupirala Srbiju pod izgovorom da omete izdajničke planove ruskih pristalica u toj kneževini. Dopustite mi da dodam da se u Londonu šire glasovi kako su se pobunjenim stanovni-

cima Epira pridružili i pomogli im Grci sa Jonskih ostrva, koje u tome nisu sprečile engleske vlasti, i da je vest o grčkom ustanku objavio »The Times«, organ koalicijske vlade, u broju od subote, kao veoma poželjan događaj.

Što se mene tiče, uopšte ne sumnjam da se iza tih bučnih ratnih priprema koalicijske vlade krije prevara. Bonaparta se, naravno, ozbiljno upušta u rat. On nema drugog izbora — ili revolucija u zemlji, ili rat napolju. On ne može i dalje, kao što to sad čini, da povezuje okrutni despotizam Napoleona I sa korumpiranom mirovnom politikom Louis-Philippe-a. On mora prestati da šalje nove grupe zatvorenika u Kajenu kad se ne usuđuje da u isto vreme šalje francuske armije izvan granica. Ali protivrečnost između otvorenih namera Bonaparte i tajnih planova koalicijske vlade može samo da doprinese daljem zapetljavanju stvari. Ono što ja zaključujem iz svega ovoga nije da neće biti rata, već obratno, da će rat dobiti tako strašne i revolucionarne razmere o kojima i ne sanjaju sitni ljudi iz koalicijske vlade. Baš njihova sopstvena perfidija će pretvoriti lokalni sukob u evropski požar.

Čak i kad bi britanska vlada bila toliko iskrena koliko je lažna, njena intervencija ne može a da ne ubrza pad Otomanskog Carstva. Ona ne može intervenisati a da ne traži garantije za hrišćanske podanike Porte; međutim, ona te garantije ne može dobiti od Turske a da je ne osudi na propast. Čak i carigradski dopisnik, otvoreni turkofil koga sam već citirao, ne može a da ne prizna da bi

»predlog zapadnih sila da svi podanici Porte imaju ista građanska i verska prava doveo odmah do anarhije, unutrašnjeg rata i konačne i brze propasti carstva.«

Prvi put objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«,
br. 4025 od 13. marta 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Bankrotstvo Austrije

Bez obzira na blisku opasnost od rata i na svoje hitne potrebe, francuska i engleska vlada još nisu uspele da ojačaju *nervus belli*,¹ naime, finansijski položaj. Mada se francuski ministar finansija razmetao lukulovskim izobiljem na večerama koje je priređivao visokim poreskim funkcionerima, rukovodiocima akcionarskog društva *Crédit mobilier*^[82] i glavnim pariskim bankarima, ipak se ti kapitalisti pokazuju uporni i čvrsto se drže razboritog rodoljublja, koje je, izvlačeći najveću moguću korist od države, naviklo da zadovoljava svoje privatne interese na račun javnih. Zato uslovi pod kojima se može ostvariti predloženi francuski zajam od dvesta miliona franaka još nisu određeni.

Što se tiče Austrije, nema nikakve sumnje da je jedna od glavnih pobuda koje je navode da izražava prijateljska osećanja prema zapadnim silama nada da će na taj način oživeti poverenje finansijera i izaći iz svojih finansijskih teškoća. Zaista, tek što je zvanični list u Beču objavio nekoliko reči o austrijskoj neutralnosti i prijateljskim odnosima sa Francuskom, on je iznenadio javnost saopštenjem o nameravanoj prodaji znatnog dela krunskih imanja, koja obuhvataju šest miliona jutara, kao i raspisom finansijskih organa od 23. februara 1854. godine, prema kome sav državni papirni novac, 150 000 000 forinti, sada u opticaju po prinudnom kursu, mora biti predat Nacionalnoj banci i postepeno zamenjen za novčanice, tako da će po isteku ove zamene sav papirni novac koji je izdala državna blagajna biti povučen iz optičaja, i više se neće emitovati državni papirni novac sa prinudnim kursom. Vršeći ovu zamenu, carska vlada istupa kao jemac pred bankom za papirni novac koji je na nju prenesen i obavezuje se da će joj naknaditi sve troškove u vezi sa tom konverzijom; da će plaćati za gašenje tako stvorenog duga najmanje 10 000 000 forinti godišnje; da će dati banci pravo na naplatu carinskih prihoda kao obezbeđenje za redovnu isplatu ovih anuiteta, i da će isplate banci vršiti u metalnom novcu u srazmeri u kojoj carine pristižu u istom novcu. Istovremeno vlada se obavezuje

¹ nerv rata

da će učiniti sve da omogući banci da ispunjava svoje obaveze i obnovi isplate u zvečećoj moneti. U međuvremenu, da bi pritežiocima novčanica pružila mogućnost da svoje novčanice po želji pretvaraju u obligacije koje donose interes i koje se isplaćuju zvečećom monetom, banka preduzima emitovanje obveznica koje donose interes, izjednačenih u svakom pogledu sa državnim obveznicama ili obligacijama. Vlada će takođe povući takozvane otkupne i avansne obveznice i staviti ih potpuno van opticaja.

Konverzija državnog papirnog novca sa prinudnim kursom u nekonvertibilne novčanice neće smanjiti njihov iznos niti poboljšati njihov kvalitet, nego će samo uprostiti oznaku vrednosti emitovanog papirnog novca. Pošto država raspolaže istim sredstvima koja daje banci za otkup papirnog novca, ona bi se sama mogla njima koristiti kad ne bi znala da je nepoverenje prema njoj tako veliko da se njen kredit može uspostaviti samo uz pomoć banke koja nije vlasništvo države. Na taj način, zavisnost cara od Jevreja iz Bečke banke raste ukoliko jača vojni karakter njegove vladavine. Januara 1852. godine on im je dao u zalogu solane u Gmundenu, Auszeu i Halajnu. Februara 1854. godine oni su dobili založno pravo na carinske prihode čitave monarhije. Korak po korak ova banka postaje stvarni, a vlada samo nominalni vlasnik carevine. Što se Austrija više opire zahtevima buržoazije za učešćem u političkoj vlasti, utoliko je više prinuđena da trpi nesmanjeni despotizam jednog dela te klase — zelenaša.

Dekret čiju smo suštinu gore izložili prikriva pokušaj zaključenja novog zajma oblikom pomoći pritežiocima novčanica putem zamene novčanica u obveznice sa interesom koji treba da se isplaćuje u zvečećoj moneti. Godine 1852. vlada je takođe obećala da će metalnim novcem izvršiti razne sitne isplate i izmiriti neke obaveze, ali pošto je poreze primala samo u državnom papirnom novcu odnosno u novčanicama, ona je bila prinuđena da zaključi zajam u Londonu i Frankfurtu u iznosu od trideset pet miliona forinti. Novi zajmovi, razume se, povećavaju stare deficite, a povećani deficiti vode novim emisijama papirnog novca čije se preobilje i obezvređivanje u vezi s njim upravo želelo sprečiti tim zajmovima. Znatna razlika koju vlada pravi između isplata u zvečećoj moneti i isplata u novčanicama isto je tako malo podesna da spase novčanice od rdavog glasa kao što je povećanje platežnih sredstava banke za 150 miliona u stanju da dozvoli banci da ispuni svoje obaveze i obnovi plaćanje u gotovu. Vlada će plaćati banci u zvečećoj moneti u onoj srazmeri u kojoj se carinske dažbine plaćaju na isti način, ali je dobro poznato da ne samo austrijski seljaci nego i građani u većim gradovima vole da nagomilavaju novac kao i Kinezi i Indijci; da se 1850. godine čuvao čak i bakarni novac i da su 1854. godine svi porezi plaćeni papirnim novcem, mada je on priman samo po odbitku čitavih 17%.

Oni koji su upoznati sa istorijom austrijske državne blagajne neće otkriti ništa novo ni u obećanjima novog dekreta ni u finansijskim

majstorijama kojima se pribegava. Prvo emitovanje austrijskog papirnog novca izvršeno je pod caricom Marijom Terezijom pred kraj sedmogodišnjeg rata. Prvobitno su to bile bančine obveznice koje su se mogle menjati za srebro u državnim ustanovama. Godine 1797. usled vladinih finansijskih teškoća u ratovima protiv Francuske ukinuto je ovo menjanje za srebro. Dok je prva emisija pod caricom Marijom Terezijom iznosila 12 miliona forinti, ukupan iznos bančnih obveznica 1800. godine popeo se na 1 060 793 653 forinte, a istovremeno je pad njihove vrednosti dostigao maksimum. Na dan 20. februara 1811. godine vlada je objavila ukaz, na osnovu koga se sve bančine obveznice potpuno povlače iz opticaja i otkupljuju (otuda naziv otkupne obveznice) po kursu od 20 prema 100 za novi papirni novac — to je takozvani Wiener Währung¹. Vlada je proglasila ovaj papirni novac pravim novcem zemlje i obećala da on nikad neće biti emitovan iznad iznosa neophodnog za razmenu bančnih obveznica. Maja 1811. godine Wiener Währung je već imao kurs niži za 8%, a emitovane su avansne obveznice, nazvane tako zato što se njima plaćao deo poreza za dvanaest godina unapred. Prva emisija avansnih obveznica iznosila je stvarno samo 45 miliona forinti, i za njihov otkup u toku dvanaest godina bila je namenjena svota od 3 750 000 forinti godišnje, koju je trebalo uzeti od poreza na zemlju.

Ali usled rata nove emisije avansnih obveznica mirno su sledile jedna za drugom, svaki put praćene smanjenjem vrednosti. Godine 1815. ažija za srebro u odnosu na Wiener Währung dostigla je 400%. Prvog juna 1816. godine pojavio se carski ukaz koji je objavljivao da država ubuduće neće više nikad pribegavati nekonvertibilnom papirnom novcu; da će se papirni novac u opticaju postepeno povlačiti i da će metalni novac ponovo postati standardno sredstvo cirkulacije. Da bi se ispunila ova obećanja, konačno je 18. januara 1818. godine osnovana privilegovana Nacionalna banka, sa kojom je država zaključila sporazum kojim se banka obavezala da će otkupiti nekonvertibilan papirni novac. Međutim, juna 1852. godine ponovo nalazimo u zvaničnom vladinom listu izjavu ministra finansija da su ubuduće apsolutno isključeni prinudni zajmovi, vanredno oporezivanje, smanjenje vrednosti novca; da će, ako ne baš sada a ono u budućnosti, austrijski papirni novac biti zamenjen metalnim bez gubitka i da će zajam koji se sada razmatra biti upotrebljen za povlačenje državnog papirnog novca i isplatu državnih dugova banci. Najbolji dokaz koliko su takva obećanja prazna jeste njihovo periodično ponavljanje.

U doba Marije Terezije austrijska vlada je bila dovoljno jaka da izdaje sopstvene novčanice, koje su se mogle menjati za zvečecu monetu i koje su čak imale ažiju u odnosu na srebro. Godine 1818. država je, da bi otkupila svoj papirni novac, morala da pribegne osnivanju jedne privilegovane banke, koja je bila svojina privatnih kapitalista;

¹ bečka valuta

oni su dobili preimućstva veoma teška za državu, ali su se obavezali da će izdavati konvertibilne novčanice. Godine 1854. vlada se obraća za pomoć jednoj banci, čije su novčanice isto tako izgubile vrednost i postale nekonvertibilne kao i državne.

Iako je Austrija od 1815. do 1846. godine uživala period gotovo neprekidnog mira i unutrašnjeg spokojstva, prvi udarac posle ovog dugog perioda zatekao ju je potpuno nespremnu. Ustanak u Krakovu i neredi u Galiciji krajem februara 1846. godine⁽⁸³⁾ povećali su državne rashode za više od 10 miliona forinti u poređenu sa 1845. godinom. Troškovi za vojsku su bili glavni uzrok ovog povećanja. Oni su iznosili 50 624 120 forinti 1845. godine, ali su se 1846. godine popeli za 7 miliona, dok su troškovi civilne uprave u provincijama porasli za 2 miliona. Godine 1847. trgovinska kriza i rdava žetva izazvali su znatno smanjenje poreskih prihoda, dok su izdaci na vojsku, uglavnom zbog nemira u Italiji, porasli na 64 miliona forinti. Deficit te godine je iznosio 7 miliona. U 1848. i 1849. godini bili su izgubljeni prihodi iz čitavih provincija, pored ratnih troškova u Italiji i Mađarskoj. Godine 1848. deficit je iznosio 45 miliona forinti, a 1849. godine 121 milion. Godine 1849. emitovane su troprocentne državne obveznice sa prinudnim kursom u iznosu od 76 miliona. Mnogo pre ovoga banka je obustavila isplatu u zvečećoj moneti, a njene emisije vlada je proglasila nekonvertibilnim. Godine 1850. postojao je deficit od 54 miliona, a mogućnost rata protiv Pruske smanjila je vrednost papirnog novca za 60%. Ukupan iznos državnog papirnog novca izdatog 1849, 1850. i 1851. godine popeo se na 219 miliona. Godine 1852. deficit je bio za 8 miliona veći nego 1848. a za 46 miliona veći nego 1847. U 1851. godini vojni budžet je iznosio 126 miliona, dvostruko više nego 1847. godine. U 1852. rashodi na policiju iznosili su 9 miliona, četvostruko više nego 1848. Izdaci na policiju i vojsku porasli su takođe i 1853. godine.

Stvarni problem nije, međutim, kako je Austrija dospela u finansijski ćorsokak, nego kako je ona, preplavljena papirnim novcem i zaglibljena u dugove, izbegla otvoreno bankrotstvo. U 1850. godini državni prihodi su iznosili 196 miliona, 74 miliona više nego 1848, a 42 miliona više nego 1849. godine. U 1851. godini državni prihodi su iznosili 219 miliona, što predstavlja višak od 23 miliona u odnosu na 1850. godinu. U 1852. godini oni su dostigli 226 miliona, premašujući za 6 miliona prihode iz 1851. godine. Znači, državni prihodi su neprekidno rasli, mada ne u istom iznosu 1852. kao 1851. godine, niti 1851. kao 1850. godine.

Otkuda ovaj porast prihoda? Ako se ostave na stranu vanredni prihodi od ratne odštete u ratu protiv Sardinije i od lombardijsko-venecijanskih konfiskacija⁽⁸⁴⁾, pretvaranje austrijskog seljaka u slobodnog posednika zemlje povećalo je, razume se, poresku moć zemlje i prihode od poreza na zemlju. Istovremeno je ukidanje patrimonijalnih sudova donelo državnoj kasi prihode koje je ranije uživalo plem-

stvo na osnovu svoje sudske vlasti, i ovaj izvor prihoda stalno je rastao od 1849. godine. Dalje je znatno povećanje prihoda izazvano porezom na dohodak, koji je uveden ukazom od 29. oktobra 1849. godine. Ovaj porez se pokazao naročito obilan u italijanskim provincijama Austrije. Godine 1852, na primer, povećanje poreza na dohodak u nemačkim i slovenskim provincijama zajedno iznosilo je 601 milion forinti, dok je samo u italijanskim provincijama iznosilo 635 miliona forinti. Međutim, glavni uzrok koji je spasao Austrijsku Carevinu od formalnog bankrotstva bilo je pokoravanje Mađarske i njeno izjednačenje sa drugim provincijama u pogledu oporezivanja.

Bazom čitavog austrijskog sistema oporezivanja mogao bi se smatrati porez na zemlju. Dvadeset trećeg decembra 1817. godine izašao je carski ukaz u kome car Franz objavljuje odluku o zavoduju jednoobraznosti u sistemu oporezivanja zemlje u nemačkim, slovenskim i italijanskim provincijama. U jednom stavu ovog ukaza se naređuje da se ubuduće nikakvo oslobođenje od poreza na zemlju ne vrši u vezi sa ličnim zaslugama vlasnika imanja i kuća, i u celini ovo načelo se sprovodilo u život. U Austrijskom Nadvojvodstvu zaveden je 1834. godine novi katastar, i ovo nadvojvodstvo je bilo prvi nasledni posed gde je stupio na snagu novi sistem. Austrijska Lombardija je imala izvrstan katastar još od vremena Karla VI — Censimento milanese. Mađarska i Transilvanija, međutim, ni u kom slučaju nisu doprinosile porezu na zemlju i ostalim porezima u istoj meri kao druge provincije carevine. Prema mađarskom ustavu, mađarski zemljoradnici, u čijim se rukama nalazio najveći deo zemlje, nisu podlegali plaćanju ijedne vrste neposrednog poreza, pa čak ni nekoliko posrednih poreza, nametnutih drugim provincijama, nisu opterećivali Mađarsku i Transilvaniju. Stanovništvo Mađarske, Transilvanije i Vojne granice⁽⁸⁵⁾ brojalo je 1846. godine 14 549 958 ljudi, a stanovništvo drugih provincija monarhije 24 901 675, tako da je trebalo da prve daju sedam osamnaestina svih prihoda. Ali Mađarska i Transilvanija su 1846. godine dale samo 23 miliona, što je iznosilo nešto manje od jedne sedmine ukupnih prihoda, koji su dostizali te godine 164 miliona forinti. Mađarske provincije obuhvataju 5855 od 12 123 nemačke kvadratne milje, koje sačinjavaju površinu Austrijske Monarhije, tj. polovinu njene teritorije.

Car Joseph II, čiji je veliki cilj bio centralizacija i potpuna germanizacija Austrijske Monarhije, samovoljno je uveo neke novine u Mađarsku, usmerene na to da njen položaj izjednače sa položajem drugih provincija. No ovo je proizvelo takav utisak na javno mnjenje ove zemlje da se Joseph II pred kraj života uplašio da će se Mađari pobuniti kao što su to učinili Nizozemci⁽⁸⁶⁾. Carevi Leopold II, Franz I i Ferdinand I nisu se usudili da ponove taj opasni eksperiment. Ovaj uzrok — prepreke koje je poreskom izjednačenju postavljao mađarski ustav — prestao je da postoji kad je mađarska revolucija ugušena uz pomoć Rusije. Car Franz Joseph, koji se nikad nije zaklinjao ma-

đarskom ustavu i zbog toga došao za cara namesto Ferdinanda, odmah je uveo u Mađarsku porez na zemlju po istom principu koji je važio u drugim krunskim posedima. Sem toga, ukidanjem mađarske carinske granice 1. oktobra 1850. godine Austrijska Monarhija je najzad obrazovala jedinstvenu oblast kako u pogledu carina tako i u pogledu poreza. Trošarina i monopol na duvan bili su takođe tamo uvedeni od 1. marta 1851. godine. Povećanje neposrednih poreza samo u mađarskim provincijama iznosilo je 11 500 000 forinti 1851. godine, a oko 8 miliona forinti 1852. godine.

Dolazimo, prema tome, do nepobitnog zaključka da od poseđivanja Mađarske i Lombardije zavisi ne samo političko nego i privredno postojanje Austrijske Carevine i da njihovim gubitkom dugo odlagano bankrotstvo te države postaje neizbežno.

Naslov originala:
Austrian Bankruptcy

Napisano 3. marta 1854.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu
"New-York Daily Tribune",
br. 4033 od 22. marta 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

[Ratni planovi Francuske i Engleske — Grčki ustanak — Španija — Kina]

London, petak, 3. marta 1854.

U svom poslednjem pismu spomenuo sam da ser Charles Napier duguje svoje postavljenje za glavnokomandujućeg Baltičke flote tome što je javno izrazio nepoverenje prema savezu sa Francuskom i optužio Francusku da je izdala Englesku 1840. godine, dok je, u stvari, u to vreme engleska vlada vodila tajne pregovore sa Nikolajem protiv Louis-Philippe-a. Trebalo je da dodam da se drugi admiral na Crnom moru, ser Edmund Lyons, za vreme svog boravka u Grčkoj u svojstvu engleskog poslanika pokazao kao zakleti neprijatelj Francuske i bio uklonjen sa tog položaja na zauzimanje lorda Stratforda de Redcliffe-a. Tako je vlada prilikom svojih naimenovanja vodila što je moguće veću brigu da osigura razdor ne samo između francuskih i engleskih komandanata već i između admirala i engleskog ambasadora u Carigradu.

Ove činjenice nije ni porekao a kamoli opovrgao Bonaparta u svojoj prestonoj besedi sopstvenim poslanicima, u kojoj je čestitao sam sebi na svom prisnom savezu sa Engleskom. Entente cordiale⁽²⁹⁾ je svakako nešto starija od obnavljanja carske etikecije. Najupadljiviji deo Bonapartinog govora nije ni onaj koji podseća na govorancije Louis-Philippe-a, niti onaj u kome optužuje careve ambiciozne planove, već kad proglašava sebe zaštitnikom Nemačke, a naročito Austrije, protiv spoljnog i unutrašnjeg neprijatelja.

Tek što je 5. februara u Carigradu izvršena ratifikacija ugovora između Porte i zapadnih sila koji sadrži klauzulu po kojoj Turska ne može sklopiti mir sa Rusijom bez njihove saglasnosti, kad su opet počeli pregovori između predstavnika četiri sile i Porte o budućem položaju hrišćana u Turskoj. Stvarni cilj ovih pregovora može se videti iz sledećeg pasusa u listu »The Times« od srede:

«Položaj nekih delova Turske Carevine kojima je fermanima i ugovorima obezbeđena potpuna unutrašnja samouprava uz priznavanje suvereniteta Porte, jeste presedan koji se može proširiti bez štete po obe strane, i koji bi možda ukazao najbolji put kako da se pomogne provincijama u njihovom sadašnjem stanju.»

Drugim rečima, koaliciona vlada namerava da obezbedi integritet Turske Carevine u Evropi pretvaranjem Bosne, Hrvatske, Hercegovine, Bugarske, Albanije, Rumelije i Tesalije u isto toliko Dunavskih kneževina. Prihvatanje ovih uslova od strane Turske mora neminovno dovesti, u slučaju da turska vojska pobedi, do građanskog rata među samim Turcima.

Sad je utvrđeno da je otkrivanje zavere u Vidinu samo ubrzalo grčki ustanak, koji je u Bukureštu smatran gotovom činjenicom pre no što je i izbio. Skadarski paša koncentriše sve svoje trupe sa namerom da spreči Crnogorce da se pridruže ustanicima u Grčkoj.

Anglo-francuski pohod se može smatrati, s obzirom na *sadašnje* namere britanske vlade, još jednom podvalom. Određena su mesta iskrčavanja, za Francuze Rodosto, za Britance Enos. Enos je grad na malom poluostrvu na ulazu u jedan močvarni zaliv iza koga se proteže velika močvarna dolina Marice, što će bez sumnje mnogo doprineti zdravstvenom stanju logora. On leži ne samo *izvan* Bosfora nego i izvan Dardanela, i da bi dospela do Crnog mora, vojska će morati ponovo da se ukrcava na brodove i uživa 250 milja u kružnom jedrenju protiv struja u moreuzu, ili da maršira kroz bespuće od 160 milja — razdaljina koja se ne može prevaliti bez dve sedmice marša. Francuzi su bar u Rodostu, na Mramornom moru, i samo nedelju dana marša udaljeni od Carigrada.

A šta da čini vojska u ovom nepojmljivom položaju? Ostaje joj ili da ide na Jedrene da bi štitila prestonicu, ili, u najgorem slučaju, da se sjedini na prevlaci Trakijskog poluostrva da brani Dardanele. Tako kaže »The Times«, »po ovlašćenju«, i čak citira strategijske primedbe maršala Marmont-a u znak podrške mudrosti toga plana.

Sto hiljada francuskih i engleskih vojnika da brane prestonicu koja nije ugrožena i koja svakako neće biti ugrožena sledećih dvanaest meseci! Mogli su tako isto ostati i kod kuće.

Ako ovaj plan treba da se sprovede, on je svakako najgori koji se mogao smisliti. Zasnovan je na najgoroj vrsti odbrambenog rata, to jest na onoj koja traži snagu u potpunoj neaktivnosti. Pretpostavimo da pohod treba da bude uglavnom odbrambenog karaktera; očigledno je da bi se to najbolje moglo postići ako bi se omogućilo Turcima, zaštićenim takvom rezervom, da pređu u ofanzivu ili da zauzmu položaj iz koga bi mogli preći u neočekivanu ili delimičnu ofanzivu, kad okolnosti to dopuste. Ali u Enosu i Rodostu francuske i britanske trupe su potpuno beskorisne.

Najgore od svega je to što je jedna armija od 100 000 vojnika, sa mnoštvom transportnih parobroda i potpomognuta flotom od

dvadeset linijskih jedrenjaka, sama po sebi snaga sposobna da preduzme najodlučniju ofanzivu u ma kom delu Crnog mora. Takva snaga mora ili da zauzme Krim i Sevastopolj, Odesu i Herson, da zatvori Azovsko more, uništi ruske tvrđave na kavkaskim obalama i dovede neoštećenu rusku flotu u Bosfor, ili ona nema pojma o svojoj snazi i o dužnosti jedne aktivne armije. Pristalice vlade nas uveravaju da će se takve operacije preduzeti pošto se 100 000 ljudi bude koncentrisalo u Turskoj, a da je iskrčavanje prvih divizija u Enosu i Rodostu zamišljeno samo da obmane neprijatelja. Čak i u tom slučaju, neiskrcavanje trupa odjednom ma gde na Crnom moru jeste nepotreban gubitak vremena i sredstava. Neprijatelj se ne može obmanuti. Čim car Nikolaj čuje za ovu razmetljivo najavlјenu ekspediciju od 100 000 ljudi, poslaće obavezno svakog vojnika koji mu je na raspolaganju, na Sevastopolj, Kafu, Perekop i Jenikale. Nemoguće je najpre zaplašiti neprijatelja ogromnom oružanom silom, a onda ga uveriti da ta sila nema nameru da mu pričinu ikakvu štetu. Trik bi bio i suviše providan; i ako se računa na to da se Rusi dovedu u zabludu tako bednim manevrima, britanska diplomatija je u tom slučaju napravila još jednu nečuvenu grešku.

Zbog toga mislim da oni koji su planirali ovaj pohod hoće samo da obmanu sultana, a pod izgovorom da hoće što više da zaplaše Rusiju dobro će voditi računa da joj ni u kom slučaju ne nanesu ni najmanje štete.

Ako Engleska i Francuska okupiraju Carigrad i deo Rumelije; ako Austrija okupira Srbiju i možda Bosnu i Crnu Goru, a Rusiji bude dozvoljeno da pojača svoje pozicije u Vlaškoj i Moldaviji — to najviše liči na konačnu podelu evropskog dela Turske. Turska je stavljena u gori položaj nego 1772. godine kad je pruski kralj, da bi naterao caricu Katarinu da se povuče iz Dunavskih kneževina, čija je okupacija pretila da će izazvati evropski sukob, predložio prvu podelu Poljske da bi se na taj način pokrili troškovi rusko-turskog rata. Setimo se da je u to vreme Porta najpre uletela u rat sa Katarinom da bi odbranila Poljsku od pruske agresije, i da je na kraju Poljska bila žrtvovana na oltar »nezavisnosti i integriteta« Osmanske Carevine.

Podmukla politika odugovlačenja koju je vodila koaliciona vlada pružila je moskovskim emisarima priliku da planiraju i pripreme ustanak u Grčkoj, što je lord Clarendon nestrpljivo očekivao. Ustanak je počeo 28. januara, a prema poslednjim depešama iz Beča uzeo je opasnije razmere 13. februara. Kažu da je ustanak zahvatio oblasti Akarnaniju i Etoliju i okruge Elbasan i Deloniju. Tvrdi se da je ustanak koji je buknuo u Egripu, glavnom gradu Eubeje, isto tako ozbiljan kao i onaj u Albaniji. Činjenica što su gradove Artu i Janjinu napustili Turci i zauzeli Grci od male je važnosti dok su tvrđave koje dominiraju tim gradovima u rukama turskih trupa, jer znamo iz mnogobrojnih ratova vođenih između hrišćana i Turaka u Albaniji da ovi gradovi naposljetku pripadnu onome ko drži tvrđave. Biće objavljeno

opsadno stanje u Solunskom zalivu i Zalivu Strimon, kao i na albanskim obalama. U svom poslednjem dopisu sam rekao da jedan od rezultata grčkog ustanka koga Porta treba najviše da se plaši jeste to što će zapadne sile doći u priliku da se mešaju u odnose sultana i njegovih podanika; umesto da se bore protiv Rusa oni će tako gurati pravoslavne hrišćane u savez sa ruskim carem. Kako ove sile jedva čekaju da iskoriste ovu priliku može se zaključiti iz toga što ista pošta donosi vest da je Porta prihvatila konvenciju koju su predložile Engleska i Francuska i da su francuski i engleski ambasadori poslali dva parobroda da pomognu Turcima, dok je britanski ambasador u Atini obavestio vladu kralja Otta da će Engleska intervenirati u pobunjenim oblastima. Neposredni rezultat pobune, sa vojnog gledišta, jasno je opisao bečki dopisnik u današnjem broju lista »The Times«:

«Poslednjih dana primećuje se izvesno obeshrabrenje u glavnom štabu u Vidinu, jer su pojačanja koja su bila najavljena primila protivnaredbu i sada se nalaze na putu u jugozapadne oblasti Turske. Vest o ustanku hrišćana u Epiru izazvala je uzbuđenje među Arnautima i Albancima na Dunavu koji glasno traže dozvolu da se vrate kući. Brigadni generali Hasan-bej i Sulejman-paša potpuno su izgubili uticaj u svojim neobuzdanim trupama i postoji bojazan da bi pokušaj da se one na silu zadrže izazvao otvorenu pobunu; a ako bi im se dopustilo da se vrate, one bi na povratku kući upustošile hrišćanske oblasti. Ako neprijateljski pokret hrišćanskog življa na zapadu dobije veće razmere, zapadno krilo turske vojske biće primorano da odstupa, što će značiti više od protivteže udaru koji su Rusi primili ulaskom savezničkih flota u Crno more.»

Ovo su neki od prvih rezultata politike odugovlačenja koju su retorski hvalili Graham, Russell, Clarendon i Palmerston pravdajući vladinu politiku u istočnom pitanju. Kad su prošlog petka kasno u noć obavesteni da je car, ne čekajući da iz Engleske stigne opozivanje ser Hamiltona Seymoura, najotvorenije i najbezobzirnije naredio ovome da ode, održali su dve sednice vlade, jednu u subotu a drugu u nedelju posle podne. Rezultat toga savetovanja bio je da se caru još jednom dozvolilo odlaganje od tri ili četiri nedelje u formi poziva

«da u roku od šest dana od prijema ovog saopštenja da svečanu zakletvu i obavezu da će narediti svojim trupama da napuste Dunavske kneževine na dan ili pre 30. aprila.»

Ali obratite pažnju na to da ovaj poziv *nije* praćen pretnjom *objave rata* u slučaju da ga car odbije. Može se reći, a »The Times« to i kaže, da se, uprkos ovom novom odlaganju, ratne pripreme revnosno nastavljaju; ali primetićete da s jedne strane svaku odlučnu akciju Porte na Dunavu sprečava izjavljivanje zapadnih sila da su rešene da neposredno učestvuju u ratu — a svaki dan odlaganja u tim krajevima stavlja Turke u sve gori položaj, dok Rusima omogućava da pojačaju svoje isturene pozicije i grčkim ustanicima da postanu još

opasniji u pozadini Dunavske armije; dotle, s druge strane, ukrcavanje i slanje trupa u Enos i Rodosto može da omete sultana, ali svakako neće zaustaviti Ruse.

Dogovorili su se da će britanske ekspedicione snage imati oko 30 000 ljudi, a francuske oko 80 000. Ako se u toku događaja pokaže da Austrija, dok se na izgled pridružuje zapadnim silama, hoće samo da prikrije svoj sporazum sa Rusijom, Bonaparta će mnogo zažaliti što je krajnje nepromišljeno rasturio svoje trupe.

Postoji još jedan ustanak koji bi se mogao smatrati diverzijom u korist Rusije — ustanak u Španiji. Svaki pokret u Španiji svakako će izazvati razdor između Francuske i Engleske. Kao što znamo iz Chateaubriand-ove knjige *Kongres u Veroni*, francusku intervenciju u Španiji 1823. godine podstakla je Rusija. Da je anglo-francuska intervencija 1834^[87], koja je najzad razbila *entente cordiale* između dve države, potekla iz istog izvora, možemo zaključiti po tome što je Palmerston bio njen vinovnik. »Španski brakovi«^[88] su utrljali put padu Orleanske dinastije. U sadašnjem trenutku svrgavanje s prestola »nevine« Isabelle omogućuje sinu Louis-Philippe-a, vojvodi od Montpensier-a, da iznese svoje pretenzije na španski presto, dok bi se, s druge strane, Bonaparta setio da je jedan od njegovih stričeva nekad obitavao u Madridu. Orleansku dinastiju bi podržali Koburzi, a suprotstavljali bi joj se Bonaparte. Tako se španski ustanak, daleko od toga da bude narodna revolucija, mora pokazati kao veoma moćna pokretačka snaga za raskidanje tako površne veze kao što je anglo-francuski savez.

Kažu da je sklopljen ugovor o savezu između Rusije, Hive, Buhare i Kabula.

Što se tiče Dost-Muhameda, kabulskog emira, bilo bi sasvim prirodno kad bi on sad nastojao da se osveti svom verolomnom savezniku. Godine 1838. emir je predlagao Engleskoj da on stvori između sebe i Rusije večno *krvavo neprijateljstvo*, ako je to engleskoj vladi potrebno, time što će narediti da se ubije predstavnik koga mu je poslao car; njegov gnev protiv Engleske ponovo je buknuo zbog uloge koju je ona igrala 1839. godine za vreme avganistanske ekspedicije, kad je on svrgnut sa prestola, a njegova zemlja opustošena najsvirepije i bez griže savesti.^[89] Međutim, pošto stanovnici Hive, Buhare i Kabula pripadaju pravovernoj muslimanskoj veroispovesti sunita, dok se Persijanci pridržavaju šizmatičkih dogmi šiita, ne može se pretpostaviti da će se oni udružiti sa Rusijom, saveznicom Persijanaca, koje oni preziru i mrze, protiv Engleske, očigledne saveznice padišaha, koga smatraju vrhovnim poglavarom pravovernih.

Sa izvesnom verovatnoćom Rusija bi mogla imati saveznike u Tibetu i u tatarskom caru Kine, ukoliko ovaj ne bi bio prinuđen da se povuče u Mandžuriju i odrekne se skiptra sopstvene Kine. Kao što znate, kineski pobunjenici su preduzeli pravi krstaški pohod protiv budizma, rušeći njegove hramove i ubijajući bonze.^[90] Ipak je religija

Tatara budizam, a Tibet, koji priznaje vrhovnu vlast Kine, sedište je velikog lame i svetište budističke vere. Prema tome, ako Tajping-Tjen-Vang bude uspeo da istera mandžursku dinastiju iz Kine, on će morati da povede verski rat protiv budističkih vlasti Tatara. Medutim, pošto se budizam ispoveda s obe strane Himalaja, a kako Engleska ne može da ne podržava novu kinesku dinastiju, car će sigurno stati na stranu tatarskih plemena, podbadaće ih protiv Engleske i raspirivaće verske pobune u samom Nepal. Iz poslednje pošte sa Istoka saznajemo da je

«kineski car, predviđajući gubitak Pekinga, naredio guvernerima raznih provincija da carski dohodak šalju u Getol, staro sedište njegove porodice i sadašnju letnju rezidenciju u Mandžuriji, oko 80 milja severoistočno od Velikog zida».

I tako se veliki verski rat između Kineza i Tatara, koji će se proširiti preko granica Indije, može očekivati u bliskoj budućnosti.

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribune»,
br. 4030 od 18. marta 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

[Otvaranje radničkog parlamenta — Vojni budžet Engleske]

London, utorak, 7. marta 1854.

Delegati za radnički parlament^[61] sastali su se juče u Narodnom domu u Mančesteru u 10 časova pre podne. Prva sednica bila je, razume se, posvećena preliminarnim poslovima. James Williams iz Stokporta i James Bligh iz Londona podneli su predlog, koji je podržao Ernest Jones, da se pozove dr Marx da uzme učešća u radničkom parlamentu kao počasni delegat, što je jednoglasno usvojeno. Iste odluke su donesene u vezi sa g. Blanc-om i g. Nadaud-om. Ma kakvi bili neposredni rezultati radničkog parlamenta, samo njegovo sazivanje označava novu epohu u istoriji radničke klase. Možda bi se skup u Luksemburškom dvorcu u Parizu posle februarske revolucije^[63] mogao smatrati njegovim pretečom na tom putu, ali već na prvi pogled uočava se velika razlika — naime, da je luksemburška komisija obrazovana na inicijativu vlade, dok je radnički parlament sazvan na inicijativu samog naroda; da je luksemburška komisija bila izmišljena da bi se socijalistički članovi privremene vlade uklonili iz središta delovanja i odstranili od ma kakvog ozbiljnog učešća u stvarnim poslovima zemlje; da su se, najzad, delegati luksemburške komisije sastojali samo od članova raznih takozvanih corps d'états, korporacija koje više ili manje odgovaraju srednjovekovnim gildama i sadašnjim tred-junionima, dok je radnički parlament stvarno predstavništvo svih grana i kategorija radnika u nacionalnim razmerama. Uspeh radničkog parlamenta zavisice uglavnom, ako ne isključivo, od toga da li će on poći od načela da se danas mora pozabaviti ne takozvanom organizacijom rada, nego organizacijom radničke klase.

Privilegije sadašnjih vladajućih klasa i ropstvo radničke klase zasnivaju se u podjednakoj meri na *postojećoj* organizaciji rada, koju će prvi, razume se, braniti i podržavati svim raspoloživim sredstvima, od kojih je jedno sadašnja državna mašinerija. Prema tome, da bi se

izmenila postojeća organizacija rada i zamenila novom, potrebna je moć — društvena i politička moć — ne samo moć za odbranu nego i za napad; a da bi se stekla takva moć, neophodno je organizovati se kao armija koja ima dovoljno moralne i fizičke snage da se uspešno ponese sa neprijateljskom silom. Ako radnički parlament dopusti da mu vreme bude utrošeno na čisto teorijske diskusije umesto da pripremi put za organizovanje jedne nacionalne partije, pretrpeće neuspeh kao i luksemburška komisija.

Pošto su održani novi izbori za čartistički izvršni komitet prema statutu Nacionalne čartističke asocijacije^[92], objavljeno je da su Ernest Jones, James Finlen (London) i John Shaw (Lids) propisno izabrani u izvršni komitet Nacionalne čartističke asocijacije za sledećih šest meseci.

Pošto je Bonapartina namera da zaključi zajam na berzi osujećena pasivnim otporom pariskih kapitalista, njegov ministar finansija je podneo senatu budžet, koji obuhvata sledeći član:

«Ministar finansija je ovlašćen da za potrebe državne blagajne i za transakcije sa Francuskom bankom emituje državne bonove koji nose kamatu, a isplativi su u određenim periodima. Državni bonovi ne smeju u cirkulaciji premašiti iznos od 250 miliona franaka (10 miliona funti sterlinga), ali bonovi koji se prenose u otplatni fond, prema zakonu od 10. juna 1833. godine, izuzimaju se iz ovog ograničenja, a ne mogu se ni deponovati kao zaloga kod Francuske banke i drugih eskontnih zavoda.»

U dodatnoj odredbi se propisuje da »car zadržava sebi pravo na dopunske emisije putem običnih dekreta«, koje će naknadno potvrditi senat.

Jednim pismom iz Pariza sam obavešten da je ovaj predlog užasnuo celu buržoaziju, zato što, s jedne strane, državni bonovi ne smeju premašiti svotu od 250 miliona franaka, a s druge strane mogu premašiti ovu svotu za svaki iznos koji car dekretom odredi po svom nahođenju, pri čemu se bonovi tako emitovani neće čak ni primati kao zaloga kod Francuske banke i drugih eskontnih zavoda. Poznato vam je da je iznos od 60 miliona franaka, uzet od Caisse des dépôts et consignations¹, banka već unapred isplatila državnim bonovima. I samu avet rata decembristi^[43] revnosno iskorišćuju da otklone i poslednje slabe prepreke koje još stoje između njih i državne blagajne. Dok perspektiva neizbežne dezorganizacije javnog kredita, već znatno poljuljanog, zaprepašuje buržoaziju, narodne mase će ogorčiti predloženo povećanje dažbine na so i slični krajnje nepopularni nameti. Tako ovaj rat, koji će sigurno doneti Bonaparti izvesnu popularnost u stranim zemljama, može ipak ubrzati njegov pad u Francuskoj.

¹ Založnih banaka

Da sam bio u pravu kad sam pretpostavljao da će sadašnji španski nemiri poslužiti kao povod za ozbiljne nesporazume između Engleske i Francuske, može se zaključiti iz sledeće vesti jednog londonskog lista:

«Francuski car je preko gospodina Walewskog upitao lorda Clarendona da li bi britanska vlada bila raspoložena da mu pomogne da karlističkog pretendenta na špansku krunu popne na presto u slučaju da kraljica Isabella bude svrgnuta. Lord Clarendon je, kako se tvrdi, izjavio da, srećom, kraljica Isabella čvrsto sedi na svom prestolu, i da je u zemlji, tako odanoj monarhističkim institucijama, revolucija samo daleka mogućnost; ali da britanska vlada, čak i ma kad revolucija izbila u Španiji i kraljica bila svrgnuta, mora odbiti da stupi u neke obaveze.

Carev predlog da dovede na presto grofa de Montemolina je inspirisan njegovom veoma prirodnom željom da spreči vojvotkinju de Montpensier da nasledi krunu svoje sestre, jer smatra da bi bilo nezgodno da ima za suseda sina Louis-Philippe-a kao muža španske kraljice.»

Na sednici Donjeg doma u petak lord John Russell je izjavio da je primoran da za sada povuče svoj zakonski predlog o reformi, koji će se ipak razmatrati 24. aprila, ako u međuvremenu, prihvatanjem novih predloga učinjenih ruskom caru, istočno pitanje bude rešeno. Doduše, posle objavljivanja carevog manifesta podanicima i njegovog pisma Bonaparti⁹³), takvo rešenje je postalo manje verovatno nego ikad ranije, ali, pored svega toga, vladina izjava dokazuje da je predlog zakona o reformi bio podnesen samo radi toga da odvrti pažnju javnosti i da je umiri u slučaju da koalicionalnoj diplomatiji pođe za rukom da uspostavi ruski status quo ante bellum¹. Vidnu ulogu koju je u ovoj vladinoj intrigi odigrao lord Palmerston opisuje «The Morning Advertiser», jedan od njegovih najvatrenijih pristalica, ovako:

«Lord Aberdeen je nominalni a ne stvarni premijer. Lord Palmerston je praktično prvi ministar krunne. On je dominantni duh vlade. Otkako se lord Palmerston vratio na dužnost, njegove kolege su u neprestanom strahu da će ih opet iznenada napustiti, te se stoga plaše da se suprotstave onim njegovim gledištima za koje se zna da im pridaje značaj. Znači da sve ide po njegovoj volji. Upadljiv primer uticaja njegovog gospodstva u Savetu Njenog Veličanstva dala je prošla nedelja. Novi predlog zakona o reformi bio je tada formalno iznesen vladi na razmatranje — i postavilo se pitanje da li ga treba pretresati na ovom zasedanju ili ga povući. Lord Aberdeen, lord John Russell, ser James Graham i ser William Molesworth su bili za pretresanje ovog zakonskog projekta. Lord Palmerston je predložio da se projekt povuče i otvoreno dao na znanje, kako smo pisali pre nekoliko dana, da će u Donjem domu glasati za skidanje ove tačke sa dnevnog reda ako pretrpi poraz u vladi. Rezultat ove diskusije ili razgovora bio je taj da je lord Palmerston sproveo svoje. Njegovi protivnici — među kojima su se nalazili lider vladine stranke u Gornjem

¹ stanje koje je postojalo pre rata

domu i lider vladine stranke u Donjem domu — konačno su podlegli. Još jedan trijumf lorda Palmerstona za poslednjih osam godina jeste naimenovanje ser Charlesa Napiera za komandanta baltičke flote. Nije tajna da su se i lord John Russell i ser James Graham protivili tom naimenovanju, ali je lord Palmerston bio za njega i, prema tome, ono je izvršeno. Zato ništa nije prikladnije nego da večeras ovaj plemeniti lord predsedava na banketu koji se priređuje u Reform-klubu u čast viteškog admirala.*

Gospodin Gladstone je podneo sinoć Donjem domu jednu novinu, nepoznatu sadašnjem pokolenju — predlog ratnog budžeta. Iz njegovog govora se jasno videlo da je vlada odlučila da tako rano iznese svoje finansijske mere pred Donji dom da bi upozoravajući blagovremeno na veoma neprijatne posledice rata za privatne džepove rashladila ratničke strasti zemlje. Druga važna karakteristika njegovog govora jeste to što je zatražio samo svotu potrebnu da se *vрати* 25 000 vojnika, koji su se upravo spremali da ostave britanske obale, u slučaju da se rat sada okonča.

Počeo je izlaganjem stvarnog stanja prihoda i rashoda u protekloj finansijskoj godini. Pošto ova godina još nije završena, Gladstone je napomenuo da su primanja za ovaj poslednji mesec samo procena. Proračun ukupnih prihoda za godinu koja se završila 18. aprila 1853. iznosio je 52 990 000 funti sterlinga, dok su stvarna primanja dostigla ne manje od 54 025 000 funti sterlinga; to pokazuje da su stvarni prihodi premašili predviđene izdatke za 1 035 000 funti sterlinga. S druge strane, postignuta je ušteda u predviđenim rashodima u iznosu od 1 012 000 funti sterlinga. Stoga bi, po njegovom računu, da nije posebnih okolnosti u kojima se zemlja sada nalazi, ova godina donela višak prihoda nad rashodima od oko 2 854 000 funti sterlinga.

Zatim se Gladstone osvrnuo na *sniženje carina* koje je on uveo. Carinska primanja, bez obzira na ova sniženja, iznosila su 1853-1854. godine 20 600 000 funti sterlinga, dok je 1852-1853. godine ostvareno samo 20 396 000 funti sterlinga, što pokazuje povećanje u carinama od 204 000 funti sterlinga. Sniženje carina na čaj donelo je gubitak od samo 375 000 funti sterlinga. Sniženje taksa u taksenim markama, koje su iznosile od 3 penija do 10 šilinga, na jednoobraznu taksu od jednog penija donelo je umesto očekivanog gubitka povećanje prihoda od taksa od 36 000 funti sterlinga. Gladstone se dalje osvrnuo na rezultat mera za *povećanje poreza* usvojenih na poslednjem zasedanju. Ubiranje poreza na dohodak u Irskoj odlagano je usled raznih okolnosti, ali će doneti 20 000 funti sterlinga više nego što se računalo. Proširenje dohodaka koji se oporezuju (sa 150 na 100 funti sterlinga) u Velikoj Britaniji doneće 100 000 funti sterlinga preko procene, naime 250 000 funti sterlinga. Prihod od dopunskog poreza od jednog šilinga na galon alkoholnih pića u Škotskoj dao je povećanje od samo 209 000 funti sterlinga, dok ga je on procenio na 278 000

funti sterlinga. S druge strane, porez na alkoholna pića u Irskoj doneo je povećanje od 213 000 funti sterlinga, dok je on računao na povećanje od svega 198 000 funti sterlinga. Porez na nasleđe u toku cele finansijske godine treba da donese samo pola miliona. Takav je izveštaj gospodina Gladstone-a o finansijama Velike Britanije za proteklih dvanaest meseci, zaključno sa 5. aprilom.

Verovatni predračun prihoda za godinu 1854-1855. biće:

Carine	20 175 000 f. st.
Trošarina	14 595 000 „ „
Državne takse	7 090 000 „ „
Porezi	3 015 000 „ „
Porez na dohodak	6 275 000 „ „
Poštanske takse	1 200 000 „ „
Krunska imanja	259 000 „ „
Stare zalihe	420 000 „ „
Razno	320 000 „ „
Ukupno prihoda	53 349 000 f. st.

Verovatni predračun rashoda je sledeći:

Konsolidovani dug	27 000 000 f. st.
Nekonsolidovani dug	546 000 „ „
Konsolidovani fond	2 460 000 „ „
Armija	6 857 000 „ „
Mornarica	7 488 000 „ „
Artiljerija	3 846 000 „ „
Intendantura	645 000 „ „
Razno	4 775 000 „ „
Milicija	530 000 „ „
Izviđačka služba	792 000 „ „
Istočna služba	1 250 000 „ „
Ukupno rashoda	56 189 000 f. st.
Deficit	2 840 000 f. st.

Pre nego što će se pozabaviti sredstvima pomoću kojih ovaj deficit treba da se pokrije, Gladstone je nabrojao mere čije usvajanje vlada ne bi preporučila Donjem domu. On ne bi hteo da se vraća na ponovno nametanje ijedne carine pre sniženja koje je predložio prošle godine i koje je već steklo silu zakona. Ne bi želeo da nepotrebno pribegava uspostavljanju onih poreza koje su ranije vlade ukinule. Međutim, ako borba u koju sada stupaju potraje godinu dana, teško da će vlada biti u stanju da zadrži ovo smanjenje dažbina. Uopšte uzev, on neće

predlagati nikakvo povećanje posrednih poreza. Takođe ne bi želeo da pribegne državnim zajmovima, jer nema zemlje čija bi sredstva bila toliko opterećena dugovima kao što je to slučaj sa Engleskom. Najzad, posle svih tih uvoda, gospodin Gladstone je objavio šta vlada namerava da predloži. To je bilo udvostručavanje poreza na dohodak u periodu od šest meseci i potpuno ukidanje postojećeg razdvajanja između menica vučenih u zemlji i vučenih u inostranstvu. Prosečna taksa za sadašnje menice, iako neravnomerno raspoređena, iznosila je 1 šiling i 6 penija na 100 šilinga; on je predložio da se stopa izjednači i da se svede na 1 šiling. Ova promena bi, po njegovom proračunu, donela povećanje prihoda od 60 000 funti sterlinga. Što se tiče poreza na dohodak, povećanje bi iznosilo od 7 do $10\frac{1}{2}$ penija po funti na dohodak od 150 funti sterlinga pa naviše, a od 5 do $7\frac{1}{2}$ penija za dohodak između 100 i 150 funti sterlinga. Istovremeno je predložio da Donji dom podnese predlog da se on opunomoći da, pre nego što porez bude ubran, emituje obveznice državne blagajne u vrednosti od 1 750 000 funti sterlinga, koje bi se isplaćivale iz povećanih primanja poreza na dohodak. U zaključku se gospodin Gladstone trudio, ne mnogo uspešno, da opravda svoje poslednje mere za smanjenje državnog duga, mere koje su se, kao što je poznato, završile žalosnim promašajem.

U diskusiji koja je usledila ovom izveštaju uzelo je učešća nekoliko članova Donjeg doma, ali jedini govor vredan pomena bio je govor gospodina Disraelija. On je izjavio da se neće suprotstaviti nijednom predlogu koji vlada na sopstvenu odgovornost smatra za potrebno da podnese Donjem domu radi energičnog vođenja predstojećeg rata — on se nada sa uspehom. Ali u slučaju da se rat otegne, on protestuje protiv toga da se neposredni porezi pretvore u isključivo sredstvo za produženje rata. Što se tiče drugog dela izveštaja gospodina Gladstone-a, onog koji se odnosi na sadašnje stanje finansija zemlje i raspoloživog gotovog novca, njemu se čini da se on odlikuje nejasnoćom, koja ne odgovara finansijskom izveštaju, a svakako ne izveštaju koji se podnosi u sadašnjim okolnostima. Sadašnji bilans državne blagajne nije ni dovoljan ni umirujući. Kad je današnja vlada došla na vlast, bilans državne blagajne je dostizao 4. januara 1853. godine 9 miliona funti sterlinga, a godinu dana kasnije, u januaru 1854. godine, on se smanjio za polovinu. Disraeli je ocenio da će bilans državne blagajne na dan 5. aprila iznositi 3 miliona funti sterlinga, dok će isplata dividendi državnim poveriocima i izdaci potrebni za sprovođenje vladinog plana o konverziji zahtevati ukupno 9 do 10 miliona funti sterlinga. Govornik pre njega je rekao da nema smisla otklanjati ovo bilansom državne blagajne, nego da će svotu koja nedostaje nadoknaditi pozajmicama od Engleske banke. Disraeli tvrdi da je od velike važnosti da u ovom trenutku bilans bude uravnotežen, ali da se ovde ne radi o tome da li će bilans biti makar kakav ili sa velikim viškom, nego o tome da li će uopšte postojati bi-

lans ili veliki deficit; u stvari, umesto ma kakvog bilansa, imali su ogroman deficit, koji je ministar finansija prouzrokovao na dva načina. Prvo, smanjenjem interesne stope za obveznice državne blagajne na $1\frac{1}{2}\%$ kad je vrednost novca rasla i, drugo, svojom zlosrećnom konverzijom akcija Kompanije Južnih mora⁽⁹⁴⁾, merom koja je ne samo progutala njegov bilans nego mu takođe ostavila sadašnji deficit od 2 miliona funti sterlinga.

Posle nekoliko beznačajnih primedbi nekih drugih članova Donjeg doma, podnesen je izveštaj o snabdevanju i usvojena rezolucija.

Prvi put objavljeno u listu
"New-York Daily Tribune",
br. 4035 od 24. marta 1854.

Prevod s engleskog

The People's Paper

THE CHAMPION OF
POLITICAL JUSTICE AND UNIVERSAL RIGHT.

LONDON, SATURDAY, MARCH 19, 1854.

(Price Fivepence)

Karl Marx

Pismo radničkom parlamentu

28, Dean Street, Soho,
London, 9. marta 1854.

Duboko žalim što mi nije moguće, bar u sadašnjem trenutku, da napustim London, i što sam tako sprečen da usmeno izrazim osećanje ponosa i zahvalnosti što ste mi uputili poziv da budem počasni delegat u radničkom parlamentu. Samo sazivanje takvog parlamenta označava novu epohu u istoriji sveta. Vest o tom velikom događaju probudiće nade radničkih klasa Evrope i Amerike.

Od svih zemalja, u Velikoj Britaniji se najviše razvio despotizam Kapitala i robovanje Rada. Ni u jednoj drugoj zemlji nisu slojevi između milionara koji gospodare čitavim industrijskim armijama i nadničara-robova koji žive od danas do sutra tako dosledno zbrisani sa lica zemlje. Ovde više ne postoje, kao u zemljama na Kontinentu, velike klase seljaka ili zanatlija koji skoro podjednako zavise od svoje imovine i sopstvenog rada. U Velikoj Britaniji je izvršeno potpuno odvajanje svojine od rada. Zbog toga ni u jednoj drugoj zemlji rat između dveju klasa iz kojih se sastoji današnje društvo nije dobio tako džinovske razmere i tako izrazito i vidno obeležje.

I baš usled toga je radnička klasa Velike Britanije, pre svih drugih, merodavna i pozvana da stane na čelo velikog pokreta, koji na kraju mora dovesti do potpunog oslobođenja rada. Ona je takva zbog jasne svesti o svom položaju, ogromne brojne nadmoćnosti, zbog užasnih borbi u prošlosti i moralne snage koju ima danas.

Milioni radnika Velike Britanije su prvi postavili stvarne temelje jednog novog društva — savremene industrije, koja je pretvorila rušilačke sile prirode u proizvodnu moć čoveka. Engleska radnička klasa svojom neiscrpnom energijom, svojim znojem i naprezanjem svojih umnih sposobnosti stvara materijalna sredstva za oplemenjavanje samog rada i umnožavanje njegovih plodova u tolikoj meri da će omogućiti opšte izobilje.

Stvaranjem neograničenih produktivnih snaga moderne industrije ona je ispunila prvi uslov za oslobođenje rada. Sada mora ostvariti i drugi uslov. Snage koje proizvode bogatstvo ona mora osloboditi od sramnih lanaca monopola i podvrgnuti ih zajedničkoj kontroli proizvođača, koji su do sada dopuštali da se sami proizvodi njihovih ruku okreću protiv njih i pretvaraju upravo u oruđa za njihovo ugnjetavanje.

Radnička klasa je pobedila prirodu; sad treba da pobedi ljude. Da bi uspela u tom pokušaju njoj ne nedostaje snage, već organizacija zajedničke snage, organizacija radničke klase u nacionalnim razmerama — što je, pretpostavljam, veliki i slavni cilj kome teži radnički parlament.

Ako se pokaže da je radnički parlament veran ideji koja ga je i stvorila, neki istoričar u budućnosti moraće da zabeleži da su 1854. godine u Engleskoj postojala dva parlamenta, parlament u Londonu i parlament u Mančesteru — parlament bogatih i parlament siromašnih — ali da su pravi ljudi sedeli samo u parlamentu radnika, a ne u parlamentu gospodara.

Vaš odani
Karl Marx

Prvi put objavljeno u listu
"The People's Papers",
br. 98 od 18. marta 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Radnički parlament

London, petak, 29. marta 1854.

Velika Britanija je zemlja gde su despotizam kapitala i ropstvo rada dostigli najviši stupanj razvoja. Ni u jednoj drugoj zemlji srednji slojevi između milionara, koji gospodare čitavim industrijskim armijama, i najamnog roba, koji živi od danas do sutra, nisu tako radikalno zbrisani sa lica zemlje. Ovde više ne postoje, kao u zemljama evropskog kontinenta, velike klase seljaka i zanatlija, koji gotovo podjednako zavise od svoje imovine i svog rada. U Velikoj Britaniji je izvršeno potpuno odvajanje svojine od rada. Zbog toga ni u jednoj zemlji rat između dve klase koje obrazuju savremeno društvo nije dobio tako džinovske razmere i tako izrazito i vidno obeležje.

I baš usled toga je radnička klasa Velike Britanije, pre svih drugih, merodavna i pozvana da stane na čelo velikog pokreta, koji na kraju mora dovesti do potpunog oslobođenja rada. Ona je takva zbog jasne svesti o svom položaju, ogromne brojne nadmoćnosti, zbog užasnih borbi u prošlosti i moralne snage koju ima danas.

Londonska dnevna štampa vodi »politiku ćutanja« u odnosu na delatnost radničkog parlamenta. Ona se nada da će ga ugušiti velikom »conspiration de silence«¹. Pošto je mesecima zamerala javnost beskonačnim člancima o verovatnim izgledima za ostvarenje plana o sazivanju takvog parlamenta, ona sada namerno izbegava i da pomene da je on u stvari stvoren i da je već počeo da radi. Ova mudrost noja, koji uobražava da će izbeći opasnost pretvarajući se da je ne vidi, nije pogodna za današnje vreme. Štampa će biti prinuđena da obrati pažnju na radnički parlament i, uprkos njenoj nameštenoj ravnodušnosti, neki budući istoričar će zabeležiti da su 1854. godine u Engleskoj postojala dva parlamenta, parlament u Londonu i parlament u Mančesteru, parlament bogatih i parlament siromašnih, ali da su pravi

¹ zaverom ćutanja

ljudi sedeli samo u parlamentu radnika, a ne u parlamentu gospodara. Evo izveštaja koji je podneo komitet imenovan da izradi akcioni program radničkog parlamenta:

•Vaš Komitet veruje da je dužnost ovog parlamenta da potpomogne da se postojeći štrajkovi i lokauti okončaju pobjedom radnika, i da se usvoje mere pomoću kojih bi se oni mogli izbjeći u budućnosti; da se radničkoj klasi obezbedi pravično postupanje za vreme posla; da se žene i deca spase fabrika; da se nađu sredstva za prosvetavanje radnika i da se spreče obustave isplata i prikriveno smanjenje nadnica. Verujući, dalje, da je dužnost parlamenta da nastoji da se onima koji rade osigura pravedno učešće u dobiti od njihovog rada; a iznad svega, da im stvore uslove u kojima će oni biti gospodari sopstvenog rada i *potpuno oslobođeni najamnog ropstva*; i pošto je ubeđen da je presudan korak u tom pravcu sticanje novčanih sredstava za akciju, Komitet vam preporučuje da razmotrite sledeće tačke:

1. Organizovanje sistema za prikupljanje sredstava za nacionalni fond rada.
2. Plan za obezbeđenje tako stvorenog fonda.
3. Korišćenje fonda i obezbeđenje prava radničke klase.
4. Stvaranje masovnog pokreta.

I. Stvaranje nacionalnog radničkog fonda

a) Nedeljno odbijanje od plate prema visini cene rada, i to:

do 4	šilinga	nedeljno	$\frac{1}{2}$	penija
„ 8	„	„	$\frac{3}{4}$	„
„ 12	„	„	1	peni
„ 15	„	„	$1\frac{1}{2}$	peni
„ 20	„	„	2	penija
„ 30	„	„	3	„
„ 40	„	„	4	„

b) Funkcioneri raznih radničkih organizacija koji rade udruženo sa masovnim pokretom predaju tako prikupljena sredstva rukovodstvu Pokreta.

II. Obezbeđenje fonda

a) Funkcioneri mesnih organizacija dostavljaju jedanput nedeljno sav novac koji su skupili za masovni pokret rukovodstvu pokreta, kako će niže biti u pojedinostima određeno. Funkcioneri ovlašćeni za prijem novca moraju odmah izdati priznanice za tako primljene iznose novca.

b) Članovi rukovodstva su dužni da sav novac dobijen za masovni pokret ulože u banku (imaju pravo da zadrže pri sebi samo svotu koja ne premaša 50 funti sterlinga) na zajedničko ime; čitava ova svota ili svote, ili neki njihov deo, ne mogu se podići iz banke bez podnošenja zapisnika pomenutog rukovodstva, koji sadrži nalog za podizanje svote, sa potpisima većine njegovih članova koja će docnije biti određena.

c) Tako podignut novac mora biti u papirnim novčanicama (sem ako je ispod 5 funti sterlinga), a njihovi brojevi se unose u knjigu dostupnu za pregled

i objavljuju u novinama; podignute novčanice se moraju iseći na delove i svaki deo se poverava drugom članu rukovodstva; u slučaju podizanja većih iznosa svaki član će čuvati podjednake delove.

d) Svaki član koji na taj način dobije novac na čuvanje mora izdati priznanicu na odgovarajući udeo novca podignutog iz banke — pod pretpostavkom da je novac podeljen na ravne delove, prema broju članova rukovodstva; ako on odbije da isporuči deo novčanica koji se nalazi kod njega za onu svrhu za koju je novac podignut, isprava kojom se protiv njega raspolaže odmah će se upotrebiti, ali će se poništiti čim on isplati pomenuti deo novčanice; ovako dobijene priznanice deponuju se u kasu ili sef, koji se daje na čuvanje nekom nezainteresovanom i odgovornom licu (ne članu rukovodstva), koje može dozvoliti da se isprava otuda uzme samo u prisustvu celokupnog rukovodstva.

e) Novac podignut iz banke radi plaćanja ili kupovine rukovodstvo isplaćuje samo u prisustvu svih svojih članova.

III. Korišćenje fonda

a) Prikupljena sredstva koristeći se na sledeći način: Za pomoć svim gradovima i mestima gde se štrajkuje i za likvidaciju svih dugova nastalih za vreme prošlih i sadašnjih štrajkova i lokauta. Jednaka pomoć se dodeljuje gradovima srazmerno broju nezaposlenih. Po istom principu po kome na brodu gde vlada oskudica hrane svako dobija jednak deo, i ovde se pomoć mora davati podjednako bez obzira na to da li zaposleni ima veliku ili malu platu. Mada će se pomoć pružiti svim učesnicima sadašnjih štrajkova i lokauta, ubuduće se ona neće ukazivati grupama koje ne priznaju i ne podržavaju masovni pokret.

b) Mora se obrazovati odeljenje za regulisanje cena rada. U ovu svrhu će se u svim granama proizvodnje, gde su se radnici povezali sa masovnim pokretom, izdavati mesečni izveštaji o cenama sirovina koje se upotrebljavaju, o ceni rada, o prodajnoj ceni gotovih proizvoda i o drugim troškovima proizvodnje. Na osnovu ovih podataka rukovodstvo će izdavati izveštaj o dobiti poslodavaca i pri tom mora od njih pribaviti sva obaveštenja o njihovim posebnim i dopunskim troškovima. Na toj osnovi se moraju regulisati cene rada i u skladu s njima određivati tarife nadnica. Sličan sistem će se primenjivati i na oblast poljoprivrednih interesa zemlje.

c) Imajući neosporno pravo na učešće u dobiti poslodavaca, radnici imaju i drugo još neospornije pravo — pravo da postanu gospodari svog rada; i u tom cilju kao i u cilju efikasnijeg regulisanja nadnica putem oduzimanja od poslodavaca one vlasti koju im daje višak rada, fondovi masovnog pokreta moraju se, pored toga, upotrebiti za kupovinu zemlje. Imanja se kupuju na ime pojedinaca koji nisu članovi rukovodstva i dele se na farme razne veličine, zavisno od svojstva tla i od ciljeva za koje će služiti, naime, da li su namenjena davanju pod zakup pojedincima ili će biti velika kooperativna preduzeća. Pomenuta imanja ostaju vlasništvo masovnog pokreta i ne mogu se otuditi. Zemlja će se izdavati zakupcima na kratke rokove i po pravičnoj i umerenoj zakupnini. U ugovor o zakupu se unosi odredba prema kojoj će svaki zakupac koji ne plaća zakupninu odmah izgubiti pravo zakupa. Po jednoj daljoj odredbi zakupac se obavezuje da će zakupninu plaćati licima opunomoćenim za to ispravom o prenosu, o kojoj će niže biti reči. Lica na čije se ime

imanja kupuju potpisuju ispravu o prenosu na osnovu koje zakupac plaća zakupninu ne njima nego licima koja su tada članovi rukovodstva masovnog pokreta. Lica koja u datom trenutku sačinjavaju rukovodstvo obavezuju se da će svaki platiti po 5000 funti sterlinga globe dvojici pojedinaca koji nisu kupci nikakvog zemljišnog poseda, u slučaju da prilikom napuštanja dužnosti ne izdaju svojim sledbenicima u rukovodstvu ispravu o prenosu pomenute zakupnine; ovi sledbenici se moraju obavezati na isti način.

d) Da bi se još više obezbedila prava radnika da postanu gospodari sopstvenog rada i da bi se tržište rada oslobodilo viška radnih ruku, Komitet vam preporučuje da dalje koristite raspoloživa sredstva za osnivanje kooperativnih fabrika, radionica i prodavnica, koje bi bile svojina masovnog pokreta. Oni koji rade u ovim preduzećima dobijaće, pored plate regulisane prema ranije pomenutim tarifama za cenu rada, i polovinu čiste zarade od prodaje proizvedenih i prodatih artikala, dok druga polovina zarade odlazi u dohodak masovnog pokreta. Glavnog rukovodioca svakog kooperativnog preduzeća biraju radnici zaposleni u njemu, a ovaj izbor podleže potvrdi rukovodstva. Glavni rukovodilac svakog preduzeća reguliše odgovarajuće kupovine, podnosi rukovodstvu mesečne izveštaje o kupovinama, prodajama, plaćanju i gubitku ili zaradi s tim u vezi. U slučaju osnovanih žalbi na razmimoilaženja između radnika i rukovodioca, radnici imaju pravo da smene rukovodioca i izaberu novog većinom ne manjom od tri četvrtine njihovog broja. Polovinu čiste dobiti svakog kooperativnog preduzeća svaki odgovarajući rukovodilac je dužan da pošalje rukovodstvu. Za imovinu koju masovni pokret kupuje za kooperativna preduzeća važi sistem obezbeđenja sličan onome koji se primenjuje na zemljišne posede.*

Posle duge diskusije izveštaj Komiteta sve do kraja II odeljka usvojen je na sednici radničkog parlamenta u sredu. Komitet imenovan da izradi ovaj akcioni program masovnog pokreta sačinjavaju gg. Ernest Jones, James Finlen, James Williams, Abraham Robinson i James Bligh.

Naslov originala:

The Labor Parliament

Napisano 10. marta 1854.

Prvi put objavljeno u listu
•New-York Daily Tribune,
br. 4039 od 29. marta 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Grčki ustanak

Ustanak sultanovih grčkih podanika, koji je izazvao toliku uzburu u Parizu i Londonu, ugušen je sada, ali se njegovo ponovno oživljavanje ne smatra nemogućim. Imajući u vidu tu mogućnost, možemo reći da smo, posle pažljivog proučavanja dokumenata u vezi sa tim događajem, ubeđeni da su ustanici isključivo gorštaci koji su nastanjeni na južnoj padini Pinda, i da nisu naišli na saosećanje ostalih hrišćanskih naroda pod turskom vlašću izuzev pobožnih crnogorskih gusara; da se stanovnici dolina Tesalije, koji sačinjavaju kompletnu grčku zajednicu još uvek pod turskom vlašću, više boje svojih sunarodnika nego samih Turaka. Ne treba zaboraviti da se ovo malodušno i kukavno stanovništvo nije usudilo da digne ustanak čak ni za vreme grčkog rata za nezavisnost⁽⁶⁷⁾. Što se tiče preostalog dela grčkog naroda, koji iznosi možda 300 000 ljudi rasejanih po gradovima širom Turskog Carstva, njih ostala hrišćanska plemena toliko mrze da se, kad god neki narodni pokret uspe, kao na primer u Srbiji i Vlaškoj, svi sveštenici grčkog porekla proteruju i na njihovo mesto postavljaju domoroci.

Ali ako je sadašnji grčki ustanak sam po sebi uglavnom beznačajan, on ipak ima važnosti utoliko što pruža priliku zapadnim silama da se umešaju između Porte i velike većine njenih podanika u Evropi, među kojima Grci sačinjavaju samo jedan milion pored deset miliona drugih naroda koji ispovedaju grčku veroispovest. Grčki stanovnici takozvanog Kraljevstva, kao i oni koji žive na Jonskim ostrvima pod britanskom vlašću, smatraju, razume se, svojom nacionalnom dužnošću da isteraju Turke odasvud gde se govori grčki i da pripoje Tesaliju i Epir svojoj sopstvenoj državi. Oni čak možda sanjaju i o obnovi Vizantije, mada su, kao celina, i suviše oštrouman narod da bi poverovali u takvu iluziju. Ali ovi grčki planovi o proširenju države i o nezavisnosti, potpirivani u ovom trenutku ruskim intrigama, što je dokazano nedavno otkrivenom zaverom sveštenika Atanasija, i proklamovani od strane razbojnika sa planina bez podrške zemljo-

radničkog stanovništva u ravninama — svi ti planovi nemaju ništa zajedničko sa verskim pravima turskih podanika, mada se nastoji da se oni spoje.

Kao što saznajemo iz engleskih novina i iz saopštenja koje je u Gornjem domu dao lord Shaftesbury a u Donjem domu g. Monckton Milnes, tražiće se od britanske vlade, bar delimično u vezi sa ovim grčkim pokretima, da preduzme mere da se poboljša položaj hrišćanskih podanika Porte. U stvari, izričito se kaže da je veliki cilj zapadnih sila da se hrišćanskoj religiji u Turskoj daju ista prava kao i muslimanskoj. Ovo ili ne znači ništa ili znači davanje političkih i građanskih prava i muslimanima i hrišćanima, bez obzira na pripadnost jednoj ili drugoj religiji i bez obzira na religiju uopšte. Drugim rečima, to znači potpuno odvajanje države i crkve, religije i politike. Ali turska država, kao sve orijentalne države, zasniva se na najtešnjoj vezi, gotovo možemo reći na poistovećenju države i crkve, politike i religije. Koran je za Tursko Carstvo i njegove vlastodršce izvor i vere i zakona. A kako je moguće izjednačiti pred Koranom vernike i đauze, muslimane i raju? Da bi se to učinilo, potrebno je u stvari zameniti Koran novim građanskim zakonom, drugim rečima, potrebno je razbiti strukturu turskog društva, i na ovim ruševinama stvoriti nov poredak.

S druge strane, glavna karakteristika po kojoj se grčko-pravoslavna veroispovest razlikuje od ostalih grana hrišćanske religije jeste baš to poistovećenje države i crkve, građanskog i crkvenog života. U Vizantijskom Carstvu država i crkva su bile tako tesno isprepletane da je nemoguće pisati istoriju jedne a da se ne piše istorija druge. U Rusiji preovlađuje isto poistovećenje, mada je tamo, nasuprot Vizantiji, crkva naprosto pretvorena u oruđe države, u sredstvo za porobljavanje u zemlji i za agresiju van nje. U Otomanskoj Carevini, u skladu sa orijentalnim pojmovima Turaka, vizantijska teokratija je bila u mogućnosti da se razvije do te mere da je sveštenik jedne parohije isto-vremeno sudija, predsednik opštine, učitelj, izvršilac testamenta, razrezivač poreza, sveprisutni faktotum građanskog života, ne sluga već gospodar svega. Glavna zamerka Turcima u tom pogledu nije to što su okrnjili privilegije hrišćanskog sveštenstva, već, obratno, što se pod njihovom vlašću ovom sveobuhvatnom ugnjetavačkom tutorisanju, kontrolisanju i mešanju crkve dopustilo da apsorbuje celokupan društveni život. Gospodin Fallmerayer priča nam veoma zabavno u svojim *Pismima sa Istoka* kako je jedan grčki sveštenik bio potpuno iznenađen kad mu je on rekao da latinsko sveštenstvo nema uopšte građansku vlast i da ne sme da se bavi svetovnim poslovima. »Pa kako onda naša latinska braća uspevaju da ubiju vreme?« uzviknuo je sveštenik.

Jasno je da bi donošenje novog građanskog zakonika u Turskoj, zakonika u celosti odvojenog od religije i zasnovanog na potpunom odvajanju države i crkve, značilo ne samo ukidanje muhamedanstva već i uništenje grčko-pravoslavne crkve kakva sada postoji u toj care-

vini. Može li iko biti dovoljno lakoveran da ozbiljno poveruje da plašljivim i reakcionarnim slabićima sadašnje britanske vlade ikad pada na um da preduzmu takav džinovski zadatak, koji u sebi obuhvata potpunu socijalnu revoluciju u zemlji kakva je Turska? Ta ideja je besmislena. Oni njome mogu da se bave samo sa ciljem da bace prašinu u oči engleskom narodu i Evropi.

Naslov originala:

The Greek Insurrection

Napisano 10. marta 1854.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

«New-York Daily Tribune»,
br. 4039 od 29. marta 1854.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Povlačenje Rusa od Kalafata^[95]

Rusi su se povukli od Kalafata i, kako se tvrdi, potpuno su izmenili plan svog pohoda. Takav je slavni završetak napora i opasnosti tromesečnog pohoda, za vreme koga su sasvim iscrpljena poslednja sredstva Vlaške. Ovo je plod neshvatljivog pohoda u Malu Vlašku, koji je, po svemu sudeći, bio preduzet sa potpunim prenebrežavanjem najelementarnijih pravila strategije. Da bi se zauzeo Kalafat, taj jedini mostobran u rukama Turske na levoj obali Dunava, glavnina ruske armije je koncentrisana na krajnjem desnom krilu, dok su oslabljeni centar i levo krilo ostali sasvim nezaštićeni za svaki napad koji bi neprijatelj mogao preduzeti i dok se prema linijama komunikacija i putevima za povlačenje ispoljavala ravnodušnost besprimerna u istoriji ratovanja. Što se Omer-paša nije koristio ovom greškom, može se objasniti samo mešanjem britanskog ambasadora u Carigradu. A kako se dogodilo da su se Rusi, na kraju krajeva, morali sramno povući ne postigavši cilj, moraćemo sada da prikažemo.

Ovo povlačenje nazivamo sramnim zato što nastupanje kome je prethodila galama, koje je krunisano zauzimanjem jedino opasnih položaja i koje se završilo tihim i skromnim povlačenjem, čak bez pokušaja da se zametne ozbiljna borba — zato što pohod koji se sastojao iz neprekidnog niza grešaka i zabluda, a nije doveo ni do čega sem do generalovog ubeđenja da je od sebe napravio potpunu budalu — predstavlja vrhunac sramote.

Sada pređimo na stvar.

Rusi su do kraja 1853. godine imali sledeće trupe u Vlaškoj, Moldaviji i Besarabiji:

1. 4. armijski korpus (Danenberg): tri pešadijske divizije, jednu konjičku diviziju, četiri artiljerijske brigade — ukupno, pošto se oduzmu gubici, oko 45 000 ljudi.

2. Iz 5. korpusa (Liders): jedna pešadijska divizija, jedna konjička divizija, dve artiljerijske brigade — oko 15 000 ljudi.

3. 3. korpus (Osten-Saken): tri pešadijske divizije, jedna konjička divizija, četiri artiljerijske brigade — oko 55 000 ljudi.

Ukupno oko 115 000 ljudi, pored neboraca i jedne divizije Lider-sovog korpusa u okolini Odese, koja je potrebna za garnizonsku službu i stoga se ne može uzeti u obzir.

Trupe pod komandom Danenberga i Lidersa bile su jedine koje su se nalazile u Kneževinama do početka decembra. Približavanje Osten-Sakenovog korpusa je trebalo da posluži kao signal za veliku koncentraciju za napad na Kalafat. Njegovo mesto na Bugu i Frutu morao je popuniti 6. korpus (Čeodajev), tada na putu iz Moskve. Posle priključenja ovog poslednjeg korpusa Dunavska armija bi se sastojala od oko 170 000 ljudi, ali bi se mogla još pojačati ako bi se novi regruti iz jugozapadnih gubernija odmah uputili na ratno poprište.

Međutim, ruskom komandantu se činilo da mu je 115 000 do 120 000 ljudi dovoljno da brani čitavu liniju Dunava od Braile do Nikopolja i još da izdvoji dovoljan broj koji bi se koncentrisao, sa jednog krila, za napad na Kalafat.

Kad je ovaj pokret počeo krajem decembra, Kalafat je jedva mogao da smesti više od 10 000 do 12 000 branilaca, pored još 8000 u Vidinu, čija bi pomoć bila sumnjiva pošto su morali da prelaze nemirnu reku u nepovoljno godišnje doba. Međutim, sporost kretanja ruskih trupa, neodlučnost kneza Gorčakova a, pre svega, energija i smelost Ismail-paše, komandanta Kalafata, omogućili su Turcima da koncentrišu oko 40 000 ljudi na ugroženoj tački i da pretvore Kalafat iz običnog mostobrana, koji ne bi mogao doleteti pritisku protivnika dvostruko jačeg od snaga branilaca, u utvrđenje koje može zakloniti najmanje 30 000 ljudi i izdržati svaki napad sem pravilne opsade. S pravom se kaže da je najveći trijumf za graditelja nekog poljskog utvrđenja kad neprijatelj mora da otvori svoje rovove protiv njega; a ako Rusi stvarno nisu otvorili rovove, onda je to samo stoga što čak ni u primeni ovog krajnjeg sredstva nisu videli mogućnost da zauzmu Kalafat u vreme koje su odredili za ovu operaciju. Od sada će se Kalafat ravnati sa logorom Friedricha II kod Buncelvica, sa utvrđenjima Tores-Vedrasa, sa rovovima nadvojvode Karla iza Verone, kao jedan od onih napora poljskih utvrđenja koji se u istoriji ratovanja nazivaju klasičnim primerima ratne veštine.^[96]

Razmotrimo sada sredstva kojima su Rusi raspolagali za napad. Da su sasvim ozbiljno nameravali da zauzmu Kalafat, dokazuje park opsadne artiljerije koji su dovezli do Krajove. Pomenimo uzgred, kao jednu od mnogih neshvatljivosti ovog rata sa vojnog gledišta koje se mogu objasniti samo diplomatskim uticajima, da je Omer-paša dopustio da ovi topovi neometano dođu i da se vrate. Jedino što je Rusima tada bilo potrebno jeste dovoljan broj trupa da se potisnu Turci i da se zaštitite rovovi i baterije, i da se izvrši juriš kroz breše čim budu probijene. Ovde je Ismail-paša opet postupio kao energičan i inteligentan vojskovođa. Njegov ispad kod Četate 6. januara, njegov siloviti napad koji se završio porazom nadmoćnijih ruskih snaga i neprestani napadi slične vrste koje je vršio dok je još trajala koncentracija Rusa i dok ga

nadmoćnije snage nisu sasvim blokirale na njegovom malenom dunavskom poluostrvu — ukratko, njegov sistem odbrane koncentrisanim ofanzivnim udarcima protiv pojedinačnih tačaka ruskog fronta kako bi uništavao neprijatelja, ukoliko mu je to moguće, *u delovima*, tačno je odgovarao onome što je vojskovođa u njegovim okolnostima morao da čini, i predstavlja ohrabrujuću suprotnost Omer-pašinoj pasivnoj odbrani kod Oltenice, njegovoj lenoj neaktivnosti čitavo to vreme, na donjem Dunavu. Što se tiče malih napada koje je on ovde-onde vršio i koji se izgleda nikad nisu prekidali u pogodnom trenutku, već su se danima nastavljali na istoj tački sa slepom upornošću čak i kad se od njih nije mogao očekivati nikakav rezultat — ovi beznačajni napadi se ne računaju, kad je trebalo prebaciti preko Dunava 40 000 do 60 000 ljudi.

Najzad su Rusi krajem januara završili koncentraciju oko Kalafata. Očigledno su bili nadmoćniji na otvorenom polju; prema tome, morali su imati oko 30 000 ili 40 000 ljudi. Oduzmimo sada ovo od 115 000, a zatim još oko 20 000 ili 25 000 ljudi neophodnih za odbranu linije od Braile do mora, ostaje nam za čitavu Veliku Vlašku, uključujući garnizone, od 50 000 do 65 000 ljudi — armija daleko od dovoljne da brani tako dugu liniju napada, i liniju komunikacija *koja ide paralelno sa linijom napada*, na kratkom rastojanju iza nje. Snažan napad na ma koju tačku, čak i sa snagama manjim od svih ovih 65 000 ljudi, mogao bi se završiti samo potpunim porazom svih ovih rasejanih ruskih trupa pojedinačno i zaplenom svih ruskih skladišta municije. Omer-paša će morati ranije ili kasnije objasniti iz kojih razloga je propustio takvu priliku.

Uprkos svim svojim naporima, Rusi su, dakle, pred Kalafatom mogli da koncentrišu samo snage jedva dovoljne da potisnu turske predstraže, ali ne da napadnu samu tvrđavu. Trebalo im je gotovo pet nedelja da postignu čak i ovaj trenutni i varljivi uspeh. General inženjerije Šilder bio je upućen sa izričitim naređenjem da zauzme Kalafat. On je došao, video i odlučio da ne čini ništa dok mu dolazak Čeodajeva ne omogući da dovede sveže trupe iz centra i sa levog krila.

Pet nedelja su Rusi stajali u ovom opasnom položaju, sa izloženom pozadinom i bokom, kao da izazivaju taj napad kome se ne bi mogli odupreti ni trenutak; i pet nedelja je stajao Omer-paša ugrožavajući njihovo krilo i pozadinu, na položaju odakle je mogao da vidi njihovu slabost bez naočara ili dogleda — i njim činio ništa. Ovaj sistem modernog ratovanja pod pokroviteljstvom savezničkih sila zaista je izvan moći poimanja!

Iznenada u London stiže vest da su Rusi u punom povlačenju od Kalafata. Oh, uzvikuje »The Times«, to je uspeh naših *saveznika*, Austrijanaca, koji su koncentrisali armiju u Transilvaniji, u pozadini Rusa; to je uspeh slavnog saveza sa Austrijom, koji je, opet, uspeh slavne politike Aberdeena. Živeo Aberdeen! Ali sutradan je autentični austrijski manifest pokazao da ne postoji nikakav savez sa Austrijom

i da Austrijanci još nisu kazali, i da izgleda ni sami ne znaju, radi čega su poslali armiju tamo gde je — te, prema tome, velika neizvesnost vlada u pogledu uzroka ruskog povlačenja.

Sada nas izveštavaju da će Rusi pokušati da pređu Dunav na suprotnoj tački između Braile i Galca i krenuti pravo na Jedrene, kao 1828-1829. godine. Ako između Rusa, s jedne strane, i anglo-francuske eskadre, s druge strane, nije uspostavljen potpun sporazum, ovaj pohod je strateški nemoguć. Poznat nam je još jedan uzrok ovog povlačenja. Tvrdi se da je pohod Čeodajeva prekinut da bi se obrazovao logor od 30 000 ili 40 000 ljudi iznad Odese. Ako je ovo istina, on ne može da smeni nikakve trupe na Prutu i Seretu, niti da pruži pojačanje Gorčakovu pred Kalafatom. Prema tome, knez Gorčakov mora da se povlači u istom primernom redu u kome je i došao, i tako bi se završila velika tragikomedija ruskog pohoda na Kalafat¹.

Naslov originala:

The Retreat of the Russians from Kalafat

Napisano 13. marta 1854.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

•The People's Papers, br. 98. od

18. marta 1854. i zatim u listu

•New-York Daily Tribune,
br. 4040 od 30. marta 1854.

Prevod s engleskog

¹ U listu »New-York Daily Tribune« zaključni deo članka glasi: »I tako su naši britanski savremenici u velikoj neizvesnosti u pogledu uzroka ruskog povlačenja. A koji je njegov uzrok? Naprosto ovaj: francuske i britanske trupe treba da idu u Carigrad. Ništa lakše ili jednostavnije nego poslati ih otuda u Odesu ili Besarabiju i preseći komunikacije Rusima.

Ma kako bezopasne bile stvarne namere koalicije, pritisak spolja ih može naterati da deluju ozbiljno. Gorčakov očigledno ne veruje u čisto diplomatsku misiju zapadnih armija. Kad bi bio potpuno siguran u Englesku, ne bi mogao biti u Francusku. Kad bi bio siguran u sve vlade, ne bi mogao biti u generale. Mogao bi se izložiti opasnosti da preduzme bočne marševe, kad bi tamo bili samo Turci, ali smatra da bi stvar morala postati ozbiljna čim bi stigle francuske i engleske trupe i ugrozile njegove bokove. Stoga je prekinut pohod Čeodajeva, kome je naloženo da obrazuje logor od 30 000 ili 40 000 ljudi iznad Odese. Stoga on ne može da uputi nikakve trupe na Prut ili Seret. Stoga nikakve trupe ne mogu doći kao pojačanje Gorčakovu ispred Kalafata. Stoga napad na ovo mesto postaje nemoguć. Stoga knez Gorčakov mora da se povuče u istom primernom redu u kome je i došao. I tako se završava velika tragikomedija ruskog pohoda na Kalafat.«

Karl Marx

Dokumenti o rasparčavanju Turske

London, utorak, 21. marta 1854.

Vrlo važan događaj predstavlja iznuđeno objavljivanje tajne prepiske ministara,^[97] u toku prva tri meseca njihove vlasti, sa ruskim carem kao i memorandumima o razgovoru između cara i lorda Aberdeena 1844. godine, koji je lord Aberdeen objavio kao odgovor na izazov petrogradskog lista »Journal de St.-Pétersbourg«.^[98]

Počecu s analizom »memoranduma« grofa Neselrodea upućenog vladi Njenog Veličanstva i zasnovanog na saopštenjima ruskog cara posle posete Engleskoj u junu 1844. Sadašnji status quo Otomanskog Carstva je »u potpunom skladu s opštim interesom očuvanja mira«. Engleska i Rusija se slažu u tome i zbog toga ujedinjuju napore da održe status quo.

»U tom cilju, osnovno je ostaviti Portu da živi na miru, ne uznemiravati je nepotrebno diplomatskim gloženjem i ne mešati se, ako to nije apsolutno neophodno, u njene unutrašnje poslove.«

Ali kako da se ovaj »sistem trpeljivosti« uspešno sprovede? Prvo, da se Velika Britanija ne meša u tumačenje koje Rusija može smatrati pogodnim da dâ svojim ugovorima sa Portom, već, naprotiv, da natera Portu da se drži tih ugovora prema tumačenju kakvo im je dala Rusija; drugo, da se dozvoli Rusiji da se »stalno« meša u odnose sultana i njegovih hrišćanskih podanika. Jednom rečju, sistem trpeljivosti prema Porti znači sistem saučesništva sa Rusijom. Međutim, ovaj čudni predlog nije tako grubo formulisan.

Memorandum hoće da govori o »svim velikim silama«, ali u isto vreme otvoreno kaže da ne postoje velike sile izuzev Rusije i Engleske. U memorandumu se kaže da će Francuska »biti obavezna da postupa u skladu sa kursom o kome su se dogovorili Petrograd i London«. Austrija je predstavljena samo kao prirepak Rusije bez sopstvenog

života, bez određene politike, već »čvrsto vezana za princip *potpunog identiteta*« sa politikom Rusije. Pruska se tretira kao ništarija koja nije vredna pomena i kao takva i ne pominje se. Dakle, izraz »sve velike sile« jeste samo retorska figura za vlade u Petrogradu i Londonu, a držanje sa kojim treba da se slože sve velike sile nije ništa drugo već držanje koje će propisivati Petrograd, a primenjivaće ga London. Memorandum kaže:

«Porta ima stalnu tendenciju da se izvuče iz obaveza koje joj nameću ugovori sklopljeni sa drugim državama. Ona se nada da to može činiti nekažnjeno zato što računa na uzajamnu ljubomoru vlada. Ona misli da ako ne ispuni obavezu prema jednoj od njih, ostale će joj prići i zaštititi je od svake odgovornosti.

Osnovno je ne dopustiti Porti da živi u toj zabludi. Svaki put kad ne ispuni svoju obavezu prema jednoj velikoj sili, u interesu je svih ostalih da je nateraju da uvidi svoju pogrešku i da je ozbiljno opomenu da postupi ispravno prema vladi koja samo traži poštovanje svojih prava.

Čim Porta uvidi da nema podršku drugih vlada, ona će popustiti i sporovi će se rešiti na pomirljiv način ne izazivajući nikakve sukobe.»

To je formula kojom se Engleska poziva da pomogne Rusiji da iznuđi od Turske nove ustupke na osnovu starih ugovora.

«Pri sadašnjem stanju duhova u Evropi vlade ne mogu ravnodušno gledati kako je hrišćanski živalj u Turskoj izložen otvorenom ugnjetavanju ili verskoj netrpeljivosti. Potrebno je stalno nastojati da otomanski ministri budu svesni ove istine i ubediti ih da mogu računati na podršku velikih sila samo pod uslovom da njihov odnos prema hrišćanskim podanicima bude tolerantan i blag.

Dužnost je stranih predstavnika koji se rukovode ovim principima da rade u duhu potpune solidarnosti. Ako upućuju predstavke Porti, one moraju stvarno biti jednodušne, mada ne smeju imati oblik isključivog diktata.»

Na ovako blag način Engleskoj se daju uputstva kako da podržava pretenzije Rusije na *verski protektorat* nad hrišćanima u Turskoj.

Pošto je tako postavila premise za svoju »politiku trpeljivosti«, Rusija ne može da sakrije od svog prisnog prijatelja da baš ova trpeljivost može da se pokaže kobnijom od politike agresije i da stravično doprinese razvitku svih »elemenata raspadanja« koji postoje u Otomanskom Carstvu: tako da se jednog lepog dana može dogoditi da

»nepredviđene okolnosti ubrzaju njegov pad, a da prijateljske vlade ne budu u mogućnosti da to spreče«.

Postavlja se pitanje šta bi trebalo učiniti u slučaju takvih nepredviđenih okolnosti koje bi izazvale krajnju katastrofu u Turskoj.

Kaže se da je u slučaju da propast Turske postane neposredna opasnost potrebno jedino da se *Engleska i Rusija »prethodno sporazumeju pre no što stupe u akciju«*. Memorandum nas uverava da je ovakvo »mišljenje u principu prihvaćeno za vreme carevog poslednjeg boravka

u Londonu» (na dugim konferencijama između samodršca i vojvode Wellingtona, ser Roberta Peela i irla od Aberdeena). Rezultat je »eventualna obaveza da će se, ako se nešto nepredviđeno dogodi u Turskoj, Rusija i Engleska prethodno dogovoriti o akciji koju će zajednički preduzeti».

Šta znači ta *eventualna obaveza*? Prvo, da Rusija i Engleska treba prethodno da se sporazumeju u pogledu *rasparčavanja Turske*; i drugo, da u tom slučaju Engleska treba da se obaveže da zaključi Svetu alijansu sa Rusijom i Austrijom — opisanu kao ruski *alter ego*¹ — protiv Francuske, koja će biti *obavezna*, to jest primorana, da se ponaša u skladu sa njihovim mišljenjima. Prirodan rezultat takvog zajedničkog sporazuma bilo bi uvlačenje Engleske u krvavi rat sa Francuskom, što bi Rusiji dalo određene ruke da sprovodi svoju sopstvenu politiku prema Turskoj.

Naglasak se stalno stavlja na »nepredviđene okolnosti« koje mogu ubrzati pad Turske. Međutim, na kraju memoranduma ta misteriozna fraza iščezava da bi ustupila mesto jasnijoj formulaciji: »Ako predviđamo da Osmansko Carstvo mora da se raspadne, Engleska i Rusija moraju se prethodno složiti, itd. . . .« Jedinu nepredviđenu okolnost, dakle, jeste nepredviđena izjava Rusije da se Osmansko Carstvo mora raspasti. Najvažnije što je postignuto eventualnom obavezom jeste garantovanje slobode Rusiji da, u datom trenutku, predvidi iznenadni pad Turske i da obaveže Englesku da uđe u pregovore na bazi zajedničkog sporazuma da je takva katastrofa na pomolu.

U skladu s tim, deset godina posle sastavljanja tog memoranduma, Engleskoj je dato na znanje da je Osmansko Carstvo izgubilo vitalnost i da je sad došlo vreme da se sklopi ranije predviđen sporazum o isključenju Francuske, to jest da se sklapaju zavere iza leđa Turske i Francuske. Ova uvertira otvara seriju tajnih i poverljivih dokumenata koje su izmenjali Petrograd i koaliciona vlada.

Ser G. H. Seymour, britanski ambasador u Petrogradu, šalje svoju prvu tajnu i poverljivu depešu lordu J. Russellu, tadašnjem ministru spoljnih poslova, 11. januara 1853. godine. Uveče 9. januara on je imao »čast« da se vidi sa carem u palati velike vojvotkinje Jelene, koja je blagoizvolela da pozove ledi Seymour i njega da bi se upoznali sa carskom porodicom. Car ga je primio veoma milostivo i izrazio zadovoljstvo zbog vesti o obrazovanju koalicione vlade, kojoj je poželeo dug vek, izrazivši želju da ambasador prenese starom Aberdeenu njegova čestitanja i da ulije u glavu lordu Johnu Russellu

»da je veoma važno da obe vlade — engleska vlada i ja, i ja i engleska vlada — budu u najboljim odnosima, i da to nikad nije bilo nužnije no danas».

Imajte u vidu da su ove reči izgovorene u januaru 1853, baš u trenutku kad je Austrija, koja, prema memorandumu, »ima potpuno

¹ drugo ja

iste principe kao i Rusija u pogledu Turske«, otvoreno pokušavala da muti vodu u Crnoj Gori.

«Kad se *mi* složimo«, rekao je car, «beznačajno je šta drugi misle ili čine. Turska je«, nastavio je car u hipokritski saosećajnom tonu, «u veoma kritičnom stanju i svima nam može zadati mnogo nevolje.»

Pošto je rekao toliko, car se rukovao sa ser H. Seymourom, veoma milostivo, kao da hoće da se oprostí od njega; ali ser Hamilton, kome je «u trenutku sinula misao da razgovor nije završen«, uzeo je «veliku slobodu» da ponizno zamoli samodršca da «se malo određenije izrazi o kritičnom stanju Turske».

«Careve reči i ponašanje«, primećuje ovaj posmatrač, «mada još uvek ljubazni, pokazivali su da Njegovo Veličanstvo ne želi da mi govori o demonstracijama koje namerava da izvrši na Jugu.»

Treba zapaziti da je još u svojoj depeši od 7. januara 1853. ser Hamilton obavestio britansku vladu da su

«petom *armijskom korpusu* poslata naređenja da dođe do granica Dunavskih kneževina i da je četvrtom korpusu naređeno da bude u pripravnosti za marš ako to bude neophodno».

A u depeši od 8. januara 1853. on saopštava da mu je Neselrode izrazio svoje mišljenje «da je neophodno diplomatiju Rusije podupreti demonstracijom snage».

Ser Hamilton produžuje u svojoj depeši:

«Car je rekao, najpre sa malim ustezanjem a zatim otvoreno i odlučno: „Poslovi Turske su u stanju velikog rasula; sama zemlja kao da se raspada u paramparčad (menace ruine). Njen pad biće velika nesreća i zato je veoma važno da se Engleska i Rusija savršeno sporazumeju u pogledu te stvari i da nijedna ne preduzima nikakav odlučan korak o kome druga nije obaveštena.»

„Vidite“, uzviknuo je car, „imamo na vratu bolesnog čoveka, veoma bolesnog čoveka. I otvoreno vam kažem da će to biti velika nesreća ako nas, jednog od ovih dana, ostavi, naročito ako se pre toga ne izvrše sve potrebne pripreme. Ali sad nije vreme da s vama o tome razgovaram’.»

Ovaj medved smatra da je bolesnik toliko slab da ga *mora* pojesti. Ser Hamilton, pomalo zaplašen ovom «nepredviđenom» dijagnozom moskovskog lekara, odgovara istinski učtivo:

«Vaše Veličanstvo će biti toliko milostivo da mi dopusti još jednu opasku. Vaše Veličanstvo kaže da je čovek bolestan; to je svakako istina; ali Vaše Veličanstvo će blagoizvoleti da mi oprostí ako primetim da je dužnost plemenitih i jakih da prema bolesnom i slabom čoveku postupaju sa blagošću.»

Britanski ambasador se teši mišlju da ovo slaganje sa carevim mišljenjem o Turskoj i o bolesti, i njegov poziv na popustljivost prema

bolesniku »nisu bar bili uvredljivi«. Tako se završava izveštaj ser H. Seymoura o njegovom prvom poverljivom razgovoru sa carem; ali, iako se pokazao savršenim dvoraninom u ovom susretu, on ima dovoljno zdravog razuma da upozori svoju vladu i da joj kaže sledeće:

»Svaki predlog ove vrste teži jedino da stvori dilemu. Dilema kao da je u ovome: ako se vlada Njenog Veličanstva ne složi sa Rusijom u tome šta će se dogoditi u slučaju iznenadnog pada Turske, imaće manje razloga da se žali ako je već pripremljena na rezultate neprijatne po Englesku. Ako, nasuprot tome, vlada Njenog Veličanstva uđe u razmatranja takvih eventualnosti, ona u izvesnom stepenu učestvuje u katastrofi koju bi u svom interesu trebalo da izbegava što je moguće duže.»

Ser Hamilton završava svoju depešu sledećom epigramskom rečenicom:

»Suština je verovatno u ovome: Engleska mora da želi sporazum sa Rusijom da bi sprečila pad Turske — dok bi Rusija bila veoma zadovoljna da taj sporazum primeni na događaje koji bi došli posle toga pada.»

Četrnaestog januara je ser G. H. Seymour, kao što je obavestio lorda J. Russella u depeši od 22. januara, imao još jedan poverljiv intervju sa carem, koga je »našao samog«. Samodržac je blagoizvoleo da engleskom ambasadoru održi lekciju o istočnom pitanju. Snovi i planovi carice Katarine II su poznati, ali on se u njih nije upuštao. Naprotiv, po njegovom mišljenju postoji možda samo jedna jedina opasnost za Rusiju, a to je dalje širenje njenih već i suviše prostranih dominiona. (Vaši čitaoci će se setiti da sam aludirao na to kad sam izvodio jedan pasus iz depeša grofa Pozza di Borga¹.) Status quo Turske najviše odgovara ruskim interesima. S jedne strane, Turci su izgubili duh vojničke preduzimljivosti, a s druge strane,

»ta zemlja je dovoljno jaka, ili je dosad bila dovoljno jaka, da sačuva svoju nezavisnost i da obezbedi da se druge zemlje odnose prema njoj sa poštovanjem».

Ali u toj carevini se nalazi nekoliko miliona hrišćana o kojima on mora da se brine, ma koliko to bio težak i »neugodan« zadatak. Na to ga istovremeno obavezuju njegovo pravo, njegova dužnost i njegova vera. Zatim je, odjednom, car prešao na svoju parabolu o bolesniku, veoma teškom bolesniku, kome nikako ne mogu dozvoliti »da iznenada umre na njihovim rukama« (de leur échapper). »Haos, konfuzija i neizbežan evropski rat pratiće ovu katastrofu ako se dogodi neočekivano, i ako se *pre toga ne napravi neki plan za budućnost.*»

Pošto je tako opet skrenuo pažnju na blisku smrt Otomanskog Carstva, uputio je poziv Engleskoj, u skladu sa »eventualnim sporazumom«, da sredi pitanje nasleđa zajedno sa Rusijom. »Ipak on izbegava

¹ Vidi u ovom tomu, str. 77 - 78.

da iznese svoj plan za budućnost«, zadovoljavajući se da utvrdi, na parlamentaran način, šta je glavno što treba imati u vidu u slučaju podele.

»Želim da govorim s Vama kao prijatelj i *džentlmen*. Ako Engleska i ja postignemo sporazum o ovom pitanju, ostalo me se malo tiče; svedjedno mi je šta drugi čine ili misle. Zbog toga Vam otvoreno kažem, ako Engleska misli da se jednog dana utvrdi u Carigradu, ja to neću dozvoliti. Ja vam ne pripisujem tu nameru, ali bolje je u ovakvim prilikama govoriti otvoreno; sa svoje strane i ja sam raspoložen da preuzmem obavezu da se ne utvrđujem tamo, da kažem kao vlasnik, ali ne kažem da ne bih kao okupator. Ako se ne budu preduzele prethodne mere, ako sve bude ostavljeno slučaju, može se dogoditi da me okolnosti primoraju da okupiram Carigrad.«

Engleskoj će, dakle, biti zabranjeno da se utvrdi u Carigradu. Car će to učiniti, ako ne kao vlasnik a ono u svojstvu privremenog okupatora. Britanski ambasador je zahvalio Njegovom Veličanstvu na iskrenosti ove izjave. Nikolaj je zatim spomenuo svoj poslednji razgovor sa vojvodom od Wellingtona, koji je zabeležen ili bolje reći rezimiran u memorandumu od 1844. godine. Prelazeći na aktuelno pitanje — njegovo polaganje prava na sveta mesta — britanski ambasador je izrazio bojazan:

»U slučaju da se pojavi ruska armija mogle bi se predvideti dve vrste posledica — jedna je kontrademonstracija na koju bi mogla biti izazvana Francuska, a druga, i mnogo ozbiljnija, jeste ustanak hrišćanskog življa protiv sultanove vlasti već prilično oslabljene pobunama i oštrom finansijskom krizom. Car me je uverio da njegove oružane snage još nisu preduzele nikakav pokret (*n'ont pas bougé*), i izrazio je nadu da to neće biti ni potrebno. *Što se tiče francuskog pohoda na sultanove domimione*, Njegovo Veličanstvo je nagovestilo da bi takav korak doveo do neizbežne krize; da bi ga osećanje časti primoralo da pošalje svoju vojsku u Tursku bez odlaganja ili oklevanja; ako bi ishod takvog koraka bilo zbacivanje s vlasti velikog Turčina (Je Grand Turc), da bi mu to bilo žao, ali bi smatrao da je činio ono na šta je bio primoran.«

Car je sad zadao Engleskoj problem koji treba da reši, to jest da izradi »plan za budućnost« za uklanjanje Otomanskog Carstva i za »pristupanje prethodnom sporazumu o svemu što je u vezi sa uspostavljanjem novog poretka koji treba da zameni postojeći«. Bodrio je svoga učenika govoreći mu o nagradi koju može dobiti ako uspešno reši ovaj problem, i ispratio ga je uz očinski savet:

»Bila bi to plemenita pobeda civilizacije devetnaestog veka ako bi se praznina nastala nestankom muhamedanske vladavine u Evropi ispunila bez narušavanja opšteg mira, a u skladu sa merama predostrožnosti koje su preduzele dve glavne vlade najviše zainteresovane za sudbinu Turske.«

Pošto je ovako upućen poziv Engleskoj, pojavljuje se lord J. Russell i šalje odgovor u tajnoj i poverljivoj depeši od 9. februara 1853.

godine. Da je lord John bio potpuno svestan carevog perfidnog plana da stavi Englesku u lažan položaj samom činjenicom ulaska u tajne pregovore s njim o budućoj podeli jedne savezničke države, on bi postupio kao car i zadovoljio bi se da usmeno odgovori baronu Brunovu, umesto što je poslao zvaničan državni dokument u Petrograd. Pre no što su tajni dokumenti bili izneti pred Dom, »The Times« je opisao depešu lorda Johna kao snažno i »ljutito odbijanje« carevih predloga. U svom jučerašnjem broju list je povukao sopstveno veličanje lorda Johna izjavljujući da »dokument ne zaslužuje pohvalu koju je dobio na osnovu nepotpunog obaveštenja«. Lord John je navukao na sebe gnev lista »The Times« zbog izjave, na sednici Donjeg doma u petak, da on nikako nema naviku da daje saopštenja *tom* listu, i da čak nije odmah ni pročitao članak koji se odnosi na njegov odgovor ser G. H. Seymouru, nego tek tri dana posle objavljivanja.

Svako ko zna ponizan i kukavan ton kojim se svaki engleski ministar služio, ne izuzimajući čak ni Canninga, u opštenju sa Rusijom od 1814. godine, moraće da prizna da depešu lorda Johna treba smatrati za herojsko delo ovog malog puzavca.

Pošto je dokument značajan doprinos istoriji a pogodan da ilustruje tok pregovora, nadam se da vaši čitaoci neće imati ništa protiv ako ga navedem *in extenso*:

LORD JOHN RUSSELL SER G. H. SEYMOURU

(tajno i poverljivo)

Ministarstvo spoljnih poslova, 9. februara 1853.

»Gospodine, primio sam i podneo kraljici Vašu tajnu i poverljivu depešu od 22. januara. Njeno Veličanstvo i sada, kao i u ranijim prilikama, sa zadovoljstvom primećuje umerenost, iskrenost i prijateljsku naklonost Njegovog Carskog Veličanstva. Njeno Veličanstvo mi je dalo uputstvo da odgovorim u istom duhu uzdržljivog, iskrenog i prijateljskog razgovora. Pitanje koje je pokrenulo Njegovo Carsko Veličanstvo veoma je ozbiljno. Sastoji se u ovome: nije li bolje, u slučaju da je raspadanje Turskog Carstva verovatno ili čak neizbežno, biti unapred pripremljen nego se izložiti haosu, pometnji i neizbežnosti evropskog rata koji će svakako pratiti tu katastrofu ako se dogodi neočekivano i pre no što se izradi neki perspektivni plan. »To je problem«, kaže Njegovo Carsko Veličanstvo, »na koji želim da skrenete pažnju vaše vlade.« U razmatranju ovog ozbiljnog pitanja prva primedba vlade Njenog Veličanstva jeste da ne postoji stvarna kriza koja nameće neophodnost rešavanja ovog važnog evropskog pitanja. Izbili su sporovi u vezi sa svetim mestima, ali oni su izvan sfere unutrašnje uprave Turske i tiču se Rusije i Francuske više no Visoke porte. Poremećaj u odnosima između Austrije i Porte izazvan je turskim napadom na Crnu Goru; ali i ovo se pre odnosi na opasnost koja više ugrožava granice Austrije no vlast i bezbednost sultana; zato nema dovoljno osnovanih razloga da se sultanu stavi do znanja da nije u stanju da sačuva poredak u zemlji niti da održava prijateljske odnose sa susedima. Dalje, vlada Njenog Veličanstva primećuje da nije definitivno određeno vreme kad će se desiti događaj koji se ima

u vidu. Kad su William III i Louis XIV ugovorom određivali nasleđivanje španskog kralja Karla II, oni su se pripremali za događaj koji nije bio dalek. Slabo zdravije španskog vladara i neizbežan kraj svakog ljudskog života činili su očekivani događaj sigurnim i bliskim. Smrt španskog kralja svakako nije ubrzao ugovor o deobi. To isto se može reći za pripreme vršene u prošlom veku za rešavanje sudbine Toskane u slučaju smrti poslednjeg kneza kuće Medici. Ali slučaj raspadanja Osmanskog Carstva je druge vrste. To se može dogoditi kroz dvadeset, pedeset ili sto godina. *U ovakvim okolnostima teško da bi bilo u skladu sa prijateljskim osećanjima prema sultanu koja nadahnjuju ruskog cara ne manje no englesku kraljicu, unapred deliti oblasti pod njegovom vlašću.* Pored ovoga, međutim, mora se imati u vidu i to da sporazum sklopljen u ovom slučaju nesumnjivo vodi ubrzanju događaja zbog koga je sklopljen. Ne bi bilo na mestu ne izvestiti Francusku i Austriju o ovoj transakciji, niti bi to skrivanje bilo u skladu sa ciljem sprečavanja evropskog rata. Svakako da Njegovo Carsko Veličanstvo ne namerava to da skriva. Treba izvesti zaključak: čim se Velika Britanija i Rusija budu složile kakav kurs da zauzmu i budu odlučile da ga primene, one će obavestiti velike sile Evrope o svojim namerama. Sporazum sklopljen na ovakav način i ovako saopšten neće dugo ostati tajna; i dok će uzbuniti i rastrojiti sultana, saznanje o njegovom postojanju podstaci će sve njegove neprijatelje da pojačaju nasilje i povećaju broj oštrih sukoba. Oni bi se borili ubeđeni da će na kraju pobediti; dok bi Sultanovi generali i vojska osećali da nikavak trenutni uspeh ne bi spasio njihovu stvar od propasti. Tako bi se izazvala i pojačala anarhija koje se sad bojimo, a predostrožnost prijatelja bolesnikovih bila bi uzrok njegove smrti. Vladi Njenog Veličanstva teško da je potrebno da povećava opasnosti skopčane sa izvršavanjem svakog takvog ugovora. Primer ratova zbog nasleđstva pokazuje kako se malo poštuju takvi sporazumi kad neposredna iskušenja nagone na njihovo kršenje. Položaj ruskog cara kao privremenog čuvara, ali ne vlasnika, Carigrada bio bi izložen bezbrojnim opasnostima, kako zbog današnjih ambicija njegovog sopstvenog naroda tako i zbog ljubomore Evrope. Krajnji vlasnik, ma ko on bio, teško da bi se zadovoljio inertnim i nehatnim stavom naslednika Mehmeda II. Veliki uticaj na poslove Evrope kao da prirodno pripada vladaru Carigrada koji drži kapije Sredozemnog i Crnog mora. Taj uticaj bi mogao biti upotrebljen u korist Rusije; a mogao bi biti upotrebljen i za kontrolisanje i obuzdavanje njene moći. Njegovo Carsko Veličanstvo je ispravno i mudro reklo: „Moja zemlja je tako velika i u srećnom položaju u svakom pogledu, da bi bilo nerazumno s moje strane da želim više teritorija i veću vlast no što je imam. Naprotiv“, rekao je on dalje, „naša velika, možda naša jedina opasnost bi mogla da iskrсне iz proširenja jednog carstva već i suviše velikog. A jedna snažna i ambiciozna država koja bi došla na mesto Visoke porte mogla bi, međutim, učiniti rat od strane Rusije nužnim za cara i njegove naslednike.“ Na taj način evropski sukob bi izazvale baš same mere preduzete da se on spreči; jer ni Engleska ni Francuska, a verovatno ni Austrija, ne bi bile zadovoljne da vide Carigrad stalno u ruskim rukama. Što se tiče Velike Britanije, vlada Njenog Veličanstva izjavljuje jednom za svagda da se odriče namere ili želje da drži Carigrad. Njegovo Carsko Veličanstvo može biti potpuno sigurno u to. Vlada je isto tako spremna da pruži garantije da neće ući ni u kakav sporazum o preduzimanju mera u slučaju pada Turske, a da prethodno ne obavesti cara Rusije. Sve u svemu, dakle, vlada Njenog Veličanstva je ubeđena

da nema mudrije, nesebičnije i za Evropu blagotvornije politike od one koje se već odavno drži Njegovo Carsko Veličanstvo, a koja će načiniti njegovo ime slavnijim od imena najslavnijih vladara koji traže besmrtnost u ničim neizazvanim osvajanjima i kratkotrajnoj slavi. Za uspeh takve politike poželjno je pokazati najveću trpeljivost prema Turskoj; da svaki zahtev koji bi velike evropske sile mogle imati prema Turskoj bude predmet prijateljskih pregovora, a ne bezuslovno zahtevanje; da se što više izbegavaju vojne i pomorske demonstracije radi vršenja pritiska na sultana; da se o spornim pitanjima koja se tiču Turske, a spadaju u nadležnost Visoke porte, odlučuje posle zajedničkog dogovora između velikih sila, a ne da se nameću slaboj turskoj vladi. Svim ovim predostrožnostima vlada Njenog Veličanstva želi da doda, da je po njenom mišljenju bitno da se Sultanu savetuje da sa svojim hrišćanskim podanicima postupa u skladu sa načelima pravičnosti i verske slobode, koji preovlađuju svuda među prosvetćenim nacijama Evrope. Što se turska vlada bude više držala pravila jednakih zakona i nepristrasne uprave, to će manje ruski car nalaziti za potrebno da primenjuje pravo isključivog pokroviteljstva, što je Njegovom Carskom Veličanstvu teretno i neugodno, mada mu to bez sumnje propisuje dužnost i odobrava ugovor. Možete ovu depešu pročitati grofu Nesselrodeu, a ako to bude poželjno, možete jednu kopiju predati u ruke caru. U tom slučaju ćete predavanje te kopije prpratiti uveravanjima o prijateljstvu i poverenju od strane Njenog Veličanstva Kraljice, inspirisanim ponašanjem Njegovog Carskog Veličanstva.

Ostajem itd., *J. Russell*

Primoran sam da zaključak ove analize odložim za svoje sledeće pismo. Međutim, pre no što završim, dodacu prethodnim obaveštenjima najnovije vesti koje sam dobio iz izvora inače nedostupnog javnosti, o stavu i planovima Pruske.

Kad je sukob između Rusije s jedne strane i anglo-francuskog saveza s druge, već dostigao određen vrhunac, car Nikolaj je poslao svojeručno pismo svom šuraku¹ u Berlin, u kome je rekao da, iako bi Engleska i Francuska mogle da mu načine izvesne štete na moru, on ih se nimalo ne boji na kopnu, pošto će do kraja aprila imati 600 000 vojnika spremnih za marš. Od tog broja će 200 000 staviti na raspolaganje Friedrichu Wilhelmu, ako se ovaj obaveže da izvrši pohod na Pariz i zbaci s prestola Louis-a Napoleona. Slabomnog kralja je toliko zaneo taj predlog da je *Manteuffelu* bilo potrebno tri dana da ga nagovori da ne prihvati predlog. Toliko o kralju.

Što se tiče samog *gospodina von Manteuffela*, tog »velikog karaktera« kojim se toliko ponosi pruska buržoazija, ceo čovek se vidi jasno kao na dlanu u svojim tajnim instrukcijama upućenim gospodinu Bunsenu, njegovom ambasadoru u Londonu, u vreme kad je gorepomenuto rusko pismo primljeno, a do kojih sam došao svakako ne na

¹ Friedrichu Wilhelmu IV

isti naćin na koji se gospodin Bunsen doćepao mojih privatnih pisma.^[99] Ove instrukcije, koje osionom dvosmislenošću svoga stila odaju istovremeno školskog pedanta i podoficira, glase otprilike ovako:

•Strogo pazite otkud vetar duva. Ako primetite da je Engleska u ozbiljnom savezu sa Francuskom i da je rešena da ide u rat, zalažite se za stav o ,integritetu i nezavisnosti' Turske. Ako primetite da se Engleska koleba u svojoj politici i da nije raspoložena za rat, potegnite svoje koplje i lomite ga hlabro za ćast i dostojanstvo kralja, mog i Vašeg gospodara.•

Nije li samodržac u pravu kad Prusku tretira kao ništariju?

Naslov originala:

The Documents on the Partition of Turkey

Prvi put objavljeno u listu
•New-York Daily Tribune,
br. 4045 od 5. aprila 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Tajna diplomatska prepiska

London, petak, 24. marta 1854.

Mada se uopšte uzvav depeša lorda J. Russella može smatrati kao učtivo odbijanje carevog predloga da stupi u prethodni sporazum o eventualnoj podeli Turske, ima u njoj nekih veoma čudnih mesta, na koja skrećem pažnju vaših čitalaca. Lord John kaže:

«Nema dovoljno osnovanih razloga da se sultanu stavi do znanja da nije u stanju da sačuva poredak u zemlji niti da održava prijateljske odnose sa susjedima.»

Ali nigde u poverljivim izveštajima ser Hamiltona Seymoura ne nailazimo na nagoveštaj da je car predložio da se ma šta slično da na znanje sultanu. Prema tome, moramo zaključiti da je ili lord Russell, podstičući otpor prema tom koraku, u stvari sam nameravao da ga preduzme, ili da su neki od poverljivih izveštaja ser Hamiltona izostavljeni iz akata podnesenih parlamentu. Stvar izgleda utoliko sumnjivija što je, samo 16 dana kasnije, 25. februara 1853. godine, lord Clarendon, prilikom stupanja na dužnost ministra inostranih poslova, dao sledeća uputstva lordu Stratfordu de Redcliffe-u:

«Vaša ekscelencija će sa svom iskrenošću i otvorenošću, koje su u skladu sa smotrenošću i sultanovim dostojanstvom, objasniti razloge koji navode vladu Njenog Veličanstva da se plaši da se Otomanska Carevina nalazi sada u naročito opasnom položaju. Stalne žalbe stranih država, kojima Porta nije kadra ili nije voljna da udovolji, rdavo vođenje njenih poslova i sve veće slabljenje izvršne vlasti u Turskoj pobudili su saveznike Porte da u poslednje vreme uzmu nov i zabrinjavajući ton. Ako se takvo stanje produži, ono može dovesti do opšte pobune hrišćanskih podanika Porte i pokazati se kao kobno za nezavisnost i integritet Carevine, katastrofa koju bi vlada Njenog Veličanstva duboko žalila, ali za koju, kako vlada Njenog Veličanstva smatra za dužnost da saopšti Porti, neke od evropskih velikih sila drže da je verovatna i da neposredno predstoji.» (Videti «Plavu knjigu» o pravima i povlasticama rimokatoličke i grčko-pravoslavne crkve, sv. I, str. 31 i 32.)⁽⁵⁴⁾

Ali, zar ovo nije značilo »stavljanje do znanja« sultanu, od strane Engleske, jasno i glasno »da nije u stanju da sačuva poredak u zemlji niti da održava prijateljske odnose sa susedima«? Car je rekao ser Hamiltonu bez ustručavanja da neće *dopustiti* Engleskoj da se učvrsti u Carigradu, već da on namerava da se tamo učvrsti, ako ne kao *vlasnik*, a ono bar kao privremeni čuvar. Kako lord John odgovara na ovu drsku izjavu? U ime Velike Britanije on odbija »svaku nameru ili želju da drži Carigrad«. Od cara on ne zahteva takvo obećanje.

»Položaj ruskog cara«, kaže Russell, »kao *privremenog čuvara*, ali ne vlasnika, Carigrada bio bi izložen bezbrojnim opasnostima, kako zbog davnasnjih ambicija njegovog sopstvenog naroda tako i zbog ljubomore Evrope.«

Ljubomora Evrope, a ne protivljenje Engleske! Što se tiče Engleske, ona ne bi dozvolila — ne — lord John Russell se ne usuđuje da razgovara sa Rusijom istim tonom kojim Rusija razgovara sa Engleskom — ona *ne bi bila zadovoljna* da vidi Carigrad *stalno* u rukama Rusije. Ona će, znači, biti zadovoljna da ga vidi u rukama Rusije *privremeno*. Drugim rečima, ona se potpuno slaže sa predlogom samog cara. Ona neće dopustiti to čega se on sam odriče, ali je spremna da otrpi ono što on namerava da čini.

Ne »zadovoljavajući se« time da postavi cara za eventualnog privremenog čuvara Carigrada, lord John Russell izjavljuje u ime engleske vlade »da ona neće ući ni u kakav sporazum o preduzimanju mera u slučaju pada Turske, a da *prethodno* ne obavesti cara Rusije«. Drugim rečima, mada je car rekao ser H. Seymouru da je *već* sklopio sporazum s Austrijom, ne obavestivši prethodno Englesku, ona se sa svoje strane obavezuje da će obavestiti Rusiju pre nego što zaključi sporazum sa Francuskom.

»Sve u svemu«, kaže lord John, »nema mudrije, nesebičnije i za Evropu blagotvornije politike od one koje se već odavno drži Njegovo Carsko Veličanstvo.«

Njegovo kozačko veličanstvo slučajno je sprovodilo bez odstupanja politiku koju je obznanilo prilikom stupanja na presto i koju liberal lord John proglašava toliko nesebičnom i toliko blagotvornom za Evropu.

Očigledna i glavna sporna tačka u sadašnjim komplikacijama na Istoku jeste polaganje prava Rusije na verski protektorat nad pravoslavnima u Osmanskoj Carevini. Daleko od toga da krije svoje težnje, car je ser Hamiltonu otvoreno rekao da »prema ugovoru on ima pravo da bdi nad ovih nekoliko miliona«, da se »svojim pravom koristio umereno i obazrivo«, da je to »povremeno praćeno veoma neugodnim obavezama«. Da li mu lord John Russell daje na znanje da takav ugovor ne postoji i da car nema takvo pravo? Da on nema više prava da se meša u prilike pravoslavnih podanika Turske nego Engleska u prilike protestantskih podanika Rusije, ili Francuska u prilike Iraca u Velikoj Britaniji? Neka on lično odgovori:

«Vlada Njenog Veličanstva želi da doda da je, po njenom mišljenju, bitno da se sultanu savetuje da sa svojim hrišćanskim podanicima postupa u skladu sa načelima pravičnosti i verske slobode . . . Što se turska vlada bude više pridržavala pravila jednakih zakona i nepristrasne uprave, to će manje ruski car nalaziti za potrebno da primenjuje pravo *isključivog pokroviteljstva*, što je Njegovom Carskom Veličanstvu teretno i neugodno, mada mu to *bez sumnje propisuje dužnost i odobrava ugovor*.»

Pravo isključivog pokroviteljstva Rusije nad podanicima Porte *potvrđeno ugovorom!* Nikakve sumnje nema u tom pogledu, kaže lord John, a lord John je pošten čovek, i lord John govori u ime vlade Njenog Veličanstva, i lord John se obraća samodršcu lično. O čemu se, onda, spori Engleska sa Rusijom, i zašto udvostručuje porez na dohodak, i uznemiruje svet svojim ratnim pripremama? Šta je htelo lord John kad je pre nekoliko nedelja ustao u parlamentu sa izgledom i tonom Kasandre i vrišteći i poskakujući i mlatarajući rukama upućivao kletve protiv verolomnog i podmuklog cara? Zar on nije sam izjavio cezaru da je cezarevo pravo na *isključivo pokroviteljstvo* propisana dužnost potvrđena ugovorom?

Ono na šta se koaliciona vlada morala žaliti svakako nije pritvornost ili uzdržanost careva već, obratno, bestidna otvorenost sa kojom se on usuđuje da otkriva svoje srce pred njom i njene članove čini poverenicima svojih najskrivenijih namera, pretvarajući tako kabinet u Dauning-stritu^[22] u privatni kabinet na Nevskom prospektu. Neki čovek vam poverava nameru da ubije vašeg prijatelja. On vas moli da sklopite s njim prethodni sporazum o plenu. Ako je taj čovek ruski car a vi engleski ministar, nećete ga poslati na optuženičku klupu, ali ćete mu smerno zahvaliti na velikom ukazanom vam poverenju i osećaćete se srećnim što ste svedok »njegove umerenosti, iskrenosti i prijateljske naklonosti«, kako je učinio lord John Russell.

Vratimo se u Petrograd.

Uveče 20. februara — samo osam dana pre dolaska kneza Menšikova u Carigrad — samodržac je prišao ser Hamiltonu Seymouru na soareu velike vojvotkinje, prestolonaslednikove supruge, i između ova dva »džentlmena« se zapodeo sledeći razgovor:

Car: »Primili ste, dakle, odgovor i treba sutra da mi ga donesete.«

Ser Hamilton: »Imaću tu čast, gospodaru, ali Vaše Veličanstvo zna da je sadržina odgovora tačno onakva kako sam nagoveštavao Vašem Veličanstvu.«

Car: »Sa žalošću sam čuo za to; ali mislim da Vaša vlada nije dobro razumela moje ciljeve. Nisam toliko zainteresovan *šta treba učiniti kad bolesnik umre*, koliko mi je stalo da se sporazumem sa Engleskom *šta ne treba činiti* u slučaju tog događaja.«

Ser Hamilton: »Ali, gospodaru, dozvolite mi da primetim da nemamo razloga da verujemo da bolesnik umire; zemlje ne umiru tako brzo. Turska će postojati, još mnogo godina, ukoliko ne nastupi neka nepredviđena kriza. I upravo, gospodarui

da bi se izbegle sve okolnosti koje bi mogle izazvati takvu krizu, vlada Njenog Veličanstva računa na Vašu velikodušnu pomoć.»

Car: »Reći ću Vam da ako je Vaša vlada navedena da veruje *da su se kod Turske još zadržali neki elementi sposobnosti za život*, onda mora da je Vaša vlada dobila netačna obaveštenja. *Ponavljam Vam da bolesnik umire*; mi nikako ne smemo dopustiti da nas taj događaj iznenadi. Moramo doći do nekog sporazuma. I imajte na umu, ne tražim ugovor ili protokol; *sporazum u opštim crtama* je sve što tražim — to je dovoljno *među džentlmenima*. Ništa više za sada; doći ćete k meni sutra.»

Ser Hamilton je »vrlo srdačno zahvalio Njegovom Veličanstvu«, ali čim je napustio carski salon i vratio se kući, sumnja ga obuzima, on seda za pisači sto, piše izveštaj lordu Johnu o svom razgovoru i pismo završava sledećim značajnim napomenama na razgovorima:

»Jedva može biti drukčije nego da je suveren koji *sa takvom upornošću tvrdi da predstoji propast susedne države* morao u duši doći do zaključka da je čas ako ne njenog raspadanja a ono za njeno raspadanje blizu . . . No teško da bi se usudio na takvu pretpostavku *da između Rusije i Austrije ne postoji neki, možda opšti, ali u svakom slučaju suštinski sporazum*.

Pod pretpostavkom da je moja sumnja osnovana, *careva namera je da pridobije vladu Njenog Veličanstva da zajedno sa njegovim i bečkim kabinetom izradi plan za konačnu podelu Turske, a za isključenje Francuske iz pogođbe*.»

Ovaj izveštaj je stigao u London 6. marta, kad je lord Clarendon već smenio lorda Russella na položaju ministra inostranih poslova. Utisak koji su ambasadorova brižna upozorenja proizvela na dušu ovog plačljivog ljubitelja Turske sasvim je iznenadjujući. Potpuno svestan carevog izdajničkog plana o podeli Turske uz isključenje Francuske, on kaže grofu Walevskom, francuskom ambasadoru u Londonu, da je on, nasuprot Francuskoj

»sklon da pokloni poverenje ruskom caru«, da »politika podozrenja nije ni mudra ni sigurna« i da »iako se nada da će vlade Engleske i Francuske uvek zajedno raditi *kad su njihova politika i njihovi interesi istovetni*, ipak mora otvoreno reći da *nedavni postupci francuske vlade nisu najbolje sračunati da obezbede taj željeni rezultat*«. (V. »Plavu knjigu«, sv. 1, str. 93 i 98.)

Treba takođe napomenuti, *en passant*¹, da je u isto vreme kad je car poučavao britanskog ambasadora u Petrogradu, »The Times« iz dana u dan ponavljao u Londonu da je stanje Turske očajno, da se Otomanska Carevina raspada i da od nje nije ostalo ništa sem aveti »glave jednog Turčina u turbanu«.

Ujutru posle razgovora na carskom soareu ser G. H. Seymour, prema primljenom pozivu, odlazi na podvorenje caru i između njih se vodi »dijalog koji traje sat i dvanaest minuta« i o kome on ponovo šalje izveštaj lordu Johnu Russellu depešom od 22. februara 1853. godine.

¹ uzgred

Car je počeo time što je izrazio želju ser Hamiltonu da mu pročitava glasno tajnu i poverljivu depešu lorda Johna od 9. februara. Za izjave sadržane u ovoj depeši on je, razume se, rekao da su vrlo zadovoljavajuće; on »bi samo mogao poželeti da su malo opširnije«. Ponovio je da turska katastrofa neprestano preči izbijanjem, i

»da je svakog trenutka može izazvati bilo spoljni rat, bilo razmirice između staroturske stranke i stranke »novih površnih francuskih reformi«, ili pak ustanak hrišćana, koji, kao što je već poznato, s nestrpljenjem očekuju da zbače muslimanski jaram«.

On ne propušta priliku da iznese svoju oveštalu izazivačku tvrdnju da bi »sultanova vlast bila okončana da on nije 1829. godine zaustavio pobedonosni pohod generala Dibiča« — dok je opšte poznata činjenica da se od 200 000 ljudi koje je on tada poslao u Tursku, samo 50 000 vratilo kući, a ostatak Dibičeve armije bio bi uništen na jedrenskoj ravnici da nije bilo izdaje turskih paša udruženih sa stranim ambasadorima.

On podvlači da ne zahteva potpuno usklađen plan između Engleske i Rusije koji bi predviđao sudbinu pokrajina kojima vlada sultan, a još manje zaključenje zvaničnog sporazuma između dve vlade, nego samo neki dogovor u opštim crtama ili razmenu mišljenja, pri čemu bi svaka strana poverljivo saopštila šta ne želi,

»šta bi bilo suprotno engleskim interesima, šta bi bilo suprotno ruskim interesima da bi, kad ovaj slučaj nastupi, mogle da izbegnu da delaju jedna protiv druge«.

Takvim *negativnim* sporazumom car bi dobio sve čemu teži: na prvom mestu, slom Osmanske Carevine razmatrao bi se između Engleske i Rusije kao fait accompli¹, mada u negativnom i uslovnom obliku, dok bi na caru sada ostalo da zapetlja stvari kako bi mogao da izjavi Engleskoj, sa izvesnim izgledom osnovanosti, da je predviđeni slučaj *već* nastupio. Drugo, tajni plan zajedničke akcije Engleske i Rusije, ma kako neodređen i negativan, neizbežno bi digao Englesku i Francusku jednu protiv druge pošto bi bio sastavljen izza leđa i uz isključenje Francuske. Treće, pošto bi Engleska bila vezana svojim negativnim obećanjima u pogledu onoga što *neće* činiti, car bi imao odrešene ruke da potpuno mirno izradi sopstveni plan pozitivne akcije. Uostalom, očigledno je da dve strane, saglasne u pogledu onoga što jedna drugoj *neće* dozvoliti da preduzme u datom slučaju, samo se na prikriven način sporazumevaju šta *hoće* dozvoliti. Ova negativna vrsta sporazumevanja pruža samo veće pogodnosti lukavijoj od dve strane.

»Možda bi Vaše Veličanstvo«, mrmrljao je zbudjeni ser Hamilton, »bilo tako dobro da objasni svoje ideje o ovoj *negativnoj politici*«. Car

¹ svršen čin

se najpre sa pritvornom smernošću opirao, a onda, tobože popuštajući pred blagim pritiskom, daje sledeću veoma značajnu izjavu:

«Neću tolerisati da Rusi *trajno* okupiraju Carigrad; rekavši ovo, reći ću da on nikad neće pasti u ruke ni Engleza ni Francuza, ni ma koje druge velike države. Isto tako nikad neću dozvoliti ni pokušaj uspostavljanja Vizantijskog Carstva ili takvo proširenje Grčke koje bi je načinilo moćnom državom; još manje ću dopustiti rasparčavanje Turske u male republike, pribežišta za Kossuthe, Mazzinije i druge evropske revolucionare; radije bih stupio u rat no što bih pristao na ma koje od ovih rešenja, i vodio bih ga dokle god imam makar jednog vojnika i makar jednu pušku.»

Ni Vizantijsko Carstvo, ni snažno proširenje Grčke, ni konfederaciju malih republika — ništa slično. Šta on, onda, želi? Britanski ambasador nije morao da nagađa. Sam car je u toku razgovora neočekivano izneo pred svog sagovornika sledeći predlog:

«U stvari, Kneževine su nezavisna država pod mojim protektoratom. Ovo bi se moglo nastaviti. Srbija bi mogla dobiti isti oblik vladavine. Bugarska takode. Čini se da nema nikakvog razloga zbog koga ova oblast ne bi obrazovala nezavisnu državu. Što se tiče Egipta, potpuno razumem važnost ovog područja za Englesku. Zato mogu samo reći da ne bih imao ništa protiv ako bi, u slučaju podele otomanskog nasleđa posle pada ove carevine, vi zaposeli Egipat. Rekao bih isto za Kandiju¹; to ostrvo bi vam moglo odgovarati i ne znam zašto ono ne bi postalo engleski posed.»

Tako on dokazuje da bi »u slučaju raspada Otomanske Carevine zadovoljavajuće rešenje teritorijalnih pitanja bilo manje teško postići nego što se obično veruje«. On otvoreno izjavljuje šta želi — *podelu Turske* — i daje najjasnije moguće obrise ove podele; jasne kako iz onoga što otkriva tako i iz onoga što njegovo ćutanje prikriva. Egipat i Kandija — Engleskoj. Kneževine, Srbija i Bugarska — vazalne države Rusije. Turska, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, koje on namerno ne pominje, da se prisajedine Austriji; Grčka da se proširi »ne snažno« — recimo, donjom Tesalijom i delom Albanije. Carigrad da privremeno zauzme car, a zatim da postane prestonica države koja bi obuhvatala Makedoniju, Trakiju i ono što preostane od Turske u Evropi. Ali ko će biti konačni posednik ove male carevine, možda uvećane nekim delovima Anatolije? On ćuti o ovome; no, nije tajna da on ima nekoga u rezervi za ovaj položaj, naime, svog mlađeg sina², koji čezne za sopstvenim carstvom. A Francuska — zar ona ne treba uopšte ništa da dobije? Možda. Ma ne: ona treba da bude obeštećena — ko bi to poverovao? — Tunisom. »Jedan od njenih ciljeva«, kaže on ser Hamiltonu, »jeste posedovanje Tunisa«, i, u slučaju podele Osmanske Carevine, možda bi on mogao biti tako velikodušan da zadovolji njen apetit prema Tunisu.

¹ Krit — ² Mihaila

O Francuskoj car celo vreme govori izveštačenim tonom nadmenog prezira. »Čini mi se«, kaže on, »da se francuska vlada trudi da nas sve uplete u razmirice na Istoku.« Što se tiče njega lično, on se na to uopšte ne osvrće.

»Sa svoje strane, on se vrlo malo brine kakvu će liniju Francuska smatrati celishodnom u istočnim problemima, i pre nešto više od mesec dana on je izvestio sultana da mu stoji potpuno na službi ako je njegova pomoć potrebna za odupiranje pretnjama Francuza!

»Jednom rečju«, nastavio je car, »kako sam Vam već ranije rekao, sve što želim jeste dobar sporazum sa Engleskom, i to ne o onome što treba, nego o onome što ne treba činiti; kad ovo bude postignuto, pošto engleska vlada i ja, ja i engleska vlada imamo potpuno uzajamno poverenje, sve ostalo mi je sasvim svedjedno.«

»Ali, Vaše Veličanstvo je zaboravilo Austriju!« uzvikuje ser Hamilton.

»O!«, odgovara car na njegovo veliko iznenađenje, »morate shvatiti da govoreći o Rusiji govorim takođe o Austriji; što odgovara jednoj odgovara drugoj; naši interesi u odnosu na Tursku su potpuno istovetni.«

Kad kaže Rusija, kaže i Austrija. Što se tiče Crne Gore, on nedvosmisleno izjavljuje »da odobrava stav austrijske vlade«.

Dok se u ranijim razgovorima o sultanu izražavao kao o operetskom Grand Turcu,¹ sada ga naziva u stilu Paul de Kocka ce monsieur.² I kako se uzdržano on ponaša prema ce monsieur? Poslao je samo Menšikova u Carigrad. »Kad bih hteo, mogao bih svakako poslati tamo čitavu vojsku — ništa je ne bi zaustavilo«, kao što je docnije dokazao kod Oltenice i Četate, i slavnim odstupanjem svoje armije od Kalafata.

Njegovo kozačko veličanstvo je otpustilo ser Hamiltona rečima

»Pa, pokrenite svoju vladu da piše ponovo o ovim pitanjima — da piše potpunije i bez kolebanja.«

Sedmog marta, ubrzo posle ovog čudnog dijaloga ili, bolje reći, monologa, britanski ambasador je pozvan grofu Neselrodeu, koji mu uručuje »veoma poverljiv memorandum sastavljen po naređenju Njegovog Carskog Veličanstva i namenjen kao odgovor, ili kao komentar, na saopštenje lorda Johna Russella«. Grof Neselrode ga moli da pročita taj dokument »namenjen, u stvari, za njegovu upotrebu«. Ser Hamilton, shodno tome, proučava dokument, i on koji nije našao nijednu jedinu reč protesta protiv hotimičnih uvreda Moskovljanina na adresu Francuske, iznenada je uzdrhtao otkrivajući da je »memorandum sastavljen pod pogrešnim utiskom, naime, očigledno pod utiskom da se u nesuglasicama između Rusije i Francuske vlada Njenog Veli-

¹ Velikom Turčinu — ² taj gospodin

čanstva priklonila ovoj drugoj sili«. Već sutradan on žurno šalje billet doux¹ grofu Nesselrodeu, uveravajući ga da se

»za vreme poslednjih kritičnih pregovora kraljicini savetnici ne samo nisu priklonili na stranu Francuske, kako se tvrdi, nego da im je želja bila — u onoj meri u kojoj je to dopušteno (!) jednoj vladi primoranoj (!! da poštuje neutralan stav — da se da puno zadovoljenje zahtevima koje je vlada Njegovog Carskog Veličanstva opravdano postavila».

Posle ovog ulagivačkog pisma ser Hamilton je, razume se, imao drugi »veoma prijateljski i zadovoljavajući razgovor sa kancelarom«, koji teši britanskog ambasadora uveravanjem da je pogrešno razumeo jedno mesto u carevom memorandumu gde nije postojala namera da se Engleskoj prebaci pristrasnost u pogledu Francuske.

»Sve što se ovde želelo«, rekao je grof Nesselrode, »jeste da britanska vlada, pozivajući se na carevu velikodušnost i osećanje pravičnosti, uloži izvesne napore da se francuskim ministrima otvore oči.«

»Ovde« se ništa drugo ne želi nego da Engleska puzi i da se savija pred Kalmikom, a da uzme ton diktatorske strogosti prema Francuzima. Da bi ubedio kancelara da engleska vlada savesno izvršava drugi deo svog zadatka, ser Hamilton mu čita odlomak iz jedne depeše lorda Johna Russella, »kao primer jezika kojim jedan engleski ministar govori sa francuskom vladom«. Grof Nesselrode nalazi da su njegova najsmelija očekivanja prevaziđena. On je samo »zažalio što mu nije već odavno došao do ruku tako ubedljiv dokaz«.

Ruski memorandum u odgovor na depešu lorda Johna Russella ser Hamilton prikazuje kao »jedan od najznačajnijih dokumenata koji je izašao ne iz ruske državne kancelarije, nego iz carevog tajnog kabineta«. On takav i jeste. Ali je izlišno zadržavati se na njemu, pošto se tamo ukratko izlažu gledišta koja je car razvio u svom »dijalogu«. Memorandum nastoji da ubedi britansku vladu da »ma kakav bio rezultat ovih pregovora, on treba da ostane tajna između dva suverena«. Carev sistem, primećuje se u memorandumu, bio je, »kako priznaje sama engleska vlada, uvek odnos trpeljivosti« prema Porti. Francuska je usvojila drugi način ponašanja, prisiljavajući time Rusiju i Austriju da sa svoje strane dejstvuju zastrašivanjem. U celom memorandumu Rusija i Austrija se poistovećuju. Kao jedan od uzroka koji bi mogao dovesti do neposrednog pada Turske izričito je navedeno pitanje svetih mesta i »verska osećanja pravoslavnih Grka povređena ustupcima koji su dati katolicima«. U zaključku memorandumu se kaže da su od uveravanja sadržanih u Russellovoj depeši »ne manje dragoceni« »dokazi prijateljstva i ličnog poverenja Njenog Veličanstva kraljice, koje je ser Hamiltonu Seymouru naloženo da ovom prilikom isporuči caru«.

¹ ljubavno pismo

Ovi dokazi vazalne odanosti kraljice Victorije caru mudro su prikri-
veni od britanske javnosti, ali će se, možda, uskoro pojaviti na strani-
cama lista »Journal de Saint-Petersbourg«.

Komentarišući svoj dijalog sa carem i memorandum Moskovlja-
nina, ser Hamilton ponovo skreće pažnju svojoj vladi na stav Austrije:

»Ako uzmemo kao izvesnu i sada priznatu činjenicu da između dva cara pos-
toji sporazum ili pakt o problemima Turske, bilo bi neobično važno znati dokle
idu njihove uzajamne obaveze. Što se tiče načina zaključenja ovog dogovora, čini
mi se da on jedva može izazivati sumnju.

Njegov temelj je svakako položen na nekom od sastanaka koji su prošle jeseni
održani između dva suverena; a plan je verovatno posle razradio baron Meyendorf,
ruski poslanik na austrijskom dvoru, koji je proveo zimu u Petrogradu i još uvek
se nalazi tamo.«

Da li britanska vlada posle ovih otkrića poziva Austriju da položi
račun? Ne, ona zamera samo Francuskoj. Posle upada Rusije u Kne-
ževine ona određuje Austriju za posrednika, od svih gradova bira Beč
za sedište konferencije, predaje grofu Buolu rukovođenje pregovorima,
i sve do današnjeg dana pravi Francusku budalom, navodeći je da
veruje da Austrija može biti iskren saveznik u ratu protiv Moskovlja-
nina za integritet i nezavisnost Otomanske Carevine, iako već više od
godinu dana zna da se Austrija složila sa rasparčavanjem te carevine.

Devetnaestog marta stigao je u London izveštaj ser Hamiltona o
njegovom dijalogu sa carem. Lord Clarendon sada zauzima mesto
lorda Johna i stara se da prevaziđe svog prethodnika. Četiri dana po
prijetu ovog zaprepašujućeg izveštaja, u kome car više ne smatra
za potrebno da prikriva, već iskreno otkriva svoju zaveru protiv Turske
i Francuske, plemeniti grof šalje ser Hamiltonu sledeću depešu:

»Vlada Njenog Veličanstva žali što su uzbuna i razdraženost koje preovladuju
u Parizu navele francusku vladu da naredi svojoj floti da otplovi u grčke vode;
ali položaj u kome se nalazi francuska vlada umnogome se razlikuje od položaja
vlade Njenog Veličanstva. Ona nije dobila, koliko je poznato vladi Njenog Veli-
čanstva, uveravanja od cara u pogledu politike koju je on rešen da vodi prema
Turskoj.« (V. »Plavu knjigu«, sv. I, str. 90.)

Da je car i Francuskoj saopštio da »bolesnik umire«, i da je pred
nju izneo potpun plan o podeli njegove zaostavštine, Francuska sva-
kako ne bi osećala ni uzrujanost ni neodlučnost u pogledu sudbine
Turske, stvarnih ciljeva misije kneza Menšikova i nepokolebljive re-
šenosti ruskog cara da očuva integritet i nezavisnost carevine koja,
kako on tvrdi, više ne sadrži »nikakve elemente sposobnosti za život«.

Tog istog 23. marta grof Clarendon šalje ser Hamiltonu Seymouru
drugu depešu, ne jednu od onih koje se »kuvaju« za »Plave knjige«,
nego tajni odgovor na tajno saopštenje iz Petrograda. Ser Hamilton
je završio svoj izveštaj o dijalogu veoma razboritim predgom:

«Usudio bih se da preporučim da se u depeši koja će mi biti upućena upotrebe neki izrazi koji bi imali dejstvo da okončaju dalje razmatranje ili, u svakom slučaju, diskusiju o pitanjima koja je krajnje nepoželjno tretirati kao predmet za diskusiju.»

Grof Clarendon, koji smatra da je pravi čovek da rukuje vrelim ugljevljem, postupa u punom skladu sa carevim uputstvima, a u direktnoj suprotnosti sa upozorenjem svog sopstvenog ambasadora. On počinje svoju depešu izjavom da »vlada Njenog Veličanstva rado izlazi u susret carevoj želji da se nastavi otvorena diskusija o ovom pitanju«. Car je »stekao pravo« na »najiskrenije izražavanje mišljenja« od strane engleske vlade zbog svog »velikodušnog poverenja« da će mu ona pomoći da raspārča Tursku, izda Francusku i, u slučaju svrgavanja otomanske vladavine, uguši sve moguće napore hrišćanskog stanovništva da obrazuje slobodne i nezavisne države.

»Vlada Njenog Veličanstva«, nastavlja ovaj u slobodi rodeni Brit. »potpuno je ubeđena da će, u slučaju da ma kakav sporazum u vezi sa budućim nepredvidenim okolnostima bude celishodan ili zaista moguć, reč Njegovog Carskog Veličanstva imati prednost pred svakim ugovorom koji bi se mogao zaključiti.«

U svakom slučaju, njegovu reč vredí koliko i svaki ugovor koji bi se mogao zaključiti sa njim, jer su pravni savetnici britanske krune već odavno izjavili da su svi ugovori sa Rusijom prestali da važe usled prekršaja s njene strane.

»Vlada Njenog Veličanstva ostaje pri uverenju da Turska još uvek raspoláže elementima životne sposobnosti.« I da bi dokazao iskrenost ovog verovanja, grof blago dodaje:

»Kad bi carevo mišljenje da su dani Turske Carevine izbrojani postalo opšte poznato, njen pad bi se morao odigrati još ranije nego što Njegovo Carsko Veličanstvo, izgleda, sada očekuje.«

I tako, Kalmik treba samo da obelodani svoje mišljenje da bolesnik umire, i čovek je već mrtav. Zavidna je to životna snaga! Tu nije potrebna čak ni jeka jerihonskih truba. Jedan jedini dašak iz carevih uzvišenih usta, i Otomanska Carevina se raspada.

»Vlada Njenog Veličanstva potpuno deli carevo mišljenje da bi okupacija Carigrada od strane jedne od velikih sila bila nespojiva sa sadašnjom ravnotežom snaga i održavanjem mira u Evropi, te se zauvek mora smatrati nemogućom; da nema elemenata za uspostavljanje vizantijskog carstva; da sistematsko rdavo upravljanje Grčkom ne pruža nikakav podsticaj za proširenje njene teritorije; i da bi, pošto nema osnova za oblasnu ili opštinsku samoupravu, došlo do anarhije ako bi se turske oblasti ostavile same sebi ili ako bi im se dopustilo da obrazuju posebne republike.«

Obratite pažnju da se britanski ministar, padajući ničice pred noge svog tatarskog gospodara i ponavljajući ropski njegove reči, ne stidi da ponovi čak i čudovišnu laž da u Turskoj »nema elemenata za oblasnu ili opštinsku samoupravu«, dok je baš snažan razvitak opštín-

skog i oblasnog života omogućavao do sada Turskoj da odoleva najžešćim udarcima kako spolja tako i iznutra. Odobravajući sve careve postavke, britanska vlada opravdava sve zaključke koje on namerava da izvuče iz njih.

U slučaju raspadanja Turske Carevine, kaže viteški grof, »jedini način pomoću koga bi se moglo pokušati miroljubivo rešenje bio bi jedan evropski kongres«. Ali on se plaši posledica takvog kongresa — ne zbog lukavstva Rusije, koja je na Bečkom kongresu toliko podvalila Engleskoj da je Napoleon na Svetoj Jeleni uzviknuo: »Da sam ja bio pobednik na Vaterlou, ne bih mogao nametnuti Engleskoj uslove koji je više ponižavaju« — nego iz straha od Francuske.

»Ugovori od 1815. godine moraju se tada podvrgnuti reviziji, a Francuska bi mogla biti spremna da se izloži opasnosti od mogućeg evropskog rata da bi se oslobodila obaveza koje smatra uvredljivim po svoju nacionalnu čast i koje, pošto su ih nametnuli pobedonosni neprijatelji, predstavljaju za nju izvor stalne razdraženosti.«

Vlada Njenog Veličanstva »želi da očuva Tursku Carevinu« ne kao bedem protiv Rusije i ne zato što bi njen pad naterao Englesku da izvojuje od Rusije svoje *dijametralno suprotne* interese na Istoku. O ne, kaže grof, »*Interesi Rusije i Engleske na Istoku su potpuno istovetni.*«

Engleska želi da očuva Tursku Carevinu ne iz nekih razloga koji su u vezi sa istočnim pitanjem, nego »iz ubeđenja da se nijedno krupno pitanje ne može pokrenuti na Istoku a da ne postane izvor razdora na Zapadu«. Prema tome, istočno pitanje neće izazvati *rat zapadnih sila protiv Rusije*, nego rat zapadnih sila među sobom — *rat Engleske protiv Francuske*. I taj isti ministar koji je pisao ove redove, i njegove kolege koji su ih sankcionisali, hteli bi da nas naprave budalama i da nas nateraju da verujemo da se spremaju da vode ozbiljan rat u savezu sa Francuskom protiv Rusije, i to »zbog pitanja pokrenutog na Istoku«, mada su »interesi Rusije i Engleske na Istoku potpuno istovetni«!

Neustrašivi grof ide još dalje. Zašto se boji *rata sa Francuskom* za koji izjavljuje da mora biti »neminovan ishod« raspadanja i rasparsčavanja Turske Carevine? Rat sa Francuskom bio bi sam po sebi vrlo prijatna stvar. Ali s njim je povezana jedna osetljiva okolnost, naime

»što će svako krupno pitanje na Zapadu dobiti revolucionarni karakter i obuhvatati reviziju celokupnog društvenog sistema, za šta kontinentalne vlade svakako nisu pripravne.

Car je potpuno svestan snaga koje se nalaze u stanju neprekidnog vrenja ispod površine društva i njihove spremnosti da izbiju čak i za vreme mira; Njegovu Carsko Veličanstvo se, zbog toga, verovatno neće protiviti mišljenju da bi prvi topovski pucanj mogao poslužiti kao signal za stanje stvari čak kobnije od onih nesreća koje rat neizbežno donosi sobom.

»I otuda«, uzvikuje ovaj iskreni mirotvorac, »žarka želja vlade Njenog Veličanstva da *otkloni katastrofu*«. Kad iza podele Turske

ne bi vrebao rat sa Francuskom, a iza rata sa Francuskom avet revolucije, vlada Njenog Veličanstva bi isto tako rado progutala *Grand Turc* kao što bi to učinilo i Njegovo kozačko Veličanstvo.

Prema uputstvima dobijenim iz ruske carske kancelarije preko ser H. Seymoura, viteški Clarendon završava svoju depešu »apelujući na carevu velikodušnost i osećanje pravičnosti«.

U drugoj depeši našeg grofa, od 5. aprila 1853. godine, ser Hamiltonu se nalaže da obavesti ruskog kancelara da je

»vajkauntu Stratfordu de Redcliffe-u naređeno da se vrati na svoj položaj, i da je njegovoj misiji dat *poseban karakter* svojeručnim pismom Njenog Veličanstva, pošto se dobija utisak da će Porta biti naklonjenija da sluša *umerene* savete kad potiču od čoveka visokog položaja, velikog znanja i iskustva u turskim pitanjima kao što je vajkaunt Stratford de Redcliffe, koji će savetovati Porti da postupa sa svojim hrišćanskim podanicima sa najvećom blagošću«.

Taj isti Clarendon koji je davao ova *posebna* uputstva pisao je u svojoj tajnoj depeši od 23. marta 1853. godine:

»Postupanje sa hrišćanima nije surovo, i trpeljivost koju Porta ispoljava prema ovom delu svojih podanika mogla bi poslužiti kao primer nekim vladama koje gledaju sa prezirom na Tursku kao na varvarsku državu.«

U ovoj tajnoj depeši se priznaje da je lord Stratford upućen u Carigrad kao najposobnije i najrevnosnije oruđe za zastrašivanje sultana. U vladinim listovima toga doba njegovo slanje se prikazivalo kao snažna demonstracija protiv cara, pošto je ovaj plemić dugo igrao ulogu ličnog protivnika Rusije.

Niz tajnih dokumenata iznesenih pred parlament završava se ruskim memorandumom u kome Nikolaj sebi čestita što se njegovi stavovi potpuno poklapaju sa stavovima engleske vlade u pitanju političkih kombinacija koje bi poglavito trebalo izbegavati ako se u krajnjem slučaju na Istoku dogodi nešto nepredviđeno.

Memorandum nosi datum 15. aprila 1853. godine. On uverava

»da najbolje sredstvo za održavanje trajnosti turske vlade *nije da se ona uznemirava prekomernim zahtevima koji se podnose na način ponižavajući za njenu nezavisnost i njeno dostojanstvo*«.

Ovo je bilo baš u vreme kad se odigravala komedija Menšikova, koji je 19. aprila uputio svoju bezočnu »verbalnu notu« i upotrebio jezik »srećom vrlo redak u diplomatiji« — kako je izjavio lord Clarendon u Gornjem domu. Utoliko je njegovo gospodstvo bilo čvršće ubedeno u carevu rešenost da postupa blago sa bolesnikom. Njegovo ubedenje je postalo još čvršće kad je kozak upao u Kneževine.

Koaliciona vlada je otkrila samo jednu rupu u kojoj će se sakriti od ovih dokumenata koji je žigošu. Tvrdi se da je prividni cilj misije kneza Menšikova bilo pitanje svetih mesta, dok su se saopštenja o podeli Turske ticala samo neodređenog i dalekog vremena. No car im

je jasno rekao u svom prvom memorandumu da pitanje pada Turske »nije ni u kom slučaju pitanje dokolice i maštanja niti suviše daleka mogućnost«; da engleska vlada greši »što smatra ova dva pitanja, o Crnoj Gori i svetim mestima, jednostavnim sporovima koji se po smislu ne razlikuju od teškoća sa kojima se obično suočava diplomatija«, i da pitanje svetih mesta može »dobiti najozbiljniji obrt« i dovesti do »katastrofe«. Engleska vlada je sama priznala ne samo da je caru nanesena nepravda u pitanju svetih mesta nego i da on ima »pravo, sankcionisano ugovorom, na isključivo pokroviteljstvo« nad jedanaest miliona sultanovih podanika. Međutim, kad ona nije uspjela da izvrši pritisak na Portu da prihvati zahteve Menšikova, car je postupio u duhu memoranduma od 1844. godine, prema sporazumu koji je sama engleska vlada zaključila sa njim i prema svojoj usmenoj izjavi ser G. Hamiltonu Seymouru da »neće dozvoliti da se tera šega sa njim« kad se spremio da usmrti *ce monsieur*. Uopšte se ne postavlja pitanje da li je on u pravu u odnosu na englesku vladu; jedino pitanje jeste da li se ona, čak i u ovom trenutku, drži prema njemu »kako treba«. Svakome ko pažljivo pročita ove dokumente mora postati jasno da engleski narod, ako ova sramna vlada ostane na dužnosti, može naprosto zbog uticaja komplikacija spolja biti gurnut u strašnu revoluciju, koja će istovremeno zbrisati presto, parlament i vladajuće klase, koje su izgubile sposobnost i volju da održe položaj Engleske u svetu.

Izazivajući preko lista »Journal de Saint-Petersbourg« koalicionu vladu da objavi tajne dokaze svoje sopstvene nečasnosti, Nikolaj se pokazao veran svojoj poznatoj izreci:

»Je hais ceux qui me résistent; je méprise ceux qui me servent.«¹

Naslov originala:

The Secret Diplomatic Correspondence

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«,
br. 4050 od 11. aprila 1854.

Prevod s engleskog

¹ »Mrzim one koji mi se opiru; prezirem one koji mi služe.«

Karl Marx

Objava rata — Iz istorije istočnog pitanja

London, utorak, 28. marta 1854⁽¹⁰⁰⁾

Najzad je rat objavljen. Kraljevska poruka pročitana je juče u oba doma; u Gornjem domu pročitao ju je lord Aberdeen, a u Donjem lord J. Russell. U njoj se opisuju mere koje će se preduzeti kao »aktivni koraci da se spreči uznemiravanje Turske od strane Rusije«. Sutrašnji broj lista »The London Gazette«⁽¹⁰¹⁾ štampaće zvaničan tekst objave rata, a u petak će glavni predmet debate u Parlamentu biti odgovor na poruku.

U isto vreme Louis Bonaparte je predao sličnu poruku svom Senatu i *Corps Legislatif*-u¹.

Objava rata Rusiji nije se mogla više odlagati, jer se kapetan Blackwood, koji je odneo caru anglo-francuski *ultimatissimum*, vratio prošle subote sa odgovorom da Rusija neće uopšte odgovoriti na taj dokument. Međutim, misija kapetana Blackwooda nije bila sasvim uzaludna. Zahvaljujući njoj Rusija je dobila mesec mart, najopasnije doba godine za rusko oružje.

Umesto da izazove javno negodovanje, objavljivanje tajne pre-piske između cara i engleske vlade bilo je — *incredibile dictu*² — znak za štampu, i nedeljnu i dnevnu, da čestita Engleskoj što ima zaista nacionalnu vladu. Međutim, doznao sam da će se sazvati sastanak da bi se na njemu otvorile oči slepoj britanskoj javnosti da uvidi stvarno ponašanje vlade. Sastanak će se održati sledećeg četvrtka u koncertnoj dvorani u Ulici Store, a očekuje se da će njemu prisustvovati lord Ponsonby, gospodin Layard, gospodin Urquhart itd.

»The Hamburger Correspondent«⁽¹⁰²⁾ piše:

»Prema saopštenju iz Petrograda koje je ovamo stiglo šesnaestog ovog meseca, ruska vlada namerava da štampa razna druga dokumenta o istočnom pitanju. Među dokumentima određenim za objavljivanje nalaze se i pisma princa Alberta.«

¹ Zakonodavnom telu — ² neverovatno

Čudno je što je isto večer kad je kraljevska poruka pročitana u Donjem domu vlada pretrpela svoj prvi *poraz* u sadašnjem zasjedanju; drugo čitanje zakona o prinudnom vraćanju sirotinje u zavičaj,^[103] i pored vladinog nastojanja, odloženo je do 28. aprila većinom glasova od 209 prema 183. Osoba kojoj vlada duguje za ovaj poraz nije niko drugi do lord Palmerston. Današnji »The Times« piše:

»Njegova milost je *uspela* da sebe i svoje kolege stavi između dve vatre (torijevci i irska partija) bez mnogo izgleda da će ih pustiti da sami reše svoj problem.«

Obavešteni smo da je 12. ovog meseca potpisan trojni sporazum između Francuske, Engleske i Turske,^[104] ali da je, i pored toga što se sultan lično obratio velikom muftiji, veliki muftija, podržan ulemom, odbio da da svoju fetvu^[105] koja bi sankcionisala odredbu o promenama u položaju hrišćana u Turskoj, jer ta odredba protivreči Koranu. Ova vest se mora smatrati utoliko važnijom što je izazvala lorda Derbyja da kaže sledeće:

»Hoću samo da izrazim svoju iskrenu želju da vlada izjavi da li ima neke istine u vesti koja kruži ovih dana, da u sporazumu između Engleske, Francuske i Turske postoje stavke koje predviđaju uspostavljanje s naše strane protektorata bar isto toliko neprijatnog kao što je ruski protiv koga smo se bunili.«

Današnji »The Times«, objavljujući da je politika vlade u direktnoj suprotnosti sa politikom lorda Derbyja, dodaje:

»Bilo bi nam veoma žao ako bi fanatizam muftija ili uleme uspeo da stvori ozbiljan otpor ovakvoj politici.«

Da bi se shvatila priroda odnosa između turske vlade i duhovnih vlasti u Turskoj, i teškoće u kojima se sad nalazi turska vlada u vezi sa pitanjem protektorata nad hrišćanskim podanicima Porte, pitanjem koje je prividno osnova svih današnjih komplikacija na Istoku, potrebno je baciti retrospektivan pogled na nastanak i razvitak tog problema.

Koran i muslimansko zakonodavstvo zasnovano na njemu svode geografiju i etnografiju raznih naroda na jednostavnu i pogodnu podelu na dve nacije i na dve zemlje: vernika i nevernika. Nevernik je »harbi«, što znači neprijatelj. Islam proganja naciju nevernika uspostavljajući stanje neprestanog neprijateljstva između muslimana i nevernika. U tom smislu su gusarski brodovi berberskih država^[106] bili sveta flota islama. Kako, dakle, da se izmiri sa Koranom postojanje hrišćanskih podanika Porte?

Muslimansko zakonodavstvo kaže:

»Ako se jedan grad preda i njegovi stanovnici pristanu da postanu raja, to jest podanici muslimanskog gospodara koji nisu promenili veru, oni moraju da plaćaju harač, oni zaključuju primirje sa vernicima i više nije dozvoljeno otimati im imanja ili kuće... U takvom slučaju, njihove stare crkve su deo njihove imovine i dozvoljeno im je da se mole u njima. Ali im nije dozvoljeno da podižu nove.

Jedino im je dozvoljeno da ih opravljaju i obnavljaju porušene delove. U određeno vreme dahije šalju izaslanike da obiđu crkve i hrišćanska sveta mesta da bi proverili da se pod izgovorom opravki ne doda neka nova zgrada. Ako je jedan grad silom osvojen, stanovnici zadržavaju svoje crkve samo kao mesta za stanovanje ili zbeg, ali im se ne dozvoljava da obavljaju bogoslužjenje.¹⁰⁷¹

Pošto se Carigrad predao kao i veći deo evropske Turske, hrišćani tu uživaju privilegije raje pod turskom upravom. Ovu privilegiju su stekli isključivo zato što su pristali na muslimanski protektorat. Samo zbog te okolnosti što se hrišćani pokoravaju turskoj vlasti na osnovu muslimanskog zakona, carigradski patrijarh, njihov duhovni poglavar, jeste u isto vreme i njihov politički predstavnik i njihov vrhovni sudija. Svuda u Otomanskom Carstvu gde ima pravoslavne raje, arhiepiskopi i episkopi su po zakonu članovi opštinskih veća i pod rukovodstvom patrijarha razrezuju porez nametnut pravoslavnom življu. Patrijarh je odgovoran Porti za ponašanje svojih vernika. Pošto mu je dato pravo da sudi raji koja pripada njegovoj crkvi, on ovo pravo prenosi na mitropolite i episkope u okviru njihovih eparhija, a turski činovnici, kadije itd. obavezni su da sprovode njihove presude. Kazne koje imaju pravo da izriču jesu: globa, zatvor, batinanje i progonstvo. Pored toga, njihova sopstvena crkva im daje pravo ekskomunikacije. Osim globa oni primaju razne poreze na građanske i trgovačke parnice. Svaki stupanj na hijerarhijskoj lestvici među sveštenstvom ima svoju cenu u novcu. Patrijarh plaća Divanu veliki danak za svoj čin, ali on sa svoje strane prodaje arhiepiskopska i episkopska mesta svom sveštenstvu. Ovi opet nadoknađuju štetu prodajom drugorazrednih činova i dankom koji izvlače od popova. Ovi opet prodaju na malo vlast koju su kupili od svojih pretpostavljenih i trguju svim činovima svoje službe kao što su krštenje, venčanje, razvod i testamenti.

Iz ovoga se jasno vidi da je glavni element ove teokratske vladavine nad pravoslavnim hrišćanima u Turskoj, i cele strukture njihovog društva, pokoravanje raje Koranu, koji sa svoje strane tretirajući ih kao nevernike — to jest kao naciju samo u religioznom smislu — sankcioniše i duhovnu i svetovnu vlast njihovih sveštenika. Zato, ako se građanskom emancipacijom ukine njihovo pokoravanje Koranu, u isto vreme se ukida i njihovo pokoravanje svom sveštenstvu i izaziva revolucija u njihovim društvenim, političkim i verskim odnosima, što bi ih, odmah, neizbežno predalo u ruke Rusiji. Ako bi se Koran zamenio građanskim zakonom, onda bi se cela struktura vizantijskog društva morala preurediti po zapadnom uzoru.

Pošto sam opisao odnose između muslimana i njihovih hrišćanskih podanika, postavlja se pitanje: kakvi su odnosi između muslimana i stranaca nevernika?

Zato što Koran tretira sve strance kao neprijatelje, niko se ne sme pojaviti u jednoj muslimanskoj zemlji bez prethodnih mera predo-

strožnosti. Zbog toga su prvi evropski trgovci koji su rizikovali da trguju sa ovakvim narodom nastojali da najpre obezbede sebi posebne uslove i privilegije koji su se posle proširili na celu njihovu naciju. Tako su nastale kapitulacije. To su carske diplome, pisma o privilegijama koje je izdavala Porta raznim evropskim državama i tako ovlašćivala njihove podanike da slobodno ulaze u muhamedanske zemlje, da tu na miru obavljaju poslove i slobodno vrše svoje verske obrede. Suštinska razlika između tih kapitulacija i ugovora je u tome što one nemaju recipročno dejstvo, o njima ne diskutuju zainteresovane strane i ne prihvataju ih pod uslovom zajedničke koristi i zajedničkih ustupaka. Nasuprot tome, kapitulacije su jednostrane koncesije vlade koja ih daje, i zato ih ona može povući po svojoj volji. Porta je, zaista, u nekoliko slučajeva uništila privilegije jedne nacije proširujući ih i na druge, ili ih je potpuno ukinula odbijanjem da ih se pridržava. Zbog svoje nesigurnosti kapitulacije su postale izvor sporova i žalbi ambasadora, izazivale beskrajnu razmenu nota i fermana na početku svake nove vlade.

Od tih kapitulacija poteklo je pravo *protektorata* stranih država ne nad hrišćanskim podanicima Porte — rajom — već nad njihovim jednovernicima koji posećuju Tursku ili žive u Turskoj kao stranci. Prva država koja je dobila takav protektorat bila je Francuska. Kapitulatione zaključene između Francuske i Porte 1535. za vreme Sulejmana Veličanstvenog i François I, 1604. pod Ahmedom I i Henrijem IV i 1673. pod Mustafom II i Louis-om XIV obnovljene su, potvrđene, ponovljene i dopunjene 1740. godine pod nazivom: »Stare i nove kapitulacije i ugovori između francuskog dvora i otomanske Porte, obnovljeni i dopunjeni 1740. godine nove ere a 1153. hedžre, preveo ih (prvi zvaničan prevod je sankcionisala Porta) u Carigradu M. Deval, kraljev sekretar-prevodilac i prvi tumač otomanske Porte«. Član 32. ovog sporazuma daje pravo Francuskoj na protektorat nad svim manastirima koji ispovedaju »franačku« religiju bez obzira kojoj naciji pripadaju, i nad »franačkim« posetiocima svetih mesta.

Rusija je bila prva država koja je 1774. godine, po ugledu na Francusku, uključila kapitulaciju u *ugovor* — u Kajnardžijski ugovor. Isto tako je 1802. Napoleon smatrao korisnim da postojanje i očuvanje kapitulacije stavi u jedan član ugovora i da mu da karakter uzajamne obaveze.

A kakve veze ima pitanje svetih mesta sa pitanjem protektorata?

Pitanje svetih mesta jeste pitanje protektorata nad verskim opštinama pravoslavnih hrišćana osnovanim u Jerusalimu i nad zgradama koje oni poseduju na Svetoj zemlji, a naročito nad crkvom Hristovog groba. Podrazumeva se da ovde posedovanje ne znači vlasništvo koje hrišćanima zabranjuje Koran, nego samo pravo *upotrebe*. Ovo pravo *upotrebe* nikako ne znači da druge opštine ne mogu da vrše bogoslužjenje na istom mestu; posednici nemaju nikakve druge privilegije izuzev što mogu da drže *ključeve*, da upravljaju zgrade i ulaze

u njih, pale svetu lampu, čiste sobe metlom i polažu prostrirke, što je na Istoku simbol posedovanja. Kao što su sveta mesta postala kulminacija hrišćanstva tako je i pitanje protektorata nad njima dobilo najveću oštrinu.

U posedovanju svetih mesta i Svetog groba učestvuju katolici, pravoslavni, Jermeni, Abisinci, Sirijci i Kopti. Između svih tih raznih pretendenata izbio je sukob. Evropski vladari koji u ovim verskim rasprama vide pitanje svoga uticaja na Istoku, obraćaju se pre svega gospodarima zemlje, fanatičnim i pohlepnim pašama koji zloupotrebljavaju svoj položaj. Otomanska Porta i njeni činovnici primenjuju veoma nezgodan *systeme de bascule*¹ i rešavaju problem naizmenično u korist katolika, pravoslavnih i Jermena, tražeći i primajući zlato od svih i smejući se svima. Čim Turci izdaju ferman kojim priznaju katolicima pravo na posedovanje nekog spornog mesta, pojave se Jermeni sa punijom kesom i odmah dobiju ferman koji ga ospori. Ista taktika je primenjivana i prema pravoslavlima mada su oni znali kako da pribave sebi lažne i apokrifne titule, što je i zvanično zabeleženo u fermanima Porte i u »hadžetima«² njenih činovnika. U drugim slučajevima odluke sultanove vlade ometali su pohlepne i zlovoljne paše i niži činovnici u Siriji. Zatim je postalo neophodno da se ponovo počnu pregovori, da se postave novi komesari i da se daju nove žrtve u novcu. Što je Porta ranije činila zbog novca sad čini da bi stekla zaštitu i naklonost. Pošto je udovoljila zahtevima Francuske i katolika, požurila je da učini iste ustupke Rusiji i pravoslavlima, pokušavajući da na taj način izbegne buru jer se osećala nemoćnom da joj se suprotstavi. Nema svetilišta, kapele ni kamena crkve Svetog groba koji nije prevrnut da bi se izazvala svađa između različitih hrišćanskih opština.

Oko Hristovog groba sakupljaju se razne hrišćanske sekte, iza čijih se religioznih pretenzija krije isto toliko političkih i nacionalnih trvenja.

Jerusalim i sveta mesta nastanjeni su nacijama koje ispovedaju sledeće religije: katoličku, pravoslavnu, jermensku, abisinsku, koptsku i sirijsku. Pravoslavnih ima 2000, katolika 1000, Jermena 350, Kopta 100, Sirijaca 20 i Abisinaca 20, svega — 3490. U Otomanskom Carstvu ima 13 730 000 pravoslavnih, 2 400 000 Jermena i 900 000 katolika. Svaka od ovih grupa deli se na manje grupe. Pravoslavna crkva, koju sam već pominjao i koja priznaje carigradskog patrijarha, suštinski se razlikuje od rusko-pravoslavne, čiji je najviši duhovni autoritet car, i od grčke, za koju su najviši autoritet kralj i atinski sinod. Na sličan način su katolici podeljeni na rimokatolike, grkokatolike i maronite; Jermeni se dele na gregorijance i katolike-Jermene. Ista podela važi za Kopte i Abisince. Tri preovlađujuće crkve u svetim mestima su pravoslavna, katolička i jermenska. Za katoličku

¹ sistem klackalice

crkvu se može reći da uglavnom predstavlja latinske narode, pravoslavna — Slovence, turske Slovence i helenske narode, a ostale crkve — azijske i afričke narode.

Zamislite sve te zavađene narode kako opsedaju Hristov grob, bitku koju vode kaluđeri zbog zvezde iz Vitlejema, zbog neke prostirke, ključa svetilišta, oltara, stolice, jastuka — zbog kakvog bilo smešnog preimućstva!

Da bi se razumeo ovaj kaluđerski pohod, treba imati u vidu prvo način njihovog života, i drugo, mesto gde stanuju.

Jedan putnik je nedavno govorio o tome:

«Svi verski otpaci raznih nacija žive u Jerusalimu svaki za sebe, u neprijateljstvu i zavidljivosti. To je nomadsko stanovništvo koje uvećavaju hodočasnici, a desetkuju ih kuga i težak život. Evropljanin umire ili se vraća u Evropu posle nekoliko godina; paše i njihova garda odlaze u Damask ili u Carigrad, a Arapi beže u pustinju. Jerusalim je mesto gde svako stiže da bi razapeo šator, ali u kome niko ne ostaje. U svetom gradu svako dobija sredstva za život od svoje religije — pravoslavni i Jerمني žive od 12 000 ili 13 000 hodočasnika koji svake godine posećuju Jerusalim, a katolici od novčane pomoći i milostinje koje dobijaju od svojih jednovernika iz Francuske i Italije.»

Pored manastira i svetilišta hrišćanske nacije imaju u Jerusalimu mala naselja ili ćelije pripojene crkvi ili Svetom grobu, u kojima žive kaluđeri čija je dužnost da čuvaju Sveti grob danju i noću. U određenim periodima ove kaluđere zamenjuju drugi kaluđeri. Ove ćelije imaju samo jedna vrata, koja vode u unutrašnjost hrama, a kaluđeri-čuvari dobijaju hranu spolja kroz neki otvor. Vrata crkve su zatvorena i čuvaju ih Turci. Otvaraju ih samo za novac, a zatvaraju prema čuđi ili pohlepi.

Svađe između tih crkvnjaka su veoma ogorčene, kaže Mazarin. Sad zamislite te crkvnjake, koji ne samo što moraju da žive od tih svetilišta već moraju i da žive u njima zajedno!

Da bi se dovršila ova slika, treba se setiti da su oci katoličke crkve, skoro isključivo Rimljani, Sardinici, Napolitanci, Španci i Austrijanci, ljubomorni na francuski protektorat i voleli bi da ga zamene austrijskim, sardinskim ili napuljskim, a oba kralja, sardinski i napuljski, prisvajaju titulu kralja Jerusalima; uz to treba imati na umu da stalno stanovništvo Jerusalima broji 15 000 ljudi, od kojih su 4000 muslimani a 8000 Jevreji. Muslimani čine jednu četvrtinu i među njima se nalaze Turci, Arapi i Mavri, i oni su, naravno, gospodari u svakom pogledu, pošto na njih uopšte ne utiče slabost njihove vlade u Carigradu. Ništa nije ravno bedi i patnjama Jevreja u Jerusalimu, koji stanuju u najprljavijim delovima grada, nazvanim »haret-el-jahude«, između Siona i Morije, gde su se nalazile njihove sinagoge. Stalno su izloženi muslimanskom ugnjetavanju i netrpeljivosti; pravoslavni ih vredaju, katolici progone, a žive samo od mršave milostinje koju im doturaju njihova braća iz Evrope. Ali ni Jevreji nisu starosedeci,

već su došli iz raznih i dalekih zemalja, a u Jerusalim ih privlači samo želja da se nastane u Dolini Josafata i umru na samom mestu na kome se očekuje spasitelj. Jedan francuski pisac¹ kaže:

«U očekivanju smrti oni pate i mole se. Pogledi su im upravljani na planinu Moriju, gde se nekad dizao Solomonov hram i kome ne smeju da se približe; oni prolivaju suze zbog nesreće Siona i što su rasuti po celom svetu.»

Da bi još više unesrećili ove Jevreje, Engleska i Pruska su 1840. postavile jednog anglikanskog biskupa u Jerusalimu sa ciljem da ih preobrati u hrišćanstvo. On je dobio strašne batine 1845. godine, a ismejavali su ga podjednako Jevreji, hrišćani i Turci. Za njega se, u stvari, može reći da je bio prvi i jedini razlog za ujedinjenje svih religija u Jerusalimu.

Sada je jasno zašto se obično bogoslužjenje hrišćana u svetim mestima pretvara u beskonačne, očajne svađe između različitih grupa vernika; ali, s druge strane, ove svete svađe samo sakrivaju svetovnu bitku ne samo između država nego i celih naroda, i pitanje protektorata nad svetim mestima, smešno za Zapad ali veoma važno za Istok, jeste jedna od faza istočnog pitanja koje se neprestano pojavljuje, stalno prigušuje, ali nikad ne rešava.

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribune»,
br. 4054 od 15. aprila 1854.

Prevod s engleskog

¹ Famin

Karl Marx

[Parlamentarna debata o ratu]

London, utorak, 4. aprila 1854.

Jednu od odlika engleske tragedije, tako odurne za francuska osećanja da je Voltaire imao običaj da naziva Shakespeare-a pijanim divljakom⁽¹⁰⁸⁾, čini neobična mešavina uzvišenog i niskog, strašnog i smešnog, herojskog i lakrdijaškog. Ali nigde Shakespeare ne poverava budali zadatak da izgovori prolog za herojsku dramu. Ovaj izum pripada koalicionoj vladi. Milord Aberdeen je odigrao ulogu, ako ne engleske dvorske budale, a ono bar italijanskog Pantalona. Površnom posmatraču izgleda da se sva velika istorijska kretanja na kraju preobraćaju u farsu, ili makar u banalnost. Ali početi sa ovim — to je crta svojstvena samo tragediji koja nosi naslov *Rat protiv Rusije*, čiji je prolog izrecitovan u petak uveče u oba doma parlamenta, gde je odgovor vlade na kraljičinu prestonu besedu istovremeno pretresan i jednoglasno usvojen, kako bi se juče po podne predao kraljici, koja sedi na prestolu u Bakingemskoj palati. Postupak u Gornjem domu može se opisati vrlo kratko. Lord Clarendon je izneo gledište vlade, a lord Derby gledište opozicije. Jedan je govorio kao čovek na vlasti, a drugi kao čovek odstranjen sa vlasti. Lord Aberdeen, plemeniti grof na čelu vlade, »oštroumni« poverenik carev, »dragi, dobri i izvanredni« Aberdeen Louis-Philippe-a, »uvaženi džentlmen« Pija IX, iako je zaključio svoju besedu uobičajenim cviljenjem o miru, većim delom svog govora izazivao je buru smeha kod lordova, objavljujući rat ne Rusiji, nego londonskom nedeljnom listu »The Press«. Lord Malmesbury je uzvratilo plemenitom grofu; lord Brougham, »ta luckasta stara žena«, kako ga je nazivao William Cobbett, otkrio je da borba koja se preduzima ne spada u »lake«; grof Grey, kome je u njemu svojstvenom hrišćanskom duhu pošlo za rukom da britanske kolonije pretvori u najbednija prebivališta na svetu, podsetio je britanski narod da ton i raspoloženje sa kojima se vodi debata o ratu, osećanje mržnje ispoljeno protiv cara i njegovih kozaka ne odgovaraju duhu sa kojim jedna hrišćanska nacija treba da stupa u rat. Grof Hardwicke je izrazio mišljenje da su sredstva kojima Engleska raspolaže slaba za borbu protiv ruske flote; vojna snaga Engleske u Baltičkom moru ne sme biti manja od 20 dobro naoružanih i snabdevenih linijskih

brodova, sa disciplinovanom posadom, i ne sme započinjati borbu, kako se već dešavalo, sa gomilom tek regrutovanih ljudi, pošto je takva rulja na linijskom brodu za vreme vojne akcije gora od svake druge rulje. Markiz Landsdowne je ustao u odbranu vlade i izrazio nadu da će rat trajati kratko i da će se završiti pobedom, zato (i ovo je karakteristično za moć shvatanja plemenitog lorda) što »to nije dinastijski rat, koji povlači najzamašnije posledice i koji je najteže okončati«.

Posle ove prijatne conversazione¹, u kojoj je svako dao svoj sud, prestona beseda je usvojena nemine contradicente².

Sve novo što smo doznali iz ove conversazione svodi se na nekoliko zvaničnih izjava lorda Clarendona i na istoriju tajnog memoranduma od 1844. godine.

Lord Clarendon je izjavio da se »sada sporazum sa Francuskom sastoji naprosto iz *razmene nota*, koje sadrže utanačenje u pogledu vojnih operacija«. Prema tome, u ovom trenutku ne postoji *nikakav ugovor* između Engleske i Francuske. O Austriji i Pruskoj on je rekao da će prva očuvati oružanu neutralnost, a druga običnu neutralnost; ali,

»sa takvim ratom koji će se sada voditi kraj granica obe zemlje, biće nemoguće za obe sile da sačuvaju ma kakvu neutralnost«.

Najzad je izjavio da će mir do koga će dovesti predstojeći rat biti slavan samo »ako se hrišćanskim podanicima Turske zaista obezbede jednaka prava i slobode«.

Sada znamo da je šaik-ul-islam već zbačen zato što je odbio da sankcioniše svojom fetvom ugovor kojim se daje ova ravnopravnost; da je najveće uzbuđenje zahvatilo staro tursko stanovništvo Carigrada; a iz depeše primljene danas doznajemo da je car izjavio Pruskoj da je spreman da povuče svoje trupe iz Kneževina ako zapadnim silama pođe za rukom da nametnu Porti takav ugovor. Sve što on želi jeste da zbaci osmanlijsku vlast. Ako zapadne sile nameravaju da to učine umesto njega, on, razume se, nije tako lud da vodi rat protiv njih.

Sada pređimo na istoriju tajnog memoranduma kako je ja razumem iz govora Derbyja, Aberdeena, Malmesburyja i Granville-a. Trebalo je da memorandum bude

»privremen, uslovni i tajni sporazum između Rusije, Austrije i Engleske da bi se u pogledu Turske pripremile izvesne mere, na koje će Francuska, bez ikakve saglasnosti s njene strane, morati da pristane«.

Ovaj memorandum, tako opisan rečima lorda Malmesburyja, bio je rezultat tajnih savetovanja između cara, grofa Aberdeena, vojvode Wellingtona i ser Roberta Peela. Upravo na Aberdeenov savet car se obratio vojvodi i ser Robertu Peelu. Ostaje predmet spora između lorda i njegovih protivnika da li je memorandum sastavio grof

¹ razgovora — ² bez pgovora

Neselrode po carevom povratku u Petrograd posle posete Engleskoj 1844. godine ili su ga sastavili sami engleski ministri kao zapisnik carevih saopštenja.

Veza grofa Aberdeena sa ovim dokumentom razlikuje se od obične veze nekog ministra sa ma kojim zvaničnim dokumentom, što dokazuje, prema tvrđenju lorda Malmesburyja, *drugo pismo koje nije izneseno pred ovaj Dom*. Memorandum se smatrao izuzetno važnim, kao i dokumentom koji se ne bi smeo saopštiti drugim silama, uprkos Aberdeenovom uveravanju da je njegovu »suštinu« saopštio Francuskoj. U svakom slučaju, car nije znao da je do ovog saopštenja došlo. Dokument su sankcionisali i odobrili vojvoda od Wellingtona i ser Robert Peel. On nije bio podnesen na uvid i razmatranje Peelovoj vladi, čiji je član u to vreme bio lord Derby. On se nije čuvao sa običnim ispravama ministarstva inostranih poslova, nego se nalazio u tajnoj ostavi kod svakog ministra inostranih poslova redom, bez ikakve kopije u samom ministarstvu. Kad je lord Derby stupio na dužnost, on nije ništa znao o memorandumu, mada je i sam bio član Peelove vlade 1844. godine. Kad je grof Aberdeen napustio dužnost, on ga je predao u jednoj kutiji lordu Palmerstonu, a ovaj je opet predao Pandorinu kutiju svom nasledniku, grofu Granville-u, koji je, kako sam kaže, na zahtev barona Brunova, ruskog ambasadora, istu uručio grofu Malmesburyju po njegovom dolasku na položaj ministra inostranih poslova. No, po svemu sudeći, u međuvremenu je došlo do izmene ili, bolje reći, do krivotvorenja u originalnom potpisu dokumenta, pošto ga je grof Granville poslao grofu Malmesburyju sa napomenom da je to memorandum koji je sastavio *baron Brunov* na osnovu savetovanja između ruskog cara, ser Roberta Peela i lorda Aberdeena, dok se ime vojvode od Wellingtona uopšte ne spominje. Ne može se zamisliti nijedna druga pobuda za ovo lažno tvrđenje sem težnje da se prikrije važnost memoranduma time što će se on prikazati kao obična zabeleška ambasadora, a ne kao zvaničan dokument dvorske kancelarije u Petrogradu.

Rusija je pridavala toliki značaj ovom dokumentu da je 48 čarova po stupanju lorda Malmesburyja na dužnost baron Brunov došao i upitao ga da li ga je već pročitao; ali Malmesbury ga tada još nije bio pročitao, pošto su mu ga uručili tek nekoliko dana docnije. Baron Brunov mu je uporno predočavao da je neophodno pročitati taj dokument, za koji je tvrdio da *predstavlja ključ za sve pregovore sa Rusijom*. Međutim, od tog trenutka on uopšte nije više pominjao dokument članovima Derbyjeve vlade, očigledno smatrajući torijevsku vladu suviše nemoćnom i suviše privremenom za sprovođenje ruske politike. Decembra 1852. godine Derbyjeva vlada je podnela ostavku, i pošto je ubrzo, 11. januara, u Petrograd stigla vest o obrazovanju koalicione vlade, car je ponovo postavio ovo pitanje — dovoljan dokaz da je smatrao kabinet svih talenata^[9] pogodnim da dela na bazi ovog memoranduma.

I tako su veliku bruku izazvala otkrića koja su u Gornjem domu izneli najnepobitniji svedoci, pošto je svaki od njih bio predsednik vlade ili ministar inostranih poslova Velike Britanije. Engleski ministar inostranih poslova zaključuje sa Rusijom tajni »eventualni sporazum« — izraz upotrebljen u memorandumu — ne samo bez sankcije parlamenta nego i iza leđa svojih kolega, pošto su samo dvojica od njih posvećena u tajnu. Dokument se deset godina uskraćuje ministarstvu inostranih poslova i svaki ministar inostranih poslova redom čuva ga u tajnoj ostavi. Kad god neka vlada nestane sa scene, ruski ambasador se pojavljuje u Downing Streetu^[22] i daje na znanje novodošavšem da se mora pobliže upoznati sa ugovorom, tajnim ugovorom, koji je zaključen ne između zakonskih predstavnika nacije, nego između nekih ministara i cara, i da mora postupati onako kako mu propisuje ruski memorandum sastavljen u dvorskoj kancelariji u Petrogradu.

Ako to nije otvoreno kršenje ustava, ako to nije zavera i veleizdaja, ako to nije dosluh sa Rusijom, onda mi ne znamo šta se podrazumeva pod tim izrazima.

Istovremeno iz ovih otkrića saznajemo zašto je krivcima, koji se osećaju potpuno bezbednim, dopušteno da ostanu na kormilu države baš u doba očitog rata sa Rusijom, sa kojom su, kako je utvrđeno, neprestano kovali zavere; i saznajemo zašto je parlamentarna opozicija čista obmana usredsređena na to da krivce uznemirava, a ne da ih optužuje. Svi su ministri inostranih poslova, pa prema tome i sve vlade koje su jedna drugu smenjivale od 1844. godine, saučesnici, svako od njih je to postajao od trenutka kad je propustio da okrivlji svog prethodnika i kad je mirno primao tajanstvenu kutiju. Samom težnjom za prikrivanjem svaki od njih je postajao krivac. Svaki od njih je postajao učesnik u zaveri zatajivši je od parlamenta. Po zakonu je onaj ko krije ukradene stvari podjednako kriv kao i lopov. Otuda bi svaki sudski postupak uništio ne samo koaliciju nego i njene suparnike, i ne samo ove ministre nego i parlamentarne stranke koje oni predstavljaju, i ne samo ove stranke nego i vladajuće klase Engleske.

Primitiću, en passant¹, da je jedini govor održan u Gornjem domu koji je vredan pomena govor grofa Derbyja ali njegova kritika memorandumu i tajne prepiske — a isto mogu reći i za debatu u Donjem domu — ne sadrži ništa što vam već nisam izneo ranije u svestranoj analizi tog kobnog memorandumu i te neobične prepiske².

»Pravo objavljivanja rata je prerogativa, istinska prerogativa krunice; i ako se Njeno Veličanstvo obraća svom parlamentu i obaveštava ga da je našla za potrebno da se upusti u rat, to nije povod da se Donji dom izjašnjava o umerenosti ili neumerenosti toga rata. Njegova je dužnost, pod takvim okolnostima, da se okupi oko prestola, a tek docnije u pogodnoj prilici koja odgovara ustavu da prokomentariše politiku koja je možda dovela do rata.«

¹ uzgred — ² Vidi u ovom tomu, str. 114 - 123 i 124 - 136.

Tako je rekao g. Disraeli na sednici Donjeg doma, a tako su govorili i svi članovi Donjeg doma, pa ipak »The Times« ispunjava sedamnaest stubaca njihovim komentarima o toj politici. Zbog čega? Upravo zbog toga što to nije bila »prilika« i što bi njihovo naklapanje ostalo bez rezultata. Ali, moramo izuzeti g. Layarda, koji je izjavio otvoreno:

»Ako bi, saslušavši ga, Donji dom došao do uverenja da ponašanje ministara daje povoda za parlamentarnu interpelaciju, on ne bi odstupio od dužnosti koja mu je time nametnuta, i bio bi spreman da zamoli ministre da odrede u najbližoj budućnosti dan kad će moći da podnese tu interpelaciju.«

Sada ćete razumeti razlog zbog koga »The Times« počinje da sumnja u ispravnost asirskih otkrića g. Layarda.^[109]

Lord J. Russell, koji je pročitao prestonu besedu u Donjem domu, razlikuje se od lorda Clarendona samo svojom intonacijom reči integritet, sloboda, nezavisnost, civilizacija, čime je obezbedio sebi aplauze svoje prostije publike.

Gospodin Layard, koji je ustao da mu odgovori, učinio je grube omaške, čime je pokvario svoj inače značajan govor. Na prvom mestu, on je pokušao da utvrdi postojanje dva suprotna elementa u koalicionoj vladi, ruskog elementa i engleskog elementa, Aberdeenove frakcije i Palmerstonove frakcije, dok se u stvari ove dve frakcije međusobno razlikuju samo svojim jezikom i načinom ulaganja Rusiji. Jedan lider je pristalica Rusije zato što je ne razume, a drugi iako je razume. Prvi je prema tome otvoreni privrženik, a drugi — tajni agent. Prvi prema tome služi besplatno, a drugi je plaćen. Prvi je manje opasan jer se nalazi u otvorenoj oprečnosti sa osećanjima engleskog naroda, drugi je koban pošto se izdaje za ovaploćenje nacionalnog neprijateljstva prema Rusiji. Što se tiče g. Layarda, moramo pretpostaviti da on ne poznaje čoveka koga ističe nasuprot Aberdeenu. Za g. Disraelija, koji se služi istom suprotnošću, takvog izvinjenja nema. Nijedan čovek ne poznaje lorda Palmerstona bolje od tog vode opozicije, koji je već 1844. godine izjavio da još nikada inostrana politika nijednog ministra nije bila toliko zlokobna za britanske interese kao politika tog plemenitog lorda. Drugi promašaj g. Layarda bio je tvrdnje da je »The Times« neposredni organ Aberdeenove stranke jer je tajna i poverljiva prepiska, dva-tri dana po dolasku, pružala građu za njegove uvodnike, koji su nastojali da navedu zemlju da pristane na bezočnu pogodbu planiranu u Petrogradu, naročito za njegove članke u februaru i martu prošle godine. Layard bi bolje uradio ako bi, poput lorda Palmerstona, izveo zaključak da tu građu dostavlja ruska ambasada u Londonu, i tada bi dobio mogućnost da okrivi i »The Times« i ministarstvo inostranih poslova da su organi petrogradske vlade.

Deleći mišljenje da »The Times«, u stvari, predstavlja veću silu od koalicione vlade, ne zbog svojih stavova nego zbog podataka koji

otkrivaju izdajnički karakter ove tajne prepiske, navešću u celini izjavu g. Layarda protiv got lista.

•Prva od ovih tajnih depeša primljena je u Engleskoj 23. januara 1853. godine, a 26. istog meseca pojavio se u listu 'The Times' prvi od onih članaka na koje se on poziva. Sledeća depeša je stigla 6. februara 1853. godine, a 11. istog meseca, četiri dana docnije, pojavio se vanredni članak u listu 'The Times', iz koga će on sada citirati. U jednom delu članka se kaže: 'Ne mislimo da je cilj ruske politike da ubrza katastrofu na Istoku, i dobre usluge ove zemlje ponovo će biti ponudene da se ublaže opasnosti situacije koja postaje kritična. Ipak, ne možemo zaboraviti da se pokušaj produženja surove i iznurene turske vlasti u Evropi kupuje predajom plodnih pokrajina i mnogobrojnog hrišćanskog stanovništva varvarskoj upravi; a radovaćemo se kad civilizacija i hrišćanstvo budu kadri da isprave nepravde otomanskog osvajanja.'

'The Times' od 23. februara 1853. godine posle raznih komentara o iscrpljenosti Turske ponovo piše:

'Krajnju političku slabost, potpuno odsustvo sposobnosti i poštenja kod ljudi koji su još uvek njeni upravljači, smanjivanje muslimanskog stanovništva i iscrpenost državne blagajne Porta spaja, kao kakvom ironičnom suprotnošću, sa gospodstvom nad nekim od najplodnijih oblasti, najboljim lukama i najpreduzumljivijim i najumnijim narodom Južne Evrope... Teško je shvatiti kako je tako nesumnjivo veliko zlo moglo toliko vremena nalaziti branioce među političarima koji su ga smatrali relativnim dobrom; i mada smo svesni teškoća koje prate svaku promenu na teritoriji tako ogromne carevine, ipak smo skloni da očekujemo pre sa zadovoljstvom nego sa uznemirenjem približavanje vremena' — otkuda je 'The Times' znao da se to vreme približava? — 'kad će biti nemoguće produžavati gospodstvo takve vlade kao što je Porta nad takvom zemljom kao što je ta koja je sada potčinjena njenoj vlasti. Možda je to vreme manje daleko nego što se obično pretpostavlja; i možda neki mudri političari već pripremaju mere za slučaj takvog ishoda, čije je dalje odlaganje na neodređeno vreme van njihove moći. Ne verujemo i nećemo da kažemo da ma kakva kombinacija Austrije i Rusije neprijateljska prema teritorijalnim pretenzijama Otomanske Carevine sada postoji ili da se možda oblikuje bez znanja drugih evropskih sila. Imamo dovoljno osnova za pretpostavku' — kad 'The Times' tako tvrdi, znamo šta to znači — 'da je knez Menšikov upućen iz Petrograda u Carigrad kao izvanredni izaslanik sa izričitim ciljem da izjavi u ime cara Nikolaja da on kao poglavar pravoslavne crkve ne može da se potčini ili da dopusti da se istočna crkva potčini uslovima fermana koji je nedavno dobio francuski ambasador a koji se odnosi na sveta mesta u Svetoj zemlji.'

E sad, prva vest o misiji kneza Menškova stigla je depešama ser H. Seymoura od 14. i 21. februara. Važno je napomenuti da je 6. marta 1853. godine primljena depeša koja sadrži čitav plan ruskog cara o podeli Turske. Odgovor na nju, kako je već rečeno, poslat je tek 23. marta, a nijedna sednica vlade nije održana pre 13. marta, mada su neki članovi vlade dobili carev predlog nedelju dana ranije. Taj predlog nije iznesen pred kolege pre 13. marta, ali je zato prethodno saopšten listu 'The Times', jer 7. marta, sutradan po prijemu depeše, o kojoj tada još niko nije mogao znati sem dva ili tri člana vlade i koju tada nije mogao videti nijedan

službenik ministarstva inostranih poslova, pojavio se u tom listu iscrpan članak (»Čujmo! Čujmo!«), u kome se pored ostalog kaže:

„Stanje Turske Carevine i odnosi evropskih sila prema Istoku su predmeti o kojima bi za političare i nezavisnu štampu bilo korisno da razmisle da bi stvorili i formulisali svoja gledišta, iako je ostvarenje planova na koje bi se ova gledišta odnosila još preuranjeno i daleko. Državnici, obavezni da se bave svakodnevnim pitanjima i da se u svakoj prilici pridržavaju pravila takozvane državne neophodnosti, ograničeni su užim okvirima i verovatno ne bi bili kadri da iznesu neku novu ili originalnu ideju, ako joj prethodno javnost nije poklonila pažnju i o njoj razmislila.”

On je molio plemenitog lorda da obrati pažnju na reči koje slede, pošto se one odnose na prigovor koji je on izneo:

„Otuda se nismo nimalo iznenadili što je lord John Russell, osvrćući se na nesuglasice koje su nedavno izbile u Turskoj a naročito na njenim evropskim granicama, izrazio neslaganje sa mišljenjima iznesenim u poslednje vreme o ovome, i sa svoje strane ponovio u parlamentu, pod teretom zvanične odgovornosti, staru priču o integritetu i nezavisnosti Otomanske Carevine. Na nas, međutim, slični argumenti ne utiču.”

Kako je pisac članka saznao za neslaganje plemenitog lorda? (»Čujmo!«) »U članku se nastavlja:

„Mi, dakle, ne delimo mišljenje lorda Johna Russella da danas ne može biti veće nesreće za Evropu od dužnosti razmatranja šta treba činiti u takvom slučaju kao što je rasparčavanje te carevine.”

Neka Donji dom obrati pažnju na sledeće reči, koje se gotovo poklapaju sa rečima ruskog cara:

„Bila bi, držimo, daleko veća nesreća da rasparčavanje počne pre nego što se to pitanje razmotri.”

(»Čujmo! Čujmo!«) »To su upravo iste reči. Pisac nastavlja ovako:

„A ovde nam mora biti dopušteno da izrazimo čuđenje što jedan državnik ma i za trenutak meša politiku koju bi bilo umesno voditi u slučaju raspadanja Turske Carevine sa politikom koja je dovela do podele Poljske. Nesumnjivo, argument državne neophodnosti još ostaje kao podrška neprikosновенosti i nezavisnosti Turske Carevine; ali taj argument stoji usamljen nasuprot mnoštvu nezgoda i on, u stvarnosti, znači samo bojazan od rešavanja jednog ozbiljnog i nesigurnog pitanja. Međutim, predrasude o ovom pitanju, naročito podržavane poslednjih godina, toliko su ukorenjene, da se čak i pokušaj da se ono pretrese u svom istinskom značenju smatra u nekim krugovima kao čin političke pokvarenosti i kao povreda svih zakona kojima su nacije vezane među sobom.”

Sledeći članak se pojavio 10. marta. Donji dom možda nalazi da do sada nije dokazano da se pisac članka u listu »The Times« služi istim rečima koje su upotrebljene u depešama; ali članak koji će upravo biti pročitan otkloniće svaku sumnju u tom pogledu. Na dan 10. marta izišao je u listu »The Times« članak koji počinje rečima:

„Knez Menšikov stiže u određenijoj diplomatskoj misiji, i imamo razloga da verujemo da su njegova uputstva pomirljivija od uputstava grofa Leiningena.”

Sličnost izraza će se naći u depeši ser H. Seymoura od 21. februara:

„Njegova ekscelencija (grof Neselrode) želela je da me uveri da će uputstva koja će dobiti knez Mensikov imati pomirljiviji karakter.”

U članku se nastavlja:

„Usudujemo se da kažemo da se kod savremenih državnika ispoljava izvjesna oskudica sredstava kad moraju da se pozabave pitanjem koje se tiče civilizacije velikih pokrajina, vraćanja samom hrišćanstvu one prevlasti koju je nekad uživalo u svim delovima Evrope, progresivnog blagostanja miliona ljudskih bića; jedini izlaz koji je prihvatljiv za sve jeste da jednu tursku glavu ukrase turbanom i da sa njom postupaju kao da je ona još uvek simbol snage i moći.”

Devetnaestog marta je održana sednica vlade na kojoj se raspravljalo o depeši primljenoj 6. marta, a 23. marta je poslat odgovor na nju, koji sadrži sledeće redove:

„Mada se vlada Njenog Veličanstva oseća obaveznom da se pridržava načela i politike koji su izloženi u depeši lorda Johna Russella od 9. februara, ona ipak rado izlazi u susret carevoj želji da se ovaj predmet dalje i otvoreno razmatra.”

Istog dana „The Times” donosi članak u kome se mogu naći neke rečenice upotrebljene u depeši lorda Clarendona. Članak je počinjao ovako:

„Naše mišljenje o sadašnjem stanju i budućim izgledima Otomanske Carevine ne poklapaju se sa gledištem lorda Johna Russella koje je on izneo Donjem domu; ono se razlikuje od politike koju je naša zemlja vodila u prošlosti i u raznim prilikama, a potpuno se razlikuje od sistema koji veći deo londonske štampe pokušava da brani, ne tako sjajno i ne tako uspešno.”

Britanskoj štampi služi na čast što ne podržava gledište lista „The Times”, iako nema ono blistavo epigramsko pero koje je poljuljalo položaj jednog ministra kolonija i umalo nije oborilo jednu vladu. „The Times” dodaje pred kraj članka:

„On” (car) „je izjavio da je predmet njegovih težnji da održava dobre odnose sa našom zemljom i da zasluži njeno poverenje. Njegovi postupci ovom prilikom staviće na probu njegova uveravanja, i on ne može dati veći dokaz umerenosti i dobronamernosti prema Turskoj i ostaloj Evropi nego što je spremnost da u ovim pitanjima saraduje sa britanskom vladom, kao što je i ranije činio.”

Istog dana kad je „The Times” objavio da su njegova nastojanja da britansku javnost pomiri sa podelom Turske pretrpela neuspeh, u Petrograd je poslan odgovor na ovu depešu, odlagan 16 dana. (»Čujmo! Čujmo!«) »Nema potrebe dosadivati Donjem domu daljim citatima iz lista „The Times”.«

Gospodin Bright je podržao g. Cobdena da bi lordu Palmerstonu pružio još jednu priliku da stekne popularnost ruženjem Rusije i licemerno-energičnom odbranom ratne politike. Palmerston je pored ostalog izjavio:

»Mislim da je onima koji su duže pratili evropska zbivanja poznato da stav Rusije prema Turskoj ne potiče od juče ili onedavna.« (»Čujmo!«) »Zna se da već dugo stalna i utvrđena politika Rusije ide u pravcu nastojanja da se zaposedne bar evropski deo Turske, a potom i azijske Turske. Ova politika se vodi sa nepokolebljivom istrajnošću. Ona se nikad nije gubila iz vida. Kad su prilike bile povoljne, činjen je korak napred, a kad bi se ukazale prepreke, taj korak se povlačio natrag; ali samo da bi se iskoristila sledeća prilika.« (»Čujmo! Čujmo!«) »Odlaganje nije

nikad bilo sredstvo da se Rusija stiša ili navede da napusti svoje planove. Njena politika se sastojala u tome da uvek ima u vidu jedan cilj — da ne žuri, da ne izgubi predmet svojih pretenzija preuranjenim otimanjem, nego da posmatra kurs ostalih evropskih vlada i da iskoristi svaku priliku koja bi se mogla pružiti, pomoću koje bi postigla čak i najmanji napredak ka konačnom cilju svojih stremljenja.*

Ako se sada uporedi ova izjava lorda Palmerstona sa izjavama koje je dao 1829, 1830, 1831, 1833, 1836, 1840, 1841, 1842, 1843, 1846, 1848, 1849. godine, pokazaće se da gornja izjava manje služi kao odgovor g. Brightu nego sopstvenoj ranijoj politici^[110]. Ali dok ovaj lukavi neprijatelj pridobija simpatije javnosti ovakvim napadima na Rusiju, on, s druge strane, obezbeđuje sebi carevu naklonost sledećim zapažanjem:

«Da li ja prebacujem ruskoj vladi što vodi takvu politiku? Politika proširenja koja se sprovodi legitimnim sredstvima jeste politika koju možete osuditi kao opasnu za sebe, kojoj se možete suprotstaviti kao štetnoj po nezavisnost i slobodu drugih država, ali koja ne daje povod za prekor vladi koja je vodi, pod uslovom da je vodi otvorenim, iskrenim i opštepriznatim sredstvima, bez prikrivanja, bez izvrđavanja i bez obmanjivanja. Žao mi je što moram reći da u svim ovim nedavnim pregovorima ruska vlada nije izabrala otvoren i prav put, koji bi je opravdavao u priznavanju i smelom proklamovanju njene politike.»

Ipak, jedini prekor koji bi se mogao uputiti ruskoj vladi bio je upravo, kako se izrazio g. Disraeli, njena *kobna otvorenost*. Prema tome, osuđujući samo ono što Rusija nije učinila, Palmerston potpuno opravdava ono što je ona stvarno učinila.

Disraelijeva kritika tajnih dokumenata bila je kao i obično pametna, ali je promašila zbog njegove izjave da nije umesna, i da se on obratio Donjem domu jedino u nameri da podrži prestonu besedu. Mučno je gledati čoveka njegove darovitosti kako se ulaguje nekakvom Palmerstonu, ne samo u Donjem domu nego i u svom uglednom organu »The Press«, iz tako niskih pobuda kao što su karijerizam i razlozi stranačke politike.

Na jučerašnjoj sednici Donjeg doma ser J. Graham je izjavio da je dobio vest da je flota uplovila u Crno more i da se nalazi u blizini Varne.

U Gornjem domu lord Aberdeen je objavio da će u utorak, 11. aprila, predložiti odlaganje zasedanja Gornjeg doma do četvrtka, 27. aprila.

Naslov originala:
The War Debate

Prvi put objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«,
br. 4055 od 17. aprila 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

[Rusija i nemačke države — Cene žita]

London, petak, 7. aprila 1854.

Sinoć je lord Clarendon izjavio u Gornjem domu da je »imao razloga da poveruje« da je vest o iskrcavanju 400 Rusa u Dobrudži, koji su došli transportnim brodovima iz Odese, netačna. Nije mu poznato da je ruska flota napustila Sevastopolj, koji, s vremena na vreme, osmatraju engleski i francuski parobrodi. U vezi sa navedenom neaktivnošću flota on bi hteo da kaže da se blokada Sevastopolja i Odese može preduzeti samo uz učešće cele savezničke flote, što bi predstavljalo opasan poduhvat u nepogodno godišnje doba. Zbog toga je uveren da je bilo veoma taktički što su flotu zadržali u Beikosu. Bečki dopisnik lista »The Times« slaže se u ovome sa lordom Clarendonom i štaviše otkriva prave pobude njegove politike. Otkako se doznalo za pregovore o »oslobođenju hrišćana«, nikad nije bojazan od nereda u Carigradu bila opravdanija, i pokazalo bi se krajnje »netaktički« izvesti flote iz Bosfora pre no što stigne dovoljan broj kopnenih snaga, tj. dovoljnih da se učutkaju Turci.

U Donjem domu lord John Russell je rekao da odgovornost za grčke ustanke leži na atinskom dvoru, koji ih je pomagao najpre tajno, a sad javno.

Ovonedeljna debata nije ni po čemu zanimljiva osim što je g. Moor predložio da specijalna komisija razmotri slučaj postavljanja H. Stonora za sudiju u koloniji Viktorija, pošto je jedan odbor Donjeg doma podneo izveštaj u kome optužuje H. Stonora za podmićivanje prilikom izbora u okrugu Sligo 1853. godine. Donji dom je odobrio imenovanje specijalne komisije. Optužba protiv g. Stonora, međutim, samo je izgovor za obnavljanje borbe između dveju frakcija pocepane Irske brigade^[111]. Do kog je stepena licemerna klika gospodina Gladstone-a i njegovih pilovskih pristalica upletena i urnešana u ove irske skandale, može se videti iz sledećeg zapažanja lista »The Morning Post«:

«U objavljenim pismima, u glasinama koje se šire i u dokumentima podnetim odborima parlamenta u toku nekoliko poslednjih nedelja, mnogo se računa na to da se pojača sumnja da se pilovski deo koalicije već duže vremena sistematski koristi agentima da bi uticao na izbore u Irskoj i da ih za tu svrhu bogato snabdeva novcem. Vojvoda od Newcastle-a se specijalno kompromitovao... Izgleda sigurno da je prema njegovom uputstvu održana konferencija o pitanju unapređenja lica koja su vršila izborne mahinacije.»

Današnji broj lista »The Daily News« objavljuje ugovor između Francuske, Engleske i Turske, koji, međutim, sadrži sporazume samo o vojnim akcijama. Zapadne sile se dobro čuvaju da ne formulišu u nekom ugovoru stvarne uslove svoje »pomoći sultanu«. Njih nameće lord Stratford de Redcliffe i njegov aparat za zastrašivanje in loco¹, a zatim to prikazuje kao dobrovoljni akt turske vlade.

Mirovna misija princa Mecklenburga u Berlinu nije imala u vidu nikakav drugi cilj osim da snabde pruskog kralja novim izgovorom da se drži po strani od zapadnog saveza. Iz Berlina su me obavestili da će Rusija priznati švedsku izjavu o neutralnosti tek pošto se kralj obaveže da će ponovo narediti komandantima švedskih luka da primenjuju stare propise, prema kojima se više od četiri strana ratna broda ne sme ukotviti na domaku topova bilo koje luke. Pošto ovakvo naređenje znatno odstupa od odredaba o neutralnosti koje su donele Švedska i Danska, treba očekivati nove pregovore između skandinavskih zemalja s jedne i zapadnih sila s druge strane. U Stokholmu vlada opšte uverenje da će se Rusi odreći okupacije Alanda, porušiti svoja utvrđenja na tom ostrvu i odneti topove i ostali ratni materijal. Telegram koji je danas primljen govori da je ova mera već izvršena.

Austrijski corps d'observation² u jugoistočnim delovima Mađarske nalazi se sada u punoj ratnoj gotovosti i razmešten je na razne položaje koji su mu dodeljeni. Za koncentraciju je potrebno deset do dvanaest dana. Nemački listovi uglavnom smatraju da će ova vojska biti određena da napadne tursku vojsku s boka u slučaju da se Austrija aktivno pridruži Rusiji, a to ne predstavlja nikakvu teškoću. Ali Austrijanci mogu ući u Tursku ili preko Mehadije, gde bi tursku vojsku imali pred sobom, ili preko Beograda, gde bi se našli u istoj liniji sa proširenim turskim levim krilom. Zato je mnogo verovatnije da će Austrijanci, ako budu ulazili u Tursku sa neprijateljskim namerama, krenuti od Beograda na Sofiju preko Kruševca i Niša; čak i u tom slučaju Turci bi imali kraći put do Sofije, ako bi pošli od Vidina pravo na jug.

U izveštaju pruskog komiteta za zajam podnetog skupštini izložena je politika Pruske u odnosu na istočno pitanje, i objavljeno je nekoliko diplomatskih dokumenata koji još nisu dospeli u englesku

¹ na licu mesta — ² osmatrački korpus

štampu. Zato nameravam da vam iznesem neke važne izvode iz tog izveštaja.

Krajem januara ruski ambasador u Berlinu predao je jedan predlog pruskoj vladi u isto vreme kad je grof Orlov podneo predloge austrijskom dvoru, prema kojima tri dvora, pruski, austrijski i ruski, treba da potpišu zajednički protokol. U preambuli nacrtu ovog protokola kaže se da je pobuda ove zajedničke obaveze želja da se još više učvrsti savez ove tri sile pred opasnošću koja ugrožava evropski mir, i da se regulišu odnosi kako među njima samima tako i sa zapadnim silama pred predstojećim kritičnim događajima. Ovaj nacrt sadrži sledeće tri tačke:

1. Obe nemačke države formalno se obavezuju, u slučaju aktivnog učešća Francuske i Engleske u rusko-turskom ratu, da će se striktno pridržavati neutralnosti; i izjavljuju da su rešene, ako zapadne sile ponovo budu vršile na njih pritisak i pretile im, da brane svoju neutralnost — ako je potrebno, i oružjem.

2. Tri države će smatrati da je svaki napad na teritorije Austrije, Pruske ili ma koje nemačke države od strane Francuske ili Engleske povreda njihove teritorije, i braniće jednu drugu, ako to okolnosti budu zahtevale, a u skladu sa zajedničkim vojnim sporazumom (koji sada u Berlinu utanačuju general Heß i pruski ministar rata).

3. Ruski car ponavlja uveravanje da namerava da završi rat *čim mu to dopuste njegovo osećanje dostojanstva i dobro shvaćeni interesi njegove carevine*. Uzimajući, međutim, u obzir da krajnji ishod događaja može da izmeni postojeće stanje u Turskoj, Njegovo Veličanstvo se obavezuje da u slučaju ma kakvog sporazuma sa pomorskim silama u tom pitanju, ne donosi konačnu odluku bez prethodne saglasnosti *njegovih nemačkih saveznika*.

Uz ovaj nacrt priložena je depeša grofa Neselrodea, u kojoj kancelar podseća Prusku i Austriju na važnost ovog trojnog saveza koji je tako dugo bio štiti Evrope. Usled ratne opasnosti njegov carski gospodar smatra sebe obaveznim da se obrati svojim prijateljima i saveznicima ozbiljnim apelom. Njihov zajednički interes im nalaže da tačno odrede svoj položaj u ovim važnim događajima. Podvlačeći jednostrano istupanje zapadnih sila, on je skrenuo pažnju na njihovo prenebregavanje interesa nemačkih država. Rusija postupa drukčije. Ona je spremna da sama ponese teret rata i da ne traži ni žrtve ni pomoć od svojih prijatelja i saveznika. Blagostanje obeju država i Nemačke zavisi od njihovog saveza. Na taj način oni će uspeti da spreče širenje krize, a možda i da je skrate. Ruska depeša dalje ispituje tri mogućnosti koje se pružaju nemačkim državama: zajedničku akciju sa Rusijom protiv pomorskih sila; savez pomorskih sila protiv Rusije i, najzad, strogu neutralnost. Što se tiče saveza sa Rusijom, car ga ne zahteva, a što se tiče akcije protiv njega, ona je nemoguća ako nemačke države ne podlegnu pretnjama zapadnih sila. To bi značilo pokoravanje sramnoj neophodnosti da bi se dočekala žalosna budućnost.

Rusija, nedostupna na svojoj teritoriji, ne boji se ni vojnih invazija ni još ubitačnijih invazija revolucionarnog duha. Ako bi je njeni saveznici napustili, ona bi znala kako da se ograniči na sopstvena sredstva i postarala bi se da se i u budućnosti ne oslanja na saveznike. (Gospodin Neselrode piše svoju depešu na nemačkom, trudeći se da prevod na drugi jezik bude očajnički težak. Kao primer njegovih vežbi na nemačkom, citiraću ovu poslednju rečenicu i u originalu:

«Wenn seine Alliierten es verliessen, so würde es sich gesagt sein lassen, sich auf sich selbst zurückzuziehen und sich so einrichten, ihrer in Zukunft entbehren zu können.»

Ali car ima puno poverenje u poznata mu osećanja njegovih prijatelja i saveznika, i u njihove hrabre armije, koje sa ruskom vojskom odavno vezuje zajednički prolivena krv (Bluttaufe) i nepobitna istovetnost principa. Zato ruska vlada jedino treću mogućnost smatra vrednom pažnje nemačkih dvorova, jer odgovara njihovim interesima, kao i pogodnom da očuvanjem njihove posredničke uloge ispuni posebne želje Rusije. Međutim, ova neutralnost ne sme, razume se, biti neodređena, ili samo privremena, ili pasivna, zato što bi takav stav svaka zaraćena strana, a naročito Rusija, smatrala neprijateljskim. Ta neutralnost treba pre da se zasniva na principima (Svete alijanse) koji su, kroz mnoga iskušenja, obezbedili opšte spokojstvo i svetski mir. Dužnost je nemačkih država da sprovede ove principe svoje politike, ako je potrebno, i oružjem. Ako jedna od dve pomorske sile (Francuska) smišlja ili izvrši napad na Nemačku, druga (Engleska) će odmah promeniti svoj stav. U svakom slučaju, ako bi se tako nešto dogodilo, Rusija bi bila spremna da svim svojim raspoloživim snagama pomogne Nemačku.

Ovaj predlog je odbijen u Berlinu, a nekoliko dana kasnije i u Beču. Manteuffel, koji je tada još igrao ulogu nezavisnog državnika, izjavio je u jednoj depeši upućenoj Petrogradu da Rusija, pretvarajući se da ne traži pomoć Pruske, ipak tu pomoć traži na posredan način, željom da obnovi trojni savez. »Što se tiče revolucionarnog duha koga se Rusija ne boji, on bi primetio da ga je i Pruska ugušila bez strane pomoći.« Nezavisni ministar, koji je »spasao« Prusku stavljajući se na čelo kontrarevolucije, ne može da sakrije srdžbu kad vidi da se Pruska, koja nema Mađarsku, stavlja u isti red sa Austrijom.

Dok se Pruska ovako hvališe svojom bezbednošću, druga dokumenta na koja se ukazuje u izveštaju dokazuju da je poslednjih dana februara Austrija podnela Pruskoj nacrt ugovora koji treba da se zaključi između četiri sile. Pruska je odbila taj nacrt depešom od 5. marta. Ali je karakteristično za tu državu što ona u isto vreme izjavljuje da vlada Friedricha Wilhelma IV još i sada smatra da je saglasnost ove četiri sile najbolje sredstvo da se nade zadovoljavajuće rešenje krize. U skladu s tim Austrija je takođe bila primorana da odbije sporazum koji bi značio kraj dvosmislenog položaja obe nemačke države.

Pruska depeša od 16. marta sadrži sledeći važan pasus:

»Pruski kabinet se upoznao sa merama koje je preduzela Austrija da bi zaštitila svoje interese na jugoistočnim granicama. Tačno je da je Pruska, kao i ostale nemačke države, morala da štiti svoje posebne interese; ali to ne treba da isključuje sporazum s Austrijom. Naprotiv, Pruska je bila spremna da pristupi sporazumu ukoliko to zahtevaju nemački interesi. Zbog toga ona očekuje obaveštenja o sledećim tačkama:

1. Da li je Austrija spremna, da bi sačuvala mir svojih graničnih oblasti, da okupira susedne turske provincije?

2. Da li će ona zauzeti te turske provincije i držati ih kao zalog do uspostavljanja mira?

4. Da li ona namerava da aktivno učestvuje u ratu?»

Od odgovora na ovih nekoliko pitanja potpuno zavisi do kakvog će zaključka doći Pruska u pogledu mera koje treba da preduzme da bi zaštitila nemačke interese i da li bi mogla išta učiniti da ublaži pritisak koji na Austriju vrše *zapadne sile* (ne Rusija!).

Pruska vlada je 14. marta uputila cirkularnu notu nemačkim dvorovima u jednom smislu, a austrijska vlada u suprotnom smislu. U pruskom cirkularu se kaže da će predstojeći rat biti čisto lokalnog karaktera. Austrija, naprotiv, drži da će borba verovatno uzeti tok koji će duboko zadirati u njene odnose. Dokle god okolnosti budu to dopuštale, ona neće učestvovati u ratu; ali ona mora razmotriti mogućnosti svog učešća u njemu. Interesi koji stoje u vezi s ovim pitanjem su tako isto i interesi nemačkih država. Zbog toga carska vlada veruje da bi u tom slučaju Pruska i ostali nemački dvorovi ujedinili svoje snage sa snagama Austrije. Nemački savez^[59] bi tada bio pozvan da pokaže da, bez obzira na svoj sadašnji odbrambeni stav, ume da igra i aktivnu ulogu u tom pitanju. Austrija bi dala naknadnu izjavu čim bi bio objavljen rat između zapadnih sila i Rusije. Ako bi postojalo još neko sredstvo da se spreči povećanje opasnosti koje sada prete Evropi, ono bi se našlo u zajedničkoj akciji Austrije i Pruske uz podršku članica Nemačkog saveza.

Poslednja, ali ne baš najmanje zanimljiva vest koju sadrži izveštaj jeste melanholičan odgovor g. von Manteuffela na jedno pitanje članova komiteta: da Rusija pruskoj vladi nije ni reči rekla o svojim planovima deobe.

U zaključku saznajemo iz ovog dokumenta da opsenarskim veštinama bečkih konferencija^[112] još nema kraja. Naprotiv, u njemu se konstatuje, na osnovu tvrđenja pruskog premijera, da se upravo sastavlja novi protokol koji će učvrstiti trajno *razumevanje između četiri sile*.

Cene na tržištu žita opet skaču. Uzrok nedavnog pada u Francuskoj i Engleskoj bio je pritisak na špekulante, koji su zbog nedostatka dovoljnog kapitala i oskudice na novčanom tržištu bili naterani na prinudne prodaje, što je prepunilo tržišta. Drugi razlog bilo je to

što su trgovci, mlinari i pekari dopustili da im se zalihe iscrpe, u uve-
renju da su ogromni tovari na putu za evropske luke. Zbog toga, sma-
tram kao i ranije da su cene još daleko od svog maksimuma. Izvesno
je da ni u jednoj protekloj godini nije bilo tako pogrešnih i varljivih
špekulacija sa verovatnim i mogućim snabdevanjem žitnog tržišta kao
ove godine, nije bilo toliko iluzija, koje su u velikoj meri podstakli
listovi pristalica slobodne trgovine.

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribune»,
br. 4059 od 21. aprila 1854.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Položaj armija u Turskoj

Kad je prvi put primljena vest o ruskoj okupaciji Dobrudže, i još dugo pre nego što su se stvarne namere Rusa pri prelazu Dunava mogle shvatiti iz njihovih postupaka, izneli smo mišljenje da ideja vodilja ove operacije nije ništa drugo do poboljšanje njihovog odbrambenog položaja. Da je ovo zaista bio slučaj, pokazali su svi njihovi potonji koraci kao i koraci njihovih protivnika. Rusi su poslali u Dobrudžu 40 do 50 hiljada ljudi, koji nisu, sudeći po pouzdanim obaveštenjima, prešli liniju Černavoda-Kustendži. Izgleda da su poslali podjednak ako ne i veći broj vojnika u Kalaraš, preko puta Silistrije, u nameri da ugroze ili, pod povoljnim okolnostima, i da napadnu ovo utvrđenje. Povukli su sve svoje trupe zapadno od Bukurešta, izuzev zaštitnice, koja je, nesposobna da se drži duže pred Kalafatom, po svemu sudeći napravila mali izlet na suprotnu srpsku obalu Dunava, očigledno da bi pokazala da Rusi ne vode računa o neutralnosti Srbije, i ispitala kakvo će dejstvo proizvesti prisustvo nekoliko ruskih uniformi na srpsko seljaštvo — ili čak možda da bi pružila priliku Austriji za okupaciju ove zemlje.

Nema nikakve sumnje da ćemo vrlo skoro čuti da su Rusi napustili celu Donju Vlašku, a kakav će onda biti položaj Rusa? Njihova linija će se protezati od Tirgovišta preko Oltenice i Kalaraša do Černavode, a odatle preko Dunava do Crnog mora kod Kustendžija. To je u stvari položaj kojim žrtvuju više tla nego što time dobijaju. Ovako stoji stvar uprkos činjenici što je ovo skraćenje ruskog fronta samo po sebi prednost. Istovremeno to je kretanje njihovih trupa nalevo, usled čega se njihova linija odstupanja, ranije u pravcu produženja ovog fronta, sada nalazi okomito iza njega. Pre dva meseca Omer-paša im je mogao preseći odstupnicu naprosto prelazeći Dunav na svakoj tački između Silistrije i Hiršove; ali sada se to ne može učiniti — sem, možda, iskrcavanjem trupa blizu ušća Dnjestra. I upravo u tome leži velika prednost ove operacije — prednost koju ne umanjuje čak ni opasnost od rasporeda korpusa u Dobrudži u obliku duguljastog pravougaonika, čija je jedna strana zatvorena jakim položajima neprijatelja, druga morem, a ostale dve dvema okukama Dunava, sa svega tri mosta za vezu, prebacivanje pojačanja ili za povlačenje.

Ali ovim se iscrpljuje prednost koju su Rusi stekli. Dobili su položaj sa koga se mogu povlačiti, ali sa koga ne mogu krenuti u ofanzivu. Ispred njih, od Oltenice do Černavode, leži Dunav, preko koga se može preći samo na nekoliko tačaka, a ove tačke su zaštićene ili jakim baterijama na obali koja dominira ili, kao na primer kod Silistrije, stalnom tvrđavom. Dalje, od Černavode do mora, nalaze se jezera i močvara Karasu, Trajanov zid (ponovo osposobljen za odbranu na mestima prelaza), tvrđava Kustendži, i na boku, u Crnom moru, savezničke flote. Iza Dunava, kao i iza Trajanovog zida, prostire se relativno neplodna oblast, uglavnom sa visinskim zemljištem, ispresecana u svim pravcima strmim jarugama koje su stvorile mnogobrojne reke bez ikakvih mostova. Ova oblast svakako nije neprohodna za armiju, ali kroz nju može proći samo armija koja sme sa sigurnošću očekivati da će na drugoj strani naći pogodno položaje, slabog neprijatelja i izobilje namirnica i hrane za konje. Međutim, ovde je upravo obrnuto. Ako Rusi budu preduzeli ofanzivu od Trajanovog zida i od Oltenice ili Turtukaja prema Pazardžiku i Razgradu, oni moraju ostaviti deo vojske za sobom da blokira Silistriju i motri na Ruščuk. Tako oslabljeni oni prolaze kroz težak teren do Razgrada i Pazardžika, i kuda stižu? Pravo pred ogranke planine Balkan, koji presecaju njihovu liniju fronta i koje moraju proći u razdvojenim odredima različitim putevima u raznim pravcima. Pod pretpostavkom da oni ovo pokušaju, njihovi odvojeni odredi se izlažu opasnosti da budu potučeni po delovima od strane koncentrisanih snaga koje iznenada nadiru iz Šumle i kojima ni u kom slučaju ne mogu preseći dostupnicu. Ali pretpostavimo da oni čak savladaju sve ove teškoće i da se pojave, recimo, sa 100 000 vojnika u okolini Šumle i Varne — šta onda? Šumla ima takav položaj koji ne samo može da brani 40 000 ljudi protiv 100 000, nego tu čak ni veće snage nisu u stanju da drže manje u šahu. U isto vreme Šumla pokriva Varnu, koju na drugom boku pokrivaju savezničke flote. I Varna i Šumla zajedno obrazuju daleko jači položaj nego što su 1849. godine obrazovali Verona i Lenjano na reci Adidže za feld-maršala Radetzskog, kad su ga sa svih strana pritiskivali Pijemontljani i italijanske ustaničke trupe. Sem toga, Šumla i Varna imaju kao dopunu Ruščuk i Silistriju, koji leže u pravcu neprijateljskih krila i koji se, ma kako izgledali slabi sami po sebi, ne mogu uspešno napasti dok god su glavne snage turske armije kadre da vrše ispad iz Šumle i u jednom i u drugom pravcu. Oba utvrđenja se nalaze na Dunavu, Silistrija prema desnom središtu sadašnjeg ruskog položaja, Ruščuk na njegovom desnom krilu. Oni moraju biti blokirani na desnoj obali reke; to znači da se opsadničke trupe moraju rasporediti neposredno između ovih utvrđenja i Šumle, gde, po svemu sudeći, Omer-paša koncentriše glavninu svojih trupa. Snaga koja opasuje Ruščuk i Silistriju mora, prema tome, biti dovoljno jaka da se odupre ne samo garnizonima iz ovih utvrđenja nego i bar dvema trećinama turske armije koncentrisane u Šumli. S druge

strane, ako ruska armija preduzme ofanzivu preko Pazardžika, ona takođe mora biti dovoljno jaka da se odupre dvema trećinama armije iz Šumle na otvorenom polju. Sem toga, moraju se izdvojiti trupe za blokadu Varne bar sa severne strane, i ako je moguće i sa južne strane; jer, ako se Varna ne blokira, ona se ne može zauzeti, a dok se ona ne zauzme, Rusi ne mogu preći planinu Balkan. Ako, pored svih ovih zahteva, uzmemo u obzir odrede neophodne za obezbeđenje komunikacija između raznih korpusa na dugoj liniji od Ruščuka do Varne kao i za obezbeđenje snabdevanja, nema nikakve sumnje da za uspešnu ofanzivu na Šumlu i Varnu, dve odlučujuće tačke odbrane istočnog Balkana, Rusi moraju imati više nego dvostruke snage u poređenju s onim koje Turci mogu koncentrisati u Šumli.

Iz ovih činjenica vidimo da su Turci postupali veoma mudro. Napuštanje Dobrudže je prvi neosporan i nepobitan dokaz Omer-pašine velike ratne veštine. Ovu oblast i njene tvrđave ne vredi braniti. Umesto da se izlaže porazima i gubicima u ljudstvu i materijalu, turski general je odmah naredio svojim trupama da napuste svaku tačku čim to postane moguće bez opasnosti po odstupanje uopšte, i da se povuku do Trajanovog zida. Tako su Rusi postigli laku prividnu pobedu, dok su im Turci pri tom nanosili ozbiljne gubitke i zauzimali pogodan odbrambeni položaj pre nego što je protivnik mogao da im vrati ravnom merom. Turci drže garnizone samo na važnim mestima, i tamo gde glavna armija ili flota na Crnom moru mogu da ih podrže. Tako će oni biti u stanju da između Šumle i Varne koncentrišu u slučaju potrebe bar 80 000 ili 90 000 ljudi, snaga koja se može pojačati brzim dovlačenjem nekih trupa koje su poslate u Kalafat zbog političke panike, a ne iz nekog stvarnog razloga. A da Rusi prebace preko Dunava dvostruko veći broj vojnika, ili čak i više od toga, isključeno je, bar za vreme ovog pohoda. Tvrdeći ovo pretpostavljamo da oni stvarno nameravaju da izvrše snažnu ofanzivu i ne uzimamo u obzir mogućnost dolaska pomoćnih anglo-francuskih trupa, čije bi prisustvo učinilo da svaki prelazak preko Balkana bude bezumlje. Razmotrili smo pitanje upravo u ovoj svetlosti, jer je važno upoznati se sa stvarnim stanjem sadašnjih zaraćenih strana. Bez ikakve sumnje, ako bi Rusi i Turci sami među sobom vodili ovaj rat, Carigrad bi, čak i pošto su usled diplomatskih odugovlačenja Turci izgubili nadmoćnost potrebnu za ofanzivne akcije, bio bar ove godine dosta bezbedan od ruske invazije.

Naslov originala:

The Position of the Armies in Turkey

Napisano 13. aprila 1854.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

New-York Daily Tribune,
br. 4065 od 28. aprila 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

[Nota Rešid-paše — Italijanski list o istočnom pitanju]

London, utorak, 18. aprila 1854.

Kažu da su najzad vlade Francuske i Engleske izmenjale kopije jednog ofanzivnog i defanzivnog ugovora od pet članova. Njegova sadržina nije još poznata.

Ugovor između Austrije i Pruske nije još zaključen. Pitanje u kome se razmimoilaze tiče se okupacije granica koje dodiruju rusku Poljsku sa čime se pruski dvor delimično ne slaže.

U Atini je 6. aprila održano blagodarenje u čast godišnjice nezavisnosti Grčke. Nisu prisustvovali ambasadori zapadnih sila. Istog dana atinski list »Observer« zabeležio je šesnaest kraljevskih ukaza kojim se prihvata ostavka dvadeset i jednog generala, pukovnika i drugih oficira, koji svi nameravaju da se pridruže ustanicima. Sledećeg dana u Atinu je stigla vest da su ustanici strahovito potučeni u blizini Arte. Samo mesto gde se odigrala bitka pokazuje da ustanak nije ni najmanje napredovao i da su njegove žrtve do danas bili samo grčki seljaci nastanjeni u krajevima koji se graniče sa Kraljevinom Grčkom.

Vi se sećate da su 1827. godine ambasadori Rusije, Engleske i Francuske zahtevali od Visoke porte da povuče sve Turke iz Grčke bez obzira da li su tamo nastanjeni ili ne. Pošto Turci nisu hteli da poslušaju, na to ih je naterala bitka kod Navarina. Slično naređenje je sada izdala Visoka porta protiv Grka; i pošto engleske novine nisu objavile ni pismo Rešid-paše g. Metaksasu, grčkom ambasadoru, niti cirkular lorda Stratforda de Redcliffe-a britanskim konzulima, šaljem vam njihov prevod iz lista »Journal de Constantinople« od 5. aprila:

*»Odgovor Rešid-paše, ministra inostranih poslova,
na notu gospodina Metaksasa*

Carigrad, 3. redžeba 1270 (1. aprila 1854)

Upoznao sam se sa notom koju ste mi uputili 26. marta u vezi sa Vašom odlukom o napuštanju ove prestonice. Pošto vlada Visoke porte nije dobila od grčke

vlade odgovarajuće zadovoljenje kao odgovor na svoj opravdani protest, a pošto je chargé d'affaires¹ Visoke porte morao da napusti Atinu u skladu sa uputstvima koja je dobio, bilo bi uputno, gospodine, da i Vi napustite grad. Zbog toga Vam shodno Vašem zahtevu šaljem Vaš pasoš. Pošto su od danas prekinuti diplomatski i trgovinski odnosi između dve zemlje, odlučili smo da se grčke kancelarije u raznim oblastima našeg carstva kao i grčki konzuli vrate odmah u svoju zemlju. Trgovci i ostali grčki podanici u Turskoj takođe moraju napustiti Carigrad; ali da bi se zaštitili interesi grčke trgovine, dajemo im rok od petnaest dana. Što se tiče onih koji žive u unutrašnjosti, ovaj rok će se računati od dana prijema naredenja za odlazak. Imamo sigurne dokaze da upad u naše granične oblasti nije rezultat namera grčke vlade, već pre njene popustljivosti. Iako carska vlada ima neosporno pravo da zaustavi i konfiskuje sve brodove koji se nađu u našim lukama, kao zalog za veoma znatne troškove kojima smo izloženi, moj uzvišeni gospodar smatra da njegovom smislu za umerenost više odgovara da ne nanosi nikakve gubitke grčkim podanicima zbog stvari koja se tiče samo grčke vlade. Kad ta vlada bude imala više osećanja za pravičnost i bude više vodila računa o pravima drugih naroda i o odredbama jus gentium-a², tada će biti prilike da se ispita problem troškova koje je izazvao ovaj ustanak. Zbog toga se dopušta svim grčkim brodovima da se bez ikakvih prepreka vrate u svoju zemlju u roku koji im je određen. Naredeno je odgovarajućim vlastima da olakšaju odlazak onih grčkih podanika koji su siromašni i da se što više pomogne bolesnima i nejakima. (Najhrišćanskija i najcivilizovanija austrijska vlada uređuje ove stvari drukčije — primer, proterivanje Tesinaca.)⁽¹¹³⁾

•Smatram za nužno da još jednom ponovim da nas je grčka vlada naterala na ovu odluku i da svu odgovornost koja iz toga proizlazi mora potpuno snositi Grčka.

Rešid-paša

Prema ovom naredenju 3000 Grka se ukrcalo u Carigradu 5. aprila, a čujemo da je paša od Smirne već objavio naredenje Grcima koji žive u tom gradu.

Cirkular koji je uputio lord Stratford de Redcliffe britanskim konzulima u Turskoj i Grčkoj glasi:

•Carigrad, subota, 1. aprila 1854.

Gospodine,

Saznao sam da Grci koji su upali u pogranične oblasti Turske podstiču sultanove grčke podanike da se bune, izjavljujući da su vlade Francuske i Engleske spremne da ih podrže u obaranju sultanove vlasti. Isto tako sam obavešten da se slični manevri čine da se ubedi narod da će francuski i engleski ambasadori pružiti zaštitu svim grčkim podanicima u Turskoj čim Porta — zbog diplomatskog i trgovinskog prekida sa Grčkom — objavi svoju nameru da ih istera iz sultanove države. Pošto ovakve pretpostavke imaju tendenciju da ulivaju lažne nade, da dovode u zabludu dobronamerne ljude i da zločinački povećavaju nesreće neodvojive od ratnog stanja, hitam da Vas uverim da takva tvrđenja nemaju nikakvog osnova. Oni koji se i za trenutak oslanjaju na neistine toliko providne i tako nepopjive sa zdravim razumom i činjenicama, moraju odista biti velike neznalice i

¹ otpravnik poslova — ² međunarodnog prava

lakovernici. Ali na nesreću takav je slučaj svuda u zemljama gde su sredstva publiciteta nedovoljno razvijena. Vi znate isto kao i ja da su Engleska i Francuska potpuno na sultanovoj strani u plemenitom otporu koji on pruža nasilnoj i nepravednoj agresiji. Iz toga neizbežno proizlazi da ove dve savezničke vlade ne mogu gledati drukčije nego sa bolnim osećanjem negodovanja i neodobravanja na pokret sračunat samo da koristi Rusiji, koji čak ne može pripisati sebi u zaslugu ni samoniklost i koji će na kraju krajeva dovesti Portu i njene saveznike u težak položaj, dok onima koji izlažu svoje živote za jednu tako himeričnu iluziju ne pruža nikakve druge izgleda izuzev propasti. Mi žalimo nevine porodice koje, na žalost, osećaju posledice jedne surove i neprincipijelne politike; ali mi ne možemo da održavamo odnose sa vođama niti da skrivamo osećanja koja mora da izazove ponašanje jedne nerazumne stranke. Moram da Vam preporučim da ne propustite nijednu priliku da sa sadržinom ovog cirkulara upoznate sve one koji su skloni da budu zavedeni lažnim tvrdjenjima koje ovaj cirkular opovrgava.

Stratford de Redcliffe

Pored Nemaca, za ishod komplikacija na Istoku najneposrednije su zainteresovani Mađari i Italijani. Zbog toga nije nevažno znati namere različitih stranaka ovih naroda u pogledu njihovih međusobnih odnosa. Članak iz torinskog lista »Unione« koji sam preveo u tu svrhu, pokazaće vam stavove konstitucionalne stranke u Italiji,⁽¹¹⁴⁾ koja je, izgleda, potpuno spremna da žrtvuje Mađarsku da bi povratila Italiji nezavisnost. Tajna dugovečnosti Austrijske Carevine leži u ovom provincijskom egoizmu koji zaslepljuje svaki narod iluzijom da može izvojevati sebi slobodu po cenu žrtvovanja nezavisnosti drugih naroda.

»Engleski listovi se svim silama trude da predstojeći rat sa Rusijom okarakterišu kao rat za slobodu i nezavisnost Evrope, dok u stvari imaju na umu samo svoje trgovinske interese; kao dokaz toga lord John Russell preporučuje nama, Italijanima, da budemo mirni i daje nam do znanja da će Austrija jednog dana možda postati humanija. Tako on bar priznaje da u današnje vreme ona nije uopšte humana. Međutim, filantropska Engleska pokušava da osigura svoj savez sa Austrijom „za pobedu slobode i nezavisnosti Evrope“. Što se tiče francuske štampe, ona nije slobodna, i iz bojazni da ne dobije prvu opomenu posle koje pri drugoj povredi sleduje zabrana, ona ne može a da ne bude odjek vladinih želja. Pored toga, francuski listovi nisu navikli da naveliko pretresaju tekuće probleme, već se odveć povode za modom. Nemački liberalni listovi pišu pod pritiskom ogromnog straha koji im uliva Rusija, i to s pravom ako se uzme u obzir uticaj koji je ona već stekla nad dve glavne sile Nemačke. A šta mi hoćemo? Nezavisnost Italije. Međutim, dokle god se govori o teritorijalnom integritetu Turske i evropskoj ravnoteži na osnovu bečkog ugovora, sasvim je prirodno da ćemo i dalje uživati isti status quo, koji je tako suprotan našim željama. Čemu teži Rusija? Da se oslobodi Osmanske Carevine i time ravnoteže status quo-a i da prekroji mapu Evrope. Upravo to hoćemo i mi. Ali, reći će se da Rusija hoće da je prekroji po svojoj volji. Baš bi se ovo moglo okrenuti u našu korist zato što ni Francuska, ni Engleska, ni Nemačka neće trpeti novo povećanje teritorije ili uticaja jedne imperije koja već ima i suviše i

teritorije i uticaja, i stoga će biti primorane da traže bedem protiv Rusije. Takav bedem može da bude samo Austrija, prema kojoj su zapadne zemlje obavezne da pokažu velikodušnost i da joj daju celu dunavsku dolinu od Oršave do Crnog mora, a ispod Dunava Dobrudžu i ključeve Balkana. Austrija bi tada imala:

1. Prostranu teritoriju sa stanovništvom koje je srodno njenom stanovništvu.
2. Ceo tok jedne velike reke toliko potrebne trgovini Nemačke.

U tom slučaju Austriji ne bi više bila potrebna Italija, bar što se tiče njene odbrane, i dobila bi oko šest miliona Južnih Slovena i četiri miliona Dako-Rumuna, da bi ih spojila sa još tri miliona prvih i isto toliko drugih koji su već pod njenom vlašću.

Integritet i nezavisnost Turske! Dva visokoparna paradoksa. Ako pod nezavisnošću podrazumevamo slobodu jednog naroda da sam sobom upravlja prema sopstvenim načelima, bez prava stranaca da se mešaju, takva nezavisnost je već mnogo kompromitovana Kajnardžijskim ugovorom, a zadao joj je smrtni udarac (colpo di grazia) nedavni ugovor sa zapadnim silama. To znači da Turskom više ne vlada sultan, već zapadne sile; a od trenutka kad muslimani i hrišćani, pobednici i pobedeni, budu jednaki pred zakonom, od trenutka kad raja, koja sačinjava četiri petine stanovništva, bude mogla nositi oružje, Turska neće više postojati, već će započeti preobražaj koji se ne može ostvariti bez nasilja i najozbiljnijih nereda i bez sukoba pripadnika dveju veroispovedi, koji su navikli u toku četiri veka da se mrze. Zato ne govorimo više o nezavisnosti Turske, koja je samo bajka.

A teritorijalni integritet! Zar ne behu ono Francuska i Engleska koje su, u sporazumu sa Rusijom, otele od Turske Grčku Kraljevinu koja obuhvata: Peloponez, Atinu, Beotiju, Fokidu, Akarnaniju, Etoliju, ostrvo Negroponte, itd. sa milion stanovnika? Zar to nisu bile one? Zar nisu Francuzi uzeli Alžir? Zar nisu Francuska, Engleska i Rusija dale Egiptu polunezavisnost? Zar se nije Englez pre petnaest godina dočepao Adena na Crvenom moru? Zar to opet nisu Englezi koji žarko žele Egipat? I Austrija, koja žudi za Bosnom i Srbijom? Zašto se onda govori o očuvanju postojećeg stanja protiv koga svi kuju zavere i koje ne može da se održi samo od sebe?

Zbog toga zaključujemo da Rusija, u nameri da sruši Tursku, čini dobru stvar; da su i zapadne sile takođe u pravu ako nameravaju da se suprotstave zahvatima Rusije. Ali ako te države žele da postignu svoj cilj, moraju se mahnuti diplomatske hipokrizije iza koje se kriju i moraju se odlučiti da unište Tursku i da preokreću mapu Evrope. One moraju doći na to.*

Prvi put objavljeno u listu
•New-York Daily Tribune,
br. 4068 od 2. maja 1854.

Karl Marx

[Austrija i Srbija — Grčka i Turska —
Turska i zapadne sile — Opadanje trgovine
žitom u Engleskoj]

London, petak, 21. aprila 1854.

Iz lista »Preußische Correspondenz« saznajemo da glasoviti vitez Bunsen nije opozvan, nego da je samo, po sopstvenoj molbi, dobio duže odsustvo. Grof Alvensleben je naimenovan za njegovog privremenog locum tenens-a¹. Ustavna komisija švedskog parlamenta je odlučila većinom od 12 protiv 11 glasova da ministri treba da budu izvedeni pred vrhovni sud kraljevine zbog svog držanja prema uprošćavanju poreskog sistema koje je nedavno razmatrano.

Prema izveštaju g. Meronija, konzula u Beogradu, Austrijanci moraju biti spremni da se suoče sa oružanim otporom Srba u slučaju da njihove armije umarširaju u Srbiju.

Trećeg o. m. gospodin Metaksas je napustio Carigrad, s tim da u roku kraćem od dve nedelje za njim pođe četrdeset do pedeset hiljada njegovih sunarodnika. Nijedna ambasada nije bila voljna da ga privremeno zamenjuje u vodenju tekućih poslova. Austrijski ambasador je odbio na osnovu toga što su Engleska i Francuska sile-zastitnice Grčke, te je, prema tome, dužnost njihovih diplomatskih predstavništava da privremeno zastupaju Grčku. Pruska nije htela da pristane zato što je Austrija odbila. Ambasadori Engleske i Francuske su izjavili da je vreme prilično nepogodno da oni istupaju kao predstavnici g. Metaksasa. Otpравниci poslova manjih država došli su do zaključka da je najbolje da brižljivo izbegavaju svako ispoljavanje kako simpatija tako i antipatija. Zato je g. Metaksas bio primoran da ostavi za sobom sopstvenog atašea. Ali ubrzo je otkriveno da njegov zamenik, zloupotrebljavajući ovlašćenje koje mu je dala Porta, vredno deli putne isprave grčkoj raji da bi joj omogućio da se priključi usta-

¹ zamenika

nicima u Albaniji. Usled ovoga delatnost grčkog predstavništva bila je potpuno obustavljena, dok je izdavanje putnih isprava sada preneseno na komisiju od dva Turčina i dva pripadnika raje.

U isto vreme je objavljeno da svaki podanik Grčke Kraljevine koji želi da postane sultanov podanik može dobiti dozvolu za to ako nađe dva ugledna lica koja će jemčiti da je on pouzdan. Pošto su grčki stanovnici Carigrada glasno pretili da će zapaliti i opljačkati Carigrad pre nego što odu, vlada je preduzela vanredne mere. Turci patroliraju danonoćno, a na šetalištu Pere postavljeno je pedeset topova. Od sunčevog zalaska do ponoći svako ko se kreće ulicama ili poljem peške ili konjem mora imati fenjer; posle ponoći zabranjeno je svako kretanje. Druga naredba zabranjuje izvoz žitarica. Grcima katoličke veroispovesti dozvoljeno je da ostanu na odgovornost katoličkih biskupa Pere. Ovi domoroci sa ostrva Tenosa, Androsa i Sirosa većim delom pripadaju kategoriji domaće posluge. Stanovnici ostrva Kitere obratili su se Porti peticijom u kojoj oštro osuđuju grčki ustanak i mole vladu da njih izuzme iz opštih mera. Takođe je stigla deputacija Portinih grčkih podanika iz Tri kale u Tesaliji da moli energičnu zaštitu protiv grčkih razbojnika, koji su čitava sela pretvorili u pepeo a njihove stanovnike, bez obzira na pol i uzrast, oterali na granicu, gde su ih podvrgli najsvirepijim mučenjima.

Osećanje sumnje, nepoverenja i neprijateljstva prema zapadnim saveznicima sve više obuzima Turke. Oni počinju da gledaju na Francusku i Englesku kao na protivnike opasnije od samog cara, i vlada ovakvo opšte mišljenje: »One nameravaju da zbace sultana i podelu zemlju, one hoće da nas načine robovima hrišćanskog stanovništva.« Iskrcaвши se južno od Carigrada umesto severno od Varne, saveznici utvrđuju Galipolje protiv samih Turaka. Pojas zemlje gde se ovo selo nalazi je dugačko poluostrvo spojeno sa kopnom uskim zemljouzom i izvanredno pogodno da služi kao uporište osvajačima. Upravo su odatle Đenovljani nekada izazivali na borbu grčke careve u Carigradu. Sem toga, pravoverni muslimani negoduju povodom naimenovanja novog šejk-ul-islama, u kome vide maltene oruđe grčkog sveštenstva, i među Turcima počinje da se širi čvrsto uverenje da je bolje povinovati se jednom jedinom zahtevu ruskog cara Nikolaja nego postati igračka bande pohlepnih sila.

Nezadovoljstvo koalicionom vladom i narodno negodovanje zbog njenog načina vođenja rata toliko su porasli da je čak i »The Times« primoran na izbor ili da rizikuje svoj tiraž ili da prestane da se dodvorava »kabinetu svih talenata«, pa je smatrao za umesno da se u svom broju od srede pomamno obori na vladu.

Dopisnik lista »The Morning Post« iz Kvebeka piše:

»Naša flota na Pacifiku je dovoljno jaka da zauzme sva ruska utvrđenja i baze duž obala Ruske Amerike (u unutrašnjosti zemlje njih i nema), kao i utvrđene tačke kojima oni ovde-onda raspolazu na Lisičjim, Aleuskim i Kurilskim ostrvima,

a koje zajedno obrazuju lanac od američke obale do Japana. Zauzimanjem ovih ostrva — koja su veoma dragocena i zbog krzna, bakra, blage klime i izvanrednih luka na nekima od njih u blizini azijskog kopna, gde nema dobrih luka — i osvajanjem Ruske Amerike naš uticaj na Pacifiku bi bitno porastao, i to u doba kad zemlje tog okeana počinju da stiču značaj koji im odavno po pravu pripada. Na najveći otpor naša flota bi naišla kod Novo-Arhangelska, na ostrvu Sitka, koji je ne samo jak po prirodnom položaju nego je i potpuno utvrđen i naoružan sa 60 ili 70 topova. Tamo živi oko 1500 ljudi, od kojih oko 500 sačinjavaju garnizon, i postoji takođe brodogradilište gde je već izgrađeno mnogo ratnih brodova. U većini ostalih baza ima od 50 do 300 ljudi, a samo mali broj baza ima utvrđenja od izvesnog značaja. Ako preduzmemo ova osvajanja a Francuska zaželi da stekne teritoriju kao obeštećenje za ovo osvajanje, može joj se dozvoliti da posedne Kamčatku i susedno obalsko područje.*

Izveštaji objavljeni u listu »The Gazette« o pšenici prodatoj u trgovačkim centrima Engleske i Velsa pokazuju znatan pad u poređenju sa izveštajima za odgovarajući period 1853. godine, i ovo može poslužiti kao kriterijum za količinu odgajenu u svakoj prethodnoj žetvi. Bilo je prodato:

	januar	februar	mart
1853	582 282 kv.	345 329 kv.	358 886 kv.
1854	266 477 „	256 061 „	227 556 „

Za poslednju nedelju je prodato 36 628 kvartera prema 88 343 kvartera u odgovarajućoj nedelji 1853. godine. Tako ove brojke pokazuju za tri meseca pad od oko pola miliona kvartera u poređenju sa odgovarajućim mesecima 1853. godine, i pružaju najupečatljiviji dokaz oskudnosti poslednje žetve.

»The Mark Lane Express«^[115] piše:

»Obilne isporuke iz inostranstva do sada su sprečavale da se ozbiljnije oseti nedovoljnost domaćih isporuka, a sada se još znatne količine pšenice i brašna nalaze na putu za Englesku iz raznih zemalja; no može li se očekivati da će se u toku vremena koje neminovno mora proteći do nove žetve uvoz nastaviti u podjednako velikom obimu? Amerika nam je već poslala sve što je imala u svojim pomorskim lukama; i mada ne sumnjamo da ona još uvek ima znatne zalihe na Dalekom zapadu, biće potrebne visoke cene da se pokriju troškovi prevoza do istočne obale i otuda do Engleske. Severne luke Evrope gotovo su iscrple ranije zalihe, a rat sa Rusijom preseca dalje snabdevanje sa obala Crnog mora i iz Azova. Iznosimo gornje na razmatranje našim čitaocima, bez daljih komentara.«

Prvi put objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«,
br. 4072 od 6. maja 1854.

Karl Marx

[Grčki ustanak — Poljska
emigracija — Austrijsko-pruski savez
Dokumenti o ruskom naoružanju]

London, petak, 28. aprila 1854.

Poslednje verodostojne vesti iz Turske potpuno potvrđuju stajništa lista »The Tribune« prema povlačenju Rusa od Kalafata, ruskoj okupaciji Dobrudže i karakteru grčkog ustanka.

List »Lloyd«^[116] potvrđuje izveštaj da su Rusi digli opsadu Kalafata i da je evakuacija Male Vlaške sada potpuna. Poslednja vest primljena u Carigradu tvrdi da Rusi ne nastupaju, nego, naprotiv, utvrđuju Dobrudžu.

Što se tiče grčkog ustanka, juče je u listu »Le Moniteur« izašao sledeći dopis iz Beča od 25. aprila:

»Grčki ustanak ne napreduje u Epiru, nego počinje da ispoljava svoj pravi karakter. Ako je iko mogao pomisliti da su interesi hrišćanstva i nacije nešto drugo sem prazan izgovor, postupci vođa helenskih bandi iz Grčke Kraljevine moraju odagnati sve slične sumnje. Poznate su raspre do kojih je došlo još u početku borbe između Grivasa i Cavelasa oko vrhovne komande nad ustanicima. Ova dvojica vođa i dalje delaju odvojeno i nimalo se ne ustručavaju da iskoriste svaku priliku da jedan drugom naškode. Naročito Grivas nije doneo hrišćanskoj raji ništa sem pljačke i požara, a pri tom tvrdi da je njen oslobodilac. Sulioti, koji su odlučili da zabrane pristup na svoju teritoriju nekolicini helenskih vođa, posebno optužuju Grivasa. Početkom prošlog meseca ovaj vođa je zamolio grčkog primasa Devencistu za gostoprimstvo, a sutradan je otišao, opljačkavši prethodno njegov dom i odvođeci silom njegovu suprugu. Primas se obratio Abdi-paši i zatražio dozvolu da služi pod njegovim rukovodstvom sa ciljem da se osveti za ovaj divljački postupak. Međutim, Grivasova pljačkaška veština došla je do punog izražaja tek u Mecovu. Taj grad, zaveden ruskom propagandom, dragovoljno je otvorio svoje kapije »generalisimusu« Grivasu. Njegov prvi korak je bio da nametne hrišćanskom stanovništvu »patriotsku« kontribuciju od 200 000 pijastera. Pošto svota nije bila preterana, ona je isplaćena. Ali Grivas se nije zaustavio na tome. Obratio se

redom, pojedinačno ili skupno, svim viđenijim stanovnicima kao i svim imućnim ljudima iz grada i zatražio od njih da predaju, takođe kao poklon, sve dragocene predmete od srebra i zlata kojima raspolažu. Ovaj način iznude izazvao je nezadovoljstvo i nije se pokazao ni kao pogodan ni kao mnogo unosan. Onda je Grivasu sinula misao koja nam se čini remek-delom razbojničke veštine. Pod izgovorom da se približuju otomanske trupe koje su marširale na Mecovo, on je objavio da odbrana položaja zahteva da se spali gotovo ceo grad i zbog toga je pozvao stanovnike da se sa svojim porodicama skupe u glavnoj crkvi Mecova, gde se ubrzo posle toga našlo oko 4000 ljudi. Grivas je računao da će oni doneti sobom novac, kao i nakit i najdragocenije stvari, i da će tako čitavo bogatstvo Mecova pasti u njegove ruke. Tada ih je puštao napolje u malim grupama i predavao ih svojim pratiocima, koji su ih opljačkali bez ikakvog ustručavanja. Tako izgledaju podvizi grčkog vođe, koji je do sada igrao najistaknutiju ulogu u ustanku Epira. Turcima je Grivas tom prilikom pružio samo slab otpor. Pošto je zapalio grad, povukao se ka Ahelusu, u pravcu Radovica. Mecovo, ranije posle Janjine i Berata najnapredniji grad u Epiru, sada je gomila ruševina, a njegovi stanovnici su zapali u bedu. Čitavo je ostalo samo oko 100 kuća.*

Povodom neosnovanih glasova da su Kossuth i Mazzini naumili da dođu u Carigrad, Rešid-paša je izjavio da im neće dozvoliti da stupe na tursku teritoriju.

Tvrđi se da obrazovanje poljske legije nije naišlo na protivljenje ambasadora Francuske i Engleske, nego da se suočilo sa preprekama druge vrste. General Visocki je podneo Porti i lordu Redcliffe-u dokument sa nekoliko hiljada potpisa, koji ga opunomoćuje da radi u ime velikog dela poljske emigracije. S druge strane, pukovnik grof Zamoyski, nećak kneza Czartoryskog, podneo je sličan dokument, takođe sa mnogim potpisima, kojim ga druga frakcija iste emigracije opunomoćuje da dela u njeno ime. S obzirom na njihovu podeljenost i da bi pomirio alternativne pretenzije i suparništva, kao i da bi iskorištio usluge i Wysockog i Zamoyskog, engleski ambasador je savetovao obrazovanje dve poljske legije umesto jedne.

Maršal Paskevič je stigao 17. aprila u Jaši i istog dana produžio put za Bukurešt.

Prema pisanju lista »Hannoversche Zeitung«, ugovor o ofanzivno-defanzivnom savezu između Austrije i Pruske^[17] sadrži sledeće glavne odredbe:

»1. Austrija i Pruska garantuju jedna drugoj njihove nemačke i druge teritorije na taj način što će se napad na teritoriju jedne od ove dve države smatrati napadom na teritoriju druge države.

2. Austrija i Pruska se uzajamno obavezuju da će jedna drugu podržavati i u slučaju potrebe preduzeti zajednički napad čim jedna ili druga ugovorna strana bude smatrala da su interesi Nemačke ugroženi a druga se složi sa tim stavom. Posebni slučajevi u kojima treba ukazati podršku predviđeni su u odvojenom dokumentu koji čini sastavni deo ovog ugovora. Da bi se obezbedila njegova efikasnost, odgovarajuća vojna sredstva biće dovedena u stanje pripravnosti u izvesnim od-

ređenim rokovima. Vreme, obim i način upotrebe trupa biće predmet posebnog dogovora.

3. Svi članovi Nemačkog saveza pozivaju se da pristupe ovom ofanzivno-defanzivnom ugovoru i da ga podrže u skladu s obavezama koje im nalaže akt o savezu.*

Pri upoređivanju ovog ugovora sa sporazumom o neutralnosti koji je grof Neselrode predlagao pruskom dvoru vidi se da među njima postoji velika sličnost. Treba takođe primetiti da je, praktično, ovaj ugovor prilagođen samo zahtevima defanzivne politike, dok se u slučaju eventualne ofanzivne politike sve ostavlja pojedinim dvorovima.

Prvi dom pruskog parlamenta izglasao je 25. o. m. zajam od trideset miliona dolara, u skladu sa preporukama svog odbora. Vladina objašnjenja, koja je ovom prilikom dao g. von Manteuffel, tako su karakteristična za onu prusku diplomatiju koja voli da prikriva svoju unutrašnju nemoć iza patriotskog fraziranja i besmislene nadmenosti, da ću taj dokument navesti in extenso. Gospodin von Manteuffel je rekao:

Komplikacije koje su izbile između Rusije i Turske, a zatim se proširile na zapadne sile, opšte su poznate. Pruska vlada je smatrala da je poželjno, s obzirom na njen položaj i interese, da razmrsi ove komplikacije i otkloni ovo razmimoilaženje. Svi njeni napori i sav njen trud pokazali su se uzaludni. Kao da je neka zla kob lebdela nad ovim pitanjem. Mnogi pokušaji koji su obećavali da će doprineti uspostavljanju mira nisu doveli ni do čega — možda stoga što nisu preduzeli u pogodnom trenutku i na prikladan način. Tako su nesuglasice dovele do rata. Napori Pruske i Austrije da obezbede očuvanje mira stvaraju, tako reći, tle za obnavljanje pregovora. To je i bio veliki cilj Bečke konferencije. Na ovoj konferenciji pruska vlada nije prestajala da ulaže krajnje napore za očuvanje mira. Ona je delala u duhu pomirljivosti (kao »anđeo mira« cara Nikolaja), »ali uvek nepokolebljivo i odlučno i svesna svog položaja velike sile« (tačno onako kako je to izrazio car u svojoj tajnoj prepisci). »Upravo zato što je nezainteresovana« (da postane ruska provincija i da promeni dekor) »i zato što su njen nesebični (uninteressiert) stav priznavale ostale države, ona je mogla da govori otvoreno i energično. Dve strane su primale njene predloge i napore čas sa zahvalnošću čas sa žaljenjem. Ali vlada nije dopuštala da je skrenu s puta. Prvi uslov za postojanje jedne velike sile jeste nezavisnost. Ovu nezavisnost je pruska vlada umela da sačuva preduzimajući korake u interesu mira, ne mučeći sebe sumnjom da li će se oni dopasti ovoj ili onoj sili« (sve u svemu, izvrsna definicija onoga što treba podrazumevati pod nezavisnošću velike sile). »Kad su okolnosti nagovestile veću ugroženost, vlada je došla do zaključka da je, pored njenih velikodušnih napora za očuvanje mira, njena dužnost da pre svega vodi računa o pruskim i nemačkim interesima. U tom cilju ona je zaključila sporazum sa Austrijom. Ostale države Nemačkog saveza pristupiće ovom sporazumu. Prema tome, možemo biti sigurni u saradnju sa Austrijom i celom Nemačkom. Po vladinom mišljenju, najpouzdanija i najefikasnija garantija za nemačke države nalazi se u ovoj saradnji. Pored ovog prisnog saveza, ostaće na snazi raniji sporazum

Pruske i Austrije sa zapadnim silama na bazi Bečke konferencije. Pruska se nije otuđila od zapadnih sila uprkos tvrdnjama engleske štampe o protivnom. Ovaj sporazum sa zapadnim silama još postoji. Protokol kojim je on učvršćen već je potpisao pruski ambasador; ali ovaj protokol ne može biti iznesen pred parlament. Dosadašnji stav četiri sile jedne prema drugoj i njihovi naponi za uspostavljanje mira nastaviće se, iako su dve od ovih sila počele ratne operacije* (dokaz za to da je rat prividan manevar dok su mirovni pregovori stvarni posao zapadnih vlada). »Što se tiče Rusije, petrogradska vlada je nedavno podnela povoljnije i pomirljivije predloge, i mada oni sada pružaju samo slabu nadu u uspostavljanje mira, ipak mogu predstavljati polaznu tačku za nove pregovore. Pruska vlada je pokazala spremnost da se nada miru do poslednjeg trenutka. Dokle god bude ostala makar i iskra nade u mir, Pruska će nastaviti svoje napore i trud* (Mühen). »Kad za Prusku bude došao presudni trenutak* (Trema Bizantium!), vlada će dejstvovati bez odlaganja, bez kolebanja i energično. Pruska se mora pripremiti za taj trenutak. Njene reči će imati veći značaj, jer će ona biti spremna da isuše sablju. Kad je izbio sukob između Rusije i Turske, zapadne sile su istupile odlučno i podržale otomansku Portu. Pruska tada nije imala zadatak da igra ulogu posrednika. Pored povrede prava jedne treće sile, ona je morala da uzme u razmatranje pre svega dobrobit sopstvenih podanika. Ona nije toliko zainteresovana za istočno pitanje kao Austrija, čije je interesovanje neposrednije, te je Austrija uporno molila Prusku da joj ne odbije saradnju. Pruska i Austrija su postavile sebi cilj da, na obe strane, ograniče preterane zahteve koji su otežavali rad na zavođenju mira. Upravo su njihovi naponi doveli do Bečke konferencije, koja se s pravom smatra srećnim događajem. Naša vlada ne može napustiti položaj koji joj još uvek omogućuje da vrši povoljan* (za Rusiju) »uticaj na zapadne sile. Ona je vezivna karika za te sile i može poslužiti kao potpora nadama za mir. Što se tiče projekta note koji su četiri sile dostavile ruskoj vladi, ne sme se zaboraviti da Rusija nije nikad priznala tu konferenciju, kao ni to da je ovaj projekt, usled novih okolnosti, prestao da bude prihvatljiv za Tursku. Novi Bečki protokol* (i ovo je veoma važno otkriće g. von Manteuffela) »utire nove puteve ka opštem miru, i u svakom slučaju odstranjuje rat od Pruske i Nemačke. Na raniji zahtev Austrije da predloži nemačkom saveznom parlamentu strogu neutralnost, obavezu i za Prusku, vlada, postupajući po sopstvenoj inicijativi, nije našla mogućnosti da na to pristane. Ona nije bila kadra da odustane od svog položaja velike nezavisne sile i da se odrekne slobode odlučivanja. Sem toga, takvom neutralnošću pružili bismo drugim silama izgovor za zauzimanje neprijateljskog stava prema nama ako bi one zaključile da je takav stav u skladu sa njihovim interesima. Danas je položaj zapadnih sila suštinski izmenjen njihovim obavezama* (bečkim protokolom⁽¹¹⁸⁾). »U najpovoljnijem slučaju mir neće biti postignut, ali će zato u najpovoljnijem slučaju sve velike nesreće koje rat povlači za sobom mimoći našu domovinu; a ovo je ogromno i neocenljivo preimućstvo.« (Ako iko ma šta razume u ovoj alternativi, čestitam mu na oštroomnosti.) »Vojne akcije do kojih može doći na Baltičkom i Crnom moru između Rusije i zapadnih sila prinudile su Prusku da zbog svog geografskog položaja kao velike sile* (bolje reći duge nego velike) »pripremi sva neophodna sredstva za odbranu

¹ Drhti, Vizantijo!

svojih interesa, ako bude potrebno, i sa oružjem u ruci. U svakom slučaju, vlada nije ustuknula pred prošlošću* (što znači, možda — ako uopšte išta znači — da se ne stidi svoje prošlosti) »i raduje se što joj se pružila prilika da javno objasni svoja gledišta.»

Suvišno je reći da je odbor našao da su ova objašnjenja izvanredno zadovoljavajuća.

Sledeće nove dokumente objavio je »Journal de St. Pétersbourg«:

»Ordre du Jour¹ komesara policije

15. aprila 1854.

Njegovo Veličanstvo car izvoleo je narediti da se na penzionisane vojnike flote gardijskih pukova, koji se osećaju telesno sposobni i koji žele da po drugi put stupe u službu, prošire preimućstva priznata penzionerima telesne garde i armije.

General-adutant Galahov»

»Ukaz upućen upravnom senatu

Da bi se pojačala sredstva za odbranu obala Finskog zaliva, smatrali smo da je pogodno obrazovati flotilu na vesla, te naređujemo:

1. Organizovati četiri družine veslača.
2. Ove družine obrazovati pozivom dobrovoljaca u gubernijama petrogradskoj, novgorodskoj, olonjeckoj i tverskoj.
3. Preduzimanje potrebnih mera za organizovanje ovih jedinica poveriti komitetu koji sačinjavaju rukovodilac ministarstva mornarice Njegovo Carsko Visočanstvo veliki knez Konstantin i ministri državnih imanja, carskih dobara i unutrašnjih poslova.

Nikolaj»

14. aprila 1854.

»Pravilnik o narodnoj ratnoj mornarici

- I. Cilj osnivanja i sastav narodne ratne mornarice.
 1. Narodna ratna mornarica se osniva radi upotpunjavanja rezervne flotile brodova na vesla, namenjene odbrani obala Finskog zaliva.
 2. Ovu narodnu mornaricu sačinjavaju četiri družine, čije se formiranje i organizacija poveravaju ministarstvu mornarice.
 3. U ovu mornaricu mogu stupiti lica svih staleža.
- II. Način prijema:
 4. Lica koja žele da stupe u narodnu ratnu mornaricu moraju biti snabdevena zakonskim putnim ispravama, a kmetovi moraju imati posebnu dozvolu svojih spahija.
 5. U Petrogradu dobrovoljci se moraju javiti odeljenju za inspekciju ministarstva mornarice, u gubernijskim gradovima gubernatorima, a u sedištima srezova mesnoj policijskoj vlasti.

¹ dnevna zapovest

6. Isprave će se predati u zamenu za ispravu propisane forme. Isprave će se dostaviti odeljenju za inspekciju, gde nosioci moraju da se jave. Istovremeno oni će primiti, ako budu tražili, jednomesečnu platu, što se beleži na propusnici.
7. Policija će vršiti nadzor nad odlaskom dobrovoljaca u Petrograd i pružiće im svaku pomoć i zaštitu u cilju olakšanja puta. U slučaju bolesti dobrovoljca, on će dobiti potrebnu negu.*

(Tačke 8. i 9. nisu od interesa.)

»III. Uslovi službe:

10. Oni koji žele da stupe u narodnu ratnu mornaricu primaće od dana javljanja odeljenju za inspekciju:
 - a) Osam srebrnih rubalja mesečno.
 - b) Municiju i hranu kao redovni vojnici mornarice.
 - c) Odelo seljačkog kroja. Dobrovoljci mogu nositi brade i kosu à la paysanne.¹
11. Rok isticanja službe je 1. novembar 1854. godine.
12. Posle ovog datuma nijedan dobrovoljac se neće zadržati u službi.
13. Oni koji se budu istakli nagradiće se kao i redovni pripadnici mornarice.
14. U slučaju zaplene neprijateljskog broda izvršene uz sadejstvo topovnjača, dobrovoljci koji služe na njima će dobiti svoj udeo prema zakonima raspodele.
15. Ukoliko dobrovoljci budu ranjeni, oni stiču prava koja uživaju redovni vojnici.
16. Njihove porodice se poveravaju staranju mesnih vlasti i korporacija.

*Konstantin
Grof Kiseljev
Grof Perovski
Dmitrij Bibikov**

Nemoguće je dati bolju opštu sliku Rusije od one koju pružaju navedeni dokumenti: car, činovništvo, kmetovi, brade à la paysanne, policija, veslači pomorske pešadije, korporacije, zemlje i mora — potpuna slika »vaskolike Rusije«.

Prvi put objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«,
br. 4079 od 15. maja 1854.

Prevod s engleskog

¹ po seljački

Karl Marx

[Bombardovanje Odese —
Proglas kneza Danila⁽¹¹⁹⁾]

London, utorak, 2. maja 1854.

Bombardovanje Odese, toliko puta vršeno u hvalisavoj mašti, najzad je ostvareno. Ali dosad prispele depeše su toliko oskudne i bez pojedinosti, da ne zaslužuju komentar. Prema najverodostojnijim vestima, bombardovanje je počelo 22. aprila, obustavljeno je 23 (pošto je guverneru grada upućen poziv na predaju), i ponovljeno 24. aprila. Jedni tvrde da je veliki deo grada u ruševinama; drugi, da su rakete i bombe uništile samo tvrđave. Govori se čak da u nekim delovima grada bombardovanje nije ostavilo nikakvih posledica. Nekoliko depeša javlja o uništenju osam ruskih brodova — trgovačkih, jer u Odesi nije ni bilo ruskih bojnih brodova. Poslednja depeša iz Odese, od 26. aprila, kaže da je cela udružena flota otplovila tog jutra.

Da bi pripremila javno mnjenje za ovaj događaj, francuska vlada je objavila u listu »Le Moniteur« izvod iz poslednjeg izveštaja admirala Hamelina ministru mornarice, u kome se kaže:

«Engleska parna fregata »Furious« otplovila je 6. aprila u Odesu da ukrca konzule i one francuske i engleske podanike koji žele da napuste grad zbog predstojećih neprijateljstava... Mada su i fregata i čamac za iskrcavanje istakli zastave primirja, ruske baterije su verolomno ispalile sedam plotuna na čamac nekoliko trenutaka pošto je napustio пристаниште. Admiral Dundas i on razmišljaju o merama odmazde koje zahteva tako varvarski postupak.»

Rusi daju drukčiju verziju ovog događaja. Oni tvrde da je isticanje zastave primirja bilo samo izgovor za ispitivanje kako funkcionišu njihova odbrana. Činjenica da je brod »Retribution«, koji je pre izvesnog vremena uplovio u sevastopoljsku luku pod izgovorom da uruči depeše a u stvari sa ciljem da napravi crteže baterija u unutrašnjosti luke, veoma je naljutila cara — utoliko više što je galama koju je digla engleska štampa povodom ovog podviga samo potvrdila ovu pretpostavku. Zbog toga je izdato naređenje da se ubuduće svi bro-

dovi koji se pojave pred nekom ruskom lukom dočekaju topovskim plotunima. List »L'Indépendance Belge«⁽¹²⁰⁾ objavljuje jedno pismo koje ilustruje ove okolnosti. Pismo je tobože od nekog ruskog oficira iz Odesa, ali verovatno njegov autor nije niko drugi do gospodin Kiseljev lično.

«Dvadeset sedmog marta (8. aprila) u šest časova ujutru, »Furious«, parobrod engleske kraljevske flote, približio se molu odeske karantinske luke bez zastave primirja. Mada je lučki kapetan imao naređenje da otvori vatru na svaki engleski ratni brod, on se odlučio da se uzdrži od ovog naređenja, smatrajući da možda brod ne zna da je Engleska objavila rat. »Furious« se usidrio, spustio čamac i poslao ga na obalu sa zastavom primirja. Lučki kapetan je odmah poslao svoga adutanta da dočeka zapovednika čamca. Ovaj oficir mu je izjavio da je došao po francuskog i engleskog konzula. Odgovoreno mu je da su ta gospoda davno napustila Odesu i zato je pozvan da se odmah udalji; čamac je vraćen na brod, a bela zastava uklonjena. Ali umesto da dignu sidro, oficiri parobroda su počeli da crtaju baterije. I tada je, da bi se to sprečilo, ispaljeno nasumce nekoliko plotuna na brod »Furious«. Pošto »Furious« nije obraćao pažnju na to, ispaljen je jedan hitac u jedan od točkova broda. »Furious« se odmah povukao.»

Zaista je smešno da su engleska i francuska flota morale da čekaju da im Rusi pruže »razloge« da bi se upustile u neprijateljstva, u ovom slučaju upravljena na jednu rusku luku, pa čak ni tada je nisu zauzele nego su samo ispalile nekoliko bočnih plotuna na nju.

Nekako u isto vreme kad je »Furious« poslat u Odesu, pisma koja su stigla iz Odesa u Carigrad potvrđuju da je ruska vlada konfiskovala sve zalihe žita u hambarima ne vodeći računa uopšte o privatnoj svojini stranih trgovaca. Konfiskovana količina iznosila je 800 000 kvartera.¹ Pored toga ruska vlada je naredila stranim trgovcima da obezbede 150 000 džakova i 15 000 vagona za transportovanje konfiskovanog žita u unutrašnjost. Na sve žalbe gubernator je odgovarao izjavom da je politika zapadnih sila dovela rusku vladu dotle da mora da pribegne takvim krajnostima, i da je konfiskacijom njihove imovine vlada ovu samo spasla da je ne opljačka ogorčeno stanovništvo. Na žalbe konzula neutralnih zemalja koji su ostali u Odesi, gubernator je najzad pristao, ne da plati konfiskovanu robu, već da izda obične priznanice sopstvenicima.

Navodimo citat iz jednog stokholmskog lista:

«Ceo grad vrvi od izbeglica iz Finske; mnogi su takođe došli sa Alandskih ostrva« (koja su izgleda još uvek pod ruskom okupacijom) »da bi izbegli ruske prikupljače. Ruskoj floti je potreban veliki broj mornara i vlasti kupe i mlado i staro. U gluho doba noći očevi porodica su odvođeni bez trenutka odlaganja, i zbog toga su čitave porodice sa denjcima i prtljagom bežale u Švedsku da bi se spasle ovakve tiranije.»

¹ 2,099 hl

List »Journal de St. Pétersbourg« od 23. aprila donosi carevu proklamaciju podanicima u kojoj je rat protiv zapadnih sila predstavljen kao rat pravoslavne crkve protiv jeretika i čiji je cilj oslobođenje njihove ugnjetene braće u Otomanskoj Carevini.

U današnjem pariskom listu »La Presse«⁽¹²²⁾ objavljen je sledeći članak:

»Jedan od naših dopisnika iz Carigrada poslao nam je važne pojedinosti o ruskoj zaveri koja je nedavno otkrivena i o kojoj je istraga upravo završena. Ova istraga jasno dokazuje da je Rusija odavno pripremala krizu koja je imala da usmrti 'bolesnika' naočigled njegovih lekara. Istraga dokazuje da se baron Oelsner pretvarao da je u službi turske policije samo da bi bolje prevario svoje surveillants¹. Primao je 1000 pijastera mesečno. I pored njegovog lukavstva njegova dvoična uloga je otkrivena na sledeći način: On se povežao sa gospodinom Aspom, lekarom u turskoj službi i uveren da mu može pokloniti poverenje, priznao mu je da on, iako ga plaća turska policija, nikad nije prestao da služi Rusiji. Prema rečima Oelsnera Rusija je nameravala da među Grcima i Slovenima u Turskoj regrutuje armiju od 60 000 zaverenika spremnih da se pobune na dati znak. Odlučni udarac trebalo je zadati u Carigradu. Šef zavere u tom gradu bio je jedan Englez, neki Plantagenet Harrison. Gospodin Aspa se pretvarao da je istomišljenik Oelsnerov i dao mig turskoj policiji. Policija je već duže vremena sumnjala u Oelsnera, te je pojačala nadzor nad njim i otkrila da on redovno šalje izveštaje knezu Gorčakovu. Najzad je policiji pošlo za rukom da uhvati jedan od ovih izveštaja. Oelsner, iako uopšte uzet veoma oprečan, došao je na nesrećnu misao da pokaže taj izveštaj Aspi — koji je odmah obavestio gospodina Palamarija, tajnog agenta turske policije — i da ga u njegovom prisustvu preda Radšiću, austrijskom Slovenu koji je imao veze sa Oelsnerom i njegovim saučesnicima. Pismo je oteto od Radšića i služi kao jedan od dokaza krivice. Isto tako je utvrđeno da se Oelsner povežao sa Konstantinosom, kapetanom jednog grčkog trgovačkog broda, i da su se oni dogovorili da uvuku u zaveru još četrdeset kapetana grčkih brodova koji bi, ugovorenog dana, došli u Carigrad snabdeveni municijom i isporučili materijal potreban da se digne na ustanak grčko stanovništvo metropole. Konstantinos je bio u stalnoj vezi ne samo sa Oelsnerom, već i sa Metaksasom, grčkim ambasadorom u Turskoj. Održavanje veze između Oelsnera i kneza Gorčakova omogućio je ruski pukovnik Bodinarov.«

U listu »Augsburger Zeitung« izišao je niz članaka krajnje neprijateljskih prema Rusiji, što je izazvalo veliku senzaciju u Nemačkoj, pošto je taj list do sada bio najvatreniji zastupnik ruskih interesa, a u isto vreme je poznato da je dobijao inspiracije od austrijske vlade. U ovim člancima se govori da je Austrija oslobođena svojih obaveza prema Rusiji zbog otkrića sadržanih u poverljivoj prepisci ser H. Seymoura. U jednom od tih članaka se kaže:

»Kad su postupci Rusije učinili neophodnim upućivanje austrijskog protesta u Petrograd, on je primljen veoma nadmeno, a bečka vlada je tretirana tako

¹ nadzornike

neljubazno da je svaka nova depeša iz Carigrada izazivala bolna predosećanja. Ovakav nedostatak poštovanja i obzira naterao je grofa Mensdorffa da zatraži da bude postavljen za komandanta jedne brigade da bi ga oslobodili dužnosti u Petrogradu, mada on lično nije imao ni na šta da se požali.*

Njega je stoga zamenio grof Esterházy: U jednom drugom članku nalazi se ovaj pasus:

«Kad je ruski car stigao u Olomouc, njegovo ponašanje prema grofu Buol-Schauensteinu bilo je tako nedolično, da ne kažemo uvredljivo, da su to svi primetili, a i Neselrode i Mejendorf su se zbog toga osećali neprijatno.* (Dozvolite mi da podsetim vaše čitaoce da Neselrode ima običaj da izaziva takvo arogantno ponašanje svog uzvišenog gospodara da bi se posle žalio na takvo ponašanje. «Mladi car, koji je bio svedok ovakvih postupaka prema njegovom ministru, nije to zabravio. Pisma ser H. Seymoura mogla su samo da ubrzaju već donetu odluku Njegovog Veličanstva» (da se suprotstavi zadiranju u prava Austrije od strane Rusije) ... «Za vreme svog boravka u Beču grof Orlov je odbio da se obaveže u ime svog vladara da će bezuslovno poštovati integritet Otomanske Carevine.»

Carigradski dopisnik lista »The Times« stavlja poseban akcent na izjavu da će grčki ustanak neizbežno dovesti do revolucije u Grčkoj, to jest do borbe između nacionalne stranke i pristalica Rusije. S druge strane, izgleda da okrutnosti pašinih bajoneta u Bugarskoj okreću raspoloženje stanovništva u korist Rusije. Dozvolite mi da sa nekoliko činjenica ilustrujem položaj Grčke u odnosu na zapadne sile. U listu »Nouveliste de Marseille« možemo pročitati sledeći dopis iz Carigrada od 17. aprila:

«Evropski stanovnici Atine podvrgnuti su svakojakim uvredama. Čak ih napadaju i štapovima, a grčka žandarmerija uopšte ne preduzima ništa protiv toga. Petnaestog marta Gaspari, član francuske ambasade i sin jednog starog francuskog konzula u Atini, napadnut je štapom i oboren u prisustvu tri žandarma koji su ostali ravnodušni svedoci ovog prizora. Tog istog dana i drugi Francuzi su dobili opomenu da je napravljena lista od devedeset šest »Franaka« koje očekuje »kazna«. Zbog ovakvih izgreda upućena je zajednička nota francuskih i engleskih predstavnika vladi kralja Otta, u kojoj ga obaveštavaju da će svako nasilje izvršeno nad francuskim ili engleskim podanicima smesta povlačiti za sobom obeštećenje u iznosu od 25 000 drahmi. Dvanaestog aprila upućen je još jedan ultimatum grčkoj vladi, u kome je dat rok od pet dana zaključno sa 17. aprilom. U tom ultimatumu kralj Otto se poziva da ispravi nepravde koje trpe Francuzi, da kategorički osudi ustanak, i da da naknadu za dopuštena i učinjena zla. Od kralja se nije očekivao zadovoljavajući odgovor. U slučaju negativnog odgovora ambasadori su odlučili da potpuno prekinu sve veze sa vladom i da se u isto vreme konstituišu, zajednički u ime Francuske i Engleske, kao *grčki administratori*, prema odredbama protokola kojim je osnovana ta kraljevina.*

Grčka vlada je uputila cirkulare svojim stranim predstavnicima, u kojima se izvinjava zbog svog ponašanja prilikom nedavne razmirice

sa Portom, čije su poslednje mere protiv grčkih podanika, kaže gospodin Paikos, rezultat gneva Turske što više nema privilegiju da Grčku smatra svojom provincijom, što je u stvari glavni uzrok njenih dvadesetogodišnjih intriga protiv Grčke, dok su ustanci u Tesaliji i Epiru služili samo kao izgovor.

Bečki list »Die Presse«^[122] od 28. aprila objavljuje sledeću proklamaciju kneza Danila crnogorskim glavarima:

»Želim da se i vi, Crnogorci, pokažete i sad, kao i dosad, heroji poput Grka i drugih naroda, i da sledite primer naših pobedonosnih predaka koji su nam zaveštali slobodu kojom se toliko ponosimo pred svetom. Zbog toga želim da se obratim vojnicima koji su već stupili u vojsku da bih video da li mogu da se oslonim na njih i naređujem glavarima da sakupe svako svoje pleme. Svaki vojnik treba dobrovoljno da izjavi da li je spreman da sa mnom ide u pohod protiv Turčina, zajedničkog neprijatelja naše vere i naše zemlje. Ti, glavaru, treba da primiš svakog dobrovoljca i da mi pošalješ izveštaj na Cetinje. Ali pozivam sve one koji nisu spremni da prkose smrti da ostanu kod kuće. Ko god želi da pođe sa mnom mora da zaboravi ženu, decu i sve one koje voli na ovom svetu. Kažem vam, hrabri moj narode, i vama, braćo moja, ko god ne želi da umre sa mnom ne treba da se miče od kuće, jer znam da ko god pođe sa mnom u rat vredi više od pedeset kukavica. Zato pozivam sve hrabre čija se srca nisu skamenila i koji ne oklevaju da proliju svoju krv za svoju zemlju, za pravoslavnu crkvu i sveti krst da podele sa mnom slavu i čast. Sinovi smo starih Crnogoraca koji su pobedili tri turska vezira, potukli francusku vojsku i jurišali na sultanove tvrđave. Ne izneverimo svoju otadžbinu, ne odredimo se slave svojih predaka i pođimo u boj u ime Boga.

Cetinje, 18. marta 1854.

Danilo*

Čitamo u listu »Agramer Zeitung«^[123] da su kao odgovor na ovaj poziv pobožnim crnogorskim hajducima u svakom crnogorskom pleмену glavari sazvali mlade ratnike i pročitali im ovaj proglas, i 4000 ljudi se zaklelo na oltaru da će pobediti ili umreti pod zastavom »Za veru i otadžbinu«. Nemoguće je ne primetiti zanimljivu sličnost ovog pokreta sa parolama i nadama pruskog rata za nezavisnost, čiju uspomenu tako verno čuva general Dohna iz Kenigsberga i pruski Treubund^[124] uopšte. Crnogorskim napadom na Hercegovinu, preko Nikšića, komandovaće knez Danilo lično. Napad na jug (prema Albaniji) preko Žabljaka, predvođiće vojvoda Đorđe Petrović. List »Agramer Zeitung« kaže:

»Brdani su dobro snabdeveni municijom i oba korpusa će imati na raspolaganju po dvanaest topova tri-i-po-funtaša.»

Signal za početak neprijateljstava daće pukovnik Kovalevski, koji dobija uputstva neposredno iz Petrograda.

Gospodin *von Manteuffel*, pošto je dobio svojih 30 000 000 talira, raspustio je poslanike oba doma govorom iz koga citiram veoma karakteristično mesto:

«Gospodo! Odobravanjem kredita dali ste vladi sredstva da nastavi putem kojim je i dosad išla, u potpunoj jednodušnosti (*in voller Einigkeit*) sa Austrijom i celom Nemačkom, i u saglasnosti sa ostalim velikim silama, i omogućili ste joj da Pruskoj sačuva mesto koje joj pripada u rešavanju sadašnjih velikih evropskih problema.»

Dozvolite mi da primetim da je u telegrafskom izveštaju o ovom govoru koji su objavile engleske novine rečenica »saglasnost sa ostalim velikim silama« pogrešno prevedena kao »saglasnost sa zapadnim silama«. Pruska je izabrala viši cilj. Ona hoće u saglasnosti sa obe očigledno zaraćene strane da obezbedi mir — ali s kim?

Istog dana kad je gospodin von Manteuffel raspustio oba doma parlamenta pružila mu se prilika da održi još jedan govor, na sastanku svoje stranke, govor mnogo precizniji i rečitiji nego onaj gore u navedenom zvaničnom žargonu. Taj govor je najtipičniji pruski proizvod naših dana. U njemu je sažeta pruska državnička mudrost:

«Gospodo», rekao je on, »postoji jedna reč koja se mnogo zloupotrebljava: ta reč je — sloboda. Ne odričem se te reči, ali moj moto je jedna druga reč, moj moto je reč *služba*.« (*Dienst*). «Gospodo, svima nama koji smo se ovde okupili dužnost je da služimo bogu i kralju, i ja se ponosim što mogu da služim takvom kralju. Ova reč *služba* ujedinjuje prusku državu koja je inače razbacana po nemačkim župama« (*in deutschen Gauen*). «Ta reč mora ujediniti sve nas bez obzira na položaj koji zauzimamo. Reč *služba kralju* je moj steg, ona je zastava svih onih koji su se ovde sakupili i u njoj danas leži spasenje. Gospodo, nek živi služba kralju.»

Manteuffel je u pravu: ne postoji druga Pruska osim one koja živi od službe kralju.

Napisano od 2. do 5. maja 1854.

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribune»,
br. 4080 od 16. maja 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Britanske finansije

London, utorak, 9. maja 1854.

Iako bombardovanje Odeze, koje se, na kraju krajeva, pokazalo veoma beznačajnim, u najvećoj meri uzbuđuje javno mnjenje, postoji još jedno bombardovanje koje, upravo u ovom času, još snažnije deluje na njega — naime bombardovanje državne kase. Pre nego što pristupimo analizi finansijskog izveštaja koji je g. Gladstone juče podneo na sednici Donjeg doma, moramo se osvrnuti na njegove dosadašnje zvanične mere.

Gospodin Disraeli je za vreme svog ministrovanja smanjio kamatnu stopu na obveznice državne blagajne na $1\frac{1}{4}$ penija dnevno, što je bilo niže nego ikada ranije; međutim, težeći da nadmaši svog prethodnika, g. Gladstone je otišao još dalje i smanjio je na 1 peni, zanemarujući okolnost što je u doba kad je g. Disraeli smanjio kamatu na obveznice državne blagajne novca bilo u izobilju i što je on bio jeftin, dok je bio redak i skup onda kad je g. Gladstone namislio da prevaziđe svog suparnika. Zbog toga je ovaj velikan morao da isplati 3 miliona u novcu za obveznice državne blagajne, koje bi, da ih je ostavio na miru, bile u opticaju sa istom kamatnom stopom kako ih je zatekao. To nije sve. Tek što su obveznice državne blagajne isplaćene sa velikom štetom po državne finansije, one su morale biti ponovo emitovane sa višom kamatnom stopom. Ovo je prvi dokaz nenadmašnog genija tog oksfordskog kazuiste, za koga se smatralo da, tako reći, sjedinjuje u svojoj ličnosti sve talente, pošto je koalicija svih talenata^[9] zbacila torijevsku vladu zbog njenog finansijskog plana i na taj način proglasila finansije najjačom stranom svoje politike.

Ne zadovoljavajući se operacijama sa letećim dugom, g. Gladstone je napravio još neobičniji eksperiment sa konsolidovanim dugom. Aprila 1853. godine izašao je pred Donji dom sa veoma složenim projektom konverzije akcija Kompanije Južnih mora^[94] i drugih državnih hartija od vrednosti, merom koja bi ga mogla prinuditi da isplati devet i po miliona po isteku šest i dvanaest meseci. Sasvim tačno je

primećeno da je Gladstone, kad je to učinio, imao pred sobom tajne depeše ser Hamiltona Seymoura kao i upozorenja pukovnika Rose-a i konzula Cunninghama, saopštenja koja nisu mogla ostaviti nikakvu sumnju u pogledu neprijateljske namere ruske vlade i blizine evropskog rata. Ali, vaši čitaoci će se setiti da sam ja, upravo u vreme kad je g. Gladstone predložio svoj projekt, prorekao da on neće uspeti i da će vlada na kraju finansijske godine morati da uzme zajam od pet ili šest miliona. Ovo sam tvrdio nemajući uopšte u vidu komplikacije na Istoku. Uostalom, pošto nije izgledalo verovatno da će sholastična forma Gladstone-ovog projekta zavesti družinu berzanskih špekulanata, nije bila nužna velika pronicljivost da se prorekne da žetva mora omanuti, jer je zasejana površina zbog kišnog vremena bila daleko ispod prosečne; da će loša žetva prouzrokovati odliv zlata i srebra; da odliv zlata i srebra svakako ne bi mogao osujetiti već postojeću tendenciju povećanja kamatne stope na novčanom tržištu, i da je, pri opštem porastu novčanog tržišta, besmisleno pretpostavljati da će državni poverilac dopustiti smanjenje kamate na pozajmljeni kapital ili da neće žustro iskoristiti priliku koju mu pruža eksperiment g. Gladstone-a da zahteva isplatu svojih deonica po nominali kako bi isplaćenu svotu sutradan investirao sa čistom dobiti. I zaista, krajem finansijske godine g. Gladstone se našao prinuđen da isplati po nominalnoj vrednosti šest miliona anuiteta Kompanije Južnih mora, koji bi se, bez njegovog mešanja u ovom trenutku, kotirali na berzi hartija od vrednosti samo 85 za svakih 100 funti sterlinga. Na taj način on je ne samo bez ikakve potrebe proćerdao šest miliona iz državnih sredstava, nego je država ovom blistavom operacijom navukla na sebe stvarni gubitak od najmanje milion, dok je saldo u državnoj blagajni, koji je aprila 1853. godine iznosio 7 800 000 funti sterlinga, smanjen u aprilu 1854. godine, u vreme rata, na samo 2 778 000 funti sterlinga, što čini gubitak od preko 5 miliona funti sterlinga. Neuspeo plan konverzije g. Gladstone-a leži u osnovi svih monetarnih teškoća protiv kojih vlada mora sada da se bori. Šestog marta, samo 24 dana pre objave rata, g. Gladstone je ukazao da je temelj svih njegovih operacija to što sredstva za plaćanje tekućih izdataka treba pribaviti u toku iste godine, i izjavio da je preduzeo mere da ratno breme padne samo na sadašnjicu, te da nema ni govora o traženju zajma na novčanom tržištu. Ponovio je ovu izjavu 22. marta, pa čak i 12. aprila. Ipak se 21. aprila, kad parlament nije zasedao, pojavilo zvanično saopštenje da je potreban zajam i da će stoga biti emitovani bonovi državne blagajne u iznosu od 6 miliona. Čitaoci će se setiti da su bonovi državne blagajne izum g. Gladstone-a, uveden istovremeno sa njegovim planom konverzije.

Obična obveznica državne blagajne je obveznica na 12 meseci, i uglavnom se razmenjuje ili isplaćuje krajem tog vremena, a njena kamatna stopa varira prema kamatnoj stopi na tržištu. Bonovi državne blagajne, naprotiv, donose godinama utvrđenu kamatu i predstavljaju rentu vezanu za rok, koja se može prenositi iz ruke u ruku jednostavnim

potpisom na poledini bez ikakvih troškova za kupca ili prodavca. Sve u svemu, oni se mogu prikazati kao podražavanje železničkih obligacija. Kad ih je gospodin Gladstone prvi put izumeo 1853. godine, on je uzeo ovlašćenje da ih emituje za 30 miliona, i toliko se ponosio svojim izumom da je smatrao da ovih 30 miliona neće biti dovoljni da se zadovolji potraživanje publike, i da će ovi bonovi stajati visoko iznad nominalne vrednosti. Međutim, »svet se zasitio sa jedva nešto više od 400 000 funti sterlinga ili približno jednom sedminom iznosa koji bi po njegovom očekivanju bio potreban«. Da bi dobio zajam od 6 miliona, gospodin Gladstone je izdao tri vrste bonova državne blagajne: jedne sa rokom cirkulacije od četiri godine, jedne sa rokom cirkulacije od pet, a jedne sa rokom cirkulacije od šest godina. Da bi ih učinio prihvatljivijim za berzu, doneo je odluku da se dopusti kamata na još neplaćene rate. On je tvrdio da ih izdaje po nominalnoj vrednosti, sa kamatom od 3,5%, uzimajući u obzir izvanredna preimućstva ove nove vrste hartija od vrednosti ravne 10 do 16% od iznosa dividende. Kad je počeo upis, ispostavilo se da je za bonove državne blagajne prve serije, koji će morati da se isplate 1858. godine, ponuđeno samo 800 000 funti sterlinga, dok za ostale serije bonova od 1859. i 1860. godine ponude uopšte nije bilo. Ni to nije sve. On je bio primoran da daje svoju robu ispod cene, prodajući je po minimalnoj ceni od $98\frac{3}{4}\%$, i dodajući još kamatu za nekoliko meseci, tako da on uzima na zajam po četiri procenta u zamenu za akcije Kompanije Južnih mora, sa troprocentnim anuitetom, gubeći time 15% na kapitalu i 25% na kamati. Uprkos svim ovim ustupcima, njegov neuspeh je bio potpun, pošto je morao da produži rok za upis do 8. o. m., i da sa zahteva svote od 6 miliona padne na »smešno malu svotu« od 2 miliona. Neuspeh je bio neminovan zato što se njegova roba nije dobro prilagođavala ni trajnom ulaganju ni privremenoj upotrebi, zato što isplata u 1858. i 1860. godini izgleda pod sadašnjim okolnostima veoma problematična i, najzad, zato što se pri tendenciji porasta na tržištu bonovi sa kamatom utvrđenom za nekoliko godina ne mogu primati tako kao obveznice državne blagajne, čija će kamata sigurno rasti ako se povećava vrednost novca.

Gospodin Gladstone, ne zadovoljavajući se time što je izbacio na tržište tri razne vrste državnih hartija od vrednosti, osećao se obaveznim da pred Donji dom iznese ne jedan nego dva, i možda tri ili četiri budžeta. Za razliku od ranijih ministara finansija on je podneo svoj finansijski izveštaj 6. marta, pre isteka finansijske godine da bi, kako je rekao, zemlja jasno shvatila svoj položaj. Donjem domu je tada saopšteno da postoji višak od 3 miliona funti sterlinga, ali da je usled opasnog položaja u kome se nalaze vlada prinuđena da poveća rashode na 6 miliona funti sterlinga, tako da ove godine treba biti spreman na deficit od 9 miliona. Nije prošlo ni osam nedelja, a on dolazi u Donji dom i traži još oko 7 miliona, iako je, razume se, trebalo još u martu izvršiti tačnije proračune potreba za javnim sredstvima.

Nova dopunska budžetska sredstva koja on traži su sledeća:

Ratna mornarica	4 550 000 f.st.
Armija	300 000 f.st.
Artiljerija	650 000 f.st.
Dopunski kontingenti zemaljske odbrane	500 000 f.st.
Nepredviđeni rashodi	2 100 000 f.st.

Ukupno 8 100 000 f.st.

Budžet za mornaricu, armiju i artiljeriju usvojen je jednoglasno još u petak uveče, i ja ću ukratko izložiti razne stavke za koje je on tražen, naime: 300 000 funti sterlinga je izglasano za pojačanje armije za 14 799 vojnika i oficira, čime bi se broj kopnenih snaga popeo za 40 493 čoveka iznad broja izglasanog prošle godine, odnosno na 142 000 ljudi. Dopunski budžetski proračuni za artiljeriju iznose ukupno 742 132 funte sterlinga. Dopunski izdaci za mornaricu, koji iznose 4 553 731 funti sterlinga i obuhvataju deo dopunskih rashoda za artiljeriju, mogu se rasporediti po sledećim rubrikama:^[125]

I

1. Plate za 11 000 mornara i pripadnika pomorske pešadije kojima je pojačana ratna mornarica, i to sa 2500 iz obalske odbrane i 8500 upisom dobrovoljaca 461 700 f.st.
 - a) za isplatu plata u godini koja se završava sa 31. martom 1855. za 5000 mornara koji ostaju 6 meseci po isteku vojnog roka 110 000 f.st.
 - b) za dopunske plate, preko mornarskih plata, za 2500 pripadnika obalske odbrane i palubne momčadi, koji sada vrše službu na moru 51 700 f.st.
 - c) za skupljanje 5000 rezervnih mornara 220 000 f.st.
 - d) za mornare arktičke ekspedicije na brodovima »Erebus« i »Terror« dupla plata za 8 godina 80 000 f.st.
- [2. Za snabdevanje provijantom naknadno mobilisanih mornara i pripadnika pomorske pešadije 200 000 f.st.]
 - a) za opskrbu 5000 ljudi koji su ostali na službi šest meseci preko roka do 31. marta 1855. [50 000 f.st.]
 - b) za dopunske zalihe hrane, za prevoz namirnica i za plaćanje povećanih cena nekih vrsta artikala i namirnica 50 000 f.st.
 - c) za namirnice, hranu, zalihe itd. za dopunu od 5000 ljudi koji će služiti u floti godinu dana 100 000 f.st.

3. Za zapošljavanje dopunskog broja činovnika potrebnih u vezi sa ratom u kancelarijama Whitehalla i Somerset-House-a	5000 f.st.
4. Za dopunske izdatke za plate u nekim pomorskim, prehrambenim i medicinskim ustanovama u zemlji	2000 f.st.
[5. Za plate vojnih službenika itd. zaposlenih u ustanovama flote, intendanture i saniteta u zemlji	47 000 f.st.]
6. Za dopunske plate radnicima artiljerijskih skladišta i drugih pomorskih uređaja u inostranstvu	1000 f.st.
7. Za zalihe ratne mornarice	697 331 f.st.
a) za kupovinu uglja i drugog goriva za parobrode	160 000 f.st.
b) za kupovinu zaliha namesto onih koje su izdate floti	40 000 f.st.
c) za kupovinu i popravku brodskih mašina, pošto je odlučeno da rezervna flota bude opremljena parom	252 674 f.st.
d) za kupovinu parobroda, topovnjača itd.	244 657 f.st.
8. Za izgradnju, usavršavanje i opravku brodogradilišta	7000 f.st.
9. Za lekove i sanitetske zalihe	30 000 f.st.
10. Za razne službe	6000 f.st.
<hr/>	
	Ukupno 1 457 031 f.st.

II

Stavke koje se, iako uključene u predračune za ratnu mornaricu, pre tiču kopnene vojske nego flote. Troškovi transporta 3 096 700 f.st.

Ovamo, pored ostalog, spadaju:

a) za transport (plaća se mesečno) brodovima, uključujući tu i parobrode, za kupovinu istih kao i za najam osam novih parobroda i 86 transportnih jedrenjaka, od čega 75 fregata koje prevoze konjicu	2 610 200 f.st.
b) za transport brodovima najmljenim za prevoz trupa zajedno sa sledovanjem, pošto je vlada preuzela 18 parobroda i 86 transportnih jedrenjaka za celu godinu	108 000 f.st.

Ukupno 4 553 731 f.st.

Gospodin Gladstone predlaže ubiranje novih poreza produženjem udvostručenog poreza na dohodak do kraja rata, podizanjem trošarine na slad sa 2 šilinga i 9 penija na 4 šilinga, povećanjem trošarine na alkoholna pića za 1 šiling po galonu u Škotskoj i za 9 penija po galonu u Irskoj, i odlaganjem sniženja trošarine na šećer koje je trebalo da stupi na snagu 5. jula. Odluke o alkoholnim pićima, sladu i šećeru odmah su usvojene.

Trošarina na alkoholna pića ukinuće sama sebe, jer će mnogo smanjiti potrošnju alkoholnih pića. Trošarina na slad je kazna nametnuta krčmarima i njihovim mušterijama zato što se njihov zvanični organ »The Morning Advertiser« istakao duvajući u ratnu trubu. Trošarina na šećer je sračunata na to da zagorča ovogodišnju turšiju i slatko. Što se tiče poreza na dohodak, dobro je poznato da je 6. marta g. Gladstone objavio njegov kraj po isteku sedam godina, samo tri dana pošto je primio obaveštenja od pukovnika Rose-a i konzula Cunninghama o vojnim pripremama Rusije. Nije manje poznato da je on 18. aprila izjavio da je dovoljno udvostručiti porez na dohodak samo za pola godine. Gospodin Gladstone je ili najlakomisleniji i najkratkovidiji ministar finansija koji je ikad postojao ili je njegova svesna namera bila da pipa u mraku, da zavede, zbuni i obmane javnost.

Britanska javnost mora ne samo da plaća za rat protiv Rusije, za prčvarstvo i cepidlačku oštroumnost g. Gladstone-a, nego pored toga mora da snabdeva cara sredstvima za vođenje rata protiv Engleske, pošto je lord John Russell izjavio u petak uveče da će britanska vlada nastaviti isplatu kapitala i interesa duga, nazvanog rusko-holandski zajam^[126]; taj zajam je uključen u bečki ugovor i jedna od njegovih glavnih postavki glasi da Poljska treba da ostane nezavisna ustavna kraljevina, da Krakov treba da uživa pokroviteljstvo kao slobodan grad, i da plovidba svim evropskim rekama, prema tome i Dunavom, treba da bude slobodna.

Nepoverenje u irsku lojalnost mora da je vrlo veliko, jer je lord Palmerston izjavio da u toku ove godine vlada Njenog Veličanstva nema nameru da poziva Irce u zemaljsku odbranu; taj isti Palmerston je u svoje vreme oborio Russellovu vladu pod izgovorom da je lord John ozlojedio Irsku isključujući je iz svog zakona o zemaljskoj odbrani. Ministri su pretrpeli stvarni poraz sa svojim zakonom o železnicama koji je sadržavao samo nekoliko propisa, a njih je preporučio parlamentarni odbor sazvan po toj stvari. Pošto su vlasnici železničkih kompanija snažno organizovani, odvažni g. Cardwell je više voleo da u ime vlade povuče svoj prvobitni zakonski predlog i da ga zameni drugim koji su izradili sami direktori železnica i koji ih ne obavezuje ni na šta, niti predviđa ma kakve strože propise od već postojećih. Kad je ovaj zakonski predlog pretresan, u Donjem domu nije bilo nikog sem onih direktora železničkih kompanija koji su članovi parlamenta.

«Izgleda», piše jedan nedeljni list, «da ministri i parlament nisu dovoljno jaki da zaštite svojnu akcionara i džepove putnika, ili život i bezbednost publike od železničkih kompanija, koje tvrde da imaju pravo da ovim vrednostima raspolažu kako im je volja.»

Naslov originala: *British Finances*

Napisano 9. maja 1854.

Prvi put objavljeno u listu »New-York Daily Tribune«, br. 4086 od 23. maja 1854.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Jedna čuvena pobeda

Engleski listovi nisu škrti u zajedljivim komentarima povodom toga što je car nagradio generala Osten-Sakena zbog njegovog udela u poslednjoj borbi između savezničkih flota i utvrđenja koja štite odesku luku. U listovima se tvrdi da je ova borba donela punu pobedu saveznicima, dok likovanje protivnika ocenjuju kao nov primer moskovitskog razmetanja i carskog laganja. Mada ne osećamo nikakve posebne simpatije prema caru ili prema Osten-Sakenu, iako je ovaj poslednji nesumnjivo pametan i odlučan čovek (on je brat istoimenog generala^[127] koji komanduje armijskim korpusom u Kneževinama), možda bi vredelo malo brižljivije razmotriti ko je zaslužan za ovu pobedu kod Odese i, ako je moguće, utvrditi koja se strana zaista bavi samohvalisanjem i izmišljotinama, pogotovu što je ovo prva i jedina bitka između saveznika i Rusa o kojoj smo do sada primili neki izveštaj.

Kako proizlazi iz zvaničnih dokumenata objavljenih na obe strane, cilj pojave savezničke flote pred Odesom bio je da pozove gubernatora da preda sve britanske, francuske i ruske brodove u luci kao zadovoljenje za hitac ispaljen u zastavu britanskih parlamentara. Međutim, saveznici su morali znati da on neće ni odgovoriti na ovakav poziv i, prema tome, morali su biti spremni da uzmu ono što su uzalud tražili, pa ako nisu uspeali, znači da su pretrpeli istinski poraz, ma koliko štetu naneli neprijatelju.

O čemu se, onda, radi? Sam ukaz ruske vlade o naimenovanju Osten-Sakena za komandanta prostrane teritorije kojom on upravlja, koja se nalazi neposredno u pozadini dunavske armije i činjenica što je on kao sedište izabrao grad Odesu pokazuje kakav značaj, prirodno i osnovano, Rusi pridaju ovoj tački. Odesa je upravo mesto gde bi im neprijateljsko iskrcavanje moglo naneti najviše štete. Tu bi neprijatelj našao ne samo sva sredstva velikog grada nego i sredstva žitnice cele Evrope; tu bi on bio najbliže liniji komunikacija i povlačenja ruske

armije u Turskoj. Pod ovim okolnostima dva admirala su morala znati da će grad braniti jak garnizon i da će svaki pokušaj iskrcavanja, sa onim kontingentom mornara i pripadnika pomorske pešadije koji bi mogli izdvojiti za tu svrhu, biti smesta odbijen. A bez iskrcavanja i zauzimanja luke, ako ne grada, makar i za najkraće vreme, oni ne bi mogli očekivati da će osloboditi britanske i francuske brodove koji su sada tamo zadržani. Jedini izgled koji im je preostao za ostvarenje cilja bilo bi najžešće bombardovanje samog grada, kako bi učinili opasnim ostanak ma kakvih trupa u njemu, i onda pokušaj da se oslobode brodovi. Ipak je sumnjivo da li bi se taj cilj mogao postići bombardovanjem velikog grada sa veoma širokim ulicama i prostranim trgovima, gde zapaljive zgrade zauzimaju relativno malo prostora. Admirali su, dakle, morali znati da, ukoliko njihov zahtev Osten-Sakenu bude odbijen, oni nemaju nikakvog načina da ga nametnu. Oni su međutim mislili da se posle pucanja na zastavu parlamentara nešto mora preduzeti protiv Odeze, i zato su pristupili izvršenju svog zadatka.

Prilaze Odesi sa mora branilo je šest baterija, koje su morale biti naoružane sa oko četrdeset ili pedeset topova kalibra 24 i 48 funti. Od ovih baterija samo su dve ili tri učestvovala u borbi, pošto su se napadači držali van dometa ostalih. Protiv ovih baterija stupilo je u dejstvo osam parnih fregata sa oko 100 topova; no, kako su se zbog karaktera operacije mogli upotrebiti samo topovi na jednoj strani brodova, nadmoćnost u broju topova koju su imali saveznici znatno je smanjena. Po kalibru snage su svakako bile približno jednake, jer ako je top od 24 funte niže vrednosti od dugocevnog tridesetdvo funtaša, 48-funtaš od teškog metala bezuslovno je ravan topovima od 56 ili 68 funti za zrna sa košuljicom, koji ne mogu da izdrže potpuna barutna punjenja. Najzad, veća ranljivost brodova, u poređenju sa grudo-branchima, i nepreciznost gađanja izazvana kretanjem broda stavljaju obalske baterije u nadmoćniji položaj u odnosu na brodsku artiljeriju, čak i kad ova poslednja ima još veću brojčanu nadmoćnost. Ovo dokazuje bitka kod Ekerferdea u Šlezvigu (1849), gde su dve baterije sa 20 topova uništile brod naoružan sa 84 topa, onesposobile i zarobile fregatu sa 44 topa i odbile napad dva teško naoružana parobroda.

Borba, dok se ograničavala na artiljeriju i osam parobroda, može se, prema tome, smatrati prilično izjednačenom, čak i ako uzmemo u obzir veći domet i preciznost gađanja kojima su, kako se u toku borbe ispostavilo, raspolagali anglo-francuski topovi. Usled toga, razaranja je teklo vrlo sporo. Dva ruska topa izbačena iz stroja bio je jedini rezultat paljbe od nekoliko časova. Najzad su saveznici prišli bliže i promenili taktiku. Napustili su sistem gađanja kamenih zidova oko baterija da bi zasuli granatama i raketama rusko brodovlje i vojne zgrade u luci i oko nje. Ovo je dejstvovalo. Objekt gađanja je bio dovoljno veliki da je svaka granata pogadala neko ranljivo mesto, i ubrzo je sve

zahvatio plamen. Skladište baruta iza one baterije na čelu mola, koja je pružala najžilaviji otpor i na koju je bio upravljen glavni udar, eksplođiralo je; ova eksplozija i širenje požara unaokolo prinudili su najzad garnizon da se povuče. Ruski artiljerci su pokazali na ovoj tački, kao i obično, vrlo malo veštine, ali vrlo veliku hrabrost. Njihovi topovi i zrna su morali imati velike nedostatke, a njihov barut je morao biti izuzetno slab.

Ovo je bio jedini rezultat čitave akcije. Četiri ruska topa u bateriji na čelu mola su učuktana; sve ostale baterije su jedva pretrpele neku štetu. Eksplozija barutane nije mogla biti naročito jaka; sudeći po njenom položaju neposredno iza baterije, očigledno je da je to bila posebna barutana za ovu bateriju, koja je sadržavala municiju samo za jedan dan, recimo 60 ili 100 zrna za svaki od četiri topa; ako oduzemo verovatni broj zrna već upotrebljenih u toku dana, jedva da je moglo ostati više od 300 barutnih naboja. Kolika je šteta pričinjena ostalim objektima, nemamo mogućnosti da ocenimo; saveznici to svakako nisu mogli utvrditi, dok Rusi daju najniže brojke. Iz ruskih izveštaja bi, međutim, izgledalo da spaljeni brodovi *nisu* ratni, kao što se tvrdi u anglo-francuskim izveštajima; verovatno je bilo, pored nekoliko trgovačkih brodova, transportnih i državnih putničkih parobroda. Uostalom, nikad ranije nismo primili obaveštenja da u Odesi ima ratnih brodova.

Dva francuska i jedan ili dva engleska trgovačka broda uspeli su da za vreme ove borbe umaknu iz luke; *sedam britanskih trgovačkih brodova* je ostalo tamo zadržano do današnjeg dana. Tako »viteškim« admiralima nije pošlo za rukom da nametnu svoj zahtev, i pošto su morali da odstupe bez ikakvog pozitivnog rezultata, ne učuktavši čak više od jedne među šest baterija, mogu se smatrati propisno potučeni. Izgubili su vrlo malo ljudi; ali je nekoliko brodskih trupova oštećeno, a francuski parobrod »Vauban« se zapalio od užarenog zrna i morao se za neko vreme povući iz borbe.

Eto na šta se svodi ono što britanska štampa naziva »slavnim vestima iz Odesa« i što je u očima Britanaca izgledilo sve ranije promašaje admirala Dundasa. Ova akcija je toliko podstakla nade engleske javnosti da smo saznali iz ozbiljnih izvora da su admirali, uverivši se sada u izuzetno preimućstvo dometa svojih topova nad ruskim, čvrsto rešili da pokušaju da bombarduju Sevastopolj; i u stvari su išli tamo i ispalili nekoliko hitaca. Ali, ovo je najčistija izmišljotina, jer ko god je pogledao jednom plan Sevastopolja zna da se napad, sa bombardovanjem ili bez njega, na taj grad i luku, ukoliko to ne bi bila prosto prividna bitka izvan zaliva, mora preduzeti u uskim vodama i čak na dometu poljskih topova.

Ovom jednostavnom ekspozeu možemo s pravom dodati da se hvalisanje naših engleskih prijatelja u vezi s ovom akcijom — u kojoj je njihov napad potpuno odbijen a njihov cilj potpuno promašen —

ne razlikuje mnogo od opšteg tona njihovih prethodnih razlaganja i tvrđenja u pogledu rata. Ma kakav bio ishod borbe, nepristrasni istoričar mora, po našem mišljenju, zabeležiti da su se njene rane faze odlikovale obmanom, izvrđavanjem, prevarom, diplomatskim lukavstvima, vojničkom razmetljivošću i lažima kako na strani Engleske tako i na strani Rusije.

Naslov originala:

A Famous Victory

Napisano 15. maja 1854.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

«New-York Daily Tribune»,

br. 4098 od 6. juna 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

[Napad na Sevastopolj — Proterivanje ljudi sa zemlje u Škotskoj i Irskoj]

London, petak, 19. maja 1854.

»Prvi napad na Sevastopolj«, o kome današnje novine donose telegrafsko saopštenje, izgleda da je isto tako slavan podvig kao i bombardovanje Odese posle koga su obe strane objavile pobjedu. Prema opisu napad je izvršen granatama iz »dalekometnih« topova upravljenih na spoljna utvrđenja. Da se ne može napasti sevastopoljska luka ili sam grad topovima bilo kog dometa, a da se zalivom ne priđe blizu zaštitnim baterijama, i da se on ne može zauzeti bez pomoći znatnog broja desantne vojske, očigledno je već posle prvog pogleda na mapu, a to potvrđuje i svaki vojni autoritet. Zbog toga tu operaciju, ako se stvarno dogodila, treba smatrati lažnim podvigom za podizanje morala *gobemouches*¹ čiji patriotizam podstiču odeske lovorike.

Francuska vlada je poslala M. Bourée-a u Grčku u specijalnu misiju. Prati ga brigada pod komandom generala Foraya, a dobio je naređenje da od kralja Ota zahteva da se odmah plati ceo interes na stotinu miliona franaka koje je francuska vlada dala grčkoj vladi 1828. godine. U slučaju odbijanja Francuzi će okupirati Atinu i razna druga mesta kraljevine.

Vaši čitaoci će se setiti moga opisa procesa čišćenja poseda u Irskoj i Škotskoj, u toku koga je u prvoj polovini ovog veka toliko hiljada ljudi oterano sa zemlje njihovih otaca.² Ovaj proces još uvek traje sa snagom sasvim dostojnom ove vrle, otmene, pobožne, filantropske aristokratije ove uzor-zemlje. Kuće se ili pale ili ruše iznad samih glava bespomoćnih ukućana. U Nigatu u Nojdartu, po naređenju zemljovlasnika, prošle jeseni je izvršen napad na kuću Donalda Macdonalda, uglednog, poštenog i vrednog čoveka. Žena mu je bila vezana za postelju i nije se mogla pomeriti, a ipak su zastupnik i njegove siledžije izbacili napolje šestoro Macdonaldove dece, sve ispod 15 godina starosti, i demolirali kuću ostavljajući samo jedno parče krova iznad postelje njegove žene.

¹ tikvana - ² Vidi u 11. tomu, str. 413-418, i u 12. tomu, str. 131-135.

Čovek je bio toliko pogođen da mu je razum popustio. Lekari su ga proglasili ludim, i on sad luta unaokolo tražeći svoju decu u ruševinama spaljenih i srušenih kuća. Njegova gladna deca plaču oko njega, ali on ih ne prepoznaje, ostavljen na slobodi bez pomoći i bez nege, jer njegovo ludilo nije opasno.

Dvema udatim ženama u poslednjim mesecima trudnoće srušili su kuću na njihove oči. Morale su mnoge noći da provedu napolju, i zbog toga su se, usred strašnih muka, porodile pre vremena, razum im se pomutio, i sad lutaju okolo sa mnogobrojnom decom, bespomoćne i bez nade na ozdravljenje, kao strašni svedoci protiv one klase ljudi koja se naziva britanskom aristokracijom.

Čak i deca skreću s uma usled terora i progona. U Dunu, u Nojdartu, izbačeni stanovnici udžerica sklonili su se u jedan stari magacin. Sopstvenikovi agenti opkolili su taj magacin usred noći i potpalili ga, dok su jadne parije sedele šćućurene u svome skloništu. Izbezumljeni, jurnuli su iz plamena, a neki su poludeli od straha. List »The Northern Ensign« piše:

»Jedan dečak je pomerio pameću, bilo bi potrebno zatvoriti ga, on skače iz postelje i viče, 'Požar! požar!' i uverava sve oko sebe da se ljudi i deca nalaze u zapaljenom magacinu. Čim se približi noć, njega progoni prizor požara. Strašni prizor u Dunu, kad je goreo magacin osvetljavajući okolinu — kad su ljudi, žene i deca trčali okolo poluizbezumljeni od straha, pomutio mu je razum.«

Tako postupa aristokratija sa radno sposobnom sirotinjom koja je čini bogatom. Slušajte sada njihovo parohijsko dobročinstvo. Izvlačim sledeće slučajeve iz rada gospodina Donalda Rossa iz Glazgova i iz lista »The Northern Ensign«:

1. Udovica Matherson, stara 96 godina, prima samo 2 šilinga i 6 penija mesečno od parohije Strat, Skaj.

2. Murdo Mackintosh, star 36 godina, potpuno nesposoban jer su na njega pala kola pre četrnaest meseci. Ima ženu i sedmoro dece; najstarije dete 11 godina, najmlađe 1 godinu, i sve što mu parohija Strat daje jeste 5 šilinga mesečno.

3. Udovica Samuela Campbella, stara 77 godina, stanuje u Bredfordu, Skaj, u bednoj kući, dobija 1 šiling i 6 penija mesečno od parohije Strat. Žalila se da to nije dovoljno, i parohijske vlasti, posle mnogo gundanja, povisile su iznos na 2 šilinga mesečno.

4. Udovica McKinnon, stara 72 godine, parohija Strat, Skaj, prima 2 šilinga i 6 penija mesečno.

5. Donald McDugald, star 102 godine, stanuje u Krejdatu. Njegovoj ženi je 77 godina i oboje su veoma slabi. Primaju samo po 3 šilinga i 4 penija mesečno od parohije Glenelg.

6. Mary McDonald, udovica, stara 93 godine i prikovana za postelju. Muž joj je bio u vojsci i tamo izgubio ruku. Umrlo je pre dvadeset godina. Ona dobija 4 šilinga i 4 penija mesečno od parohije Glenelg.

7. Alexander McIsaak, star 53 godine, potpuno nesposoban, njegovoj ženi je 40 godina; ima slepog sina od 18 godina i četvoro dece ispod 18 godina. Parohija

Glenelg daje ovoj bednoj porodici samo 6 šilinga i 6 penija mesečno, oko 1 šiling mesečno na svakog.

8. Angus McKinnon, star 72 godine, ima bolesnu ženu staru 66 godina. Primaju po 2 šilinga i 1 peni mesečno.

9. Mary McIsaak, stara 80 godina, slaba i potpuno slepa, prima 2 šilinga i 3 penija mesečno od parohije Glenelg. Kad je tražila više, inspektor je rekao: 'Treba da se stidiš što tražiš više kad drugi imaju manje', i odbio je da je sasluša.

10. Janet McDonald ili McGillioray, stara 77 godina i potpuno nesposobna, prima samo 3 šilinga i 3 penija mesečno.

11. Catherine Gillies, stara 78 godina i potpuno nesposobna, prima samo 3 šilinga i 3 penija od parohije Glenelg.

12. Mary Gillies ili Grant, stara 82 godine i poslednjih osam godina vezana za postelju, dobija dvadeset osam funti brašna i 3 penija mesečno od parohije Adnamerčon. Inspektor za staranje o sirotinji nije je posetio dve godine, ne dobija ni lekarsku pomoć, ni odeću, ni hranu.

13. John McEachan, star 86 godina, prikovan za postelju, stanuje u Ohekrejgu, parohija Adnamerčon, prima jednu funtu brašna dnevno i 3 penija mesečno od pomenute parohije. Nema odeće niti išta drugo.

14. Ewan McCallum, star 93 godine, ima bolesne oči. Našao sam ga kako prosi na obalama kanala Krinan, parohija Napdejl, Arđžajlsir. Prima samo 4 šilinga i 8 penija mesečno; živi bez odeće, bez medicinske pomoći, bez ogreva i stana. On je pokretna zbirka tralja, najbedniji siromah.

15. Kate Macarthur, stara 74 godine, vezana za postelju, živi sama u Danardiju, parohija Napdejl. Prima 4 šilinga i 8 penija mesečno od parohije i ništa više. Lekar je ne posećuje.

16. Janet Kerr, ili McCallum, udovica stara 73 godine, bolesna, prima 6 šilinga mesečno od parohije Gleseri. Nema kuću i ne prima nikakvu drugu pomoć.

17. Archibald McLaurin, star 73 godine, iz parohije Apin, potpuno nemoćan, i žena mu je nemoćna, prima 3 šilinga i 4 penija mesečno od parohije. Nema ogreva, odeće, ni stana. Žive u bednoj rupi koja nije za ljudska bića.

18. Udovica Margaret McLeod, stara 81 godinu, živi u Lasgejču, parohija Ločbrum, prima 3 šilinga mesečno.

19. Udovica Johna Makenzie, 81 godina, stanuje u Ulapulu, parohija Ločbrum. Potpuno je slepa i veoma lošeg zdravlja, a prima samo 2 šilinga mesečno.

20. Udovica Catherine McDonald, stara 87 godina, ostrvo Luuing, parohija Kilbrandon; potpuno slepa i prikovana za postelju. Dobija 7 šilinga mesečno u vidu pomoći, od čega treba da plati bolničarku. Kuća joj se srušila, a ipak je parohija odbila da joj obezbedi stan i sada leži u jednoj otvorenoj sporednoj zgradi na podu od zemlje. Inspektor neće da učini ništa za nju.

Ali pustahiluk se tu ne završava. U Stratkaronu je izvršen pokolj. Uzbuđena do izbezumljenja okrutnošću već izvršenih izbacivanja i onih koja još predstoje, grupa žena se sakupila na ulici jer se proneo glas da policijski službenici dolaze da isteraju stanare. Međutim, to nisu bili policijski službenici, već trošarinci, koji se, kad su čuli da ih smatraju policajcima, nisu potrudili da isprave grešku, već su uživali u tome, izdavali se za policajce i rekli narodu da su došli da ih isteraju

i bili spremni da to učine. Na grupu uzbuđenih žena službenici su uperili napunjen revolver. Šta se dalje dogodilo, citiramo iz pisma gospodina Donalda Rossa, koji je otišao iz Glazgova u Stratkaron i proveo dva dana u tom kraju, skupljajući obaveštenja i ispitujući ranjenike. Njegovo pismo je datirano: 15. aprila 1854. godine, Royal Hotel, Oain i glasi:

«Moja obaveštenja pokazuju sramno držanje šerifovo. On nije obavestio narod o svojoj nameri da pusti na njih policijske snage. On nije pročitao Zakon protiv pobune. Nije im dao vremena da se razidu, već, naprotiv, u trenutku kad se približio sa svojim snagama, sa štapom u ruci povikao je: ‚Skloni se s puta’, a odmah zatim je naredio: ‚Udrite ih’, i odmah je nastao prizor koji je teško opisati. Policajci su teškim pendrecima udarali nesrećne žene po glavi i obarali ih na zemlju, a onda skakali po njima, gazili ih i brutalno udarali po svim delovima tela. Zemlja se ubrzo natopila krvlju. Jauci žena, dečaka i devojčica, koji su ležali u krvi, parali su samo nebo. Neke žene koje su progonili policajci skočile su u duboki i brzi Karon predajući se radije njegovoj milosti no milosti policajaca ili šerifa. Bilo je žena kojima su policajci iščupali pendrecima pregršti kose, a jednoj devojci su, jakim udarcem pendreka zderali sa ramena komad mesa četrnaest santimetara dugačak, dva i po širok i pola santimetra debeo. Za jednom mladom devojkom koja je samo posmatrala prizor, potrčala su tri policajca. Udarili su je po čelu, rasekli joj lobanju, a kad je pala, tukli su je. Lekari su izvadili iz rane komad njene kape uteran u meso udarcem pendreka divljačke policije. Otisci njihovih potkovanih cipela još joj se vide na plećima. U Stratkaronu ima još trinaest žena u žalosnom stanju od divljačkih batina dobijenih od policije. Tri su u tako teškom stanju da lekar nema nade da će se oporaviti. Čvrsto sam ubeden na osnovu izgleda ovih žena, njihovih opasnih rana i medicinskog izveštaja koji sam dobio, da ni polovina neće preživeti; a sve one, ako se budu i vukle u životu još neko vreme, nosiće na sebi žalosne dokaze strašne brutalnosti kojoj su bile izložene. Među ozbiljno ranjenim nalazi se i jedna žena u poslednjim mesecima trudnoće. Ona nije bila u grupi koja je presrela šerifa, već je stajala prilično daleko i samo posmatrala; ali policajci su je žestoko tukli i udarali nogama te je sad u veoma teškom stanju.»

Možemo još dodati da je napadnutih žena bilo svega osamnaest. Šerif se zove Taylor.

Takva je slika britanske aristokratije u 1854. godini.

Lokalne vlasti i vlada sporazumeli su se da se obustavi sudsko progonjenje Cowella, Grimshaw-a, i drugih vođa štrajka u Prestonu^[128], ako se obustavi istraga protiv sudija i «pamučnih» lordova u Prestonu. Ovo poslednje je i učinjeno u skladu s tim sporazumom.

Tvrđi se da je odlaganje za dve nedelje predloga gospodina Duncombe-a da se obrazuje komisija za ispitivanje ponašanja prestonskih sudija u skladu s pomenutim sporazumom.

Friedrich Engels

Podvizi na Baltičkom i Crnom moru — Anglo-francuski sistem operacija^[129]

London, utorak, 23. maja 1854.

Najzad imamo mogućnost da pišemo o podvigu britanskih mornara. Flota admirala Napiera razorila je posle osmočasovnog bombardovanja tvrđavu Gustavsvärn (što prevedeno sa švedskog znači »Gustavova odbrana ili utvrđenje«, »Gustavswehr«) i zarobila njen garnizon od 1500 ljudi. To je prvi ozbiljan napad na carske ruske posede, i u poređenju sa učmalim i mlitavim okršajem u Odesi pokazuje, u najmanju ruku, da Charles Napier, ako samo može, nije voljan da žrtvuje svoju slavu i slavu svoje porodice. Tvrđava Gustavsvärn se nalazi na kraju poluostrva koje obrazuje jugo-zapadni ugao Finske, blizu svetionika Hangö-Udd, poznatog kao kopnena oznaka svim zapovednicima manjih trgovačkih brodova koji plove po Finskom zalivu. Njen vojni značaj nije naročito velik, ona štiti vrlo malo područje i kopna i vode, i flota koja vrši napad mogla bi je ostaviti u pozadini bez ikakvog rizika. Sudeći po brojnom stanju garnizona, tvrđava sama po sebi nije velika. Međutim, s obzirom na sadašnje blaženo neznanje o stvarnoj snazi i značaju baltičke obalske odbrane Rusije, koje vlada čak i u britanskom admiralitetu i ministarstvu rata, biće nam oprošteno ako odložimo sve komentare o taktičkom značaju ovog okršaja dok ne stignu potpunije pojedinosti.

Sada možemo reći samo ovoliko: osmočasovna paljba svedoči o hrabroj ako ne veoma veštoj odbrani Rusa i nagoveštava veću upornost nego što se moglo očekivati pri odbrani prvorazrednih tvrđava u tom istom zalivu. S druge strane, hiljadu pet stotina ratnih zarobljenika ne predstavljaju za Rusiju uopšte neki znatan gubitak (on je ravan prosečnim dvodnevним gubicima usled bolesti na Dunavu), dok će za Napiera oni predstavljati ozbiljne smetnje. Šta da počne s njima? Ne može ih osloboditi ni na časnu reč ni bez časne reči, a nema bližeg mesta da ih odvede sem Engleske. Da bi bezbedno transportovao ovih 1500 ljudi, potrebno mu je bar tri linijska broda ili dvostruko više

parnih fregata. Upravo rezultat njegove pobjede koči njegovu delatnost dve ili tri nedelje. I najzad, pošto nema desantnih trupa, može li zadržati osvojenu teritoriju? Ne vidim kako bi mogao a da opet ne oslabi ionako malu posadu na svojoj floti daljim smanjenjem kontingenta mornara i pomorske pešadije na svakom brodu. Ova okolnost nas navodi na temu koja je sada predmet žive, mada, kao i obično, prilično zakasnele diskusije u britanskoj štampi.

Ova štampa je najednom otkrila da od flote, ma koliko da je snažna, nema mnogo koristi ako se na njoj ne nalaze trupe dovoljno jake da se iskrcaju na obalu i upotpune pobjedu koju protiv kopnene odbrane topovi sa broda mogu, u najboljem slučaju, izvojevati samo nepotpuno. Izgleda da britanskim zvaničnim krugovima koji vode rat, kao i zvaničnim krugovima koji rukovode javnim mnenjem, sve do kraja prošlog meseca ovo uopšte nije padalo na um. Sada se sve raspoložive trupe i sva transportna sredstva upućuju na Crno more, a sve suvozemne snage namenjene za Baltik svode se na jednu brigadu od 2500 ljudi, od kojih nijedan jedini čovek još nije poslat, pošto ni sam štab još nije organizovan.

Što se tiče Francuza, oni žalosno zaostaju. U vezi s njihovom baltičkom flotom setite se visokoparnog izveštaja ministra Ducosa: »Vaše Veličanstvo je naredilo da se opremi treća flota, naređenja Vašeg Veličanstva su izvršena.« Ova veličanstvena armada, koja je morala biti spremna da isplovi do sredine marta u jačini od deset linijskih brodova, nije nikad brojala više od pet linijskih brodova, koji sa fregatom i manjim brodovima sada puze lagano duž Velikog Belta; da bi stigli do njega iz Bresta, trebalo im je pune tri nedelje, mada su celo vreme duvali zapadni vetrovi. Veliki logor kod Sent-Omera, koji je imao da primi 150 000, u slučaju potrebe i 200 000 ljudi namenjenih za baltičku ekspediciju, bio je obrazovan na papiru tri ili četiri nedelje ranije, a do danas nije prikupljena ni jedna jedina brigada. Francuzi bi, međutim, mogli lako da odvoje 10 000 do 15 000 ljudi za pešadiju i poljsku artiljeriju iz obalskih garnizona, bez gužve i velike teatralne logorske pompe, ali gde su transportna sredstva? Morali bi se iznajmiti britanski trgovački brodovi; prema prosečnoj brzini francuske flote, njima bi trebalo od četiri do šest nedelja da, jedan po jedan, stignu na poprište ratnih zbivanja; a gde bi se trupe iskrcale, brigade i divizije koncentrisale, štabovi i intendanture organizovali? Ovo je začarani krug u kome se saveznici kreću; da bi mogli da se iskrcaju na Baltiku, oni najpre moraju osvojiti neko ostrvo ili poluostrvo gde bi koncentrisali i organizovali trupe za napad, a da bi to postigli, moraju najpre imati kopnene snage na licu mesta. Ne bi bilo teško izaći iz ovog škripca kad bi postojao dobar admiral, koji bi se toliko razumeo u suvozemno ratovanje koliko je neophodno za komandovanje suvozemnim snagama; a Charles Napier je nesumnjivo sasvim dorastao tom zadatku, pošto je mnogo ratovao na kopnu. Ali tamo gde se vrhovna vlast nalazi u rukama

Aberdeena¹, gde se četiri razna ministarstva mešaju u poslove borbenih snaga, gde postoji večni antagonizam između armije i mornarice i gde su francuske i engleske snage udružene, a jedna drugoj zavide na slavi i uspehu, kako se može očekivati ma šta nalik na jedinstvo akcije? Na taj način, pre kraja juna ne mogu biti stvorene nikakve efikasne kopnene snage za akcije na Baltiku, a ako se kroz četiri meseca rat ne okonča i mir ne zaključi, sve što je osvojeno moraće se napustiti; trupe, topovi, brodovi, namirnice, sve će morati da se povuče ili ostavi, i za vreme sedam zimskih meseci Rusi će opet držati u svojim rukama čitavu svoju baltičku teritoriju. Ovo dovoljno jasno pokazuje da su u ovoj godini svi ozbiljni i odlučujući napadi na baltičku Rusiju isključeni; odveć je kasno. Samo ako se Švedska priključi zapadnim silama, one će imati operativnu bazu na Baltiku, koja će im dozvoliti da vode zimsku kampanju u Finskoj. Ali, ovdje ponovo imamo začarani krug, mada začaran, kao i prehodni, za malodušne. Kako ove sile mogu očekivati od Šveđana da im se priključe, ukoliko ih slanjem kopnenih snaga i zauzimanjem dela Finske ne ubede u svoje ozbiljne namere? A, sa druge strane, kako se tamo mogu poslati takve snage pre nego što se Švedska ne obezbedi kao operativna baza?

Doista, Napoleon Veliki, taj »krvnik«¹ tolikih miliona ljudi, bio je uzor čovečnosti u svom smelom, odlučnom, rušilačkom načinu vođenja rata u poređenju sa kolebljivim »državničkim«¹ rukovodiocima ovog ruskog rata, koji na kraju krajeva ne mogu a da ne žrtvuju neuporedivo više ljudskih života i gotovog novca, ako nastave kao do sada.

Okrenemo li se Crnom moru, nalazimo udružene flote pred Sevastopoljem, koje se zabavljaju bezopasnom paljbom sa dalekog rastojanja na neka bedna spoljašna utvrđenja te tvrđave. Ovu bezazlenu igru, kako smo obavesteni, vodila je u toku četiri dana većina brodova, a za sve ovo vreme Rusi, pošto imaju samo dvanaest linijskih brodova spremnih da isplove, nisu se ni pomaljali iz luke, na veliko čuđenje admirala Hamelina (v. njegove izveštaje od 1. i 5. maja)⁽¹³⁰⁾. Doduše, ovaj heroj mornar je dovoljno star da se seti doba kad su francuske eskadre ne samo bivale blokirane nego čak i napadane u luci od strane daleko slabijih engleskih eskadri; i zaista bilo bi malo mnogo očekivati da slabija ruska eskadra izađe iz Sevastopolja da bi je razbio i potopio dvostruko veći broj brodova, nudeći tako sebe kao iskupljenje za »gnusni zločin u Sinopi«.

U međuvremenu se dva linijska broda (na vijak) i sedam parnih fregata nalaze na putu u Čerkesku. Njima je naloženo da izvide obale Krima pa zatim da razore utvrđenja na čerkeskoj obali. Međutim, u ovom poslednjem napadu trebalo je da učestvuju samo tri parne fregate, pošto su preostale četiri dobile uputstva da se vrate u flotu čim temeljno osmotre Krim. Koliko nam je poznato, sada su tri ut-

¹ U tekstu ovog članka objavljenom u listu »New-York Daily Tribune«¹ ovede su umetnute reči »i Palmerstona«.

vrđenja koja Rusi još uvek drže na čerkeskoj obali, naime, Anapa, Suhum-Kale i Redut-Kale, prilično učvršćena i sagrađena na visovima koji potpuno dominiraju nad otvorenim morem (sem Redut-Kalea) i pitanje je da li će upućene snage biti dovoljne da ostvare svoje ciljeve, naročito zato što nisu praćene desantnim trupama. Ova eskadra, kojom komanduje kontra-admiral Lyons, treba istovremeno da stupi u vezu sa Čerkezima, posebno sa njihovim vođom Šamilom. Šta kontra-admiral Lyons treba da saopšti Šamilu nije poznato; ali jedno je izvesno — da mu on ne može doneti ono što mu je najviše potrebno, naime, oružje i municiju, pošto na ratnim brodovima za vreme ratne službe nema slobodnog prostora za prevoz tovara. Dva tričava trgovačka jedrenjaka ili škune natovarene ovim dragocenim artiklima bili bi kudikamo dobrodošliji nego čitava ta moralna, ali savršeno beskorisna, podrška pet ratnih brodova. Istovremeno saznanje da je turska flota isplovila prema istom cilju, ovoga puta noseći sobom ono što je neophodno za naoružavanje Čerkeza. Tako dve savezničke flote plove sa istim nalogom — ne znajući jedna za drugu. Ovo je propisno jedinstvo plana i akcije! Može se još desiti da jedna drugu smatraju ruskom, i kako će to biti sjajan prizor za Čerkeze — ove dve eskadre pucaju jedna na drugu!

U međuvremenu se savezničke kopnene snage bratime u Galipolju i Skutariju na svoj način, uništavajući ogromne količine jakog i slatkog mesnog vina. Oni koji su slučajno ostali trezni iskorišćuju se za izgradnju poljskih utvrđenja, koja su tako raspoređena i tako sagrađena da neće nikad biti ni napadnuta ni branjena. Ako bi se tražio kakav dokaz da ni britanska ni francuska vlada nemaju nikakvu namjeru da prijatelju Nikolaju učine ma kakvu ozbiljnu štetu, i slepac bi to video iz načina kako njihove trupe provode vreme. Da bi imali izgovor da drže svoje trupe dalje od ratnog poprišta, saveznički komandanti su ih nagnali da kopaju neprekidnu liniju poljskih utvrđenja kroz prevlaku Trakijskog poluostrva. Svako, a naročito svaki francuski inženjerac, zna da se neprekidne odbrambene linije pod gotovo svim okolnostima odbacuju u poljskoj fortifikaciji, ali je anglo-francuskoj armiji u Galipolju namenjeno da primeni neprekidne linije na zemljištu čijim dvema trećinama dominiraju visovi upravo na onoj strani odakle se očekuje neprijatelj. Međutim, pošto se pri svem staranju da se napreduje što sporije mora postići izvestan napredak makar brzinom puža, čuli smo da 15 000 Francuza treba da idu u Varnu, u kom svojstvu? Kao garnizon tvrđave; a šta da rade? Da umru od groznice i malarije.

Ako se rat vodi bar sa nekim smislom, komandanti moraju znati da Turcima nedostaje upravo ona veština manevrisanja na otvorenom polju u kojoj su anglo-francuske trupe majstori; dok, na drugoj strani, Turci tako vladaju većinom odbrane zidova utvrđenja, bedema pa čak i breša protiv jurišnih trupa, da se ni Britanci ni Francuzi ne mogu sa njima meriti. *Radi toga* i zato što je Varna sa turskim garnizonom učinila ono što ranije nijednoj tvrđavi nije pošlo za rukom, to jest,

izdržala je dvadeset devet dana *pošto su u njenom bedemu probijene tri breše pogodne za proboj, zbog toga su poludisciplinovani Turci izvedeni iz Varne i poslani da se susretnu sa Rusima na otvorenom polju, dok su dobro uvežbani Francuzi, sjajni napadači ali nepostojani u dužoj odbrani, upućeni da čuvaju bedeme Varne.*

Prema drugim obaveštenjima, sva ova premeštanja su obična obmana. Kaže se da se pripremaju krupni događaji. Uopšte se ne smeraju operacije savezničkih trupa na Balkanu, već one treba da izvrše izvanredne podvige u pozadini Rusa. One treba da se iskrcaju u Odesi, da preseku neprijatelju puteve povlačenja i da se u njegovoj pozadini spoje sa Austrijancima u Transilvaniji. Sem toga, one treba da pošalju odrede u Čerkesku. Najzad, treba da izdvoje 15 000 do 20 000 ljudi za napad na Sevastopolj sa kopna, dok će flote prodreti u luku. Ako se baci pogled na čitavu prošlu istoriju ovog rata i na diplomatske pregovore koji su mu prethodili, bez sumnje će se vrlo brzo shvatiti poreklo ovih glasova. Oni su došli iz Carigrada odmah pošto je tamo prispeo maršal Leroy, obično zvani Saint-Arnaud. Ko god zna nekadašnju istoriju ovog vrlkog gospodina¹, prepoznaje u ovom hvalisanju čoveka koji je na larmu dospeo do svog visokog čina, mada je tri puta bio ražalovan kao oficir armije.

Stvar sa sadašnjim ratom stoji ovako: Engleska a naročito Francuska primorane su »neminovno, iako protiv svoje volje« da drže veći deo snaga na Istoku i na Baltiku, to jest, na dva isturena krila vojnog položaja, koji nema bližeg centra od Francuske. Rusija žrtvuje svoje obale, svoju flotu, deo svojih trupa da bi navela zapadne sile da se potpuno angažuju u ovoj akciji koja je protivna svakoj strategiji. Čim se ovo dogodi, čim neophodan broj francuskih trupa bude upućen u zemlje daleko od njihove, Austrija i Pruska će se izjasniti za Rusiju i sa nadmoćnim snagama krenuti na Pariz. Ako ovaj plan uspe, Louis Napoleon neće imati nikakvih snaga da se odupre ovom udarcu. Ali, postoji snaga koja se može »mobilisati« u slučaju svakog neočekivanog događaja i koja takođe može »mobilisati« Louis-a Bonapartu i njegove sluge, kao što je već ranije mobilisala mnoge vlastodršce. Ta snaga je kadra da se odupre svim ovim upadima, i ona je to već jednom pokazala ujedinjenoj Evropi, i ta snaga, revolucija, budite uvereni, biće uvek na mestu gde njena intervencija bude potrebna.

Naslov originala:

*The Exploits in the Baltic and Black Seas —
Anglo-French System of Operations*

Prvi put objavljeno u listu »The People's Papers«,
br. 108 od 27. maja 1854, sa potpisom K. M.
i u listu »New-York Daily Tribune«, br. 4101
od 9. juna 1854.

Prevod s engleskog

¹ U tekstu članka objavljenom u listu »New-York Daily Tribune« ovde je umeretnuta rečenica: »poslaću vam je ovih dana«.

Friedrich Engels

Sadašnje stanje engleske armije — Taktika, uniforma, komesarijat itd.

London, petak, 26. maja 1854.

Ako rat na Istoku ne donese nikakvo dobro, bar će uništiti jedan deo vojne slave pokojnog vojvode Wellingtona. Ko je poznavao Englesku za vreme života ovog stalno precenjivanog generala, setiće se da je smatrano za nacionalnu uvredu britanske nacije govoriti čak i o Napoleonu kao vojniku koji bi se mogao na neki način porediti sa nepobedivim »gvozdenim vojvodom«. Slavni vojvoda je sad mrtav i sahranjen pošto je poslednjih četrdeset godina faktički komandovao britanskom armijom. Nije postojao čovek nezavisniji ili neodgovorniji od njega u vršenju svoje dužnosti. »Vojvoda« je bio autoritet nad autoritetima, ni kralj, ni kraljica nisu se usuđivali da mu protivreče u stvarima iz oblasti njegove delatnosti. Pošto je proživeo mnoge godine u počastima i udobnosti, koje obično padaju u deo srećnoj osrednosti a u oštroj su suprotnosti sa tragičnim preokretima koji obično pripadaju karijeri jednog genija — Napoleona na primer — gvozdeni vojvoda je umro, a komandovanje britanskom armijom dospelo je u druge ruke. Osamnaest meseci posle njegove smrti britanska armija je pozvana u pohod protiv Rusa, a pre no što je prvi puk bio spreman za ukrcavanje, otkriveno je da je »gvozdeni vojvoda« ostavio armiju potpuno nespremnju za aktivnu službu.

»Vojvoda«, uprkos svom, uopšte uzev, zdravom engleskom razumu, imao je sitan i skučen duh u mnogom pogledu. Dobro je poznata njegova nepravičnost u aluzijama koje je imao običaj da pravi na račun uloge koju su odigrali njegovi nemački saveznici u odlučivanju bitke kod Vaterloa, pripisujući sebi sve zasluge za pobjedu koja bi bila poraz da se Blücher nije pojavio na vreme.^[181] Čudljivo je branio sve zloupotrebe i apsurdnosti u engleskoj armiji odgovarajući na svaku kritiku. »Te zloupotrebe i apsurdnosti su nam donele pobjedu u Španiji i

Portugaliji» — takav stav se savršeno slaže sa njegovim konzervativnim shvatanjem da je izvestan stepen tradicionalne apsurdnosti i korupcije neophodan za dobro funkcionisanje «neosporno najboljeg» od svih ustava. Dok je u politici umeo da popusti u važnim stvarima u kritičnim trenucima, u vojnim stvarima se tvrdoglavo držao starih shvatanja i tradicionalnih budalaština. Dok je bio živ ni jedna jedina značajna novina nije uvedena u britansku armiju, izuzev u čisto stručnoj oblasti artiljerije. Tu je bilo prosto nemoguće ne obraćati pažnju na brz napredak industrije i tehničkih nauka. Zbog toga britanska armija ima nesumnjivo najbolji artiljerijski materijal, a organizacija te artiljerije je isto tako nespretna kao i ostalih oružja; što se tiče uniformi, opšteg naoružanja i organizacije britanskih vojnih snaga, ne postoji ni jedna jedina stvar u kojoj nisu gori od svake civilizovane armije u Evropi.

Moram još jednom da skrenem pažnju vaših čitalaca na činjenicu da upravljanje vojnim stvarima nije ograničeno, kao u drugim zemljama, na jednu granu administracije. Postoje četiri departmana, čije se nadležnosti sukobljavaju i koji su nezavisni jedan od drugog. Postoji ministar rata, koji je samo blagajnik i knjigovođa. Postoji vrhovni komandant, pod čijom su komandom pešadija i konjica. Postoji načelnik artiljerije, koji komanduje artiljerijskom inženjerijom i koji bi trebalo da ima opšti nadzor nad materijalom u armiji. Zatim postoji ministar kolonija, koji raspoređuje trupe na razne strane poseđe i reguliše raspodelu ratnog materijala. Pored svih ovih postoji još komesarijat i najzad za trupe u Indiji vrhovni komandant armije u tom carstvu. Tek posle Wellingtonove smrti počelo je javno da se govori o apsurdnosti ovakve organizacije, pošto je izveštaj parlamentarne komisije iz 1837. poništen vojvodinim autoritetom. Sad kad je počeo rat, svuda se oseća neefikasnost takve organizacije; ali promena se osuđuje iz bojazni da će poremetiti red i redovnost.

Kao primer konfuzije koju stvara ovakav sistem pomenuo sam u jednoj ranijoj prilici da će se teško naći dve stvari za koje puk nije obavezan da se obraća različitim i nezavisnim administrativnim organima. Odećom ih snabdeva pukovnik, ali šinjelima ih snabdeva intendantura; kaiševe i rančeve dobijaju od Horse Guards⁽⁴²⁾, ali vatreno oružje dobijaju opet od intendanture. U bazama u inostranstvu vojne kancelarije, intendantura, magacioneri i službenici komesarijata — svi su manje ili više nezavisni jedni od drugih i odgovorni dalekim i takođe nezavisnim telima kod kuće. Pored toga postoji još jedna nevolja, »pukovnici za odevanje«. Svaki puk ima jednog oficira u zvanju pukovnika čija je dužnost da prikuplja novac koji vlada dodeljuje za oblačenje puka, a da potroši samo jedan deo u tu svrhu. Ostatak mu je plata za trud.

Zatim postoji prodaja zvanja, pomoću koje sve visoke položaje u armiji zauzima skoro isključivo aristokratija. Posle nekoliko godina provedenih u zvanju poručnika, kapetana i majora, jedan oficir može,

kad se prvo mesto uprazni, da kupi sebi više zvanje sem ako postoji oficir istog ranga i sa dužim stažom koji hoće to mesto. Zato onaj ko ima gotov novac može da napreduje veoma brzo, pošto mnogi njegovi stariji drugovi nemaju sredstava da kupe slobodno mesto čim se ukaže prilika. Jasno je da takav sistem mnogo sužava krug korisnih ljudi od kojih se regrutuje oficirski kor, a napredovanje ili zapošljavanje viših oficira zavisi skoro isključivo od starešinstva ili aristokratskih veza, te krug iz koga se regrutuju mora neizbežno da isključuje iz više komande veliki broj ljudi od talenta i znanja. Izvan sumnje je da uglavnom takvom sistemu treba pripisati činjenicu što masa britanskih oficira ima oskudno, sažaljenja dostojno znanje o opštim i teorijskim granama vojne nauke.

Broj oficira je nesrazmerno velik u odnosu na ljudstvo. Nigde nema toliko zlatnih širita i epoleta kao u jednom britanskom puku. Zbog toga oficiri nemaju šta da rade, a pošto njihov esprit de corps¹ ne dopušta nikakvo studiranje, oni provode vreme u ekstravagantnim zabavama svake vrste, verujući da će, kad dođe čas borbe, urođena hrabrost i »pravila službe Njenog Veličanstva« biti dovoljni da ih izvuku iz svih teškoća. Ipak, kad je formiran logor u Cobhemu⁽¹³²⁾, bespomoćnost velikog broja oficira bila je dovoljno očigledna svakom ko je znao malo više o manevrima no jedna oduševljena petparačka piskarala, koja se sa pravim »kokni«² duhom dive svemu u tom neobičnom prizoru koji su videli prvi put u životu.

Egzercirna pravila i sistem obuke veoma su zastareli. Manevrisanje je i suviše nespretno, svi pokreti spori i kruti. Stari sistem kretanja u stroju, koji se zadržao u britanskoj vojsci duže no u austrijskoj, kao glavna forma svih taktičkih manevara ima nekoliko dobro poznatih preimućstava kad zemljište dopušta njegovu primenu; ali postoji više načina da se to drukčije čini, a iznad svega to je primenljivo samo pod veoma izuzetnim okolnostima. Sistem razvijanja u kolonu, naročito u male kolone četa, koji je uveden u najbolje uređene vojske na Kontinentu, obezbeđuje daleko veću pokretljivost, a isto tako brzo formiranje stroja kad je to potrebno.

Oružje britanskog vojnika je od dobrog materijala i osobite izrade, ali ga u mnogim slučajevima kvare zastareli propisi. Stare muskete glatkih cevi vrlo dobro su napravljene, velikog su kalibra, ali su znatno teže no što je potrebno. Stara brunsviška puška bila je dobra u svojoj vrsti, ali je potisnuta boljim oružjem. Nedavno uvedena Pritchett-puška, koja se smatra za usavršenu francusku Minié-pušku, pokazala se kao izvrsno oružje, ali je tek posle teške borbe ovo oružje nametnuto odgovornim krugovima. Kako stvari stoje, ona se uvodi vrlo neredovno i nesistematski; jedna polovina puka nosi muskete, a druga puške, i tako se unosi nered u celo naoružanje.

¹ staleški duh — ² stanovnik Londona

Sablje konjice su dobre, boljeg su oblika za ubod i udarce oštrim sečivom nego sablje vojski na Kontinentu. I konji su prvorazredni, ali konjanici i oprema su i suviše teški. Materijal poljske artiljerije jeste najbolji na svetu, u izvesnom pogledu izvanredno uprošćen, ali postoji i suviše veliki broj različitih kalibara i topova različitih težina, te su im potrebne različite vrste barutnog punjenja.

Nasuprot tome, uniforma i opšta oprema britanskog vojnika su najveća nevolja. Visok, tesan i krut okovratnik izgleda pohaban; tesno skrojen mundir sa repovima kao u laste, skrojen je loše i neudoban je; tesne pantalone, šinjeli sramnog izgleda; ružna kapa ili čako; čitav splet remenja i opasača, za nošenje municije i ranaca je takav kakav ni Prusi nemaju — a sve to odnedavno je tema tolikog broja novinskih komentara da je dovoljno to samo spomenuti. Pored skoro namerno neudobne odeće, ne sme se zaboraviti da britanski vojnik nosi daleko teži teret nego ijedan drugi vojnik na svetu; i da bi pokretljivost načinili najvišim principom armije, opteretili su je daleko većom komorom koju vuče za sobom no što je opterećena ijedna druga armija. Nezgrapnost organizacije intendanture mnogo doprinosi tome, a čak i pukovska komora, naročito velika količina oficirskog prtljaga, ne mogu se naći nigde osim u Turskoj i Indiji.

Sad da vidimo kako se ta armija ponašala kad su trupe stigle u Tursku. Francuski vojnici, pošto su stalno uvodili u svoj armijski sistem sve mere koje su se pokazale korisne u alžirskom pohodu, čim su se iskrcali, odmah su se udobno smestili. Poneli su sa sobom sve što im je potrebno, to nije bilo mnogo, a sve što im je nedostajalo nadoknadila je urođena dovitljivost francuskog vojnika. Čak i pod prevarantskom administracijom Louis-a Bonaparte-a i Saint-Arnaud-a sistem je glatko funkcionisao. A Englezi! Stigli su u Galipolje pre intendanture; bilo ih je četiri puta više od broja koji se mogao ulogoriti; pripreme za iskrcavanje nisu bile izvršene, nije bilo pokretnih peći za hleb, niti je bilo odgovarajuće administracije. Smenjivala su se naređenja i kontranaređenja, koja su bila strašno, ili bolje reći smešno kontradiktorna. Bilo je starih narednika ili kaplara koji su se udobno smeštali u kafirskom žbunju ili u užarenim dolinama Inda; ali i oni su ovde bili bespomoćni. Savršenija organizacija koju bi svaki strani zapovednik na nekom pohodu zaveo, trajala je samo za vreme pohoda; čim bi se razni pukovi razdvojili, opet bi zastarela pravila Njenog Veličanstva postajala jedino pravilo, a administrativno iskustvo kampanje bi se potpuno izgubilo.

Tako izgleda slavni sistem koga se »gvozdeni vojvoda« držao sa gvozdenom upornošću i koji je svakako bio najbolji jer je njime potukao Napoleonove generale na Pirinejskom poluostrvu. Britanski vojnik, uvezan u svoj kožni oklop, sa 60 ili 70 funti težine koju treba da nosi preko bugarskih stepa, izložen povremenim napadima malarije, rđavo snabdevan jer su oficiri u intendanturi nemarni i neposlovnji,

može biti ponosan na svog slavnog »gvozdenog vojvodu« koji mu je pripremio sve ove blagodeti.

Ti štetni rezultati, prirodna posledica vojvodine tradicionalne rutine, još gori su zbog oligarhijskog karaktera engleske administracije, koja poverava najvažnije dužnosti ljudima bez osnovnog stručnog znanja i sposobnosti, čija je podrška u parlamentu potrebna karijeristima na vlasti. Uzmimo, na primer, gospodina Monsella¹, sekretara admiraliteta koalicione vlade. Njegovo naimenovanje je ustupak mejferskim radikalima^[133], koje je u vladi predstavljao ser W. Molesworth, »skromni« izdavač Hobbesovih dela. Za gospodina Monsella važe reči:

»K'o golub proso, tako ovaj čova
Dosetke kljuca, birka, pa ih snova
Iz kljuna spušta kad je bogu drago:
On dosetkama torbari i blago
Protura svoje po pazarima,
Po saborima i po vašarima.«^[134]

Ali iako na sitno trguje starim šalama, gospodin Monsell teško da je u stanju da razlikuje običnu musketu od Minié-puške, a ipak je on parlamentarni sekretar admiraliteta Njenog Veličanstva.

Vaši čitaoci će se setiti da je on pre izvesnog vremena tražio da parlament dodeli izvesnu sumu da bi uprava artiljerijsko-tehničke službe mogla da proizvede ručno oružje potrebno armiji i mornarici. Tvrdio je da u Sjedinjenim Državama Amerike državne fabrike proizvode oružje po nižoj ceni no privatna industrija, i da je u nekoliko prilika došlo do ozbiljnih teškoća zato što snabdevači nisu isporučili oružje u ugovoreno vreme.

Međutim, glasanje u parlamentu o predlogu gospodina Muntza da se imenuje specijalna komisija »da ispita najjeftiniji, najbrži i najvaljaniji način da se vojska Njenog Veličanstva snabde vatrenim oružjem«, bilo je odloženo. Izveštaj te komisije nalazi se sad pred javnošću, a kakve je zaključke ona izvela? Da privatni proizvođači nisu dostavljali oružje u ugovorenom roku

»zato što je način kako je *ispitivan* njihov rad na zahtev uprave artiljerijsko-tehničke službe, bio šikanacija, i zato što ta uprava ima običaj da angažuje različite snabdevače za svaki pojedini deo muskete sastavljene od velikog broja delova«.

Izveštaj dalje govori da

»uprava artiljerijsko-tehničke službe teško da išta zna bilo o cenama po kojima se muskete prave u Americi, bilo o tome koliko se tamo upotrebljavaju mašine u proizvodnji, a nikad nije videla nijedno vatreno oružje proizvedeno u nekoj od državnih fabrika te zemlje«.

¹ U listu »New-York Daily Tribune«: Bernal-a Osborne-a

Najzad, saznajemo iz izveštaja »da iz fabrike koju vlada name-
rava da podigne, narednih osamnaest meseci ne može biti proizve-
dena nijedna musketa.«

Ovi izvodi iz parlamentarnog izveštaja dovoljni su da okarak-
terišu stručne sposobnosti gospodina Osborna, sekretara admiraliteta
koalicione vlade. *Ex ungue leonem.*¹

Naslov originala:

*The Present Condition of the English
Army — Tactics, Uniform, Commissariat, etc.*

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribune»,
br. 4102 od 10. juna 1854.

Prevod s engleskog

¹ Po kandžama se lav poznaje.

Karl Marx

[Ugovor između Austrije i Pruske —
Parlamentarna debata od 29. maja]

London, utorak, 30. maja 1854.

»The Times« žestoko negoduje što je britanski general izdao naređenje kojim zabranjuje njegovim »sopstvenim dopisnicima« da prate britansku armiju. Kad bi se ovaj rat vodio bona fide¹, bilo bi besmisleno prigovarati toj meri, pošto se još vojvoda od Wellingtona stalno žalio u svojim depešama da su obaveštenja o njegovim nameranim pokretima i rasporedu trupa, koje je Napoleon mogao da šalje svojim generalima u Španiju, crpena iz stubaca engleskih listova. Kako sada stvari stoje, ovo naređenje može imati samo jedan cilj: da ostavi u mraku englesku javnost u pogledu izdajničkih namera njenih ekspedicionih trupa, i ono dobija dostojnu dopunu u naređenju koje je izdao sultan pod pritiskom heroja 2. decembra i koje je pročitano u svim džamijama; njime se Turcima zabranjuje vođenje ma kakvih političkih razgovora. Ali, zašto bi Turci u ovom pogledu bili u boljem položaju nego sama engleska javnost?

Na jučerašnjoj sednici Donjeg doma g. Blackett je pitao lorda J. Russella da li u poslednjem Bečkom protokolu ^[135] postoji ma kakvo priznanje ili sankcija prvog člana ugovora između Austrije i Pruske od strane Velike Britanije. Ovim članom strane ugovornice

»garantuju jedna drugoj posedovanje njihovih nemačkih i drugih teritorija tako da će se napad na teritoriju jedne od ove dve države, ma otkuda on dolazio, smatrati neprijateljskim napadom na teritoriju druge države«.

Lord John Russell je odgovorio da »ovaj protokol ne sadrži nikakvo *specijalno* priznanje ili sankciju tog prvog člana ugovora između Austrije i Pruske«. Napisano s određenom namerom ili ne, u jučerašnjem broju francuskog lista »Le Moniteur« čitamo da

¹ ozbiljno

«poslednji Bečki protokol povezuje anglo-francuski sporazum o sadašnjem ratu sa austrijsko-pruskim ugovorom o eventualnom ratu»

tj. povezuje sadašnji anglo-francuski rat protiv Rusije sa mogućim austrijsko-pruskim ratom za Rusiju i, u svakom slučaju, predstavlja garantiju zapadnih sila Pruskoj i Austriji za njihovo neometano posjedovanje Poznanja, Galicije, Mađarske i Italije. Lord John Russell dalje priznaje da ovaj protokol

«ima tendenciju da učvrsti i održi načela koja je postavio Bečki protokol — naime, neprikosnovenost Osmanske Carevine i evakuaciju ruskih trupa iz Kneževina».

U stvari, to je nova obaveza da se očuva status quo ante bellum. Zapadne sile se ne mogu pohvaliti da su ovim protokolom postigle neko preimućstvo nad Rusijom; jer, austrijsko-pruski ugovor izričito predviđa:

«Ofanzivna i defanzivna akcija dve strane ugovornice bila bi izazvana, prvo, prisajedinjenjem Kneževina Rusiji; i, na drugom mestu, napadom Rusa na Balkan ili njihovim prelazom preko Balkana.»

Ova dva uslova je očigledno diktirala sama Rusija. Od samog početka ona je izjavljivala da njena namera nije da prisajedini Kneževine, nego da ih zadrži kao «materijalnu garantiju» za zadovoljenje njenih zahteva. Da prelazi Balkan, imajući pred sobom oko 80 000 francuskih vojnika — ta zamisao nije nikad ulazila u ruski plan pohoda, čiji je jedini cilj da obezbedi neka utvrđenja na desnoj obali Dunava kao mostobrane za njenu armiju, i kao stalne olakšice za upad u Bugarsku. Napomenimo en passant¹ da se »The Times«, javljajući o ovom novom protokolu, zadovoljava u najboljem slučaju nadom da će zapadnim silama možda poći za rukom da pridobiju Rusiju, pošto je »opšte poznato« da Pruskom sada vladaju »ruski agenti«; dok »The Morning Chronicle« gubi nadu u ma kakav iskreni pristanak Austrije. Veliki Napoleon bi prinudio Austriju i Prusku na otvoren savez sa Rusijom; mali Napoleon dozvoljava da mu Rusija nametne savez sa nemačkim državama, koji njegovu armiju prebacuje na najveću moguću udaljenost od njene operativne baze.

Na interpelaciju g. Milnesa lord Russell je izjavio da je

«snaga koja se sastoji od oko 6000 ljudi poslata iz Francuske sa uputstvima da zauzme Pirej. Jedan engleski pešadijski puk, koji je otprilike pre nedelju dana napustio Englesku, takođe je dobio zadatak da zauzme Pirej».

Ovu meru je prouzrokovala zavera grčke vlade sa Rusijom. Ove trupe treba da zauzmu Atinu samo pod određenim okolnostima. Či-tamo u današnjim francuskim novinama da je

«kralj Otto prihvatio ultimatum i obećao povratak vlade Mavrokordata u slučaju

¹ uzgred

obustavljanja okupacije. U protivnom, on je odlučio da svoju vladu prebaci u unutrašnjost i tamo koncentriše svoje trupe.

Da ova alternativa neće ostati prazno slovo, sledi iz dalje izjave lorda J. Russella:

»Ako grčki kralj ne odobrava pokušaje svog naroda da naruši dužnosti jedne neutralne države, on će u snagama koje su mu upućene naći zaštitu i sredstva da primora svoj narod da ispunjava ove dužnosti. Ako se pak, s druge strane, svečana uveravanja koja smo dobili od grčke vlade pokažu kao neiskrena, te snage će moći da donesu korist na drugi način.«

Prema tome, grčka vlada može da radi što joj je volja, Grčka će biti okupirana.

»The Times« sa izvesnom zovoljom pominje da

»francuske trupe čine u ovom trenutku veći deo garnizona u Rimu, Atini i Carigradu, tri velike prestonice antičkog sveta«.

Stari Napoleon je imao običaj da zauzima prestonice novog sveta. Napoleon Mali, zadovoljavajući se teatralnim prikazivanjem veličine, drži svoje armije razbacane po beznačajnim zemljama i zatvara najbolji deo svojih trupa u tolike culs de sac¹.

Povlačenje zakonskog predloga o sprečavanju podmićivanja birača na sinočnoj sednici Donjeg doma pružilo je priliku za veoma zabavan megdan između Malog Johnija, Disraelija i Brighta. Gospodin Disraeli je primetio da je

»vlada u toku ovog zasedanja podnela sedam važnih zakonskih predloga. Od ovih sedam pri pretresu triju ona je pretrpela poraz; tri su povučena, a prilikom pretresa sedmog poraz je bio znatan, iako delimičan. Ona je pretrpela poraz na zakonskom predlogu o potpunoj izmeni zakona o nastanjivanju, na zakonskom predlogu o narodnom prosvetivanju u Škotskoj i na zakonskom predlogu o potpunoj reviziji parlamentarne zakletve. Ona je povukla sadašnji zakonski predlog o sprečavanju podmićivanja birača; povukla je najvažniji projekt o celokupnoj izmeni državne službe, kao i projekt o reformi parlamenta. Zakonski predlog o reformi Oksfordskog univerziteta izaći će iz Donjeg doma sasvim osakaćeni.«

Ako nije imala dobre izgleda da će sprovesti ove projekte, nije trebalo ni da ih podnosi. Govorilo se da vlada nema principa, ali da ima »sve talente«, i moglo se očekivati da će, pošto je svaki ministar žrtvovao svoja lična mišljenja, iz ovog heroizma proisteći bar izvesna korist za zemlju.

Odgovor lorda Johna nije bio manje slab usled njegovog velikog negodovanja. On veliča vrline kako poraženih tako i povučениh zakonskih predloga. U svakom slučaju, dodaje on, Donji dom nije na strani g. Disraelija i njegovih prijatelja. Gospodin Disraeli je op-

¹ čorsokake

tužio vladu zbog lakovernosti i popustljivosti u vođenju spoljne politike, ali se nikad nije usudio da zatraži mišljenje Donjeg doma o tome. On se pretvarao da ne želi da ometa vladu u njenim ratnim priprema, a ipak je podneo predlog koji bi lišio vladu sredstava za vođenje rata. Taj predlog je odbijen većinom od preko 100 glasova. Što se tiče davanja prava Jevrejima, čijim se zastupnikom g. Disraeli prikazivao, on je davao ili uskraćivao podršku toj meri kako mu je u datom trenutku bilo zgodno.

Ovaj odgovor navukao je na jadnog lidera Donjeg doma nov napad njegovog protivnika, mnogo žešći od prvog.

«Plemeniti lord», rekao je g. Disraeli, «kao da misli da sam ja iznenađen što on nije napustio svoju funkciju; naprotiv, bio bih neobično iznenađen da je on to učinio.» (Grohotan smeh.) «Potrebno je mnogo više poraza, ako je moguće još sramnijih, i, ako je moguće, još potpunijih pre nego što plemeniti lord oseti neophodnost preduzimanja takvog koraka.» (Pljesak.) «Suviše dobro poznajem plemenitog lorda; suviše dugo sam sedeo nasuprot njemu u redovima opozicije; vrlo, vrlo često sam ga vidao u sličnom položaju. Mnogo puta sam ga posmatrao kako doživljava najznačajnije poraze, a ipak se drži svog položaja sa rodoljubljem i upornošću koji izazivaju bezgranično divljenje.» (Pljesak i smeh.) «Što se tiče rata, vlada je objavila parlamentu da će izneti na sto sve dokumente o tom pitanju, dok je u stvari njihov najvažniji deo prikrila, i zemlja bi ostala u potpunom neznanju o onome što se dogada da nije otkrića u listu «Journal de St.-Pétersbourg». Posle ovih otkrića on, Disraeli, morao je da izmeni svoje mišljenje samo utoliko što se odrekao svih hipoteza i što je izričito izjavio da je vlada mogla jedino biti kriva zbog lakovernosti i popustljivosti. Potpuno je ubeđen da će to uskoro biti opšte mišljenje u zemlji.»

Zatim je g. Disraeli pristupio odbrani vlade lorda Derbyja i dokazivanju da je opozicija lorda Johna bila «odmetnička». Lord John je prineo velike žrtve:

«On se rastao od svojih životnih drugova, koji su mu bili verni, da bi prigrlio davnašnje neprijatelje, koji su čitav život proveli u potcenjivanju njegovih sposobnosti i ocrnjivanju njegove karijere. On se odrekao poverenja — mogu reći, on je gotovo ugrozio postojanje one istorijske stranke čije poverenje takvom čoveku kao što je plemeniti lord ne treba da bude manje dragoceno od milosti njegove vladarke.» (Aplauzi.) «A zašto je on to učinio? Zato što je bio odan velikim načelima i rešen da sprovede velike mere. No sada, kad su sve njegove mere propale, on i dalje ostaje na vlasti. Što se tiče njegovog držanja u jevrejskom pitanju, g. Disraeli nedvosmisleno i kategorički demantuje tvrdjenje plemenitog lorda.»

U stvari, on lordu Johnu Russellu nije ostavio drugu mogućnost do da se izgovara svojom «zlom srećom» i da prikaže produženje koalicije kao neizbežno zlo.

Gospodin Bright je izrazio mišljenje da je

«plemeniti lord izašao iz ove diskusije sa nekoliko ožiljaka. Sastav vlade je takav da od dana njenog obrazovanja nije bilo mnogo verovatno da je ona kadra da dela

na dobro zemlje. On se seća jednog oštroumnog džentlmena u Donjem domu i velikog prijatelja plemenitog lorda koji je rekao da bi vlada postigla izvanredan uspeh kad bi samo mogla da izbegne politiku. Izgledalo je da se vlada otprilike i pridržavala takvog kursa. U svim drugim pitanjima izuzev slobodne trgovine vlada je izgledala potpuno nesposobna da savetuje, vodi ili kontroliše Donji dom. Sasvim je jasno da plemeniti lord, koga iz učtivosti nazivaju vođom Donjeg doma, ne vodi Donji dom, da Donji dom ne sledi plemenitog lorda, i da se vladini zakonski predlozi odbacuju bez ustručavanja. Uvukli ste nas u rat i morate nas iz njega izvesti. Nećemo da uzmemo na sebe odgovornost. Ovo je položaj u koji nas je dovela vlada. Potkopavajući i razarajući tursko državno uređenje, vlada u izvesnoj meri potkopava i razara i parlamentarni sistem naše zemlje».

Može se postaviti pitanje čemu služi ovaj sistem? Unutrašnja pitanja se ne smeju pokretati zato što je zemlja u ratu. Zato što je zemlja u ratu, o ratu se ne sme diskutovati. Zašto onda i dalje postoji parlament? Stari Cobbett je otkrio tajnu. Kao oduška za uzavrele strasti zemlje.

Napisano 30. maja 1854.

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribune»,
br. 4103 od 12. juna 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

[Obrazovanje posebnog ministarstva rata u
Engleskoj — Operacije na Dunavu —
Ekonomska situacija]

London, petak, 2. juna 1854.

Pošto je odlučeno da se obrazuje posebno ministarstvo rata, sad je najveći problem ko će biti postavljen za ministra. Vojvoda od Newcastle-a, koji je dosad bio i ministar za kolonije i sekretar za rat, nedavno je pokazao da nije sklon da napusti bilo koji od ova dva položaja, a ako možemo suditi prema tonu lista »The Morning Chronicle«, izgleda da je on raspoložen da u svakom slučaju ostane na čelu ratnog ministarstva. Današnji »The Times« po treći put preporučuje naime-novanje lorda Palmerstona.

»Lord Palmerston bi se svakako osećao više u svom elementu kao ministar rata koji vodi snage ove zemlje protiv onoga koji se može nazvati njegovim starim neprijateljem, protiv Rusije, nego što se oseća sad kad se bavi neprekidnim prepirkama sa crkvenim opštinama i komisijama za kanalizaciju.«

»The Daily News« isto tako preporučuje lorda Palmerstona. Jučerašnji broj lista »The Morning Herald«^[136] objavio je članak iz pera g. Urquharta, u kome se žigoše cela ova intriga. U svakom slučaju, svi ovi događaji u Dauning-stritu od većeg su značaja za »rat« nego sve ratne demonstracije kod Galipolja ili kod Skadra.

Možda se sećate da su javnosti ulivane velike nade u neposredne i energične mere koje će se preduzeti čim komandanti ekspedicionih snaga stignu u Carigrad. Osamnaestog maja, maršal Saint-Arnaud, lord Raglan i turski serasker¹, otišli su u Varnu, gde je 20. maja trebalo da se održi ratno savetovanje sa Omer-pašom i admiralima. Juče je stigao telegram iz Londona u kome se kaže »da je na vojnom savetovanju u Varni odlučeno da savezničke trupe iz Galipolja krenu za Jedrene«. U isto vreme »The Times« je objavio uvodnik u kome su

¹ vrhovni komandant

otkriveni ceo plan pohoda, kako je dogovoreno, kao i podaci o konferenciji u Varni. U tom članku se kaže:

«Ova konferencija se morala održati upravo u vreme kad su Rusi pod komandom kneza Paskeviča najžešće napadali tvrđavu u Silistriji i zato se višim oficirima savezničke vojske pružila odlična prilika da donesu odluku o merama koje treba preduzeti da bi se ukazala pomoć toj tvrđavi.»

I zato su naredili svojoj vojsci da pređe iz Galipolja u Jedrene — da pomogne Silistriji. *I zato* su doneli sledeću herojsku odluku:

«Da nije celishodno izložiti tursku vojsku riziku opšteg napada da bi se odbio napad Rusa na tvrđave koje štite desnu obalu Dunava . . . niti je celishodno baciti na obalu znatan deo savezničke vojske, jer bi došlo do neposrednog sukoba sa sadašnjim isturenim ruskim položajima.»

Drugim rečima, saveznički generali su odlučili da se ne suprotstavljaju naporima Rusa da zauzmu tvrđavu na desnoj obali Dunava. »The Times« priznaje da ovaj plan operacija »može razočarati prirodnu nestrpljivost javnosti«; ali, s druge strane, list otkriva da su »ova utvrđena mesta u stvari *spoljna utvrđenja* turskih položaja i da ne sačinjavaju njihovu glavnu snagu«. Ranije smo čuli da su Moldavija i Vlaška *spoljna* turska utvrđenja i da Turska ne bi mnogo izgubila kad bi ih predala Rusima. Sad saznajemo da Turska može, isto tako spokojno, da prepusti Bugarsku Rusima.

«Balkan je stvarni bedem Otomanske Carevine i Rusima nije ni od kakve koristi da, uz teške gubitke, zauzmu spoljnu liniju utvrđenja ako im prilikom napredovanja iskrсну nove nepredvidljivo velike prepreke. Što dalje budu napredovali u ovoj oblasti severno od planine Balkana, položaj će im biti sve gori . . . Osvajačka vojska iscrpljuje svoje snage u borbi protiv utvrđenih mesta na reci i u borbi sa rasturenim odredima neprijatelja; a u međuvremenu, snage koje brane glavni položaj ostaju relativno sveže i netaknute.»

Nema sumnje da će, ako saveznici ljubitelji govodine¹ budu mogli da izbegnu susret sa neprijateljem, njihove snage ostati nedirnute. Ali šta će biti ako Rusi ne budu dalje napredovali u oblasti severno od Balkana, i ako se budu zadovoljili zauzimanjem tvrđava, ključeva Bugarske, i Dunavskim kneževinama? Kako da se postigne da se oni evakušu?

«Iza linija planine Balkana evropska armija se priprema za *nastupanje*, u određenom trenutku, sa nezadrživom snagom, i poslednji meseci pohoda moraju doneti uništenje neprijatelja.»

Nezadrživo napredovanje će, naravno, biti mnogo olakšano prelaskom dunavskih tvrđava u ruske ruke, a što ne budu postigle savezničke armije, *godišnje doba* će dovršiti bez po muke.

¹ u originalu, »beef-eating« — ironičan nadimak pripadnika engleske telesne garde

Istina je da »Le Moniteur« objavljuje da se Omer-paša priprema da pritekne u pomoć Silistriji; a »The Morning Chronicle«, nezadovoljan gornjim člankom lista »The Times«, primećuje:

«Autor ovog plana se verovatno nada da će, u međuvremenu, austrijska diplomatija naterati cara da povuče trupe, zadovoljivši se time što je postizao neprekidne uspehe bez ikakvog otpora; s druge strane, možda se zamišlja da bi u slučaju napredovanja na Balkanu daleka mogućnost koja se razmatra u austrijsko-pruskom ugovoru mogla odmah da se ostvari.»

Vest u listu »Le Moniteur« očigledno je tako podešena da odobrovolji Parižane; a način na koji »The Chronicle« komentariše plan lista »The Times« samo povećava verovatnoću da je to plan koalicije. Ostali izvori informacije dalje potvrđuju ovu pretpostavku. Carigradski dopisnik lista »The Chronicle«, u dopisu od 18. maja, primećuje:

«Teško da će se preduzeti pohod usred leta, zato što bi više ljudi stradalo od groznice i ostalih bolesti nego iz drugih uzroka.»

Pored toga, vladin »The Globe«⁽¹⁸⁷¹⁾ u sinoćnom broju objavljuje članak napisan potpuno u istom duhu kao i onaj u listu »The Times«. U njemu se kaže, prvo, da u ovom trenutku ima »samo« 45 000 savezničkih vojnika u Turskoj — 29 000 Francuza i 16 000 Engleza; isti taj »The Globe« kaže u drugom stupcu da Rusi imaju samo 90 000 ljudi ispred i oko Silistrije, a da regularna operativna turska vojska dostiže 104 000 ljudi. I po mišljenju lista »The Globe« ova masa turske, francuske i engleske vojske koja broji skoro 150 000 ljudi nije dovoljna da spreči 90 000 Rusa da zauzmu bugarske tvrđave, da ne pominjemo pomoć koju bi mogle da pruže tri moćne flote. »The Globe« smatra da je potpuno izlišno da se bilo Turci, bilo saveznici bore protiv Rusa »pošto se vreme bori protiv njih«. Iznoseći plan pohoda koji su smislili saveznički komandanti, »The Globe« ide čak korak dalje od lista »The Times«, jer kaže:

«Ma šta se dogodilo tvrđavama na Dunavu, moraju se dovesti odgovarajuće snage da onemoguće osvajaču *dalje* napredovanje i da ga kazne zbog drskog nastupanja.»

Ovde imamo jasan dokaz da su Engleska i Francuska pristupile austrijsko-pruskom ugovoru u poslednjem Bečkom protokolu. Rešeno je da se tvrđave na Dunavu i Bugarska predaju Rusiji, a jedini povod za rat biće njeno *dalje* napredovanje.

Kada je 15 000 Rusa, koji su najpre upali u Moldaviju, prešlo Prut, Turskoj je savetovano da sedi s mirom zato što ne bi bila u stanju da spreči tako strašnu silu od 15 000 ljudi da okupira u Vlašku. Rusi su tada okupirali Vlašku. Kad je Porta objavila rat, nisu se mogle preduzeti nikakve operacije protiv Rusije jer je bila zima. Kad je granulo proleće, Omer-paša je dobio naređenje da se uzdrži od svih

ofanzivnih pokreta, zato što savezničke trupe nisu bile stigle. Kad su najzad stigle, ništa se nije moglo učiniti jer je došlo leto, a leto je nezdravo godišnje doba. Sačekajmo jesen, a onda će biti »i suviše kasno za otpočinjanje pohoda«. Ovakav metod »The Times« naziva kombinacijom strategije i taktike, a po njegovom mišljenju suština taktike je u žrtvovanju armije da bi se sačuvala »sveže« rezerve. Pri tom obratite pažnju na to da sve vreme otkako se odvija ova prevara pred samim nosom i na oči opozicionih listova i široke britanske javnosti, »The Morning Advertiser« se takmiči sa listom »The Times« u iskaljivanju besa na Prusku, Dansku i Švedsku zato što se ne »pridružuju« zapadnim silama! Da pobude koje pokreću sve manje dvorove da staju na stranu Rusije nisu bez vrlo dobrog osnova, vidi se, na primer, iz tona danskih vladinih listova. Tako dopisnik lista »The Morning Chronicle« iz Kopenhagena piše:

»Pretnja, pomoću koje vladina stranka uspeva da obuzda i obeshrabri Nacionalnu stranku sastoji se u tome što je Engleska uvek bila perfidna prema Danskoj, i što bi, u slučaju da Danska pride zapadnim silama, 100 000 Prusa, možda zajedno sa korpusom Austrijanaca, opustošilo Jitland do samog Ejdera, i okupiralo celo dansko kopno.«

Koaliciona vlada je mogla očekivati, i svakako je očekivala, da će za delikatne usluge — diplomatske, vojne i druge — koje je učinila za »pravednu stvar« Rusije, dobiti bar neku delikatnu zahvalnost od samodršca. Daleko od toga, ona dobija od njega neshvatljive pogrdе. Da bih ilustrovao kako se izražavao taj bezgranični prezir ruskog dvora prema njihovim tobožnjim protivnicima, citiraću prevod jedne basne koju je nedavno u listu »Die Nordische Biene« objavio neki anonimni ruski Tirtej. Dečja jednostavnost jezika i kompozicije mora se objasniti poluvarvarskim stupnjem razvitka onih kojima se pesnik obraća — baš kao što se ironična učtivost kritike, kojoj je »Journal de Saint-Pétersbourg« podvrgao nedavni izveštaj admirala Hamelina o Odesi, može objasniti okolnošću što se ta kritika obraćala evropskim diplomatama. Naslov basne je: »Orao, buldog, petao i zec«. Basna glasi:

»Kraljevski orao, velik i jak, sedeo je na vrhu stene i sa tog uzvišenog mesta posmatrao weit hinterm Belt die ganze Welt¹; sedeo je tamo spokojno i mirno, zadovoljavao se skromnom hranom, i smatrao da mu je ispod dostojanstva da skuplja zalihe iz doline pod njim, pošto je u svakom trenutku mogao da dohvati sve. Buldog ga je gledao zavidljivo i ovako se obratio petlu: »Budi mi saveznik, ujedinićemo se, ti iz osvete, ja iz zavisti, i oborićemo onog orla«. Rečeno, učinjeno. Krenuli su i uz put se savetovali kako najlakše da pokore orla. Petao reče: »Stoj! Pogledaj mu kandže, krila — neka bog bude na pomoći onome ko ih oseti na sebi! Često sam slušao kletve mojih predaka koji su oplakivali svoju tužnu sudbinu kad ih je pogodio udarcima svojih krila«. »To je istina,« reče buldog. »Ali mi ćemo skovati plan da

¹ daleko iza Baltika celi svet

uhvatimo orla. Hajde da pošaljemo zeca u njegovu blizinu. On će zeca zgrabiti. Ti mu, međutim, privuci pažnju kukurikanjem i skakanjem kao što samo ti umeš, i pravi se kao da hoćeš da otpočneš borbu s njim. Kad tako budemo odvratili njegovu pažnju i njegove kandže, ja ću ga napasti s leđa tako da ne može da se brani, i ja ću ga brzo raskidati na komade svojim oštrim zubima.' Plan se dopao petlu i on zauze osmatrački položaj nedaleko odatle. Buldog ulazi u šumu, laje i nateruje zeca prema orlu koji ovo mirno posmatra. Zec, glup i slep, brzo pada u orlove kandže. Petao, veran dogovoru, napušta svoj položaj i skače za zecom; ali, gle! Kakva sramota! Orao, ne pomakavši se s mesta, samo diže krila i ne udostojivši zeca svojom pažnjom, otera ga jednim krilom, a drugim samo dodirnu petla koji se niti pomače niti više zakukureka. Poznata je zečeva sklonost ka bežanju. On beži kao bez glave i bez duše pravo u more i tamo skončava. Orao je video debelog buldoga kako izdaleka rukovodi zaverom — jer šta može izmaći orlovom oku? Pronašao je junaka sakrivenog iza žbunja. Orao razmahnu golemim i snažnim krilima i veličanstveno se vinu u visine. Buldog zalaja i pojuri hitrim skokovima. Uzalud, prekasno je. Orao se ustremkuje na njega i zariva kandže u izdajnikova leđa, i eno ga sad leži tamo raskomadano.»

Zato što postoje izgledi na dobru žetvu i zato što nije bilo kupaca špekulanata, cene žitu su neznatno pale u toku ove nedelje. Međutim, reakcija je neizbežna zato što

«svi dokazi koji se odnose na to imaju tendenciju da nas uvere da su zalihe u rukama seljaka mnogo manje no što je to uobičajeno u ovo doba godine». («The Mark Lane Express»)

Izveštaji iz Danciga, Štetina i Rostoka itd. slažu se u tvrdnjama da su zalihe vrlo male, da seljaci u okolini imaju veoma malo ili nemaju ništa da isporuče, i da se pomoć iz tih krajeva može očekivati samo uz veoma visoke cene. Izgleda da se ni isporuke odgajivača žita iz Francuske nisu povećale, a pšenica koja se donosi na unutrašnje tržište smatra se kao jedva dovoljna da zadovolji zahteve potrošnje.

Iz privatnih izvora sam takođe doznao da su izveštaji lista «The Times» o stanju trgovine u fabričkim oblastima oko Mančestera obično netačni, i da je trgovina svugde u opadanju izuzev u Bermingemu. «The Manchester Guardian»^[138] ovo potvrđuje i dodaje da se može očekivati da vraćanje na posao tako velikog broja radnika u štrajku mora doprineti padu cena.

Što se tiče mere koju je objavio ser J. Graham prošlog ponedeljka u Donjem domu, naime da se neće izvršiti blokada pristaništa u Arhangelsku, «The Morning Herald» komentariše je sledećom lakonskom rečenicom: «U Arhangelsku postoji kuća koja nosi ime ministra finansija.»

Napisano 2. juna 1854.

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribune»,
br. 4105 od 14. juna 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

[Govori Kossutha i Urquharta — Nova ministarska naimenovanja — Austrija i Rusija — Ekonomska situacija u Engleskoj — Saint-Arnaud]

London, petak, 9. juna 1854.

Kossuthov govor u Šefildu najsadržajniji je od svih koje je on održao za vreme svog boravka u Engleskoj. Ipak čovek ne može a da mu ne nađe zamerke. Njegova istorijska izlaganja su delimično netačna. Nema nikakvog osnova obeležavati početak pada Turske od trenutka kad je Sobjeski pružio pomoć austrijskoj prestonici¹³⁹¹. Hammerova istraživanja neosporno dokazuju da je organizacija Osmanske Carevine u tome periodu već bila u stanju raspadanja i da je epoha otomanske veličine i snage krenula svom kraju već izvesno vreme pre toga. Isto tako je netačno tvrđenje da je Napoleon napustio ideju da napadne Rusiju s mora iz nekih drugih razloga a ne zato što nije imao flotu i što su ga Britanci lišili gospodarenja okeanom. Pretnja da će u slučaju da Engleska sklopi savez sa Austrijom Mađarska sklopiti savez sa Rusijom bila je veoma nesmotrena. Na prvom mestu, ona je dala oružje zvaničnim listovima, a »The Times« nije propustio priliku da naširoko »oglasi« sve revolucionare za ruske agente. Drugo, zvučala je čudno zato što je potekla sa usana čoveka čija je vlada još 1849. godine ponudila mađarsku krunu jednom ruskom careviću. Najzad, kako bi mogao da porekne činjenicu, ako bi se njegova pretnja ikad sprovela u delo, bilo na njegovu inicijativu ili na inicijativu drugih, da bi nacionalni opstanak mađarskog naroda bio osuđen na propast, pošto veći deo stanovništva Mađarske čine Sloveni? Takode je pogrešno prikazivati rat protiv Rusije kao rat između slobode i despotizma. Da ne govorimo o tome da bi u takvom slučaju slobodu sada predstavljao Bonaparta, Kossuthovom tvrđenju protivreći činjenica da je otvoreni cilj rata održavanje ravnoteže sila i bečkih ugovora — onih istih ugovora koji poništavaju slobodu i nezavisnost nacija.

Snažniji govor no obično održao je isto tako i gospodin Urquhart u Bermingemu, u kome je opet optužio koalicionu vladu za izdaju. Međutim, pošto je gospodin Urquhart striktno protiv jedine stranke spremne da odstrani trulu parlamentarnu osnovu na kojoj počiva koaliciona vlada oligarhije, svi njegovi govori služe svrsi baš kao da ih upućuje oblacima.

Sinoć je u Donjem domu lord John Russell objavio obrazovanje specijalnog ministarstva rata, koje, međutim, neće obuhvatiti razna odeljenja sada u sastavu vojne uprave, već će imati samo nominalni nadzor nad svima. Jedino preimućstvo te promene jeste stvaranje novog ministarskog mesta. Što se tiče naimenovanja, jučerašnji broj lista »The Morning Post« objavio je da je pobeđu odnela grupa pilovaca⁽¹⁴⁰⁾ u vladi i da će vojvoda od Newcastle-a postati novi ministar rata, dok će kolonije biti ponuđene lordu Johnu Russellu. Sinoćni »The Globe« je potvrdio ovu vest dodajući da će, pošto lord John verovatno neće prihvatiti to mesto, za ministra kolonija biti naimenovan ser George Grey. Mada se pilovski listovi prave kao da još ne znaju krajnju odluku, današnji palmerstonovski list tvrdi da su vojvoda od Newcastle-a i ser George Grey već naimenovani.

»The Morning Post« piše sledeće u vezi sa austrijskim »upornim pozivima«:

»Imamo razloga da verujemo da Rusija neće dočekati austrijsko saopštenje ćutanjem niti će ga odbiti, i nećemo biti iznenađeni ako uskoro saznamo da je Rusija raspoložena da prihvati austrijski predlog o potpunoj evakuaciji turske teritorije pod uslovom da Austrija preduzme korake za zaključenje primirja sa izgledom na pregovore.«

Isto tako današnji »The Morning Chronicle« priznaje da »ovo saopštenje može biti od velikog značaja«. Dodaje, međutim, da se ono ne sme smatrati za ultimatum, da je sastavljeno uobičajenim učtivim jezikom i da do raskida može doći samo u slučaju ako Rusija bude potpuno ignorisala saopštenje. Ako Rusija da uvijen odgovor ili načini delimičan ustupak, može doći do novih predloga i pregovora.

Uzmimo za trenutak da je pretpostavka lista »The Post« tačna i da će se ostvariti; videćemo da će usluga koju će učiniti Austrija jedino dovesti do još jednog primirja u korist Rusije. Vrlo je verovatno da se na tako nešto i računalo, na osnovu pretpostavke da će Silistrija u međuvremenu pasti i da će »dostojanstvo i čast cara biti zajemčeni«. Međutim, ceo plan mora pasti u vodu ako se Silistrija održi i ako junaštvo Turaka najzad primora savezničke trupe da preduzmu vojni pohod i protiv želje svojih komandanata i vlada.

Ako postoji išta što može da učini česte promašaje i neuspehe u ovom velikom ratu još nepodnošljivijim, to je zanimljiva nesigurnost engleske štampe i javnosti u pogledu vrednosti i realnosti saveza između zapadnih i nemačkih država. Tek što su austrijski »uporni

pozivi» počeli na zadovoljstvo celog sveta, kad je ceo svet pogodila vest o sastanku između austrijskog i pruskog monarha, sastanku koji, po rečima lista »The Times«, ne predskazuje ništa dobro zapadnim silama».

Objavljeni su statistički podaci ministarstva trgovine za poslednji mesec. Rezultati su nepovoljniji od rezultata prethodnih meseci. Objavljena vrednost izvoza je pala za 747 527 funti sterlinga u poređenju sa istim mesecom u 1853. godini. Najviše su pogodeni artikli u vezi sa mančesterskim tržištem; ali i laneni, vuneni i svileni proizvodi takođe pokazuju pad.

U uobičajenom mesečnom cirkularu gospode Sturge iz Bermin-gema čitamo da polja nisu dobro obrađena niti je pšenica dobro ponela, i to se objašnjava ovako:

»Zbog visoke cene bačeno je manje semena po jutru zemlje no što se to obično čini, a slab kvalitet prošlogodišnje pšenice koja je upotrebljena za setvu možda nije doneo plod kakav bi bio da je prošlogodišnja žetva bila bolja...»

U vezi s ovim saopštenjem »The Mark Lane Express« kaže:

»Ovakav zaključak nam se čini vrlo verovatan i zaslužuje pažnju, jer ako seme nije dobro, ne može se očekivati zdrava biljka kakva bi bila pod povoljnijim okolnostima. Napredovanje žetve pratiće se sa posebnim interesom jer je poznato da su zalihe, ne samo u ovoj zemlji već skoro u svim delovima sveta, zbog toga što je žetva u 1853. godini mnogo podbacila, svedene na neznatan obim. Buduće cene zavisice uglavnom od vremena; sadašnja vrednost pšenice je i suviše visoka da bi podsticala špekulacije, i mada je više no verovatno da će snabdevanje iz inostranstva sledeća tri meseca biti mnogo manjih razmera no što je bilo dosad, ipak, ako se ništa ne dogodi da pojača nelagodnost u vezi sa mogućim rezultatom letine, oni koji imaju ma šta za prodaju prirodno će nastojati da se oslobode starih zaliha, dok će mlinari i ostali verovatno postupati po sistemu od danas do sutra... U isto vreme treba imati na umu da u zemlji uopšte vlada nestašica pšenice.»

Sada se ne može proći ulicama Londona a da vas ne zaustave gomile ljudi koji se skupljaju ispred patriotskih slika na kojima se nalazi zanimljiva grupa — sultan, Bonaparta i Victoria — »tri spasioća civilizacije«. Da bih vam pomogao da potpuno ocenite karakter osoba kojima se sada pripisuje da spasavaju civilizaciju, pošto su »spasli društvo«, nastavljam sa skicom njihovog generalisimusa maršala Saint-Arnaud-a^[141].

Slavni julski dani^[142] izbacili su Jacques-a Leroya (po starome) ili Jacques-a Achille-a Leroya de Saint-Arnaud-a (po novome) iz kandži poverilaca. Tada je iskršlo ozbiljno pitanje kako da se poboljšaju prilike francuskog društva, koje je zapalo u opštu pometnju zbog iznenadnog pada starog režima. Achille nije učestvovao u trodnevnoj bici, niti je mogao da se pravi da jeste, pošto je i suviše poznato da se u to nezaboravno vreme nalazio brižljivo zaključan u ćeliji zatvora

Sainte-Pélagie. Zbog toga nije mogao da zahteva, kao mnogi drugi tadašnji avanturisti, nagradu na osnovu lažnog tvrdjenja da je bio julski *combattant*¹. S druge strane, uspeh *bourgeois régime*² nije nikako izgledao pogodan za tog poznatog izgnanika pariske boemije koji je uvek ispovedao slepu veru u legitimizam i nikad nije pripadao društvu »*Aide-Toi*»³ (nedostatak dalekovidosti u tome pogledu ublažio je time što je postao jedan od prvih članova »Društva 10. decembra«⁽¹⁴³¹⁾), niti je igrao ikakvu ulogu u velikoj »komediji od petnaest godina«. Međutim, Achille je naučio nešto od svog starog učitelja, gospodina E. de P., o umetnosti improvizacije. Hrabro se prijavio ministarstvu vojnom predstavljajući se kao podoficir koji je u vreme Restauracije dao ostavku iz političkih pobuda. Tako su njegovo izbacivanje iz *gardes du corps*⁴, njegovo isterivanje iz Korzikanske legije, njegova odsutnost iz redova 51. puka koji je polazio za kolonije, pretvoreni u dokaze njegovog neobuzdanog patriotizma i u proganjanja koja je trpeo od strane Burbona. Lista njegovih kazni je pokazivala da su njegova tvrdjenja lažna, ali ministarstvo vojno se pravilo da im veruje. Ostavke mnogih oficira koji su odbili da polože zakletvu pod Louis-om Phillipe-om ostavile su veliku prazninu koja se morala popuniti i svako javno odricanje od legitimizma, bez obzira na motive, primano je kao dragocena podrška vladi uzurpatora. Tako je Achille postavljen u 64. linijski puk, ali je ipak doživeo poniženje jer je prosto rehabilitovan kao podoficir umesto da bude unapređen u viši čin kao ostali koji su dali ostavke pod Restauracijom.

Vreme i njegova stara oficirska povelja dali su mu najzad titulu poručnika. U isto vreme mu se pružila prilika da iskoristi svoju posebnu darovitost poniznog otpadnika. Njegov puk je 1832. godine bio smešten u Parteneu, u središtu legitimističkog ustanka u Vandeji. Njegove ranije veze s nekim bivšim pripadnicima *gardes du corps* okupljenih oko vojvotkinje od Berryja omogućile su mu da vojničku službu udruži sa policijsko-špijunskom — kombinacija koja naročito odgovara njegovom geniju sazrelom u kockarnicama Londona i u *cafés borgnes*⁵ Pariza. Vojvotkinju od Berryja prodao je Jevrejin Deutz gospodinu Thiers-u i ona je bila uhapšena u Nantu, a Achille-u je povereno da je prati u Ble gde je trebalo da obavlja posao jednog od njenih tamničara pod komandom generala Bugeaud-a. Goreći od želje da ne propusti priliku da pokaže upadljivu revnost u čuvanju interesa dinastije, preterao je i uspeo da skandalizuje čak i samog Bugeaud-a time što je dozvolio policiji da mu nametne da joj čini niske usluge, kao i svojim grubim ponašanjem prema vojvotkinji. Međutim, Bugeaud nije imao snage da otpusti jednog *adutanta* koga je policija izabrala za specijalnu dužnost čuvara vojvotkinje, koji je bio pod po-

¹ borac — ² buržoaskog režima — ³ »Pomozi se sam« — ⁴ Kraljeve garde — ⁵ jazbinama

sebnim nadzorom gospodina Jolyja, policijskog komesara i koji je ipak zavisio više od ministarstva unutrašnjih poslova nego od ministarstva vojnog. Budući generalisimus anglo-francuskih trupa igrao je ulogu babice, pošto je njegova specijalna misija bila da ustanovi i dokaže pomoću svedoka bremenitost vojvotkinje, otkriće koje je zadalo smrtni udarac pristalicama starog režima. U tom svojstvu se ime gospodina de Saint-Arnaud-a prvi put pojavilo u listu »Le Moniteur«, na čijim stupcima u maju 1833. godine čitamo da je

»gospodin Achille de Saint-Arnaud, star 34 godine, obično nastanjen u Parizu, ordonans-oficir generala Bugeaud-a, pozvan da zvanično potpiše akt o rođenju deteta koje je vojvotkinja donela na svet u zatvoru 10. maja 1833. godine«.

Galantni Saint-Arnaud, igrajući i dalje ulogu tamničara, sproveo je vojvotkinju na korvetu koja ju je iskrcala u Palermu.

Pošto se vratio u Francusku, Achille je postao predmet podsmeha i žrtveni jarac svog puka. Omrznut od ostalih oficira, isključen iz njihovih réunions¹, mučen neskrivenim dokazima njihovog krajnjeg prezira, izdvojen od celog puka, bio je primoran da potraži sklonište u Legiji stranaca u Alžiru, koja se baš tada formirala u Parizu pod rukovodstvom pukovnika Bedeau-a. Ova Legija stranaca može se s pravom okarakterisati kao Društvo 10. decembra evropskih armija. Poznati banditi, prezađušeni avanturisti, dezertteri iz svih zemalja, otpaci svih evropskih armija sačinjavali su jezgro ovog corps d'élite², koji je s pravom nazvan *refugium peccatorum*.³ Nije bilo situacije koja bi više odgovarala geniju Achille-ovom no što je sredina takve vojske, koju je njena zvanična misija štitila od kandži policije, dok je karakter njenih pripadnika odstranio sve prepreke koje važe za oficire regularnih armija. I pored svog uobičajenog rasipništva, Achille je pružio veoma oskudne dokaze vojničke hrabrosti i sposobnosti, tako da je četiri godine nastavio da vegetira u potčinjenom položaju poručnika 1. bataljona Legije stranaca, sve do 15. avgusta 1837. godine, kad mu je najzad nova povelja donela čin kapetana. Nesrećna je okolnost što je četna kasa u francuskoj vojsci stavljena pod kontrolu kapetana koji su odgovorni za plate i snabdevanje vojnika. Baš su kase bile najranjivije mesto modernog Achille-a i tako se dogodilo da je nekoliko meseci posle njegovog unapređenja otkriven ogroman deficit u njegovoj kasi. Vrhovni inspektor, gospodin de Rulhières, otkrivši ovu proneveru, zahtevao je kažnjavanje kapetana. Izveštaj ministarstvu je bio gotov, trebalo ga je još samo odneti na poštu i gospodin Saint-Arnaud bi bio izgubljen zauvek, da se g. Bedeau, njegov potpukovnik, dirnut očajanjem svog potčinjenog nije umešao i stišao gnev generala Rulhières-a.

¹ skupova — ² elitnog korpusa — ³ pribežište grešnika

Saint-Arnaud ima svoj sopstveni stil pokazivanja zahvalnosti za učinjene mu usluge. Naimenovan za ministra vojnog uoči državnog udara, naredio je da se uhapsi general Bedeau, a ime generala Rulhières-a izbrisao je sa spiska oficira korpusa. Rulhières mu je uputio sledeće pismo, koje je rasturio među prijateljima u Parizu i objavio u belgijskim novinama:

«General Rulhières je 1837. godine odbio da slomi mač kapetana Leroya de Saint-Arnaud-a, jer nije hteo da ga obeščasti; godine 1851, ministar rata, Leroy de Saint-Arnaud, u nemogućnosti da obeščasti generala Rulhières-a slomio je njegov mač.»

Napisano 9. juna 1854.

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribune»,
br. 4114. od 24. juna 1854.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Opsada Silistrije

Posle vremenskog razmaka koji je bio ispunjen vojnim pokretima ispod svake kritike zato što nisu vršeni iz stratezijskih i taktičkih, nego iz diplomatskih i parlamentarnih razloga — opsada i napad na Silistriju predstavljaju najzad događaj od vojničkog interesa.

Ovaj napad pokazuje da Rusi još uvek imaju inicijativu i da su se dosada Turci, savezničke kopnene snage i savezničke flote upravljali prema udarcima neprijatelja. Ruska flota u svojoj sigurnoj luci u Sevastopolju instinktivno i neodoljivo privlači savezničke flote. Pošto nisu u stanju da ovu tvrđavu napadnu bez kopnenih snaga, njih drži sputane i paralisane daleko slabija flota kako po kvalitetu tako i po broju brodova. Čak i evakuacija utvrđenja na kavkaskoj obali, koja je izvršena u pravo vreme i pred nosom britanskih i francuskih parobroda, pokazuje rešenost Rusa da u svojim rukama zadrže inicijativu dokle god to bude moguće. A u ratu je to velika stvar. To je dokaz nadmoćnosti, bilo po broju ili kvalitetu trupa, bilo u rukovođenju. Time se održava moral vojnika, bez obzira na sve poraze i povlačenja, izuzev gubitka odlučne bitke. Ta inicijativa je držala na okupu malu Wellingtonovu armiju usred stotina hiljada Francuza u Španiji. Ona je od nje stvorila centar oko koga su se vrteli svi događaji tog petogodišnjeg rata. Možete biti prisiljeni na odstupanje, možete pretrpeti neuspeh, ali dokle god ste u stanju da neprijatelju zadajete udarce umesto da ih od njega primete, vi ste još uvek u izvesnom stepenu nadmoćniji od njega; štaviše, vaši vojnici će se i pojedinačno i kolektivno osećati nadmoćnijim od neprijateljskih. Napad na Silistriju, pored toga, predstavlja i prvi stvarni ofanzivni pokret Rusa posle završetka okupacije oblasti oko Dunava. Ulazak u Dobruđu bio je izrazito defanzivan; on je istovremeno značio skraćivanje njihovog fronta i korak ka obezbeđenju ušća Dunava. Ali napad na Silistriju nije samo odvažan već i izvanredno dobro sračunat potez.

Rusi su 1828—1829. godine, kad su bili gospodari Crnog mora, sasvim ispravno zanemarili Silistriju da bi najpre obezbedili Varnu,

jer im je Varna otvarala novu liniju pomorskih komunikacija sa sopstvenom zemljom. Pa ipak je Silistrija bila dovoljno važna da ih privuče da je zauzmu pre nego što su prešli preko Balkana. Sada, kada saveznička flota gospodari Crnim morem, Varna uglavnom gubi svoju važnost za Ruse, a Silistrija i Šumla su postali glavni ciljevi njihovog napada. Za njih Varna sada može imati samo negativnu vrednost; ako je zauzmu, oni time ne dobijaju bolju operacijsku osnovicu, već samo lišavaju neprijatelja nečega što se može nazvati pomorskim mostobranom, pod čijom bi zaštitom mogao svojim brodovima da izvrši iznenadnu koncentraciju izvesnog broja trupa za neku specijalnu operaciju. Tako su Danci 1849. godine, pošto su primamili pruske trupe na Jitland, brodovima iznenada prevezli znatne snage na svoj pomorski mostobran Frederisiju, i u jednom jurišu uništili izvrstan, ali daleko slabiji, korpus Šlezvig-Holštajna, ostavljen tamo da izvrši opsadu. Ako zbog toga Rusi, potisnuti sa Crnog mora, ni pod kakvim uslovima ne mogu preći Balkan pre nego što obezbede Varnu, oni isto tako ne mogu krenuti na Varnu pre nego što zauzmu bar Silistriju.

Ali sada ti razlozi odlaze u drugi plan. Bez pomoći Austrije Rusija ne može ni pomišljati o prelasku Balkana pred nosom svojih sadašnjih neprijatelja. Odbrambena važnost Silistrije ima za Ruse u ovom trenutku prvorazredni značaj; taj značaj je tako veliki da Rusi mogu smatrati da im je propala kampanja za ovu godinu ako je ne zauzmu. Silistrija se nalazi tačno ispred centra ruskog položaja koji se proteže od Đurđeva preko Kalaraša i Černavode do Kustendžija. Kad postoji jak sistem utvrđenja ispred toga položaja, kad je Omer-paša u Šumli, gde se kao pauk nalazi u sredini svoje mreže, vrebajući na svaki pokret svoje uočene žrtve, i kad se savezničke snage očekuju na Kamčiku i Devnji, onda su veoma mali izgledi da će snage koje Rusija može odvojiti za rat na Dunavu, same, bez ičije pomoći, ikada ugledati trakijske doline, čije je zelenilo ushićavalo umorne Dibičeve vojnike sa visova Balkana. Rusija, bar za ovu godinu, mora računati sa prostom odbranom onoga što je dosad osvojila, dok joj se Austrija ne priključi ili dok neke druge okolnosti ne onesposobe ili ne uklone njenog najozbiljnijeg protivnika — anglo-francusku vojsku. Odbrambeni rat pretpostavlja primenu sistema poljskih ili, po mogućnosti, stalnih utvrđenja. Međutim, pošto se Silistrija nalazi u neprijateljskim rukama, Rusi ne raspoložu stalnim utvrđenjima, izuzev malih forova u Dobrudži, koji će postati potpuno beskorisni čim Vlaška bude izgubljena. Oni su možda izvršili rekonstrukciju nekih utvrđenja Braile i Ruščuka i obrazovali utvrđen logor u Bukureštu, ali sve dotle dok ne zauzmu Silistriju, njihova prva ozbiljna odbrambena linija nalaziće se daleko pozadi, na liniji Seret—Fokšani—Galac—Izmail.

Ali ako pretpostavimo da se Silistrija nalazi u ruskim rukama, onda se ratna situacija odmah menja. Silistrija znači sjajnu tačku za ruski mostobran na Dunavu. Ona se nalazi na uvučenom uglu koji obrazuje jedna krivina Dunava, tako da upravo predstavlja po-

ložaj kakav najbolje odgovara pomenutom cilju. Na severu i zapadu se nalazi veliko ostrvo koje preseca brana prema Kalarašu i koje dominira ravnicom zapadno od tvrđave na odstojanju od 1000 jardi — taman na dovoljnoj blizini za uzdužno gađanje rovova ili za zasipanje kolona granatama. Na istoku se nalaze dva mala ostrva koja drže pod vatrom istočni prilaz, tako da bi privremene baterije, postavljene na njima pri niskom vodostaju, mogle veoma osetno da uznemiravaju opsadivače. Na taj način bi deo zemljišta koje Turci napadnuti sa severa ne mogu iskoristiti u odbrani i koje zbog toga moraju prepustiti neprijatelju, dao Rusima odlične položaje za baterije koje bi tukle u bok napadača s juga. Time bi napadu izloženi front bio sveden na osnovicu trougla na čijem se temenu nalazi Silistrija ili, drugim rečima, na njen južni, odnosno kopneni front; a turska ili saveznička vojska ne bi mogla ni pomišljati na ozbiljan napad na Silistriju pre nego što se bar Vlaška ne otme od Rusa.

Međutim, glavna preimućstva ne bi bila toliko taktičke koliko strategijske prirode. Kada bi držala Dobrudžu i Silistriju, Rusija bi vladala Dunavom, i, prema datim okolnostima, mogla bi preduzmati brze ofanzivne akcije ili sa Trajanovog zida ili iz Silistrije. Neprijatelj ne bi mogao — a da ne izloži opasnosti Šumlu — da se prebaci preko Dunava ni na jednoj uzvodnoj tački ako ne bi raspolagao dvaput jačim snagama od ruskih. Njegovo prebacivanje nizvodno od Silistrije ne dolazi u obzir; za prebacivanje nema podesne tačke bliže od Hiršove, a da se stigne do ovoga mesta, trebalo bi najpre zauzeti položaj Karasu, a zatim samu Hiršovu, koja je za napad s kopna isto toliko jaka koliko je za napad sa reke slaba. Tako, posle zauzimanja Silistrije, forovi u Dobrudži postaju veoma značajni za Ruse. Njihova vojska dobija dvostruki oslonac, oko koga bi mogla slobodno manevrisati bez opasnosti po svoje komunikacije. Pa čak i onda kad bi dvostruka nadmoćnost omogućila neprijatelju da se prebaci kod Oltenice ili Đurdeva, da bi zauzeo Bukurešt i potisnuo Ruse s one strane Jalomice, opsada Silistrije predstavljala bi neophodnu operaciju pre nego što bi se moglo smatrati da je odlučno nastupanje u Besarabiju bezopasno. Prema tome, dokle god Silistrija stvarno ne padne, Rusi mogu smatrati da drže Vlašku čak i onda ako u njoj nemaju nijednog vojnika. Jednom rečju, držanje Silistrije značilo bi za Ruse isto što i šestomesečno držanje Vlaške, a šest meseci koji bi nas uveli u zimu, kad se u ovoj oblasti uopšte ne mogu vršiti opsade, produžili bi se još za četiri meseca. Zauzimanje Silistrije bilo bi isto što i pobjeda, a odbijanje od nje — skoro isto što i neuspeh kampanje.

Najzad, uprkos diplomatiji, podmićivanju, kukavičluku i neodlučnosti, mi smo odjednom, po neumitnim zakonima rata, stigli na odlučnu prekretnicu. Ili će Silistrija biti prepuštena svojoj sudbini, a tada je njen pad više nego matematički izvestan, ili će joj saveznici priteći u pomoć, u kom će slučaju doći do odsudne bitke, jer se, bez demoralisanja sopstvene vojske i potpunog gubljenja prestiža, Rusi

bez borbe ne mogu povući ispred Silistrije, niti izgleda da su voljni da tako nešto učine.

Silistrija je doživela različite sudbine od ma koje druge tvrđave. Godine 1810. Rusi su je zauzeli posle devetodnevne opsade i posle petodnevnih teških napada. Oni su 21. juna 1828. godine kopnenim snagama opkolili tvrđavu, koja se nalazila tačno u onakvom stanju kao što je bila i ranije, a 10. avgusta još i sa trideset šest topovnjača. Međutim, njihova opsadna artiljerija stigla je tek u septembru, i to bez municije, tako da se nije mogao izvršiti pravi napad. Oni su 10. novembra morali dići opsadu zato što je nastupila zima i što su se na Dunavu pojavile ledene sante. Povlačenje dezorganizovanih i obeshrabrenih Rusa bilo je praćeno veoma energičnim gonjenjem od strane posade; deo ruske opsadne artiljerije ostao je na položajima, a ostatak su Turci zaplenili za vreme gonjenja u pravcu Rašove. Sledeće godine Dibič je ponovio napad, 7. maja opkolio tvrđavu pošto je izbacio Turke sa položaja i iz rovova koje su Rusi bili izgradili prethodne godine, i otvorio vatru iz trideset jednog teškog topa, koji su, kako izgleda, bez ikakvih priprema postavljeni na jednoj uzvišici na oko 900 jardi od grada. Dvadeset šestog maja postavljene su rušeće baterije na oko 600 jardi od bedema. U isto vreme bila je gotova druga paralela; treća je završena 4. juna, a 12. je počeo pokret za savlađivanje glasilje. Glasilja je 17. juna savladana na jednom mestu, ali je ta operacija završena tek 26. juna, kada je pet baterija postavljeno na samu ivicu rova, 30 jardi od glavnog bedema. U isto vreme general Šilder, isti general koji sada rukovodi inženjerijskim delom opsade, izvršio je svoje omiljene opsežne minske radove. Velike mine, postavljene ispod kontraeskarpe i glavnog bedema, upaljene su 21. juna (čime je odmah stvorena potrebna breša), zatim 25, 27, 28. i 29. juna, kada se tvrđava konačno predala. Izgleda da čak ni tada nije postojala nikakva preka potreba za predaju, osim straha koji su podzemne eksplozije proizvele među sujevernim neredovnim trupama. Iza celog napadnutog fronta i drugog bedema izgrađen je kupir ili novi rov, čije bi zauzimanje svakako zahtevalo ponovno miniranje ili artiljerijsko bombardovanje. Tako je ova neobična tvrđava, čije stanje nije bilo niukoliko poboljšano u odnosu na njeno stanje iz 1810. godine, izdržala trideset pet dana posle izrade rovova i devet dana posle probijanja breše na glavnom bedemu; ona je prisilila Ruse da utroše 30 000 zrna i granata u artiljerijskom napadu i 336 centi baruta u minskom napadu.

Finansijske teškoće i egipatski ratovi prisilili su Turke da posle Jedrenskog mira zapostave ovu važnu tačku u tolikoj meri da do 1836. godine nisu ne samo potpuno popravili breše iz 1829. niti račistili roveve, nego su čak i tragovi napada iz 1810. bili još uvek vidljivi. Tada je sultan nameravao da izgradi odvojena utvrđenja, ali za izvesno vreme ta namera nije ostvarena. Zahvaljujući naporima jednog pruskog oficira u turskoj vojsci, pukovnika Gracha, danas je Silistrija

u sasvim drukčijem stanju. Iako prvobitni nedostaci izgradnje ove tvrđave, možda, gotovo ne dopuštaju da se izvrše neka veća poboljšanja, ipak su odvojena utvrđenja koja su izgrađena na visovima već pokazala svoja preimućstva. Ova tvrđava obrazuje polukrug čiji prečnik, dužine oko 1800 jardi, ide duž obale Dunava. Ona ima deset bastionskih frontova, prosečne dužine po 500 jardi. Kao i kod svih turskih utvrđenja iz 16. i 17. veka, konstrukcija obiluje svim nedostacima starih italijanskih tvrđava: duge kurtine, mali i uski bastioni, kratke flanke, koje skoro ne štite ni jarak i sam plitak (ne iznad osam funti dubine), odsustvo pokrivenog puta, nego prosta glasija, čiji se greben ili najviši deo izdiže jedva četiri stope iznad vrha kontraeskarpe. Sam bedem od osam stopa visine i dvadeset stopa debljine izgrađen je od zemlje, dok su eskarpa i kontraeskarpa obložene do visine jarka, tj. osam stopa. Zbog visine svoje horizontalne površine sam jarak je bio suv. Ispred kurtina nisu postojale čak ni linete. Takva je bila Silistrija do 1836. godine. A ove slabosti njenih odbrambenih postrojenja krunisane su time što se na odstojanju od 600 jardi od bedema proteže niz visova koji sa juga dominiraju tvrđavom. Ovi visovi se nalaze na ivici bugarske visoravni koja se sa svojom savršeno ravnom gornjom površinom prostire do na 1500 jardi ispred grada, a zatim spušta prema reci, pružajući izvrsno zemljište za terasasto postavljanje baterija za frontalnu i bočnu vatru, sa uskim rukavcem reke na jednoj i visovima na drugoj strani. Major Moltke, koji je obišao ovu tvrđavu 1836. godine i čijem delu o ratu 1829. godine dugujemo gornje podatke, smatra

«da se Silistrija ne može osposobiti za ozbiljnu odbranu bez četiri odvojena fora na visovima i bez mostobrana na velikom ostrvu koje leži preko puta».

Taj mostobran se nije mogao uspostaviti, jer je ostrvo pripadalo Vlaškoj, iz koje su Turci bili udaljeni na osnovu mirovnog ugovora; međutim, forovi već postoje, i to, ako smo tačno obavешteni, gotovo na istim mestima na koja je major Moltke ukazao.

Nije nam poznato koliko je pukovnik Grach uspeo da smanji nedostatke glavnog bedema. Međutim, teško bi se moglo posumnjati da nije izgradio barem pokriveni put i probio puškarnice za uzdužno gađanje rova na sredini kurtine svakog najugroženijeg i najmanje branjenog fronta. Što se tiče četiri odvojena fora, još nam ništa nije poznato o karakteru njihove konstrukcije, ali, s obzirom na to da je pukovnik Grach Prus i da se Porta znatno rukovodi štednjom, mogli bismo reći da su najverovatnije izgrađeni po sistemu koji je danas skoro svuda usvojen u Evropi, a naročito u Pruskoj, tj. kao jednostavni četvorougao ili osmougaoi reduti sa puškarnicama na svakom drugom uglu. Njihov položaj određuju četiri grebena, koji obrazuju krajnje izbočine visoravni u pravcu grada i koje razdvajaju tri jaruge. Njihovo odstojanje od glavnog bedema iznosi prosečno 1500 jardi, tako da se ne mogu uspešno štititi sa tvrđave. Ali za to i ne pos-

toji apsolutna potreba. Izgleda da na strmini i nema nijedne tačke bliže gradu gde bi for mogao biti dobro zaklonjen od dejstva uzdužne vatre sa iverice visoravni koja njime dominira.

Pored ovih stalnih utvrđenja pukovnik Grach je na samoj visoravni izgradio privremeno zemljano utvrđenje, nazvano Arab-Tabija, koje se nalazi ispred dva centralna fora na odstojanju od oko 1000 jardi. Prema nekim izveštajima moglo bi se zaključiti da su izgrađena i druga poljska utvrđenja, koja obrazuju spoljnu utvrđenu liniju, čime su stvorene tri uzastopne odbrambene linije. Ipak se for Arab-Tabija, koji predstavlja ključ ovog položaja, mora osvojiti pre no što bi se moglo približiti unutrašnjoj liniji utvrđenja. Takav raspored utvrđenja daje Silistriji veliku defanzivnu i ofanzivnu snagu. Pošto pravilan napad može dovesti do odsudnih rezultata samo sa južne strane, to posada od 15 000 do 18 000 ljudi može izdvojiti velike snage za ispade. Trupe koje vrše ispade naći će odlično zaštićen položaj na strmini iza odvojenih forova, odakle mogu neprimetno nastupati jarugama sve dok se ne približe neprijatelju. Zbog toga, u slučaju juriša na Arab-Tabiju, sama posada ovog fora ne bi toliko odlučila ishod borbe koliko jurišne trupe iz Silistrije. A sada da pređemo na samu opsadu.

Od kraja aprila Rusi su povremeno otvarali vatru na Silistriju sa položaja s druge strane Dunava. Oni su u maju počeli da izgrađuju pravilnu približnicu na velikom ostrvu preko puta grada, u blizini nasipa koji vodi prema Kalarašu, a već 10. maja dovršili su postavljanje baterija duž rečne obale. Jedanaestog maja izvršeno je žestoko bombardovanje grada i otvorena je razantna vatra po severnom foru. To je ponovljeno 12. maja, što je poručnik bengalske artiljerije Nasmyth, koji je upravo bio stigao, kao očevidac opisao u svom izveštaju londonskom listu »The Times«. Glavna meta za gađanje bio je severoistočni ili Čengelski bastion, odakle su Turci odgovarali veoma žestokom i preciznom vatrom. Nasuprot tome, rusko gađanje je prikazano kao osrednje. U gradu je pronađen veliki broj granata sa kojih kapice upaljača nisu bile skinute prilikom gađanja, tako da nisu mogle da se aktiviraju i da eksplodiraju. Iako takav propust predstavlja običnu pojavu prilikom brze paljbe u početku rata, on je neshvatljiv pri opsadi, gde je gađanje uvek srazmerno sporije. To pokazuje koliko su se Rusi trudili da se što pre reše svoje municije. Pored toga, Rusi su u toku noći postavili jednu bateriju na ostrvo Šiblak, istočno od Silistrije (na tom istom mestu su 1829. godine imali dve baterije). Četiri topa ove baterije bila su sigurno namenjena za uzdužno gađanje celog severnog fronta.

Izgleda da od 13. do 16. maja nije ništa naročito preduzimano; bar u izveštajima o tome nema ni pomena. Nije neverovatno da su ruski generali, kad su došli do saznanja — kao što su to lako mogli naslućivati — da je beskorisno bombardovanje turske tvrđave, pristupili pripremama za napad sa desne obale reke. S tim u vezi je 16.

maja dovršen most nizvodno od Silistrije, preko koga se prebacilo 20 000 ljudi, a ovima se, kako se tvrdi, ubrzo priključilo još 20 000 iz Dobrudže. Rusi su preduzeli opšti pokret za koncentraciju prema Silistriji i Turrukaju zato što je bila potrebna izvesna snaga za obezbeđenje napada na desnoj obali čim bi ovaj napad otpočeo, i to za obezbeđenje od Omer-paše iz Šumle i anglo-francuskih trupa koje bi se mogle iskrcati u Varni.

Prvo izviđanje Arab-Tabije preduzeto je 19. maja; izvršena je koncentracija velikih snaga upravo iza krajnje granice dometa topova, dok je streljački stroj krenuo napred. Posle kraće artiljerijske vatre Musa-paša je uputio na visoravan nešto bašibozuka, koji su potisnuli strelce. Dvadesetog maja Rusi su ponovo krenuli u ofanzivu, koja je izgledala i suviše ozbiljna da bi se mogla smatrati jednostavnim izviđanjem, ali i nedovoljno ozbiljna da bi se mogla smatrati pravim napadom. Prvi napad na Arab-Tabiju izvršen je 21. maja: pojedinosti o tome nemamo, ali su Rusi bili odbijeni sa velikim gubicima. Dva ruska oficira su prešla Turcima i izjavila da neprijateljske snage iznose 90 000 ljudi formiranih u 3 armijska korpusa (3, 4. i 5. korpus, što je tačno), pod komandom velikog kneza Konstantina. Ovaj poslednji podatak očigledno je pogrešan, jer je poznato da Konstantin komanduje flotom, trupama i obalskom odbranom Finske. Događaji nisu potvrdili ni podatak o tome da će se napad ponoviti idućeg dana. Rusi su bili u ratnoj pripravnosti, ali se nisu približavali tvrđavi. Posle toga, opet nismo imali vesti o toku događaja sve do 26. maja. U zoru pak 27. maja Rusi su izvršili napad na Arab-Tabiju opet sa znatnim snagama. Napad je ponovljen triput i napadači su triput odbijeni sa ogromnim gubicima. Turski izveštaji pominju 1500 mrtvih i 3000 ranjenih Rusa, što može biti malo uveličano, ali neće biti daleko od istine. Rešen da zauzme for à la Suvorov¹, Paskevič je idućeg jutra ponovo pripremio svoje kolone za napad. Kako izgleda, došlo je do užasnog krvoprolića: general Seljvan je poginuo, pukovnik grof Orlovmladi ranjen je u oko i docnije podlegao ranama. Jedan drugi pukovnik teško je ranjen. Sami Rusi priznaju gubitak od 186 mrtvih i 379 ranjenih, ali očigledno ovo ne predstavlja ni jednu trećinu gubitaka koje su morali pretrpeti. S obzirom na mase koje su povelu u napad, morali su izgubiti najmanje 2000 ljudi.

Sledeće noći Turci su izvršili masovan ispad, iznenada upali u ruske redove i potisnuli ih sa velikim gubicima (prema izveštajima, 1500 do 1800 ljudi). Ovaj uspeli ispad, kao i okolnost da se prilikom poslednjeg juriša trupe nisu mogle dovesti do borbe prsa u prsa iako je bila upotrebljena konjica sa ciljem da ih potera i spreči im odstupanje, prinudili su kneza Paskeviča da odustane od pokušaja zauzimanja ovog mesta jurišem na nož. Nema sumnje da odbrana ovog reduta predstavlja jedan od najslavnijih ratnih podviga ne samo u

¹ na način Suvorova

ovom nego čak i u svim rusko-turskim ratovima. Zemljište je dopuštalo izvođenje napada jakim snagama, a Rusi nisu od onih koji propuštaju priliku da u napad pošalju što veće snage. Prema tome, brojna nadmoćnost na njihovoj strani morala je biti veoma velika, tako da je zahtevala ne samo izvanrednu odvažnost nego i dobro smišljena i usklađena dejstva Turaka prilikom izvođenja ispada sa ciljem odbijanja ruskog napada. Nema gotovo nikakve sumnje da bi Rusi zauzeli ovu tvrđavu da su prema sebi imali Turke iz 1829. godine. Njihovi sadašnji uzastopni porazi pokazuju da su se Turci, bar jednim svojim delom, usavršili u taktici i vojničkim znanjima, ne gubeći pri tome ništa od svoje hrabrosti. U ovom pogledu odbrana Arab-Tabije i boj kod Četate predstavljaju najznamenitije događaje kampanje.

Što se tiče ruskog napada, o njemu se ne može reći mnogo dobrog. Izgleda da se Paskevič toliko žuri da zauzme Silistriju da nema vremena čak ni za mere koje su najneophodnije za ostvarenje toga cilja. Njegova neodlučnost potpuno je očigledna. On je najpre pokušao bombardovanje iako je mogao znati da je to uzaludno kad se radi o turskom gradu. Bombardovanje ne može dovesti ni do čega drugog nego do velikog utroška municije za Ruse, i do eventualnog probijanja breča na bedemu sa strane rečnog fronta, gde blizina Dunava, koji u stvari predstavlja prirodan jarak širine 1000 jardi, isključuje svaku pomisao o jurišu. Zatim je bio izvršen napad na kopneni front, ali, kako izgleda, artiljerija na Arab-Tabiji nije uopšte bila učutkana, niti su vršeni ozbiljni pokušaji da se njena odbrambena postrojenja unište. Sve je to suviše nebitno za Suvorovljevo naslednika. »Zrno je luda, a bajonet pravi junak¹«, govorio je taj arhi-ruski general. Ako je to tačno kad je reč o ruskom bajonetu koji — prema istom dičnom autoritetu — probija Alpe, onda je to svakako još tačnije za ruska zrna koja pokazuju stalnu i neodoljivu težnju za skretanjem. Na taj način, juriš je naređen, izvršen, ponovljen, još jednom ponovljen, ali sve uzalud. Izgleda da su zemljani grudobrani jednog malog ali čvrsto građenog turskog fora tvrdi od alpskog granita protiv koga se Suvorov borio, i da turske granate i zrna nisu »ludi« kao ruski. Paskevič će, najzad, morati opet pribeći starom načelu: nikada ne vrši juriš na utvrđenje dok ne učutkaš njegovu artiljerijsku vatru i ne uništiš njegova odbrambena postrojenja. Tako, oko 30. ili 31. maja otpočinje pravilna opsada, i Paskevič, na kraju krajeva, pribegava »ludom zrnu«.

Ali ne! I to je samo varka. Tu je general Šilder, dobro poznat iz 1829. godine, koji obećava da će razrušiti tvrđavu svojim omiljenim minama, i to u roku od nekoliko dana. Mine protiv poljskog utvrđenja predstavljaju izraz krajnjeg vojničkog očajanja, neznalačkog besa kad se dospe u bezizlazan položaj. Ako se mora pribeći upotrebi mina, onda je zauzimanje *glasije* prvi uslov za njihovo uspešno dejstvo.

¹ Пуля — дура, штык — молодец.

Ali pre zauzimanja glasi je potrebno je da se učitka neprijateljska vatra; to znači da se moraju izgraditi jedna, dve, tri paralele sa svim odgovarajućim baterijama. U stvari, mine predstavljaju završnu, a ne početnu fazu opsade. Šilder ne može izbeći neminovnost pravilne opsade ako ne misli da izvrši minske radove na zemljištu od nekih 20 kvadratnih milja površine ili da prokopa tunel ispod Dunava. Prema tome, zrna su neophodna, uprkos Suvorovu.

Međutim, pravilna opsada Arab-Tabije mogla bi se sigurno pri-vesti kraju za nekoliko dana, jer je utvrđenje gotovo u potpunosti is-punilo svoj zadatak, a nastavljanje odbrane moglo bi preterano oslabiti posadu. Ali, trebalo bi izvršiti pravilnu opsadu barem dva fora, a posle toga i opsadu samog grada. Nesumnjivo je da je pet nedelja *najkraće vreme* u kome to Rusi mogu ostvariti, ako se ima u vidu njihova aljka-vost u opsadnim akcijama. Ako, dakle, Turci raspoložu dovoljnom količinom namirnica i municije, i ako ne bi došlo do nepredviđenih događaja, može se smatrati da je tvrđava osigurana do početka jula. Pri tome, naravno, pretpostavljamo da su forovi osrednje jačine i da bedemi nisu suviše dotrajali. Međutim, ako je Silistrija mogla da izdrži trideset pet dana sa otvorenim rovovima 1829, onda je sigurno da će, sa dopunskim utvrđenjima, sa hrabrim i inteligentnim komandantom, iskusnim rukovodiocem artiljerije i prvoklasnom posadom i u 1854. godini moći da izdrži bar toliko. Zbog toga, kad bi bilo moguće raču-nati na saveznike, mogli bismo sa sigurnošću tvrditi da se ova kampanja mora pokazati kao potpun neuspeh Rusa, ako ne i nešto mnogo gore.

Naslov originala:
The Siege of Silistria

Napisano 10. juna 1854.

Prvi put objavljeno u listu
•New-York Daily Tribune,
br. 4115 od 26. juna 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx — Friedrich Engels

Stanje ruskog rata^[144]

Pored čudne podudarnosti između ruske evakuacije i austrijske okupacije Vlaške, sam način na koji je preduzeta opsada Silistrije, na koji je vođena i konačno napuštena, ukazuje da su ovde delovale pokretačke snage koje potpuno odudaraju od čisto vojnih pobuda. Prema zvaničnim ruskim izveštajima kojima raspolazemo do noći 28. maja, i koji se od turskih biltena razlikuju samo u pogledu podataka o broju mrtvih i ranjenih, izgleda da su se ove operacije odlikovale čudnom užurbanošću, da nisu preduzimani energični pokušaji da se sruše spoljna utvrđenja sve dok nije praktično uočena nemogućnost zauzimanja ove tvrđave na juriš, i da je napad imao nesmišljeniji i nenaučniji karakter od ijednog napada poznatog čak i u analima ruskih opsada. O operacijama između 28. maja i 15. juna postoje i suviše fragmentarni izveštaji da bi se na osnovu njih mogao dati detaljniji opis. Međutim, činjenica da su u toku ponavljanih očajničkih napada skoro svi komandanti bili ranjeni ili onesposobljeni — Paskevič, Šilder, kome je zatim amputirana noga, Gorčakov, Liders i Orlov, koji je pogođen u oko — jasno dokazuje da su Rusi imali naređenje ne samo da zauzmu ovu tvrđavu po svaku cenu, nego da je zauzmu u izvesnom određenom roku. U stvari, oni su vršili čitav poduhvat na jedan način koji nas pre podseća na varvarske metode Timur-Tamerlanovog osvajanja kurdistanskih gradova, nego na vođenje regularnog modernog rata. S druge strane, očigledno je da je junačka i umešna odbrana Silistrije predstavljala podjednako iznenađenje kako za savezničke sile tako i za osmanski Divan. Naši će se čitaoci možda setiti da su se saveznički komandanti otprilike pre 6 nedelja sastali u Varni, da su došli do otkrića da lanac Balkanskih planina predstavlja prirodnu zaštitu Turske i da sada mnogi britanski časopisi ne samo priznaju nego se i ponose priznanjem da u borbama za oslobođenje Silistrije od opsade nije učestvovao nijedan francuski ni engleski vojnik. Najzad, ne može se poricati da je Silistrija bila tačka od velikog vojnog značaja, da sudbina ove tvrđave rešava sudbinu kampanje i da napuštanje njene opsade i iznenadno povlačenje Rusa na Seret znače da su Rusi izgubili svu teritoriju koju su bili osvojili ove i prošle godine.

Pa ipak, mora se reći da mnogi naši savremenici u Engleskoj u velikoj meri preувелиčavaju sadašnje neusphe Moskovita. Svakako,

potreban je visok stepen lakovernosti da bi se moglo poverovati da su ispad, koji je 13. juna izvršila posada Silistrije, i pojačanje od 2000 ljudi, koje je ona, navodno, dobila od Omer-paše, doveli do potpunog poraza Rusa i prisilili 90 000 do 100 000 ljudi da beže pred neprijateljem od 15 000 ljudi. Ukoliko možemo da ocenimo, iznenadno povlačenje Rusa podjednako je zagonetno kao i njihov napad. Ono se može objasniti samo ranije postignutim sporazumom sa Austrijom, koji je predviđao okupaciju Vlaške od strane austrijskih trupa. Pod ovakvim okolnostima, naročito je interesantan sledeći stav na koji nailazimo u dopisu carigradskog dopisnika lista »The Morning Chronicle«, koji istovremeno otkriva tu zaveru od 10. juna, dakle, četiri dana pre zaključenja austrijsko-turskog sporazuma:

»Turci misle da se diplomatija igra njima i da je njena namera da pusti da Silistrija padne u ruske ruke. Ova sumnjičenja nalaze svoju potvrdu u vestima koje su ovde primljene da se u *Beču priprema novi protokol*, u kome se o padu Silistrije, kako čujem, govori kao o *već svršenom činu*; i, da bi Austrija — *pošto bi rusko častoljublje bilo zadovoljeno* — smatrala da je došlo vreme za njenu oružanu intervenciju, kako bi se sporazum ostvario uz njenu saradnju — *okupiranje Dunavskih kneževina kad ih ruska vojska bude evakuisala.*»

Po ovome, da su Rusi na vreme zauzeli Silistriju, sve bi bilo u redu. Ali, iako im nije pošlo za rukom da zadovolje vojničku čast carevu, oni su, prema kompromisu sa Austrijom, morali da se povuku na prilično neslavan način. Rusi se povlače iza Sereta, a Austrijanci nastupaju ka Seretu i Dunavu i tako se postavljaju između Moskovita i Turaka i njihovih saveznika. Na tom položaju Austrijanci se pojavljuju kao arbitri u ovom sportu, sprečavajući obe strane da krenu napred. Rusi ostaju u Moldaviji, dok će Bečka konferencija više nego ikada biti zaposlena izradom protokola i tako će zima biti dobijena. Ako konferencija ne dovede ni do čega — a sa takvim ishodom se sigurno može računati, jer je ruski car dobio novac na osnovu novog zajma u iznosu od 37 miliona dolara od firme Hope i komp. iz Amsterdama — položaj ruske vojske iza Dunava i Sereta biće dvaput jači od njenih položaja na liniji između Bukurešta i Kustendžija. Pored toga, ako razmotrimo odnos snaga Rusa pred Silistrijom i u Bugarskoj sada, posle njihovog povlačenja iza Sereta, i savezničkih snaga, ukoliko one — s obzirom na svoj nepovoljan raspored — mogu uopšte da se bace na vagu, jasno će se uočiti da ove poslednje, uprkos najboljim namerama, neće moći da osujete tu kombinaciju Austrije sa Rusijom.

Ruske snage koje su upotrebljene protiv Turaka i saveznika na evropskim obalama Crnog mora iznose 13 divizija pešadije, i to: tri divizije trećeg, tri četvrtog, jedan petog i tri šestog armijskog korpusa i tri rezervne divizije. Pored toga, tu se još nalaze treća, četvrta, peta i šesta divizija lake konjice i treća, četvrta i peta artiljerijska divizija. Prema zvaničnim podacima, trebalo bi da ove trupe, koje čine skoro polovinu velike operativne armije, imaju po 16 000 ljudi u svakoj

pešadijskoj diviziji, po 5000 u konjičkoj i 160 topova u svakoj artiljerijskoj diviziji, tj. svega nešto oko 250 000 do 260 000 ljudi, zajedno sa komorama i logorskom pratnjom. Ali, ako cenimo snagu ruske vojske prema onome što je ona stvarno bila u mađarskom ratu^[45], onda ruska pešadijska divizija ne može imati više od 13 000 do 14 000 ljudi, a u istoj razmeri mora se takođe smanjiti brojno stanje konjice i artiljerije. Na osnovu toga, stvarne snage koje su Rusi postepeno uvodili u Kneževine svele bi se na oko 210 000, s tim da se čak i od ovog broja mora odbiti bar 20 000 do 25 000 na račun gubitaka u borbi i usled bolesti. Imajući u vidu pustošenje malarije u redovima ruske vojske u toku 1828-1829. godine i upoređujući izveštaj jednog ruskog hirurga u bečkom listu »Wiener Medizinische Wochenschrift«^[46], ne možemo smatrati da je gubitak od 8% do 10% od ukupnog broja preteran. Tako bi od ove vojske ostalo raspoloživo oko 180 000 Rusa.

Bilo bi zanimljivo saznati koji se deo ovih snaga mogao iskoristiti u operacijama protiv Silistrije. Veliki broj trupa bio je potreban za čuvanje komunikacija i skladišta u pozadini borbenih linija. Bukurešt i front u Dobrudži morali su biti zauzeti. Biló je neophodno nekoliko odreda za zaštitu bokova, a delom i za zaštitu fronta armije; ako odbijemo 60 000 ljudi za ove razne zadatke, onda bi za opsadu Silistrije i za obezbeđenje ove operacije ostalo na raspolaganju 130 000 ljudi. Ova ocena je pre previsoka nego preniska. Međutim, položaj Silistrije na velikoj reci neizbežno je nametnuo podelu opsadnih trupa radi opkoljavanja tvrđave sa svih strana. Dalje, to je uslovlilo postavljanje jakih rezervi na severnu obalu radi prihvatanja trupa koje bi u slučaju poraza bile potisnute sa južne obale. Najzad, trupe koje drže južnu, odnosno desnu obalu morale su se i same razdeliti na dve grupe: jedna da vrši opsadu i odbija eventualne ispade opsednutog neprijatelja, a druga da štiti opsadu i razbije snage koje bi tvrđavi pošle u pomoć. Bilo je potrebno oko 35 000 do 40 000 ljudi za zauzimanje desne obale i za vršenje opsade na levoj obali. Prema tome, za aktivne operacije protiv snaga koje bi dolazile kao pomoć za oslobodenje opsednute tvrđave ostalo bi 80 000 ljudi, a to je najviše što bi Rusi mogli uvesti u borbu na bugarskoj teritoriji na udaljenosti od 10 do 20 milja od Silistrije.

A sad da vidimo koliko snaga saveznici imaju da suprotstave Rusima, koji u ovom trenutku raspolažu sa ukupno 180 000 ljudi. O turskoj vojsci u Šumli javljeno je pre izvesnog vremena da ima oko 80 000 ljudi, ali da joj nedostaje sve što je potrebno za vođenje operacija na otvorenom polju, da — prema poslednjim izveštajima lorda Raglana i francuskih štabnih oficira — ima rdav oficirski kadar i da se, uopšte uzev, nalazi u stanju koje joj bezuslovno onemogućava preduzimanje ofanzivnih operacija. Nije nam cilj niti je sada u našoj moći da proveravamo tačnost ovog izveštaja. Dovoljno je da konstatujemo da je zvanično mišljenje saveznika o svojstvima glavnine turske vojske takvo. U međuvremenu su trupe iz Kalafata povučene u Ruščuk, gde se,

navodno, osniva logor za 40 000 ljudi. Teško bi bilo shvatiti politiku takvog paralisanja korpusa ove jačine, koji bi, da je upućen prema Bukureštu umesto prema Ruščuku, mogao prisiliti Ruse da smesta napuste opsadu Silistrije, da nije po sredi činjenica da se rukovođenje ratom nalazi potpuno u rukama diplomatije. Ako izuzmemo sadašnju posadu u Ruščuku i posadu i rezervu u Šumli, veoma je sumnjivo da li bi Turci mogli prikupiti na otvorenom polju 50 000 ljudi kadrih da izvrše zadatak koji stoji pred njima. Mada je anglo-francuski vojnik, prema oceni zapadnih vojnih autoriteta, ravan bar dvojici ruskih, ipak bi trebalo 65 000 savezničkih vojnika da bi se saveznici izjednačili sa snagama ruske okupacione vojske. Ukoliko, dakle, saveznici ne bi mogli da prikupe ovu snagu u Varni, oni bi se teško odlučili da prihvate bitku, i to samo u slučaju krajnje nužde.

Međutim, saveznici su se mnogo čuvali da na otvoreno polje odjednom bace takve snage, pošto bi ih to lišilo daljeg izgovora za izbegavanje aktivnih operacija. Pored 15 000 do 20 000 ljudi koji se sada nalaze na putu za Tursku, sve anglo-francuske snage u Turskoj ne premašuju 80 000 ljudi, računajući tu gotovo celokupnu konjicu i artiljeriju. Broj raspoloživih transportnih brodova u Bosforu — bilo namerno ili nenamerno — veoma je ograničen, tako da bi trebalo mnogo puta ploviti tamo i natrag ako bi se ove snage morale prebaciti u Varnu isključivo morskim putem. Ali, »prema poslednjim i najtačnijim izveštajima« — kaže već pomenuti dopisnik — »dosada je svega 12 000 britanskih i francuskih vojnika transportovano morem, dok se glavovina francuske vojske polagano kreće od Galipolja u pravcu Carigrada i Jedrena«. Pošto su putevi očito rdavi a snabdevanje hranom skopčano sa krajnjim teškoćama, ta okolnost dopušta njihovom slavnom generalu — Saint-Arnaud-u — da bude stalno pod punom parom između Varne i Carigrada, gde — u to možemo biti potpuno sigurni — ne propušta nijednu priliku da svaku intrigu u Divanu pretvori u solidnu dobit za svoju preduboku kesu. Što se tiče dve britanske divizije koje se još nalaze u Skutariju, kako smo obavešteni od istog dopisnika,

»izgleda da one još nisu spremne za pokret, iako čitava flota transportnih brodova i parobroda stoji na sidru, čekajući da ih ukrca«.

Iz ovih činjenica svakome je dovoljno jasno da su se savezničke sile u svemu pobrinule da ne dođu u položaj da neposredno osujete sadašnji sporazum između Rusije i Austrije. Jer, ako bi se išlo za ostvarenjem suprotnog cilja, veoma jednostavna alternativa sama se nudi: ili anglo-švedski savez na Baltiku, koji bi obezbedio operacijsku osnovicu za pomoćne trupe, olakšavajući upad u Finsku i obilazeći sa kopnene strane tvrđave Sveaborg i Kronštat; ili kombinovan napad s mora i s kopna na Krim i Sevastopolj. Što se tiče prve pretpostavke, zabavno je gledati kako londonski »The Times«, koji je još pre tri nedelje propovedao potrebu slanja crnomorske eskadre u Baltičko more, sada preporučuje prostu blokadu baltičkih luka i hitno vraćanje većeg dela

baltičke flote u Crno more, zalažući se odjedanput za zauzimanje Krima. Ovo je onaj isti list koji se pretvarao da žali što Napier nije u mogućnosti da ma šta preduzme pre nego što mu se priključi francuska flota. A sada, kada je to ostvareno, polazi se od pretpostavke da, na kraju krajeva, ništa *neće* biti učinjeno i da je bolje da francuska i britanska flota pođu na još jednu ekskurziju kroz Kategat, Lamanš i Gibraltar u Crno more. Ako se uzme u obzir vreme koje je bilo potrebno za njihovo spajanje sa snagama pod komandom admirala Dundasa, postaje jasno da je glavni cilj ovih predloga da ne dođe ni do kakvih akcija ni u Baltičkom ni u Crnom moru.

Kavkaz je jedina tačka na kojoj su Rusi — izuzev nepredviđenog i neočekivanog poraza kod Silistrije — pretrpeli osetne gubitke, i na kojoj su izloženi opasnosti — mada ni to nije potpuno sigurno. Oni su napustili gotovo sve svoje tvrđave na istočnoj obali Crnog mora, ne iz nekog straha od savezničkih flotâ, već zato da bi pojačali svoju armiju u Gruziji. Javljaju da su ih prilikom povlačenja kroz Darijalski klanac iznenada napale spređa i s leđa velike snage gorštaka, da je njihova prethodnica bila do nogu potučena i da su se njihova glavnina i zaštitnica morale povući sa teškim gubicima. U isto vreme, armija Selim-paše krenula je od Svetog Nikolaja ka Osurgetiju, odakle su Rusi često uznemiravali i ugrožavali Turke, i sada prisilila Ruse da napuste tu tvrđavu, čime su bile obezbeđene komunikacije između Selim-paše i glavnih turskih snaga u Karsu. Ako se setimo da se čak i ova armija preko cele zime i proleća nalazila u najbednijem stanju, onda manevar Rusa u najmanju ruku pokazuje da su i oni shvatili da njihov položaj u Gruziji nije nimalo sigurniji i da su im pojačanja sa obale bila veoma potrebna. Ako je, dakle, vest o porazu na Darijalu tačna, ili čak delimično tačna, to bi imalo za posledicu odsecanje Voroncovljeve armije, koja bi morala pokušati ili da stvori čvrstu bazu u Tiflisu i da izdrži do iduće zime — što bi bilo skopčano sa prilično velikim teškoćama — ili da se, bez obzira na žrtve, probije kroz ovaj klanac. U svakom slučaju, ova bi operacija bila celishodnija od povlačenja ka Kaspijskom moru, jer je klanac koji vodi u tom pravcu nesravnjeno opasniji od Darijalskog klanca. Međutim, o ovome ćemo moći određenije govoriti tek po prijemu potpunijih i autentičnijih obaveštenja iz tog kraja. Za sada možemo konstatovati da je Rusija, zahvaljujući skorašnjim operacijama, nesumnjivo izvojevala dve pobeđe — jednu zajmom od firme Hope i komp. i drugu austrijskim ugovorom sa Portom; i da je pretrpela jedan poraz — onaj kod Silistrije. Da li će ove pobeđe imati trajnih preimućstava koja će biti dovoljna da se kompenzira sramota pomenutog poraza — pokazaće jedino budućnost.

Naslov originala: *The State of the Russian War*

Napisano 14 - 16. juna 1854.

Prvi put objavljeno u listu «New-York Daily Tribune», br. 4125 od 8. jula 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx — Friedrich Engels

Povlačenje ruske vojske

Povlačenje ruskih trupa iz Turske mnogo je potpunije nego što smo očekivali, i potpunije nego što, čak i u najgorem slučaju, sa vojnog stanovišta sada izgleda neophodno. Očigledno, garantije cara austrijskom imperatoru i zapovesti cara njegovim generalima sadrže i obavezu o potpunom napuštanju Moldavije i Vlaške, pri čemu na turskom tlu neće ostati nikakve ruske jedinice, dok će jake austrijske oružane snage zauzeti njihovo mesto i rastaviti protivnike koji su se još pre kratkog vremena borili među sobom. No bila bi zabluda pretpostaviti da se Rusi povlače zbog svog poraza kod Silistrije, ili uzeti zdravo za gotovo razmetljive tvrdnje engleskih novina, koje ovaj poraz prikazuju kao bekstvo i žele da svet poveruje kako bi 15 000 ili najviše 17 000 vojnika u ispadu iz utvrđenja mogli da nateraju u bekstvo 100 000 ili bar 90 000 vojnika. Nema sumnje da su Rusi stalno u krvi i odlučno odbijani, onako kao što su i zasluživali zbog svojih prenegljenih, slabo pripremljenih, svakoj ratnoj nauci suprotnih i zbrkanih, ma kako hrabro izvedenih napada; Turci su se borili s herojskom, nenadmašnom hrabrošću i pokazali su se tako velikim poznavacima vojne veštine da će ova opsada zauvek ući u istoriju; ipak mi u svemu tome ne vidimo razlog za verovanje da su oni prisilili neprijatelja da napusti opsadu. Činjenica je da su se, kako veli naše najverodostojnije obaveštenje, ruske baterije držale na levoj obali i dejstvovala na utvrđenje i posle onog poslednjeg ubilačkog ispada, prilikom koga je, prema nekim preuranjenim obaveštenjima, posada navodno bila osvojila ove baterije. Očigledna je istina da su se Rusi konačno povukli ispred Silistrije prosto zbog toga što se car bio sporazumeo sa Austrijom da do određenog roka povuče celokupne trupe iz Kneževine. On je bio naredio svojim trupama da pre toga zauzmu Silistriju, kako bi napustile Tursku sa oreolom bar jedne pobede; to im nije pošlo za rukom, te su se morale povući s bremenom srama zbog neuspaha; ipak, njihov marš nije predstavljao bekstvo ispred neprijatelja koji im je za petama. Oni nisu mogli da osvoje Silistriju i verovatno za to ne bi bili kadri ni da su vršili regularnu opsadu; verovatno u toj borbi

nisu mogli ništa dobiti i u tom slučaju morali su se povući ka Seretu; uprkos tome, oni su bili jači nego saveznici — Turci i ostali — a u najmanju ruku u odbrani su bili daleko jači. Osim toga oni još nisu bili naišli na saveznike, te se još nije odigrala odlučujuća bitka. Stoga je van svake sumnje da ovo povlačenje do Pruta diktiraju diplomatski računi, a ne vojna nužnost kao rezultat premoći ili nadmoćne strategije Omer-paše i njegovih saveznika u Turskoj.

Ako bi bilo pogrešno pretpostaviti da su Rusi stvarno najureni ispred Silistrije, bilo bi isto tako pogrešno ne shvatiti da im okolnosti rata uopšte nisu naklonjene i da im austrijska intervencija pruža najbolju priliku da poprave svoj položaj. Ovde ne mislimo na njihove uzastopne neuspehe kod Oltenice, Četate, Karakala ili Silistrije, na relativno male sukobe u kojima su ih Turci potukli a da Rusi nisu mogli da im uzvrate nijednim uspehom sličnog sjaja. Uzete u celini, ove bitke nisu dovele ni do kakvog odlučujućeg rezultata ili preokreta; ipak, u Aziji su Rusi svoju igru stalno gubili, pa im sad preči konačni poraz. Od njihovih mnogobrojnih utvrđenja na Crnom moru ostala su im samo dva; a u unutrašnjosti zemlje Šamil i njegovi brđani ne samo što su oslobodili najbliže planine i doline od omraženog Moskova, nego su kneza Voroncova odsekli od Rusije, te marširaju, dejstvujući na jugu zajedno sa Turcima, s takvim snagama na Tiflis, koje će verovatno biti u stanju da kneza Voroncova nateraju na predaju zajedno sa tako teško osvojenim i s mukom držanim zakavkaskim posjedima Rusije. Izgubiti ove pokrajine, koje su stajale toliko krvi i novca, značilo bi za cara sigurno veću sramotu nego poraz u odlučujućoj bici u Turskoj; nema nikakve sumnje da će on, čim mu armije budu prešle Prut, smesta odvojiti sve snage kojih se može lišiti u odbrani Krima, kako bi ponovo osvojio prevoje Kavkaza i pružio pomoć Voroncovu. Uspeh Šamila, po svemu sudeći, mnogo je doprineo tome da Rusi udovolje austrijskom zahtevu da napuste Kneževine.

U ovom važnom sporazumu, koji toliko menja i komplikuje perspektive rata, Austrija zauzima vrlo značajan i probitačan stav. To je velika pobeda njene diplomatije i potvrda respekta koji gaje sve zaraćene strane prema njenom vojnom potencijalu. Ona se umešala kao prijatelj obeju strana; Rusi se mirno povlače da joj naprave mesta; a Porta samo sledi savet Francuske i Engleske kad potpisuje ugovor koji dopušta Austriji da zaposedne Kneževine. Prema tome, Austrija je naoružani posrednik između zaraćenih strana s njihovim obostranim pristankom, pošto svaka od njih smatra intervenciju korisnom po sebe. Zapadne sile otvoreno izjavljuju da Austrija time ide njima na ruku, ali sporazum — koji je, kako pokazuju činjenice, sklopljen u tom smislu između Petrograda i Beča još pre nego što je svetu bilo poznato da će doći do takvog mešanja, i još pre nego što je armija pod komandom Paskeviča potučena kod Silistrije — ne dopušta nam da sumnjamo u to da je Rusija takođe uverena da Austrija radi za nju. Ko je, dakle, prevaren i koju će stranu Austrija izdati?

Austrija, naravno, kao i svaka druga država, ide isključivo za sopstvenim interesima. Ovi interesi zahtevaju, s jedne strane, da Rusija ne drži posednute Kneževine i da ne kontroliše prilaze Dunavu i Crnom moru, pošto znatan i sve veći deo austrijske trgovine ide u tom pravcu. Osim toga, pripajanje Turske ili jednog njenog dela Rusiji moglo bi da dovede do nemira među slovenskim plemenima u austrijskoj imperiji, među kojima panslavizam ili ideja o ujedinjenju s Rusijom već ima mnogobrojne pristalice. Otuda je jasno da se Austrija nikad ne može složiti s tim da Rusija anektira Tursku ako ona sama istovremeno ne dobije na nekom drugom mestu teritoriju ili dominaciju jednake vrednosti, što je nemoguće. Pa ipak, na drugoj strani, austrijska politika izražava caru svu naklonost, dok se prema Francuskoj i Engleskoj drži odbojno; u stvari, ona će se uvek zalagati protiv zapadnih sila. Što je Rusija kažnjena uniženjem zbog toga što je započela jedan beskoristan rat, to u Beču ne može biti nikakav razlog za jadikovanje; ali Austrija neće nikada trpeti da Rusija bude ozbiljno oslabljena, jer bi Habzburgovci u tom slučaju ostali bez prijatelja koji bi im pomogao da se izvuku iz sledećeg revolucionarnog vrtloga. Čini nam se da se u ovom kratkom prikazu nalaze motivi kojima se bečki kabinet mora rukovoditi u toku celokupnog daljeg razvoja rata. On će izdati jednu ili obe zaraćene strane, i to upravo u onoj meri koju iziskuju interesi Austrije i carske dinastije, ne više.

Činjenica da se Rusija povlači i da obustavlja svoju agresiju, da će napuštene Kneževine biti predate Austriji, istovremeno obavezuje ovu poslednju na sprečavanje svakog daljeg nanošenja štete Rusiji. Austrija može formalno i dalje da održava prijateljstvo sa saveznicima, ali u njenom je interesu da svaki dalji njihov napad na cara propadne, i možemo biti sigurni u to da će ona sve do stvarne objave rata, čemu se ni u kom slučaju neće usuditi da pribegne, učiniti sve za neuspeh takvih napada. Ona, dakle, mora da izda zapadne sile; one su tim ugovorom, koji dopušta jednoj austrijskoj armiji da zauzme turske pokrajine, prevarena strana; i to će im u toku rata u svoje vreme postati jasno.

Prema planu predsednika engleske vlade lorda Aberdeena rat očigledno nije trebalo da se nastavi, nego da se sukob, u skladu sa željom Austrije, izgubi na osnovu status quo-a, uz što veće prenošenje protektorata nad Kneževinama s Rusije na kuću Habzburga. Ali taj plan možemo smatrati propalim zbog samoraskrinkavanja lorda Aberdeena u njegovom zloglasnom govoru i potonjoj parlamentarnoj debati, o čemu donosimo iscrpan izveštaj u ovom listu¹. Britanski narod, uzbuđen ovim razobličavanjima, neće pristati, bar ne u sadašnjem trenutku, na zaključenje mira, a da za ogromne sume koje je dao za rat ne dobije određenu naknadu, koja će značiti više od pukog uspostavljanja predašnjeg stanja. Britanski narod smatra neophodnim da se

¹ Vidi u ovom tomu, str. 240 - 246.

Rusija onesposobi za borbu, kako ne bi mogla uskoro opet da ovako uznemirava svet; on nestrpljivo želi neki sjajan vojni podvig, nešto kao osvajanje Kronštata ili Sevastopolja. Bez takve opipljive nagrade za njegovo učešće u ratu narod neće pristati na sklapanje mira. Takvo raspoloženje naroda verovatno će vrlo brzo dovesti do promene u ministarstvu i do produžavanja rata. To ipak nikako ne znači da će produžavanjem rata Rusija zadobiti teže udarce nego što ih je do sada podnela — sem što Turci i Čerkezi mogu da osvoje njene zakavkaskе pokrajine bez ikakve pomoći Zapada. I ako o ljudima koji će posle povlačenja lorda Aberdeena u privatni život verovatno ostati na vlasti u Londonu budemo sudili na osnovu njihovih postupaka od početka rata, onda neće biti nikakvog razloga da se čudimo ako jednog lepog dana doživimo da oni potpišu ugovor o miru na istim onim osnovama koje je podržavao lord Aberdeen, a zbog čega sada ostaje bez položaja. Do sada je austrijska diplomatija imala uspeha; vrlo je verovatno da će i konačnu pobedu odneti ona.

Naslov originala:
The Russian Retreat

Napisano između 19. i 23. juna 1854.

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribune»,
br. 4126 od 10. jula 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Rat — Debata u parlamentu

London, utorak, 27. juna 1854.

Ruski »Le Moniteur« iz Bukurešta zvanično izjavljuje da je, prema naredjenjima iz Petrograda, opsada Silistrije skinuta, Đurđevo evakuisano i da se cela ruska vojska sprema da ponovo pređe Prut. »The Times« u trećem jučerašnjem izdanju objavljuje sličnu telegrafsku vest svog bečkog dopisnika:

»Ruski car prihvata austrijsko upozorenje iz dubokog poštovanja prema svom starom savezniku te je naredio svojim trupama da se vrate preko reke Pruta.«

Lord John Russell je na sinoćnoj sednici Donjeg doma potvrdio vest o prestanku opsade Silistrije, ali još nije dobio nikakvo zvanično obaveštenje o odgovoru Rusije na austrijsko upozorenje.

Austrijskom intervencijom postaviće se barijera između Turaka i Rusa da bi se povlačenje Rusa osiguralo od svakih napada i da bi im se omogućilo da pojačaju garnizon u Sevastopolju i Krimu i možda ponovo uspostave veze sa armijom Voroncova. Sem toga, obnavljanje Svete alijanse između Rusije, Austrije i Pruske mora se smatrati izvesnim u trenutku kad savezničke sile odbijaju da prihvate jednostavnu obnovu *status-a quo ante bellum*, možda uz neke male careve ustupke u korist Austrije.

Čitav mehanizam ovog krasnog »rešenja«, koji je, kažu, izumeo Metternich, sada je ipak razbijen u pamparčad nesmotrenošću starog Aberdeena i intrigama Palmerstona.

Ovde treba napomenuti da su prilikom poslednje rekonstrukcije vlade propali naponi da se lord Palmerston dovede u ministarstvo rata, za čije se obrazovanje uglavnom bučno zalagala palmerstonovska štampa, i da je pilovac vojvoda od Newcastle-a istisnuo plemenitog lorda sa očekivanog novog položaja. Ovaj neuspeh je, izgleda, podsetio lorda Palmerstona da je krajnje vreme da sruši celu vladu i stoga je digao pravu buru protiv njenog šefa, za šta mu je pružio priliku nepromišljeni govor lorda Aberdeena protiv lorda Lyndhursta⁽¹⁴⁷⁾. Čitava

engleska štampa odmah se uhvatila za taj govor. Međutim, važno je dodati da je »The Morning Herald« otvoreno ukazao na postojanje zavere protiv lorda Aberdeena pre nego što je govor održan. Gospodin Layard je ustao u Donjem domu prošlog petka i objavio da će idućeg četvrtka predložiti sledeću rezoluciju:

»Govor koji je održao kraljičin prvi ministar bio je sračunat na to da izazove ozbiljne sumnje u javnosti u pogledu zadataka i ciljeva ovog rata, i da oslabi izgleda na zaključenje časnog i trajnog mira.«

Postoje dve slabe tačke u ovoj rezoluciji: prvo, ona je protivustavna i podleže odbacivanju jer je u suprotnosti sa poslovníkom parlamenta, koji zabranjuje članu Donjeg doma da kritikuje govor održan u Domu lordova; i, drugo, zato što tvrdi da pravi razliku između premijerovog govora prouzrokovanog naročitim okolnostima i celokupne delatnosti koalicione vlade. Pri svem tom ona je izazvala ozbiljnu bojazan kod lorda Aberdeena te je on dva časa po objavljivanju gornje rezolucije uzeo reč i saopštio neuobičajeno uzbuđenim tonom da će

»sledećeg ponedeljka (time će za tri dana preduhitriti g. Layarda) podneti Donjem domu kopiju depeše koju je uputio u Rusiju, posle Jedrenskog ugovora, i da će iskoristiti tu priliku da se osvrne na pogrešna tumačenja napomena koje je nedavno dao gospodi lordovima u vezi sa ratom«.

Verovanje da će predlog g. Layarda izazvati udaljavanje lorda Aberdeena iz kabineta bilo je tako jako da je »The Morning Advertiser«, na primer, već objavio sastav vlade koja treba da ga smeni i koja je obuhvatala imena lorda Johna Russella kao premijera i lorda Palmerstona kao ministra rata. Prema tome, može se zamisliti kako je sinoćna sednica Gornjeg doma privukla neuobičajen broj radoznalih i uzbuđenih aristokratskih *intriguants*¹, željnih da svojim očima vide kako će se lord Aberdeen izvući iz svog malo teškog i škakljivog položaja.

Pre nego što dam rezime govora lorda Aberdeena i napada markiza Clanricarde-a na njega, moram se vratiti na doba i okolnosti na koje su se oba govornika posebno osvrnula, naime na 1829. godinu, kad se lord Aberdeen nalazio na čelu britanske vlade. U to vreme je ruska flota pod komandom admirala Gejdena bila blokirala Dardanele, Laroski i Enoski zaliv, kao i zalive Adramita i Smirne, uprkos sporazumu zaključenom između petrogradske i londonske vlade prema kome Rusija ne sme da preduzima nikakve vojne akcije u Sredozemnom moru. Ove blokade su ugrožavale britansku trgovinu na Levantu, izazivale kod inače uspavane engleske javnosti tog vremena žestoke proteste protiv Rusije i protiv vlade. Zbog toga je došlo do susreta između ruskih ambasadora, kneza Livena i grofa Matuševića s jedne

¹ intriganata

strane, i Wellingtona i Aberdeena s druge strane. U jednoj depeši iz Londona od [1 (13) juna 1829. godine knez Liven ovako izveštava o karakteru ovih sastanaka:

«Razgovor sa lordom Aberdeenom, vođen otprilike sat kasnije» (od razgovora sa vojvodom Wellingtonom, koji uglavnom nije mnogo zadovoljio ruskog diplomatu), «nije bio manje značajan. Budući samo nepotpuno upoznat sa našim razgovorom sa premijerom, on se starao, saznajući njegove pojedinosti, da ublaži neprijatan utisak koji su mogle ostaviti na nas njegove reči na početku razgovora, ponavljajući uveravanje da nikad nije spadalo u namere Engleske da traži svadu sa Rusijom; da je engleska vlada, ako je težila da nas privoli da ne nastojimo na blokadi Enosa, činila to samo u želji da spreči neugodne prigovore i učvrsti sporazum između dve vlade; da bi trebalo sebi da čestitamo, više nego što smo možda toga svesni, na koristima koje smo dobili tom srećnom i stalnom saradnjom. Laskao je sebi da održavanje ove harmonije može postaviti iznad trenutnih prednosti koje bi nam pružila blokada Enoskog zaliva; ali, on se plaši da stav engleske vlade nije dobro shvaćen u Petrogradu. Tamo su pripisivali zlonamernosti i neprijateljskim gledištima prigovore koje je on ponekad isticao, kao u upravo okončanom pitanju, dok su ove namere i ove *arrèpenses*¹ vrlo daleko od njegovih sklonosti i njegove politike. No, s druge strane, on se nalazi u veoma delikatnom položaju. Javno mnjenje je uvek spremno da bukne protiv Rusije. Britanska vlada ne bi mogla stalno da ga izaziva, i bilo bi opasno dražiti ga u vezi sa pitanjima» (pomorskog prava) «koja tako neposredno zadiru u nacionalne predrasude. Ipak bismo mogli računati na raspoloženje i prijateljska osećanja engleske vlade, koja se bori protiv njih» (nacionalnih predrasuda).

«Znam, odgovorio sam, značaj javnog mnjenja u Engleskoj, i video sam kako se ono menja u toku nekoliko dana. Ono je protiv nas u ovom ratu zato što nas smatra agresorima, dok smo mi napadnuti; zato što nam pripisuje nameru da srušimo Otomansku Carevinu, dok mi *izjavljujemo* da nam to nije cilj; najзад, zato što veruje da vodimo slavoljubivu politiku, protiv koje *mi sami protestujemo*. Najsigurniji način da se to ispravi bilo bi da se javnom mnenju pruže objašnjenja u ovom pogledu.»

Lord Aberdeen mi je odgovorio da stvar ne stoji baš sasvim tako kako je ja predstavljam; javno mnjenje se izjasnilo protiv nas zato što ono u Engleskoj uopšte vatreno podržava vigovce — a *au reste*², britanska vlada je daleko od toga da nam ne želi uspeha; naprotiv, ona nam želi uspeh, brz i odlučan, jer zna da je to jedini način da se okonča rat na koji se ne može gledati drukčije do kao na veliku nesreću, pošto je nemoguće predvideti njegove posledice! U zaključku, engleski ministar se upustio u duga rasuđivanja da dokaže da mu mi pripisujemo namere koje on ne može imati, i završio izjavom da londonska vlada želi da se rat okonča na čast i na korist Rusije.¹⁴⁸⁾

Čudno je da niko od protivnika lorda Aberdeena nije našao za shodno da pribegne ovoj depeši, koja tako ubedljivo govori protiv njegovog stava u vreme pre zaključenja Jedrenskog ugovora da bi bilo nemoguće pridavati ma kakav značaj svemu što sadrži tajna depeša

¹ zadnje misli — ² uostalom

njegovog gospodstva napisana *posle* zaključenja ovog ugovora. Objavlivanje gore navedene depeše jednim potezom bi uništilo jedini argument odbrane koji bi lord Aberdeen mogao istaći u svom jučerašnjem govoru. Njegova prava odbrana bi bila otvorena optužba protiv lorda Palmerstona, pošto se čitava ta »gužva« odigravala isključivo između ove dvojice starih suparničkih slugu Rusije.

Lord Aberdeen je počeo izjavom da nema ništa ni da povuče ni da opovrgne, nego samo da »objasni«. On je lažno optužen da sebi prisvaja čast da je sastavio Jedrenski ugovor. Umesto da ga je sastavio, on je protestovao protiv njega, kako gospoda lordovi mogu videti iz depeše čije objavljivanje on sada predlaže. Toliku je zabrinutost ovaj ugovor izazvao kod njega i kod njegovih kolega da je samo postojanje tog ugovora izmenilo čitavu politiku vlade u jednoj veoma bitnoj stvari. U čemu se sastojala ova promena politike? Pre potpisivanja Jedrenskog ugovora lord Aberdeen i vojvoda od Wellingtona, sledeći u tome politiku Canninga, nisu nikad smerali stvaranje nezavisne kraljevine Grčke, nego su samo hteli da Grčka bude vazalna država pod vrhovnom vlašću Porte, nešto slično Vlaškoj i Moldaviji. Posle potpisivanja Jedrenskog ugovora, položaj Turske Carevine im je izgledao tako opasan a njeno postojanje tako nesigurno, da su predložili da se Grčka iz vazalne države pretvori u nezavisnu kraljevinu. Drugim rečima, bilo je rešeno, pošto je Jedrenski ugovor toliko doprineo slabljenju Turske, da se njegove opasne posledice osujete *otcepljenjem* čitavih pokrajina od nje. Evo u čemu se sastojala ova »promena«.

Mada je njihova zabrinutost zbog posledica tog ugovora bila preterana, lord Aberdeen je ipak daleko od toga da ga ne smatra u najvećoj meri kobnim i štetnim. On je rekao da »Rusija ovim ugovorom nije stekla velike teritorije« i čak je sada dokazivao da se Ruska Carevina nije mnogo uvećala u Evropi za poslednjih pedeset godina, kako je tvrdio lord Lyndhurst. (Izgleda da Besarabija, Finska i Kraljevina Poljska nisu predstavljale nikakve značajne tekovine, po mišljenju lorda.) Ali, kako je već izneo u svojoj depeši od decembra 1829. godine, ako su teritorijalne tekovine Rusije male, one su ipak od velikog značaja — jedna od njih daje Rusiji »isključivu vlast nad plovidbom Dunavom, a druge joj daju luke u Aziji, koje, iako male po obimu, imaju krupnu političku važnost«. (Prostrana teritorija stečena na Kavkazu opet je iščilela iz sećanja lorda Aberdeena.) Polazeći s ovog gledišta on tvrdi da je Jedrenski ugovor početak promene politike Rusije, koja se od vremena tog ugovora pre starala o proširenju političkog uticaja nego o sticanju teritorija. Ova promena politike nije označavala nikakvu promenu namera. »Satana je samo postao mudriji nego u drevna vremena.« Preko činjenice što se Rusija sporazumela sa Charles-om X o planu za prisvajanje Turske ne putem osvajanja koja izazivaju uzbunu, nego nizom ugovora — prelazi se ćutke. Niti je lord Aberdeen smatrao umesnim da pomene da se Rusija čak pre Jedrenskog ugovora i ugovora zaključenog u Unkijar-Iskelesiju, koje on

navodi kao dokaz promene ruske politike, već obavezala Francuskoj i Engleskoj 1827. godine da neće pokušavati da iskoristi rat protiv Turske za dalje teritorijalne tekovine, i da bez dozvole Engleske uopšte ne bi bila kadra da uputi armiju na Carigrad 1833. godine.

Lord Aberdeen je dalje izjavio da su njegove reči

»ako bismo postigli mir koji bi trajao dvadeset pet godina, kao posle Jedrenskog ugovora, ne bismo pogrešili,«

netačno protumačene u smislu da on hoće da se vrati ugovoru koji je sličan Jedrenskom. On je samo hteo da kaže da

»s obzirom na nepostojanost ljudskih dela ne bi pogrešili, ako bi ma kakvim ugovorom, koji bi im omogućila ratna sreća, mogli da obezbede mir za dvadeset pet godina. *Nikad nije preporučivao povratak na status quo*, niti se protivio *status quo-u*. Pre objave rata *status quo* je bio sve čemu su se nadali i što su želeli, i sve što su pokušavali da postignu, a turska vlada je upravo to pristala da da; to je bilo mnogo više no što su imali pravo da očekuju. Ali od trenutka kad je rat objavljen čitavo pitanje se potpuno izmenilo i sve zavisi od samog rata . . . Niko ne bi bio u stanju da kaže koliko bi na kraju mogli odstupiti od *status quo-a*, pošto to zavisi od događaja čije bezuslovno kontrolisanje nije u njihovoj moći. On bi jednu stvar rekao: nezavisnost i integritet Osmanske Carevine moraju se obezbediti, stvarno obezbediti.«

Kako ih treba obezbediti, lord Aberdeen nije mogao reći pošto je ovo opet zavisilo od ratnih događaja.

On je bio shvaćen kao da je izrazio izvesnu sumnju ili nevericu u pogledu opasnosti od ruske agresije, ali, u stvari, on najviše strepi od ruske agresije protiv Turske, mada ne oseća veliku zabrinutost od ruske agresije protiv Evrope i »sklon je da je svakim danom sve manje oseća«. On je smatrao da je Francuska snažnija od Rusije i Austrije zajedno. Plemeniti lord se zatim požalio na »izuzetnu besmislenost i zlonamernost ličnih okrivljavanja kojima je izložen«. Istina je da u zemlji nema većeg mirotvorca od njega, ali upravo sama njegova ljubav prema miru čini ga posebno pogodnim da najenergičnije nastavi rat.

»Njegove kolege će potvrditi da je on lično upornije nego možda iko drugi opominjao na brzo napredovanje i koncentraciju savezničkih snaga na Balkanu da bi se podržala hrabra armija Omer-paše i da bi se pružila ruka Austriji kako bi joj se omogućilo da uzme aktivnijeg učešća u ratnim operacijama.«

To je stav koji je on stalno zastupao. Na interpelaciju lorda Beaumont-a on je izjavio da

»ma koliko bio ranije prislan sa knezom Metternichom, otkako se nalazi na vlasti, za poslednjih osamnaest meseci, nije opštio sa njim, neposredno ili posredno, sve do pre nekoliko dana, kad mu je jedna prijateljica kazala da se sprema da piše Metternichu i upitala ga da li ima nešto da poruči knezu; na to je on odgovorio: „Molim, isporučite mu moje najsrdačnije pozdrave“.

Aberdeenov govor bio je uopšte uzet povoljno primljen od Donjeg doma; ali je čudno da na jetki odgovor koji mu je dao markiz Clanricarde — razočarani lovac na položaje i bivši ambasador lorda Palmerstona u Petrogradu — nije uzvratio nijedan član vlade, i da se niko od njih nije javio za reč da posvedoči da se Aberdeen najviše zalagao za energično vođenje rata.

Markiz Clanricarde se uglavnom zadržao na Aberdeenovom učešću u Jedrenskom ugovoru, na opštoj slici njegove političke prošlosti i na propustima u njegovom sadašnjem upravljanju. On je rekao da je lord Aberdeen sada objavio, radi lične koristi i iz čisto ličnih pobuda, depešu koju je pre nekoliko meseci odbio da saopšti ostalim članovima oba doma. Međutim, ona se potpuno razlikovala od onoga što je plemeniti lord napisao u Petrograd decembra 1829. godine, pošto je u septembru Jedrenski ugovor bio potpisan. Suština pitanja je u tome kakva je uputstva dao u to vreme engleskom ambasadoru i kakve je korake preduzeo da spreči potpisivanje tog ugovora. Ruski general koji je komandovao ruskim trupama u Jedrenu nije imao više od 15 000 vojnika, pa i od tog broja mora se odbiti 5000 ili 6000, koji su usled bolesti ili rana bili doslovno hors de combat¹. Turski general, s druge strane, nalazio se na malom rastojanju sa 25 000 Albanaca. Ruski general je dao Turskoj vrlo kratak rok da potpiše ili ne potpiše, jer je znao da bi se njegovo stvarno stanje moglo otkriti ako bi ostavio duži rok. Zbog toga i nije dao više od pet do osam dana. U Carigradu je turski ministar pozvao na savetovanje austrijskog i engleskog ambasadora i pruskog poslanika i zatražio njihovo mišljenje. Engleski ambasador, prema uputstvima lorda Aberdeena, posavetovao ga je da što pre potpiše taj ugovor, koji im plemeniti lord sada prikazuje kao toliko koban.

Plemeniti markiz je izbegao da ukaže na okolnost da je upravo žestoka optužba koju je njegov prijatelj Palmerston, tada u opoziciji, izneo protiv lorda Aberdeena, okrivljavajući ga da je još suviše antiruski raspoložen, navela ovoga da izda naredenje za potpisivanje ugovora.

Markiz je zatim prebacio premijeru da je uvek bio najrevnosniji, najpostojaniji i najžešći pristalica despotskih vlada, u dokaz čega se pozvao na istoriju Portugalije, Belgije i Španije, aludirajući na Aberdeenovo protivljenje znamenitom četvornom savezu od 1834. godine⁽⁸⁷⁾. Zacelo je potrebna čitava hladnokrvna bestidnost jednog starog vigovskog lorda da se u ovom trenutku uzdiže slava Belgije, konstitucionalizam u Portugaliji i Španiji, i opšti procvat koji Evropa duguje četvornom savezu, za koji je Palmerston u svoju odbranu lažno rekao da ga nije smislio on nego Talleyrand.

Što se tiče operacija sadašnjeg rata, Clanricarde kaže da su plan ovog pohoda razradili najveći vojni stručnjaci u Rusiji decembra prošle godine, i da je britanska vlada bila obaveštena o tom planu, koji

¹ izbačeni iz stroja

nije smerao samo na okupaciju Kneževina nego i na forsiranje Dunava, osvajanje Silistrije, opkoljavanje Šumle i prodor na Balkan. Plemeniti lord, raspolažući takvim obaveštenjem, došao je u ovaj Dom da priča o miru, a propustio je da iznese ona naređenja koja je u to vreme vlada davala ministarstvu rata do kraja februara ili početka marta.

Da je lord Clanricarde hteo da se priseti odgovora koje je lord Palmerston davao g. Disraeliju u Donjem domu, a lord Clarendon njemu lično u Gornjem domu, on ne bi sebe doveo u smešan položaj da optužuje zbog prenebregavanja dužnosti samo lorda Aberdeena, a da svoje vigovske prijatelje poštedi osude koju je podjednako zaslužio ceo kabinet.

«Da je», uzviknuo je markiz, «da je vlada pre petnaest meseci krenula pravim, gotovo bih rekao poštenim, putem, rata uopšte ne bi ni bilo.»

Ovo su upravo one iste reči koje je g. Disraeli uputio lordu Johnu Russellu.

Na kraju, markiz je takođe učinio budalaštinu optužujući lorda Aberdeena, lično i isključivo, zbog svih neuspeha koalicije i zbog njenih stalnih poraza u parlamentu u svim važnim pitanjima. Njemu nikako ne pada na um da je pri samom obrazovanju te vlade svaki razborit čovek izjavljivao da ona ne može sastaviti ni šest nedelja sem ako ne ostavi otvorena sva pitanja zakonodavstva i ne uzdrži se od politike.

Posle jednog glupog govora lorda Broughama, koji je izrazio potpuno zadovoljstvo prvim a još više drugim govorom lorda Aberdeena, ovo pitanje je iscrpeno.

Ozbiljna posledica ovog incidenta jeste osujećenje tajnog protokola sastavljenog u Beču, pa prema tome nastavljanje neprijateljstava, i rata, čije se okončanje predviđalo sa takvom pouzdanošću da su se obveznice državnog duga popele za 3%, uprkos značajnim zajmovima na tržištu, i da su se u vojnim klubovima sklapale opklade da rat neće trajati više od četiri nedelje.

Naslov originala:

The War — Debate in Parliament

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribune»,
br. 4126 od 10. jula 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

[Vojni ustanak u Madridu — Ruski zajam — Austrijsko-turski ugovor — Moldavija i Vlaška]

London, utorak, 4. jula 1854.

Dugo iščekivani vojni ustanak u Madridu najzad je ostvaren pod rukovodstvom generala O'Donnella i Dulcea.^[149] Francuski vladini listovi su požurili da nas obaveste da je, prema njihovim depešama, španska vlada već savladala opasnost i da je ustanak ugušen. Ali madridski dopisnik lista »The Morning Chronicle«, koji daje podroban izveštaj o ustanku i prenosi proglašavanje ustanika, kaže da su se oni samo povukli iz prestonice da bi se pridružili garnizonu u Alkali, i da oni, u slučaju da Madrid ostane pasivan, neće imati teškoća da stignu do Saragose. Ako se ovaj pokret pokaže uspešnijim nego prošla pobuna u tom gradu^[150], on bi prouzrokovao skretanje vojne akcije Francuske, pružio bi povod za nesuglasice između Francuske i Engleske i verovatno bi uticao na nerešene komplikacije između Španije i vlade Sjedinjenih Američkih Država.

Izgleda sada da novi ruski zajam nisu pozitivno zaključila gospoda Hope iz Amsterdama, kako sam poverovao na osnovu saopštenja koja su objavile londonska i mančesterska berza, niti da su ovi bankari dali ikakav avans ruskom ministarstvu finansija. Oni su samo uzeli na sebe da ga predlože na raznim evropskim berzama, ali bez sopstvenog rizika. Javljeno je da je uspeh tog zajma sumnjive prirode, a obavešteni smo da u Berlinu i Frankfurtu nije povoljno primljen. Hamburški senat je zabranio da se zvanično kotira, a prema pisanju lista »The Morning Chronicle«, engleski diplomatski predstavnici i konzuli su izdali upozorenje britanskim podanicima da ne upisuju zajam »koji ima za namenu dalje vođenje rata protiv Kraljice«.

Vesti o pokretima ruskih trupa posle napuštanja opsade Siliistrije su vrlo protivrečne. Pošto je »Le Moniteur« objavio povlačenje Rusa iza reke Pruta, bečki list »Die Presse« tvrdi da nema ni najmanjeg razloga da se poveruje u istinitost takvog koraka. Naprotiv, iz-

gleda da ne postoji namera čak ni da se Vlaška evakuiše, pošto je general Liprandi zauzeo položaj u Ploestiju i Kimpini, rasporedivši svoje predstraže na ulazu u Rotenturmski prolaz, dok se za glavninu vojske tvrdi da se, povukavši se preko Slobozije i duž leve obale Dunava, zadržala kod Braile. S druge strane, Lidersov korpus, pošto je okupirao Dobrudžu, još nije napustio liniju Trajanovog zida, i ne izgleda verovatno da će čak i u slučaju daljeg povlačenja predati Mečin i Isakču. Govori se da pritiču nove trupe u Moldaviju, gde, kako izgleda, Rusi planiraju da koncentrišu velike snage. Korpus generala Panjutina došao je iz Podolije, a dodatne snage dovlače se iz Besarabije. Govori se da celokupna vojska Rusije u Gornjoj Moldaviji između Jašija, Romana i Botošana broji 60 000 ljudi i da je jedna divizija od 20 000 ljudi ušančena blizu Kamenjeca. »Ostdeutsche Post«^[151] piše da je »Paskevič izjavio da ni u kom slučaju neće napustiti ušće Dunava«. Povlačenje Rusi objašnjavaju samo kao posledicu izbijanja kuge u gornjem toku Dunava.

Pokreti Austrijanaca su još sasvim nejasni. Tvrdi se da je Coroinijev korpus dobio naređenje da se ukrca na brodove u Oršavi i da otplovi niz reku do Đurđeva, a odatle da maršira na Bukurešt. Organ austrijske vlade »Corriere Italiano« objavljuje da je cilj ovog pokreta samo da zauzme neutralan položaj u Vlaškoj, a ipak u isto vreme čujemo da je Rusija odbila austrijski »ultimatum«. U depeši koju je objavio »The Morning Chronicle« kaže se:

•U svom odgovoru na austrijske zahteve ruski car je izrazio spremnost da pregovara sa četiri sile o svim tačkama osim o privilegijama sultanovih hrišćanskih podanika. O ovome će on samo neposredno pregovarati sa Portom, a odbija mešanje četiri sile. Takođe odbija da pruži ma kakve garantije za evakuaciju Kneževina«.

Sasvim je moguće da usled ovog odbijanja dođe do prividnog rata između Austrije i Rusije, koji bi se završio nekakvim čuvenim *rencontre*¹, kao što je slavni događaj pod Broncelom, kojim se završio tobožnji rat između Austrije i Pruske 1850. godine^[152], dok su se novine još gubile u nagađanjima o strahovitim posledicama te »srednjoevropske krize«. Umesto sličnih spekulacija o mogućem značenju današnje austrijske politike, mi ćemo se zadržati na ugovoru između Austrije i Turske od 14. juna koji je zvanično i u potpunosti objavljen.

Postoje dve stvari koje treba razmotriti — odnosi između Austrije i Turske i odnosi naroda iz Vlaške i Moldavije prema Turskoj i Austriji ili drugim stranim državama. Čudno je reći, ali ovo drugo pitanje je javno mnjenje Evrope, koje se nalazi pod uticajem diplomata, potpuno zanemarilo. Prema prvom članu ugovora, austrijski car se obavezuje da će

•iscrpti sva sredstva, kako pregovaranje tako i ostala, da bi postigao da strane vojske

¹ susretom

evakušu Dunavske kneževine, i da će, u slučaju nužde, upotrebiti i trupe neopodnohne da se ostvari taj cilj».

Prema tome, austrijski car je ovlašćen da pošalje u Vlašku neograničen broj trupa bez prethodne objave rata Rusiji. Na taj način turska zavisna teritorija podvrgava se jednoj operaciji koja je pretvara u neutralni posed pod vlašću Austrije, a protiv Turske. U drugom članu je postignuta saglasnost da

«operacijama armije komanduje isključivo carski vrhovni komandant. Međutim, on mora paziti da blagovremeno obaveštava o svojim operacijama komandanta otomanske vojske».

Ovim sporazumom Austrijanci izbegavaju ne samo svaku kontrolu Turske nad akcijama koje oni smatraju celishodnim, nego dobijaju potpunu kontrolu nad svim operacijama koje bi na teritoriji Vlaške mogao smerati turski komandant, koga oni moraju samo da obaveste da hoće da okupiraju to i to mesto, da bi sprečili Turke da tamo umarširaju.

Ako uzmemo u obzir da su Kneževine, pored male teritorije Dobrudže, jedino moguće bojno polje za bitku između Turaka i Rusa, austrijska intervencija jednostavno zabranjuje Turcima da nastave svoje pobeđe i da kazne osvajača.

Prema članu trećem,

«austrijski car se obavezuje da u saglasnosti sa otomanskom vladom, što je moguće pre, ponovo zavede zakoniti poredak u Kneževinama kao rezultat povlastica koje je dala Visoka porta u pogledu unutrašnje uprave ovih zemalja. *Ovako uspostavljene lokalne vlasti* ne mogu, međutim, proširivati svoju nadležnost toliko da bi mogle vršiti ikakvu kontrolu nad carskom vojskom».

Na ovaj način austrijski car zadržava za sebe punu slobodu uspostavljanja zakonitog stanja kad on to smatra za *moguće*; a čak i u tom slučaju on može da obrazuje lokalne vlasti samo zato da bi ih stavio pod austrijski vojni zakon, sasvim prema uzoru ruskog generala Budberga.

Prema članu četvrtom

«carski austrijski dvor se obavezuje da neće stupati sa ruskim carskim dvorom ni u kakvu nagodbu koja ne bi polazila od priznanja suverenih prava sultanovih i integriteta njegove carevine».

Član peti dodaje

«da čim se cilj sadašnje konvencije postigne zaključenjem mirovnog ugovora između Visoke porte i ruskog dvora, austrijski car će preduzeti mere da povuče svoje snage što je moguće pre. Pojednostiti u vezi sa povlačenjem austrijskih trupa biće predmet posebnog sporazuma sa Visokom portom».

Prema prvom od ova dva člana Austrija zadržava za sebe pravo da sa Rusijom sklopi sporazum zasnovan tačno na principu *status quo-a*

kakav je ustanovila Bečka nota⁶⁹¹. Prema drugom, Austrija obećava da neće povući svoje trupe posle svog sporazuma sa Rusijom, nego tek posle zaključenja ugovora između Rusije i Turske. »Materijalna garancija« koja više nije bezbedna u rukama Rusije, prenosi se na Austriju, a Austrija se ovlašćuje da je čuva — sa pristankom Porte — sve dok Turska ne pristupi »sporazumu između dva carska dvora«. Član šesti daje pravo Austrijancima da čak i bez prividnog plaćanja prisvoje sve životne namirnice koje Rusi ostave u Kneževinama. Prednosti ovakvog sporazuma mogu da se shvate samo u Nemačkoj, gde je narod navikao da prima austrijske garnizone kao kaznu za svoje revolucionarne grehe i gde su 1848 - 50. godine Austrijanci opustošili čitave oblasti.

Ugovor u suštini znači predaju Kneževina Austrijancima i prestanak suvereniteta Turske nad njima. Turci su time tako očigledno narušili prava naroda u Moldaviji i Vlaškoj, kao što su ranije to činili Rusi. Turci imaju isto tako malo prava da predaju Kneževine Austrijancima kao i da ih proglašavaju ruskim provincijama.

Pretenzije Porte na suverenitet nad Vlaškom i Moldavijom zasnovane su na ugovorima iz 1393, 1460. i 1513. godine. Ugovor sklopljen između Vlaške i Turske 1393. sadrži sledeće članove:

»Član I. Mi, Bajazit, itd., odlučujemo u našoj krajnjoj blagonaklonosti prema Vlaškoj, koja se potčinila našoj nepobedivoj carevini zajedno sa svojim knezom, da ova zemlja i dalje sobom upravlja prema svojim zakonima i da knez Vlaške ima potpunu slobodu da objavljuje rat ili sklapa mir sa svojim susedima, kad i kako mu je volja.

Član III. Knezeve (hrišćane) biraće mitropoliti i bojari.

Član IV. Knez Vlaške će morati da plaća godišnje našoj carskoj blagajni 300 pijastera našeg novca.»

Ugovor zaključen 1460. godine između Vlada V, kneza Vlaške, i Mehmeda II predviđa:

»Član I. Sultan pristaje i obavezuje se, kako u svoje tako i u ime svojih naslednika, da štiti Vlašku i da je brani od svakog neprijatelja, ne tražeći za uzvrat ništa izuzev vrhovne vlasti nad ovom suverenom kneževinom, od čijih će se vojvoda tražiti da Visokoj porti plaćaju danak od 10 000 dukata.

Član II. Visoka porta se neće uopšte mešati u lokalnu upravu rečene Kneževine, i nijednom Turčinu neće biti dopušteno da dođe u Vlašku bez nekog osnovanog razloga.

Član III. Vojvode će i dalje birati mitropolit, episkop i bojari, a izbor će potvrdivati Porta.

Član IV. Vlaški narod će i dalje uživati slobodnu primenu svojih zakona, a vojvode će imati vlast nad životom i smrću svojih podanika kao i pravo da objavljuju rat i sklapaju mir, a da ni za jedan svoj čin uopšte ne odgovaraju Visokoj porti.»

Treći ugovor je iz 1513. godine; po njemu je Moldavija priznala vrhovnu vlast Porte i postigla za sebe mnogo bolje uslove od Vlaške.

Ugovori sklopljeni između Rusije i Turske ne mogu, razume se, obesnažiti ugovore zaključene između samih Moldavo-Vlaha i Turske, jer ovi narodi nisu nikad sklapali ugovore sa Rusima, niti su opunomoćavali Portu da sklapa ugovore umesto njih. Pored toga može se reći da je sama Rusija priznala gorepomenute kapitulacije u Jedrenskom ugovoru, čiji član V kaže:

«Pošto su se kneževine Vlaška i Moldavija na osnovu kapitulacije stavile pod vrhovnu vlast Visoke porte, a pošto im je Rusija zagarantovala prosperitet (!), podrazumeva se da će one i dalje uživati sve one privilegije i imunitete koji su im darovani na osnovu njihove kapitulacije.»

Iz gore navedenih kapitulacija, koje još ostaju na snazi, pošto ih nije obesnažio neki kasnije sklopljeni ugovor, proističe da Kneževine čine dve suverene države pod vrhovnom vlašću Porte, kojoj plaćaju danak pod uslovom da ih Porta brani od svih spoljnih neprijatelja i da se ne meša u njihovu unutrašnju upravu. Turci ne samo da nemaju pravo da predaju Vlašku stranoj okupaciji, već je i njima samima zabranjeno da ulaze u Vlašku bez osnovanog razloga. Štaviše, pošto su Turci na taj način prekršili svoje kapitulacije zaključene sa Vlasima i izgubili pravo na vrhovnu vlast, Rusi bi čak mogli, ako bi im se obratili Vlasi, svoje ovlašćenje na isterivanje Austrijanaca iz Kneževina zasnovati na ovim narušenim ugovorima. I sve to ne bi bilo nimalo iznenađujuće pošto Rusija tamo vodi takvu politiku kojom podstiče i čak primorava Turke da krše prava Vlaha da bi izazvala neprijateljstvo između njih i stvorila za sebe izgovor da se umeša. Šta se, na primer, dogodilo 1848. godine? Neki bojari su u proleće te godine podneli peticiju knezu Moldavije u kojoj su tražili izvesne reforme. Pod uticajem ruskog konzula taj zahtev je ne samo odbijen već su njegovi pokretači strpani u zatvor. Vrenje koje je izazvao ovaj čin pružilo je Rusima izgovor da pređu granicu 25. juna i da umarširaju u Jaši. U isto vreme gospodar Vlaške, po ugledu na ostale kontinentalne vlade, odobrio je niz reformi koje je tražila liberalna stranka vlaških bojara. To je bilo 23. juna. Nije potrebno ni naglašavati da ove reforme uopšte nisu zadirale u vrhovnu vlast Porte. One su slučajno potpuno srušile sav uticaj koji je Rusija stekla pomoću osnovnog zakona, donesenog za vreme njene okupacije 1829. godine⁽¹⁵³⁾, koji su reforme stavile van snage. Ustav koji je zamenio taj osnovni zakon ukinuo je ropstvo, a deo zemlje koji su seljaci držali dao im je u svojину, dok je država bila dužna da obešteti zemljoposjednika za zemlju koju je ustupio i za gubitak seljačke radne snage. Zatim se vladajući knez, po nagovoru Rusa, povukao, a privremena vlada je preuzela vođenje državnih poslova. Porta, koja, kako smo već pokazali, nije imala pravo da se meša u unutrašnje poslove Kneževina i koja je propustila da protestuje protiv ulaska Rusa u Moldaviju, poslala je Sulejman-pašu sa turskom vojskom u Vlašku i objavila veoma preteći sultanov proglas stanovnicima. Ove mere je, naravno, Divan preduzeo pod uticajem Rusije. Vlasi

su izišli da dočekaju pašu i Turke i bratimili su se s njima. Postignut je sporazum da privremenu vladu zameni *Lieutenant Princière*¹, sastavljeno najpre od šest, a kasnije od tri člana. Zatim je tu vladu priznao paša, a na pašinu želju i strani konzuli. U novom ustavu su napravljene neke izmene pa je njih potvrdio i sultan.

Međutim, ruska vlada je grmela protiv vlašskog naroda u manifestima upućenim Evropi u kojima ga je optuživala da je osnovao republiku i proglasio komunizam. Prvog avgusta 1848. godine velike ruske snage su prešle Prut na putu za Bukurešt. Porta je iznenada opozvala Sulejman-pašu; sultan je odbio da primi vlaške poslanike koji su došli u Carigrad na njegov poziv, a 25. septembra Fuad-efendija, na čelu turske vojske, pojavio se pred Bukureštom i izjavio da je došao samo zato da bi lišio Rusiju svakog povoda da uđe u Kneževine. Poverovavši Turcima na reč, više od 100 000 stanovnika je izišlo iz Bukurešta i okoline, bez oružja, u prazničnim odelima, na čelu sa svojim sveštenstvom, da ih dočeka. Fuad-efendija ih je onda pozvao da upute delegaciju u njegov logor da joj saopšti svoja uputstva. Gospodin Bratianu u svom izveštaju o ovim događajima kaže:

«Čim je delegacija došla pred Fuad-efendiju, odmah su je zarobili, a u isto vreme turska vojska forsiranim maršom se ustremila na Bukurešt, gazeći kopitama svoje konjice mirne stanovnike koji su izišli da dočekaju Turke kao prijatelje, cepajući njihove zastave, lomeći njihove krstove, gađajući jednu vojnu kasarnu na koju je uz put naišla, kao i celu gradsku četvrt, zasipajući kartečom vlaške vojnike koji su se nalazili u toj kasarni, naterujući ih da se predaju i polože oružje, ubijajući obolele. Stigavši u grad, vojska se upustila u pljačku, pokolj i druga strašna dela!»

Tu joj se pridružio general Diamel, ruski opunomoćenik, i u stvari komandovao njome. Za generalom je došla ruska vojska, a ishod svega toga je bio ugovor u Balta-Limanu^[154], to jest, pored ostalog, ponovno uvođenje ruskog osnovnog zakona ili *statuta*, koji nije ništa drugo do *status quo*, na čiji se povraćaj u Vlaškoj obavezuje Austrija.

Ako bi sada Omer-paša ušao u Vlašku sa svojom pobedničkom vojskom, jasno je da bi Turci, poučeni nedavnim iskustvom i nalazeći se u ratu sa Rusijom, uspostavili ustav iz 1848. godine sa »republikom, komunizmom« i oživelili sve tvorevine iz 1848. godine. Niko neće poverovati da bi Austrija bila manje nezadovoljna tom mogućnošću od Rusije. S druge strane, isto tako je jasno da je Porta morala biti izložena neobično jakom pritisku kad je dopustila da bude navedena na još jedno kršenje svojih ugovora sa Vlasima, čije posledice zna iz iskustva. Takav pritisak nije mogao poteći ni od koga drugog sem od engleskog ambasadora. Zbog toga je zanimljivo setiti se sada kako su se taj isti lord Redcliffe i njegovi pretpostavljeni iz Dauning-strita^[22] ponašali 1848. i 1849. godine, kada su i Rusi i Turci kršili prava Moldavije i Vlaške.

¹ Kneževsko namesništvo

Kad je ruska vojska prvi put prešla moldavsku granicu u junu 1848. godine, lord Palmerston je u Donjem domu u odgovoru neizbežnom Dudleyu Stuartu izjavio

«da su ruske trupe ušle u Moldaviju bez naređenja petrogradskog kabineta, da im je cilj bio samo da održe ili da uspostave red, da će se povući posle toga, da je ulazak izvršen po ovlašćenju gospodara, a da nije postojala namera da se zauzme ta teritorija».

U avgustu 1848. godine, kad je ruska vojska opet prešla Prut na putu za Bukurešt i kad su Vlasi i Moldavci poslali deputaciju u Carigrad, Divan se obratio ambasadorima Engleske i Francuske za savet, i lord Redcliffe mu je preporučio da se drži politike koju vodi Rusija.

U oktobru, kad su Turci i Rusi zajednički okupirali Vlašku, Rusi su gonili jednog vlaškog oficira do stana komandanta turskih trupa u Bukureštu, Omer-paše, koji je, zajedno sa Fuad-efendijom protestovao. Kad je Porta doznala za ovu uvredu, izjavila je da neće više ništa da ima sa Rusijom i naredila svojim trupama da ponovo pređu Dunav da ne bi više bili saučesnici Rusa u Kneževinama, i zapretila da će uputiti velikim silama svečan protest zajedno sa detaljnim memorandumom o svemu što se dogodilo u Kneževinama. Isti ambasador se opet umešao i osujetio ove namere Porte.

Najzad, u vreme kad je rusko-turska zajednička okupacija 1849. godine dobila karakter vladavine terora i kad je Maghiero, komandant vlaških neregularnih trupa, sam pružao otpor, naterali su ga da se povuče iza Karpata

«po nagovoru britanskog generalnog konzula koji mu je predočio da bi prisustvo njegove vojske paralisalo akciju diplomatije, ali da će njegova zemlja uskoro dobiti svoja prava».

Friedrich Engels

Rat na Dunavu

Otrpilike pre 80 godina, kada su pobedonosne armije Katarine II otkidale od Turske jednu provinciju za drugom, pre njihovog pretvaranja u ono što se sada zove Južna Rusija, pesnik Deržavin, u jednom od izliva svog lirskog ushićenja, u kojima je obično uzdizao slavu, ako ne i vrline, ove carice, kao i sudbinom određenu veličinu njenog carstva, objavio je dva nezaboravna stiha, u kojima još i danas možemo naći sažetu prkosnu smelost i samopouzdanje carske politike:

«I na što ti saveznik, o Rusu?
Napred, i ceo svemir je tvoj!»¹

Ovo bi čak i danas moglo da važi, samo kad bi Rus mogao krenuti napred, ali je tom napredovanju prilično odlučno postavljena prepreka. Zbog toga je on prisiljen da bar zasada odloži osvajanje svemira. Ali njegov ponos je veoma povređen time što pri odstupanju on ne samo ne uspeva da održi svoj zavet o gospodstvu nad svemirom, nego je čak prinuden da za sobom ostavi i ključeve obične tvrđave Silistrije na Dunavu, uprkos zakletvi da će je osvojiti. Što je još bolnije, on ostavlja i zemne ostatke nekih 50 000 svoje braće koji su pali kao žrtve bolesti i borbe u toku ovog jedinstvenog pohoda.

Nesumnjivo je da opsada Silistrije u vojničkom pogledu predstavlja najvažniji ratni događaj od početka rata. Zbog neuspeha u zauzimanju ove tvrđave cela kampanja se pretvorila u neuspeh Rusa, a njihovo sadašnje povlačenje iza Sereta povećava sramotu i izaziva carevo negodovanje. O ranijim fazama ove opsade mi smo našim čitaocima već dali brižljivu i, nadamo se, jasnu analizu; a sada, kada smo, najzad, brodom »Pacific« dobili zvanične ruske izveštaje, možemo pratiti celu operaciju do njenog završetka, a da pri tome ne učinimo nikakvu nepravdu ni jednoj ni drugoj strani. Pored ruskih izveštaja, koji su određeni, jasni i tačni u onome što navode, ali koji

¹ Deržavin, *Povodom zauzimanja Varšave*

obiluju propustima, danas raspoložemo izveštajem koji je poručnik Nasmyth (iz bengalske artiljerije) podneo londonskom listu »The Times«, tj. potpunim dnevnikom opsade, koji daje neke zanimljive pojedinosti, ali koji je napisan prilično aljkavo, a ponekad i sa netačnim datumima. Valja reći da su ovi docniji i podrobniji podaci potpuno potvrdili poglede i zaključke koje smo ranije izneli o opsadi, izuzev posebne okolnosti što Turci nisu odustali od odbrane fora Arab-Tabije, dok smo mi pretpostavljali da će u docnijoj fazi opsade biti primorani da to učine. Izgleda takođe da su Rusi dejstvovali još nesmotrenije nego što smo mislili. Prvo, oni su izvršili pravilan napad na tvrđavu sa istočne strane Dunavske nizije, nadajući se da će moći potpuno obići odvojene rove i odmah zatim napraviti brešu u glavnom bedemu Silistrije. Ako se ovaj pokušaj ičim odlikovao, on se odlikovao jedino originalnošću. On možda pruža prvi primer kad su rovovi i prilazi za opsadu tvrđave izgrađeni na zemljištu koje su visovi utvrđeni od strane neprijatelja ne samo ugrožavali s boka nego i iz pozadine, odakle su njime dominirali. Onda je usledio jedan drugi, improvizovan napad baš na te visove. Taj napad je bio tako mudro kombinovan da se posle četrnaestodnevnih izviđanja i juriša, u kojima je poginulo ili onesposobljeno hiljadama Rusa, moralo pribеći i regularnoj opsadi tih visova. Toliko o veštini koju su Rusi pokazali. A sada predimo na pojedine detalje opsade.

Rusi su 1. juna sa leve obale Dunava doveli novi transport opsadne artiljerije, koju su postavili kao bateriju prema Arab-Tabiji. Turci su iskopali minske komore i ugorali mine ispod kontraeskarpi i glasije toga fora. Drugog juna od granate je poginuo komandant Silistrije Musa-paša, a pred večer su Rusi upalili minu ispod jednog od bastiona Arab-Tabije. Pošto do tog vremena još nisu mogli stići na greben glasije, nesumnjivo je da ova mina nije mogla biti tačno postavljena. Odstojanja i linija najmanjeg otpora bili su, izgleda, pogrešno ocenjeni, tako da je mina, kad je došlo do eksplozije, umesto da ošteti turska odbrambena postrojenja, obasula ruske rove kišom kamenja i zemlje, jer je eksplodirala više unazad no što je trebalo. Međutim, pošto su tu bile postrojene jurišne kolone spremne za napad, lako se može zamisliti kako je na njih delovala ova kiša kamenja. U kojoj je meri Rusima pošlo za rukom da izvrše stvarnu blokadu tvrđave, pokazuje činjenica da se tog dana 5000 vojnika turskih neredovnih trupa iz Razgrada, zapadno od Silistrije, probilo u opsednuti grad.

Od 4. do 8. juna nastavljeni su radovi na rovovima protiv Arab-Tabije. Rusi su stigli do glasije i hrabro produžavali potkop u pravcu njenog grebena, ali je on veoma slabo podržavan vatrom njihove artiljerije. Počeli su da ukopavaju minu ispod rova i uvukli su je pod eskarpu bastiona. Dok se ovo odigravalo, maršal Paskevič je 9. juna izvršio još jednu od svojih nepojmljivih demonstracija oružanim snagama u vidu veličanstvenog nasilnog izviđanja tvrđave, u kome je učestvovalo: 31 bataljon, 40 eskadrona i 144 poljska topa. Niko ne

zna šta je on želeo da postigne ovom egzibicijom. Izgleda da se radilo o jednoj od onih demonstracija koje se vrše jedino u nadi da će se pružiti prilika za kakvu ozbiljnu akciju ili da se bar kod neprijatelja stvori utisak o protivnikovoj neodoljivosti. Ali Turci nisu dobili takav utisak. Naprotiv, oni su u susret Rusima uputili 4000 konjanika, koji su, prema ruskom biltenu, bili žestoko potučeni. Međutim, Nasmyth tvrdi da su oni doveli 60 ruskih konja koje su zaplenili u ovom okršaju. U isto vreme, umesto da Paskevič izvrši izvidanje u svoju korist, njega je, prema izveštaju, »izvidelo« jedno tursko topovsko zrno, koje ga je izbacilo hors de combat¹, tako da je morao da bude transportovan u Jaši.

Desetog juna opsada je dostigla vrhunac. Velika mina, poslednja Šilderova nada, upaljena je. Ona je zaista probila potrebnu brešu u prednjem bastionu Arab-Tabije. Ruske kolone krenule su na juriš; ali, kao što se moglo i očekivati, Turci su već ranije bili izgradili coupe-pure ili drugi grudobran sa rovom malo pozadi glavnog bedema, tako da su se Rusi — kad su se približili — morali zaustaviti, izloživši se ubitačnoj vatri. A kad se jurišna kolona jednom zaustavi, ona je samim tim poražena, jer vatra zaklonjenog neprijatelja iza bedema, potpomognuta artiljerijskom vatrom koja deluje na odstojanju na kome svaki metak pogađa cilj, prisiljava je da se povuče posle nekoliko minuta. Zbog toga su Rusi — kako su najbolje znali i umeli — morali da se povuku kroz brešu, a Turci su ih gonili sve do njihovih rovova, uništavajući jedan deo opsadnih postrojenja. Ovaj juriš predstavlja poslednji ozbiljniji ruski poduhvat protiv Silistrije. Što je opsada prividno i nominalno produžena dok nije stiglo naređenje o njenom obustavljanju, bilo je još samo radi spasavanja obraza. Dvanaestog juna blokada je toliko oslabljena da su evropski oficiri iz Šumle bez teškoća ušli u tvrđavu.

Devetnaestog maja Rusi su otpočeli da kopaju rovove na niskom terenu. Njihovih sedam baterija, koje su bile postavljene prema Arab-Tabiji, počele su da deluju 22. maja. Sledećeg dana dovedeno je još 15 topova protiv ovog fora. Pa ipak, prema ruskim podacima, regularan napad na Arab-Tabiju nije usledio sve do 31. maja. To, kako izgleda, pokazuje da su baterije, koje su postavljene 21. i 22. maja, služile samo za prvu paralelu i da su se sastojale iz teških poljskih oruđa za bočno gađanje fora. Od 31. maja do 10. juna ruske baterije su se približile do na 100 jardi od fora, tj. sa prve na treću paralelu u podnožju glasije. Glasija nije osvojena, niti su postavljene rovovske baterije, nego je, kao što je već rečeno, izgrađena jedna približnica preko nagiba glasije da bi se iskopala minska komora na njenom vrhu.

Pošto se svi izveštaji slažu u tome da Arab-Tabija nije bila ništa drugo do poljsko utvrđenje velikih dimenzija, ali nesposobna da pruža

¹ iz stroja

dug otpor, držanje njenih branitelja, koje su sačinjavali 4 bataljona i 500 neregularnih vojnika, pod komandom Husein-paše, svakako zaslužuje najveće priznanje. U istoriji ratova ne možemo naći nijedan drugi primer u kome je jedno spoljnje utvrđenje tipa Arab-Tabije tako mnogo izdržalo — 9 dana bombardovanja dalekometnim topovima, 11 dana rovovske borbe, 2 minska napada i 4 ili 5 juriša — i da se na kraju sve završilo porazom neprijatelja. Najpribližniji primeri koji bi se sa njim mogli uporediti bili bi odbrana Kolberga od strane Prusa 1807. i Danciga od strane Francuza 1813. godine.

Izgedalo je vrlo čudno da Omer-paša u toku čitave opsade nije ništa preduzimao da pojača ili oslobodi jednu tako važnu tačku. Međutim, iz njegovog pisma upućenog Sami-paši, guverneru Vidina, saznaje se da se stvarno spremao da pritekne u pomoć Silistriji upravo u času kad su se Rusi povukli na levu obalu Dunava.

«Vi znate», kaže se u ovom pismu, «da sam bio prikupio sve naše snage ispred Šumle i da sam se pripremao da krenem u pomoć tvrđavi. U tom cilju 6 pukova konjice i 3 baterije već behu napustili Šumlu. A kad su Rusi dobili obaveštenja o ovom pokretu, oni su se naglo povukli na levu obalu sa celokupnom svojom artiljerijom. Za 40 dana opsade ruski gubici su iznosili 25 000 mrtvih.»

Nemoguće je utvrditi šta Rusi sada nameravaju da preduzmu. Prema nekim bečkim novinama, oni imaju nameru da posednu položaj iza Buzeua, ali ti isti listovi tvrde da se Rusi povlače iz straha od Austrije i da su Austrijanci već zaobišli Buzeu. Ako Rusi budu pokušali da drže Moldaviju, Austrijanci bi ih obišli iz Galicije i Bukovine. Međutim, blagovremeno spajanje ruskih trupa u Poljskoj sa bivšom Dunavskom armijom u Podoliji i Voliniji sa svoje strane bi dovelo do zaobilaženja Austrijanaca i izložilo ih opasnosti da izgube severoistočni deo Galicije sve do Sana i Dnjestra.

Ako za momenat ostavimo po strani političke obzire i pretpostavimo da je Austrija spremna da se priključi savezničkim snagama u napadu na Rusiju, onda bi stvari stajale ovako: Austrija bi mogla dati od 200 000 do 250 000 ljudi za operacije u sastavu savezničkih snaga, koje same raspoložu sa oko 160 000 ljudi: 100 000 do 120 000 Turaka i 60 000 anglo-francuskih vojnika. Ovim snagama Rusija bi mogla suprotstaviti četiri korpusa Dunavske armije, sa rezervama, čija jačina — kad se odbije odgovarajući broj na račun gubitaka — iznosi oko 200 000 ljudi. Drugi korpus, pod komandom Panjutina, i tri konjička rezervna korpusa, sa još nekim pešadijskim rezervama i pojačanjima koja će se dobiti mobilizacijom novih klasa, mogli bi sve u svemu imati oko 180 000 ljudi, tako da bi se celokupna vojna snaga Rusije sastojala od 350 000, od kojih se mora odbiti posada potrebna za zaštitu Krima i delova Južne Rusije. Još uvek bi ostale na raspolaganju snage garde, grenadira i prvog armijskog korpusa za odbranu Poljske i baltičkih oblasti, a da i ne pominjemo Finski korpus od oko 15 000 ljudi. Ako se sve to ima u vidu, onda razlika između zaraćenih snaga ne bi

bila tako velika da bi mogla sprečiti Rusiju da računa na umeren uspeh, ako bi se ograničila na čistu odbranu.

Ako Austrija, kako ukazuju najnovije diplomatske vesti i njena potpuna neaktivnost na granicama Moldavije, nema drugih namera osim da posreduje između zaraćenih strana, onda možemo sa sigurnošću pretpostaviti da nema nikakvog izgleda da će doći do nekih događaja u toku ove godine bilo u Moldaviji ili u Besarabiji.

Naslov originala:

The War on the Danube

Napisano 6. jula 1854.

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribune»,
br. 4139 od 25. jula 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

[Pojedinosti o ustanku u Madridu
— Austrijsko-pruski zahtevi
— Novi zajam u Austriji — Vlaška]

London, petak, 7. juli 1854.

Vesti o vojnom ustanku u Madridu još su veoma protivrečne i fragmentarne. Naravno, sve telegrafske depeše iz Madrida su saopštenja vlade i isto tako sumnjive verodostojnosti kao i bilteni objavljeni u listu »Gaceta«⁽¹⁵⁵⁾. Zbog toga sve što vam mogu dati jeste pregled oskudnog materijala kojim raspolazem. Treba se podsetiti da je O'Donnell jedan od generala koje je kraljica prognala u februaru, da je otkazao poslušnost, sakrio se u Madridu i iz svog skrovišta vodio tajnu prepisku sa garnizonom Madrida, naročito sa generalom Dulceom, generalnim inspektorom konjice. Vlada je znala da se on nalazi u Madridu i 27. juna, noću, general Blaser, ministar vojni, i general Lara, vojni namesnik Nove Kastilje, dobili su upozorenja da se sprema ustanak pod vodstvom generala Dulcea. Međutim, ništa nije preduzeto da se spreči ili uguši ustanak u samom začetku. Zbog toga, 28. juna general Dulce nije imao teškoća da skupi oko 2000 konjanika pod izgovorom da hoće da izvrši smotru, i da ih izvede iz grada, u pratnji generala O'Donnella, sa namerom da otme kraljicu, koja je tada boravila u Eskorijalu. Međutim, taj plan je propao i kraljica je stigla u Madrid 28. juna u pratnji grofa San Luisa, predsednika saveta i održala smotru, a ustanici su se u to vreme rasporedili u okolini prestonice. Njima se pridružio pukovnik Echague i 400 ljudi iz puka »Prince« koji su doneli sobom pukovsku kasu sa 1 000 000 franaka. Jedna kolona sastavljena od sedam bataljona pešadije, jednog puka konjice, jednog odreda žandarmerije na konjima i dve baterije artiljerije, napustila je Madrid 29. juna uveče, pod komandom generala Lare, u nameri da dočeka pobunjenike koji su se nalazili u Venta del Espiritu Santo i u selu Vikalvaro. Na dan 30. juna između dve vojske došlo je do bitke,

o kojoj smo dobili tri izveštaja — zvanični, koji je uputio general Lara ministru vojnom, objavljen u listu »Gaceta«; drugi, objavljen u listu »Messenger de Bayonne«, i treći izveštaj, madridskog dopisnika lista »L'Indépendance Belge«, očevica događaja. Prvi pomenuti izveštaj, koji se može naći u svim londonskim listovima, lako se pobija. U njemu se čas kaže da je general Lara napao ustanike, čas da su ustanici napali njega, na jednom mestu da je uhvatio zarobljenike, na drugom da ih je izgubio, da je izvojevao pobjedu i vratio se u Madrid i, najzad, da je ostavio ustanike kao gospodare na bojnopolju, ali ga je pokrio mrtvim »neprijateljem«, dok za sebe tvrdi da je imao samo trideset ranjenih.

List »Messenger de Bayonne« donosi sledeću verziju:

»Tridesetog juna u 4 sata ujutru general Quesada je napustio Madrid na čelu dve brigade da bi napao pobunjeničke trupe. Cela stvar je kratko trajala jer je general Quesada energično odbijen. General Blaser, ministar vojni, pošto je sakupio ceo madridski garnizon« — koji, uzgred budi rečeno, ima 7 - 8 hiljada ljudi — »izvršio je, sa svoje strane, napad u 7 uveče. Bitka je odmah započela i trajala, skoro bez prekida, do večeri. Pešadija, ugrožena brojnomo ustaničkom konjicom, postrojila se u kare. Pukovnik Garrigò, na čelu nekoliko eskadrona, napao je jednu od ovih kara tako snažno kao da je hteo da se probije kroz nju, ali ga je dočekala paljba jedne skrivene baterije od pet topova, čiji je karteč rasterao njegove eskadrona. Pukovnik Garrigò je dopao u ruke kraljičinih trupa, ali general O'Donnell, ne gubeći ni trenutka, sakupio je svoje eskadrona i tako žestoko napao pešadiju da joj je rasturio redove, oslabio pukovnika Garrigòa i zarobio pet artiljerijskih oruđa. Pošto su pretrpele ovaj udarac, kraljičine trupe su se povukle u Madrid, gde su stigle u 8 časova uveče. Jedan njihov general, Mensina, lako je ranjen. U ovim krvavim okršajima bilo je mnogo mrtvih i ranjenih na obe strane.«

Dolazimo sad na izveštaj lista »L'Indépendance«, datiran u Madridu 1. jula, koji je, izgleda, najverodostojniji:

»Venta del Espiritu Santo i Vicalvaro bili su poprište krvave bitke u kojoj su kraljičine trupe odbačene na ovu stranu Fonda de la alegría. Tri kare, formirane jedna za drugom na raznim mestima, dobrovoljno su se rasturile prema naredenju ministra vojnog. Formirana je i četvrta izvan Retira. Deset eskadrona ustanika pod komandom generala O'Donnella i Dulcea lično, napale su je u centru (?), dok su je gerilci zauzeli s boka« (?) (Teško je shvatiti šta ovaj dopisnik podrazumeva pod napadima na karu u centru i s boka.) »Dva puta je dolazilo do žestoke borbe između ustanika i artiljerije, ali su ustanici, zasuti kartečom, odbijeni. Očigledno je da su ustanici nameravali da se dočepaju nekih artiljerijskih oruđa postavljenih u svaki ugao kare. Pošto se već spuštala noć, vladine snage su se povukle u ešalonu do kapije Alkare, gde su jedan eskadron konjice, koji je ostao veran vladi, iznenada napali ustanički kopljanici koji su se bili sakrili iza Plase del Toro. Usred pometnje koju je izazvao ovaj neočekivani napad, ustanici su se dočepali četiri artiljerijska oruđa koja su tu ostala. Gubici su bili skoro podjednaki na obema stranama. Ustanička konjica je pretrpela velike gubitke od karteča, ali njihovi kopljanici su skoro

uništili puk de la Reyna Gobernadora i žandarmerijsku konjicu. Poslednji izveštaji govore da su ustanici dobili pojačanje iz Toleda i Valjadolida. Čak kruže glasovi da se danas očekuje dolazak generala Narváeza u Valjekas, gde će ga primiti generali Dulce, O'Donnell, Ros de Olano i Armero. Iskopani su rovovi kod kapije Atoče. Gomile radoznalaca se skupljaju na železničkoj stanici, odakle se mogu videti istureni položaji generala O'Donnella. Sve kapije Madrida se, međutim, strogo čuvaju.

Tri sata posle podne istog dana. — Ustanici, sa jakim snagama, zauzimaju mesto Valjekas, tri engleske milje od Madrida. Vlada je danas očekivala trupe iz provincija, naročito bataljon del Rey. Ako je verovati poslednjim vestima, ovaj bataljon se pridružio ustanicima.

Četiri sata posle podne. — U ovom trenutku skoro ceo garnizon napušta Madrid u pravcu Valjekasa da bi se susreo sa ustanicima, koji pokazuju veliko samopouzdanje. Radnje su zatvorene. Garda iz Retira kao i svi vladini službenici hitno su se naoružali. Sad sam baš čuo da su se neke čete garnizona juče pridružile ustanicima. Madridskim garnizonom komanduju general Campuzano, za koga se pronela lažna vest da je prišao ustanicima, general Vista Hermosa i Blaser, ministar vojni. Do sada još nije stiglo pojačanje vladi; ali kažu da su četvrti linijski i prvi konjički puk napustili Valjadolid i da žurno maršuju u Madrid. Isto se tvrdi i za garnizon iz Burgosa pod komandom generala Turona. I na kraju, general Rivero je napustio Saragosu na čelu velike vojske. Zbog toga se očekuje da će još biti krvavih sukoba.*

Do šestog ovog meseca iz Madrida nije stiglo nikakvo pismo niti novine. Samo je list »Le Moniteur« doneo nekoliko lakonskih depeša datiranih: Madrid, 4. jula:

»I dalje vlada mir u Madridu i provincijama.«

U jednoj privatnoj depeši se tvrdi da su ustanici u Aranhuesu. Da se bitka koju je za 1. juli predvideo dopisnik lista »L'Indépendance« završila pobedom vlade, ne bi nedostajalo ni pisama, ni novina ni biltena. I pored toga što je objavljeno opsadno stanje u Madridu, listovi »Clamor Público«, »Nación«, »Diario«, »España« i »Época« ponovo su se pojavili, ne obavestivši prethodno vladu, koju su sa tom neprijatnom činjenicom upoznali njeni službenici. Među uhapšenima u Madridu pominju se imena bankara, gospode Antonia Guillerma Morena i Joséa Manuela Collada. Izdat je nalog da se uhapsi Sijora Sevillano, markiz de Fuentes de Duero, blizak prijatelj maršala Narváeza. Gospoda Mon i Pidal stavljeni su pod prisмотрu.

Bilo bi preuranjeno donositi sud o opštem karakteru ovog ustanka. Međutim, mogu da kažem da mi se ne čini da je on delo stranke progresista⁽¹⁵⁶⁾, pošto general San Miguel, njihov predstavnik u vojnim krugovima, mirno sedi u Madridu. Na osnovu svih izveštaja izgleda, baš obratno, da iza svega toga stoji Narváez i da kraljica Christina, čiji je uticaj u poslednje vreme mnogo opao zahvaljujući njenom miljeniku grofu San Luisu, nije baš sasvim neupućena u sve to.

Možda ne postoji zemlja, izuzev Turske, o kojoj Evropa zna tako malo, i o kojoj donosi tako pogrešne sudove, kao što je to Španija. Bezbrojni lokalni pronunciamientos i vojne pobune navikli su Evropu da na nju gleda kao na carski Rim iz doba pretorijanaca. To je isto tako površno kao i pogrešni zaključci o Turskoj onih koji su uobražavali da se jedna nacija gasi zato što se njena zvanična istorija u poslednjem veku sastojala samo iz dvorskih revolucija i pobuna janičara. Tajna ove zablude leži u prosto činjenici što istoričari, umesto da vide izvore i snagu ovih naroda u njihovim pokrajinskim i mesnim organizacijama, crpu podatke iz njihovih dvorskih almanaha. Kretanje onoga što smo navikli da nazivamo državom toliko je malo uticalo na španski narod da je njemu potpuno odgovaralo da tu ograničenu oblast prepusti promenljivim strastima i sitnim intrigama dvorskih miljenika, vojnika, avanturista i nekolicine takozvanih državnika, i gotovo nije imao razloga da se kaje zbog svoje ravnodušnosti. Po svom karakteru, moderna španska istorija zaslužuje sasvim drukčiju ocenu od one koju je do sada dobijala, pa ću iskoristiti priliku da pišem o tom pitanju u jednom od sledećih dopisa. O tome mogu ovde da kažem još toliko da se ne treba iznenaditi ako se sad ova čisto vojna pobuna na Pirinejskom poluostrvu izrodi u opšti pokret, zato što su nedavni vladini dekreti o finansijama^[157] pretvorili poreznike u najefikasnije revolucionarne propagandiste.

U ovom trenutku Austrija održava ratnu ravnotežu. Ako još nije poslala svoje trupe u Vlašku, to je samo zato što je čekala odgovor od ruskog cara. Telegrafski je javljeno da je Gorčakov stigao u Beč sa neprijatnim odgovorom. Prvi put je austrijsko-pruski memorandum, poslan 3. juna, štampan u listu »Kölnische Zeitung«^[158]. Najvažniji pasusi u austrijskom memorandumu glase:

»Ruski car, mudro procenivši sve ove okolnosti, shvatiće kakvu važnost austrijski car mora da pripisuje obustavi napredovanja ruske vojske u zemljama preko Dunava i dobijanju od njega pozitivnih indikacija u odnosu na doba koje, nadajmo se, nije daleko, kad će prestati okupacija Kneževina. Daleko od toga da sumnjamo da car Nikolaj želi mir; on će stoga razmotriti mogućnosti da se okonča stanje koje svakim danom sve više preta da postane izvor unutrašnjih nevolja za Austriju i Nemačku. Mi smo ubeđeni da on neće, produžavanjem okupacije na neodređeno vreme ili postavljanjem uslova evakuacije koje ne možemo prihvatiti, naterati cara Franza Josepha da sam razmotri način kako da sačuva svoje interese, toliko ugrožene sadašnjom situacijom.«

Pruska nota namenjena da podrži austrijski »memorandum«, završava se ovako:

»Kralj se nada da će car pristati da sporno pitanje postavi na osnovu koja daje praktično ishodište, kako bi se donošenje zadovoljavajućeg rešenja olakšalo sužavanjem i određivanjem opšte akcije obe strane. Naš uzvišeni gospodar se zato nada da će sadašnji korak ruski car primiti u sličnom duhu kojim je taj korak i inspirisan,

i da će odgovor, koji mi i bečki kabinet očekujemo sa interesovanjem u skladu sa njegovom važnošću, biti takav da će dopustiti kralju da se uzdruži od mučnih neopodnosti koje bi mu nametnule njegova dužnost i njegove obaveze.^[159]

Glavnokomandujući Istočne armije Heß smestiće svoj glavni štab u Černovicama. Bečki list »Soldatenfreund« donosi sledeću biografiju generala Heßa:

»*Feldmaršal von Heß* je rođen u Beču 1788. godine; 1805. godine pristupio je puku Giulay kao potporučnik, krajem 1815. bio je poručnik u štabu, a 1822. je naimenovan za potpukovnika i vojnog intendanta u Torinu. Od 1829. je pukovnik, a 1831. postao je komandant pozadine pokretnog korpusa u gornjoj Italiji. Čin general-lajtnanta dobio je 1842. godine, a 1848. bio je načelnik štaba armije Radetzkog. Njemu se mora pripisati izrada plana pohoda na Mantovu, Kurtatone i Vičencu 1848. godine, i onaj mali pohod 1849. godine koji se završio bitkom kod Novare.«

U vezi sa otvorenim namerama Austrije da okupira Vlašku, citiraću austrijske novine.

»Oberpostamts-Zeitung«^[160] iz Frankfurta, organ austrijske ambasade pri Bundestagu primećuje:

»Po svom geografskom položaju Austrija je primorana da najefikasnije radi na ponovnom uspostavljanju mira, faktičkim razdvajanjem, putem okupacije Kneževina, zaraćenih strana, i zauzimanjem najvažnijih mesta koja se nalaze između njih. Ako se Rusi povuku iza Pruta, Turci i njihovi saveznici ne mogu preći Dunav. Ako dalje uzmemo u obzir da su obe strane stekle jedno iskustvo i izgubile jednu iluziju — Rusi su izgubili iluziju o svojoj vojnoj nadmoćnosti, a pomorske sile o svemoćnosti svojih flota — jasno je da sadašnja situacija čini obnovu mirovnih pregovora gotovo neizbežnom.«

List »Lloyd«^[161] primećuje sa svoje strane:

»Sporna teritorija, drugim rečima Kneževine, bila bi pod pokroviteljstvom jedne neutralne države. Turska armija ne bi mogla da zauzme položaje na obalama Pruta. Jedan naoružan posrednik bi stajao između snaga zapadnih sila i ruske vojske i sprečio bi sukob u Dunavskim kneževinama. Na taj način bi, u stvari, nastupilo primirje na najvažnijem poprištu rata. Ako zaista još postoji mogućnost da se sklopi mir, ova mera će to ubrzati. Ne može biti sumnje ni u Petrogradu niti na nekom drugom mestu da je odluka Austrije da okupira Kneževine doneta samo zato da bi se postigao mir, i da je to u isto vreme poslednji korak koji se može preduzeti da bi se sprečio opšti rat.«

Poslednji i najneobičniji članak o ovom pitanju doneo je »Speersche Zeitung«^[162], koji izlazi u Berlinu:

»Potvrđeno je da će ambasadori četiri velike sile održati još jednu konferenciju u Beču, prvo da se upoznaju sa ugovorom sklopljenim između Austrije i Porte i da objave da je to u skladu sa ranijim protokolom konferencije; i drugo, da se sporazumeju na koji način da se izmene principi utvrđeni Bečkim protokolom od 9. aprila kako bi poslužili kao pozitivna baza budućih preliminarnih pregovora ne o ratu, već o miru.«

U međuvremenu Austrija je iskoristila ovo neizvesno stanje i sastavila projekt novog zajma, čiji su zvanično objavljeni uslovi sledeći:

•1. Iznos zajma je privremeno određen u visini od 350 - 500 miliona forinti. Ako upisani ulozi dostignu ovu sumu, isplate treba da se izvrše u toku tri, četiri ili pet godina, u zavisnosti od upisanog iznosa.

2. Određeno je da 95% emisije bude u bankovnim papirima.

3. Interes da bude 5% i da se isplaćuje u metalnom novcu.

4. Upis zajma nema prinudni karakter. Carska vlada će, preko opunomoćenih vlasti u svim provincijama, apelovati na *patriotizam* podanika.

5. Zajam će se upotrebiti za isplatu državnog duga banci u iznosu od 80 miliona, sa namerom da se tako povrti vrednost bankovnim papirima. Ostatak (vrlo je oštroumno nazivati ostatak četiri petine) »će biti upotrebljen kao izvor za dopunu budžeta narednih godina.«

List »Lloyd«, naravno, uverava da veličanstvena finansijska operacija koja se sad priprema (i to skoro prvi put!) mora i hoće učiniti kraj sadašnjem opadanju vrednosti austrijske valute. Biće da vaši čitaoci nisu zaboravili da je ovakav izgovor prethodio skoro svakom austrijskom zajmu u ovom veku. Međutim, u ovoj veličanstvenoj operaciji ima nekoliko tačaka koje će im možda promaći, pošto su pažljivo izostavljene iz gornjeg saopštenja. Tim povodom list »The Globe« u sinočnom broju primećuje:

»Ovaj zajam će imati nacionalne razmere, to jest svako ko plaća porez biće pozvan da upiše zajam srazmerno svoti koju plaća na ime poreza. Za sad će se primeniti moralna prinuda, a zatim i ona prava. U stvari, ova mera se svodi na to da se odmah podigne dodatna svota poreza sa obećanjem da će ta svota biti odmah vraćena.«

Čudno je kako ova veličanstvena operacija, i po svojoj motivaciji i po načinu sprovođenja, liči na nedavne španske dekrete koji su bili uvod za revoluciju.

U svom prošlom dopisu sam vam skrenuo pažnju na prava i položaj vlašskog naroda da bih opovrgao mišljenje da su diplomatske svade tobože nastale zbog kršenja tih prava. U pariskom listu »Siècle«⁽¹⁸³⁾ ovih dana se pojavio članak g. Barbua Bibescua, prefekta u Mehedincu u Maloj Vlaškoj, koji je upućen ministru spoljnih poslova Porte i u kome se najzad čuje glas u odbranu naroda Kneževine, prema kojima se »branioci civilizacije« odnose sa sramnom ravnodušnošću. Članak počinje:

»Da bi se osvetili za pasivan otpor potpuno razoružanog naroda, Rusi dozvoljavaju sebi, pri povlačenju iz Male Vlaške, najgnusnije surovosti i razaranja. Oni su odeli sobom sav novac iz državnih blagajni, pečate i arhivu mesnih vlasti i svete utvri iz crkava. Prilikom povlačenja ubijali su stoku koju su pošteđele bezbrojne rekvizicije; a tu stoku nisu uzimali sa sobom, već su je ostavili da trune, samo da bi narod osetio njihovu svirepost i mržnju.«

U vezi s glasovima koji su se tad pronosili o ulasku Austrijanaca u Vlašku g. Bibescu primećuje da »čak i blagonaklona strana vojska uvek znači teret za zemlju koju okupira«. On kaže da Vlaškoj nisu potrebni Austrijanci; da je ona sama u stanju da opremi 50 000 ljudi, uvežbanih i disciplinovanih. Da u svakom od sedamnaest okruga Vlaške ima u ovom trenutku 3000 žandarma, šumara, čuvara divljači i starih vojnika, kojima je potrebno samo oružje i poziv trube pa da napadnu Ruse. On završava ovim rečima:

«Nama je potrebno samo oružje. Ako ga nema dovoljno u vašim arsenalima, ima ga u mnogim fabrikama u Francuskoj, Engleskoj i Belgiji, a mi smo spremni da ga kupimo. Oružje, i opet oružje, ekselencijo, i pre no što se navrše tri meseca, neće biti nijednog jedinog Rusa u Kneževinama, a Visoka porta će imati vojsku od 100 000 Rumuna, spremnih kao i Osmanlije da gone i kazne svog zajedničkog i nepomirljivog neprijatelja.»

Jadni prefekt Mehedinca ne shvata da Austrija okupira Vlahe baš zato da ne bi došli do oružja i zajedno sa Osmanlijama gonili i kaznili Ruse.

Ser Charles Napier, kaže se u kokni-novinama, pokušava da natera carske admirale da izidu iz Kronštata i da napuste pribežište koje su im pružali granitni zidovi iza kojih oni »drhte« pred anglo-francuskom flotom. A zašto engleski mornari ne izidu iz svojih drvenih zidova i ne ruku Ruse u njihovom elementu, na suvom. Ali treba primetiti da su Rusi, uprkos engleskom hvalisanju, izišli iz Sevastopolja i »oštetili« brod »Fury«.

Baraguay d'Hilliers postavljen je za komandanta divizije koja treba da se ukrca za Baltik, a 14. juli je određen kao dan polaska. Engleska treba da obezbedi transport za 6000 ljudi. Isti broj trupa sa jednom poljskom baterijom ukrcaće se na francuske brodove. Ako ovom broju dodamo pomorsku pešadiju pod komandom pukovnika Fiérona, cela baltička divizija će brojati 13 do 14 hiljada ljudi, dok u isto vreme ukrcavanje trupa u Marselju za Crno more još nije prestalo; očigledno je da proces razoružavanja Francuske još nije dostigao željenu tačku »bezbednosti«.

Karl Marx

[Pozornica rata — Uzbuđenje u Italiji — Ruska
nota nemačkim državama — Srbija i Austrija —
Položaj malih država]

London, petak, 14. jula 1854.

Ser Charley¹ se mirno vratio iz Kronštata, bez mrtvih i ranjenih, osim nekoliko njegovih hrabrih mornara koje je odnela kolera. Da bi se održalo dobro raspoloženje javnosti, ista će se lakrdija sad ponoviti pred Sevastopoljem, jer je viđeno pedeset brodova udruženih flota kod Odese kako »drže direktan kurs« ka tom mestu.

Ukrcavanje francuskih trupa u Kaleu, određeno za danas, odloženo je do dvadesetog ovog meseca, da bi se, tako kažu, sačekao razvoj događaja u Španiji.

General Budberg je primorao stanovnike Kneževina da upute poslanicu caru Nikolaju u kojoj mu izražavaju zahvalnost što je okupirao njihovu zemlju i što ih brani od »surovih i varvarskih Turaka«. »Euftrat«, koji je napustio Carigrad petog i stigao u Marselj trinaestog ovog meseca, donosi važnu vest da Rusi još nisu evakuisali Dobrudžu i da je »slavni« Rešid (mrski²)-paša preuzeo položaj ministra spoljnih poslova.

Iz Krakova javljaju 8. jula da je knez Paskevič stigao u gomelski zamak na svom posedu u Litvaniji i da više neće učestvovati u ovom pohodu. Dodaje se da je odbačen ne samo on nego i njegov plan pohoda, a ovo izgleda utoliko verovatnije što je ruskim trupama koje su se već povlačile ka Moldaviji knez Gorčakov naredio da opet krenu napred, dok se za njega govori da prikuplja jake snage pred Bukureštom. Sadašnji položaj ruskih trupa je prema tome sledeći: njihovo desno krilo na gornjoj Jalomici pruža se do Transilvanskih Alpa, gde drže Temeški prelaz uz pomoć dvadeset četiri topa teške

¹ admiral Charles Napier — ² U originalu je upotrebljena reč »wretched« zbog zvučne sličnosti sa imenom Rešid.

artiljerije; njihov centar se prostire od Fokšana do Bukurešta; levo krilo pod komandom Lidera stoji u Braili, a krajnje levo krilo pod komandom Ušakova u Dobrudži.

Poslednja vest sa pozornice ratnih operacija kaže da su Turci prešli Dunav sa jakim snagama (40 000, uključujući 12 000 saveznika) i okupirali Đurđevo. Francuski listovi javljaju da su ruska utvrđenja na ušću Suline bombardovali i uništili parobrodi koje su uputile udružene flote. Ali ovu vest verovatno treba primiti s rezervom kao i bajku o drugom bombardovanju i uništenju Bomarsunda na Baltiku. Izgleda da su operacije maršala Saint-Arnaud-a na Istoku izazvale u Tiljerijama izvesnu bojazan da ne dobiju i suviše velike razmere. U svakom slučaju, kaže se da je francuska vlada poslala specijalnog inspektora — naravno, *finansijskog* — da umeri njegovu preteranu revnost (*son excès de zèle*).

U Italiji je neobično uzbudjenje zahvatilo i vlade i narod. General Lamarmora, ministar rata Pijemonta, naredio je da se formiraju vojni logori u Savoiji, Sen-Morisu i Alesandriji, i čak na ostrvu Sardiniji. Veliki broj vojnika koji su bili na neograničenom odsustvu pozvan je pod oružje. U isto vreme utvrđenja u Alesandriji i Kazalu se opskrbljuju zalihama. S druge strane, maršal Radetzky je takođe naredio formiranje logora između Verone i Volte, gde se više od 20 000 vojnika svakodnevno vežba u ratnim operacijama malih razmera (*petite guerre*). U Kodonju, Kazalu, Pusterlengu i nekim lombardijskim gradovima dolazi do nereda zbog skupoće namirnica. Oko dve stotine ljudi je uhapšeno i otpravljeno u Mantovu. Prema pismima iz Napulja, tamo su izvršena brojna hapšenja kao i na Siciliji, gde je zatvoren sin grofa Caraffe. Kralj Bomba¹ preduzima vanredne mere da se naoruža na kopnu i na moru. On je naredio da tvrđava Gaeta bude spremna za svaku eventualnost. Izjavio je da u celoj Evropi vlada kuga i zaveo strog karantin za sve brodove koji pristižu. Svi brodovi iz Portugaliije, Glazgova i sardinskih država podvrgnuti su karantinu od 10 dana, a brodovi iz Toskane i rimskih država, od sedam dana. Pošto su skoro sve ostale zemlje već izložene sličnim ograničenjima, slobodan dolazak nekog broda je redak izuzetak. Korespondencija iz inostranstva koja stiže kopnenim putem podvrgnuta je svim merama predostrožnosti koje važe za zemlje gde vlada kuga. Veza sa papskim državama održava se preko Monte Kasina i Sore, a takođe i preko Abruca, ali se priprema zavođenje sanitarnog kordona duž cele granice.

Poslednja pošta iz Madrida preko Bordoa do sinoć još nije stigla u Pariz. Kaže se da kraljevske trupe još gone pobunjenike, da su ih stigli i da ih baš sad seku na komade. Najpre smo čuli da pobunjenici beže u Estremaduru da bi se dočepali portugalske granice. Sad čujemo da su na putu za Andaluziju, okolnost koja ne pokazuje njihovu tobože čvrstu rešenost da što pre ostave svoju domovinu.

¹ Ferdinand II

Prema privatnim pismima, general Serrano im se pridružio sa 300 konjanika, dok list »Gaceta« piše da im se pridružio samo on. U Madridu se šire glasovi da je kraljev puk (del Rey) prišao pobunjenicima. Dopisnik lista »The Morning Chronicle« dodaje da im se pridružilo, pored 200 oficira svih rodova, nekoliko četa iz pukova stacioniranih u Toledu i dva bataljona dobrovoljaca iz Madrida. »Gaceta« javlja da je divizija kojoj je naređeno da goni pobunjenike pošla iz Madrida uveče 5. jula i da je sastavljena od tri pešadijske brigade, jedne konjičke brigade, dve artiljerijske baterije, jedne čete inženjeraca i jednog odeljenja radnika vojne administracije. Pošla je pod komandom generala Vistahermose, koga je, međutim, sledećeg dana zamenio general Blaser, ministar vojni. Kraljevski dekret od 7. jula poverava ministarstvo vojno generalu San Románu za vreme Blaserovog odsustva. »Gaceta« tvrdi da je gorepomenuta divizija bila u Templeku i da se kreće u pravcu Ciudad-Reala dolinom Gvadijane. Istog dana Blaser je objavio proklamaciju podoficirima u pobunjeničkoj vojsci, pozivajući ih da se vrate pod svoje zastave i obećavajući im potpun oprostaj u ime kraljice.

U listu »Messenger de Bayonne« čitamo sledeće:

»Prema poslednjim primljenim vestima, general O'Donnell je krenuo u pravcu Valdepenjasa. Prethodnica kraljevske vojske se sakupila u rejonu Templeka. General O'Donnell u slobodnom vremenu uvežbava svoju malu vojsku koja ima 2000 konjanika, šest artiljerijskih oruđa i 800 pešaka.«

Proklamacija O'Donnellova se razlikuje od proklamacije Dulceove; prva apeluje na ustav iz 1837. godine^[164], a druga na staro kastilijansko pravo na pobunu protiv monarha koji su prekršili zakletvu položenu prilikom krunisanja. Nova stvar je obrazovanje republikanske gerile u Valensiji. Pod datumom od 6. jula primljeno je saopštenje da su se neki gradovi i sela podigli protiv vlade, između ostalih Alsira, Hativa i Karlet. Pukovnik u penziji Orozco ušao je u Karlet na čelu jednog naoružanog odreda, konfiskovao sve vatreno oružje i uputio stanovništvu proklamaciju pozivajući ga da se priključi pokretu. Vlada je poslala odrede konjice, pešadije i civilne garde da uguše ustanke u Valensiji.

List »L'Indépendance Belge« daje sasvim novu verziju ruske note upućene Austriji i Pruskoj^[165]. Prema ovom listu, koji se može smatrati za privatni *moniteur* penzionisanih ruskih diplomata u Briselu, ruska nota nije direktno upućena austrijskom kabinetu, već knezu Gorčakovu, koji je ostavio jedan primerak grofu Buolu, izražavajući uverenje da je Austrija, zahtevajući da Rusi evakuišu Kneževine, htela samo da predloži primirje, jer ona ne može želiti da ruske armije u povlačenju izloži napadu savezničkih snaga. Prema tome, Austrija je imala u vidu samo primirje. Turci, Englezi i Francuzi bi morali u tom slučaju da se uzdrže od svakog napredovanja i svakog novog neprijateljskog čina protiv Rusije. Što se tiče evakuacije ruskih trupa iz

Kneževina, nota podvlači apsolutnu potrebu da Rusija zadrži izvesne stratezijske tačke u tim oblastima u slučaju zaključenja mira, jer bi inače bila stavljena u suviše nepovoljan položaj u odnosu na savezničke armije. S druge strane, nota odriče da postoji ma kakva namera da se ugrozi Austrija rečenom stratezijskom okupacijom. Polazeći od tih postavki nota izražava spremnost Rusije da stupi u nove mirovne pregovore na sledećim osnovama: Integritet Osmanske Carevine, koji ruska vlada nije nikad imala nameru da povredi; jednakost hrišćanskih i muslimanskih podanika Porte kako je predviđeno protokolom od 9. aprila; najzad, revizija konvencija koje se odnose na moreuze. Nota dopušta zajednički protektorat sila nad hrišćanima u Turskoj, ali u vezi sa ruskim protektoratom nad pravoslavnim hrišćanima članak u listu »L'Indépendance« priznaje da ima nekih nejasnih rečenica koje se odnose na to pitanje i koje bi dale dovoljno osnova za različita tumačenja. Tvrdi se da knez Gorčakov govori još blažim tonom nego i sama nota. Njegova depeša ne sadrži *poslednju reč* Rusije: on je, može biti, ovlašćen da ide dalje u pogledu omogućavanja Austriji da stupi u nove pregovore. Međutim, bečki kabinet do 9. jula još nije doneo nikakvu odluku.

»U sadašnje vreme«, piše »L'Indépendance« ili tačnije baron Brunov, »ne smemo kriti od samih sebe da, ma kakve bile namere Petrograda, jedan jedini incident, jedan stvarni ratni akt, jedan napad protiv Kronštata ili, što je još verovatnije, protiv Sevastopolja, čak i okupacija Alandskih ostrva od strane anglo-francuske vojske, moraju neminovno izmeniti ove namere i ojačati stranku koja je protiv ma kakvih koncesija.«

U svakom slučaju ova ruska nota je zadovoljila Prusku, koja je smatra nekom vrstom prilaza novim pregovorima i sredstvom da se spreči ulazak Austrijanaca u Vlašku. Sam »Moniteur« priznaje da su pruski prigovori na račun ovog ulaska Austrije izazvali nova oklevanja bečkog dvora. S druge strane, licemerni »The Morning Chronicle« saopštava da u Berlinu tvrde da

»uslovna dužnost koju je na sebe uzeo berlinski dvor da štiti austrijsku teritoriju od invazije daje ovom pravo da se buni protiv svake nove provokacije Rusije.«

Pored toga poznato je da je ugovor između Austrije i Pruske^[166] tačno tako udešen da dopušta svakoj od ove dve države da ne počne svoje vojne operacije sve dotle dok se ne ubedi u neophodnost ratnih koraka koje smera druga strana. Na taj način, ako Austrija pokaže da joj je stalo da dejstvuje sa zapadnim državama, prigovori Pruske mogu je sprečiti u tome. Što se mene lično tiče, siguran sam da su se o svim ovim eventualnostima davno zajednički dogovorile sve tri severne države i da nove teškoće kojima je izložena Austrija imaju za cilj samo da njenoj okupaciji Vlaške daju izgled herojskog otpora prema Rusiji. Iz ovog dogovora možda nije isključen jedan mali prividni rat kakav je bio austrijsko-pruski 1850. godine, što bi samo doprinelo da Austrija

dobije odlučniji glas pri zaključenju mira. Primećeno je da »Oesterreichische Correspondenz«^[167] izričito javlja da se Austrija slaže u svim tačkama sa politikom zapadnih država, *izuzev* sa eventualnom povredom sadašnje ruske teritorije.

U procenivanju položaja Austrije važno je obratiti pažnju na »Protest srpske vlade protiv austrijske okupacije«^[168] od 22. juna koji je sada podnesen Donjem domu. Taj protest je uputila srpska vlada Visokoj porti. On počinje tvrdnjem:

»U zavisnosti od svog uverenja da li je srpska vlada više ili manje raspoložena prema Rusiji ili prema Turskoj, Austrija je zauzimala prema Srbiji stav shodno ovim osećanjima i stalno joj obećavala svoju pomoć u odbrani granica Kneževine protiv neprijateljske agresije.«

Zatim je došlo do znatne koncentracije trupa na granicama Srbije. Srpska vlada je tražila obavještenja »direktno od bečkog kabineta, a indirektno od Visoke porte o cilju i značenju tih vojnih pokreta Austrije«. Austrija je dala dvosmislene izjave, dok su Porta i predstavnici zapadnih država u Carigradu tvrdili da ne znaju ništa o cilju austrijskih demonstracija i čak je izgledalo da učestvuju u zabrinutosti i sumnjama srpske vlade.

»Beogradski paša je ostao bez instrukcija ili tačnije rečeno imao je stare instrukcije, koje su mu ranije date i prema kojima je trebalo da svaku vojnu intervenciju Austrije u Srbiji smatra za neprijateljski pokušaj upravljen protiv same Osmanske Carevine, kao i da ga odbije svom svojom snagom.«

Pošto se ispostavilo da se Austrija sve više priklanja zapadnim silama, njeni agenti u Beogradu počeli su da daju umirujuća uveravanja o raspoloženju Austrije. U isto vreme bečki kabinet je obavestio srpsku vladu da pomenute vojne mere nisu uopšte neprijateljske prema Srbiji; da je Austrija nameravala samo da zaštititi svoje granice i da će se umešati samo u slučaju da ruske trupe uđu na teritoriju Srbije ili ako tamo izbiju pobune protiv zakonite vlasti; da će stoga čak i u tom slučaju intervenisati samo kao prijatelj i sa namerom da pruži pomoć vladi i legitimnoj vlasti. Srpsku vladu nisu umirila ova uveravanja Austrije. Ona je videla da Austrija, s jedne strane, polaže pravo na ulogu arbitra, dok s druge strane istupa izolovano pod vidom saradnje sa zapadnim državama u pomaganju Osmanske Carevine. U zaključku, srpska vlada je izrazila podozrenje da Austrija namerava da izazove baš one neredе za koje izjavljuje da hoće da ih spreči. Pošto vojne pripreme Austrije svakim danom dobijaju sve opasniji karakter, srpska vlada je zajedno sa Izet-pašom preduzela aktivne korake u Beču i Carigradu da osujeti svaku kombinaciju koja bi Austriju učinila gospodarem sadašnje sudbine Srbije. U tom cilju Aziz-paša je najpre poslan u Beč, a sad se nalazi u Carigradu. U isto vreme preduzete su sve mere za odbranu zemlje u sporazumu sa turskim predstavnikom. Austrija iznosi dva razloga zbog kojih bi moglo

doći do njene intervencije u Srbiji: 1. Ulazak Rusa. 2. Izbijanje ustanka u Srbiji. Prvi razlog je apsurdan, jer je poprište rata i suviše daleko od Srbije, a ako bi Rusi pokušali da uđu, srpske i turske trupe bi bile sasvim dovoljne da ih odbiju. Ako bi ustrebale pomoćne trupe, Srbija bi više volela druge vojske, a ne austrijsku.

«Srpski narod gaji nepoverenje, ako ne i mržnju, prema Austriji, tako da bi ulazak Austrijanaca u Srbiju svaki Srbin odmah smatrao za tako neposrednu opasnost, za tako veliku nesreću, da bi celokupna aktivnost Srba bila upravljena protiv austrijskih trupa, a sva energija naroda bi se upotrebila na davanje otpora ovim neprijateljima, za koje se uvek pretpostavljalo da oličavaju onu gramzivost koja nagoni Austriju da vrši u Srbiji svoj sebični uticaj, bez obzira pod kojim izgovorom.»

Što se tiče unutrašnjih ustanaka, njih se treba plašiti samo u slučaju austrijske intervencije. Srbija će uvek biti lojalna Porti.

«Sve što srpska vlada zahteva jeste da bude počastvovana i ubuduće istim poverenjem kakvo joj je dosad ukazivala Visoka porta, i da ne dočeka da se njena zemlja preda austrijskoj okupaciji, što bi bio signal za početak nepredvidljivih nesreća. Pod tim uslovom srpska vlada će potpuno odgovarati za održavanje javnog mira i reda u Srbiji.»

Ovaj protest Srba u isto vreme sjajno pokazuje sa kakvim oduševljenjem narod Vlačke očekuje ulazak Austrijanaca u Vlačku.

Neutralni ili bolje rečeno neprijateljski stav malih država prema Engleskoj ne može da iznenadi nikoga ko je pratio njene sadašnje ratne operacije protiv Rusije, ko posmatra pljačkaške ekspedicije engleske flote na Baltičkom moru, i mere koje su preduzete da se onesposobe trupe u Varni da išta učine na bojnopolju, tako da su i pokretne sanitetske ambulante britanskih trupa u Turskoj poslane tek sada iz Sautemptonu brodom »Himalaji«. Švedska je prema tome definitivno objavila svoju odluku da ostane neutralna i da se uzdrži od svakog zajedničkog koraka sa zapadnim silama, dok su Danska i Holandija, kao članice Nemačkog saveza¹⁶⁹, pristale na austrijsko saopštenje od 24. maja samo sa izričitom ogradom da ono ima za jedini cilj apsolutnu neutralnost i nastojanje da se uspostavi mir.

Sudija iz Bou-strita, gospodin Jardine, isledivao je slučaj koji je izazvao mnogo veće uzbuđenje u Londonu nego Bonapartin govor u Bulonju ili Charleyevo slavno povlačenje iz Kronštata. Neki Nemač, po imenu dr Peithmann, pošto je bio zatvoren četiri dana, izveden je pred sud pod optužbom da je neuračunljiv i da ne može biti na slobodi. Gospodin Reynolds, pravozastupnik državne blagajne, zahtevao je da se sa suđenja isključe publika i štampa, pa je suđenje nastavljeno u strogoj tajnosti u sudijinoj privatnoj sobi. Gospodin Otway, član parlamenta, prijatelj optuženog, protestovao je s ogorčenjem protiv pokušaja da se on isključi iz razmatranja dela te su ga na to primili, a gospodin Lewis, advokat, takođe je tražio i dobio pristup kao branilac optuženog. Gospodin Lewis je postavio pitanje zašto je dr Peith-

mann bio zatvoren u ćeliji za zločince puna četiri dana a da nije izveden pred sudiju. Gospodin Jardine je odgovorio da su dva lekara potpisala uverenja da je optuženi nenormalan, na osnovu kojih ga on mora poslati u ludnicu. Gospodin Lewis je ponudio da nabavi suprotna uverenja, ali je gospodin Jardine odbio svaki predlog da se odloži suđenje pošto on mora da postupa prema uverenjima koja ima pred sobom. Gospodin Lewis je tada izjavio da će se žaliti višem sudu, gde se slučaj neće prejudicirati i gde će obe strane biti saslušane. On će sada savetovati svome klijentu da ne odgovara na optužbu i pored toga što ga je sudija pozvao da odgovara. Gospodin Orway je protestovao protiv *ex parte*¹ karaktera čitavog postupka i izjavio da će celu stvar izneti pred Donji dom i zatražiti pojedinosti o ranijem pritvaranju i slanju dr Peithmana u ludnicu. Optuženi je sklonjen u Colney Hatch².

Prilazem sad izjavu g. Percivala, lekara, koji je nedavno pustio dr Peithmanna iz Bedlama; ona je štampana u današnjem broju lista »The Morning Advertiser«:

«Dr Peithmann, nemački profesor koji je studirao u Bonu, Berlinu i Haleu, sin je hanoveranskog oficira koji se borio za George-a III i umro u njegovoj službi, i pastarak barona Ripperta, pruskog landrata. Došao je u Englesku pre tridesetak godina i pošto je ubrzo upoznao sramno loš sistem obrazovanja koji se primenjuje u našim školama i koledžima, otišao je u Oksford i Kembridž da drži predavanja o toj temi. Godine 1835. bio je preporučan markizu Normanbyju i otišao je u Irsku pod njegovom zaštitom. Pošto je ledi Normanby imala već vaspitača za lorda Mulgrave-a, preporučila je dr Peithmanna jednom irskom plemiću i on je postao vaspitač njegova dva sina. Posle sedam meseci otkrili su da je najstariji sin imao bliske veze sa jednom saksonskom devojkom, njihovom služavkom, u stvari ona je bila bremenita od njega. Njegova mati je molila dr Peithmanna da joj pomogne da vrati devojku u Nemačku, ali doktor je odbio da se u to umeša. Napustio je tu porodicu i počeo tečaj javnih predavanja u Dublinu, kad je regde u martu 1836. godine saksonska devojka, pošto se porodila na imanju tog plemića, došla tamo u veoma bednom stanju i ubrzo ga obavestila da će uzeti advokata da podigne tužbu protiv plemićevog sina zbog toga što ju je zaveo i da će on biti pozvan kao svedok. Dr Peithmann je tada odlučio da poseti pukovnika Phippsa, upravnika imanja markiza Normanbyja, koji je veoma prisan sa plemićevom porodicom. Pošto je nekoliko puta posetio ovog Phippsa, Normanbyjevog brata i sadašnjeg sekretara princa Alberta, nije dobio ni odgovor niti je bio primljen, ali je najzad izveden pred gospodina Studderta, sudiju iz Dablina, koji ga je, prema svedočenju istog Phippsa, poslao u duševnu bolnicu u maju 1836. godine bez ikakvog dokaza da je narušavao mir. Dok je lord Normanby zauzimao položaj vice-kralja Irske, dr Peithmann je premešten u bolnicu »Dean Swift«, prema uverenju nekog dr Lyttona, po čijem mišljenju nema osnova za tvrđenje da je Peithmann umobolan. Posle devet meseci bio je oslobođen na zauzimanje dr Dawsona, dekana katedrale Svetog Patrika,

¹ jednostranog — ² naziv psihijatrijske bolnice

po čijoj je preporuci održao niz predavanja pred Kraljevskim društvom¹ u Dublinu i bio zaposlen u porodici lorda Fortescue-a. Po dolasku princa Alberta u Englesku, uputio je molbu princu da ga postavi za bibliotekara i da mu dopusti da sprovede svoju školsku reformu. Posle dugog razgovora sa vojvodom od Sussexa, ovaj je naredio svom bibliotekaru da mu dozvoli slobodan pristup u njegovu biblioteku. Zatim je dr Peithmann poslao molbu princu Albertu zajedno sa diplomom i je-danaest knjiga koje je objavio. Princ nije odgovorio na njegovu molbu i dr Peithmann je najzad došao da zamoli za razgovor ili da mu se vrate njegove diplome. Nekako u to vreme je mladi Oxford pucao na kraljicu, a iz Nemačke je došla neka žena sa kojom je princ imao prisne odnose u Bonu, gde je studirao kod istog profesora kod koga je studirao i dr Peithmann. Dvor je bio nervozan, a upornost dr Peithmanna je izazvala sumnju. Podnet je izveštaj ministru unutrašnjih poslova, markizu Normanbyju, protiv koga se Peithmann žalio što ga je nepravedno zatvorio u duševnu bolnicu u Dublinu; i jednog jutra u junu 1840. godine došao je jedan policajac u građanskom odelu da uhapsi doktora u njegovom stanu u Vajtholu. Lord Normanby je poslao po svog brata, pukovnika Phippsa, na osnovu čijeg iskaza je dežurni sudija naredio da se doktor odvede u Bedlam, gde je bio zatvoren četrnaest godina. Njegovo ponašanje tamo bilo je uvek primerno; nikad ga nisu ni izolovali ni lečili, a on se bavio usavršavanjem lečenja pacijenata i obrazovao grupe od onih koji su bili u stanju da prate njegovu nastavu. Kad je bio oslobođen, po savetu svojih prijatelja uputio je molbu kraljici, i prošle subote, kad je video da se može svuda slobodno kretati ne izazivajući strah, otišao je u kraljevsku kapelu u Bakingemskoj palati, gde je prisustvovao bogoslužjenju da bi ga primetila kraljica. Tu je ponovo uhapšen.

Vaši čitaoci mogu iz ovog primera da vide kako je opasno u ovoj slobodnoj zemlji izazivati nervozu dvora i biti posvećen u porodične skandale moralne engleske aristokratije.

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribune»,
br. 4142 od 28. jula 1854.

Prevod s engleskog

¹ Akademijom nauka

Karl Marx

[Bečka konferencija — Zbivanja na ratištu
— Proglasi Dulceovi i O'Donnellovi — Kriza
vlade u Engleskoj]

London, utorak, 18. jula 1854.

U Beču je 13. jula održan kongres, koji se po svom sastavu prilično razlikovao od čuvenih konferencija održanih u poslednje vreme. Grof Buol, austrijski premijer, priredio je tog dana ručak u čast kneza Gorčakova, ruskog poslanika, čiji je zadatak da prikrije položaj kneza Gorčakova, glavnokomandujućeg u Kneževinama. Pored osoblja ruskog poslanstva, ručku su prisustvovali grof Flemming, predstavnik Pruske u odsustvu grofa Arnima, general Mansbach, švedski ambasador, grof Bille-Brahe, danski ambasador, g. de Heeckeren, holandski ambasador, g. de Wendland, proterani sekretar grčkog kralja i najzad grof O'Sullivan de Grass, belgijski ministar i doajen diplomatskog kora. To je potpuna lista osoba koje otvoreno plove pod ruskom zastavom. Bamberg^[170] je, naravno, bio dostojno predstavljen, ali nisu data imena njegovih velikih ljudi.

Zvanična engleska štampa ne može da prikrije nelagodnost zbog austrijskog naređenja da se obustavi napredovanje grofa Coroninija u Vlaškoj, i zbog depeša upućenih u Pariz i London u kojima Rusija predlaže da se odredbe protokola od 9. aprila uzmu kao baza za mirovne pregovore, ali pod određenim uslovima. Poluzvanični list »Oesterreichische Correspondenz« smatra da ruski predlozi, iako nisu sasvim zadovoljavajući, zaista sadrže nešto što zaslužuje pažnju zapadnih sila. Listovi »The Times«, »The Morning Chronicle« i »The Observer«^[171] kao neku vrstu utehe iznose da je za sve to kriva Pruska. Ako je još nešto potrebno da pojača utisak koji je ostavio ručak, promenjen položaj ruskih trupa bio bi dovoljan da dokaže koliko se Rusija oslanja na namere Austrije. Čitamo u listu »Neue Preußische Zeitung«, tom ruskom »Moniteur«-u u Berlinu, u vezi sa najnovijim pokretima ruskih trupa u Kneževinama:

»Prema zapovesti kneza Gorčakova, opoziva se sve što je bilo naređeno pre nekoliko dana. Naređeno je bilo povlačenje garnizona (iz Bukurešta), evakuacija Bukurešta. Trebalo je da general Danenberg napusti taj grad kroz nekoliko dana zajedno sa žandarmerijom i da osnuje glavni štab odstupnice u Fokšanima. Sada, u skladu sa novim naređenjem, mora se zadržati linija Oltenica—Bukurešt—Buzeo i Fokšani.«

Iz drugih izvora saznajemo da ruska konjica opet napreduje prema Slatini na levoj strani Alute. Koliko je ozbiljna bila namera da se evakuiše Bukurešt jasno je iz strogih mera preduzetih da se iznesu arhive iz tog grada, za koje se kaže da sadrže neka dokumenta veoma kompromitujuća za petrogradski dvor.

Svi ovi na izgled čudljivi i kontradiktorni pokreti Rusa objašnjavaju se neumesnim mešanjem turske vojske u diplomatske pregovore. Kao što su sve uzastopne nagodbe diplomata u Beču poništene turskim poredama kod Oltenice, Četate i Silistrije, tako je i njihove poslednje intrige raspršilo opšte napredovanje Omer-pašine vojske.

»Politika onih lukavih nitkova gotovih da se zakunu na sve, onog ustajalog, starog, miševima nagriženog, suvog sira Nestora, i onog lisa Ulisa ne vredi, kako je dokazano, ni jedne kupine . . . Zbog toga Grci počinju da zapadaju u anarhiju i da preziru politiku.«⁽¹⁷²⁾

Da ste u subotu prošli ulicama Londona, čuli biste kako svi prodavci novina izvikuju: »Velika anglo-tursko-francuska pobjeda nad Rusima kod Đurđeva i zauzimanje Bukurešta od strane savezničkih trupa.« Razlog za ovako pompezna saopštenja postaću vam jasan postepeno kad budem govorio o novoj krizi vlade. Što se tiče saradnje anglo-francuskih trupa u bici kod Đurđeva, saznajemo iz redovne pošte iz Varne sa datumima sve do 4. ovog meseca, da nije bilo »nikakvog pokreta« u logorima. Prema poslednjim vestima iz Beča od 13. jula, pomoćne trupe su brzo marširale na Ruščuk preko Šumle, 8. jula je jedna francuska divizija stigla u Ruščuk, dok je tek 9. jula tamo stigla jedna engleska divizija. Međutim, bitka kod Đurđeva se završila u 4 sata ujutru 8. jula, pošto je počela rano 7. jula, i posle prekida od nekoliko časova u podne nastavljena je do jutra 8. jula. Prema tome, francuske i engleske trupe nisu mogle učestvovati u borbi. Turci su našli osam onesposobljenih ruskih topova i odmah su iskopali šančeve oko Đurđeva. Grad nije stradao i pored toga što su Turci bacali granate iz Ruščuka i sa ostrva. Posle povlačenja Rusa Omer-paša je izdao proglas u kome poziva stanovnike da ostanu mirni, pošto nikakva opasnost više ne preti njihovim gradovima. Đurđevo je okupirao samo jedan slab odred regularnih trupa, a glavnina turske vojske se ušančila oko grada i na tri ostrva na Dunavu. Omer-paša ostaje u Đurđevu, a Said-paša u Ruščuku. Turci gospodare drumovima koji povezuju Đurđevo i Oltenicu na levoj strani Dunava.

Što se tiče druge bitke za koju se tvrdi da je posle nje zauzet Bukurešt, francuski »Le Moniteur« je svodi na mali poraz nanesen ruskoj odstupnici od strane Turaka kod Frateštija na putu od Đurđeva za Bukurešt. »Le Moniteur« dodaje da se jedan anglo-francuski korpus od 25 000 ljudi priključio Turcima, da koncentrisane savezničke snage iznose oko 60 000 ljudi, da knez Gorčakov stoji na čelu skoro isto tolikog broja ljudi, i da se može očekivati velika bitka koja će odlučiti sudbinu Bukurešta. Fratešti je malo utvrđeno mesto udaljeno oko dvanaest milja od Đurđeva, a trideset milja od Bukurešta. Prema pisanju lista »Moniteur«, ovde se bitka odigrala 11. ovog meseca, ali prema listu »Journal des Débats«⁽¹⁷³⁾ — 14. ovog meseca. Kaže se da su u ovoj bici Rusi imali 700 ranjenih, među njima i dva generala.

Poslednji parobrod koji je iz Carigrada stigao u Marselj izveštava da je sulinsko ušće Dunava zauzeo engleski parobrod »Terrible«. Govori se da se on usidrio, razorio ruska utvrđenja, rasturio garnizon i zarobio komandanta. Čini mi se da ova vest zahteva potvrdu iz verodostojnih izvora.

Engleske novine šire glasine, koje, međutim, ne ponavlja nijedan francuski list, da admiral Lyons krstari ispred Anape da bi podržao pohod admirala Bruat-a, za koga se kaže da ima 7000 ljudi za iskrčavanje.

U dopisima iz Carigrada se javlja da je Porta sklona, posle izlaganja engleskog i francuskog poslanika, da ponovo odmah uspostavi trgovinske odnose sa Grčkom pod sledećim uslovima: 1. da se Grčka obaveže da u odgovarajućem roku plati ratne izdatke i odštetu za pljačkanja koja su nedavno počinili ustanici i 2. da u roku od dva meseca potpiše trgovinski ugovor koji je dosada odbijala. Taj ugovor priznaje sadašnje granice turskih i grčkih teritorija.

Nema vesti sa Baltika. »Hamburger Correspondent« ovako opisuje rezultate engleskog pljačkaškog pohoda na finsku obalu i utiske koje je on ostavio na Fince:

»Potvrđeno je da je ruska vlada, posle spaljivanja Brahestada i Uleaborga, sigurna u osećanja finskog stanovništva duž ova dva zaliva, naredila je da se razdeli oružje sposobnim ljudima da bi im se omogućilo da pruže otpor svakom novom pokušaju iskrčavanja sa engleskih eskadri. Odobreno je da se odmah obrazuju dva bataljona finških strelaca po 1000 ljudi i da se izvrši regrutacija u okruzima Abo, Vasa i Uleaborg. Postepeno treba da se formira veći broj ovih bataljona u ostalim oblastima.»

Austrijski zajam je ispao, kao što sam predviđao, prinudni doprinos. Sada će ga celog rasporediti na razne krunske posede carevine; na primer, Gornja Austrija treba da upiše 115 000 000 forinti, Donja Austrija 15 000 000, Beč 2 500 000, Mađarska 70 000 000 i tako dalje. Ako ruski car nije postigao ništa za sebe, on je bar udesio da gurne sve ostale vlade u ozbiljnu svađu sa svojim podanicima zbog finansija. Prusi će morati da plate povećan porez na dohodak 1. av-

gusta. Priča se da i Bonaparta planira da raspiše još jedan zajam od 500 000 000 franaka, koji će mnogo pogoditi Francusku, pogotovu kad se uzmu u obzir sadašnji izgledi za rod vinograda i pšenice i zastoje u trgovini — naročito u Lionu posle ustanka u Španiji. I koaliciona vlada ima nameru da se obrati engleskim džepovima, što se očekuje iduće nedelje.

Španski ustanak izgleda da ulazi u novu fazu, kao što se vidi iz proglašenja Dulcea i O'Donnella. Dulce je privrženik Espartera, a O'Donnell odlučan pristalica Narváeza i potajno, verovatno, kraljice Christine. Pošto je O'Donnell ubedio sebe da ovog puta ne može pokrenuti španske gradove samo jednom dvorskom revolucijom, sada najednom ispoljava liberalna načela. Njegov proglas je izdat u Manzanaresu, gradiću u Lamanči, nedaleko od Ciudad-Reala. U njemu se kaže da je njegov cilj očuvanje prestola, ali uklanjanje kamarile; striktno poštovanje osnovnih zakona; poboljšanje izbornog zakona i zakona o štampi; smanjenje poreza; unapređivanje u državnoj službi prema zaslugi; decentralizacija i postavljanje narodne zemaljske odbrane na široku bazu. U proglasu se predlaže da se pokrajinskim huntama i generalnoj skupštini kortesa u Madridu poveri revizija zakona. Proglas generala Dulcea je još energičniji. U njemu se kaže:

«Nema više progresista i moderadosa. Svi smo mi Španci koji slede ljude od 7. jula 1822. godine. Povratak ustavu od 1837. godine; podržavanje Isabelle II; stalno izgnanstvo kraljice majke; otpuštanje sadašnje vlade; ponovno uspostavljanje mira u našoj zemlji; to su ciljevi kojima težimo po svaku cenu, što ćemo na polju časti pokazati izdajnicima, koje ćemo kazniti zbog njihove zločinačke ludosti.»

Prema pisanju lista «Journal des Débats», u Madridu su zaplenjeni spisi i pošta za koje se kaže da nesumnjivo dokazuju da je potajna namera ustanika da proglaše presto upražnjenim, da ponovo ujedine Iberijsko poluostrvo u jednu državu i da ponude krunu don Pedru V, princu Saxen-Coburg-Gotha. Brižno interesovanje lista «The Times» za ustanak u Španiji i istovremeno prisustvo pomenutog don Pedra u Engleskoj, izgleda da stvarno pokazuju da je na vidiku neka nova smicalica Koburga. Očigledno je da se dvor oseća veoma nelagodno jer su pokušane sve moguće ministarske kombinacije, a uzalud se obraćao Isturizu i Martinezu de la Rosa. List «Messenger de Bayonne» tvrdi da je grof de Montemolin otišao iz Napulja čim je dobio vesti o ustanku.

O'Donnell je ušao u Andaluziju pošto je prešao Sijera-Morenu u tri kolone; jedna je išla kroz Karolinu, druga kroz Poso Blanco, a treća kroz Despenjaperos. List «Gaceta» priznaje da je pukovnik Buceta uspeo da iznenadi Kuenku, pa su zauzimanjem ovog mesta ustanici osigurali vezu sa Valensijom. U ovoj oblasti ustanak sada obuhvata oko četiri do pet gradova pored Alure, gde je vladinim trupama zdat žestok udarac.

Takođe se tvrdi da je ustanak izbio i u Reusu u Kataloniji, a «Messenger de Bayonne» dodaje da je bilo nemira u Aragonu.

«Aimes-tu le front, sévère,
 Du sa(i)ge Napoléon?
 Aimes-tu que l'Angleterre,
 T'oppose Lord Palmerston?»¹

Ovom pesmicom je propraćeno ukrcavanje francuskih trupa u Kaleu. Da bi zaista suprotstavili lorda Palmerstona caru, ogromni pokreti su potresali London od subote do ponedjeljka sa namerom da se Palmerston postavi na mesto vojvode od Newcastle-a. Još jednom je zavlдалo veliko uzbuđenje u vladi, isto kao i u opozicionom taboru. Znalo se da će budžet novog ministarstva vojnog biti podnet Donjem domu u ponedjeljak uveče i trebalo je iskoristiti tu priliku za ubilački napad na koalicionu vladu i za postavljanje nepobedivog Palmerstona u ministarstvo vojno.

«U subotu oko dva časa sazvana je sednica vlade. Ministri se nisu sakupili do tri sata. Onda su održali sastanak bez ministra spoljnih poslova, koji je bio u audijenciji kod kraljice. Lord Clarendon se pridružio kolegama u četiri sata. Većanje je trajalo do pola sedam, a odmah posle sednice lord Aberdeen je otišao u dvor kod Njenog Veličanstva.»

Iz ovog uzbuđenog pričanja lista »The Morning Herald« može se videti koliko su velike nade kod torijevaca probudili ovi »važni« događaji. Lord John Russell je pozvao svoje pristalice u Vajthol^[174] u ponedjeljak, a gospodin Disraeli, sa svoje strane, okupio je članove opozicije. Sto sedamdeset devet džentlmena se pojavilo u Vajtholu, skoro u historičnom raspoloženju očekujući velika otkrića od Russella. Veoma jadno ih je prevario »Squeers«² parlamenta, koji im je suvo saopštio da pošto predstoji izglasavanje ratnog budžeta, on očekuje od njih da budu mirni i da se pristojno ponašaju:

«Kabinet će tražiti još novaca za dalje vođenje rata i zato će pitanje poverenja ili nepoverenja vladi doći na red sledeće nedelje, kad glasanje o finansijskim pitanjima bude predloženo Donjem domu.»

Pošto nije posvećen u tajne lorda Clarendona, ne može im dati nikakva obaveštenja o stanju spoljnih poslova. Ishod se sastojao u tome što je Russell spasao celu koalicionu vladu za ovo zasjedanje: jer da se izglasavalo poverenje u vezi sa budžetom ministarstva vojnog, poraz bi bio pobjeda Palmerstona nad Newcastle-om, dok bi izglasavanje nepoverenja zbog ratnog budžeta u celini značilo pobjedu torijevaca nad ujedinjenim vigovcima i pilovcima — slučaj koji, naravno, ne dolazi u obzir.

U skladu s tim, glasanje o budžetu ministarstva vojnog održano je prošle noći u veoma tihom Donjem domu, gde se ništa nije dogo-

¹ Dopada li ti se strogi lik mudrog Napoleona? Dopada li ti se što ti Engleska suprotstavlja lorda Palmerstona? — ² lice iz Dickensovog romana »Nikolas Niklbi« — licemer

dilo osim što su Russell i Pakington govorili oveštalim opštim frazama o sadašnjoj vojnoj administraciji.

Za žaljenje je što uporno protivljenje kraljičino ne dopušta lordu Palmerstonu da uđe u ministarstvo vojno, jer kad bi se on tamo ustoličio, otpao bi i poslednji lažni izgovor kojim radikali još uvek brane spoljnu politiku Engleske.

Kad je u prošli petak na sednici Donjeg doma g. Otway objavio da će izneti pred poslanike slučaj dr Peithmanna, lord Palmerston je ustao i izjavio da je spreman da pruži sva potrebna objašnjenja, i da će se videti da je sve »kako treba«. U međuvremenu, dr Peithmann je objavio jedno pismo u listu »The Morning Advertiser«, koje dokazuje da, ako nikad i nije bio nenormalan u drugom pogledu, on i dalje veruje u velikodušnost kraljice Victorije i princa Alberta, koje moli da mu dopuste da se vrati u Nemačku — baš ono što oni žele.

Podla servilnost takozvane radikalne štampe došla je do izražaja u njenom potpunom ćutanju o ovom besprimernom slučaju, kad je na osnovu jednog lettre de cachet¹ živ čovek držan 18 godina zakopan samo zato što je imao nesreću da zna nešto o kraljevskim i aristokratskim odnosima sa nemačkim služavkama.

Prvi put objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«,
br. 4147 od 3. avgusta 1854.

Prevod s engleskog

¹ naredba o zatočenju bez osude i istrage

Karl Marx

Španska revolucija — Grčka i Turska

London, petak, 21. jula 1854.

»*Ne touchez pas à la Reine*« (Ne dirajte kraljicu) — tako glasi jedna stara kastiljanska izreka, ali pustolovna madame Muñoz i njena kći Isabella suviše dugo prekoračuju prava čak i kastiljanskih kraljica, da to ne bi oslabilo vernopodaničke predrasude španskog naroda.

Pronunciamientos iz 1843. godine⁽¹⁷⁵⁾ trajali su tri meseca; ovi iz 1854. godine nisu trajali ni toliko nedelja. Vlada je raspuštena, grof San Luis je pobjegao, kraljica Christina pokušava da se dočepa francuske granice, a u Madridu i vojska i građani su se izjasnili protiv vlade.

Od početka veka revolucionarni pokreti u Španiji imaju upadljivo jednoobrazan vid, izuzev pokreta u odbranu pokrajinskih i lokalnih povlastica koji povremeno uzburkaju severne pokrajine, pošto svaku dvorsku zaveru prate vojne pobune, koje obavezno vuku za sobom gradske pronunciamentos. Ta pojava ima dva uzroka. Na prvom mestu uočavamo da ono što se naziva državom u modernom smislu reči, s obzirom da život naroda ne prelazi okvire pokrajine, nema nikakvo nacionalno oteľovljenje nasuprot dvoru sem u vojsci. Drugo, poseban položaj Španije i rat na Pirinejskom poluostrvu stvorili su uslove pod kojima se samo u vojsci moglo koncentrisati sve što je vitalno u španskoj naciji. Zato se dešava da jedine nacionalne demonstracije (one iz 1812. i 1822. godine⁽¹⁷⁶⁾) poteknu od vojske, i zbog toga je najaktivniji deo nacije navikao da armiju smatra prirodnim oruđem svakog narodnog ustanka. Međutim, za vreme nemirnog perioda od 1830. do 1854. godine gradovi Španije su došli do saznanja da se vojska, umesto da i dalje podržava stvar naroda, pretvorila u oruđe u nadmetanju vlastoljubivih pretendenata na vojno tutorstvo nad dvorom. Zbog toga vidimo da se pokret iz 1854. godine mnogo razlikuje čak i od onog iz 1843. godine. Emeute¹ generala O'Donnella narod je gle-

¹ bunu

dao samo kao zaveru protiv vodećeg uticaja na dvoru naročito zato što je tu bunu podržavao bivši miljenik Serrano. Zbog toga su gradovi i sela oklevali sa odazivanjem na poziv madridske konjice. Zato je general O'Donnell bio primoran da potpuno izmeni karakter svojih operacija da ne bi ostao izolovan i da se ne bi izložio neuspehu. Bio je primoran da unese u svoj proglas tri tačke podjednako uperene protiv vrhovne vlasti vojske: sazivanje kortesa, štedljivu vladu i formiranje nacionalne zemaljske odbrane — poslednji zahtev potiče iz želje gradova da ponovo postanu nezavisni od vojske. Činjenica je, dakle, da vojni ustanak dobija i podršku narodnog ustanka samo ako se povinuje njegovim uslovima. Ostaje da se vidi da li će on biti prisiljen da im ostane veran i da ispuni ova obećanja.

Sa izuzetkom karlista⁽¹⁷⁷⁾, sve stranke su podigle svoj glas — progresisti, pristalice ustava iz 1837⁽¹⁶⁴⁾, pristalice ustava iz 1812. godine⁽¹⁷⁸⁾, unionisti (koji zahtevaju aneksiju Portugalije) i republikanci. Vest o ovoj poslednjoj stranci treba primiti sa oprežnošću pošto ona mora da prođe kroz cenzuru pariske policije. Uporedo sa borbom među strankama, suparništvo vojnih vođa je u punom jeku. Čim je Espartero čuo za uspeh O'Donnella, odmah je napustio svoje sklonište u Leganesu i proglasio se za rukovodioca pokreta. A čim je Caesar Narváez doznao da se na bojnopolju pojavio njegov stari Pompej, odmah je ponudio kraljici svoje usluge, koje su prihvaćene, i on treba da obrazuje novu vladu. Iz pojedinosti koje ću vam izložiti videće se da vojska uopšte nije imala svuda inicijativu, već da je na nekim mestima morala da popusti neodoljivom pritisku stanovništva.

Pored pronuncijamenta u Valensiji, o čemu sam pisao prošli put, došlo je do jednog pronuncijamenta u Alikanteu. U Andaluziji je bilo pronuncijamentosa u Granadi, Sevilji i Haenu. U Staroj Kastilji je izbio jedan pronuncijamento u Burgosu; u Leonu — u Valjadolidu; u Biskaji — u San-Sebastijanu i Vitoriji; u Navari — u Tolozi, Pamploni i Gipuskou; u Aragonu — u Saragosi; u Kataloniji — u Barseloni, Taragoni, Leridi i Geroni; kaže se takođe da je bio jedan pronuncijamento na Balearskim ostrvima. Očekivani su pronuncijamentosi u Mursiji, prema jednom pismu iz Kartagene od 12. jula koje glasi:

•Jednom objavom mesnog vojnog guvernera naredeno je svim stanovnicima Kartagene koji imaju muskete i drugo oružje da ga predaju civilnim vlastima u roku od dvadeset četiri časa. Na zahtev francuskog konzulata vlada je dozvolila da Francuzi predaju oružje konzulatu kao što su činili 1848. godine.⁽¹⁷⁹⁾

Od svih ovih pronuncijamentosa jedino četiri zaslužuju posebnu pažnju, i to onaj u San-Sebastijanu u Biskaji, u Barseloni, prestonici Katalonije, u Saragosi, prestonici Aragona, i u Madridu.

U Biskaji su pronuncijamentosi potekli od gradskih opština, a u Aragonu od vojnih vlasti. Kad je iznet zahtev da se naoruža narod, opština San-Sebastijan se izjasnila za ustanak. Grad je odmah pre-

plavilo oružje. Tek su 17. jula dva bataljona u gradu privoljena da se pridruže. Pošto su se ujedinili građani i vojska, 1000 naoružanih građana u pratnji nekih trupa krenulo je u Pamplonu i organizovalo ustanak u Navari. Pojava naoružanih građana iz San-Sebastijana olakšala je ustanak u prestonici Navare. General Zabala se pridružio pokretu kasnije i otišao u Bajonu, pozivajući vojnike i oficire kordobskog puka, koji su tamo pobjegli posle nedavnog poraza kod Saragose, da se odmah vrate u svoju zemlju i da se sastanu sa njim u San-Sebastijanu. Prema nekim izveštajima, on je zatim otišao u Madrid da se stavi pod komandu Espartera, dok drugi izveštaji tvrde da je pošao u Saragosu da se priključi aragonskim ustanicima. Pošto je odbio da učestvuje u pronuncijamentu u Vitoriji, general Mazaretto, komandant baskijskih provincija, morao je da pređe u Francusku. Vojska pod komandom generala Zabale sastoji se iz dva bataljona burbonskog puka, jednog bataljona karabinjera i jednog odreda konjice. Pre nego što okončam pisanje o baskijskim provincijama, ukazaću na nešto karakteristično, a to je da je brigadni general Barastequi, koji je naimenovan za guvernera Gipuskoa, jedan od Esparterovih bivših adutanata.

U Barceloni inicijativu je očigledno uzela vojska, ali spontanost njenog postupka dovode u sumnju obaveštenja koja smo naknadno dobili. Trinaestog jula u 7 časova uveče, vojnici iz kasarni u San Pueleblu i Buen Susesu popustili su pred demonstracijama naroda i objavili pronuncijamento sa lozinkom *Vive la Reine! Vive la Constitution!*¹ Smrt ministrima! Dole Christina! Pošto su se zbratimili sa masom i prešli s njom u stroju preko Ramble, vojnici su se zaustavili na Trgu konstitucije. Konjica, koju šest prethodnih dana nisu puštali iz Barselonete zato što je izazivala nepoverenje vrhovnog zapovednika, objavila je sa svoje strane pronuncijamento. Od tog trenutka ceo garnizon je prišao narodu i otpor vlasti je postao nemoguć. U 10 sati general Marchesi, vojni guverner, popustio je pred opštim pritiskom i vrhovni zapovednik Katalonije objavio je u ponoć odluku da prilazi pokretu. Otišao je u sedište ayuntamientosa i održao vatren govor narodu koji je ispunio trg. Osamnaestog jula obrazovana je hunta u koju su ušli vrhovni zapovednik i druge ugledne ličnosti, sa geslom: ustav, kraljica i moralnost. Dalje vesti iz Barselone govore da su neki radnici streljani po naređenju novih vlasti zato što su uništili mašine i posegli za tuđom imovinom; zatim da je uhapšen republikanski komitet koji se sastao u susednom gradu. Ali mora se imati na umu da ove vesti prolaze kroz ruke ljudi 2. decembra^[180], čiji je poseban poziv klevetanje republikanaca i radnika.

Kaže se da je u Saragosi inicijativa došla od vojske — to tvrđenje opovrgava, međutim, dopunska primedba da je odmah doneta odluka da se obrazuje korpus zemaljske odbrane. Izvesno je samo, a to potvr-

¹ Živela kraljica! Živeo ustav!

đu je i madridski list »Gaceta«, da se, pre pronuncijamenta u Saragosi, 150 vojnika monteškog puka (konjica), koji su išli u Madrid i zanočili u Torehonu (pet liga¹ od Madrida), pobunilo i napustilo svoje komandante koji su stigli u Madrid 13. uveče sa pukovskom kasom. Vojnici, pod komandom kapetana Baraibana, pojahali su konje i pošli putem za Huetu, u nameri, kako se misli, da se pridruže snagama pod komandom pukovnika Bucete u Kuenki. Što se tiče Madrida, za koji se kaže da na njega maršuje Espartero sa »armijom centra«, i general Zabala sa severnom armijom, sasvim je prirodno da jedan grad koji živi od dvora, poslednji pride ustaničkom pokretu. List »Gaceta« od 15. jula ipak je objavio bilten ministra vojnog u kome se tvrdi da ustanici beže, i da oduševljenje i lojalnost vojske rastu. Grof San Luis, koji je izgleda veoma pravilno ocenio situaciju u Madridu, objavio je radnicima da će ih general O'Donnell i anarhisti lišiti svakog zaposlenja, dok će vlada, ako pobedi, zaposliti sve radnike na javnim radovima uz nadnicu od 6 reala (75 centi). San Luis se nadao da će ovakvim lukavstvom privući pod svoju zastavu onaj deo stanovnika Madrida koji se najlakše uzbuđuje. Međutim, njegov uspeh je bio isti kao i uspeh stranke oko lista »Le National« u Parizu 1848. godine^[181]. Saveznici stečeni na ovakav način uskoro su mu postali najopasniji neprijatelji — jer su sredstva za njihovo izdržavanje iscrpena šestog dana. Koliko se vlada plašila pronuncijamenta u prestonici, vidi se iz proklamacije generala Lare (guvernera), u kojoj se zabranjuje širenje bilo kakvih vesti o napredovanju ustanka. Izgleda, dalje, da se taktika generala Blasera svela na staranje da se izbegne svaki kontakt sa ustanicima, da ne bi zaraza prešla i na njegovu vojsku. Kažu da je prvobitni plan generala O'Donnella bio da se susretne sa vladinim trupama na ravninama Lamanče, veoma pogodnim za operacije konjice. Međutim, od tog plana se odustalo zbog dolaska bivšeg miljenika Serrana, koji je bio u vezi sa nekoliko glavnih gradova Andaluzije. Stoga je armija konstitucionalista, umesto da ostane u Lamanči, odlučila da ide na Haen i Sevilju.

Da napomenemo en passant² da bilteni generala Blasera izvanredno liče na dnevne zapovesti španskih generala iz 16. veka, koje su uveseljavale kralja François I i na zapovesti iz 18. veka, koje je ismejavao Friedrich Veliki.

Jasno je da ovaj španski ustanak mora postati izvor neslaganja između francuske i engleske vlade, a izveštaj štampan u jednom francuskom listu, da je general O'Donnell pre ustanka bio sakriven u palati britanskog ambasadora, nikako neće umanjiti Bonapartine bojazni u tom pogledu. Već je počela da se javlja razdraženost u odnosima između Bonaparte i Victorije. Bonaparta je očekivao da će sresti kraljicu prilikom ukrcavanja svojih trupa u Kaleu, ali Njeno Veličanstvo je odgovorilo na njegovu želju tako što je tog istog dana otišlo

¹ liga = 4,83 km — ² uzgred

da poseti bivšu kraljicu Ameliju. Kad su zapitali engleske ministre zašto se ne sprovodi blokada Belog, Crnog i Azovskog mora, oni su naveli kao izgovor savez sa Francuskom. Na to je Bonaparta odgovorio proglašavanjem blokade tih istih mora u listu »Le Moniteur«, ne čekajući formalni pristanak Engleske. Najzad, pošto je ukrcavanje francuskih trupa samo u engleske brodove ostavilo loš utisak u Francuskoj, Bonaparta je objavio spisak francuskih brodova određenih i upotrebljenih u istu svrhu.

Porta je predala notu predstavnicima četiri savezničke sile u vezi sa ovlašćenjem datim grčkim trgovačkim brodovima da opet uplove u turske luke. Ovo ovlašćenje treba da važi dva meseca, pod uslovom da grčka vlada ne učini ništa što bi opravdalo njegovo ukidanje. Ako po isteku ovog roka grčka vlada ne plati zadovoljavajuću odštetu Porti, Porta zadržava pravo da ponovo uspostavi status quo. Grčki brodovi u turskim lukama potčinjavaće se lokalnim vlastima i neće imati pravo da traže zaštitu od nekog drugog. U toku dva meseca pregovaraće se o bazi za zaključenje sporazuma i trgovinskog ugovora. Naknada koju traži Porta za ogromnu štetu nanetu grčkim ustankom regulisaće se putem arbitraže, na osnovu izveštaja istražne komisije koja će biti upućena na lice mesta i koju će sačinjavati Francuzi, Englezi, Turci i Grci.

Porta je zvanično dodelila Šamilu titulu generalisimusa čerkeske i gruzinske armije.

Tri dragomana u službi francuske armije streljana su u Varni jer je otkriveno da su održavali vezu sa Rusima. Dvojica su bili Grci, a jedan Jermenin. Pred samo izvršenje presude jedan od njih je progutao kompromitujući dokument.

Javlaju 16. jula iz Hermanštata da još nije došlo do sukoba u okolini Frateštija.

Vest o dolasku savezničkih snaga u Ruščuk je, naravno, lažna, a cilj joj je, u sadašnjim okolnostima, da obuzda — kako to »The Times« kaže — varvarski bes pobedonosnih Turaka.

Naslov originala:
*The Spanish Revolution —
Greece and Turkey*

Prvi put objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«,
br. 4148 od 4. avgusta 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Parlamentarna debata o ratu

London, utorak, 25. jula 1854.

Prošlog petka na večernjoj sednici Donjeg doma, u odgovoru na pitanje g. Disraelija, lord John Russell je izjavio da je Njeno Veličanstvo izvoleo narediti da se pošalje poruka Donjem domu u skladu s kojom on predlaže da se u ponedjeljak iznese na glasanje kredit od 3 miliona funti sterlinga. Za budžetskom komisijom nema potrebe. Na pitanje g. Disraelija da li će se ove godine održati jesenje zasjedanje parlamenta lord John nije odgovorio. Shodno tome krediti su usvojeni jednoglasno na jučerašnjoj sednici oba Doma.

U Gornjem domu lord Aberdeen je, predlažući glasanje, održao najkraći, najsuvoparniji i najbeznačajniji govor od svih govora kojima nas je udostojio otkako je postao predsednik vlade. Morao je da traži tri miliona i bio je uveren da gospoda lordovi neće imati ništa protiv. Oni možda imaju različita mišljenja, ali svi oni moraju biti jednodušni kad je u pitanju »potreba za usvajanjem svih mera koje su najbolje sračunate da dovedu do skorog i uspešnog završetka rata«. Ovakav ishod treba uglavnom postići »aktivnim i energičnim naporima Engleske i Francuske uz saradnju sa ostalim silama«. Nije rekao da li misli da napore treba preduzeti ratom ili pregovorima; niti je čak isključio Rusiju iz »ostalnih sila« sa kojima Engleska i Francuska treba da saraduju. Pošto je zasjedanje parlamenta bilo pred odlaganjem, utoliko je više postojao razlog da se vlada snabde novcem. Moguće je da bi neki plemeniti lordovi možda više voleli da vide da se novac poverava u druge ruke a ne u njegove, ali takve čudnovate želje ne treba da se mešaju u posao. A taj posao, posao u toku, jeste izglasavanje tri miliona funti.

Grof od Ellenborough-a, specijalno obdaren da nikad ne govori o problemu o kome je reč, »smatrao je da je ovo najpogodnija prilika da preporuči vladi da uvede najstrožu štednju u sve one civilne ustanove koje nemaju veze sa ratom«.

Grof od Hardwicke-a je video vrlo veliku snagu na Baltiku spremnu

za svaku eventualnost, i sličnu snagu na Crnom moru, i najveću vojsku koja je ikad upućena sa engleskih obala. On nije znao šta vlada name-rava da učini s njima i zbog toga je apelovao na svakog plemenitog lorda da odobri kredit koji se od njih traži.

Grof Fitz-William, vigovac bez službe, bunio se protiv toga »što se ova zemlja prikazuje kao zemlja sa najvišim porezima u Evropi; ona treba da se prikazuje kao zemlja u kojoj porez pada narodu lakše no u ma kom drugom delu evropske zajednice«. Da je plemeniti lord govorio o lordovima umesto o narodu, bio bi u pravu. »Što se tiče govora njegovog vrllog prijatelja na čelu vlade«, nikad u takvoj prilici nije održan nijedan govor »za koji bi se sa više osnova moglo reći da je jedva preneo jednu jedinu misao Domu kome je bio upućen«, a plemeniti lord bi trebalo da zna bolje kakve su potrebe Doma u pogledu ideja. Grof Fitz-William je želeo da dozna od lorda Aberdeena ko su »ostale sile« do čije mu je saradnje stalo? Možda Austrija? On se bojao da ih ta sila ne natera da izvesne ciljeve od manje vrednosti, kao što su evakuacija Kneževina i slobodna plovidba Dunavom, sma-traju opravdanjem za zaključenje mira. (Smešan strah, pošto je iz-vesno da lorda Aberdeena niko neće naterati da zahteva tako mnogo.) Hteo je takođe da zna šta treba podrazumevati pod integritetom Tur-ske — da li ono što propisuje Jedrenski ugovor ili nešto drugo? Najzad, on smatra da se oni nalaze u veoma osobenom položaju, pošto parlam-ent nema obaveštenja o namerama vlade. Shodno tome, on će gla-sati za kredit.

Markiz od Clanricarde-a, čije se raspoloženje pogoršava svakim danom koji ga sve više udaljuje od ministarskog položaja, zahtevao je bar neko objašnjenje koje mu se duguje za njegovu dosadašnju bes-primernu velikodušnost prema vladi — objašnjenje u pogledu na-pretka koji je postignut i kursa koji je prihvaćen otkako su traženi prethodni izdaci; hteo je da zna nešto o prilikama i izgledima rata, i stanju zemlje u pogledu saveznika. Bilo je uspeha na strani Turaka, ali ne na strani britanske vlade ili britanske vojske, što ga ipak nije sprečilo da održi govor u slavu hrabrosti mornara na Baltičkom i Crnom moru. Što se tiče odnosa sa njihovim saveznicima, on će odre-diti dan kad će predložiti objavljivanje nedavno sklopljenog ugovora između Turske i Austrije kao i ostalih dokumenata koji bi mogli da bace svetlost na njihov sadašnji položaj.

«Prema glasinama koje kruže, proizilazi da su pomoću pritiska i nagovaranja britanske vlade, Divan, koji se ranije mnogo protivio tome, i turski poslanik ne-davno zaključili ugovor sa Austrijom, prema kome austrijske trupe treba da uđu u Dunavske kneževine i okupiraju jedan deo Turske Carevine.»

Otkuda to da se u času opasnosti Austrija, umesto da žuri na bojno polje, uzdržava i počinje nove pregovore? Hteo je još da sazna da li se nastavlja Bečka konferencija, i o čemu se tamo savetuju? Sve u svemu, oni i suviše zavise od nemačkih sila.

Da bi dokazao da Austrija »treba« da bude najbolji mogući saveznik, lord Clarendon je pokazao kako nju Rusija ugrožava i opkoljava njene oblasti sa svih strana. Ugovor između Austrije i Turske nije mogao biti iznet pred ovaj Dom pošto još nije primljen ratifikovani primerak. Smatrao je da ih može uveriti da nije daleko dan kad će Austrija postati njihov saradnik; on, »međutim, ne odgovara ni za šta«. Ipak, iz opšte karakteristike Austrije i iz njegovog rukovođenja Forin-ofisom, gospoda lordovi su sa zadovoljstvom izvukla najutešnije zaključke. Pošto je dva puta uhvaćen u najbesramnijoj laži, lord Clarendon, prirodno, očekuje da se potpuno veruje njegovom tvrđenju »da ne postoji namera povratka na status quo niti kod vlade postoji namera da se zadovolji skrpljenim mirom, koji može da bude samo prazno primirje i koji će povratak na rat učiniti neizbežnim«.

Pošto su tako blistavo prikazali svoje visoko obrazovane duhove, lordovi su, prirodno, prešli na pitanje narodne prosvete i tu ćemo se s njima rastati.

Za vreme diskusije u Gornjem domu, Donji dom se bavio nekim beznačajnim pitanjima sve dok poslanicima nije javljeno za govor lorda Aberdeena, koji je proizveo »neprijatan utisak«. Lord John Russell je odmah osetio da je nužno izazvati suprotan utisak.

Kad je prvi put trebalo tražiti vanrednu subvenciju, vlada je otparila »veličanstvenu« Baltičku flotu; drugi put je čuveno bombardovanje Odese moralo da posluži tom cilju; sad je kao parola izabran Sevastopolj.

Lord John je počeo odavanjem priznanja »patriotskom« duhu Donjeg doma zato što je tako velikodušno pružio pomoć kad su od njega tražene prve subvencije, i zahvalio Domu što se tako uvidavno uzdržavao da postavlja neprijatna pitanja vladi. Velike, veoma velike stvari su zbog toga postignute, naime, obezbeđen je veoma veliki broj brodova i ljudi. Sada imaju 17 prvorazrednih, drugorazrednih i trećerazrednih parnih brodova, dok su 1. januara 1853. godine imali samo jedan; 17 bojnih brodova na jedra prema 11; pomorskih snaga 57 200 ljudi prema 33 910. Oni su takođe postavili na turske obale preko 30 000 vojnika »od kojih je veliki deo bio nedavno u Varni«. Toliko o ratnom materijalu. Što se tiče ratnih operacija, one su

»pravpo počele i sve što može da kaže jeste da je turska vojska izvršila junačke podvige. Niko neće sada reći da je dovoljna samo zvrčka po nosu od ruskog cara pa da se sruši čitava otomanska sila. Pored viteških dela Turaka, slavu ovog rata sačinjavaju savršeno jedinstvo i harmonija između francuske i engleske vojske«.

U vezi sa glasovima koje je od poslanika tražio, on nije mogao da im kaže tačno za šta je potreban novac. Oko dva miliona bi mogli da apsorbuju intendantura, artiljerija i transport; pored toga veliki deo turskih trupa mogao bi se pridružiti britanskoj vojsci i primati

platu od britanske vlade. Uopšte uzev, on je tražio novac ne na osnovu detaljnih proračuna, već za potrebe vlade, »pošto joj može ustrebatii«

Austrija, rekao je plemeniti lord, čak ima veći interes da zaštiti Tursku nego Francuska i Engleska. Car bi potpuno držao u svojoj vlasti austrijsku vladu čim bi zagospodario Kneževinama i stekao nadmoćan uticaj u Turskoj. Međutim, da bi se doneo pravičan sud o Austriji, ne treba smetnuti s uma teškoće u kojima se ona nalazi. Ruske armije mogu da se približe njenoj prestonici sa više strana, a zatim u nekim njoj potčinjenim kraljevinama vladaju takvi nemiri da je za nju opasno da se upušta u neprijateljstva. Zbog toga je njena politika da pokuša, dokle god je to moguće, da reši probleme putem pregovora. A nedavno je poslala poruku ruskom caru čiji se odgovor ne može nazvati izvrđavajućim.

•Pre svega Rusija ne izražava spremnost da odredi ma kakav rok za evakuaciju Kneževina. Ona izjavljuje, sada pošto je objavljen rat i pošto Francuska i Engleska učestvuju u tom ratu a nadmoćnije su od nje na Crnom moru i na Baltiku, dok njena flota ne napušta svoje luke, da joj ostaje samo poprište rata u Kneževinama i plovidba Dunavom, gde se ona može nadati da će uspostaviti ravnotežu i uspehom svoga oružja izvojevati pobjedu. Zbog toga ona odbija evakuaciju Kneževina pod tim uslovima.»

Rusija je bila spremna da usvoji načela sadržana u protokolu od 9. aprila, izuzev pristupanja Turske evropskom sporazumu. Što se tiče držanja Austrije u budućnosti, lord John smatra, s jedne strane, da ona greši u sadašnjoj svojoj politici, ali, s druge strane, on ne može da veruje da će ona prekršiti obaveze koje je preuzela. Na osnovu obaveza prema zapadnim silama i Turskoj, ona je dužna da uzme učešća u pokušaju da se potisne Rusija. Moguće je da će ona opet pokušati da dobije od Petrograda neka bolja jemstva. Saveznici, naravno, nemaju kontrolu nad vladinim organima Austrije kao što ni Austrija nema kontrolu nad kraljem Pruske. Shodno tome sve sile su u najpovoljnijem položaju za zajedničku akciju protiv Rusije.

Zatim je lord John prešao na opširno i oduševljeno izlaganje o tome šta oni — Engleska i Francuska — predlažu da se učini. Integritet Turske je nespojiv sa povratkom na status quo u Kneževinama.

On je rekao:

•Ali, gospodine, postoji još jedan način na koji položaj Rusije ugrožava nezavisnost i integritet Turske. Mislim na podizanje jedne velike tvrđave, opremljene po svim pravilima veštine, neosvojive koliko je moguće da je većina utvrđivanja načini neosvojivom, i koja u svojoj luci ima veoma veliku flotu bojnih brodova spremnu da u svakom trenutku uz povoljan vetar doplovi u Bosfor. Kažem da takav položaj toliko ugrožava Tursku da se ne bi mogao smatrati mudrim nijedan ugovor o miru koji bi ostavio ruskog cara u tom pretećem položaju.» (Burno odobravanje).

•Mi smo spremni, kao što smo i do sada bili spremni, da obavestimo francusku

vladu o tom pitanju, i ja imam razloga da verujem da će se stavovi vlade francuskog cara u tom pogledu podudarati sa našim.» (Odobranje.)

Što se tiče predloga g. Disraelija da se održi jesenje zasjedanje, lord John je »odbio da prihvati ograničenja slobode ministara od strane članova ovog Doma«.

Bilo bi kako zamorno tako i suvišno izveštavati o govorima koje su tom prilikom održali razni Hume-ovi, Banke-ovi, Knight-ovi, Alcock-ovi i tutti quanti.¹

Gospodin Cobden, verujući rečima lorda Johna, i smatrajući da je Donji dom pretvorio u ratni savet, veoma se revnosno trudio da pokaže zašto po svaku cenu treba zauzeti Sevastopolj i Krim. On je pokrenuo jednu još interesantniju temu postavljajući pitanje da li je Engleska u savezu sa vladama protiv narodâ. U velikoj su zabludi ljudi koji su zamišljali da je rat preduzet u korist nekih ugnjetenih naroda. Naprotiv, rat se vodio da bi se još više stegao lanac kojim su Mađarska i Italija vezane za Austriju. Bilo je časne i zavedene gospode u parlamentu koji su se žalili da

»vlada ne vodi rat onako kako bi trebalo, da bi trebalo da neki drugi čovek stoji na čelu ministarstva vojnog i, štaviše, ponekad su govorili na čelu vlade. Tražili su lorda Palmerstona. A sve to je činjeno u interesu Mađarske i Italije. On je čuo iz usta dvojice najvećih vođa Mađarske i Italije da su ne samo daleko od toga da svoje nade i težnje vežu za tog plemenitog lorda, već im je poznato da taj plemeniti lord, kad je imao priliku da im pruži moralnu pomoć, nije ni prstom mrdnuo njima u prilog. U sadašnjem trenutku u engleskoj vladi ne postoji čovek na koga bi ove vođe manje bile sklone da računaju nego što je taj plemeniti lord. On ne veruje da je plemeniti lord svestan velike prevare koja se vrši u njegovo ime, ali se srećom varka raspršila«.

Gospodin Layard i lord Dudley Stuart su samo ponovili svoje stare govore s tom razlikom što je mišljenje lorda Dudley-a o čarobnoj snazi imena »Palmerston« bilo »zanesenije no ikad«.

Gospodinu Disraeliju je palo u deo da jednim dahom rastera sapsunske mehure govora lorda Johna. Pošto je ukratko obrazložio opravdanost svog predloga da se održi jesenje zasjedanje, ukazujući na Sinopu i druge podvige koji su se dogodili za vreme prošlogodišnjeg jesenjeg raspusta, priznao je da je iznenađen, zbunjen, uznemiren objavljivanjem predstojećeg razaranja Sevastopolja i zauzimanja Krima. Ovde je lord John izrazio svoje neslaganje, ali se nije podigao s mesta. Gospodin Disraeli je, međutim, pošto je i sam seo, naterao lorda Johna da se izjasni. Smernim i zbunjenim glasom ovaj je najzad istupio:

»Mogu da izjavim da ono što sam kazao znači da smatram da se ne može dopustiti Rusiji da zadrži preteći stav koji je zauzela time što je koncentrisala tako veliku flotu u Sevastopolju.«

¹ njima slični

Pošto je izvukao ovo priznanje od lorda Johna, gospodin Disraeli je održao jedan od svojih najoštrijih i najsarkastičnijih govora, koji bi se isplatilo pročitati u celini¹ i koji se završava sledećim rečima:

«Zaista, posle onoga što smo čuli izgleda velika nepravda što se pokatkad pravi mučna razlika između politike lorda Aberdeena i nekih njegovih kolega. Nisam ni obožavalac ni podržavalac lorda Aberdeena, ali nisam ni obožavalac parlamentarne politike koja bi rasteretila odgovornosti članove kabineta na račun njihovih kolega. Posle izjave koju je plemeniti lord preko puta dao o onome što kaže da je kazao, uopšte mi se ne čini da se njegova politika prema Rusiji bitno razlikuje od politike lorda Aberdeena, a to je, ipak, neko zadovoljenje za engleski narod. Nemamo, dakle, podeljen kabinet; zasedanje se najzad završava jednodušnoću ministara u ovom pitanju; a što se tiče vođenja rata zbog sitnih ciljeva i postizanja malih i beznačajnih rezultata velikih političkih zamisli, koaliciona vlada izgleda da je jednodušna.»

Šale lorda Palmerstona nisu proizvele nikakav utisak. Posle govora gospodina Disraelija i posle protesta izvesnog broja ostalih članova da ih je prvi govor lorda Johna doveo u potpunu zabludu, zaista je izglasan predlog o novčanim sredstvima, ali samo pod uslovom da se debata nastavi uveče. U isto vreme lord Dudley Stuart je objavio nameru da predloži da se kraljici uputi poruka

«s molbom da milostivo ne blagoizvoli odložiti zasedanje parlamenta dok ne bude u mogućnosti da Donjem domu pruži obaveštenja o postojećim odnosima sa stranim silama, i o svojim stavovima i izgledima u sporu u koji je Njeno Veličanstvo upleteno».

Naslov originala:

The War Debates in Parliament

Napisano 25. jula 1854.

Prvi put objavljeno u listu

«New York Daily Tribune»,
br. 4150 od 7. avgusta 1854.

Prevod s engleskog

¹ Ovde je redakcija lista ubacila, u zagradama, rečenicu: Štampan je ceo niže, među vestima iz Velike Britanije.

Karl Marx

[Turska i Austrija — Austrijski zajam u Lombardiji — Debata o ratu u Donjem domu]

London, petak, 28. jula 1854.

U jednom od svojih ranijih dopisa dao sam vam analizu austrijsko-turskog ugovora od 14. juna i ukazao na ciljeve ove čudne diplomatske pogodbe: prvo, da se pruži povod savezničkim armijama da ne pređu Dunav i da se ne suoče sa Rusima; drugo, da se spreče Turci da ne zauzmu ponovo celu Vlašku i da se isteraju iz onog dela koji su već osvojili; treće, da se u Kneževinama uspostavi stara reakcionarna vlada koju je Rumunima nametnula Rusija 1848. godine. Sada smo stvarno obavješteni iz Carigrada da je Austrija uložila protest protiv Omer-pašine namere da pređe Dunav; da ona polaže isključivo pravo da sama okupira Kneževine i da zatvori pristup u njih ne samo anglo-francuskim trupama nego isto tako i Turcima. Tvrdi se da je u odgovor na ovu predstavku Porta poslala naređenje Omer-paši da za sada ne prelazi Dunav, ali je, u načelu, odbila da prizna Austriji isključivo pravo na okupaciju Kneževina. Zlosrećni paša, koji je štošta naučio od svog učitelja i savetodavca lorda Palmerstona, nema gotovo nikakvih zamerki protiv toga da na delu dopusti ono što odbija u načelu. Može se pomisliti da je Austrija već prekršila i praktično poništila ugovor od 14. juna time što nije ušla u Vlašku u trenutku kad se ruska vojska u neredu povlačila u tri razna pravca i izložila se austrijskom napadu s boka i iz pozadine, pošto nije odstupila odmah na drugu obalu Sereta. No treba se setiti da po odredbama ovog znamenitog ugovora Austrija nije obavezna ni da odmah uđe u Kneževine niti da ih odmah napusti u tačno određeno vreme, niti čak da natera Ruse da ih evakušu u ma kakvom utvrđenom roku. Sada se javlja da Austrijanci stvarno ulaze u Malu Vlašku, a da Rusi opozivaju svoje trupe iz karpatskih klanaca i koncentrišu ih u Fokšanima. Ovo, međutim, ne znači ništa drugo nego da su Austrijanci, umesto da isteraju Ruse iz Velike Vlaške, rešili da izbace Turke iz Male Vlaške, sprečavajući tako njihove operacije na obalama Alute. Nije se, očigledno, mogao

izmisliti bolji plan da se izazove vojna pobuna u Turskoj nego što su njeno uklanjanje sa teritorije koju je osvojila turska vojska i okupacija Bugarske od strane anglo-francuskih trupa, koje brižljivo izbegavaju Ruse, a Turke drže u nekoj vrsti opsadnog stanja — kao što se može videti iz zajedničkog proglasa anglo-francuskih komandanata stanovništvu Bugarske, proglasa gotovo doslovno prepisanog od Budberga, Gorčakova i tutti quanti¹. Rekao sam vam već davno da će zapadne sile učiniti jednu uslugu progresu — uslugu revolucionisanja Turske, tog kamena temeljca zastarelog evropskog sistema.

Pored toga što prigovara Turcima zbog namere da okupiraju tursku teritoriju, Austrija zahteva uspostavljanje prava dvojice »gospodara« koji sada borave u Beču, čiji je povratak u Vlašku i Moldaviju, zajedno sa prvim austrijskim trupama, g. von Bruck najavio Porti. Rešid-paša odgovara da će Porta uzeti u razmatranje umesnost uspostavljanja njihovih prava dok g. von Bruck sa svoje strane uporno nastoji na ispunjenju člana III sporazuma koji predviđa vraćanje ranije vlade. Treba podsetiti da sam svojedobno skrenuo pažnju na dvosmisleni redakciju ovog člana. Rešid-paša na to uzvraća da do ovog uspostavljanja prava ne bi moglo doći dok se Porta ne uveri da »gospodari« nisu pogazili svoju dužnost vernih podanika. Porta nema ozbiljnijih zamerki moldavskom knezu Giki, ali je ponašanje Štirbeja, gospodara Vlaške, bilo veoma nedolično, pošto je on najsravnije istupao kao pristalica Rusije, tako da se njegovo isterivanje Porti nametnulo. Gospodin von Bruck je tada apelovao na sultana i ovaj je sazvao vanredni savet, koji je doneo kompromisno rešenje da se oba gospodara vrata na svoje položaje *privremeno*, dok će Porta naimenovati visokog komesara koji će islediti njihovo držanje i onda izreći konačnu odluku. Lako je shvatiti da se knez Gika, kome Rešid-paša tobože nema ništa ozbiljnije da zameri, samo nominalno vraća na vlast, pošto Moldavija ostaje u ruskim rukama. Naprotiv, povratak kneza Štirbeja, koga je sama Porta prognala i žigosala kao ruskog agenta, znači stvarno vraćanje na vlast, s obzirom da su Rusi već evakuisali deo Vlaške, a ostatak će po svoj prilici ubrzo evakuisati.

No delatnost austrijske diplomatije se ne zaustavlja ovde. U jučerašnjem broju lista »The Morning Post« čitamo sledeći telegram iz Beograda od 19. jula:

»Juče je stiglo naređenje iz Carigrada da se smesta obustave svako naoružavanje i sve vojne vežbe. Saznaje se iz pouzdanih izvora da postoji još jedno naređenje o razoružanju. Ova vest je odmah predata knezu Aleksandru.«

Prema tome, ovo je odgovor Porte na srpski protest protiv austrijske okupacije. Tako je bedna turska vlada istovremeno sprečena da se suprotstavi svom otvorenom neprijatelju i naterana na neprijateljske i uzurpatorske postupke protiv sopstvenih lojalnih potčinjenih

¹ njima sličnih

oblasti. Ugovorom od 14. juna ona je raskinula sporazume sa Kneževinama, a naredenjem o razoružanju ona gazi osnovne zakone Srbije. Istim političkim potezom turska armija se gura u stanje nemira, a Srbija i Kneževine se teraju u naručje Rusije. Ispostavlja se da su austrijski pozivi na evakuaciju Kneževina zabrana Turcima da uđu u njih, a razmetljivo naoružavanje Austrije — razoružanje Srbije.

S obzirom na sve to glupa Austrija, obično oruđe u rukama cara i njegovih engleskih saučesnika, samo priprema elemente opšte revolucije, čija će prva žrtva biti ona sama i zbog čijeg izbijanja niko ne može žaliti sem utopijskih reakcionara poput Davida Urquharta.

Već ste obavješteni o počecima pokreta u Italiji. Novine pišu o nemirima u Đenovi, Modeni, Parmi itd. Ali, po mom mišljenju, scene koje su se odigrale u Ferari podsećaju nas više nego sve ostalo na opšti ustanak od 1848. godine.

Da sam od samog početka ispravno okarakterisao patriotski dobrovoljni zajam nadmene i bankrotske austrijske vlade, videćete iz nedavnog proglasa viteza Burgera vernim podanicima Lombardije. On ih obavještava da će udeo dobrovoljnog zajma koji teritorija Lombardije mora da plati iznositi 40 000 000 forinti, što odgovara svoti od 104 400 000 franaka, a kad se ovaj iznos podeli na stanovništvo, na svakog stanovnika otpada po 40 franaka.

«Ovaj dobrovoljni zajam», piše list «L'Unione», «pretvara se u džinovsku konfiskaciju — svakoj pokrajini, svakoj opštini, svakom pojedincu je određen udeo koji moraju da plate dobrovoljno.»

Da ne bi ostalo nikakve sumnje u pogledu istinskog značenja ovog dobrovoljnog zajma, proglas viteza Burgera se završava sledećim rečima:

«Mora biti više nego jasno da će se u slučaju neuspeha dobrovoljnog zajma naplaćivati vanredna i prinudna kontribucija od raznih vrsta dohotka od zemlje, kapitala, trgovine i industrije u najpogodnijim razmerama.»

Na sednici Donjeg doma u ponedeljak, prvi put u analima parlamenta, lord predsednik Tajnog saveta i lider Donjeg doma¹ ustao je pod izgovorom da hoće podrobno da izloži vladine namere, a šest časova docnije sa istog mesta sve je potpuno oporekao. U 7 časova uveče, po njegovim rečima, Sevastopolj je bio bombardovan, razoružan, razoren i otrgnut od Rusije. U 1 čas i 15 minuta posle ponoći ruska flota kod Sevastopolja je smanjena za jedan ili dva linijska broda, a «sadašnji rang i položaj Rusije ni u kom slučaju nisu narušeni». Čitavih šest časova je mali Johnny² galamio, kočoperio se, razmetao, hvalisao, praskao, pretio, kliktao, čestitao i preuveličavao stvari članovima svog Donjeg doma; čitavih šest časova on je držao parlament u stanju naslađivanja «obećanim zlatnim brdima», kad je samo jedna žaoka

¹ John Russell — ² John Russell

Disraelijevog jezika bila dovoljna da mehur prsne, i lažni lav se našao prinuđen da preko ramena prebaci svoju uobičajenu teleću kožu. Bio je to »dan poniženja« za vladu, ali ona je progurala svoja tri miliona funti sterlinga.

Na sednici od utorka vođena je debata o predlogu lorda Stuarda o neodlaganju zasedanja parlamenta. Već je bio izglasan novac za zemlju; nije preostalo ništa drugo nego da se izglasa poverenje vladi. Pošto su uvaženi članovi sve ovo shvatili, sednici Donjeg doma je prisustvovao samo mali broj poslanika, debata je tekla dosadno, vlada se držala izazovnije nego ikad, a predlog Dudleya je odbačen jednoglasno. Vladi je pošlo za rukom da svoju sopstvenu sramotu pretvori u pobedu nad članovima Donjeg doma. Bio je to »dan poniženja« za parlament. Ipak je sednica postala značajna zbog odbrane rata koju je izneo g. Herbert, britanski ministar vojni i šurak Voroncova, zbog nesmotrenosti Berkleya, lorda Admiraliteta, i zbog nadmenih izjava malog Johnnyja o stanju u samoj engleskoj vladi.

U odgovor na žalbe o lošoj organizaciji intendature, g. Herbert, sitnoglavi bivši »mladi torijevac«, upustio se nadugačko i naširoko u veličanje glavnog intendanta Fildera, koji je svakako bio najpogodniji čovek za tu dužnost, jer je pre pedesetak godina uživao poverenje »gvozdenog vojvode«¹ i zauzimao visoke položaje pod njim. Neprijatnim vestima novinskih dopisnika on je suprotstavio lakirane izveštaje »najboljih armijskih blagajnika« i obavezne komplimente nekih francuskih oficira. Nije rekao ni reči da je vojska bez ikakvih transportnih sredstava, pošto ne raspolaže ni mazgama ni konjima za prevoz prtljaga i vode neophodne za vojsku u maršu iz Varne i Devnje prema Dunavu, kao i drugih stvari preko potrebnih u jednom pohodu. Nije rekao ni reči da armiji nedostaju sredstva da se snabdeva namirnicama. Nije osporio činjenicu da je intendatura naimenovana tek posle upućivanja nekoliko divizija i dolaska flota u Carigrad. Nije se usudio da protivreći tvrđenju da je lord Raglan lično izjavio da su njegove trupe bile stationirane na jednom mestu gotovo dva meseca i da nisu mogle da idu napred samo zbog lošeg poslovanja intendature, iako su se nalazile gotovo na dometu topova poluizgladnelog neprijatelja.

Na sličan način se dovtljivi šurak kneza Voroncova rešio žalbi u vezi s artiljerijom. Utrošio je mnogo vremena na odgovor povodom zamerke koju nije učinio niko drugi do on sam, naime: da je armija u Turskoj imala samo šestofuntovnjake, dok je uporno prelazio ćutke preko činjenice što u armiji nema opsadnih topova, što za podršku pešadije gotovo nema konjice, najnužnijeg roda vojske za operacije u ravninama Vlaške, i što 40 000 vojnika u Varni nema ni 40 topova da suprotstavi Rusima, kod kojih svaki korpus od 40 000 ljudi raspolaže sa 120 topova.

¹ Wellingtona

Na napade zbog vladinog nehata u snabdevanju armije neophodnim pomoćnim oruđima, šurak Voroncova je odgovorio srditom odbranom vojnih komandanata, koje uopšte ne treba kriviti.

Što se tiče nesrećnih slučajeva i britanskog monopola na nesrećne slučajeve, od kojih se nijedan nije dogodio francuskoj ekspediciji, uvaženi g. Herbert je odgovorio, prvo, da je stvarno jedan brod kojim je plovio deo 6. dragonskog puka nastradao u požaru, ali da se komandant, »plemeniti stari mornar suočio sa najstrašnijom smrću kojoj se čovek može izložiti i odbio da na molbu svoje posade napusti brod, sve dok, avaj, nije bilo suviše dockan, te je poginuo na svojoj dužnosti«. Maloumni članovi Donjeg doma pozdravili su klicanjem ovaj besmisleni odgovor. Što se tiče gubitka »Tigra«⁽¹⁸²⁾, izjavio je da to spada u poglavlje nesrećnih slučajeva. A u pogledu »tužnog događaja u Baltičkom moru — pa, on samo dokazuje ludu hrabrost naših mornara«.

Sitnoglavi čovek je zatim pristupio odgovoru na pitanje da li su »naša flota i armija postigle kakve praktične rezultate?« i stao se hvalisati »potpunom, uspešnom i nesavladljivom blokadom ruskih luka«. Ta blokada je toliko uspešna da je, na primer, osam ruskih ratnih brodova stiglo u Odesu iz Sevastopolja, uprkos svim bombardovanjima, borbama i preprekama. Ona je tako uspešna da Rusija nastavlja trgovinu na Baltičkom moru u tolikoj meri da se ruska roba prodaje u Londonu po ceni samo neznatno višoj od one po kojoj se prodavala pre rata; da se u Odesi trgovina vodi isto onako kao i prošle godine, i da je čak nominalnu blokadu Crnog i Belog mora Bonaparta nametnuo Englezima tek pre nekoliko dana.

Ali engleska vlada je učinila više, uzvikuje plemeniti mladi čovek po imenu Herbert. Zar ona nije lišila Rusiju sposobnosti da prevozi pojačanja Crnim morem i zar joj nije odsekla svaki pristup moru? Zaboravio je da je četiri meseca engleska vlada ostavila Ruse da gospodare Dunavom, da im je dopustila da samo sa 15 000 vojnika zaposednu evropske žitnice — Moldaviju i Vlašku, da je dozvolila da joj tako reći ispred nosa preuzmu bogata stada Dobrudže i da je sprečila tursku flotu da uništi rusku eskadru kod Sinope.

Englezi su imali veliki udeo u vojnom uspehu Turaka, jer su im kao rezerva njihove armije omogućili da upotrebe svakog vojnika i svaki top protiv trupa koje su vršile upad. Treba li da ponovim čitaocima da je engleska vlada, dok Rusi nisu bili u stanju da koncentrišu nadmoćnije snage u Kneževinama, zabranila Omer-paši da iskoristi svoju brojnu nadmoćnost i plodove svojih prvih pobjeda?

Da li su engleske trupe učinile još nešto?

«Koliko je funti sterlinga potrošila Rusija na podizanje linije utvrđenja duž čerkeske obale? U toku jedne kratke kampanje sva ova utvrđena mesta, koja su kao lanci okivali Čerkesku, pala su, sem jednog izuzetka, u ruke Engleza ili njihovih saveznika.»

Voroncove! Voroncove! Zar si zaboravio da si, kad ti je u po-

četku sesije savetovano da zauzmeš ova utvrđenja, odbio da to učiniš, omogućujući tako Rusima da svoje garnizone povuku u Sevastopolj? Zauzeo si samo ona utvrđenja koja su Rusi hteli da napuste, a onaj jedini »izuzetak«, koji nisi ni razorio ni osvojio ni napao, upravo je jedino utvrđenje koje vredi zauzeti, jedino za koje Rusi smatraju da ga vredi držati i preko koga si jedino mogao uspostaviti vezu sa Čerkezima — Anapa.

Gospodin Herbert je dostigao vrhunac u svom bljutavom pristrasnom govoru, kad je tvrdio da je u slavnoj odbrani Silistrije, koju Engleska nije podržala niti dozvolila Omer-paši da je podrži, Engleska imala udela — zbog jednog poginulog mladog čoveka, jednog kapetana, po imenu Butler. Poručnik Nasmyth, koji je ostao u životu, nije, razume se, ni pomenut. Moram napomenuti da je kapetan Butler otišao u Silistriju tek pošto je vlada odbila da ga pošalje tamo, i utoliko više maršal Herbert ima osnova da zahteva priznanje za njegovu držanje. Što se tiče poručnika Nasmytha, on pripada onoj vrsti ljudi kojima je uskoro predstojalo da budu isključeni iz britanskog logora, i on je otišao u Silistriju u svojstvu novinskog dopisnika.

Pošto je lord Dudley Stuart napao vladu što nije nabavila parobrode sa gazom od samo tri stope i snabdevene jednim teškim topom ili dvama, admiral Berkeley — koji je govorio posle generala Herberta — zamolio je plemenitog lorda »da nauči inspektora brodogradnje kako da izgradi takve brodove«. Ovo je bio odgovor odvažnog generala vigovca na pitanje kako bi admiralitet mogao da opremi flotu za Baltičko more ne pripremvši veći broj topovnjača. Hrabri Berkeley i njegov učeni inspektor brodogradnje bolje bi uradili da se obrate za instrukcije švedskom i ruskom admiralitetu nego jadnom i ismejanom Dudleyu Stuartu.

Više se nećemo zadržavati na odbrani britanskog vođenja rata kako su je izložili elegantni Herbert i hrabri Berkeley, već ćemo preći na nesmotrena otkrića tog istog Berkeleya. Prethodne večeri je mali Johnny probušio sevastopoljski mehur od sapuna; večeras je dejstvom Berkeleya pukao kronštatski mehur. Pošto će u Kneževinama svu borbu voditi isključivo Austrijanci, ne ostaje nikakvo polje aktivnosti »za najsilnije armije i flote sa parobrodima na vijak, topovima tipa Paixhans i drugim ogromnim razornim snagama koje je ikad pripremila i poslala neka zemlja«. Iz pisma viteškog komandanta Baltičke flote viteški Berkeley navodi sledeće:

»Nije bilo u mojoj moći da preduzmem ma šta s ovom moćnom flotom; jer bi napad na Kronštat ili na Sveaborg značio sigurno uništenje.«

Ovo nije sve. Hrabri Berkeley, likujući zbog onog što najmoćnija flota nije mogla da učini, nastavlja naklapanje:

»Admiral Chads, od koga niko ne vlada većim naučnim znanjima, pisao je takođe sledeće: „Posle dvodnevog osmatranja sa svetionika i detaljnog pregleda

utvrđenja i brodova, došao sam do zaključka da su utvrđenja suviše jaka za brodsku artiljeriju. To su velike mase granita. O napadu na brodove tamo gde oni sada stoje ne treba ni misliti»¹.

U pogledu Napiera hrabri Berkeley zaključuje rečima:

»Nikada nijednom britanskom oficiru nije bila data potpunija *carte blanche* da preduzima što nalazi za shodno. Daleko od toga da mu je vlada vezivala ruke, ona mu je, naprotiv, u svakom pogledu pružala ohrabrenje da napreduje — iz Bomarsunda u Kronštat i iz Kronštata u Bomarsund.

Na primedbu g. Hildyarda, jednog torijevca, da »u čitavom svom životu nije nikad čuo tako nesmotreno pričanje«, da je Berkeley govorio kao običan agent Rusije i da su sva hvalisanja o Kronštatu ipak naišla na njegovo prećutno odobravanje, hrabri Berkeley je donekle povukao svoje nesmotrene reči izjavivši da je Napier imao u vidu samo svoj sadašnji položaj, kad raspolaže jedino brodovima i ne uživa nikakvu podršku suvozemnih snaga. Da se na Baltiku ništa ne može učiniti bez kopnenih snaga i bez saveza sa Švedskom, ponavljao sam vam čitavo vreme otkako je Napier napustio engleske obale, a moje mišljenje deli svaki vojni poznavalac.

Sada prelazim na poslednju tačku ove nezaboravne debate, na nadmene izjave lorda Johna Russella. Pošto je dobio nalog na 3 000 000 funti sterlinga, bio je isto onako bestidan kao što je bio stidljiv dvadeset časova ranije kad se trzao na žaoke Disraelijevog sarkazma. »On svakako nije smatrao za potrebno da se upušta u dalje razjašnjenje izjave koju je sinoć dao.« Što se tiče »mučnih razmimoilaženja« koja neki pokušavaju da stvore između Aberdeena i njegovih kolega, on će im reći da su

»u pogledu opštih ratnih mera ove mere korak po korak razmatrali oni savetnici Njenog Veličanstva koji se obično nazivaju vladom, i za usvojene odluke sve kolege lorda Aberdeena podjednako su odgovorne parlamentu i zemlji kao i taj plemeniti lord«.

U stvari, on se usudio — ali ne izlažući se nikakvoj opasnosti — da kaže Donjem domu:

»Ako smo dostojni ministri krune, imamo pravo da sazivamo ili ne sazivamo parlament; ako pak nismo dostojni tog prava, onda više nismo dostojni da budemo ministri krune.«

Pošto sam prisustvovao ovim sednicama britanskog parlamenta od ponedeljka i utorka, priznajem da sam pogrešio kad sam 1848. godine u listu »Neue Rheinische Zeitung«^[183] žigosao berlinsku i frankfurtsku skupštinu kao najbednije moguće izraze parlamentarnog života.

¹ neograničena punomoć

Za vaše čitaoce će biti zabavno da sa izjavama Voroncovljevog britanskog šuraka, sa optužnim hvalisanjem jednog Russella i sa bučnim uvodnicima lista »The Times« uporede sledeće odlomke iz poslednjeg dopisa od 13. jula dopisnika lista »The Times« iz britanskog logora blizu Varne:

»Sincć je vladalo opšte uverenje da će mir biti uskoro objavljen, pošto je javljeno da je austrijski poslanik večerao sa generalom Brownom, a ovaj poslanik se nalazi na putu iz Šumle, gde je vodio duge razgovore s Omer-pašom, u Varni, gde treba da se savetuje sa lordom Raglanom i maršalom Saint-Arnaud-om. Javljeno je da je vojvoda od Kembridža rekao da će se konjica vratiti kući do novembra, a pešadija do maja. Svakako se ne može tvrditi da smo mi u ratnom stanju, ili da su savezničke armije uzele ulogu zaračene strane, ili, pak, da su prividno vršile vojne akcije otkako su se iskrcale u Turskoj. Naše parade, smotre, strojeva obuka i inspekcije tako su bezopasne, tako bezazlene, kao da se odvijaju u Satoriju ili Čobhemu, a celokupne naše kopnene operacije se ograničavaju, prvo, na jednu izviđačku ekskurziju lorda Cardigana; drugo, na slanje nekoliko inženjerskih oficira i vojnika u Silistriju i Ruščuk; treće, na marš malog broja francuskih pontoniraca u istom pravcu; i četvrto, na upućivanje još jedne čete inženjeraca i 150 mornara u Ruščuk da grade most od obale do ostrva i odatle do druge obale.«

U Engleskoj ne postoji Bastilja, ali postoje duševne bolnice, u koje se naprosto pomoću lettre de cachet¹ može zatvoriti svaka osoba koja se zameri dvoru ili ona koja smeta sređivanju nekih porodičnih poslova. U debati od srede o slučaju dr Peithmanna ovo je potpuno dokazao g. Otway uz podršku g. Henleya. Bilo je potrebno samo nekoliko reči lorda Palmerstona, toga civis Romanus⁽¹⁸⁴⁾ i poznatog zaštitnika »prava i povlastica britanskog podanika« — i to pitanje se zataškalo. Palmerston nije uopšte tvrdio da je Peithmann stvarno umobolan, nego samo da »izgleda da uobražava da ima prava na nekakav zahtev vladi« i da namerava da taj zahtev postavi na vrlo neugodan način kraljici, ili, tačnije, onoj anonimnoj ličnosti koja se zove princ Albert. Koburzi su svuda; upravo u ovom trenutku oni pretenduju da prisvoje špansku naciju.

»To je«, piše vladin »The Globe«, »pitanje o pravima lekara i pravima kraljice i verujemo da nema čoveka u parlamentu i van njega koji se može kolebati u odmećavanju ovih prava.«

Nije onda nikakvo čudo što su *Čovekova prava* Thomasa Payne-a javno spaljena u ovoj slobodnoj i blagoslovenoj zemlji.

Još jedna mala parlamentarna komedija odigrala se iste srede uveče. Na sednici od prošlog petka g. Butt je predložio donošenje rezolucije o zabrani britanskim podanicima, pod pretnjom izvesnih kazni, da trguju obeznicama ruske vlade; ovaj zakonski predlog odnosio se samo na zajmove ruske vlade zaključene za vreme sadaš-

¹ tajne naredbe za pritvor

njeg rata. Britanska vlada nije predložila taj zakon, ali se jedva mogla usuditi da mu se usprotivi, pošto je Bonaparta već objavio lažno saopštenje u listu »Le Moniteur« da britanska vlada deli njegovo mišljenje da je upis ruskog zajma nezakonit. Zato je Palmerston podržao predlog g. Butta, ali se sam suočio sa ne mnogo ljubaznim otporom g. Wilsona, mudrog izdavača časopisa »The Economist« i ministra finansija. I sada, u sredu, taj isti Palmerston koji je branio koalicionu vladu u ponedeljak, koji se uzdržao od govora u utorak i time stvarno obezbedio uspeh koalicije, nije mogao da ne iskoristi ovu priliku da ponovo ne zauzme stav »nezaštićene žene« kabineta. Govorio je tonom i sa pokretima muške Sibile, kao da ga je potpuno savladao spontani izliv njegovih rodoljubivih osećanja, koja je on, jadnik, bio prinuđen da uguši dve prethodne večeri, sputan gvozdenim jarmom zvaničnog položaja. Izmamio je neizbežno odobravanje te uvažene i zavedene gospode kad je izjavio:

«Ovaj zakonski predlog jednostavno potvrđuje načelo da britanski podanici ne treba da snabdevaju Ruse sredstvima za vođenje rata. Argumenti koje je izneo ministar finansija išli su na to da dokažu da treba da ukinemo zakone o veleizdaji. Takvi argumenti su čista besmislica.»

Obratite pažnju na to da je ovo onaj isti čovek koji je u toku dva-deset četiri godine nametao Engleskoj rusko-holandski zajam, a on je u ovom trenutku najuticajni član vlade koja i dalje isplaćuje kapital i interes tog zajma, snabdevajući tako Rusiju »sredstvima za vođenje rata«.

Prvi put objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«,
br. 4152 od 9. avgusta 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx — Friedrich Engels

Dosadni rat

Prošlo je gotovo dvanaest meseci otkako je jedan mali turski odred od dva bataljona uspeo da se prebaci preko Dunava kod Turtukaja, prema Oltenici, da se tamo utvrdi i odbije napad Rusa u jednom kratkotrajnom ali veoma žestokom okršaju koji je nazvan bitkom kod Oltenice pošto je to bio prvi sudar u ovom ratu. Tu su se Turci sami oduprli Rusima, jer iza njih nije bilo rezervi britanskih i francuskih trupa, a ni od savezničkih flota nisu mogli očekivati nikakvu pomoć. Pa ipak, oni su se na vlaškoj strani reke kod Oltenice održali dve nedelje, a kod Kalafata preko cele zime.

Posle toga, Engleska i Francuska objavile su rat Rusiji; izvođeni su razni poduhvati, doduše sumnjive prirode. Crnomorska i baltička flota i anglo-francuska vojska od skoro 100 000 ljudi pohitala su da pomognu Turcima ili da u njihovu korist vrše diverzije. A jedini rezultat svega toga sastoji se samo u ponavljanju olteničke akcije u većim razmerama, ali sa znatno manjim uspesima nego prošle godine.

Rusi su opsedali Silistriju. Oni su pri tome dejstvovali glupo, ali hrabro. Iz dana u dan i iz noći u noć trpeli su poraze, ali ne zato što je neprijatelj bio superiorniji u pogledu znanja, niti zbog prisustva dva britanska oficira — kapetana Butlera i poručnika Nasmytha — koji su, po rečima lista »The Times«, spasli Silistriju. Oni su bili poraženi zbog neznanja Turaka, neznanja koje je išlo dotle da nisu shvatali kada se neki for ili bedem više ne mogu braniti nego su uporno držali svaku stopu zemlje i svaki krčićnjak koji je neprijatelj težio da zauzme. Pored toga, oni su bili poraženi zbog tuposti svojih sopstvenih generala, zbog groznice i kolere, i, najzad, zbog pritiska koji je na njihov moral vršilo prisustvo savezničke vojske koja im je ugrožavala levo i austrijske vojske koja im je ugrožavala desno krilo.

Kad je rat počeo, tvrdili smo da ruska vojska nije nikad uspevala da izvrši pravilnu opsadu, a rdavo vođene operacije kod Silistrije pokazuju da Rusi od tada još ništa nisu naučili. Dakle, oni su bili poraženi; oni su se morali povući na najsramniji način koji se može

zamisliti; oni su usred najlepšeg doba godine morali napustiti opsadu jedne nekompletne tvrđave, iako njenoj posadi nikakve trupe nisu dolazile u pomoć. Tako nešto dešava se samo jednom u sto godina, i, bez obzira na to šta će Rusi pokušati na jesen, oni su ovu kampanju izgubili, sramno izgubili.

A sad pogledajmo drugu stranu medalje. Silistrija je slobodna. Rusi se povlače na levu obalu Dunava. Oni se čak pripremaju za evakuaciju Dobrudže i postepeno je vrše. Hiršova i Mačin su napušteni. Izgleda da će Seret biti odbrambena linija koju su Rusi izabrali za zaštitu sopstvene, a ne osvojene teritorije. Omer-paša, stari lukavi Hrvat, koji zna da drži jezik za zubima ili da laže kao i svaki drugi »pri vršenju svoje dužnosti«, u isto vreme šalje jedan korpus u Dobrudžu, a drugi u Ruščuk, tako da jednovremeno napadnu oba ruska krila. Istina, u to vreme je postojala mogućnost za izvođenje daleko boljih manevara, ali izgleda da siromah stari Omer bolje poznaje i Turke i saveznike nego što ih mi poznajemo. S vojničkog gledišta bilo bi najcelishodnije da se preko Dobrudže ili Kalarašija izvrši udar na neprijateljske komunikacije. Ali, posle svega što smo videli, ne možemo kriviti Omer-pašu što je propustio dobru priliku. Znamo da je njegova vojska veoma rđavo snabdevena — nije snabdevena gotovo ničim — i da zbog toga ne može vršiti brze pokrete koji bi je udaljili od njenih baza ili doveli na nove operacijske linije. Takvi pokreti, presudni po svojim posledicama kad se preduzimaju dovoljnim snagama, nedostižni su za vojsku koja živi od danas do sutra i koja mora da prolazi kroz neplodne krajeve. Znamo da je Omer-paša odlazio u Varnu i preklinjao za pomoć savezničke komandante, koji su u to doba imali 75 000 odličnih boraca na četiri dana marša od Dunava. Ali ni Saint-Arnaud ni Raglan nisu ni pomišljali da pođu tamo gde bi se mogli sukobiti sa neprijateljem. Zato Omer nije mogao učiniti ništa više od onoga što je učinio. On je uputio 25 000 vojnika u Dobrudžu, a sa ostatkom snaga krenuo ka Ruščuku. Tu su se njegove trupe prebacivale sa ostrva na ostrvo dok nisu prešle Dunav, a zatim iznenadnim maršem ulevo zauzele Đurđevo iz pozadine i prinudile Ruse da ga napuste. Sledećeg dana Rusi su se povukli na neke visove severno od Đurđeva, gde su ih Turci napali. Nastala je krvava bitka koja je značajna po tome što se veliki broj engleskih oficira sa izvanrednim uspehom takmičio za čast da prvi pogine. Svaki od njih je dobio svoj metak, ali bez ikakve koristi za bilo koga, jer bi zaista bilo nerazumno i pomisliti da bi prizor ubijenog britanskog oficira mogao nadahnuti turskog vojnika da postane nepobediv. Međutim, pošto su na tome mestu imali samo predstražu—jednu brigadu, i to kolivanski i tomski puk — Rusi su bili potučeni, a Turci su se učvrstili na vlaškoj obali Dunava. Oni su odmah pristupili utvrđivanju mesta, a kako su se među njima nalazili britanski inženjerci i kako su i sami dobro radili kao kod Kalafata, oni bi nesumnjivo izgradili jake položaje. Ali, njima je bilo dozvoljeno da idu samo dotle, a nikako dalje.

Austrijski car, koji je već osam meseci uporno pokušavao da igra ulogu neutralca, odjednom se umešao. Pošto su mu Kneževine bile obecale da hrane njegove trupe, on je hteo da ih ima. Šta će tamo Turci? Neka se vrate u Bugarsku. I tako stiže naređenje iz Istambula da se turske trupe povuku s leve obale Dunava i da se »sav taj komad zemlje« prepusti na milost i nemilost austrijskim vojnicima. Diplomacija je iznad strategije. Bez obzira na posledice, Austrijanci hoće da osiguraju svoje granice zauzimanjem nekoliko koraka zemljišta s druge strane granica; a ovom važnom cilju žrtvuju se čak i potrebe rata. Osim toga, zar Omer-paša nije austrijski dezertjer? A Austrija nikad ništa ne zaboravlja. Ona je prekinula njegovu sjajnu karijeru u Crnoj Gori, a sad opet ponavlja isti postupak kako bi renegat osetio da još nije razrešen zakletve prema svome zakonitom suverenu.

Bilo bi sasvim beskorisno ulaziti u vojne pojedinosti u sadašnjoj etapi rata. Akcije su od malog taktičkog interesa, pošto se svode na obične, neposredne frontalne napade. Pokreti trupa jedne i druge strane upravljali su se više prema diplomatskim nego prema stratejskim pobudama. Najverovatnije je da će se kampanja završiti bez nekog većeg poduhvata, jer na Dunavu nisu izvršene nikakve pripreme za veliku ofanzivu, a što se tiče zauzimanja Sevastopolja, o kome toliko slušamo, verovatno je da će se s početkom te akcije odugovlačiti dok vreme ne odmakne toliko da će se ona morati odložiti za iduću godinu.

Izgedalo bi da će svako u Evropi, pa bio on i najkonzervativnijih shvatanja, morati da ih izgubi kad pogleda ovo večito istočno pitanje. Tu je čitava Evropa, nesposobna i osuđena zbog nesposobnosti da u toku poslednjih šezdeset godina rešava ovaj sitni mali spor. Tu su Francuska, Engleska i Rusija, koje stvarno podoše u rat. Ratuju već šest meseci, a između njih još nije došlo do sudara, izuzev greškom ili u beznačajnom obimu. Tu su u Varni 80 000 ili 90 000 engleskih i francuskih vojnika pod komandom bivšeg vojnog sekretara starog Wellingtona¹ i maršala Francuske² (koji je, doduše, izveo najveće podvige u londonskim zalagaonicama) — tu su, eto, Francuzi koji ništa ne rade, a Englezi im u tome pomažu koliko god mogu; a pošto bi se moglo pomisliti da takav posao nije potpuno častan, flote su doplovile na prilaze Balčika da pogledaju te dve vojske i da vide koja od njih ume dostojanstvenije da uživa u dulce far niente³. Pa ipak, iako saveznici dosad nisu ništa drugo radili već samo trošili zalihe na koje je računala turska vojska, besposličeci u Varni iz dana u dan u toku poslednja dva meseca, oni još nisu dobro pripremljeni za svoje zadatke. Oni bi otprilike sredinom maja iduće godine mogli osloboditi Silistriju od opsade ako bi to bilo potrebno. Trupe koje su osvojile Alžir i izučile teoriju i praksu rata na jednom od najtežih postojećih ratišta¹⁸⁵, vojnici koji su se borili protiv sika na pešćanima

¹ Raglana — ² Saint-Arnaud-a — ³ blaženom neradu

obalama Inda i protiv Kafra u trnovitom šipražju Južne Afrike⁽¹⁸⁶⁾, u zemljama daleko divljijim od Bugarske — sada su bespomoćni i beskorisni i ni za šta upotrebljivi u zemlji koja čak izvozi žito!

Ali ako se svojim delima ne mogu pohvaliti saveznicima, isto to važi i za Ruse. Rusi su imali dovoljno vremena da se pripreme. Oni su i učinili sve što su mogli, jer su još od samog početka znali na kakav će otpor naići. Pa ipak, šta su bili kadri da učine? Ništa. Od Turaka nisu mogli zauzeti ni pedalj sporne teritorije, nisu mogli zauzeti ni Kalafat; Turke nisu mogli tući ni u jednom okršaju. A ipak, to su oni isti Rusi koji su pod Minihom i Suvorovom osvojili obale Crnog mora od Dona do Dnjestra. Ali Šilder nije Minih, niti je Paskevič Suvorov. I mada je ruski vojnik u stanju da izdrži batinanje više nego bilo koji drugi, on ipak, kao i svi ostali vojnici, gubi svoju čvrstinu kad dođe do neprekidnog odstupanja.

Činjenica je da konzervativna Evropa — Evropa »reda, svojine, porodice i religije« — Evropa monarha, feudalnih gospodara i novčanih magnata, bez obzira kako su oni razvrstani u raznim zemljama — još jedanput pokazuje svoju krajnju nemoć. Evropa može biti trula, ali je trebalo da rat razmrda zdrave elemente; trebalo je da rat probudi latentne snage, a sigurno je da bi se među 250 miliona ljudi našlo toliko odvažnosti da se bar povede pristojna borba u kojoj bi obe strane izvojevale izvesnu čast, jer se snaga i duh mogu steći čak i na bojištu. Ali ne. Ne samo da ni buržoaska Engleska, ni Bonapartina Francuska nisu sposobne da povedu pristojan, srčan i čvrsto vođen rat, nego čak ni Rusija, kao evropska zemlja koja je najmanje zaražena verolomnom i istrošenom civilizacijom, nije u stanju da dá nešto slično. Turci su obučeni za iznenadne ofanzivne akcije i uporan otpor u odbrani, ali izgleda da nisu stvoreni za velike kombinovane manevre jakim snagama. Na taj način, sve se svodi na izvestan stepen nemoći i na uzajamno priznanje slabosti, a izgleda da nijedna strana ne očekuje od druge ništa drugo. Sa vladama kakve su danas, ovaj istočni rat može trajati i trideset godina, a da ipak ne dođe ni do kakvog rešenja.

Ali dok se nesposobnost zvaničnih krugova na taj način manifestuje u čitavoj Evropi, na jugozapadnom uglu toga kontinenta izbija pokret koji odmah pokazuje da postoje i druge snage, aktivnije od zvaničnih. Kakav god bio stvarni karakter i krajnji ishod španskog ustanka, može se u najmanju ruku tvrditi da on stoji u istom odnosu prema budućoj revoluciji kao što su švajcarski i italijanski pokret od 1847. stajali prema revoluciji od 1848. godine. U tom ustanku se vide dve krupne činjenice: prvo, vojni krugovi — stvarni gospodari Kontinenta od 1849. godine — međusobno su se pecepali i odrekli se svog poziva čuvara poretka, da bi u opoziciji prema vladi sprovodili u život svoje mišljenje. Njihova disciplina ih je naučila da budu svesni svoje moći, a ta moć je olabavila njihovu disciplinu. Drugo, mi smo već imali priliku da vidimo uspešne borbe na barikadama. Barikade su se pokazivale beskorisne gde god su bile podizane, počev

od juna 1848^[187], pa sve dosada. Izgledalo je da barikade kao sredstvo za otpor naroda velikih gradova protiv vojske nisu imale nikakvog dejstva. Ali, sada je to predubedenje otpalo. Opet smo videli pobedonosne, neosvojive barikade. Čini su skinute. Nova revolucionarna era je postala mogućna, a značajno je i to da su se trupe zvanične Evrope pokazale kao neupotrebljive u ovom ratu i da su u isto vreme pretrpele poraz u sukobu sa ustanicima grada.

Naslov originala:

That Bore of a War

Napisano 29. jula — 1. avgusta 1854.

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»,

br. 4159 od 17. avgusta 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Espartero

Jedna od osobenosti revolucija je to što narod, baš onda kad izgleda da je započeo nešto veliko i da stoji na pragu novog doba, dopušta da njim ovladaju iluzije prošlosti i predaje svu skupo stečenu vlast i uticaj u ruke ljudi koji predstavljaju, ili se misli da predstavljaju, narodni pokret minulog doba. Espartero je jedan od takvih ljudi tradicije, koga je narod navikao da uzima na grbaču u trenucima društvenih kriza i koga se posle teško oslobađao, kao što je Sindbadu Moreplovcu bilo teško da se oslobodi zlog starca koji mu je jogunasto obavijao noge oko vrata. Zapitajte Španca koji pripada takozvanoj progresističkoj školi kakva je politička vrednost Espartera i on će vam odmah odgovoriti:

»Espartero predstavlja jedinstvo velike liberalne stranke; Espartero je popularan zato što potiče iz naroda; njegova popularnost služi isključivo stvari progresista.«

Istina je da je on zanatlijski sin i da je uspeo da se popne do položaja regenta Španije; da je stupio u vojsku kao običan vojnik, a izišao iz nje kao feldmaršal. Ali, ako je on simbol jedinstva velike liberalne stranke, to može da bude samo onaj osrednji stupanj jedinstva na kome se sve krajnosti neutralizuju. A što se tiče popularnosti progresista, nećemo preterati ako kažemo da su je izgubili onog trenutka kad je ona sa cele stranke prenesena na ovu jedinu osobu.

O dvosmislenom i izuzetnom karakteru Esparterove veličine nije nam potreban nikakav drugi dokaz sem činjenice da je niko do sada nije umeo objasniti. Dok njegovi prijatelji pribegavaju uopštenim alegorijama, dotle ga njegovi neprijatelji, aludirajući na neke neobične crte njegovog privatnog života, proglašavaju srećnim kockarom. Dakle, i njegovi prijatelji i neprijatelji podjednako su nemoćni da pronađu logičku vezu između samog čoveka i slave i imena koje je stekao.

Esparterove vojne zasluge su isto toliko sporne koliko su njegovi politički promašaji nesporni. U jednoj obimnoj biografiji koju je izdao senjor de Florez velika se prašina diže oko njegovog ratnog junaštva

i zapovedničkog iskustva koje je pokazao u provincijama Čarkas, La Paz, Arekipa, Potosi i Kočabamba, gde se borio pod komandom generala Morilla, kome je tada bio poveren zadatak da vrati južno-američke države pod vlast španske krune. No opšti utisak koji su njegovi južnoamerički podvizi ostavili na lako uzbudljive duhove njegovih zemljaka dovoljno je okarakterisan činjenicom što je prozvan vođom ajakučizma, a njegove pristalice ajakučosima, što je aluzija na nesrećnu bitku kod Ajakuča¹⁸⁸, u kojoj je Španija definitivno izgubila Peru i Južnu Ameriku. On je, u svakom slučaju, veoma neobičan heroj, čije se istorijsko krštenje obavilo u jednom porazu umesto u pobedi. U sedmogodišnjem ratu protiv karlista nijednom se nije odlikovao onako smelim potezima kakvim se njegov suparnik Narváez rano proćuo kao vojnik gvozdених živaca. On, bez sumnje, poseduje dar da do maksimuma iskoristi male uspehe, i dok je čista slučajnost što mu je Maroto izdao poslednje snage pretendenta, Cabrerov ustanak 1840. bio je samo posmrtni pokušaj da se galvanizuju¹⁸⁹ suve kosti karlizma. Senjor Marliani lično, jedan od Esparterovih obožavalaca i istoričar savremene Španije, ne može da ne prizna da se sedmogodišnji rat može uporediti samo sa borbama između sitne vlastele iz Galije u 10. veku, kad uspeh nije bio rezultat pobeде. Druga je nesreća što izgleda da je od svih Esparterovih podviga u Španiji najdublji utisak na javnost ostavio ako ne baš poraz onda bar veoma čudan čin za heroja slobode. Proslavio se bombardovanjem gradova Barselone i Sevilje. Ako bi ga ikad Španci — kaže jedan pisac¹ — naslikali kao Marsa, onda bi taj bog bio prikazan kao »ovan zidolomac«.

Kad je 1840. godine Christina naterana da se odrekne regentstva i da pobegne iz Španije, Espartero je, protiv želje velikog dela progresista, preuzeo najvišu vlast u granicama parlamentarne vlade. On se okružio nekom vrstom kamarile i izigravao vojnog diktatora, a u stvari se nije uzdigao iznad osrednjosti jednog ustavnog kralja. Njegova milost se protezala više na moderados¹⁹⁰ nego na stare progresiste, koji su, sa malim izuzecima, odstranjeni iz službe. Ne pomirivši se sa svojim neprijateljima, postepeno je otuđivao od sebe svoje prijatelje. Nije imao hrabrosti da raskine okove parlamentarnog režima, a nije umeo ni da ga prihvati, da ga iskoristi i pretvori u oruđe za akciju. Za vreme njegove trogodišnje diktature revolucionarni duh je lomljen korak po korak kroz beskrajne kompromise, a neslaganja u okviru progresističke stranke dostigla su takav stepen da su omogućila moderadosima da se doćepaju isključive vlasti pomoću jednog coup de main². Na taj način Espartero je toliko izgubio autoritet da je njegov ambasador u Parizu kovao protiv njega zaveru sa Christinom i Narváezom; bio je toliko bespomoćan da nije mogao naći načina da se otrese njihovih bednih intriga ili sitnih podvala Louis-Philippe-a.

¹ Hughes — ² puča

U tolikoj meri nije shvatao sopstveni položaj, da je zauzeo nesmotren stav protiv javnog mnjenja kad je ono čekalo samo izgovor da ga uništi.

U maju 1843. godine, pošto je njegova popularnost već odavno izbledela, zadržao je Linage-a, Zurbana i ostale članove svoje vojne kamarile, čije je opozivanje glasno zahtevano; raspustio je Lopezovu vladu koja je imala veliku većinu u skupštini, a tvrdoglavo je odbijao da da amnestiju prognanim moderadosima koju su svi tražili: parlament, narod i sama vojska. U ovom zahtevu je dolazilo do neposrednog izražaja gnušanje javnosti prema njegovoj vladi. Tada je iznenada pravi uragan pronuncijamentosu protiv »tiranina Espartera« uzdrmao poluostrov s kraja na kraj; taj pokret se po brzini kojom se širio može uporediti samo s ovim današnjim. Moderadosi i progresisti su se udružili sa jedinim ciljem — da se reše regenta. Kriza je za njega bila potpuno neočekivana, a zlokobni čas ga je zatekao nesprennog.

Narváez, u pratnji O'Donnella, Conche i Pezuele, iskrcao se sa šakom ljudi u Valensiji. Kod njih se ispoljila brzina akcije, smotrena hrabrost, energična odlučnost. A kod Espartera bespomoćno oklevanje, kobno odlaganje, apatična neodlučnost, nehajna slabost. U vreme kad je Narváez skinuo opsadu Teruela i umarširao u Aragon, Espartero se povukao iz Madrida i proveo čitave sedmice u neobjašnjivoj neaktivnosti u Albaseti. Kad je Narváez pridobio na svoju stranu korpus Seoane i Zurbana kod Torehona i pošao na Madrid, Espartero se najzad ujedinio sa Van-Halenom u beskorisnom i gnusnom bombardovanju Sevilje. Zatim je počeo da beži iz mesta u mesto, a prilikom svakog povlačenja napuštale su ga trupe, dok najzad nije stigao na obalu. Kad se ukrcao na brod u Kadisu — poslednjem gradu gde je još imao pristalica — taj grad ga je ispratio tako što se i on izjasnio protiv njega. Jedan Englez koji je živeo u Španiji u vreme te katastrofe slikovito opisuje opadanje Esparterove veličine:

«Nije to bio trenutni strahoviti slom posle čestite bitke na bojnopolju, već je to bilo lagano osipanje, malo-pomalo, bez ikakve bitke, od Madrida do Ciudad-Reala, od Ciudad-Reala do Albasete, od Albasete do Kordobe, od Kordobe do Sevilje, od Sevilje do mesta Puerto-de-Santa-Maria, a odatle do ogromnog okeana. Padao je sa obožavanja na oduševljavanje njime, sa oduševljavanja na privrženost, sa privrženosti na poštovanje, sa poštovanja na ravnodušnost, sa ravnodušnosti na prezir, sa prezira na mržnju, a sa mržnje je pao u more.»

Kako sad da Espartero opet postane spasilac zemlje i »mač revolucije«, kao što ga nazivaju? To bi bilo potpuno neshvatljivo da nije Španija u toku deset godina reakcije stradala pod nemilosrdnom diktaturom Narváeza i tlačiteljskim jarmom kraljičinih ljubimaca koji su smenili Espartera. Dugi i žestoki periodi reakcije izvanredno su pogodni za uspostavljanje prestiža palih vođa koji su pretrpeli neuspeh u revoluciji. Što je veća moć uobrazilje jednog naroda — a gde je uobrazilja veća nego na jugu Evrope — to je neodoljiviji njegov nagon da licu koje je otelotvorenje despotizma suprotstavi lice koje

otelotvoruje revoluciju. Pošto ne može odmah da stvori takvo lice, narod iskopava mrtvace iz svojih pokreta u prošlosti. Zar nije sam Narváez bio veoma blizu da postane popularan na račun Sartoriusa. Onaj Espartero koji je 29. jula pobedonosno ušao u Madrid nije bio stvarni čovek: on je bio duh, ime, uspomena.

Pravdi za volju treba podsetiti da se Espartero nije nikad izdavao za nešto drugo do za ustavnog monarhistu; a ako je ikad postojala sumnja u to, ona je morala nestati pred oduševljenim prijemom na koji je za vreme svog izgnanstva naišao u zamku Windsor i kod vladajućih klasa Engleske. Kad je stigao u London, cela aristokracija na čelu sa vojvodom od Wellingtona i Palmerstonom pohrlila je u njegovo prebivalište. Aberdeen, u svojstvu ministra spoljnih poslova, poslao mu je pozivnicu da dođe da bude predstavljen kraljici; lordmer i gradski većnici priredili su mu gastronomsku gozbu u lordmerovoj rezidenciji Mansion House; a kad se proćulo da španski Cincinnatus provodi slobodno vreme u uređivanju vrta, nije bilo botaničkog ili povrtarskog ili poljoprivrednog društva koje nije pohitalo da mu ponudi članstvo. Bio je pravi laf te metropole. Pri kraju 1847. godine jedna amnestija je vratila u domovinu sve španske izbeglice, a dekretom kraljice Isabelle Espartero je postavljen za senatora. Međutim, njemu nije bilo dopušteno da napusti Englesku pre nego što je kraljica Victoria pozvala njega i njegovu vojvotkinju za svoju trpezu, dodajući tome izvanrednu počast ponudivši mu da prenoći jednu noć u zamku Windsor. Doduše, verujemo da blesak kojim su okružili njegovu ličnost ima neke veze sa pretpostavkom da je Espartero bio i da je još uvek predstavnik britanskih interesa u Španiji. Isto tako je istina da je manifestacija za Espartera izgledala nekako kao demonstracija protiv Louis-Philippe-a.

Po povratku u Španiju primao je deputaciju za deputacijom, čestitke za čestitkama, a grad Barselona mu je poslao naročitog glasnika da ga izvini zbog rdavog ponašanja u 1843. godini. No da li je iko čuo da se njegovo ime pominje za vreme sudbonosnog perioda od januara 1846. do nedavnih događaja? Da li je on ikad podigao glas za vreme tog grobnog ćutanja ponižene Španije? Da li je zabeležen jedan jedini patriotski čin otpora s njegove strane? On se tiho povlači na svoje imanje u Logronju, gaji kupus i cveće, čekajući svoj čas. Nije prišao ni revoluciji dok revolucija nije prišla njemu. Postupio je bolje nego Muhamed. Čekao je da breg dođe njemu i breg je došao. Ipak treba pomenuti jedan izuzetak. Kad je izbila februarska revolucija koju je pratio opšti potres u Evropi, on je podstakao senjora de Principea i još neke prijatelje da štampaju brošuricu pod naslovom *Espartero, njegova prošlost, njegova sadašnjost, njegova budućnost*, da bi opomenuo Španiju da još uvek ima na svom tlu čoveka prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Pošto se revolucionarni pokret u Francuskoj ubrzo stišao, čovek prošlosti, sadašnjosti i budućnosti pao je još jednom u zaborav.

Espantero se rodio u Granatuli u Lamanči i kao njegov slavni zemljak¹ i on je imao fiksnu ideju — ustav, i svoju Dulcineju del Tobozo — kraljicu Isabellu. Kad se 8. januara 1848. godine vratio u Madrid posle izgnanstva u Engleskoj, primila ga je kraljica, a on se oprostio od nje sledećim rečima:

•Molim Vaše Veličanstvo da me pozovete uvek kad Vam je potrebno oružje da Vas brani ili srce da Vas voli.▪

I sad ga je Njeno Veličanstvo pozvalo i njen se vitez lualica objavio smirujući revolucionarne talase, paralizujući mase varljivim spokojstvom, dopuštajući Christini, San Luisu i ostalima da se kriju u dvorcu, i glasno izražavajući svoju nesalomljivu veru u reči nevine Isabelle.

Poznato je da je ova poverenja veoma dostojna kraljica, čije crte iz godine u godinu pokazuju sve upadljiviju sličnost sa crtama ozloglašenog Fernanda VII, objavila svoje punoletstvo 15. novembra 1843. godine. A 21. novembra iste godine tek je navršila 13 godina. Olozaga, koga je Lopez odredio za njenog staratelja za period od 3 meseca, obrazovao je vladu koja nije bila po volji kamarili i kortesima nedavno izabranim pod utiskom prvog Narváezovog uspeha. On je hteo da raspusti kortese i dobio je kraljevski ukaz sa kraljičinim potpisom koji ga ovlašćuje da to i učini, ali u kome datum obnarodovanja nije upisan. Uveče 28. novembra kraljica je uručila dekret Olozagi. Uveče 29. on je imao još jedan sastanak sa kraljicom, ali tek što je otišao od nje, jedan državni podsekretar je došao njegovoj kući, obavestio ga da je otpušten i zatražio od njega da mu vrati dekret koji je kraljica potpisala na njegovo navaljivanje. Olozaga, advokat po profesiji, bio je i suviše oštroman da bi tako lako upao u zamku. Nije vratio dokument do sutradan, pošto ga je pokazao najmanje stotini poslanika kao dokaz da je kraljičin potpis napisan njenim uobičajenim, normalnim rukopisom. Gonzales Bravo, postavljen za premijera, pozvao je 13. decembra predsednike domova, najviđenije ljude Madrida, Narváeza, markiza de la Santa-Cruz i ostale, kraljici da im ona objavi šta se dogodilo između nje i Olozage 28. novembra uveče. Bezazlena mala kraljica ih je odvela u sobu u kojoj je primila Olozagu i odigrala im, vrlo živo ali prilično prenaglašeno, jednu dramatičnu scenu radi obaveštenja. Tako je Olozaga zaključao vrata, tako šćepao nju za haljinu, tako je naterao da sedne, tako joj je vodio ruku i primorao da potpiše dekret, jednom rečju, tako joj je povredio kraljevsko dostojanstvo. Za vreme ove scene Gonzales Bravo je zapisivao ove izjave, dok su prisutne osobe razgledale navodni dekret na kome je, kažu, potpis bio zamrljan i kao napisan drhtavom rukom. I tako, na osnovu svečane kraljičine izjave, trebalo je da Olozaga bude osuđen zbog laesa majestas², da ga rastrgnu četiri konja ili u najboljem slu-

¹ Don Kihot — ² uvrede veličanstva

čaju da doživotno bude prognan na Filipine. Ali kao što smo videli, on je preduzeo mere predostrožnosti. Usledila je sedamnaestodnevna debata u kortesima koja je izazvala veću senzaciju od one nastale zbog čuvenog suđenja kraljici Carolini u Engleskoj.^[191] Olozagina odbrana u kortesima sadržavala je između ostalog i sledeći pasus:

»Ako nam kažu da se kraljičinoj reči mora verovati bez pogovora, odgovaram, ne! Optužba ili postoji ili ne postoji. Ako postoji, onda je reč kraljičina svedočenje kao i svako drugo, a tom svedočenju ja suprotstavljam svoje.«

Prema oceni kortesa, reč Olozagina je bila ubedljivija nego kraljičina. Posle toga on je pobeo u Portugaliju da bi umakao ubicama poslatim da ga ubiju. To je bio prvi Isabellin entrechat¹ na političkoj pozornici Španije i prvi dokaz njenog poštenja. I to je ta ista mala kraljica čijim rečima, po Esparterovom savetu, narod sada treba da pokloni poverenje i kojoj on, »mač revolucije«, posle jedanaest godina »škole ogovaranja«², nudi »ruku odbrane« i »srce puno ljubavi«.^[192]

Naslov originala:

Espartero

Napisano 4. avgusta 1854.

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«,
br. 4161 od 19. avgusta 1854.

Prevod s engleskog

¹ baletski korak — ² *Škola ogovaranja* — naziv poznate komedije od Sheridanana.

Friedrich Engels

Napad na ruske tvrđave^[193]

Izgleda, najzad, da će saveznici — Francuzi i Englezi — preduzeti stvarni napad na Rusiju. Najisturenija utvrđenja carevine, na Alandskim ostrvima i u Sevastopolju na Crnom moru, biće napadnuta jedno za drugim, ako ne istovremeno. U zapadnoj Evropi zaista kruži glas da je prva od ovih utvrđenih tačaka već zauzeta posle kraćeg bombardovanja, no toj vesti je potrebna potvrda i ona je verovatno preuranjena. Što se tiče napada na Sevastopolj, o tome nemamo nikakvih zvaničnih obaveštenja, ali londonski »The Times« izričito tvrdi da će biti izvršen, i u Londonu većina u to veruje. Do sada je u Varni ukrcano samo nekoliko divizija francuskih i engleskih trupa, i mada se pretpostavlja da one sačinjavaju deo ekspedicije za Krim, moguće je, s druge strane, da su one namenjene za opsadu ruske tvrđave Anape u Aziji. U ovom pogledu će, po svoj prilici, svaka sumnja biti otklonjena dolaskom sledećeg parobroda.

Napad na Bomarsund biće događaj od velikog vojnog interesa. Tada će se prvi put staviti na probu Montalembert-ova podzemna zasvođena gradska utvrđenja. Sudeći po skicama i planovima tog mesta, tamošnje tvrđave, iako u znatno manjoj meri nego tvrđave Helsingfors, Kronštata i Sevastopolja, podjednako su zaštićene od napada sa suva kao i od bombardovanja sa brodova, i sagrađene su isključivo prema Montalembert-ovim načelima. Dugačka tvrđava neprobojna za bombe, sa oko stotinu topova obezbeđenih s boka privremenim zemljanim radovima, sačinjava glavnu odbranu protiv brodova; u zaleđu njome dominiraju i štite je dve velike kule, od kojih je jedna snabdevena sa trideset, a druga sa deset topova. Dok bi glavna tvrđava prvenstveno vodila borbu protiv brodova, napad na kule bi angažovao kopnene snage. Prema našim poslednjim izveštajima, garnizon Bomarsunda je mnogo slabiji nego što smo pretpostavljali; on se sastoji od nešto malo više od tri hiljade ljudi. Iz raspoloživih podataka nije sasvim jasno kako se napad sa mora i napad sa kopna mogu

ne samo vremenski poklapati nego i stvarno usklađeno voditi i međusobno podržavati; jer napad sa mora je neminovno napad de vive force¹, koji se mora odlučiti za vrlo kratko vreme, dok svaki napad sa kopna protiv zidina iziskuje pripremljene radove sa najmanje jednim paralelnim rovom i baterijama, te prema tome zahteva izvesno trajanje. Ovakva pitanja, međutim, mogu se rešiti samo na licu mesta. U svakom slučaju, zauzimanje Bomarsunda biće sa vojnog gledišta daleko interesantnije nego čak i osvajanje Sevastopolja, pošto doprinosi rešenju jednog mnogo pretresanog pitanja, dok bi drugi podvig naprosto značio uspešno sprovođenje starih vojnih pravila.

Predviđeni napad na Sevastopolj treba da izvedu uglavnom kopnene snage, dok se akcije flote moraju gotovo u celosti ograničiti na potpunu blokadu luke. Na taj način, napad se svodi na kopnenu i pomorsku blokadu jedne pomorske luke nedovoljno utvrđene sa kopnene strane. Nemamo načina da saznamo kakva su utvrđenja Rusi podigli južno od grada i zaliva, ali je gotovo van svake sumnje da su sagradili šančeve i odbrambene linije koji zahtevaju pravilnu opsadu, ukoliko saveznici ne žele da podnesu veće žrtve. U svakom slučaju, znamo da stalna i po svemu sudeći dobro sagrađena tvrđava — veliki četvorougao sa široko utvrđenim jarkom sa svake strane, i sa baterijama merzera na svakom isturenom uglu — kruniše brežuljak severno od zaliva, upravo preko puta grada. Ovaj brežuljak je jedini položaj u blizini grada koji se, izgleda, nalazi van dometa artiljerije sa drugih visova, a koji sam dominira zalivom i naspramnom padinom. Ovdje će se, znači, u svakom slučaju pružiti glavni otpor; ali se može sumnjati da bi se grad i luka mogli držati, čak i ako budu zauzeta sva obalska utvrđenja na južnoj strani, dok god se ne savlada ova tvrđava. Tu će u najmanju ruku biti potrebni neki radovi pravilne opsade. Dužina zaliva od rta Konstantin do njegovog istočnog kraja iznosi oko osam milja; i ako se uzme da grad i utvrđenja zauzimaju osrednje prostranstvo, savezničke snage u cilju obezbeđenja blokade sa kopna morale bi da se rasprostru u polukrugu od dvadeset dve ili dvadeset četiri milje oko njih. One treba da budu dovoljno jake na svim tačkama da bi se suprotstavile ispadima garnizona i napadima bilo kakvih trupa koje bi se mogle koncentrisati u njihovoj pozadini. Mada nemamo nikakve mogućnosti da saznamo kolike je snage Rusija u stanju da upotrebi neposredno ili posredno za odbranu svoje crnomorske tvrđave, ipak ove pojedinosti pokazuju da se za njeno osvajanje ne zahtevaju neznatne trupe. Sem toga, saveznici će se suočiti sa opasnim neprijateljem, smrtonosnom klimom južnog Krima. Pošto u ovom napadu obalske baterije jedva mogu doneti neku korist Rusima, on dobrim delom mora prestati da bude zanimljiv sa vojnog

¹ jurišem

stanovišta jer se svodi na opsadu vrlo velikih ali ne besprimernih razmera. Procena snaga predviđenih za ovu operaciju nigde ne prelazi 100 000 ljudi, uključujući i jedan odred Turaka. Ako se sve te okolnosti uzmu u obzir, ova armija ne izgleda dovoljna za predviđenu svrhu.

Naslov originala:

The Attack on the Russian Forts

Napisano 7. avgusta 1854.

Prvi put objavljeno u listu

•New-York Daily Tribune,
br. 4162 od 21. avgusta 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

[Evakuacija Dunavskih kneževina – Dogadaji u Španiji – Novi danski ustav – Čartisti]

London. utorak, 8. avgusta 1854.

Dvadeset osmog prošlog meseca knez Gorčakov je sa glavninom svoje armije prošao kroz Šlavu, selo udaljeno oko šest milja od Kalugerenija, i na dan 29. ponovo ga napustio u pravcu Fokšanija. Prethodnica, pod komandom generala Sojmonova, sastoji se od osam bataljona 10. pešadijske divizije, tomskog i kolivanskog streljačkog puka i husarskog puka velikog kneza prestolonaslednika. Trebalo je da ova prethodnica 1. avgusta pređe Jalomicu kod Ureštija i Urzičenija, gde su izgrađeni mostovi. Računa se da će stići u Fokšani oko sredine meseca.

Turska armija napreduje u tri kolone. Njen centar se 29. jula nalazio u Kalugereniju, 30. su strelci njene prethodnice viđeni u Glini, dve milje od Bukurešta, i očekivalo se da će se 1. avgusta tu smestiti Omer-pašin glavni štab. Desno krilo se kretalo duž Ardžeša, u pravcu od Oltenice na Bukurešt. Levo krilo, koje se 28. nalazilo kod Mogine, treba da drži put od Slatine do Bukurešta.

«Izgleda da odstupanje ruske armije», piše «Le Moniteur de l'Armée», «ima pre strategijski nego politički karakter. Moskovski general vidi korist u mogućnosti da svoje trupe koncentriše na dobrom položaju, gde mogu da predahnu od patnji pretrpljenih u Dobrudži, koje su im nametnuli Turci na levoj obali Dunava. On će biti bliži svojoj bazi za snabdevanje, dok će nastaviti okupaciju važnog dela teritorije zauzete prošle godine. Najzad, dobija položaj koji uliva strahopoštovanje čak i nadmoćnijim snagama.»

Na dan 26. jula baron Budberg se obratio sledećim proglasom žiteljima Vlaške:

«Njegovo Veličanstvo, car svih Rusa, kralj Poljske, pokrovitelj kneževina Moldavije i Vlaške i pokrovitelj svih onih koji ispovedaju grčko-pravoslavnu veru,

odlučio je da na vrlo kratko vreme povuče carske trupe iz nezdravih dunavskih oblasti da bi ih smestio u zdravije brdske krajeve. Neprijatelj je u svojoj kratkovidosti uobražavao da se mi povlačimo iz straha od njega i stoga je pokušavao da napada naše snage u odstupanju. Ali, tek što je knez Gorčakov, vrhovni komandant, izdao naređenje svojim trupama da ih odbiju, oni su sramno pobjegli, ostavljajući oružje i municiju, koje su naši viteški vojnici zaplenili. Čim vreme bude povoljnije, mi ćemo se vratiti vama s oružjem da vas zauvek oslobodimo od varvarskog Turčina. Naše odstupanje će biti izvršeno sa predostrožnošću i bez žurbe, kako neprijatelj ne bi uobrazio da mi bežimo ispred njega.«⁽¹⁹⁴⁾

Čudno je da Rusima 1853. godine, upravo istog meseca jula, nije uopšte padalo na um da je godišnje doba nepovoljno za okupaciju Vlaške.

«Emigriranje bugarskih porodica iz Dobrudže», kaže se u dopisu iz Galca objavljenom u jednom nemačkom listu, «neprestano traje. Oko 1000 porodica sa 150 000 grla stoke prešlo je reku kod Renija.»

Ovo »dobrovoljno emigriranje«, na koje su stanovnike pozvali Rusi pod izgovorom da postoji opasnost od turske osvete, po svom karakteru je vrlo slično »dobrovoljnom« austrijskom zajmu. Bečki dopisnik lista »The Morning Chronicle« kaže da su te iste porodice,

«saznavši da treba da budu zaposlene na fortifikacionim radovima u Moldaviji, zaželele da se vrate kućama, ali su ih kozaci primorali da nastave put za Fokšani, gde sada kopaju rovove.»

U Madridu još nisu čestito ni uklonjene barikade na zahtev Espartera, a kontrarevolucija je već pristupila poslu. Prvi korak kontrarevolucije je bio da ostavi nekažnjene kraljicu Christinu, Sartoriusa i njihove saradnike. Zatim je usledilo obrazovanje vlade sa predstavnikom stranke moderadosa O'Donnellom kao ministrom vojnim, pri čemu je čitava armija stavljena na raspolaganje tom starom prijatelju Narváeza. Na spisku stoje imena Pacheca, Lujana, don Francisca Santa Cruza, koji su svi poznate pristalice Narváeza, a prvi je i član zloglasne vlade iz 1847. godine.⁽¹⁹⁵⁾ Još jedan, Salazar, naimenovan je jedino na osnovu zasluge što je Esparterov drug iz detinjstva. U znak nagrade za pokolj naroda na barikadama i trgovima zasuti su bezbrojnim odlikovanjima Esparterovi generali, s jedne strane, i O'Donnellovi prijatelji moderadosi, s druge strane. Da bi se prokrio put za konačno učutkivanje štampe, ponovo je stupio na snagu zakon o štampi iz 1837. godine. Umesto da sazove opšte ustavotvorne kortese, Espartero, kako se tvrdi, namerava da sazove samo skupštinske domove prema ustavu od 1837, i čak, kako neki kažu, u izmenjenom Narváezovom vidu. Da bi se što potpunije obezbedio uspeh svih ovih mera, kao i drugih koje treba da uslede, blizu Madrida se koncentrišu velike mase trupa. Ako nam u ovoj stvari ma kakva okolnost posebno pada u oči, onda je to naglost sa kojom je nastupila reakcija.

U prvom trenutku vodi na barikadama su se obratili Esparteru da mu iznesu neke primedbe povodom izbora članova njegove vlade. On se upustio u duga objašnjenja o teškoćama koje su ga skolile i starao se da odbrani svoja naimenovanja. Izgleda, međutim, da predstavnike naroda nisu mnogo zadovoljila njegova objašnjenja. U isto vreme stižu »veoma alarmantne« vesti o pokretima republikanaca u Valensiji, Kataloniji i Andaluziji. Esparterova pometenost je očita iz njegovog dekreta kojim se sankcioniše dalja aktivnost pokrajinskih hunti. On se još nije usudio da raspusti ni madridsku huntu, iako je njegova vlada već obrazovana i uvedena u dužnost.

Na zahtev Napoleona Malog, pukovnik Charras je proteran iz Belgije. Pariski dopisnik lista »L'Indépendance Belge« javlja o pamfletu koji je napisao i objavio princ Murat i u kome se tvrdi da je kruna kralja-bombe¹ zakonito nasleđe porodice Murat. Pamflet je preveden na italijanski.

Danska vlada još uvek uporno odbija da ustupi zapadnim silama luke i iskrcavališta koji bi im omogućili da svoje snage ostave zimi na Baltiku. Ovo, međutim, nije jedini način na koji danska vlada ispoljava svoj prezir prema silama svrstanim protiv njenog zaštitnika, ruskog cara. Ona nije oklevala da izvrši svoj davno smerani coup d'état, isključivo u interesu Rusije, pred nosom flota i armija zapadnih sila. Dvadeset šestog jula je u Kopenhagenu obnarodovan državni dokument pod naslovom: »Ustav danske monarhije za njene opšte poslove«. Čudno je da engleska štampa gotovo uopšte nije obratila pažnju na ovu meru. Zato vam dajem najvažnije tačke ovog novog danskog ustava:

Odeljak 1. Red nasleđivanja danske monarhije regulisan je zakonom od 31. jula 1853.

Odeljak 5. Opšti poslovi monarhije su svi oni za koje nije izričito određeno da se odnose na neku posebnu granu njenih poslova.

Odeljak 6. Opšti izdaci monarhije koji premašuju njene prihode pokrivaće se u sledećoj srazmeri: Danska 60%; Šlezvig 17%; Holštajn 23%.

Odeljak 7. Opšti poslovi monarhije spadaju u deo krug *Rigsraada*.

Odeljak 8. Sadašnji Rigsraad će sačinjavati samo članovi koje imenuje kralj. Budući Rigsraadi će se birati *delimično*.

Odeljak 10. Rigsraad će se tada sastojati od pedeset članova, od kojih kralj imenuje dvadeset, a ostalih trideset će se birati u sledećoj srazmeri: danska skupština će birati 18, pokrajinska staleška skupština Šlezviga 5, pokrajinska staleška skupština Holštajna 5 i plemstvo Lauenburga 1.

Odeljak 11. Osnovni zakon Kraljevine Danske od 5. juna 1849. ograničiće se na poslove te kraljevine.

¹ Ferdinanda II

Odeljak 15. Članovi Rigsraada primaju godišnju platu od 500 talira.

Odeljak 16. Rigsraad se saziva najmanje jedanput svake dve godine za period koji će se odrediti kraljevim dekretom.

Odeljak 17. Njegova zasedanja treba da se održavaju u Kopenhagenu; ali kralj ih može prebaciti i u neko drugo mesto.

Odeljak 18. Njegovim većanjima rukovodiće predsednik, koga imenuje kralj. Debate mogu biti ili na nemačkom ili na danskom jeziku, ali odluke moraju biti formulisane na danskom.

Odeljak 19. Većanja Rigsraada su tajna.

Odeljak 21. Nijedan porez zajednički za celu monarhiju ne može se uvesti, izmeniti ili ukinuti, niti se ikakav zajam može zaključiti za celu monarhiju bez pristanka Rigsraada.

Odeljak 22. Rigsraad ima samo savetodavni glas u svim pitanjima zajedničke monarhije sem finansijskih.

Dekretom od istog datuma saziva se Rigsraad za 1. septembar 1854, a u drugom dekretu su objavljena kraljeva naimenovanja; svi naimenovani su dvorani, visoki državni funkcioneri i vitezovi ordena Danebroga.

Glavne tačke postignute ovim novim coup d'état su ukidanje osnovnog zakona, predstavničkih institucija Danske i stvaranje pogodnog mehanizma za dobijanje onoliko novca koliko je potrebno dvoru i vladi.

Ernest Jones je krenuo na novo putovanje po industrijskim okruzima da bi u njima agitovao u korist čartističke povelje. U Halifaxu, Bejkapu i drugim mestima koja je već posetio usvojena je sledeća peticija parlamentu:

«Članovima Donjeg doma Velike Britanije i Irske okupljenim u parlamentu.— Ponizna peticija stanovnika Bejkapa, okupljenih na javnom zboru u utorak 30. jula 1854, ukazuje:

Da su vaši molioći već dugo pažljivo posmatrali držanje sadašnjih ministara krune u oblasti unutrašnje i spoljne politike i na osnovu nepristrasnog posmatranja došli do ubeđenja da i u jednoj i u drugoj oblasti ministri uopšte ne zaslužuju poverenje zemlje.

Da su vaši molioći uvereni da neće doći ni do kakvih poboljšanja u unutrašnjoj politici, niti će vlada ispoljiti snagu spolja dok god takvi ljudi ostanu na kormilu državnih poslova.

Vaši molioći zbog toga mole vaš uvaženi Dom da uputi poslanicu prestolu kako bi Njeno Veličanstvo blagoizvolelo odbaciti svoje sadašnje savetnike i pozvati kao pomoćnike ljude koji su više u skladu sa progresivnim duhom doba i koji bolje odgovaraju zahtevima vremena.

Vaši molioći će uvek nastojati na svojoj peticiji.»

U nedelju je sazvan veliki zbor u Dirpli Muru, u Bejkapu, gde

je agitator¹ održao jedan od svojih najснаžnijih govora, čiji odlomci zaslužuju da budu objavljeni u vašem listu:

»Najzad je došlo vreme da se dela i mi sada počinjemo oživljavanje čartizma u Engleskoj kakvo još nije viđeno od perioda apatije. Najzad se bliži čas kad ćemo imati povelju . . .

Vi ste se borili protiv smanjenja plata i borili ste se uzalud; glad vas je navela na sukob; ali sirotinja vam je bila učitelj isto onako kao što vam je glad bila podoficir za obuku; i posle svakog poraza vaša moć rasuđivanja i vaše znanje su rasli. Najpre ste lek nalazili u udruživanju i štrajkovima. Vi ste težili da pomoću njih pobedite, zaboravljajući da pošto sredstva za rad ne pripadaju vama vi nemate ni sredstava da se oduprete kapitalistima, čija kesa veoma udobno sedi posmatrajući vaš stomak i čeka da vidi ko će izdržati duže. Vi ste se uzdali u kraće radno vreme, i vama su govorili da ako svaki čovek radi dva sata manje, onda će ostati dva sata rada za nezaposlene. Ali ste zaboravili da dok vi skraćujete radne časove za jedan procent, monopoli povećavaju primenu mašina za sto procenata.

Zatim ste pribegli kooperaciji. Shvatili ste veliku istinu — oslobođenje rada mora zavistiti od kooperacije, ali ste prevideli sredstva za obezbeđenje tog oslobođenja. Ako proizvodite, potrebno vam je tržište — ako imate nešto za prodaju, potreban vam je neko ko želi to da kupi — a zaboravili ste da taj neko nije pri ruci. Kooperativna proizvodnja počinje — ali gde je tržište? Gde ćete onda naći tržište? Kako ćete siromašne pretvoriti u bogate, jer se jedino tako oni mogu osposobiti da postanu kupci onoga što kooperacija proizvodi? Pomoću kalifornijskih zlatonosnih nalazišta u samoj Britaniji, čije zlato leži na površini zemlje i pozlaćuje ustalasana klasala žitna polja. Pogledajte pod svoje noge! Tu, na obalama pokrivenim zelenom travom na kojima sedite, tu, na širokoj poljani na kojoj stojite — tu leži sloboda, tu leži kooperacija, tu su visoke plate, tu je procvat i mir! U petnaest miliona naših društvenih oranica, u dvadeset sedam miliona naših neobrađenih britanskih pašnjaka ovde kod kuće. Jedna grčka legenda kaže da se Herkul rvao sa džinom Antejem, čija je majka bila Zemlja, i da ga je često obarao — ali svaki put kad bi Antej padao na grudi svoje majke dobijao je novu snagu i ustajao jači nego pre. Otkrivši ovo, Herkul ga je podigao u vazduh i držao sve dok ga nije pobedio. Tako je Herkul-monopol otrgao džina-rad od zemlje roditeljke i kandžama konkurencije drži ga slabog i bespomoćnog da lebdi u vazduhu, poput Muhamedovog groba, između raja i pakla — samo mnogo bliže ovom drugom!

Ali, kako dospeti do zemlje? Ima ljudi koji vam kažu da za ovo nije potrebna politička vlast. Ko su ti koji vam tako govore? Jesu li to vodi pokreta za smanjenje radnog vremena za 10%, ili pokreta za desetočasovni radni dan, ili pokreta za skraćivanje radnog vremena, ili pokreta za vremensko ograničenje rada mašina, ili pokreta za osnivanje društava za sahranu, ili pokreta za uortačavanje, ili pokreta dobrotvornih društava, ili pokreta za odvajanje crkve od države, ili pokreta za narodno prosvetčavanje, ili pokreta za opštinsko samoupravljanje i svih drugih pokreta? Toliko mnoštvo 'pokreta' a ipak se još nismo *pokrenuli* s mesta. Nije potrebna politička vlast? To vam govore upravo oni isti ljudi koji obigravaju oko političke

¹ Ernest Jones

zemlje dembelije — ili šalju plačljive deputacije jednom političkom Palmerstonu — upućuju peticiju političkom parlamentu ili se ulaguju političkom prestolu! Onda ipak moramo na kraju krajeva izvojevati političku vlast, prema njihovom sopstvenom primeru. Samo, ti ljudi vam savetuju da stičete političku vlast za svoje neprijatelje, a ja vam kažem da stičete *sopstvenu* političku vlast. Iznosim vam sledeću nenadmašnu istinu:

Povelja je lek za sve.

Koga imamo protiv sebe? Prvo, koalicionu vladu. Šta to znači? Vode grupacija od kojih nijedna ne može opstati sama. Nekih desetak ljudi, suviše slabih da bi stajali na sopstvenim nogama pa se stoga i oslanjaju jedan na drugog, a svi zajedno ne mogu na kraju krajeva sastaviti ni jednog jedinog pravog čoveka. Eto, to je koalicija. Ko nam se pored toga suprotstavlja? Torijevska opozicija, koja bi zbacila vladu ali se ne usuđuje, jer zna da bi i ona, sa svoje strane, bila zbačena; a onda bi nastao potop u kome ni sam Noje ne bi mogao spasti klasnu vladavinu. Koga još imamo protiv sebe? Zemljoposedničku aristokratiju, čije su tri četvrtine imanja založene za preko dve trećine njihove vrednosti — veličanstvena sila kadra da smrvi narod! 38 000 bankrotiranih zemljoposednika sa 300 000 farmera koji stenju pod teretom visokih zakupnina, zakona o lovu i tiranije zemljoposednika. Koga imamo još? Fabrikante na pragu bankrotstva prouzrokovanog njihovom sopstvenom podlom konkurentskom trkom — koji uskoro neće biti u stanju da zadrže svoje fabrike. Dragocena sila pozvana da razbije postolje slobode ispod vaših nogu! Ko preostaje? Radnik i sitni trgovac. Često su činjeni pokušaji da se ova dvojica ujedine na bazi kompromisa. Ja lično sam se uvek tome protivio, pošto bi kompromis u oblasti izbornih prava samo ojačao predstavnike novčaninih interesa i usavršio klasno zakonodavstvo. No, sada je najzad došlo vreme za takav savez — i to došlo bez potrebe za kompromisom ili izdajom. Čifte brzo postaju demokrati. Kažu da put do radnikovog mozga prolazi kroz njegov stomak. Dakako! Put do srca čifte ide kroz njegov džep. Za svaki šiling manje koji uzme, on dobija novu ideju. Platežna nesposobnost ga uči istini... Tako se uništava snaga naših neprijatelja — a novi saveznici nam se pridružuju. Njihova fizička snaga takođe nestaje. Za to se pobrinuo car! U Irskoj jedva ima 1000 vojnika! U samoj Engleskoj sada nema stajaće vojske. Ali postoji zemaljska odbrana! Oh, ta zemaljska odbrana, u kojoj dezertstvo, piše londonski «The Times», dostiže tako ogromne razmere da «hajka sa vikom» nije više dovoljna nego se šalju naročiti cirkulari u svaku parohiju, u svako mesto gde je dezertjer živeo makar i nedelju dana, da se vidi da li ga sila i zastrašivanje mogu dovući natrag. Želim vladi sreću sa njenom novom vojskom. Dakle, teren je čist — nastupila je povoljna prilika za narod. Nemojte iz ovoga zaključivati da imam u vidu nasilje. Ne! Daleko od toga! *Mi imamo u vidu širok miroljubiv moralni pokret.* Ali iz toga što *mi* imamo u vidu moralnu snagu ne proističe da i naši neprijatelji imaju nju u vidu.

Engleska je počela da misli i ona osluškujе. Do sada je osluškivala dobovanje poljskih doboša i topot mađarske konjice. Do sada je osluškivala krike Milana i pokliče Pariza! Ali u nastalom zatišju ona počinje da sluša kucanje svog sopstvenog ponositog srca i uzvikuje: „I ja imam posao da obavim — neprijatelja da porazim i bojno polje da osvojim.“⁽¹⁸⁶⁾

Predsednik zbora je ukazao na prisustvo šefa policije i drugih policijskih službenika, izražavajući verovanje da ovi vladini činovnici u svojim izveštajima neće ništa izneti netačno. Osvrćući se na ovo upozorenje Ernest Jones je rekao:

«Što se mene tiče, svejedno mi je šta će reći, — neka kažu šta im je volja. Ja idem u agitaciju kao vojnik u bitku — idući u susret sudbi među letećim zmima — da bi pao i poginuo ili ostao živ i pobedio; jer ja sam vojnik Demokratije.»

Napisano 8. avgusta 1854.

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribune»,
br. 4162 od 21. avgusta 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

[Evakuacija Vlaške i Moldavije – Poljska – Zahtevi španskog naroda]

London, petak, 11. avgusta 1854.

Jučerašnji »Le Moniteur« kaže

«da je ruski ambasador u Beču obavestio austrijski kabinet da je ruski car Nikolaj naredio potpunu evakuaciju Vlaške i Moldavije. Pored ove izjave, grof Buol je 8. ovog meseca izmenjao sa baronom de Bourqueneyom i lordom Westmorelandom note iz kojih proizlazi da Austrija, kao i Francuska i Engleska, smatra da se od Rusije moraju zahtevati *garantije* da bi se sprečilo obnavljanje zapleta koji bi poremetili mir u Evropi, i obavezuje se da neće, do ponovnog uspostavljanja opšteg mira, sklapati nikakve ugovore sa kabinetom u Petrogradu ako ne bude dobila te *garantije*».

Kakve treba da budu te *garantije*, može se videti iz jutrošnjeg pisanja lista »The Times«. Prvo, evakuacija Kneževina; drugo, stvaranje opšteg evropskog protektorata umesto ruskog; treće,

«revizija Konvencije o moreuzima i prihvatanje mera neophodnih da se ograniči vodeni pristup Rusije na oblasti manje opasne za postojanje Turske i slobodu plovidbe kako na Crnom moru tako i na ušću Dunava».

Pisanje lista »Le Moniteur« potvrđuju u celosti izjave lorda Clarendona na jučerašnjoj sednici Gornjeg doma. Znamo, takođe, iz drugih izvora da su glavni štabovi ruske vojske premešteni u Buzeo; da su četiri ruska puka prešla Prut i da je austrijska vlada povukla naređenje izdato nekim trupama da pojačaju armije razmeštene u ešalone na granicama Galicije i Transilvanije.

Teško da je ikada postojala čudnija operacija u istoriji ratova od ove evakuacije ruskih armija iz Kneževina. Činjenica je da se to ne može objasniti ni sa kakvog strategijskog već samo sa diplomatskog gledišta. Kao što je izloženo u listu »The Tribune«, između Austrije i Rusije napravljen je plan prema kome Austrija treba da okupira Kneževine čim careva čast bude zadovoljena zauzimanjem Siliistrije; ukoliko dođe do ruskog poraza, jedan član predviđa da i u tom

slučaju Austrija izvrši okupaciju. U skladu s tim, dan pre no što su Rusi podigli opsadu Silistrije, sklopljen je ugovor između Turske i Austrije koji daje pravo Austriji da uđe u Vlašku ^[197]. Ugovor je imao tri cilja — da ne pusti Tursku u Kneževine; »da napravi kordon protiv kuge revolucije na austrijskim granicama«; najzad, da obezbedi nesmetano povlačenje ruske vojske. Ovaj ugovor, što možemo pouzdano zaključiti po priznanjima lorda Clarendona, nametnuo je Porti lord Stratford de Redcliffe, engleski ambasador u Carigradu; u isto vreme Divan je izdao naređenje da se Rusima dopusti da se mirno povuku. Zbog toga je naglo povlačenje Rusa sa Dunava neobjašnjivo sem ako to nije ušlo u sporazum između Rusije i Austrije. Austrijanci su odredili 3. jul za ulazak svojih trupa u Vlašku. Otkuda to odugovlačenje? Oni su osiguravali koncesiju za koncesijom od Porte: prvo, u pogledu oblika uprave koju treba zavesti u Vlaškoj; drugo, u pogledu isključenja Turaka iz njihovih sopstvenih oblasti. Zatim, dali su do znanja da njihova okupacija Vlaške neće uključivati objavu rata.

»Austrijska vlada je«, kaže lord Clarendon, »krajem juna, kad su Rusi bili pred evakuacijom Vlaške, poslala jednog oficira iz štaba generala Heßa da obavesti savezničke komandante da ona namerava da okupira deo Vlaške u ime sultanovo i u cilju obnavljanja njegove vlasti tamo; ali da ona neće ući kao zaraćena strana *zato* što nije u ratu sa Rusijom, i da nije primila odgovor na zahteve koje je uputila Rusiji.«

Ova maloumna iskrenost Austrije izazvala je pometnju, i moralo je doći do daljeg odlaganja. Tada je stigao protest Pruske, ljubomorne zbog povećanja austrijske moći na Dunavu. Činjenica što su obe ove sile rusko oruđe ne isključuje mogućnost da budu ljubomorne jedna na drugu, što je dovoljno pokazao »rat za krompir« ^[198] 1850. godine. Da je gospodin Urquhart brižljivo pregledao Varšavski protokol od te godine, ne bi se zapetljao u donkihotsku zamisao da najednom podržava Pruse kao evropski bedem protiv Rusije.

Videći da Austrija gubi povoljnu priliku, Rusi, već u povlačenju, okrenuli su natrag i uputili se Dunavu, jer bi, ako bi se evakuacija Vlaške završila pre no što bi Austrija preduzela akciju, njihov dočniji ulazak u tu Kneževinu bio lišen svakog izgovora. Međutim, turski general u Ruščuku¹ — da se približimo izrazima lista »The Times« — »obražavajući« da se Rusi potpuno povlače, došao je do Đurđeva i tako ih dobro potukao da je onemogućen svaki pokušaj da se ponovo zauzme linija duž Dunava. Zbog ovog poraza Rusi su morali ozbiljno da razmisle o povlačenju; na tu odluku ih je podstaklo otkriće da tobožnji saveznici Turske neće više moći da sede skrštenih ruku i da će engleska vlada biti prisiljena, iz obzira kako prema svojoj vojsci tako i prema svom javnom mnenju, da preduzme nešto protiv

¹ Omer-paša

njih. Povlačenjem iz Kneževina oni nisu povećali svoju odbrambenu snagu u Besarabiji i na Krimu. Tako iz depeše saznajemo da ruski pukovi u Besarabiji i Kersonu treba što brže da se prebace na Krim, dok pukovi u Moldaviji napreduju da bi zauzeli njihovo mesto.

Trebalo je predvideti da Turci neće oklevati da iskoriste ovu priliku. Njihova prethodnica pod komandom Skender-bega ušla je u Bukurešt 6. ovog meseca, a njihov general je primio deputaciju iz glavnog grada Vlaške na godišnjicu, kad su 1853. godine njihovi neprijatelji ušli u njega.

Tako su Austrijanci opet propustili priliku i lišili se izgovora za ulazak u Vlašku. Okupacija bi ih u ovom trenutku neizbežno dovela u sukob sa Turcima. Dok zbog toga austrijske novine proglašavaju tursko napredovanje ka Bukureštu za povredu ugovora, dotle engleska zvanična štampa optužuje Austrijance zbog sporosti i gluposti, usled kojih je upropašćena tako vično skovana zavera. U listu »The Times« od četvrtka čitamo na primer:

»Austrijanci su zbog oklevanja izgubili povoljan položaj koji su mogli zauzeti u Kneževinama. Omer-paša je iskoristio tu priliku i gonio u stopu neprijatelja koji se povlačio. Veliki deo Vlaške su sad okupirale sultanove trupe. Dunav je od Oršave do Galca u njihovom posedu i nema razloga za pretpostavku da bi zahtev neke strane sile mogao naterati turskog komandanta da napusti oblast koju drži po pravu gospodara i hrabrošću svoje vojske.«

Sve što sada ostaje Austrijancima jeste okupacija Moldavije.

Depeše iz Carigrada od 30. jula skoro isključivo se odnose na planirani pohod protiv Krima. Eskadra od dvadeset brodova koja je isplovila iz Balčika 21. jula u pratnji generala Browna i Canroberta a pod komandom admirala Bruat-a da ispita obalu od Anape do Sevastopolja, vratila se 27. jula. Posle povratka Canrobert i Brown su odmah produžili za Varnu da saopšte rezultate svoje misije Saint-Arnaud-u i lordu Raglanu. Anglo-francuske trupe su bile razmeštene od Varne do Kustendžija da bi se olakšalo njihovo ukrcavanje u raznim lukama. Ovo ukrcavanje trebalo je da su izvrši 29. ili 30. jula. Turska flota je uplovila u Crno more, a sve anglo-francuske pomorske snage mora da su se koncentrisale u zoni Varne jer se 1. ovog meseca tamo sjatio veliki broj transportnih brodova. O cilju kretanja ovih snaga list »Gazette du Midi« kaže:

»Neki govore o Anapi i susednoj tvrđavi koje zajedno imaju oko 20 000 ljudi i čije bi osvajanje odmah uspostavilo vezu između Abhazije, Čerkeske i Krima tako da bi Čerkeska mogla lako da učestvuje u napadu protiv Krima. Prema drugima, napad će se izvršiti protiv Odese, koja u ovom trenutku drži garnizon od oko 40 000 ljudi i gde će se utvrditi savezničke trupe da bi tu ostale preko zime i ugrožavale s jedne strane Besarabiju, a sa druge Krim. Treća verzija ukazuje na Nikolajev kao cilj napada, pošto su tamo arsenali ruske vojske, a to mesto zauzima trougao koji sa istoka zatvara Dnjeper a sa zapada Bug.«

Rusi su potpuno napustili Dobrudžu i u njoj se sad nalazi 36 000 Turaka i Francuza. Turci su u Babadagu i govori se da su dobili naređenje da napadnu Tulču, dok Francuzi treba da napadnu Galac.

Kažu da su 16. jula mali grad, koji su Rusi podigli na ušću Suline i koji je već bio delimično porušen, potpuno razorili engleski parobrodi »Vesuvius« i »Spitfire«, poštedevši samo crkvu i svetionik.

U Belom moru Englezi su se iskricali negde na obali Onjege i uništili jedno selo.

Afera »Vladimir«^[199] na Crnom moru izazvala je oštar napad lista »The Times« protiv admirala Dundasa na koji list »The Herald« odgovara sledeće:

»Ser Charles Napier je mogao na Baltiku da dopusti da flota iz Sveaborga prode nesmetano da svog sidrišta, mogao je da dopusti da se Hangeud dobro učvrsti, a onda da ga sasvim neefikasno bombarduje, mogao je da dopusti da se plutače uklone i da se brodovi nasuču, a pri svem tom »The Times« nije rekao ni reči osude; ali u slučaju admirala Dundasa stvar stoji sasvim drukčije.«

Iz pisama iz Pariza od 9. ovog meseca saznajemo da 50 000 francuskih vojnika treba da bude dodato istočnoj vojsci. Ako rat ne donose nikakvo drugo dobro, bar će mu se pripisati u zaslugu da je Francusku oslobodio od decembrističke vojske^[49].

Možda ste primetili da je ruski car posle poraza u Turskoj ponovo počeo da upotrebljava titulu kralja Poljske koju je odbacio kao suvišnu posle pobede u Mađarskoj, jer je smatrao da je prisajedinjenje Poljske gotova stvar. U dopisu iz Varšave koji je objavio bečki list »Die Presse« od 1. avgusta čitamo:

»Govori se da će predstojeći dolazak cara u Varšavu biti obeležen izvesnim koncesijama Poljacima u pogledu nacionalnosti. Tvrdi se da će se sazvati skup notabla koji se pominje u organskom statutu Kraljevine Poljske od 1832, da će se ponovo otvoriti ustanove za javnu nastavu, da će se poljski jezik upotrebljavati u zvaničnim aktima, da će se publikovati godišnji rashodi i prihodi, da će se Poljacima odobriti pravo na neposredno oporezivanje. Kako izveštaj kaže, ponovo će se obrazovati i poljska armija, ali pod komandom ruskih oficira. Četvrta regrutacija je završena. Nikad stanovništvo nije bilo izloženo tolikim zahtevima.«

List »Düsseldorfer Zeitung« od 7. avgusta takođe piše:

»Prema izveštajima iz Varšave, general Ridiger, namesnik Kraljevine Poljske, pozvao je maršale poljskog plemstva da upute molbu Kruni za obnavljanje nezavisne Kraljevine Poljske.«

Razne stranke nudile su mnoga rešenja za poljsko pitanje, ali nikad nijednoj nije palo na um takvo rešenje kakvo je predložio i naredio ovaj ruski general.

Obaveštavaju me iz Kopenhagena da je maloumni danski kralj u pratnji ministra unutrašnjih poslova g. de Tillisch-a otplovio da se sastane sa švedskim kraljem u Karlskroni. Tillisch je jedan od naj-

fanatičnijih pristalica Rusije, i opšte je mišljenje da ovaj sastanak dvaju kraljeva ima za cilj da se obnovi ugovor sa Rusijom nazvan »severna oružana neutralnost«^[200]. Ako Danska i Švedska nameravaju da budu neutralne u odnosu prema Rusiji, to ne znači da će tako isto da se odnose i prema Engleskoj i Francuskoj, kao što se vidi iz sledećih okolnosti. Pre nekoliko dana general Mesa, vrhovni komandant danske artiljerije, izvršio je smotru artiljerije Nacionalne garde i održao neuobičajeno vatren govor nagoveštavajući da se možda približava dan kad će artiljeriju Nacionalne garde ujedinjenu sa artiljerijom armije pozvati kralj da zajedno brane skandinavsku otadžbinu.

Parlament će sutra prekinuti rad.

«Ovo zasedanje je značajno zbog napuštanja svojih mera, a što se tiče pohoda, zbog odlaganja ratnih operacija.»

Pre nekoliko dana list »Charivari«^[201] je objavio karikaturu koja prikazuje španski narod u borbi i dva konjanika — Espartera i O'Donnella — kako se grle iznad glava ljudi. »Charivari« je pogrešno predstavio kao kraj revolucije ono što je tek njen početak. Borba između O'Donnella i Espartera već je počela, i ne samo između njih već takođe između vojnih zapovednika i naroda. Malo koristi vladi što je postavila toreadora Puchetu za glavnog upravnika klanica, što je obrazovala komitet za nagrađivanje boraca na barikadama i najzad što je naime novala dva Francuza, Pujola i Delmas-a, za istoriografe revolucije. O'Donnell želi da se kortesi biraju prema zakonu od 1845, Espartero prema ustavu od 1837. godine, a narod na osnovu opšteg prava glasa. Narod odbija da položi oružje pre objavljivanja vladinog programa, pošto program iz Manzanaresa više ne odgovara njihovim pogledima. Narod zahteva poništenje konkordata iz 1851. godine^[202], konfiskaciju poseda kontrarevolucionara, izveštaj o finansijama, ukidanje svih ugovora za izgradnju železničkih pruga i ostalih podvaljivačkih ugovora o javnim radovima i najzad da Christini sudi specijalni sud. Dva pokušaja Christininog bekstva osujetio je oružani otpor naroda. »El Tribune« objavljuje šta Christina treba da nadoknadi državnoj blagajni: 24 miliona koje je nezakonito primila kao regentkinja u periodu od 1834. do 1840. godine; 12 miliona primljenih po povratku iz Francuske posle odsustva od tri godine; i 35 miliona primljenih iz blagajne Kube. Ovaj izveštaj je čak velikodušan. Kad je Christina napustila Španiju 1840, odnela je ogromne svote i skoro sav nakit španske krune.

Prvi put objavljeno u listu
 »New-York Daily Tribune,
 br. 4166 od 25. avgusta 1854.

Karl Marx

[Istočno pitanje — Revolucija u Španiji
— Madridska štampa]

London, utorak, 15. avgusta 1854.

List »Kölnische Zeitung« javlja da je

«posle dugogodišnjih pregovora američka vlada izjavila da ne prihvata obnavljanje postojećeg ugovora sa Danskom, ukoliko član V ne bude zamenjen odredbom koja dozvoljava slobodan prolaz kroz Sund svim američkim brodovima. Istovremeno je vlada Sjedinjenih Američkih Država odbila da ponudi ma kakvo obeštećenje. Danska, ugrožena američkim merama, obratila se drugim silama, i tvrdi se da je pruska vlada voljna da joj pošalje 20 000 vojnika za zaštitu Sunda.»

Pošto sundske carine nikoga teže ne pritiskuju do samu Prusku, ovaj postupak koji joj se pripisuje izvanredno odgovara duhu pruske politike. Sve u svemu — si non è vero, è ben trovato.¹

Frankfurtska skupština je posle dugog pretresanja objavila nove zakone o štampi i udruživanju. Zakon o javnom udruživanju naprosto zabranjuje svaku vrstu političkih skupova ili udruženja, a zakon o štampi nameće krupne svote kaucije, stavlja izdavanje svih publikacija u zavisnost od vladine dozvole i izuzima povrede zakona o štampi iz nadležnosti porote.

Pruska vlada je prekinula postupak u vezi sa zaverom revolucionara u Berlinu^[203], pošto je državni tužilac oglasio »sumnjivim« g. Hentzea, glavnog svedoka protiv okrivljenih. Ovaj Hentze je ona ista osoba na osnovu čijeg je iskaza 1852. godine na kelnskom procesu osuđen na robiju niz mojih prijatelja^[204]. Ali, više nismo u 1852. godini, i pruska vlada možda nije želela da se izloži opasnosti da vidi kako se svi njeni policijski agenti po drugi put žigošu niti je htela da oživi uspomene na Keln u samoj prestonici, i to u vreme kad kontra-revolucionarni teror više ne ostavlja nikakav utisak na narod.

¹ Ako nije istina, bar je dobro smišljeno.

Prvog avgusta je srpska vlada poslala kurira u Brestovac, gde se knez Aleksandar nalazi na banjском lečenju, sa predlogom odgovora na zahteve Visoke porte. Knez je odgovor potpisao i on je odmah upućen u Carigrad. U njemu se tvrdi da je razoružanje nemoguće zbog mnogih opasnosti koje prete Srbiji, ali se ističe da će iz obzira prema željama Austrije i narednjima Porte vojne vežbe biti obustavljene. Izet-paša, guverner Beograda, opozvan je po svojoj molbi. Njegov naslednik još nije poznat.

Javlja se da je deset hiljada Turaka zaposelo Bukurešt; ali u isto vreme čitamo u današnjem broju lista »Moniteur« da Austrija samo čeka odgovor Omer-paše na poslednje saopštenje pukovnika Kalika pa da naredi ulazak austrijskog korpusa u Dunavske kneževine. Kad je grof Buol dobio obaveštenje od kneza Gorčakova o odlasku ruskih trupa iz Kneževina, on je odgovorio da će »austrijske trupe okupirati Kneževine, ali da u toj okupaciji nema ničeg neprijateljskog u odnosu na Rusiju«.

Odlaganje rada parlamenta 1854. godine vratilo je istočno pitanje na stadijum na kome se ono nalazilo u vreme odlaganja rada parlamenta 1853. godine. Bečka konferencija se još jednom laća posla da bi paralisala aktivne operacije, zbunila je javno mnjenje i pružila novu priliku ser Jamesu Grahamu da pri ponovnom otvaranju parlamenta kaže da se plemenit duh teško odlučuje na sumnjičenje. Valja istaći da smicalica ovog puta ne potiče od Austrije, nego od same Engleske, kao što se vidi iz pisanja bečkog dopisnika lista »The Times«:

»Engleski i francuski opunomoćeni ministri su obavestili grofa Buola da su dobili uputstva od svojih vlada da *predlože* sazivanje Bečke konferencije. Tvrdi se da je odgovor glasio da ništa ne bi moglo biti prijatnije za carski dvor.«

Bazu novih većanja konferencije čini neka vrsta prerađene Bečke note⁽⁶⁹⁾, date u odgovoru g. Drouyna de Lhuysa na poslednje saopštenje g. Neselrodea, čije se glavne tačke vrlo malo razlikuju od onoga što sam očekivao posle analize koju sam vam izneo u poslednjem dopisu o uslovima navedenim u listu »The Times«. Tamo nema ni reči o plaćanju obeštećenja Turcima niti čak saveznicima. Uzurpirani ruski protektorat nad Moldavijom, Vlaškom i Srbijom treba da se pretvori u evropsku uzurpaciju; isto treba da se dogodi i sa »protektoratom« nad hrišćanima u Turskoj; plodove turskih pobeda treba ograničiti na slobodnu plovidbu Dunavom u Austriju i na izmenu ugovora od 1841. godine⁽¹³⁾, ali ne u korist Porte, nego velikih sila.

Govor lorda Clarendona u četvrtak, čije sam glavne tačke već javio, sadržao je neobično važno otkriće o politici engleske vlade u odnosu na Istočno pitanje. On je jasno izjavio:

»Hteo bih da vas podsetim da je rat objavljen 29. marta — pre nešto više od četiri meseca — i tada je vladalo opšte verovanje — a kad kažem opšte verovanje, ja ne govorim o vladi Njenog Veličanstva, nego o najsposobnijim i najiskusnijim

oficirima kako Engleske tako i Francuske — da je u to vreme Rusija smerala da nastavi rat daljim agresijama. Niko nije verovao da sa velikim snagama koje je koncentrisala severno od Dunava, sa svim naporima koje je uložila i sa svim ogromnim zalihama koje je nagomilala, ona ne namerava — već naprotiv da namerava — da krene u pohod na jug. Iako nismo sumnjali u poznatu hrabrost Turaka, nismo mogli naterati sebe da verujemo da će oni biti kadri da pruže otpor dobro disciplinovanim i brojno nadmoćnijim ruskim trupama, koje vojuju pod komandom najiskusnijih generala, dok se jedinom turskom generalu koga smo znali — makar po imenu — Omer-paši, do tada još nije pružila prilika, koju on od tada tako viteški iskorišćuje, da stekne trajnu slavu i priznanje. Toliko smo francuska vlada i mi bili u to ubeđeni, da su ser J. Burgoyne i jedan iskusan francuski inženjerski oficir upućeni u Carigrad da iznađu sredstva za odbranu te prestonice i Dardanelskog moreuza, i toliki je značaj pridavan njihovoj misiji, a čitav plan pohoda se smatrao toliko tesno povezan s njom, da su lord Raglan i maršal Saint-Arnaud zadržani da bi mogli lično da dodu u dodir sa oficirima određenim za tu službu. Ujedinjene savezničke armije su tada krenule u Galipolje, gde su se gradila velika utvrđenja. One su krenule u Carigrad, imajući stalno u vidu neophodnost odbrane Dardanela.

Prema tome, čitav plan savezničkih sila se svodio na to da Rusija krene i zauzme ove pokrajine, a savezničke snage prestonicu Osmanske Carevine i Dardanele. Otuda odlaganja i pogrešno protumačeni pokreti anglo-francuskih snaga. Odvažnost turskih trupa, koja je osujetila ovo rusko-englesko-francusko lukavstvo, bila je, razume se, »neočekivana«.

Nekoliko meseci pre izbijanja sadašnje španske revolucije saopštio sam vašim čitaocima da je ruski uticaj stupio u dejstvo da izazove metež na tom poluostrvu. Za ovo Rusiji nisu bili potrebni direktni agenti. Tu je ona imala »The Times«—branioca i prijatelja kralja-bombe¹, »mlade nade« Austrije², Nikolaja, George-a IV — koji se neočekivano razgnevio zbog grubog nemoralna kraljice Isabelle i španskog dvora. Pored toga, postojali su diplomatski agenti engleske vlade, koje je proruski ministar Palmerston bez teškoća obmanjivao izgledima na poluostrvsku koburšku kraljevinu^[205]. Sada je ustanovljeno da je britanski ambasador skrivao O'Donnella u svom dvorcu i navorio bankara Collada, sadašnjeg ministra finansija, da pozajmi novac potreban O'Donnellu i Dulceu da počnu svoj pronuncijamento. Ako bi iko posumnjao da je Rusija stvarno umešala prste u poslove na ovom poluostrvu, podsetiću ga na događaje na ostrvu Leon. Godine 1820. u Kadisu su bile okupljene znatne vojne snage namenjene južno-američkim kolonijama. Sasvim iznenada se armija stacionirana na ostrvu izjasnila za ustav od 1812. godine^[178] i njen primer su sledile trupe na drugim mestima. Od francuskog ambasadora na kongresu u Veroni Chateaubriand-a doznajemo sada da je Rusija podsticala Španiju da preduzme ekspediciju u Južnu Ameriku, dok je Francusku

¹ Ferdinanda II, napuljskog kralja — ² Franza-Josepha I

silila da krene u pohod na Španiju. S druge strane, iz poruke predsednika Sjedinjenih Američkih Država^[206] doznajemo da mu je Rusija obećala da će sprečiti ekspediciju protiv Južne Amerike. Prema tome, nije potrebna velika mudrost da se izvede zaključak ko je vinovnik ustanka na ostrvu Leon. No, navešću vam još jedan primer brižnog interesovanja Rusije za nemire na španskom poluostrvu. U svom delu *Historia politica de la España moderna*, Barcelona, 1849, senjor de Marliani, da bi dokazao da Rusija nema nikakvog razloga da se suprotstavlja ustavnom pokretu Španije, daje sledeću izjavu:

«Na Nevi su se videli španski vojnici kako se zaklinju ustavu (iz 1812) i dobijaju zastave iz carevih ruku. U svom neobičnom pohodu protiv Rusije Napoléon je obrazovao od španskih zarobljenika u Francuskoj poseban legion, koji je posle poraza francuskih snaga prešao na stranu Rusa. Aleksandar ih je primio sa приметnom blagonaklonošću i smestio ih u Peterhof, gde ih je carica često posećivala. Jednog dana Aleksandar je naredio da se okupe na zaleđenoj Nevi i zakleo ih na vernost španskom ustavu, poklanjajući im istovremeno zastave koje je carica lično izvezla. Ovaj korpus, koji se od tada zvao 'korpus cara Aleksandra', ukrcao se u Kronštatu, a iskrcao u Kadisu. Svoju vernost zakletvi položenoj na Nevi ovaj korpus je dokazao dižući ustanak 1821. u Okanji za ponovno uvođenje ustava.»

Dok sada intrigira na poluostrvu posredstvom Engleske, Rusija istovremeno optužuje Englesku pred Francuskom. Tako u listu «Neue Preußische Zeitung» čitamo da je Engleska organizovala špansku revoluciju iza leđa Francuske.

Kakav interes ima Rusija u izazivanju nemira u Španiji? Da stvori diverziju na Zapadu, da dovede do nesuglasica između Francuske i Engleske, i najzad da namami Francusku na intervenciju. Već nam engleska rusofilska štampa javlja da su francuski junski ustanici sagradili barikade u Madridu. Isto je bilo rečeno Charles-u X na kongresu u Veroni.

«Presedan koji je stvorila španska vojska našao je podražavaoca u Portugaliji, proširio se na Napulj, obuhvatio Pijemont i svuda pokazao opasan primer armija koje se mešaju u mere reforme i svojoj zemlji diktiraju zakone snagom oružja. Odmah posle izbijanja ustanka u Pijemontu pojavili su se u Francuskoj, u Lionu i drugim mestima, pokreti usmereni istom cilju. U La-Roшелu je Berton skovao zaveru u kojoj je učestvovalo 25 vojnika 45. puka. Revolucionarna Španija je ubacila natrag u Francusku gnusne elemente nesloge, i obe su ujedinile svoje demokratske frakcije protiv monarhističkog sistema.»

Da li kažemo da je španska revolucija delo Anglo-Rusa? Ni u kom slučaju. Rusija podržava buntovne pokrete samo onda kad zna da su revolucionarne krize na pomolu. Međutim, stvarni narodni pokret, koji tada počinje, uvek je podjednako neprijateljski i prema intrigama Rusije i prema ugnjetачkoj delatnosti svoje vlade. Tako je bilo u Vlaškoj 1848, tako stoji stvar i u Španiji 1854.

Verolomnost Engleske se potpuno ispoljava u držanju njenog ambasadora u Madridu lorda Howdena. Pre nego što je krenuo iz Engleske da bi se vratio na svoju dužnost, on je sakupio vlasnike španskih hartija od vrednosti i pozvao ih da zahtevaju od vlade da plati njihova potraživanja i da, u slučaju odbijanja, izjave da će uskratiti svaki kredit španskim trgovcima. Tako je pripremio teškoće za novu vladu. Čim je stigao u Madrid, dao je prilog u korist žrtava palih na barikadama. Time je izazvao ovacije španskog naroda.

»The Times« optužuje g. Souléa da je izazvao ustanak u Madridu u interesu sadašnje američke vlade. U svakom slučaju, g. Soulé nije pisao članke u listu »The Times« protiv Isabelle II, niti je stranka naklonjena aneksiji Kube dobila ma kakvu korist od revolucije. U vezi s ovim pitanjem karakteristično je naimenovanje generala De la Conche za vojnog zapovednika ostrva Kube, a on je bio jedan od sekundanata vojvode od Albe u njegovom dvoboju sa sinom g. Souléa. Bilo bi pogrešno pretpostavljati da španski liberali ma u kom stepenu dele mišljenje engleskog liberala g. Cobdena u pogledu napuštanja kolonija^[207]. Veliki cilj ustava od 1812. bio je zadržavanje vlasti nad španskim kolonijama uvođenjem jedinstvenog sistema predstavnštva u novo zakonodavstvo^[208]. Godine 1811. Španci su čak opremili veliku vojsku, koja se sastojala od nekoliko pukova iz Galicije, jedine španske provincije koju tada nisu držali Francuzi, da bi spojili prinudu sa svojom južnoameričkom politikom. Gotovo najvažnije načelo tog ustava bilo je ne napuštati nijednu od kolonija koje pripadaju Španiji, a današnji revolucionari se rukovode istom mišlju.

Nijedna revolucija nije pružala skandalozniji prizor ponašanja svojih državnika od ove revolucije preduzete u interesu »morala«. Koalicija starih stranaka koja je obrazovala sadašnju vladu (pristalice Espartera i pristalice Narváeza) ničim se nije toliko bavila kao deobom plena — položaja, zvanja, plata, titula i odlikovanja. Dulce i Echague su već stigli u Madrid, a Serrano je molio za dozvolu da dođe, da bi obezbedili sebi udeo u pljački. Između moderadosa i progresista je nastala velika svađa; prvi se okrivljuju da su imenovali sve generale, a drugi da su postavili sve državne rukovodioce. Da bi se stišalo nepoverenje »ruļje«, toreador Baceta je unapređen sa položaja direktora klanice na položaj šefa policije. Čak i vrlo umereni list »Clamor Público« daje oduške osećanjima razočaranja:

»Ponašanje generala i rukovodilaca bilo bi dostojanstvenije kad bi se odrekli unapređenja i time pružili uzvišen primer nekoristoljublja i kad bi se sami priznavali načela morala koje je proklamovala revolucija.«

Bestidnost pri deobi plena zapažena je i prilikom deljenja ambasadorskih mesta. Ne govorimo o upućivanju u Pariz senjora Olozage, koji je kao Esparterov ambasador na istom dvoru 1843. kovao zaveru sa Louis-Philippe-om, Christinom i Narváezom; niti o upućivanju u Beč Alejandra Mona, Narváezovog ministra finansija 1844; niti o

upućivanju Rios-y-Rosasa u Lisabon i Pastora Diasa u Torino, dva moderadosa veoma prosečnih sposobnosti. Govorim o naimenovanju Gonzalesa Brava u ambasadu u Carigradu. On je oličenje španske korupcije. Godine 1840. izdavao je »El Guirigay«, neku vrstu madridskog »Punch«-a⁽²⁰⁹⁾, u kome je najbesomučnije napadao Christinu. Tri godine docnije njegova pohlepa za položajima pretvorila ga je u bučnog privrženika moderadosa. Narváez, kome je bilo nužno gipko oruđe, iskoristio ga je kao španskog premijera, a zatim ga odbacio čim je mogao da ga se liši. Bravo je u međuvremenu naimenovao za svog ministra finansija nekog Carrasca, koji je ubrzo opljačkao špansku državnu blagajnu. Za podsekretara državne blagajne on je postavio svog oca, čoveka koji je zbog zloupotreba otpušten iz ministarstva finansija kao niži službenik; a svog zeta, stalnog posetioca pozorišta »Principe«, načinio je kraljičinim komornikom. Kad su mu zamerili zbog njegovog otpadništva i potkupljivosti, on je odgovorio: »Zar nije smešno ostati uvek isto?« Ovaj čovek je izabrani ambasador »revolucije moralae«.

Nasuprot tim zvaničnim gnusobama koje sramote španski pokret, prijatno je čuti da je narod prisilio ove momke da bar Christinu stave na raspolaganje kortesima i da pristanu na sazivanje nacionalne ustavotvorne skupštine bez senata, što znači niti na osnovu izbornog zakona od 1837, niti onog od 1845. godine. Vlada se još nije usudila da propiše sopstveni izborni zakon, dok se narod jednodušno izjašnjava za opšte pravo glasa. U Madridu su prilikom izbora za nacionalnu gardu izabrani isključivo progresisti.

U pokrajinama vlada potpuna anarhija pošto su svuda obrazovane i dejstvuju hunte, a svaka hunta izdaje dekrete u interesu svog kraja — jedna ukida monopol na duvan, druga trošarinu na so. Krijumčari razvijaju ogromnu delatnost i njihov uspeh je utoliko veći što su oni jedina snaga koja nikad nije dezorganizovana u Španiji. U Barseloni su vojnici u sukobu čas među sobom, čas sa radnicima. Ovo anarhično stanje je od velike koristi stvari revolucije pošto sprečava da se ona svrgne u prestonici.

Madridsku štampu u ovom trenutku sačinjavaju sledeći listovi: »España«, »Novedades«, »Nación«, »Época«, »Clamor Público«, »Diario español«, »Tribuno«, »Esperanza«, »Iberia«, »Catolico«, »Miliciano«, »Independencia«, »Guardia Nacional«, »Esparterista«, »Union«, »Europa«, »Espectador«, »Liberal«, »Eco de la revolución«. »Heraldo«, »Boletin del pueblo« i »Mensajero« su prestali da izlaze.

Karl Marx

[Revolucija u Španiji — Bomarsund]

London, petak, 18. avgusta 1854.

Uvodnici u listovima »L'Assemblée Nationale«^[210], »The Times« i »Journal des Débats« dokazuju da ni čisto ruska, ni rusko-koburška, ni konstitucionalna stranka nisu zadovoljne tokom španske revolucije. Po tome bi izgledalo da postoji izvesna šansa za Španiju, iako spoljni znaci govore obrnuto.

Na dan 8. avgusta jedna deputacija Kluba unije^[211] posetila je Espartera i predala mu poslanicu u kojoj se traži usvajanje opšteg prava glasa. Mnogobrojne peticije u istom smislu pristizale su jedna za drugom. Zbog toga je u ministarskom savetu vođena duga i živa debata. Međutim, pristalice opšteg prava glasa i pristalice izbornog zakona od 1846. pretrpele su poraz. Madridska »Gaceta« objavljuje dekret o sazivanju kortesa za 8. novembar, kome prethodi ekspoze upućen kraljici. Izbori će se vršiti po zakonu od 1837. sa malim izmenama. Kortesi treba da budu jedina ustavotvorna skupština, pošto se zakonodavne funkcije senata ukidaju. Ostala su na snazi dva paragrafa zakona od 1846, naime, o načinu obrazovanja izbornih *mesas* (tela koja primaju glasove i objavljuju rezultate izbora) i o broju poslanika: na svakih 35 000 ljudi bira se po jedan poslanik. Tako će skupštinu sačinjavati od 420 do 430 članova. Prema jednom cirkularu ministra unutrašnjih poslova Santa-Cruza, birači se moraju registrovati do 6. septembra. Pošto pokrajinska predstavništva potvrde biračke spiskove, oni će biti zaključeni 12. septembra. Izbori će se održati 3. oktobra u glavnim mestima izbornih okruga. Brojanju glasova će se pristupiti 16. oktobra u glavnom gradu svake pokrajine. U slučaju spornih izbora moraće se obaviti novo glasanje, koje treba obavezno da se sprovede do 30. oktobra. U ekspozeu se izričito kaže da će

kortesi od 1854, poput onih iz 1837, spasti monarhiju; oni će značiti novu vezu između prestola i nacije, cilj koji se ne može dovesti u pitanje niti osporiti.

Drugim rečima, vlada zabranjuje diskusiju o dinastiji; otuda »The Times« izvodi obrnut zaključak, na osnovu pretpostavke da će se

postaviti pitanje: ili sadašnja dinastija ili uopšte nikakva — mogućnost koja je, gotovo nije potrebno ni napominjati, beskrajno mrska listu »The Times« i koja remeti njegove kalkulacije.

Izborni zakon od 1837. ograničava izbornu pravo na lica koja ispunjavaju sledeće uslove: da imaju sopstveno domaćinstvo, da plaćaju *mayores cuotas* (brodske dažbine koje ubira država) i da su napunila 25 godina. Sem toga, pravo glasa uživaju članovi španskih akademija istorije i plemenitih umetnosti, doktori, licenciati teološkog, pravnog i medicinskog fakulteta, članovi crkvenih kaptola, parohijski sveštenici i njihovo pomoćno osoblje, sudije i advokati sa dvogodišnjom praksom, oficiri određenog čina, bilo da su aktivni ili u penziji, lekari, hirurzi, apotekari sa dvogodišnjim stažom; arhitekti, slikari i vajari koji su počastvovani članstvom u nekoj akademiji; profesori i nastavnici državnih prosvetnih institucija. Prema istom zakonu lišena su prava glasa lica koja nisu izmirila svoje poreske obaveze, državne ili mesne, bankroti, lica koja su sudskom presudom izgubila biračka prava usled moralne ili građanske nepodobnosti; najzad, sva lica protiv kojih se vodi postupak.

Doduše, ovaj dekret ne proklamuje opšte pravo glasa i izuzima pitanje o dinastiji iz nadležnosti kortesa. Pa ipak je neizvesno da li će i ova skupština zadovoljiti. Ako su španski kortesi izbegavali da se pozabave krunom 1812, oni su to činili stoga što je kruna bila samo nominalno predstavljena, pošto se kralj godinama nalazio izvan Španije. Ako su istu stvar izbegavali 1837, bilo je to stoga što su morali da raščiste s apsolutnom monarhijom pre nego što su mogli da misle na uređenje odnosa s ustavnom monarhijom. Što se tiče opšte situacije u zemlji, »The Times« zaista ima ozbiljne razloge da žali što u Španiji nema francuske centralizacije i što usled toga čak i pobeda nad revolucijom u prestonici ne rešava ništa u pogledu pokrajina, dokle god tamo i dalje traje ono stanje »anarhije« bez koga nijedna revolucija ne može uspeti.

Razume se, neke pojedinosti u španskim revolucijama su svojstvene samo njima. Na primer, spoj pljačke i revolucionarnih podviga — osobenost koja se razvila u gerilskom ratovanju protiv francuskih najezdi i koju su nastavili »rojalisti« 1823. i karlisti od 1835. godine. Otuda nikakvo iznenađenje neće izazvati vest o izbijanju velikih nereda u Tortosi, u Donjoj Kataloniji. Hunta popular¹ toga grada kaže u svom proglasu od 31. jula:

»Banda bednih ubica, izgovarajući se zahtevom o ukidanju posrednih poreza, dočepala se grada i pogazila sve društvene zakone. Svoj put je obeležila otimačinom, ubijanjem, paljevinama.«

Hunta je, međutim, brzo uspostavila red — građani su se naoružali i pritekli u pomoć slabom mesnom garnizonu. Sada zaseda jedna

¹ narodna hunta

vojna komisija, kojoj je stavljeno u zadatak da pohvata i kazni vinovnike tragičnih događaja od 30. jula. Ova okolnost je, naravno, pružila povod reakcionarnim listovima za razglabanja o moralu. Koliko oni imaju malo opravdanja za ovo može se zaključiti iz opaske lista »Messager de Bayonne« da su karlisti^[177] podigli zastavu u pokrajinama Kataloniji, Aragonu i Valensiji, i to upravo u onim istim susednim planinama gde se nalazilo njihovo glavno gnezdo u doba starih karlističkih ratova. Baš se među karlistima prvi put pojavio ladro faccioso, to jest pljačkaš koji se izdaje za pristalicu progonjene stranke u državi. Još od vremena Viriathusa španski geriljerosi su uvek imali u sebi nešto od razbojnika; ali novina karlističkog pronalaska se sastoji u tome da običan razbojnik treba da se ukrasi imenom gerilca. Učesnici događaja u Tortosi svakako pripadaju ovoj vrsti.

U Leridi, Saragosi i Barseloni stanje je ozbiljno. Dva prva grada su odbila da se udruže sa Barselonom zato što tamo vojska ima prevlast. Ipak, izgleda da čak i tamo Concha nije kadar da savlada buru, i general Dulce treba da zauzme njegovo mesto pošto se smatra da nedavno stečena popularnost tog generala pruža više jemstva za otklanjanje teškoća.

Tajna društva su obnovila svoju delatnost u Madridu i rukovode demokratskom strankom baš kao i 1823^[212]. Prvi zahtev koji na njihov podsticaj narod treba da postavi jeste da svi ministri od 1843. polože račune.

Vlada otkupljuje oružje koga se narod dočepao na dan bitke na barikadama. Na taj način ona je došla do 2500 pušaka koje su se ranije nalazile u rukama ustanika. Don Manuel Sagasti, ajakučoski jefto političar¹ Madrida 1843, opet je vraćen na svoju predašnju dužnost. On je uputio stanovništvu i nacionalnoj miliciji dva proglašenja, u kojima obznanjuje svoju nameru da odlučno uguši svaki nered. Uklanjanje Sartoriusovih kreatura sa raznih položaja teče brzo. To je, možda, jedina stvar koja se brzo sprovodi u Španiji. Sve stranke u ovom pogledu pokazuju podjednaku brzinu

Salamanca nije u zatvoru, kako se tvrdilo. On je bio uhapšen u Aranhuezu, ali je ubrzo oslobođen i sada je u Malagi.

Da narod svojim pritiskom drži vladu pod kontrolom, dokazuje činjenica što su ministri vojni, unutrašnjih poslova i javnih radova izvršili obimne premeštaje i uproščavanja u više odeljenja — događaj ranije nepoznat u španskoj istoriji.

Unionistička stranka ili stranka Coburg-Braganza^[213] je kukavno slaba. Iz kog bi inače razloga ona digla toliku buku zbog jedne jedine poslanice upućene iz Portugalijske Nacionalnoj gardi u Madridu? Ako stvar izblize razmotrimo, čak se ispostavlja da poslanica (koja potiče iz lisabonskog lista »Journal de Progrès«) nije uopšte dinastijskog karak-

¹ guverner

tera, već jednostavno one bratske vrste tako dobro poznate u pokretima od 1848.

Glavni uzrok španske revolucije je stanje finansija, a naročito Sartoriusov dekret kojim se naređuje plaćanje poreza za šest meseci unapred. Kad je izbila revolucija, sve državne kase su bile prazne uprkos okolnosti što ni u jednoj grani javne službe nije izvršena isplata; niti su tokom nekoliko meseci svote predviđene za ma koju određenu službu namenski korišćene. Tako, na primer, primanja od drumarine nisu uopšte išla na održavanje puteva. Novac izdvojen za javne radove imao je istu sudbinu. Kad je kasa javnih radova podvrgnuta reviziji, umesto računa za izvršene radove nađene su priznanice dvorskih miljenika. Poznato je da su finansijske operacije već odavno najunosnije zanimanje u Madridu. Španski budžet za 1853. izgledao je ovako:

Civilna lista i apanaže	47 350 000	reala
Zakonodavstvo	1 331 685	„
Kamata državnog duga	213 271 423	„
Predsednik vlade	1 687 860	„
Ministarstvo inostranih poslova ..	3 919 083	„
Pravosuđe	39 001 233	„
Vojska	278 646 284	„
Mornarica	85 165 000	„
Ministarstvo unutrašnjih poslova ..	43 957 940	„
Policija	72 000 000	„
Ministarstvo finansija	142 279 000	„
Penzije	143 400 586	„
Crkva	119 050 508	„
Vanredni izdaci	18 387 788	„
Ukupno	1 209 448 390	reala

Bez obzira na ovakav budžet, Španija je najniže oporezovana zemlja u Evropi i ekonomsko pitanje nije nigde tako prosto kao tamo. Smanjenje i uprošćavanje birokratskog aparata u Španiji zadaje najmanje teškoća, pošto opštine po tradiciji same vode svoje poslove; isto tako stoji stvar i sa carinskom reformom i savesnim korišćenjem još neotuđenih bienes nacionales¹. Socijalno pitanje u modernom smislu nema osnova u zemlji sa još nerazvijenim sredstvima i sa tako malobrojnim stanovništvom kao što je Španija — svega 15 000 000.

Iz engleske štampe ćete saznati o prvim podvizima britanske armije kod Bomarsunda. Ovi bedni listovi koji do sada nisu imali da jave ništa što je vredno pomena puni su oduševljenja zbog uspeha 10 000 Francuza protiv 2000 Rusa. Preći ću preko ovih pobedonosnih pokliča i pozabaviću se razmatranjem posledica zauzimanja jednog ostrva — koje je *faubourg*² Stokholma a ne Petrograda. Francuski list

¹ državnih imanja — ² predgrade

»Siècle« je izvestio, a ovu vest su prihvatili mnogi listovi, da će se Švedska neodložno priključiti zapadnim silama u njihovim aktivnim merama protiv Rusije. O verodostojnosti ove vesti može se suditi po činjenici što je Švedska zaključila ugovor o oružanoj neutralnosti upravo onda kad je mogla uspešno da vodi operacije u močvarama i šumama Finske. Hoće li ona izmeniti politiku sada kad je vreme za takve operacije prošlo? Engleska i Francuska su odbile kralju Oskaru tražene novčane i teritorijalne garantije za njegovo pristupanje njima. Sem toga, kako objasniti naređenje švedske vlade o razoružanju čitave eskadre ako se pretpostavlja da se Švedska sprema da zarati? Ovo razoružanje se prostire na linijske brodove »Karl XII« i »Prins Oskar«, fregatu »Désirée« i korvete »Gefle« i »Thor«.

Zauzimanje Bomarsunda, sad kad led tek što nije prekrpio vode na tim geografskim širinama, ne može imati nikakvog značaja. U Hamburgu prevlađuje mišljenje da za ovim treba da usledi zauzimanje Rige, mišljenje koje se zasniva na jednom pismu kapetana Heathcote-a, komandanta »Archera« engleskom konzulu u Memelu, g. Hertoletu, u kome je rečeno da su svi strani brodovi morali napustiti rišku luku do 10. ovog meseca.

Tvrđi se da Pruska mnogo podržava krijumčarenje ratne robe na svojim granicama sa Rusijom i da istovremeno priprema raskid sa zapadnim silama. Komandanti luka u Kenigsbergu, Dancigu, Kolbergu i Svinemindeu su dobili naređenja da naoružaju odgovarajuće tvrđave.

Najuticajniji listovi Norveške i Švedske izjavljuju da

»bi bilo više nego bezumlje pridružiti se saveznicima i podneti ogromne žrtve, sem pod uslovom nesumnjivog i jasnog uverenja da će Rusija biti potučena a Poljska uspostavljena. Inače bi čak i predaja Finske Švedskoj značila obmanu i klopku«.

Treba pri tom imati u vidu da su sve ove severne vlade u sukobu sa svojim narodom. U Kopenhagenu, na primer, stvari stoje ovako: Šlezvig-Holštajnani su odlučili da se uzdrže od svih izbora za Reichsrath¹, dok su u isto vreme birači Kopenhagena uputili poslanicu dr Madvigu, poslaniku Landthinga², u kojoj ga pozivaju da ne prihvati mesto u Reichsratu, pošto kraljev dekret znači povredu danskog ustava i prava danskog naroda.

Prvi put objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«,
br. 4174 od 4. septembra 1854.

Prevod s engleskog

¹ Državni savet (u engleskom originalu je upotrebljen nemački izraz za danski Rigsraad) — ² Narodne skupštine

Friedrich Engels

Zauzimanje Bomarsunda

[Prvi članak]

Savezničke armije su najzad počele da dejstvuju. One su zauzele Bomarsund. Trećeg i četvrtog avgusta francuske trupe i engleska pomorska pešadija su se iskrcale na ostrvo Aland; desetog avgusta mesto je opkoljeno; u toku tri uzastopna dana postavljene su i naoružane baterije; četrnaestog avgusta je otvorena vatra; petnaestog su na juriš zauzete dve okrugle kule — jednu su zauzeli Francuzi, drugu Englezi; šesnaestog avgusta, posle kraće borbe u kojoj su saveznici pretrpeli vrlo malo gubitaka, predalo se veliko kazamatirano utvrđenje. Ovako brzo nadiranje izgleda svakako prilično smelo. Prema svim obaveštenjima kojima smo raspolagali, trebalo je očekivati da će za osvajanje tog mesta biti potrebna pravilna opsada, sa izgradnjom bar jednog paralelnog rova i oko dve nedelje prokopavanja otvorenih rovova. Čak je i londonski »The Times«, koji je već odavno pisao takvim tonom kao da je dovoljno da saveznička pešadija napadne bajonetima kamene zidove pa da se oni pretvore u prah, morao priznati da je ipak opsada neizbežna i da će ova tegobna operacija verovatno trajati dve nedelje.

Ako je, onda, napad doveden do uspešnog završetka za približno nedelju dana opsade i to šestog dana posle početka kopanja rovova, prirodno je izvesti zaključak da su se opsadivači morali suočiti sa nesavrnjeno manje teškoća nego što su očekivali. Šta je upravo olakšalo napad, mi, naravno, možemo samo da nagađamo dok ne stignu podrobni izveštaji o opsadi; ali postoje mnoge okolnosti koje su možda radile u korist opsadivača. Znatan deo garnizona su sačinjavali Finci, a jedan deo čak i domoroci sa Alandskih ostrva. Oni, bez sumnje, nisu baš bili mnogo nadahnuti ruskim rodoljubljem, i ako se iskazima dezertera može pokloniti poverenje, čak su doneli odluku da se ne bore ako to bude moguće. Izgleda da su stanovnici ovih ostrva primili saveznike, čim su uvideli da se ovi spremaju da ozbiljno napadnu Bomarsund, kao oslobodioce od ruskog jarma, i sigurno im pružili svakovrsna obave-

štenja i pomoć. Međutim, glavni uzrok je morao biti neki nedostatak u izgradnji same tvrđave. Pošto se ne mogu pribaviti nikakvi planovi tvrđave, i pošto se čitavo naše poznavanje tvrđave zasniva na crtežima i skicama, kao i na opisima (bar u pogledu inženjerskog posla) koji su neminovno veoma magloviti i, kako su i crteži i opisi donekle protivrečni u pojedinostima, nismo u stanju da kažemo u čemu je nedostatak.

Međutim, sudeći po skicama, dve okrugle kule štite jedna drugu svojom paljbom samo delimično; ali pošto u svakom okruglom utvrđenju topovi moraju biti radijalno raspoređeni i njihova vatra stoga jako ekscentrična, biće, ukoliko je tvrđava manja — pa, prema tome, i broj topova manji — utoliko veća ekscentričnost vatre i utoliko manja njena efikasnost. Zbog toga se Montalembert brižljivo starao da ne preporuču upotrebu takvih kula sve dok se ova ekscentričnost ne kompenzira jakom podrškom koju bi svaka kula dobijala od svojih suseda zdesna i sleva, kao i od glavne tvrđave u pozadini. Ako bi pet ili šest takvih kula mogle usredsrediti vatru na jednu tačku, vatra bi tada postala onoliko koncentrična i efikasna koliko je ekscentrična i slaba bila ranije. Uostalom, Montalembert je odlično znao da je u poslednjim fazama opsade, kad dolazi do juriša, vatra pešadije najefikasnije sredstvo koje se može upotrebiti protiv napadača. Zato je on u svojim kulama, pored uređaja za zaštitu pešadije, obično povezivao odvojene kule nekom vrstom pokrivenog puta ili tranšeje, ne samo radi bezbednih komunikacija nego i radi pešadijske vatre. Šta jedna takva tranšeja može da učini, videli smo upravo u Arab-Tabiji, gde se celokupna bočna odbrana ograničavala na takav rov i gde je šaka Arnauta neprekidno odbijala Ruse. Najzad, Montalembert je nastojao da svoje kule potpuno obezbedi od *coup de main*¹. Opasao ih je jarkom, sa pokrivenim putem, i ponekad ih smatrao prosto kao réduit, odnosno kao poslednji rezervni položaj velikog, snažnog reduta. Ovo je bio njegov najzreliji i očigledno najbolji plan. On je usvojen sa većim ili manjim izmenama gotovo u svim skorašnjim fortifikacijama, gde su usvojene i male Montalembert-ove kule. Pored ovih teškoća u prilazu kuli, on je čitav donji sprat ili podrum smišljeno osposobio za pešadijsku odbranu.

Kako izgleda, Rusi su u svakom pogledu učinili ozbiljne propuste. Trajanje brešne paljbe, dvadeset do trideset časova, očigledno je suviše kratko da omogući čak i tridesetdvofuntovnjacima da probiju dovoljno široku brešu, osim ako zidovi tvrđave nisu po kakvoći stvarno bili iznad onih koji se obično susreću kod utvrđenja. Zbog toga se može smatrati da su kule zauzete pomoću jurišnih lestvica, da su vojnici ulazili kroz puškarnice i razvaljujući kapije. Ovo pretpostavlja veoma neefikasnu bočnu vatru, i pošto glavna tvrđava, po svoj prilici, nije imala baterije u pozadini da podrže kule, svaku kulu je s boka

¹ iznenadnog napada

štitila samo vatra sa druge kule. Ova greška je utoliko veća što se iz crteža jasno vidi da je tlo veoma neravno, a to je omogućavalo jurišnim odredima da dopuže prilično blizu, zaklanjajući se prevojima zemljišta. Zatim, sudeći po crtežima i događajima, mora da su pripreme protiv *coup de main* bile potpuno zanemarene. Nema ni traga od šanca oko kula, a šančevi koje su Rusi izgradili ispred kula napušteni su gotovo bez otpora. Kažu da je svaku kulu okružavao jarak; ali, on je očigledno bio veoma plitak i bez ikakvih naprava za pešadijsku odbranu. Kad su jednom kule zauzete, veća tvrđava, kojom su one dominirale, našla se neminovno na milosti i nemilosti saveznika. Zbog toga je pala, pruživši, vrlo verovatno, samo prividan otpor.

Ako sudimo o ovim utvrđenjima po njihovoj kratkotrajnoj opsadi, gotovo bi se činilo da njihovi graditelji nisu nikad računali na neki ozbiljan napad sa kopna. Mora da su gradili kule imajući u vidu samo pružanje otpora napadima odreda pomorske pešadije, koji ni u najboljem slučaju ne mogu prekoračiti dve hiljade ljudi niti skupiti dovoljno snaga ni za preduzimanje juriša ni za uspešno sprovođenje pravilne opsade. Prema tome, najjači je bio front okrenut prema moru, dok je front prema kopnu, koji su sačinjavale kule, bio više privid nego stvarnost. Međutim, ishod gotovo pokazuje da je odred od 1000 mornara mogao pre mnogo meseci zauzeti kule na juriš i samim tim prinuditi glavnu tvrđavu na predaju!

Što se tiče samog juriša, njega su, po svoj prilici, vrlo dobro izvršili i Francuzi i Englezi. Poznato je da su Englezi vešti u vršenju juriša; to je njihov omiljeni manevar i on im retko omane. Francuzi više vole napad na otvorenom polju; a pri opsadama njihov matematički način shvatanja pretpostavlja metodičan put one izrazito francuske nauke koju je izgradio Vauban. Ali, njih je, izgleda, privukla vatrenost jednog britanskog veterana. U Bomarsundu se nalazio neki stari pukovnik Jones — čovek koji je ispravio Vaubana kad je, sa jedva poludovoljnim sredstvima i boreći se protiv hrabrih i odlučnih garnizona Badahosa, Ciudad Rodriga i San Sebastijana, uspeo da skрати opsadu za oko jednu trećinu propisanog trajanja. Pukovnik Jones nije običan inženjer. Nasuprot svojim kolegama, on u opsadi ne vidi čisto školsku svečanost na kojoj glavni inženjer polaže ispit i mora pred očima armije da pokazuje koliko je zapamtio i koliko su mu u sećanju urezana sva pravila i propisi formalnih opsada i Vaubanovog *«attaque des places fortes»*¹. On ne smatra da je cela vojska tu radi inženjera, da ih štiti dok oni izvode svoje veštine. Umesto toga pukovnik Jones je najpre borac, a onda inženjer. On dobro poznaje engleskog vojnika i zna šta mu može poveriti. I brz, odlučan, a ipak neupadljiv način kako je zauzet Bomarsund za polovinu propisanog vremena toliko liči na proboje i juriše izvršene protiv španskih tvrđava da niko sem starog Jonesa ne može stajati iza njega. Što se tiče Francuza, oni ne bi mogli

¹ napada protiv utvrđenja

nikad smisliti takav način zauzimanja tvrđave. On protivreći čitavom njihovom biću; suviše je neugladen, bez otmenosti i uljudnosti. Ali, oni nisu mogli osporavati autoritet čoveku koji je pre pedeset godina na njima isprobao svoj nepravilan način zauzimanja tvrđava, i našao da je on pogodan za sve slučajeve. A kad je došlo do juriša, ni oni, po svemu sudeći, nisu izostajali iza Engleza u odlučnosti.

Čudno je da Rusi, koji su se toliko ponosili svojim jurišnim sposobnostima od Perekopa i Očakova sve do Varšave i Bistrice⁽²¹⁴⁾, da su ti Rusi odbijeni pri svakom napadu na poljska utvrđenja, i da zaista pred Silistrijom nisu bili u stanju da osvoje poljsko utvrđenje pravilnom opsadom, nego su morali da se povuku iako turski garnizon u tvrđavi nije dobio nikakvu pomoć; dotle su, s druge strane, u samome početku ovog rata Turci zauzeli na juriš jedno stalno rusko utvrđenje — Svetog Nikolaja — a čuvena tvrđava Bomarsund osvojena je na juriš gotovo neudostojena časti otvorenog rova. Ne smemo zaboraviti da istaknemo da flote, izgleda, ni na koji način nisu efikasno doprinele ovoj pobjedi. One su, po svoj prilici, kao i uvek, izbegavale susedstvo kazamatiranih baterija.

Međutim, ovaj uspeh saveznika takve je prirode da će ih on vrlo verovatno navesti da više ništa ne preduzmu u toku naredne jeseni. U svakom slučaju, velika ekspedicija na Sevastopolj još nije ni krenula, a već je objavljeno dalje odlaganje od nekoliko nedelja. Onda će biti i suviše kasno, i tako će odmor i predah u toku zime, koji su toliko neophodni posle tegoba u logoru u Varni, biti obezbeđeni herojima savezničkih snaga.

Naslov originala:

The Capture of Bomarsund

Napisano 21. avgusta 1854.

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»,

br. 4174 od 4. septembra 1854.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Zauzimanje Bomarsunda

[Drugi članak]

Do sada objavljene pojedinosti o zauzimanju Bomarsunda još uvek se iznose maglovitim i nečinjeničkim jezikom. Mi u stvari još ne znamo na kom su rastojanju od forova bile podignute brešne baterije ili bili usidreni brodovi za vreme napada s mora. Uprkos očekivanjima, nismo saznali dalje detaljnosti o konstrukciji forova, čak i pošto su ih savezničke trupe zaposle. Zaista, čutke se prelazi gotovo preko svakog važnijeg pitanja da bi se javnost više bavljala živopisnom a manje stručnom stranom posla. Čak su i zvanični izveštaji sklepani tako aljkavo da niko ne može jasno da razabere da li su prilikom zauzimanja tvrdave I'zee (prema mesnom pisanju) Francuzi morali da izvrše juriš ili ne, pošto izgleda da gotovo niko sem zapovednika nije pružio otpor.

Ono malo što smo kadri da razaberemo jeste da su dve kule, kako smo nagađali iz skica, bile podignute na tako neravnom tlu da su jaruge, padine i stene obrazovale prirodne prilaze sve do samih njihovih rovova. U ovim jarugama saveznici su mogli udobno da se smeste, bezbedni od ruskih kuršuma, koji su preletali iznad njihovih glava; i pošto su tako dobili mogućnost da postave baterije u neposrednoj blizini mesta, odmah su počeli opsadu s onim baterijama koje se u takvim slučajevima obično poslednje primenjuju, naime, sa brešnim baterijama. Okolnost što su Rusi gradili utvrđenja na takvom tlu ne poravnajući ga prethodno bar 600-800 jardi ispred tih utvrđenja, dokazuje da nikad nisu imali u vidu ozbiljan napad sa kopna. Biće da brešne baterije nisu bile podignute na većoj udaljenosti od 500-600 jardi od forova, pošto su ih Francuzi gađali šesnaestofuntovnjacima, koji se obično smatraju nedovoljno teškim za proboj zida čak i sa 100 ili 150 jardi rastojanja. Međutim, tridesetšestočasovno gađanje tako je oštetilo kulu da bi još dvanaest časova gađanja skršilo ceo front. Britanci su gađali for Notič sa šezdeset tridesetdvoftovnjaka, od kojih je svaki težio 45 engleskih centi.

Ovi topovi, prema *Pomorskoj artiljeriji* ser Howarda Douglasa, upotrebljavaju se sa propisnim punjenjem od 7 funti praha, i zrno ispaljeno iz njih sa rastojanja od 400-500 jardi prodire u masivnu hrastovinu dve do dve i po stope. Zrna francuskih šesnaestofuntovnjaka sa punjenjem od 5 funti praha sa rastojanja od 400-500 jardi prodiru u hrastovinu jednu i po do dve stope. Ako su Britanci, kako se može pretpostaviti, povećali punjenje bar na 8 funti, nije nikakvo čudo što su sa dvostrukim brojem topova i to dvojnog kalibra otvorili jednu stranu tvrđave za manje od dvanaest časova.

Što se tiče napada s mora, on je bio čista diverzija. Samo je kapetan Pelham iskoristio priliku da izvrši naučni eksperiment. Pucao je iz svog dugog osmopalačnog stožernog topa sa upornošću i ravnomernošću svojstvenim vatri za probijanje breše, gađajući stalno, što je moguće tačnije, u istu tačku. Ovi dugi osmopalačni topovi su najbolji u britanskoj mornarici. Njihova velika težina metala (95 centi) dopušta punjenje od 16 funti baruta na masivno zrno od 68 funti. Dejstvo ovog hica, čak sa rastojanja od 500-600 jardi, neuporedivo je veće nego dejstvo zrna od 18 ili 24 funte, koja su se do sada obično upotrebljavala u brešnim baterijama; a pri većoj upotrebi, ona moraju proizvesti ogroman rezultat. Zato je uporno gađanje kapetana Pelhama vrlo brzo otkrilo tajnu ruskih granitnih tvrđava. Nekoliko hitaca je odbilo ono što je dotle izgledalo kao krupan komad čvrstog granita a za šta se ispostavilo da je samo obložna ploča, čija debljina ni u kom slučaju nije bila srazmerna njenoj visini i širini. Još nekoliko hitaca i onda su se odvalile susedne ploče, a zatim se s treskom sručila niz zidove lavina otpadaka, obnažujući i samo jezgro tvrđave. Tada je postalo jasno da »granit« nije ništa drugo do privid i da iza odvaljenih relativno tankih ploča koje su oblagale eskarpu, nije postojao nikakav čvrst kameni zid da se odupre prodiranju zrna. Zidovi su se, u stvari, sastojali prosto iz prevlaka, čiji su međuprostori ispunjeni svakojakim tucanim kamenom, peskom i sličnom građom, i bez kohezije i bez čvrstine. Ako je glavna tvrđava ovako sagrađena, nema nikakve sumnje da su i zidarski radovi kula obavljani isto tako loše, te je brzo probijanje breše potpuno razjašnjeno. A ovim zidovima tako male suštinske otpornosti bila je dovoljna njihova upečatljiva spoljašnost da drže u šahu četiri meseca celu anglo-francusku flotu! Pa ipak, razočaranje ser Charlesa Napiera, kad je video od čega su u stvari ova utvrđenja napravljena, jedva se moglo uporediti sa razočaranjem cara kad je saznao iz čega se sastoji »granit« za koji je platio toliki novac. Za napad sa kopna značajna je još jedna okolnost. Već smo videli da je neravno zemljište okružavalo tvrđave ne samo na dometu topovske nego čak i na dometu puščane vatre. Ovo su iskoristili strelci Vensenskog puka, koji su dopuzali vrlo blizu, zaklanjajući se iza panjeva, velikih obluta, stena itd., i otvorili smrtonosnu vatru na puškarnice kazamata. Pošto na rastojanju od 400-500 jardi njihove puške nemaju promašaja i, povrh toga, pošto zbog kosih strana puškarnica, kao kod tunela,

svaki metak koji pogađa puškarnice ulazi u središnji otvor u dnu, može se lako zamisliti koliko je to smetalo tobdžijama u tvrđavi dok su punili topove.

Rusi su, izgleda, potpuno zanemarili najobičnije mere predostrožnosti protiv puščane vatre. Oni su takođe imali strelce. Zašto ih nisu postavili na kule iza grudobrana na krovu, gde su dominirali nad neprijateljskim strelcima? Ali finski strelci u Bomarsundu, po svemu sudeći, nisu imali sklonosti da se bore za slavu svete Rusije. Najzad, Francuzi su iskoristili, pored tri opsadna topa, nekoliko merzera i tri haubice. Merzeri su slali svoja zrna u visokom luku na krov kule neprobojan za bombe, pokušavajući da ga razore udruženom snagom pada i eksplozije. Međutim, ovo kao da nije imalo velikog dejstva. S druge strane, francuske haubice su se pridržavale neposredne razantne vatre i usmeravale je na puškarnice. Sa kratkog rastojanja od 400-500 jardi jedna duga dvadesetčetvorofuntovna bronzana haubica, bacajući zrno sa prečnikom od šest palaca, mogla je jednom u tri hica vrlo dobro da pogodi objekt kao što je puškarnica; a svako zrno koje je pogodilo cilj onesposobilo bi posadu topa i pored toga učitalo sam top. Ova vatra, prema tome, morala je biti veoma efikasna.

Tako vidimo da su granitni zidovi Bomarsunda čista ruska obmana — gomile otpadaka uokvirene tankim kamenim oblogama, nepodobne da koliko-toliko pruže otpor preciznoj i upornoj vatri. Ako su Nikolaja obmanuli njihovi graditelji, on je ipak uspeo da ovim fiktivnim utvrđenjima obmane saveznike i da ih odvrti od čitave kampanje. Odbrana Rusa bila je, uopšte uzev, ravnodušna; a ovo se može pripisati prilično otvoreno izraženom nezadovoljstvu finških trupa. Napad saveznika karakterisala je odlučnost dotle nečuvena u njihovim postupcima, koju oni očigledno duguju generalu Jonesu. Teškoće koje je trebalo savladati pri premeštanju i instaliranju topova, mada ih je ser Charles Napier preuveličao, bile su svakako velike. Francuzi su pri napadu upotrebili opsadne topove suviše malog kalibra i merzere koji su pod datim uslovima mogli doneti malu korist, ali njihova razantna topovska paljba granatama i njihova puščana paljba po puškarnicama zaslužuju svaku pohvalu. Englezi su, kao i obično, napadali sa topovima najtežeg kalibra koje su mogli dopremiti, vršili otvorenu, neposrednu i efikasnu paljbu, savladivali teškoće, podnosili neprijateljsku vatru sa svojstvenom izdržljivošću i sprovodili svoje zadatke bez usplahirenosti, ali i bez posebnog isticanja.

Pošto je Bomarsund osvojen, sada se postavlja pitanje šta da se radi s njim? Prema poslednjim vestima iz Hamburga, na vojnom savetovanju koje su sazvali admirali, generali-komandanti ekspedicionih snaga i glavni zapovednici odlučeno je da se razruše sva utvrđenja i da se napusti ostrvo ako Švedska ne bude voljna da ga zaposedne i da ga kupi po cenu objave rata Rusiji. Ako se ova vest pokaže kao tačna, onda ekspedicija protiv Alandskih ostrva nije ni izdaleka bila

vojni, kako je objavio »Le Moniteur«, već čisto diplomatski poduhvat, preduzet sa ciljem da se Švedska uvuče u opasan savez s onim istim silama čije je prijateljstvo, prema rečima g. Brighta,

»za jednu jedinu godinu donelo Turskoj takve nesreće kakve Rusija nije nikad sanjala ni u najneobuzdanijim snovima svog slavoljublja«.

Švedski dvor okleva, švedska štampa upozorava narod da se čuva *Danaos et dona ferentes*¹, ali švedski seljaci su već usvojili predlog da skupština zamoli kralja da preduzme korake da Åland više nikad ne postane ruski. Ima malo izgleda da će se peticiji seljaka pokloniti pažnja pa uskoro možemo očekivati vest da je ova tvrđava dignuta u vazduh.

Naslov originala:

The Capture of Bomarsund
Napisano 28. avgusta 1854.

Prvi put objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«,
br. 4182 od 13. septembra 1854.

Prevod s engleskog

¹ Danajaca, čak i kad darove donose — Vergilije, *Eneida*

KARL MARX

Revolucionarna Španija^[215]

I

Revolucija je u Španiji dobila stalan karakter te su, kako javlja naš londonski dopisnik, bogate i konzervativne klase počele da emigriraju i traže bezbednost u Francuskoj. To nas ni najmanje ne iznenađuje: Španija nije nikad usvojila francusku modu, tako rasprostranjenu u 1848, da započne i izvrši revoluciju za tri dana. Njeni napori u tom pogledu složeni su i dugoročni. Izgleda da su tri godine najkraći rok koji ona sebi određuje, dok se njen revolucionarni ciklus ponekad protegne i na devet godina. Tako je njena prva revolucija u ovom veku trajala od 1808. do 1814, druga od 1820. do 1823, a treća od 1834. do 1843. Koliko će trajati sadašnja revolucija ili kako će se završiti, to ne može predvideti ni najpronijljiviji političar, ali slobodno se može reći da nijedan drugi deo Evrope, čak ni Turska, ni ruski rat, nisu toliko interesantni posmatraču koji razmišlja, kao što je to Španija u ovom trenutku.

Ustanci su u Španiji stari koliko i vladavina dvorskih miljenika protiv kojih se ti ustanci, obično, i dižu. Tako se pri kraju 14. veka aristokratija pobunila protiv kralja Juana II i njegovog miljenika don Alvara de Luna. U 15. veku još ozbiljnije pobune su bile protiv kralja Henrija V i vođe njegove kamarile, don Juana de Pacheco, markiza od Vilene. U 17. veku narod Lisabona rastrgao je na komade Vasconcellosa, Sartoriusa, španskog vicekralja u Portugalu, kao što je to isto učinjeno u Saragosi sa Santa Colomom, miljenikom Filipa V. Pri kraju istog veka, pod vladavinom Carlosa II, narod Madrida je ustao protiv kraljičine kamarile koju su sačinjavali grofice de Berlepsch i grofovi Oropeza i Melgar, koji su razrezali veliki porez na sve proizvode koji se donose u prestonicu, a onda ga delili između sebe. Narod je došao pred kraljevski dvorac, naterao kralja da se pojavi na balkonu i da lično izobličić kraljičinu kamarilu. Zatim su odmarširali do palate grofova Oropeza i Melgara, opljačkali ih, spalili i pokušali da uhvate njihove vlasnike, koji su, međutim, srećno pobjegli po cenu stalnog izgnanstva. Uzrok pobune u 15. veku bio je izdajnički ugovor koji je miljenik Henrija IV, markiz od Vilene, zaključio sa francuskim kraljem, prema kome je trebalo predati Kataloniju Louis-u XI. Tri veka doc-

nije, ugovor u Fontenblou, zaključen 27. oktobra 1807 — prema kome se miljenik Carlota IV i ljubimac njegove žene, don Manuel Godoy, »princ mira«, dogovorio sa Bonapartom o deobi Portugala i ulasku francuske vojske u Španiju — izazvao je narodni ustanak u Madridu protiv Godoya, abdikaciju Carlota IV, dolazak na presto njegovog sina Fernanda VII, ulazak francuske vojske u Španiju i rat za nezavisnost. Tako je španski rat za nezavisnost počeo narodnim ustankom protiv kamarile, otelotvorene u don Manuelu Godoyu, kao što je i građanski rat u 15. veku počeo pobunom protiv kamarile koju je tad personifikovao grof San Luis.

I pored ovih ustanaka koji se stalno ponavljaju, u Španiji nije bilo ozbiljne revolucije do ovog veka, izuzev rata Svete hunte⁽²¹⁶⁾ u doba Carlota I ili Karla V kako ga Nemci nazivaju. Neposredan povod, kao i uvek, dala je klika koja je pod zaštitom vicekralja, Flamanca, kardinala Adriana, dovela do očajanja Kastiljance svojom bezobraznom gramzivošću, prodajući državne službe onome ko najviše dā, i otvorenim trgovanjem sudskim parnicama. Suprotstavljanje flamanskoj kamarili bilo je samo spoljni vid pokreta. Iza toga je u stvari stajala odbrana sloboda srednjovekovne Španije koje je kršio moderni apsolutizam.

Pošto je materijalnu bazu španske monarhije postavilo ujedinjavanje Aragone, Kastilje i Granade pod Fernandom Katoličkim i Isabellom I, Carlos I je pokušao da tu još feudalnu monarhiju pretvori u apsolutnu. U isto vreme on je napao dva stuba španske slobode, kortese i ajuntamijentose⁽²¹⁷⁾ — kortesi su modifikacije starih gotskih *koncilija*, a ajuntamijentosi su postojali gotovo bez prekida još od rimskog doba i predstavljaju mešavinu posrednog i izbornog načela svojstvenu rimskim opštinama. Što se tiče gradske samouprave, položaj gradova Italije, Provanse, Severne Galije, Velike Britanije i jednog dela Nemačke, prilično je sličan ondašnjem stanju španskih gradova; ali ni francuske opšte staleške skupštine ni britanski parlamenti u srednjem veku ne mogu se porediti sa španskim kortesima. U vreme stvaranja španske kraljevine postojale su okolnosti posebno pogodne za ograničavanje kraljevske vlasti. S jedne strane, za vreme duge borbe s Arabljanima oslobođani su, jedan po jedan, mali delovi poluostrva i formirani u posebne kraljevine. U tim borbama nastajali su novi narodni zakoni i običaji. Postepena osvajanja, koja su uglavnom vršili plemići, davala su ovima veliku vlast, dok su kraljevu smanjivala. S druge strane, porastao je značaj naselja i gradova u unutrašnjosti zato što je narod morao da se seli i zajedno traži bezbednost od stalnih upada Mavara u utvrđenim mestima, a u isto vreme poluostrvski položaj Španije i stalne veze sa Provansom i Italijom stvorili su prvorazredne trgovačke i lučke gradove na obali. Još u 14. veku gradovi su bili najmoćniji deo kortesa sastavljenih od predstavnika gradova, sveštenstva i plemstva. Treba takođe napomenuti da je, zbog sporog oslobađanja od mavarske vlasti upornom borbom koja je trajala gotovo

osam stotina godina, poluostrvo, u trenutku potpunog oslobođenja, imalo osobine potpuno drukčije od osobina ondašnje Evrope; u doba buđenja Evrope u Španiji su na severu vladali običaji Gota i Vandala, a na jugu Arabljana.

Posle povratka Carlosa I iz Nemačke, gde je dobio carsko dostojanstvo, kortesi su se sastali u Valjadolidu da bi on pred njima položio zakletvu na vernost starim zakonima i da bi mu dali krunu. Carlos nije hteo da dođe, već je poslao svoje izaslanike da oni od kortesa prime zakletvu na vernost kralju. Kortesi nisu hteli da prime ove izaslanike dajući na znanje kralju da ga, ako se on ne pojavi i ne zakune na zakone zemlje, nikad neće priznati za kralja Španije. Carlos je popustio tom zahtevu; pojavio se pred kortesima i položio zakletvu — kako istoričari kažu — nerado. Kortesi su mu tom prilikom rekli: »Gospodaru, treba da znate da je kralj samo plaćeni sluga naroda«. Tako su počela neprijateljstva između Carlosa I i gradova. Kao posledica njegovih intriga izbili su mnogi ustanci u Kastilji, obrazovana je Sveta hunta u Avili, a ujedinjeni gradovi su sazvali skupštinu kortesa u Tordesiljasu, odakle je 20. oktobra 1520. upućen kralju »protest protiv zloupotreba«, na koji je kralj odgovorio lišavanjem ličnih prava svih poslanika okupljenih u Tordesiljasu. Građanski rat je postao neizbežan; građani su se digli na oružje. Njihovi vojnici pod komandom Padille zauzeli su tvrđavu Torelobaton, ali su ih najzad porazile jače snage u bici kod Viljalara 23. aprila 1521. Glave vodećih »zaverenika« kotrljale su se po stratištu, a stare slobode Španije su iščezle.

Nekoliko okolnosti išlo je naruku sve većoj moći apsolutizma. Nepostojanje jedinstva između različitih provincija lišilo je njihove napore potrebne sange, ali glavnu ulogu je odigrao oštar klasni antagonizam između plemstva i građana, koji je Carlos iskoristio da bi oslabio i jedne i druge. Već smo pomenuli da je od 14. veka uticaj gradova u kortesima bio znatan, a od vremena Fernanda Katoličkog, Sveto bratstvo (Santa Hermandad)^[219] pokazalo se kao moćno oružje građana protiv kastiljanskog plemstva, koje ih je optuživalo da krše njegova stara prava i privilegije. Zbog toga je plemstvo bilo spremno da pomogne Carlosu I u njegovom planu da uguši Svetu huntu. Pošto je slomio oružani otpor gradova, Carlos je počeo da ograničava njihove privilegije; gradovi su, zbog naglog opadanja broja stanovnika, bogatstva i uticaja, ubrzo izgubili uticaj u kortesima. Carlos se onda okomio na plemstvo, koje mu je pomagalo u ukidanju slobode gradova, ali koje je zadržalo za sebe priličan politički uticaj. Pobuna u njegovoj vojsci zbog neisplaćivanja plata primorala ga je da 1539. sazove kortese da bi od njih dobio novac. Ljuti što su ranije dotacije trošene na ciljeve strane Španiji, kortesi su odbili da daju novac. Carlos ih je u besu raspustio; a kako je plemstvo insistiralo na privilegiji da bude izuzeto od plaćanja poreza, objavio je da oni koji traže ovo pravo nemaju prava da budu u kortesima i zato ih je isključio

iz te skupštine. To je bio smrtni udarac za kortese i otad su njihovi sastanci svedeni na čiste dvorske ceremonije. Treći element u sastavu starih kortesa — sveštenstvo — koje se još od Fernanda Katoličkog stavilo pod zastavu inkvizicije, odavno je prestalo da svoje interese poistovećuje s interesima feudalne Španije. Baš suprotno, pomoću inkvizicije crkva se pretvorila u najstrašnije oruđe apsolutizma.

Ako je posle vladavine Carlosa I propadanje Španije u političkom i socijalnom pogledu pokazivalo one simptome neslavnog i produženog raspadanja tako odvratnog u najgore doba turskog carstva, pod ovim carem su bar stare slobode sahranjene u veličanstven grob. To je bilo vreme kad je Vasco Nuñez de Balboa pobo zastavu Kastilje na obalama Dariena, Cortez u Meksiku, a Pizarro u Peru, kad je španski uticaj gospodario u Evropi i kad su južnjačku maštu Iberaca uznemiravale vizije Eldorada, viteških avantura i svet-ske monarhije. Tad je iščezla španska sloboda pod zveketom oružja, kišom zlata i strašnim plamenom lomača inkvizicije.

Ali kako da objasnimo jedinstvenu pojavu da su skoro i posle tri veka vladavine dinastije Habsburga, a zatim dinastije Bourbona — svaka od njih je sasvim dovoljna da slomi narod — gradske slobode Španije manje ili više sačuvane? Kako objasniti da u zemlji u kojoj je pre nego u ostalim feudalnim državama postala apsolutna monarhija u najčistijem obliku, centralizam nikad nije uspeo da pusti koren? Nije teško odgovoriti na ova pitanja. U 16. veku su stvorene velike monarhije koje su uspostavljene gde god su oslabljene neprijateljske klase u feudalizmu — aristokratija i gradovi. Ali u ostalim državama Evrope apsolutna monarhija se javlja kao civilizatorski centar, kao inicijator društvenog jedinstva. Ona je u tim zemljama bila laboratorija u kojoj su različiti elementi društva bili tako pomešani i obrađeni da je to omogućilo gradovima da razmene svoju srednjovekovnu lokalnu nezavisnost za opštu vladavinu srednjih klasa i opštu vlast građanskog društva. U Španiji, naprotiv, dok je aristokratija tonula u degradaciju ne gubeći svoje najgore privilegije, gradovi su izgubili srednjovekovnu moć, a nisu stekli značaj savremenih gradova.

Od uspostavljanja apsolutne monarhije gradovi su u stanju neprestanog propadanja. Mi ovde nećemo govoriti o političkim i ekonomskim uslovima koji su uništili špansku trgovinu, industriju, moreplovstvo i poljoprivredu. Zasad je dovoljno samo setiti se te činjenice. Što je više opadao trgovački i industrijski život, unutrašnje razmene je bivalo sve manje, dodiri stanovnika različitih provincija sve ređi, sredstva komunikacije su zanemarena, a veliki drumovi su postepeno opusteli. Tako su lokalni život Španije, nezavisnost njenih provincija i opština, raznolikost društva — u početku zasnovana na fizičkoj konfiguraciji zemlje, a zatim istorijski razvijana u zavisnosti od toga kad se koja provincija oslobodila mavarske vlasti i razvila u malu nezavisnu državu — najzad ojačani i učvršćeni ekonomskim promenama, koje su isušile izvore nacionalne aktivnosti. Apsolutna

monarhija, koja je u Španiji naišla na materijal koji se svom svojom prirodnom opirao centralizaciji, učinila je sve što joj je bilo u moći da spreči razvijanje zajedničkih interesa koji su proisticali iz nacionalne podele rada i višeobraznosti unutrašnje razmene, a to je bila jedina baza na kojoj su se mogli izgraditi jednoobrazni sistem upravljanja i opšte zakonodavstvo. Tako je apsolutna monarhija u Španiji samo spolja ličila na apsolutne monarhije u Evropi, a mnogo više sličnosti imala s nekim azijskim oblicima vladavine. Španija je, kao i Turska, ostala skup pokrajina kojima se rđavo upravlja, sa nominalnim suverenom na čelu. Despotizam je imao različit karakter u različitim provincijama u kojima su opšte zakone svojevoljno tumačili vice-kraljevi i guverneri; ali ma koliko bila despotska, vlada nije sprečila provincije da zadrže različite zakone i običaje, različit kovani novac, vojne zastave različitih boja i posebne sisteme opozivanja. Istočnjački despotizam napada gradsku samoupravu samo kad se ona suprotstavlja njegovim neposrednim interesima, ali veoma rado pušta da te institucije postoje sve dok ga one oslobadaju obaveza da nešto preduzima i pošteduju ga nevolja oko redovne administracije.

Tako se dogodilo da je Napoleon, koji je kao i svi njegovi savremenici smatrao da je Španija beživotni leš, bio kobno iznenađen kad je otkrio da je špansko društvo, posle smrti španske države, puno života i da svaki njegov deo kipti od snage otpora. Prema ugovoru u Fontenblou on je doveo svoje trupe u Madrid; domamljivanjem kraljevske porodice na sastanak u Bajonu naterao je Carlosa IV da povuče abdikaciju, da bi mu ovaj zatim ustupio svoje dominione; od Fernanda VII je iznudio sličnu deklaraciju. Carlos IV, njegova kraljica i »princ mira« poslali su u Kompjenj, Fernando VII i njegova braća pritvoreni su u zamak Valansej, Bonaparta je dao španski presto svom bratu Josephu, sazvaio nekakvu špansku huntu u Bajonu i dao joj jedan od svojih, unapred pripremljenih, ustava⁽²²⁰⁾. Kako nije video ništa živo u španskoj monarhiji izuzev bezbedne dinastije koju je stavio pod siguran ključ, bio je potpuno uveren da ima Španiju u svojim rukama. Ali samo nekoliko dana posle ovog coup de main¹ stigle su mu vesti o ustanku u Madridu. Istina, Murat je ugušio sve neredne ubivši 1000 ljudi, ali kad se doznalo za ovaj pokolj, izbio je ustanak u Asturiji, a uskoro posle toga zahvatio je celu monarhiju. Treba napomenuti da je ova prva spontana pobuna izbila u narodu, dok su se »bolje« klase mirno potčinile stranom jarmu.

Tako se Španija pripremila za svoju najnoviju revolucionarnu karijeru i stupila u borbu koja je dala obeležje njenom razvitku u ovom veku. Činjenice i uticaji o kojima smo nedavno podrobno govorili još uvek deluju u određivanju njene sudbine i upravljaju impulsima njenog naroda. Mi smo ih izneli kao nešto što je neophodno znati ne samo da

¹ udara, puča

bi se ocenila sadašnja kriza nego i da je sve ono što je Španija činila i trpela od vremena kad ju je okupirao Napoleon — taj period traje skoro pedeset godina i nije bez tragičnih epizoda i herojskih napora — u stvari jedno od najdirljivijih i najpoučnijih poglavlja moderne istorije^[221].

•New-York Daily Tribune,
br. 4179 od 9. septembra 1854.

Prevod s engleskog

II

Mi smo već dali svojim čitaocima kratak pregled revolucionarne istorije Španije da bi bolje razumeli i shvatili sadašnje događaje, kojima ovaj narod u današnje vreme privlači pažnju sveta. Još zanimljiviji, a možda isto toliko značajan za razumevanje sadašnjih događaja, jeste veliki nacionalni pokret koji je isterao Bonapartu i vratio špansku krunu porodici u čijem je posedu ona još i danas. Ali da bismo pravilno ocenili taj pokret i njegove herojske podvige i nezaboravne primere vitalnosti naroda za koji se misli da je na umoru, moramo se vratiti na početak Napoleonovog napada na taj narod. Stvarni uzrok svemu tome možda je prvi put objavljen u Tilzitskom ugovoru, zaključenom 7. jula 1807. i, izgleda, upotpunjenom tajnom konvencijom potpisanom između kneza Kurakina i Talleyrand-a. Bio je objavljen u madridskom listu »Gaceta« od 25. avgusta 1812. i između ostalog sadrži sledeće paragrafe:

»Član I. Rusija treba da dobije evropski deo Turske i da proširi svoju vlast u Aziji onoliko koliko ona smatra da je potrebno.

Član II. Burbonska dinastija u Španiji i kuća Braganza u Portugaliji, pretaće da vladaju. Obe krune će biti predate prinčevima iz porodice Bonaparte.»

Ako je taj ugovor autentičan — a njegovu autentičnost gotovo niko ne osporava, čak ni nedavno objavljeni memoari kralja Josepha Bonaparte — on je bio pravi razlog što su Francuzi ušli u Španiju 1808, a burni događaji u Španiji toga doba izgleda da su bili povezani tajnim koncima sa sudbinom Turske.

Kada su kao posledica masakra u Madridu i transakcije u Bajoni istovremeno izbili ustanci u Asturiji, Galiciji, Andaluziji i Valensiji, a francuska vojska okupirala Madrid, Bonaparta je pod lažnim izgovorom zauzeo četiri tvrđave na severu — Pamplonu, San Sebastijan, Figeras i Barselonu; deo španske vojske prebačen je na ostrvo Finen za napad na Švedsku; najzad, sve su vlasti — vojne, crkvene, sudske i administrativne, kao i aristokratija — podsticale narod da se pokori stranom osvajaču. Ali postojala je jedna okolnost koja je činila protivtežu svim teškoćama situacije. Zahvaljujući Napoleonu zemlja se oslobodila kralja, kraljevske porodice i njegove vlade. Tako su raskinuti konci koji su inače mogli sprečiti španski narod da ispolji svoju urođenu snagu. Koliko je bio nesposoban da se pod komandom svojih

kraljeva i u običnim okolnostima odupre Francuzima, dokazali su neslavni pohodi 1794. i 1795.^[222]

Napoleon je pozvao najuglednije ličnosti Španije da ga dočekaju u Bajoni i da iz njegovih ruku prime kralja i ustav. Sa vrlo malim izuzecima, svi su se pojavili tamo. Sedmog juna 1808. kralj Joseph je primio u Bajoni delegaciju španskih granda, u čije se ime vojvoda od Infantada, najbliži prijatelj Fernanda VII, obratio kralju sledećim rečima:

«Gospodaru, grandi Španije su uvek bili čuveni po lojalnosti svojim suverenicima, u njih će sada i Vaše Veličanstvo naići na istu vernost i privrženost.»

Kraljevski senat Kastilje uverio je jadnog Josepha da je »on glavna grana porodice koju je nebo odredilo da vlada«. Nije manje bedna bila ni čestitka vojvode od Parque, šefa delegacije koja je predstavljala armiju. Sledećeg dana iste ove osobe objavile su proglas u kome se naređuje opšta poslušnost dinastiji Bonaparte. Sedmog jula 1808. godine 91 najugledniji Španac potpisao je novi ustav; bilo je tu vojvoda, grofova, markiza, kao i nekoliko vođa raznih verskih redova. Jedino protiv čega su se svi bunili za vreme diskusije o tom ustavu bilo je ukidanje njihovih starih privilegija. U prvu vladu i u sastav prvog dvorskog Josephovog personala ušli su isti ljudi koji su obrazovali vladu i sačinjavali dvorski personal Fernanda VII. Neki predstavnici viših kljasa smatrali su da je Napoleona poslalo providenje da obnovi Španiju; drugi su smatrali da je on bedem revolucije; niko nije verovao u mogućnost nacionalnog otpora.

Tako su od samog početka španskog rata za nezavisnost visoko plemstvo i stara administracija izgubili uticaj na srednju klasu i narod zato što su ih napustili već na početku borbe. Na jednoj strani su bili afrancesados (pofrancuzeni), a na drugoj — narod. U Valjadolidu, Kartageni, Granadi, Haenu, San Lukaru, Karolini, Ciudad Rodrigu, Kadisu i Valensiji najistaknutiji predstavnici administracije — guvernieri, generali i druge istaknute ličnosti za koje se pretpostavljalo da su francuski agenti i smetnja narodnom pokretu — pali su kao žrtva razjarenog naroda. Vlasti su svuda smenjene. Nekoliko meseci pre ustanka, 19. marta 1808, u Madridu se narod uskomešao i zahtevao da se skinu sa položaja El Charizero (kobasičar — nadimak Godoyev) i njegovi omraženi sateliti. Ovaj cilj je postignut u nacionalnim razmerama i tako je ostvarena unutrašnja revolucija kakvu su htele mase i koja nije bila povezana s otporom protiv stranog osvajača. Gledano u celini, ispalo je da je pokret bio upravljen više protiv revolucije nego za nju. Nacionalan, zato što je proglasio nezavisnost Španije od Francuske, a u isto vreme dinastički zato što je suprotstavio »voljenog« Fernanda VII Josephu Bonaparti; reakcionaran, zato što je suprotstavljao stare institucije, običaje i zakone racionalnim novinama Napoleonovim; sujeveren i fanatičan zato što suprotstavlja »svetu religiju« onome što se zove francuski ateizam ili uništavanje posebnih privi-

legija katoličke crkve. Sveštenici, zaplašeni sudbinom svoje braće u Francuskoj, podsticali su narodne strasti radi samoodržanja.

«Patriotsku vatru», kaže Southey, «rasplamsavalo je još više ulje sujeverja.»

Svi ratovi za nezavisnost vođeni protiv Francuske imaju zajedničko svojstvo što donose i preporod i reakciju: ali nigde to svojstvo nije tako jasno izraženo kao u Španiji. U mašti naroda kralj je romantični princ koga je mučki napao i zarobio džin-razbojnik. Najprivlačnija i najomiljenija razdoblja nacionalne prošlosti okružena su svetim i čudesnim predanjima rata krsta protiv polumeseca; a najveći deo nižih klasa je navikao da nosi rizu kaluđera-prosjaka i da živi od crkvenih imanja. Španski pisac don Josef Clemente Carnicero objavio je u periodu od 1814. do 1816. sledeća dela: *Napoleon, pravi evropski Don Kihot, Najvažniji događaji slavne revolucije u Španiji, Pravno restaurisana inkvizicija*. Dovoljno je pogledati ove naslove da bi se shvatio ovaj vid španske revolucije sa kojim se srećemo i u manifestima provincijskih hunti, koji svi slave kralja, svoju svetu religiju i zemlju, a u nekima se čak govori narodu »da su njegove nade u bolji život u pitanju i da se nalaze u neposrednoj opasnosti«.

Međutim, ako su seljaštvo, stanovnici malih gradova u unutrašnjosti i mnogobrojna armija kaluđera-prosjaka u mantijama ili bez mantije, duboko prožeti religijskim i političkim predrasudama, sačinjavali veliku većinu nacionalne partije, s druge strane je postojala aktivna i uticajna manjina, koja je smatrala da je narodni ustanak protiv francuske invazije znak za politički i društveni preporod Španije. Ovu manjinu su sačinjavali stanovnici morskih luka, trgovačkih gradova i jedan deo stanovnika u glavnim gradovima provincija, u kojima su se, pod vladavinom Carlosa V, do izvesnog stepena razvili materijalni uslovi savremenog društva. Njih su podržavali kultivisaniji pripadnici više i srednje klase, pisci, lekari, pravnici, čak i sveštenici za koje Pirineji nisu bili dovoljna barijera protiv prodora filozofije 18. veka. Kao istinski manifest ove grupe može se smatrati memorandum Jovellanosa o unapređenju poljoprivrede i poboljšanju agrarnog zakona, štampan 1795, sastavljen po nalogu kraljevskog saveta Kastilje. Najzad, postojala je omladina srednje klase, kao što su studenti, koji su žarko prihvatili težnje i principe francuske revolucije i koji su se u jednom trenutku čak nadali da će doživeti preporod svoje zemlje uz pomoć Francuske.

Dok je bila u pitanju samo zajednička odbrana zemlje, dva važna elementa od kojih je sastavljena nacionalna partija bila su potpuno složna. Antagonizam između njih nije se pojavio sve dok se nisu sastali u kortesima na poprištu borbe za novi ustav koji je trebalo tu izraditi. Da bi podstakla patriotski duh naroda, revolucionarna manjina se nije ustručavala da apeluje na nacionalne predrasude starih narodnih verovanja. Koliko je ovakva taktika bila pogodna za neposredne ci-

ljeve nacionalnog otpora, toliko se ona pokazala kobna za ovu manjinu kad je došlo vreme da se konzervativni interesi starog društva zaklone iza ovih istih predrasuda i narodnih strasti u borbi protiv pravih i konačnih planova revolucionara.

Kad je na poziv Bonaparte Fernando napustio Madrid, obrazovao je visoku huntu pod predsedništvom infanta don Antonija. Ali u maju već nije bilo te hunte. U to vreme tamo nije postojala centralna vlada, a pobunjeni gradovi su obrazovali sopstvene hunte pod rukovodstvom hunti provincijskih centara. Ove provincijske hunte se javljaju kao nezavisne vlade, koje su, svaka za sebe, organizovale sopstvenu vojsku. Hunta predstavnika u Oviedu je izjavila da je sva vlast prešla u njene ruke, objavila rat Bonaparti i poslala predstavnike u Englesku da zaključe primirje. Posle toga, to isto je učinila i hunta u Sevilji. Zanimljivo je kako su okolnosti materale ove velike kato-like u savez s Engleskom, državom na koju su Španci navikli da gledaju kao na inkarnaciju najgore jeresi, jedva nešto bolju no što je turski sultan. Spasavajući se od francuskog ateizma, bačeni su u naručje britanskog protestantizma. Nije čudo što je Fernando VII na povratku u Španiju izjavio, u dekretu koji uspostavlja svetu inkviziciju, da je jedna od okolnosti

«koja je išla na štetu čistote religije u Španiji boravak stranih trupa koje pripadaju raznim verskim sektama, a koje su sve podjednako zaražene mržnjom prema svetoj rimskoj crkvi».

Provincijske hunte koje su se tako iznenadno i potpuno nezavisno jedna od druge pojavile, priznavale su izvesnu, vrlo malu i neodređenu, vlast vrhovne hunte u Sevilji; ovaj grad je smatran prestonicom Španije jer je Madrid bio u rukama stranaca. Tako je stvorena neka vrsta anarhične federalne vlade, od koje su sukobi oprečnih interesa, lokalne surevnjivosti i suparnički uticaji načinili loše oruđe za ujedinjavanje vojne komande i za usaglašavanje operacija vojnog pohoda.

Dok s jedne strane proglasi narodu ovih nekoliko hunti izražavaju herojsku snagu naroda koji se iznenada probudio iz duge letargije i kao pod dejstvom električnog udara dospao u stanje grozničave aktivnosti, oni u isto vreme nisu mogli izbeći pompežno preterivanje, lakrdijaški i bombastični stil i onu preteranu visokoparnost, zbog koje je Sismondi pilepio španskoj literaturi epitet da je orijentalna. Oni, isto tako, pokazuju detinjastu taštinu španskog karaktera; članovi hunte su, na primer, uzeli titulu »visost« i obukli se u nakindurene uniforme.

Postojale su dve stvari karakteristične za ove hunte: prvo, nizak standard naroda u vreme ustanka, a drugo, šteta za revoluciju zbog toga. Hunte su bile izabrane opštim glasanjem, ali »niže klase su i svoju težnju za slobodom ispoljavale samo svojom pokornošću«. Obično su birale samo svoje prirodne pretpostavljene, provincijsko plemstvo i veleposednike, koje su podržavali sveštenstvo i

mali broj istaknutih predstavnika srednje klase. Narod je bio do te mere svestan svoje nemoći da je svoju inicijativu sveo na to da natera više klase da pruže otpor osvajaču, bez ikakvih pretenzija da i on učestvuje u rukovođenju otporom. U Sevilji je na primer »prva misao naroda bila da parohijsko sveštenstvo i starešine manastira treba da se skupe i izaberu članove hunte«. Tako su u hunti izabrane osobe prema svom ranijem položaju, vrlo daleko od toga da budu revolucionarne vođe. S druge strane, kad je narod imenovao te predstavnike, nije mislio ni na ograničavanje njihove vlasti ni na određivanje trajanja njihovog mandata. Hunte su, prirodno, mislile samo na proširenje onog prvog i produžavanje ovog drugog. Tako su se ove prve tvorevine narodnog impulsa na početku revolucije, dokle god je ona trajala, kao i mnoge druge, pokazale kao brane protiv revolucionarne bujice kad je ova pretila da se izlije.

Dvadesetog jula 1808, kada je Joseph Bonaparte ušao u Madrid, Castaños je naterao 14 000 Francuza, pod komandom generala Dupont-a i Vedela, da polože oružje u Bajlenu, a nekoliko dana kasnije Joseph je morao da se povuče iz Madrida u Burgos. Još dva događaja su ohrabrila Špance: general Palafox je isterao iz Saragose Lefebvre-a, a u La Korunju je stigla armija markiza de la Romana od 7000 ljudi, koji su se uprkos Francuzima ukrcali na ostrvu Finen da bi pritekli u pomoć svojoj zemlji.

Posle bitke kod Bajlena revolucija je dostigla kulminaciju, i jedan deo visokog plemstva, koji je prihvatio dinastiju Bonaparte ili se mudro držao po strani, pristupio je narodnoj stvari — vrlo sumnjiva prednost za narodnu stvar.

«New-York Daily Tribune»,
br. 4192 od 25. septembra 1854.

Prevod s engleskog

III

Vlast podeljena na provincijske hunte spasla je Španiju od prvog udara francuske invazije pod Napoleonom ne samo zato što je sposobnost zemlje za otpor umnožena nego i zato što osvajač nije znao gde da udari; Francuzi su bili potpuno zaprepašćeni otkrićem da je centar španskog otpora nigde i svugde. Međutim, čim je Bajlen kapitulirao i Joseph evakuisao Madrid, svud se osetila potreba za obrazovanjem neke vrste centralne vlade. Posle prvih uspeha, neslaganja između provincijskih hunti tako su se zaoštrila da je, na primer, general Castaños jedva sprečio Kastilju da ne napadne Granadu. Tako je francuskoj armiji, koja se, s izuzetkom snaga pod komandom maršala Bessières-a, povukla u najvećem neredu na liniju Ebro te je tad mogla biti lako rasterana ili bar primorana da ponovo pređe granicu samo da se snažno udarilo na nju, omogućeno da se oporavi i zauzme jak položaj. Međutim, opšti protest nacije protiv razmirica hunti i lakomislenosti i indolentnosti komandanata izazvan je naročito time što je general

Merlin^[223] u krvi ugušio ustanak u Bilbaou. Hitna potreba da se usaglase vojne operacije, uverenost da će se Napoleon uskoro ponovo pojaviti na čelu pobjedničke armije sakupljene sa obala Njemena, Odre i Baltika, nepostojanje centralne vlasti koja bi mogla zaključiti ugovor sa Velikom Britanijom ili drugim stranim državama i održavati veze sa Latinskom Amerikom i prihvatati pomoć od nje, postojanje francuske centralne vlasti u Burgosu i neophodnost da se stranom oltaru suprotstavi svoj — sve ove okolnosti su se zaverile da nateraju seviljsku huntu da se odrekne, mada teška srca, svoje neodređene i prilično nominalne vrhovne vlasti i da predloži nekim provincijskim huntama da iz svoje sredine izaberu po dva predstavnika i da skup tih poslanika sačinjava *centralnu huntu*, dok bi se provincijske hunte bavile upravljanjem svojim odgovarajućim oblastima, «ali uz priznavanje vlasti centralne vlade». Tako se centralna hunta, sastavljena od 35 predstavnika provincijskih hunti (34 španske i jedne sa Kanarskih ostrva), sastala u Aranhesu 26. decembra 1808, samo jedan dan pre no što su silnici Rusije i Nemačke pali ničice pred Napoleonom u Erfurtu.^[224]

U revolucionarnim okolnostima, mnogo više no u normalnim, u sudbini armije se ogleda prava priroda građanske vlade. Centralnu huntu, zaduženu da otera osvajača sa španskog tla, uspesi neprijateljskog oružja isterali su iz Madrida u Sevilju, iz Sevilje u Kadis, gde je neslavno iščezla. Njenu vladavinu karakteriše niz sramnih poraza, uništenje španskih armija i najzad pretvaranje regularnih ratnih operacija u gerilske podvige. Evo šta je rekao Urquijo, španski plemić, komandantu vojnog okruga Kastilje, Cuesti, 3. aprila 1808:

«Naša Španija je gotška građevina sastavljena od najheterogenijih elemenata; u njoj je onoliko različitih sila, privilegija, zakonodavstava i običaja koliko ima provincija. U Španiji ne postoji ono što se u Evropi naziva opštim duhom. Ti uzroci sprečavaju stvaranje centralne vlasti, dovoljno čvrste da bi bila u stanju da ujedini naše nacionalne snage.»

Ako je stvarno stanje u Španiji u doba francuske invazije stvaralo najveće moguće teškoće na putu stvaranja jednog revolucionarnog centra, sam sastav Centralne hunte onesposobio ju je da se pokaže doraslom strašnoj krizi u kojoj se zemlja našla. I suviše brojna, i suviše nasumice sastavljena, ona je u isto vreme bila i suviše malobrojna da bi imala vlast nacionalnog konventa.^[255] Sama činjenica što je vlast dobila od provincijskih hunti onesposobila ju je da odoli ambicijama, zloj volji i kapricioznom egoizmu tih tela. Provincijske hunte, čiji su članovi — kako smo pokazali u prethodnom članku — izabrani prema položaju koji su imali u starom društvu a ne prema svojoj sposobnosti da zasnuju novo, poslale su, sa svoje strane, u centralnu huntu španske grande, prelate, kastiljske nosioce raznih titula, stare ministre, visoke civilne i vojne funkcionere, umesto onih koji su se uzdigli u revoluciji. Španska revolucija je od samog svog početka bila osuđena na propast zato što je nastojala da ostane u granicama zakona i pristojnosti.

Dva najistaknutija člana centralne hunte, pod čijim su se zastavama okupljale njene dve najveće partije, bili su Floridablanca i Jovellanos, obojica žrtve Godoyevog proganjanja, obojica bivši ministri, hronični bolesnici, ostareli u pedantnim i ustaljenim navikama beživotnog španskog režima, čija je ceremonijalna i zamorna sporost postala poslovična još u doba Bacona, koji je jednom uzviknuo: »Neka mi smrt pođe iz Španije, da bih još malo poživio.«^[226]

Floridablanca i Jovellanos predstavljali su antagonizam, ali antagonizam onog dela 18. veka koji je prethodio francuskoj revoluciji. Prvi — plebejski birokrata; drugi — aristokratski filantrop. Floridablanca — pristalica i sprovodnik prosvetljenog apsolutizma čiji su predstavnici bili Pombal, Friedrich II i Joseph II. Jovellanos — »prijatelj naroda«, koji se nadao da će narod uzdići do slobode putem mudrijaške smeše ekonomskih zakona i literarne propagande plemenitih doktrina; obojica su bili protivnici feudalnih tradicija: jedan je pokušavao da oslobodi vlast od monarhije, a drugi građansko društvo od okova tih tradicija. Uloga koju je svaki od njih odigrao u istoriji svoje zemlje u skladu je s razlikom u njihovim pogledima. Floridablanca je imao najvišu vlast kao predsednik vlade Carlosa III i njegova vladavina je bila onoliko despotiska koliko joj je pružan otpor. Jovellanos, čija je ministarska karijera pod Carlosom IV bila kratkog veka, imao je uticaj na španski narod ne kao ministar, već kao učen čovek, ne pomoću ukaza već pomoću eseja. Kad su burna vremena izbacila Floridablancu na čelo revolucionarne vlade, on je bio već osamdesetogodišnjak, nepokolebljiv jedino u svojoj veri u despotizam i u svom neverovanju u stvaralačke snage naroda. Kad je delegiran u Madrid, ostavio je opštinskom veću u Mursiji tajni protest, u kome kaže da je popustio samo pred silom i iz straha od masovnog ubijanja i da je potpisao ovaj protokol samo zato da mu kralj Joseph nikad ne zameri da je prihvatio mandat iz ruku naroda. Nije se zadovoljio samo vraćanjem na tradicije svog zrelog doba, već je opozvao one mere iz svoje ministarske prošlosti koje je ocenio kao nesmotrene. Tako je on, koji je isterao jezuite iz Španije,^[227] čim je postao član Centralne hunte, odmah izdejstvovao dozvolu za njihov povratak »u svojstvu privatnih lica«. Ako je i priznavao da se išta izmenilo od njegovog vremena, bilo je to jednostavno ovo: da je Godoya, koji ga je prognao i lišio velikog grofa Floridablancu njegove svemoći, sad zamenio taj isti Floridablanca, a Godoy je isteran. Takav je bio čovek koga je Centralna hunta izabrala za svog predsednika i koga je većina tog tela smatrala za nepogrešivog vođu.

Jovellanos, na čelu uticajne manjine, isto tako je ostario i prilično energije izgubio u dugom i mučnom zatočenju kome ga je podvrgao Godoy. Ali ni u svojim najboljim godinama on nije bio čovek revolucionarne akcije, već pre dobronameran reformator koji se zbog preterane kolebljivosti u izboru sredstava ne bi nikad usudio da ostvari neki konačni cilj. U Francuskoj bi možda otišao toliko daleko koliko i

Mounier ili Lally-Tollendal, ali ni korak dalje. U Engleskoj bi postao popularni član Doma lordova. U ustaničkoj Španiji on je bio pogodan da snabdeva idejama slobodoljubivu omladinu, ali u praktičnom životu nije bio dorastao čak ni poslušnoj upornosti jednog Floridablanke. Ne bez aristokratskih predrasuda i zbog toga veoma sklon anglomaniji Montesquieu-a, ovaj pošten čovek kao da služi za dokaz da kad bi se u Španiji izuzetno i pojavio duh sposoban za teorijska uopštavanja, to bi se moglo dogoditi samo na uštrb lične energije koje u Španiji ima samo za lokalne poslove.

Tačno je da je u Centralnoj hunti bilo ljudi — na čelu sa delegatom iz Saragose Don Lorenzom Calvom de Rozasom — koji su prihvatili reformatorske poglede Jovellanosove i u isto vreme podsticali na življu revolucionarnu akciju. Ali njih je bilo i suviše malo, a imena su im bila i suviše nepoznata da bi mogli gurnuti glomazne državne kočije hunte sa utabane staze španskog ceremonijala.

I taj organ vlasti, sastavljen tako nespretno i na brzinu, na čelu sa preživelim predstavnicima prošlosti, bio je pozvan da izvrši revoluciju i da potuče Napoleona. A što su njegovi proglasi bili toliko snažni koliko su mu dela bila slaba, treba zahvaliti španskom pesniku Don Manuelu Quintanu, koga je hunta, pokazavši dobar ukus, naimenovala za svog sekretara i poverila mu pisanje svojih proglaša.

Kao Calderonovi pompezni heroji, koji su se, pobrkavši konvencionalna odličja sa stvarnom veličinom, najavljivali zamornim nabranjanjem svojih titula, tako se i hunta pre svega pozabavila dodeljivanjem sebi počasti i odlikovanja koji odgovaraju njenom visokom položaju. Predsednik je dobio titulu »visost«, ostali članovi »ekselencije« a hunta in corpore¹ dobila je titulu »veličanstva«. Njeni članovi su nosili maskaradne uniforme slične generalskim, kitili grudi značkama koje su predstavljale dva sveta i izglasali sebi godišnju platu od 120 000 reala. U duhu stare španske škole, vođe ustaničke Španije su smatrale da je za dostojanstveno i veličanstveno stupanje na istorijsku pozornicu Evrope potrebno da se obuku u pozorišne kostime.

Prekoračili bismo granice ovih skica ako bismo se upustili u unutrašnju istoriju hunte i u pojedinosti njenog načina upravljanja. Za nas je dovoljno da odgovorimo na dva pitanja. Kakav je bio uticaj hunte na razvitak španskog revolucionarnog pokreta? Kakav na odbranu zemlje? Odgovor na ta dva pitanja objasnije mnoge stvari koje su dosad izgledale tajanstvene i neobjašnjive u španskoj revoluciji 19. veka.

Na samom početku, većina članova centralne hunte smatrala je da joj je glavna dužnost da suzbije prvo revolucionarno ushićenje. I zato se ponovo okomila na štampu i naimenovala novog velikog inkvizitora, koga su, na sreću, Francuzi sprečili da preuzme svoje funkcije. Iako je u to vreme veći deo nepokretnih dobara u Španiji bio isključen

¹ kao celina

iz prometa kao manus mortua¹ — nasledna imanja plemstva i neotuđiva crkvena imanja — hunta je naredila da se obustavi već započeta prodaja tih imanja, zapretivši čak da će poništiti privatne ugovore o prodaji crkvenih imanja koja su već bila prodana. Priznala je nacionalni dug, ali nije preduzela nikakve mere niti da oslobodi budžet velikih opterećenja koja su bila rezultat vekovnog smenjivanja korumpiranih vlada, niti da reformiše poslovično nepravedan, apsurdan i mučan poreski sistem, niti da rušenjem okova feudalizma otvori narodu nove mogućnosti za proizvodnju.

«New-York Daily Tribune»,
br. 4214 od 20. oktobra 1854.

Prevod s engleskog

IV

Još u vreme Filipa V Francisco Benito de la Soledad je rekao: »Sva zla Španije potiču od njenih togadosa« (pravnik). Na čelu administrativne hijerarhije u Španiji stajao je Consejo Real² Kastilje. Ponišao u burnim vremenima Don Juana i Enrique-a, ojačan za vreme Filipa II, koji je u njemu otkrio dostojnu dopunu za Santo oficio³, on je iskoristio nesreće tog vremena i slabosti poslednjih kraljeva da uzme i koncentriše u svoje ruke najrazličitija punomoćja i svojim funkcijama najvišeg tribunala doda funkciju zakonodavca i najvišeg administratora svih kraljevstava Španije. Tako je njegova vlast bila veća i od vlasti francuskog parlamenta, kome je bio sličan u mnogim stvarima, samo što nikad nije bio na strani naroda. Kako je imao najvišu vlast u staroj Španiji, Consejo Real je, prirodno, bio najluđi neprijatelj nove Španije i svih nedavno izniklih narodnih vlasti, koje su pretile da umanje njegov izuzetni uticaj. Kako je bio na čelu pravnčkog staleža i predstavljao garanciju za sve njegove zloupotrebe i privilegije, Consejo je, prirodno, imao bezbrojne i značajne interese u španskom pravu. Zbog toga je bio sila sa kojom revolucija nije mogla da ulazi ni u kakav kompromis, već je morala da ga uništi ako nije htela da ona bude uništena. Kao što smo videli u jednom ranijem članku, Consejo je pao na kolena pred Napoleonom i tom izdajom izgubio sav autoritet u očima naroda. Ali na dan preuzimanja vlasti centralna hunta je bila toliko glupa da je obavestila Consejo o svom konstituisanju i od njega tražila zakletvu na vernost; zatim je hunta objavila da će, kad primi tu zakletvu, poslati njen tekst svim ostalim vlastima kraljevstva. Taj nesmotreni korak, koji je otvoreno osuđivala cela revolucionarna partija, uverio je Consejo da je hunti potrebna njegova podrška; zato se prenuo iz učmalosti i posle nekoliko dana tobožnjeg oklevanja izrazio je svoje bezvoljno potčinjavanje hunti, proprativši svoju zakletvu izražavanjem reakcionarnih sumnji koje su

¹ »mrtva ruka«, tj. neotuđivo dobro — ² Kraljevski savet — ³ Sveti ured, Sveta inkvizicija

se pokazale u savetu Hunti da se raspusti i smanji broj svojih članova na tri ili pet, prema Ley 3, Partida 2, Titulo 15⁽²²⁸⁾, i da naredi ukidanje provincijskih hunti. Kad su se Francuzi vratili u Madrid i raterali Consejo Real, centralnoj hunti nije bilo dosta što je napravila jednu grešku, nego je bila toliko nedotupavna da ponovo oživi Consejo stvaranjem jednog Consejo Reunido — ujedinjavanjem Consejo Realu sa ostacima starih kraljevskih saveta. Tako je sama hunta stvorila kontrarevolucionarnu centralnu vlast, koja je konkurisala njenoj vlasti i stalno je uznemiravala i smetala joj svojim intrigama i zaverama, naterujući je na najnepopularnije korake, da bi ih posle, pod vidom moralnog gnušanja, izložila žestokom preziru naroda. Gotovo nije potrebno ni pominjati da centralna hunta, pošto je priznala a onda ponovo osnovala Consejo Real, nije bila u stanju da izvrši nikakvu reformu, bilo u organizaciji španskih tribunala bilo u potpuno nemoćnom građanskom i krivičnom zakonodavstvu.

I pored toga što su u španskom ustanku preovladavali nacionalni i verski elementi, postojala je u prve dve godine vrlo odlučna tendencija ka društvenim i političkim reformama, što dokazuju sve manifestacije provincijskih hunti tog doba, koje, iako su u njima većinom bile privilegovane klase, nikad nisu propustile priliku da osude stari režim i da obećaju radikalnu reformu. To se vidi i u proglasima centralne hunte. U svom prvom proglasu narodu od 10. novembra 1808. ona kaže:

«Tiranija koju su dvadeset godina sprovodili najnesposobniji ljudi dovela je zemlju na ivicu propasti; mržnja i razdor odvojili su narod od vlade. Nije to davno bilo kad je narod, ugnjeten i ponižen, nesvestan svoje snage i ne dobivši protiv zloupotreba vlade zaštitu ni od zakona ni od institucija, smatrao da je strana vlast manje zlo od te pogubne tiranije koja ga je satirala. Vladavina uvek ćudljive i najčešće nepravedne volje pojedinaca trajala je predugo; predugo su zloupotrebjavani strpljenje, ljubav prema redu i velikodušna lojalnost naroda; došlo je vreme da stupi na snagu zakon zasnovan na opštem dobru. Zbog toga su potrebne reforme na svim poljima. Hunta će obrazovati različite komisije i u svakoj od njih će biti posebno odeljenje kome će se moći upućivati svi pismeni predlozi o stvarima koje se tiču vlade i administracije.»

U proglasu izdatom u Sevilji 28. oktobra 1808. kaže se:

«Jedan maloumni i preživeli despotizam utro je put francuskoj tiraniji. Pustiti državu da potone u stare zloupotrebe bio bi isto toliko veliki zločin kao i predati vas u ruke Bonaparte.»

Izgleda da je u centralnoj hunti postojala veoma originalna podela rada — Jovellanosovoj partiji je bilo dozvoljeno da proklamuje i registruje revolucionarne težnje naroda, a partiji Floridablanke da za sebe zadrži zadovoljstvo da onu prvu demantuje i da revolucionarnoj fikciji suprotstavlja kontrarevolucionarne činjenice. Za nas je, međutim, važno da dokažemo, na osnovu samih priznanja provincij-

skih hunti centralnoj hunti, često osporavanu činjenicu da su u doba prvog španskog ustanka postojala istinska revolucionarna stremjenja.

O tome kako je centralna hunta iskoristila pogodne prilike za reforme koje su stvorili dobra volja naroda, pritisak događaja i prisustvo neposredne opasnosti, može se zaključiti po uticaju njenih komesara u nekim provincijama u koje su bili poslani. Jedan španski autor¹ otvoreno nam kaže da se centralna hunta, pošto nije imala previše sposobnih ljudi, pobrinula da u centru zadrži istaknute članove, a da na periferiju pošlje one koji nisu ni za šta. Ovi komesari su bili ovlašćeni da predsedavaju provincijskim huntama i da predstavljaju centralnu huntu u svim njenim svojstvima. Da citiramo samo neke primere njihove delatnosti: general Romana, koga su španski vojnici zvali markiz de las Romerías² zbog njegovih stalnih marševa i kontramarševa — a do borbe je dolazilo samo kad on nije bio prisutan — taj Romana je, pošto ga je Sout potukao i izbacio iz Galicije, ušao u Asturiju kao komesar centralne hunte. Prva mu je stvar bila da se posvađa sa provincijskom huntom iz Ovieda, koja je svojim energičnim i revolucionarnim merama navukla na sebe mržnju privilegovanih klasa. On je otišao dotle da je raspustio huntu i zamenio je ljudima po sopstvenom izboru. Kad je general Ney, u provinciji u kojoj je otpor protiv Francuza bio opšti i jednodušan, čuo o tim neslaganjima, odmah je sa svojim snagama umarširao u Asturiju, isterao markiza de las Romerías, ušao u Oviedo i pljačkao ga tri dana. Kad su Francuzi krajem 1809. otišli iz Galicije, naš markiz i komesar centralne hunte je ušao u La Korunju, uzurpirao svu vlast, ukinuo oblasne hunte koje su se namnožile u toku ustanka, na njihovo mesto postavio vojne guvernere, zapretio članovima tih hunti proganjanjem, zaista proganjao rodoljube i pokazao najveću blagost prema svima koji su prihvatili neprijatelja i pokazao se u svemu ostalom kao zao, nesposoban i čudljiv bukvan. A šta su to bile učinile provincijske hunte u Galiciji? One su bile naredile opštu regrutaciju svih klasa i osoba bez izuzetka; razrezale su porez kapitalistima i zemljoposjednicima; smanjile su plate državnim funkcionerima; naredile su crkvenim korporacijama da stave hunti na raspolaganje prihode iz svojih kasa. Jednom rečju, preduzele su revolucionarne mere. Od vremena slavnog markiza de las Romerías, Asturija i Galicija, provincije koje su se najviše isticale opštim otporom protiv Francuza, uzdržavale su se od učestvovanja u ratu za nezavisnost, sem kad im je pretila neposredna opasnost od invazije.

U Valensiji, u kojoj je izgledalo da se otvaraju nove perspektive sve dok je narod bio ostavljen sam sebi i vodama koje je sam izabrao, uticaj centralne hunte je takođe slomio revolucionarni duh. Ne pristajući da se ta provincija stavi pod vlast nekog don José Cara, centralna hunta je poslala »sopstvenog« komesara, barona Labazora. Taj

¹ Toreno — ² hodočasnik

baron je okrivio provincijsku huntu što se nije pokorila nekim naredbama odozgo i poništio njenu odluku po kojoj su naimenovanja na upražnjena mesta u biskupijama, prihodi od crkvenih baština i prihodi verskih redova s pravom ukinuti i određeni za vojne bolnice. Otud oštre prepirke između centralne hunte i hunte u Valensiji, otuda, u kasnijem periodu, neaktivnost Valensije pod liberalnom upravom maršala Sucheta; otuda njena spremnost da za kralja proglasi Fernanda VII posle njegovog povratka, a protiv ondašnje revolucionarne vlade.

U Kadisu, u to doba najrevolucionarnijem mestu Španije, pristvo komesara centralne hunte, glupog i uobraženog markiza de Villela, izazvalo je ustanak 22. i 23. februara 1809, koji bi, da nije prenesen na teren rata za nezavisnost, imao kobne posledice.

Najbolji primer promućurnosti centralne hunte prilikom postavljanja komesara jeste upućivanje kao delegata Wellingtonu, senjora Lozana de Torresa, koji se pred njim ponižavao u servilnom laskanju, a u isto vreme tajno je obavestio huntu da su generalove žalbe na slabo snabdevanje sasvim neosnovane. Kad je Wellington otkrio dvoličnost ovog podlaca, najurio ga je iz svog logora.

Centralna hunta je bila u veoma povoljnim uslovima za ostvarivanje onoga što je u jednom od svojih proglašenja obećala narodu.

«Izgleda da je samo providenje htelo tako da se u ovoj strašnoj krizi vi ne možete primaci ni koraka bliže nezavisnosti, a da se u isto vreme ne približite za jedan korak slobodi.»

Na početku huntine vladavine Francuzi još nisu bili zaposeli ni jednu trećinu Španije. Starih vlasti ili nije bilo, ili su se pokorile neprijatelju, ili su raspuštene po njegovom naređenju. Nije bilo socijalne reforme koja bi vlasništvo i uticaj prenela sa aristokratije i crkve na srednju klasu i seljake, a koju hunta ne bi mogla sprovesti u ime odbrane zajedničke domovine. Hunta je imala istu sreću kao u svoje vreme francuski Comité de salut public^[229] — da je do potresa u zemlji dolazilo u isto vreme kad je bilo neophodno braniti zemlju od spoljnih osvajača; povrh svega, imala je pred sobom primer smele inicijative nekih provincija, na koju ih je naterao pritisak okolnosti. Ali ne zadovoljivši se da bude samo teret španskoj revoluciji, centralna hunta je u stvari deistvovala u korist kontrarevolucije time što je ponovo uspostavila staru vlast, što je ponovo iskovala već pokidane lance, što je gasila revolucionarnu vatru gde god bi ona izbila, što nije ništa radila i što je sprečavala druge da nešto učine. Za vreme njenog zasedanja u Sevilji, 20. jula 1809. je čak i engleska torijevska vlada smatrala za neophodno da joj uputi notu u kojoj oštro protestuje protiv njenog kontrarevolucionarnog kursa «iz straha da će on ugušiti opšti entuzijazam». Neko je negde primetio da je Španija pretrpela sva zla revolucije, a nije stekla revolucionarnu snagu. Ako ima iole istine u ovoj primedbi, to je onda potpuna osuda centralne hunte.

Smatrali smo da je veoma važno zadržati se na ovom pitanju zato što njegov presudni značaj nije nikad shvatio nijedan evropski istoričar. Jedino su se pod vlašću centralne hunte zahtevi i potrebe nacionalne odbrane mogli povezati sa preobražavanjem španskog društva i emancipacijom nacionalnog duha, bez čega se svako političko uređenje mora raspliniti kao fantom pri najmanjem sudaru sa stvarnim okolnostima. Kortesi su se nalazili u sasvim drukčijim uslovima — bili su saterani na jedno zabačeno mesto na Pirinejskom poluostrvu, odsečeni od glavnog tela monarhije za vreme dvogodišnje opsade francuske vojske, i predstavljali samo idealnu Španiju, dok se prava Španija ili borila ili bila pokorena. U vreme kortesa Španija je bila podeljena na dva dela. Na ostrvu Leon — ideje bez dela, u ostalim delovima Španije — dela bez ideja. U vreme centralne hunte, naprotiv, bila je potrebna posebna slabost, nesposobnost i zla volja vrhovne vlade da bi se stvorila razlika između španskog rata i španske revolucije. Nasuprot tvrdnjama francuskih i engleskih pisaca, kortesi su pretrpeli neuspeh ne zato što su bili revolucionarni, već zato što su im prethodnici bili reakcionarni i što su propustili pravi trenutak za revolucionarnu akciju. Savremeni španski autori, uvređeni anglo-francuskim kritikama, ipak su se pokazali nesposobni da opovrgnu njihove tvrdnje i još su bolno osetljivi na bon mot¹ opata de Pradta: »Španski narod liči na Sganarellovu ženu, koja želi da dobije batine.«

Prevod s engleskog

»New-York Daily Tribune«,
br. 4220 od 27. oktobra 1854.

V

Centralna hunta je pretrpela neuspeh u odbrani zemlje zato što je pretrpela neuspeh u svojoj revolucionarnoj misiji. Svesna sopstvene slabosti, nestabilnosti svoje vlasti i krajnje nepopularnosti, kako bi drukčije mogla da odgovori na surevnjivost, zavist i vlastoljubive pretenzije svojih generala, zajedničke svim revolucionarnim epohama, nego bezvrednim trikovima i bednim intrigama? Pošto je ona sumnjala u svoje vojne šefove i živela u stalnom strahu od njih, možemo pokloniti puno poverenje Wellingtonu kad piše svom bratu markizu Wellesleyu, 1. septembra 1809:

»Iz onoga što vidim kako radi centralna hunta veoma se bojim da u raspoređivanju svojih snaga ona nije poklanjala dovoljno pažnje vojnoj odbrani i vojnim operacijama, već se više brinula o političkim intrigama i o postizanju beznačajnih političkih ciljeva.«

U revolucionarnim vremenima, kad sve veze subordinacije olabave, vojna disciplina se može uspostaviti samo ako se generali drže

¹ zajedljivu opasku

pod najstrožom građanskom disciplinom. Kako centralna hunta, sa svojim neprikladnim ustrojem, nikad nije uspjela da drži pod kontrolom generale, generali nikad nisu uspevali da drže pod kontrolom vojnike, i sve do kraja rata španska armija nije dostigla prosečan stupanj discipline i subordinacije. To nepokoravanje naredbama održavano je nedostatkom hrane, odeće i ostalih materijalnih potreba jedne armije — jer moral vojske, kako kaže Napoleon, potpuno zavisi od materijalnih uslova. Centralna hunta nije bila u stanju da redovno snabdeva armiju zato što proglasi jadnog pesnika Quintane nisu mogli da pomognu u ovom slučaju, a da je uz svoje dekrete primenila i prisudu, to bi značilo pribeći istim revolucionarnim merama koje je osudila u provincijama. Čak su i opšta vojna obaveza bez obzira na privilegije i izuzetke, i mogućnost da svakom Špancu bude dostupna bilo koji čin u armiji, bili delo provincijskih hunti, a ne centralne. Ako je za poraze španskih armija kriva kontrarevolucionarnost i nesposobnost centralne hunte, ovi su porazi opet sa svoje strane pritiskivali vladu i, čineći je objektom narodnog prezira i podozrenja, povećali njenu zavisnost od naduvenih ali nesposobnih vojnih šefova.

Iako je španska redovna vojska svuda trpela poraze, ona se ipak svuda ponovo pojavljivala. Razbijena je više od dvadeset puta, a uvek je ponovo bila spremna da pruži otpor neprijatelju i često se posle poraza pojavljivala ojačana. Bilo je beskorisno potući je zato što je umela brzo da pobjegne, gubici u ljudstvu su joj bili obično mali, a prema gubitku teritorije bila je ravnodušna. Ako se u neredu povukla u planine, moglo se sa sigurnošću računati da će se ponovo okupiti i pojaviti tamo gde je najmanje očekuju, sa novim pojačanjima, i u stanju, ako ne da potuče francusku vojsku, a ono bar da je drži u stalnom pokretu i da je natera da iscepka svoje snage. Bolje sreće no Rusi, njima nije bilo potrebno da umru da bi vaskrsli iz mrtvih.

Kobna bitka kod Okanje, 19. novembra 1809, bila je poslednja velika prava bitka koju su dali Španci; od tada su se ograničili na gerilsko ratovanje. Sama činjenica što su napustili regularno ratovanje i prešli na gerilsko dokazuje da je nacionalni vladajući centar ustupio mesto lokalnim centrima. Kad su porazi regularne vojske postali redovna pojava, svuda su se pojavili gerilski odredi vojske, a narod nije ni mislio o nacionalnim porazima, već se ushićivao lokalnim uspesima svojih heroja. Jedino je u tom pogledu centralna hunta učestvovala u opštoj iluziji. »U listu 'Gaceta' detaljnije se pisalo o nekom uspehu gerile nego o bici kod Okanje.«

Kao što je Don Kihot kopljem izražavao protest protiv baruta, tako su i gerilci protestovali protiv Napoleona, samo sa nejednakim uspehom. Austrijski vojni časopis »Oestreichische militärische Zeitschrift« (tom I, 1821) kaže:

»Ovi gerilci su nosili svoju bazu, kako bi se reklo, u sebi, i svaka operacija protiv njih svršavala se iščekavanjem jednog objekta.«

U istoriji gerilskog ratovanja treba razlikovati tri perioda. U prvom periodu stanovništvo čitavih oblasti dizalo se na oružje i vodilo partizanski rat, kao što je to bio slučaj u Galiciji i Asturiji. U drugom periodu gerilski odredi su se formirali od ostatka španskih armija, španskih dezertera iz francuske vojske, krijumčara itd., vodili rat kao svoju stvar, nezavisno od svih uticaja sa strane i u skladu sa svojim neposrednim interesima. Zahvaljujući srećnim slučajevima i povoljnim okolnostima, često su čitave oblasti bile pod njihovom zastavom. Dokle god su gerilski odredi bili ovako organizovani, nisu predstavljali opasnost kao celina, a u isto vreme su bili velika opasnost za Francuze. Oni su stvorili bazu za naoružavanje naroda. Svaki put kad bi se ukazala prilika za neki pljačkaški pohod ili se spremala neka zajednička operacija, najaktivniji i najsmelijiji elementi stanovništva stupali su u gerilske odrede. Sa najvećom brzinom su se bacali na svoj plen ili su se raspoređivali u bojni poredak zavisno od cilja poduhvata. Nije bilo neobično videti ih kako po ceo dan stražare na domaku budnog neprijatelja da uhvate nekog kurira ili da zarobe komoru. Na taj način je Mina mladi zarobio vicekralja Navare koga je naimenovao Joseph Bonaparte, a Julian je zarobio komandanta Siudada Rodriga. Čim bi neki poduhvat bio izvršen, svako je odlazio svojim putem, tako da su se naoružani ljudi mogli videti na sve strane; a seljaci su se mirno vraćali svom redovnom poslu »i gotovo niko ne bi ni primetio njihovo odsustvo«. Zato je kretanje po svim drumovima bilo vrlo rizično. Hiljade neprijatelja je bilo na licu mesta mada ih niko nije mogao otkriti. Nijedan kurir nije mogao da prođe a da ga oni ne uhvate, svako poslato pojačanje su zarobljavali; ukratko, na svaki pokret su motrile stotine očiju. U isto vreme, nije bilo načina da se u korenu uništi takva organizacija. Francuzi su morali da budu stalno naoružani protiv neprijatelja koji je uvek bežao i uvek se ponovo pojavljivao, i nevidljiv, bio svuda prisutan, pošto mu je svaka planina služila kao skrivalište. Opat de Pradt kaže:

»Francuske snage nisu iscrpljivane borbama i bitkama, već neprestanim uznemiravanjem od strane nevidljivog neprijatelja, koji je, ako bi ga počeli goniti, iščezavao u masi naroda, odakle se ubrzo pojavljivao s obnovljenom snagom. Basna u kojoj lava muči komarac pruža vernu sliku položaja francuske armije.»

U trećem periodu gerilci su podržavali redovnu vojsku, proširili korpuse na 3 - 6 hiljada ljudi, prestali da drže vezu sa čitavim oblastima i dospeli u ruke nekolicine vođa koji su ih upotrebljavali za sopstvene ciljeve. Ta promena u organizaciji gerile dala je Francuzima, u borbi s njom, priličnu prednost. Zbog velikog broja sad nisu mogli da se sakriju i da iznenada iščeznu izbegavši bitku kao što su ranije činili, pa su sad često bili pobeđivani, rasterivani i onemogućavani da duže vreme uznemiruju neprijatelja.

Upoređivanjem ta tri perioda gerilskog ratovanja sa političkom istorijom Španije može se videti kada je i u kojoj meri kontrarevolu-

cionarni duh vlade uspevao da ohladi duh naroda. Partizanski rat je počeo ustankom celog naroda, nastavili su ga gerilski odredi kojima su čitave oblasti služile kao rezerve, a završio se formiranjem neregularnih korpusa koji su bili stalno na ivici da se pretvore u razbojničke bande ili da se spuste na nivo stalnih pukova.

Prekid veze sa vrhovnom vladom, oslabljena disciplina, stalni porazi, neprestana formiranja, rasformiranja i preformiranja u toku šest godina, morali su španskoj armiji u celini dati karakter pretorijanstva, čineći je podjednako spremnom da postane oruđe ili bič u rukama svojih vođa. Sami generali su učestvovali u centralnoj vladi, svadali se s njom ili pravili zavere protiv nje i uvek su težinom svoja mača regulisali političku ravnotežu. Tako je Cuesta, koji je, izgleda, kasnije sticao poverenje centralne hunte u istoj meri u kojoj je gubio bitke značajne za celu zemlju, počeo sa šurovanjem sa Consejo Real i hapšenjem poslanika iz Leona u centralnoj hunti. General Morla, član centralne hunte prešao je u logor bonapartista pošto je predao Madrid Francuzima. Uobraženi markiz de las Romerías, takođe član Centralne hunte, kovao je zaveru protiv nje zajedno sa sujetnim Franciscom Palafoxom, bednim Montijom i sa nemirnom seviljskom huntom. Generali Castaños, Blake, La Bisbal (jedan od O'Donella) igrali su vidnu ulogu i intrigirali u svojstvu regenata u vreme kortesa, a vojni guverner Valensije, don Xavier Elio najzad je predao Španiju na milost Fernandu VII. Pretorijanski element je svakako bio izrazitiji kod generala nego kod obične vojske.

S druge strane, armija i gerila — za vreme rata je jedan deo gerilskih komandanata došao iz redova uglednih oficira redovne vojske, kao što su bili Porlier, Lacy, Eroles i Villacampa, dok je kasnije opet regularna vojska primila gerilske komandante, kao što su bili Mina, Empecinado itd. — bile su najrevolucionarniji deo španskog društva, koji se regrutovao iz svih slojeva, uključujući svu gnevnu, slavoljubivu i rodoljubivu omladinu, koja nije podlegla uspavljujućem uticaju centralne vlade, oslobođena okova starog režima; jedan deo te mladeži vratio se posle nekoliko godina zarobljeničtva u Francuskoj, kao Riego na primer. Zato ne treba da nas iznenađuje uticaj španske armije na događaje koji su kasnije usledili — ni u slučaju kad je preuzimala revolucionarnu inicijativu, niti kad je revoluciji nanosila štetu svojim pretorijanstvom.

Što se tiče gerile, očigledno je da je ona, pošto je nekoliko godina provela na poprištu krvavih borbi, stekla skitačke navike i slobodno se prepuštala strastima kao što su mržnja, osveta i ljubav prema pljački, u vreme mira postala opasna rulja uvek spremna da na mig, u ime bilo koje partije ili bilo kog principa, podrži onog ko je u stanju da je dobro plati ili joj pruži dobar izgovor za pljačkaške pohode.

VI

Dvadeset četvrtog septembra 1810. sastali su se vanredni kortesi na ostrvu Leone; 20. februara 1811. oni su odatle premestili svoje zasedanje u Kadis, a 19. marta 1812. obnarodovali su novi ustav i 20. septembra 1813. završili zasedanje tačno tri godine posle otvaranja.

Okolnosti pod kojima se sastao taj kongres jedinstvene su u istoriji. Nijedno zakonodavno telo nije nikad ranije okupljalo članove sa toliko raznih strana Zemljine kugle, niti je pretendovalo da drži pod kontrolom tako ogromne teritorije u Evropi, Americi i Aziji, toliko različitih rasa i toliko izukrštanih interesa; gotovo cela Španija je bila pod okupacijom Francuza, a sam kongres, u stvari odsečen od ostale Španije neprijateljskim armijama i sateran na jezičak zemlje, morao je da donosi zakone na oči vojske koja ga opkoljava i opsađuje. Iz udaljenog ugla ostrva Leone (Isla Gaditana) članovi kortesa su se poduhvatili da postave temelje nove Španije, kao što su njihovi preci to činili sa planina Kavadonga i Sobrarbe⁽²³⁰⁾. Kako da objasnimo čudnu pojavu ustava od 1812, koji su kasnije krunisane glave Evrope žigosale, na sastanku u Veroni, kao najzapaljiviji pronalazak jakobinizma, pošto je nikao iz glave stare monaške i apsolutističke Španije baš u doba kad je izgledalo da je ona potpuno zauzeta vođenjem svetog rata protiv revolucije? S druge strane, kako da objasnimo iznenadni nestanak ovog istog ustava, koji je iščezao kao senka — kao »sueño de sombra«, prema izrazu španskih istoričara — pri prvom dodiru sa jednim živim Bourbonom? Ako je rađanje tog ustava zagonetka, ni njegova smrt nije nimalo manja zagonetka. Da bismo je rešili, predlažemo da počnemo sa kratkim pregledom tog istog ustava od 1812, koji su Španci još dva puta docnije pokušali da ostvare, prvi put u periodu od 1820. do 1823, a zatim 1836. godine.

Ustav iz 1812. ima 384 člana i obuhvata sledećih 10 odeljaka: 1. Španska nacija i Španci; 2. Teritorija Španije, njena religija, vlada i građani; 3. Kortesi; 4. Kralj; 5. Sudovi i vršenje građanskog i krivičnog pravosuđa; 6. Unutrašnja uprava pokrajina i opština; 7. Porezi; 8. Nacionalne oružane snage; 9. Narodna prosveta; 10. Primena ustava i način donošenja ustavnih izmena.

Polazeći od principa da je

»nosilac vrhovne vlasti u suštini narod, kome pripada isključivo pravo da donosi osnovne zakone«,

ustav ipak proklamuje princip podele vlasti, po kome

»zakonodavnu vlast vrše kortesi zajedno sa kraljem«, »primena zakona poverava se kralju«, a »primena zakona u građanskim i krivičnim stvarima isključivo je u nadležnosti sudskih ustanova, pri čemu ni kortesi ni kralj ni u kom slučaju ne mogu

obavljati sudske funkcije, niti se mešati u donošenje odluka ili naređivati reviziju već donete odluke.

Osnovu nacionalnog predstavnništva čini samo stanovništvo: 1 poslanik na 70 000 stanovnika. Kortesi se sastoje iz jednog doma, doma trećeg staleža, a izbor poslanika se vrši na opštim izborima. Biračko pravo uživaju svi Španci izuzev domaće posluge, bankrota i zločinaca. Posle 1830. tim pravom se neće koristiti nijedan građanin koji ne ume da čita i piše. Izbori su posredni, jer moraju proći kroz tri stupnja: parohijski, opštinski i pokrajinski. Za poslanike nije potreban određen imovinski cenzus. Doduše, prema članu 92. »poslanik kortesa mora imati godišnji prihod od nepokretne imovine da bi mogao biti biran«, ali 93. član odlaže stupanje na snagu prethodnog člana sve dok kortesi na svojim budućim sastancima ne objave da je došlo vreme da on stupi na snagu. Kralj nema pravo da raspusti kortese, niti da odloži njihovo zasedanje. Oni se sastaju svake godine 1. marta u glavnom gradu bez sazivanja, a zasedaju najmanje tri meseca.

Svake dve godine se biraju novi kortesi; nijedan poslanik ne može biti izabran u kortese u dva saziva uzastopno; tj. poslanik može biti ponovo izabran tek posle pauze od dve godine. Nijedan poslanik ne može da traži ili da prima od kralja nagrade, penzije ili počasna zvanja. Državni sekretari, državni savetnici i svi oni koji imaju službu na kraljevskom dvoru ne mogu se birati za poslanike u kortesima. Državni činovnik ne sme biti u kortesima poslanik pokrajine u kojoj je na službi. Da bi se nadoknadili troškovi poslanika, svaka pokrajina će uplaćivati dnevnice koje kortesi u drugoj godini svakog opšteg saziva odrede za sledeći saziv. Kortesi ne mogu večati u prisustvu kralja. U slučajevima kad ministri imaju nešto da saopšte kortesima u ime kralja oni mogu prisustvovati debatama kad i kako kortesi nađu za shodno i mogu u njima uzeti učešće, ali ne mogu prisustvovati glasanju. Kralj, princ od Asturije i regenti moraju se zakleti na ustav pred kortesima koji rešavaju svako faktičko ili pravno pitanje koje može iskrsnuti u vezi sa nasleđivanjem prestola, i biraju regentstvo ako je neophodno. Kortesi odobravaju, pre ratifikacije, sve ugovore o ofanzivnim savezima ili o subvencijama, kao i trgovinske ugovore, dozvoljavaju ili zabranjuju ulazak stranih trupa na teritoriju kraljevine, propisuju stvaranje ili ukidanje zvanja u sudovima koje je osnovao ustav, a isto tako i stvaranje i ukidanje državnih organa; na kraljevu preporuku, određuju svake godine sastav kopnenih i pomorskih oružanih snaga u miru i u ratu; vrše raspored u armiji, floti i nacionalnoj zemaljskoj odbrani u svim njihovim granama; utvrđuju rashode državne administracije; svake godine zavode porez, zaključuju državne zajmove u slučaju potrebe, odlučuju o svemu u vezi sa monetom, tegovima i merama; sastavljaju opšti plan narodne prosvete, štite političku slobodu štampe, preduzimaju korake da odgovornost ministara bude stvarna i ozbiljna itd. Kralj ima samo suspenzivni veto, koji

može da primeni za vreme dva uzastopna zasedanja, ali ako bi se isti projekt novog zakona predložio po treći put i kortesi ga odobrili sledeće godine, podrazumevaće se da je kralj dao svoj pristanak i on ga stvarno mora dati. Pre no što se završi zasedanje kortesi imenuju stalnu komisiju od sedam svojih članova, koja će zasedati u prestonici do sledećeg sastanka kortesa i koja je ovlašćena da bdi nad strogim poštovanjem ustava i primenom zakona; ta komisija je dužna da izvesti sledeće kortese o svakom narušavanju zakona koje je primetila i ovlašćena je da sazove vanredno zasedanje kortesa u kritičnim trenucima. Kralj ne može napustiti zemlju bez dozvole kortesa. Da bi zaključio brak, potreban mu je pristanak kortesa. Kortesi određuju godišnje prihode kraljevskog dvora.

Jedini kraljev krunski savet jeste Državni savet, u kome nema ministara, a koji je sastavljen od četrdeset osoba od kojih su četiri predstavnika crkve, četiri španska granda, a ostali su istaknuti administratori. Njih sve bira kralj sa liste od 120 osoba koje imenuju kortesi; ali nijedan poslanik ne može biti savetnik, a nijedan savetnik ne može od kralja primiti neke funkcije, počasna zvanja ili službu. Državni savetnici ne mogu biti smenjeni bez dovoljno razloga koji se dokazuju pred Vrhovnim sudom. Kortesi određuju platu tih savetnika, čije mišljenje o svim važnim pitanjima kralj mora saslušati i koji imenuju kandidate za crkvene i sudske položaje. U sudstvu se ukidaju svi stari consejosi¹ a uvodi se nova organizacija sudova, osniva se Vrhovni sud koji će suditi optuženim ministrima, razmatrati sve slučajeve otpuštanja ili smenjivanja sa dužnosti državnih savetnika i sudija itd. Nijedan sudski proces ne može se započeti bez dokaza da je prethodno pokušano izmirenje. Ukidaju se mučenje, prinuda i konfiskacija imovine. Ukidaju se svi vanredni sudovi izuzev vojnog i crkvenog, protiv čijih odluka je, međutim, dozvoljeno podneti žalbu Vrhovnom sudu.

Za unutrašnje upravljanje gradovima i komunama (gde komune ne postoje treba ih u svim okruzima obrazovati sa 1000 i više stanovnika) formiraće se ajuntamentosi od jednog ili više sudija, opštinskih većnika i državnih savetnika, kojima će predsedavati šef policije (corregidor), a koji će se birati na opštim izborima. Nijedan državni službenik koji je stvarno zaposlen i koga je naimenovao kralj ne može biti biran za sudiju, opštinskog većnika ili državnog savetnika. Opštinske dužnosti će spadati u javnu službu i niko se tih dužnosti ne može osloboditi bez pravno valjanog razloga. Opštinske korporacije vršiče svoje dužnosti pod nadzorom provincijskog predstavništva.

Politička uprava pokrajina biće poverena guverneru (jefe politico) koga će imenovati kralj. Taj guverner je povezan sa predstavništvom kome on predsedava i koje biraju okruzi na skupu za opšte izbore članova u nove kortese. Pokrajinska predstavništva se sastoje

¹ saveti

od sedam članova i imaju sekretara koga plaćaju kortesi. Ova predstavništva treba da zasedaju najviše devedeset dana svake godine. Prema dodeljenim ovlašćenjima i dužnostima ona se mogu smatrati kao stalne komisije kortesa. Svi članovi *ajuntamentosa* i pokrajinskih predstavništava prilikom stupanja na dužnost zaklinju se na vernost ustavu. Što se tiče poreza, svi Španci bez izuzetka su dužni da prema svojim mogućnostima doprinose pokriću državnih rashoda. Ukidaju se sve carinarnice izuzev onih u pomorskim lukama i na granici. Svi Španci bez razlike podležu vojnoj obavezi, a pored regularne vojske u svakoj pokrajini će se obrazovati odredi zemaljske narodne odbrane, sastavljeni od stanovnika te pokrajine u srazmeri sa brojem stanovništva i prema datim prilikama. Najzad, ustav od 1812. ne može se menjati, proširivati ili ispravljati ni u najmanjim pojedinostima dok ne prođe osam godina od njegovog stupanja na snagu.

Kad su kortesi izradili ovaj novi plan za preuredenje španske države, svakako su bili svesni da je takav moderan politički ustav potpuno nespojiv sa starim društvenim sistemom i zato su obnarodovali niz dekreta radi organske promene građanskog društva. Tako su ukinuli inkviziciju. Odbacili su vlastelinsko pravosuđe sa svim njegovim feudalnim povlasticama — isključenjima, zabranama i oduzimanjima — kao što su pravo na lov, ribolov, korišćenje šuma, mlinova itd., izuzev stečenih u svoje vreme kupovinom, za koje će se dati naknada. Širom cele monarhije ukinuli su desetak, obustavili imenovanje na plaćene crkvene dužnosti koje nisu potrebne za vršenje službe božje i preduzeli korake za zatvaranje manastira i sekvestraciju njihove imovine.

Nameravali su da u privatno vlasništvo pretvore ogroman deo puste zemlje, kraljevska imanja i opštinske pašnjake tako što bi jedan deo prodali za isplatu državnog duga, drugi žrebom izdělili demobilisanim učesnicima u ratu za nezavisnost kao nagradu otadžbine, a treći deo bi besplatno i takođe žrebom ustupili siromašnim seljacima koji bi želeli da imaju zemlju a nisu u stanju da je kupe. Dozvolili su ograđivanje pašnjaka i drugih poseda, što je ranije bilo zabranjeno. Povukli su besmislene zakone koji su zabranjivali pretvaranje pašnjaka u oranice ili oranica u pašnjake i uopšte oslobodili poljoprivredu starih proizvoljnih i smešnih pravila. Opozvali su sve feudalne zakone koji se odnose na ugovore o zakupu i zakon prema kome naslednik imanja bez prava otuđenja nije obavezan da potvrdi ugovore o iznajmljivanju koje je sklopio njegov prethodnik, pošto se ti ugovori gase smrću onoga ko ih je sklopio. Ukinuli su *voto de Santiago*, davnašnju dažbinu u vidu izvesne količine najboljeg hleba i najboljeg vina koju radnici nekih pokrajina plaćaju uglavnom za izdržavanje nadbiskupa i kaptola Santjaga. Izdali su dekret o uvođenju velikog progresivnog poreza itd.

Kako im je glavni cilj bio da zadrže u posedu američke kolonije, koje su već počele da se bune, priznali su punu političku jednakost

američkih i evropskih Španaca, proglasili opštu amnestiju bez izuzetka, izdali dekrete protiv ugnjetavanja starosedelaca u Americi i Aziji, ukinuli takozvane *mitas*¹ i *repartimientos*² itd; učinili kraj monopolu na živu i prvi u Evropi zabranili trgovinu robljem.

Ustav iz 1812. napadan je s raznih strana. Jedni — na primer, sam Fernando VII (vidi njegov dekret od 4. maja 1814) — optužili su ga da je čista kopija francuskog ustava iz 1791^[231], koju su presadili na špansko tlo sanjari bez obzira na istorijske tradicije Španije. S druge strane se tvrdilo — na primer Abbé de Pradt u knjizi *De la Révolution actuelle de l'Espagne* — da su se kortesi bez razloga držali zastarelih formula pozajmljenih iz drevnih *fuerosa*, a koje potiču još iz feudalnog doba kad su kraljevsku vlast ograničavale preterane privilegije granda.

Istina je da je ustav iz 1812. reprodukcija starih *fuerosa*, ali protumačenih u svetlosti francuske revolucije i prilagođenih potrebama savremenog društva. Na primer, pravo na ustanak obično se smatra kao jedna od najsmelijih novina jakobinskog ustava iz 1793^[232], ali to isto pravo se susreće u starim *fuerosima* iz Sobrarbe u kojima se naziva »Privilegio de la Union«. Ono se nalazi u starom ustavu Kastilje. Prema *fuerosima* iz Sobrarbe kralj ne može zaključiti mir, objavit rat ili sklopiti ugovor bez prethodnog pristanka kortesa. Stalna komisija sastavljena od sedam članova kortesa, čija je dužnost da budno pazi da se strogo poštuje ustav u periodu između zasedanja zakonodavnog tela, već odavno je stvorena u Aragonu, a uvedena je u Kastilji u vreme kad su glavni kortesi monarhije bili ujedinjeni u jedno telo. Do perioda francuske invazije još su postojale slične institucije u Kraljevini Navari. Što se tiče obrazovanja Državnog saveta, koji je birao kralj sa liste od 120 osoba koju su mu podnosili kortesi a koji su ovi i plaćali, na ideju o ovoj osobenoj tvorevini ustava iz 1812. navelo je sećanje na kobni uticaj kamarila u svim epohama španske monarhije. Trebalo je da Državni savet zameni kamarilu. Uostalom, slične institucije se susreću i u prošlosti. Na primer u doba Fernanda IV kralj je bio uvek okružen dvanaesticom poslanika koje su određivali gradovi Kastilje da služe kralju kao tajni savetnici, a 1419. delegati gradova su se žalili da njihove opunomoćenike više ne puštaju u kraljevski savet. Isključenje iz kortesa najviših funkcionera i članova kraljevskog dvora, kao i zabrana da poslanici primaju počasna zvanja ili položaje od kralja, na prvi pogled izgledaju kao da su pozajmljeni iz ustava od 1791. i kao da prirodno potiču od savremene podele vlasti koju je sankcionisao ustav od 1812. U stvari mi ne nailazimo na ovakve presedane samo u starom ustavu Kastilje, već znamo da se narod, u različitim periodima, dizao i ubijao poslanike koji su primali počasna zvanja ili položaje od krune. U pogledu prava kortesa da imenuju

¹ prinudno upućivanje Indijanaca na rad u rudnike zlata i srebra u španskim kolonijama u Južnoj Americi — ² periodična preraspodela opštinske zemlje žrebom, koja je istim dekretom od 4. januara 1813. pretvorena u privatno vlasništvo

regentstvo u slučaju da je kralj maloletan, tim pravom su se stalno koristili stari kortesi Kastilje za vreme dugih maloletstava u 14. veku.

Istina je da su kortesi Kadisa lišili kralja vlasti, koju je uvek imao, da saziva i raspušta kortese i odlaže njihovo zasedanje; a kako su kortesi sve više ispadali iz upotrebe samim tim što su kraljevi proširivali svoje povlastice, ništa nije bilo očitije od nužnosti da se tome učini kraj. Navedene činjenice su možda dovoljne da pokažu da brižljivo ograničavanje kraljeve vlasti — najizrazitija karakteristika ustava iz 1812 — inače potpuno objašnjeno nedavnim i odvratnim uspomenama na Godoyev podli despotizam, vodi poreklo još od starih fuerosa Španije. Kortesi Kadisa su samo preneli tu kontrolu sa privilegovanih staleža na nacionalna predstavništva. Kakvo su strahopoštovanje španskim kraljevima ulivali stari fuerosi može se videti iz toga što je, kad se osetila neophodnost za novom zbirkom španskih zakona 1805, izdata kraljevska naredba da se iz nje uklone svi ostaci feudalizma sadržani u poslednjoj zbirci zakona, a koji su pripadali vremenu kad je slabost monarhije nagonila kraljeve da stupaju sa vazalima u nagodbe koje su krnjile suverenu vlast.

Ako je izbor poslanika opštim glasanjem bio novina, ne sme se zaboraviti da su kortesi iz 1812. izabrani opštim glasanjem i da su sve hunte bile na taj način izabrane; da bi njegovo ograničavanje značilo kršenje prava koje je narod već izvojevao i, najzad, da bi uvođenje imovinskog cenzusa, u vreme kad je gotovo sva nepokretna imovina Španije bila neotuđiva, isključilo iz izbornog prava veći deo stanovništva.

Sastajanje narodnih predstavnika u jednom jedinom domu nikako nije kopirano iz francuskog ustava od 1791, kao što bi hteli da dokažu mrzovoljni engleski torijevci. Naši čitaoci već znaju da su od vremena Carlosa I (cara Karla V) aristokratija i sveštenstvo izgubili svoja mesta u kortesima Kastilje. Ali čak i u vreme kad su kortesi bili podeljeni na *brazas* (grane) koje su predstavljale različite staleže, oni su se sastajali u zajedničkoj dvorani, odvojeni samo po sedištima, i glasali zajedno. Od pokrajina, u kojima su kortesi još uvek imali stvarnu vlast u doba francuske invazije, Navara je održala stari običaj sazivanja kortesa po *staležima*; ali u baskijskim provincijama potpuno demokratske skupštine nisu primale u svoje redove čak ni sveštenstvo. Uostalom, ako su sveštenstvo i aristokratija sačuvali svoje omražene povlastice, oni su odavno prestali da obrazuju nezavisna politička tela, čije je postojanje činilo osnovicu strukture starih kortesa.

Odvajanje sudske od izvršne vlasti, koje su izvršili kortesi iz Kadisa, zahtevali su najprosvetljeniji državnici Španije još u 18. veku; a zbog opšte mržnje koju je od početka revolucije na sebe navukao Consejo Real¹, osećala se svuda potreba da se delatnost sudova svede na njihov odgovarajući domen.

¹ Kraljevski savet

Odeljak ustava koji se odnosi na opštinsku samoupravu jeste čisto španska tvorevina, kako smo pokazali u jednom prethodnom članku. Kortesi su samo ponovo uveli stari opštinski sistem, očistivši ga od njegovih srednjovekovnih osobina. Što se tiče pokrajinskih predstavništava koja su imala izvesnu vlast u unutrašnjoj upravi pokrajina kao *ajuntamentos* u upravljanju opštinama, kortesi su ih oblikovali po uzoru na slične institucije koje su u vreme invazije još postojale u Navari, Biskaji i Asturiji. Ukidanjem oslobođenja od vojne obaveze kortesi su samo ozakonili ono što je postalo opšta praksa za vreme rata za nezavisnost. Ukidanje inkvizicije takođe nije značilo ništa drugo do sankcionisanje jedne činjenice, jer sud inkvizicije, i pored toga što ga je Centralna hunta obnovila, nije se usuđivao da se opet lati svojih funkcija, a njegovi svesni članovi su se zadovoljavali time što su trpali plate u džep i smotreno čekali bolja vremena. Što se tiče zabrane feudalnih zloupotreba, kortesi nisu čak sproveli ni reforme zahtevane u čuvenom Jovellanosovom memorandumu koji je u ime ekonomskog društva u Madridu podnet Kraljevskom savetu 1795. godine.

Korake u tom pravcu počeli su da preduzimaju još ministri prosvetnog despotizma s kraja 18. veka — Floridablanca i Campomanes. Pored toga, ne sme se zaboraviti da je istovremeno sa kortesima u Madridu sedela francuska vlada, koja je u svim pokrajinama pregaženim Napoleonovim armijama uklonila sa lica zemlje sve manastirske i feudalne ustanove i uvela savremeni sistem upravljanja. Bonapartistički listovi prikazivali su ustanak isključivo kao proizvod engleskih smicalica i podmićivanja, uz podršku kaluđera i inkvizicije. Koliko je suparništvo sa tuđinskom vladom vršilo blagotvoran uticaj na odluke kortesa, može se zaključiti po tome što se sama Centralna hunta u svom dekretu od septembra 1809, u kome se objavljuje sazivanje kortesa, ovako obratila Špancima:

»Naši opadači kažu da se mi borimo da odbranimo stare zloupotrebe i ukorenjene poroke naše korumpirane vlade. Pokažite im da se borite za sreću i nezavisnost svoje zemlje; da od sada ne želite da zavisite od nesigurne volje ili raznih čudi jednog jedinog čoveka«, itd.

S druge strane, u ustavu od 1812. možemo otkriti nesumnjive simptome kompromisa između slobodarskih ideja 18. veka i mračnih tradicija vladavine klerikalizma. Dovoljno je citirati član 12, prema kome

»religija španske nacije jeste i biće večno katolička, apostolska i rimska, jedina istinita religija. Nacija je štiti mudrim i pravednim zakonima i zabranjuje ispovedanje svake druge vere«.

Ili član 173, koji predlaže kralju da prilikom stupanja na presto položi pred kortesima sledeću zakletvu:

«N., po milosti božjoj i ustavu Španske Monarhije, kralj Španije, zaklinjem se svemogućim bogom i svetim jevanđeljem da ću braniti i štiti rimokatoličku i apostolsku religiju, ne dozvoljavajući nijednu drugu u Kraljevini.»

Dakle, ako brižljivo analiziramo ustav iz 1812, dolazimo do zaključka da je on daleko od ropske kopije francuskog ustava iz 1791, već da znači nepatvorenu i samoniklu tvorevinu španskog intelektualnog života. On je preporodio stare nacionalne institucije, uveo reforme koje su glasno tražili najslavniji pisci i državnici 18. veka, čineći neizbežne ustupke narodnim predrasudama.

•New-York Daily Tribune,
br. 4244 od 24. novembra 1854.

Prevod s engleskog

VII

Postojao je niz povoljnih okolnosti kojima treba zahvaliti što su se u Kadisu okupili najnapredniji ljudi Španije. Za vreme izbora pokret još nije bio splasnuo, a nepopularnost Centralne hunte preporučivala je biračima njene protivnike, koji su u velikom broju pripadali revolucionarnoj manjini nacije. Prvom sastanku kortesa prisustvovali su gotovo isključivo predstavnici najdemokratskijih provincija — Katalonije i Galicije; delegati iz Leona, Valensije, Mursije i sa Balearskih ostrva stigli su tek tri meseca kasnije. Najreakcionarnijim provincijama, onima iz unutrašnjosti zemlje, nije bilo dozvoljeno, izuzev nekoliko manjih mesta, da održe izbore za kortese. Za razna kraljevstva, gradove i mesta stare Španije, koje je francuska vojska sprečila da izaberu svoje predstavnike kao i za prekomorske oblasti Nove Španije, čiji predstavnici nisu mogli stići u određeno vreme, izabrani su privremeni predstavnici iz redova mnogobrojnih lica koja su ratne nedaće naterale da pobegnu u Kadis, kao i iz redova mnogih Južnoamerikanaca, trgovaca, domorodaca i ostalih koje su radoznalost ili poslovi doveli u to mesto. Tako se dogodilo da su te oblasti predstavljali ljudi više skloni novinama i više prožeti idejama 18. veka no što bi bio slučaj da su izbori provedeni u tim provincijama. Najzad, činjenica što su se kortesi sastali u Kadisu bila je od presudnog značaja jer je grad u to vreme bio poznat kao najradikalniji u kraljevini i više ličio na američki nego na španski grad. Njegovo stanovništvo je ispunilo galerije u sali u kojoj su zasedali kortesi i savladavalo reakcionare sistemom zaplašivanja i pritiska spolja kad bi njihova opozicija bivala i suviše nametljiva.

Međutim, bila bi velika greška misliti da su većinu u kortesima sačinjavale pristalice reforme. Kortesi su bili podeljeni u tri partije — *servili*, *liberali* (ovi nazivi partija proširili su se iz Španije na celu Evropu) i *amerikanosi*;^[233] ovi poslednji su glasali čas sa jednom čas sa drugom partijom, u zavisnosti od svojih posebnih interesa. Servile, najbrojniju partiju, ponela je aktivnost, revnost i oduševljenje libe-

ralne manjine. Predstavnici sveštenstva, koji su sačinjavali većinu partije servila, uvek su bili spremni da žrtvuju kraljeve prerogative, delom zbog uspomena na antagonizam između države i crkve, delom u nameri da steknu popularnost i tako sačuvaju privilegije i zloupotrebe svoje kaste. Za vreme debata o opštem pravu glasa, o jednomnom sistemu, o ukidanju imovinskog cenzusa, o suspenzivnom vetu, crkvena partija je uvek bila na strani demokratskijeg dela liberalne partije protiv pristalica engleskog ustava. Jedan od njih, kanonik Cañedo, docnije nadbiskup od Burgosa i neumoljivi progonilac liberala, obratio se senjoru Muñozu Torreru, takođe kanoniku, koji je pripadao liberalnoj partiji, ovim rečima:

»Vi dopuštate da kralj ima veliku vlast, ali kao sveštenik trebalo bi da zastupate stvar Crkve, a ne kralja.«

Liberali su bili prinuđeni da čine ove kompromise sa crkvenom partijom, kao što smo već videli iz nekih paragrafa ustava od 1812. Kad se diskutovalo o slobodi štampe, sveštenici su proglasili da je ona »u suprotnosti sa religijom«. Posle veoma burnih diskusija i posle objave da svako može slobodno publikovati svoje uverenje bez specijalne dozvole, kortesi su jednoglasno podneli amandman koji je unošenjem reči *političko* srezao ovu slobodu na polovinu i ostavili da sve publikacije iz oblasti religije podležu cenzuri crkvenih vlasti u skladu sa odlukama Tridentskog koncila^[234]. Osamnaestog avgusta 1817, posle donošenja dekreta protiv onih koji kuju zaveru protiv ustava, donet je još jedan dekret, u kome se kaže da će svako ko kuje zaveru s ciljem da se španska nacija odrekne rimokatoličke vere biti progonjen kao izdajnik i osuđen na smrt. Kad je *Voto de Santiago* ukinut, kao kompenzacija doneta je odluka kojom se sveta Teresa de Jesus proglašava zaštitnicom Španije. Liberali su se takođe postarali da ne predlažu i ne donose dekrete o ukidanju inkvizicije, desetka, manastira itd. dok se ne proglasi ustav. Ali od tog trenutka opozicija servila u kortesima i sveštenstva izvan njih postala je neumitna.

To bi bilo objašnjenje okolnosti koje su uslovile nastajanje ustava iz 1812. i uticale na njegove karakteristične crte, ali još uvek ostaje nerešen problem njegovog naglog iščezavanja, kome se niko nije usprotivio, posle povratka Fernanda VII. Retko je svet bio svedok toliko ponižavajućeg prizora. Kad je Fernando ušao u Valensiju 16. aprila 1814,

»razdragan narod se upregao u njegove kočije i posvedočio rečju i delom želju da stavi na sebe stari jaram, uzvikujući „Živeo kralj, apsolutni gospodar! Dole ustav!“

U svim velikim gradovima takozvani Plaza Mayor, glavni trg, dobio je ime Plaza de la Constitución, a na njemu je bio podignut kameni stub na kome su bile urezane te reči. U Valensiji je taj kamen uklonjen i na njegovo mesto postavljen »privremeni« stub od drveta sa natpisom: »Plaza de Fernando VII«. Stanovništvo Sevilje svrgnulo

je sve postojeće predstavnike vlasti, umesto njih izabralo druge na sve položaje koji su postojali u starom režimu, i od njih zahtevalo da ponovo zavedu inkviziciju. Narod je vukao Fernandove kočije od Aranhuesa do Madrida. Kad je kralj sišao sa kočija, gomila ga je digla na ruke, pobednički ga pokazala ogromnoj masi sakupljenoj pred palatom i na rukama ga odnela u njegove odaje. Nad ulazom u zgradu kortesa u Madridu bila je napisana reč »Sloboda« velikim slovima u bronzi. Rulja je požurila tamo da je ukloni; postavljene su lestvice, sa zida je odvaljivano slovo po slovo i bacano na ulicu, a gledaoci su ih dočekivali uzvicima oduševljenja. Zatim su, što su više mogli, sakupili akta koja su izdali kortesi, pamflete i listove liberala, napravili povorku na čijem su čelu išla verska bratstva i sveštenstvo, pa je od sveg tog papira napravljena velika hrpa na jednom skveru i od nje napravljena neka vrsta političkog *autodafé*; posle toga je odslužena velika misa s pevanjem »Te Deum«¹ u znak zahvalnosti za pobeđu. Možda je od tih sramnih demonstracija gradske rulje, delimično plaćene za sve to, koja je poput napuljskih lazaroni više volela obesnu vladavinu kraljeva i kaluđera no trezvenu vladavinu srednje klase, važnija činjenica što su se drugi opšti izbori završili odlučnom pobedom partije servila; ustavotvorni kortesi zamenjeni su običnim kortesima 20. septembra 1813, koji su 15. januara 1814. premestili svoja zasedanja iz Kadisa u Madrid.

U prethodnim člancima smo pokazali kako je sama revolucionarna partija učestvovala u buđenju i jačanju starih narodnih predrasuda s namerom da ih pretvori u oružje protiv Napoleona. Videli smo zatim kako je Centralna hunta u onom periodu kad je bilo moguće stopiti društvene promene sa merama za nacionalnu odbranu činila sve što je bilo u njenoj moći da ih spreči i suzbije revolucionarne težnje provincija. Suprotno tome, kadiski kortesi, odsečeni od ostale Španije u toku većeg dela svog postojanja, mogli su da objave svoj ustav i svoje dekrete tek onda kad se povukla francuska vojska. Kortesi su stigli tako reći post factum. Naišli su na društvo umorno, iscrpno, što je bio neminovan rezultat dugog rata vođenog isključivo na španskom tlu; rata u kome su vojske bile uvek u pokretu, u kome je današnja vlada retko bila i sutrašnja, a prolivanje krvi nije prestajalo ni jedan jedini dan u toku gotovo šest godina širom cele Španije — od Kadisa do Pamplone i od Granade do Salamanke. Od takvog društva se nije moglo očekivati da bude naročito osetljivo na apstraktne lepote bilo kakvog političkog ustava. Međutim, kad je ustav najpre objavljen u Madridu i ostalim provincijama koje su napustili Francuzi, primljen je sa »velikim oduševljenjem«, jer su narodne mase očekivale da će samom promenom vlade nestati sva društvena zla. Kad su otkrili da ustav nema takvu čudesnu moć, te preterana nade

¹ Tebe, Boga, hvalim

su se pretvorile u razočaranje, a kod tih strasnih južnjačkih naroda od razočaranja do mržnje je samo jedan korak.

Bilo je i nekih posebnih okolnosti koje su doprinele da se narodne simpatije odvrte od ustavnog režima. Kortesi su izdali veoma oštre dekrete protiv *afrancesadosa* ili *josephitesa*¹. Kortesi su na to bili tako reći primorani na osvetoljubivi zahtev naroda i reacionara, koji su se odmah okrenuli protiv kortesa čim su stupili na snagu dekreti koje su sami tražili. Više od 10 000 porodica bilo je na taj način prognano. Mnogi mali tirani nagnuli su u provincije koje su napustili Francuzi, uspostavili tamo svoju ličnu vlast i počeli sa istragama, gonjenjem, hapšenjem i inkvizitorskim procesima protiv onih koji su se kompromitovali kao pristalice Francuza jer su primili od njih položaje, kupovali nacionalna dobra itd. Umesto da pokuša da prelazak od francuskog režima na nacionalni izvede smireno i uzdržljivo, regentstvo je učinilo sve što je moglo da uveća teškoće i raspali strasti koje neminovno prate takvu promenu vlasti. A zašto su tako postupili? Zato da bi od kortesa mogli zahtevati ukidanje ustava iz 1812, koji je, kako su oni govorili, delovao veoma štetno. Da napomenemo en passant, da su sva regentstva, te najviše izvršne vlasti koje su naimenovali kortesi, uvek bila sastavljena od najljućih neprijatelja kortesa i njihovog ustava. Ova čudna činjenica se može objasniti time što su amerikanosi uvek bili uz servile prilikom imenovanja izvršne vlasti, čije su slabljenje smatrali neophodnim za postizanje nezavisnosti američkih kolonija od matične Španije, jer su bili ubeđeni da za postizanje tog cilja ne bi bilo dovoljno samo neslaganje između izvršnog organa i suverenih kortesa. Uvođenje direktnog poreza na zemljišnu rentu kao i na industrijske i trgovačke proizvode takođe je izazvalo veliko nezadovoljstvo u narodu, a još veće nezadovoljstvo izazvali su apsurdni dekreti koji zabranjuju optičaj španskog novca koji je iskovao Joseph Bonaparte i naređuju svim imaocima takvog novca da ga zamene za nacionalni novac. U isto vreme je zabranjen optičaj francuskog novca i objavljen kurs po kome će se on zamenjivati za nacionalni novac. Kako se ovaj kurs mnogo razlikovao od kursa koji su Francuzi 1808. odredili za francuski i španski novac, mnoga privatna lica pretrpela su velike gubitke. Ova besmislena mera izazvala je skakanje cena najneophodnijih potrošnih dobara, koje su već bile visoko iznad prosečnih.

Klase najviše zainteresovane da se odbaci ustav iz 1812. i obnovi stari režim — grandī, sveštenstvo, kaluđerski redovi i pravnici — nisu propustile priliku da narodno nezadovoljstvo stvoreno nesrećnim okolnostima pod kojima je uveden ustavni režim na špansko tlo dovedu do najviše tačke. Zbog toga su na opštim izborima 1813. pobedili servili.

¹ pristalica Francuza ili Josepha Bonaparte

Kralj se mogao plašiti ozbiljnog otpora jedino od vojske, ali general Elio i njegovi oficiri, prekršivši zakletvu datu na ustav, proglasili su za kralja Fernanda VII, u Valensiji, ne pominjući ustav. Uskoro su i drugi vojni rukovodioci pošli za njegovim primerom.

U dekretu od 4. maja 1814. kojim je Fernando VII raspustio madridske kortese i ukinuo ustav iz 1812, on je istovremeno objavio svoju mržnju prema despotizmu, obećao da će sazvati kortese u starim zakonskim oblicima, da će ustanoviti razumnu slobodu štampe itd. Ispunio je svoja obećanja na jedini način koji je odgovarao onakvom prijemu kakav mu je priredio španski narod — ukinuo je sva akta koja su izdali kortesi, obnovio sve stare institucije, ponovo zaveo inkviziciju, pozvao natrag jezuite, koje su proterali njihovi dedovi, poslao na galije, u afričke zatvore i u izgnanstvo najistaknutije članove hunte, kortesa i njihove pristalice i, najzad, naredio da se streljaju najslavniji gerilski vođi Porlier i De Lacy.

•New-York Daily Tribune,
br. 4250 od 1. decembra 1854.

Prevod s engleskog

VIII

U toku 1819. godine u okolini Kadisa je prikupljana ekspediciona vojska radi ponovnog osvajanja pobunjenih američkih kolonija. Komanda je bila poverena Enrique-u O'Donnellu, grofu La Bisbalu, stricu sadašnjeg španskog ministra Leopolda O'Donnella. Ranije ekspedicije protiv španske Amerike, koje su od 1814. progutale 14 000 ljudi i koje su sprovedene na najgnusniji i najbezobzirniji način, postale su do krajnosti omrzute u vojsci i obično su smatrane podmuklim sredstvom za oslobađanje od nezadovoljnih pukova. Nekoliko oficira, među njima Quiroga, Lopez Baños, San Miguel (sadašnji španski Lafayette), O'Daly i Arco Agüero, rešili su da iskoriste nezadovoljstvo vojnika da bi zbacili jaram i proklamovali ustav od 1812. Kad su La Bisbala uputili u zaveru, obećao je da će se staviti na čelo pokreta. Vođi zavere su u dogovoru s njim zakazali za 9. jul 1819. generalnu smotru ekspedicionih trupa, usred koje je trebalo izvršiti veliki udar. La Bisbal se zaista pojavio na vreme na smotri, ali umesto da održi reč, naredio je da se zaverenički pukovi razoružaju, poslao Quirogu i ostale vođe u zatvor i otpremio hitno kurira u Madrid, hvaleći se u izveštaju da je sprečio najstrašniju katastrofu. Bio je nagrađen unapređenjem i odlikovanjima, ali kad je dvor docnije dobio tačnija obaveštenja, lišio ga je položaja komandanta i naložio mu da se vrati u prestonicu. To je onaj isti La Bisbal koji je 1814, u vreme kraljevog pobješka u Španiju poslao Fernandu jednog svog štabnog oficira sa dva pisma. Nalazeći se na suviše velikoj udaljenosti, on nije mogao da prati kraljeve postupke i da svoje ponašanje uskladi sa monarhovim, te je u jednom pismu, za slučaj da kralj položi zakletvu na vernost ustavu, visokoparno veličao ustav, a u drugom je,

naprotiv, prikazao ustavni sistem kao stanje anarhije i zbrke, čestitao Fernandu što ga je iskorenio i ponudio sebe i svoju armiju za borbu protiv buntovnika, demagoga i neprijatelja prestola i oltara. Oficir je predao ovu drugu poruku, koju je Bourbon srdačno primio.

Uprkos simptomima pobune koji su se ispoljili u ekspedicionalnoj armiji, madridska vlada — na čijem je čelu stajao vojvoda od San Fernanda, tadašnji ministar inostranih poslova i predsednik ministarskog saveta — ostala je uporna u svojoj neobjašnjivoj apatiji i neaktivnosti i nije preduzimala ništa da ubrza ekspediciju ili da armiju rasturi po raznim lučkim gradovima. U međuvremenu je došlo do sporazuma o istodobnoj akciji između don Rafaela del Riega, komandanta drugog bataljona Asturaca, stacioniranog tada u gradu Las Kabezas de San Huan, i Quiroge, San Miguela i drugih vojnih komandanata ostrva Leon, kojima je pošlo za rukom da pobegnu iz zatvora. Položaj Riega je bio najteži. Opština Las Kabezas se našla u središtu područja tri komande ekspedicione armije — konjice u Utreri, druge pešadijske divizije u Lebriji i bataljona izvidnika u Arkosu, gde se smestio i vrhovni komandant sa štabom. Riego je ipak uspeo da 1. januara 1820. izvrši prepad na vrhovnog komandanta i njegov štab i da ih zarobi, iako je bataljon u Arkosu bio po broju dvostruko jači od bataljona Asturaca. Istoga dana on je u opštini Las Kabezas proklamovao ustav iz 1812, izabrao privremenog alkalda¹ i, ne zadovoljivši se izvršenjem poverenog mu zadatka, privukao na svoju stranu izvidnike, izvršio prepad na aragonski bataljon u Bornosu, krenuo iz Bornosa u Heres i iz Heresa u Puerto-de-Santa-Maria, proklamujući svuda ustav, dok nije stigao na ostrvo Leon 7. januara, gde je zarobljena vojna lica ostavio u tvrđavi San Petri. Protivno ranijem dogovoru, Quiroga i njegovi sledbenici nisu se prepadom dočepali mosta u Suasu, pa zatim ostrva Leon, nego su ostali mirni do 2. januara, dok im Oltra, Riegov glasnik, nije predao zvanično obaveštenje o zauzimanju Arkosa i zarobljavanju štaba.

Celokupne snage revolucionarne vojske, čija je vrhovna komanda bila poverena Quirogi, nisu premašale 5000 ljudi, i pošto su njihovi napadi na kapije Kadisa odbijeni, one same su se našle izolovane na ostrvu Leon.

«Naš položaj», kaže San Miguel, «bio je neobičan; revolucija, koja je tapkala u mestu 25 dana ne gubeći i ne osvajajući ni pedlja zemlje, predstavljala je jednu od najčudnijih političkih pojava.»

Izgledalo je da su pokrajine utonule u letargičan san. To je trajalo tokom celog januara. Krajem januara Riego je, plašeći se da bi se plamen revolucije mogao ugasiti na ostrvu Leon, obrazovao, protivno savetima Quiroge i drugih rukovodilaca, pokretljivu kolonu od 1500 ljudi i

¹ opštinskog načelnika

promarširao jednim delom Andaluzije, naoči desetostruko jače armije od njegove i gonjen njome, proklamovao ustav u Algeirasu, Rondi, Malagi, Kordobi i drugim gradovima; svuda ga je stanovništvo primalo prijateljski, ali nigde nije izazvao ozbiljan pronuncijamento. Međutim, njegovi gonjoci, utrošivši ceo mesec na beskorisne marševe i protiv-marševe, kao da nisu želeli ništa drugo do da izbegnu, koliko god je moguće, svaki direktan sukob sa njegovom malom armijom. Držanje vladinih trupa bilo je potpuno neobjašnjivo. Riegova ekspedicija, koja je počela 27. januara, završila se 11. marta, kad se osetio prinuđen da raspusti ono malo ljudi što su još išli za njim. Njegov mali korpus nije razbijen u nekoj odlučnoj bici, nego je nestajao gubeći ljude zbog iscrpljenosti, stalnih sitnih čarki sa neprijateljem, zbog bolesti i dezertiranja. Ali ni položaj ustanika na ostrvu nije izgledao nimalo povoljan. Njih su i dalje držali pod blokadom i s mora i s kopna, a svaki pokret za njihovu stvar u samom Kadisu garnizon bi ugušio. Kako se onda dogodilo da je Fernando VII, pošto je Riego svoje trupe koje su se borile za ustav raspustio u Siera Moreni 11. marta, bio prisiljen da se zakune na vernost ustavu u Madridu 9. marta, tako da je Riego u stvari postigao cilj tačno dva dana pre nego što je konačno izgubio nadu u uspeh?

Marš Riegove kolone prikovao je ponovo opštu pažnju; pokrajine je ispunjavalo iščekivanje i one su žudno pratile svaki pokret. Zapnjeni smelošću Riegovih napada, brzinom njegovog marša, njegovim snažnim odbijanjem neprijatelja, ljudi su u svojoj uobrazilji videli pobeđe kojih nikad nije bilo i verovali u nadolazak pristalica i pojačanja koji se niotkuda nisu pojavljivali. Kad su vesti o Riegovom poduhvatu stizale u udaljene pokrajine, one su bile preuveličane, pa su se pokrajine najudaljenije od poprišta borbi prve izjašnjavale za ustav od 1812. Toliko je Španija sazrela za revoluciju, da su čak i lažne vesti bile dovoljne da je izazovu. Lažne vesti su isto tako rasplamsale i uragan 1848.

U Galiciji, Valensiji, Saragosi, Barceloni i Pamploni izbijali su ustanci jedan za drugim; Enrique O'Donnell, alias grof La Bisbal, koga je kralj pozvao da se suprotstavi Riegovoj ekspediciji, ponudio je ne samo da se lati oružja protiv njega nego i da uništi njegovu malu vojsku i da uhvati njega lično. Tražio je samo komandu nad trupama stacioniranim u pokrajini La Manča i novac za lične potrebe. Kralj mu je sam uručio kesu zlata i neophodna naređenja za trupe u La Manči. Međutim, po dolasku u Okanju La Bisbal se stavio na čelo trupa i proklamovao ustav od 1812. Vest o ovom odmetanju uzbudila je javno mnjenje Madrida, gde je odmah po njegovom prispeću planula revolucija. Vlada je tada stupila u pregovore sa revolucijom. U dekretu od 6. marta kralj je predložio *drevne* kortese, okupljene u *estamentos* (staleže), no dekret nije odgovarao ni stranci starih monarhista ni stranci revolucije. Po povratku iz Francuske kralj je bio dao isto obećanje, ali ga nije ispunio. Pošto je u toku noći 7. marta došlo do

revolucionarnih demonstracija, list »Gaceta« od 8. marta je objavio dekret kojim Fernando VII obećava da će se zakleti na ustav od 1812.

»Krenimo pošteno svi«, rekao je on u tom dekretu, »a ja prvi, putem ustava.«

Kad je narod 9. marta ovladao njegovim dvorcem, on se spasao samo uspostavljanjem madridskog ajuntamenta od 1814, pred kojim je položio zakletvu ustavu. Njemu nisu smetale lažne zakletve, pošto je uvek imao pri ruci ispovednika spremnog da mu da potpun oprostaj od svih mogućih greha. U isto vreme je ustanovio konsultativnu huntu, čijim su prvim dekretom politički zatvorenici oslobođeni, a političke izbeglice pozvane da se vrate u domovinu. Iz otvorenih zatvora uputila se prva ustavna vlada u kraljevski dvor. Castro, Herreros i A. Arguelles, koji su obrazovali ovu prvu vladu, bili su mučenici 1814. i poslanici 1812. Pravi uzrok oduševljenja koje je ispoljeno prilikom Fernandovog stupanja na presto bila je radost zbog abdikacije njegovog oca Carlosa IV. Isto tako, uzrok opšteg likovanja pri proglašenju ustava od 1812. bila je radost zbog uklanjanja Fernanda VII. Što se tiče samog ustava, poznato nam je da po završetku njegovog sastavljanja nije bilo teritorije gde bi se mogao proklamovati. Za većinu španskog naroda on je ličio na nepoznatog boga koga su obožavali drevni Atinjani.

Engleski pisci naših dana tvrde, aludirajući jasno na sadašnju špansku revoluciju, da je pokret od 1820. s jedne strane samo vojna zavera, a s druge strane isključivo ruska intriga. Oba tvrđenja su podjednako smešna. Što se tiče vojnog ustanka, videli smo da je i pored njegovog neuspeha revolucija izvojevala pobjedu; uostalom, zagonetka koju treba rešiti nije u zaveri 5000 vojnika, nego u tome što je tu zaveru sankcionisala armija od 35 000 ljudi i podanički veoma verna nacija od 12 miliona stanovnika. Što je revolucija prvo deystvovala u redovima armije, lako se objašnjava okolnošću što se od svih organa Španske Monarhije jedino armija temeljno preobrazila i revolucionisala u toku rata za nezavisnost. U pogledu ruske intrige, ne može se tvrditi da Rusija nije imala umešane prste u poslove španske revolucije; ne može se poricati da je od svih evropskih sila Rusija prva priznala ustav od 1812. ugovorom zaključenim u mestu Velikije Luki 20. jula 1812⁽²³⁵⁾, da je ona prva podstakla revoluciju od 1820, da je prva istu prokazala Fernandu VII, prva upalila baklju kontrarevolucije na nekoliko tačaka poluostrva, prva svečano protestovala protiv nje pred Evropom i, najzad, naterala Francusku na oružanu intervenciju protiv nje. Ruski ambasador, gospodin Tatiščev, bio je svakako najistaknutija ličnost na madridskom dvoru — nevidljivi vođ kamarile. Njemu je pošlo za rukom da uvede na dvor Antonija Ugarteu, nevaljalca niskog roda, i da ga stavi na čelo kaluđera i lakeja koji su na svojim potajnim sastancima držali skiptar u ime Fernanda VII. Zahvaljujući Tatiščevu Ugarte je postao glavni rukovodilac ekspedicija protiv Južne Amerike, a zahvaljujući Ugarteu vojvoda od San Fernanda je naimenovan za ministra inostranih poslova i predsednika kabineta. Ugarte je izdejstvo-

vao kupovinu crvotočnih brodova od Rusije namenjenih za južnoameričke ekspedicije i za to je odlikovan Ordenom svete Ane. Ugarte je sprečio Fernanda i njegovog brata don Carlosa da se pojave pred armijom u prvom trenutku krize. On je tajanstveni vinovnik neobjašnjive apatije vojvode od San Fernanda i mera koje su navele jednog španskog liberala da kaže u Parizu 1836:

«Teško je oti se utisku da je sama vlada načinila sebe sredstvom za rušenje postojećeg poretka stvari.»^[236]

Ako tome dodamo neobičnu činjenicu da je predsednik Sjedinjenih Američkih Država u svojoj poruci 206 pohvalio Rusiju što mu je obećala da neće trpeti da se Španija meša u poslove južnoameričkih kolonija, onda ne može biti ni trunke sumnje u pogledu uloge koju je igrala Rusija u španskoj revoluciji. Ali, šta sve ovo dokazuje? Da je Rusija izazvala revoluciju od 1820? Ni u kom slučaju; već samo to da je ona sprečila špansku vladu da joj se odupre. Da bi revolucija ranije ili docnije srušila apsolutističku i klerikalnu monarhiju Fernanda VII, dokazuju: 1. niz zavera koje su od 1814. sledile jedna za drugom; 2. svedočanstvo g. de Martignaca, francuskog komesara, koji je pratio vojvodu od Angoulême-a u vreme legitimističke invazije Španije; 3. svedočanstvo koje se ne može odbaciti — samog Fernanda VII.

Godine 1814. Mina je nameravao da digne ustanak u Navari, dao je prvi znak za otpor pozivajući na oružje, ušao u tvrđavu Pamplonu, ali je zatim, sumnjajući u sopstvene pristalice, pobegao u Francusku. Godine 1815. general Porlier, jedan od najproslavljenijih geriljerosa iz rata za nezavisnost, proklamovao je ustav u La Korunji. Odrubljena mu je glava. Godine 1816. Richard je smerao da zarobi kralja u Madridu. Bio je obešen. Godine 1817. pogubljen je u Valensiji advokat Navarro sa četvoricom saučesnika zato što je proklamovao ustav od 1812. Iste godine za isti zločin streljan je na Majorci neustrašivi general Lacy. Godine 1818. pukovnik Vidal, kapetan Sola i drugi, koji su proklamovali ustav u Valensiji, savladani su i posečeni. Zavera na ostrvu Leon bila je tada samo poslednja karika u lancu sačinjenom od krvavih glava tolikih hrabrih ljudi od 1808. do 1814. godine.

Gospodin de Martignac, koji je 1833, kratko vreme pred svoju smrt, objavio knjigu *L'Espagne et ses Révolutions* kaže sledeće:

«Prošlo je dve godine otkako je Fernando VII povratio svoju apsolutističku vlast, a tamo se nastavljaju progoni koje vrši kamarila sastavljena od ljudskog ološa. Čitava državna mašinerija se tumbе prevrnula: svuda vlada nered, otupelost i po-metnja — porezi se najneravnomernije razrezuju, stanje finansija je užasno, za zajmove nema kredita, nemoguće je pokriti najhitnije državne potrebe, armija ostaje bez plata, sudije se obeštećuju primanjem mita, korumpirana i neradna uprava nije sposobna da išta popravi ili čak da išta očuva. Otuda opšte nezadovoljstvo naroda.»

Novi ustavni sistem su oduševljeno dočekali veliki gradovi, trgovačka i industrijska klasa, slobodne profesije, armija i proletarijat. Odupirali su mu se kaluderi, a seljaštvo je on zapanjio.«⁽²⁸⁷⁾

To su priznanja čoveka na samrti, koji je poslužio kao glavno oruđe za razaranje tog novog sistema. Fernando VII, u svojim dekretima od 1. juna 1817, 1. marta 1817, 11. aprila 1817, od 24. novembra 1819. i u drugim, doslovno potvrđuje reči g. de Martignaca i svoja jadikovanja sažima ovako:

«Žalbama naroda zbog patnji, koje dopiru do ušiju našeg veličanstva, nema kraja.»

Iz toga se vidi da nije bio potreban nikakav Tatiščev da bi se izazvala španska revolucija.

Naslov originala:
Revolutionary Spain

«New-York Daily Tribune»,
br. 4251 od 2. decembra 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Reakcija u Španiji^[238]

London, petak, 1. septembra 1854.

Ulazak pukova »Vicalvaro« u Madrid podstakao je vladu na veću kontrarevolucionarnu aktivnost. Oživljavanje restriktivnog zakona o štampi iz 1837, ulepšanog strogim odredbama dopunskog zakona iz 1842, dokrajčilo je »podjarivački« deo štampe koji nije bio u stanju da da *cautionnement*¹ koja se od njega tražila. Dvadeset četvrtog avgusta izišao je poslednji broj lista »Clamor de las Barricades« pod naslovom *Ultimas Barricades*, posle čega su oba urednika uhapšena. Istog dana njegovo mesto je zauzeo novi reakcionarni list »Las Cortes«.

»Njegova ekscelencija vrhovni zapovednik don San Miguel«, kaže se u programu pomenutog lista, »koji nam ukazuje čast svojim prijateljstvom, ponudio je ovom listu svoju ljubaznu saradnju. On će potpisivati svoje članke inicijalima. Lica koja će stajati na čelu ovog lista energično će braniti revoluciju koja je pobedila zloupotrebe i prekoračenja korumpirane vlasti, ali će svoju zastavu pobosti u ustavotvornu skupštinu. Tamo se mora odigrati velika bitka.«

Velika bitka će se voditi za Isabellu II i Espartera. Vi se sećate da je ovaj isti San Miguel na banketu predstavnika štampe izjavio da štampa nema drugog korektiva do samu sebe, zdrav razum i prosvetćenost naroda i da je ona institucija koju ne mogu uništiti ni mač ni zatočenje ni progonstvo, niti ikakva druga sila na svetu. A onog dana kad se ponudio za saradnika štampe nije rekao ni reči protiv dekreta koji je uperen protiv drage mu slobode štampe.

Posle ugušivanja slobode štampe, takođe kraljevskim dekretom je ugušena sloboda zbora. U Madridu su raspušteni klubovi, a u pokrajinama hunte i komiteti javne bezbednosti, izuzev onih koje je vlada priznala kao »deputacije«. Klub unije^[211] je zatvoren dekretom vlade, iako se, samo nekoliko dana pre toga, Espartero primio za njegovog počasnog predsednika, činjenica koju londonski »The Times« uzalud

¹ kauciju

nastoji da opovrgne. Ovaj klub je poslao delegaciju ministru unutrašnjih poslova koja je zahtevala da se otpusti senjor Sagasti, guverner Madrida, optužujući ga da je narušavao slobodu štampe i pravo zbora. Senjor Santa Cruz je odgovorio da ne može zameriti jednom javnom funkcioneru što je preduzimao mere koje je odobrio ministarski savet. Kao posledica toga izbili su ozbiljni nemiri; Nacionalna garda je zauzela *Plaza de la Constitución* i stvar se na tome svršila. Tek što su mali listovi zabranjeni, veći, koji su dotad Sagastija uzimali u zaštitu, našli su povod da se s njim posvadaju. Da bi se učutkao list »Clamor Público«, njegov glavni urednik senjor Corradi je postavljen za ministra. Ali taj korak neće biti dovoljan, jer svi urednici ne mogu postati ministri.

Međutim, najsmelijji potez kontrarevolucije bila je dozvola da kraljica Christina oputuje u Lisabon, i to onda kad se ministarski savet već bio obavezao da će je staviti na raspolaganje Ustavotvornim kortesima — verolomni čin koji su pokušali da prikriju nameravanom konfiskacijom Christininih imanja u Španiji, za koja se zna da su najneznatniji deo njenog bogatstva. Tako je Christina jevtino prošla, a sad saznajemo da je i San Luis bezbedno stigao u Bajonu. Najneobičniji deo te transakcije jeste način na koji je došlo do pomenutog dekreta. Dvadeset šestog avgusta sakupio se izvestan broj rodoljuba i pripadnika Nacionalne garde da razmotri očuvanje društvene bezbednosti; oni su osudili vladu zbog kolebanja i polovičnih mera i odlučili da pošalju delegaciju ministarskom savetu koja će zahtevati da se Christina ukloni iz dvorca, gde je kovala zavere protiv slobode. Bilo je veoma sumnjivo što su se tom predlogu pridružila dva ađutanta Espartera i sam Sagasti. Rezultat je bio sastanak ministarskog saveta, a posledica tog sastanka — bekstvo Christino.

Prvi put se kraljica pojavila u javnosti 25. avgusta na šetalištu Prado, u pratnji svog takozvanog muža i princa od Asturije. Ali izgleda da je bila veoma hladno primljena.

Komitet imenovan da podnese izveštaj o stanju finansija u vreme pada Sartoriusove vlade objavio je svoj izveštaj u listu »Gaceta«, gde mu je prethodio ekspozicija senjora Collada, ministra finansija. Prema tom izveštaju, leteći dug Španije iznosi sada 33 miliona dolara, a ukupni deficit 50 miliona dolara. Izlazi da su čak i vanredna vladina sredstva bila za niz godina unapred izuzeta i straćena. Prihodi od Havane i Filipina izuzeti su za dve i po godine unapred. Svota dobijena od prinudnog zajma iščezla je bez traga. Almadenski rudnici žive založeni su za mnogo godina unapred. Ostatak u gotovom novcu, koji se morao uneti u depozitnu kasu, nije postojao. Isto tako nije postojao ni fond za vojne zamene. Za kupovinu primljenog ali neplaćenog duvana duguje se 7 485 692 reala. Tako isto se duguje 5 505 000 reala po računima za javne radove. Prema izjavi senjor Collada, obaveze najhitnije prirode iznose 252 980 253 reala. Mere za pokrivanje ovog deficita koje je on predložio, karakteristične su za pravog bankara: da se uspostave

mir i red, da se i dalje ubiraju svi stari porezi i da se zakluče novi zajmovi. U skladu s ovim predlogom, Espartero je dobio od najvećih bankara u Madridu 2 500 000 dolara na osnovu obećanja da će se striktno sprovoditi politika stranke moderadosa. Koliko je on voljan da održi ovo obećanje dokazao je svojim poslednjim merama.

Ne treba misliti da se ovim reakcionarnim merama narod nije uopšte suprotstavljao. Kad se doznalo za odlazak Christinin, 28. avgusta, ponovo su podignute barikade; ali ako poverujemo depeši iz Bajone koju je objavio francuski list »Le Moniteur«,

»trupe prisajedinjene Nacionalnoj gardi zauzele su barikade i ugušile pokret«.

To je cercle vicieux¹ u kome su osuđene da se vrte nedorasle revolucionarne vlade. One priznaju dugove koje su napravili njihovi kontrarevolucionarni prethodnici kao nacionalne obaveze. Da bi mogle da ih isplate, one moraju da ubiraju stare poreze i da prave nove dugove. Da bi bile u stanju da zaključuju nove zajmove, moraju garantovati »red«, što znači da i same moraju preduzimati kontrarevolucionarne mere. Tako se nova narodna vlada odmah pretvara u služavku krupnih kapitalista i u ugnjetača naroda. Baš tako je i privremena vlada u Francuskoj 1848. bila primorana da preduzme zloglasnu meru, tj. da razreže porez od 45 santima⁽²³⁹⁾ i da konfiskuje fondove štedionica da bi isplatila kamatu kapitalistima.

»Revolucionarne vlade Španije«, kaže engleski pisac² knjige *Otkrića o Španiji*, »nisu bar toliko nisko pale da prihvate sramnu doktrinu odbijanja plaćanja koja se primenjuje u Sjedinjenim Američkim Državama.«

Činjenica je da nečasna vlada San Luisa ne bi našla nijednog bankara koji bi joj dao pozajmice da je neka ranija španska revolucija nekad odbila da plati dugove. No možda naš autor smatra da je privilegija kontrarevolucije da pravi dugove, kao što je privilegija revolucije da ih plaća.

Izgleda da se Saragosa, Valensija i Algesiras ne slažu s takvim mišljenjem, jer su ukinuli sve njima mrske poreze.

Nezadovoljna naimenovanjem Brava Murilla za ambasadora u Carigradu, vlada je poslala Gonzalesa Brava u istom svojstvu u Beč.

U nedelju 27. avgusta održani su predizborni skupovi birača madridskog okruga radi određivanja, opštim glasanjem, opunomoćenika kojima će biti poveren nadzor nad sprovođenjem izbora u prestonici. U Madridu postoje dve izborne komisije — Liberalni savez i Unión del Comercio³.

Gore pomenuti simptomi reakcije izgledaju manje strašni onima koji poznaju istoriju španskih revolucija nego površnom posmatraču, pošto španske revolucije uopšte uzev počinju tek sastankom kortesa, što je obično znak za raspuštanje vlade. Pored toga u Madridu ima

¹ začarani krug — ² Hughes — ³ Trgovački savez

malo vojske i, u najboljem slučaju, 20 hiljada pripadnika Nacionalne garde. Ali od tih pripadnika garde samo je polovina propisno naoružana, dok se zna da narod nije slušao poziv da preda oružje.

I pored kraljičinih suza, O'Donnell je raspustio njenu telesnu gardu zato što je regularna vojska ljubomorna na privilegije ovog korpusa, iz čijih je redova mogao da se izdigne jedan Godoy, zapažen kao dobar svirač na gitari i pevač *seguidillas graciosas y picantes*¹ da bi postao muž kraljeve nećake, a jedan Muñoz, poznat samo po svojim ličnim preimućstvima, muž kraljice-majke.

U Madridu je grupa republikanaca pustila u opticaj sledeći *Ustav Federalne Iberijske Republike*:

Glava I. Ustrojstvo Federalne Iberijske Republike

Član 1. Španija sa ostrvima i Portugalija ujedinjavaju se u Federalnu Iberijsku Republiku. Boje zastave biće dosadašnje boje zastava Španije i Portugalije. Njihovo geslo biće: Sloboda, Jednakost, Bratstvo.

Član 2. Vrhovna vlast je u rukama svih građana. Ona je neotuđiva i nezastarjiva. Nijedan pojedinac niti deo naroda ne mogu bespravno prisvojiti njeno vršenje.

Član 3. Zakon je izraz narodne volje. Narod opštim glasanjem bira sudije.

Član 4. Svi građani iznad 21 godine starosti koji uživaju građanska prava stižu pravo da biraju.

Član 5. Ukida se smrtna kazna kako za politička tako i za krivična dela. U svim slučajevima presudu donosi porota.

Član 6. Svojina je neprikosnoven. Imanja oduzeta političkim emigrantima vraćaju se vlasnicima.

Član 7. Porezi će se plaćati prema visini prihoda. Postojeće samo jedan porez, neposredan i opšti. Svi posredni nameti, trošarina i porez na promet, ukidaju se. Tako isto se ukida monopol vlade na so, duvan, taksene marke, patente kao i regrutovanje vojske.

Član 8. Garantuje se sloboda štampe, zbora, udruživanja, nepovredivosti stana, školovanja, trgovine i sloboda savesti. *Svaka religija mora sama da plaća svoje sveštenike.*

Član 13. Uprava republike biće federalna, pokrajinska i opštinska.

Glava II. Federalna uprava

Član 14. Federalna uprava biće poverena Izvršnom savetu, a njega postavlja i opoziva Centralni federalni kongres.

Član 15. U nadležnost federalne uprave spadaju međunarodni i trgovinski odnosi, obezbeđenje jedinstvenih mera, tegovā i kovanog novca, pošta i oružanih snaga.

¹ gracioznih i pikantnih segedilja

Član 16. Centralni federalni kongres će sačinjavati po devet poslanika iz svake pokrajine, izabranih opštim pravom glasa i vezanih instrukcijama svojih birača.

Član 17. Centralni federalni kongres je stalno telo.

Član 20. Svaki put kad treba doneti neki zakon uprava koja ga smatra neophodnim mora podneti prednacrt zakona na uvid Konfederaciji šest meseci ranije ako se tiče Kongresa, a tri meseca ako se tiče pokrajinskog zakonodavstva.

Član 21. Svaki narodni poslanik koji se ne pridržava dobijenih instrukcija predaje se sudu.

Glava III. se odnosi na pokrajinsku i opštinsku upravu i potvrđuje slične principe. Poslednji član ove glave glasi:

Nema više kolonija; one će se pretvoriti u pokrajine i njima će se upravljati po pokrajinskim načelima. Ropstvo se ukida.

Glava IV. Vojska

Član 34. Ceo narod će biti naoružan i organizovan u Nacionalnu gardu; jedan deo će biti *mobilan*, a drugi će činiti mesnu miliciju.

Član 35. Mobilnu gardu čine muškarci od 21 do 35 godina; njihovi oficiri će biti izabrani glasanjem u vojnim školama.

Član 36. Mesna milicija se sastoji od svih građana između 35 i 56 godina; oficiri se postavljaju putem izbora. Njen zadatak je mesna odbrana.

Član 38. Artiljerijski i inženjerijski korpus se regrutuju iz redova dobrovoljaca; to je stalna vojska i smeštena je u utvrđenjima na obali i na granicama. U unutrašnjosti utvrđenja nisu dopuštena.

Član 39 se odnosi na mornaricu i sadrži slične odredbe.

Član 40. Ukidaju se štabovi u pokrajinama i vojnim okruzima.

Član 42. Iberijska Republika se odriče svih osvajačkih ratova, a svoje sporove će iznositi pred arbitražu vlada koje nisu zainteresovane u sporu.

Član 43. Stajaće vojske nema.

Naslov originala:
The Reaction in Spain

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribune»,
br. 4185 od 16. septembra 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx

[Glasovi o Mazzinijevom hapšenju —
Austrijski prinudni zajam — Španija —
Situacija u Vlaškoj

London, utorak, 12. septembra 1854.

Novine objavljuju razne glasove o hapšenju Mazzinija u Bazelu. Od jednog prijatelja sam dobio sledeće obaveštenje: Mazzinija su stvarno uhapsila u Cirihi dva žandarma, ali samo na nekoliko časova, a onda je pobeo. U tom bekstvu mu je pomogao neki Italijan, koji je u isto vreme udesio da ga uhapsu na drugom mestu izdajući se za Mazzinija. Ovaj manevar je zaveo vlasti i g. Drouet je lično telegrafisao iz Berna u Ženevu da dalja traganja nisu potrebna pošto je Mazzini u zatvoru. Pretpostavlja se da je lice uhapšeno umesto Mazzinija Saffi, dok neki tvrde da je to neki mađarski oficir po imenu Türr.

»Gazzetta di Milano« od 31. avgusta sa zadovoljstvom piše da je opštinski savet Pavije na sednici od 28. avgusta odlučio da učestvuje u nacionalnom zajmu upisujući 200 000 forinti. Nasuprot ovoj vesti jedan nezvanični list objavljuje sledeći tekst kao stvarnu odluku pomenutog saveta:

«Opština Pavija upisuje svotu *nametnutu i utvrđenu* za grad Paviju, ali ona to ne čini ni kao predstavnik zajednice niti u svojstvu priložnika, nego samo kao organ državne uprave i kao potčinjeni izvršnoj vlasti, kojoj na osnovu cirkulara od 1830. duguje bezuslovnu poslušnost, kao i radi izvršenja naredbe koju joj je predao guverner na dan 7. avgusta.»

U Trevizu se dobrovoljni zajam upisivao takođe samo pod neposrednom pretnjom. Iz saopštenja opštinskog saveta Trsta proizlazi da čak ni u tom arhi-austrijskom vernopodaničkom gradu upis zajma nije bio ni dobrovoljan ni tako sveopšt kako to prikazuju austrijski listovi:

«Naša zajednica je upisala još jedan milion nacionalnog zajma. Ovim magistrat objavljuje da će ta svota biti raspoređena na upisnike koji do sada nisu uzeli

učesća u zajmu ili su upisali iznos koji nije u srazmeri sa njihovim imovnim stanjem. U isto vreme 6. septembar se određuje kao poslednji rok za dobrovoljno upisivanje. Savet se nada da će svi požuriti da se koriste prednostima koje pruža zajam, utoliko pre što će se posle gornjeg roka savet naći pred mučnom neophodnošću da primeni prinudu.*

Reakcionarna štampa je još uvek nezadovoljna poslednjim merama španske vlade; ona gunda što se ulazi u nov kompromis sa revolucijom. Tako čitamo u listu »Journal des Débats«:

»Još 7. avgusta je Espartero izjavljivao, da u skladu sa željama naroda Madrida vojvotkinja od Riansaresa ne sme napustiti prestonicu ni danju ni noću, niti na neki tajni način'. A već 28. avgusta kraljici Christini je, posle pritvora od 21 dana, dopušteno da otputuje usred bela dana, i to sa izvesnom pompom. Ali vlada je bila dovoljno slaba da istovremeno naredi konfiskaciju njenih imanja.«

List »Débats« se sada nada da će ovo naređenje biti povučeno. Međutim, te nade su, možda, u ovom slučaju još više osuđene na propast nego onda kad je list izražavao slabu nadu da Bonaparta neće izvršiti konfiskaciju orleanskih imanja^[240]. *Jefe Politico* Ovieda već je pristupio sekvestraciji ugljenokopa kojima je Christina raspolagala u pokrajini Asturiji. Direktori rudnika Siero, Langreo i Piero Corril dobili su naređenje da podnesu izveštaj i da svoju upravu potčine vladi.

Što se tiče »bela dana« usred koga je, kako piše »Débats«, Christina otputovala, list je veoma pogrešno obavešten. Napuštajući svoje odaje kraljica Christina je prošla hodnicima u mrtvoj tišini — pošto se brižljivo pazilo da ona nikoga ne susretne. Nacionalna garda, smeštena u kasarni u dvorištu kraljevskog dvorca, nije znala za njen odlazak. U tolikoj tajnosti je ceo plan pripremljen da je čak Garrigò, kome je bilo naloženo da prati kraljicu, dobio naredbu tek u trenutku polaska. Pratlja je pak saznala kakav joj je zadatak poveren tek kad se udaljila dvanaest milja od Madrida i Garrigò je imao muke da spreči svoje ljude da ne vređaju kraljicu ili da se ne vrate smesta u Madrid. Zapovednici Nacionalne garde saznali su za ovaj događaj dva časa po odlasku gospođe Muñoz. Kako tvrdi list »España«, ona je stigla na portugalsku granicu 2. septembra izjutra. List kaže da je za vreme puta ona pokazivala vrlo dobro raspoloženje, dok je njen vojvoda bio nešto *triste*¹. Odnosi između Christine i tog istog Muñoz mogu se razumeti samo iz odgovora koji je Don Kihot dao na pitanje Sanča Panse zašto on, Don Kihot, voli Dulčineju, prostu seosku devojkicu, kad bi mu princeze mogle padati pred noge.

»Jednu gospu«, odgovorio je ovaj vrli vitez, »okruženu mnoštvom bogatih, duhovitih obožavalaca visokog roda, upitali su zašto je uzela za ljubavnika običnog

¹ tužan

seljaka. „Morate znati“, kazala je gospa, „da on za službu za koju ga ja koristim ima više filozofije nego sam Aristotel.“¹

O stavu reakcionarne štampe uopšte na prilike u Španiji može se suditi po nekim citatima iz listova »Kölnische Zeitung« i »L'Indépendance belge«:

„Prema rečima jednog dobro obaveštenog i pouzdanog dopisnika, koji je i sam pristalica O'Donnella i stranke moderados«, piše prvi list, »prilike su teške, pošto među strankama i dalje vlada dubok rascjep. Pod uticajem agitatora, radnička klasa se nalazi u stanju stalne razdraženosti.«

„Budućnost Španske Monarhije«, piše »L'Indépendance«, »izložena je velikim opasnostima. Svi istinski španski rodoljubi jednodušni su u tome da je neophodno učiniti kraj revolucionarnim orgijama. Pomama klevetnika i graditelja barikada razularila se protiv Espartera i njegove vlade sa istom žestinom kao i protiv San Luisa i bankara Salamanke. Doduše, ova viteška nacija se ne može činiti odgovornom za takve istupe. Narod Madrida se ne sme brkati sa gomilom koja je vikala „Smrt Christini“, niti se može pozivati na odgovornost zbog gnusnih paskvila koje se šire među stanovništvom pod naslovom „Pljačke San Luisa, Christine i njihovih saučesnika“. Madridskih 1800 barikada i ultrakomunističke demonstracije u Barseloni odaju mešanje strane demokratije u španske saturnalijske. Izvesno je da je veliki broj izbeglica iz Francuske, Nemačke i Italije uzeo učešća u žalosnim događajima koji sada potresaju ovo poluostrvo. Izvesno je da Španija stoji na ivici socijalnog požara; njegova neposredna posledica biće gubitak bisera Antila, bogatog ostrva Kube, pošto Španija nije u mogućnosti da se bori protiv američkih ambicija ili patriotizma jednog Souléa ili Sandersa. Vreme je da Španija otvori oči i da svi čestiti ljudi civilizovane Evrope udruženo zaveznu na uzbunu.«

Svakako da nije potrebno mešanje strane demokratije da se pobuni stanovništvo Madrida, kad ono vidi da je vlada 28. avgusta prekršila reč koju je dala 7. avgusta; da ona ukida slobodu okupljanja i ponovo zavodi zakon o štampi iz 1837, koji od svakog izdavača zahteva *cautionnement*² u iznosu od 40 000 reala i 300 reala neposrednih poreza. Ako pokrajine i dalje potresaju nesigurni i neodlučni pokreti, kakav drugi uzrok treba da nađemo za ovu činjenicu osim odsustva centra za revolucionarnu akciju? Nijedan jedini dekret koristan za pokrajine nije se pojavio otkako je takozvana revolucionarna vlada pala u ruke Espartera. Pokrajine vide da je vlada okružena onom istom atmosferom ulaganja, intriga i laktaštva koja je postojala pod San Luisom. Oko vlade se vrti isti roj — kuga koja je zarazila Španiju još od doba trojice Filipa.

Bacimo pogled na poslednji broj madridskog lista »Gaceta« od 6. septembra. Tu je objavljen jedan izveštaj O'Donnella u kome se kaže da zbog preobilja vojnih zvanja i počasti od svaka tri generala samo jedan može biti iskorišćen za aktivnu službu. To je upravo ono

¹ Servantes, *Don Kihot*, knjiga I, glava 25 — ² kauciju

isto zlo koje upropašćuje Španiju od 1843 — ova gomila prekobrojnih generala. Neko bi pomislio da će uslediti dekret koji će otkloniti tu nevolju. Ni pomena! Dekret, izdat posle ovog izveštaja saziva konsultativnu vojnu huntu sastavljenu od izvesnog broja generala, a nju je vlada imenovala upravo od generala koji danas ne zauzimaju nikakve položaje u armiji. Pored svoje redovne plate ovi ljudi treba da prime: svaki general-pukovnik 5000 reala, a svaki feldmaršal 6000 reala. General Manuel de la Concha je postavljen za predsednika ove vojne sinekurištičke hunte. Isti broj lista »Gaceta« prikazuje još jednu berbu ordenja, naimenovanja i sl., kao da prva velika podela nije ispunila svoj cilj. San Miguel i Dulce su dobili Veliki krst ordena Carlosa III; sve nagrade i ranija odlikovanja, o kojima je odlučila hunta Saragose, potvrđuju se i dopunjuju. Međutim, najupadljiviji deo ovog broja lista »Gaceta« jeste oglas da će se isplata državnim poveriocima obnoviti 11. septembra. Bila bi neverovatna ludost ako se španski narod ne bi zadovoljio ovim tekovinama svoje revolucionarne vlade!

Putnici koji su nedavno stigli iz Vlaške pričaju o veoma žalosnom stanju u toj kneževini. Poznato je da je Rusija opteretila Kneževine dugom od 14 miliona franaka kao naknadom za troškove okupacije 1848 - 1849. Za vreme poslednje okupacije ovu svotu su ruski generali naplatili. Rusi su se povukli tek pošto su ispraznili sve kase — parohijske kase, centralne kase manastira, opštinske kase — i njihovom sadržinom isplatili namirnice čiju su isporuku ugovorili sa vlaškim veleposednicima i seljacima. Ali, transportna sredstva, koja su vrlo važna u poljoprivrednoj zemlji, zatim drva, ugalj, slama itd. uopšte se nisu plaćali, nego prosto rekvirirali. Blagajna Kneževina je usled toga toliko iscrpena da se očekuje bankrotstvo parohija. Sve ovo, ne uzimajući u obzir korišćenje kuća pretvorenih u bolnice i hiljade imanja predatih u ruske ruke iz straha bojara od turske pljačke.

U dopisu iz Atine od 29. avgusta čitamo:

•Kralj i dalje odbija svaku odštetu Turskoj. Mržnja protiv zapadnih trupa raste i već je nekoliko francuskih vojnika bilo izloženo zlostavljanju od strane naroda. •

Vašim čitaocima bi se mogle ispričati čudne priče o tome kako su blagodareći engleskom uticaju raspuštene grčke opštine, kako im je Capo d'Istria nametnut i kako je ceo ovaj narod demoralisan zakulisnim radnjama lorda Palmerstona. Časnost namera britanske vlade čak se i u ovom trenutku njene intervencije u Grčkoj dovoljno očituje u podršci koju ona pruža generalu Kalergiju, čoveku koji je, poput Capo d'Istrije, rođen, vaspitan i stalno nastanjen u Rusiji.

Lord Stratford de Redcliffe i britanska vlada najzad su postigli ono što se već odavno trude da izazovu — revoluciju u Turskoj, ako ne u njenom evropskom delu, a ono bar u Anadoliji. Već iz izveštaja sa Rodosa smo saznali da se na obali preko puta ovog ostrva pobunilo ratničko otomansko gorštačko pleme Zejbeci. »Journal de Constan-

tinople« od 20. avgusta javlja da anarhija u tim krajevima svakodnevno raste. U odsustvu regularne vojske, pobunjenici stalno silaze sa planina, upadaju u sela, naplaćuju desetine, pljačkaju stanovnike i karavane, siluju žene i ubijaju svakog ko im se odupre. Njihovi izgređi su najozbiljniji u pokrajini Menteše. Guverner je bio prinuđen da iz Ajdina beži u Tir. Denizli je u njihovim rukama, a muftija sahib-efendija, koji je krenuo da obavesti generalnog guvernera, uhvaćen je i pogubljen sa svojim pratiocima. Pobunjeničke snage penju se na hiljade. Izvor ovih nereda su bašibozuci, koji se vraćaju iz Karsa i Bajazida i koji okrivljuju Portu da ugnjetava Turke, a potčinjava se Rusima.

Ako bacimo pogled na Evropu, nailazimo na simptome revolucije u Španiji, Italiji, Danskoj, Dunavskim kneževinama, Grčkoj, Azijskoj Turskoj; čak se i u redovima francuske armije u Varni razleže poklič: »À bas les singes!¹

Prvi put objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«,
br. 4197 od 30. septembra 1854.

Prevod s engleskog

¹ »Dole majmunile«

Karl Marx

[Operacije ujedinjenih flota — Situacija
u Dunavskim kneževinama — Španija —
Engleska spoljna trgovina]

London, petak, 15. septembra 1854.

U jučerašnjem broju lista »Le Moniteur« čitamo sledeću telegrafsku vest:

»*Terapia*, 7. septembra. — Francuzi i Turci su napustili Varnu 5. septembra. Engleska flota pridružiće im se kod Zmijskog ostrva. Vreme je divno.»

Odlaganje odlaska prvog dela ekspedicione vojske prouzrokovano je jakom nepogodom koja je trajala u Bosforu do 27. avgusta. Pošto je 27. avgusta dunuo severoistočni vetar, transportnoj floti je bilo moguće da isplovi iz Carigrada u pravcu Crnog mora. Zmijsko ostrvo (Ilade Adessi) je malo stenovito ostrvce nedaleko od besarabijske obale, otprilike preko puta ušća Dunava. Obim mu nije veći od tri engleske milje. S obzirom da je do polaska došlo tek 5. septembra, iskrcavanje trupa nije moglo da se obavi pre 9. septembra.

Jedan čudan pasus se nalazi u članku štampanom u listu »Le Moniteur«, gde se raspravlja o izgledima ekspedicije.

»Ako se«, kaže »Le Moniteur«, »pokaže da je broj ruskih trupa stacioniranih na Krimu *znatniji* nego što smo bili skloni da verujemo na osnovu prethodnih izveštaja; ako snage Sevastopolja pruže *žilav otpor*; ako bi *godišnje doba* pravilo smetnje; ako bi, najzad, jednoj značajnoj ruskoj armiji pošlo za rukom da stigne kao pojačanje Krimu, ovog puta bismo jednostavno završili ponovnim ukrcavanjem, a napad na Sevastopolj bi se obnovio u proleće.»

Jednom rečju, ako ova »moćna armada sa hiljadu sredstava za razaranja« naiđe na bilo kakvu ozbiljnu teškoću, ona će se brzo vratiti u Bosfor. U svakom slučaju neće biti njena greška ako se takve teškoće ne prebrode, pošto je car bio obavešten o ekspediciji već više meseci

unapred, a ona odlagana do poslednjih dana godišnjeg doba. O poverenju koje francuski mornari gaje prema svom komandantu može se suditi po sledećem odlomku iz jednog pisma iz Carigrada, objavljenog u listu »Augsburger Zeitung«:

»U floti Saint-Arnaud-a obično zovu Florival, ime pod kojim je on debitovao u pozorištu „Ambigu Comique“¹ u Parizu.«

Prema poslednjim vestima iz Hamburga i Kopenhagena, deo francuske ratne mornarice i transportni brodovi sa vojskom prošli su kroz Belt na povratku u Francusku. Bonapartistički list »Le Constitutionnel«^[241] donosi otkriće povodom bitke kod Bomarsunda:

»Njegovo Veličanstvo car Napoleon III nije želeo da odanost mornarice bude lišena nagrade koju je zaslužila posle tako duge i mučne plovidbe po Baltičkom moru.«

Znači, Bomarsund je bombardovan samo radi zabave mornara i kao ustupak nestrpljenju i dosadi oficira. Ove dve lakonske aluzije u listovima »Le Moniteur« i »Le Constitutionnel« bolje pokazuju karakter rata nego svi razmetljivi uvodnici zvanične engleske štampe.

Ruski car je naredio da se uhapsu svi inženjeri koji su učestvovali u izgradnji bomarsundskih tvrđava. Oni će biti izvedeni pred sud. Jedna optužba protiv njih glasi da je utvrđenja trebalo graditi samo od blokova čistog granita, dok je posle njihovog rušenja dokazano da su zidovi bili ispunjeni peskom i tucanim kamenom. Svi komandanti raznih tvrđava duž Finskog zaliva dobili su naređenje iz Petrograda da do najsitnijih podrobnosti ispituju njihovu konstrukciju i podnesu o tome izveštaj bez odlaganja. Sada je ustanovljeno da su tvrđavu Gustavsvern kod Hangeuda sami Rusi digli u vazduh u trenutku kad su se pred njom pojavili Baraguay d'Hilliers i general Jones kao izvidnica. Rusi su se bojali napada na Abo i razrušili su tvrđavu Gustavsvern da bi njen garnizon iskoristili za odbranu tog grada.

Pošto još uvek govorim o Baltiku, navešću ovde sledeći deo vesti koju donosi »Aftonbladet«.

»Dopisnik iz Kopenhagena javlja kao izvesno da je danska vlada 16. avgusta ovlastila g. T. P. Schaffnera da uspostavi liniju električnog telegrafa od Severne Amerike preko Grenlanda, Islanda, Farerskih ostrva i Norveške do Kopenhagena. Na dan 26. avgusta otvorena je linija od Stokholma do Malmea. Dužina ove linije iznosi 68 670 jardi.«

Neki londonski listovi donose danas telegrafске vesti o Šamilovoj pobedi negde u okolini Tiflisa. Francuske i nemačke novine ne pominju ovu činjenicu. Četvrtog septembra Turci su prešli Dunav kod Mačina i zauzeli ostrvo koje se nalazi između ove tvrđave i Braile. Veliki deo

¹ pozorište u Parizu

turske dunavske flotile takođe se ukotvio u blizini Mačina. Trebalo je da Turci okupiraju Brailu 5. ovog meseca. Na zidovima Odeše može se videti proklamacija generala Krusensterna do 30. avgusta, u kojoj se stanovništvo upozorava, pod pretnjom stroge kazne, da se ne sme protiviti spaljivanju grada ako vojska to bude smatrala neophodnim za odbranu zemlje. Rusi su takođe izdali naredenja da se u svim okruzima Besarabije spaljuju gradovi i sela ako se neprijatelj bude približio. Naredenje je utoliko smešnije što Rusi dobro znaju da Rumuni iz Besarabije neće više žaliti zbog njihovog povlačenja od Rumuna iz Vlaške i Moldavije.

Opisao sam pod kakvim se okolnostima vršilo upisivanje vlaških i moldavskih regruta u rusku službu. Iz današnjih engleskih novina mogu se doznati pojedinosti scena od 28. avgusta između g. Budberga i oficira rumunske narodne vojske, koje su se završile time što je kapetan Phillippesco rekao ruskom generalu u lice da Vlasi smatraju sultana svojim jedinim vladarom. On je, naravno, uhapšen zajedno sa još dvojicom oficira koji su sebi dozvolili slične prigovore. Opis događaja od 29. avgusta, dana kad je ruska kampanja u Kneževinama tako slavno privedena kraju, donosi današnji pariski list »La Presse«:

»Hapšenje kapetana Phillippesca i još dva oficira, koji su se usudili da se ogluše o naredbe generala Budberga, izazvalo je veliko negodovanje u redovima moldavske narodne vojske i povećalo opiranje službi u ruskoj vojsci. Na dan 29. avgusta, nešto pre sata određenog za smotru, hetman Mavrokordato se uputio u konjičku kasarnu koja se nalazi preko puta zgrade uprave. Veliko je bilo njegovo zaprepašćenje kad je našao kasarnu potpuno praznu. Vojnici, umesto da sedljaju konje za smotru, uspeli su da pobegnu iz štala ostavljajući oružje i opremu. Nesrećni hetman je požurio u artiljerijsku kasarnu, gde ga je čekalo novo iznenađenje. Topovi su stajali na svom mestu u dvorištu, ali ljudi su iščezli. Mavrokordato je u očajanju već zamišljao sebe na putu za Sibir. Ipak mu je pošlo za rukom da sakupi tridesetak ljudi. Drhteći od besa i straha, naredio im je da upregnu konje u topove i odmarširaju do mesta za smotru. »Neka nas na silu odvedu«, vikali su, »ne primamo naredenja od Rusa.« S tim rečima su zatvorili kapije kasarne. U tom trenutku odjeknuli su doboši na trgu. Bila je to cela divizija generala Osten-Sakena sastavljena od 12 bataljona, jednog puka dragona i tri bataljona artiljerije, koja se, pošto je presekla sve komunikacije, postrojila na trgu i potpuno blokirala zgradu uprave i kasarnu moldavske konjice. Šezdeset moldavskih konjanika, koje su vratili, raspoređeno je ispred kasarne. Preko puta njih 12 hiljada Rusa — pešadija, konjica i artiljerija. Stigao je i Osten-Saken u pratnji generala Budberga i mnogobrojnog štaba. Moskovske trupe se razviše u kolone i, sa bajonetima na puškama uz poklike »jura«, prodefilovaše ispred svojih generala. Zatim se postrojše u kare 150 jardi daleko od moldavskih konjanika. Naredeno im je da napune puške. Ruski vojnici se prekrstiše i izvršiše naredenje. Uzeše na nišan 60 konjanika. Nakon toga Osten-Saken sa svojim štabom pride maloj skupini dobrovoljaca moldavske narodne vojske i pozva ih da pođu za njegovom vojskom pod pretnjom da će ih sve postreljati ako odbiju. Posle ovog naredenja zavlada tišina od nekoliko minuta. Strašno uzbuđenje

obuze gomilu koja se okupila na trgu. Zatim jedan Moldavac istupi iz redova i mirnim glasom se obrati ruskom generalu. „Mi smo moldavski vojnici i naša je dužnost da branimo svoju zemlju, a ne da se borimo za tuđine. Činite s nama što vam je volja. Nećemo marširati s vama.” „Možete nas pobiti, ali mi nećemo marširati s vama”, ponovi šezdeset vojnika uglas. Kad je čuo ovaj hrabri odgovor, Osten-Saken im naredi da sjašu i polože oružje, kao da će smesta da ih streljaju. Oni poslušашe, spremni da umru. U tom trenutku hiljade vojnika ih opkoliše, jurnuše na njih i zarobiše ih. Pošto su izvršili ovaj veliki oružani podvig, Moskovljani se uputiše do artiljerijske kasarne gde je trideset Moldavaca i dalje držalo zatvorenu kapiju. Provalivši kapiju, prodrli su unutra i nastala je borba u kojoj su zarobljeni i artiljerci, savladani od brojno nadmoćnijeg protivnika. Potali su ih odmah zasipajući ih uvredama i preteći im smrću. Oni su ostali hladni. Samo jedan mladi zastavnik od 22 godine, sevajući besno očima, priđe generalu Vrangelu i razdrljivši grudi uzviknu: „Evo mojih grudi, probijte ih vašim mecima ako se usuđujete.” General se nije usudio. Pošto su razoružali zastavnika i njegove drugove, sproveli su ih između dva reda bajoneta u Osten-Sakenov logor izvan kapija Jašija. Šta je s njima, niko ne zna. Što se tiče ona tri oficira uhapšena prethodne večeri, opšta je bojazan da će biti streljani. Iste večeri Rusi su opkolili mesto gde se ulogorio puk moldavske pešadije. Ali zatekli su samo 150 ljudi, ostali behu pobjegli. Stanovništvo Jašija je glasno proklinjalo svoje zaštitnike. Dvanaest hiljada Rusa sa tri baterije zarobilo je i razoružalo 60 konjanika, 30 artiljeraca i 150 pešaka. To je jedina pobjeda čije su lovorike Rusi odneli kući sa svog pohoda u Kneževine.»

U jednom ranijem dopisu spomenuo sam naređenje Omer-paše da se zabrani objavljivanje austrijskog manifesta generala Heša. Sad smo obavešteni zašto je izdato to naređenje. Zbog toga što je pomenuta proklamacija pozivala vlaške vlasti da se za sve poslove obraćaju isključivo austrijskom komandantu. Omer-paša je poručio generalu Hešu da bi bilo bolje da se uzdrži od mešanja u građansku upravu Vlaške, koja pripada njegovoj (Omer-pašinoj) oblasti. Pošto je ovom proklamacijom nameravao samo da ispita dokle može da ide, general Heš se izvinio zbog mesta koje je izazvalo prigovore i da bi ubedio Omer-pašu da je sve bila greška, poslao mu je izvorni nemački tekst, u kome se vlaške vlasti pozivaju da se obraćaju njegovom ađutantu samo u pitanjima koja su u vezi sa austrijskim trupama. Austrijskog generala Popovića, koji je 3. septembra ušao u Bukurešt sa austrijskom prethodnicom i odmah počeo da igra ulogu Haynaua, Omer-paša je takođe opomenuo. Kako su Vlasi uopšte pozdravili austrijsku okupaciju, može se videti iz sledećeg citata iz današnjeg broja lista »The Daily News«:

»Mnoga sela uz drum kojim su Austrijanci napredovali stanovnici su napustili, ponevši sobom sva svoja zemna blaga iz straha da ne budu primorani da daju hranu ili prevozna sredstva za papirni novac koji vredi tačno polovinu svoje nominalne vrednosti. Zbog toga se hleb za austrijsku vojsku mora nabavljati iz dvadeset ili čak trideset milja udaljenog Bukurešta.»

Imajući svakako u vidu gnusna dela izvršena u Kneževinama — *posledica engleske diplomatije* — trezveni »The Economist«, aludirajući na neke relativno vrlo male greške američke diplomatije u Evropi, pravi sledeću razliku između engleske i američke diplomatije:

»Ne sumnjamo da u Americi kao i ovde ima u izobilju ljudi gospodstvenih osećanja, sa dubokim smislom za uljudnost i jasnom svešću kako da se ponašaju prema drugima. Razlika između nas, i nesreća naših rođaka, leži u tome što takvi ljudi s one strane Atlantika niti biraju vladu, niti daju ton naciji, niti *određuju jezik štampe*. U nas obrazovane i *više klase* imaju vlast u svojim rukama. U Sjedinjenim Američkim Državama vladaju mase. Svetina bespravno prisvaja ime i pravo nacije; ona diktira šta treba da se učini i šta da se kaže; pravno prisvaja ime i pravo nacije; ona bira vladu i vlada mora nju da služi; ona izdržava štampu i štampa mora njoj da ugada; u stvari, sve što se radi i sve što se piše mora njoj odgovarati.»

Tako govori sluga engleskih berzanskih špekulanata, kao da engleska diplomatija nije istovetni termin sa gnusobom i kao da »džentlmeni« koje su naimenovali g. Wilson, urednik lista »The Economist«, i g. Gladstone, njegov pretpostavljeni, nisu bili oglašeni krivim pred parlamentom zbog prevare, kockanja i krađe.

Iz Španije su vesti oskudne. Osmog ovog meseca konsultativna hunta Madrida je konačno sebe raspustila. Seviljska hunta je raspuštena tek posle oštrog protesta protiv reakcionarnog kursa centralne vlade. Demokrati Katalonije su objavili manifest protiv generala Prima, koji je iz Turske obavestio da je privržen sadašnjoj vladi da ne bi bio isključen iz deobe plena. On je navukao na sebe mržnju Katalonaca zato što su prilikom opsade zamka Figueros 1843. vršena nečuvena varvarstva iz čistog besa zbog hrabrog otpora tvrđave koji su pružale relativno slabe snage pod komandom Ametllera. Ovaj Prim je u to vreme bio poznat kao »čovek smešno sujetan, kome se zavrтела glava zbog slučajnog uspeha i zbog toga što je dobio titulu grofa i čin general-lajtnanta«.

U listu »La Epoca« čitamo da je 7. septembra došlo do male bitke kod Aranhuesa između Nacionalne garde i jedne družine za koju se još ne zna da li je bila sastavljena od karlista ili od republikanaca. Ma kako uspeh reakcije izgledao brz i siguran, kontrarevolucionarne novine ne prestaju da daju oduške svojim strahovanjima da stvari u Španiji možda još nisu sređene.

Iz upravo objavljenog izveštaja o trgovini i plovidbi izvadio sam sledeće podatke^[242]:

*Ukupna deklarirana vrednost izvoza britanskih i irskih proizvoda i
fabričke robe u godinama 1831, 1842, 1853:*

	1831	1842	1853
STRANE ZEMLJE			
(u funtama sterlinga)			
Rusija, severne luke i			
Crno more	1 195 565	1 885 953	1 228 405
Švedska i Norveška	115 707	334 017	556 183
Danska	92 294	194 304	569 733
Pruska	192 816	376 651	579 588
Hanover i gradovi Hanze ..	3 642 952	6 202 700	7 565 493
Holandija.....	2 082 536	3 573 362	4 452 955
Belgija		1 099 490	1 371 817
Francuska	602 688	3 193 939	2 636 330
Portugalija	75 991	947 855	1 210 411
Azorska ostrva i Madera ..	80 698	64 909	124 971
Španija i Balearska ostrva..	597 848	322 614	1 360 719
Kanarska ostrva.....	33 282	54 554	107 638
Italija:			
Oblast Sardinije	2 490 376	2 494 197	1 112 447
Toskansko vojvodstvo			639 794
Papska oblast			207 491
Napulj i Sicilija			639 544
Austrijske teritorije			637 353
Grčka			135 315
Turska	899 100	1 489 826	2 029 305
Vlaška i Moldavija			179 510
Sirija i Palestina		75 551	306 580
Egipat	122 832	221 003	787 111
Maroko	426	41 952	75 257
Francuski posedi u Sene- gambiji			1 725
Zapadna obala Afrike	234 768	459 685	617 764
Java i Sumatra	285 296	306 132	558 212
Filipini	39 513	47 019	386 552
Kina	519 443	969 381	1 373 689
Kuba	663 531	711 938	1 124 864
Haiti	376 103	141 896	133 804
Sjedinjene Američke Države i Kalifornija	9 053 583	3 535 381	23 658 427
Meksiko	728 858	374 969	791 940
Nova Granada	248 250	231 711	450 804
Venecuela			248 190

	1831	1842	1853
Brazil	1 238 371	1 756 805	3 186 407
Urugvaj	339 870	969 791	529 883 551 035
Buenos Aires			
Čile	654 617	950 466	1 264 942
Peru	409 003	684 313	1 246 730
Ostale zemlje	215	7 223	912 662
Ukupan izvoz u strane zemlje....	26 909 432	34 119 587	65 551 579
BRITANSKI POSEDI			
Ostrva u Lamanšu	324 634	364 350	470 107
Gibraltar	367 285	937 719	670 840
Malta	134 519	289 304	297 906
Jonska ostrva	50 883	83 600	116 567
Južna Afrika	257 245	369 076	1 212 630
Mauricius	148 475	244 922	385 879
Istočna Indija	3 857 969	5 169 888	8 185 695
Hongkong	357 908
Australija	403 223	998 952	14 513 700
Severnoameričke kolonije	2 089 327	2 333 525	4 898 544
Zapadna Indija	2 581 949	2 591 425	1 906 639
Ostali posedi	39 431	18 675	347 787
Ukupan izvoz u britanske posede	10 254 940	13 261 436	33 382 202
Ukupan iznos izvoza u britanske posede i u inostranstvo	37 164 372	47 381 023	98 933 781

»The Economist« bira 1842. godinu^[243] da bi pokazao preimućstva slobodne trgovine od tog perioda, zaboravljajući, sa uobičajenom naivnošću, da je 1842. bila godina trgovinske depresije, a 1853 — godina najvećeg prosperiteta. Kad bi napredovanje engleskog izvoza bilo proizvod magije slobodne trgovine, to bi se bolje dokazalo upoređivanjem izvoza u zemlje koje su zadržale strogi sistem zaštitnih carina, kao što su na primer Rusija i Francuska; utoliko pre što je uvoz iz Rusije najviše porastao i što je ona najviše bila izložena uticaju britanske slobodne trgovine. Međutim, vidimo da je izvoz u obe ove zemlje opao.

1853. izvoz u Rusiju je iznosio	1 106 776 f. st.
1831. „ „ „ „ „	1 195 565 f. st.
1853. „ „ Francusku je iznosio	2 636 330 f. st.
1842. „ „ „ „ „	3 193 933 f. st.

Celokupna vrednost britanskog izvoza u periodu od 7 meseci završno sa 5. avgustom 1854. u poređenju sa odgovarajućim mese-

cima u 1853. godini pokazuje porast, jer je porasla vrednost metala; ali u drugim važnim proizvodima britanske industrije nailazimo na značajan pad, kao što pokazuje sledeća tabela:

	1853	1854
Laneni proizvodi	2 650 150 f. st.	2 456 953 f. st.
Lanena pređa	646 578 „	581 752 „
Svileni proizvodi	965 345 „	834 275 „
Svileni konac	132 689 „	120 890 „
Vuneni proizvodi	3 741 261 „	3 731 453 „
Pamučni proizvodi	15 515 224 „	14 762 981 „
Pamučna pređa	3 897 080 „	3 838 393 „

Opadanje koje se tiče pamuka izgleda još upadljivije pošto je količina izvoza porasla, dok je ostvarena vrednost opala. U 1854. godini izvezeno je 981 994 130 jardi pamučne robe, ne računajući čipku i til, dok je u 1853. izvezeno 969 293 663 jarde.

Prvi put objavljeno u listu
 »New-York Daily Tribune«,
 br. 4198 od 2. oktobra 1854.

Prevod s engleskog

[Friedrich Engels]

Napad na Sevastopolj

Najzad izgleda moguće da Francuzi i Englezi zadaju ozbiljan udarac moći i prestižu Rusije, i zbog toga i mi u ovoj zemlji gledamo s novim interesovanjem na pokret prema Sevastopolju; poslednje vesti o ovom događaju podrobno su donete u drugom članku u ovom listu. Sasvim razumljivo, britanske i francuske novine prave veliku paradu oko ovog poduhvata i, ako im je verovati, nikad se nije čulo za išta veličanstvenije u vojnoj istoriji; ali oni koji posmatraju činjenice u ovom slučaju — neobjašnjivo odlaganje i besmislene hvalospeve koji prate polazak ekspedicije, i sve okolnosti koje su joj prethodile i koje je sada prate — odbiće da budu obmanuti. Kraj ovog poduhvata može da bude slavan, ali za početak izgleda da bi se pre moglo reći da je sraman.

Pogledajmo istoriju savezničkih armija u Turskoj. Najpre su ovi veoma hrabri, ali u isto vreme preterano oprezni ratnici nameravali da se iskrcaju kod Enosa, s ove strane Dardanela, i da se približe tom poluostrvu tek pošto se pokaže da je potpuno bezbedno. Međutim, pre no što su izvršili ovaj smeo podvig, ispoljili su neočekivano veliku hrabrost i rizikovali iskrcavanje na Trakijskom poluostrvu u Galipolju. A to su učinili samo zato da bi se odbrambeni radovi na poluostrvu završili brže, kako bi time obezbedili sebi ono što je najbitnije — bazu za operacije. Za to vreme su se Turci sukobili na Dunavu s onim strašnim protivnicima čije je prisustvo u Vlaškoj bilo izgovor za one učene manevre saveznika; a u tom sukobu Turci su postigli priličan uspeh. Ali što je više brodova i trupa pristizalo, ispostavljalo se da Dardaneli i poluostrvo ne mogu sve da ih prime. Tako se pojavila još jedna rupa u naučnim pripremama o kojima su se složili Pariz i London. Jedan deo trupa morao je svakako da se izloži opasnosti i riziku iskrcavanja na tako isturenoj tački — u Carigradu! Da bi se to popravilo, odmah se pristupilo utvrđivanju ovog grada. Na sreću, utrošeno je mnogo vremena na sve ove operacije i tako je postignut glavni cilj — ne da se dobije u vremenu, već da se ono izgubi. Zatim je ustanovljeno da bi se jedna divizija mogla, sa malo rizika, poslati u Varnu, kao posada ovog važnog mesta, jer su Turci, koji su je tako sjajno branili 1828, od tada svakako toliko napredovali u evropskoj disciplini da im se više nije mogla poveriti odbrana ovog položaja. Divizija je stoga upućena, a zatim još jedna ili dve. Kad najzad nije bilo nikakvog izgovora za držanje trupa u Bosforu, natenane je izvr-

šana koncentracija velike savezničke vojske u Varni. To je učinjeno u isto vreme kad se jedna austrijska armija pojavila kao zloslutni oblak sa boka i u pozadini Rusa i kad je tako, pomoću političkih kombinacija, baza savezničkih operacija odjednom prenesena, za trenutak, iz Carigrada u Transilvaniju i Galiciju. Da se to nije dogodilo, svi su razlozi da se veruje da saveznička vojska ne bi nikad došla u Bugarsku. Kao dokaz za to služi njeno ponašanje za vreme opsade Silistrije. Svako zna da je tamo bila prekretnica rata i da bi u jednoj tako izvanrednoj situaciji — kad obe strane naprežu svoje snage do krajnjih granica — u devet od deset slučajeva i najmanji teg bačen na jednu stranu prevagnuo u njenu korist. Pa ipak, za vreme te odlučujuće opsade 20 000 engleskih i 30 000 francuskih vojnika, »cvet dve vojske«, stajalo je na odstojanju od nekoliko dana marša od ove tvrđave, pušeći svoje lule i pripremajući se spokojno za doček kolere. I da nije bilo pustoši koju je izazvala bolest u ruskim redovima i neobjašnjive hrabrosti šačice Arnauta ušančene u rovu koji su preorale granate sa svih strana, Silistrija bi pala u ruke neprijatelja. Nema primera u istoriji rata da jedna vojska, koja se nalazi u neposrednoj blizini, tako kukavički prepusti svoje saveznike njihovoj sudbini. Nikakav pohod na Krim i nikakva pobjeda neće nikad sprati tu ljagu sa časti francuskih i engleskih komandanata. Šta bi se dogodilo s Englezima kod Vaterloa da stari Blücher, dva dana pre toga poražen kod Linjija, nije imao više savesti nego Raglan i Saint-Arnaud?^[131]

Šaka Arnauta u streljačkim rovovima Arab-Tabije pokazala se doraslom veštini, razboritosti i vojnoj snazi Rusa. Nikakva pomoćna vojska nije odbacila Ruse preko Dunava; njihova sopstvena glupost, hrabrost branilaca, barska groznica, pasivni pritisak Austrijanaca na Dnjestru i saveznika na jezeru Devnja (ko bi pomislio da će se tako ponašati?) najzad su naterali Ruse da prekinu opsadu i da odustanu od pohoda i na Kneževine i na Dobrudžu. Posle ovog velikog uspeha prirodno je da su saveznički generali smatrali da treba da nastave istim stopama — uvek po pravilima strategijskog sistema koji su dotle tako efikasno primenjivali. Zato je lord Cardigan odveo britansku konjicu na Dunav, u izviđanje, gde nisu našli Ruse, nego izgubili mnogo konja i zaradili samo bolest i podsmeh; dok je general L'Espinasse^[244], poznat uglavnom po izdaji Narodne skupštine 2. decembra 1851, odveo svoju diviziju u Dobrudžu jedino zato da mu nekoliko odličnih pukova prepolovi kolera i da donese klicu te zaraze u saveznički logor. Ova velika epidemija kolere među saveznicima u Varni donela je dakle dobro zasluženi rezultat njihovih izvrsnih strategijskih kombinacija. Vojnici su stradali na hiljade pre nego što su i videli neprijatelja, umirali su kao muve u logoru gde su, nenapadani i neuznemiravani, mogli da žive u relativnoj raskoši. Zbog toga su se pojavili malodušnost, nepoverenje u komandante, dezorganizacija i to ne toliko među Englezima, koji su manje patili i koji su bili izdržljiviji, koliko među Francuzima, koji su po nacionalnim osobinama podložniji takvim utica-

jima, naročito stoga što su ih komandanti držali u stanju neaktivnosti. Prirodna posledica nenormalnog stanja u kome su živeli od 1849. bile su pobune koje su izbijale u redovima francuskih trupa. Buržoazija je naučila francuskog vojnika, koji je nju spasao od užasa revolucije, da sebe smatra spasiocem svoje zemlje i društva uopšte. Louis Bonaparte ga je mazio kao oruđe koje je obnovilo carstvo. S njim se sve vreme postupalo tako da je naučio da komanduje i zaboravio da sluša. Pošto su mu laskali da je iznad civila, ubrzo je došao na pomisao da je u najmanju ruku ravan svojim komandantima. Nisu žaljeni napori da se od njega napravi pretorijanac, a istorija nam pokazuje da su pretorijanci samo izopačeni vojnici. Oni počinju time što komanduju civilima, zatim prelaze na diktiranje svojim generalima i na kraju sami dobijaju propisne batine.

Sada pogledajmo šta se dogodilo u Varni. Kad su se čitavi bataljoni skljkali na užareni pesak, grčeci se u agoniji kolere, stari vojnici su počeli da upoređuju pustolove koji su im sada stajali na čelu sa starim komandantima što su ih uspešno vodili upravo kroz one afričke pohode na koje heroji sadašnjeg Lower Empire^[245] tako rado gledaju sa prezirom. Afrika je bila vrelija zemlja od Bugarske, a Sahara je mnogo manje prijatna nego čak i Dobrudža; ali tolika smrtnost nije nikad karakterisala afrička osvajanja kao što je pratila mirno logorovanje u Devni i lak izviđački pohod oko Kustendžija. Cavaignac, Bedeau, Changarnier, Lamoricière vodili su ih kroz veće opasnosti sa nesavršenom manjim gubicima, u doba kad su Espinasse i Leroy Saint-Arnaud još stajali neznani u tami iz koje su ih mogle izvući samo političke podlosti. Zato su zuavi, vojnici koji su obavili najveći deo posla i omirisali najviše baruta, najbolji predstavnici afričke armije, ustali kao jedan čovek i povikali: »A bas les singes! Il nous faut Lamoricière!« — »Dole majmuni! Dajte nam Lamoricière-a!« Njegovo carsko veličanstvo Napoleon III, glava i duša ovog sadašnjeg zvaničnog majmunskog podražavanja velike prošlosti, morao je, saznavši za ovo, osetiti da uzvik zuava znači za njega »početak kraja«. U Varni je taj uzvik imao volšebno dejstvo. Može se reći da je bio glavni uzrok pohoda na Krim.

Posle iskustva ovih letošnjih kampanja ili bolje reći šetkanja od Galipolja do Skutarija, od Skutarija do Varne, od Varne do Devnje, Aladina i opet natrag, niko neće od nas očekivati da se ozbiljno odnosimo prema izgovorima savezničkih komandanata što je ova ekspedicija, tako dugo odlagana, najzad tako žurno preduzeta. Jedan jedini primer će dovoljno pokazati koliko vrede njihovi argumenti. Rečeno je da je odlaganje izazvano time što nije stigla francuska opsadna artiljerija. No kad su izbili nemiri zbog kolere i kad je Leroy Saint-Arnaud uvideo da sada mora odigrati svoj najjači adut, i to bez odlaganja, on je poslao u Carigrad po tursku opсадnu artiljeriju i municiju, i ona se za vrlo kratko vreme pripremila i ukrcala; i da u međuvremenu nije stigao francuski opсадni park, oni bi otplovili i bez njega. Ali,

turska opasna artiljerija je bila spremna pre više meseci, i tako se pokazalo da su sva odlaganja do kojih je došlo bila nepotrebna.

Na taj način se ispostavilo da ova razmetljiva ekspedicija na Krim, sa šest stotina brodova i šezdeset hiljada vojnika, sa tri opasna parka i bogzna koliko topova, umesto da je bila smišljen rezultat veštih operacija, davno unapred znalački pripremljenih, nije ništa drugo do brzoplet *coup de tête*¹, preduzet da bi se Leroy Saint-Arnaud spasao da ga ne masakriraju njegovi vojnici; jadni stari popustljivi lord Raglan nije čovek koji bi pružio otpor, utoliko pre što bi svako duže odlaganje dovelo njegovu vojsku u isto stanje nedisciplinovanosti i utučenosti koje je već ovladalo francuskim trupama. *Ironija sudbine*, kako kaže jedan nemački pisac, još uvek deluje u savremenoj kao što je delovala i u prošloj istoriji, a jadni lord Raglan je njena sadašnja žrtva. Što se tiče Leroy Saint-Arnaud-a, prema njemu se nikad niko nije ni ponašao kao prema komandantu. On je dugogodišnji član bratije otmenijih varalica, stari ozloglašeni drug kradljivaca i podvaljivačica, dostojni sledbenik čoveka, koga je »dug a ne dužnost« naterao na bulonjsku ekspediciju⁽²⁴⁶⁾. Uprkos cenzuri, njegov karakter i njegova prošlost sasvim su dobro poznati pariskim ogovaračima. Ovaj dvaput razalovani poručnik — ovaj kapetan koji je pokrao pukovsku kasu kao blagajnik u Africi, suviše je dobro poznat, i ma šta postigao na Krimu, njegova uspešna ekspedicija u jednu londonsku zalagaonicu sa ćebadima njegove stanodavke, praćena vešto izvedenim odstupanjem u Pariz, ipak će mu davati najvažnije pravo na vojničku slavu. Ali jadni Raglan, načelnik štaba vojvode od Wellingtona, čovek koji je osedeo baveći se teorijskim radovima i najsitnijim pojedinostima štabnog rukovođenja, bez sumnje stvarno veruje u pobude kojima Saint-Arnaud obrazlaže svoje operacije. I na njega pada sva težina neobične činjenice što je čitava kampanja tako naučno razrađena, tako vično izvedena da je deset hiljada ljudi, to jest približno jedan od svakih sedam, umrlo pre nego što je ugledalo neprijatelja, i da su sve ove složene mere poslužile samo da dovedu do prenatrpane ekspedicije na Krim na kraju povoljnog godišnjeg doba. Ne postoji ništa tako jetko, kao ova »ironija sudbine«.

Pa ipak se ekspedicija može pokazati uspešnom. Saveznici su to gotovo zaslužili pošto ništa ne bi izazvalo veći prezir prema načinu vođenja rata koji su oni do sada primenjivali. Toliko buke, toliko mera predostrožnosti, toliko obilja učenosti protiv neprijatelja koji podleže poduhvatu čiji je cilj ne njegovo uništenje nego očuvanje sopstvene vojske; ovo bi bila najveća osuda koju bi saveznici mogli izreći sami sebi. No, oni još nisu u Sevastopolju. Oni su se iskrcali u Eupatoriji i kod mesta Staroje Ukrepljenije. Oдавde imaju pedeset, odnosno dvadeset milja hoda do Sevastopolja. Njihova teška artiljerija treba da se iskrca blizu ovog drugog mesta da bi se izbegle teš-

¹ nepromišljen potez

koće transporta kopnom; znači da je iskrcavanje daleko od završenog. Snage Rusa nisu tačno poznate, ali nema nikakve sumnje da su dovoljno velike da im obezbede nadmoćnost nad saveznicima na većini položaja u neposrednom susedstvu Sevastopolja. Brdovito tle i zaliv koji se oko deset milja usekao u kopno primoraće saveznike da razvuku svoju veoma dugu liniju čim pokušaju da opkole tvrđavu. Odlučnom komandantu neće biti mnogo teško da probije njihovu liniju. Mi, razume se, ne znamo kakvi su odbrambeni položaji mesta sa kopna; ali ono što znamo o starom Menšikovu navodi nas na pretpostavku da on nije gubio vreme.

Izveštaji britanskih listova i operativni pravac koji su odabrali saveznici dopuštaju nam da verujemo da će prvi napad biti izvršen na tvrđavu koja dominira gradom sa jednog brežuljka na severnoj strani. Nju Rusi nazivaju Severnaja krepost, to jest Severna tvrđava. Ako je ova tvrđava iole čvrsto sagrađena, ona je sposobna za duži otpor. To je veliki četvorougao ni šanac, izgrađen po Montalembertovom poligonalnom sistemu ili sistemu Caponière; po tom sistemu bokovi su zaštićeni niskim zasvođenim podzemnim utvrđenjima koja leže u dubini rova u sredini svake strane četvorougla i opstreljuju rov i levo i desno. Ovi fortifikacioni objekti imaju tu prednost što nisu izloženi direktnoj vatri neprijatelja dok on sa svojim radovima ne dođe do same ivice rova. Položaj ovog fora u blizini glavne tvrđave dozvoljava da se ona iskoristi u ofanzivne svrhe, kao oslonac i baza za jake napade, i već samo njeno postojanje mora naterati saveznike da svoje glavne operacije ograniče na severnu obalu zaliva.

Međutim, iskustvo Bomarsunda naučilo nas je da se ništa sigurno ne može reći o ruskim fortifikacijama dok se one stvarno ne stave na probu. Prema tome, izgledi na uspeh krimске ekspedicije ne mogu se sada odrediti ni sa kakvim stupnjem verovatnoće. Ali ovo se može tvrditi sa priličnom izvesnošću: ako se operacije oduže, ako nastanak zime izazove novu epidemiju bolesti, ako trupe budu gubile snage na brzoplete i nepripremljene napade, poput ruskih napada protiv Silistrije, francuska armija i, po svoj prilici, turska armija, ponovo će dospeti u stanje raspadanja, koje je prva pretrpela kod Varne, a druga više puta pokazala u Aziji. Englezi će se sigurno držati duže; ali, postoji tačka na kojoj čak i najdisciplinovanije trupe otkazuju. Ovo je stvarna opasnost za saveznike, i ako ruski otpor izazove takvo stanje stvari, ponovno ukrcavanje na brodove pred licem pobedonosnog neprijatelja bilo bi veoma hazardno. Ekspedicija se može, vrlo verovatno, pokazati uspešnom; no, s druge strane, ona se može pretvoriti u drugi Valheren^[247].

Naslov originala: *The Attack on Sevastopol*

Napisano 18. septembra 1854.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu
 „New-York Daily Tribune“, br. 4209 od 14. oktobra 1854.

Prevod s engleskog

[Friedrich Engels]

Vesti sa Krima

Naši stupci su jutros ispunjeni uzbudljivim vestima o krvavim borbama na Krimu, o zauzimanju Sevastopolja, o razaranju njegovih glavnih utvrđenja i o uništenju velikog dela ruske flote, o konačnoj kapitulaciji kneza Menšikova i zarobljavanju ostataka njegovih potučenih i više nego desetkovanih snaga. Ako su ovi izveštaji potpuno tačni, onda svet za poslednjih gotovo četrdeset godina nije video tako strahovito krvoproliće, niti ratne događaje bremenite tako značajnim posledicama. Što se tiče tačnosti ovih vesti, to je pitanje koje se možda donekle može rasvetliti brižljivim odvajanjem onoga što smo saznali iz zvaničnih i pouzdanih izvora od onoga što smo saznali iz neodređenih i nesigurnih izvora.

Zato moramo razlikovati dve vrste vesti — one koje se tiču bitke na Almi, vođene 20. septembra, i one u kojima se javlja o zauzimanju samog Sevastopolja. Prema izveštajima lorda Raglana i maršala Saint-Arnaud-a, savezničke armije su 20. septembra jurišale na ruske ukopane trupe na visovima južno od reke Alme i prinudile Ruse na povlačenje. Britanci su zaplenili dva topa. Francuzi u svojim izveštajima uopšte ne pominju nikakve trofeje. Francuzi su izgubili oko 1400 ljudi; Britanci isto toliko. Broj ruskih trupa se ceni na 45 000 do 50 000 ljudi, a njihovi gubici na 4000 do 6000. Ovi izveštaji su očigledno napisani u vatri zanosa zbog tek izvojevane pobeđe. Tih 50 000 Rusa koji su učestvovali u bici na Almi stoje u vrlo velikoj protivrečnosti sa 45 000 vojnika za koje je rečeno da označavaju maksimum trupa raspoređenih širom celog Krima. Dva topa zaplenjena u ukopanom logoru, koji je štitila »mnogobrojna teška artiljerija«, izgledaju vrlo beznačajni trofeji kad se uzme u obzir da je gotovo nemoguće spasti topove iz poljskih utvrđenja pri njihovom osvajanju. Još zlokobnije je ćutanje maršala Saint-Arnaud-a da su topove uzeli i Francuzi. Pod pretpostavkom da je Menšikov stvarno koncentrisao 45 000 do 50 000 ljudi u ukopanom logoru na Almi, šta bi to dokazivalo?

Ili da je on raspolagao daleko većim brojem vojnika nego što se očekivalo, pošto je bio u stanju da dovede tolike trupe na otvoreno

polje, ili da su sevastopoljska utvrđenja na kopnenoj strani toliko slaba da nije mogao da zadrži tu tvrđavu drukčije sem nanoseći poraz saveznicima na otvorenom polju; ili, treće, da je učinio ogromnu grešku izlažući svoje trupe bici na otvorenom polju i demoralizaciji koja je usledila posle presudnog poraza.

Ako možemo pokloniti poverenje ranijim izveštajima, ruski logor na Almi nije imao više od 10 000 ljudi. Oni su mogli dobiti pojačanja, ali da bi taj broj popeli na 25 000 ili 30 000 ljudi, Rusi bi morali ulagati znatne napore. Ako se 50 000 vojnika nalazilo na domaku Alme, odnosno 15 milja od mesta iskrcavanja, kako da objasnimo to što nisu navalili na saveznike za vreme samog iskrcavanja?

Zemljište između Stare tvrđave, gde su se saveznici iskrcali, i Sevastopolja ispresecano je trima rečicama koje sa svojim dubokim klišurama obrazuju isto toliko vojnih položaja. Najbliža Sevastopolju je Čornaja, koja se uliva u istočni deo Sevastopoljskog zaliva. Dok utvrđenje Severnaja štiti severnu obalu ovog zaliva, ta rečica, ili bolje reći njeno duboko usečeno korito, obrazuje neku vrstu prirodnog jarka istočno od grada. Tu se onda, prirodno, nalazi poslednji važan položaj za odbranu. Sledeća rečica je Kača, koja teče sa istoka na zapad nekoliko milja severno od tvrđave Severnaja; i najzad, na oko 12 milja prema severu protiče Alma. Od ove tri odbrambene linije, i pored taktičkih prednosti koje možda postoje, a o kojima se ne može donositi sud sa ove udaljenosti, jedva bi se pretpostavilo da bi Rusi izabrali prvu i najudaljeniju liniju za pravu bitku u kojoj bi se mogla rešiti sudbina Sevastopolja. Ipak, odsustvo glavnine savezničke konjice možda je ohrabrilо Ruse da pošalju jak korpus u utvrđenja na Almi, pošto bi ih trenutna nadmoćnost u tom rodu vojske osigurala od bočnih pokreta neprijateljske konjice. Nemogućnost korišćenja ovog roda vojske kad jednom budu sabijeni u Sevastopolj možda je delovala kao podsticaj.

Ruski poraz na Almi gubi još više od svog taktičkog značaja kad se поблиže ispita. Rusi ne vole da se ukopavaju u otvorene rovove. Oni pretpostavljaju zatvorene kvadratne šančeve, gde god za to imaju vremena i gde nameravaju da pruže žestok otpor. Nemoguće je spasiti artiljeriju iz takvih šančeva, čim se napad stvarno izvrši. No čak i iz takve vrste utvrđenja, tehnički poznatih pod imenom linete, otvorenih na ždreću, gotovo da nema izgleda da se spase artiljerija ispred neprijatelja koji nadire. Jer ako se topovi povlače u trenutku juriša, odbrana se lišava sopstvenog oružja; a kad je jarak već forsiran, ko će da prevlači topove preko nasipa ili platforme, ko će ponovo da ih postavlja na prednjake i da ih odvozi pod bliskom neprijateljskom vatrom?

•Topovi u utvrđenjima se moraju smatrati izgubljenim kad se sama utvrđenja više ne mogu držati; jedina stvar koja se može učiniti jeste da se oni što skuplje prodaju.•

To kaže general Dufour u svom priručniku o poljskim utvrđenjima. Činjenica što su Rusi izgubili samo dva topa dokaz je da logor nije branjen do kraja i da su, možda, samo jedno utvrđenje ili dva stvarno zauzeta napadom na bajonet. Ostala se nisu mogla braniti tim oružjem, već su, po svemu sudeći, sva napuštena pre nego što su jurišne kolone došle do jarka. Povlačenje Rusa je, izgleda, izvršeno u potpunom redu; štitila ih je njihova konjica, a imali su to preimućstvo da odredi savezničke konjice nisu mogli brzo da pređu preko Alme i klisure. A zatim, spasavanje gotovo celokupne artiljerije služi kao dovoljan dokaz da su prekinuli borbu pre nego što je neki jači udar uneo pometnju u njihove redove.

Ovo je sve što znamo o pobedi na visovima južno od Alme, koja je objavljena u Engleskoj 1. ovog meseca, uz topovske salve i crkvena zvona; nju je u subotu uveče, 30. septembra u 10 časova, saopštio lordmer uz zvuke fanfara; ona je klicanjem pozdravljena u pozorišnim dvoranama, a londonski »The Times« je beleži kao anticipiranu posledicu blagodarenja koje je kenterberijski nadbiskup odslužio posle bitke. Dopisnici javljaju da maršal Saint-Arnaud nije bio u stanju da uzjaše konja. Istoričari pričaju isto za Napoleona u bici kod Vaterloa. Pobeda na Almi je možda rezultat istih okolnosti kao i poraz kod Vaterloa.

Prelazimo sada na još uzbudljivije vesti o zauzimanju Sevastopolja. Prvo saopštenje o ovom događaju stiglo je telegrafskim putem u London iz Bukurešta sa datumom od 28. septembra. U njemu se kaže da je Sevastopolj pao u ruke saveznika posle kombinovanog napada sa mora i kopna. Izgleda da je ono najpre poteklo sa jednog francuskog parobroda koji je sa ovom veću upućen iz Sevastopolja u Carigrad, a ovaj parobrod se susreo sa drugim francuskim parobrodom koji je plovio za Varnu. Ako je, kako se tvrdi, do zauzimanja tvrđave došlo 25. septembra, ova novost je mogla da stigne u Varnu noću 26. na 27. i da se dostavi u Bukurešt do 28. u podne — pošto rastojanje između Varne i Bukurešta iznosi nešto preko 100 milja i glasnici ga obično prelaze za 24 časa. Na ovoj vesti Bonaparta zasniva svoj govor logoru u Bulonju, koji navodimo na drugom mestu u listu. Međutim, ispostavlja se da nikakva vest nije stigla u Bukurešt pre 30. septembra. Druga vest o padu Sevastopolja, koja se kreće bar u okviru topografske verovatnoće, datirana je u Bukureštu onog istog dana kad je Bonaparta održao svoj govor. Ovaj telegrafski izveštaj, koji je austrijska vlada primila 1. oktobra u 6 časova posle podne a turski poslanik u Londonu saopštio listu »The Times« 3. oktobra, objavio je »Le Moniteur« pod istim datumom s napomenom da je ovu vest poslao francuskoj vladi g. von Buol, koji je naložio g. von Hübnaru da u ime austrijskog cara čestita francuskom caru na slavnoj pobedi francuskog oružja na Krimu.

Treba napomenuti da se ova vest u potpunosti zasniva na us-

menom kazivanju glasnika koji je iz Carigrada upućen Omer-paši, a taj glasnik, ne našavši Omer-pašu u Bukureštu, otišao je u Silistriju, gde se tada nalazio štab Omer-paše. Prema saopštenju ovog glasnika, Sevastopolj je zauzet, 18 000 Rusa je poginulo, 22 000 zarobljeno, tvrđava Konstantin razorena, ostale tvrđave sa 800 topova su osvojene, šest ruskih ratnih brodova je potopljeno, a knez Menšikov se povukao dalje u zaliv sa ostatkom eskadre, izjavljujući da će preostale brodove pre dići u vazduh nego što će bezuslovno kapitulirati. Saveznici su mu dali šest časova za razmišljanje. U Carigradu treba deset dana da se priređuje iluminacija.

Posle onoga što smo u pogledu ruskih fortifikacija videli na Alandskim ostrvima i posle savezničkih uspeha na Almi, predaja Sevastopolja u roku od oko dve nedelje veoma je verovatna. Ali ko može pomisliti da armija od 50 000 ljudi, koja je imala sreću da spase svoju gotovo celokupnu artiljeriju u izgubljenoj bici i kojom komanduje najsmelijji ruski oficir koji se za vreme ove kampanje istakao na ruskoj strani, ko može pomisliti da će takva armija položiti oružje posle prvog napada na grad? Pa ipak, ovaj rat je pokazao tako neverovatne i neobične osobine da moramo biti spremni da »idem iz iznenađenja u iznenađenje«, kao Napoleon kad je 1807. godine dobio iz Carigrada Sebastijanijeve izveštaje. Saveznici su u toku celog rata činili sve da dožive nečuvan poraz. Zašto se sudbini ne bi dopalo da im nametne trijumf kome nema ravna? Istorija je možda, nikad bez zrnca ironije, želela da priredi svetu redak prizor kao što je zatčenje u jednoj skromnoj kuli na Bosforu tog starog moskovskog Rodomontea, koji je samo godinu dana ranije napustio prestonicu čoveka na samrti, sa gordom pretnjom da će mu progutati carevinu. Kakva gorka kazna za ponosnog i osionog Menškova, podstrekača i začelnika ovog rata, da se vrati u Carigrad kao zarobljenik!

Ako je ovaj glasnik govorio istinu, istorija krimske kampanje bi se mogla sažeti u nekoliko reči: 14. i 16. septembra armija se iskrcala kod Stare tvrđave ne nailazeći na otpor; 19. je krenula u pohod; 20. je izvojevala bitku na Almi, a 25. zauzela Sevastopolj.

Sledeći parobrod iz Liverpoola je »Afrika« i on dolazi direktno u njujoršku luku i ne svraća u Halifaks. Jedva možemo očekivati da će stići pre petka, a dotle se ne nadamo da ćemo dobiti apsolutno sigurna obaveštenja o ovom zanimljivom pitanju. U međuvremenu će verovatno biti najpogodnije uzeti prećutno kao istinu čitavu priču ovog turskog glasnika, i mi se nadamo da oni koji ovako postupe neće dospeti u tako ponižavajući položaj kao naš prijatelj Louis Bonaparte u Bulonju u vezi sa istim pitanjem. Kako naši čitaoci mogu da vide iz drugog dela ovog lista^[248], taj carski gospodin je pre neki dan objavio na smotri trupa ovu vest, u prilično melodramatičnom stilu, jasno i izričito: *Sébastopol est prise*.¹ Dok je ovo govorio, možda mu se činilo

¹ Sevastopolj je zauzet.

da pravi Napoleon objavljuje veliku pobjedu svojim trupama. Na nesreću po sinovca, stricu nikad nije bilo nužno da objavljuje pobjedu; on se tukao u sopstvenim bitkama a njegovim vojnicima, koji su gledali kako neprijatelj beži, nije bila potrebna nikakva potvrda. Na još veću nesreću, saopštenje od koga se Louis Bonaparte nije mogao uzdržati morao je uveče preinačiti potprefekt Bulonja, koji je po zidovima nalepio objave da je stigao neki izveštaj o zauzimanju Sevastopolja, ali da se njegova tačnost ne bi mogla jemčiti. Tako je cara Francuza ispravio njegov potprefekt u Bulonju. Takođe pada u oči da zvanični list francuske vlade od 3. oktobra, poslednji broj koji smo dobili, ne sadrži potvrdu vesti o velikom događaju. Ipak se sve može pokazati kao istinito, i mi sa dubokim interesovanjem čekamo pouzdano obaveštenje.

Naslov originala:

The News from the Crimea

Napisano 2. oktobra 1854.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

«New-York Daily Tribune»,
br. 4211 od 17. oktobra 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx — Friedrich Engels

Sevastopoljska obmana

»*Catch a Tartar*«^[249], glasi jedna engleska poslovice. Ispostavlja se da su ne samo Englezi nego i Francuzi i Austrijanci upali u klopku Tatarina. Možda će nam biti oprošteno ako izrazimo izvesno zadovoljstvo što »*The Tribune*« i oni njeni čitaoci koji pažljivo prate tok sadašnje kampanje na Krimu nisu upali u klopku sa ostalima.

Kad je neobična priča o zauzimanju Sevastopolja prvi put doprla do nas, trudili smo se da dokažemo, proučavanjem kanala kojima je stigla ova vest kao i na osnovu kritičke vojne procene, da je posle pobeđe na Almi, ma kako presudna ona bila, jedva mogla tako neposredno uslediti kapitulacija glavnog cilja čitave kampanje. No, mislimo da smo istodobno ustanovili činjenicu da saveznici uopšte nisu izvojevali nikakvu odlučujuću pobeđu, pošto su se Rusi u najboljem redu povukli sa svojom celokupnom artiljerijom. Najzad, posebno smo se starali da istaknemo da čitavo saopštenje, ukoliko prelazi okvire zvaničnog izveštaja o bici na Almi, počiva isključivo na usmenom kazivanju Tatarina, upućenog Omer-paši sa zapečaćenim izveštajima. Tako smo bili potpuno pripremljeni da prihvatimo vest da nečuvani »pad Sevastopolja« nije ništa drugo do imaginarno uveličanje pobeđe na Almi, o kome je šaljivčina Tatarin javio u Bukurešt, koje je u Buelonju obznanio teatralni Louis Napoléon i u koje slepo veruje onaj izvršni primerak ljudskog roda kakav je engleski sitni trgovac. Engleska štampa se uopšte pokazala kao dostojan predstavnik te klase i izgleda da je u Engleskoj dovoljno samo izgovoriti ime Sevastopolj pa da svi padnu u ludački zanos. Možda će se naši čitaoci setiti da je na završetku prošlog zasedanja parlamenta lord John Russell izjavio da razaranje Sevastopolja spada u planove engleske vlade, izjava koja je, mada po propisu povučena na istoj sednici, držala uvažene članove parlamenta pet časova u ludačkom zanosu — da se poslužimo rečima g. Disraelija, izgovorenim tom prilikom. Londonski »*The Times*« je dao dosad ni manje ni više nego devet uvodnika, koji su svi odreda

začeti, *bona fide* ili *mala fide*¹, u tom istovetnom ludačkom zanosu; svi, kako se čini, jedino u nameri da navedu ser Charlesa Napiera na nepromišljen napad na Kronštat ili Sveaborg. Praveći se da je pijan od slave i usplamteo od uspeha, taj list je čak pristupio bombardovanju — u uobrazilji, naravno — pruskih obala na Baltiku, kao i kralja-bombe u Napulju i velikog vojvode toskanskog u Livornu. U stvari, on je bio spreman da ratuje sa celim svetom, ne izostavljajući, razume se, ni »ostalo čovečanstvo«.

Stvarno stanje kopnenih utvrđenja Sevastopolja je suviše malo poznato da bi se dala ma kakva pouzdana prognoza koliko će ova tvrđava moći da izdrži. Uspeh na Almi je gotovo siguran znak da će ovo mesto biti zauzeto, jer je on morao podići hrabrost i duh savezničkih trupa i pokazao se kao snažno preventivno sredstvo protiv bolesti — najopasnijeg neprijatelja saveznika na Krimu, sa kojim su oni već morali da se suoče i koji, kako se javlja, već dejsuje. Ali je besmisleno očekivati da će saveznici ući u Sevastopolj kao što bi ušli u neku kafanu.

Posle velike obmane o osvajanju ove tvrđave i o njenih 30 000 mrtvih i ranjenih i 22 000 zarobljenih — obmane kojoj nema ravne u istoriji — bilo bi prirodno pretpostavljati da će istiniti zvanični dokumenti imati bar tu dobru osobinu da pruže jasna i pouzdana obaveštenja, kako se koji pojavljuje. Međutim, izveštaj objavljen u Londonu 5. oktobra u vanrednom broju lista »The London Gazette« i preštampan danas na našim stupcima, ipak nije lišen dvosmislenih izraza. Zaista, on daje povoda za kritiku — okolnost koja se mora pripisati tome što on potiče od lorda Stratforda de Redcliffe-a, predstavnika Palmerstonove diplomatske škole. Na prvom mestu, u izveštaju se kaže da je poslat u Englesku iz Bukurešta 30. septembra u 3¹/₂ časa posle podne, dok ga lord Redcliffe datira iz Carigrada 30. septembra u 9¹/₂ časova uveče; tako u stvari proizlazi da je izveštaj primljen u Bukureštu šest časova pre nego što je upućen iz Carigrada. Na drugom mestu, izveštaj ne pominje ni reči o onome što se zbilo na Krimu između 20. i 28. septembra, kazujući nam samo da su

»savezničke armije smestile svoju operacionu bazu u Balaklavi 28. izjutra i spremaju se da bez odlaganja krenu na Sevastopolj. „Agamemnon“ (sa admiralom Lyonsom) i drugi ratni brodovi nalaze se u Balaklavskom zalivu. Tamo postoje pogodnosti za istovar opsadne artiljerije.

Smatrajući ovaj izveštaj tačnim, engleska štampa je, prirodno, izvela zaključak da su savezničke armije prešle Belbek i Severnuju, forsirale visove iza Sevastopoljskog zaliva i u pravoj liniji prodrle u Balaklavski zaliv. Ovde moramo primetiti da je sa vojnog gledišta nezamišljivo da će armija koja drži visove koji dominiraju Sevastopoljem mirno sići sa njih na drugu stranu da bi krenula u zaliv udaljen

¹ u dobroj nameri ili sa zlom namerom

jedanaest milja jedino u cilju da tamo »stvari operacionu bazu«. S druge strane, potpuno je shvatljivo što admiral Lyons obilazi rt Herson sa delom flote da bi obezbedio pribežište za brodove koje leži odmah uz Sevastopolj i koje je osposobljeno za iskrcavanje opasne artiljerije, jer ova, kako smo uvek tvrdili, nije uopšte još iskrcana. Topove, razume se, ne bi trebalo iskrcati bez zaštitne snage, koja bi se mogla ili izdvojiti iz glavnine trupa posle iskrcavanja kod Stare tvrđave, ili sastojati iz dela rezerve koja je stigla brodovima iz Carigrada i Varne.

U novom izveštaju se dalje kaže da je

»knez Menšikov bio na bojnopolju na čelu 20 000 ljudi, očekujući pojačanja«.

Iz toga engleski listovi zaključuju da su Rusi morali izgubiti 25 000 do 30 000 ljudi u borbama između 20. i 28. septembra, smatrajući zajedno sa lordom Raglanom da su u bici na Almi imali 45 000 do 50 000 ljudi. Mi smo već ranije izjavljivali da ne verujemo u ove brojke *prima facie*¹ i nikad nismo verovali da knez Menšikov raspolaze sa više od 25 000 ljudi za ratne operacije, a iz ovoga proizlazi da se naša ocena poklapa sa onom koja se navodi u ruskim saopštenjima.

Zatim se u izveštaju nastavlja da su »utvrđeno mesto Anapi Rusi spalili. Njegov garnizon je krenuo na poprište bitke«. Ne možemo verovati da je ova vest tačna. Ako knez Menšikov uopšte očekuje da će mu blagovremeno stići ma kakva pojačanja, onda je mnogo bolje pozvati ih iz Perekopa nego iz Anape, koja je udaljena gotovo dvesta milja; ako pak on ne može računati ni na kakva pojačanja iz Perekopa, bila bi najveća ludost pozivati garnizon iz Anape, na drugoj strani Crnog mora, i tako pored Sevastopolja žrtvovati poslednje uporište na Kavkazu. I tako vidimo da se pored svih »informacija« iz ovog zvaničnog izveštaja ipak vraćamo na bitku na Almi kao glavni događaj, čija se autentičnost mora priznati. Međutim, pojedinosti o ovom događaju takođe još nedostaju i vojvoda od Newcastle-a je sada upozorio britansku javnost da se one ne smeju očekivati pre ponedeljka, 9. oktobra. Sve što smo saznali u dopunu zvaničnog telegrafskog izveštaja lorda Raglana svodi se na ovo: heroj londonske zalagaonice Saint-Arnaud »nije se osećao dobro« na dan bitke (ko je ikad čuo za nešto slično za druge heroje?); vrhovna komanda se nalazila u rukama lorda Raglana; engleski gubici nisu iznosili 1400 nego 2000 ljudi, među kojima 96 oficira, a u Carigrad je već stiglo šest parobroda sa ranjenicima.

Pokreti Omer-pašine armije, koja je upućena iz Bukurešta i Vlaške, preko Ruščuka, Silistrije i Oltenice, na obalu Crnog mora, izgleda da potvrđuju glasove da su saveznički komandanti na Krimu tražili pojačanja. No ovo povlačenje Turaka iz Vlaške može se takođe pripisati želji Austrije da ih drži dalje od svih puteva prema Besarabiji, izuzev onog neprohodnog kroz Dobrudžu.

¹ na prvi pogled

Pored ogromne lakovernosti o kojoj nam je engleska javnost pružila tako ubedljive dokaze, treba istaći da se londonske berze vrlo malo dotaklo opšte oduševljenje, pošto porast državnih hartija od vrednosti nikad nije premašio $\frac{5}{8}\%$. U Parizu, međutim, državne obveznice su odmah skočile za $1\frac{1}{2}\%$, skok koji je ipak beznačajan u poređenju sa skokom od 10% posle pada Vaterloa. Na taj način, ako je ova obmana bila izmišljena zbog komercijalnih ciljeva, što je moguće, ona je potpuno premašila u ostvarivanju onih velikih rezultata na koje su njeni začetnici morali računati.

Naslov originala:

The Sevastopol Hoax

Napisano 5 - 6. oktobra 1854.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

«New-York Daily Tribune»,

br. 4215 od 21. oktobra 1854.

Prevod s engleskog

[Karl Marx — Friedrich Engels]

Sevastopoljska obmana — Pregled vesti

London, petak, 6. oktobra 1854.

Nemoguće je opisati uzbuđenje i napetost Engleza u toku ove nedelje. Prošle subote je lordmer uz zvuke fanfara objavio pred berzom pobjedu na Almi; a po celoj zemlji se proširila nepotvrđena vest o padu Sevastopolja. Ceo svet je bio obmanut. Napoleon je saopštio ovo svojoj vojsci u Bulonju, engleski i francuski listovi su doneli uvodnike o ovom srećnom događaju, austrijski car je čestitao caru i kraljici na uspehu, ali iz opreznosti nije spomenuo Sevastopolj; buktale su vatre radosnice a topovi su grmeli. Ubrzo smo dobili izveštaj koji je prouzrokovao ovu radost i likovanje; u stvari se ispostavilo da je on potekao iz veoma sumnjivog izvora. Jedan Tatarin — to jest, turski glasnik — stigao je u Bukurešt sa izveštajima iz Carigrada za Omer-pašu, i pošto se general nije tu nalazio, oni su morali biti poslani za njim neotvoreni — i zbog toga ne znamo njihovu sadržinu. Ali glasnik je ispričao da je prilikom njegovog odlaska iz Carigrada grad bio iluminisan i da su izdata naređenja da se iluminacija nastavi deset dana. Iz ovoga je on zaključio da je zauzet Sevastopolj i upravo je dao takve pojedinosti kakve samo može dati turski ili londonski glasnoša u krčmi. Pomenuo je 18 000 pobijenih Rusa, ali samo 200 zaplenjenih topova, iako u tvrđavama ima preko 500 topova; 22 000 Rusa je, naravno, zarobljeno, pošto je poznato da garnizon iznosi oko 40 000 ljudi. Najpre je bila osvojena flota, zatim je opet jedan njen deo bio uništen, a knez Menšikov se upravo spremao da sa ostatkom digne sebe u vazduh itd., itd. Izgledalo je, međutim, prilično čudno da za tako važan događaj nije lord Redcliffe javio konzulu u Bukureštu i da nikakav izveštaj nije stigao francuskoj vladi. Pa ipak, novost je bila suviše dobra da se u nju ne bi poverovalo — i stoga se u nju poverovalo. Doduše, sledećeg dana je iz Petrograda primljeno saopštenje u kome se pominje izveštaj kneza Menšikova od 26. septembra o tome da posle bitke na Almi on odstupa u pravcu Simferopolja. Međutim, umesto da se odmah okanu ove prijatne zablude o padu Sevastopolja,

listovi su poverovali da je u pitanju štamparska greška i da je stvarni datum izveštaja 20. septembar. No, danas se britanska javnost otreznila; čudesno osvajanje velike tvrđave bez opsade pokazalo se kao žestoka obmana, koja će naterati listove da u budućnosti budu oprezniji.

U Španiji je došlo do nemira ne samo u Malagi, gde je republikanska stranka, kako sam primetio u svom poslednjem dopisu, vrlo jaka, nego čak i u Logronju, gde je Espartero živeo mnogo godina; a u Haenu, dodaje se u telegramu, otkrivena je republikanska zavera i infant don Enrique, brat maloumnog kraljičinog supruga, prognan je na Balearska ostrva. Ipak je uzbuđenje oko Sevastopolja tako veliko da niko ne obraća pažnju na Španiju.

U Danskoj je 2. oktobra parlament počeo rad. Kraljeva prestona beseda zvučala je kao izazivanje zakonodavnog tela. Dočekana je zviždanjem i snažnim klicanjem ustavu. »Frankfurter Journal«^[250] ponavlja saopštenje da su savezničke sile odlučile da ponovo razmotre famozni ugovor od 8. maja 1852,^[251] na osnovu koga će nasledstvo danskog prestola na kraju dopasti ruskom caru. Urquhart nije prestajao da pred javnost u više mahova iznosi ovaj nečasni dokument evropske diplomatije, i sada izgleda da su njegovi naponi najzad uspeli. Cilj ovog manevra, ako uopšte ima nečega u tim glasovima, leži jednostavno u tome da se ponovnim pokretanjem ovog pitanja navede Pruska, koja se ne slaže sa ovim protokolom, da se priključi zapadnim silama. Vredno je istaći da je Palmerston ovaj protokol kao i ugovor od 1840. nazvao merama protiv Rusije, dok njegovu suspenziju sada treba smatrati kao neprijateljski akt protiv Rusije.

Javlja se da je Austrija uputila notu Petrogradu predlažući još jednom četiri uslova kao bazu za mir, i izjavljujući da će carevo odbijanje da ih prihvati Franz-Joseph uzeti kao casus belli¹. Ovo je jedan od rezultata pobeda na Krimu.

Sledeća zapažanja povodom nedavnog članka u listu »The Economist« navodimo iz trgovinskog cirkulara gospode Smitha i Charlesa:

»Od svih izjava i aluzija koje su se pojavile otkako je rat počeo, ona koju je doneo »The Economist« prošle subote bezuslovno je najvažnija sa gledišta trgovine sa Rusijom. Mora se imati na umu da je ovaj nedeljni list svojina jednog od sekretara državne blagajne (g. Wilsona) i zbog toga se opaske na koje hoćemo da skrenemo pažnju moraju smatrati poluzvaničnim. Pošto je rasvetlio berzanske kurseve u Petrogradu i dokazao da će posledica naše trgovine sa Pruskom biti to što će ova zemlja neminovno ustupiti britansko zlato Rusiji za njene ratne ciljeve; pošto je ukazao da je sve ovo naša vlada predvidela ali da je takvo stanje stvari ocenila kao manje od dva zla, »The Economist« dalje kaže da ćemo posle pada Sevastopolja neometano držati Crno more i njegove obale i gospodariti Dunavom. No

¹ povod za rat

u međuvremenu Rusija može zauzeti položaj nedostupan za naše oružje, u nadi da će iscrpsti strpljenje Engleske, pošto se Rusiji sa takvim položajem može nauditi samo preko njene trgovine.

A može se postaviti i pitanje da li naši nacionalni interesi neće u najskorije vreme diktirati politiku različitu od one koju smo do sada vodili. Otkrićemo da uzalud blokiramo luke sve dok naši proizvodi nailaze na spremno tržište preko susednih zemalja, sve dok dopuštamo Pruskoj da toliko zarađuje posredovanjem pomoću koga se naša blokada ruskih obala može tako lako zaobići . . . Ako, stoga, iz razloga opšte politike opet iskrсне potreba da se razmotri pitanje do koje je mere neophodno pojačati blokadu i ograničiti trgovinu kako na kopnu tako i na moru, završava ‚The Economist‘ dajući sledeće veoma svečano upozorenje: ‚Biće dobro za one koji su skloni da se upuštaju u tako riskantne poduhvate‘ (kao što je snabdevanje Rusa kapitalom da u toku zime kupe robu koju treba da isporuče ovoj zemlji iduće godine) ‚da uzmu u obzir da se može pokazati kao nužno da se u drugoj godini ruske kampanje povede sasvim drukčija politika od one koja je smatrana naj-mudrijom i najboljom u prvoj godini.‘

Jedva je potrebno podvući da je zaključak iz svega ovoga (a mi ozbiljno preporučujemo svojim prijateljima da brižljivo razmotre ceo članak) upravo to da su savezničke države odlučile — kao jedini put za okončanje rata — da iduće godine zabrane trgovinu kopnom; i da bi sprečila kapitaliste da se upuste u trgovinu koja će posle biti zabranjena, vlada je smišljeno dozvolila jednom od sekretara državne blagajne da njene namere obelodani dovoljno blagovremeno kako bi se naši trgovci poštedeli ozbiljnih posledica kojima bi se inače izložili. U subotu se loj na tržištu stabilizovao nešto malo ispod cena od petka. Da nije bilo ovog članka u listu ‚The Economist‘ na koji smo skrenuli pažnju, verovatno bi cene danas pale pod uticajem vesti iz Sevastopolja, pošto vlada mišljenje da će pad ove važne tvrdave po svoji prilici prinuditi cara da prihvati uslove. Naše je mišljenje sasvim suprotno, naime da katastrofa o kojoj je reč samo može ozlojediti cara i navesti ga da traži osvetu u drugom pravcu. Potpuno je sigurno da se on, dok god ne bude prisiljen da beži iz sopstvenih velikih gradova, ne može smatrati sasvim potučenim, a on je suviše mnogo stavio na kocku da bi popustio pre nego što bude doveden u škripac. Zbog toga na ovaj rat gledamo kao na rat koji se može otegnuti nekoliko godina, osim ako se stvarno ne bude sprovodio kurs čije verovatno usvajanje od strane saveznika nagoveštava ‚The Economist.‘

»Le Moniteur« od 5. oktobra saopštava da je Barbès, koji se poslednje tri godine nalazio u zatvoru na ostrvu Bel-Il, pušten na slobodu bez ikakvih uslova po naređenju Bonaparte zbog jednog pisma u kome izražava duboku nadu u pobedu decembrističke civilizacije nad moskovskom civilizacijom^[252]; uzgred budi rečeno, prva od ovih civilizacija se nedavno ispoljila u Atini reprodukovanjem junskih dana od 1849 — kad je francuska *soldateska* uhvatila tamo jednog »gnusnog« novinskog izdavača, spalila njegove knjige i pisma, a njega bacila u tamnicu. Od ovog trenutka je Barbès prestao da bude jedan od revolucionarnih vođa Francuske. Izražavajući simpatije prema francuskom oružju, bez obzira na kakvu se stvar i pod čijom se komandom ono

upotrebljava, on se neopozivo udružio sa samim Moskovitima, deleći njihovu ravnodušnost prema cilju njihovih kampanja. Barbès i Blanqui su dugo jedan drugom osporavali prvenstvo u stvarnom rukovođenju revolucionarnom Francuskom. Barbès nije nikad prestajao da kleveta i sumnjiči Blanquiija da je u dosluhu sa vladom. Postojanje njegovog pisma i Bonapartinog naređenja rešava pitanje ko je čovek revolucije, a ko nije^[253].

Naslov originala:

The Sevastopol Hoax — General News

Prvi put objavljeno u listu

•New-York Daily Tribune,

br. 4215 od 21. oktobra 1854.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Bitka na Almi^[254]

Najzad su prispeli i zvanični izveštaji o bici na Almi, a depeše komandanata i izveštaji engleskih novinara koji su bili prisutni i mnogih pomorskih oficira opširno su objavljeni u našem jutrošnjem izdanju. Svi ti izveštaji potvrđuju u svim glavnim tačkama one zaključke koje smo izveli na osnovu prvih telegrafskih izveštaja o ovoj akciji. Kako izgleda, događaji su se odvijali ovako:

Otprilike na 3 milje udaljenosti od morske obale reka Alma pravi okuku u obliku polumeseca čija su oba kraka okrenuta prema severu. Južna obala reke, koja se uglavnom sastoji od litica visokih oko 300 stopa, obrazuje na ovom mestu amfiteatar koji se sa manje-više postepenim nagibom spušta u pravcu reke. Rusi su za svoj položaj izabrali ovu padinu koja se levo i desno oslanja na strme, visoke litice, čiji gornji krajevi čine ivice platoa. Ako bi bili potisnuti, njihova nadmoćnija konjica bila bi u stanju da im u svakom slučaju štiti odstupnicu na ravnom zemljištu platoa, koje takođe skoro na celom svom prostranstvu olakšava prevoženje artiljerije. Na jednoj vrsti terase na sredini između platoa i doline reke Rusi su bili postavili glavninu svoje pešadije, zaštićene s leve strane liticama koje su smatrane neprohodnim, a sa desne isto tako liticama, zatim redutom na terasi i teškom baterijom koja je za uzdužno gađanje postavljena na dominirajućim visovima. Admiral Hamelin tvrdi da se ova baterija sastojala od 12 tridesetdvo-funtovnjaka, ali kako su toliko teška oruđa mogla da budu odvučena za vreme povlačenja — do čega je svakako došlo — ostaje tajna koju bi ovaj oficir morao da objasni. Zemljište ispred ruskih položaja, ispresecano vinogradima i stenjem, bilo je povoljno za odbranu, a ojačavale su ga gomile oborenog drveća i druge veštačke prepreke, koje, međutim, nisu mogle biti naročito strašne pošto su ovi predeli siromašni šumama. Na visoravni u pozadini Rusa i na oba njihova krila nalazile su se ruske rezerve i konjica. Ispred njih, s one strane reke Alme, bili su raspoređeni njihovi strelci, koji su zauzeli sela Almu i Burljuk.

Saveznici su 20. septembra krenuli u napad na ovaj jak položaj, i to Francuzi na desnom, a Englezi na levom krilu. Rano ujutru Fran-

cuzi su duž morske obale uputili diviziju (drugu) generala Bosquet-a sa osam turskih bataljona, sa zadatkom da se pod zaštitom brodske artiljerije sa te strane popne na litice i tako obide rusko levo krilo. Englezi su imali zadatak da izvrše sličan manevar protiv neprijateljskog desnog krila. Međutim, pošto ih brodska artiljerija nije mogla štiti i pošto su na visoravni prema njima stajale glavne snage neprijateljske konjice, ovaj deo plana napada nije bio izveden. Za to vreme Francuzi su pod vođstvom Bosquet-a uspjeli da se popnu na stenovitu ivicu platoa i dok su ruske trupe na toj uzvišici bile izložene dejstvu teških brodskih topova, treća francuska divizija, pod komandom princa Napoleona, krenula je frontalno na rusko levo krilo. Malo dalje, Englezi su napali ruski centar i desno krilo. Do divizije princa Napoleona nalazila se druga engleska divizija ser De Lacy Evansa, komandanta Britanske legije u Španiji⁽²⁵⁵⁾ za vreme karlističkog rata. Ovu diviziju potpomogao je general England (treća divizija), dok je krajnje levo savezničko krilo obrazovala britanska laka divizija pod komandom ser G. Browna, potpomognuta gardijskom divizijom pod komandom vojvode od Cambridge-a. Rezerva (četvrta divizija ser G. Cathcarta i konjička divizija erla od Lucana) kretala se u pozadini levoga krila sa ciljem da spreči svaki neprijateljski pokušaj zaobilazanja.

Karakteristična crta ove bitke, kako izgleda, sastojala se u tome što je njena prva faza — čarke duž celog fronta, pod čijom zaštitom su se izvodili stvarni odlučujući manevri — bila veoma skraćena. Ruski položaj je zaista bio tako jasno određen, a njihova snažna artiljerija tako postavljena da bi svako produžavanje čarki za saveznike bilo ne samo nekorisno nego i nesumnjivo štetno. Izgleda da su se samo Francuzi morali neko vreme izložiti dejstvu ove ubitačne vatre, pošto su se Englezi nalazili pozadi, ali su kasnije francuske kolone i engleske razvijene vrste energično krenule napred po neprohodnom zemljištu pred sobom, izbacile Ruse iz sela Alme i Burljuka (ovo poslednje su spalile trupe pri odstupanju da ga saveznici ne bi mogli koristiti kao zaklon), prešle reku i bez ikakvog nepotrebnog zadržavanja izvršile pritisak na visove. Mnoge borbe na ovom terenu, u vinogradima, između stenja i oborenog drveća, ličile su na borbe između Verone i Kastiljonea 1848. Normalno napredovanje nije bilo moguće; gust, neuređen roj strelaca koji su većinom dejstvovali nezavisno jedan od drugoga prokrčio je sebi put do prve terase, gde su ga očekivale ruske trupe. Za to vreme generalu Bosquet-u je pošlo za rukom da sa jednom od svojih brigada izbije na plato, odakle je ugrožavao rusko levo krilo; jedna brigada četvrte (Foreyeva) divizije poslata mu je u pomoć, dok je Foreyeva druga brigada podržavala Napoleonovu diviziju. Na taj način Francuzi su zauzeli dobar položaj, sa koga su rusko levo krilo veoma ozbiljno ugrožavali. Ser George Brown je na ruskom desnom krilu zauzeo redut — ključ tog dela njihovog položaja na terasi — i mada je za trenutak iz njega bio izbačen dejstvom ruskih rezervi sa visova, njegovo konačno zauzimanje bilo je osigurano na-

padom škotskih brdana (Cambridge-ove divizije). Tako je rusko levo krilo bilo zaobiđeno, a desno slomljeno. Ruski centar, koji je bio angažovan duž celog fronta, mogao se povući jedino uz nagib prema platu, a kada je na njega jedanput stigao, on je bio obezbeđen od svakog ozbiljnijeg napada, blagodareći prisustvu sopstvene konjice i konjičke artiljerije na izvanredno povoljnom zemljištu za dejstvo ova dva roda vojske. Pa ipak, na levom krilu ruskih trupa morao je za neko vreme nastupiti izvestan nered kada ih je Bosquet natkrilio; u tome su francuski izveštaji jednoglasni, a to potpuno dokazuje i činjenica što su tu i Menšikovljeva kola pala Francuzima u ruke. S druge strane, povlačenje celokupne ruske artiljerije, čak i teških opsadnih topova iz baterije sa desnog krila (Francuzi nisu zaplenili nijedan top, a Englezi svega tri, i to, verovatno, oštećena), pokazuje da je povlačenje, uopšte govoreći, izvršeno u potpunom redu i da je Menšikov doneo pametnu odluku o prekidu borbe čim se ravnoteža snaga bila poremetila na njegovu štetu.

Izgleda da je i hrabrost savezničkih trupa bila na veoma velikoj visini. Ima mali broj primera bitaka koje su se, kao ova na Almi, sastojale od skoro neprekidnog, sporog, ali nepokolebljivog napredovanja, bez onih preokreta i slučajnosti koji daju toliko dramatičnu zanimljivost većini drugih velikih bitaka. Sama ova činjenica dovoljan je dokaz bar toga da su saveznici bili brojno znatno nadmoćniji i da su saveznički generali u svojim izveštajima daleko precenjivali ruske snage. Na ovo ćemo se odmah vratiti.

Taktika saveznika bila je dobra, ali ona svedoči više o poverenju u hrabrost sopstvenih trupa i u pomoć flote nego u stvaralačke sposobnosti samih generala. Tu se, tako reći, radilo o jednostavnoj, običnoj vrsti borbe čisto taktičke prirode, bez ikakvog strategijskog obeležja, što je inače vrlo redak slučaj. Bočni Bosquet-ov manevar predstavljao je sasvim prirodnu zamisao. Njega su dobro izveli afrički vojnici, koji su u klancima Atlasa naučili kako treba vršiti takav posao. Britanci su razbili rusko desno krilo u nekomplikovanoj teškoj borbi, koja je, vrlo verovatno, bila olakšana dobrim manevrovanjem pukova i brigada; međutim, jednoličnost britanskog nastupanja u dve uzastopne duge linije bila je narušavana jedino terenskim preprekama, a ne velikim manevrima sračunatim na to da se neprijatelj obmane ili iznenadi.

Knez Menšikov je dobro izabrao svoj položaj. Međutim, izgleda da nije iskoristio svoju konjicu u onoj meri u kojoj je mogao. Zašto nije bilo konjice na levom krilu da niz litice zbaci Bosquet-ovu usamljenu brigadu čim bi pokušala da se postroji u borbeni poredak? Izgleda da su prekidanje borbe, izvlačenje trupa ispod udara vatre, povlačenje artiljerije i odstupanje uopšte izvršeni na veoma zadovoljavajući način i čine veću čast njegovoj taktici vojskovođe nego što pobjeda čini čast taktici savezničkih generala.

Što se tiče snaga koje su učestvovala u ovoj bici, saveznici su

osim artiljerije imali tri francuske i četiri engleske divizije, dok su u rezervi ostavili po jednu francusku i englesku diviziju i celokupnu konjicu, pored osam turskih bataljona koji su upućeni u pomoć Bosquet-u ali su stigli tek po završetku bitke.

Pošto su Francuzi u Varni ostavili jače snage i pretrpeli veće gubitke nego Britanci, može se smatrati da su njihove divizije na dan bitke bile skoro jednake jačine — francuske oko 6000, a engleske oko 5500 ljudi. U tom slučaju stvarno se tuklo oko 40 000 pešaka, sa rezervom od oko 16 000, računajući tu i Turke, što, izgleda, odgovara izveštajima koji se odnose na jačinu snaga ekspedicije kad se odbiju bolesnici i otkomandovani delovi.

Prema tvrđenju maršala Saint-Arnaud-a, Rusi su prikupili dve divizije linijske vojske, šesnaestu i sedamnaestu, sa dve brigade rezerve (vojnici na odsustvu pozvani na dužnost) i osim toga šesti bataljon strelaca. Ove snage bi obuhvatale četrdeset devet bataljona kada bi brigade imale pun broj bataljona. Ako se računa da svaki bataljon broji po 700 ljudi (u ovom ratu nikad nisu imali više od toga, mada su njihovi bataljoni u mađarskom ratu brojali još po 50 ljudi), dobilo bi se ukupno 34 300 ljudi. Ali, koliko nam je poznato, sem gore navedenih jedinica u Sevastopolju i njegovoj okolini nije bilo drugih regularnih trupa, te je veoma verovatno da je bar pet ili šest bataljona ostavljeno kao posada ove tvrđave. Time bi se ruske snage svele na 30 000 pešaka, što se može smatrati približno tačnim brojem. Govori se da njihova konjica iznosi 6000 konjanika, od kojih je, naravno, priličan broj kozaka. Zbog te izrazite nadmoćnosti saveznika ova pobeda ne zaslužuje onu preteranu slavu koja joj se pokušava pripisati, kako će to naši čitaoci videti u odlomcima iz engleskih novina. Izgleda da su obe strane pokazale podjednaku hrabrost; a sigurno je da saveznički generali, ma koliko ozareni pobedom, uopšte nisu ni pomišljali da će posle svog uspeha ući u Sevastopolj sa razvijenim zastavama i muzikom, bez ikakvog daljeg usporavanja ili otpora.

Iako rezultati ove bitke imaju velik moralni značaj za saveznike, pitanje je da li mogu proizvesti jako obeshrabrenje u redovima ruske vojske. To odstupanje je slično onome kod Licena i Baucena; a ako Menšikov sa svojim bočnim položajem kod Bahčisaraja bude umeo da namami saveznike onako vešto kao što je to Blücher učinio pred bitku na Kacbahu,^[256] onda se oni još mogu ubediti da takve besplodne pobeде ne donose veliku korist pobeđiocu. Menšikov još i sada ugrožava njihovu pozadinu jakim snagama, i dokle god ga drugi put ne potuku i konačno ne suzbiju, on će im ostati strašan protivnik. Sada će gotovo sve zavisiti od pridolaska pojačanja — s jedne strane, rezervi saveznika, a s druge, ruskih trupa iz Perekopa, Kerča i Anape. Onaj ko prvi postane brojno nadmoćniji, može naneti ozbiljan udar. Međutim, Menšikov ima to preimućstvo što je u svako doba kadar da odstupanjem izbegne napad neprijatelja, dok su saveznici prikovani za mesto gde se nalaze njihova skladišta, logori i komora.

Po svemu sudeći, Sevastopolju za sada ne pretila opasnost iako je opsednut sa jedne strane, jer saveznici nemaju nadmoćnost snaga koja bi im dozvolila front u dva pravca. Ali, ako saveznici — kako to izgleda skoro sigurno prema depešama koje smo preko »Nijagare« telegrafskim putem sinoć primili iz Halifaksa¹ — dobiju pojačanja od 20 000 ljudi pre 10 što Menšikovu stigne popuna, onda se u toku nekoliko dana mnogo štošta može rešiti. Kad bi takva tvrđava kao što je Sevastopolj bila ozbiljno i snažno napadnuta, ne bi se moglo očekivati da će izdržati dve nedelje protiv opsade sa izrađenim rovovima. Pošto su sve rezerve otplovile iz Varne, trebalo je da stignu 4. ili 5. oktobra, iako se u našoj depeši iz Halifaksa ništa ne pominje o njihovom dolasku. Zbog toga se, u svakom slučaju, teško može očekivati da će Sevastopolj pasti pre 16. ili 18. oktobra. Ima izgleda da će aktivne operacije na otvorenom polju unekoliko odložiti njegov pad; no ako Menšikov sa svojom pokretnom armijom u pozadini saveznika ne izvojuje odlučnu pobedu nad njima, ili ako bolest ne desetkuje savezničku vojsku, on neizbežno mora pasti. Međutim, sudeći po pripremama Rusi i njihovom temperamentu, možemo biti sigurni da on neće popustiti tež očajničkog otpora i užasnog krvoprolića; krvave pojedinosti bitke na Almi svakako će u toj vrsti nadmašiti užasi juriša i zauzimanja Sevastopolja.

Naslov originala:

The Battle of the Alm.

Napisano 9. oktobra 1854.

Prvi put objavljeno kao uvodnik
u listu »New-York Daily Tribune«,
br. 4219 od 26. oktobra 1854.

Prevod s engleskog

¹ U Kanadi; ova umetnuta rečenica potiče od redakcije lista.

Friedrich Engels

Vojna snaga Rusije

Spokojno možemo dopustiti Johnu Bullu i Jacques-u Bonhomme-u^[257] da se privremeno raduju »slavnoj pobjedi« na Almi i da očekuju pad Sevastopolja. Rat na Dunavu i Krimu, bez obzira na to kakav bi značaj mogao imati u očima saveznika u ujedinjenog buržoaskog liberalizma u Evropi, ima veoma mali značaj za Rusiju. Njegov ishod, ma kakav bio, ne bi imao gotovo nikakvog uticaja na unutrašnju ravnotežu te zemlje, dok bi poraz na Krimu ili prirodno povlačenje saveznika za duže vreme ukočili njihove kopnene operacije i zadali im moralni udar od koga bi se mogli oporaviti jedino krijnjim naporima.

Pošto nam je u posljednje vreme došlo do ruku nekoliko autentičnih izveštaja o rasporedu i poslednjim pokretima ruskih snaga, može biti korisno da ih ukratko izložimo da bismo time pokazali kako je dosad angažovan relativno mali deo ruskih snaga i kakve uspehe možemo očekivati od njihovog preostalog dela. Kao što je dobro poznato, ruska vojska, koliko se to ovde može utvrditi, sastoji se iz sledećih jedinica:

I. *Velika operativna armija* :

- 2 korpusa *elitnih trupa* — gardista i grenadira — koji se sastoje od 76 bataljona, 92 eskadrona i 228 topova;
 - 6 linijskih korpusa — 300 bataljona, 192 eskadrona i 672 topa;
 - 3 konjička korpusa — 176 eskadrona, 96 topova.
- Ukupno: 376 bataljona, 460 eskadrona, 996 topova.

II. *Specijalni korpusi*:

- Finski korpus od 12 bataljona;
 - Orenburški korpus do 10 bataljona;
 - Sibirski korpus od 15 bataljona;
 - Kavkaski korpus u sastavu 55 bataljona, 10 eskadrona i 180 topova.
 - Kavkaski rezervni korpus od 36 bataljona i 2 eskadrona;
 - Kavkaski linijski korpus od 47 bataljona.
- Ukupno: 175 bataljona, 12 eskadrona i 180 topova.

III. Kozaci i druge neregularne trupe:

Oko 700 eskadrona, 38 bataljona i 224 topa.

IV. Rezerve:

- 1) Oko 50 bataljona unutrašnje straže, ne računajući invalide i 77 kašnjeničkih četa;
- 2) Rezerva velike armije ili 4, 5. i 6. bataljoni garde i grenadira, 5. i 6. linijski bataljon, tj. za 24 puka po tri, a za 72 puka po dva bataljona ili ukupno 216 bataljona.

Pošto su sve rezerve već pozvane i potpuno organizovane, tako da je nedavno regrutovanih 300 000 ljudi već otpočelo *formiranje* 7. i 8. bataljona svakog puka, to se gornjih 216 bataljona mogu uračunati u ukupan zbir, koji iznosi 726 bataljona, 472 eskadrona regularne i 700 eskadrona neregularne konjice i znatno više od 1000 topova. A kako organizacija rezervne konjice i artiljerije nije dobro poznata van granica Rusije, ona nije ni uračunata u gornji zbir.

Srećom, ova masa izgleda strašnija nego što je u stvari. Da bi se dobila stvarna brojna jačina trupa koje stoje na raspolaganju za evropski rat, od te mase moraju se odbiti Sibirski korpus, unutrašnje straže i bar jedra polovina kozaka; na taj način, na raspolaganju bi ostalo oko 650 bataljona, 472 eskadrona regularne i 350 eskadrona neregularne konjice sa oko 1200 topova. Može se računati da ove trupe, ako se uzmu najniže brojke, imaju 520 000 pešaka, 62 000 konjanika i 30 000 kozaka, tj. svega nešto više od 600 000 ljudi, razmeštenih na dugačkoj liniji od Kaspijskog mora, duž obala Crnog i Baltičkog, pa sve do Belog mora.

Od početka rata sa Turskom Rusi su na južnim granicama carevine protiv saveznika postepeno angažovali sledeće trupe:

- 1) 3, 4. i 5. linijski korpus sa delom svojih rezervi, od kojih se, međutim, veći deo još uvek nalazi na maršu;
- 2) Tri kavkaska korpusa u celini;
- 3) Dve divizije (dve trećine) 1. linijskog korpusa bez rezervi i
- 4) Deo 3. konjičkog korpusa (dragona) na Krimu.

Ovo daje ukupno oko 240 000 ljudi *pre* stupanja u rat. Ali, sada je taj broj smanjen na najviše 184 000, od čega se 84 000 mogu uzeti kao snage za ojačanje trupa u Besarabiji, 54 000 na Krimu ili na maršu u tom pravcu, i 46 000 ljudi na Kavkazu. Do kraja avgusta na Baltiku se nalazilo:

U Finskoj — rezerva 6. korpusa	16 800 ljudi
Finski korpus	12 000 „
Garda i njena rezerva	66 800 „
Od grenadirskog korpusa u Revalu	10 000 „

Svega 105 600 ljudi

U Poljskoj ili na maršu za Poljsku nalazili su se:

Ostatak grenadira i njihova rezerva	55 000 ljudi
1. i 2. korpus sa svojim rezervama	120 000 „
Kozaci i konjica raznih korpusa	30 000 „
Razne rezerve	25 000 „
Svega	230 000 ljudi

Ako saberemo sve te snage, dobićemo oko 575 000 ljudi, što sa Orenburškim korpusom (u Astrahanu), rezervnim konjičkim korpusom i posebnim odredima na Belom moru i drugim mestima daje ranije navedeni ukupan broj. Od trupa u Poljskoj oko 30 000 ljudi nalazilo se na maršu, oko 20 000 sačinjavalo je posadu Varšave, oko 100 000 držalo je desnu obalu Visle u bivšoj kraljevini Poljskoj, a oko 80 000 ostalo je kao rezerva u Voliniji i Podoliji, na obalama Buga i Dnjestra.

Na taj način, glavne snage ruske vojske, sa prvorazrednim pukovima garde i grenadira, bile su koncentrisane na liniji Petrograd—Hotin ili duž zapadne granice carevine. Međutim, ovi položaji nisu izgledali dovoljno značajni. Pošto ih je smenila gardijska divizija, grenadiri su napustili Reval i zajedno sa ostale dve gardijske divizije odmaršovali za Poljsku; ove dve divizije sastojale su se od po četiri bataljona, odnosno puka, jer su u Petrogradu ostavili samo pete i šeste bataljone. Tako je Zapadna armija povećana na preko 270 000 ljudi, a veći deo tri rezervna konjička korpusa, koji dotada upšte nisu učestvovali u borbi, odmaršovao je da se sa njom sjedini. Time će se Zapadna armija povećati na nekih 300 000 ljudi.

Sada su položaji izmenjeni. 100 000 ljudi koji drže jugoistočni deo kraljevine Poljske prešli su preko Visle i zauzeli položaje duž austrijske granice. 80 000 ljudi krenulo je iz Volinije u Poljsku i produžuje front duž te granice. Garda, grenadiri — a verovatno i konjički korpusi, kada stignu — zauzeće centralni položaj u pozadini. Za vreme zime može se uštedeti još trupa na račun zaleđenog Baltika. Novi regruti, od kojih se formiraju sedmi i osmi bataljoni, odnosno novi bataljoni za razne pukove, u ukupnoj jačini od 192 bataljona (130 000-140 000 ljudi), biće do maja toliko obučeni da ih mogu zameniti.

Dakle, nema sumnje da je Nikolaju relativno malo stalo šta se dešava na jugu njegove carevine sve dotle dok može da koncentriše preko 300 000 ljudi na izvrsnom strategijskom položaju u Poljskoj. A to je zaista izvrstan položaj. On se kao klin uvlači između Pruske i Austrije i obe ih natkriljuje, dok je sam zaštićen najjačim sredstvima otpora koje udružena veština i priroda mogu da pruže. Napoleon je poznavao vojni značaj teritorije obuhvaćene Vislom i njenim pritokama. On je od nje stvorio svoju operacijsku osnovicu za rat 1807. godine, dok nije zauzeo Dancig. Ali on je stalno zanemarivao njeno utvrđivanje, što je skupo platio posle povlačenja 1812. Rusi su, naročito posle 1831, učinili ono što su njihovi prethodnici propustili da

učine. Modlin (Novo-Georgijevsk), Varšava, Ivangorod i Brest-Litovsk obrazuju sistem tvrđava koji je po svojim strategijskim kombinacijama jači od svih drugih sistema na svetu. Ovaj sistem pruža položaj na kome poražena vojska, ako ima dovoljno hrane, može da se odupre brojno dvostruko jačem neprijatelju; a odsecanje cele zemlje od svih komunikacija predstavlja nešto što još niko nije ni pokušavao. Jedan nemački vojni pisac koji dobro poznaje ovu zemlju kaže da čitav taj složeni sistem tvrđava više ukazuje na agresivni nego na defanzivni duh. On nije zamišljen toliko da čuva teritoriju na kojoj se nalazi, koliko da posluži kao baza za ofanzivne operacije prema Zapadu.

A ima ljudi koji veruju da će Nikolaj tražiti mir ako Sevastopolj bude zauzet! Pa Rusija još nije odigrala ni jednu trećinu svojih aduta, a trenutni gubitak Sevastopolja i flote gotovo ne bi ni osetio džin kome su i Sevastopolj i flota bili samo igračka. Rusija sasvim dobro zna da se njene odlučne operacije neće odigravati duž morskih obala, niti na domaku desantnih trupa, nego, naprotiv, u prostranoj unutrašnjosti kontinenta, gde se mase trupa mogu dovesti na jedno mesto da deluju koncentrično, a da pri tom ne rasipaju snage na besplodnu obalsku odbranu protiv neprijatelja koji izbegava borbu. Rusija može izgubiti Krim, Kavkaz, Finsku, Petrograd i sve takve periferne teritorije, ali dok god njeno telo sa Moskvom kao srcem i utvrđenom Poljskom kao rukom desnicom stoji nedirnuto, ona ne mora popustiti ni za jotu.

Usudujemo se da kažemo da velike operacije u 1854. predstavljaju samo neznatne predigre bitaka naroda koje će zabeležiti letopisi iz 1855. godine. Tek kada velika Zapadna ruska armija i austrijska vojska stupe na scenu, bez obzira na to da li će stajati jedna protiv druge ili udružene, tek tada ćemo videti pravi rat velikih razmera, nešto slično velikim Napoleonovim ratovima. A možda će ove bitke biti samo predigra drugih, žestičih i odlučnijih borbi evropskih naroda protiv sada pobedonosnih i bezbrižnih evropskih despota.

Naslov originala:

The Military Power of Russia

Napisano 16. oktobra 1854.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

•New-York Daily Tribune,

br. 4223 od 31. oktobra 1854.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Opsada Sevastopolja

Pored bitke na Almi, glavni podvig saveznika na Krimu bio je čuveni bočni marš lorda Raglana od Alme ka Balaklavi, kojim je on izmenio očigledni cilj rata — zauzimanje i okupaciju Sevastopolja — i umesto toga izvršio coup de main¹ na jedan, i to slabiji, deo utvrđenja, uključujući, naravno, uništenje ruske flote, brodegradilišta i arsenala. Međutim, s tim je bilo skopčano i povlačenje savezničkih snaga odmah posle izvršenja zadatka. Da je do toga moralo doći, jasno proizilazi iz cele ove operacije. To je značilo napuštanje ideje o napadu na severni — dominirajući — front tvrđave, na kome je jedino i mogao izvršiti napad od zaista presudnog značaja. Time se otvoreno priznalo da ekspedicija nije sposobna da izvrši ono što joj je postavljeno za cilj — da potpuno osvoji i okupira tvrđavu. Pa ipak, kao što smo već rekli, sam ovaj marš se na mnogobrojnim stupcima punim visokoparnih fraza i retorskog blebetanja glorifikuje kao najsajniji potez vojnog rukovodstva; čak su i veliki londonski listovi, koji imaju svoje dopisnike na licu mesta, otkrili istinu tek posle mesec dana, kada su od vlade, kako izgleda, dobili mig. Tako londonski »The Times« od 28. oktobra, koji je sada prvi put pogledao istinu u oči, oprezno nagoveštava da su ostvareni samo manji zadaci pohoda — da će se forovi na severnoj strani zaliva jedva moći osvojiti ukoliko se dobrovoljno ne predadu. Ali »The Times« se nada da će se oni pristojno ponašati i predati se, jer će zavisna utvrđenja morati da popuste pošto glavni deo tvrđave bude osvojen. Međutim, istina leži u tome da Severno utvrđenje ne zavisi od grada Sevastopolja, nego sevastopoljski grad od Severnog utvrđenja, i mi se bojimo da će argumenti našeg dopisnika jedva biti dovoljni za osvajanje jedne tako jake tvrđave.

Istina je da posle pomenutog »slavnog marša« saveznici nisu ništa učinili čime bi se ma ko mogao naročito pohvaliti. Zbog toga ne treba kriviti naše kolege s one strane Okeana što toliko preveličavaju njegov

¹ prepad

značaj. A što se tiče same opsade kako je dosada izvođena, tu se radi o jednoj od onih akcija o kojoj i oni sami znaju da je utoliko bolja ukoliko se o njoj manje govori. Ali pošto smo mi obavezni jedino da budemo nepristrasni, nećemo se naročito ustručavati. Istina je da je u tom ionako krajnje čudnom ratu ova opsada jedan od njegovih najčudnovatijih momenata. Izgleda da verovanje u neosvojivost poljskih fortifikacija predstavlja karakterističnu crtu ovog rata. Najpre je na Oltenici primenjivano staromodno bombardovanje, koje je trajalo nekoliko sati, a zatim je bez uspeha izvršen juriš na utvrđenja. Rusi se kod Kalafata čak nisu ni usudili da napadnu. Kod Silistrije prosta zemljana utvrđenja odolela su glavnom udaru bitke; ona su izdržala besne nalete neprijatelja čak i onda kada su bila skoro srušena sa zemljom. A sada kod Sevastopolja prosta linija poljskih utvrđenja počašćena je znatno većim brojem brežnjih baterija i mnogo težim artiljerijskim oruđima od bilo kojih oruđa koja su ikad tukla i najsavršenije izgrađene tvrđave. Ova opsada je upadljiv dokaz činjenice da je *ratna veština* nazadovala u istoj razmeri u kojoj se poboljšao ratni materijal usled industrijskog napretka u toku dugog mira. Napoleon bi se svakako grohotom nasmejavao kad bi ispred Sevastopolja ugledao baterije sa nakostrešenim topovima od 8 do 10 palaca. Ali time se ni izdaleka ne završava cela priča.

Iako su saveznici bili na položaju oko 1. oktobra, ipak su tek 8. ili 9. počeli kopanje rovova, a vatra nije otvorena sve do 17. oktobra. Do ovog zadocrjenja je došlo zbog toga što se topovi nisu mogli ranije dovući. Trebalo je preći svega četiri ili pet milja, i to preko sasvim dobrog i čvrstog tla sa neznatnim nagibima, a delom se mogao koristiti i dobar drum. Ali oni nisu imali tegleće stoke — i to na Krimu, koji je najbogatiji stočarski kraj na svetu! Ta samo u Bajdarskoj dolini, na udaljenosti tolikoj da se sa visova Čorne golim okom može videti, ima više volova nego što bi bilo potrebno da celu ujedinjenu flotu prevuku preko planina. Ali pošto je Bajdarska dolina bila otvorena za kozake, to bi se saveznička konjica, obezbeđujući pljačkaški pohod, mogla izložiti udaru ovih strašnih protivnika. Pored toga, saveznici moraju održavati dobre odnose sa stanovništvom i ne smeju dirati njegovu imovinu. Takvim izgovorima naše engleske novine nastoje da prikriju istinu da su Raglan i Canrobert, dok sa juga vrše blokadu Sevastopolja, u stvari sami pod blokadom Menšikovljevih predstraža na Čorni. A da je to tako, dokazuje se prostom činjenicom što su saveznički vojnici, još pre prijema poslednjeg izveštaja, bili prinuđeni da u nedostatku svežeg žive o usoljenom mesu.

Trećeg oktobra blizu Inkermana prebacilo se preko Čorne pet ruskih bataljona, kojima je dozvoljeno da uđu u tvrđavu s južne strane, pošto »ovo može da bude samo od koristi za saveznike«. Zaista, originalan način vođenja rata! Neprijatelj, o kome nam saopštavaju da je potučen, demoralisan i klonuo, upućuje 3000 ljudi u Sevastopolj, i to pred samim nosom saveznika. Mora biti da je imao neki razlog za to.

Ali ako je on imao razloga da ih upućuje, i Raglan je imao razloga što nije ni pokušao da se suprotstavi njihovom ulasku u tvrđavu. On pretpostavlja da je tvrđava pretrpana, iako nije jasno na osnovu čega to pretpostavlja. U svakom slučaju, pored četiri kvadratne milje u zahvatu ruskih položaja postoji cela severna obala i zemljište iza nje, kuda se u roku od 10 minuta može uputiti svaki višak trupa. Tvrditi da je pretrpana tvrđava koja je blokirana samo sa jedne strane, svakako predstavlja najveću besmislicu.

Kada je prvi put javljeno o desantu, mi smo govorili da će bolesti biti najveći neprijatelj saveznika ako se rat oduži. Bolesti tamo besne u najjačoj formi, a i nega je — bar što se tiče Britanaca — vrlo loša. Bolesnici su stvarno bili toliko zanemareni da se lord Raglan našao prinuđen da uputi veoma energičan prekor sanitetu! Ali to nije sve. Lekari se nalaze u Carigradu, sanitetski materijal u Varni, a bolesnici u Balaklavi. Zar nije ovo sjajna ilustracija nove vojne doktrine koju je nedavno izložio Louis Bonaparta u Bulonju, a prema kojoj se svaka armija koja želi da ima dobar položaj mora postaviti u vidu trougla? Bolesti se šire ukoliko godišnje doba postaje surovije, pukovi prosto nestaju, — jedan britanski puk koji je prilikom upućivanja imao 1000 ljudi sada ne može imati više od 600 vojnika pod oružjem — a operacije se nastavljaju sporim tempom. Praksa vrhovne komande, kao plod četrdesetogodišnje mirnodopske škole, ne može se remetiti zbog takvih sitnica. Neka cela vojska propadne, samo da se Sevastopolj osvoji po propisima Njenog Veličanstva!

U običnim opsadama opsađivači po pravilu nastoje da svoje prve baterije postavie što bliže neprijateljskim utvrđenjima, a 600 - 700 jardi smatra se kao veliko odstojanje. Međutim, prema Raglanovom mišljenju, u velikoj opsadi kao što je ova, naročito pri opsađivanju čisto poljskih utvrđenja, treba postupati sasvim obrnuto. Neprijatelj nas pušta da mu pridemo na odstojanje od 700 jardi, ali mi nikada ne smemo učiniti ono što neprijatelj želi da učinimo. Tako kaže Raglan i postavlja svoje baterije na 2500 i 3000 jardi odstojanja — u što ne bismo mogli verovati kad bi izveštaji dozvoljavali i najmanju sumnju. Zatim se on približava na 1500 i 1200 jardi i kao razlog za neotvaranje vatre navodi da opsadne baterije, da bi imale efikasno dejstvo, moraju biti na odstojanju od 300 ili 400 jardi od utvrđenja na kojima treba stvoriti breše! U udaljenim baterijama treba obavezno da se nalaze topovi »Lancaster« i dalekometni topovi od 10 palaca, jer britanski artiljerjci, izgleda, smatraju da su ovi topovi, slično teleskopima, pogodni za upotrebu samo na velikim odstojanjima. Zaista, ovaj problem velike udaljenosti, koji savršeno odgovara pomorskom naoružanju, pricinio je više zbrke i štete nego koristi kad je primenjen na zemaljsku artiljeriju; za to nam kao primer mogu poslužiti ove smešne baterije.

Utvrđenja sa kopnene strane Sevastopolja, koja su izazvala sve ove izlive genijalnosti i pronicljivosti, sastoje se iz sledećih postrojenja: na zapadnoj strani (na koju napadaju Francuzi) isturene su jedna ili

dve strane Karantinskog fora. Iza njih se nalazi bedem sa puškarnicama, koji se proteže do kraja Karantinskog zatona. Bedem se završava na jednom brežuljku u vidu okrugle kule koja obrazuje réduit¹ zemljanog utvrđenja izgrađenog oko nje. Odatle pa do gornjeg kraja luke nastavlja se bedem prosečne debljine od 3 stope, koji zatvara Sevastopolj sa jugozapadne strane. Tvrdi se da ovaj bedem nije pogodan ni za kakvu odbranu, iako bi se mogao lako osposobiti za tu svrhu; zbog toga je zaštićen malim zemljanim nasipima koji se nalaze ispred njega. Od kraja luke pa na istok do Korabeljsnog zatona (britanski front napada) uopšte ne postoje nikakva prava odbrambena postrojenja, izuzev dve kule okružene i zaštićene linetama, na sličan način kao i ona koju smo gore opisali. Pored toga, tu postoji nekoliko zemljanih utvrđenja nepravilnog oblika, a sve to obrazuje utvrđen logor koji zadovoljava samo skromne zahteve, ako se može verovati objavljenim planovima koje je kapetan Biddulph skicirao na licu mesta. U svakom slučaju, iz skica se vidi samo jedna odbrambena linija koja se sastoji od odbrambenih postrojenja otvorenih sa zadnje strane; tu uopšte nema zatvorenih reduta koji su inače kod Rusa jako omiljeni. Ali ne možemo verovati da je to baš tako; da je stvarno trebalo zauzeti samo tu liniju, Britanci bi je već odavno zauzeli na bajonet. Nesumnjivo je da iza nje postoji druga linija reduta.

Sva ruska utvrđenja su naoružana teškim brodskim topovima koje Rusi nisu mogli iskoristiti na neki bolji način. Pa ipak, oni gađaju iz njih ispod svake kritike. Oni danonoćno tuku neprijatelja i ne postižu više od jedan od sto pogodaka. Možda je ovo veoma loše gađanje uticalo na lorda Raglana da se ušanči na sigurnom odstojanju od 3000 jardi. Javljeno je da su Britanci, posle trodnevnog bombardovanja od strane savezničkih flota i vojski, napravili jednu brešu na svome odseku, dok Francuzi još nisu uspjeli da je do kraja probiju. Trebalo je da napad usledi čim se ovo učini. Kad ne bismo raspolagali sigurnim obavještenjima da su savezničke baterije postavljene na tako pristojnom odstojanju, bilo bi neverovatno da je trebalo tri ili četiri dana da se sa 200 topova ogromnog kalibra slomi otpor takvih odbrambenih postrojenja. Toliko o već postignutim rezultatima; ali ma kakav događaj ovenčao te operacije, jedno je sigurno: opsada Sevastopolja neće imati ravne u vojnoj istoriji.

Naslov originala:

The Siege of Sevastopol

Napisano 30. oktobra 1854.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

•New-York Daily Tribune,

br. 4236 od 15. novembra 1854.

Prevod s engleskog

¹ povlačište, sklonište

Friedrich Engels

Kampanja na Krimu^[258]

Naši čitaoci će svakako biti preneraženi novim duhom kojim odišu vesti sa krimskog vojišta koje su juče primljene sa broda »Baltic« i koje su jutros objavljene na stranicama našeg lista. Dosada su se komentari britanske štampe i izveštaji britanskih i francuskih dopisnika o toku i perspektivama rata odlikovali suviše uobraženim i nadmenim pouzdanjem. Sada je ono ustupilo mesto osećanju zabrinutosti, pa čak i uznemirenosti. Svi priznaju da savezničke snage nemaju onakvu nadmoć nad svojim neprijateljima o kakvoj se ranije govorilo; da je Sevastopolj jači, da je Menšikov sposobniji komandant, a njegove snage daleko strašnije nego što se pretpostavljalo, i da sada, umesto sigurne i odlučne pobede, Francuzi i Englezi stoje pred opasnošću eventualnog neuspeha i sramote. Takvo osećanje izražava naš dopisnik iz Liverpula, koji je i sam Englez i, kao takav, prožet svim rodoljubivim pobudama i predrasudama svoje zemlje; to se osećanje isto tako odražava u energičnoj akciji i engleske i francuske vlade. Ulažu se očajni napori da se ubrza prebacivanje pojačanja ka Sevastopolju; Ujedinjeno Kraljevstvo je mobilisalo i poslednjeg vojnika; rekvirirani su mnogi parobrodi za transport; upućeno je 50 000 francuskih vojnika — sve u nadi da se stigne na bojište pre no što bude dockan za učešće u konačnoj, presudnoj bici.

U subotu smo objavili veliki broj dokumenata koji se, uglavnom, odnose na ranije faze opsade i delimično uspešnu ali ipak nesrećnu saradnju flota, a sada dodajemo i zvanične izveštaje o ubistvenom Liprandijevom napadu na saveznike u blizini Balaklave, kao i druge izveštaje o kasnijem razvoju operacija, koji su, mora se priznati, svi odreda sasvim nepovoljni za saveznike. Na osnovu pažljivog ispitivanja ovih dokumenata zaključujemo da položaj — iako je, kao što smo ranije često isticali, težak pa čak i opasan — ni izdaleka nije onako rđav kako to prikazuje naš dopisnik iz Liverpula. Mi smatramo da saveznicima ne pretili neka nesreća koja bi bila veća od prinudnog odstupanja i ukrcavanja. A, s druge strane, još uvek postoji mogućnost da se ovaj

grad osvoji jednim očajničkim i krvavim jurišem. Ali, bilo kako bilo, rešenje, po našem mišljenju, mora pasti mnogo pre nego što pojačanja koja sada polaze iz Francuske i Engleske mogu stići na Krim. Kampanja se očigledno približila svojoj prekretnici; izvršeni su takvi pokreti i učinjene takve greške i propusti, da su oni opredelili njen karakter i predodredili njen ishod. Pošto raspoložemo autentičnim i neospornim podacima o glavnim događajima, nameravamo da na osnovu njih damo sažet i kratak prikaz toka borbe.

Sada je utvrđeno da je Menšikov prilikom iskrcavanja saveznika kod Starog fora imao na bojištu pod svojom komandom svega četrdeset dva bataljona, dva puka konjice i nešto kozaka, dok se posada Sevastopolja sastojala iz mornaričko-desantne pešadije i mornara. Ova četrdeset dva bataljona pripadala su 12, 16. i 17. pešadijskoj diviziji. Ako pretpostavimo da je svaki bataljon bio punog sastava od po 700 ljudi, na bojištu je bilo ukupno 29 400 pešaka, što sa 2000 husara, sa kozacima, artiljercima, pionirima i minerima iznosi ukupno 32 000 ljudi. Menšikov se ovim snagama nije mogao suprotstaviti iskrcavanju saveznika, jer bi time svoje trupe, bez dovoljno rezervi, izložio vatri savezničke brodske artiljerije. Jaka vojska, koja bi mogla dozvoliti sebi da žrtvuje deo svojih snaga, bila bi u stanju da odvoji izvesne snage za vršenje malih prepada i noćnih napada na osvajača za vreme njegovog iskrcavanja. Međutim, Rusima je u ovom slučaju bio potreban svaki čovek za predstojeću veliku bitku; pored toga, ruski pešak je najnespretnije stvorenje za izvođenje manjih ratnih akcija; on ispoljava svoju snagu dejstvom u kolonama u smaknutom stroju. S druge strane, način ratovanja kozaka karakteriše se suviše sitnim akcijama, čiji uspeh raste jedino u srazmeri s povećanjem izgleda za pljačku. Pored toga, krimski rat, izgleda, pokazuje da je pretvaranje kozaka u regularne trupe, koje se sprovodi već 30 godina, slomilo njihovu ličnu preduzumljivost i dovelo ih u zavisan položaj, u kome su nepogodni za neregularnu, a još nedovoljno osposobljeni za regularnu vojnu službu. Oni su sada, izgleda, nesposobni kako za službu obezbeđenja ili službu u samostalnim odredima, tako i za juriš u linijskom stroju na neprijatelja. Rusi su, prema tome, imali potpuno pravo kada su čuvali svaku sablju i svaki bajonet za bitku na Almi.

Na obalama Alme je 55 000 savezničkih vojnika izvršilo napad na 32 000 Rusa. Odnos je bio skoro 2:1. Kada je u borbu stupilo oko 30 000 savezničkih vojnika, Menšikov je izdao naređenje za povlačenje. Dotada nije bilo angažovano više od 20 000 Rusa; dalji pokušaji za održavanje položaja pretvorili bi rusko povlačenje u potpun poraz, jer bi to primoralo Ruse da u bici angažuju sve svoje rezerve. Kada je nesumnjivo utvrdio da su saveznici — blagodareći svojoj ogromnoj brojnoj nadmoćnosti — postigli uspeh, Menšikov je prekinuo borbu, zaštitio povlačenje svojim rezervama i, pošto je prebrodio prvi nered koji je izazvao Bosquet-ov bočni manevar na njegovom levom krilu, povukao se sa bojišta »u savršenom redu«, a da pri tome nije bio ni

gonjen, ni ometan. Saveznici su se izgovarali da za gonjenje nisu imali konjice, ali taj izgovor otpada pošto nam je poznato da su Rusi imali bar dva husarska puka manje od saveznika. Isto kao i kod Corn-dorfa, Ajlaura i Borodina,^[259] ruska pešadija, iako potučena, opravdala je ocenu generala Cathcarta, koji je u borbi protiv nje komandovao jednom divizijom i koji ju je proglasio »nesposobnom za paniku«.

Ali ako je ruska pešadija sačuvala prisustvo duha i spokojstvo, panika je obuzela samog Menšikova. Velika brojna nadmoćnost saveznika, zajedno sa njihovom neočekivanom odlukom i silovitošću napada, za trenutak je poremetila njegove planove. On je odustao od namere za povlačenjem u unutrašnjost Krima i krenuo u pravcu južno od Sevastopolja, sa ciljem da održi liniju Černe. To je bila velika i neoprostiva greška. Posmatrajući sa visova Alme ceo saveznički položaj, on je morao biti kadar da proceni snage svojih protivnika sa tačnošću do 5000 ljudi. On je morao znati da oni, bez obzira na svoju relativnu nadmoćnost nad njegovim vlastitim snagama, nisu dovoljno jaki da ostave trupe za kontrolu nad Sevastopoljem i da njega istovremeno gone u unutrašnjost. Ako je odnos između saveznika i njega na morskoj obali bio 2:1, on je morao znati da je kod Simferopolja mogao suprotstaviti dva svoja prema jednom njihovom borcu. Pa ipak, kao što i sam priznaje, on je krenuo na jug od Sevastopolja. Ali posle povlačenja, koje je izvršio bez ikakvog uznemiravanja od strane saveznika, i pošto su se njegove trupe odmorile jedan ili dva dana na bregovima iza Černe, Menšikov je rešio da ispravi svoju grešku. On je to učinio jednim opasnim bočnim pokretom sa Černe u pravcu Bahčisaraja. Iako je ovaj pokret bio u suprotnosti sa jednim od osnovnih stratezijskih načela, ipak je obećavao velike rezultate. Kada se jednom učini stratezijska greška, onda se retko mogu izbeći njene posledice. Pri tome se naprosto postavlja pitanje: da li je manja šteta ostati pri njima ili ih izbeći pomoću drugog, ali namerno pogrešnog manevra. Smatramo da je u ovom slučaju Menšikov bio savršeno u pravu što se usudio da na domaku neprijatelja izvrši bočni marš da bi se izvukao iz svoga apsurdno »koncentrisanog« položaja oko Sevastopolja.

Ali u toj borbi između stratega osrednjih sposobnosti i komandanata rutinera pokreti neprijateljskih trupa dobili su oblike dosada nepoznate u ratovanju. Naklonost prema bočnim marševima zarazila je oba tabora slično epidemiji kolere. U isto vreme kad je Menšikov rešio da izvrši bočni marš iz Sevastopolja u pravcu Bahčisaraja palo je na pamet Saint-Arnaud-u i Raglanu da izvrše pokret sa reke Kače ka Balaklavi. Na Makenzijevom dobru (koje je tako nazvano po jednom Škotlandaninu, bivšem admiralu u ruskoj službi) sukobila su se ruska zaštitnica i britanska prethodnica i, prirodno, prethodnica je potukla zaštitnicu. Pošto je opšti stratezijski karakter savezničkog bočnog manevra već bio kritikovan u listu »The Tribune«, nema potrebe da se sada ponovo osvrćemo na njega.

Sevastopolj je bio opsednut 2. ili 3. oktobra, pri čemu su saveznici zauzeli upravo onaj položaj sa koga se Menšikov tek bio povukao. Od toga časa počinje znamenita opsada Sevastopolja i u isto vreme nova etapa rata. Zahvaljujući svojoj neospornoj nadmoćnosti, saveznici su dotada radili šta su hteli. Njihove flote, koje su gospodarile morem, obezbedile su im desant. A kad su se jednom iskrcale, njihova brojna nadmoćnost, svakako i njihovi bolji jurišni kvaliteti, osigurali su im pobeđu na Almi. Ali tada se počela ostvarivati ravnoteža snaga, do koje je, pri izvodenju operacija daleko od njihovih baza i na neprijateljskoj teritoriji, svakako moralo doći ranije ili kasnije. Istina, Menšikovljeva armija se još nije pojavljivala, ali je uslovlila postavljanje rezerve na Čornoj frontom prema istoku. Tako je stvarna opsadna armija bila ozbiljno oslabljena i svedena na broj ne mnogo veći od same posade.

Usled pomanjkanja energije, odsustva sistema — naročito u saradnji između raznih delova britanskih kopnenih i pomorskih snaga — nepovoljnog terena i, iznad svega, nesavladljivog duha rutinerstva koji je, kako izgleda, urođen britanskim vojnim ustanovama, kako planskim tako i operativnim, odložen je početak pravih opsadnih operacija sve do 9. oktobra. Najzad, toga dana su rovovi bili otvoreni na ogromnoj udaljenosti od 1500. do 2500 jardi od ruskih utvrđenja. Tako nešto nije se nikada ni čulo ni videlo ni kod jedne ranije opsade. To dokazuje da su Rusi još uvek bili u stanju da brane zemljište koje se nalazi oko tvrđave na daljini od najmanje jedne milje, a koje su, u stvari, i držali sve do 17. oktobra. Ujutru toga dana opsadni radovi su bili dovoljno odmakli, tako da su saveznici mogli da otvore vatru. Verovatno je da bi to bilo odloženo još za nekoliko dana, jer saveznici toga dana uopšte nisu bili spremni za izvodenje uspešnih dejstava, da ih nisu podstakle prispele sjajne vesti o tome kako se čitava Engleska i Francuska raduju zauzeću Sevastopolja na dan 25. oktobra. Da bi se umirile trupe koje su zbog tih vesti, naravno, bile ozlojeđene, morala se otvoriti vatra. Međutim, ispostavilo se da su saveznici izveli 126 protiv 200 ili 250 topova. Znamenito Vaubanovo načelo, koje su Englezi i Francuzi mnogo puta potrzali da bi umirili javno mnjenje, glasi:

«Opsada predstavlja operaciju koja s matematičkom izvesnošću vodi uspehu; uspeh je samo pitanje vremena ako se opsada ne omete spolja.»

Ovaj značajni aksiom zasniva se na onom drugom aksiomu ovog istog inženjera, koji kaže da se

«pri opsadi može postići nadmoćnost napadačeve vatre nad braničevom.»

Međutim, kod Sevastopolja imamo tačno obrnut slučaj: napadačeva vatra u trenutku otvaranja bila je nesumnjivo slabija od braničeve vatre. Posledice su se vrlo brzo ispoljile. Za nekoliko časova Rusi su učukali vatru francuskih baterija i u toku čitavog dana vodili

gotovo ravnopravnu borbu s engleskim baterijama. Da bi se neprijateljska pažnja odvušla na drugu stranu, izvršen je napad i s mora. Ali ni ovaj napad nije izveden nimalo bolje, niti je završen uspješnije. Napadajući forove »Karantin« i »Aleksandar«, francuski brodovi su potpomagali napad koji je sa kopna vršen na te iste forove, i da nije bilo njihove pomoći, nesumnjivo je da bi se Francuzi mnogo gore proveli. Engleski brodovi su napadali severnu stranu luke, uključujući for »Konstantin«, bateriju »Telegraf«, kao i privremenu bateriju postavljenu severoistočno od fora »Konstantin«. Admiral Dundas, taj oprezni čovek — koji je očigledno pristalica gađanja sa velikih odstojanja — naredio je da se njegovi brodovi usidre na odstojanju od 1200 jardi od forova. Međutim, odavno je utvrđeno pravilo koje kaže da će brodovi u borbi sa obalskim baterijama pretrpeti poraz ako im se ne mogu približiti na 200 jardi ili još bliže, da bi na taj način sigurnije gađali i imali jače dejstvo. Prema tome, Dundas je doveo svoje brodove u vrlo tešku situaciju, tako da bi doživeo nečuvan poraz da nije bilo ser Edmunda Lyonsa, koji se, kako izgleda, sa tri bojna broda, skoro protivno naređenju, približio foru »Konstantin« koliko god je više mogao i naneo mu izvesnu štetu u zamenu za ono što je i sam pretrpeo. Mada u izveštajima britanskih i francuskih admirala dosada nema nijedne reči o stvarnoj šteti koja je nanescena forovima, ipak moramo zaključiti da se i ovde, isto onako kao kod Bomarsunda, obala utvrđena po sistemu Montalembert-a, sa svojim forovima i kazematiranim baterijama, mogla nositi sa dvaput većim brojem topova na brodovima. Ovo je utoliko značajnije što je sada prilično sigurno da izloženi zidovi ovih forova, kao što je već delimično dokazano na Bomarsundu, ne mogu više od 24 časa odoleti razornoj vatri teških brodskih topova koji su postavljeni na obalu.

Francuzi su gotovo ćutali nekoliko dana posle toga. Pošto su postavili baterije na veće odstojanje od ruskih linija i pošto su raspolagali većim kalibrima od svojih saveznika, Englezi su bili u stanju da održavaju vatru i da učutkaju gornji red topova u jednom redutu sa kamenim zidovima. Pomorski napad nije ponavljan — najbolji dokaz poštovanja koje su ulivali kazematirani forovi. Rusi su pružili odbranu koja je dobro otreznila pobednike sa Alme. Svaki onesposobljeni top je zamenjivan novim. Svaka toparnica koju bi neprijateljska vatra u toku dana porušila bila je u toku noći opravljena. Zemljana utvrđenja su stajala prema zemljanim utvrđenjima, a borba se vodila veoma izjednačeno dok nisu preduzete mere koje su saveznicima obezbedile nadmoćnost. Smešno naređenje lorda Raglana »da se poštedi grad« je povučeno, te je otpočelo bombardovanje koje je po svome koncentričnom dejstvu na zbijene mase trupa i po svome uznemiravajućem karakteru moralo naneti posadi velike gubitke. Pored toga, strelci su upućivani na zemljište ispred baterija da bi iza bilo kakvih zaklona koje su mogli naći gađali ruske artiljerce. Kao i na Bomarsundu, Miniéove puške su dobro izvršile svoj zadatak. Za nekoliko dana, nešto teškim

topovima a nešto Miniéovim puškama, ruski artiljerci su većim delom izbačeni hors du combat¹. Isto se desilo i mornarima, koji su predstavljali najobučeniji deo posade u rukovanju teškim topovima. Zatim se moralo pribeci uobičajenom sredstvu opsednutih posada: naređeno je pešadiji da opslužuje topove pod nadzorom preostalih artiljeraca. Ali njihova vatra, kao što se može pretpostaviti, bila je skoro bez ikakvog dejstva, tako da su se opsađivači našli u mogućnosti da svoje rovove sve više približuju tvrđavi. Oni su, kako je javljeno, izgradili svoju treću paralelu na 300 jardi od spoljnih utvrđenja. Još nam nije poznato koje su baterije postavili u ovu treću paralelu; jedino što možemo kazati jeste da se *treća* paralela kod pravilne opsade uvek nalazi u podnožju glasiije utvrđenja koje se napada, tj. na oko 50 ili 60 jardi od rova. Ako je ovo odstojanje prekoračeno pred Sevastopoljem, mi u toj činjenici možemo videti samo potvrdu izveštaja objavljenog u nekoliko britanskih listova, da je nepravilnost odbrambenih linija, umesto da britanskim inženjercima pruži novo polje rada za njihove pronalazačke sposobnosti, samo zbunila ove džentlmene, koji mogu, po svim oprobanim načelima, da slome front sa pravilnim bastionima, ali koji, kako izgleda, dolaze u nepriliku čim neprijatelj odstupi od pravila koja su propisali najveći autoriteti.

Kada je jednom već pala odluka da se izvrši napad s juga, trebalo je paralelu i njene baterije usmeriti na jedan ili najviše dva tačno određena fronta odbrane. Trebalo je koncentrisanim snagama izvršiti napad na dva spoljna susedna fora — ili na tri na samom kraju; a kada bi ovi bili porušeni, tada bi sva ostala spoljna utvrđenja postala bespredmetna. Na taj način, dejstvujući celokupnom svojom artiljerijom na jednu tačku, saveznici bi odmah lako stekli veliku nadmoćnost vatre i znatno bi skratili trajanje opsade. Koliko se može oceniti iz planova i karata, front od fora Karantin do gornjeg kraja unutrašnje luke, tj. front protiv koga Francuzi sada usmeravaju svoje napore, bio bi najpovoljniji za napad, jer bi njegovo uništenje potpuno ogolilo sam grad. Sto trideset savezničkih topova odmah bi im osigurali nadmoćnost vatre na ovom ograničenom frontu. Umesto toga, želja da se svakoj armiji ostavi sloboda da dejstvuje nezavisno od druge dovela je do ovog dosad besprimernog načina vođenja opsade, u kome su svi bedemi na celoj svojoj dužini od preko tri milje jednovremeno podvrgnuti artiljerijskoj vatri. Tako nešto uopšte nije poznato u ranijoj istoriji. Ko je ikada čuo za napad koji je dozvolio odbrani da sa običnih utvrđenja sa bastionima i linetama istovremeno uvede u dejstvo ogromnu masu od dvesta pedeset topova? Jedan bastionski front jedva je u stanju da primi dvadeset topova, a kod obične opsade u odbrani ne može učestvovati više od tri ili četiri fronta. Ako saveznički inženjerci kasnije ne budu mogli izneti neke bitne razloge za svoje čudne postupke, moramo zaključiti da oni nisu bili u stanju da

¹ iz stroja

pronađu najslabije tačke odbrane i da su, zbog toga, gađali čitavu odbrambenu liniju da ne bi mimoišli te slabe tačke.

U međuvremenu pojačanja stižu i jednoj i drugoj strani. Liprandijevi uznemiravajući i delimično uspešni napadi na savezničke predstraže pokazali su prisustvo jačih ruskih snaga od onih koje je Menšikov odveo ka Bahčisaraju. Ipak izgleda da on još nije dovoljno jak za bitku za oslobođenje od opsade. S obzirom na napredak koji su postigli opsađivači, s obzirom na to da šteta nanescna odbrani raste u geometrijskoj progresiji sa približavanjem opsađivača tvrđavskim bedemima i s obzirom na to da se spoljna utvrđenja još drže ali da je unutrašnji zid, izgleda, oslabio, možemo očekivati da će se nešto presudno odigrati u vremenu od 9. do 15. novembra: naime, ili da će pasti južna strana tvrđave ili da će saveznici pretrpeti presudan poraz i biti prinuđeni da odustanu od opsade. Međutim, treba imati na umu da sva ovakva predviđanja zavise od okolnosti koje unapred ne mogu biti sasvim poznate na tolikoj udaljenosti od mesta događaja.

Naslov originala:

The Campaign in the Crimea

Napisano 9. novembra 1854.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

«New-York Daily Tribune»,
br. 4246 od 27. novembra 1854.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Rat na Istoku^[258]

Dolaskom parobroda »Africa« primili smo novosti o još tri dana u Evropi, ali sa bojišta nije stiglo ništa novo od interesa, izuzev opisa paklene epizode o jednoj bolnici u kojoj je izgoreo veliki broj bolesnika i ranjenika, kao i prikaza patnji koje se ne mogu rečima opisati. O krvavoj ali neodlučnoj bici od 5. novembra, o kojoj je »Baltic« doneo kratko saopštenje, sada raspoložemo oskudnim izveštajem lorda Raglana, ali nam još nedostaju uobičajene opširne i uzbudljive detaljnosti koje daju dopisnici — učesnici ili posmatrači. U Engleskoj i Francuskoj vlada velika zabrinutost — mnogo veća no što na prvi pogled izgleda — povodom povećanih i sve većih teškoća rata; a uporno nećkanje Sevastopolja da padne pred saveznicima, koji se međusobno takmiče u hrabrosti i požrtvovanju, ocenjuje se kao veoma kobno. Izvodi iz jednog drugog stupca ovog broja londonskog lista »The Times« pokazuju izmenjeno raspoloženje i duh sumnje, koji se može pogrešno shvatiti kao simptom očajanja. Pošto ne raspoložemo dovoljno povezanim pojedinostima o bici od 5. novembra na kojima bismo mogli zasnivati svoje primedbe, sada ćemo nešto reći samo o opsadnim dejstvima koja su neposredno prethodila tome vremenu.

Dvadeset peti oktobar je dan kada je dosadna jednoličnost opsade Sevastopolja prvi put prekinuta jednim dramatičnim događajem. Rusi su toga dana napali savezničke položaje koji su štitili opsadu. Ali, kako su ovoga puta preimućstva bila ravnomernije podeljena između obe strane, usledio je sasvim drukčiji ishod nego kod bitke na Almi. U stvari, ova akcija je sušta suprotnost akcije na Almi: ovde se gotovo isključivo borila konjica, dok na Almi konjica uopšte nije učestvovala; umesto da zauzmu odbrambene položaje, Rusi su istupili kao napadači, dok su saveznici imali preimućstvo jakih položaja. Istina, to je bila gotovo isto onako neodlučna bitka kao na Almi, ali su ovoga puta prednosti ostale na strani Rusa.

Heraklijski Hersones, poluostrvo južno od Sevastopoljskog zaliva, povezan je sa krimskim kopnom vencem visova, koji se protežu

od ušća rečice Čorne u Sevastopoljski zaliv u pravcu jugozapada. Ovaj venac obronaka blago se spušta ka severozapadu prema Sevastopolju, dok je prema jugoistoku u pravcu Balaklave većim delom strm i vrlatan. Držeći Heraklijski Herstones, saveznici su u ovom vencu imali prirodan odbrambeni položaj protiv svake ruske jedinice koja bi pokušala da razbije opsadu. Ali, na nesreću, Balaklava je bila »operacijska osnovica« Britanaca, glavna luka njihove flote, glavna baza njihovog snabdevanja; a Balaklava leži na oko tri milje jugoistočno od ovog venca brežuljaka. Zato se pokazalo da je nužno uključiti i Balaklavu u odbrambeni sistem. Predeo oko Balaklave sastoji se od grupe brežuljaka veoma nepravilnog oblika, koji se protežu od krajnje južne tačke pomenutog venca, samom obalom gotovo u pravcu istok—zapad, i, kao sva brda na Krimu, blago se spuštaju u pravcu severozapada, dok su u pravcu jugoistoka strmi i krševiti. Tako, ugao koji se obrazuje između ove dve grupe visova ispunjava talasasta ravnica koja se postepeno diže prema istoku, dok se ne završi strmim padom u pravcu doline Čorne.

Najznačajnija karakteristika ove ravnice je venac brežuljaka i neznatnih uzvišica koji se prostiru u pravcu severozapada i jugoistoka, povezujući takozvani Heraklijski venac sa brdima na južnoj obali. Na ovom uzdignutom terenu, oko tri milje istočno i severoistočno od Balaklave, saveznici su isturili svoju prvu odbrambenu liniju, koja se sastojala od četiri reduta za zaštitu prilaza od Bahčisaraja i od gornjeg toka Čorne. Ove redute je držala turska posada. Druga linija poljskih utvrđenja je izgrađena neposredno ispred Balaklave i produžavala se do vrha ugla koji obrazuju obalski visovi sa Heraklijskim vencem, koji je utvrdila tu stacionirana francuska divizija generala Bosquet-a. Tako, dok se druga linija, koju su branili engleski vojnici, mornaričko-desantna pešadija i mornari, nastavljala francuskom linijom reduta koji su je štitili sa boka, dotle je prva odnosno turska linija, isturena skoro dve milje, ne samo bila potpuno bez podrške, nego je, za divno čudo, umesto da stoji upravno prema drumu kojim bi neprijatelj mogao nastupati, izgrađena skoro u produženju tog drumu, tako da su Rusi mogli zauzeti najpre jedan, pa drugi, pa treći i konačno četvrti redut, i tako sve dalje napredovati, dok se reduti nisu mogli uzajamno potpomagati.

Savezničke položaje su držali: prema Balaklavi redute ili prvu liniju — Turci; visove u neposrednoj blizini Balaklave — britanska mornaričko-desantna pešadija; a dolinu severno od Balaklave 93. škotski brdanski puk i nešto rekonvalescenata. Dalje prema severu nalazio se logor britanske konjice, a na Heraklijskim visovima pretahodnica Bosquet-ove divizije.

Dvadeset petog novembra u 6 časova ujutru general Liprandi je poveo Ruse u napad na ovaj položaj. On je pod svojom komandom imao kombinovanu diviziju koja se sastojala od 6 pešadijskih pukova (Dnje-parski, Azovski, Ukrajinski, Odeski, Vladimírski, Suzdaljski, 6. ba-

taljon strelaca i jedan bataljon crnomorskih kozaka, tj. ukupno 25 bataljona), 3 konjička puka (11. i 12. husarski i kombinovani puk kopljanika ili 24 do 26 eskadrona), oko 2 puka kozaka i 70 topova, od kojih je bilo 30 dvanaestofuntovnjaka.

General Liprandi je poslao generala Gribea kroz tesnac koji se nalazio s njegove leve strane da sa tri bataljona Dnjeparskog puka zauzme selo Kamari, ispred koga se nalazio prvi i najjači redut. General Gribe je zauzeo selo, a njegova tri bataljona su, kako izgleda, tamo proveli dan veoma mirno, jer se oni uopšte ne pominju u opisima bitke koja je usledila.

Glavna kolona, koja se u početku kretala duž toka Čorne a zatim jednim sporednim putem, stigla je na glavni drum koji vodi iz Bahčisaraja u Balaklavu. Tu je naišla na redute koje su držali Turci. Pošto je prvi redut bio prilično jak, Liprandi je najpre otvorio artiljerijsku vatru, a zatim isturio jurišne odrede. Streljački stroj štitio je 1, 2. i 3. bataljon Azovskog puka, koji su nastupali u četnim kolonama, a njih su opet sa krila podržavali četvrti bataljon Azovskog i jedan bataljon Dnjeparskog puka, krećući se i napadajući u zbijenim četnim kolonama. Posle žilavog otpora redut je zauzet; 170 mrtvih i ranjenih koje su Turci u njemu ostavili dokazuju da je ovaj redut, uprkos pakosnim tvrdnjama britanske štampe, hrabro branjen. Međutim, pošto su drugi, treći i četvrti redut bili izgrađeni na brzu ruku, Rusi su ih zauzeli skoro bez otpora, tako da se već u 7 časova ujutru saveznička prva odbrambena linija našla u celini u ruskim rukama.

Napuštanje ovih reduta od strane Turaka može doprineti razbijanju preteranih predrasuda o turskoj hrabrosti koje su se ukorenile posle Oltenice i Silistrije, ali britanski generali i britanska štampa igraju bednu ulogu kada se najedanput, povodom ovog slučaja, okomljuju na Turke. Ne treba bacati krivicu toliko na Turke koliko na inženjere koji su uspeli da tako pogrešno izgrade ovu odbrambenu liniju, ne pobrinuvši se da je na vreme završe, kao i na komandante koji su izložili prvu liniju neodoljivom udaru neprijatelja a da joj nisu obezbedili nikakvu pomoć.

Devedeset treći škotski brđanski puk, postojan i trom, kao što i priliči Škotlandanima, postupno se razvio u liniju, a zatim krenuo na visove u pravcu reduta, ali tek kad su ovi zauzeti. Turci, koji su bežali i bili desetkovani od strane ruske konjice, najzad su se opet sredili na krilima brdana. Da bi se zaštitili od ruske vatre, brđani su se rasporedili iza jednog od grebena talasastog zemljišta ispred svih položaja koje su saveznici još držali, a podržavala ih je samo konjička divizija na njihovom levom krilu. Za to vreme, na visovima na kojima su se nalazili reduti, Rusi su obrazovali svoj borbeni poredak — Azovski puk je stajao na levom krilu, do njega udesno Ukrajinski, a zatim Odeski pešadijski puk. Ova tri puka ispunjavala su prostor između reduta i zauzimala položaje na mestu gde je ranije bila prva saveznička linija. Dalje, udesno od Odeskog puka, talasasta ravnica obrazovala

je povoljan teren za operacije konjice. Tamo su upućena dva husarska puka, koji su se našli neposredno lice u lice sa britanskom konjicom, koja se koncentrisala na udaljenosti od oko 2 milje. Suzdaljski i Vladimírski puk, deo artiljerije i kopljanici, koji su upravo stizali, ostali su u rezervi.

Kada je 93. brđanski puk, ojačan bataljonom rekonvalescenata i Turcima, počeo pružati otpor Rusima, na njega su bačeni husari. Ali pre no što su se mogli približiti, na njih je izvršila juriš britanska teška konjička brigada. Sedam ili osam stotina britanskih teških dragona jurnulo je na Ruse i rasteralo ih u jednom od najsajnijih i najuspešnijih juriša koje je istorija ikada zabeležila — ako se ima u vidu njihova daleko slabija brojčana snaga. Iako su bili brojno dvaput jači, ruski husari su rastureni za tili čas. Nekoliko ruskih eskadrona koji su napadali 93. brđanski puk dočekano je na 15 koraka odstojanja od pešadije spokojnim škotskim plotunom, tako da su se razbežali kud koji.

Ako su Turci bežali, Englezi su, do ovoga časa, samo sticali slavu. Odvažnost škotskih brđana, koji su dočekali konjicu u liniji a da ni kare nisu obrazovali, i žestoki juriš teške konjice svakako su podvizi koji zaslužuju pohvalu, naročito zato što su izvršeni pre no što su stigla pojačanja. Ali, sada su pristigle Prva (vojvode od Cambridge-a) i Četvrta (Cathcartova), kao i Bosquet-ova francuska divizija sa brigadom afričkih (konjičkih) lovaca. Obrazovan je borbeni poredak i tek sada se moglo govoriti o međusobnom dodiru dve vojske. Pošto su se Bosquet-ovi Francuzi postrojili na Heraklijskim visovima, Liprandi je uputio Vladimírski i Suzdaljski puk da obrazuju krajnje desno krilo na visovima iza položaja konjice.

Zatim, kad je vatra bila gotovo prestala, jer su se protivničke vojske nalazile jedna drugoj van dometa, zbog nesporazuma koji još nije razjašnjen došlo je do juriša britanske lake konjice — juriša koji je bio besciljan i koji se završio porazom. Kad je stiglo naređenje za napad, grof Cardigan je posle nekoliko trenutaka poveo svoju laku brigadu jednom dolinom nasuprot svojih položaja — dolinom zaštićenom sa bokova visovima sa čijih su vrhova ruske baterije koncentričnom vatrom tukle zemljište ispod tih visova. Cela brigada sastojala se od svega 700 ljudi; kad je stigla na domet kartečne vatre, brigada je dočekana artiljerijskom i puščanom vatrom sa padina. Konjanici su izvršili juriš na bateriju na gornjem kraju doline. Iako su tom prilikom dočekani vatrom na odstojanju od 20 jardi, oni su pregazili artiljerce, rasterali ruske husare koji su izvršili drugi ali neodlučan juriš, i, upravo kada su hteli da se vrate, napali su ih ruski kopljanici s boka. Čim su se približili, kopljanici su se odmah bacili na zadihane britanske konje. Ovog puta, i pored delimičnog uspeha, Britanci su morali da odstupe. Rusi su im naneli priličan poraz, ali, mora se priznati, zahvaljujući svojim daleko nadmoćnijim snagama i slučajnoj grešci Britanaca, koji su bez ikakvog cilja upućeni tačno posred unakrsne vatre mnogobrojne artiljerije. Od 700 ljudi koji su krenuli u

napad nije se vratilo ni 200 sposobnih za borbu. Može se smatrati da je laka konjička brigada uništena, sve dok ne bude popunjena svežim pojačanjima.

Ovaj poraz Britanaca bio bi daleko veći i možda se ne bi vratio nijedan čovek da nije bilo dva manevra na oba krila jurišne lake konjice. Na njenom desnom krilu lord Lucan je naredio da teška konjička brigada vrši demonstracije prividnog napada na ruske baterije koje su se nalazile ispred nje. Ona se nekoliko minuta kretala napred, izgubila od ruske vatre desetak ljudi i odgalopirala natrag. Međutim, na desnom krilu francuski afrički lovci, dva najbolja konjička puka na svetu, videći svoje saveznike potučene, jurnuli su napred da ih izbave. Oni su izvršili juriš na bateriju koja je s boka tukla britansku laku konjicu i koja se nalazila nešto više na bregu ispred pešadijskog Vladimirovskog puka, za tren oka stigli su do topova, sabljama isekli artiljerce i zatim se povukli pošto su postigli svoj cilj. Oni bi se povukli i u slučaju da pešadija Vladimirovskog puka nije odmah krenula protiv njih.

Ovo je još jedan primer britanskog sistema ratovanja koji se ispoljio u ovom ratu, sistema na koji smo imali prilike da ukažemo više puta. Prvo su napravili grešku, a zatim su odustali od netaktičkog pokreta koji bi jedini mogao sprečiti posledice do kojih je ta greška dovela. Ali francuski lovci su smesta uvideli šta treba raditi. Na *njihovoj* strani nije došlo ni do kakvog bočnog napada ruske konjice jer su oni to sprečili svojim naletom, dok su oprezni »teški« konjanici komandanta brigade Scarletta samo demonstrirali, što, naravno, nije bilo dovoljno da osujeti napad ruskih kopljanika na bok husara. Da su oni jurišali kao Francuzi, ruski kopljanici bi ubrzo uhvatili maglu. Ali, dok je njihovoj posestrimi-brigadi naređeno da bude što odvažnija, dotle je njima naređeno da budu suviše oprezni, što je imalo za posledicu propast lake brigade.

Posle toga akcije su prestale. Rusi su razrušili dva reduta bliža saveznicima, a ostala dva držali su jakim posadama. Oni su zadržali osvojeno zemljište, a lord Raglan, koji se nije usuđivao da ih napadne, naredio je da se utvrdi druga linija reduta, ograničavajući se na njenu odbranu. Prva linija bila je napuštena.

Držanje 93. škotskog brđanskog puka u ovoj akciji zaslužuje svaku pohvalu. Dočekati konjicu u linijskom poretku kako je to on učinio — prostim *zalamanjem unazad* samo jedne čete na desnom boku *en potence*¹, ne otvarati vatru do odsudnog momenta i zatim je otvoriti sa onakvom ubojitom postojanošću, predstavlja podvig koji su retko koje trupe kadre da izvrše i koji pokazuje da brđani imaju najviše kvalitete koji se traže od pešaka. Može se smatrati da se jedino sa austrijskim i britanskim trupama takav opit može preduzeti sa priličnom sigurnošću, možda i sa *nekim* ruskim trupama jer ih dužina njihovog

¹ u vidu ćirilčkog slova g (r)

roka službe osposobljava za takve zadatke, iako se ne sećamo da su oni ikada podvrgnuti tom opitu i da su ga izdržali.

Nadmoćnost britanske i francuske konjice nad ruskom neosporno je dokazana u ovoj akciji. Tri savezničke brigade bile su otprilike iste jačine kao tri ruska puka; da nisu bile upućene u napad jedna za drugom nego istovremeno i uz sadejstvo prateće artiljerije, kao i uz nastupanje celokupnog pešadijskog linijskog poretka, Liprandi i njegove trupe našli bi se u velikoj opasnosti da budu bačeni niz strminu u pravcu Čorne i da dožive sudbinu koju je Blücher priredio Francuzima na Kacbahu.^[256]

Snage ovih dveju vojski mogu se proceniti ovako: Rusi su imali 25 bataljona, koji su većinom učestvovali u bici na Almi i nisu ni u kom slučaju mogli brojati više od 14 000 ljudi; 24 konjička eskadrona, koji su uglavnom u maršu prevalili ceo put od Moskve i Kaluge, i ni u kom slučaju nisu imali više od 2400 konjanika; pored toga, oko 1000 kozaka i 70 topova.

Saveznici su od pešadije imali veći deo 1. i 4. britanske i Bosquet-ove francuske divizije; pored njih i izvestan broj Turaka, do koga možemo doći jedino ako proračunom utvrdimo koliko se iskrvalo turskih bataljona. U samom početku ekspedicije bilo je 10 turskih bataljona, a prema izveštaju lorda Raglana od 18. oktobra u Balaklavi je iskrvano još 6 bataljona. Pošto nisu ulazili u sastav opsadnih trupa niti su pokretani dalje od Balaklave, svi ovi Turci su morali učestvovati u gore opisanim borbama, iako se posle njihovog odstupanja iz reduta više nisu pominjali u izveštajima, niti se smatralo da su vredni pomena. Tako ćemo se prilično približiti istini ako uzmemo da je bilo oko 6500 Britanaca, oko 3500 Francuza i najmanje 6000 Turaka. Pored toga, još oko 1000 ljudi britanske pomorsko-desantne pešadije i mornara nalazilo se u redutima oko Balaklave. Ukupno, 17 000 ili, ako se ne računaju Turci, 11 000 pešaka. Što se tiče konjice, dve britanske brigade brojale su oko 1400 (u britanskim izveštajima uzimaju se u obzir samo obični vojnici); afričkih lovaca najmanje 800; ukupno 2200 konjanika. Brojno stanje artiljerije nije poznato; ipak je bila brojno slabija od ruske artiljerije, mada po kvalitetu daleko nadmoćnija.

Ako se uzme sve u svemu, smatramo da su ovom prilikom saveznici bili bar isto toliko jaki koliko i Rusi, da su imali preimućstvo u jakim polaznim položajima i da su odvažnim kombinovanim napadom konjice i pešadije mogli da izvojuju odlučnu pobedu — ne onakvu kao na Almi, koja nije donela nikakve rezultate, nego pobedu koja bi ih spasla one ubistvene bitke od 5. novembra. Međutim, kako su se stvari razvijale, oni čak nisu izravnali ni gubitke koje su pretrpeli i, usled one čudne mešavine preterane smelosti i preterane opreznosti, neumesne prenatljenosti i neumesne bojažljivosti, ratničke pomame koja se ne obazire na pravila ratne veštine i naučnih rasprava, kao i usled propuštanja pravog trenutka za akciju — usled tog čudnog načina

preduzimanja uvek pogrešnih koraka u pogrešnom trenutku, čime su se odlikovali svi postupci saveznika, oni su opravdano izgubili bitku kod Balaklave.

Na osnovu podataka o bici od 5. novembra za sada možemo jedino izvesti zaključak da je ona značila početak one krize koja je, po našem mišljenju, nastupila u vremenu od 5. do 10. novembra. Kao što smo već davno utvrdili, i kao što londonski »The Times« danas tvrdi — sada sve zavisi samo od snabdevanja i pojačanja.

Naslov originala:

The War in the East

Napisano 16. novembra 1854.

Prvi put objavljeno kao uvodnik
u listu »New-York Daily Tribune«,
br. 4249 od 30. novembra 1854.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Inkermanska bitka^[254]

Ova krvava bitka odigrala se 5. novembra, ali su tek 23. novembra u London stigli izveštaji savezničkih komandanata i dopisnika vodećih dnevnih listova. Dva parobroda koja su nedavno prispela u ovaj kraj donela su veoma kratke izveštaje o ovoj bici, bez dovoljno podataka koji bi nam omogućili da stvorimo koliko-toliko jasnu predstavu o karakteru borbi. Danas, međutim, na osnovu pošte koja je stigla brodom »Pacific«, možemo dati potpuniji prikaz celog događaja, uključujući tu i depeše Raglana, Canrobert-a i Menšikova, kao i odlične i duhovite dopise specijalnih dopisnika londonskih listova »The Times« i »The Morning Herald«, koji se na licu mesta koriste saradnicima izvanrednih sposobnosti. Sa svim ovim, kao i sa drugim dokumentima koji nam stoje na raspolaganju, pristupaćemo analizi bitke da bismo našim čitaocima omogućili da o njoj steknu nepristrasno i razložno mišljenje.

Kao i Prusi kod Jene, britanske snage koje su stajale frontom prema Inkermanu bile su se rasporedile na nizu visova kojima se sa fronta moglo prići samo kroz nekoliko tesnaca. Slično Prusima, Britanci su potpuno propustili da zauzmu jedno uzvišenje na svome krajnjem levom krilu, na koje je Menšikov, kao Napoleon kod Jene, bacio jedan deo svojih snaga i tamo pred zoru zauzeo položaj prema neprijateljskom boku. Rusi su, očigledno, imali nameru da iskoriste ovu okolnost pa da sa masom svojih trupa udare na britanski bok, da se razviju na tako zauzetim visovima i smrve britanske divizije kada budu pojedinačno dolazile za vreme kobnog ali neizbežnog manevra prilikom promene fronta, ili da ih »smotaju«, kako se to tehnički kaže. Napoleon ima da zahvali ovom manevru što je postigao svoju sjajnu pobjedu nad jednom vojskom, koja je u to vreme, iako troma, spora i rdavo rukovođena, ipak bila najbolja od starih kontinentalnih vojski. Brzina pokreta njegovih trupa poznatih sa novim načinom ratovanja kakav je primenjivan u američkom ratu za nezavisnost, u ratovima francuske revolucije i u njegovim sopstvenim ratovima, išla je u prilog ovom

smelom poduhvatu. Ovde, kod Inkermana, Menšikov je pokušao da sporim i tromim trupama na isti način iznenadi aktivne i pokretljive britanske i francuske trupe, te je, saobrazno tome, i rezultat bio sasvim suprotan od onog kod Jene.

Nehat koji su Britanci pokazali prilikom posedanja svojih položaja predstavlja najveću sramotu njihovog komandanta. Nema opravdanja ni za to što nije zauzeto uzvišenje južno od Čorne, kao ni za to što nije vršeno poljsko utvrđivanje na ovom važnom položaju, jer su Rusi za napad na njega, kao što mu je bilo dobro poznato, vršili koncentraciju nekoliko hiljada ljudi. Kao što smo već rekli, Rusi su odmah iskoristili ovaj nehat tako što su zauzimanjem uzvišenja na severnom kraju grebena tukli britanske položaje teškom poljskom artiljerijom. Britanske novine tvrde da su Rusi u ovim borbama raspolagali topovima od 24 i 32 funte, ali to samo pokazuje njihovo krajnje nepoznavanje artiljerije. Transportovanje njihove vlastite artiljerije iz Bala-klave do rovova trebalo je da im pokaže da se topovi od 24 do 32 funte ne mogu slati na bojište, a još manje koristiti za noćna iznenađenja. U stvari, ono što oni nazivaju topovima od 24 i 32 funte bile su haubice sličnog kalibra kao kod topova od 24 i 32 funte, s tim što su to u suštini bili laki poljski topovi, nimalo teži od britanskih poljskih haubica. Haubica, koja baca šuplje zrno sa malim punjenjem i koja ostvaruje domet uglavnom pomoću elevacije, može se praviti sa većim kalibrom cevi nego topovi koji gađaju punim zrnima. Haubica od 24 funte odgovara po težini i dejstvu topu od 6 funti, a takozvana haubica od 32 funte (oko 6 colli) topu od 12 funti; u ruskoj vojsci ove haubice su pridate baterijama pomenutih kalibara. Ovo nam pokazuje kako neznanje i nacionalna sujeta idu ruku pod ruku kad fabrikuju heroje i uzdižu slavu nacionalnog oružja.

Dosada je sve išlo u prilog Rusima. Njihovo komandovanje se pokazalo daleko bolje od komandovanja lorda Raglana. Njihov plan je bio odličan i na dobrom putu izvršenja. Pošlo im je za rukom da zauzmu važan oslonac i da obidu neprijateljski bok. Ogromna brojčana nadmoćnost trupa, spremnih za napad na dugu i slabu liniju Britanaca na njenom najslabijem mestu, izgledala je kao garancija za konačni uspeh. Međutim, Rusi još nisu potpuno poznavali vojnike s kojima će morati da imaju posla. Iznenađeni Britanci hladno su okrenuli svoj front sa istoka na sever i dočekali napadne kolone smrtonosnom vatrom. I tada je otpočela bitka kakva se nije odigrala u Evropi posle bitke kod Albuere^[260], pošto su britanske trupe kod Albuere morale da upornom hrabrošću, po cenu krvi tri četvrtine svojih snaga, ponovo izvojuju bitku koju su već bile izgubile zahvaljujući glupom samopouzdanju svoga komandanta. Činjenica je da je kod Inkermana bilo više stvarne borbe prsa u prsa nego u celom poluostrvskom ratu, u kome su se dve najhrabrije vojske toga doba borile jedna protiv druge punih šest godina. Od 6.30 do 9.30 časova oko 8000 Britanaca izdržavalo je udarce ruske vojske, u kojoj je, prema ruskim

podacima, u napadu učestvovalo najmanje 30 000 ljudi. Nepokolebljivost Britanaca, sa kojom su nekoliko puta odbijali ruske napade, često vršene svežim trupama, zaslužuje svako priznanje, a pitanje je da li bi to isto mogle učiniti ma koje druge trupe u Evropi, izuzev najboljih bataljona armije Radetzskog. Mora se priznati da je ovoj hrabrosti išla u prilog i priroda samog položaja. Front prema istoku nalazio se na visovima tako strmim da se nisu mogli savladati. Uzvišenje prema severu, koje su Rusi zauzeli, takođe je bilo odvojeno od ovih visova dvema klisurama koje su se protezale u pravcu engleskih položaja. Prema tome, svaka ruska nastupajuća kolona bila je izložena jakom neprekidnom dejstvu vatre britanske artiljerije i pre nego što se mogla razviti, morala se penjati u gustim kolonama sve do vrha visova. Ruske kolone, oslabljene najpre artiljerijskom, a zatim — na bližem odstojanju — i puščanom vatrom, stizale su na greben, odakle su plotunom i jurišem na nož ponovo odbacivane nazad pre nego što su se mogle razviti u borbeni poredak. U ovoj borbi je utvrđeno da na bliskom odstojanju Miniéovo zrno ima ogromno preimućstvo u odnosu na obično puščano zrno, čija je probojna snaga jedva dovoljna da ubije jednog čoveka, dok je Miniéovo zrno često ubijalo četiri i pet ljudi i proizvodilo jako dejstvo na ruske duboke kolone.

Kad su stigle britanske divizije, otpočela je opšta borba i proširila se na duži front. Pošto nisu mogli napred, Rusi su svojim levim krilom izvršili napad na prvobitni front britanskih položaja, dok su svojim desnim krilom pokušali da prodru u pravcu Sevastopolja. Oni su delimično uspeali da se učvrste na britanskim visovima, ali nisu mogli da obrazuju pravilan borbeni poredak. Pokušavali su da opkole i odseku jednu po jednu odvojenu grupicu britanskih trupa. Iako je borba bila uporna, i bez obzira na to što su se hrabro borili, Britanci bi bili smrvljeni u ovoj neravnoj borbi da im nije došla u pomoć francuska Bosquet-ova divizija. Zuavi i Stranačka legija izvršili su juriš na ruski levi bok i potpuno ga rastrojili, dok se afričkim lovcima pružila prilika da izvrše juriš, pa se ruska pešadija morala povući. Tako je 14 000 savezničkih boraca, izgubivši jednu trećinu svojih snaga, potuklo 30 000 Rusa, mada se priznaje da su se Rusi pojedinačno veoma dobro borili, a i sami smo videli da je njihovo komandovanje, što se tiče samog plana napada, bilo daleko bolje od savezničkog.

Pa zašto su onda Rusi pretrpeli poraz? Mora se priznati da se većina angažovanih trupa sastojala od razbijenih i demoralisanih ostataka onih jedinica koje su opsedale Silistriju, a izvesno je da je Dänenbergov korpus, koji po kvalitetu stoji odmah iza bivšeg Osten-Sakenovog korpusa, sada najgori korpus ruske vojske. Ali ovo nije bila presudna okolnost. Bitka je izgubljena ne toliko zbog hrabrosti Engleza, koliko zbog posebnog načina na koji su je Rusi vodili. Tu se radilo o ruskom načinu ratovanja koji je podlegao evropskom načinu. A to je ono što karakteriše ovu bitku.

Ruski komandant je počeo s izradom veoma dobrog plana za

napad, koji je kopirao iz jedne od najslavnijih Napoleonovih bitaka (jer još nikada nijedan ruski general nije imao originalnih ideja, čak ni sam Suvorov, čija se sva originalnost sastojala u direktnom nastupanju). Zatim je pristupio izvršenju toga plana na najbolji mogući način. Zauzeo je položaj prema boku neprijatelja. Stratezijski pokret je završen; počelo je taktičko izvođenje. Tu se odjednom napušta naučno i stručno vođenje rata, koje je postigla zapadna civilizacija, i ispoljava se čisto varvarstvo. Ova sjajna vojska sa svojim starim vojnicima, od kojih su mnogi bili po 25 godina pod oružjem — uzorna u pogledu paradnog marša — tako je troma, tako nesposobna za borbu u rasutom stroju i za borbu u manjim formacijama, da njeni oficiri s njome ne mogu učiniti ništa drugo sem da njenu tešku masu kao celinu bacaju na neprijatelja. Napušta se svaka ideja o taktičkom manevrovanju: napred, napred, napred — to je jedino što je preostalo. Naravno, ova gusta masa živog mesa, samom svojom zbijenošću, pružala je najbolju metu koju je artiljerac mogao poželeti, dok su, s druge strane, britanski retki redovi, ležeći iza grebena brežuljka, zaštićeni od vatre, plotunima tukli njihove duboke redove, ubijajući po tridesetoricu i četrdesetoricu jednim plotunom, obasipajući ih kišom Miniéovih zrna, od kojih skoro nijedno nije moglo da promaši tako veliku metu. Prostim grubim pritiskom, težinom ove mase, trebalo je razbiti savezničke redove. Međutim, masa je ovde naišla na neprijatelja koji je bio navikao na ovaj način borbe. Britanci su za vreme svojih ratova u Indiji naučili da izdržavaju udare gustih masa čak i onda kad su ove brojana nadmoćnije. Iako Rusi daleko prevazilaze sike⁽¹⁸⁶⁾ i Beludže, ipak su trupe, koje su navikle da pobeđuju šest ili osam puta brojana nadmoćnije sike ili Beludže, mogle izdržati pritisak i tri puta nadmoćnijih Rusa čim su Rusi usvojili taktiku sika. Kada su stizale na vrh brežuljka, ruske kolone su već bile razbijene i rastrojene vatrom, tako da se pokazao kao dovoljan samo još jedan plotun sa odstojanja od pedeset jardi i samo još jedan juriš na nož da ih potpuno razbije. Docnije, kad su Rusi navaljivali još brojnijim snagama, Britanci su se, slično kao Napoleonove kare među mamelucima kod piramida, nalazili u masi Rusa koji su ih opkoljavali sa svih strana. Nepokolebljivost snaga, koje su se odlikovale onim potpunim samopouzdanjem, svojstvenim jedino ljudima visoko civilizovanih nacija, i nadmoćnost britanskog oružja i vatre učinili su ostalo. Rusi su najgori strelci u poređenju sa strelcima svih poznatih vojski, oni su to i ovde potvrdili, inače bi pokosili svakog Engleza koji se tu zatekao.

Takav je bio karakter i takav je značaj inkermanske bitke. Ona pokazuje da opada slava ruske pešadije. Ona pokazuje da je svaki napredak koji Rusija ostvaruje praćen dvostruko bržim napretkom Zapada i da ona ne može imati nikakvog izgleda na uspeh ne samo u ravnopravnoj borbi sa zapadnim trupama, nego čak ni pri svojoj takvoj nadmoćnosti kakvu je imala kod Inkermanskih brodova u Crnom moru, mogli

bismo tvrditi da bi ova bitka, pod uslovom da engleski i francuski generali ne učine neke grube greške, bila dovoljna da obezbedi njihov konačan uspeh na Krimu. O toj teškoj nesreći još nemamo detaljnih obaveštenja, izuzev podataka iz depeša koje je naš predstavnik u Liverpulu primio iz Londona pred sam polazak parobroda »Pacific«. Još ne znamo da li su poslednji brodovi vozili trupe ili samo namirnice i municiju, ali iz čutanja telegrafa zaključujemo da nisu vozili trupe; međutim, ako su u toj buri propale velike mase trupa koje su bile namenjene za Krim, onda su saveznici zaista pretrpeli veći poraz od stihije nego od neprijatelja, a njihove snage pred Sevastopoljem mogu biti uništene zarazom i uznemiravajućim napadima pre nego što im se mogu poslati nova pojačanja. Njima preti još jedna ne manje ozbiljna opasnost, naime, držanje nemačkih država. Izgleda da je Austrija sada prvi put stvarno sklona da prekine sa zapadnim silama i da se priključi caru, a za njom bi se povelala i čitava Nemačka. U svakom slučaju, nema sumnje da se bliži čas kad će se rat razbuktati do užasnih i džinovskih razmera, obuhvatajući svojim plamenom čitavu Evropu.

Naslov originala:

The Battle of Inkermann

Napisano 27. novembra 1854.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

»New-York Daily Tribune«,

br. 4261 od 14. decembra 1854.

Prevod s englesko

Friedrich Engels

Krimski rat

Od žestoke i krvave inkermanske bitke krimski rat nije bio obeležen nikakvim iole važnijim događajem sa vojnog stanovišta; ali pošto je ovaj poduhvat nastankom zime, bez zauzimanja Sevastopolja, dobio nov karakter, umesno je dati pregled toka rata od iskrčavanja ekspedicionih snaga, da bi se odredilo pod kakvim okolnostima i sa kakvim izgledima rat ulazi u novu fazu koja mu predstoji. Međutim, najpre moramo dodati nekoliko reči našim ranijim zapažanjima o poslednjoj znamenitoj bici. Zvanični izveštaji u vezi s ovim događajem, koje smo sve objavili, odlikuju se neobičnom konfuznošću i odsustvom pronicljivosti. Izveštaj lorda Raglana je očigledno napisan u velikoj žurbi. Brkajući front svoje armije prema Čornoj sa frontom prema Sevastopolju, on isto krilo svog položaja naziva čas desnim čas levim, tako da je iz ovog izvora nemoguće dobiti jasnu predstavu šta se zapravo dogodilo. Izveštaj Canroberta je kako rasplinut i maglovit tako i kratak, i stoga sasvim neupotrebljiv; a ko god uporedi takozvani Menšikovljevi izveštaj u listu »Ruski invalid«⁽²⁶¹⁾ sa ranijim izveštajima kneza Menškova, mora već na prvi pogled videti da ga nije pisao isti čovek. Nikolaj je, očigledno, došao do zaključka da je dopustio dovoljno slobode štampi, i pošto iznošenje istine, kako dolikuje džentlmenu, ne sprečava poraze njegovih trupa, on smatra da je sasvim u redu vratiti se starom sistemu laži. Po njegovoj carskoj volji običan tok događaja naknadno se menja, a odbijeni napad njegove pomoćne vojske protiv opsadivača pretvara se u pobedonosni ispad opsadenih. Razlog je jasan: odred koji vrši ispad neminovno se povlači u utvrđenja čim se cilj ispada postigne; tako se povlačenje objašnjava i prikazuje prirodnim, dok se sramota poraza ne bi mogla prikriti ako bi se događaji izložili onako kako su stvarno tekli.

I s razlogom čini Nikolaj sve moguće da od svog naroda prikrrije okolnosti ove bitke. Nikada od bitke kod Narve rusko oružje nije doživelo takvu sramotu. A s obzirom na ogromnu razliku između Rusa kod Narve i Rusa kod Inkermana, neobučениh hordi iz 1700.

godine i dobro izvežbane vojske iz 1854, bitka kod Narve se u ovom poređenju mora smatrati sjajnom stranicom ruske vojne istorije. Narva je bila prvi ozbiljan poraz nacije u usponu, čiji se odlučni duh čak i na samom porazu učio kako da pobeđuje. Inkerman gotovo izgleda kao izvestan znak opadanja u staklenobaštenskom razvoju koji Rusija preživljava od vremena Petra Velikog. Veštački porast i stalni napori da se pri varvarskom nivou zemlje održi blistavi privid civilizacije kao da su već iscrpli naciju i zarazili je nekom vrstom sušice. U svim bitkama ovog stoleća, od Austerlica i Ajlaura^[262] pa sve do Silistrije, Rusi su se pokazali kao odlični vojnici. Njihovi porazi, gde god su se zbili, mogli bi se objasniti; oni ne ostavljaju nikakvu mrlju na časti armije, ako i ostavljaju mrlju na ugledu njenih generala. Ali sada se stanje potpuno izmenilo. Ako je Balaklava dokazala nadmoćnost savezničke konjice, ako opsada Sevastopolja u celosti dokazuje ogromnu nadmoćnost savezničke artiljerije nad ruskom, ipak je ruska pešadija sačuvala svoj visoki ugled. *Inkerman je takođe uneo jasnost u ovo pitanje.* Čudno je reći da je ruska pešadija izgubila dobar glas u bici u kojoj se, možda, ruski pešak kao pojedinac borio hrabrije nego ikad. Nenadmašna osrednjost, koja je glavna karakteristika svih vojnih operacija u ovom ratu, i na ruskoj i na savezničkoj strani, nikad se nije očitije ispoljila. Svaki manevar i svaki preduzeti korak dovodili su do rezultata upravo suprotnog onome što se nameravalo. Preduzima se *coup de main*¹, no on povlači za sobom kampanju — pa čak i zimsku kampanju. Bije se bitka, ali njena pobjeda je samo prolazna, ona izmiče iz ruku pobjednika posle manje od nedelju dana. Jedan otvoren grad se napada teškom opsadnom artiljerijom; ali pre nego što se dopremi opsadni park, otvoreni grad se pretvara u prvorazredno utvrđen tabor. Počinje opsada; i u trenutku kad se bliži uspehu, mora da bude napuštena, jer nastupa pomoćna armija, koja, umesto da slavi pobjedu, trpi poraz. Jak položaj zauzet za borbu protiv pomoćne armije postaje, usled svoje male dužine, sredstvo u rukama pomoćne armije da opsađivače pretvori u opsađene! Tako je deset nedelja ispunjeno nizom napora, borbama, kopanjem rovova, planovima i kontraplanovima; nastaje zima i zatiče obe vojske — a naročito saveznike — potpuno nepripremljene za to godišnje doba; i jedini rezultat svega ovoga jesu ogromni gubici na obe strane, dok je ishod kampanje isto tako dalek i neizvestan kao i ranije.

Snage koje su saveznici prebacili na Krim od prvog iskrcavanja do 5. novembra nisu premašale 25 000 Britanaca, 35 000 Francuza i 10 000 do 15 000 Turaka, to jest ukupno 70 000 do 75 000 ljudi. Kad je ekspedicija preduzeta, iz Engleske i Francuske se više nisu očekivala pojačanja; nekoliko bataljona i eskadrona bilo je na putu, ali oni su obuhvaćeni gornjim brojkama. Sve dodatne snage koje bi se mogle dovesti na brzinu, morale bi biti turske; a bez obzira na Četate

¹ prepad

i Silistriju, ni saveznički komandanti ni savezničke trupe nisu nikad gajili nikakvo poverenje prema Turcima. I tako su 60 000 Francuza i Engleza sačinjavali zaista pouzdan deo ekspedicije i samo se na njih moglo računati kao na stvarno efikasne trupe. Međutim, ova armija je bila suviše mala za kampanju, a suviše velika za *coup de main*. Ona se nije mogla brzo ukrcati; nekoliko meseci upotrebljenih za pripreme bilo je dovoljno da se Rusi upozore da budu na oprezu; i ako je prisustvo Austrijanaca obezbeđivalo Kneževine i Bugarsku od ruskih napada, ono je takođe obezbeđivalo Besarabiju i Odesu od *svake* ozbiljne opasnosti; jer, pošto se položaj Austrijanaca nalazio na krilu i u pozadini obe ove operacijske linije, ni jedna ni druga armija ne bi mogla krenuti napred a da se ne izloži njihovoj milosti i nemilosti. Otuda, Rusi su morali shvatiti da su sve ove pripreme uperene protiv Sevastopolja; pored njega, luke Herson i Nikolajev, brodogradilišta ruske flote, bile su jedine tačke kojima je donekle pretela ozbiljna opasnost. Zbog toga su ruske pripreme na Krimu morale korak po korak pratiti pripreme saveznika. Tako se i zbilo dok se najzad nameravani *coup de main* nije pretvorio u pravilnu kampanju, vođenu ipak — kao što se jasno videlo iz načina kako je ona počela — krajnje nepravilno.

Kad su kod Alme saveznici morali dopustiti Rusima da se povuku sa bojnog polja u potpunom redu iako su ih napale znatno nadmoćnije snage, oni su počeli da uviđaju pravo stanje stvari; prvobitni plan je osujećen, prepad je pretrpeo neuspeh, morao se predvideti niz novih mogućnosti. Nastalo je kolebanje; gubili su se dani; najzad je odlučeno da se ide na Balaklavu i preimućstva jakog odbrambenog položaja prevagnula su nad perspektivom brzog zauzimanja severne strane Sevastopolja, koja dominira gradom i prema tome predstavlja tačku od presudnog značaja. U isto vreme Menšikov je činio slične greške svojim žurnim maršem na Sevastopolj i isto tako žurnim protivmaršem prema Bahčisaraju. Zatim je usledila opsada. Prošlo je devetnaest dana pre nego što su baterije prve paralele mogle da otvore vatru, a onda su prednosti ostale prilično podjednako podeljene. Opsada se nastavljala do krajnosti sporo, ali ipak ne temeljito. Težak rad u rovovima i naporna predstražna služba pogubno su delovali na ljude već oslabljene klimom na koju ne behu navikli kao i strašnim epidemijama, tako da su se redovi saveznika silno prorredili. Njihovi komandanti su jedva računali na obično osipanje neizbežno u jednoj vojnoj kampanji, te su ih vanredni gubici potpuno iznenadili. A u sanitetskoj i intendantskoj službi, naročito kod Britanaca, vladao je najveći nered. Na vidiku im je ležala bogata Bajdarska dolina, prepuna namirnica u kojima su najviše oskudevali; pa ipak nisu mogli da se usude da krenu na nju! Nisu imali nikakve nade da će im brzo stići pojačanja; a Rusi su pridolazili sa svih strana. Tada se odigrala bitka od 25. oktobra. Rusi su se pokazali kao jači i jedna trećina savezničke konjice je bila uništena. Zatim je usledila bitka od 5. novembra, kada

su Rusi potisnuti, ali saveznici su pretrpeli gubitke kakve sebi nisu mogli dozvoliti po drugi put. Posle toga su se i ruska pomoćna armija i saveznički opsađivači držali mirno. Opsada Sevastopolja, ako se uopšte nastavila, nastavljena je samo pro forma¹. Niko neće tvrditi da troma, neuredna vatra koju su saveznici održavali posle 5. novembra može naneti neko zlo odbrambenim postrojenjima grada ili čak sprečiti Ruse da otklone štetu pricinjenu do tog vremena. Nema nikakve sumnje da će opsada, ako bude opet preduzeta, morati da se počne iznova, sa jednom razlikom, možda, što će se napadačke baterije primaći nekoliko stotina jardi bliže gradu nego što su bile u početku prve opsade, osim ako se vatra iz grada, podržana stalnim napadima iz Inkermana, ne pokaže nadmoćnijom od savezničke i ne razori njihove isturenije baterije.

I evo, sada, početkom decembra saveznici se nalaze u zemlji sa hladnim zimama, loše snabdeveni odećom i ostalom opremom koje bi im pomogle da podnošljivo provedu ovo gadno godišnje doba; oslabljeni bez obzira na sva prispela pojačanja ili ona koja su na putu; sa ogromnim gubicima u ljudstvu; uvučeni u ostvarivanje ciljeva i u metode akcije koje nisu nikad smerali niti su se za njih spremali; ne postigavši ništa, apsolutno ništa, sem svesti o svojoj individualnoj i taktičkoj nadmoćnosti nad protivnicima. Do ovog trenutka oni su morali već dobiti pojačanja bar od 20 000 ljudi, uglavnom Francuza, a očekuju se i nove popune; no, ako se setimo teškoća i odugovlačenja koja su pratila prvu savezničku ekspediciju u Turskoj, ako se pored toga setimo da su gotovo svi transportni brodovi upotrebljeni za prebacivanje prve armije zadržani i da se za divizije koje se sada otpremaju na istok moraju naći novi brodovi, moramo zaključiti da će krimaska armija ostati bez bitnih pojačanja izvesno vreme posle dolaska pomenutih 20 000 vojnika. Na taj način, njihove snage sada iznose nešto oko 55 000 do 60 000 ljudi, od kojih je jedna trećina do nedavno vodila udoban garnizonski život i biće prinuđena da podnese teške patnje pre nego što se privikne na nevolje zimskog bivačovanja pod krimskim nebom. U stvari, posle katastrofe koja je zadesila francuske i engleske transportne brodove za vreme pomamne bure 14. novembra, ove dopunske snage se mogu pokazati kao prepreka umesto kao pojačanje. Međutim, ne može se tvrditi da ova katastrofa spada u onu vrstu zlokobnih i nesavladljivih nesreća koje najbrižljivije sastavljeni planovi nisu kadri da predvide ili da spreče. Bura od 14. novembra je bila prirodna za to godišnje doba i za to godišnje doba je bila prirodna i katastrofa koja je zadesila savezničke flote. Sam datum kad je krimaska ekspedicija krenula, posle tri meseca mučnih i neobjašnjivih odlaganja, nagoveštavao je bure i brodolome, sa gubicima brodova, posade, vojnika i ratnih zaliha. Sem toga, inicijatori ove neobične kampanje neprekidno su upozoravani da nesrećni slučajevi

¹ forme radi

neminovno prate plovidbu Crnim morem u tako podmaklo doba godine. Oni su, dakle, odgovorni čak i za katastrofu od 14. novembra, koja je savezničkim snagama pretila udesom Napoleoneve vojske iz vremena moskovskog pohoda. Londonski »The Times« procenjuje ukupne gubitke u ljudstvu prilikom katastrofe od 14. novembra, na raznim punktovima Krima, na hiljadu ljudi, »pored onih koji su pali kozacima u ruke«. Isti list nam takođe javlja da je

»veličanstveni novi parobrod na vijak »Prince« sa 2700 tona nosivosti odveo neki dan u Balaklavu 46. puk, čitavu zimsku odeću za vojsku koja vrši opsadu, uključujući 40 000 šinjela, flanelna odela, donje rublje, čarape i rukavice, zatim govedinu, svinjsko meso i druge namirnice, bolničku opremu za Skutari i ogromnu količinu metaka i granata neophodnih za nastavljajanje opsade. Sve je to izgubljeno. Brod »Resolute« sa 900 tona baruta takođe je potonuo. Izgleda da je jednim udarcem uništeno sve što je potrebno za nastavljajanje opsade i zaštitu vojske od surove zime; pa čak i ako mislimo da se prosto zadovoljimo održavanjem svog položaja na visovima pred Sevastopoljem, očito je da nismo u stanju da se odupremo svom najgorem neprijatelju — nastupajućoj zimi«.

Iako je Krim gotovo izdvojen deo Ruske Carevine i mada trupe dovedene protiv saveznika nisu bile u stanju da ih potisnu kad su im snage iznosile samo 35 000, ipak se niko neće usuditi da kaže da su ovih 60 000 savezničkih vojnika dovoljno jaki da se odupru svim trupama koje su Rusi mogli dovesti. Rusi imaju šest pešadijskih divizija i jednu rezervnu diviziju na Krimu, ili oko 100 bataljona (pored pomorske pešadije i mornara koje nismo uračunali ni jednoj ni drugoj strani). Ovih 100 bataljona, čija je jedna polovina vodila ubistvenu osamnaestomesečnu kampanju na Dunavu, ne mogu brojati više od 50 000 do 60 000 ljudi; uključujući konjicu, artiljeriju i kozake, celokupne ruske snage na bojnopolju premašuju savezničke snage samo za 10 000 do 15 000 ljudi. Ali, ako je istina da se ka Perekopu kreće Lidersonov korpus, ili još 49 bataljona sa oko 20 000 do 25 000 ljudi (jer, i oni su ostavili trećinu svog sastava na Dunavu), ako se u istom pravcu koncentrišu još neke rezerve novih formacija, Rusima se može vrlo brzo pružiti prilika da nanesu veliki udarac; a pošto se moralna, fizička i taktička nadmoćnost drži samo izvesno vreme kad se suprotstavi brojnoj nadmoćnosti i komandnom kadru više-manje podjednake sposobnosti, ishod kampanje se može zaista smatrati sumnjivim. Istovremeno, ako izuzetno surova zima prekine sve operacije, savezničke armije očigledno neće biti u stanju da je izdrže.

Ovaj pregled stanja na Krimu samo opravdava sumnju i rezerve sa kojima smo primili vest da se Austrija pridružila zapadnim silama. Svakako, okolnosti koje smo podrobno izložili nisu takve da bi mogle navesti bečku vladu da izađe iz svoje uobičajene neodlučnosti, dok nesiguran položaj britanskog kabineta, kao i prešna potreba da se ovaj ogroman neuspeh na istoku prikrije prizorom nečeg značajnog postignutog na drugom mestu, pružaju dovoljno osnova da se mali

ugovor pretvori u veliki ofanzivan i defanzivan savez^[263]. Možda mi u ovome u potpunosti grešimo; ali naši čitaoci znaju razloge za naše mišljenje, a vreme će pokazati da li je ovo mnogo slavljeno pristupanje Austrije saveznicima stvarnost ili lukavstvo posebno namenjeno da se iskoristi na zasedanju parlamenta.

Naslov originala:

The Crimean Campaign

Napisano 4. decembra 1854.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

New-York Daily Tribune,
br. 4272 od 27. decembra 1854.

Prevod s engleskog

Karl Marx — Friedrich Engels

Razvoj rata

Sunce Austerlica je zašlo. Kako je u Parizu poverljivo saopšteno i kako se očekivalo, trebalo je da se pred Sevastopoljem vojuje velika bitka u čast proslave 2. decembra;^[264] ali iz izveštaja generala Canrobert-a od 3. decembra ispostavilo se da je

«kiša lila potocima, pa su putevi bili odsečeni, rovovi ispunjeni vodom, a opsadni radovi — kao i svi ostali — obustavljeni».

Rusi su do sada imali ofanzivnu, a saveznici defanzivnu nadmoć na reci Čornoj; kod zidova Sevastopolja je zapaženo obrnuto. Drugim rečima, Rusi su bili dovoljno jaki na reci Čornoj da ostanu na bojištu, dok se saveznici nisu pokazali kao takvi, mada su bili u stanju da zadrže položaj; međutim, kod Sevastopolja saveznici, raspoložuci dovoljnom snagom da i dalje sprovode opsadu, imali su protiv sebe garnizon gotovo jednak po brojnom stanju, tako da su se vojne akcije, iako nisu prekidane spolja, nastavljale sa jedva приметnim dejstvom. Izgleda da će se odnos snaga uskoro promeniti i da će saveznici ubrzo postati dovoljno jaki da odbace Ruse sa reke Čorne. U tom slučaju Rusi, koji su izgubili položaje više Inkermana, mogu delovati dvojako. Oni mogu ili zaobilazeći da dođu do utvrđenog logora blizu Severnog fora i da se tamo ušanče, ili se mogu sa svojom glavinom povući u unutrašnjost zemlje, kuda ih saveznici ne mogu daleko slediti. Saveznici bi jedva uspeali pre februara da prikupe snage neophodne ili da opkole severni logor ili da armiju u odstupanju gone dalje od Bahčisaraja. Teško da bi mogli da vode drugu bitku protiv armije u ušančenom logoru negde oko Simferopolja. I u jednom i u drugom slučaju oni bi morali da odstupe natrag na Čornu, i tako bi se ova igra naizmeničnog nastupanja i povlačenja verovatno igrala celu zimu, ukoliko Sevastopolj, na južnoj strani, zaista ne podlegne napadu. Ali, pošto su vesti o opsadi koje dobijamo »Atlantikom« veoma oskudne, o ovome možemo reći jedino da uopšte nije verovatno. U stvari, iz izveštaja od 7. decembra objavljenog u pariskom listu »Le Moniteur« i preštam-

panog u engleskoj štampi, poznato nam je da su savezničke armije iznenada stekle preimućstvo, a samo dva dana posle poplave »gotovo završile opkoljavanje grada«. Ovaj lažni izveštaj je očigledno sastavljen u nameri da se popravi utisak od osujećenog proročanstva u vezi sa 2. decembrom.

Pre kratkog vremena smo objavili podatke o ukupnom broju ruske vojske i njenom razmeštaju¹. Tada smo pokazali da je od gotovo tri četvrtine miliona vojnika jedva jedna trećina do danas vodila aktivne operacije, a da se daleko veći deo preostale dve trećine koristi kao pretnja Austriji. Uprkos pojačanjima upućenim na Krim, stvari se od tada nisu mnogo izmenile, jer je Danenbergov korpus, 4. korpus, koji je krenuo u pomoć Sevastopolju, povučen iz Dunavske armije, gde je pre toga popunjen. Jedina bitna promena u položaju glavne ruske zapadne armije, kako možemo nazvati korpus od oko 300 000 ljudi koncentrisan na austrijskoj granici, jeste malo proširenje levog krila prema Besarabiji i srednjem toku Dnjestra; na ovom položaju ona može u slučaju potrebe da prihvati ostatke Dunavske armije ako bi se ova povlačila iz Besarabije. Osim toga, glavna zapadna armija je, možda, izdvojila dve divizije za Krim i nešto pojačanja za Dunavsku armiju, no uopšte uzev njena snaga je ostala neokrnjena, a dolazak 3. gardijske divizije iz Revala i još nekih rezervi nadoknađiće ova detiširanja.

Dunavska armija se, međutim, može smatrati kao potpuno deorganizovana i svedena na čisto demonstracioni korpus, raspoređen u Besarabiji da što duže održava privid ruske okupacije. Odlaskom Liprandija pa zatim i Danenberga ta armija se lišila čitavog 4. korpusa (10, 11. i 12. divizije); ako od preostalih pet divizija — 7, 8, 9, 14. i 15 — oduzmemo trupe potrebne za zaposadanje obale i vršenje garnizonske službe u utvrđenjima od Bendera i Izmaila do Hersona i Nikolajeva, i ako uzmemo u obzir ogromne gubitke u dve dunavske kampanje, ovih pet divizija ne bi mogle za vojne operacije skupiti više od 15 000 ljudi. One su raspoređene blizu obale, a na obali je ruska odbrana, tako efikasna u unutrašnjosti zemlje, krajnje slaba. Ona mora da štiti mnogobrojne tvrđave i skladišta od napada neprijateljske flote i time se objašnjava što od 30 000 ili 35 000 ljudi u sastavu ovih pet divizija ni polovina nije raspoloživa za borbu.

Raspuštanje Dunavske armije, slično većini krupnih strategijskih mera koje Rusija preduzima (jer greške obično počinju njihovim izvršenjem), predstavlja veoma dobro odabran korak. Otkako su se Anglo-Francuzi preko glave zapetljali na Krimu, nikakav neprijatelj se ne suprotstavlja Rusima na Dunavu. Omer-pašina vojska, koja dostiže jedva oko 40 000 ljudi posle nikad nenadoknađenih gubitaka iz dve kampanje, u tolikom je rasulu zahvaljujući delatnosti zapadne

¹ Vidi u ovom tomu, str. 426 - 429.

diplomacije da je jedva dovoljna da drži opkoljen Ismail i utoliko pre nije u stanju da izdvoji korpus za zaštitu opsade ili za potiskivanje Rusa na bojnem polju. Sem toga, napad na Besarabiju, koji bi stvorio snažnu diverziju pre nekoliko meseci, danas ne bi imao nikakav neposredni vojni cilj, i zato se Omer-pašina armija sada šalje na Krim. I tako, jedina snaga koja na izgled ugrožava Ruse na jugozapadu jeste austrijska vojska, koja sa oko 270 000 ljudi okupira Galiciju, Transilvaniju i Moldaviju. Ova snaga se mora, iznad svega, držati pod nadzorom. Jer ako se ona izjasni protiv Rusije, morala bi se napustiti Besarabija pa čak i ceo kraj do Buga, a operacije bi se morale voditi ili iz ofanzivne baze utvrđenja u Poljskoj ili iz defanzivne baze u oblasti Kijeva i Dnjepra. U oba slučaja armija na Dunavu bi se našla odsečena i ona bi bila prinuđena da traži sebi bazu negde u južnim stepama, što nije laka stvar na području koje ishranjuje mnogo konja i ovaca, ali vrlo malo ljudi. S druge strane, ako se Austrija izjasni za Rusiju ili svoje neutralne bajonete uperi na Alpe i Rajnu, onda bi ili poljska armija umarširala u Nemačku kao rezerva Austrijancima, poslavši prethodno jak korpus na Dunav, ili bi pak Austrijanci masovno pohrlili na Dunav i usudili se na pohod na Carigrad. I u jednom i u drugom slučaju izdvojena armija na Dunavu, jača od demonstracionog korpusa, bila bi izlišna.

Što se tiče učešća Austrije u ovom ratu, o njemu, naravno, možemo govoriti samo potpuno hipotetično. Bučno oglašeni ugovor o savezu koji je, kako se tvrdi, Austrija zaključila sa Francuskom i Engleskom 2. decembra, pokazao se samo kao zamka postavljena parlamentu, na šta smo upozoravali naše čitaoce odmah pošto je zaključenje ugovora objavljeno.

U kraljičinoj prestonoj besedi ugovor se pominje ovim rečima:

«Sa zadovoljstvom vas obaveštavam da sam zajedno sa francuskim carem zaključila sa austrijskim carem ugovor, od koga očekujem značajne koristi za opštu stvar.»

Ali pod snažnim pritiskom lorda Derbyja Aberdeen je bio prinuđen da izjavi:

«Predlažemo samo da Donji dom primi k znanju sa zadovoljstvom da je Njeno Veličanstvo zaključilo ugovor od koga ona* (u stvari, stari Aberdeen) očekuje značajne koristi.»

Ovo je čitavo zadovoljenje koje je Aberdeen dao. Gospodin Disraeli je u Donjem domu nagnao lorda Johna Russella da pođe korak dalje i da otvoreno prizna da hvaljeni ugovor o savezu nije ni ugovor ni savez. On otvoreno kaže da ovaj ugovor ne obavezuje Austriju ni na šta, dok zapadne sile prisiljava na ofanzivni i defanzivni savez sa Austrijom ako se ovoj prohte da objavi rat Rusiji, a pored toga ih obavezuje da ponude Rusiji, pre kraja godine, uslove za mir na bazi čuvene četiri tačke. Na kraju krajeva, Austrija bi tada mogla, »bez

ikakvog verolomstva», da se oslobodi saveza izjavljujući »u posljednjem trenutku« da se ne slaže sa tumačenjem zapadnih sila u odnosu na ove četiri tačke. Rezultat razjašnjenja slavnog ugovora od 2. decembra koje je dao lord John Russell bio je neposredan pad državnih hartija od vrednosti, kako u Londonu tako i u Parizu.

Pre godinu dana koaliciona vlada je tvrdila da je dopustila da dođe do sinopskog pokolja da bi postigla savez sa nemačkim državama. Sada se tobožnji ugovor sa jednom od tih država nudi kao ekvivalent za propast ne jedne turske flote, nego jedne britanske armije. Čak nas poslednji brojevi nemačkih listova uveravaju da je otvaranje britanskog parlamenta dalo signal za novu pojavu aveti Bečke konferencije, koja se još jednom sprema da pusti u pogon svoju nezgrapnu mašineriju.

Međutim, pošto Austrija, prema rečima lorda Johna Russella, izjavljuje da je moguće da će biti uvučena u rat sa Rusijom, i pošto položaji koje je zauzela ruska vojska na austrijskoj granici ukazuju na isto, možemo za trenutak pretpostaviti da Austrija i ostala Nemačka, uključujući čak i Prusku, nameravaju da se pridruže zapadnim silama. Do koje je mere Rusija spremna da se suoči sa takvom mogućnošću?

Dok su 1812. godine kontinentalne snage bačene protiv Rusije bile daleko slabije od snaga koje će ona možda videti na svojim granicama u aprilu ili maju; dok je tada Engleska bila njen saveznik umesto njen neprijatelj, dotle se Rusija može tešiti mislju da ukoliko su mnogobrojnije armije koje prodiru u dubinu njene teritorije, utoliko postoji više izgleda za njihovo brzo uništenje, i da, s druge strane, ona sada ima tri puta više trupa pod oružjem nego što je imala onda.

Ne, ne mislimo mi da se »sveta Rusija« ne može potući. Naprotiv, smatramo da se sama Austrija može s njom potpuno merititi u pogledu vojnih sredstava, dok su Austrija i Pruska zajedno, ako se uzmu u obzir čisto vojni izgledi, sasvim kadre da je nateraju na sraman mir. Svakih četrdeset miliona ljudi, gusto naseljenih u zemlji veličine Nemačke, biće u stanju da se uspešno uhvate ukoštac sa rasturenih šezdeset miliona ruskih podanika. Strategiju napada na Rusiju sa zapada je dovoljno jasno odredio Napoleon, i da ga okolnosti nestrategijske prirode nisu prisilile da odstupi od tog plana, dominacija Rusije i njen integritet bili bi ozbiljno ugroženi 1812. godine. Taj plan se sastojao u tome da se ide na Dvinu i Dnjepar, da se tu organizuje defanzivna linija, sa utvrđenjima, skladištima i komunikacijama, da se zauzmu ruske tvrđave na Dvini i da se odloži pohod na Moskvu do proleća 1813. godine. On se osetio pobuden da krajem sezone napusti ovaj plan iz političkih razloga, zbog povike njegovih oficira protiv zimskog konačenja u Litvaniji i zbog slepe vere u svoju nepobedivost. Krenuo je na Moskvu i ishod je poznat. Položaj je neizmerno pogoršan lošim poslovanjem francuske intendantske službe i nedostatkom tople odeće za vojnike. Da se na ove stvari obratila veća pažnja, Napoleon bi pri povlačenju stao u Vilni na čelo armije brojno dvostruko jače od one

koju mu je Rusija mogla suprotstaviti. Njegove greške su nam jasne; nijedna od njih nije po svojoj prirodi nepopravljiva: činjenica da je on prodro do Moskve i pohod Karla XII na Poltavu dokazuju da je ova zemlja dostupna, iako je pristup u nju težak; a što se tiče izdržavanja pobedonosne armije u unutrašnjosti zemlje, sve zavisi od dužine operacijske linije, od udaljenosti i bezbednosti baza. Napoleonova operacijska linija od Rajne do Ajlaura i Fridlanda, ako duge operacijske linije posmatramo sa gledišta smetnji za aktivnost neke armije, biće otprilike jednaka sa operacijskom linijom od Brest-Litovska (pod pretpostavkom da poljske tvrđave budu zauzete prve godine) do Moskve. A u ovoj pretpostavci nije uzeta u obzir okolnost da bi se neposredna operacijska baza pomerila do Vitebska, Mogiljova i Smolenska; bez ove pripreme akcije pohod na Moskvu bi svakako bio rizičan.

Rusija je nesumnjivo retko naseljena, ali ne smemo zaboraviti da centralne pokrajine — sama srž ruske nacije i snage — imaju stanovništvo ravno stanovništvu Srednje Evrope. U Poljskoj — to jest u pet gubernija koje sačinjavaju rusku kraljevinu Poljsku — prosek je otprilike isti. Najnastanjenije gubernije Rusije — moskovska, tulska, rjazanska, nižnjenovgorodska, kaluška, jaroslavska, smolenska i druge — čine srce Velikorusije i obrazuju kompaktnu celinu; one se na jugu nastavljaju isto tako nastanjenim maloruskim gubernijama — kijevskom, poltavskom, černigovskom, voronješkom i drugim. Ima ukupno dvadeset devet pokrajina ili gubernija čija je gustina stanovništva upola manja nego u Nemačkoj. Stanovništvo je veoma retko samo u istočnim i severnim gubernijama i u južnim stepama; delimično takođe u bivšim poljskim gubernijama na zapadu — minskoj, mogiljevskoj i grodnenskoj — zbog prostranih močvara između Buga (poljskog) i Dnjestra. No armija u nastupanju, koja ima u pozadini žitorodne ravnice Poljske, Volinije i Podolije, a pred sobom i na poprištu ratnih operacija polja centralne Rusije, ne treba da se plaši za svoje izdržavanje, ako manje-više dobro sredi snabdevanje i ako od samih Rusa nauči kako da se koristi mesnim transportnim sredstvima. Što se tiče uništenja svih sredstava za snabdevanje od strane vojske u odstupanju, kao 1812, takva stvar je moguća samo duž jedne operacijske linije, kao i u njenom neposrednom susedstvu; da Napoleon nije u svom žurnom nastupanju iz Smolenska vezao sebi ruke vrlo kratkim rokom za okončanje pohoda, on bi našao obilje prehrambenih proizvoda oko sebe. Ali, pošto se žurio, nije mogao dovoljno da pretražuje bližu okolinu svoje linije pohoda, a i njegovi odredi za snabdevanje izgleda da su se u to vreme stvarno bojali da prodru daleko u dubinu ogromnih borovih šuma koje razdvajaju jedno selo od drugog. Armija koja može da izdvoji jake konjičke odrede da tragaju za namirnicama i mnogobrojnim seljačkim kolima i taljigama može lako sebe da snabde svim neophodnim vrstama hrane i nije verovatno da će Moskva biti po drugi put spaljena. Ali čak ni u ovom slučaju povlačenje u Smolensk se ne može sprečiti, a tamo bi armija našla

svoju dobro pripremljenu operacijsku bazu snabdevenu svim što je potrebno.

Međutim, ne moraju se rešavati samo vojna pitanja. Ovakav rat se mora okončati i političkom akcijom. Moguće je da bi objava rata Nemačke Rusiji bila signal za samu Rusiju da uspostavi Poljsku. Nikolaj se svakako ne bi rastao od litvanskih i drugih beloruskih pokrajina; ali kraljevina Poljska, Galicija, Poznanj i možda Zapadna i Istočna Pruska obrazovale bi prilično prostranu kraljevinu. Ko može reći da li bi takvo oživljavanje Poljske bilo trajno? Jedno je sigurno: to bi učinilo kraj onome što je lažno u oduševljenju za Poljsku koje su poslednjih četrdeset godina glumili svi podbogom koji sebe nazivaju liberalima i naprednima. Zatim bi svakako usledio ruski poziv Mađarskoj; a ako se Mađari budu dvoumili, ne smemo zaboraviti da se dve trećine stanovništva Mađarske sastoje od Slovena, koji smatraju Mađare vladajućom i osvajačkom aristokracijom. S druge strane, Austrija u tom slučaju ne bi oklevala da ponovo uvede stari mađarski ustav da bi time izbrisala Mađarsku sa karte revolucionarne Evrope.

Ovo dovoljno pokazuje kakve bi široke perspektive od vojnog i političkog značaja otvorilo pristupanje Austrije zapadnom savezu, kao i mogućnost rata cele Evrope protiv Rusije. Pod suprotnom pretpostavkom, u proleće bi se verovatno videli milion i po vojnika postrojenih protiv zapadnih sila i austrijsko-pruska armija kako maršira na francusku granicu. A tada bi vođenje rata sigurno bilo izbijeno iz ruku njegovih sadašnjih vođa.

Naslov originala:

The Progress of the War

Napisano 14 - 15. decembra 1854.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

«New-York Daily Tribune»,

br. 4276 od 1. januara 1855.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Vojna snaga Austrije

Čudnovato je što nam engleska štampa, koja se poslednjih šest meseci ne bavi ničim drugim osim pozicijom Austrije, ni jedan jedini put nije pružila neko pouzdano obaveštenje o stvarnoj vojnoj snazi koju Austrija u trenutku kad nađe za shodno da odredi liniju svoje politike može da stavi na tas. Londonski listovi su podeljenog mišljenja o tome da li je bolji savez s Austrijom ili otvoreni raskid s njom. Ali ovi listovi, zastupnici javnog mnjenja nacije koja se razmeće da je najpraktičnija nacija na svetu, ni jedan jedini put se nisu upustili u to da prodru u one pojedinosti i statističke podatke koji ne samo u trgovini i političkoj ekonomiji već i u nacionalnoj politici čine osnovu svake razumno preduzete mere. Izgleda da britanskom štampom rukovode gospoda koja su zaista u svom poslu isto toliko neznalice koliko i oni britanski oficiri koji misle da su ispunili svoju vojnu obavezu kad kupe oficirsku povelju. U jednom listu se kaže da se savez s Austrijom mora ostvariti u svakom slučaju i pod svim okolnostima zato što Austrija predstavlja džinovsku vojnu silu. U drugom se objašnjava da je savez s Austrijom potpuno nekoristan zato što joj je sva njena snaga potrebna da bi držala u pokornosti Mađarsku, Poljsku i Italiju. A kako izgleda stvarna vojna snaga Austrije, ni jedan ni drugi list nisu nikada ni pokušali da saznaju.

Austrijska armija, ranije organizovana po glomaznom i zastarelom sistemu, 1849. je potpuno preobražena. Tome su podjednako doprineli kako porazi u Mađarskoj tako i pobeđe u Italiji. Rukovodjenje je oslobođeno starih tradicionalnih smetnji. Armija ove zemlje, u čijem glavnom gradu je upravo ugušena revolucija a u njenim provincijama građanski rat, dovedena je u regularno ratno stanje. Podela armije na stalne brigade, divizije i korpuse, kakva je postojala pod Napoleonom i kakva sada postoji u ruskoj operativnoj armiji, uspešno je sprovedena. 77 pešačkih pukova, ne računajući strelce, i 40 konjičkih pukova, koji su za vreme italijanskog i mađarskog rata bili tako rascepkani da su ne samo bataljoni jednog puka nego i čete jednog istog

bataljona bili delom u Mađarskoj a delom u Italiji, sada su ponovo ujedinjeni i tako organizovani da je sličan nered onemogućen i obezbeđen pravilan tok rukovođenja pukom. Po ovom novom planu austrijska kopnena vojska podeljena je na četiri armije, koje se sastoje od dvanaest corps d'armée¹ i dva konjička korpusa. Svaka armija ne samo da ima sva tri roda trupa već raspolaže i potpuno samostalnim rukovodećim štabom i sredstvima tako da može obezbediti trenutnu spremnost za dejstvo. Prva armija — 1, 2. i 9. armijski korpus — nalazi se obično u nemačkim pokrajinama imperije; druga armija — 5, 6, 7. i 8. armijski korpus i 2. konjički korpus — i treća armija — 10, 11. i 12. armijski i 1. konjički korpus — obično se nalaze u mađarskim i slovenskim pokrajinama; a četvrta armija, koja se sastoji samo od 4. armijskog korpusa, boravi u Italiji.

Svaki armijski korpus sastoji se od dve do tri pešadijske divizije, jedne ili dve konjičke brigade, četiri rezervne baterije artiljerije i neophodnih odeljenja pontonira, komore i sanitetskog osoblja. Konjički korpus se sastoji od dve divizije, iste po veličini kao četiri brigade ili osam konjičkih pukova, s odgovarajućim brojem lakih baterija. Pešadijska divizija je sastavljena od 2 brigade po pet bataljona sa po jednom baterijom lake artiljerije i dva do četiri konjička eskadrona.

Dakle, sva kopnena vojska sastoji se, kao što smo gore izneli, od sedamdeset sedam pešadijskih pukova, ne računajući strelce, četrdeset konjičkih pukova i četrnaest pukova poljske artiljerije, ne računajući tvrđavsku artiljeriju, pionire, sapere itd. Pešadija se sastoji od četrdeset i dva linijska puka, četrnaest pukova i jednog bataljona graničara, kao i jednog puka i dvadeset pet bataljona strelaca. Linijski puk sastavljen je od pet aktivnih i jednog rezervnog bataljona ili od dvadeset osam aktivnih i četiri rezervne čete. Aktivna četa broji dvesta dvadeset ljudi, dopunska sto trideset. Prema tome, linijski puk sa svojih pet aktivnih bataljona mora brojati 5964 čoveka; sa 62 puka, uključujući i rezervu, to čini 369 800 ljudi. Graničarska pešadija, koja ima četrnaest pukova, sastoji se od dva aktivna i jednog rezervnog bataljona, odnosno dvanaest aktivnih i četiri rezervne čete. Aktivna četa raspolaže snagom od 242 čoveka, uključujući 22 strelca. Jedan graničarski puk, prema tome, broji 3850 ljudi, a četrnaest pukova broje ukupno 55 200 ljudi. Strelci ili lovci čine puk od sedam bataljona, odnosno 32 čete, uključujući rezervu, i 25 bataljona, odnosno 125 četa, računajući i rezervu; pošto svaka četa broji 202 čoveka, strelaca ima ukupno 32 500. Prema tome, celokupne snage iznose 470 000 ljudi.

Austrijska konjica sastoji se od 16 pukova teške konjice (8 kirasirskih i 8 dragonskih) i 24 puka lake konjice (12 husarskih i 12 ulanskih). U konjičke jedinice su na vrlo pogodan način, u skladu sa posebnim sposobnostima, uzete razne nacionalnosti od kojih je sas-

¹ armijskih korpusa

tavljena Austrija. Kirasiri i dragoni su gotovo isključivo Nemci i Česi; husari su sami Mađari, a ulani Poljaci. Kod pešadijskih jedinica teško da bi bilo od ikakve koristi zadržati sličan raspored. Uopšte uzev, Nemci i Mađari čine elitne bataljone grenadira, dok su Tirołci (Nemci i Italijani) i Štajerci većinom strelci; velika većina graničarske pešadije sastavljena je od Hrvata i Srba, koji su podjednako sposobni za izvršenje zadataka u lakim pešadijskim jedinicama.

Svaki puk teške konjice sastoji se od šest aktivnih i jednog rezervnog eskadrona — po 194 čoveka u eskadronu. U lakoj konjici svaki puk ima osam aktivnih i jedan rezervni eskadron — po 227 ljudi, u eskadronu. Celokupna snaga aktivne konjice iznosi 62 500 ljudi, ne računajući rezervu, odnosno 67 000 ljudi, zajedno sa rezervom.

Artiljerija se sastoji od 12 poljskih pukova, jednog obalskog puka i jednog raketnog puka. Austrijanci nemaju konjičku artiljeriju. U takozvanoj konjičkoj artiljeriji posluga oruđa transportuje se vozilima. Svaki poljski puk ima četiri konjičke baterije (šestofuntovnjaka) i sedam baterija pešadijske artiljerije (četiri šestofuntovnjaka i tri dvanaestofuntovnjaka), pored rezervnih četa. Svaka baterija ima osam topova. Obalski puk nema stalnih baterija, već je samo podeljen u bataljone i čete i koristi se kao garnizon obalskih utvrđenja. Raketni puk ima 18 baterija sa po osam cevi. Prema tome, celokupna austrijska artiljerija raspolaže sa 1056 topova i 144 raketne cevi. Osim toga, artiljerija ima osam bataljona garnizonske artiljerije sa oko 10 400 ljudi i 4500 ljudi u tehničkim odeljenjima. Pionirske trupe broje oko 16 700 ljudi.

Osim ovih aktivnih, rezervnih i garnizonskih jedinica u Austriji ima i naročitih formacija, obrazovanih za specijalne službe, koje, iako se ne koriste kao aktivne trupe, ipak sprečavaju smanjivanje aktivnih snaga detašovanjem vojnika, koje vrlo često svodi bataljone na čete i konjičke pukove na eskadrone. Postoje tri sanitetska bataljona, transportne jedinice i u svakom armijskom korpusu odeljenje konjice za ordonansku službu. Ova poslednja formacija uvedena je sada i u englesku armiju obrazovanjem korpusa štabске konjice. Celokupna austrijska armija obuhvata ukupno oko 476 000 ljudi u aktivnim jedinicama i 1140 artiljerijskih oruđa; s rezervom, tehničkim trupama, štabom, garnizonskim i policijskim (žandarmi) jedinicama, ona broji oko 620 000 ljudi.

Austrijski vojnik služi osam godina i dve naredne godine ostaje u rezervi. Ovakvim sistemom uvek stoji na raspolaganju rezerva koja u slučaju rata može da bude okupljena u jačini od oko 120 000 ljudi. U Vojnoj krajini^[86] mora svaki krajišnik da služi od svoje 20. do 50. godine života. Na taj način aktivna snaga pogranične pešadije može se povećati sa 55 000 na 150 000 ili 200 000 ljudi. Godine 1849. pod oružjem ih je bilo najmanje 150 000. Ali u to vreme je u Vojnoj krajini ostalo tako malo muškaraca da su sve poljoprivredne poslove morale da obavljaju žene.

Iz ovih podataka, za čiju tačnost možemo da jamčimo, proizlazi da Austrija, zahvaljujući vojnoj organizaciji, može odmah da stupi u rat s borbenim snagama od 600 000 ljudi, od čega najmanje 300 000 može da bude koncentrisano na bilo kom mestu; istovremeno može da bude sakupljena rezerva od oko 200 000 starih vojnika, bez ikakve specijalne mobilizacije i bez ikakve naročite štete po proizvodne snage zemlje.

Ruska armija je organizovana tako da bi mogla popuniti svoje redove sa još daleko većim brojem ljudi. Rusija ima 60 000 000 stanovnika, Austrija 40 000 000; ali videli smo da Austrija jednostavnim pozivanjem rezerve može da poveća svoju armiju na više od 800 000 ljudi, dok je Rusija, da bi dostigla taj isti broj, bila prinuđena ne samo da pozove rezervu nego da regrutuje nove trupe u jačini koja odgovara regularnom pozivanju u toku četiri godine.

Naslov originala:

The Military Power of Austria

Napisano 21. decembra 1854.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

•The New-York Daily Tribune•,

br. 4281 od 8. januara 1855.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Osvrti^[265]

London, 29. decembra

«Cilj sastanka grofa Buola, gospodina von Bourqueneya i kneza Gorčakova u kući grofa Westmorelanda, engleskog poslanika u Beču, bio je samo da se ruskom caru da željeno obaveštenje o značenju trojnog saveza zaključenog 2. decembra i o uslovima pod kojima su tri velike sile spremne da započnu pregovore o miru na osnovu četiri tačke. Knez Gorčakov je odmah poslao izveštaj o dobijenim obaveštenjima u Petrograd. Za nekoliko dana car mora prihvatiti ili odbaciti prethodne uslove. Odlučujuća prekretnica će označiti početak nove godine.»

Tako piše »The Morning Post«, privatno glasilo lorda Palmerstona.

«Bečki pregovori», kaže torijevski »The Press«, »treba da posluže Austriji kao nov izgovor da odgodi svoj definitivni odgovor zapadnim silama o terminu određenom u ugovoru od 2. decembra.»

Možda je presudna činjenica to da, dok političari u uvodnicima dnevnih i nedeljnih listova raspravljaju o Bečkoj konferenciji^[266] pokazujući veliku državničku mudrost, poslovni ljudi u člancima o berzi u istim tim listovima nazivaju istu tu konferenciju prosto »farsom«. Tako, na primer, čini urednik finansijske rubrike u moneyarticle¹ u današnjem broju lista »The Morning Post«. U stvari, londonska berza se ponela tako ravnodušno prema događaju u Beču da njegovo objavljivanje nije predstavljalo povod čak ni za najbeznačajnije operacije ni »medveda« ni »buldoga«, ni pesimista ni optimista na stock-exchange². Mala kolebanja koja su započela pre tri dana u kursu državnih hartija nemaju veze sa bečkom diplomatijom, već sa pariskim budžetom. Pretpostavlja se da će engleski kapitalisti učestvovati u novom paris-kom zajmu od 500 miliona franaka i na taj način izazvati suženje novčanog tržišta, koje i bez toga postaje sve sumnjivije usled dejstva se-

¹ članku o novčanom tržištu — ² berzi

vernoameričke krize (koja je *po svojim razmerama značajnija od krize 1837. godine*), usled poslednjih nepovoljnih vesti o stanju u poslovima u Istočnoj Indiji, stalnog porasta cena žita i nekih bankrotstava neočekivano velikih razmera u Londonu i Liverpulu. Ako ne ruski car, ono, svakako, engleska vlada gaji iluzije o miru. U velikom ratu sa Francuskom, koji je počeo u prošlom veku, engleska oligarhija je vodila engleski narod. U sadašnji rat sa Rusijom narod gura englesku oligarhiju. U svim svojim diplomatskim, vojnim i finansijskim operacijama ona pokazuje da ne želi da povede rat koji joj je nametnut. Čak i poslednja vladina mera — zakon o regrutovanju Legije stranaca^[267] — imala je za cilj pre svega da Englezima »omrazi« taj rat. Ne bi moglo biti ni govora o tome da su iscrpeni izvori regrutovanja u zemlji iz koje se godišnje iseljava više od 100 000 snažnih ljudi, a to iseljavanje se samo privremeno odražava na visinu radne najamnine. Isto tako nije bilo govora ni o nekom vanrednom, iznenadnom dovođenju rezervnih trupa, pošto vladina mera nije usmerena ni na iznenadnu ni na izvanrednu pomoć. Zakon o miliciji^[268], koji je prihvaćen u Domu u maju, omogućio je vladi da u Engleskoj, u samom Velsu, pozove 80 000 vojnika, i taj rezultat je pokazao da je od svih pukova pozvanih u proleće dobra četvrtina dobrovoljaca prešla u aktivnu službu, ali je do početka ovog meseca vlada sastavila samo osamnaest pukova milicije (oko 13 500 ljudi). Poznato je da su Englezi uvek — u doba Charlesa I, pod Williamom III, pod George-om I, najzad za vreme velikog rata protiv jakobinaca — protestovali protiv uvođenja stranih vojnika u Veliku Britaniju. Ali u engleskoj istoriji je sasvim nova i nečuvena pojava da je upotreba stranih plaćenika van engleskog tla izazvala buru negodovanja. Upravo ta činjenica otkriva *sasvim drugačiji karakter* sadašnjeg rata u poređenju sa svim ranijim engleskim ratovima, ukoliko oni spadaju u moderno doba. Stoga vladajuća aristokratija namerno opet priziva sablast prošlosti, iskustvo onih koji su joj ranije obavljali te poslove kupujući vojnike na *najjevtinijem* tržištu. Ona to čini mada uopšte nije uverena u *uspeh* predložene mere, kao što je *priznao* Sidney Herbert u Donjem domu. Dakle, ona to čini ne zato da bi povelala rat, već da bi pripremila mir. Da bi stvorila dovoljno veliku *englesku* armiju, vlada bi danas morala da poviši najamninu plaćenicima, da ukine telesne kazne, da vojnicima stavi u izgled napredovanje u viši čin, ukratko, da demokratizuje vojsku i da je iz svoje svojine pretvori u svojinu nacije.

Do sada je, kaže današnji »The Times«, »vojska bila i u doba rata i u doba mira samo vladin organ za napredovanje aristokrata u službi i za podršku postojećem ministarstvu«.

I tu dolazimo do odlučujuće tačke. Za englesku aristokratiju *rat s Rusijom* znači isto što i *gubitak monopola na vlast*. Od 1830. godine prinuđena da vodi unutrašnju politiku isključivo u interesu industrijske i trgovačke srednje klase, engleska aristokratija je, pri svem tom, zadržavala za sebe sva mesta u vladi jer je držala monopol na

spoljnu politiku i vojsku. Ali taj monopol je siguran samo dotle dok neki narodni rat — a takav rat je moguć *samo sa Rusijom* — ne učini da spoljna politika postane stvar naroda. Stoga se cela engleska diplomatija od 1830. do 1854. svodi na jedan princip: po *svaku* cenu izbeći rat sa Rusijom. Otuda stalni ustupci koji se već 24 godine čine Rusiji u Turskoj, Persiji, u Avganistanu, u Danskoj — na svakoj tački na Zemlji. Činjenice u ovom trenutku dokazuju da je računica aristokratije bila tačna. Tek što je počeo rat sa Rusijom, a sam »The Times« već izjavljuje:

»Aristokratija je nesposobna da vodi naše ratove. Oligarhijski državni mehanizam je u najoštrijoj protivrečnosti sa našim društvenim mehanizmom.«

London, 1. januara

•Sva odeljenja naše vojne uprave su se skljkala pod teretom sadašnjeg rata.«

Tako danas piše »The Times«. I zaista, ako se baci pogled na organizaciju vojne uprave ili bilo koje druge javne uprave ove zemlje, videće se da se time hteo očigledno pokazati takozvani princip konstitucionalne ravnoteže snaga. Razni organi vlasti su tako ustrojeni da se uzajamno savršeno parališu, čime je i ceo mehanizam osuđen na neaktivnost. Zbog toga se i moglo događati da se za vreme ovog rata ranjenici nalaze u Balaklavi, vojni lekari u Carigradu, a lekovi u Skutariju. Otuda se i Krimska armija buni protiv sistema koji je prinosi na žrtvu. Zar stvarno ne moramo nazvati buntom pojavu kad vojna lica svih činova, od pukovnika do običnog vojnika, narušavaju disciplinu, ako svake nedelje šalju hiljade pisama londonskim listovima i glasno upozoravaju javno mnjenje na rad svojih starešina?

Ipak je nepravdično ako za to — što je uslovljeno čitavim sistemom — čine odgovornim lorda Raglana. On snosi odgovornost za vojno rukovođenje. Ako bacimo pogled unazad na krimski rat, videćemo da je lord Raglan učinio svoju prvu grešku u bici na Almi time što nije naredio da se obiđe desno nego levo rusko krilo, koje je bilo primaknuto moru. Da je izvršen obilazak desnog krila, jedan deo ruskih snaga bio bi potisnut k moru, a drugi ka Severnom foru, a ovako su oni stvarno bili odbačeni ka Simferopolju, to jest na pravac koji je za njih bio najpogodniji za odstupanje. Dok su saveznici u bici na Almi bez nužde uhvatili bika za rogove, dotle su oni sa strahom odstupali pred tim korakom kada su okolnosti zahtevale da to učine. Čuveni »bočni marš na Balaklavu« značio je odustajanje od napada na severni front tvrđave. Ali taj front je dominirajući, pa zato i odlučujući; Severni je ključ Sevastopolja. Na taj način, saveznici su odustali od smelijeg, a time i od pouzdanijeg napada, i opredelili se za obezbeđenje jakog odbrambenog položaja. To je ona ista greška

koju je učinio Omer-paša kada se utvrdio kod Kalafata umesto da ide iz Oltenice ka Bukureštu i da probije razvučeni neprijateljski front. Posle toga je otpočela opsada Sevastopolja, koja u svakom slučaju dokazuje da je ratna veština, usled dugotrajnog mira, isto toliko nazadovala koliko su se — blagodareći industrijskom razvitku — poboljšala ratna materijalna sredstva. Prosti zemljani objekti nisu igrali tako veliku ulogu ni u jednom predašnjem ratu. U početku su Rusi kod Oltenice pobjegli starom sistemu — podvrgli su ih bombardovanju dugom nekoliko časova, zatim su pošli na juriš, ali bez uspeha. Pod Kalafatom zemljana utvrđenja su paralisala Ruse, koji se nisu usudili da ih napadnu. Upola razrušeno utvrđenje pod Silistrijom učinilo je uzaludnim sve napore ruskih trupa i, na kraju, linija zemljanih utvrđenja u Sevastopolju je počašćena time što ju je tuklo toliko opasnih baterija i teških oruđa koliko još nikada nije upotrebljeno ni protiv prave tvrđave. Međutim, još pre no što su bila postavljena opsadna oruđa, otvoren grad je bio pretvoren u utvrđeni logor prvog reda.

Poznato je da je 25. oktobra 1854. godine u bici kod Balaklave engleska konjica, protivno svima pravilima ratne veštine, bila bez ikakve koristi i besciljno prineta na žrtvu. Najzad, dolazimo do bitke kod Inkermans, koja predstavlja najznačajniji događaj ovog rata. Kao i Prusi kod Jene, britanske trupe su kod Inkermans držale niz visova koji su s fronta bili dostupni samo preko malog broja prevoja. Kao i Prusi, Englezi su propustili priliku da zauzmu vis na svom krajnjem levom krilu, na koje je Napoleon kod Jene a Menšikov kod Inkermans bacio deo svoje armije i, na taj način, do zore zauzeo položaj na neprijateljskom boku.

Rusi — koji uopšte nisu skloni originalnostima — pozajmili su ovaj operacijski plan od Napoleona, ali tek što je bio izvršen strateški pokret i kad je trebalo da otpočne taktičko dejstvo, bila je zbačena maska zapadnoevropske civilizacije i razotkrilo se lice Tatarina. Ova sjajna ruska vojska, sa svojim starim vojnicima — mnogi od njih već dvadeset pet godina nose oružje — taj uzor za paradne spektakle — ispoljila je takvu bespomoćnost, takvu nespornost, takvu nesposobnost za borbu u rasutom stroju i u manjim grupama da njeni oficiri nisu mogli ništa drugo da preduzmu nego da svu tu tešku masu odmah bace na neprijatelja. Pritisak ove mase samom svojom težinom morao je da probije tanke engleske redove. Međutim, s jedne strane, ove guste kolone ljudskog mesa bile su izložene razornom vatrenom dejstvu engleskih pušaka i topova, a, s druge strane, kada su Rusi, raspoložujući ogromnom brojčanom nadmoćnošću, stupili u borbu bajonetom, Englezi su dočekali njihov udar s onakvim istim preimućtvom s kakvim su Napoleonove kare u bici kod piramida dočekale mameluke. Četrnaest hiljada savezničkih vojnika, izgubivši trećinu svojih ljudi, razbilo je 30 000 Rusa, mada treba priznati da Rusi u borbi ispoljavaju ličnu hrabrost i da je njihov plan za napad bio bolji od plana saveznika.

Od vremena bitke kod Narve rusko oružje još nijedanput nije zadesila takva nesreća. I ako uporedimo ogromnu razliku između Rusa kod Narve i Rusa kod Inkermana, između poludivljih hordi 1700. godine i dobro obučene vojske 1854. godine, bitka kod Narve pokazće se blistavijom od bitke kod Inkermana. Narva je bila prvi veći neuspeh nacije koja se uzdizala, koja je čak umela poraze da pretvara u sredstva pobeđe. Inkerman izgleda kao prilično siguran znak opadanja toga veštačkog razvitka koji je u Rusiji počeo u vreme Petra Velikog. Izgleda da su veštački ubrzan napredak i prekomerni napori da se, i pored poluvarvarskog materijala, sačuva blistava spoljašnost civilizacije iscrpli naciju i kod nje izazvali nešto slično tuberkulozi. Bitka kod Inkermana predstavlja za rusku pešadiju ono isto što za špansku pešadiju predstavlja bitka kod Rokroa.^[289]

Naslov originala:

Rückblicke

Prvi put objavljeno u listu

„Neue Oder-Zeitung“,

u brojevima 1 i 5 od 2. odnosno 4. januara 1855.

Karl Marx

Štampa i vojni sistem

London, 3. januara

Jedan dopisnik lista »The Times« iz logora pred Sevastopoljem izveštava:

»Priča se da je ruski car izjavio da će na jednom *jedinom* ratnom brodu vratiti u Englesku sve što do početka maja ostane od naše armije.«

Sledi grafički opis smrtnosti, nevolja, nereda, raspada u engleskom logoru. To stanje danas predstavlja gotovo jedinu temu uvodnika londonske dnevne štampe.

»Britanska armija«, kaže »The Times«, »i nije armija u vojnom smislu reči. To je gomila hrabrih ljudi, ništa više do obična gomila, i još manje od toga, pošto njome komanduju ljudi koji ne bi trebalo da komanduju, pa je tako lišena svoje prirodne upotrebljivosti . . . Komandovanje britanskom armijom je čisto nominalno, i — što je još gore — odlični oficiri tvrde da bi armijom isto tako dobro mogli komandovati njeni podoficiri koliko i ljudi koji njom, navodno, komanduju. Osećamo da je teško odbaciti valjane i odane ljude koji imaju mnogo godina i uživaju mnoge počasti.«

Ali à la guerre comme à la guerre.¹

»Ako je ijedna vlada imala mogućnosti da preduzme takvu nasilnu meru, onda to ima ova sadašnja.«

Zašto?

»Zato što se tako uporno protivila da objavi rat.« Zato »vlada drži konce u sopstvenim rukama i nije vezana nikakvim obzirima prema ličnostima.«

Dobro ričeš, lave! Zbog toga što sadašnja vlada protiv svoje volje vodi rat sa Rusijom, ne mogu se njoj samoj, već jedino glavnokomandujućem generalu pripisati greške u vođenju rata, i javnost mora da shvati da vlada ne smeta lordu Raglanu, već lord Raglan vladi.

¹ rat je rat

Dok »The Times« tako napada lorda Raglana da bi zaštitio vladu, »The Morning Chronicle«, organ pilovaca, napada »The Times«, navodno da bi odbranio lorda Raglana, a u stvari da bi, zahvalan listu »The Times« za priznanje o nepogrešivosti vlade, prihvatio to priznanje, iskoristio ga i istovremeno obmanuo javno mnjenje inscenirajući borbu između dva vladina organa.

»Utučenost«, kaže čestiti »The Chronicle«, »koja poslednjih dana vlada u javnom mnenju, mora se pripisati — žalimo što smo prinudeni da to napišemo — isključivo uticaju lista »The Times«. Događaji su opisani u mračnim bojama, nedaće preuveličane, zasluženi dobar glas naših generala osramoćen, i britanska poslovna velikodušnost prema odsutnima zaboravljena, a sve to samo zato da se izazove senzacija, efekt! A mržnja i žuč tih napada sručeni su naročito na glavu vrhovnog komandanta Raglana... Teško stanje u kome je armija na Krimu od početka decembra, mada poslednji izveštaji zvuče nešto utešnije, mora se poglavito pripisati strašnom jurišu 14. novembra.«

I vlada je toliko velikodušna da ne proglašava lorda Raglana odgovornim za juriš 14. novembra. Dakle, preostaje samo trka lista »The Times« za efektima.

Sad dolazimo do onog dela londonske štampe koji zastupa izvesne *posebne* interese u vladi — do lista »The Daily News«, koji je od pre nekog vremena tajni, i do lista »The Morning Post«, koji je već godinama zvanični organ *Palmerstona*.

»Naši administrativni sistemi su«, kaže »The Daily News«, »nepromenljivi — gotovo kao da su međanski i persijski. Naide neka nepredviđena kriza — oni se ruše. A i pred najstrašnijim gubicima u ljudima i imovini njih retko preobličavaju tako da mogu da se suprotstave sličnim katastrofama u budućnosti... Tako je i u ministarstvu vojnom. Šta se sve očekivalo kad je nedavno naimenovan glavni ministar vojni! A time se stvar nije ni za dlaku popravila. Treba li da krivimo vojvodu od Newcastle-a, ili naprotiv da primenimo tu vrstu reforme na sam sistem koji deluje kao kočnica, koji državne funkcije vezuje za hladne seni aristokratije? — Kakve god bile zasluge vojvode od Newcastle-a, on nije *zvanični Herkul*, kadar da iskoreni taj sistem. A engleski narod će nastojati na tome da se učini ono što vojvoda nije kadar da učini.«

»The Daily News« je još nov u svojoj ulozi vladinog organa. Osim toga, on mora da se obračuna sa svojom buržoaskom publikom.

Ipak, na prvi pogled se vidi da je poenta članka u tome da je potreban »zvanični Herkul«. A ko je taj zvanični Herkul? I kako mu prići? Na to odgovara »The Morning Post«. On kaže:

»Početi sa napadima na lorda Raglana znači sigurno početi s pogrešne strane. Lorda Raglana *ne* pogađaju napadi lista »The Times'... Ipak, ne može se sumnjati u nedostatke vlade u zemlji... Uzmimo na primer ministarstvo vojno. Treba li ga voditi i dalje u onom duhu i po onom uzoru kako se to činilo u toku poslednjih devet meseci?... Setimo se da je armija u inostranstvu sasvim zavisna od admi-

nistracije u zemlji . . . Zato je onda naročito važno da glava tog ministarstva ima duh majstora i da dela majstorski . . . Govori se da *stari sistem* predstavlja smetnju. Ali duh majstora bi već odavno, na svoju odgovornost, uništio taj sistem . . . Tajna, u stvari, leži u tome što glava vlade pritiska kao olovo sve napore pojedinih ministarstava. Spori otkucaji *Aberdeenovog* pulsa prenose se na sve organe administracije i celom sistemu daju ton . . . Pretopite celo telo i stavite mu na ramena realnu i snažnu glavu.«

Drugim rečima, postavite Palmerstona za predsednika vlade. On je onaj *zvanični Herkul* o kome je snevao »The News« — onaj isti Palmerston koga je lord Melbourne 1830. naimenovao za ministra spoljnih poslova na predlog ruskog kneza Livena; koji je u ratu sa Avganistanom^[89] žrtvovao jednu britansku armiju na tako zagonetan način da mu je ser Robert Peel na javnoj sednici parlamenta pretio »otkrićima« ako ga bude i dalje dražio svojim hvalisanjem; onaj isti Palmerston koji je umeo tako vešto da upravlja onim ofanzivnim savezom *protiv Rusije* što ga je 1839. predložila Francuska i koji je prividno već bio ostvaren, da se taj savez jednog lepog jutra 1840. pretvorio u englesko-ruski savez *protiv Francuske*.^[270] Mada je Palmerston *najuticajniji* član sadašnje administracije i nastupa, i *mora* da nastupa, u svim parlamentarnim krugovima kao njen glavni borac, on u štampi neprestano upotrebljava svu diplomatsku veštinu da se pokaže kao potpuna suprotnost Aberdeenu i tako spase svoju popularnost, ako, eventualno, propadne koalicija. Istovremeno opoziciju *sprečavaju* da preduzme odlučujuće korake i *održavaju* je u jalovoj napetosti zbog razdora u vladi. Tako je, na primer, torijevski list »The Morning Herald« danas po stoti put pao u klopku, objavljujući da je pad koalicije definitivn i pričajući mnogo o patriotskom negodovanju Palmerstona i Russella protiv Aberdeena, Newcastle-a i Gladstone-a. Ad vocem¹ *Gladstone-a* da pomenemo još da iz jednog uvodnika u današnjem broju lista »The Chronicle« o francuskom zajmu sledi da Gladstone ne namerava da pribegne zajmovima, već je rešen da rat vodi uz pomoć direktnog oporezivanja, dakle u najnepopularnijem, najtežem i najmanje ekonomičnom obliku.

Naslov originala:

Die Presse und das Militärsystem

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«,

br. 9 od 6. januara 1855.

¹ Kad je reč o

Karl Marx — Friedrich Engels

O organizaciji engleske vojske^[271]

London, 5. januara. Ko je odgovoran za stanje engleske armije na Krimu? Jedan pogled na čudnovatu mašineriju ratne administracije pokazaće da je odgovornost tako vešto raspodeljena između raznih ustanova da dodiruje svaku od njih, ali da ni za jednu nije čvrsto prionula. Celokupna britanska armija ima na svom čelu jednog »Commander in Chief«, vrhovnog komandanta, neku vrstu *connétable*-a, položaj koji je gotovo u svim ostalim civilizovanim armijama ukinut. Iz *Horse Guards*^[42] — tako se zove kancelarija ovog vrhovnog komandanta zato što se nalazi u kasarni gardijske konjice — dolaze skoro sva vojna naimenovanja. Međutim, bilo bi pogrešno pretpostaviti da ovaj glavni komandant zaista bilo čime komanduje. Ako i ima izvesnu kontrolu nad pešadijskim jedinicama i konjicom, artiljerija, inženjerija, saperi i mineri stoje u celini izvan sfere njegovog uticaja. Ako ima izvesnu suverenu vlast nad čakširama, koporanima i okovratnicima, njegov uticaj prestaje kod svakog šinjela. On može da odredi koliko će metaka da nosi sa sobom svaki pešak, ali ga ne može snabdeti ni jednom jedinom puškom. On može sve svoje ljude da stavi pod sud i da naredi da budu žestoko išibani, ali ih ne može pokrenuti čak ni za pedalj. Marširanje je izvan njegove nadležnosti, a što se tiče izdržavanja njegovih trupa, to je stvar koja ga se apsolutno ne tiče. Zatim dolazi »*Master General of the Ordnance*«, šef artiljerijsko-tehničkog snabdevanja. Ova ličnost je žalostan ostatak vremena kad je nauka smatrana nedostojnom vojnika i kad su se specijalni rodovi vojske, kao artiljerija i inženjerija, sastojali ne od vojnika, nego od jedne vrste neopisivog tela, pola od naučnika, pola od zanatlija, ujedinenih u naročiti esnaf ili korporaciju pod komandom *Master-General*-a. Ovaj šef artiljerije imao je u svojoj nadležnosti osim artiljerije i inženjerije i sve šinjele i snabdevanje celokupne armije sitnim naoružanjem. Zato bez njega nije mogla da se izvede nikakva vojna operacija. Njegovo sudelovanje je neophodno. Sledeći u nizu je »*Secretary at War*«, ministar rata, no opet ne pravi ministar rata, već zapravo predstavnik ministarstva rata u Donjem domu, ali potpuno samostalna institu-

cija. Ovaj ministar rata ne može nijednom delu armije da izda neku zapovest, ali može svaki deo armije da spreči da učini bilo šta. Pošto je on šef vojnih finansija i pošto svaki vojni potez staje novaca, njegovo odbijanje da izda sredstva imalo bi isto značenje kao i apsolutni veto na sve operacije. Ali ma koliko bio voljan da odreši svoju kesu, on ostaje nesposoban da pokrene armiju, zato što ne može da je hrani. To je već izvan njegovog područja. Ustanova koja hrani armiju i u slučaju pokreta isporučuje za nju transportna sredstva — *intendantura* — stoji pod kontrolom državne blagajne. Tako predsednik vlade — prvi lord državne blagajne — neposredno drži konce svake vojne operacije u svojim rukama i može je po svom nahođenju ubrzati, odugovlačiti, zaustavljati. Svako zna da je intendantura za armiju isto tako važna kao i sami vojnici, i baš zbog toga je kolektivna mudrost stare Engleske smatrala umesnim da intendanturu učini nezavisnom od armije i da je stavi pod kontrolu jednog suštinski antiratnog resora. Ali ko, najzad, stavlja armiju u pokret? Ranije je to bio ministar kolonija, sada ministar rata, nominalni šef ministarstva rata. On premešta trupe iz Engleske u Kinu i iz Indije u Kanadu. Uzet, pak, sam za sebe, i njegov autoritet je isto tako bespomoćan kao i autoritet četiri prethodne vojne ustanove, pošto je potrebno sadejstvo svih pet da bi došlo makar i do najbeznačajnijeg pokreta. Svaka od ovih pet vlasti ima sopstvenu birokratiju sa svojom sopstvenom rutinom i svaka od njih postupa na svoju sopstvenu odgovornost.

Ovaj sistem očigledno vodi *poreklo* iz ustavnih mera predostrožnosti prema stajaćoj vojsci. Umesto *podele rada*, kojom bi armija dobila najveću elastičnost, imamo *podelu vlasti*, koja njenu pokretljivost svodi na minimum. No sistem se ni u kom slučaju nije održao zbog parlamentarnih ili ustavnih podozrenja, nego zato što bi uticaj oligarhije bar na ovom području bio srušen sprovođenjem moderne reforme vojne uprave. Na prethodnoj sednici parlamenta ministri su odbili uvođenje bilo kakvih novina, osim odvajanja ministarstva rata od ministarstva kolonija. Wellington je tvrdoglavo održavao taj sistem od 1815. do svoje smrti, mada je vrlo dobro znao da pirinejski rat sa tim sistemom nikada ne bi uspešno okončao da nije slučajno u ministarstvu sedeo njegov brat markiz od Wellesleya. Godine 1832. i 1836. Wellington je u celini branio stari sistem pred komisijama koje je parlament bio obrazovao za reformu toga sistema. Da li se plašio da svojim naslednicima ne olakša put do slave?¹

¹ U listu «New-York Daily Tribune», broj 4293 od 22. januara 1855, poslednji pasus glasi: «Najzad moramo ispitati ko je tvorac i zaštitnik ovog prekrasnog sistema uprave. Niko drugi do vojvoda Wellington. On se pridržavao svake pojedinosti ovog sistema kao da je lično bio zainteresovan za to da svojim naslednicima, koji će se takmičiti sa njim za ratnu slavu, što više oteža posao. Wellington, čovek

London, 6. januara. Upoznali smo sistem engleske ratne administracije pod čijim okriljem je započeo sadašnji rat. Tek što su se trupe iskrcale na svojoj prvoj stanici, kod Galipolja, upoređenje s francuskom armijom odmah je otkrilo slabije osobine engleskih priprema i bespomoćnost engleskih oficira i nižih službenika. A ovde je zadatak bio relativno lak. Dolazak trupa je mnogo ranije bio najavljen, a broj iskrcanih bio je mali. Ipak je sve počelo naopako. Brodski tovari su propali na obali tamo gde su i iskrcani; zbog skućenog prostora trupe su morale biti poslate u Skutari itd. itd. Nesumnjivi znaci nagoveštavali su haos, no kako je to bio početak rata, očekivalo se da će sa sticanjem iskustva doći poboljšanje. Trupe su zatim došle u Varnu. Rasla je udaljenost od domovine, rasla je brojnost trupa, rasla je zbrka u administraciji. Nezavisno delovanje pet odseka od kojih se sastojala administracija — svaki odgovoran posebnom ministarstvu u zemlji — izazivalo je neizbežne sukobe. U logorima je vladala oskudica, dok je garnizon u Varni uživao sve udobnosti. Sa najvećom sporošću intendatura je sakupila od meštana nešto transportnih sredstava, ali pošto glavnokomandujući nije ovim kolima dodelio pratnju, bugarski vozači iščezli su brže nego što su bili sakupljeni. U Carigradu je obrazovano centralno skladište, neka vrsta glavne operativne baze. Ona je poslužila samo kao novi izvor teškoća, odugovlačenja, sukoba kompetencija, razdora između armije, službe artiljerijsko-tehničkog snabdevanja, finansijske službe, intendature i ministarstva rata. U međuvremenu u Galipolju, Skutariju i Varni armija se nalazila u manje-više mirnodopskom stanju. Tek na Krimu administracija je dobila savršenu priliku da se u svoj širini razmahne svojim talentom za dezorganizaciju. Pogledajmo! Od preko 60 000 ljudi koji su od prošlog februara poslani na Istok danas sposobnih za službu nema više od 17 000. Od ovih dnevno umire 60 do 80, a bolest svakog dana izbacuje iz stroja 200 do 250, dok se samo retko ko vraća iz bolnice. A od 43 000 mrtvih ili ranjenih Rusi nemaju na svojoj savesti ni 7000!

Kad su u Englesku stigle prve vesti o tome da armija na Krimu oskudeva u hrani, odeći, da nema krova nad glavom, da nema medicinskog i hirurškog materijala, da bolesnici i ranjenici moraju da leže ili na hladnoj i vlažnoj zemlji izloženi nevremenu, ili stisnuti na palubama brodova bez nege i osnovnih medicinskih sredstava; kad je

izvanredno zdravog razuma, ali ni u kom slučaju genije, bio je svestan svoje nesavršenosti na ovom polju utoliko više što je bio savremenik i protivnik blistavog genija Napoleona. Stoga je Wellington bio pun zavisti na uspehe drugih. Dobro je poznata njegova sklonost da potcenjuje zasluge svojih pomoćnika i saveznika. On nikada nije oprostio Blücheru što ga je ovaj spasio kod Vaterloa. Wellington je vrlo dobro znao da nikada ne bi uspešno okončao španski rat da u to vreme njegov brat nije bio ministar. Da li se Wellington bojao da će ga zaseniti junačka dela budućih vojskovođa i nije li ovu mašineriju u celini sačuvao netaknutu zbog toga što je tako podesna da vezuje ruke generalima i da upropašćuje armije?*

stigla vest da stotine ljudi umiru zbog nedostatka osnovnih potreba, svi su verovali da je vlada propustila da uputi na ratno poprište potrebne zalihe. Potvrdilo se, naravno, da ova sumnja za prvi period nije bila neosnovana. No kasnije se ispostavilo da je poslato sve moguće, delom i više nego što je trebalo, ali je, na nesreću, sve uvek stizalo na pogrešno mesto i u pogrešno vreme. Medicinski materijal ležao je u Varni, dok su ranjenici bili bez njega na Krimu ili u Skutariju. Odeća i hrana dopremene su do same obale Krimea, ali tu nije bilo nikoga da ih iskrca. Ono što je slučajno i bilo iskrcano propadalo je na obali. Neophodno sadejstvo mornarice stvorilo je novi elemenat razdora, novu odgovornost, koju je trebalo poštovati i u logoru Agramante. Nesposobnost, prikriivena *pravilima* mirnodopske rutine, vladala je u potpunosti. U jednom od najbogatijih krajeva Evrope, na obali pod čijim okriljem je stajalo ukotvljeno na stotine britanskih teretnih brodova natovarenih zalihama, britanska armija je živela na polovini obroka. Okružena bezbrojnim stadima stoke patila je od skorbuta zato što je jela samo usoljeno meso. S brdima drva i uglja na brodovima, vojnici su tako malo toga imali na kopnu da su morali da jedu *sirovo* meso i nikada nisu mogli da osuše odeću koju je ukvasila kiša. Kad bi stigla kafa, bila je ne samo nesamlevena nego i *nepržena*. Tu su bile tone hrane, pića, odeće, šatora spakovanih u brodovima, kojih je mnoštvo skoro doticalo vrhove grebena na kojima su se nalazili položaji; pa ipak, kao Tantal, britanske trupe nisu ih mogle dosegnuti. Svi su osećali zlo, svi su jurili proklinjući unaokolo i optuživali svakoga zbog povrede dužnosti. Ali svi su imali i svoj sopstveni «paket» propisa, brižljivo sastavljenih, potvrđenih od kompetentnih vlasti, a koji su jasno pokazivali da ono što je moralo da se učini ne spada u *njihovu obavezu* i da nemaju punomoć da u tome pogledu dovedu stvari u red. Dodajmo takvom stanju stvari sve veću surovost vremenskih prilika; pljuskove, čiji period upravo počinje da bi ceo Heraklejski Herson pretvorili u beskrajnu kaljugu, u glib koji doseže više kolena; vojnike, koji su bar dve od četiri noći u rovovima, dok druge dve spavaju, skroz mokri i blatnjavi, na mahovini, bez dasaka ispod sebe i jedva zaklonjeni šatorima; stalne pozive na uzbunu; epilepsiju, dijareju itd., izazvane vlagom, hladnoćom itd.; rasutost ionako malobrojnog medicinskog osoblja po celom logoru; bolnice pod šatorima sa 3 000 bolesnika koji leže gotovo pod vedrim nebom i na vlažnom tlu; bolesničke brodove i bolnice u Skutariju i Carigradu — i lako će se shvatiti da se britanska armija na Krimu nalazi u potpunom rasulu i da vojnici pozdravljaju ruski kuršum koji ih spasava sve te bede.

Naslov originala:
Zum englischen Militärwesen

Prvi put objavljeno u listu
«Neue Oder-Zeitung»,
br. 11 i 13 od g. i 9. januara 1855.

Karl Marx

Industrijska i trgovinska kriza

London, 8. januara. Dok ovdašnji klubovi i listovi važno toroču o »ministarskoj krizi«, oni ne nalaze vremena da priznaju neuporedivo važniju činjenicu da je *opet izbila jedna od velikih engleskih industrijskih i trgovinskih kriza*, i to strašnijih razmera nego što su to bile krize od 1847. i 1836. Ako bankrotstva, do kojih tu i tamo dolazi već tri meseca a čiji je broj i intenzitet sve veći i nisu mogla da daju uvid u takvu situaciju, to se više ne može izbeći posle objavljivanja godišnjih izveštaja o trgovini i lista Board of Trade-a¹ o izvozu i uvozu u toku poslednjih jedanaest meseci.^[272] Iz tih lista se vidi da je izvoz opao za 1 710 677 funti sterlinga u poređenju sa jedanaest odgovarajućih meseci 1853, i za 1 856 988 funti sterlinga kad se uporedi samo poslednji mesec i jedne i druge godine — od 5. novembra do 5. decembra. Iz lista o izvozu uzećemo sledeće pojedinosti, koje pokazuju neuspeh u nekim od najznačajnijih industrijskih grana.

	1853.	1854.
	f. st.	f. st.
Industrija pamuka	23 757 155	22 877 050
Pamučna pređa	6 322 639	6 055 640
Industrija platna	4 379 732	3 735 221
Laneni konac	1 069 812	852 763
Industrija vune	9 470 413	8 566 723
Industrija svile	1 492 785	1 144 506
Izvoz mašina	1 368 027	1 271 503

Naravno, u *izveštajima o trgovini* se pokušava da se kriza od 1854. prikaže kao posledica rata, isto onako kao što je kriza koja je izbila još 1847. proglašavana za posledicu revolucije od 1848. Međutim, ovog puta je i sam londonski »The Economist«, koji krize obično u

¹ Ministarstva za trgovinu i saobraćaj

načelu objašnjava slučajnim okolnostima, bez veze sa trgovinom i industrijom, primoran da prizna da nedaće i neuspesi u trgovini u toku 1854. predstavljaju početak prirodne reakcije na »grčeviti prosperitet« iz 1853. Drugim rečima, ciklus u poslovima je opet stigao do one tačke na kojoj se hiperprodukcija i hiperšpekulacija pretvaraju u krizu. Najbolji dokaz: *Sjedinjene Države Severne Amerike*, koje su rat na Istoku osetile samo toliko koliko je on bio uzrok nečuvenog napretka njihove brodogradnje i brodske trgovine, i ukoliko im je omogućio prodaju nekih sirovina koje je ranije isporučivala isključivo Rusija. U Sjedinjenim Državama kriza traje već više od četiri meseca i još raste, iako je od 1208 banaka već bankrotiralo 107, dakle oko dvanaestine, a nastao je takav zastoj u industriji, povezan sa takvim sniženjem radne najamnine u industrijskim državama Istoka, da je u prošlom mesecu »emigriralo natrag« u Evropu više od 4000 evropskih emigranata. Englesku krizu od 1836. pratila je američka kriza od 1837. Sad događaji imaju obrnuti tok. Amerika je preuzela inicijativu bankrota. Sjedinjene Države i Australija su u istoj meri preplavljene engleskim proizvodima. Koliko je to važno za englesku trgovinu može se videti iz toga što je od oko 100 miliona funti sterlinga, koje je Velika Britanija izvezla u robu u toku 1853, 25 miliona otpalo na Sjedinjene Države i 15 miliona na Australiju. Istočna Indija je, posle Sjedinjenih Država i Australije, bila najvažnije tržište. Međutim, Istočna Indija je već 1852. bila toliko pretrpana robom da je samo novo širenje trgovine preko Pendžaba i Sinda do Buhare, Avganistana i Beludžistana — i odatle, s jedne strane do Centralne Azije, a s druge do Persije — moglo nekako, iako teško, da održi izvoz na starom iznosu od 8 miliona funti sterlinga. Sad su i tamo svi odvodni kanali toliko zagušeni da je nedavno roba prevezena brodom iz Hindustana u Australiju i tako je »prosut pesak u more«. Jedino tržište koje je usled rata na Istoku neko vreme »oprezno« snabdevano, bilo je *levantinsko* tržište. Uz to, u Sijiju je javna tajna da je Carigrad — otkako su kriza u Sjedinjenim Državama i zastoj u Australiji prinudili trgovinu da bojažljivo, na sve strane traži tržišta koja još nisu zasićena — postao skladište svakojake robe koju treba prodati i da se i on sad mora smatrati »zatvorenim«. Isto tako je poslednji pokret u Španiji iskorišćen za to da se krijumčarenjem u nju unese onoliko engleske robe koliko ona može da primi. Poslednji pokušaj te vrste čini se sada u južnoameričkim državama, o čijim malim mogućnostima potrošnje ne treba ni davati nikakve dokaze.

Zbog presudnog značaja koji ima engleska kriza za društvene i političke prilike u celom svetu, nužno je vratiti se na istoriju engleske trgovine u toku 1854. godine i govoriti o njoj opširnije i detaljnije.

London, 9. januara. Koliki je porast engleske trgovine i engleske industrije u periodu od 1849. do 1853, može se oceniti prema sledećim podacima. Godine 1846. tonaža brodova sa teretom koji su ulazili u britansku morską luke i izlazili iz njih iznosila je 9 499 000, 1850. taj broj je porastao na 12 020 000 tona, a 1853. na ništa manje nego 15 381 000, upravo dva puta više od tonaže u 1843. Godine 1846. vrednost izvoza britanskih industrijskih proizvoda i sirovina bila je 57 786 000 f. st., 1850. 71 367 000 f. st., a 1853. preko 98 000 000 f. st., dakle više nego dvostruki celokupni izvoz u 1842. godini. Kakvu ulogu igraju Sjedinjene Države Severne Amerike i Australija u tom porastu izvoza? Godine 1842. vrednost britanskog izvoza u Australiju nije iznosila još ni 1 milion f. st., 1850. dostigla je skoro 3 miliona, a 1853. čak 14 513 000 f. st. Godine 1842. u Sjedinjene Države izvezena je roba u vrednosti 3 582 000 f. st., 1850. gotovo 15 miliona, a 1853. ništa manje već 23 658 000 f. st. Iz ovih brojeva sledi da 1854. godina predstavlja u savremenoj istoriji trgovine istu onakvu prekretnicu kakve su bile i 1825, 1836. i 1847; zatim, da je kriza u Sjedinjenim Državama samo momenat engleske krize i, najzad, da rat 1854. godine — koji je list »Le Pays,¹ Journal de l'Empire⁽²⁷³⁾ vrlo tačno nazvao *une guerre pacifique*² — nije uopšte uticao na tu socijalnu katastrofu, ili ako je na neki način i uticao, onda je u krajnjem slučaju za-državao, sprečavao njen dolazak. Ratna tražnja je direktno pomagala pojedine industrijske grane, na primer proizvodnju kožne i vunene robe i gvožđa, a isto tako i brodogradnju. Užas koji je izazvala objava rata posle četrdeset godina života u miru, paralisao je za trenutak nagli porast špekulacija. Zajmovi raznih evropskih država prouzrokovani ratom imali su takvu kamatnu stopu koja je kočila prekomerno preduzetništvo u industrijskoj delatnosti i na taj način usporavala izbijanje krize. Ali, kaže Peace-Society⁽²⁷⁴⁾, zar rat nije podigao cene žita? — Zar porast cena žita ne znači isto što i opadanje domestic trade-a³, to jest britanske potrošnje industrijskih proizvoda? A zar to suženje *sopstvenog* tržišta nije glavni element krize? — Pre svega se treba setiti da je godina najvećeg britanskog prosperiteta — 1853 — bila godina *visokih* cena žita i da su cene žita u 1854. u proseku ispod tih cena u 1853, pa se, dakle, ni prosperitet 1853. ni simptomi krize 1854. ne mogu objasniti nivoom cena žita. Ali ostavimo po strani uticaj cena žita na industriju: kako je rat uticao na cene žita? Drugim rečima: Da li su cene žita porasle zato što je opao uvoz iz Rusije? Od ukupne količine žita i brašna koju uvozi Velika Britanija na Rusiju otpada oko 14%, a pošto celokupni uvoz zadovoljava samo oko 20% nacionalne potrošnje, Rusija daje oko 2,5% nacionalne potrošnje. *Poslednji zvanični* izveštaj o uporednom uvozu žita i brašna iz raznih krajeva sveta i raznih zemalja u Veliku Britaniju objavljen je početkom no-

¹ u listu »Neue Oder-Zeitung»: »Patrie» — ² miroljubivi rat — ³ domaće trgovine

vembra 1854. i daje uporednu tabelu za prvih devet meseci 1853. i 1854. godine. Prema njemu, u 1853. celokupan uvoz pšenice iznosio je 3 770 921 kvartera, od čega je 773 507 uvezeno iz Rusije, a 2 097 000 kvartera iz Moldavije i Vlaške. Ukupan uvoz brašna iznosio je 3 800 746 centi, od čega 64 otpada na Rusiju, dok iz Dunavskih kneževina nije stiglo ništa. U toku ratne 1854. godine Velika Britanija je dobila od Rusije 505 000 kvartera pšenice, a iz Moldavije i Vlaške 118 000 kvartera. Niko se neće usuditi da tvrdi da je *to* smanjenje (koje je, osim toga, nadoknađeno većim uvozom brašna iz drugih zemalja) uticalo da toliko porastu cene u 1854. godini *odlične* žetve — da su gotovo dostigle cene iz 1852. i 1853, u kojima su žetve *bile loše*. Naprotiv. Ni *potpuna* obustava uvoza ruskog žita ne bi imala takve posledice. Ostaje zagonetno — mada u ekonomskom pogledu *nevažno* — pitanje smanjenja uvoza iz *Dunavskih kneževina*. — Ta zagonetka se može lako rešiti. Ako je koalicija samo *nominalno* blokirala ruske luke na Crnom moru, ona je zato *stvarno* blokirala prvo Bosfor, a onda i ušće Dunava. Umesto Rusije blokirala je Tursku i Dunavske kneževine. Ko ne zna da su ruski krstaški pohodi protiv Polumeseca — 1812, 1828,^[275] 1848 (tada navodno protiv *buntovnika* u Jašiju i Bukureštu) i 1854 — bili delimično uslovljeni trgovinskom konkurencijom južnoruskih pokrajina Dunavskim kneževinama i, uz to, trgovinom sa Bosnom, Srbijom i Bugarskom, koja je vođena duž Dunava? Eto, takvu je *genijalnost* pokazala *engleska* vlada kad je, želeći da kazni Rusiju, dopustila slobodnu trgovinu u Odesi i Taganrogu, a sputala trgovinu *ruskih konkurenata* na Dunavu, blokirala je i tako presekla dovoz u svoju zemlju!

«Neue Oder Zeitung»,
br. 19 od 12. januara 1855.

London, 16. januara. U vezi sa sadašnjom trgovinskom i industrijskom krizom londonski list «The Economist» primećuje:

•Kakvo god da je smanjenje izvoza drugih artikala, ono ne obuhvata mašine. Umesto da opadne, vrednost izvoza mašina porasla je u 1854. u poređenju sa 1853. Dakle, druge zemlje sada koriste naše mašine. U tom smislu mi više nemamo nikakvih prednosti u poređenju s njima. Francuska, Nemačka, Belgija, Holandija, Švajcarska i Sjedinjene Države su sad velike industrijske zemlje i neke od njih su u tom pogledu u povoljnijem položaju od nas. Moramo se takmičiti, a nećemo uspeli ako vežemo sebi ruke. Iskustvo je pokazalo celom svetu da su restrikcije smišljene u interesu zemljoposjednika naškodile njemu samom; da su restrikcije smišljene u interesu fabrikanaata pogodile njih same. A vremenom će i fabrički radnici otkriti da legalne restrikcije u njihovom interesu mogu samo da oštete njih same. Ali treba se nadati da će oni to otkriti pre nego što gore pomenute zemlje budu toliko napredovale da bi bile kadre da isključe Englesku iz svojih i tuđih tržišta i da naše fabričke radnike bace u najveću bedu.▪

Gospodin *Wilson*, izdavač lista »The Economist« i faktotum u ministarstvu finansija miropomazanog i pritivnog Gladstone-a, apostola slobode i lovca na položaje u jednoj osobi — čovek koji na jednom stupcu svog lista osporava neophodnost države uopšte, a na drugom dokazuje preku potrebu za koalicionom vladom posebno — taj isti gospodin *Wilson* počinje svoju propoved namerno izvrćući jednu činjenicu. Naime, liste o izvozu od 1854. imaju dve rubrike o izvozu mašina. Prva, koja se odnosi na lokomotive za željeznice, pokazuje da je 1853. izvezeno za 443 254 f. st., a 1854. za 525 702 f. st., što u stvari predstavlja porast od 82 448 f. st. Naprotiv, druga rubrika, u koju su unete sve druge vrste mašina za korišćenje u fabrikama, izuzimajući lokomotive, pokazuje za 1853. 1 368 027 f. st. nasuprot 1 271 503 f. st. za 1854, dakle smanjenje od 96 524 f. st. Kad se obe rubrike sastave, ispostavlja se da smanjenje iznosi 14 076 f. st. Ovaj detalj je karakterističan za gospodu iz mančesterske škole.^[40] Naime, oni smatraju da je sadašnji trenutak pogodan za ukidanje postojeće »restrikcije« u interesu fabričkih radnika, to jest zakonskog ograničenja radnog vremena za mlade ljude ispod 18 godina, za žene i za decu ispod 12 godina. Da bi se postigao tako visok cilj, dozvoljeno je, naravno, falsifikovati neke brojeve. Ali prema listu »Manchester Examiner«^[276], specijalnom organu kvekeri Brighta i prema svim trgovinskim cirkularima iz fabričkih oblasti, inostrana tržišta, koja su već po tradiciji odvodni kanali za viškove naše proizvodnje, stenju pod teretom naše hiperprodukcije i hiperšpekulacije. Ako je svetsko tržište toliko prezasićeno uprkos neočekivanom pojavljivanju dva nova zlatna tržišta — Australije i Kalifornije — uprkos električnom telegrafu, koji je čitavu Evropu pretvorio u jednu veliku trgovinsku berzu, uprkos željeznicama i parobrodima, koji su neverovatno proširili veze, dakle povećali razmenu — koliko bi proteklo vremena pre nego što izbije kriza ako bi se fabrikantima dozvolilo da zavedu 18 umesto 11 časova rada? Ova zagonetka je i suviše prosta, pa je stoga ne treba rešavati. Ali srazmerno brzo izbijanje krize ne bi bila jedina posledica. Čitava generacija radnika bi izgubila 50% fizičke snage, duhovnog razvitka i sposobnosti za život. Ta ista mančesterska škola — koja će nam na ovo naše razmišljanje odgovoriti:

Zar rad ovaj da nas muči
kad donosi radost nama?^[277] —

zaglušuje Englesku sentimentalnim jadikovanjem zbog ljudskih žrtava koje traži rat sa Rusijom, kao i svaki drugi rat! Kroz nekoliko dana čućemo gospodina Cobdena u Lidsu kako protestuje protiv uzajamnog pokolja hrišćana. Kroz nekoliko nedelja čućemo ga u parlamentu kako protestuje protiv »restrikcija« koje sputavaju brzo sagorevanje života dece u fabrikama. Smatra li on da je od svih junačkih dela opravdano samo Irodovo delo?

Slazemo se sa mančesterskom školom u tome da zakonska prinudna ograničenja radnog vremena ne označavaju neki visok stupanj društvenog razvitka. Ali mi ne vidimo zlo u zakonima, već u uslovima koji ih čine neophodnim.

•Neue Oder-Zeitung,
br. 33 od 20. januara 1855.

London, 22. januara. Poznato je da je lord čuvar pečata Robinson otvorio parlament 1825. godine ditirambom o nečuvenom porastu trgovine i industrije. Nekoliko nedelja kasnije Engleska banka je do terala dotle da obustavi plaćanja gotovine. Od tog doba Robinsonu je ostao nadimak »Robinson-prosperitet« koji mu je prikačio Cobbett. Pošto u Engleskoj vole istorijske presedane, Robinson-prosperitet nije mogao da prođe bez svog naslednika. U prestonoj besedi, kojom je otvoreno poslednje vanredno zasedanje parlamenta, upućena je čestitka zemlji za izvanredan napredak u poljoprivredi, industriji i trgovini. Međutim, iščezli su i oni *prividni znaci* koji su mogli i da zasene Robinsona. Čini se da ministarske čestitke spadaju u ceremoniju kojom se, saobrazno društvenom položaju, u Engleskoj oglašavaju potresi na svetskom tržištu. Ali još čudnije od govora ministara jeste u ovom trenutku ćutanje štampe. Veruje li ona da će moći »burke«¹ trgovinsku krizu, kao što se u pariskim književnim koterijama »burke« knjige koje su u nemilosti — zaverom ćutanja? Ali cenovnici govore, spiskovi bankrota u listu »Gazette« govore, a govore i pisma »poslovnih prijatelja«. Uskoro će progovoriti i novine. U toku poslednje nedelje došlo je do vrlo značajnih obustava plaćanja u Sijetu, od kojih su najznačajnije obustave gospode iz firme Lonergan i komp. — koja se bavi trgovinom sa Španijom i Zapadnom Indijom, gospode Rogers, Lowrey — koji su poslovali sa Mančesterom i okolnim fabričkim oblastima, gospode iz firme Kotherington i komp. — koja trguje sa Amerikom, najzad braće Aubertius, jedne stare i ugledne firme. Kažu da obaveze svih tih raznih kuća u proseku iznose 100 000 do 150 000 f. st. Za ovu nedelju očekuju se nove obustave plaćanja bar u sedam znamenitih kuća u Sijetu.

Iz jednog trgovačkog pisma iz Birmingema od 20. januara uzimamo sledeće pojedinosti o stanju industrije u južnom Stafordsiru:

•Izuzimajući firme u industriji gvožđa koje proizvode ratni materijal po nalogu vlade samo mali broj firmi ima neke porudžbine, a i to po sasvim sniženim cenama. Za 8 funti sterlinga i 10 šilinga sada se može kupiti tona gvožđa u šipkama, kojoj je sredinom leta bila cena 12 f. st., ali čak i po ovim sniženim cenama teško se može naći kupac, tako da se mora ograničiti proizvodnja. Od velikih preduzeća u Sjedinjenim Državama Severne Amerike malo ih je koja je trgovinska kriza pogodila u onoj meri u kojoj je pogodila preduzeća u industriji gvožđa. Gotovo sve velike

¹ ugušiti, izbeći

fabrike gvožđa u Sjedinjenim Državama, u koje su uložene ogromne svote, izbacile su svoje radnike na ulicu, i to bez izgleda da će ih skoro primiti na posao. Stoga se mora smatrati da je potrošnja gvožđa u Americi skoro sasvim prestala, i otuda se više ne možemo nadati nikakvim novim porudžbinama.

Prošle subote otpušteno je mnogo radnika iz (birmingemskih) fabrika kalaja, a za njima će večeras (20. januara) izaći još više njih. Ni radnici u fabrikama tuča i mesinga nisu u boljoj situaciji, pošto se tu u većini velikih fabrika radi samo sa skraćenim vremenom.

Za modne artikle porudžbine su veoma skromne, a trgovački putnici, koji u ovoj grani posla prikupljaju porudžbine za proleće, šalju vrlo obeshrabrujuće izveštaje.

Stanje na novčanom tržištu i dalje ometa sve grane trgovine. Banke podižu kamatne stope, što sasvim nepovoljno deluje, a u ovom trenutku napreduje samo jedan posao — pozajmljivanje novca. Male založne banke su preplavljene molio-cima, a eskontovaoci menica imaju bogatu žetvu.*

Prvi put objavljeno u listu
*Neue Oder-Zeitung,
br. 41. od 25. januara 1855.

Karl Marx

[Četiri tačke]

London, 9. januara. Telegrafska vest iz Beča o tome da je Rusija prihvatila četiri tačke⁽²⁷⁸⁾ uticala je, s jedne strane, na poskupljenje državnih papira engleskog duga na ovdašnjoj berzi — u jednom trenutku im je cena bila 2,5% veća od procentne stope u subotu — a s druge strane, izazvala je pravu paniku na tržištu loja, ulja i semena, gde bi skoro zaključenje mira predstavljalo signal za bankrotstva ogromnih razmera. Danas se uzbuđenje među ljudima u Sitiju opet smirilo; oni su prilično saglasni u oceni da su pregovori o četiri tačke drugo izdanje pregovora o »Bečkoj noti«⁽⁶⁹⁾. Po mišljenju lista »The Morning Chronicle«, koji je potpuno uz vladu, bilo je *preuranjeno* govoriti o tome da je Rusija stvarno pristala da dâ garantije koje su od nje tražene. Ona je samo izjavila da je spremna da pregovara na onoj osnovi koja odgovara shvatanju sve tri sile. »The Times« veruje da može da slavi pobjedu zapadne politike, i povodom toga izjavljuje:

«Mi odlučno odbijamo pretpostavku da ovaj rat treba da donese takozvanu reviziju mape Evrope uz pomoć osvajanja ili revolucija, za koje Engleska uopšte nije zainteresovana.»

«Saveznici su», kaže »The Morning Post«, učinili što je trebalo i sad se mogu časno povući sa poprišta ukoliko njihovi uslovi budu prihvaćeni.»

Prema mišljenju lista »The Daily News«, Rusija ima nameru da obnavljanjem pregovora uveri Prusku u svoju umerenost, da raspiri razdor među nemačkim državama i da pokvari odnose zapadnih sila sa Austrijom. Po njegovom mišljenju, u četirma tačkama važan je samo dodatni član, po kome se ugovor o Dardanelima od 13. jula 1841⁽¹³⁾ treba da revidira »u smislu ograničavanja ruskih pomorskih snaga na Crnom moru«. U Sitiju se zucka o tome da je vlada spremna da odbaci taj dodatni član. Najzad, »The Morning Advertiser« objavljuje da je Rusija učinila ovaj poslednji korak u dogovoru sa Austri-

jom, da bi joj pružila priliku da se oslobodi svojih obaveza prema zapadnim silama. Prema jednoj tek prispeloj depeši utvrđeno je da pregovori neće biti razlog za prekid ratnih operacija.

«Neue Oder-Zeitung»,
br. 20 od 13. januara 1855.

London, 12. januara. Sad se ispostavilo da je vest da je Rusija bezuslovno prihvatila »četiri tačke«, i to »četiri« tačke u smislu koji im pridaju »tri« sile, bila »hoax«¹ listova »The Morning Post« i »The Times«. Bili smo spremni da poverujemo da je to »hoax« utoliko pre što iz tajne depeše Pozzo di Borgia, koja je objavljena zahvaljujući varšavskom ustanku,^[279] znamo da ovaj majstor diplomatije postavlja ovakav princip:

«Rusija mora dozvoliti da joj u slučaju bilo kog sukoba evropske velike sile nametnu njene sopstvene uslove.»

I mi u »četiri« tačke i vidimo samo »četiri« ruske *teze*. Ako ih Rusija zasada ne prihvata, mi i za to možemo naći objašnjenje kod majstora Pozzo di Borgia. Rusija bi, objašnjava on, smela da čini takve prividne ustupke Zapadu samo sedeći u pobjedničkom vojnom logoru. To je, po njegovom mišljenju, potrebno da bi se očuvao »prestizž« na kome i počiva njena moć. Rusija je dosad, istina, stigla do »vojnog logora«, ali još nije odnela nikakvu »pobedu«. Da je pala Siliistrija, odatno bi bile utvrđene »četiri tačke«. Prema listovima »The Times« i »The Morning Post«, »četiri tačke« su bile prihvaćene kao osnova pregovora u smislu koji im pridaju »tri sile«, da bi se pošlo od njih kao minimuma. Sad se ispostavilo da su one za kneza Gorčakova problematičan maksimum o čijem se smanjivanju još treba cenkati, ili on misli da one uopšte treba da posluže samo kao povod za još jednu »Bečku konferenciju«. »The Morning Post« nam danas u jednom leaderu,² napisanom u svečanom, diplomatsko-govorničkom tonu, poverava da privremeni sastanci diplomata u Beču predstavljaju samo pripremu za pravu konferenciju, koja će biti otvorena tek 1. februara i sigurno će više ili manje iznenaditi svet.

Juče je u zgradi Lloyda istaknuta sledeća objava admiraliteta:

«U vezi sa poslednjim pasusom mog pisma od 8. novembra (1854), u kome se saopštava da su francuski i engleski admirali na Crnom moru dobili naredbe od svojih vlada da prošire blokadu ušća Dunava na sve luke Crnog i Azovskog mora koje su još u rukama neprijatelja, dobio sam naređenje od lorda admiraliteta da Vas obavestim — da bi za to saznali i poslovni krugovi — da su vlade Engleske i Francuske odlučile da 1. februara (1855) zavedu pomenutu blokadu, i da će u listu »The London Gazette« biti objavljena vest o blokadi svake luke čim ona stupi na snagu. Potpis: *W. A. B. Hamilton.*»

¹ novinarska patka — ² uvodnom članku

Tu se otvoreno priznaje da su savezničke flote dosad držale pod blokadom samo svoje sopstvene saveznike na ušću Dunava, a ne ruske luke na Crnom i Azovskom moru. Ipak je ministarstvo u više mahova davalo izjave u parlamentu — u aprilu, u avgustu i oktobru — da je »najstrože naredilo« blokadu ruskih luka i obala. Još 21. decembra lord Granville je izjavio u ime ministarstva u Gornjem domu

»da pet ratnih brodova drži Odesu pod blokadom; oni stalno krstare na ulazu u luku, i vlada sa njih neprekidno dobija izveštaje.«

U jednom pismu upućenom nekom dnevnom listu jedan poznati engleski pisac pamfleta iznosi ukratko posledice blokade koju je koalicija preduzela ili, bolje rečeno, *nije* preduzela:

»1. Engleska vlada šalje iz Engleske neprijatelju Engleske novčana sredstva da bi vodio rat protiv nje. 2. Dunav se stavlja pod blokadu da bi se opustošile Dunavske kneževine i da bi se presekao dovoz žita nama samima. 3. Odesa, Taganrog, Kerč itd. neće biti uznemiravani da bi se ruskim trupama na Krimu mogli slati pojačanje, municija i zalihe. 4. Prividna blokada upropašćuje naše trgovce, dok grčkim, ruskim i austrijskim omogućava da se obogate.«

»The Times« takođe koristi izjavu gospodina Hamiltona da žučno napadne vladinu »diplomatiju blokade«. Za gromovnika sa Printing-House-Square-a¹ je karakteristično to što on grmi uvek post festum.² Od 26. marta 1854. do danas »The Times« je branio »diplomatiju blokade«. Danas, kad njegova buka više ne može da osujeti vladine mere, ali doprinosi njegovoj popularnosti, on iznenada postaje vidovit.

Ministar mornarice ili, kako se on ovde zove, prvi lord admiraliteta, ser *James Graham*, dovoljno je poznat na Kontinentu zahvaljujući onom svom velikom delu u crnom kabinetu koje je braću Bandiera odvelo na gubilište.^[74] A verovatno je manje poznata činjenica da se ser James Graham 1844, kad se car Nikolaj iskrcao na engleskoj obali, nije usudio da stegne pruženu carevu ruku, već samo da je poljubi. (Vidi »Portfolio«, 2. serija, 1844. godina.)

»Neue Oder-Zeitung«,
br. 23 od 15. januara 1855.

London, 15. januara. U prilog diskusiji o četiri tačke:

»U diplomatiji neće biti nikakvih novosti do 1. februara.« (Do 5. ili 6. februara, kaže bečki dopisnik lista »The Times«.) »Međutim, car ima na raspolaganju ceo mesec dana da pomeri svoju vojsku kuda želi. Taj mesec, dobijen prihvatanjem četiri tačke, može se produžiti na dva meseca tako što će se o svakoj tački voditi duga rasprava, o čemu je ruski izaslanik verovatno dobio instrukcije. Uopšte nije neverovatno da se čine najuporniji pokušaji da se Austrija zadovolji uslovima ne-

¹ trg u Londonu, sedište redakcije lista »The Times« — ² posle svršenog čina

prihvatljivim za Englesku i Francusku. Verovatno je glavni cilj — razbiti savez tri sile.*

Tako piše »The Morning Post«.

Važnije od tog naslućivanja engleske štampe o tajnim namerama Rusije je otvoreno priznanje te štampe (naravno izuzimajući vladine organe) da osnova pregovora, četiri tačke, nije vredna da se o njoj pregovara.

«Kad je borba počela», kaže »Sunday Times«^[280], »pokušavali su da ubede svet da se radi o rušenju ruskog carstva ili, u najmanju ruku, o obezbeđivanju materijalnih garantija za očuvanje mira u Evropi. Ako se mir zaključi na osnovu takozvane četiri tačke, onda nije ništa učinjeno niti će biti učinjeno za postizanje bilo jednog bilo drugog cilja. Ako se ovde može govoriti o nekakvom trijumfu, onda je to samo trijumf Rusije.«

«Vlada nesposobnjakovića», kaže »The Leader«^[281], »ne može otići dalje od četiri tačke; ona zaslužuje da je budući naraštaji nazivaju: vlada četiri tačke. Dosta te dosadne ratne komedije bez cilja! Mir, na osnovu četiri tačke, može se zaključiti samo iz bojazni da u vrtlogu rata sami narodi mogu dobiti veliki značaj; a možda i zato da se osujeti pokušaj Engleza da povrate ona prava koja im je izvojevao Cromwell. Samo to je mogao biti razlog što se opet krpi stara zavera sa Rusijom i što joj se dozvoljava da obnovi svoja presezanja u Evropi pod zaštitom zastave mira.«

«The Examiner«^[282], koji neosporno stoji na prvom mestu među buržoaskim nedeljnim listovima, donosi opširan članak o »osnovi« pregovora o miru, iz kojeg ukratko iznosimo ono što je bitno.

«Ako se takvi ustupci — kaže se između ostalog — »kakvi se mogu izvesti iz najstrožeg i najtačnijeg tumačenja četiri tačke, smatraju ekvivalentom za bogatstvo koje je Engleska stračila i za krv koju je prolila u ovoj borbi, onda se ruski car pokazao kao veliki državnik kad je počeo rat. Rusija čak ne treba da nadoknadi ni one ogromne svote koje je od nas svake godine iznuđivala time što se nije pridržavala bečkog ugovora. U njenim rukama treba da ostane ušće Dunava, koje je, kako se vidi iz nedavno objavljene zvanične prepiske, svim silama težila da zatvori za englesku trgovinu. Tačka o slobodnoj plovidbi Dunavom svodi se praktično na status quo, jer Rusija nije nikad poricala da zahtevi bečkog ugovora koji se odnose na rečnu plovidbu važe i za Dunav. Poništenje kajnardžijskog i jedrenskog ugovora ne menja situaciju, pošto se svi slažu da ti ugovori nisu davali Rusiji prava na zahteve koje ona postavlja Turskoj. S druge strane, kad vidimo da Rusija treba da bude jedna od pet sila koje će zajednički imati protektorat nad Dunavskim kneževinama i hrišćanima — sultanovim podanicima, onda verujemo da su sasvim iluzorna preimućstva koja se očekuju od te izmene, jer će ova neosporno doneti veoma štetne posledice, naime *legalizovace* mahinacije Rusije u *podeli Turske*. Mogu nas, naravno, podsetiti na to da četiri tačke mogu uključivati, pored ostalih zahteva, i reviziju ugovora od 1841, i to reviziju u interesu ravnoteže sila. Taj izraz je prilično neodređen i zagonetan, a posle glasova koji se odnedavna pronose, mi nikako nismo uvereni da izmena koja se smera ne ugrožava nezavisnost našeg sa-

veznika (Turske) više nego nadmoćnost našeg neprijatelja . . . Mi bismo odbacili kao potpuno neverovatnu svaku mogućnost takve ‚osnove‘ o kakvoj se, izgleda, raspravlja u ovom trenutku u Beču, da nije lord John Russel, u odgovoru na Cobdenov govor, svečano izjavio u parlamentu da vlada uopšte ne želi da Rusiji uzme ijednu njenu teritoriju.«

Poslednja tačka je svakako najpresudnija, pošto bi se na primer čak i sloboda plovidbe Dunavom mogla obezbediti samo ako bi Rusija izgubila »teritoriju« na ušću Dunava, koje se dočepala delimično na osnovu jedrenskog ugovora kršeći londonski ugovor od 1817, a delimično na osnovu ukaza od februara 1836. kršeći jedrenski ugovor.^[283] Tačka koju »The Examiner« propušta da istakne odnosi se na ugovor o Dardanelima od 1841. Taj ugovor se od ugovora koji je lord Palmerston zaključio 1840. razlikuje samo po tome što je i *Francuska* postala ugovorna strana. Sadržaj je isti. Još pre nekoliko meseci lord Palmerston je izjavio da ugovor od 1840, pa prema tome i ugovor o Dardanelima od 1841, predstavlja pobjedu Engleske nad Rusijom i da je on lično *autor* tog ugovora. Otkuda sad odjednom *poništenje* jednog ugovora koji je značio pobjedu Engleske nad Rusijom, predstavlja poraz koji je Engleska nanela Rusiji? Ili, ako su Englesku tada varali njeni sopstveni ministri, i ona verovala da radi *protiv* Rusije, dok je u stvari radila *u njenu korist*, zašto to ne bi moglo biti i sada? Za vreme poslednjeg vanrednog zasedanja parlamenta Disraeli je uzviknuo: »Nikakve četiri tačke.« Iz gornjih izvoda se vidi da su njegove reči naišle na odziv u liberalnoj štampi. Čuđenje što je Rusija prihvatila četiri tačke sa ili bez rezerve počinje da ustupa mesto čuđenju što ih je Engleska predložila.

Prvi put objavljeno u listu
»Neue Oder-Zeitung«,
br. 29 od 18. januara 1855.

Karl Marx

Trgovinska kriza u Britaniji

Engleska trgovinska kriza, čije smo predznake davno zabeležili na našim stupcima, sada je činjenica o kojoj glasno govore najviši autoriteti u tom pitanju — godišnji cirkulari koje izdaju britanske trgovinske komore i vodeće trgovačke firme Kraljevstva; o njoj svedoče i mnogobrojna bankrotstva, fabrike sa skraćenim radnim vremenom, kao i tabele ograničenog izvoza. Prema poslednjim zvaničnim »Izveštajima o trgovini i plovidbi«,^[284] deklarirana vrednost pobrojanih artikala izvoza za jedan mesec koji se završio 5. decembra bila je:

1852.	1853.	1854.
6 033 030 f. st.	7 628 760 f. st.	5 771 772 f. st.

Opadanje u 1854. iznosilo je prema 1852. godini 261 258, a prema 1853. godini 1 856 988 funti sterlinga.

Ne može nas iznenaditi što profesionalne pristalice slobodne trgovine iz Velike Britanije nastoje da pokažu da sadašnja kriza nije prirodna posledica modernog engleskog sistema i da uopšte nema ništa zajedničko sa krizama koje se periodično javljaju gotovo od kraja 18. veka, već da, naprotiv, proističe iz slučajnih i izuzetnih okolnosti. Prema učenju njihove škole ne može biti govora o krizama pošto je britansko zakonodavstvo ukinulo zakone o žitu i usvojilo principe slobodne trgovine. Sada pak imaju ne samo visoke cene žitu i pored bogate žetve nego i trgovinsku krizu. Kalifornija i Australija su izišle na svetsko tržište i zasipaju ga svojim zlatnim bujicama, dok električni telegrafi pretvaraju celu Evropu u jednu jedinu berzu, a železnice i parobrodi ustoustručavaju sredstva komunikacije i razmene. Ako bi njihov opšti lek trebalo staviti na probu, ne bi za to bilo povoljnijih uslova no što su oni koji u istoriji trgovine i prometa karakterišu period od 1849. do 1854. godine.

Oni nisu ispunili svoja obećanja i sasvim prirodno sada rat treba da bude žrtveni jarac slobodne trgovine baš kao što je to bila revolucija 1848. godine. Međutim, oni ne mogu poricati da su komplikacije na Istoku donekle odložile preokret, delujući kao prepreka duhu lakomisljenih poduhvata i usmeravajući jedan deo suvišnog kapitala na zajmove koje je nedavno zaključila većina evropskih sila; da su neke

grane industrije, kao na primer industrija gvožđa, kože i vune, dobile izvesnu podršku od vanredne potražnje koju je izazvao rat; i, najzad, da je u drugim granama kao što su brodogradnja i industrija boja itd., gde preterane predstave o posledicama rata podstiču špekulacije na obe strane Atlantika, data samo delimična oduška već vladajućoj i opštoj tendenciji prekomernog trgovanja. Ipak njihov glavni argument se svodi na to da je rat izazvao visoke cene svih vrsta žitarica, a da su visoke cene prouzrokovale krizu.

Međutim, treba se setiti da su prosečne cene žita 1853. bile više nego 1854. Ako ove visoke cene nisu razlog neviđenog procvata u 1853, one još manje mogu da budu uzrok zastoja u 1854. godini. Godina 1836. bila je obeležena kao godina trgovinskog zastoja, i pored niskih cena žita; 1824. i 1853. bile su godine izuzetnog prosperiteta i pored visokih cena svih proizvoda. Istina je da, iako visoke cene žita mogu osakatiti industrijski i trgovinski prosperitet sužavajući domaće tržište, domaće tržište u zemlji kao što je Velika Britanija neće biti poremećeno ako nisu sva strana tržišta već beznadežno prezasićena. Zbog toga u takvoj zemlji visoke cene žita moraju otežati i produžiti krizu, koju, međutim, nisu u stanju da izazovu. Pored toga, ne sme se zaboraviti da, u skladu sa pravom doktrinom mančesterske škole⁴⁰⁾, visoke cene žita, ako su rezultat redovnog prirodnog toka stvari a ne dejstva zaštitnih carina i zakona o zabrani i pokretne skale²⁸⁵⁾, potpuno gube svoj kobni uticaj i mogu čak da imaju povoljno dejstvo, donoseći korist farmerima. Pošto se za dve slabe žetve u 1852. i 1853. ne može reći da nisu posledica prirodnih uslova, pristalice slobodne trgovine okreću se 1854. godini i tvrde da je rat na Istoku, dejstvujući kao zaštitna carina, prouzrokovao visoke cene uprkos obilnoj žetvi. Ostavljajući po strani opšti uticaj cena hleba na industriju, postavlja se pitanje kako sadašnji rat utiče na ove cene.

Uvoz pšenice i brašna iz Rusije iznosi 14% celokupnog uvoza Ujedinjenog Kraljevstva, a čitav uvoz zadovoljava samo oko 20% ukupne potrošnje, što znači da Rusija obezbeđuje Engleskoj nešto više od 2 i po procenta cele potrošnje. Prema poslednjim zvaničnim izveštajima koji obuhvataju prvih devet meseci 1853, celokupan uvoz žita u Veliku Britaniju iznosio je 3 770 921 kvarter od kojih je 773 507 bilo iz Rusije, a 209 000 iz Vlaške i Moldavije. Ukupan uvoz brašna iznosio je 3 800 746 metričkih centi, od kojih je 64 bilo iz Rusije, a nijedna iz Kneževina. Tako je bilo pre nego što je izbio rat. U istim mesecima 1854. uvoz žita neposredno iz ruskih luka iznosio je 505 000 kvartera prema 773 507 u 1853. godini, a iz Dunavskih kneževina 118 000 prema 209 000; što znači 359 507 kvartera manje. Ako se uzme u obzir da je žetva 1854. bila odlična, a 1853. veoma slaba, niko neće tvrditi da je takav manjak mogao osetno da utiče na cene. Nasuprot tome, iz zvaničnih izveštaja o nedeljnoj prodaji domaćeg žita na engleskom tržištu — ovi izveštaji prikazuju samo mali deo celokupne prodaje u zemlji — može se videti da je u oktobru i novembru 1854.

prodato 1 109 148 kvartera prema 758 061 kvarter u istim mesecima 1853, i da to više nego nadoknađuje manjak za koji se kaže da ga je prouzrokovao ruski rat. Treba takođe napomenuti da rat sa Rusijom ne bi ograničio uvoz žita čak nimalo da engleski kabinet nije glupom ili izdajničkom blokadom Suline na ušću Dunava učinio da velike zalihe turskog žita istrunu u žitnicama Kneževina i tako presekao svoje sopstveno snabdevanje. Pošto dve trećine londonskog uvoza stranog brašna potiču iz Sjedinjenih Američkih Država, mora se priznati da obustava američkih isporuka u poslednjem kvartalu 1854. predstavlja mnogo važniji događaj za trgovinu životnim namirnicama nego ruski rat.

Ako nas pitaju kako se objašnjavaju visoke cene žita u Velikoj Britaniji i pored bogate žetve, mi ćemo reći da je u toku 1853. u listu »The Tribune«¹ isticano više no jednom da su zablude slobodne trgovine izazvale najveće moguće nepravilnosti i greške u operacijama britanske trgovine žitom snižavanjem cena ispod prirodnog nivoa u letnjim mesecima kad bi samo njihov porast obezbedio neophodne zalihe i dovoljno porudžbina za buduće kupovine. Tako se dogodilo da je uvoz u julu, avgustu, septembru i oktobru 1854. iznosio 750 000 kvartera prema 2 132 000 kvartera u istim mesecima 1853. Pored toga, jedva se može sumnjati da će pretvaranje velikih kompleksa oranica u Britaniji u pašnjake usled ukidanja zakona o žitu uticati da čak i bogata žetva, u novom poretku, bude relativno nedovoljna.

•Zbog toga«, da citiram cirkular Trgovinske komore iz Hala, »Ujedinjeno Kraljevstvo ulazi u 1855. sa vrlo malim zalihama stranog žita, a sa cenama gotovo isto tako visokim kao na početku 1854, dok će do proleća snabdevanje skoro potpuno zavistiti od njegovih sopstvenih farmera.«

Razlog za englesku trgovinsku krizu u 1854, koja neće dostići svoje prave razmere pre proleća ove godine, pokazuje sledećih nekoliko brojki: Izvoz britanskih proizvoda i robe koji je 1846. iznosio 57 786 000 funti sterlinga dostigao je 1853. ogromnu vrednost od 98 000 000 funti sterlinga. Od tih 98 000 000 u 1853. godini, Australija, koja je 1842. uzela robe za manje od jednog miliona, a 1850. za oko tri miliona, progutala je robe skoro za petnaest miliona; dok su Sjedinjene Američke Države, koje su 1842. na englesku robu potrošile samo 3 582 000 funti sterlinga, a 1850. nešto manje od 15 000 000 funti sterlinga, kupile sada robe za ogromnu svotu od 24 000 000 funti sterlinga. Nije potrebno dalje objašnjenje neizbežnom protivdejtstvu američke krize i beznadežno prezasićenog australijskog tržišta na englesku trgovinu. Američka kriza 1837. došla je za petama engleske krize od 1836, a sada engleska kriza ide stopama američke. Ali u oba slučaja kriza proističe iz istog uzroka — kobnog dejstva engleskog industrijskog sistema, koji dovodi do hiperprodukcije u Velikoj Bri-

¹ Vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 254 - 260, 274 - 276 i 362 - 369.

taniji i do hiperšpekulacije u svim drugim zemljama. Australijsko tržište i tržište Sjedinjenih Američkih Država nisu izuzeci, već su samo najočitiji izraz opšteg stanja svetskog tržišta, a oba skoro podjednako zavise od Engleske.

«Bode nam oči činjenica prezasićenih stranih tržišta i nerentabilnih prodaja, sa malo izuzetaka», uzvikuje mančesterski cirkular, govoreći o trgovini pamukom. «Većina stranih tržišta», kaže drugi cirkular govoreći o trgovini svilom, «uobičajeni ventili za naše viškove robe, stenju pod pritiskom preteranog trgovanja». «Proizvodnja je ogromno porasla», kaže nam izveštaj o bradfordskoj industriji tkanina od češljane vune, «i za izvesno vreme našla je izlaz u stranim tržištima. Poslovalo se nepravilno pošto se roba nepromišljeno slala u inostranstvo, i nije potrebno ni napominjati da su rezultati uopšte uzet krajnje nepovoljni.»

I takvih bi citata mogli navesti iz mnoštva vodećih trgovačkih cirkulara koji su stigli do nas brodom »Pacific«.

Španska revolucija i krijumčarenje koje se razvilo posle nje u tom kraju sveta stvorili su izuzetno tržište za britanske proizvode. Izgleda da je levantsko tržište, usled strahovanja izazvanih ratom na Istoku, jedino koje nije prezasićeno, ali, kako saznajemo, već tri meseca Lankašir se latio da povrati ono što je zanemareno u tom kraju, i čuli smo da baš u ovom trenutku Carigrad takođe stenje pod preobiljem pamučne, vunene, metalne, kožarske i ostale britanske robe. Kina je jedina zemlja gde bi se moglo tvrditi da su politički događaji izvršili primetan uticaj na razvoj krize u trgovini. Jedna mančesterska firma kaže:

«Nade koje smo polagali u postepeni porast našeg izvoza u Kinu gotovo potpuno su raspršene, a pobuna koja sad uzima maha u toj zemlji, i koja se u početku smatrala povoljnom za veze s inostranstvom, izgleda sada da je organizovana za pustošenje zemlje i potpuno uništenje trgovine. Izvoz u Kinu, od koga se nekad očekivalo da će mnogo porasti, skoro je sasvim pretao.»

Naši čitaoci će se možda setiti da smo još onda kad je kineska revolucija^[90] počela donekle da dobija ozbiljne razmere predvideli strahovite posledice na koje se sad žale engleske izvozne firme.

Iako poričemo svaku vezu između rata i trgovinske krize čiji su simptomi postali očigledni pre no što se i pomišljalo na rat, mi smo, naravno, svesni da rat može opasno da pogorša teško iskušenje kroz koje će sada morati da prođe Velika Britanija. Produženje rata znači povećanje poreza, a povećani porezi svakako da nisu lek za smanjene prihode.

Naslov originala:

The Commercial crisis in Britain

Napisano 11. januara 1855.

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»,

br. 4294 od 26. januara 1855.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Vlasnici pivara i proslavljanje nedelje — Clanricarde

London, 19. januara. U listu »The Morning Advertiser« vodi se u ovom trenutku vrlo živa rasprava o pitanju da li se koaliciona vlada može s pravom osuditi za »glupost«. Sa svog stanovišta, koje pretpostavlja tajni dogovor vlade sa Rusijom, Urquhart uspešno brani vladu od prekora da je nesposobna. »The Morning Advertiser« predstavlja osobenu pojavu u londonskoj štampi. On je svojina »Društva za zaštitu interesa vlasnika pivara«. Osnovan u dobrotvorne svrhe, naime za davanje pomoći siročadi, starim osobama i bankroterima, on ima neosporno najveći tiraž od svih londonskih dnevnih listova posle lista »The Times«, ali sigurno ne zahvaljujući svojoj redakciji, koju vodi izvestan *Grant*, bivši stenograf. Taj *Grant* se oženio kćerkom najuticajnijeg člana »Društva za zaštitu interesa«, naime kćerkom Homera, velikog Homera, kako ga nazivaju udruženi vlasnici pivara, a veliki Homer je postavio za glavnog urednika lista »The Morning Advertiser« svog malog zeta. Pošto je društvo imalo pravo da »The Advertiser« rastura po svim krčmama, pa čak i po većini »parlours«,¹ stvorena je materijalna osnova njegove veličine. Ali za svoj veliki uticaj on može zahvaliti činjenici što nije list koji ima redakciju, već predstavlja neku vrstu sale za diskusije u kojoj svako iz publike može da govori. Pošto ga »ugledna« londonska štampa nije primila u svoje društvo, smatrajući da ga nije dostojan, on se bratiji sveti tako što s vremena na vreme osim za svoju publiku otvara svoje stupce i za značajnije pisce, koji se nisu prodali nijednoj stranci.

»The Morning Advertiser« nije daleko od *piva* i poslednjeg *zakona o pivu* gospodina Wilson-Pattena. Taj poslednji *državni udar crkvenih ljudi* izazvao je mnogo smeha i dokazao da Shakespeare-ovi uzori itd. uspevaju i u drugoj polovini 19. veka. Ali ozbiljna strana ove stvari je to što se masa *čudi* bezobzirnim pokušajima crkve da se

¹ gostioničkih salona

upliće u građanski život i da ga reguliše. Ona se već toliko otuđila od te crkve da na njene pokušaje presezanja gleda još samo kao na »practical jokes«¹ koje treba prekinuti kad se s njima pretera. Crkvena stranka, koja ne shvata svoju situaciju, drznula se da sinoć u Notingemu održi javni skup na kome je predložila da se parlamentu uputi peticija da sve crkve budu zatvorene ne samo u one sate radnim danima koje je nedavno odredio zakon Wilson-Pattena, već i nedeljom. Prisustvovao je veliki auditorijum radnika i posle burnog skupa velikom većinom je usvojen sledeći amandman koji je predložio jedan fabrički radnik po imenu Halton:

»Podneti peticiju parlamentu da nedeljom budu zatvorene sve crkve i kapele.«

Tvrđi se da će lord Lyndhurst ubrzo posle otvaranja parlamenta ukratko izneti u Gornjem domu sve optužbe protiv vlade. Kao što je poznato, u periodu zasedanja 1853—1854. markiz Clanricarde je bio »would-be«² šef antiruske opozicije među perovima. Zbog pisama koja su on i njegov sin, lord Dunkellin, uputili caru Nikolaju povodom oslobođenja ovog drugog iz ruske tamnice, on više, naravno, ne može da igra tu ulogu. U vezi sa Dunkellinovim pismom, Douglas Jerrold, poznati humorista, primećuje u listu »Lloyd's Paper«:

»Lord Dunkellin misli da je Nikolaj zaista veliki čovek, i to iz jednog zapadnjućeg razloga: on je pustio na slobodu tog lorda Dunkellina! Nazivam ga velikim zato što je mene pokorio — kaže džin za Toma Thumba³, ali ovde patuljak naziva cara velikim čovekom.«

Ko poznaje Blue Books,⁴ objavljene 1841. o tursko-egipatskom pitanju⁽⁵⁷⁾, i iz njih zna kakvo je mesto imao markiz Clanricarde kao poslanik na petrogradskom dvoru, tome je poznato i to da su njegove antiruske tirade u Gornjem domu spadale isključivo u onu kategoriju opozicije koju zastupa svaki pravi vigovac kad god mu bog ne da neko mesto u vladi.

Prvi put objavljeno u listu
»Neue Oder-Zeitung«,
br. 35 od 22. januara 1855.

¹ grube šale — ² nabeđeni, tobožnji — ³ Tomu Palčića — ⁴ Plave knjige

Karl Marx — Friedrich Engels

Prilog kritici opsade Sevastopolja

London, 19. januara. Ser Howard Douglas je proširio novo izdanje svog čuvenog dela o *Naval Gunnery* kritičkim prilogom o događajima u toku poslednjeg rata. Na osnovu najnovijeg iskustva i zvaničnog materijala, koji je samo on imao na raspolaganju, on između ostalog dokazuje da je flota nedovoljna za borbu protiv kazematiranih utvrđenja kad su ona dobro konstruisana i kad se pravilno brane. On dokazuje i da su bombe beskorisne kad su zidovi solidno građeni i, najzad, da se breše na kulama i kazematiranim utvrđenjima, kao što su ona u Bomarsundu i Sevastopolju, mogu probiti samo teškim opsadnim oruđem — u najmanju ruku 32-funtovnjacima, i to na stari način, dok se nesigurnim nišanjem sa palube nekog broda nikad neće moći da probije breša a da se pri tom sam brod ne izloži opasnosti da sigurno bude razoren. Što se tiče krimskog rata posebno, uprkos tome što je Douglas pristrastan kad su u pitanju zapovednici na Krimu i uz sve obzire koje je pokazao zbog svog zvaničnog položaja, on ipak dolazi do zaključka da će se najzad pokazati da krimska ekspedicija predstavlja neuspeh. Ali zar gromovnik »The Times« nije saopštio veliku novost da će se posle četrdesetčasovne kanonade Sevastopolj zauzeti na juriš! Navodno, ta vest potiče iz pouzdanih izvora i »The Times« neće da ispriča sve o onome što će se dogoditi upravo ovih dana samo zato da Rusi ne bi bili obavješteni o tome (vidi brojeve toga lista od 26. i 31. decembra). Nema sumnje — Sevastopolj će biti osvojen ovih dana. A stvari su tekle ovako. Kao što je poznato, »The Times« je besno istupio protiv zakona o legiji stranaca,^[287] jer je za tu meru saznao tek kad i ostala profana publika. Počeo je da se duri, gunda i zafrkava vladu. Ova se, opet, uplašila i, da bi ga učutkala, bacila mu je delić novosti — juriš na Sevastopolj, pri čemu je pretvorila u definitivnan ratni plan jednu nameru koju bi generali ostvarili samo ako bi za to postojale određene okolnosti i uslovi. Nije čudo

što su sličnu vest doneli i francuski listovi — poluzvanični organi, jer je to bilo uoči raspisivanja zajma od 500 miliona.^[286] Isto tako je jasno zašto je »The Times« naseo. On veruje u istinitost svake vesti koju dobije 24 sata pre bilo kog drugog lista.

Stanje na Krimu se nije mnogo popravilo. Dok bolest nanosi Francuzima srazmerno male gubitke, dok je njihova konjica dobro snabdevena konjima a pešadija bodra i aktivna, Britanci i dalje svakodneвно šalju po 150 ljudi u bolnicu i iznose 40 do 50 mrtvih. Artillerija im je bez konja a konjica je rasturena da bi se njeni konji upropašćivali odvlačeći teške topove iz Balaklave. Vreme je promenljivo, svaka dva-tri dana se smenjuju kiša i slab mrzaz, tako da je zemljište neprekidno raskaljano. Kako su sva prevozna sredstva zauzeta prevozom zaliha, čiji je dovoz vojsci i dalje najnužnija stvar, ne mogu se dovoziti ni topovi ni municija. U međuvremenu su se rovovi približili neprijateljskim utvrđenjima i izgrađena treća odbrambena linija, koja neće biti naoružana, ali je ipak treba braniti od ispada. Nemoćno je reći koliko su rovovi blizu najbližim napadnutim tačkama pošto su izveštaji protivrečni i, naravno, nisu zvanično objavljeni. Neki kažu da je rastojanje 140 ili 150 jardi, dok ono prema jednom francuskom izveštaju iznosi još uvek 240 jardi. Međutim, francuske baterije, koje su sada upotpunjene i montirane, moraju da čekaju, jer je besciljna i potpuno beskorisna kanonada u novembru smanjila zalihe municije, a ne bi imalo smisla ponoviti takvu besciljnu vatru. Tako su Rusi imali i imaju dovoljno vremena ne samo da poprave sve što im je razrušeno u ranijim napadima već i da izgrade nova utvrđenja, i oni to i rade tako revnosno da je Sevastopolj u ovom trenutku jači nego ikad ranije. Odlučujući *juriš* je potpuno nemoguć sada kad su jedna za drugom uzete razne odbrambene linije i kad su velike kamene zgrade iza poslednjeg bedema sve pretvorene u redute. Kako god da započne ponovna opsada, sve se mora početi od početka, samo s tom razlikom što su gradske baterije pomerene znatno napred i, prema tome, postale efikasnije. Ali kojom cenom je plaćeno to preimućstvo! Upravo naporim radom na kopanju dugačkih rovova — približnica, zbog čega se pojavio veliki broj bolesnika u britanskoj armiji pošto su vojnici imali malo vremena za spavanje. Pored toga, Rusi su često vršili ispade koji su, iako nisu uvek uspevali, ipak bili dovoljni da iznure već prilično iznurenog neprijatelja.¹ U međuvremenu je turska vojska postepeno stigla do Jevpatorije, gde treba da dejstvuje protiv Simferopolja i da u isto vreme osmatra severnu stranu Sevastopolja. Ova operacija, koja sasvim odvaja Tursku od englesko-francuske vojske i time stvara dve sasvim različite armije, predstavlja

¹ U listu »New-York Daily Tribune«, br. 4304 od 3. februara 1855, u kome je ovaj članak takođe objavljen, ovde je ubačena sledeća rečenica: »Osim toga, čini se da su gotovo sva pojačanja Britanaca i Francuza stigla i pre nego što se pripreme novi pukovi za ukrcavanje, snaga obeju vojsci na Krimu će vrlo malo porasti.«

novu stratešku grešku, koja omogućava Rusima da ruku svaku od njih ponaosob. Ali ova greška je bila neizbežna. Bila bi još veća greška nagomilati još trupa na malom poluostrvu Hersonesu Heraklejskom. To su posledice čuvenog »bočnog marša u Balaklavi«.¹

Naslov originala:

Zur Kritik der Belagerung Sewastopols

Pisano 19. januara 1855.

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«,

br. 37 od 23. januara 1855.

¹ U listu »New-York Daily Tribune« članak se završava ovako: »Tako vidimo kako se kao posledice čuvenog bočnog marša u Balaklavi javljaju sve nove i nove greške. Vrlo je verovatno da će Turci biti potučeni. Oni više ne predstavljaju armiju iz Kalafata i Silistrije. Dezorganizacija, nemar i nestašica svega izmenili su ovu vojsku, a Turska nema drugu koja bi je zamenila. Pod takvim okolnostima sasvim je neverovatno da će napad na Sevastopolj prekinuti pregovore o miru. Otkako su iskrcani saveznici, taj događaj nikad nije bio tako malo verovatan kao što je danas. Nije preterano reći da u čitavoj istoriji ratova nijedan rat nije završen s takvim neuspehom kao ovaj krimski rat.«

Karl Marx

Cilj pregovora — Polemika protiv Pruske — Pobuna snežnim grudvama

London, 23. januara. Zapadne sile su izjavile da pregovori u Beču neće ni za trenutak prekinuti njihove ratne operacije. Dakle, kakvo će neposredno vojno preimućstvo dobiti Rusija zahvaljujući prividnim pregovorima? Na ovo pitanje, koje nabacuje »The Sun«,^[287] može se dati vrlo određen odgovor. Šesti i deo petog (ruskog) armijskog korpusa sačinjavali su prvobitni krimski garnizon. Četvrti korpus je stigao nekoliko dana pre bitke kod Balaklave. U ovom trenutku treći korpus se nalazi na poluostrvu. Osma divizija je stigla u Bahčisaraj 18. decembra, i sedma i osma divizija, pored prve divizije dragona, i oko 240 topova i 4 kozačka puka raspoređeni su na položaje kod Perekopa. Laka konjička divizija, koja pripada trećem armijskom korpusu, isturena je prema Jevpatoriji, koju osmatra. Tako je otprilike polovina ruske *aktivne* vojske (nije uračunata rezerva) raspoređena na Krimu, ili u garnizonima u Odesi, Hersonu i Nikolajevu, a delovi drugog korpusa (Panjutin) treba da joj dodu u pomoć. Naravno, ne može se oceniti kolika je stvarna moć tih divizija, 12 pešadijskih i 6 konjičkih, posle gubitaka u neuspehom pohodu i posle dugih marševa, pošto ne znamo da li su ti gubici nadoknađeni novim pojačanjima. Ali u svakom slučaju one moraju brojati bar 100 000 ljudi sposobnih za vojnu službu, ne računajući vojnike, marince i matroze koji se možda nalaze u Sevastopolju. Ta velika koncentracija trupa na Krimu, koja sigurno obuhvata najmanje četvrtinu celokupne ruske vojske, pokazuje koliko je caru Nikolaju stalo do toga da Austriju uvuče u nove pregovore dok se opet ne nadoknade gubici do kojih je došlo u toku poslednjih operacija njegove volino-podolske armije.

Objavljivanje poslednjih pruskih, austrijskih i francuskih depeša koristi se uoči redovnog zasedanja parlamenta onako kako je to bilo sa ugovorom od 2. decembra^[288] uoči vanrednog zasedanja parlamenta. Vladinim listovima se pruža zgodna prilika da napadima na prusku diplomatiju odgovore na napade na engleski način vođenja rata. »The

Globe« i »The Morning Chronicle«, dva vladina lista, daju posebno oštar ton polemici protiv Pruske.

Pobuna snežnim grudvama, koja je ovde izbila prošle nedelje, ponovo dokazuje kako su nametljivi pokušaji crkvene stranke i njen zakon o strožem proslavljanju nedelje, koji je prokrijumčaren kroz parlament, samo izazvali engleski narod da priredi demonstracije grubog i neobuzdanog humora. Prošle nedelje skupila se, za vreme jutarnje službe božje, gomila od oko 1500 osoba na Trafalgar-skveru, u blizini crkve Sv. Martina, gde su se zabavljali gađajući grudvama snega omnibuse, fijakere i pešake. Usled galame pred crkvenim vratima služba božja je sasvim prekinuta. Čim je policija stigla, ona je postala glavni objekt napada i nekoliko minuta izvestan broj čuvara javnog reda nije bio u stanju da gleda ni levo ni desno od snega koji se gomilao na njihovim ramenima, šeširima itd. Vojnici, koji su se iz crkve uputili u svoje kasarne, prinuđeni su da se bezuslovno povuku i tako je njihova engleska flegmatičnost stavljena na probu. Bilo je potrebno da se na poprište borbe pošalje još 100 čuvara javnog reda. Najzad je policija počela da koristi svoje palice i tada je došlo do žestokog okršaja. Uhvaćena su četvorica kolovođa i odvedena u policijsku stanicu, uprkos raznim pokušajima u Chandos Street-u i Russell Street-u da se oslobode iz ruku čuvara javnog reda. Juče su ta gospoda izašla pred policijskog sudiju u Bow Street-u. Došli su i tutori crkve Sv. Martina da svedoče protiv njih. Svaki junak je osuđen na 40 šilinga ili 14 dana zatvora i tako se završavaju anali pobune snežnim grudvama. U svakom slučaju, ovim je opovrgnuta izjava princa von Ligne-a, koji je za vreme holandskog ustanka protiv Josepha II odbio svoju pomoć zato što je bila zima, a sneg i ustanak se uzajamno isključuju.

Naslov originala:

*Ziel der Unterhandlungen — Polemik
gegen Preußen — Ein Schneeballen-Aufuhr*

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«,

br. 43 od 26. januara 1855.

Iz rukopisne ostavštine

Karl Marx

Španija – Intervencija

[Iz serije članaka »Revolucionarna Španija«^[289]]

...¹ pod zastavu revolucije armiju Ballesterosa, koja je posle kapitulacije svoga komandanta i dalje ostala koncentrisana u Priegu, na deset morskih milja severno od Malage. Za vreme ove njegove druge kadiske ekspedicije^[290] njega² je zarobio jedan vod trupa generala Molitora; predat je papskoj bandi i poslat u Madrid, gde je pogubljen 7. novembra, četiri dana pre Fernandovog povratka u prestonicu.

»Non por su culpa caía Riego,
Por Traición
D'un vil Borbón.«

(»Nije svojom krivicom pao Riego,
nego izdajom jednog podlog Bourbona.«)

Kad su Fernanda prilikom njegovog dolaska u Madrid posetili i pozdravili oficiri verskih bandi^[291], on je, pošto su se oni povukli, uzviknuo usred dvora: »To su isti psi, samo sa drugim ogrlicama.«

Broj kaluđera, koji je 1822. godine iznosio 16 310, popeo se 1830. godine na 61 727, što predstavlja priraštaj od 45 417³ u toku 8 godina. Iz madridskog lista »Gaceta« vidimo da je samo za jedan mesec, od 24. avgusta do 24. septembra 1824, streljano, obešeno i rastrgnuto konjima 1200 lica; a tada varvarski dekret protiv comunerosa^[292], masona itd. još nije bio objavljen. Univerzitet u Sevilji stajao je godinama zatvoren, ali je umesto toga otvorena državna škola za borbu s bikovima.

Friedrich Veliki, razgovarajući sa svojim ministrom vojnim, upitao ga je koju bi evropsku zemlju, po njegovom mišljenju, bilo najteže upropastiti? Primećujući da je ministar prilično zbunjen, odgovorio je umesto njega:

¹ Početak rukopisa nedostaje. — ² Riega — ³ Dalje je u rukopisu precrtano: »profesionalnih prosjaka«.

«Španiju, pošto se njena sopstvena vlada već godinama trudi da je upropasti, ali — uzalud.»

Friedrich Veliki kao da je predvideo vladavinu Fernanda VII.

Neuspeh revolucije od 1820—1823. lako je objasniti. Radilo se o buržoaskoj revoluciji, tačnije, gradskoj revoluciji, dok je seosko stanovništvo, neuko, učmalo, privrženo raskošnom ceremonijalu crkve, ostalo pasivan posmatrač stranačke borbe koju je jedva shvatalo. U malobrojnim pokrajinama gde je seosko stanovništvo izuzetno uzimalo aktivnog učešća u borbi ono je češće istupalo na strani kontrarevolucije — činjenica kojoj se ne treba čuditi u Španiji, »tom skladištu drevnih običaja, čuvalištu svega što je drugde zaboravljeno i minulo«, zemlji gde su se za vreme rata za nezavisnost susrećali seljaci koji su nosili mamuze uzete iz arsenala Alhambre i bili naoružani halebardama i kopljima neobične i prastare izrade, upotrebljavanim još u ratovima 15. veka. Sem toga, za Španiju je karakteristično da je svaki seljak, koji je iznad vrata svoje bedne kolibe imao u kamenu uklesan plemićki grb, smatrao sebe plemićem, i da usled toga seljaci uopšte, iako siromašni i opljačkani, nisu nikad osećali ono gnusno poniženje koje je izazivalo ozlojeđenost kod seljaštva u ostaloj feudalnoj Evropi. Da revolucionarna stranka nije umela da poveže interese seljaštva sa pokretom gradova, priznaju dva čoveka koji su igrali najvidniju ulogu u revoluciji — general Morillo i San Miguel. Morillo, koji se ne može sumnjiviti da je gajio ma kakve simpatije prema revoluciji, pisao je iz Galicije vojvodi od Angoulême-a:

«Ako bi kortesi usvojili zakon o vlastelinskim pravima i time oduzeli od gradova njihova imanja u korist naroda, Vaše Visočanstvo bi se sukobilo sa rodoljubivim i stravičnim armijama, koje bi se same organizovale, kao što se zbilo u Francuskoj pod sličnim okolnostima.»

S druge strane, San Miguel nam kaže (v. njegov *Gradanski rat u Španiji*, Madrid, 1836):

«Najveća zabluda liberala se sastojala u tome što nisu vodili računa o ravnodušnosti ili čak neprijateljstvu ogromne većine naroda prema novim zakonima. Mnogobrojni dekreti koje su izdali kortesi da bi poboljšali materijalni položaj naroda nisu mogli doneti neposredne rezultate, kako su zahtevale prilike. Ni smanjenje desetina na polovinu, ni prodaja manastirskih dobara nisu doprineli poboljšanju materijalnog položaja nižih slojeva zemljoradničkog stanovništva. Naprotiv, ova poslednja mera, kojom je zemlja iz ruku popustljivih kaludera prešla u ruke računčija kapitalista, pogoršala je položaj starih arendatora, izazvavši povećanje zakupnine, tako da se sujeverje ove mnogobrojne klase, već povređeno otuđivanjem osveštane crkvene imovine, još više pojačalo pod uticajem materijalnih interesa.»

Revolucionarno gradsko stanovništvo, udaljivši se tako od mase naroda, našlo se zbog toga prinuđeno da u potpunosti zavisi od armije i njenih rukovodilaca u svojoj borbi protiv gradova, seoskog sveš-

tenstva, kaluđera i krune, koja je predstavljala sve te preživjele elemente društva. Upravo ovaj položaj, koji je armija na taj način u revolucionarnom taboru uzurpirala sebi, zajedno sa njenom izolovanošću od masa, pretvorio je ove u oruđe opasno za one koji se njime koriste, a neškodljivo za neprijatelja kome je trebalo da nanese udarac. Najzad, viši slojevi buržoazije, takozvani moderadosi, ubrzo su se ohladili prema revoluciji, a zatim je i izdali, uljuljkujući se nadom da će doći na vlast pomoću francuske intervencije i tako bez ulaganja ikakvih napora uživati plodove novog društva, ne puštajući plebejce da dele sa njima te plodove.

Positivan rezultat revolucije od 1820-1823. ne svodi se samo na veliki proces vrenja koji je proširio vidike znatnih slojeva naroda i dodao im nove karakteristične crte. Proizvod revolucije je i sama druga restauracija^[293], pod kojom su preživeli elementi društva uzeli takve oblike da su postali nepodnošljivi i nespojivi sa postojanjem Španije kao nacije. Njeno glavno delo je bilo da u tolikoj meri zaoštri antagonizam, da bi se onemogućio svaki kompromis a rat do istrebljenja učinio neizbežnim. Po rečima samog lorda Liverpoola, nikad se nijedna obimna politička promena nije izvršila sa manje nasilja i krvoprolića nego španska revolucija u periodu od 1820. do 1823. Otuda, kad posmatramo građanski rat od 1833-1843^[294], koji je ognjem i mačem iskorenio preživjele elemente španskog društva i sebe uprljao delima kanibalizma, ne smemo pripisivati svirepu neumitnost te epohe osobenom karakteru španske rase, nego onoj istoj snazi okolnosti koja je Francuskoj nametnula vladavinu terora. Dok su Francuzi centralizovali i time skratili vladavinu terorizma, Španci, verni svojim tradicijama, decentralizovali su je i prema tome produžili. Shodno španskim tradicijama, revolucionarna stranka verovatno ne bi izvojevala pobjedu da je srušila presto. Kod Španaca je revolucija, da bi pobjedila, morala istupiti kao takmac za presto. Borba dva društvena sistema treba da dobije oblik borbe oprečnih dinastijskih interesa. Španija 19. veka lako je izvršila svoju revoluciju kad je bila u stanju da joj da oblik građanskih ratova 14. veka. Upravo je Fernando VII dao revoluciji jedno kraljevsko ime — Isabellino, dok je kontrarevoluciji zaveštavao svog brata Don Carlosa, tog don Kihota svete inkvizicije. Fernando VII je ostao veran sebi do kraja. Ako je tokom čitavog života obmanjivao liberale lažnim obećanjima, da li je trebalo da uskrati sebi zabavu da prevari servile na svom samrtnom odru?^[295] U religioznim pitanjima uvek je bio skeptik. Nije bio kadar da ubedi sebe da se iko — makar i sveti duh — može pokazati tako glup da govori istinu.

Napisano 21. novembra 1854.

Prvi put objavljeno na ruskom jeziku u listu „Новая и новейшая история“, br. 3, 1957.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Kronštatska tvrđava^[296]

Otkako je ser Charles Napier otplovio u Baltičko more dobivši od prvog lorda Admiraliteta »neograničenu dozvolu da objavi rat«, samopouzdaniji deo britanske javnosti očekuje da će ubrzo čuti da je Kronštat bombardovan, da su prilazi Petrogradu osvojeni i, ko zna, možda čak i da se državna zastava Velike Britanije vije na blistavom vrhu tornja palate ruskog Admiraliteta.

U osnovi ovih očekivanja leži veoma tačna misao; a to je da Kronštat *jeste* ključna tačka za svaki pomorski napad protiv Rusije na Baltičkom moru. Zauzmite Kronštat, i Petrograd pada pred vaše noge, ruska mornarica više ne postoji, a Rusija je svedena na ono što je bila pre Petra Velikog. Ako Engleska *ima* na Baltiku snage neophodne za takav podvig i ako ih bude rasipala u napadima na drugostepene ciljeve više nego što bi bilo bezuslovno potrebno, počinije najveću grešku, presudnu po svom dejstvu možda na dve ili tri buduće kampanje. Ali, kao što mi shvatamo životni značaj Kronštata, i Rusi ga shvataju, te su shodno tome i postupili. Taj ključ za Rusiju je okružen dvostrukim i trostrukim oklopom, načičkanim sa oko hiljadu topova.

Dobro je poznato da Kronštat leži na jugoistočnom uglu jednog malog ostrva, dugog blizu pet milja; ono zatvara deo Finskog zaliva koji se sve više sužava, oko 16 milja od ušća Neve. Voda na obe strane ostrva je uglavnom vrlo plitka, ostavljajući samo dva kanala plovna za pomorske brodove. Jedan, koji prolazi prema severu od ostrva, udaljen dve do tri milje od njegove severne obale, ima ne manje od četiri morska hvata dubine; na četiri milje od najistočnije tačke ostrva kanal gradi okuku, približavajući se toj tački na 1400 jardi, ali gubeći pri tom oko jedan morski hvat u dubini vode. Tako je cela severoistočna obala ostrva, izuzev njegovog zapadnog i istočnog kraja, izvan dometa topova ma kog vojnog broda koji dolazi ovim kanalom. Stoga su samo ovi krajevi ostrva utvrđeni, prvi forovima *Jekaterina*, *Aleksandar* i *Mihail*, drugi samim gradskim zidovima i dvema baterijama postavljenim na peščanom sprudu, na oko 1000 jardi ispred ovih zidova; međutim, kako se tvrdi, veća od ove dve baterije je dotrajala. Na visini severne obale ostrva, između istočnih i zapadnih odbrambenih

postrojenja, na dobru milju od obale, na peščanom sprudu je izgrađena još jedna baterija, koja je ipak van dometa topova sa kanala dubokog četiri hvata.

Prema tome, zbog njegove opšte udaljenosti od odbrambenih postrojenja, zbog velikih teškoća koje pričinjava plovidbi i zbog znatnog smanjenja dubine na njegovom jugoistočnom kraju, ovaj severni prolaz se može smatrati nepogodnim za neki ozbiljan napad na Kronštad. U okolnostima kad u izvesnoj meri nije verovatno da će rasturanje snaga povući za sobom pogubne posledice on može poslužiti za upućivanje nekoliko lakših brodova u obilazak oko ostrva; tamo bi oni, učutkavši ne tako razornu vatru istočne baterije, mogli zauzeti veoma pedesan položaj za bombardovanje grada Kronštata, gde se nalaze ne samo glavni pomorski arsenali i brodograđilišta Rusije na Baltičkom moru nego i mnogo drvene građe u privatnim rukama, i koji je pun zapaljivog materijala, tako da nekoliko uspešnih pogodaka artiljerijskim granatama mogu izazvati požar koji će za jednu noć uništiti pomorska skladišta nagomilavana godinama. Da li je zauzimanje takvog položaja sa dovoljnim brojem lakih ratnih brodova stvarno moguće, mora pokazati brižljivo proučavanje stanja stvari na licu mesta zajedno sa novim merenjima dubine; da li je to preporučljivo, zavisice od odnosa snaga, a ovde možemo, čak i sa daljine, upoređivanjem najboljih obaveštenja koja nam stoje na raspolaganju, zaključiti šta izgleda izvodljivo.

Glavni pravac napada ostaje, dakle, južni kanal koji vodi do Velikog i Malog sidrišta, koji se nazivaju i moreuzima. Ovde se kanal sa četiri hvata dubine, širok nekoliko milja blizu severozapadne krajnje tačke ostrva, naglo sužava do širine oko jednu milju na dve milje od unutrašnje luke, a zatim obrazuje krajnje oštar ugao čiji vrh leži prema Ratnoj luci. Ovde uska traka peščanog nanosa, koja prolazi od velikog oranijenbaumskog peščanog spruda do ostrva, preseca kanal i smanjuje njegovu najveću dubinu na 3,5 hvata. Rusi su se brižljivo starali da sačuvaju ovo prirodno utvrđenje njihove Ratne luke, mada bi se malim bagerovanjem ono moglo ukloniti. Prema tome, ovaj kanal od četiri hvata dubine, čiji središnji deo ima svuda dubinu ne manju od 4,5 hvata i dopušta prolaz najvećim ratnim brodovima, predstavlja glavni pristup Kronštatu, i presudna borba se mora voditi na vrhu oštrog ugla, gde kanal u dužini od milju i po nigde nije širi od 400 jardi.

Utvrđenja koja brane ovaj kanal su najraznovrsnija, od pretopskih građevina Petra Velikog do najsavremenijih i najimpozantnijih postrojenja sa dva ili tri reda topova jedan iznad drugog. Značajno je da se najvažnije tačke brane zastarelim i nesavršenim utvrđenjima: *To je slaba strana Kronštata*. Stara utvrđenja su male bastionske fortifikacije, sa topovima koji pucaju iza otvorenog grudobrana, sa malo ili nimalo kazematiranih topova, sa preterano malenim i uskim bastionima, zbog čega imaju preterano mali broj topova u odnosu na

širinu svog pročelja. Sem toga, treba napomenuti da je polovina njihovih topova uglavnom upravljena na plitka mesta, a napad topovnjača je najviše što se odatle može očekivati. Ali za takva utvrđenja čak su i topovnjače opasne.

Savremena utvrđenja, naprotiv, planiraju se prema sistemu koji je prvi uveo *Montalembert* i koji je od tada, sa većim ili manjim izmenama, opšte prihvaćen, naročito za obalska i lučka odbrambena postrojenja. Pored *Kronštata*, kao primer njegove široke primene za ovu poslednju pomenutu svrhu mogu se navesti Šerbur i Sevastopolj. Za ova postrojenja su karakteristična dva ili tri reda topova koji su raspoređeni jedan iznad drugog, pri čemu topovi donjeg reda stoje u kazematiranim, malenim zasvođenim prostorijama, gde su i topovi i ljudi najsigurnije zaštićeni od neprijateljske vatre. Jedino topovi gornjeg reda stoje iza nepokrivenog grudobrana, ali zahvaljujući tome što su po položaju viši od gornjih paluba najvećeg broda sa tri palube, oni su dobro zaštićeni od pogodaka. Prvi napad će pokazati da li su ova utvrđenja zaista dovoljno čvrsto sagrađena da izdrže kako potres od sopstvene tako i dejstvo neprijateljske vatre; i ako to bude slučaj, oni će biti tvrdi orasi.

Možemo razlikovati tri linije utvrđenja oko *kronštatskog kanala*.

Prva ili spoljna linija obuhvata u polukrugu ulazak u Veliko sidrište, ili onaj deo kanala od četiri hvata dubine koji ima širinu od jedne do pola milje. Desno odnosno severno krilo položaja obrazuju *for Petar*, jedna beznačajna lineta na ostrvu, oko 1000 jardi od kanala sa dubokom vodom; *baterija merzera*, takođe na ostrvu, pola milje prema istoku, koja se može smatrati gotovo beskorisnom, i *for Konstantin*, snažna lineta zatvorena u zaleđu, sagrađena na peščanom sprudju, na oko 1000 jardi od ivice duboke vode, tačno ispred baterije merzera. Ovaj for je moderne konstrukcije i ima 50 topova u dva reda. On služi za odbranu spoljnih prilaza i može zadati mnogo nevolja floti koja se prestrojava u bojni poredak; ali ako brodovi jednom prođu pored njega, polovina njegovih topova postaje beskorisna. Središte prve linije čini *for Aleksandar* (ne onaj gorepomenuti koji se nalazi na severnom kraju ostrva), polukružna građevina podignuta u vodi dubokoj tri hvata na četiri stotine jardi od mesta gde se duboki kanal sužava na pola milje. Zbog toga ovaj for drži pod vatrom ceo kanal, s jednog kraja na drugi, i ma kako mali izgledao na planovima i kartama, on nema manje od sedamdeset dva topa u tri reda. Ako je dovoljno čvrsto sagrađen i ako njegovi kazamati imaju dobru ventilaciju za odvod dima, ovaj for sličan kuli zadaće dosta posla nekolikim brodovima sa tri palube. Iza njega leži stara *Citadela*, lineta o čijoj beznačajnosti svedoči samo postojanje novog fora, koji blokira vatrau polovine njenih topova.

Najzad, levo ili južno krilo se sastoji iz *fora i baterije Risbank*, koji se nalaze južno od ulaza u Veliko sidrište. Ovaj for, sagrađen u prošlom veku, modernizovan je, usled čega je deo njegovih topova raspoređen u dva reda a njihov ukupan broj povećan na pedeset. Uprkos

svemu tome on zauzima daleko veću površinu nego savremeni forovi, dok je njegovo lice prema sidrištima široko oko 300 jardi i izloženo flankirnoj vatri, delimično sa kanala duboke vode, a potpuno sa položaja koji mogu zauzeti brodovi manjeg gaza u vodama dubine od 3,5 do 3 morska hvata na pola milje zapadno. Da bi se ovo otklonilo, *baterija Risbank* je sagrađena 600 jardi dalje u pozadini, ali njen položaj nije mnogo prilagođen ovom cilju. *For Risbank* leži tačno milju južno od *fora Aleksandar*, i oba drže ulaz u Veliko sidrište pod unakrsnom vatrom.

Ova prva odbrambena linija ne bi se pokazala tako nesavladljivom sama po sebi da je u znatnoj meri ne podržava udaljenija vatra druge linije. Druga linija štiti celo Veliko sidrište zajedno sa ulazom u Malo sidrište. Ona se sastoji od dva bočna postrojenja — *fora Petra I* (starog, loše sagrađenog, neke vrste krunskog utvrđenja, koje se nalazi na pola milje istočno od *fora Aleksandar* i ima na prednjoj strani od 250 jardi samo 24 topa), *Kronšlota* (staromodnog utvrđenja s bastionima koje ima pet fasa, od kojih su dve okrenute plitkim vodama i prema tome beskorisne, i koje, mada mu je najduža dijagonala 400 jardi, nema više od 36 topova) i, najzad, utvrđenog zapadnog zida *Trgovačke luke* u centru. Ovaj zid izlazi van granica samog ostrva *Kronštata*, spušta se upravo do ivice dubokog kanala sa kojim obrazuje prav ugao i koji je ovde širok samo 300 jardi. Na ovom zidu je instalirano 70 topova i 12 merzera, čiji je deo ipak, kako izgleda, uklonjen, tako da zid nema gotovo nikakvog dejstva na brodove. Zajedno sa dve glavne faze *fora Petra I* i dve faze *Kronšlota* topovi ovog zida štite najefikasnijom unakrsnom vatrom unutrašnji deo Velikog sidrišta, gde zbog prepreka stvorenih vatrom sa prve linije i zbog uskosti kanala mora biti do krajnosti teško svim brodovima, osim brodova na vijak, da zauzmu povoljan položaj sa dovoljnim snagama.

Treću liniju, koja neposredno štiti Malo ili unutrašnje sidrište, obrazuju na južnoj strani kanala treća (severoistočna) fasa *Kronšlota*, a na severnoj i istočnoj strani utvrđeni zidovi *Trgovačke*, *Srednje* i *Ratne luke*. Ova poslednja, koja obrazuje tup ugao sa istočnim krajem *Srednje luke*, drži pod flankirnom vatrom celo Malo sidrište, dok ga južni zid *Trgovačke* i *Srednje luke* štite frontalnom vatrom. Oba zida su s boka zaštićena sa nekoliko bastiona, utvrđenih kapija i drugih ispusta. Pošto širina kanala sa dubokom vodom ovde nigde nije veća od 250 jardi, borba bi bila vrlo krvava, no gotovo nema sumnje da bi *Kronštat* morao da kapitulira pre nego što bi brodovi mogli da prodru tako daleko. Centralno utvrđenje ove treće linije, i jedino koje bi uopšte moglo doneti neku praktičnu korist, jeste *for Menšikov*, prvi bastion sa zapada na južnom zidu *Trgovačke luke*. Ovaj bastion je prezidan u kulu impozantnih razmera, sa 44 topa u četiri reda, jedan iznad drugog, pri čemu jedna polovina topova drži pod flankirnom vatrom veći deo *Malog* i *Velikog sidrišta*, dok je druga polovina, sudeći po pravcu toparnica, gotovo beskorisna. Da li se četiri reda topova

neće pokazati suviše teškim za slabe temelje zgrade — ostaje otvoreno pitanje.

Možemo dodati da je sa kopnene strane Kronštat utvrđen pravilnim pročeljima sa bastionima, za čije se osvajanje zahteva opsada u propisnoj formi, a takva opsada na močvarnom tlu ovog malog ostrva, ukoliko samo flota služi kao operaciona baza, skopčana je s velikim teškoćama. Ako Kronštat treba da bude zauzet, onda se to mora učiniti s mora.

Samo se po sebi razume da smo mogli opisati stalna utvrđenja onakva kakva postoje na osnovu najnovijih topografskih snimaka i vojnih izveštaja. Možda je bilo nekih promena u toku poslednjih nekoliko godina, ali nije verovatno da su one od velikog značaja.

Da rezimiramo. Sudbina svakog napada protiv Kronštata mora se rešiti u Velikom sidrištu, a ovde su jedina utvrđenja koja mogu efikasno delovati protiv napada flote forovi Aleksandar, Petar I, Risbank, dva pročelja Kronšlota, zapadni zid luke i for Menšikov. Svi zajedno oni pri napadu mogu istovremeno otvoriti vatru iz 350 topova, od kojih će većina biti zaštićena zidovima i kazamatima i gadati iz uskih toparnica. Druge baterije su ili uperene protiv drugih sektora napada, ili su beznačajne, ili leže van mesta odakle njihova vatra efikasno deluje. Postavlja se pitanje: može li se ovim uskim i zapletenim kanalom dovesti dovoljno pomorskih snaga da bi se suprotstavile i severnom i južnom odbrambenom frontu i da bi učtkale njihovu vatru, kad su i same te snage izložene koncentričnoj vatri sa zida luke i iz forova Menšikov i Kronšlot? Pomorci mogu odgovoriti na ovo pitanje ukoliko ne pretpostave da pričekaju preduzimanje stvarnog pokušaja. Oslanjajući se na ograničeno znanje koje smo imali prilike da steknemo iz oblasti pomorske taktike, rekli bismo da ovde — ako uopšte igde — postoji slučaj kad preimućstva linijskih brodova na vijak mogu dovesti do rezultata koji bi izgledali podjednako nedostižni i za jedrenjake i za parobrode s točkovima.

Ponavljamo, velika slabost Kronštata su zastarela utvrđenja. Ona zauzimaju najbolje položaje i najveći deo raspoloživog prostora, a ipak postižu najmanje moguće dejstvo vatre. Dok je Risbank modernizovan, for Petar I i Kronšlot ostaju neefikasni. Oni bi se mogli relativno lako učtkati, možda čak i zauzeti, i u tom slučaju iskoristiti za bombardovanje grada. Ali od trenutka kad brodovi prodru do položaja između fora Aleksandar i fora Risbank, grad će se naći na dometu njihovih granata i oni mu mogu naneti ogromnu štetu, ukoliko ih u tome ne spreče forovi.

Naslov originala:

The Fortress of Kronstadt

Napisano krajem marta 1854.

Prvi put objavljeno na ruskom jeziku u:

К. Маркс и Ф. Энгельс, *Сочинения*, издание второе, том 10, Москва, 1958.

Prevod s engleskog

Prilog

Karl Marx

Engleska buržoazija^[297]

Kad se ima u vidu porast uticaja buržoazije u Engleskoj, prirodno je pretpostaviti da će se njen stari stav prema aristokratiji postepeno menjati u skladu s izmenjenim okolnostima i da će uspostavljeni odnosi između ove dve klase početi da bivaju praktično neodrživi. Za ovih poslednjih pet godina dogodile su se, u skladu s ovakvom pretpostavkom, neke stvari vredne pažnje. Otprilike pre pet godina je Jones Lloyd, bogati bankar, postao per i dobio titulu lorda Overstone; on je uložio deo svog ogromnog bogatstva u kupovinu imanja u grofoviji Nortempton, pa je aristokratija, verna svojoj staroj politici, odlučila da ga pripusti u svoje redove ne zato što je milionar, već zato što je »veleposednik«. A kakav je uslov postavljen Jonesu Lloyd? Da prekine svaku vezu sa bankarstvom i trgovinom. I Jones Lloyd je pristao na taj uslov. To pokazuje da aristokratija nije uopšte ublažila svoja stara shvatanja o pravoj kvalifikaciji za dobijanje perstva. Ali da li će svaki predstavnik *haute bourgeoisie*¹ biti tako popustljiv kao Jones Lloyd? Verovatno neće. Štaviše, imamo primer osobe najvišeg autoriteta koja je odbila titulu pera i zabranila sinovima da je prime i posle njegove smrti. Ovde mislimo na spomena dostojan slučaj ser Roberta Peela. Sin i unuk lankaširskog vlasnika predionica i industrijalca, u poslednjim godinama života je žudeo da postane vođa krupne buržoazije, i mada mu je perstvo godinama bilo na domaku ruke, više je voleo da ostane prvi u Donjem domu i nije hteo da se ukloni iz sfere javne delatnosti ulaskom u Dom lordova. Njegov život je izrazit dokaz da u okviru buržoaske klase leži privlačni centar političke vlasti. A kad se ona klauzula u njegovom testamentu u kojoj zabranjuje svojoj deci da zbog njegovih javnih zasluga bilo kad prime perstvo čita u svetlu događaja od 1848 — još uvek svežih u pamćenju naroda — kakav revolucionarni primer i presedan! Na samrtnoj postelji se na ovaj način osvetio aristokratiji po rođenju za mnoge žaoke koje je morala da pretrpi njegova osetljiva duša još od vremena kad je kao dečak prvi put došao u školu zato što je bio plebejskog porekla.

¹ visoke buržoazije

Lord John Russell je takođe pošao za primerom ser Roberta Peela; odavno je mogao da postane per i mada je sin i brat vojvode od Bedforda, i on se odrekao toga. Nedavno je ta njegova odluka bila podvrgnuta ozbiljnom iskušenju. Na položaju predsednika dvorskog saveta uvek je bio jedan per, a kad su pre kratkog vremena vršene izmene u vladi, Russell je prihvatio taj položaj i svi su verovali da će dobiti titulu pera. Ali nije bilo tako. On je više voleo da ostane član Donjeg doma, da se odrekne svog novog položaja, da se obrati biračima grada Londona i bude vraćen aklamacijom. I ser William Molesworth je smatrao glasine da će ući u Dom lordova za bacanje ljage na njegovu političku ličnost i postarao se da objavi odlučan demanti da će *prihvatiti* titulu pera.

Toliko o perstvu; međutim, izgleda da viteški red, pošto ne donosi političku vlast, treba da posluži zadovoljenju nove buržoazije. Tako možemo objasniti davanje titule ser Josephu Paxtonu, glavnom vrtlaru vojvode od Devonšira, i ser Johnu Foxu, liferantu. A da li će to u svim slučajevima zadovoljiti sujetu buržoazije? Očigledno, neće. Inženjer Stephenson je sa prezrenjem odbio to lažno dostojanstvo, a sasvim nedavno je pošao za njegovim primerom Dargan, železnički liferant, smatrajući, bez sumnje, da bi ga prihvatanje tog zvanja dovelo u nedostojan položaj. Uzalud ga kraljica preklinje, posećuje u njegovoj lepoj kući — a to je čast kojom je ranije udostojavana samo najviša aristokratija; skromni građanin uzmiče pred ispruženom kraljevskom rukom, dok kraljica Victoria, uzimajući pod ruku građanina koji daje otpor, pokazuje da je feudalizmu danas potrebno da ga podupiru industrijski prvaci.

Ali dok na ovaj način buržoazija polako preuzima vlast od aristokratije, prirodno je postaviti pitanje kako će buržoazija upotrebiti novostečeni uticaj? Ovaj problem ne treba posmatrati sa klasnog, već sa šireg humanističkog stanovišta, a najvažnije pitanje jeste — kako će ova promena uticati na sudbinu i socijalne uslove miliona trudbenika u Engleskoj?

Neki političari takozvane liberalne škole mnogo pričaju o »savezu buržoazije i radničke klase«, ali ta ideja je apsurdno himerična. Velik je jaz koji razdvaja poslodavca od zaposlenog — gospodara od sluga. Što se tiče domaće posluge, pogledajmo poslednje, razborite reči Talfourd-ovog govora:

»Kako je bolna pomisao da oko nas žive ljudi i žene koji se brinu za našu udobnost i naše potrebe, stanuju u našim kućama, a mi o njihovim sklonostima i prirodi znamo tako malo kao da su stanovnici neke druge planete.«

I da ne bi bilo zabune u pogledu stanovnika »dveju planeta«, buržoaske dame, zaboravljajući da su se relativno nedavno emancipovale od kmetstva, primoravaju svoje sluškinje da nose »kape« kao znak niskog porekla i retko dozvoljavaju ženskoj posluži da se lepo obuče — iz straha da se ne izbrišu obeležja ne *tla* već *novca*.

Što se tiče nadničara svih vrsta, u kakvom su oni položaju naspram svojih poslodavaca? Poznato je sa kakvim su otporom poslodavci dočekali zakon o desetočasovnom radnom danu. Zato što su im nedavno propali »zakoni o žitu«, torijevci su za inat pomogli radničkoj klasi da dobije taj zakon; ali kad je zakon izglasan, izveštaji oblasnih kontrolora pokazuju kakve se sramne, lukave i niske podvale čine da bi se on izigrao. Svaki pokušaj u parlamentu da se radnicima obezbede čovečniji uslovi buržoaski predstavnici dočekuju povcima o komunistizmu! Gospodin Cobden se tako ponašao u više navrata. Godinama poslodavci nastoje da u radionicama produže radno vreme radnika preko granica ljudske izdržljivosti i da zloupotrebom sistema ugovaranja, podsticanjem jednog čoveka protiv drugog, svedu zaradu kvalifikovanih radnika na nivo nekvalifikovanih. Takav sistem je najzad naterao članstvo ujedinjenih metalskih radnika da se pobuni, a brutalnost koju su u to vreme ispoljili njihovi poslodavci pokazala je kako se od njih može očekivati malo ljudskih plemenitih osećanja. Njihovo siromaštvo duha se pokazalo i u tome što je udruženje poslodavaca najmilo nekog trećerazrednog nadripisca, Sidneya Smith-a, da ih brani u štampi i da vodi rat rečima protiv njihovih pobunjenih radnika. Stil najmljenog pisca bio je u skladu sa zadatkom koji je imao da izvrši, a kad se bitka završila, gospodari nisu više osećali potrebu za literaturom ili štampom pa su svoga najamnika otpustili. Mada buržoazija nema nameru da neguje učenost stare škole, ona ne neguje ni modernu nauku ni literaturu. Trgovanje, glavna knjiga, pult za pisanje, to je celo obrazovanje. Kad školuju svoje kćeri za skupe pare, one dobijaju površno obrazovanje da bi se mogle lepo ponašati u društvu, a o stvarnom obrazovanju duha i sticanju znanja i ne sanjaju.

Sadašnja sjajna plejada romanopisaca u Engleskoj, čije su žive i rečite strane pružile svetu više političkih i društvenih istina no svi profesionalni političari, publicisti i moralisti zajedno, opisala je sve slojeve buržoaske klase — od »veoma uglađenih« rentijera i kapitalista koji na svaki posao gledaju kao na nešto vulgarno, do sitnih dućandžija i advokatskih pisara. A kako su ih Dickens i Thackeray, gospodica Bronte i gospoda Gaskell naslikali? Kao ljude uobražene, izveštačene, sitne tirane i neznalice; civilizovani svet je potvrdio njihovu ocenu pogrdnim epigramom: »da su servilni prema višima od sebe, a okrutni prema nižima«.

Skučen i uzan krug u kome se kreću uslovljen je do izvesnog stepena društvenim sistemom čiji su deo. Kao što rusko plemstvo živi neudobno stisnuto između carevog pritiska odozgo i straha od porobljenih masa odozdo, tako i engleska buržoazija stoji između aristokratije s jedne i radničke klase s druge strane. Od 1815. godine, kad god je buržoazija htela da preduzme akciju protiv aristokratije, uveravala je radničku klasu da njene nevolje dolaze od nekih privilegija ili monopola aristokratije. Tako je buržoazija uspela da pokrene radničku klasu da joj pomogne 1832. u borbi za zakon o reformi, a

kad je dobila taj zakon *za sebe*, ne samo što je odbila da donese sličan zakon za radničku klasu nego je 1848. frontalno istupila protiv nje, naoružana specijalnim policijskim palicama. Dalje, ukidanje zakona o žitu trebalo je da bude opšti lek za radničku klasu. Da, aristokratija je na to prinuđena, ali »dobra vremena« nisu još nastala; a prošle godine, kao da se htela oduzeti i poslednja mogućnost slične politike u budućnosti, naterana je aristokratija da pristane na uvođenje poreza na nasledstvo nepokretnog imanja — porez koga se ta ista aristokratija sebično oslobodila 1793. i prenela ga na nasledstvo pokretne imovine. Sa nestankom ovog razloga za žalbu na aristokratiju nestala je i poslednja šansa da se radnička klasa navede da poveruje da je za njenu tešku sudbinu krivo jedino aristokratsko zakonodavstvo. Sad su oči radnika širom otvorene i oni počinju da uzvikuju: »Naš Petrograd je u Prestonu.« Zaista, za poslednjih osam meseci taj grad je svedok čudnog prizora — prava vojska od 14 000 ljudi i žena, koju pomažu tredjunioni i fabrički radnici širom Ujedinjenog Kraljevstva, počela je veliku socijalnu bitku protiv kapitalista za vlast, a kapitaliste Prestona podržavaju kapitalisti Lankašira.

Ma kakve oblike dobila ova socijalna borba kasnije, videli smo joj samo početak. Izgleda da joj je sudeno da dobije nacionalne razmere i prođe kroz faze dosad neviđene u istoriji; jer mora se imati na umu da, iako radnička klasa može da doživi privremene poraze, na delu ostaju veliki društveni i ekonomski zakoni koji će njenu konačnu pobeđu učiniti neizbežnom. Isti industrijski talas koji je poneo buržoaziju protiv aristokratije nosi radničku klasu — sada i ubuduće uz podršku emigracije — da istupi protiv buržoazije. Baš kao što buržoazija zadaje udarce aristokratiji, tako će ih i ona primati od radničke klase. Instinktivno poimanje ove činjenice već sputava akcije buržoazije protiv aristokratije. Nedavna politička komešanja radničke klase naučila su buržoaziju da mrzi otvorene političke pokrete i da ih se plaši. Po njenom žargonu: »pristojni ljudi im se ne pridružuju, gospodine«. Krupna buržoazija podražava način života aristokratije i nastoji da se poveže s njom. Zato feudalizam u Engleskoj neće iščeknuti pod dejstvom jedva приметnog pritiska od strane buržoazije; čast takve pobeđe pripašće radničkoj klasi. Kad dođe trenutak da ona otvoreno stupi na pozornicu političke borbe, postojaće tri moćne klase, koje će se suprotstaviti jedna drugoj — prva, predstavnik zemljoposeda, druga — novca, treća — rada. I kao što druga trijumfuje nad prvom, tako će, kad dođe vreme, ona ustupiti mesto svom nasledniku na polju političke i društvene borbe.

Naslov originala:

The English Middle Class

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

«New-York Daily Tribune»,
br. 4145 od 1. avgusta 1854.

Prevod s engleskog

Napomene i registri

Napomene

- ¹ Engels je napisao ovaj članak povodom događaja u noći između 3. i 4. januara 1854, kad su engleska i francuska flota prodrle u Crno more. Ovome je prethodila objava rata Turske Rusiji u oktobru 1853. posle okupacije Dunavskih kneževina koju su izvršile ruske trupe (u junu 1853). Prva značajna bitka između ruske i turske vojske odigrala se kod Oltenice 4. novembra 1853 (vidi i nap. 34). Zatim su ruski ratni brodovi uništili jednu tursku eskadru kod Sinope 30. novembra 1853. Ulazak engleske i francuske flote u Crno more označio je u stvari početak rata Engleske i Francuske protiv Rusije.

Članak *Evropski rat* je jedan od mnogobrojnih osvrtâ na vojna pitanja koje je Engels napisao na Marxovu molbu za američki list »New-York Daily Tribune«. Ovaj list je osnovao poznati američki novinar i političar Horace Greeley; izlazio je od 1841. do 1924; do sredine pedesetih godina bio je organ levog krila američkih vigovaca, a zatim organ Republikanske stranke. U četrdesetim i pedesetim godinama list je bio napredan i istupao protiv ropstva. U njemu su saradivali mnogi značajni američki pisci i novinari. Jedan od njegovih urednika postao je krajem četrdesetih godina Charles Dana, koji je bio pod uticajem ideja utopijskog socijalizma. Marx je počeo da saraduje u ovom listu u avgustu 1851. i ostao je njegov saradnik do marta 1862. Engels je na Marxovu molbu napisao veliki broj članaka za »New-York Daily Tribune«. Marxovi i Engelsovi članci su obrađivali važna pitanja radničkog pokreta, unutrašnje i spoljne politike i ekonomskog razvoja evropskih zemalja, pitanja kolonijalne ekspanzije i mnoga druga. U periodu ponovnog uspona reakcije u Evropi Marx i Engels su se koristili ovim veoma popularnim naprednim listom da bi na osnovu činjenica napali slabosti kapitalističkog društva, otkrili nepomirljive protivrečnosti u ovom društvu i osvetlili ograničeni karakter buržoaske demokratije.

Redakcija lista »New-York Daily Tribune« u mnogim slučajevima je po svojoj volji menjala tekst tih članaka. Neki članci su objavljeni bez potpisa autora, kao uvodnik redakcije. Marx je zbog tih intervencija više puta protestovao. Usled privredne krize u SAD, koja se odrazila i na finansijsko stanje lista, Marx je bio prinuđen da od jeseni 1857. smanji broj svojih članaka za »New-York Daily Tribune«. Njegova saradnja u listu prestala je kad je počeo građanski rat u SAD. Presudnu ulogu u raskidu veze između lista »New-York Daily Tribune« i Marxa odigralo je i to što su u redakciji lista preovladale pristalice kompromisa sa robovlasničkim državama i što je redakcija napustila svoje napredno stanovište. 3

- ² Marx govori o politici francuske vlade koja je za vreme pohoda Napoleona Bonaparte u Italiji (1796 - 1799) iskoristila republikanski i nacionalni oslobodilački pokret italijanskog naroda protiv austrijskog jarma da bi stvorila niz italijanskih država zavisnih od Francuske. Neke italijanske oblasti su tada direktno pripojene Francuskoj. 4

² Radi se o uništenju Rimske Republike i o ponovnom uspostavljanju papine svetovne vlasti u julu 1849. intervencijom koja je sprovedena po odluci vlade Louis-a Bonaparte.

Louis Bonaparta je predodredio za naslednika napuljskog prestola Napoléon-Lucien-Charles-a Murat-a, sina napuljskog maršala Joachima Murat-a i bivšeg napuljskog kralja (1808 - 1815). 4

⁴ U bavarskom ratu oko nasleđa 1778/79. s Austrijom Pruska je, računajući na pomoć carističke vlade, izbegavala odlučne bitke. Tako su ojačale pozicije Rusije, koja je pri zaključenju mira nastupila kao arbitar i dobila pravo da se meša u unutrašnje stvari Nemačkog Saveza. Ali defanzivni savez koji su ubrzo potom zaključile Rusija i Austrija zadao je težak udarac svim planovima Pruske.

Za vreme austrijsko-francuskog rata, 1800. godine, Pruska je pokušala da nastupi kao arbitar, ali je to imalo za posledicu njenu sopstvenu izolaciju.

Godine 1805, za vreme rata 3. koalicije (Austrija, Engleska i Rusija) protiv Napoleoneve Francuske, Pruska je ostala neutralna, očekujući razvoj događaja. Posle uništenja koalicije Napoleonova vojska je 1806. potukla i Prusku. 4 17

⁵ Mornarički topovi s eksplozivnim granatama koje je konstruisao francuski general i vojni inženjer Henri-Joseph Paixhans (1783 - 1854). 5

⁶ Poraz pruske vojske kod *Jene* 14. oktobra 1806. pokazao je koliko je trula monarhija Hohenzollerna i imao za posledicu kapitulaciju Pruske pred Napoleonom Francuskom. 6 49

⁷ Posle propasti mađarske revolucije od 1848/49. Kossuth i njegove pristalice sakrile su u oblasti Oršove odličja kralja Stephana, između ostalog i njegovu krunu kojom su austrijski carevi krunisani kao kraljevi Mađarske. Kad je austrijska vlada otkrila to skrovište 8. septembra 1853, pronosili su se razni glasovi o tome ko je odao tajnu. Redakcija lista «New-York Daily Tribune» je 19. oktobra 1853. neosnovano optužila mađarskog revolucionara Bertalan Szemere-a, na osnovu podataka koje je dao njen londonski korespondent Pulszky. 8

⁸ *Irska brigada* — frakcija irskih poslanika u engleskom parlamentu. U periodu od tridesetih do pedesetih godina 19. veka većina ove frakcije je pripadala demnom, oportunističkom krilu nacionalnog pokreta Irske. To krilo je zastupalo interese najviše irske buržoazije, lendlordova i klerikalnih krugova katoličke crkve. Osim toga, i irski liberali su pripadali ovoj frakciji, a iza njih su stajali imućni irski zakupci. U uslovima uravnoteženih snaga torijevaca i vigovaca Irska brigada je, kao i pripadnici mančesterske škole, bila u mogućnosti da menja odnos snaga u parlamentu, da utiče na tok borbi u njemu i da povremeno odlučuje o sudbini vlade. 8 50

⁹ *kabinet svih talenata* — ironičan naziv za Aberdeenovu koalicionu vladu (1852 - 1855), u kojoj su bili predstavnici vigovaca i pilovaca. Pošto su snage vladajuće stranke i torijevaca u opoziciji bile u Donjem domu izjednačene po broju, egzistencija ove vlade je zavisila od podrške takozvane Irske brigade — frakcije irskih poslanika u engleskom parlamentu, koja je obuhvatala više od 60 osoba (vidi nap. 8). Obrazujući vladu, Aberdeen je dao ministarske fotelje trojici irskih poslanika, što je dovelo do rascepa u Irskoj brigadi (vidi i nap. 111). 8 146 181

¹⁰ Naglo povećanje cena hleba dovelo je do nereda u nekim gradovima u Devonširu u danima od 6. do 9. januara 1854. Ti neredi su se sledećih dana proširili gotovo na celu grofoviju. U njima su učestvovali pre svega žene i deca, koji su pljačkali radnje sa životnim namirnicama. Neredi su ugušeni oružjem. 9

¹¹ «*La Patrie*» — dnevni list, osnovan 1841. u Parizu. Godine 1850. zastupao je interese monarhističkog izbornog bloka, takozvane Stranke reda. Kasnije je postao organ bonapartista. 9

- ¹² *Nota četiri sile* — nota Engleske, Francuske, Austrije i Pruske koju su potpisali poslanici ove četiri sile 12. decembra 1853. u Carigradu i koja je predata Turskoj 15. decembra 1853. Četiri sile su predložile turskoj vladi da budu posrednice u izmirenju Rusije i Turske, i dale su kao osnov za pregovore sledeće važne tačke: evakuacija ruskih trupa iz Dunavskih kneževina, obnavljanje starih ugovora između Rusije i Turske, davanje garancija za posebna prava hrišćana u Turskoj u vidu fermana. 9
- ¹³ Trinaestog jula 1841. zaključena je londonska konvencija o moreuzima Crnog mora između Rusije, Engleske, Francuske, Austrije i Pruske, s jedne, i Turske, s druge strane. Po toj konvenciji je utvrđeno da Bosfor i Dardaneli u mirno doba budu zatvoreni za ratne brodove svih sila. Ona je poništila Ugovor iz Hunkjar-Iskelesija, koji je bio povoljan za Rusiju (vidi i nap. 19. i 31). 9 78
- ¹⁴ *«The Times»* — najveći engleski dnevni list konzervativnog smera; osnovan je 1. januara 1785. u Londonu kao *«Daily Universal Register»*; 1. januara 1788. naziv mu je promenjen u *«The Times»*. 10
- ¹⁵ *«The Standard»* — engleski dnevni list konzervativnog smera, osnovan 1827. u Londonu. 10
- ¹⁶ *«The Morning Chronicle»* — engleski dnevni list koji je izlazio od 1769. do 1862. u Londonu; organ vigovala, od početka pedesetih godina organ pilovaca, kasnije konzervativaca. 10
- ¹⁷ *«The Daily News»* — liberalni dnevni list, organ industrijske buržoazije, izlazio je od 1846. do 1930. u Londonu. 10
- ¹⁸ *«The Press»* — nedeljni list, organ torijevaca, izlazio je od 1853. do 1866. u Londonu. 10
- ¹⁹ Tajnim članom rusko-turskog ugovora o prijateljstvu i zajedničkoj odbrani, koji je potpisan 8. jula 1833. u Hunkjar-Iskelesiju, Turska se obavezala da ne propusti kroz crnomorske moreuze nijedan strani ratni brod osim ruskih brodova. 10
- ²⁰ *«Neue Preußische Zeitung»* — dnevni list, osnovan u junu 1848. u Berlinu; bio je organ dvorske kamarile i pruskog junckerstva. Ovaj list je bio poznat i pod nazivom *«Kreuz-Zeitung»* zato što je uz svoj naslov imao domobranski krst (Gvozdeni krst). 10
- ²¹ Engleski publicista i bivši diplomata David Urquhart objavio je početkom tridesetih godina 19. veka u zborniku *«Portfolios»* (vidi nap. 45), i kao zasebno izdanje, dokumenta koja su se odnosila na tajnu diplomatiju evropskih sila, a među njima i dokumenta koja su obelodanjivala diplomatsku delatnost Palmerstona, koji je četiri godine određivao i vodio englesku spoljnu politiku. Marx, koji se stalno trudio da obelodani tajnu diplomatiju vladajućih klasa, koristio je 1853. za svoju seriju članaka *Lord Palmerston* (vidi u tomu 12. ovog izdanja, str. 287 - 339) pored drugih izvora i dokumenta koja je objavio Urquhart. S druge strane, Urquhart je izdao neke Marxove članke o Palmerstonu kao zasebno izdanje. Međutim, Marx je istovremeno oštro kritikovao Urquharta i odlučno odbijao klevetničke napade buržoaske štampe, koja ga je proglasila za *«urkvartovca»*. Marx je stalno isticao principijelnu razliku između svog i Urquhartovog stanovišta. U isto vreme kad je Urquhart podržavao očuvanje i jačanje feudalne turske carevine, Marx i Engels su težili rešenju takozvanog istočnog pitanja revolucionarnim putem i smatrali da je nužno dati nacionalnu nezavisnost slovenskim i drugim narodima koji su bili pod turskim jarmom. U nizu članaka objavljenih u ovom tomu Marx naziva Urquharta reakcionarom koji se najviše plaši revolucije i stalno se udaljava od proleterske partije, jedine partije koja je kadra da uništi trulu parlamentarnu osnovu oligarhijskog vodstva Engleske. 11

- ²² *Downing Street* (Dauning strit) — ulica u centru Londona u kojoj je sedište vlade. 13 50 147 211 252
- ²³ *Change alley* (u stvari Exchange alley) — uličica u blizini londonske berze u kojoj je bilo sedište direktorijuma Južnomorske kompanije; jedan od centara novčanih operacija, špekulacija i sl. 13
- ²⁴ Reč je o Palmerstonovom povlačenju sa položaja ministra unutrašnjih poslova za vrlo kratko vreme (16. do 24. decembra 1853). Palmerston je učinio ovaj demagoški korak da bi došao na vlast kao glava kabineta. (Vidi: Kail Marx, *Palmerstonova ostavka*, u 12. tomu ovog izdanja, str. 451 - 453.) 15
- ²⁵ Ovaj članak je Marx napisao specijalno za list »Zuid Afrikaan«, koji je izlazio u Keptaunu i bio štampan i na engleskom i na holandskom jeziku. U decembru 1853. Marxov zet Jaan Carel Juta predložio je Marxu da saraduje u ovom listu. Od tri članka koje je Marx poslao štampan je samo jedan. 16
- ²⁶ Vest o tome da su Turci potopili ruski linijski brod »Rostislav« objavljena je u listu »The Times« od 9. januara 1854. Prema zvaničnim ruskim dokumentima (»Рапорт П. С. Нахимова А. С. Меншикову о Синопском морском сраженіи« [Izveštaj P. S. Nahimova A. S. Menšikovu o pomorskoj bici kod Sinope] i »Ведомости повреждений полученных кораблями эскадры П. С. Нахимова в Синопском бою [Izveštaj o oštećenjima koja su pretrpeli brodovi eskadre P. S. Nahimova u bici kod Sinope]), brod »Rostislav« je posle bitke kod Sinope otplovio u Sevastopolj na opravku. 18 25
- ²⁷ Marx citira list »The Times« od 13. januara 1854. 20
- ²⁸ »Fuzija« orleanista i legitimista — jedan od pokušaja legitimista, tj. pristalica starije grane francuske dinastije Bourbona, da se posle smrti Louis-Philippe-a 1850. godine fuzionišu s orleanistima, pristalicama mlade grane. Krajem 1853. sastali su se grof Chambord, francuski pretendent na presto i predstavnik legitimista, i predstavnik orleanista, vojvoda de Nemours. Početkom 1854. Chambord je posetio udovicu Louis-Philippe-a. 21
- ²⁹ *Entente cordiale* (srdačan sporazum) — izraz koji je služio posebno za to da označi zbližavanje Francuske i Engleske u godinama Julske monarhije (1830 - 1848). Osnova tog »srdačnog sporazuma« bila je politika stalnih ustupaka Engleskoj koju je vodila vladajuća finansijska buržoazija pod Louis-Philippeom. Uprkos »srdačnom sporazumu«, i u tridesetim godinama i posle njih stalno su se zaoštravale englesko-francuske protivrečnosti u nizu međunarodnih pitanja, naročito u istočnom pitanju. 21 88
- ³⁰ U protokolu koji je potpisan u Beču 5. decembra 1853. na savetovanju predstavnika Engleske, Francuske i Pruske s austrijskim ministrom spoljnih poslova Buol-Schauensteinom, i u notama koje su potom usledile, četiri velike sile su se ponudile da posreduju u rešavanju sukoba između Rusije i Turske. U pismu koje pominje Marx a koje su napisali francuski i britanski poslanici u Carigradu 12. decembra 1853. ministru spoljnih poslova Turske, Rešid-paši, ukazuje se na to da prisustvo francuske i engleske flote u Bosforu treba smatrati za dokaz prijateljskih namera engleske i francuske vlade prema Turskoj. Ukoliko bi caristička vlada pokušala da iskrca svoje trupe na teritoriji Turske, flote ovih dveju sila bi štitile osmansku teritoriju. 21
- ³¹ *Kučuk-kajnardžijski ugovor* — ugovor o miru zaključen 21. jula 1774. posle rusko-turskog rata 1768 - 1774. između ove dve sile. Rusija je pobedila u tom ratu. Po ugovoru ona je dobila deo severne obale Crnog mora između južnog Buga i Dnjepra sa tvrđavom Kinburn, kao i Azov, Kerč i Jenikale. U Ugovoru je, zatim, priznata nezavisnost Krima, što je kasnije omogućilo Rusiji da ga lakše pripoji sebi. Ruski trgovački brodovi su dobili pravo slobodne plovidbe kroz Bosfor i Dardanele. Osim toga, sultan je morao da smanji

ograničenja delovanja grčko-pravoslavne crkve u Turskoj; posebno je u članu 14. bila predviđena gradnja jedne pravoslavne crkve u Carigradu.

Jedenski ugovor — ugovor o miru potpisan u septembru 1829. između Turske i Rusije posle rata 1828/29, u kome je pobedila Rusija. To tom ugovoru Rusija je dobila deltu Dunava sa ostrvima i znatan deo istočne obale Crnog mora južno od ušća Kubana. Turska je morala da prizna autonomiju Moldavskoj i Vlaškoj i da im dâ pravo da samostalno biraju svoje gospodare. Rusija je dobila pravo da garantuje tu autonomiju, a to je bilo jednako uspostavljanju carevog protektorata nad Dunavskim kneževinama. Osim toga, Turska se obavezala da prizna Grčku kao nezavisnu državu i da autonomiju Srbije ozakoni fermanom.

Prema *Hunkjar-iskeleskom ugovoru* (1833) Rusija i Turska su se obavezale da u slučaju rata sa nekom drugom državom pomognu jedna drugoj. O tajnom članu ovog ugovora vidi napomenu 19. 22

- ³² *«Augsburger Zeitung»* — mišli se na list *«Allgemeine Zeitung»*, dnevni list, osnovan 1798. U Augsburgu je izlazio od 1810. do 1882. 25
- ³³ *Landver* — prvobitno sve oružane snage zemlje, svi vojni obveznici sposobni za odbranu zemlje. Kad je uvedena stajaća vojska, reč *Landver* je izgubila to značenje, a dobila ga je opet kad je porasla potreba za vojnom snagom u toku Napoleonovih ratova. U Pruskoj je Scharnhorst podstakao posle Tiltzitskog mira osnivanje *Landvera*, koji je tesno povezan sa stajaćom vojskom. Propis o *Landveru* 1815. podelio je *Landver* na dva poziva. Prvi je obuhvatao sve muškarce od 26. do 32. godine života, otpuštene iz vojske, i služio je, pored stajaće vojske, za formiranje ratne sile, a drugi poziv je obuhvatao muškarce od 32. do 40. godine života i služio kao posada u tvrđavama. 27
- ³⁴ Prvog novembra 1853. turske trupe iz Turtukaja (na desnoj obali Dunava) prešle su na jedno od ostrva, odakle su ugrožavale sedište karantina u Oltenici koje su držale ruske trupe. Zatim su turske trupe prešle s tog ostrva na levu obalu Dunava, koristeći neaktivnost generala Danenberga koji je zapovedao korpusom ruske vojske na Dunavu. One su zauzele karantin u Oltenici i stvorile jak mostobran pod zaštitom vatre baterije smeštene na ostrvu i na desnoj obali. Rusi su 4. novembra pokušali da izbace Turke sa zaposednutih pozicija, ali bez uspeha. 30
- ³⁵ Petnaestog decembra 1853. Turskoj je predata nota četiri sile (vidi nap. 12). U noti od 31. decembra 1853, koja predstavlja odgovor na pomenutu notu, Turska je postavila sledeće uslove za pregovore o miru, uz posredstvo Engleske, Austrije, Francuske i Pruske: 1. očuvanje i garantija integriteta njene teritorije; 2. evakuacija Podunavskih kneževina; 3. obnavljanje i pridržavanje Ugovora od 1841. i 4. poštovanje sultanovog suvereniteta. Ove uslove je prihvatila nova Bečka konferencija poslanika 13. januara 1854. i zatim je predala notu carskoj vladi. 31
- ³⁶ *Mensikovljev ultimatum* — zahtevi koje je Menšikov postavio Turskoj u ime carske vlade dok je boravio u Carigradu kao izvanredni izaslanik (od 28. februara do 21. maja 1853). Između ostalog, trebalo je da Turska jednim međunarodnopravnim ugovorom prizna ruskom caru pravo na protektorat nad svim turskim podanicima pravoslavne vere. 32
- ³⁷ *«The Spectator»* — liberalni nedeljni list koji je od 1828. izlazio u Londonu. 33
- ³⁸ Da bi okarakterisao kampanju protiv princa-supruga Alberta, Marx se koristio materijalom iz lista *«The People's Papers»* od 21. januara 1854. godine. *«The People's Papers»* — nedeljni list čartista, koji je u maju 1852. u Londonu osnovao Ernest Jones, vođ revolucionarnog čartizma i prijatelj Marxa i Engelsa. Marx i Engels su saradivali u ovom listu od oktobra 1852. do decembra 1856. Osim članaka pisanih specijalno za ovaj list, u njemu su objavljivani i njihovi značajniji članci iz lista *«New-York Daily Tribunes»*. U tom periodu

- «The People's Paper» je dosledno za tupao interese radničke klase i propagirao ideje socijalizma. Jonesovo zbližavanje sa buržoaskim radikalima bilo je razlog što su Marx i Engels obustavili saradnju, a privremeno i veze sa Jonesom. U junu 1858. list je prešao u ruke buržoaskih poslovnih ljudi. 33
- 39 «The Morning Advertiser» — dnevni list koji izlazi u Londonu od 1794; pedesetih godina 19. veka bio je organ radikalne buržoazije. 34
- 40 *mančesterska škola* — ekonomsko učenje koje su zastupali naročito engleski buržoaski ideolozi u prvoj polovini 19 veka. Branioci slobodne trgovine, pristalice ovog pravca, obrazovali su tzv. mančestersku stranku, stranku engleske industrijske buržoazije. Oni su se borili za slobodu trgovine, za nemešanje države u privredni život zemlje i za neograničenu eksploataciju radničke klase. Mančester je bio centar te agitacije. Na čelu pokreta bila su dva fabrikanta tekstila, Cobden i Bright, koji su 1838. osnovali Ligu protiv zakona o žitu (vidi nap. 47). U toku četrdesetih i pedesetih godina pristalice slobodne trgovine činile su posebnu političku grupu — levo krilo liberalne stranke u Engleskoj. 35 37 485 494
- 41 U decembru 1853. Švedska i Danska su izjavile da žele da ostanu neutralne u ratnim operacijama na Baltičkom moru. 36 77
- 42 Izrazom *Horse Guards* označavaju se u Engleskoj gardijska konjica i generalštab. Taj isti naziv nosi i zgrada u Whitehallu u Londonu koja je nekad bila kasarna gardijske konjice, zatim postala glavni štab britanskog vrhovnog komandanta, a time i sinonim za najviše vojne vlasti. (Vidi o ovome članak *O organizaciji engleske vojske*, u ovom tomu, str. 477). 37 42 201 477
- 43 *decembristi* — članovi Društva 10. decembra (vidi nap. 143). 37 95 324
- 44 Drugog marta 1836. ukazom carske vlade ustanovljeno je na Sulinskom ušću Dunava sedište karantina koje je, u stvari, trebalo da služi za carinsku kontrolu i da kontroliše prolaz brodova kroz ovaj deo reke. 38
- 45 «The Portfolio» — skraćena za zbirku diplomatskih dokumenata i materijala koju je izdavao David Urquhart u Londonu. Serija «The Portfolio; or a Collection of State Papers» izlazila je od 1835. do 1837; nova serija je izlazila od 1843. do 1845. pod naslovom «The Portfolio. Diplomatic Reviews». 38
- 46 Marx citira Alexandra Somerville-a, *Cobdenic Policy the Internal Enemy of England. The Peace society, its combativeness. Mr. Cobden, His secretiveness. Also, a Narrative of Historical Incidents*, London 1854, str. 36. 38
- 47 *Liga protiv zakona o žitu* — udruženje pristalica slobodne trgovine, koje su 1838. osnovali fabrikanti Cobden i Bright u Mančesteru. Takozvani zakoni o žitu, čiji je cilj bilo ograničenje odnosno zabrana uvoza žita iz inostranstva, uvedeni su u Engleskoj 1815, u interesu tamošnjih veleposjednika, lendlordova. Liga je zahtevala potpunu slobodu trgovine i borila se za ukidanje zakona o žitu da bi snizila nadnice radnika i oslabila ekonomske i političke pozicije zemljišne aristokratije. Liga je u svojoj borbi protiv zemljoposjednika pokušala da iskoristi radničke mase. Ali upravo u to vreme najnapredniji radnici Engleske započeli su nezavisni, politički određen radnički pokret (čartiizam). — Borba između industrijske buržoazije i zemljišne aristokratije završila se 1846, kad je prihvaćen zakon o ukidanju zakona o žitu. Tako se Liga raspala. 39
- 48 Po engleskoj tradiciji, od oko 100 perova (engleskih zemljoposjednika koji su u Irskoj dobili zemlju pre Unije od 1801) birano je u Gornji dom 28; drugi su mogli biti birani u Donji dom. 39
- 49 «The Economist» — engleski nedeljni list za pitanja privrede i politike, izlazi od 1843. u Londonu; list krupne industrijske buržoazije. 39

- ⁵⁰ »*Le Moniteur universel*« — dnevni list koji je izlazio u Parizu od 1789. do 1901. Od 1799. do 1814. i od 1816. do 1868. bio je zvanični organ vlade. 41
- ⁵¹ Krajem januara, početkom februara 1854. u Beču je Aleksej Fjodorovič Orlov vodio, po nalogu Nikolaja I, pregovore s austrijskim carem Franzom Josephom. Cilj Orlovljeve misije bio je da Austriju nagovori da ostane neutralna u krimskom ratu. Za to joj je Rusija garantovala potpunu neprikosnovenost teritorije i obavezala se da će učiniti sve da Pruska i čitav Nemački Savez i sami daju iste ove garantije. Osim toga, car je predložio Austriji zajednički rusko-austrijski protektorat nad onim državama koje će se formirati na Balkanu kad se raspadne turska carevina. Ali usled razmimoilaženja između Rusije i Austrije u istočnom pitanju Orlovljeva misija nije imala nikakav uspeh. 42
- ⁵² Od maja do jula 1853. Orlov je vodio pregovore u Carigradu kao vanredni izaslanik i vrhovni zapovednik ruskih trupa koje su bile smeštene na Bosforu da bi pomogle turskom sultanu Mehmedu II u borbi protiv pobunjenog egipatskog paše Mehmed-Alija. Pregovori su 8. jula 1853. doveli do potpisivanja Hunkjar-iskeleskog ugovora (vidi nap. 31). Ovaj diplomatski uspeh Rusije učinio je da se još više zaoštire suprotnosti između Engleske i Rusije. 42
- ⁵³ *Ustav cele države* (u engleskom tekstu Marx navodi njegov naziv na nemačkom jeziku) — osnovni zakon danske kraljevine, koji je pretresan početkom 1854. i proglašen 26. jula 1854 (vidi u ovom tomu, str. 316 - 317). Ovim zakonom su pojedini delovi danske kraljevine (prava Danska, Šlezvig, Holštajn i Lauenburg) mnogo izgubili od svoje autonomije i postali više potčinjeni danskoj kruni. Taj zakon, koji je naišao na veliki otpor, ukinut je 1863, kad je prihvaćen novi ustav. 45
- ⁵⁴ »*Plave knjige*« — opšti naziv za publikacije materijala iz engleskog parlamenta i diplomatskih dokumenata ministarstva spoljnih poslova. »Plave knjige«, nazivane tako zbog svojih plavih korica, izdaju se u Engleskoj od početka 17. veka i predstavljaju glavne zvanične izvore za istoriju privrede i diplomatije Engleske.
- U ovom slučaju Marx je mislio na izdanje »Correspondence respecting the Rights and Privileges of the Latin and Greek Churches in Turkey. Presented to both Houses of Parliament by Command of Her Majesty, London 1854. 46 54 124
- ⁵⁵ Debate u engleskom parlamentu objavljujane su u seriji *Hansard's Parliamentary Debates*. 46
- ⁵⁶ Godine 1839. u parlamentu su podneti izveštaji o pregovorima engleskog opunomoćenika u Kabulu, Burnesa i avganistanskog emira, Dost-Muhamed-kana. Britanskoj vladi su ovi pregovori poslužili kao povod da 1838. godine, na Palmerstonovo traženje, objavi rat Avganistanu. Kasnije se ispostavilo da su prilikom izbora podnetih dokumenata izostavljeni upravo najvažniji papiri. To je pružilo mogućnost da se Dost-Muhamed-kan optuži da je vodio navodno anti-englesku politiku. 46
- ⁵⁷ Početkom četrdesetih godina sve više se zaošttravalo istočno pitanje usled turko-egipatskog rata (1839 - 1841), a time i protivrečnosti velikih sila. Sultanove trupe krenule su 1839. prema Siriji, koju je 1831 - 1833. bio osvojio egipatski namesnik Mehmed-Ali, ali su potučene. Plašeci se da se sama Rusija ne umeša u turko-egipatski sukob, zapadne sile su nastojale da se zajedničkom notom obrate sultanu. U toj noti od 27. jula 1839. Porti je ponudena podrška svih velikih sila. Međutim, borba između Engleske i Francuske za uticajne sfere na Bliskom istoku, naročito u Egiptu, dovela je do toga da su London-sku konvenciju od 15. jula 1840. o merama vojne pomoći sila sultanu potpisale samo Engleska, Rusija, Austrija i Pruska, ali ne i Francuska. Francuska, koja je polagala nade u Mehmed-Alija, bila je ubrzo prinuđena da se povuče i da prepusti Mehmed-Alija njegovoj sudbini. 47 498

- ⁵⁸ »*Oesterreichisch Kaiserliche Wiener Zeitung*« — zvanični vladin organ koji je izlazio od 1780. do 1931. 48
- ⁵⁹ *Nemački Savez*, stvoren saveznim aktom potpisanim 8. juna 1815. na Bečkom kongresu, obuhvatao je prvo 35, zatim 28 kneževstava i 4 slobodna grada i postojao do 1866. On je omeo obrazovanje centralne vlade i očuvao feudalnu rascjepkanost Nemačke. Savezna skupština opunomoćenih poslanika činila je *Bundestag*, koji je zasedao u Frankfurtu na Majni, pod stalnim predsedništvom Austrije, i postao tvrdava reakcije. 48 157
- ⁶⁰ *katastrofa broda »Tayleura«* — propast engleskog broda koji je bio isplovio za Melburn u 21. januara 1854. potonuo kod ostrva Lambej, u blizini Dablina. Ispitivanje je pokazalo da je posada broda »Tayleura« bila sastavljena od neprobranih i nedovoljno obučanih mornara. 50
- ⁶¹ *Lichfield-House-ugovor* — sporazum sklopljen u februaru 1835. između O'Connella, vođe buržoasko-nacionalnog pokreta u Irskoj i Irske brigade u engleskom parlamentu, i vođa vigovaca. Ovaj ugovor je dobio svoje ime po kući lorda Lichfielda u Londonu. 50
- ⁶² *Society of Arts and Tricks* (Društvo za veštine i prevare) — ironičan Marxov naziv za Society of Arts and Trades, filantropsko društvo osnovano 1754, blisko prosvetiteljskom pokretu. Pedesetih godina 19. veka ovo Društvo vodio je princ Albert. Cilj koji je Društvo bučno proklamovalo bio je »pomaganje veština, zanata i trgovine« i nagrađivanje onih koji doprinose »da se siromasima da zaposlenje, razvije trgovina, uvećaju bogatstva zemlje itd.« Težeći da omete razvoj pokreta masovnih štrajkova u Engleskoj i da spreči pripremu radničkog parlamenta (vidi nap. 91), Društvo je 1853. pokušalo da posreduje između radnika i preduzetnika. Godine 1854. održana je skupština Društva na kojoj je učestvovalo oko 200 ljudi, koji su zastupali najrazličitije pravce. Ernest Jones je pokušao da podnese rezoluciju kojom se priznaju prava radnika na štrajk i osuđuje otpuštanje, ali nije dobio reč. Posle toga su on i njegovi drugovi napustili dvoranu. Skupština se izgubila u neplođnim diskusijama o otpuštanju, štrajkovima, visini radničke najamnine itd. 50
- ⁶³ U *Luksemburškoj palati* (Palais Luxembourg) zasedala je, pod predsedništvom Louisa-a Blanc-a, vladina komisija za radnička pitanja. Ona je osnovana 28. februara 1848. pod pritiskom radnika koji su zahtevali obrazovanje ministarstva rada. Praktična delatnost luksemburške komisije, koja se sastojala od predstavnika radnika i preduzetnika, svodila se na smirivanje sukoba u vezi sa radom. Usled toga što je Louis Blanc bio uvek spreman na kompromis, odluke su obično donošene u korist preduzetnika. Posle akcije narodnih masa 15. maja, vlada je 16. maja 1848. raspustila luksemburšku komisiju. 51 94
- ⁶⁴ Vlade Austrije i Rusije podnele su 1849. godine turskoj vladi zahtev da im izruči mađarske i poljske revolucionare izbegle u Tursku posle poraza revolucionarstva od 1848/49. godine. Taj zahtev je najzad povučen, pod pritiskom Engleske i Francuske — engleska eskadra je prodrla u Dardanele u decembru 1849 — koje su se bojale jačanja ruskog uticaja u Turskoj. 52
- ⁶⁵ *kapitulacije* — dokumenti koji su podanicima evropskih država davali pravo prednosti u trgovini i privilegije u zemljama Orijenta, među njima i u Turskoj (vidi u ovom tomu, str. 140). 53
- ⁶⁶ Marx ovde ironično upotrebljava titulu koju je papa dao kralju Fernandu od Aragona (1479 - 1516) za proterivanje Mavara iz Španije, i kojom su posle toga rimske pape oslovljavale španske kraljeve. 54
- ⁶⁷ *grčki ustanak* — ustanak koji je izbio u Grčkoj u proleće 1821; pripremila su ga tajna društva grčkih patriota — heterije. Neposredni signal za njega bio je prelaz odreda Aleksandra Ipsilantija u martu 1821. preko reke Prut, i ulazak u Dunavske kneževine da bi prodro dalje u Grčku. Ipsilanti je bio grčki oficir u

- ruskoj službi koji je stajao na čelu jedne heterije. Pohod Ipsilantijevog odreda završio se neuspelom, ali je dao povod za masovni ustanak koji je ubrzo zahvatio celu zemlju. Narodna skupština sazvana u Epidaurusu proglasila je 1. januara 1822. nezavisnost Grčke i donela ustav. Pošto nije mogao da uguši grčki ustanak bez tuđe pomoći, turski sultan je zamolio za pomoć svog egipatskog vazala Mehmed-Alija. Trupe Mehmed-Alija upale su pod komandom Ibrahim-paše u Moreju (Peloponez) i svuda su nečuveno surovo postupale prema grčkom stanovništvu. Sile Svete alijanse, naročito carske Rusije, u početku su odlučno odbijale da pomognu ustanike. Velike simpatije koje je svuda izazvala borba Grka, a pre svega mogućnost da se ta borba iskoristi za jačanje sopstvenog uticaja na jugu Balkanskog poluostrva, ipak su podstakle Englesku, Rusiju i Francusku da podrže Grčku i da joj pruže vojnu pomoć. Presudni značaj za izvojevanje nezavisnosti Grčke imala je pobjeda Rusije u rusko-turskom ratu 1828/29. Tako je Turska bila prisiljena da prizna Grčku kao samostalnu državu. 55 107
- ⁶⁸ *Pismo Napoleona III* od 29. januara 1854. upućeno je caru Nikolaju I i objavljeno u listu «Le Moniteur universel», br. 45 od 14. februara. Ovo pismo je preštampano u listu «New-York Daily Tribune», br. 4019 od 6. marta 1854. 58
- ⁶⁹ *Prva bečka nota* — nacrt sporazuma između Rusije i Turske koji je pripremio austrijski ministar Buol-Schauenstein, a prihvaćen na konferenciji poslanika Francuske, Engleske i Pruske krajem jula 1853. u Beču. Prema ovoj noti sultan je bio obavezan da se pridržava Kučuk-kajnardžijskog i Jedrenskog ugovora (vidi nap. 31) i garantuje neprikosnovenost prava i privilegija grčko-pravoslavne crkve u Osmanskoj Carevini. Prema jednoj odluci ove konferencije notu je trebalo predati prvo caru i posle toga — ukoliko se on s njom saglasi — sultanu. Nikolaj I je prihvatio sadržaj note, ali je zadržao pravo da je tumači po svom nahođenju. Međutim, Abdulmedžid je odbio da je potpiše pre nego što se unese niz izmena i klauzula koje je carska vlada smatrala neprihvatljivim. 58 250 327 488
- ⁷⁰ Redakcija lista «New-York Daily Tribune» dodala je sledeću, završnu rečenicu: «Na drugom stupcu naš londonski dopisnik daje na znanje da ne želi da veruje u takvu izdaju, ali su činjenice neoborive i razum ih, najzad, mora priznati. Kad su zapadne sile otišle tako daleko da bi izbegle rat, teško se može zamisliti od čega bi one još mogle prezati.»
Pod londonskim dopisnikom redakcija ovde podrazumeva A. Pulszkoga. 61
- ⁷¹ Marx je dobio podatke za ovaj članak od Lassalle-a u jednom pismu od 10. februara 1854. Marx je pošao od toga da će objavljivanje planova pruske vlade i naročito otkrivanje njenih namera da pohapsi demokrate moći da osujeti ostvarivanje tih planova. 62
- ⁷² Za ovaj članak kao i za sledeće članke u kojima se govori o debatama o ratu u engleskom Gornjem i Donjem domu, Marx se koristio izveštajima lista «The Times», u kojima je bilo i štamparskih grešaka i netačnih podataka. U slučaju parlamentarnih debata u prethodnim godinama Marx se većinom oslanjao na «Hansard's Parliamentary Debates», koje su izlazile u Londonu. 64
- ⁷³ U skladu s uobičajenim postupkom u engleskom parlamentu Donji dom se konstituise u potpunom sastavu kao Komitet (Committee of the whole House) kad treba raspravljati o određenim važnim pitanjima; funkciju predsedavajućeg (Chairman of the Committee) na takvim sednicama preuzima član parlamenta čije je ime na listi predsedavajućeg i koga predsedavajući Donjeg doma, spiker, određuje da vodi tu sednicu. Kad se raspravlja o određenim važnim pitanjima koja se tiču državnih izdataka, Donji dom se konstituise kao Odbor za budžet (Committee of Ways and Means). 64

- ⁷⁴ Godine 1844. James Graham je u svojstvu ministra unutrašnjih poslova dao nalog engleskim poštanskim vlastima da otvaraju pisma italijanskih revolucionara-emigranata i obavestavao o njihovom sadržaju napuljsku i austrijsku vladu. Među ostalima otvarana su i pisma braće Bandiera Mazziniju, u kojima su oni izložili plan svoje ekspedicije u Kalabriju, čiji je cilj bio da raspalmsa ustanak protiv napuljskih Bourbona i austrijske vlasti. Prilikom izvođenja te ekspedicije u junu 1844. uhapšeni su oni koji su u njoj učestvovali. Braća Bandiera su streljani. 65 490
- ⁷⁵ U maju 1851. stigao je u Carigrad francuski ambasador Lavalette i predao sultanu jedno pismo Louis-a Bonaparte, predsednika Francuske Republike, u kome je ovaj kategorički zahtevao prihvatanje svih prava i privilegija katoličke crkve u Jerusalimu. Fermanom od 9. februara 1852. sultan je priznao prava Francuske koja su ustanovljena nizom ranijih francusko-turskih ugovora. Međutim, i ruska diplomatija je nastojala da takva prava dobije grčko-pravoslavna crkva. Borba za ta prava, u osnovi borba za prevlast ruskog ili francuskog uticaja na Orientu, dovela je do zaoštavanja rusko-francuskih odnosa i bila je kasnije uzrok krimskog rata. 66
- ⁷⁶ U *bici kod Navarina* (danas Pulos, grad i luka u Grčkoj) udružene engleske, francuske i ruske eskadre pod komandom engleskog admirala E. Codringtona potukle su tursko-egipatsku flotu 20. oktobra 1827. Evropske sile su poslale svoje udružene eskadre u grčke vode da bi oružjem okončale rat između Turske i grčkih ustanika, pošto je turska komanda odbila da prekine nasilje nad grčkim stanovništvom. Bitka se završila potpunim uništenjem tursko-egipatske flote; ona je, pored toga, doprinela da ranije počne rusko-turski rat, u kome je pobedila Rusija. 68
- ⁷⁷ *«The Morning Post»* — dnevni list koji je izlazio od 1772. do 1937. u Londonu. Sredinom 19. veka bio je organ desnog krila vigovaca, čiji su se predstavnici grupisali oko Palmerstona.
- ⁷⁸ Pod *svetom alijansom protiv Francuske* ovde se podrazumeva izolovanost Francuske 1840. koju je postigla engleska diplomatija (vidi i nap. 57). 78
- ⁷⁹ *«Journal de Constantinople»* — turski list koji je od 1846. šest puta mesečno izlazio na francuskom jeziku. Turska vlada je novčano pomagala ovaj list; on je igrao ulogu zvaničnog organa turske vlade i istovremeno jačao uticaj Francuske u Turskoj. 79
- ⁸⁰ U januaru 1854. podiglo je ustanak grčko stanovništvo u nekim grčkim oblastima pripojenim turskoj carevini. Ustanici su zahtevali ponovno prisajedinjenje Grčkoj, koja je poslala svoje trupe u pobunjene oblasti. Turska vlada i englesko-francuske vojne snage, koje su u maju 1854. okupirale deo grčkih oblasti, ugušile su ustanak. 80
- ⁸¹ Za vreme austrijsko-turskog rata od 1788. do 1790. austrijske trupe su 1789. okupirale Srbiju. Pod pritiskom Engleske i Pruske Austrija je zaključila sa Turskom 1791. godine mirovni ugovor u Svištovu, kojim se obavezala da napusti sve osvojene oblasti. 80
- ⁸² *Crédit mobilier* — Société générale du crédit mobilier, francuska akcionarska banka koju su osnovala braća Péreire 1852. Ona je održavala jake veze sa vladom Napoleona III, s čijim se odobrenjem bavila špekulantskim poslovima. Godine 1867. banka je bankrotirala, a 1871. je likvidirana. 82
- ⁸³ U februaru 1846. u Poljskoj je pripreman ustanak čiji je cilj bio nacionalno oslobođenje zemlje. Glavni inicijatori ustanka bili su poljski revolucionarni demokrati (Dembowski i dr.). Međutim, do velikog ustanka nije došlo zato što je plemstvo izdalo stvar i pruska policija pohapsila vođe ustanka; izbile su samo pojedinačne revolucionarne pobune. Jedino je u Krakovu, koji je od 1815. godine bio pod zajedničkom kontrolom Austrije, Rusije i Pruske, usta-

- nicima uspeo da 22. februara izvojuju pobjedu i obrazuju nacionalnu vladu, koja je izdala manifest o ukidanju feudalnih nameta. Početkom marta 1846. austrijske, pruske i ruske trupe ugušile su ustanak u Krakovu. U novembru 1846. ove države su potpisale ugovor o pripajanju Krakova austrijskom carstvu i time su prekršile bečke ugovore od 1815. koji su garantovali da će Krakov biti slobodan grad. 85
- ⁸⁴ Prema mirovnom ugovoru Austrije sa Kraljevinom Sardinijom (Pijemont) od 6. avgusta 1849. trebalo je da Pijemont plati Austriji kontribuciju od 75 miliona guldena. 85
- ⁸⁵ Vojnom granicom su od 16. do 19. veka nazivani južni delovi austrijskog carstva (Hrvatska, Slavonija i Banat) koji su se graničili s Turskom. Stanovnici tih oblasti (graničari) bili su obavezni da kao vojnici brane granice. 86 467
- ⁸⁶ Godine 1789. u austrijskoj Nizozemskoj (Belgiji) izbio je nacionalni ustanak protiv austrijskog gospodstva, takozvana brabantka revolucija. Austrijske trupe su ugušile ustanak 1791. godine. 86
- ⁸⁷ U aprilu 1834. Engleska, Francuska, Španija i Portugalija zaključile su jedan ugovor, takozvani *četvorni savez*. Ovaj ugovor, koji je formalno bio uperen protiv apsolutističkih severnih sila (Rusije, Pruske i Austrije), omogućivao je Engleskoj da ojača svoj uticaj u Portugaliji i Španiji, pod izgovorom da daje vojnu pomoć vladama tih zemalja u borbi protiv prestolonaslednika Dom Miguela u prvoj i Don Carlosa u drugoj zemlji. Zbog toga je došlo do pogoršanja englesko-francuskih odnosa. 92 245
- ⁸⁸ »Španski brakovi« — 1846. sklopljen je brak između španske kraljice, Isabelle II, i Francisca de Asisa, i između španske infantkinje i najmlađeg sina francuskog kralja Louis-Philippe-a, vojvode od Montpensier-a. Ako bi Isabella ostala bez direktnog naslednika, vojvoda od Montpensier-a bi postao jedan od prvih pretenadata na španski presto. Ova pobjeda francuske diplomatije izazvala je veliko nezadovoljstvo u Engleskoj, koja je u Francuskoj pomagala buržoasku opoziciju protiv vlade Louis-Philippe-a. 92
- ⁸⁹ Od 1838. do 1841. i 1842. godine Engleska je preduzimala ratne pohode protiv Avganistana. Godine 1838. avganistanski emir Dost-Muhamed-kan odbio je zahtev Engleske da sa njom sklopi savez protiv Persije i Rusije. Trebalo je da ovaj savez pomogne Engleskoj da Avganistan pretvori u oruđe svoje politike. Usled tog odbijanja engleska vlada je odlučila da Dost-Muhameda obori vojnom intervencijom i da na njegovo mesto postavi šaha Šudžu, koga je potkupila. Engleske trupe su upale u Avganistan, osvojile i opustošile gotovo celu zemlju i zarobile Dost-Muhamed-kanu. Ali vladavina Engleza nije bila dugog veka. Jedan ustanak u novembru 1841. razbio je i uništio engleske trupe. Godine 1842. Englezi su još jednom pokušali da osvoje Avganistan, ali se i to završilo potpunim neuspehom. 92 476
- ⁹⁰ Godine 1851. u Kini se javio antifeudalni oslobodilački pokret, koji je ubrzo dobio karakter velikog seljačkog rata. Pokret, koji je započeo na jugu, u provinciji Kvangsi, proširio se na centralne provincije i zahvatio gotovo celu oblast donjeg i srednjeg Jangcea. U borbi su ustanici stvorili »nebesko carstvo velike pravde« (tajping tijen-guo), po kome je zatim čitav pokret dobio naziv tajping-pokret, s centrom u Nankingu. Pristalice pokreta su oduzele vlast mandžurskim feudalnim gospodarima koji su vladali u Kini, ukinuli poreze i likvidirali krupne feudalne posede. Time što je bio upravljen i protiv budističkog sveštenstva i manastira — stubova dinastije Mandžu, ustanak je dobio religioznu notu, karakterističnu za pokrete seljaka na Istoku. Ali tajping-revolucija, koja je postavila temelje za borbu širokih masa kineskog naroda protiv feudalnog poretka i protiv tuđinskih osvajača, nije bila kadra da ukloni feudalni način proizvodnje u Kini. U tajping-državi obrazovao se feudalni gornji sloj koji je napravio kompromis sa vladajućim klasama. To je bio jedan od

uzroka propasti ustanka. A glavni udaracanela je revoluciji otvorena intervencija Engleske, Amerike i Francuske, čije su vojne snage zajedno sa trupama kineskih feudalaca ugušile tajping-ustanak 1864. godine. 92 496

- ⁹¹ Kad je 1853. pokret masovnih štrajkova engleskog proletarijata naglo ojačao, grupa čartista sa Ernestom Jonesom na čelu predložila je da se stvori širok *masovni pokret* radničke klase, koji bi obuhvatio kako radnike organizovane u *tred-juniorima* tako i neorganizovane radnike. Glavni cilj ovog masovnog pokreta trebalo je da bude koordiniranje štrajkova u raznim oblastima zemlje. Jedan *radnički parlament*, sastavljen od delegata i periodično sazivan, trebalo je da rukovodi tim masovnim pokretom.

Radnički parlament se sastao u Mančesteru 6. marta 1854. i zasedao do 18. marta. On je razmatrao i doneo program masovnog pokreta i obrazovao izvršni organ od 5 članova. Pozvan kao počasni delegat, Marx je uputio pismo radničkom parlamentu (vidi u ovom tomu, str. 101), koje je pročitano na zasedanju 10. marta. U njemu je Marx formulisao kao prvorazredni zadatak engleskog radničkog pokreta stvaranje jedne samostalne političke masovne partije. Marx je pridavao veliki značaj sazivanju radničkog parlamenta i u tome video pokušaj da se radnički pokret u Engleskoj izvede iz uskih okvira *tred-juniorizma*, i korak dalje ka sjedinjenju ekonomske i političke borbe radničke klase. Međutim, taj pokušaj da se stvori masovni pokret propao je zato što se većina vođa *tredjuniora* negativno odnosila prema političkoj borbi radničke klase i nije podržala ideju o osnivanju jedne jedinstvene masovne organizacije radnika. Opadanje štrajkačkog pokreta u leto 1854. odrazilo se isto tako negativno na učešće širokih masa u pokretu. Posle marta 1854. radnički parlament više nije sazivan. 94

- ⁹² *Nacionalna čartistička asocijacija*, osnovana u julu 1840, bila je prva masovna stranka radnika u istoriji radničkog pokreta. U godinama svog naglog širenja imala je 40 000 članova. U radu asocijacije osećalo se nedovoljno ideološko i taktičko jedinstvo njenih članova i sitnoburžoaska orijentacija većine čartističkih vođa. Početkom pedesetih godina, ubrzo posle poraza čartista 1848. godine, napredni predstavnici revolucionarnog čartizma, naklonjeni naučnom socijalizmu, u prvom redu Ernest Jones, pokušavali su da reorganizuju čartistički pokret na socijalističkoj osnovi. To se odrazilo i u programu koji je čartistički konvent prihvatio u aprilu 1851. Privremena pobjeda oportunističkog engleskog radničkog pokreta i opadanje čartističkog pokreta dovelo je, u drugoj polovini pedesetih godina, do stvarnog prekida delatnosti Nacionalne čartističke asocijacije. 95

- ⁹³ Dvadeset prvog februara 1854. Nikolaj I je izdao *manifest* o prekidu diplomatskih odnosa sa Francuskom i Engleskom. U jednom pismu Napoleonu III od 9. februara 1854. Nikolaj I je odbio svaki kompromis u istočnom pitanju. 96

- ⁹⁴ *Akcije Kompanije Južnih mora*.— Oko 1712. osnovana je u Engleskoj Kompanija Južnih mora, čiji je cilj bio, navodno, trgovina sa Južnom Amerikom i ostrvima u Tihom okeanu. Kompanija je od države dobila niz privilegija i monopolskih prava, naročito pravo da izdaje državne papire od vrednosti, i počela je da se bavi krupnim špekulantskim poslovima, koji su se završili 1720. bankrotstvom. Ovo bankrotstvo Kompanije dovelo je do povećanja engleskog državnog duga, koji je Gladstone 1853. pokušao da delimično likvidira kupovinom obezvređenih akcija Kompanije. 100 181

- ⁹⁵ Ovo je jedan od onih članaka Karla Marxa i Friedricha Engelsa koji su istovremeno izašli u dva lista (u ovom slučaju u listu *«The People's Paper»*, br. 98 od 18. marta 1854. i u listu *«New-York Daily Tribune»*, br. 4040 od 30. marta 1854.). Tekst ovog članka prenosi se doslovno iz čartističkog lista *«The People's Paper»*, gde je potpuniji; najvažnije varijante date su u fusnotama. 110

- ⁹⁶ *logor kod Buncelovica* — utvrđeni logor koji je podignut na zapovest Friedricha II 1761, za vreme sedmogodišnjeg rata.
utvrđenja kod Torres-Vedrasa — jednog mesta u Portugalu, severozapadno od Lisabona i nedaleko od atlantske obale, izgrađena 1810. na Wellingtonovu zapovest kao zaštita Lisabona od francuske vojske.
šanci iza Verone — izgrađeni su pod nadvojevodom Karlom Austrijskim za vreme trećeg rata koalicije (1805) protiv Napoleonove Francuske. Protivnici nisu zauzeli nijedno od tri utvrđenja. 111
- ⁹⁷ *tajna prepiska ministara* — tajna prepiska između britanskog poslanika u Petrogradu, lorda Seymoura, i engleskog ministra spoljnih poslova o razgovorima koje je poslanik početkom 1853. vodio sa Nikolajem I o turskom pitanju. U ovom i u sledećem članku (*Tajna diplomatska prepiska*) Marx opširno analizira tok razgovora i dvosmisleno stanovište koje je pri tom zastupala britanska vlada. 114
- ⁹⁸ *Journal de Saint-Petersbourg* — zvanični organ ruskog ministarstva spoljnih poslova; izlazio je od 1825. do 1914. na francuskom jeziku, u Petrogradu.
 Drugog marta 1854. izašao je u listu *Journal de Saint-Petersbourg* u vezi sa istupanjem lorda Johna Russella 17. februara 1854. u Donjem domu (vidi u ovom tomu, str. 65) članak u kome se aludira na sporazum između carske i britanske vlade u turskom pitanju, i ukazivalo na Seymourovu tajnu prepisku 1853. godine i na memorandum od 1844. 114
- ⁹⁹ Marx misli na špijuniranje kome ga je pruska vlada sistematski izlagala. U tom špijuniranju je pedesetih godina najviše učestvovao Bunsen; on se pri tom mogao najviše osloniti na pomoć engleskih vlasti. Marx i Engels su u više mahova pominjali u svojoj prepisci da im se pisma kontrolišu.
 Za svoje podatke Marx se oslanjao na informacije koje je dobio od Ferdinanda Lassalle-a u pismu od 7. marta 1854. 123
- ¹⁰⁰ Datum pod kojim je Marx pisao ovaj članak uzet je iz Marxove beležnice. U listu *New-York Daily Tribune* članak nosi pogrešan datum »petak, 24. marta 1854.« 137
- ¹⁰¹ *The London Gazette* — engleski vladin list; izlazi pod ovim naslovom od 1666. dva puta nedeljno. 137
- ¹⁰² *Hamburger Correspondent* — »Staats und Gelehrte Zeitung des Hamburgischen unpartheiischen Correspondent«, dobio je 1868. naziv »Hamburgischer Correspondent«. Izlazio je u Hamburgu od 1731. do 1923. 137
- ¹⁰³ *Zakon o prinudnom vraćanju sirotinje u zavičaj* (Poor Settlement and Removal Bill) — U skladu sa zakonodavstvom koje postoji u Engleskoj od 1662, odlukom suda bilo je moguće prinudno poslati u zavičaj paupere koji su se obraćali za pomoć parohijskim nadležnim vlastima za staranje o sirotinji. Desetog februara 1854. u Donjem domu je podnet predlog zakona kojim je trebalo zabraniti proganjanje paupera u Engleskoj i Velsu. 138
- ¹⁰⁴ Dvanaestog marta 1854. u Carigradu su Francuska, Engleska i Turska potpisale sporazum kojim su se Francuska i Engleska obavezale da Turskoj pruže vojnu pomoć u kopnenim i pomorskim snagama; Turska se obavezala da bez odobrenja Engleske i Francuske neće početi s Rusijom pregovore o miru, niti će s njom zaključiti ugovor o miru. 138
- ¹⁰⁵ *ulema* — najviši sloj sveštenstva i pravnika u muslimanskim zemljama Bliskog i Srednjeg istoka, koji u svojim rukama sjedinjuje sudstvo i upravljanje svim verskim institucijama i školama; pripadnici ovog sloja su imali veliki uticaj na politički život u Osmanskom Carstvu.
fetva — u zemljama Istoka mišljenje najviših muslimanskih duhovnih dostojanstvenika o tome da li je neka mera ili postupak dopustiv — sa stanovišta Korana. 138

- ¹⁰⁶ *Berberske države* — u literaturi 19. veka naziv za severnoafričke države duž Sredozemnog mora (Alžir, Tunis, Maroko i dr.) 138
- ¹⁰⁷ Marx citira Césara Famina, *Histoire de la rivalité et du protectorat des églises chrétiennes en Orient*, Pariz 1853, str. 12; dalje su citirane strane 13, 15, 49, 50. i 54/55. 139
- ¹⁰⁸ U predgovoru za tragediju *Sémiramis* (1748), pod naslovom *Dissertation sur la tragédie ancienne et moderne* [Rasprava o antičkoj i modernoj tragediji] Voltaire piše o Shakespeare-ovoj tragediji *Hamlet*: «Čovek bi mogao poverovati da je ovo delo plod mašte pijanog divljaka. Ali ispod tih grubih apsurdnosti, zbog kojih englesko pozorište i danas izgleda tako apsurdno i varvarsko, u Hamletu ima, pored tolike neobičnosti, i uzvišenih misli dostojnih najvećeg genija.» 144
- ¹⁰⁹ U uvodniku lista «The Times» od 3. aprila 1854. redakcija lista je oštro kritikovala Layardovo istupanje u Donjem domu, pri čemu je dovela u sumnju i njegovu delatnost kao stručnjaka za Asir. Najznačajniji Layardovi radovi na arheološkom polju su knjige *Nineveh and its remains*, izašla 1849. u Londonu i *Discoveries in the ruins of Nineveh and Babylon*, izašla 1853. u Londonu. 148
- ¹¹⁰ Detaljnu analizu Palmerstonove spoljne politike Marx daje u svom radu *Lord Palmerston* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 287 - 339), pisanom od oktobra do početka decembra 1853. 152
- ¹¹¹ Prilikom obrazovanja britanskog koalicionog ministarstva u decembru 1852. ministar-premier Aberdeen je dao ministarska mesta trojici članova Irske brigade (vidi i nap. 8): Koegh-u, Sadleiru i Monsellu. Ova mera je izazvala značne proteste niza irskih poslanika i dovela do rascepa u Brigadi. Irski poslanici koji su podržavali vladu radili su u interesu visokog katoličkog sveštenstva, irske buržoazije i krupnih zemljoposjednika, koji su se bojali širenja nacionalno-oslobodilačkog pokreta. Drugi deo Brigade, na čelu sa Duffyjem, oslanjao se na slojeve bogatih irskih zakupaca, koji su pokušavali da od vlade izvuku nov zakon o zakupu. 153
- ¹¹² *bečke konferencije* — niz konferencija u Beču u toku 1853. i 1854. godine koje su održali poslanici Engleske, Francuske i Pruske i austrijski ministar spoljnih poslova Buol-Schauenstein. Prva konferencija je sazvana u julu 1853. Na nju je pozvan i ruski poslanik, koji je odbio da prisustvuje. Cilj konferencije je bio da posreduje između Rusije i Turske. Na tim konferencijama, sazivanim više puta, postepeno su usklađivani i formulisani zahtevi četiri sile Rusiji i Turskoj. Ti zahtevi su bili kasnije osnova Bečke konferencije od 1855. i Pariskog ugovora o miru od 1856, kojim se završio krimski rat. 157
- ¹¹³ *proterivanje Tesinaca* — Početkom 1853. godine austrijska vlada je prognala iz Lombardije više od 5000 naseljenih Tesinaca, tvrdeći da su ustanak u Milanu u februaru 1853. pripremili italijanski revolucionari-emigranti koji žive u Tesinu. Tek u martu 1855. austrijska vlada je posle dugih diplomatskih pregovora dozvolila povratku prognanim Tesincima. 163
- ¹¹⁴ *Konstitucionalna stranka u Italiji* — tako Marx naziva liberalnu stranku pod vodstvom Cavoura. Ona je zastupala interese liberalno-monarhističke krupne buržoazije i poburžoženog plemstva, koji su težili ujedinjavanju Italije odozgo, pod vodstvom dinastije Savoya. Plašila se revolucionarnog pokreta narodnih masa i nadala se da će za ostvarenje svojih planova moći da iskoristi povoljnu međunarodnu situaciju i pomoć drugih država. Godine 1853 - 1854. ova stranka se zauzimala za to da Pijemont učestvuje u krimskom ratu na strani Engleske i Francuske da bi tako obezbedila sebi pomoć tih država u ujedinjavanju Italije. Pijemont je stupio u rat 1855. Torinski list «L'Unione» bio je organ levog krila ove stranke. Marx citira mesto iz broja od 12. aprila 1854. 164

- 115 »The Mark Lane Express« — list žitne berze, organ trgovinske buržoazije, pod nazivom »The Mark Lane Express, and Agricultural Journal« izlazio u Londonu od 1832. do 1924. jednom nedeljno. 168
- 116 »Lloyd« — »Lloyd's Weekly London Newspaper«, nedeljni list, koji je izlazio od 1843. do 1918. Pedesetih godina je zastupao stanovište liberala. 169
- 117 Ugovor između Austrije i Pruske potpisan je u Berlinu 20. aprila 1854. 170
- 118 *bečki protokol* — protokol Bečke konferencije predstavnika Engleske, Francuske, Pruske i Austrije, potpisan 9. aprila 1854. Sile-potpisnice odrekle su se nastojanja da svaka zasebno pokuša da smiri sukob između Rusije i Turske. Kao načela za buduća savetovanja utvrđeno je sledeće: integritet turske carevine, izlazak ruskih trupa iz Dunavskih kneževina, davanje takvih verskih i građanskih sloboda hrišćanskim podanicima sultana koje bi bile u skladu sa sultanovom nezavisnošću i suverenitetom; najzad, iznalaženje nužnih garancija koje obezbeđuju očuvanje Turske uz održanje ravnoteže sila u Evropi. 172
- 119 Kao što se vidi iz njegove beležnice, Marx je 2. i 5. maja 1854. poslao po jedan članak redakciji lista »New-York Daily Tribune«. Međutim, redakcija je spojila ova dva članka u jedan, koji je 16. maja objavljen sa Marxovim potpisom. 175
- 120 »L'Indépendance Belge« — dnevni list, osnovan 1831. u Briselu; organ liberala. 176
- 121 »La Presse« — dnevni list, izlazio od 1836. u Parizu. Godine 1848/49. bio je organ buržoaskih republikanaca, takozvane Stranke reda. Pedesetih godina bio je u opoziciji prema režimu Drugog carstva. 177
- 122 »Die Presse«, Beč — liberalni dnevni list; izlazio je od 1848. do 1849. U toku 1861/1862, kad je bio antibonapartistički, objavljivao je i Marxove članke i dopise. 179
- 123 »Agramer Zeitung« — poluzvanični organ austrijske vlade, dnevni list, izlazio je u Zagrebu (nem. Agram) od 1826. 179
- 124 *pruski rat za nezavisnost* — Posle poraza Napoleonove vojske u Rusiji razbuktala se u nemačkom narodu masovna borba za nacionalno oslobođenje od francuske vlasti. Pri tom su vladajuće klase i dinastije težile da u narodu stvore šovinističko raspoloženje i njegovu borbu iskoriste za učvršćenje feudalnog poretka u Nemačkoj.
- Traubund* (Savez vernih) — šovinistička organizacija koju su osnovali pruski monarhisti krajem 1848. u Berlinu. 179
- 125 Ova tabela je iskvarena i nečitko odštampana u listu »New-York Daily Tribune«. Tekst i brojevi u uglastim zagradama dopunjeni su na osnovu »Hansard's Parliamentary Debates«. 184
- 126 Devetnaestog maja 1815. Rusija, Engleska i Holandija su zaključile u Londonu sporazum o isplati ratnih troškova Rusiji, nastalih u vezi sa progonom Napoleonovih trupa iz holandskih i belgijskih pokrajina. Prema ovom sporazumu, vlade Engleske i Holandije su se obavezale da isplate kao kompenzaciju deo zajma koji je ruska vlada uzela u Holandiji i kamate na taj dug neisplaćene do 1. januara 1816.
- Posebnim članom tog sporazuma utvrđeno je da će se plaćanje obustaviti ukoliko belgijske pokrajine izađu iz sastava Holandije. Posle revolucije od 1830. i osnivanja nezavisne belgijske države, vlada Holandije je obustavila plaćanje. Međutim, Palmerston je 16. novembra 1831. potpisao u ime engleske vlade nov sporazum sa Rusijom, kojim je potvrdio pređašnje finansijske obaveze Engleske. 186 299

- ¹²⁷ Ovaj podatak je delimično netačan: general D. E. Osten-Saken je komandovao trećim armijskim korpusom na Dunavu i, kasnije (od decembra 1853), trupama koje su štatile obalu od Buga do Dunava; njegov štab se nalazio u Odesi. 187
- ¹²⁸ Radi se o jednom od najvećih štrajkova engleskih radnika pedesetih godina 19. veka. U avgustu 1853. štrajkovali su ткачи i prelci fabrika pamučnih tkanina u Prestonu i okolini. Oni su zahtevali povećanje nadnica za 10%, i u tome su ih pomagali radnici drugih zanimanja. Asocijacija preduzetnika je odgovorila na štrajk masovnim otpuštanjem u septembru 1853. Od 30 000 prestonskih radnika nije radilo oko 25 000. Zahvaljujući pomoći radnika iz drugih gradova, radnici iz Prestona su mogli da se održe više od 36 nedelja. U sprovođenju kampanje za pomoć štrajkačima aktivno su učestvovali čartisti. Otpuštanje je objavljeno nevažećim u februaru 1854, ali štrajk nije prekinut. Da bi ga slomili, fabrikanti su počeli da ubacuju u Preston štrajkbrehere iz Irske i iz engleskih popravnih domova. U martu 1854. uhapšene su vođe štrajkača. Pošto su im nestajala novčana sredstva, radnici su bili prinuđeni da se postepeno vraćaju na posao. Štrajk je završen u maju. Bliže podatke o štrajku u Prestonu vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 343 - 344, 363 - 364, 372 - 373. i 384 - 385. 194
- ¹²⁹ Ovaj članak iz lista «New-York Daily Tribune» objavljen je i u listu «The People's Papers», br. 108 od 27. maja 1854. pod naslovom *Rat*. Redakcija lista «The People's Paper» dala je uz članak sledeću uvodnu primedbu: «Da bismo napravili mesta za ovaj izvanredan članak, čiji je autor jedan čuveni političar sa evropskog kontinenta koji sada živi u Engleskoj, prinuđeni smo da se odrekemo našeg uobičajenog pregleda događaja.» 195
- ¹³⁰ Izveštaji koje je admiral Hamelin 1. i 5. maja podneo francuskoj vladi o operacijama savezničkih eskadra u Crnom moru posle bombardovanja Odeše objavljeni su u skraćenom vidu u listu «Le Moniteur universel», br. 141 od 21. maja 1854. 197
- ¹³¹ Šesnaestog juna 1815. u bici kod Linjija (Belgija) potučene su pruske trupe pod feldmaršalom Blücherom. Uprkos porazu, Blücheru i njegovoj vojsci je pošlo za rukom da pobegnu od armije koja ih goni i da se 18. juna ujedine sa englesko-nizozemskim trupama, koje su se kod Vaterloa borile sa glavninom francuske armije. U ovoj teškoj bici Francuzi su na početku imali više uspeha, ali su bitku konačno rešile pruske trupe. 200 404
- ¹³² Od 21. juna do 20. avgusta 1853. održani su ratni manevri u blizini grada Čobhema, nedaleko od Londona, kao deo priprema za rat protiv Rusije. 202
- ¹³³ *mejferski radikali* — nadimak pseudoradikalâ (Molesworth, Bernal Osborne i dr.). Oni su spadali u onaj deo engleske aristokratije koji je koketirao sa demokratskim krugovima. Nazvani su mejferskim po londonskoj gradskoj četvrti Mayfair, u kojoj je stanovala aristokratija. 204
- ¹³⁴ Šekspir, *Nenagrađeni ljubavni trud*, peti čin, scena druga. 204
- ¹³⁵ Protokol Bečke konferencije potpisali su poslanici Engleske, Francuske, Austrije i Pruske 23. maja 1854. 206
- ¹³⁶ «*The Morning Herald*» — dnevni list konzervativnog smera, koji je izlazio u Londonu od 1780. do 1869. 211
- ¹³⁷ «*The Globe and Travellers*» — londonski dnevni list, osnovan 1803; kao organ vigovaca bio je vladin list u periodu u kome su oni bili na vlasti. Godine 1866. postao je organ konzervativaca. 213
- ¹³⁸ «*The Manchester Guardians*» — engleski dnevni list, organ pristalica slobodne trgovine (freetrader), kasnije organ liberalne stranke; izlazi od 1821. u Mančesteru. 215

- 139 Dvanaestog septembra 1683. potučena je turska vojska kod Beča i time je zadržano nadiranje Turaka u srednju Evropu. Poljska armija pod vodstvom Jana Sobjeskog, koja je pomagala Austrijancima, odigrala je presudnu ulogu u ovoj bici. 216
- 140 *pilovci* — pristalice Roberta Peela (umereni torijevci), koji su podržavali njegovu politiku ekonomskih ustupaka trgovinskoj i industrijskoj buržoaziji u očuvanju političke vlasti zemljoposjedničke i finansijske aristokratije. Godine 1846. Peel je sproveo ukidanje zakona o žitu u interesu industrijske buržoazije, što je izazvalo veliko nezadovoljstvo torijevaca — pristalice protekcionizma — i imalo za posledicu rascep u torijevskoj stranci i izolovanje pilovaca. U pedesetim godinama oni su činili malu frakciju bez određenog programa u parlamentu. Marx je za njih rekao: »Pilovci (liberalni i konzervativni) i nisu partija. Oni su samo uspomena na jednog partijca, pokojnog sera Roberta Peela. . . Takozvani pilovci su samo štab birokrata koje je Robert Peel školovao za sebe. A zato što su prilično kompletni štab, oni katkad zaboravljaju da iza njih nema vojske. Dakle, pilovci su bivše pristalice sera Roberta Peela koje još nisu odlučile kojoj će se partiji priključiti« (vidi u 11. tomu ovog izdanja članak *Izbori u Engleskoj — Torijevci i vigojci*, str. 277 - 281). Pilovci (Cardwell, Graham, Gladstone i dr.) ušli su u Aberdeenovu koalicionu vladu, u kojoj su zauzimali vrlo važna mesta. Krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina pilovci su ušli u liberalnu stranku. 217
- 141 Iz Marxove beležnice se vidi da je 6. juna 1854. redakciji lista »New-York Daily Tribune« poslat jedan članak o Saint-Arnaud-u. Taj članak nije štampan. 218
- 142 Radi se o julskoj buržoaskoj revoluciji 1830. u Francuskoj. 218
- 143 *Aide-toi, le ciel t' aidera* (Ko sebi pomaže, tome će i bog pomoći) — političko udruženje umerenog liberalnog smera, osnovano u Francuskoj 1824; pripadao mu je niz političara Julske monarhije (Guizot, Barrot, Lafayette i dr.). U ovom udruženju je bila i grupa buržoaskih republikanaca (Flocon, Godefroy, Cavaignac i dr.).
Društvo 10. decembra — bonapartističko društvo, stvoreno 1849. i organizovano u tajnim sekcijama; jezgro tog društva sačinjavao je pariski lumpenproletariat. Iscrpnu karakteristiku Društva 10. decembra daje Marx u delu *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 87 - 168). 219
- 144 Ovaj članak je napisao Engels na Marxovu molbu 14. juna 1854. Marx ga je dopunio i 16. juna poslao redakciji lista »New-York Daily Tribune«. Redakcija ga je objavila kao uvodnik i ispred njega dodala sledeći pasus:
 »Dopis iz Evrope i paket novina koji je juče stigao brodom »Amerika« potpuno potvrđuju vesti o izbacivanju Rusa iz njihovih rovova pred Silistrijom i njihovo dalje povlačenje iz Vlaške na liniju Sereta. Saznajemo i to da nema sumnje u neodložan ulazak Austrijanaca u evakuisanu pokrajinu Vlaške, u skladu s ugovorom zaključenim 14. prošlog meseca u Carigradu. Kako saznajemo, ugovor, koji pod ovim okolnostima nije bez značaja za cara, ostvaren je takođe na neposrednu zapovest kneza Metternicha, koji danas faktički opet kontroliše spoljnu politiku Habsburgovaca.«
 Iz Marxove beležnice može se videti da je članak sadržavao i materijal o Saint-Arnaud-u, koji se završavao karakteristikom tog bonapartističkog političara, datom u članku od 9. juna 1854 (vidi u ovom tomu, str. 218 - 221). Redakcija časopisa je taj deo izostavila. 231
- 145 Trupe carske Rusije učestvovala su 1849. u ugušivanju mađarske revolucije. 233
- 146 »*Wiener Medizinische Wochenschrift*« — izlazio je od 1851. u Beču. Po svemu sudeći, Marx misli na niz dopisa iz Vlaške i jedan dopis iz Dobrudže, koji su bez potpisa objavljeni u ovom časopisu u prvoj polovini 1854. godine. 233

- ¹⁴⁷ Aberdeenov govor, odgovor na govor Lyndhursta o istočnom pitanju, održan 19. juna 1854. u Gornjem domu. Lyndhurst, predstavnik torijevske opozicije oštro je kritikovao spoljnu politiku carističke vlade prema Turskoj i prebacio je koalicionoj vladi da je neodlučna u vođenju rata. Aberdeen je u svom govoru branio carsku politiku. 240
- ¹⁴⁸ Marx citira depešu ruskog poslanika u Engleskoj, kneza Livena, i grofa Matuševića grofu Neselrodeu od 13 (1) juna 1829. prema tekstu objavljenom u »Port-folio«, br. I 1843, 21. 242
- ¹⁴⁹ *Vojni ustanak* (pronunciamento) izbio je 28. juna 1854. u Madridu. U proleće 1854. poraslo je nezadovoljstvo španskog naroda usled teške ekonomske situacije u zemlji i politike reakcionarnih snaga. Nezadovoljstvo se pojačalo naročito posle raspuštanja kortesa, koji su bili protiv vladinog dekreta o plaćanju poreza šest meseci unapred. Vođe pronuncijamenta, generali O'Donnell i Dulce, pokušali su da iskoriste nezadovoljstvo masa za svoje lične ciljeve. Bili su prinuđeni da obećaju buržoasku reformu poreza; isto tako su obećali da će ukloniti kamarilu, sazvati kortese, obrazovati narodnu miliciju i provesti druge reforme. Uvođenje narodnih masa u borbu dovelo je do buržoaske revolucije 1854 - 1856, u toku koje je 1854. na vlast opet došla stranka progresista (vidi nap. 156) sa Esparterom na čelu. Uplašena aktivnošću širokih narodnih masa, buržoazija je prešla na stranu kontrarevolucije, i 1856. na vlast su opet došli ultrareakcionarni krugovi. 247
- ¹⁵⁰ U februaru 1854. izbio je u Saragosi vojni ustanak, koji je brzo ugušen. 247
- ¹⁵¹ »*Ost-Deutsche Post*« — austrijski dnevni list umereno liberalnog smera; izlazio je od 1848. do 1866. u Beču. 248
- ¹⁵² *slavni događaj pod Broncelom* — tako Marx ironično naziva beznačajni sukob pruskih i austrijskih predstraža 8. novembra 1850. Pruska i Austrija, koje su se borile za prevlast u Nemačkoj, osporavale su jedna drugoj pravo da se mešaju u unutrašnje stvari Izbornog Hesena i učestvuju u ugušenju ustanka koji je tamo izbio. Pošto je Austrija imala diplomatsku podršku carske vlade, Pruska je morala da se povuče. 248
- ¹⁵³ U jednom članu Jedrenskog ugovora od 14. septembra 1829. između Rusije i Turske, zabeleženo je da će ruske trupe ostati u Vlaškoj i Moldaviji dok Turska ne isplati sve kontribucije (okupacija je prestala tek 1834). Turska se obavezala da prizna autonomiju Dunavskih kneževina i da im da pravo da samostalno biraju gospodare. Godine 1831. skupštine bojara i sveštenstva u Moldaviji i Vlaškoj prihvatile su organski regleman, na osnovu plana koji je izradila carska vlada. Po njemu je zakonodavna vlast u svakoj kneževini pripadala skupštini, koju su birali zemljoposednici, a izvršna vlast je prenetna na gospodare, koje su predstavnici zemljoposednika, sveštenstva i gradova birali doživotno. Očuvan je raniji feudalni poredak, pa i kuluk. Politička vlast se koncentrisala u rukama zemljoposednika. Istovremeno je regleman uveo niz buržoaskih reformi: ukinute su unutrašnje carinske prepreke, uvedena sloboda trgovine, odvojen sud od uprave; seljacima je dozvoljeno da menjaju vlasteline, zabranjena su mučenja. Za vreme revolucije 1848. organski regleman je ukinut. 251
- ¹⁵⁴ *Ugovor u Balta-Limanu* — ugovor između Rusije i Turske, od 1. maja 1849, u vezi sa prisustvom njihovih trupa u Moldaviji i Vlaškoj. Trupe su poslate da bi tamo ugušile revolucionarni pokret. Prema ugovoru, okupacioni režim je ostao sve dok nije potpuno nestala opasnost od revolucije (tek 1851. strane trupe su se povukle iz Kneževina). Po ovom ugovoru, gospodare je postavljao sultan posle dogovora sa carom; pored toga, bilo je predviđeno da Rusija i Turska sprovedu niz mera, između ostalog da ponovo okupiraju Kneževine ukoliko nastupe novi revolucionarni događaji. U Kneževinama je ponovo uspostavljen organski regleman (vidi nap. 153). 252

- ¹⁵⁵ *«Gaceta de Madrid»* — španski list, osnovan 1661, zvanični organ vlade. 259
- ¹⁵⁶ Buržoasko-liberalna *stranka progresista* je osnovana tridesetih godina 19. veka. Progresisti su se oslanjali na srednju i sitnu buržoaziju u gradovima, na inteligenciju i deo oficirskog kora. Njihov glavni zahtev je bila ograničena monarhija. Godine 1854, kad je započela buržoaska revolucija (1854 - 1856), došli su na vlast progresisti s Esparterom na čelu. U toku revolucije progresisti su, zaplašeni širenjem masovnog narodnog pokreta, činili ustupke kontrarevoluciji i time su prokrčili put uspostavljanju reakcionarnog režima u Španiji. 261
- ¹⁵⁷ Dekret španske vlade od 19. maja 1854. propisivao je plaćanje svih direktnih poreza 6 meseci unapred. 262
- ¹⁵⁸ *«Kölnische Zeitung»* — dnevni list, koji je pod ovim nazivom izlazio u Kelnu od 1802. U toku tridesetih i na početku četrdesetih godina 19. veka zastupao je interese katoličke crkve protiv protestantizma koji je vladao u Pruskoj. Godine 1848/1849. odražavao je kukavičku, izdajničku politiku pruske liberalne buržoazije i vodio stalnu ogorčenu borbu protiv lista *«Neue Rheinische Zeitung»*. 262
- ¹⁵⁹ Ovde citirana depeša pruskog ministra - predsednika i ministra spoljnih poslova, Manteuffela, poslaniku u Petrogradu, baronu von Wertheru, od 12. juna 1854, objavljena je u zbirci dokumenata *«Plava knjiga»*, Beč 1854. 263
- ¹⁶⁰ *«Frankfurter Postzeitung»* — list koji je izlazio u Frankfurtu na Majni od 1619. do 1866. U pedesetim godinama 19. veka bio je organ austrijskog poslanstva pri Bundestagu. Pod navedenim naslovom izlazio je od 1852. godine. 263
- ¹⁶¹ *«Wiener Lloyd»* — dnevni list koji je izlazio od septembra 1848. do 1854. u Beču. 263
- ¹⁶² *«Spenerische Zeitung»* — dnevni list *«Berlinische Nachrichten von Staats- und gelehrten Sachen»*, koji je izlazio u Berlinu od 1740. do 1874; pomenuti naziv je dobio po imenu svog izdavača. Ovaj list je bio konstitucionalno-monarhističkog smera. 263
- ¹⁶³ *«Le Siècle»* — dnevni list koji je izlazio u Parizu od 1836. do 1939; četrdesetih godina 19. veka izražavao shvatanja onog dela sitne buržoazije koji se ograničavao na zahteve umerenih konstitucionalnih reformi. Pedesetih godina bio je list umerenih republikanaca. 264
- ¹⁶⁴ Osamnaestog juna 1837, za vreme treće španske buržoaske revolucije od 1834 - 1843, usvojen je ustav na osnovu kompromisa između izvesnog broja buržoaskih liberala i liberalnog plemstva. Po tom ustavu kortesi su dobili pravo da se samostalno sastaju, ali je kralj zadržao pravo veta i pravo da raspušta kortese. Snižen je izborni cenzus za kongres poslanika, poslanici su birani direktnim glasanjem; kralj je određivao senat prema listi koju mu je predlagao specijalni izborni kolegijum. Katolička vera je priznata kao državna vera. Ustav od 1837. stavljen je van zakona 1845. i uveden nov, reakcionarni ustav, koji je kortesima u stvari oduzeo svaki uticaj. 268 281
- ¹⁶⁵ *ruska nota Austriji i Pruskoj* — depeša grofa Neselrodea od 29. juna 1854. knezu Gorčakovu, predstavniku Rusije u Beču; ona je bila odgovor ruske vlade na kategorički zahtev Austrije da ruske trupe napuste Dunavske kneževine, koje je prema Austrijsko-turskom ugovoru od 14. juna 1854. trebalo da okupiraju austrijske trupe. Isti ruski odgovor dat je Pruskoj u depeši grofa Neselrodea baronu von Budbergu u Berlinu 30. juna 1854. Ova depeša je objavljena u zbirci dokumenata *«Plava knjiga»*, Beč 1854. 268
- ¹⁶⁶ Tačnu analizu Ugovora između Austrije i Pruske od 20. aprila 1854. sadrži članak Karla Marxa *Grčki ustanak — Poljska emigracija — Austrijsko-pruski savez — Dokumenti o ruskom naoružanju* (vidi u ovom tomu, str. 169 - 174). 269

- ¹⁶⁷ »*Oesterreichische Correspondenz*« — poluzvaničan litografski organ austrijske vlade; izlazio je pod ovim nazivom u Beču od 1850. do 1863. 270
- ¹⁶⁸ Radi se o memorandumu srpske vlade Visokoj porti od 17. aprila 1854. o pitanju okupacije Srbije austrijskim trupama. Interpelacija o memorandumu podneta je u britanskom Donjem domu 20. juna; pismena interpelacija sa zahtevom da se objavi ovaj dokument podneta je 22. juna 1854. 270
- ¹⁶⁹ U *Nemački Savez* (vidi nap. 59) spadali su, pored nemačkih država, Vojvodstvo Holštajn, koje je pripadalo danskoj kruni, i Luksemburg, vlasništvo kralja Holandije. Danski kralj kao vojvoda od Holštajna i holandski kralj kao veliki vojvoda od Luksemburga spadali su u Savezno veće Nemačkog Saveza. 271
- ¹⁷⁰ U maju 1854. u Bambergu su se sastali predstavnici niza nemačkih država (Bavarske, Saksonske, Hanovera, Virtemberga, Badena, Izbornog Hesena, Hesen-Darmštata i Nasaua) i održali konferenciju na kojoj su odlučili da se priključe Austrijsko-pruskom ugovoru od 20. aprila 1854 (vidi u ovom tomu, str. 170 - 171). 274
- ¹⁷¹ »*The Observer*« — nedeljni list konzervativnog smera, izlazi u Londonu od 1791. godine. 274
- ¹⁷² Shakespeare, *Troil i Kresida*, peti čin, scena četvrta. 275
- ¹⁷³ »*Journal des Débats*« — »*Journal des Débats politiques et littéraires*«, francuski buržoaski dnevni list, osnovan 1789. u Parizu. Za vreme Julske monarhije bio je kao vladin list organ orleanističke buržoazije. U revoluciji 1848. zastupao je shvatanja kontrarevolucionarne buržoazije. Posle državnog udara od 1851. ovaj list je organ umerene orleanističke opozicije. 276
- ¹⁷⁴ *Vajthol* (Whitehall — ulica u Londonu u kojoj se nalaze mnoge vladine zgrade. 278
- ¹⁷⁵ *Pronuncijamentosi od 1843.* — U maju 1843. generali Narváez, Concha i dr. organizovali su kontrarevolucionarni vojni ustanak protiv diktature vode stranke progresista, Espartera. Ustanak su pomagali neki progresisti. Tridesetog jula 1843. Espartero je pobjegao iz Španije; Narváez, vođa stranke moderadosa (vidi nap. 190), postao je diktator; on se oslanjao na veleposednike. Vladavina reakcije je trajala do revolucije od 1854 - 1856. 280
- ¹⁷⁶ Godine 1812. usvojen je Ustav iz Kadisa (vidi nap. 178). Buržoaska revolucija od 1820 - 1823. je dostigla vrhunac 1822. godine. Posle propasti monarhističke zaveru u leto 1822. na vlast su došli predstavnici levog krila revolucionarnog pokreta, egzaltadosi. Jedan od njihovih vođa bio je Riego. Egzaltadosi je podržavao demokratski deo oficirskog kora, srednje i sitne gradske buržoazije, zatim zanatlije i radnici. O revolucionarnoj vojsci vidi seriju Marxovih članaka *Revolucionarna Španija* (vidi u ovom tomu, str. 345 - 384). 280
- ¹⁷⁷ *karlisti* — reakcionarna, klerikalno-apsolutistička grupa u Španiji, koja je podržavala španskog pretendenta na presto Don Carlosa, brata Fernanda VII. Karlisti su 1833 - 1840. vodili građanski rat, u kome su se oslanjali na vojsku i katoličko sveštenstvo i koristili se podrškom zaostalih seljaka nekih oblasti. Taj rat se pretvorio u borbu između feudalno-katoličkih i buržoasko-liberalnih elemenata i doveo do treće buržoaske revolucije od 1834 - 1843. Kad su karlisti doveli sledbenika Don Carlosa na presto, 1872 - 1876. ponovo je došlo do rata, koji se isto tako završio njihovim porazom. 281 334
- ¹⁷⁸ *Ustav iz 1812. godine* (Ustav iz Kadisa) proglasili su 19. marta 1812. kortesi koji su zasedali 1810 - 1813. Ustav je ograničio vlast kralja, proglasio da je nacija nosilac najviše vlasti, preneo zakonodavnu vlast na jednodomne kortese, koji su birani opštim pravom glasa. Kortesi su dobili široka prava u unutrašnjoj i spoljnoj politici. Ustav je uveo lokalnu samoupravu, progresivno oporezivanje, opštu vojnu obavezu. U svakoj pokrajini je obrazovana lokalna narodna milicija;

izmenjen je ceo sudski sistem. Ako je taj ustav i vodio ka demokratizovanju unutrašnjeg života u Španiji, on je istovremeno doprinosaio i očuvanju vlasti Španije nad kolonijama. (Vidi u ovom tomu, str. 368 - 375.) Posle pobeđe reakcije Ustav iz Kadisa je, 1814, stavljen van snage. U prvoj polovini 19. veka španski ustav iz 1812. je postao znamenje liberalno-konstitucionalnog pokreta u nizu evropskih zemalja. 281 328

¹⁷⁹ Citirano pismo objavljeno je u listu «Le Moniteur universel», br. 201 od 20. jula 1854. 281

¹⁸⁰ Vesti o događajima u Barseloni objavljene su 19. i 20. jula 1854. u listu «Le Moniteur universel», u zvaničnom organu vlade Napoleona III. Drugi decembar 1851. bio je dan državnog udara Louis-a Napoleona. 282

¹⁸¹ U martu 1848. francuska privremena vlada, u kojoj su vodeću ulogu igrali ume- reni buržoaski republikanci okupljeni oko lista «Le National», organizovala je narodne radionice u Parizu. Učinjen je pokušaj da se radnici tih narodnih radionica iskoriste u borbi protiv revolucionarnog proletarijata. Međutim, taj pokušaj je propao. Radnici iz narodnih radionica predstavljali su jezgro ustanika za vreme junskog ustanka 1848. 283

¹⁸² Engleska parna regata «Tiger», koja je osmatrala crnomorsku obalu, nasukala se 12. maja 1854. na greben u blizini Odese. 295

¹⁸³ «*Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*» — dnevni list koji je izlazio u Kelnu od 1. juna 1848. do 19. maja 1849. Urednik tog lista bio je Karl Marx. U redakciji su bili Friedrich Engels, W. Wolff, G. Weerth, F. Wolff, E. Dronke, F. Freiligrath i H. Bürgers.

Kao borbeni organ proleterskog krila demokratije list «*Neue Rheinische Zeitung*» je igrao značajnu ulogu vaspatača narodnih masa i pozivao na borbu protiv kontrarevolucije. Uvodne članke, putokaze u najvažnijim pitanjima nemačke i evropske revolucije, pisali su, po pravilu, Marx i Engels.

Odlučni i nepomirljivi stav lista «*Neue Rheinische Zeitung*», njegov borbeni internacionalizam, njegova politička otkrića — sve je to izazvalo već u prvim mesecima njegova izlaženja hajku feudalno-monarhističke i buržoasko-liberalne štampe, i progone, koje je pruska vlada sprovodila u još većoj meri posle kontra-revolucionarnog prevrata u Pruskoj u novembru-decembru 1848.

Bez obzira na sve progone i policijske mere, list «*Neue Rheinische Zeitung*» je hrabro branio interese revolucionarne demokratije, a time i interese proletarijata. U maju 1849, kad je kontrarevolucija svuda prešla u akciju, pruska vlada je izdala naredbu da se Marx progna iz Pruske, pošto je već bila odbila da mu da državljanstvo. Njegovo proganjanje i represalije protiv drugih urednika lista «*Neue Rheinische Zeitung*» prinudili su redakciju da obustavi izdavanje lista. Poslednji broj (br. 301 od 19. maja 1849) štampan je crveno. U svom oproštajnom proglasu radnicima Kelna redaktori su izjavili «da će njihova poslednja reč uvek i svuda biti: *Oslobodenje radničke klase!*» «*Neue Rheinische Zeitung*» je bio «najbolji, nenadmašni organ revolucionarnog proletarijata» (Lenjin). 297

¹⁸⁴ *civis Romanus*, rimski građanin — aluzija na Palmerstonovo držanje za vreme englesko-grčkog sukoba u slučaju trgovca po imenu Pacifico. Pacifico je bio po rođenju Portugalac koji je imao englesko državljanstvo. Njegova kuća u Atini je spaljena 1847. Engleska vlada je to iskoristila kao povod da svoju flotu pošalje u Grčku i da grčkoj vladi postavi oštar ultimatum. U jednom agresivnom govoru u parlamentu 25. juna 1850. Palmerston je opravdavao postupak Engleske i izjavio da je nužno podržati prestiž engleskih gradana, koje je poredio s građanima starog Rima. Stara rimska formula «*civis Romanus sum*» (ja sam rimski građanin) označavala je u starom Rimu privilegije i visok položaj koje je davalo rimsko građansko pravo. Palmerston je primenio ovu formulu u prenosnom smislu na engleskog državljanina Pacifica. 298

- ¹⁸⁵ U aprilu 1830. francuski kolonizatori su započeli uporni rat za osvajanje Alžira. Arapsko stanovništvo je pružalo snažan otpor i primenjivalo pre svega metode malog rata, tj. oružane sukobe malih jedinica s prepadima i zasedama. Godine 1847. bilo je uglavnom završeno osvajanje Alžira, ali borba alžirskog naroda za nezavisnost nije prekinuta. 302
- ¹⁸⁶ *siki* — verska sekta koja se obrazovala u 16. veku na teritoriji Pendžaba. Učenje sika o jednakosti ljudi postalo je ideologija borbe seljaka protiv indijskih feudalnih gospodara i avganistanskih osvajača, koja se rasplamsala krajem 17. veka. Kasnije se od sika izdvojio feudalni gornji sloj, čiji su predstavnici bili na čelu države sika, koja je početkom 19. veka obuhvatala ceo Pendžab i niz susednih oblasti. U toku 1845/1846. i 1848/1849. Engleska je vodila krvavi osvajajući rat protiv sika, koji se završio uspostavljanjem engleske vlasti u Pendžabu, čime je cela Indija pretvorena u englesku koloniju.
- Kafri* — u 19. veku zajednički naziv za plemena u južnoj Africi, protiv kojih su engleski kolonizatori vodili osvajajući rat od početka 19. veka. 303 451
- ¹⁸⁷ Dvadeset trećeg juna 1848. u Parizu je izbio veliki proletaerski ustanak, koji je trajao do 26. juna. Ugušila ga je francuska buržoazija. Ugušenje junskog ustanka je predstavljalo signal za napad kontrarevolucije u evropskim zemljama. 304
- ¹⁸⁸ *bitka u ravnici Ajakučo (Ayacucho) u Peruu* — jedna od najznačajnijih bitaka u ratu za nezavisnost španskih kolonija u Americi (1810 - 1826) — odigrala se 9. decembra 1824. U toj bici kolumbijske i peruanske trupe uništile su gotovo svu špansku armiju. Ta pobjeda je omogućila da se stvori nezavisna republika Bolivija i obezbedila je nezavisnost Južne Amerike. 306
- ¹⁸⁹ Trideset prvog avgusta 1839. Maroto, komandant oružanih snaga karlista, i Espartero, komandant kraljevskih trupa, potpisali su u Vergari sporazum kojim je okončan građanski rat u Španiji. Karlističke trupe su raspuštene, a Don Carlos je 14. septembra 1839. emigrirao u Francusku. Pokušaj karlističkog generala Cabrera da nastavi borbu završio se u julu 1840. potpunim porazom karlista. 306
- ¹⁹⁰ *moderadosi* (umereni) — stranka pristalica ustavne monarhije u Španiji, koja je zastupala interese krupne buržoazije i liberalnog plemstva; ona je nastala na početku buržoaske revolucije 1820 - 1823. General Narváez, vođa te stranke, organizovao je 1843. kontrarevolucionarni vojni ustanak (vidi nap. 175) i postao faktički diktator Španije. Za vreme četvrte buržoaske revolucije (1854 - 1856) moderadosi su istupali protiv svakog buržoaskog prevrata i zaključili sporazum sa najreakcionarnijim snagama. 306
- ¹⁹¹ Godine 1820. u Engleskoj je kralj George IV vodio brakorazvodnu parnicu protiv svoje supruge kraljice Caroline, koja je bila optužena za brakolomstvo. 310
- ¹⁹² U listu »New-York Daily Tribune» članak se završava sledećom rečenicom: »Neka naši čitaoci odluče da li se od španske revolucije može ili ne može očekivati neki pozitivan rezultat.» — U jednom pismu Engelsu od 10. novembra 1854. Marx pominje da je ove reči dodala redakcija. 310
- ¹⁹³ Ovaj pregled vojnih događaja napisao je Friedrich Engels na Marxovu molbu; on je sastavni deo jednog obimnog članka koji je Marx 8. avgusta 1854. poslao u Njujork. Redakcija lista »New-York Daily Tribune» je objavila ovaj pregled 21. avgusta kao uvodnik, a drugi deo članka u istom izdanju s Marxovim potpisom (vidi u ovom tomu, str. 314 - 320). 311
- ¹⁹⁴ *Proglas Vlasima* je objavljen i u listu »The Morning Chronicle», br. 27339 od 8. avgusta 1854. 315
- ¹⁹⁵ U oktobru 1847. obrazovana je krajnje reakcionarna vlada, na čijem je čelu stajao stvarni diktator Španije, vođa moderadosa Narváez. 315
- ¹⁹⁶ Marx citira govor Ernesta Jonesa prema listu »The People's Paper» od 5. avgusta 1854. 320

- ¹⁹⁷ Austrijsko-turski ugovor kojim je Austriji dato pravo da okupira Moldaviju i Vlašku dok traje rat zaključen je 14. juna 1854 (vidi u ovom tomu, str. 248-250). 322
- ¹⁹⁸ *»rat za krompir«* tako je ironično nazivan austrijsko-pruski rat 1778. do 1779. za bavarsko nasleđstvo (bavarski rat za nasleđstvo), u kome su skoro sve ratne operacije bile usmerene na to da se protivniku oduzmu zalihe životnih namirnica.
»Ratom za krompir« naziva Marx ovde sukob između Austrije i Pruske koji je nastao u jesen 1850. oko prevlasti u Nemačkoj (vidi i nap. 152). 322
- ¹⁹⁹ *Afera »Vladimir«* — početkom avgusta 1854. ruski ratni brod »Vladimir« napao je, ploveći Crnim morem iz Sevastopolja u pravcu Bosfora, engleski brod »Cyclops«, potopio neke turske brodove i vratio se neoštećen u Sevastopolj, ne navišavi na otpor englesko-francuske flote. 324
- ²⁰⁰ Deklaraciju o *oružanoj neutralnosti* izdala je Katarina II 11. marta 1780; za vreme američkog rata za nezavisnost (1775 - 1783) bila je uperena protiv Engleske. Njom je oglaseno pravo neutralnih brodova da se na moru oružjem suprotstave napadima zaraćenih država, zatim pravo neutralnih država na slobodnu trgovinu sa zaraćenim silama i princip neprikosnovosti svojine neprijatelja kad je ta svojina pod neutralnom zastavom, i punovažnost blokade samo u slučaju kad ratni brodovi stvarno zatvaraju ulaz u blokiranu luku. Ta deklaracija je bila osnova konvencije koju je Rusija potpisala sa većim brojem država. U periodu 1780 - 1783. toj deklaraciji su se pridružili Danska, Švedska, Pruska, Austrija, Portugal i Kraljevstvo obe Sicilije. 325
- ²⁰¹ *»Le Charivaris«* — francuski satirični dnevni list buržoasko-republikanskog smera, izlazio je od 1832. u Parizu. Za vreme Julske monarhije oštro je napadao vladu; 1848. prešao je u tabor kontrarevolucije. 325
- ²⁰² *Konkordat* između pape Pija IX i kraljice Španije, Isabelle II, zaključen je 16. marta 1851, a kortesi su ga potvrdili u oktobru 1851. Njime se španska kruna obavezala da katoličko sveštenstvo plaća iz državne blagajne, da obustavi konfiskovanje crkvenih dobara i da vrati ona crkvena dobra koja su za vreme treće buržoaske revolucije (1834 - 1843) konfiskovana, ali još nisu bila prodana. 325
- ²⁰³ Takozvana *berlinska zavera revolucionara* bila je policijska provokacija (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 23 - 25). 326
- ²⁰⁴ *Komunistički proces u Kelnu* (4. oktobra do 12. novembra 1852) bio je proces koji je inscenirala pruska vlada. Na sud su izvedena jedanaestorica članova prve međunarodne komunističke organizacije Saveza komunista (1847 - 1852), optuženi za veleizdaju. Kao optužnica je poslužila »originalna knjiga zapisnika« sa sednica Centralnog organa, koju su isfabrikovali pruski policijski agenti, i drugi falsifikati i dokumenta koje je policija ukrala od avanturističke frakcije Willich-Schapper, isključene iz Saveza komunista. Na osnovu falsifikovanih dokumenata i lažnih iskaza sedmorica optuženih su osuđeni na robiju na trajanju od tri do šest godina. U svojim člancima *Komunistički proces u Kelnu* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 320 - 325) i *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* (u istom tomu, str. 325 - 373) Marx i Engels su potpuno raskrinkali provokacije inicijatora ovog procesa i podmukle metode kojima se pruska policijska država koristila u borbi protiv međunarodnog radničkog pokreta. 326
- ²⁰⁵ *poluostrvska koburška kraljevina* — u toku 1845. pojavio se plan da se princ Leopold von Sachsen-Coburg-Gotha, rođak princa Alberta, supruga engleske kraljice, oženi španskom kraljicom Isabelom II, što bi dovelo do jačanja pozicija Engleske na Pirinejskom poluostrvu. Palmerston, koji je 1846. postao ministar spoljnih poslova, aktivno je podržavao ovaj plan. Plan nije ostvaren (vidi i nap. 88). 328

- ²⁰⁶ U *Poruci predsednika Sjedinjenih Država*, Jamesa Monroe-a, upućenoj 2. decembra 1823. američkom kongresu, objavljena je takozvana Monroeova doktrina, po kojoj nijednoj evropskoj sili ne treba dozvoliti mešanje u sukobe među američkim državama niti zauzimanje američke teritorije (»Amerika Americancima«), a Sjedinjene Američke Države treba da se uzdržavaju od svakog mešanja u stvari Evrope. Kasnije su američki ekspanzionisti iskoristili Monroeovu doktrinu da uspostave prevlast SAD na američkom kontinentu. 329 383
- ²⁰⁷ Pristalice slobodne trgovine, pod vodstvom Cobdena i drugih, zahtevali su u interesu industrijske buržoazije Engleske ograničenje svih državnih neproizvodnih troškova. U njih su uračunavali izdatke za osvajanje kolonija i upravljanje njima. Oni su bili mišljenja da Engleska kao najrazvijenija industrijska sila može da osvoji svako tržište koje želi, potiskujući svoje konkurente jeftinijom robom. 330
- ²⁰⁸ Španskim ustavom iz 1812 (vidi i nap. 178) stanovništvo španskih kolonija, s izuzetkom Crnaca, dobilo je špansko državljanstvo i ista politička prava kao i stanovništvo same Španije, pa i pravo da bira svoje predstavnike u kortese. Dajući kolonijama prividnu ravnopravnost sa metropolom, španski liberali, koji su sastavili ustav, pokušali su da spreče rat za nezavisnost koji se u to doba razbuktao u španskim kolonijama u Americi. 330
- ²⁰⁹ »Punch« — »Punch, or the London Charivari«, engleski humoristički nedeljnik list buržoasko-liberalnog smera, koji izlazi u Londonu od 1841. 331
- ²¹⁰ »L'Assemblée nationale« — dnevnik list monarhističko-legitimističkog smera, koji je izlazio u Parizu od 1848. do 1857. 332
- ²¹¹ Klub *unije* — jedna od demokratskih organizacija koje su nastale u Španiji početkom buržoaske revolucije 1854 - 1856. Njemu su pripadali kako republikanci tako i pristalice utopijskog socijalizma. Organizacija je postavila sledeće zahteve: opšte pravo glasa, slobodu verskog ubeđenja, slobodu štampe, zborna, peticija, ukidanje poreza i smrtno kazne, i opštenarodno naoružanje. Agrarno pitanje uopšte nije postavljano. Klub je zatvoren kad je započeo napad reakcije krajem 1854 (vidi u ovom tomu, str. 385). 332 385
- ²¹² Za vreme buržoaske revolucije 1820 - 1823. u Španiji su pored demokratskih klubova nastala i mnoga tajna društva, u kojima su bili predstavnici gradske buržoazije, oficirskog staleža i donjih slojeva gradskog stanovništva. Ova društva, koja su bila dobro organizovana i razgranata u najrazličitijim oblastima zemlje, znatno su uticala na politiku vlade i kortesa. U njihove najuglednije vode spadaju Riego, San Miguel, Alpuente i drugi. 334
- ²¹³ *unionisti* — pristalice uspostavljanja jedinstvene monarhije na Pirinejskom poluostrvu.
Coburg-Braganza — vladajuća kraljevska dinastija u Portugalu. 334
- ²¹⁴ *Perekop* — koji je štitiu poluostrvo Krim s kopna — u 18. veku (1736, 1738. i 1771) više puta su osvajale ruske trupe na juriš.
Očakov su 1788, za vreme rusko-turskog rata 1787 - 1791, Rusi osvojili na juriš posle duge opsade.
Carske trupe su 7. septembra 1831. na juriš osvojile *Varšavu* i time se završio poljski rat od 1830/31, koji je započeo poljskim ustankom u Varšavi 29. novembra 1830.
Kod *Bistrice* su se u junu/julu 1849. odigrale odlučujuće bitke između ruskih trupa, pozvanih u pomoć da uguše mađarsku revoluciju, i revolucionarne vojske. 340
- ²¹⁵ Seriju članaka *Revolucionarna Španija* Marx je napisao u periodu od avgusta do decembra 1854. za list »New-York Daily Tribune«. Marx, koji je proučavao sve simptome revolucionarnog pokreta u Evropi, poklanjao je veliku pažnju događajima u Španiji u leto 1854. On je bio mišljenja da revolucionarna borba

u Španiji može da posluži i drugim evropskim zemljama kao podstrek za njihov revolucionarni razvitak. Da bi bolje razumeo specifičan karakter i osobenosti nove španske revolucije, Marx je proučavao istoriju španskih revolucija u prvoj polovini 19. veka. Sačuvano je pet Marxovih svezaka sa izvodima iz radova engleskih, francuskih i španskih autora. Iz Marxove beležnice se vidi da je listu »New-York Daily Tribune« poslao jedanaest članaka koji obuhvataju period prve buržoaske revolucije (1808. do 1814), druge (1820 - 1823) i treće buržoaske revolucije u Španiji (1834 - 1843). Od tih članaka objavljeno je samo prvih osam (do 1820). Ostala tri članka, posvećena događajima iz 1820 - 1822. i 1833, nisu objavljena. Od tih poslednjih članaka sačuvan je samo fragment rukopisa o uzrocima poraza druge buržoaske revolucije, objavljen u ovom tomu, na str. 507 - 509. 345

- ²¹⁶ *rat Svete hunte* (1520 - 1522) — ustanak kastiljskih gradova, komunerosa, protiv apsolutizma Carlosa I. Ustanak, koji je u početku imao karakter borbe za očuvanje feudalnih privilegija gradova, dobio je antifeudalni karakter kad su u pokret uvučeni i niži slojevi gradskog stanovništva i dela seljaštva. U julu 1520. osnovana je u Avili Sveta hunta pobunjenih gradova; u septembru je ona bila prinuđena da premesti svoje sedište u Tordesiljas, a u novembru u Valjadolid, gde su sazvani kortesi, u kojima su učestvovali predstavnici deset gradova. 348
- ²¹⁷ *ajuntamientosi* (ayuntamientos) — organi lokalne samouprave u Španiji. Igrali su veliku političku ulogu u periodu rekonkviste, borbe za oslobođenje Španije od arabljanske vlasti (8 - 15. vek). Ajuntamientosi su uglavnom likvidirani i posle ugušenja ustanka komunerosa u 16. veku (vidi nap. 216). Njihovo ponovno stvaranje predstavljalo je jedan od demokratskih zahteva buržoaske revolucije početkom 19. veka. Ustav od 1812. i kortesi 1820. ponovo su privremeno uspostavili ajuntamientose. 348
- ²¹⁸ Naslovna strana jedne od svezaka s Marxovim izvodima o Španiji bila je puna naslova knjiga koje je pregledao, ispisanih njegovom rukom. Evo tih naslova i njihovog prevoda:

(Campomanes. Jovellanos)

London. 1854. May. June. July.

- 1) Parish (H.H.), *Diplomatic History of the Monarchy of Greece*. London 1838.
- 2) Thierry (A.), *Essai sur l'histoire de la formation et du progrès du Tiers Etat*. 2nd ed. 2 vol. Paris 1853.
- 3) *Una Plumada sobre la Indole y Tendencia de la Revolución en España*. Madrid 1846.
- 4) *Révolution d'Espagne. Examen critique. 1820 - 36*. Paris 1836.
- 5) *The Crisis of Spain*. 2nd edit. London 1823.
- 6) *Revelations on Spain in 1845*. 2 vol. London 1845.
- 7) Señor de Marliani, *Historia Política de la España Moderna*. Barcelona 1849.
- 8) *Principe. Espartero, su Passado etc*. Madrid. 1848.

(Campomanes. Jovellanos)

London. 1854, maj, jun, jul.

- 1) Parish (H.H.), *Diplomatska istorija grčke monarhije*. London 1838.
- 2) Thierry (A.), *Rasprava o istoriji nastanka i razvoja trećeg staleža*, 2. izd., 2 toma, Pariz 1853.
- 3) *Rasprava o suštini i tendenciji revolucije u Španiji*, Madrid 1846.
- 4) *Španska revolucija. Krićka analiza 1820 - 36*, Pariz 1836.
- 5) *Kriza u Španiji*, 2. izd., London 1823.
- 6) *Otkrića o Španiji u 1845*, 2 toma, London 1845.
- 7) Señor de Marliani, *Politićka istorija savremene Španije*. Barcelona 1849.
- 8) *Principe. Espartero, njegova prošlost itd*. Madrid 1848.

- ²¹⁹ *Sveto bratstvo (Santa hermandad)* — savez španskih gradova, osnovan krajem 15. veka uz pomoć organa kraljeve vlasti, koji su se trudili da buržoaziju iskoriste za ciljeve apsolutizma u borbi protiv krupnih feudalnih gospodara. Od sredine 16. veka oružane snage Svetog bratstva vršile su funkciju policije. Kasnije je policija nazivana «Santa hermandad» u prenosnom, ironičnom smislu. 349
- ²²⁰ Ustav koji je Napoléon I izradio za Španiju usvojen je na sednici predstavnika španskog plemstva u francuskom gradu Bajoni u julu 1808. Po tom ustavu kralj (Joseph Bonaparte) je dobio skoro neograničenu vlast. On je imenovao predstavnike španskog plemstva za senat koji je trebalo osnovati, i oko polovinu poslanika kortesa. Po ustavu je uveden i javni sudski postupak, zabranjeno telesno mučenje i uklonjene unutrašnje carinske barijere. Katolička vera je priznata kao jedina državna religija. Ustav iz Bajone, čiji je cilj bio učvršćenje Bonapartine vlasti u Španiji, izazvao je još ogorčeniju oslobodilačku borbu španskog naroda protiv francuske okupacije i širenje buržoaske revolucije (1808 - 1814). U toku te revolucije revolucionarni kortesi iz Kadisa usvojili su 1812. buržoasko-liberalni ustav (vidi nap. 178). 351
- ²²¹ Sledi rečenica koju je dodala redakcija lista «New-York Daily Tribune»: «Nadamo se da se činjenice koje je španski narod sada dodao svojim analima neće pokazati ni nedostojne niti da će biti bez posledica za njegovo spoljevno dobro i dobro čitavog sveta.» (Vidi pismo Karla Marxa Friedrichu Engelsu od 10. novembra 1854. u 35. tomu ovog izdanja.) 352
- ²²² Od 1793. godine Španija je učestvovala u prvom koalicijom ratu protiv republikanske Francuske. Posle nekoliko pobeda 1793, španske trupe su pretrpele potpun poraz, tako da je Španija bila prinuđena da u julu 1795. zaključi s Francuskom separatan mir. 353
- ²²³ Narodni ustanak u Bilbaou protiv francuskih okupatora izbio je u avgustu 1808. General Merlin, čije su trupe zauzele grad na juriš, svirepo je ugušio ovaj ustanak. 357
- ²²⁴ U vremenu od 27. septembra do 14. oktobra 1808. vodili su se pregovori između Napoleona i Aleksandra I u Erfurtu. U svečanostima priređenim prilikom pregovora učestvovali su kraljevi Bavorske, Saksnije, Virtemberga i niz drugih nemačkih vladara koji su se iz kukavičluka pokorili Napoleonu. 357
- ²²⁵ *Nacionalni konvent* u Francuskoj obrazovan je u doba francuske revolucije kao rezultat narodnog ustanka od 10. avgusta 1792. Nacionalni konvent je bio sastavljen od 750 poslanika, koje je biralo muško stanovništvo zemlje (s izuzetkom kućnih slugu). Za vreme jakobinske diktature (2. juna 1793. do 27. jula 1794) Konvent je uz podršku narodnih masa likvidirao feudalne odnose i politikom revolucionarnog terora odlučno se borio protiv kontrarevolucije u zemlji i inostranstvu. Posle kontrarevolucionarnog prevrata 9. termidora (27. jula 1794) Konvent je postao instrument buržoaske kontrarevolucije. Raspušten je 25. oktobra 1795. 357
- ²²⁶ Ove reči, koje se pripisuju Baconu, pominje španski istoričar Toreno u svojoj knjizi *Historia des levantamiento, guerra y revolución de España*, tom 1, Pariz 1838, str. 278. 358
- ²²⁷ Jezuiti su prognani iz Španije 1767; do toga je došlo na predlog Floridablanke, fiskala (javnog tužioca) u kraljevskom savetu u Kastiliji. 358
- ²²⁸ *Ley 3, Partida 2, Titulo 15 (Zakon 3, deo 2, paragraf 15)* — Marx se ovde poziva na odgovarajući odeljak španskog zakonodavstva, koje je sastavljeno u 13. veku i sastoji se od 7 delova (partidas). 361
- ²²⁹ *Comité du salut public* (Odbor javnog spasa) — centralni organ revolucionarne vlade Francuske republike, osnovan u aprilu 1793. Za vreme jakobinske

diktature (2. juna 1793. do 27. jula 1794.) Odbor je igrao veoma važnu ulogu u borbi protiv domaće i strane kontrarevolucije i u rešavanju zadataka buržoaske revolucije na plebejski način; posle kontrarevolucionarnog prevrata 9. termidora (27. jula 1794) Odbor je izgubio svoj značaj i raspušten je u oktobru 1795. 363

- ²³⁰ Kod pećine *Kavadonga* (u brdima Asturije) španske trupe su 718. godine nanele poraz Arabljanima. Ta pobjeda je dovela do nastanka jedne male nezavisne države u planinskim predelima Asturije, koja je postala bastion u borbi protiv arabljanskih osvajača.

Sobrarbe, mala oblast u brdima severne Aragonije, postala je kasnije još jedan centar otpora protiv arabljanskih osvajača. 368

- ²³¹ *Francuski ustav od 1791*, koji je usvojila zakonodavna skupština, uspostavio je u Francuskoj konstitucionalnu monarhiju i garantovao očuvanje interesa krupne buržoazije i liberalnog plemstva. Ustav je prepuštao kralju izvršnu vlast i pravo na veto; podelom građana na aktivne i pasivne on je u stvari većini građana oduzeo politička prava. Ovaj ustav je stavljen van snage narodnim ustanom od 10. avgusta 1792, čiji je rezultat bilo rušenje kraljeve vlasti. 372

- ²³² *Jakobinski ustav od 1793* — član 135 Deklaracije o pravima čoveka i građanina, koja stoji na početku tog ustava, glasi: «Ako vlada povredi prava naroda, za narod i svaki deo naroda ustanak je njegovo najsvetije pravo i njegova najbitnija obaveza.» 372

- ²³³ *servili* (serviles) — naziv za reakcionarnu klerikalno-apsolutističku grupu u Španiji, koja je za vreme prve buržoaske revolucije (1808 - 1814) istupala protiv svake buržoaske reforme i štitila apsolutnu monarhiju; kasnije su se servili sastojali od dvorske kamarile Fernanda VII, a u toku poslednjih godina njegovog života zastupali su interese njegovog brata Don Carlosa.

Liberali (liberales) su zastupali interese španske buržoazije i liberalnog plemstva, a ustav od 1812 (vidi nap. 178) pretvorili su u svoj program.

«*Amerikanci*» («*americanos*») — tako je nazivana mala grupa onih Španaca zastupljenih u kortesima koji su živeli u španskim kolonijama Latinske Amerike. «*Amerikanci*» su u kortesima podržavali čas servile, čas liberale, i nisu igrali nikakvu značajniju ulogu. 375

- ²³⁴ *Tridentni koncil* — opšti crkveni sabor rimokatoličke crkve 1545 - 1563. u gradovima Tridentu i Bolonji. Sabor je osudio protestantizam i proklamovao, između ostalog, vlast pape kao najvišu vlast koncila i utvrdio vlast biskupa. Odluke ovog koncila postale su program feudalno-katoličke reakcije nasuprot reformističkom pokretu. 376

- ²³⁵ Ruska vlada i predstavnici kortesa iz Kadisa zaključili su ugovor o prijateljstvu i savezu 20. jula 1812. u gradiću *Velikije Luki*. Obe strane borile su se protiv francuskih uljeza. Potpisujući ovaj ugovor, Rusija je priznala kortese iz Kadisa i ustav koji su oni izradili. 382

- ²³⁶ Citirano iz anonimnog dela *Examen critique des révolutions d'Espagne de 1820 à 1832 et de 1836*, objavljenog u Parizu 1837. u dva toma. 383

- ²³⁷ Navedeni citat je uzet iz 1. toma Martignacovog dela *Essai historique sur la révolution d'Espagne et sur l'intervention de 1823*, Paris 1832. Knjigu *L'Espagne et ses Révolutions* napisao je Marliani. 384

- ²³⁸ Naslov ovog članka dat je prema listu «*New-York Daily Tribune*». U Markovoj beležnici on nosi naslov *Španska revolucija*. 385

- ²³⁹ *porez od 45 santima* — dodatni porez od 45 santima po franku direktnog poreza, koji je francuska privremena vlada zavela 16. marta 1848. On je pogodilo pre svega seljake, veliku većinu francuskog naroda. Ova politika buržoaskih repu-

- blikanaca učinila je da se seljaci okrenu od revolucije i na izborima za pred-sednika, 10. decembra 1848, glasaju za Louis-a Bonapartu. 387
- ²⁴⁰ Louis Bonaparta je 22. januara 1852. naredio konfiskaciju imovine kuće Or-léans. 391
- ²⁴¹ *«Le Constitutionnel»* — dnevni list, izlazio je od 1815. do 1870. u Parizu; četrdesetih godina bio je organ umerenog krila orleanista; u periodu revolu-cije 1848. zastupao je shvatanja kontrarevolucionarne rojalističke buržoazije, koja se okupila oko Thiers-a; posle državnog udara Louis-a Bonaparte u de-cembru 1851. bio je bonapartistički list. 396
- ²⁴² Statistički podaci su uzeti iz lista *«The Economist»*, br. 576 od 9. septembra 1854. Štamparske greške u listu *«New-York Daily Tribune»* ovde su isprav-ljene. 399
- ²⁴³ Godine 1842. sprovedena je reforma tarifa u interesu engleske industrijske buržoazije, kojom su smanjene uvozne carine za žito i neku drugu robu iz uvoza. 401
- ²⁴⁴ U noći između 1. i 2. decembra 1851. jednom bataljonu puka pod komandom Espinasse-a izdata je naredba da preuzme na sebe obezbeđenje Narodne skup-štine. Espinasse, potplaćeni bonapartistista, zaposeo je 2. decembra sa svojim tru-pama zgradu Narodne skupštine i tako pomogao Louis-u Bonaparti da uspešno izvrši državni udar. 404
- ²⁴⁵ *Lower Empire* — izraz u istorijskoj literaturi upotrebljavan kao naziv za Vizan-tijsko Carstvo; postao je pojam koji označava državu u periodu propasti i ras-padanja. 405
- ²⁴⁶ *Bulonjska ekspedicija* — aluzija na pokušaj Louis-a Bonaparte da 6. avgusta 1840. izvrši državni udar. Koristeći bonapartističko raspoloženje u Francuskoj, stigao je s grupom zaverenika u Bulonj i pokušao da uz pomoć garnizonskih trupa podigne ustanak. Pokušaj je propao. Bonaparta je osuđen na doživotnu robiju, ali je 1846. pobegeto u Englesku. 406
- ²⁴⁷ Za vreme rata pete koalicije protiv Napoleonove Francuske (1809) engleska flota je preduzela ekspediciju na ušće Šelde. Kad su zauzeli ostrvo Valheren, Englezi nisu umeli da ga iskoriste kao bazu za dalji razvoj ratnih operacija pa su morali da napuste ostrvo pošto su usled gladi i bolesti izgubili oko 10 000 od ukupno 40 000 ljudi iz sastava trupa za iskrcavanje. 407
- ²⁴⁸ U istom izdanju ovog lista objavljeno je saopštenje o proglasu Napoleona III trupama. — Ovaj pasus svedoči o intervencijama redakcije lista *«New-York Daily Tribune»* u članku koji je napisao Friedrich Engels. 411
- ²⁴⁹ *«Catch a Tartar»* — doslovno: uhvati Tatarina; u prenosnom smislu: nameriti se na koga ne treba. Turci su postavljali Tatare za kurire zbog toga što su bili hitri i imali smisla za orijentaciju. Od krimskog rata, kad je jedan Tatarin pre-neo lažnu vest o padu Sevastopolja, smatra se da je svaka vest koju donosi Ta-tarin nepotvrđena, malo verodostojna. 413
- ²⁵⁰ *«Frankfurter Journal»* — dnevni list, osnovan u 17. veku; do 1903. izlazio je u Frankfurtu na Majni. Sredinom prošlog veka zastupao je buržoasko-libe-ralni smer. 418
- ²⁵¹ Radi se o *londonском protokolu od 8. maja 1852.* o redosledu nasleđa danske monarhije, koji je potpisalo pet velikih sila — Rusija, Austrija, Engleska, Fran-cuska i Pruska — i Švedska i Danska. Osnova ovog protokola bio je protokol koji su 2. avgusta 1850. potpisale te iste sile (osim Pruske) isto tako u Londonu, u kome je nedvosmisleno izraženo mišljenje da su posedi danske krune, uključujući vojvodstva Šlezvig - Holštajn, nedeljivi. U protokolu se govori o ruskom caru kao legitimnom pretendentu na danski presto. Car je bio potomak voj-

vode od Holstein-Gottorpa, Karla Petera Ulricha, koji je vladao u Rusiji pod imenom Petar III. Ovaj se odrekao svojih prava u korist princa Christiana von Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburga, koga su proglasili sledbenikom kralja Frederika VII. To je dalo osnova za kasnije careve pretenzije na danski presto ako se ugasi dinastija Glücksburg. 418

- ²⁵² A. Barbès, francuski sitnoburžoaski demokrat, osuđen zbog učešća u revolucionarnoj akciji pariskih narodnih masa 15. maja 1848. na doživotnu robiju (od 1850. Barbès je bio u zatvoru na Bel-Ilju), pušten je na slobodu na osnovu jednog dekreta Napoleona III od 3. oktobra 1854. Povod za ovaj dekret dalo je jedno uhvaćeno Barbèsovo pismo od 18. septembra 1854, u kome je on pozdravljao rat protiv Rusije i francuskim trupama pozeleo uspeh «u ime civilizacije». Potpuni tekst dekreta i izvodi iz pisma objavljeni su u listu «Le Moniteur universel» od 5. oktobra 1854. Izašavši iz zatvora, Barbès se 11. oktobra 1854. obratio jednim pismom redakciji lista «Le Moniteur», u kome je, priznajući da je pismo autentično, izjavio da «je veličina Francuske uvek bila njegova religija», ali da je on bio i ostaje protivnik bonapartističkog režima. Pismo je objavljeno u demokratskoj štampi, između ostalog i 18. oktobra 1854. u nedeljnom listu «L'Homme. Journal de la démocratie universelle», koji je od 1853. do 1855. izlazio na ostrvu Džersi, a kasnije u Londonu, a izdavala ga je sitnoburžoaska emigracija. Ubrzo potom Barbès je emigrirao iz Francuske i prestao da se bavi političkom delatnošću. 418
- ²⁵³ Ovaj članak, *Sevastopoljska obmana — Pregled vesti*, predstavlja jedan deo članka koji su Marx i Engels napisali 5/6. oktobra 1854; drugi deo je objavljen u istom broju lista «New-York Daily Tribune» kao uvodnik (vidi u ovom tomu, str. 413 - 416). Od septembra 1854. redakcija ovog lista je objavljivala sve Marxove članke bez potpisa. O tome je Karl Marx pisao Friedrichu Engelsu 29. septembra 1854. Poslednji pasus tog članka, koji je dodala redakcija lista, glasio je: «U Englesku su stigli sa Jamajke i objavljuju se u londonskom listu 'The Times' izveštaji o američkoj floti od dve fregate, tri korvete i dva parobroda, koji su ušli u zaliv Samana da bi obezbedili njegovo pripajanje Sjedinjenim Državama, i izveštaji o jednoj drugoj floti, koja je otplovila iz Njujorka za Grejtaun. — Dve stotine ruskih zarobljenika, oficira i članova posade sa ženama i porodicama, otpremljeni su u jedan od zatvora u Devonširu. — Marincima na kopnu i na moru je dozvoljeno da nose brkove. — Kraljica i njen dvor nalaze se u Balmoralu, na Škotskoj visiji. Četvrtog oktobra stigao je glasnik u Balmoral i doneo telegrafsku vest o padu Sevastopolja, što je izazvalo pravu senzaciju na dvoru. — Dve hiljade komada potpune vojničke opreme zarobljene kod Bomarsunda predato je arsenalu u tvrđavi.» 420
- ²⁵⁴ Prvi pasus i kraj članka nose tragove intervencije redakcije lista. 421 448
- ²⁵⁵ *Britanska legija u Španiji* — trupe koje su u Engleskoj bile regrutovane da pomažu vladi Marije Christine za vreme rata karlista (vidi nap. 177). Brojale su oko 10 000 ljudi i učestvovala pod komandom generala Evansa u ratnim operacijama 1835 - 1837. 422
- ²⁵⁶ Bitka kod *Licena* odigrala se 2. maja 1813. između trupa Napoleona I i rusko-pruske vojske; bitka kod *Baucena*, 20/21. maja 1813, između savezničke armije i Francuza; u obe bitke Napoleonu je pošlo za rukom da, uz velike gubitke, priudi rusko-pruske trupe na povlačenje; u oba slučaja povlačenje se odvijalo u potpunom redu.
U *bici kod Kacbaha* između francuske armije i rusko-pruskih trupa 26. avgusta 1813. Blücher je, zahvaljujući uspešnom manevru, naneo težak poraz francuskim trupama. 424 446
- ²⁵⁷ *John Bull i Jacques Bonhomme* — nadimci za engleskog buržuja i francuskog seljaka. Time Engels aludira na malogradanske slojeve Engleske i Francuske. 426

- ²⁵⁸ Početak članka svedoči o intervenciji redakcije lista »New-York Daily Tribune«, 434 441
- ²⁵⁹ *Cornđorf, Pruski Ajlau i Borodino* — primeri nekih od najgorčelijih bitaka, u kojima su se ruske trupe pokazale kao veoma hrabre i izdržljive.
Bitka kod *Cornđorfa* 25. avgusta 1758. između ruske i pruske armije bila je jedna od najvećih bitaka u sedmogodišnjem ratu (1756 - 1763). Brojne napade pruskih trupa odbijale su ruske trupe svojom istrainošću, nanoseći neprijatelju teške poraze protivnapadima i artiljerijskom vatrom.
Bitka kod *Pruskog Ajlaua* (Istočna Pruska) 7/8. februara 1807. između francuskih i ruskih trupa bila je najkrvavija bitka u ratu četvrte koalicije protiv Francuske. Uprkos velikim gubicima Napoleon nije mogao da postigne presudan uspeh.
U bici kod *Borodina* 7. septembra 1812. ruske trupe su pokazale veliku hrabrost i zadale težak udarac francuskoj armiji. Mada su ruske trupe morale da napuste Moskvu, što je pod datim uslovima bilo svrsishodno, ishod bitke je značio prekretnicu u ratu u korist Rusije i doveo do konačnog poraza Napoleonove armije. 436
- ²⁶⁰ Bitka kod *Albuere* (Španija) odigrala se 16. maja 1811. između engleske armije pod komandom Beresforda, koja je opsela tvrđavu Badahoz koju su držali Francuzi, i francuskih trupa maršala Soult-a, koje su krenule u pomoć posadi tvrđave. Bitka se završila porazom Napoleonovih trupa. 449
- ²⁶¹ »Русский инвалид« — organ ministarstva vojnog, koji je izlazio od 1813. do 1917. u Petrogradu, i to od 1816. kao dnevni list. 453
- ²⁶² *Bitka kod Austerlica* 2. decembra 1805. između ruskih i austrijskih trupa (treća koalicija), s jedne strane, i francuskih trupa, s druge strane, završila se pobedom Napoleona I.
Bitka kod Pruskog Ajlaua — vidi nap. 259. 454
- ²⁶³ Kao što se iz Marxove beležnice vidi, pasus na kraju ovog članka posvećen je Ugovoru od 2. decembra 1854. između Engleske, Francuske i Austrije. U skladu s ovim ugovorom, sile su se obavezale da neće voditi odvojene pregovore sa Rusijom niti dozvoliti da ruske trupe okupiraju Dunavske kneževine. Osnov za pregovore sa Rusijom trebalo je da predstavljaju poznate »četiri tačke« (vidi u ovom tomu, str. 488 - 492). 458
- ²⁶⁴ Drugog decembra 1854. bila je treća godišnjica državnog udara Louis-a Bonaparte i druga godišnjica njegovog proglašenja za cara. Louis Bonaparta je povezo ove događaje s godišnjicom proglašenja Napoleona Bonaparte za cara Francuske (2. decembra 1804) i godišnjicom bitke kod Austerlica (2. decembra 1805). 459
- ²⁶⁵ Ovim člankom počinje saradnja Karla Marxa u buržoasko-demokratskom dnevnom listu »Neue Oder-Zeitung«, koji je izlazio od 1849. do 1855. u Breslavi. Rascep u redakciji opozicionog katoličkog lista »Allgemeine Oder-Zeitung«, koji je izlazio od 1846. doveo je u martu 1849. do osnivanja lista »Neue Oder-Zeitung«, koji je uzeo buržoasko-demokratski smer. Pedesetih godina ubraja se u najradikalnije listove Nemačke i vlada ga je proganjala.
Početkom pedesetih godina na čelu redakcije su bili buržoaski demokrati Elsner, Temme i Stein. Od januara 1855. Moritz Elsner je bio urednik, a od septembra glavni urednik lista »Neue Oder-Zeitung«. Izdavač lista je bio Max Friedländer, rođak Ferdinanda Lassalle-a. Posredstvom Lassalle-a Marx je postao saradnik ovog lista. Krajem decembra 1854. Marx je počeo da saraduje kao londonski dopisnik lista i slao je nedeljno dva do tri dopisa. Pošto u to doba reakcije uopšte nije bilo radničke štampe, Marx i Engels su smatrali da je naročito važno koristiti buržoasko-demokratsku štampu za borbu protiv reakcionarnih snaga. Saradnja u listu »Neue Oder-Zeitung« omogućila je Marxu da održava vezu sa Nemačkom, da upoznaje nemačke čitaoce s naj-

važnijim pitanjima međunarodne i unutrašnje politike, demokratskog radničkog pokreta i ekonomskog razvitka kapitalističkih zemalja, pre svega Engleske i Francuske. U vezi sa krimskim ratom Marx je listu »Neue Oder-Zeitung« stalno slao članke o toku ratnih operacija. Da bi prikazao tok rata, ponekad je prevodio na nemački i koristio čitave ratne izveštaje koje je Engels pisao za »New-York Daily Tribune«. Ponekad je Marx za »Neue Oder-Zeitung« sastavljao rezimee Engelsovih članaka i pri tom vršio niz izmena i ponešto dodavao.

Ovaj tom sadrži 15 članaka iz lista »Neue Oder-Zeitung«; veliki deo članaka iz ovog lista objavljuje se u 14. tomu ovog izdanja. 469

- ²⁶⁶ *Bečka konferencija* — U decembru 1854. i januaru 1855. održavana su u Beču savetovanja predstavnika Engleske, Francuske, Austrije i Pruske, pošto je car izjavio da je spreman da stupi u pregovore o miru na osnovu četiri tačke (vidi nap. 278). Pregovori su završeni neuspehom jer je car odbio da prihvati ograničenje veličine ruske flote u Crnom moru, koje su zahtevale zapadne sile na savetovanju. 469
- ²⁶⁷ *Zakon o stranačkoj legiji* — zakon o regrutovanju stranaca za vojnu službu, koji je predviđao obrazovanje legije od 15 000 ljudi za popunjavanje engleske armije na Krimu, podneo je ministar rata Newcastle 12. decembra 1854. u parlamentu. Parlament je 22. decembra usvojio ovaj zakon, a kralj ga je potvrdio. Međutim, obrazovanje legije stranaca nije uspeo zato što su u zemlji izbili protesti protiv korišćenja stranih plaćeničkih trupa. 470 499
- ²⁶⁸ *Zakon o miliciji* — zakon o produženju vojnog roka u miliciji do kraja rata usvojen je u parlamentu u maju 1854. U Engleskoj se milicija sastojala od dobrovoljačkih vojnih formacija, koje su sastavljane u grofovijama za period od 6 godina. Godine 1907. milicija je reorganizovana i pretvorena u deo regularne vojske. 470
- ²⁶⁹ *U bici kod Rokroa (Rocroi* — francuska tvrđava na belgijskoj granici) 19. maja 1643, u tridesetogodišnjem ratu (1618 - 1648), potpuno je potučena španska vojska, koja je opsedala ovu tvrđavu. Poraz španske pešadije, koja je dotle važila za nepobedivu, značio je preokret u toku rata. 473
- ²⁷⁰ Petnaestog jula 1840. Engleska, Rusija, Austrija i Pruska su potpisale London-sku konvenciju o pomoći turskom sultanu u borbi protiv egipatskog vladara Mehmed-Alija (vidi nap. 57). Francuska, koja je polagala nade u Mehmed-Alija, morala je ubrzo da se odrekne podrške regentu Egipta pošto je predstojalo obrazovanje antifrancuske koalicije. 476
- ²⁷¹ U osnovi ovog članka *O organizaciji engleske vojske* leži članak *Britanska katarstrofa na Krimu*, koji je Engels napisao 4. januara 1855. za »New-York Daily Tribune«, a koji je 22. januara 1855. izašao bez potpisa u br. 4293 ovog lista, pri čemu je verovatno redakcija izvršila izmene. Po sadržaju, ova dva članka se podudaraju. Karl Marx je preradio članak za »Neue Oder-Zeitung«. 477
- ²⁷² *Godišnji izveštaji o trgovini* i tabele ministarstva trgovine objavljeni su u listu »The Economist«, br. 593 od 6. januara 1855. 481
- ²⁷³ »*Le Pays*« — dnevni list, osnovan u Parizu 1849; u doba Drugog carstva (1852 - 1870) bio je poluzvaničan organ vlade Napoleona III; nosio je podnaslov »Journal de l'Empire«. 483
- ²⁷⁴ *Peace-Society* (Društvo za mir) — pacifistička organizacija, koju je 1816. u Londonu osnovala verska sekta kvekeri. Pristalice slobodne trgovine aktivno su podržavale ovo društvo; oni su bili mišljenja da u uslovima mira Engleska može, uz pomoć slobodne trgovine, bolje iskoristiti svoju industrijsku nadmoć i postati ekonomski i politički dominantna. 483
- ²⁷⁵ Radi se o rusko-turskom ratu od 1806 - 1812. i od 1828/1829. 484

- 276 *«Manchester Examiner and Times»* — liberalni list, osnovan 1848. fuzionisanjem listova *«The Manchester Times»* i *«The Manchester Examiner»*. Četrdesetih i pedesetih godina podržavao je pristalice slobodne trgovine; izlazio je pod raznim naslovima do 1894. 485
- 277 Goethe, *Zulejka*. 485
- 278 *Četiri tačke* — zahtevi koje su Rusiji postavile četiri sile u noti od 8. avgusta 1854. kao preliminarne uslove za početak pregovora o miru. Trebalo je da se Rusija odrekne svog protektorata nad Moldavijom, Vlaškom i Srbijom u korist jedne zajedničke garantije evropskih sila; da dozvoli slobodnu plovidbu Dunavom; da odobri reviziju Londonske konvencije od 1841. nad moreuzima i da se odrekne svojih pretenzija na zvanično pokroviteljstvo nad hrišćanskim podanicima u Turskoj. Carska vlada je na početku odbila ove četiri tačke, ali je u novembru 1854. bila prinuđena da ih prihvati kao osnovu za buduće pregovore o miru. 488
- 279 Za vreme ustanka 1830/1831. poljskim revolucionarima je pošlo za rukom da zauzmu arhiv velikog kneza Konstantina u Varšavi, u kome se nalazio veliki broj tajnih dokumenata carske diplomatije. Jedan deo tih dokumenata objavljen je 1835/1836. u zbirci *«Portfolio»*; drugi deo je objavljen 1854. u Parizu u knjizi *Recueil de documents relatifs à la Russie pour la plupart secrets et inédits utiles à consulter dans la crise actuelle*. Depeša Pozzo di Borgo od 16. oktobra 1825. objavljena je na stranama 4 - 47 ove knjige. 489
- 280 *«Sunday Times»* — nedeljni list koji izlazi u Londonu od 1822; sredinom prošlog veka bio je organ vigovaca. 491
- 281 *«The Leader»* — nedeljni list liberalnog smera, osnovan 1850. u Londonu. 491
- 282 *«The Examiner»* — engleski nedeljni list liberalnog smera, izlazio je od 1808. do 1881. u Londonu. 491
- 283 U članu V Londonske konvencije od 6. jula 1827, koju su potpisale Rusija, Engleska i Francuska, sile potpisnice su se obavezale da usled oslobodilačkog rata grčkog naroda protiv turskog jarma neće težiti teritorijalnom proširenju i da će se odrediti separatnog uticaja ili preimućstva u trgovini ukoliko njih nemaju i druge dve sile.
- Na osnovu Jedrenskog ugovora (1829), kojim se završio rusko-turski rat 1828 - 1829, Rusija je dobila ostrva u delti Dunava. U isto vreme je svim državama dato pravo na slobodnu plovidbu Dunavom. Drugog marta 1836. dekretom carske vlade ustanovljen je karantin na sulinskom ušću Dunava, koji je u stvari vršio funkciju carine. 492
- 284 Pomenuti *«Izveštaji o trgovini i plovidbi»* objavljeni su u listu *«The Economist»*, br. 593 od 6. januara 1855. Ovo izdanje sadrži i cirkulare koji su kasnije citirani u ovom radu. 493
- 285 *pokretna skala* (sliding-scales) — sistem za utvrđivanje carina na žito primenljiv u Engleskoj dok su postojali zakoni o žitu, po kome carina pada kad cena žita raste na domaćem tržištu, a raste kad cena pada. 494
- 286 Francusko zakonodavno telo je 30. decembra 1854. odlučilo da u zemlji raspiše zajam od 500 miliona franaka da bi se pokrili troškovi ratovanja. 500
- 287 *«The Sun»* — liberalni dnevni list koji je izlazio u Londonu od 1798. do 1876. 502
- 288 *Ugovor od 2. decembra 1854* — vidi napomenu 263. 502
- 289 Iz Marxove beležnice se može videti da je on 14. i 21. novembra i 8. decembra 1854. poslao listu *«New-York Daily Tribune»* tri članka iz serije *Revolucionarna Španija*, nazvane *Španija 1820 — jul 1822*, *Španija — Intervencija i Španija — Godina 1833*. Nijedan od ovih članaka nije izišao u tom listu. Izvod koji se ovde objavljuje je deo članka poslatog 21. novembra 1854. 507

- ²⁹⁰ *druga kadiska ekspedicija* — tako se naziva Riegov pohod u avgustu/septembru 1823. Riego je pobjegao iz Kadisa, koji su bili opseli Francuzi, u Malagu i pokušao da odatle pobegne u Kataloniju, gde je u to doba general Mina vodio upornu borbu protiv intervencionista. Nije uspeo Riegov pokušaj da nagovori Ballesterovu armiju, koja je pružala otpor, da mu se pridruži. Riego se probijao na čelu male trupe u pravcu Kartagene. Znatno jače francuske trupe uništile su njegove odrede. Riego je zarobljen 15. septembra.
- Prva kadiska ekspedicija* — Riegov pohod 1820, koji je bio podstrek za drugu buržoasku revoluciju 1820 - 1823 (vidi u ovom tomu, str. 379 - 381). 507
- ²⁹¹ «*Verskim bandama*» nazivali su se organizovani katoličko-apsolutistički odredi («apostolski») koji su 1822. vodili oružanu borbu u Kataloniji, Navari i Biskajiji protiv revolucionarne vlade; za vreme francuske intervencije 1823 «verske bande» su se borile na strani intervencionista. 507
- ²⁹² *comuneros* — članovi političkog tajnog udruženja koje je obrazovano za vreme buržoaske revolucije 1820 - 1823. Comuneros su zastupali interese demokratskih slojeva gradskog stanovništva: zanatlija, radnika, jednog dela inteligencije, oficira, gradske sitne buržoazije. Udruženje je imalo oko 70 000 članova. Comuneros su bili za odlučnu borbu protiv kontrarevolucije. Posle poraza revolucije bili su stalno proganjani i prestali su da budu aktivni. 507
- ²⁹³ *Druga restauracija* apsolutističkog režima Fernanda VII u Španiji uspostavljena je posle poraza revolucije od 1820 - 1823. Prva restauracija moći Fernanda VII bila je 1814. posle poraza Napoleona I. 509
- ²⁹⁴ *građanski rat 1833 - 1843* — rat karlista trajao je od 1833. do 1840, a treća buržoaska revolucija od 1834. do 1843. 509
- ²⁹⁵ Godine 1832, teško bolesni Fernando VII je stavio van snage zakon od 1830, po kome je trebalo da španski presto pređe u ruke njegove maloletne kćeri Isabelle. Kad je ozdravio, Fernando je obnovio njeno pravo na presto, čime je srušio nade servilesa (vidi nap. 233), koji su podržavali njegovog brata Don Carlosa. 509
- ²⁹⁶ Rukopis *Kronštatska tvrdava* je jedan od članaka o vojnim pitanjima koje je Engels napisao za londonski «The Daily News», kome je u martu 1854. ponudio svoju saradnju. Računajući na to da će postati dopisnik ovog lista, Engels se nadao da će se tako osloboditi rada u trgovačkoj struci u Mančesteru i preseliti se u London, gde je bio Marx. Rukopis nije štampan i već krajem aprila Engels je saopštio Marxu da je propao plan sa listom «The Daily News» (vidi Engelsovo pismo redakciji lista «The Daily News» od 30. marta 1854. i njegovo pismo Marxu od 20. aprila 1854).
- S vojnoteorijskog stanovišta veoma je interesantno Engelsovo mišljenje o strateškom značaju Kronštata za Rusiju, o mogućnostima korišćenja flote sastavljene od parobroda sa vijkom u napadima na tvrđave itd. U nekim slučajevima brojke koje u članku navodi Engels, govoreći o topovima u utvrđenjima Kronštata, razlikuju se od podataka ruske komande. Razlog su nepotpune informacije, o kojima je i sam Engels govorio. 510
- ²⁹⁷ Članak, koji je Marx poslao u Njujork verovatno 31. marta 1854, objavljuje se u *prilogu* ovom tomu zato što je u njemu redakcija lista «New-York Daily Tribune» izvršila niz bitnih izmena. U tom izmenjenom vidu ona ga je objavila kao uvodnik. Prvom delu članka je očevidno promenjen smisao jer sadrži teze koje su suprotne Marxovim. Tu naročito spada tvrdnja da politiku buržoazije treba posmatrati ne sa klasnog, već sa šireg humanitarnog stanovišta. S druge strane, članak sadrži misli i formulacije koje nesumnjivo potiču od Marxa. Tako, pre svega karakteristiku engleskih realističkih pisaca i odeljak o prestonskom štrajku od 1853. do 1854, koji Marx pominje u većem broju članaka (vidi u 12. tomu ovog izdanja i u ovom tomu, str. 194). 517

Literatura

I. Dela

- Alte und neue Kapitulationen und Verträge...* vidi *Capitulations, ou Traités...*
- Ariosto, Lodovico: *L'Orlando furioso* [Besni Orlando], Venezia 1811. 297 411 480
- Bericht der preußischen Kreditkommission der Zweiten Kammer* [Izveštaj pruske kreditne komisije Donjeg doma]. U: »Allgemeine Zeitung«, br. 97 od 7. aprila 1854, prilog i br. 98 od 8. aprila 1854. 154 - 158
- Biblija ili Sveto pismo staroga i novoga zaveta*
— Jevandelje po Mateju 23, 24. 4
- Das blaue Buch*. Erste und vollständigste Sammlung aller wichtigen und historischdenkwürdigen Actenstücke, Depeschen, Noten, Circulare, Manifeste, Fermande, Proclamationen und geheimen Correspondenzen, welche von Rußland und der Türkei sowie England, Frankreich, Österreich und Preußen in der russisch-türkischen Differenz veröffentlicht wurden. Mit einer historischen Einleitung und in chronologischer Verbindung [Plava knjiga. Prva i najpotpunija zbirka svih važnih i istorijski značajnih dokumenata, depeša, nota, cirkulara, manifesta, fermana, proglašaja i tajne prepiske, koje su objavili Rusija i Turska kao i Engleska, Francuska, Austrija i Pruska u rusko-turskom sukobu. Sa istorijskim uvodom i hronološki povezano], Wien 1854. 262/263 268 269
- Bonaparte, Joseph: *Mémoires et Correspondance politique et militaire du roi Joseph*. *Publiés, annotés et mis en ordre par A. du Casse* [Memoari i politička i vojna prepiska kralja Josepha. Objavljeno sa napomenama koje je pregledao i preradio A. du Casse], Paris 1853 - 1855. 352
- Bratiano, D[emeter]: *Documents concerning the question of the Danubian Principalities*. Dedicated to the English Parliament [Dokumenti koji se odnose na pitanje o Dunavskim kneževinama. Posvećeno engleskom parlamentu], London 1849. 250 - 252
- Capitulations, ou Traités anciens et nouveaux entre la cour de France et la Porte ottomane*, renouvelés et augmentés l'an de J. C. 1740, et de l'hegire 1153; traduits à Constantinople par le sieur Deval, secrétaire-interprète du roi et son premier drogman à la cour ottomane [Stare i nove kapitulacije i ugovori između francuskog dvora i otomanske Porte, obnovljeni i prošireni u 1740. godini po Hristu i 1153. po hedžri; preveo u Carigradu g. Deval, kraljev sekretar-tumač i prvi dragoman na otomanskom dvoru], 1761. 140

- Carnicero, Josef Clemente: *Historia razonada de los principales sucesos de la gloriosa revolucion de España* [Najvažniji događaji slavne španske revolucije]. 1 - 4, Madrid 1816. 354
- *La inquisición justamente restablecida e impugnación de la obra «Anales de la Inquisición en España» por Llorente* [Pravno ponovo uvedena inkvizicija i pobijanje dela «Anali inkvizicije u Španiji» od Llorentea. Tomovi 1 - 2], Madrid 1816. 354
- *Napoléon o El verdadero D. Quixote de la Europa, o sean Comentarios critico-patriótico-burlescos a varios decretos de Napoleón y su hermano José*, distribuidos en dos partes y cincuenta capitulos y escritos por un español amante de su patria [Napoleon ili istinski evropski Don Kihot, ili njegove kritičko-političko-burleskne glose na raznim njegovim dekretima i njegovog brata Josepha. Izdato u dva dela i 50 glava, napisao jedan Španac koji voli svoju otadžbinu]. T. 1 - 6, Madrid 1813. 354
- [Cervantes Saavedra, Miguel de] *Der Sinnreiche Junker Don Quixote von la Mancha*, von Miguel Cervantes de Saavedra. Aus dem Span. übers. durch Dietrich Wilhelm Soltau. T. 1 - 4 [Veleumni vitez Don Kihot od Lamanče, od Miguela Cervantesa de Saavedre. Preveo sa španskog Dietrich Wilhelm Soltau. Tomovi 1 - 4], Leipzig 1825. 309 322 365 391 509
- Chateaubriand, [François-René] de: *Congrès de Verone*. Guerre d'Espagne. Négociations. Colonies Espagnoles. [Kongres u Veroni. Rat u Španiji. Pregovori. Španske kolonije.] T. 1 - 2, Bruxelles 1838. 92 328
- Clarendon, George William Frederick *to Lord Stratford de Redcliffe from February 25th 1853* [Lordu Stratfordu de Redcliffe-u, od 25. februara 1853]. U: *Correspondence respecting the Rights...*, London 1854. 124
- *to Lord Cowley, March 22nd 1853* [Lordu Cowleyu, 22. marta 1853, isto]. 72
- *to Sir G. H. Seymour, March 23rd 1853* (1st telegram) [Seru G. H. Seymouru, 23. marta 1853 (prvi telegram), isto]. 132
- *to Sir G. H. Seymour, March 23rd 1853* (2nd telegram) [Seru G. H. Seymouru, 23. marta 1853 (drugi telegram), isto]. 132 - 136 149
- *to Lord Cowley, March 23rd 1853* [Lordu Cowleyu, 23. marta 1853, isto]. 127
- *to Lord Cowley, March 29th 1853* [Lordu Cowleyu, 29. marta 1853, isto]. 127
- *to Sir G. H. Seymour, April 5th 1853* [Seru G. H. Seymouru, 4. aprila 1853, isto]. 135
- [Cobden, Richard:] *Russia*. By a Manchester manufacturer [Rusija. Od mančesterskog industrijalca], Edinburgh 1836. 37 - 39
- Correspondence respecting the rights and privileges of the Latin and Greek churches in Turkey* [Preписка o pravima i privilegijama rimskih i grčkih crkava u Turskoj], London 1854 (vidi i napomenu 54). 46 54 70 - 73 114 - 136
- The crisis of Spain*. 2nd edit. [Španska kriza. Drugo izdanje], London 1823. 348 - 349
- [Dickens, Charles:] *The life and adventures of Nicholas Nickleby by Boz*, in 2 vols. [Život i doživljaji Nikolasa Niklbija od Boza, u dva toma], Leipzig 1843. 278
- Douglas, Howard: *A treatise on naval gunnery* [Rasprava o mornaričkoj artiljeriji], London 1820. 342 499

- [Drouyn de Lhuys, Edouard:] *Circular-Depesche des französ. Ministers d. a. A. vom 30. December 1853.* [Cirkularna depeša francuskog ministra spoljnih poslova, od 30. decembra 1853]. U: Jasmund J. von: *Aktenstrücke zur orientalischen Frage*, prva sveska, Berlin 1855. 9 10 21
- Dufour, Guillaume Henri: *De la fortification permanente* [O stalnim utvrđenjima], Genève 1822. 409 410
- Examen critique des revolutions d'Espagne de 1820 à 1823 et de 1836* [Kritička analiza revolucija u Španiji od 1820. do 1823. i od 1836. godine]. 1 - 2, Paris 1837. 348/349 383
- Famin, César: *Histoire de la rivalité et du protectorat des églises chrétiennes en Orient* [Istorija suparništva hrišćanskih crkava na Istoku i protektorata nad njima], Paris 1853. 138/139 142 143
- Florez, Jose Segundo: *Espartero. Historia de su vida Militar y Política y de los grandes Sucesos contemporaneos.* Segunda edicion, Tomo I - IV [Espartero. Istorija njegove vojne i političke delatnosti i uspeha koji su sada postignuti. Drugo izdanje, tomovi I - IV], Madrid 1844 - 1845. 305
- Gemeinsame Note der Repräsentanten der vier Großmächte an die Pforte* [Zajednička nota predstavnika četiri velike sile Porti]. U: Jasmund, J. von: *Aktenstücke zur orientalischen Frage*, prva sveska, Berlin 1855. 21 22 31
- Gladstone, W[illiam] E[wart]: *The state in its relations with the church* [Država u svojim odnosima sa crkvom], London 1838. 39
- Goethe, Johann Wolfgang von: *An Suleika.* In: *Goethes Werke.* . . hrsg. von Karl Heinemann. Kritisch durchges. und erl. Ausg., Bd. 1 - 30, Bd. 4 [Zulejki. U: Goetheova dela. . . izdao Karl Heinemann. Uz kritički pregled i objašnjenja, tomovi 1 - 30, četvrti tom], Leipzig und Wien, bez godine izdanja. 485
- Hammer, Josef von: *Geschichte des Osmanischen Reiches.* Großentheils aus bisher unbenützten Handschriften und Archiven [Istorija Osmanskog Carstva. Većim delom napisana na osnovu dosad nekorišćenih rukopisa i arhiva], Bd. 1 - 10, Pest 1827 - 1835. 216
- [Hobbes, Thomas:] *The English works of Thomas Hobbes of Malmesbury;* now first collected and edited by Sir William Molesworth, in 16 volumes [Dela Thomasa Hobbesa od Malmesburyja, na engleskom jeziku, koja je prvi put sakupio i izdao ser William Molesworth, u 16 tomova], London 1839. 40 204
- [Hughes, T. M.:] *Revelations of Spain in 1845.* By an English resident, vol. 1 [Istina o Španiji u 1845. godini. Od jednog Engleza koji tamo živi, tom 1], London 1845. 306 307 348 - 349 387
- [Jasmund, J. von:] *Aktenstücke zur orientalischen Frage.* Nebst chronologischer Übersicht zusammengestellt von Dr. J. von Jasmund [Dokumenti o istočnom pitanju. Sastavio po hronološkom redu dr J. von Jasmund], Bd. 1 - 3, Berlin 1855. i 1859. 9
- Jovellanos, Gaspar Melchor de: *Informe de la Sociedad económica de Madrid al Real y Supremo Consejo de Castilla en le expediente de Ley Agraria.* In: *Obras de Jovellanos, Nueva Edicion* [Memorandum Madridskog ekonomskog društva Visokom Kraljevskom Savetu Kastilije povodom agrarnog zakona. U: Dela Jovellanos, novo izdanje]. T. I - VIII, Barcelona 1839 - 1840. 354 374
- [Карамзин, Николай Михайлович:] *История Государства Российскаго* [Istorija Ruskoga Carstva], Томъ XI. Изд. четвертое, Санктпетербургъ 1835. 77
- Layard, Austen Henry: *Nineveh and its remains:* with an account of a visit to the Chaldaean christians of Kurdistan, and the yezidis, or devil-worshippers; and an enquiry into the manners and arts of the ancient Assyrians [Niniva i

- njeni ostaci: sa izveštajem o poseti kaldejskim hrišćanima Kurdistanu i jezidima, ili obožavaocima davola; i sa istraživanjima o običajima i umetnosti starih Asiraca], vol. I - II, London 1849. 39 148
- Mackinnon, William Alex[ander]: *History of civilisation* [Istorija civilizacije], vol. 1 - 2, London 1846. 40
- Manteuffel, Otto Theodor von: [Rede vor den preußischen Kammern vom 29. April 1854] [Govor pred pruskim skupštinskim domovima od 29. aprila 1854]. U: »Königlich privilegierte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen«, br. 101 od 30. aprila 1854. 180
- [Rede auf einer Reunion] [Govor na jednom skupu]. U: »Königlich privilegierte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen«, br. 100 od 29. aprila 1854. 180
- [Rede vor der Kreditkommission der Ersten Kammer] [Govor pred kreditnom komisijom Gornjeg doma]. U: »Berlinische Nachrichten von Staats- und Gelehrten Sachen«, br. 95 od 23. aprila 1854. 171 - 173
- Marliani, Manuel de: *L'Espagne et ses Révolutions* [Španija i njene revolucije], Paris 1833. 383 384
- *Historia politica de la España moderna* [Politička istorija savremene Španije], Barcelona 1849. 329 348/349
- Martignac [Jean-Baptiste-Sylvère Gaye]: *Essai historique sur la révolution d'Espagne et sur l'intervention de 1823* [Istorijski esej o španskoj revoluciji i intervenciji od 1823], t. 1, Paris 1832. 383 384
- Memorandum der serbischen Regierung an die Hohe Pforte vom 17. April 1854* [Memorandum srpske vlade Visokoj porti od 17. aprila 1854]. U: Jasmund, J. von: Aktenstücke zur orientalischen Frage, Bd. 2, Berlin 1855. 270 271
- Milnes, Richard Monckton: *Memorials of a tour in some parts of Greece* [Sećanja sa puta po nekim krajevima Grčke], London 1834. 40
- Molesworth, William — vidi [Thomas Hobbes]: *The English Works of Thomas Hobbes*. . .
- Moltke [Helmuth Karl Bernhard] von: *Der russisch-türkische Feldzug in der europäischen Türkei 1828 und 1829* [Rusko-turski rat u evropskoj Turskoj 1828. i 1829], Berlin 1845. 226
- Mure, William: *A critical history of the language and literature of ancient Greece* [Kritička istorija jezika i književnosti stare Grčke], vol. I - V, London 1850 - 1857. 40
- Napoléon III: [Govor prilikom otvaranja Narodne skupštine 2. marta 1854]. U: »Le Moniteur universel«, br. 62 od 3. marta 1854. 88
- [Poruka od 27. marta 1854]. U: »Le Moniteur universel«, br. 87 od 28. marta 1854. 137
- [Nesselrode, Karl Vasilevič:] *Memorandum by Count Nesselrode, delivered to Her Majesty's government and founded on communications received from the emperor of Russia subsequently to His Imperial Majesty's visit to England in June 1844* [Memorandum grofa Nesselrodea vladi Njenog Veličanstva, zasnovan na saopštenjima dobijenim od cara Rusije posle posete Njegovog Carskog Veličanstva Engleskoj juna 1844]. U: *Correspondence respecting the Rights*. . .], London 1854. 114 - 117 119 136 145 - 147
- [Nikolaj I:] *Antwort des Kaisers Nikolaus an den Kaiser Napoléon* [Odgovor cara Nikolaja caru Napoleonu. U: Aktenstücke zur orientalischen Frage, tom 1], Berlin 1855. 96

- [Nikolaj I:] *Manifest des Kaisers Nikolaus an sein Volk*. [Manifest cara Nikolaja svome narodu]. U: Jasmund, J. von: Aktenstücke zur orientalischen Frage, Bd. 1, Berlin 1855. 96
- [Memorandum Nikolaus I. vom 21. Februar 1853] [Memorandum Nikolaja I od 21. februara 1853]. U: Correspondence respecting the Rights... , London 1854. 130 - 132 136
- [Memorandum Nikolaus I. vom 15. April 1853] [Memorandum Nikolaja I od 15. aprila 1853]. U: Correspondence respecting the Rights... , London 1854. 135
- Paine, Thomas: *Rights of man*, being an answer to Mr. Burke's attack on the French revolution [Prava čoveka, odgovor na napad g. Burke-a na francusku revoluciju]. 7th ed., London 1791. 298
- Parish, Henry Headley: *The diplomatic history of the monarchy of Greece, from the Year 1830* [Diplomatska istorija grčke monarhije, od 1830. godine], London 1838. 348/349
- Una Plumada sobre la Indole y Tendencia de la Revolucion en España* [Rasprava o suštini i tendenciji revolucije u Španiji], Madrid 1846. 348/349
- Pozzo di Borgo, Karl Andreas Ossipowitsch: [Depeša Neselrodeu od 16. oktobra 1825]. U: Recueil de documents relatifs à la Russie pour la plupart secrets et inédits utiles à consulter dans la crise actuelle], Paris 1854. 77 78 118 489
- Pradt [Dominique Georges Frédéric de Riom de Prohliac de Fourt de]: *Mémoires historiques sur la révolution d'Espagne* [Istorijski memoari o revoluciji u Španiji], Paris 1816. 353 364 366
- *De la Révolution actuelle de l'Espagne, et de ses suites* [Sadašnja revolucija u Španiji i njene posledice], Paris, Rouen 1820. 372
- Principe, Miguel Agustin: *Espartero: su pasado, su presente, su porvenir* [Espartero: njegova prošlost, njegova sadašnjost, njegova budućnost], Madrid 1848. 308 348/349
- Protocoll der Wiener Conferenz vom 5. December* [1853] [Protokol Bečkog kongresa od 5. decembra (1853)]. U: Jasmund J. von: Aktenstücke zur orientalischen Frage, tom 1, Berlin 1855. 21
- Recueil de documents relatifs à la Russie pour la plupart secrets et inédits utiles à consulter dans la crise actuelle* [Zbirka većinom tajnih i neobjavljenih dokumenata o Rusiji koji se mogu konsultovati u sadašnjoj krizi], Paris 1854. 77 118 489
- Révolution d'Espagne. Examen critique. 1820 - 36* — vidi *Examen critique des révolutions d'Espagne de 1820 à 1823 et de 1836*
- Russell, John to Sir G. H. Seymour, February 9th 1853 [Seru G. H. Seymouru, 9. februar 1853]. U: Correspondence respecting the Rights... 119 - 122 124-126 128 131 151
- San Miguel [y Valledor, Evaristo]: *La guerra civil en España* [Građanski rat u Španiji], Madrid 1836. 380 508
- Seymour, George Hamilton to Lord John Russell, January 7th 1853 [Lordu Johnu Russellu, 7. januar 1853]. U: Correspondence respecting the Rights... , London 1854. 117
- to Lord John Russell, January 8th 1853 [Lordu Johnu Russellu, 8. januar 1853], isto. 71 117
- to Lord John Russell, January 11th 1853 [Lordu Johnu Russellu, 11. januar 1853], isto. 116 - 118

- to Lord John Russell, January 22nd 1853 [Lordu Johnu Russellu, 22. januar 1853], isto. 118 120 125
- to Lord John Russell, February 21st 1853 [Lordu Johnu Russellu, 21. februara 1853], isto. 126 127 149 - 151
- to Lord John Russell, February 22nd 1853 [Lordu Johnu Russellu, 22. februara 1853], isto. 128 - 132
- to Count Nesselrode, March 8th 1853 [grofu Neselrodeu, 8. marta 1853], isto. 131
- to Earl of Clarendon, March 9th 1853 [Erlu Clarendonu, 9. marta 1853], isto. 130 - 132
- to Earl of Clarendon, March 10th 1853 [Erlu Clarendonu, 10. marta 1853], isto. 131
- Shakespeare, [William]: *Nenagrađeni ljubavni trud* 204
- *Snovidenje u noć ivanjsku* 75
- *Troil i Kresida* 275
- Simpson, Leonard Francis: *The Eastern question: a connected narrative of events from the missions of Count Leiningen and Prince Menschikoff to Constantinople, to the present day* [Istočno pitanje: povezani opis događaja od misije grofa Leiningena i kneza Menšikova u Carigradu do sada], London 1854. 54 - 57
- Sismondi, [Jean] C[harles] L[eonard] Simonde de: *De la littérature du midi de l'Europe* [O književnosti južne Evrope], Paris, Strasbourg 1813. 355
- Soledad, Benito de la: *Memorial historico y politico, que descubre las ideas del Christianissimo Luis XIV, para librar a España de los infortunios, que experimenta por medio de su legitimo Rey Don Carlos III* [Istorijsko-politički spis, koji osvetljava ideje najvećeg hrišćanina Luja XIV o tome kako da se Španija oslobodi te nesreće koju joj donosi njen zakoniti kralj Don Carlos III], Wien 1703. 360
- Somerville, Alexander: *Cobdenic policy the internal enemy of England. The peace society, its combativeness. Mr. Cobden, his secretiveness. Also, a narrative of historical incidents* [Cobdenova politika — unutrašnji neprijatelj Engleske. Društvo za mir, njegova borbenost. Gospodin Cobden, njegova tajanstvenost. Opis istorijskih pojava], London 1854. 37 38
- Southey, Robert: *History of the Peninsular war* in 3 vols. [Istorija rata na Pirinejskom poluostrvu u 3 toma], London 1823 - 1832. 354
- Stirling, William: *Annals of the artists of Spain* [Anali o španskim umetnicima], vol. 1 - 3, London 1848. 39
- Thierry, Augustin: *Essai sur l'histoire de la formation et des progrès du Tiers État* [Rasprava o istoriji stvaranja i razvitka trećeg staleža] 2me édit., tome 1 - 2, Paris 1853. 348/349
- Toreno [Queipo de Llano Ruiz de Saravia, José Maria]: *Historia del levantamiento, guerra y revolucion de España* [Istorija ustanaka, ratova i revolucija u Španiji, Prvi tom], Paris 1838. 358 362
- Urquhart, W[illiam] Pollard: *Life and times of Francesco Sforza Duke of Milano with a preliminary sketch of the history of Italy* [Život i doba Francisca Sforze, vojvode od Milana, sa uvodnom skicom o istoriji Italije], vol. I—II, Edinburgh i London 1852. 40
- Vauban [Sebastien le Pretre de]: *Traité de l'attaque et de la défense des places* [Rasprava o napadu i odbrani utvrđenja], Den Haag 1742. 339 437

- Vertrag zwischen Walachei und Türkei von 1393* [Ugovor između Vlaške i Turske od 1393]. U: Bratiano D[emeter]: Documents concerning the question of the Danubian Principalities, London 1849. 250
- Vertrag zwischen Türkei und Walachei von 1460* [Ugovor između Turske i Vlaške od 1460]. U: Bratiano D[emeter]: Documents concerning the question of the Danubian Principalities, London 1849. 250 251
- Vertrag zwischen Österreich und Preußen vom 20. April 1854* [Ugovor između Austrije i Pruske od 20. aprila 1854]. U: Jasmund, J. von: Aktenstücke zur orientalische Frage, Bd. 1, Berlin 1855. 162 170 171 206 207 212 213 269
- Vertrag zwischen Österreich und Türkei vom 14. Juni 1854* [Ugovor između Austrije i Turske od 14. juna 1854]. U: Das blaue Buch, Wien 1854. 232 235 237 248 - 250 291 - 293 322
- [Voltaire, François-Marie Arouet de:] *La Tragédie de Sémiramis, et quelques autres pièces de littérature* [Tragedija Semiramide, i drugi literarni radovi], Paris 1749. 144
- Wellington, Arthur Wellesley: [*Letter from September 1st, 1809*]. In: Napier, Sir William Francis Patrick: *History of the War in the Peninsula* [(Pismo od 1. septembra 1809.) U: Napier, Sir William Francis Patrick: Istorija rata na Piri-nejskom poluostrvu], London 1828 - 1840. 364

II. Listovi i časopisi

- Aftonbladet* [Večernji list], Stockholm. 396
- Agramer Zeitung* [Zagrebačke novine] — (vidi napomenu 123). 179
- Allgemeine Zeitung* [Opšte novine], Augsburg — (vidi napomenu 32). 55 396
br. 1 od 1. januara 1853. 54
br. 9 od 9. januara 1854. 25
br. 115 od 25. aprila 1854. 177
br. 117 od 27. aprila 1854. 177 178
- L'Assemblée nationale* [Narodna skupština], Paris — (vidi napomenu 210). 332
- Augsburger Zeitung* — vidi *Allgemeine Zeitung*.
- Berlinische Nachrichten von Staats- und gelehrten Sachen* [Berlinske vesti o državnim i naučnim pitanjima], Berlin — (vidi napomenu 162).
Br. 153 od 4. jula 1854. 263
- Boletin del pueblo* [Narodni bilten], Madrid. 331
- El Catolico* [Katolik], Madrid. 331
- Le Charivari* [Mačja dreka], Paris — (vidi napomenu 201). 325
- Chronicle* — vidi *The Morning Chronicle*
- Clamor de las Barricades* [Glas sa barikade], Madrid. 385
- El Clamor Público* [Narodni glas], Madrid. 261 331 386
Br. 5077 od 9. avgusta 1854. 330
- Le Constitutionnel*. Journal politique, litteraire, universel [Ustavni, politički, literarni i opšti list], Paris — (vidi napomenu 241). 396
- Correspondenz* — vidi *Preußische Lithographische Correspondenz*
- Il Corriere Italiano* [Italijanski vesnik], Vienna. 248

Las Cortes [Kortez], Madrid. 385

The Daily News [Dnevne novosti], London — (vidi napomenu 17). 211 475 476 488

Br. 2383 od 9. januara 1854. 10

Br. 2391 od 18. januara 1854. 27

Br. 2459 od 7. aprila 1854. 154

Br. 2597 od 15. septembra 1854. 398 399

Br. 2691 od 3. januara 1855. 475 476

El Diario español [Španski dnevni list], Madrid. 261 331

The Dublin Evening Mail [Dablinska večernja pošta].

Br. 5466 od 2. januara 1854. 8

Düsseldorfer Zeitung [Diseldorfske novine]

Br. 189 od 9. avgusta 1854. 324

El Eco de la revolución [Odjek revolucije], Madrid. 331

The Economist, *Weekly Commercial Times*, *Bankers' Gazette*, and *Railway Monitor: A Political, Literary, and General Newspaper* [Ekonomist, Nedeljno trgovačko vreme, Bankarska gazeta i Zeleznički monitor: političke, književne i opšte novine], London. 39 299 399 418 481 484

Br. 576 od 9. septembra 1854. 399 - 402

Br. 579 od 30. septembra 1854. 418 419

Br. 584 od 4. novembra 1854. 483 484

Br. 593 od 6. januara 1855. 481 482 493 494 495 496

Br. 594 od 13. januara 1855. 484 485

Englishman, a weekly political and industrial journal [Englez, nedeljni politički i industrijski časopis], London. 37

La Época [Epoha], Madrid. 261 331 399

La España [Španija], Madrid. 261 331 391

El Esparterista [Esparterist], Madrid. 331

Espectador [Posmatrač], Madrid. 331

La Esperanza [Nada], Madrid. 331

La Europa [Evropa], Madrid. 331

The Examiner [Posmatrač], London — (vidi napomenu 282).

Br. 2450 od 13. januara 1855. 491 492

Frankfurter Journal [Frankfurtske novine], Frankfurt a. M. — (vidi napomenu 250). 418

Frankfurter Postzeitung [Frankfurtske poštanske novine], Frankfurt a. M. — (vidi napomenu 160). 263

The Freeman's Journal [Freemanove novine], Dublin. 50

Gaceta de Madrid [Madridske novine] — (vidi napomenu 155). 259 260 268 277

283 332 365 386 392 393 507

Br. 33 od 8. marta 1820. 382

Gazeta de Madrid [Madridska gazeta]. 352

Br. 5 od 25. avgusta 1812.

Gazette — vidi *The London Gazette*

Gazette du Midi [Novine Juga], Marseille. 323

Gazzetta Ufficiale di Milano [Zvanične milanske novine]. 390

Br. 22 od 22. januara 1854. 43

The Globe and Traveller [Svet i putnik], London — (vidi napomenu 137). 298
502/503

Br. 17439 od 1. juna 1854. 213

Br. 17445 od 8. juna 1854. 217

Br. 17469 od 6. jula 1854. 264

El Guardia Nacional [Narodni čuvar], Madrid. 331

El Guirigay [Nemušti jezik], Madrid. 331

Hamburger Correspondent — vidi *Staats- und Gelehrte Zeitung des Hamburgischen unpartheiischen Correspondenten*

Hannoversche Zeitung [Hanoverske novine].

Br. 187 od 22. aprila 1854. 172

Hansard's Parliamentary Debates: Third series; commencing with the accession of William IV. Vol. CI. comprising the period from the tenth day of August to the fifth day of September 1848 [Hansardove parlamentarne debate; treća serija; počinje sa stupanjem na presto Williama IV. Tom CI, obuhvata period od desetog avgusta do petog septembra 1848], London 1848. 253

— ... Vol. CXXX. Comprising the period from the thirty-first day of January to the twenty-seventh day of Februaru, 1854 [Tom CXXX, obuhvata period od 31. januara do 27. februara 1854], London 1854. 46 - 48 64 - 74 75 - 79

— ... Vol. CXXXI. Comprising the period from the twenty-eighth day of February to the twenty-eighth day of March, 1854 [Tom CXXXI, obuhvata period od 28. februara do 28. marta 1854], London 1854. 137 138

— ... Vol. CXXXII. Comprising the period from the twenty-ninth day of March to the eighth day of May, 1854 [Tom CXXXII, obuhvata period od 29. marta do 8. maja 1854], London 1854. 144 - 154

— ... Vol. CXXXIII. Comprising the period from the ninth day of May to the twelfth day of June, 1854 [Tom CXXXIII, obuhvata period od 9. maja do 12. juna 1854], London 1854. 208 - 210

— ... Vol. CXXXIV. Comprising the period from the thirteenth day of June to the tenth day of July, 1854 [Tom CXXXIV, obuhvata period od 13. juna do 10. jula 1854], London 1854. 240 - 246

— ... Vol. CXXXV. Comprising the period from the eleventh day of July to the twelfth day of August, 1854 [Tom CXXXV, obuhvata period od 11. jula do 12. avgusta 1854], London 1854. 285 - 290 293 299 322 327 328

— ... Vol. CXXXVI. Comprising the period from the twelfth day of December, 1854, to the first day of March, 1855 [Tom CXXXVI, obuhvata period od 12. decembra 1854. do 1. marta 1855], London 1855. 461 486 490 492

Herald — vidi *The Morning Herald*

El Heraldo [Glasnik], Madrid. 331

La Iberia [Iberija], Madrid. 331

La Independencia [Nezavisnost], Madrid. 331

L'Indépendance Belge [Belgijska nezavisnost], Bruxelles. 316 317

Br. 121 od 1. maja 1854. 176

Br. 187 od 6. jula 1854. 260 261

Br. 193 od 12. jula 1854. 268 269

- Journal de Constantinople* [Carigradske novine] — (vidi napomenu 79). 79 162 393/394
- Journal des Débats politiques et littéraires* [Časopis za politička i književna pitanja], Paris — (vidi napomenu 173). 276 277 332 391
- Journal de Progrès* [Napredne novine], Lissabon. 334
- Journal de Saint-Petersbourg* [Petrogradske novine] — (vidi napomenu 98). 114 132 136 173 174 177 209 214
- Kölnische Zeitung* [Kelske novine] — (vidi napomenu 158). 262
Br. 224 od 14. avgusta 1854. 326
Br. 252 od 11. septembra 1854. 392
- Königlich privilegierte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen* [Kra-
ljevske privilegovane berlinske novine za državna i naučna pitanja]. Br. 100 od
29. aprila 1854. 180
Br. 101 od 30. aprila 1854. 180
- The Leader* [Vođa], London — (vidi napomenu 281). Br. 251 od 13. januara 1855.
491
- El Liberal* [Liberal], Madrid. 331
- Lloyd* — vidi *Wiener Lloyd*
- Lloyd's Weekly Newspaper* [Lojdove nedeljne novine], London — (vidi napomenu
116). 169
Br. 634 od 14. januara 1855. 498
- The London Gazette, Extraordinary* [Londonska gazeta, vanredno izdanje] — (vidi
napomenu 101): 137 168 486 489
Br. 21603 od 5. oktobra 1854. 414 415
- London Times* — vidi *The Times*
- Manchester Examiner and Times* [Mančesterski posmatrač i vremena] (vidi napo-
menu 276). 485
- The Manchester Guardian* [Mančesterski čuvar] — (vidi napomenu 138). 215
- The Mark Lane Express, and Agricultural Journal* [Ekspres sa Mark Lejna i po-
ljoprivredni list], London — (vidi napomenu 115).
Br. 1164 od 17. aprila 1854. 168
Br. 1170 od 29. maja 1854. 215
Br. 1171 od 5. juna 1854. 218
- Mensajero* [Glasnik], Madrid. 331
- Messenger de Bayonne* [Bajonski glasnik]. 260 268 277_334
- El Miliciano* [Vojnik], Madrid 331
- Le Moniteur de l'Armée* [Vojni glasnik], Paris. 314
- Le Moniteur universel* [Univerzalni glasnik], Paris — (vidi napomenu 50) 41 77
79 213 220 240 248 274 276 299 344 387 459 469
Br. 27 od 27. januara 1854. 45
Br. 45 od 14. februara 1854. 58
Br. 116 od 26. aprila 1854. 169 170
Br. 120 od 30. aprila 1854. 175
Br. 141 od 21. maja 1854. 197
Br. 149 od 29. maja 1854. 206 207
Br. 182 od 1. jula 1854. 248
Br. 187 od 6. jula 1854. 261
Br. 193 od 12. jula 1854. 269

- Le Moniteur universel* [Univerzalni glasnik], Paris
 Br. 196 od 15. jula 1854. 284
 Br. 197 od 16. jula 1854. 276
 Br. 199 od 18. jula 1854. 284
 Br. 201 od 20. jula 1854. 281 282
 Br. 222 od 10. avgusta 1854. 321
 Br. 227 od 15. avgusta 1854. 327
 Br. 254 od 11. septembra 1854. 395 396
 Br. 257 od 14. septembra 1854. 395
 Br. 276 od 3. oktobra 1854. 410
 Br. 278 od 5. oktobra 1854. 412 419
- The Morning Advertiser* [Jutarnji oglasni list], London (vidi napomenu 39). 34
 186 214 241 279 488 497
 Br. 19540 od 6. februara 1854. 47
 Br. 19565 od 7. marta 1854. 96
 Br. 19676 od 14. jula 1854. 272 273
- The Morning Chronicle* [Jutanja hronika], London (vidi napomenu 16). 207 211 213
 214 232 274 315 475 488 503
 Br. 27159 od 9. januara 1854. 10
 Br. 27282 od 2. juna 1854. 213
 Br. 27288 od 9. juna 1854. 217
 Br. 27309 od 4. jula 1854. 247 248
 Br. 27318 od 14. jula 1854. 268 269
 Br. 27339 od 8. avgusta 1854. 318
 Br. 27464 od 3. januara 1855. 475 476
- The Morning Herald* [Jutarnji glasnik], London (vidi napomenu 136). 215 241 448
 476
 Br. 22486 od 1. juna 1854. 211
 Br. 22174 od 17. jula 1854. 278
 Br. 22194 od 10. avgusta 1854. 324
- The Morning Post* [Jutarnja pošta], London (vidi napomenu 77). 217 469 475 488
 489
 Br. 25016 od 23. februara 1854. 76
 Br. 25043 od 7. aprila 1854. 153
 Br. 25055 od 21. aprila 1854. 167
 Br. 25095 od 8. juna 1854. 217
 Br. 25137 od 27. jula 1854. 292
 Br. 25271 od 30. decembra 1854. 469
 Br. 25274 od 3. januara 1855. 475
 Br. 25284 od 15. januara 1855. 491
- La Nación* [Narod], Madrid. 261 331
- Le National* [Nacional], Paris — (vidi napomenu 181). 283
- Neue Preussische Zeitung* [Nove pruske novine], Berlin — (vidi napomenu 20). 329
 Br. 304 od 29. decembra 1853. 17
 Br. 1 od 1. januara 1854. 10
 Br. 163 od 15. jula 1854. 273
- Neue Rheinische Zeitung*, Organ der Demokratie [Nove rajnske novine, organ demokratije], Köln — (vidi napomenu 183). 297
- New-York Daily Tribune* [Njujorška dnevna tribina] — (vidi napomenu 1). 321
 412 413 414 436 496
- The Northern Ensign* [Severna zastava], Wick. 192 193
- Nouveliste de Marseille* [Marsejski nuvelist]. 178

- Las Novedades* [Novosti], Madrid. 331
- The Observer* [Posmatrač], London — (vidi napomenu 171). 274
- Ost-Deutsche Post* [Istočno-nemačka pošta], Wien — (vidi napomenu 151).
Br. 147 od 25. juna 1854. 248
- Oesterreichische Correspondenz* [Austrijska korespondencija], Wien — (vidi napomenu 167). 270 274
- Oesterreichisch Kaiserliche Wiener Zeitung* [Austrijske carske bečke novine] — (vidi napomenu 58). 48
- Oesterreichischer Soldatenfreund*, Zeitschrift für militärische Interessen [Austrijski vojnički prijatelj, časopis za vojna pitanja], Wien. 8 263
- Oesterreichische militärische Zeitschrift* [Austrijski vojni časopis], Bd. 1, Heft 1 - 3, Wien 1821. 365
- La Patrie* [Otađbina], Paris — (vidi napomenu 11). 27 483
Br. 9 od 9. januara 1854. 9
- Le Pays*, Journal de l'Empire [Zavičaj, novine Francuskog Carstva], Paris — (vidi napomenu 273). 483
- The People's Paper* [Narodne novine], London — (vidi napomenu 38)
Br. 90 od 21. januara 1854. 33
Br. 118 od 5. avgusta 1854. 317 - 320
- The Portfolio*, Diplomatic Review (New-Series) [Portfelj, diplomatska revija (Nova serija)], Vol. II, London 1844 — (vidi napomenu 45). 490
- The Portfolio* [Portfelj], London — (vidi napomenu 45), tom I, br. 1 od 1. avgusta 1843. 240 241
- The Portfolio*; or, a Collection of State Papers, Illustrative of the History of Our Times. New Edition [Portfelj; ili Zbirka državnih papira, ilustracija istorije našeg vremena. Novo izdanje], London 1836 — (vidi napomenu 45). 38
- The Press* [Štampa], London — (vidi napomenu 18). 144 252 469
Br. 36 od 7. januara 1854. 10
Br. 38 od 21. januara 1854. 32 35
- Die Presse* [Štampa], Wien — (vidi napomenu 122). 246
Br. 98 od 28. aprila 1854. 179
Br. 181 od 6. avgusta 1854. 322 323
- La Presse* [Štampa], Paris — (vidi napomenu 121). 177 397 - 398
- Punch*, or the London Charivari [Panč ili londonski urnebes] — (vidi napomenu 209). 331
- Preußische Lithographische Correspondenz* [Pruska litografska korespondencija], Berlin. 27 166
- Русский инвалид* [Ruski invalid], С. Петербург — (vidi napomenu 261). 453
- Le siècle* [Stoleće], Paris — (vidi napomenu 163). 264
- Soldatenfreund* — vidi *Oesterreichischer Soldatenfreund*
- The Spectator* [Posmatrač], London — (vidi napomenu 37). 33
- Spencersche Zeitung* — vidi *Berlinische Nachrichten von Staats- und gelehrten Sachen*
- Staats- und Gelehrte Zeitung des Hamburgischen unpartheiischen Correspondenten* [Državne i naučne novine hamburškog nepristrasnog dopisnika] — (vidi napomenu 102). 276
Br. 68 od 21. marta 1854. 137

The Standard [Steg], London — (vidi napomenu 15). 10

The Sun [Sunce], London — (vidi napomenu 287). 502

Sunday Times [Nedeljna vremena], London — (vidi napomenu 280). Br. 1684 od 14. januara 1855. 491

The Times [Vremena], London — (vidi napomenu 14). 13 14 17 42 50 52 53 60 89 91 112 120 127 148 - 151 153 167 178 206 207 213 215 216 218 227 234 240 274 277 284 298 300 311 322 324 327 328 330 332 337 385 410 413 430 441 447 448 457 470 471 476 488 489 490 497 499 500

Br. 21633 od 9. januara 1854. 10

Br. 21637 od 13. januara 1854. 20

Br. 21658 od 7. februara 1854. 48 50

Br. 21668 od 18. februara 1854. 81

Br. 21675 od 27. februara 1854. 91

Br. 21676 od 28. februara 1854. 93

Br. 21677 od 1. marta 1854. 88 89

Br. 21693 od 20. marta 1854. 120

Br. 21700 od 28. marta 1854. 138

Br. 21705 od 3. aprila 1854. 148

Br. 21719 od 19. aprila 1854. 167

Br. 21754 od 30. maja 1854. 208

Br. 21756 od 1. juna 1854. 211 - 213

Br. 21757 od 2. juna 1854. 211

Br. 21782 od 1. jula 1854. 255

Br. 21783 od 3. jula 1854. 255

Br. 21815 od 9. avgusta 1854. 324

Br. 21816 od 10. avgusta 1854. 323

Br. 21817 od 11. avgusta 1854. 321

Br. 21819 od 14. avgusta 1854. 327

Br. 21884 od 28. oktobra 1854. 430

Br. 21938 od 30. decembra 1854. 470 471

Br. 21941 od 3. januara 1855. 471 474 475

Tribune — vidi *New-York Daily Tribune*

El Tribuno [Tribun], Madrid. 325 331

Ultimas Barricades [Poslednje barikade], Madrid. 385

La Union [Zajednica], Madrid. 331

L'Unione [Zajednica], Torino — (vidi napomenu 114). 293

Br. 138 od 12. aprila 1854. 164

L'Univers. Union Catholique [Univerzum. Katolička unija], Paris. 54

Wiener Lloyd [Bečki lojd] — (vidi napomenu 161). 263 264

Wiener Medizinische Wochenschrift [Bečki medicinski nedeljni list] — (vidi napomenu 146). 233

Wiener Zeitung — vidi *Oesterreichisch Kaiserliche Wiener Zeitung*

Datumi iz života i rada Karla Marxa i Friedricha Engelsa

(od januara 1854. do januara 1855)

1854.

- Od januara do decembra Marx produžava studije političke ekonomije. Sistematski sakuplja statističke i druge konkretne ekonomske podatke. Jedan deo tih podataka koristi u člancima koje piše za list »New-York Daily Tribune».
- Engels se još intenzivnije bavi vojnim naukama. On redovno analizira ratne događaje u svojim člancima o vojnim pitanjima, koje piše na Marxovu molbu za »New-York Daily Tribune».
1. januar Engels se vraća u Mančester posle nekoliko dana provedenih u Londonu kod Marxa.
2. januar Marx dobija od Charlesa Dana, urednika lista »New-York Daily Tribune», pismo koje nosi datum 16. decembar 1853, u kome ga ovaj obavještava da su prilog *Rat na Dunavu* i drugi osvrtni na vojna pitanja koje mu je Marx poslao štampani bez potpisa kao uvodnici.
5. januar Marx obavještava Engelsa da su Engelsovi članci o vojnim pitanjima pisani za »New-York Daily Tribune» naišli na veliko interesovanje u Americi, i da čitaoci veruju da je njihov autor poznati general Scott.
8. januar U vezi sa ulaskom engleske i francuske flote u Crno more, Engels piše članak *Evropski rat*, u kome govori o daljim izgledima rata i o mogućnostima revolucije u koju se taj rat može pretvoriti u Evropi. Ovaj prilog objavljuje kao uvodnik »New-York Daily Tribune» 2. februara, a on izlazi 3. i 4. februara preveden na nemački jezik i u njujorškom listu »Die Reform», organu Američkog saveza njujorških radnika koji govore nemački.
10. januar Londonski izdavač Tucker predlaže Marxu da dozvoli drugo izdanje pamfleta *Palmerston i Rusija* pošto je prvo već rasprodato. Marx daje svoju saglasnost.

- Marx šalje Engelsu jedno pismo Adolpha Cluša, dopisnika njujorškog lista »Die Reform« i bivšeg člana Saveza komunista. U svojim pismima Marx sistematski pomaže Cluša savetima i uputstvima kako da populariše ideje naučnog komunizma u Americi. Cluš ga stalno informiše o nemačkoj sitnoburžoaskoj emigraciji u Americi.
14. januar Na predlog svog zeta J. C. Jute Marx piše članak *Rat na Istoku* za list »Zuid Afrikaan« koji izlazi u Keptaunu. Članak je objavljen 6. marta. Dva priloga, koje je Marx poslao 14. februara i 14. marta, nisu objavljena u ovom listu.
- Sredina januara U Njujorku izlazi brošura *Vitez plemenite svesti*, u kojoj Marx na primeru Willicha raskrinkava sektaški, frazerski i demagoški stav vođa sitnoburžoaske emigracije prema revoluciji. Izdavač brošure je Joseph Weydemeyer, bivši član Saveza komunista, koji je emigrirao u SAD.
18. januar Marx iznosi Engelsu svoje mišljenje o bici kod Četate i moli ga da o ovom događaju napiše članak za »New-York Daily Tribune«.
19. januar Engels piše članak *Poslednja bitka u Evropi*, u kome govori o borbama kod Četate. Članak izlazi u listu »New-York Daily Tribune« 8. februara kao uvodnik.
20. januar Marx piše članak *Ratne operacije na Istoku — Austrijske i francuske finansije — Utvrđivanje Carigrada*, koji je objavljen 8. februara u listu »New-York Daily Tribune«.
- Druga polovina januara Marx vodi pregovore o izdavanju jednog novog pamfleta o Palmerstonu, koji bi bio sastavljen od njegovih članaka objavljenih u listu »New-York Daily Tribune«.
27. januar Marx i Engels pišu članak *Utvrđivanje Carigrada — Danska neutralnost — Sastav engleskog parlamenta — Slaba žetva u Evropi*. U delu o sastavu engleskog parlamenta Marx pokazuje da izborni sistem u Engleskoj obezbeđuje vlast aristokratske oligarhije. Ovaj rad je objavljen u listu »New-York Daily Tribune« 16. februara. Marx dobija iz Amerike 100 primeraka svog pamfleta *Vitez plemenite svesti*.
- Početak februara Izlazi drugo izdanje Marxovog rada *Palmerston i Rusija*. Isti izdavač objavljuje istovremeno i *Palmerston and the treaty of Unkiar Skelessy* (Palmerston i Hunkjar-iskeleski ugovor) kao pamflet, sastavljen od Marxovih članaka koje je krajem 1853. bio objavio čartistički organ »The People's Papers«.
- Početak februara do 10. februara Marx proučava dokumenta o istočnom pitanju u Plavim knjigama i piše članak *Ruska diplomatija — Plava knjiga o istočnom pitanju — Crna Gora*, koji izlazi 27. februara u listu »New-York Daily Tribune«.
3. februar Marx piše članak *Misija grofa Orlova — Ruske vojne finansije*, koji izlazi u listu »New-York Daily Tribune« 20. februara.
6. februar do 7. marta Marx prati debate o istočnom pitanju i ratnom budžetu u engleskom parlamentu i piše o tome nekoliko članaka u kojima žigoše politiku engleske oligarhije. »New-York Daily Tribune« donosi ove priloge 21. februara, 9, 13. i 24. marta.

7. februar Marx, koji poklanja veliku pažnju pripremnim radovima Ernesta Jonesa i drugih revolucionarnih čartista da otvore radnički parlament, u jednom prilogu za list »New-York Daily Tribune« raskrinkava pokušaj buržoaskih radikala da osujete sazivanje tog parlamenta. Članak je objavljen 21. februara.
9. februar Marx šalje Engelsu brošure *Vitez plemenite svesti i Palmerston i Rusija* s molbom da ovaj po jedan primerak preda Wilhelmu Wolffu i Ernstu Dronkeu, s kojima su Marx i Engels stalno u vezi.
13. februar Engels piše članak *Pitanje rata u Evropi*, koji izlazi 6. marta kao uvodnik u listu »New-York Daily Tribune«.
- Oko 17. februara Saznavši od Ferdinanda Lassalle-a da pruska vlada namerava da preduzme masovna hapšenja demokratskih vođa, Marx odlučuje da javnost obavesti o tim planovima i spreči njihovo ostvarenje. To i čini u članku *Izjava pruskog kabineta — Napoleonovi planovi — Politika Pruske*, koji je objavljen u listu »New-York Daily Tribune« 9. marta kao uvodnik.
- Kraj februara do marta Engels počinje da piše članak *Kronštatska tvrdava*, namestavajući da napiše seriju članaka o vojnoj snazi Rusije za londonski liberalni list »The Daily News«. On računa s tim da će postati stalni dopisnik za vojna pitanja ovog lista i nada se da će mu taj posao omogućiti da izađe iz firme Ermen & Engels u Mančesteru, u kojoj radi kao prokurista, i preseli se u London gde živi Marx. Marx i Engels pomažu demokrati i publicisti Hermannu Heiseu, uredniku satiričnog lista »Die Hornisse«, koji je izlazio u Kaselu od 1848. do 1850, da se naseli u Mančesteru.
3. mart Marx piše članak o austrijskim finansijama *Bankrotstvo Austrije*, koji izlazi 22. marta kao uvodnik u listu »New-York Daily Tribune«. Marx šalje listu »New-York Daily Tribune« prilog *Ratni planovi Francuske i Engleske — Grčki ustanak — Španija — Kina*, koji izlazi 18. marta.
6. mart Radnički parlament, otvoren u Mančesteru, jednoglasno odlučuje na svojoj prvoj sednici da dr Marxa pozove kao počasnog delegata.
7. i 10. mart U člancima *Otvaranje radničkog parlamenta — Vojni budžet Engleske i Radnički parlament* Marx govori o radu radničkog parlamenta. Ti prilozi su objavljeni u listu »New-York Daily Tribune« 24. i 29. marta.
9. mart Na poziv radničkog parlamenta Marx odgovara pozdravnim pismom u kome kaže da je stvaranje samostalne političke masovne partije radničke klase zadatak koji stoji pred engleskim radnicima. Marxovo pismo je pročitano na sednici radničkog parlamenta od 10. marta i objavljeno 18. marta u listu »The People's Paper«.
10. mart Engels dobija od Ernesta Jonesa poziv da pročita Marxovo pismo radničkom parlamentu.

13. mart Engels piše članak *Povlačenje Rusa od Kalafata*, koji izlazi kao uvodnik 30. marta u listu »New-York Daily Tribune«. Da bi i dalje pomagao Jonesu da izdaje list »The People's Papers«, Marx mu šalje ovaj članak, koji »The People's Papers« objavljuje u broju od 18. marta.
21. do 24. marta Proučivši Plave knjige s tajnom prepiskom engleskog poslanika u Petrogradu sa engleskim ministrom spoljnih poslova 1853, Marx piše *Dokumenta o podeli Turske i Tajna diplomatska prepiska*. Ove članke »New-York Daily Tribune« objavljuje u brojevima od 5. i 11. aprila.
23. mart U pismu Marxu Engels kritikuje Lassalle-ova shvatanja o vođenju rata na Krimu koja ovaj iznosi u jednom svom pismu Marxu.
27. mart U pismu Charlesu Dana Marx protestuje protiv bezobzirnog postupanja redakcije lista »New-York Daily Tribune« s njegovim člancima. On je kategorički protiv toga da se njegovi prilozii, izuzimajući članke o vojnim pitanjima, koriste kao uvodnici; s druge strane, svi njegovi članci treba da se objavljuju bez potpisa, pošto on ne želi da njegovo ime stoji samo ispod manje značajnih radova.
28. mart Marx piše *Objava rata — Iz istorije istočnog pitanja* i tom prilikom koristi zvanična dokumenta i Famin-ovu *Histoire de la rivalité et du protectorat des églises chrétiennes en Orient*. Ovaj prilog izlazi u listu »New-York Daily Tribune« od 15. aprila.
30. mart Engels šalje članak *Kronštatska tvrđava* listu »The Daily News«. Redakcija odbija njegovu saradnju, saznavši za njegovu revolucionarnu delatnost i komunistička ubedenja. Ponuđeni prilog nije objavljen.
- Kraj marta do početka aprila Da bi proučio istočno pitanje, Marx čita Hammerovo delo *Geschichte des Osmanischen Reiches*.
4. april Marx piše članak *Parlamentarna debata o ratu*, u kome opširno govori o tajnim pregovorima 1844. između cara i engleskih diplomata o podeli Turske. Članak izlazi u listu »New-York Daily Tribune« u broju od 17. aprila i u nemačkom prevodu u njujorškom listu »Die Reform« od 20. do 22. aprila.
6. aprila do 1. juna U polemici sa Lassalle-om o karakteru krimskog rata Marx dokazuje da vladajuće klase Engleske ne žele da se vojnom silom sruši carizam, pošto se boje jačanja revolucionarnog pokreta u Evropi i zato su nesposobne da rat vode dosledno i energično.
7. april Marx piše članak *Rusija i nemačke države — Gene žita*, u kome izražava mišljenje da ulazak Austrije i Pruske u rat može da dá tom ratu karakter opšteevropskog rata i ubrzo dolazak opšteevropske revolucionarne krize. Taj članak izlazi u listu »New-York Daily Tribune« u broju od 21. aprila.
13. april Engels piše članak *Položaj armija u Turskoj*, koji izlazi kao uvodnik u listu »New-York Daily Tribune« od 28. aprila.

18. april Marx piše članak *Nota Rešid-paše — Italijanski list o istočnom pitanju*, u kome ukazuje na to da su Nemci, Mađari i Italijani posebno zainteresovani za potpuno rešenje istočnog pitanja. Marx kaže da nijedan narod ne može da izvojuje slobodu oduzimajući nezavisnost drugom narodu. Taj članak izlazi 2. maja u listu »New-York Daily Tribune».
20. april Pošto je redakcija lista »The Daily News» odbila da štampa Engelsove rasprave o vojnim pitanjima, Engels obaveštava Marxa da namerava da članak o vojnoj snazi Rusije pošalje najvećem londonskom listu »The Times».
28. april Marx piše članak *Grčki ustanak — Poljska emigracija — Austrijsko-pruski savez — Dokumenti o ruskom naoružanju*. On tu navodi veći broj zvaničnih ruskih dokumenata koji karakterišu feudalno-birokratski sistem carske Rusije. Ovaj članak je objavljen u listu »New-York Daily Tribune» u broju od 15. maja.
- Kraj aprila Engels pomaže Heiseu na napiše članak u kome će napasti avanturističke vojne planove A. Schimmelpfenniga, učesnika u badensko-falačkom ustanku 1849, koji je u vezi sa frakcionaškom grupom Willicha u Americi. Ovaj rad, namenjen njujorškom listu »Die Reform», nije objavljen, pošto je list u međuvremenu prestao da izlazi.
- Kraj aprila — početak maja Marx uči španski, u originalu čita, između ostalog, i Calderóna i Cervantesovog *Don Kihota*.
- Maj do početka juna Marx čita sabrana dokumenta, uhvaćena pisma itd. iz revolucije 1848/49. u Italiji, koja su objavljena u »Archivio triennale delle cose d'Italia dall' avvenimento di Pio IX. all' abbandono di Venezia» [Trogodišnji arhiv za italijanska pitanja od dolaska Pija IX do napuštanja Venecije]. Marx ocenjuje ovu publikaciju kao veoma dragocenu za proučavanje italijanske revolucije.
- Početak maja Povodom ustanka grčkog življa u Tesaliji i Epiru, koji su pripojeni turskoj carevini, Marx proučava istoriju nastanka nezavisne grčke države krajem dvadesetih i početkom tridesetih godina 19. veka. On proučava Parishovu *Diplomatic History of the Monarchy of Greece*.
2. i 5. maj Marx piše dva članka o aktuelnim događajima za »New-York Daily Tribune». Redakcija ih spaja u jedan članak. Ovaj članak, *Bombardovanje Odese — Proglas kneza Danila*, sadrži oštru kritiku pruske politike u istočnom pitanju i pruskog sistema uopšte; on je objavljen 16. maja.
9. maj U svojoj raspravi *Britanske finansije* Marx otkriva demagoški karakter Gladstone-ovih finansijskih mera. Ovaj članak, objavljen 23. maja u listu »New-York Daily Tribune», pobuđuje živo interesovanje u Njujorku i list »New-York Times» ga donosi na svojim stupcima 25. maja.
- Oko 10. maja Marx dobija pismo od Cluša, koji mu saopštava da nemački emigranti koji žive u Londonu žele da izdadu list na engleskom jeziku i predlaže Marxu da bude član redakcije. Ovaj plan se ne ostvaruje.

- Oko 10. maja do kraja maja Marx je teško bolestan. Stoga većinu dopisa za »New-York Daily Tribune« piše Engels.
- Oko 12. maja Marx dobija obavještenje od Cluša da je njujorški list »Die Reform« 26. aprila morao da prestane da izlazi zbog novčanih teškoća.
22. maj Engels piše još jedan pregled ratnih događaja, koji izlazi 27. marta u listu »The People's Paper« pod naslovom *Rat*. »New-York Daily Tribune« ga donosi kao uvodnik 9. juna pod naslovom *Podvizi na Baltičkom i Crnom moru — Anglo-francuski sistem operacija*.
24. maj U članku *Sadašnje stanje engleske armije — Taktika, uniforma, komesarijat itd.* Engels daje sveobuhvatnu kritiku zastarelog engleskog vojnog sistema. Ovaj članak izlazi s Marxovim potpisom u listu »New-York Daily Tribune« 10. juna.
30. maj Marx piše članak *Ugovor između Austrije i Pruske — Parlamentarna debata od 29. maja*. On ukazuje na to da britanska diplomatija želi da Austrija i Pruska budu neutralne da bi se očuvao lokalni karakter krimskog rata. Ovaj članak je objavljen u listu »New-York Daily Tribune« u broju od 12. juna.
- Krajem maja Pošto mu policija kontroliše prepisku, Marx je prisiljen da se koristi lažnim adresama. On dobija dve adrese za prepisku sa licima iz Nemačke.
- Jun do jula S obzirom na približavanje revolucionarnih događaja u Španiji, Marx počinje da proučava istoriju Španije. Čita Floreza, Principe-a, Marlianija, Hughes-a i druge i pravi mnoge izvode.
- Od juna do novembra Engels proučava istoriju mađarskog revolucionarnog rata od 1848/49. da bi u toku zime napisao knjigu o tome.
- Oko 3. juna do oko 21. juna Jenny Marx je bolesna. Marx ne može da plati lekarsku intervenciju. Engels pomaže prijatelju da se izvuče iz te teške situacije.
6. juna Marx predaje listu »New-York Daily Tribune« prilog u kome počinje da raskrinkava jednog bonapartističkog predstavnika, francuskog vrhovnog komandanta Saint-Arnaud-a. Članak nije objavljen.
9. juna U članku *Govori Kossuth-a i Urquharta — Nova ministarska naimenovanja — Austrija i Rusija — Ekonomska situacija u Engleskoj — Saint-Arnaud*, napisanom za »New-York Daily Tribune«, Marx dokazuje da rat saveznika protiv Rusije nije rat koji vode sloboda i despotizam, pošto vladajuće klase Francuske i Engleske teže da podrže reakcionarni poredak uspostavljen Bečkim kongresom u Evropi, pa stoga i uzmiču od konačnog uništenja carizma. Marx kritikuje stav Davida Urquharta i naglašava da je jedino proleterska partija kadra da pobedi truli sistem vladavine u Engleskoj. Članak je objavljen 24. juna.

10. juna Engels piše članak *Opsada Silistrije*, koji sadrži mnogo materijala iz istorije rata. Prilog izlazi 26. juna u listu »New-York Daily Tribune«.
16. juna Marx dopunjava Engelsov članak *Stanje ruskog rata* i šalje ga u Njujork, gde ga 8. jula objavljuje »New-York Daily Tribune«.
23. juna Koristeći materijal koji mu je poslao Engels, Marx piše članak *Povlačenje ruske vojske*, koji izlazi 10. jula u listu »New-York Daily Tribune«.
27. juna Marx piše članak *Rat — Debata u parlamentu*, u kome rasprinkava englesku tajnu diplomatiju. »New-York Daily Tribune« objavljuje ovaj članak 10. jula.
6. jula Engels piše još jedan osvrt na vojna pitanja za »New-York Daily Tribune«. On izlazi 25. jula kao uvodnik pod naslovom *Rat na Dunavu*.
7. jula Marx, koji s velikom pažnjom prati događaje u Španiji, piše članak *Pojedinosti o ustanku u Madridu — Austrijsko-pruski zahtevi — Novi zajam u Austriji — Vlaška*, u kome između ostalog primećuje da se započeti vojni ustanak u Španiji može pretvoriti u opšti ustanak usled stalnog jačanja nezadovoljstva narodnih masa. Ovaj članak je objavljen 21. jula u listu »New-York Daily Tribune«.
14. jula Marx piše članak *Pozornica rata — Uzbuđenje u Italiji — Rusi nemačkim državama — Srbija i Austrija — Položaj malih država*, koji izlazi 28. jula u listu »New-York Daily Tribune«.
20. jula Engels daje Marxu neka obaveštenja o bivšim članovima Saveza komunista Nautu, Danielsu, Beckeru i dr., dobijena od Dronkea.
- Druga polovina jula Marx čita knjigu *Essai sur l'histoire de la formation et des progrès du Tiers Etat* od A. Thierrya koja je izašla 1853. Marx se još ranije upoznao s drugim delima ovog buržoaskog istoričara. On pravi mnoge izvode. U jednom pismu Engelsu od 27. jula on daje kritičku analizu ovog dela, čiji je autor bio jedan od prvih pisaca koji su zapazili da u procesu istorije postoji klasna borba, ali iz toga nisu izvukli odgovarajuće teorijske zaključke.
21. jula U članku *Španska revolucija — Grčka i Turska* Marx pokazuje da revolucionarni pokret u Španiji prelazi okvire običnog vojnog ustanka i dobija demokratski karakter time što narodne mase počinju da učestvuju u njemu. Taj članak izlazi 4. avgusta u listu »New-York Daily Tribune«.
- 24/25. jula Marx prisustvuje zasedanju engleskog parlamenta. On opisuje svoje utiske u člancima *Parlamentarne debate o ratu i Turska i Austrija — Austrijski zajam u Lombardiji — Debate o ratu u Donjem domu*, koje objavljuje list »New-York Daily Tribune« u brojevima od 7. i 9. avgusta.

27. jula Marx obaveštava Engelsa o Tuckerovom predlogu da izda kao posebne brosure neke dopise iz lista »New-York Daily Tribune«. Marx namerava da zajedno s Engelsom napiše pamflet o diplomatiji i vojnim operacijama Engleza počev od objave rata, i da Tuckeru prepusti da štampa članak *Tajna diplomatska prepiska* i jedan pamflet protiv Palmerstona. On moli Engelsa da mu ovaj iznese svoje mišljenje o ovom pitanju.
29. jul do 1. avgusta Marx i Engels pišu članak *Dosadni rat*, u kome ukazuju na to da revolucionarni događaji u Španiji mogu biti početak nove revolucionarne ere u Evropi. Članak izlazi 17. avgusta u listu »New-York Daily Tribune«.
- Avgust do početka decembra U Britanskom muzeju Marx nastavlja proučavanje istorije Španije, čita obimnu literaturu na engleskom, francuskom i španskom jeziku i pravi opširne izvode iz dela Torenoa, Pradta, Jovellanosa i drugih.
4. avgust U članku *Espartero* Marx koristi materijal koji je proučio o vodi španske partije progresista. On dokazuje da Espartero nije kadar da vodi borbu za oslobođenje narodnih masa. Članak *Espartero* izlazi kao uvodnik 19. avgusta u listu »New-York Daily Tribune«.
8. avgust Marx smatra da je vrlo važno preneti američkim radnicima iskustva iz borbe revolucionarnog čartizma. U prilogu za »New-York Daily Tribune« on donosi materijal o Jonesovom putovanju kroz Englesku u leto 1854, čiji je cilj bilo agitovanje. Članak je objavljen 21. avgusta.
25. avgust do 8. decembra Marx radi na seriji članaka *Revolucionarna Španija*. List »New-York Daily Tribune« objavio je osam od ukupno jedanaest članaka (9. i 25. septembra, 20, 27. i 30. oktobra, 24. novembra i 1. i 2. decembra). U njima su obrađeni revolucionarni događaji od 1808. do 1814. i od 1820. u Španiji. Poslednja tri članka, posvećena događajima od 1820. do 1823. i 1833. nisu objavljena.
8. i 13. septembar Marx dobija od Ernesta Jonesa dva pisma u kojima mu ovaj opisuje tešku situaciju lista »The People's Paper« i moli Marxa da pomogne, ako je ikako moguće.
13. septembar Marx izveštava Engelsa o teškoj materijalnoj situaciji nemačkih emigranata-komunista Piepera i Steffena, s kojima je stalno u vezi.
15. septembar Marx piše članak *Operacije ujedinjenih flota — Situacija u Dunavskim kneževinama — Španija — Engleska spoljna trgovina*, u kome između ostalog govori o razvitku britanske spoljne trgovine na osnovu statističkih podataka koje je sakupio. Članak izlazi 2. oktobra u listu »New-York Daily Tribune«.
18. septembar Povodom englesko-francuskog napada na Sevastopolj Engels piše članak *Napad na Sevastopolj*, u kome kritikuje vojne operacije saveznika. Ovaj prilog je objavljen 14. oktobra kao uvodnik u listu »New-York Daily Tribune«.

- Ne kasnije od 29. septembra Od redakcije lista »New-York Daily Tribune« Marx dobija obaveštenje da list usled materijalnih teškoća mora da mu smanji honorar za polovinu, i moli ga da svake nedelje šalje samo po jedan članak. Ti prilozi će biti objavljeni bez njegovog potpisa.
2. oktobar U članku *Vesti sa Krima* Engels brižljivo analizira prispelu vest o padu Sevastopolja i dovodi u sumnju njenu verodostojnost. Ovaj članak izlazi 17. oktobra u listu »New-York Daily Tribune«.
- 5/6. oktobar Povodom neverodostojne vesti o padu Sevastopolja Marx i Engels raskrinkavaju u jednom članku manevar francuske i engleske vlade, koje koriste ovu neistinitu vest za svoje demagoške ciljeve. Ovde Marx i Engels kritikuju i šoviniističko držanje sitnoburžoaskog demokrate Barbèsa i naglašavaju da je pravi vođa revolucionarne Francuske Blanqui. Redakcija lista »New-York Daily Tribune« deli ovaj članak: jedan deo izlazi pod naslovom *Sevastopoljska obmana* 21. oktobra kao uvodnik, a drugi u istom broju pod naslovom *Sevastopoljska obmana — Pregled vesti*, i to oba članka bez potpisa.
9. do 30. oktobra Engels piše članke *Bitka na Almi*, *Vojna snaga Rusije* i *Opsada Sevastopolja*. Ovi članci su objavljeni 26. i 31. oktobra i 15. novembra u listu »New-York Daily Tribune« kao uvodnici i izazvali veliko interesovanje u Njujorku.
- Posle 29. oktobra Marx dobija poziv da učestvuje u radu antibonapartističkog komiteta, koji su osnovali londonski čartisti povodom namere Napoleona III da poseti Englesku. Na predlog Jonesa Marx je izabran za počasnog člana pored vođa buržoasko-demokratskog pokreta, kao što su Mazzini, Hugo, Louis Blanc i drugi. Marx odbija poziv; on ukazuje Jonesu na to da će ova akcija uspeti samo ako bude imala čisto engleski karakter. Jones se saglašava i pridržava se toga u svom daljem radu u komitetu.
9. novembar do 4. decembra Na Marxovu molbu Engels redovno piše članke o toku vojnih operacija kod Sevastopolja za »New-York Daily Tribune«. Njegovi članci *Kampanja na Krimu*, *Rat na Istoku*, *Inkermanska bitka* i *Krimski rat* objavljeni su 27. i 30. novembra kao i 14. i 27. decembra.
22. novembar Marx obaveštava Engelsa da pokušajima Blinda i drugih vođa iz tabora sitnoburžoaske emigracije u Londonu da, zajedno sa predstavnicima svih frakcija nemačke emigracije, a među njima i Marxovom, organizuju protestni miting protiv Rusije i stava nemačkih kneževa u krimskom ratu. Marx odbija da učestvuje u tome pošto njegovo mišljenje o krimskom ratu nije identično sa mišljenjem vođa sitnoburžoaskih demokrata. On planira da, ukoliko bude potrebno, priredi miting sa engleskim čartistima.
- Decembar 1854 — januar 1855. Marx pregleda svoje sveske iz prethodne godine o političkoj ekonomiji; »ako ne da bi razradio problem, ono da bi ovladao materijalom i da ga pripremi za obradu«. On izrađuje kratak konspekt sa naslovom *Novac, kredit, krize*, u kome stalno ukazuje na odgovarajuću svesku sa ekscerptima najrazli-

- čitijih autora (Gilbart, Thornton, Tooke, Hubbard, J. St. Mill, Fullarton i dr.), i navodi autora, naslov dela kao i stranu svoje sveske. Taj materijal je kasnije koristio za *Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie* i za treći tom *Kapitala*. Engels proučava knjige i materijale za istoriju Rusije i slovenskih naroda na nemačkom i ruskom jeziku, a i na drugim jezicima. Čita dela Haxthausena, Herzena, Patona, Rankea, Šafarika, Engela i drugih.
- Početak decembra Engels se dopisuje sa Dronkeom u vezi sa isporukom 65 do 70 primeraka poslednjeg, crveno štampanog broja lista »Neue Rheinische Zeitung«, koje je iz Nemačke poslao Naut, bivši član Saveza komunista.
- Okolo 2. decembra Preko Lassalle-a Marx dobija poziv da saraduje u listu »Neue Oder-Zeitung«, koji izlazi u Breslavi u redakciji buržoaskih demokrata M. Friedländera i M. Elsnera.
15. decembar Marx dopunjava jedan članak koji mu je poslao Engels; u njemu se još jednom ističe da ulazak Austrije i Pruske u rat može ubrzati izbijanje revolucije u Evropi. Ovaj članak je objavljen 1. januara 1855. u listu »New-York Daily Tribune« pod naslovom *Razvoj rata*.
20. decembar Marx obećava Elsneru da će saradivati u listu »Neue Oder-Zeitung«.
21. decembar Engels piše članak *Vojna snaga Austrije* koji »New-York Daily Tribune« objavljuje 8. januara kao uvodnik.
- Okolo 22. decembra 1854. do početka januara 1855. Engels je u poseti Marxu u Londonu.
29. decembra 1854. do 1. januara 1855. Marx piše dva pregleda pod zajedničkim naslovom *Osvrti*; time počinje njegova saradnja u listu »Neue Oder-Zeitung«. Članci su objavljeni 2. i 4. januara 1855.

1855.

- Januar do početka februara Marx i dalje pregleda svoje ekonomske sveske. Piše sadržaj za sveske koje uglavnom sadrže ekscerpte o problemima zemljišne rente i teorije populacije iz više godišta lista »The Economist«, i iz dela D'Avenant-a, Alisona, Pettyja, Boisguillebert-a, Locke-a, Steuarta i drugih.
4. januar Po svom povratku iz Londona Engels piše članak *Britanska katastrofa na Krimu*, u kome čitav engleski vojni sistem podvrgava kritici. Rasprava izlazi 22. januara kao uvodnik u listu »New-York Daily Tribune«.
5. do 6. januar Marx prevodi na nemački Engelsova zapažanja o vojnim pitanjima u članku *Britanska katastrofa na Krimu* za objavljivanje u listu »Neue Oder-Zeitung«, i pri tom delimično menja tekst. Ovaj članak izlazi u brojevima od 8. i 9. januara pod naslovom *O organizaciji engleske vojske*.

8. do 22. januara Marx piše seriju članaka za »Neue Oder-Zeitung« o *Industrijskoj i trgovinskoj krizi*, u kojima, dajući analizu engleske trgovine, dolazi do zaključka da je privredni ciklus opet stigao do one tačke na kojoj se »prekomerna proizvodnja i prekomerna špekulacija pretvaraju u krizu«. Ovi članci su objavljeni u brojevima od 11, 12, 20. i 25. januara. Marx šalje prilog na istu temu listu »New-York Daily Tribune«, koji ga objavljuje 26. januara.
9. do 23. januara Marx redovno šalje listu »Neue Oder-Zeitung« članke u kojima iznosi svoja zapažanja o događajima u Engleskoj i članke o vojnim pitanjima, za koje koristi materijal iz Engelsovih članaka za »New-York Daily Tribune«. Članci izlaze 13, 15, 18, 22, 23. i 26. januara.
16. januar Rođenje Marxove kćeri Eleanor.
23. januar U jednom pismu Lassalle-u Marx odgovara na niz ekonomskih pitanja, naročito o dejstvu ukidanja engleskih carina na žito na cene industrijskih proizvoda i radne najamnine. Marx obećava Lassalle-u da će što skorije iz svojih ekonomskih svezaka sakupiti tačan materijal u brojkama o pitanjima koja ga interesuju.

Registar imena

- Abdi-paša* (rod. 1801) — turski general, 1853. komandant jedne armije na Kavkazu. 19 24 169
- Abdulmedžid* (1823 - 1861) — turski sultan (1839 - 1861). 9 10 20 - 22 26 49 55 56 67 71 80 91 92 107 114 119 - 122 124 - 126 128 130 135 138 144 154 163 206 218 225 248 249 252 292 322 323 397 491
- Aberdeen, Georg Hamilton Gordon, Earl of* (Džordž Hamilton Gordon Aberdin, erl; 1784 - 1860) — britanski državnik; od 1850. lider pilotovaca. Ministar spoljnih poslova (1828 - 1830. i 1841 - 1846), predsjednik koalicione vlade (1852 - 1855). 4 6 8 37 69 72 96 112 114 116 137 144 - 148 152 197 238 239 240 - 246 278 285 286 287 290 297 308 461 476
- Achille* — vidi *Saint-Arnaud*
- Adrian* (Adrijan; 1459 - 1523) — vaspitač španskog kralja Karla I; od 1517. kardinal, a od 1515. veliki inkvizitor; 1520 - 1521. španski regent; 1522. izabran za papu pod imenom Hadrian VI. 348
- Ahmed I* (1589 - 1617) — turski sultan (1603 - 1617). 140
- Ahmed-paša* — turski general, 1853. komandovao je jednom armijom na Kavkazu. 19 25
- Alba, Jacobo Luis Stuart Fitz-James, duque de Berwick y duque de* (Hakobo Luis Stjuart Fic-Džems, vojvoda od Bervika i vojvoda od Albe; 1821 - 1881) — suprug Marije Fransiske, starije sestre francuske carice Eugenije. — 330
- Albert, Prinz von Sachsen-Coburg-Gotha* (Albert, princ od Saksen-Coburg-Gote; 1819 - 1861) — princ-suprug kraljice Viktorije. 22 32 - 34 42 137 272 273 279 298.
- Alcock, Thomas* (Tomas Alkok; rod. 1801) — engleski političar; član parlamenta. 289
- Aleksandar I* (1777 - 1825) — ruski car (1801 - 1825). 44 329
- Aleksandar Karadorđević* (1806 - 1885) — srpski knez (1842 - 1858). 26 292 327
- Alvensleben, Albrecht, Graf von* (Albreht Alvensleben, grof; 1794 - 1858) pruski državnik; ministar finansija (1835 - 1842); 1849. i 1854. poslanik u Gornjem domu. 166
- Amélie* (Ameli) — vidi *Marie Amélie de Bourbon*
- Ametller y de Cobrer, Narcis* (Narsis Ametljer i de Kobrer; umro 1877) — španski pukovnik; 1843/44. jedan od vođa republikanaca i progresista u Kataloniji; učestvovao u španskoj revoluciji 1854. do 1856. 399
- Angoulême, Louis-Antoine de Bourbon, duc d'* (Luj-Antoan de Burbon, vojvoda od Angulema; 1775 - 1844) — sin francuskog kralja Charles-a X; 1823. komandovao francuskim trupama koje su učestvovala u ugušenju revolucije u Španiji. 508
- Annesley, William Richard, Earl of* (Viljem Ričard Enzli, erl; 1830 - 1874) — engleski aristokrata; član parlamenta. 39

- Anrep-Elmpt, Jozef Romanovič, grof* (1798 - 1860) — ruski general; 1853. i početkom 1854. komandovao je jednim delom dunavske armije. 25/26
- Antonio Pascual Bourbon* (Antonio Paskual Burbon; 1755 - 1817) — sin španskog kralja Karla III; aprila 1808. Fernando VII ga je imenovao za predsednika vrhovne hunte u Madridu. 355
- Arco Agüero, Felipe* (Felipe Arco Agüero; 1790 - 1821) — učestvovao je u revoluciji u Španiji (1820 - 1823), jedan od vođa ekzaltadosa. 379
- Ardant, Paul-Joseph* (Pol-Žozef Ardant; 1800 - 1858) — francuski pukovnik, od 1855. general, vojni inženjer; 1854. poslat je u vojnu misiju u Tursku. 499
- Argüelles, Agustín* (Agustín Argüelles; 1776 - 1844) — španski državnik; učestvovao u revoluciji 1808 - 1814. i 1820 - 1823; ministar unutrašnjih poslova (1820/21); poslanik kortesa u Kadisu (1810 - 1813). 382
- Ariosto, Lodovico* (Lodoviko Ariosto; 1474 - 1533) — italijanski pesnik renesanse; glavno delo mu je *L'Orlando furioso*. — 411 480
- Aristotel* (384 - 322. god. pre n. e.) — najveći grčki filozof. 392
- Armero y Peñaranda, marqués de Nervion, Francisco* (Fransisko Armero i Penjaranda, markiz od Nerviona; 1804 - 1867) — španski general. 261
- Arnim-Heinrichsdorf-Werbelow, Heinrich Friedrich, Graf von* (Hajnrh Fridrih Arnim-Hajnrhisdorf-Verbelow, grof; 1791 - 1859) — pruski diplomata; 1849. ministar spoljnih poslova u vladi Brandenburg-Man-teuffel; ambasador u Beču (1845 - 1848, 1851 - 1858). — 274
- Ashley, Lord* (lord Ešli) — vidi *Shaftebury, Anthony Ashley Cooper*
- Austrijski car* — vidi *Franz Joseph I*
- Aziz-paša* — turski vojni guverner Beograda (1854 - 1857). — 270
- Bacon, Francis, Viscount of Saint Albans and Baron of Verulam* (Frensis Bekon, vikont od Sent-Albana i baron od Verulama; 1561 - 1626) — engleski filozof, prirodnjak i istoričar. «Bekon je preteča engleskog materijalizma i svih modernih eksperimentalnih nauka» (Marx). 358
- Baillie, Henry James* (Henri Džems Bejli) — član parlamenta. 46
- Bajazit I* (1347 - 1403) — turski sultan (1389 - 1403). — 250
- Balboa, Vasco Nuñez de* (Vasko Nuñez de Balboa; 1475 - 1517) — španski moreplovac i konkvistador, prvi Evropljanin koji je prešao preko Panamskog zemljouza. 350
- Ballesteros, Francisco Lopez* (Francisko Lopez Baljesteros; 1770 - 1833) — španski general i političar; 1808 - 1814. učestvovao u ratu za nezavisnost; 1815. ministar rata; učesnik u revoluciji od 1820. do 1823. 507
- Bandiera, braća: Attilio* (1817 - 1844) i *Emilio* (1819 - 1844) (braća Attilio i Emilio Bandiera) — italijanski patrioti, borci nacionalnooslobodilačkog pokreta; pogubljeni 1844. zbog pokušaja organizovanja ustanka u Kalabriji. 65 490
- Bankes, George* (Džordž Benks; 1788 - 1856) — engleski pravnik i političar; član parlamenta; mladi lord-rizničar. 289
- Baraguay d'Hilliers, Achille, comte* (Ašil Barage d'Ilije, grof; 1795 - 1878) — francuski general, od 1854. maršal Francuske; ambasador u Carigradu (1853/54); 1854. komandovao francuskim ekspedicionim korpusom na Baltičkom moru. 21 59 80 265 396
- Baraiban* (Baraiban) — španski oficir; učesnik u revoluciji od 1854 - 1856. 283
- Barastequi* (Barasteki) — španski oficir, Esparterov adutant. 282
- Barbès, Armand* (Arman Barbes; 1809 - 1870) — francuski revolucionar; za vreme Julske monarhije jedan od vođa tajnog revolucionarnog društva; poslanik u ustavotvornoj Narodnoj skupštini; osuđen je na

- doživotnu tamnicu zbog učešća u akciji od 15. maja 1848; 1854. pomilovan i kasnije živeo u emigraciji. 419 420
- Barrington, William Keppel, Viscount** (Viljem Kepele Berington; vikont; rod. 1793) — engleski aristokrata; član parlamenta. 39
- Barrot, Camille-Hyacinthe-Odilon** (Kamij-Ijasent-Odilon Baro; 1791 - 1873) — francuski političar; za vreme Julske monarhije vođa liberalne dinastičke opozicije; od decembra 1848. do oktobra 1849. predsednik vlade, oslanjao se na monarhistički blok. 53
- Batthyány, Kasimir, Graf von** (Kazimir Batiani, grof; 1807 - 1854) — mađarski političar; učesnik u revoluciji 1848/49. u Mađarskoj; 1849. ministar spoljnih poslova mađarske revolucionarne vlade; posle propasti revolucije emigrirao je u Tursku, zatim u Francusku. 8
- Beaumont, Mails Thomas Steyplone, Baron** (Meilz Tomas Stiplton Beaumont, baron; 1805 - 1854) — engleski zemljoposjednik; član parlamenta. 244
- Bedeau, Marie-Alphonse** (Mari-Alfons Bedo; 1804 - 1863) — francuski general i političar; tridesetih i četrdesetih godina učestvovao u osvajanju Alžira; potpredsednik ustavotvorne i zakonodavne Narodne skupštine; posle državnog udara od 2. decembra 1851. proteran iz Francuske. 220 221 405
- Bem, Józef** (Jozef Bem; 1795 - 1850) — poljski general i borac za slobodu; jedan od vođa poljskog ustanka 1830/31; oktobra 1848. učestvovao u odbrani revolucionarnog Beča; 1849. jedan od vojskovođa mađarske revolucionarne vojske; kasnije pristupio turskim trupama. 12
- Berg** — ruski diplomata, prvi sekretar ambasade u Londonu (oko 1842. do 1854). 47
- Berkeley, Maurice Frederick Fitzhardinge** (Moris Frederik Fitzharding Barkli; 1788 - 1867) — engleski admiral i političar; član parlamenta; lord admiraliteta (1833 - 1839. i 1846 - 1857). 294 296 297
- Berlepsch, Maria Josephe Gertrud von** (Marija Jozefe Gertrud fon Berlepš; umrla 1723) — dvorska dama španske kraljice Marije Anne von Neuburg. 347
- Bernal Osborne, Ralph** (Ralf Bernal Ozborn; 1808 - 1882) — engleski političar (pripadao tzv. mayfair-radikalima); član parlamenta; sekretar admiraliteta (1852 - 1858). 204
- Berry, Marie-Caroline-Ferdinande-Louise de Naples, duchesse de** (Mari-Karolin-Ferdinand-Luiz de Naple, vojvotkinja de Beri; 1798 - 1870) — majka grofa Chambord-a, legitimističkog pretendenta; 1832. pokušala je da digne ustanak protiv Louis-Philippe-a. 219 220
- Berton, Jean-Baptiste** (Žan-Batist Berton; 1769 - 1822) — francuski general, učestvovao je u Napcleonovim ratovima. Pogubljen je posle neuspelog ustanka protiv Bourbona. 329
- Bessières, Jean-Baptiste, duc d'Istrie** (Žan-Batist Besijer, vojvoda od Istre; 1768 - 1813) — maršal Francuske pod Napoleonom I; učestvovao u ratu u Španiji (1808 - 1814). 356
- Bibescu** (Bibesku) — vidi *Stirbey*
- Biddulph, Michael Anthony** (Majkl Entoni Bidalf 1823 - 1904) — engleski oficir, kasnije general; učestvovao u krimskom ratu; autor rada objavljenog 1854. o opsadi Sevastopolja. 433
- Bille-Brahe, Henrik, Graf** (Henrik Bile Brahe, grof; 1798 - 1875) — danski diplomata, posle 1842. diplomatski poslanik u Beču. 274
- Blackett, John Fauweek Burgoyne** (Džon Fovik Begoin Blekit; 1821 - 1856) — član parlamenta. 206
- Blackwood, Henry Stevenson** (Henri Stivenson Blekvud; rcd. 1819) — engleski diplomatski kurir. 137
- Blake, Joaquin** (Hoakin Blake; 1759 - 1827) — španski general i političar; 1810. predsednik saveta regentstva; posle povratka Fernanda VII (1814) istupao je kao neprijatelj apsolutističkog režima. 367

- Blanc, Jean-Joseph-Louis** (Žan-Žozef-Luj Blan; 1811 - 1882) — francuski socijalist, novinar i historičar; 1848. član privremene vlade; zastupao je stanovište o pomirenju klasa; avgusta 1848. emigrirao u Englesku i tamo bio jedan od vođa emigracije. 51 94
- Blanqui, Louis-Auguste** (Luj-Ogist Blanki; 1805 - 1881) — francuski revolucionar; organizator mnogih tajnih društava i zavera, aktivno je učestvovao u revoluciji 1830; 1848. jedan od vođa revolucionarnog francuskog proletarijata; zastupao je mišljenje da vlast treba uzeti putem zavereničkih organizacija i da je neophodna revolucionarna diktatura; proveo je 36 godina u zatvoru. 420
- Blaser y San Martin, Anselmo, marqués de Ciga** (Anselmo Blaser i San Martin, markiz od Sige; 1813 - 1872) — španski general; ministar rata u Sartoriusovoj vladi (1853 - 1854). 259 - 261 268 283
- Bligh, James** (Džems Blaj) — pedesetih godina aktivni učesnik u čarističkom pokretu. 94 106
- Bliicher, Gebhardt Leberecht, Fürst von** (Gebhart Lebereht Bliher, knez; 1742 - 1819) — pruski generalfeldmaršal; igrao je značajnu ulogu u nacionalnooslobodilačkom pokretu protiv Napoleoneve vladavine. 200 404 424 446 479
- Bonaparte** (Bonaparta) — carska dinastija u Francuskoj (1804 - 1814, 1815. i 1852 - 1870). 303 352 353 356 367
- Bonaparte** (Bonaparta) — vidi *Napoléon I*
- Bonaparte** (Bonaparta) — vidi *Napoléon III*
- Bonaparte, Joseph** (Žozef Bonaparta; 1768 - 1844) — stariji brat Napoleona I; kralj Španije (1808 - 1813). 92 351 - 353 356 358 366 378
- Bonaparte, Jérôme - Napoléon - Joseph - Charles - Paul** (Žerom - Napoleon - Žozef - Šarl - Pol Bonaparta; 1822 - 1891) — rođak Napoleona III; komandovao je jednom divizijom na Krimu (1854). 422
- Bosquet, Pierre-Joseph-François** (Pjer-Žozef-Fransoa Boske; 1810 - 1861) — francuski general, od 1856. maršal Francuske; između tridesetih i četrdesetih godina učestvovao je u osvajanju Alžira; komandovao je jednom divizijom, a zatim jednim korpusom na Krimu (1854/55). 422 - 424 435 442 444 446 450
- Bourbon** (Burboni) — francuska kraljevska dinastija, vladali u Francuskoj (1589 - 1792, 1814 - 1815. i 1815 - 1830), u Španiji (1701 - 1808, 1814 - 1868, 1874 - 1931), u Napulj-Siciliji (1735 - 1860) i u Parmi (1748 - 1859). 219 350 352 368 380 507
- Bourqueney, François-Adolphe** (Fransoa-Adolf Burkene; 1799 - 1869) — francuski diplomata; diplomatski poslanik (1841 - 1844) i ambasador (1844 - 1848) u Carigradu; diplomatski poslanik (1853 - 1856) i ambasador (1856 - 1859) u Beču. 321 469
- Brady, John** (Džon Brejdi; rod. 1812) — engleski lekar, član parlamenta. 40
- Bratiano, Demeter** (Demeter Bračano; 1818 - 1892) — rumunski državnik, 1881. predsednik vlade. 252
- Bravo Murillo, Juan** (Huan Bravo Muriljo; 1803 - 1873) — španski državnik; moderados; predsednik vlade (1851/52). 387
- Brenier, Alexandre-Anatole-François-Henri, baron de la Renaudière** (Aleksandr-Anatol-Fransoa-Anri Brenije, baron de la Renodijer; 1807 - 1885) — francuski diplomata; 1851. ministar spoljnih poslova; diplomatski poslanik u Napulju (1855/56. i 1859/60); od 1861. senator. 62 63
- Bright, John** (Džon Brajt; 1811 - 1889) — engleski fabrikant i političar; pristalica slobodne trgovine, jedan od osnivača Lige protiv zakona o žitu; početkom šezdesetih godina vod levog krila liberalne partije; više puta ministar. 33 37 66 151 152 208 - 210 344 485
- Brontë, Charlotte** (Šarlota Bronte, 1816 - 1855) — engleska književnica, predstavnik realističkog pravca u književnosti. 519

- Brougham, Henry Peter** (*Lord Brougham and Vaux*) (Henri Piter Bruem, lord Bruem i Voz; 1778 - 1868) — engleski pravnik, pisac i državnik; između dvadesetih i tridesetih godina jedan od lidera vjgovaca; član parlamenta; lord kancelar (1830 - 1834); od pedesetih godina nije više igrao nikakvu značajnu ulogu u političkom životu. 23 144 246
- Brown, Sir George** (ser Džordž Braun; 1790 - 1865) — engleski general; 1854/1855. komandovao jednom divizijom na Krimu. 298 323 422
- Bruat, Armand-Joseph** (Arman-Žozef Bria; 1796 - 1855) — francuski admiral; 1854. komandant eskadre, 1855. vrhovni komandant crnomorske flote. 52 776 323
- Bruck, Karl Ludwig, Freiherr von** (Karl Ludvig Bruk, baron; 1798 - 1860) — austrijski državnik i diplomat; krupni preduzetnik; ministar za trgovinu, industriju i javne radove (1848 - 1851); ambasador u Carigradu (1853 - 1855); ministar finansija (1855 - 1860). 292
- Brunov, Filip Ivanovič, baron**, kasnije grof (1797 - 1875) — ruski diplomat, nemačkog porekla; diplomatski poslanik (1840 - 1854, 1858 - 1860), ambasador (1860 - 1874) u Londonu. 21 32 47 120 146 269
- Brut, Marko Junije** (oko 85 - 42. god. pre n. e.) — rimski državnik, jedan od inicijatora zavere protiv Julija Cezara. 34
- Buceta** (Buseta) — španski pukovnik; učesnik u revoluciji od 1854 - 1856. 277 283
- Budberg, Aleksandar Ivanovič** (1798 - 1876) — ruski general; 1853/1854. izvanredni Pomesar Rusije u Dunavskim kneževinama. 249 266 292 314 315 397 398
- Buda** (oko 550. do oko 480. god. pre n. e.) — tvorac indijske religije. 93
- Bugeaud de la Piconnerie, Thomas-Robert** (Toma-Rober Bižo de la Piconneri; 1784 - 1849) — francuski general, od 1843. maršal Francuske; član poslaničkog doma za vreme Julske monarhije; 1848/1849. vrhovni komandant alpske armije; poslanik zakonodavne Narodne skupštine. 219 220
- Bulwer, Sir Edward George Earle Lytton** (ser Edvard Džordž erl Litn Bulver; 1803 - 1873) — engleski pisac i političar; član parlamenta. 40
- Bunsen, Christian Karl Josias, Freiherr von** (Kristijan Karl Jozijas Bunsen, baron; 1791 - 1860) — pruski diplomat, publicista i teolog; bio je blizak pruskom dvoru; diplomatski poslanik u Londonu (1842 - 1854). 122 123 166
- Buol-Schauenstein, Karl Ferdinand, Graf von** (Karl Ferdinand Buol-Sauenštajn, grof; 1797 - 1865) — austrijski državnik i diplomat; diplomatski poslanik u Petrogradu (1848 - 1850), zatim u Londonu (1851/52); predsednik vlade i ministar spoljnih poslova (1852 - 1859). 23 132 178 268 274 321 327 410 469
- Burgoyne, Sir John Fox** (ser Džon Foks Begoin; 1782 - 1871) — engleski general, vojni inženjer, od 1868. feldmaršal; 1854/1855. član artiljerijskog ratnog saveta na Krimu i istovremeno komandant britanskih inženjerijskih trupa. 49 328
- Butler, James Armar** (Džems Armar Batler; 1827 - 1854) — engleski oficir, 1854. učestvovao u odbrani Silistrije. 296 300
- Butt, Isaac** (Ajzek Bat; 1813 - 1879) — irski advokat i političar; član parlamenta; sedamdesetih godina jedan od organizatora pokreta za samostalnu vladu Irske, koji je sproveden kroz irski parlament i vladu (Home Rule). 50 69 298 299
- Cabrera y Griño, Ramon, conde de Morella** (Ramon Kabrera i Grinjo, grof od Morelje; 1806 - 1877) — španski general; jedan od vođa karlista. 306
- Calderón de la Barca, Pedro** (Pedro Kalderon de la Barka; 1600 - 1681) — španski pesnik i dramatičar. 359
- Calvo de Rosas, Lorenzo** (Lorenzo Kalvo de Rosas) — španski političar; učesnik u revoluciji 1808 - 1814.

- i 1820 - 1823; jedan od organizatora odbrane Saragose godine 1808; član centralne hunte, jedan od organizatora saziva kortesa u Kadisu. 359
- Cambridge, George William Frederic Charles, Duke of* (Džordž Viljem Frederik Čarls, vojvoda od Kembriđža; 1819 - 1904) — engleski general; 1854. komandant jedne divizije na Krimu; vrhovni zapovednik engleske vojske (1856 - 1895). 298
- Campomanes, Pedro Rodriguez, conde de* (Pedro Rodrigues Kampomanes, grof; 1723 - 1803) — španski državnik, filolog i ekonomista; pristalica prosvetnog apsolutizma; ministar finansija (1762 - 1791). 374 422 423 444
- Campuzano, Francisco* (Fransisko Kampusano) — španski general. 261
- Cañedo, Alonzo* (Alonso Kanjedo) — španski sveštenik; poslanik kortesa u Kadisu. 376
- Canning, George* (Džordž Kaning; 1770 - 1827) — britanski državnik i diplomata; ministar spoljnih poslova (1807 - 1809. i 1822 - 1827), predsednik vlade (1827). 120 243
- Canrobert, François-Certain* (Fransoa-Serten Kanrober; 1809 - 1895) — francuski general, od 1856. maršal Francuske; između tridesetih i četrdesetih godina učestvovao je u osvajanju Alžira; aktivno je učestvovao u državnom udaru od 2. decembra 1851; vrhovni komandant francuske vojske na Krimu (od septembra 1854. do maja 1855). 323 431 448 453 459
- Caradoc, Sir John Hobart, Baron Howden* (ser Džon Houbart Keradok, baron Hauden; 1799 - 1873) — britanski diplomata, diplomatski poslanik u Madridu (1850 - 1858). 283 328 330
- Cardigan, James Thomas Brudenell, Earl of* (Džems Tomas Bradnel Kardigen; 1797 - 1868) — engleski general; komandant jedne konjičke brigade na Krimu. 298 404 444
- Cardwell, Edward, Viscount* (Edvard Kardvel, vikont; 1813 - 1886) — britanski državnik; ministar za trgovinu i saobraćaj (1852 - 1855); državni sekretar za Irsku (1859 - 1861); ministar za kolonije (1864 - 1866) i ministar rata (1868 - 1874). 186
- Carlos I* (Karlos I; 1500 - 1558) — španski kralj (1516 - 1556) i car Svetog Rimskog Carstva Nemačkih Naroda pod imenom Karl V (1519 - 1556). 348 - 350 354 373
- Carlos II* (Karlos II; 1661 - 1700) — španski kralj (1665 - 1700). 121 347
- Carlos III* (Karlos III; 1716 - 1788) — španski kralj (1759 - 1788). 358 393
- Carlos IV* (Karlos IV; 1748 - 1819) — španski kralj (1788 - 1808). 348 351 352 358 382
- Carlos, Don* (Don Karlos; 1788 - 1855) — španski pretendent na presto; njegovi pokušaji da osvoji presto i ponovo uspostavi neograničenu vlast klerikalno-feudalnih snaga doveli su do građanskog rata u Španiji 1833 - 1840. 383 509
- Carnicero, José Clemente* (Hose Klemente Karnisero) — španski pisac; početkom 19. veka napisao je niz radova iz istorije Španije. 354
- Caro, José Ventura* (Hose Ventura Karo; 1742 - 1809) — španski general. 362
- Caroline* (Karolina; 1768 - 1821) — engleska kraljica (1820 - 1821), supruga George-a IV. 310
- Carrasco, Agustin* (Agustin Karasko) — španski ekonomista. 331
- Castaños y Aragoni, Francisco Javier* (Fransisko Havijer Kastanjós i Aragoni; 1758 - 1852) — španski general. 356 367
- Castelbajac, Barthélemy - Dominique - Jacques - Armand, marquis de* (Bartelemy-Dominik-Zak-Arman Kastelbažak, markiz; 1787 - 1864) — francuski general; 1850 - 1854. diplomatski poslanik u Petrogradu; od 1856. senator Drugog carstva. 32 33 48
- Castro* — vidi *Perez de Castro, Evaristo*
- Cathcart, Sir George* (ser Džordž Ketkart; 1794 - 1854) — engleski general; 1854. komandant divizije na Krimu. 422 436 444

- Cavaignac, Louis-Eugène* (Luj-Ežen Kavenjak; 1802 - 1857) — francuski general i političar; između tridesetih i četrdesetih godina učestvovao u osvajanju Alžira; 1848. guverner Alžira; od maja 1848. ministar rata; od ustavotvorne Narodne skupštine dobio je neograničenu vlast i svi-repo je ugušio junski ustanak pariskog proletarijata; predsjednik vlade (od juna do decembra 1848). 405
- Cavour, Camillo Benso, conte de* (Kamiljo Benso Kavur, grof; 1810 - 1861) — italijanski državnik; bio je na čelu sardinske vlade (1852 - 1859. i 1860/1861); sprovodio je politiku ujedinjenja odozgo pod hegemonijom dinastije Savoja, pri tom se oslanjao na podršku Napoleona III; 1861. bio je na čelu prve italijanske vlade. 62
- Cervantes Saavedra, Miguel de* (Miguel de Servantes Saavedra; 1547 - 1616) — španski pisac realista, pisac romana *Don Kihot*. 309 322 354 365 391 509
- Cezar, Gaj Julije* (oko 100 - 44. god. pre n. e.) — rimski vojskovođa i državnik. 281
- Chads, Sir Henry Ducie* (ser Henri Džusi Čads; 1788 - 1868) — engleski admiral; 1854/55. komandovao jednom eskadrom na Baltičkom moru. 296
- Chambord, Henri-Charles d'Artois, duc de Bordeaux, comte de* (Anri-Šarl d'Artoa, vojvoda od Bordoa, grof od Šambora; 1820 - 1883) — unuk Charles-a X; pod imenom Henri V francuski legitimistički pretendent na presto. 23
- Changarnier, Nicolas - Anne - Théodule* (Nikola-An-Teodil Šangarnije; 1793 - 1877) — francuski general i državnik; između tridesetih i četrdesetih godina učestvovao u osvajanju Alžira; 1848/1849. poslanik u ustavotvornoj i zakonodavnoj Narodnoj skupštini; posle juna 1848. vrhovni komandant nacionalne garde i pariskog garnizona. 405
- Charles I* (Čarls I; 1600 - 1649) — engleski kralj (1625 - 1649); pogubljen za vreme engleske buržoaske revolucije.
- Charles X* (Šarl X; 1757 - 1836) — francuski kralj (1824 - 1830).
- Charras, Jean-Baptiste-Adolphe* (Žan-Batist-Adolf Šara; 1810 - 1865) — vojnik i političar; učestvovao u ugušivanju junskog ustanka pariskih radnika; za vreme Druge republike poslanik u ustavotvornoj i zakonodavnoj Narodnoj skupštini; istupao je protiv Louis-a Bonaparte; posle državnog udara 2. decembra 1851. proteran je iz Francuske. 316
- Chateaubriand, François-René, vicomte de* (Fransoa-Rene Šatobrijan, vikont; 1768 - 1848) — francuski pisac, državnik i diplomata; ministar spoljnih poslova (1822 - 1824); 1822. predstavnik Francuske na Kongresu u Veroni. 92 328
- Chesney, Francis Rawdon* (Frensis Roudn Česni; 1789 - 1872) — engleski general i istraživač. 12
- Christina* (Kristina) — vidi *Maria Christina*
- Cincinat, Lucije Kvink* (5. vek pre n. e.) — rimski patricije. 308
- Clamartaræ, Ulick John de Burgh, Marquess of* (Julik Džon di Berg, markiz Klanrikard; 1802 - 1874) — britanski diplomata i političar; ambasador u Petrogradu (1838 - 1841); generalni direktor pošta (1846 - 1852). 47 241 245 246 286 497 498
- Clarendon, George William Frederick Villiers, Earl of* (Džordž Viljem Frederik Vilerz Klarenden, erl; 1800 - 1870) — britanski državnik; vicekralj Irske (1847 - 1852); ugušio irski ustanak 1848; ministar spoljnih poslova (1853 - 1858, 1865/66. i 1868 - 1870). 9 47 48 66 67 71 - 73 80 90 91 96 124 127 132 133 135 144 145 148 151 153 278 287 321 322 327 328
- Cobbett, William* (Viljem Kobet; 1762 - 1835) — engleski političar i publicista, poreklom seljak; borio se za demokratizaciju političkog poretka u Engleskoj. 144 210 486
- Cobden, Richard* (Ričard Kobden; 1804 - 1865) — fabrikant iz Mančestera; pristalica slobodne trgovine;

- jedan od osnivača Lige protiv zakona o žitu; član parlamenta. 33 37 38 66 - 69 151 289 330 485 486 492 519
- Coburg** (Koburg) — nemačka vojvodska loza; njoj su pripadale ili su s njom bile vezane vladajuće dinastije Belgije, Portugala, Engleske i niza drugih zemalja. 23 92 277 298 328 332 334
- Collado, José Manuel** (Hose Manuel Koljado) — španski političar i bankar; ministar finansija. 261 328 386
- Concha, José Gutiérrez de la, marqués de la Habana** (Hose Gutieres de la Konča, markiz de la Havana; 1809 - 1895) — španski general; general-kapetan na Kubi (1850 - 1852, 1854 - 1859); surovo je ugušio kubanski nacionalnooslobodilački pokret; predsednik vlade 1868. 307 330
- Concha, Manuel Gutiérrez de la, marqués del Duero** (Manuel Gutieres de la Konča, markiz del Duero; 1808 - 1874) — španski general; moderados; 1854. predsednik vojne hunte; organizovao je ugušenje revolucije od 1854 - 1856. 307 334 393
- Koronini-Cronberg, Johann Baptist Alexius, Graf von** (Johan Baptist Aleksijus Koronini-Kronberg, grof; 1794 - 1880) — austrijski general; 1854. komandovao jednim korpusom u Dunavskim kneževinama. 248 274
- Corradi, Fernando** (Fernando Koradi; umro 1885) — španski političar i novinar. 386
- Cortez (Cortés), Hernando** (Ernando Kortes) — osvajač carstva Acteka (Meksiko). 350
- Cowell, George** (Džordž Kael) — engleski radnik; čartist; jedan od organizatora prestonoskog štrajka (1853/1854). 194
- Cowley, Henry Richard Charles Wellesley, Earl** (Henri Ričard Čarls Velzli Kauli, erl; 1804 - 1884) — britanski diplomata, ambasador u Parizu (1852 - 1867). 72
- Cromwell, Oliver** (Oliver Kromvel; 1599 - 1658) — engleski državnik; vođa buržoazije i liberalnog plemstva za vreme buržoaske revolucije u 17. veku; od 1653. do 1658. lord-
-protektor Engleske, Škotske i Irske. 491
- Cuesta** — vidi *Garcia de la Cuesta*
- Czartoryski, Adam Jerzy** (Adam Jerži Čartorski; 1770 - 1861) — poljski magnat; početkom 19. veka bliski prijatelj Aleksandra I; ruski ministar spoljnih poslova (1804 - 1806); za vreme poljskog ustanka 1830/31. šef privremene vlade; posle propasti ustanka emigrirao u Pariz, gde je bio na čelu poljske konzervativno-monarhističke emigracije. 75 170
- Čeodajev, Mihail Ivanovič** (umro 1859) — ruski general; učestvovao je u ratu protiv Napoleona I (1812); za vreme krimskog rata komandant jednog rezervnog pešadijskog korpusa. 111 112 113
- Danilo Njegoš** (1826 - 1860) — crnogorski knez (1852 - 1860). 175 179
- Danenberg, Pjotr Andrejevič** (1792 - 1872) — ruski general; za vreme krimskog rata komandant 4. armijskog korpusa na Dunavu i Krimu. 110 275 450 460
- Dargan** (Dargen) — engleski vlasnik železnica. 518
- Delmas** (Delma) — francuski emigrant u Španiji. 325
- Derby, Edward George Geoffrey Smith Stanley, Earl of** (Edvard Džordž Džefri Smit Stenli Derbi, erl; 1799 - 1869) — britanski državnik; vigovac do 1835, zatim lider torijevaca; kasnije lider konzervativne partije; ministar za kolonije (1833/1834, 1841 - 1844), predsednik vlade (1852, 1858/1859. i 1866 - 1868). 17 50 55 138 144 - 147 209 461
- Deržavin, Gavril Romanovič** (1743 - 1816) — ruski pesnik. 254
- Diaz Portier, Juan** (Huan Dias Portlier; 1788 - 1815) — španski general; učesnik u ratu za nezavisnost (1808 - 1814); pogubljen je zbog pokušaja da podigne ustanak protiv apsolutističkog režima Fernanda VII. 367 379 383
- Dichans, Charles** (pseudonim *Boz*) (Čarls Dikens; 1812 - 1870) — engleski pisac realista. 278 519

- Dibič, Ivan Ivanovič, grof** (1785 - 1831) — ruski generalfeldmaršal; vrhovni komandant vojske u rusko-turskom ratu 1828/29; vrhovni komandant vojske koja je ugušila poljski ustanak 1830/31. 128 223 225
- Disraeli (D'Israeli), Benjamin** (Bendžamin Dizraeli; 1804 - 1881) — britanski državnik i pisac; jedan od lidera torijevaca, zatim lider konzervativne partije; ministar finansija (1852, 1858/1859. i 1866 - 1868); predsjednik vlade (1868. i 1874 - 1880). 32 39 65 70 73 75 99 148 152 181 208 209 246 278 285 289 290 294 297 413 461 492
- Dohna, Karl Friedrich Emil, Graf zu** (Karl Fridrih Emil Dona, grof; 1784 - 1859) — pruski general, učesnik u ratu protiv Napoleona I; bio je u ruskoj vojnoj službi (1812 - 1815); komandant pruskog armijskog korpusa u Kenigsbergu (1842 - 1854). 179
- Don Carlos** (Don Karlos) — vidi *Carlos, Don*
- Dost-Muhamed-kan** (1793 - 1863) — emir Avganistana (1826 - 1839. i 1842 - 1863). 14 15 93
- Douglas, Sir Howard** (ser Haurad Daglas; 1776 - 1861) — engleski general i pisac vojnih dela, pisac radova iz oblasti artiljerije i fortifikacije. 342 499
- Drouyn de Lhuys, Edouard** (Eduar Druen de Liis; 1805 - 1881) — francuski diplomata i državnik; ministar spoljnih poslova (1848/1849, 1851, 1852 - 1855. i 1862 - 1866). 6 9 10 21 327
- Druey, Henri** (Anri Drie; 1799 - 1855) — švajcarski radikalni državnik; član saveznog saveta (1848 - 1855); 1850. predsednik švajc. Saveza. 390
- Drummond, Henry** (Henri Dramend; 1786 - 1860) — engleski političar; član parlamenta; 1855. član komisije za ispitivanje stanja u engleskoj vojsci na Krimu. 68 69
- Ducos, Théodore** (Teodor Diko; 1801 - 1855) — francuski državnik; ministar mornarice (1851 - 1855). 196
- Dufour, Guillaume Henri** (Gijom Anri Difur; 1787 - 1875) — švajcarski general i političar; 1847. komandant federalne vojske koja je pobedila trupe separatnog saveza; pisac većeg broja rasprava o fortifikaciji, artiljeriji i taktici: 409 410
- Duhamel, Aleksandar Osipovič** (1801 - 1880) — ruski general; 1848. poslat u vanrednu misiju u Dunavске kneževine. 252
- Dulce y Garay, Domingo, marqués de Castellflorite** (Domingo Dulse i Garaj, markiz od Kasteljflorite; 1808 - 1869) — španski general; moderados; jedan od vođa vojnog ustanka 1854. u Madridu kao i revolucije 1854 - 1856. 247 259 260 261 268 274 277 328 330 334 393.
- Duncombe, Thomas Slingsby** (Tomas Slingsbi Dankem; 1796 - 1861) — engleski političar; četrdesetih godina čartist; član parlamenta. 194
- Dundas, Sir James Whitley Deans** (ser Džems Vaitli Dins Dandes; 1785 - 1862) — engleski admiral; vrhovni komandant engleske srednjomorske flote za vreme krmskog rata (1852. do januara 1855). 3 69 80 175 188 189 211 235 324 438.
- Dunkellin, Ulick Canning, Baron** (Julik Kaning Danklin; baron; rod. 1847) — engleski oficir, Clanricarde-ov sin; učesnik u krmskom ratu; kasnije član parlamenta. 498
- Dupont de l'Étang, Pierre-Antoine, comte** (Pjer-Antoan Dipon de l'Étan, grof; 1765 - 1840) — francuski general; kapitulirao je sa svojom divizijom kod Bajlena za vreme rata u Španiji 1808. 356
- Echagüe, Rafael, conde del Serrallo** (Rafael Ečague, grof del Seraljo; 1815 - 1887) — španski oficir; učesnik u revoluciji 1854 - 1856; moderados. 259 330
- Elio, Francisco Javier** (Fransisko Havijer Elio; 1767 - 1822) — španski general i političar; učestvovao je u ratu za nezavisnost (1808 - 1814); potpomagao je uspostavljanje apsolutističkog režima Fernanda VII; za vreme revolucije 1820 - 1823. pogubljen je zbog pokušaja da digne kontrarevolucionarni ustanak. 367 379

- Ellenborough, Edward Law, Earl of* (Edvard Lo Elinboro, erl; 1790 - 1871) — britanski državnik; član parlamenta; generalni guverner Indije (1842 - 1844), prvi lord admiraliteta (1846), član kontrolnog odbora za indijske poslove (1858). 285
- Empecinado, Martin Juan* (Martin Huan Empesinado; 1775 - 1825) — španski seljak; vođa gerilaca u ratu za nezavisnost (1808 - 1814); kortes mu je dao čin generala; aktivni učesnik u revoluciji 1820 - 1823, pogubljen je zbog pokušaja da digno ustanak protiv režima Fernanda VII. 367
- Engels, Friedrich* (Fridrih Engels; 1820 - 1895).
- England, Sir Richard* (ser Ričard Ing-
lend; 1793 - 1883) — engleski general; 1854/1855. komandant divi-
zije u krimskom ratu. 422
- Enrico IV* (Enriko IV; 1425 - 1474)
— kralj Kastilije (1454 - 1465. i
1468 - 1474). 347 360
- Eroles, Joaquin, baron de* (Hoakin Ero-
les, baron; 1785 - 1825) — španski
general, komandant gerilskih odreda
u ratu za nezavisnost (1808. do
1814); jedan od vođa rojalističkog
pokreta za vreme revolucije 1820 -
- 1823. 367
- Espartero, Baldomero, duque de la Vit-
toria* (Baldomero Espartero, voj-
voda de la Victoria; 1793 - 1879) —
španski general i državnik; vođa
progresista; regent Španije (1841 -
- 1843), predsednik vlade (1854 -
- 1856). 277 281 - 283 305 - 310 315
316 325 330 332 385 - 387 391 392
418
- Espinasse, Charles-Marie-Esprit* (Šarl-
Mari-Espri Espinas; 1815 - 1859)
— francuski general; između tride-
setih i četrdesetih godina učestvovao
u osvajanju Alžira; aktivno je učest-
vovao u državnom udaru 2. de-
cembra 1851; komandant jedne di-
vizije, a zatim brigade na Krimu
(1854/1855). 404 405
- Esterházy von Galántha, Valentin La-
dislaus, Graf* (Valentin Ladislaus
Esterhazi fon Galanta, grof; 1814 -
- 1858) — austrijski diplomata, dip-
lomatski poslanik u Rusiji 1854 -
- 1858. 178
- Evans, Sir George de Lacy* (ser Džordž
di Leisi Evanz; 1787 - 1870) —
engleski general i političar; član
parlamentarna; 1854. komandant jedne
divizije na Krimu. 422
- Fallmerayer, Jakob Philipp* (Jakob Fi-
lip Falmerajer; 1790 - 1861) — is-
toričar i putnik. 108
- Falloux, Frédéric-Alfred-Pierre, comte
de* (Frederik-Alfred-Pjer Falu, grof;
1811 - 1886) — francuski političar
i pisac; na njegovu inicijativu izašao
je ukaz 1848. o ukidanju nacional-
nih radionica, kao što je na njegovu
inicijativu ugušen i junski ustanak
u Parizu; ministar prosvete (1848/
1849). 53
- Famin, Stanislas-Marie-César* (Stani-
sla-Mari-Sezar Famen; 1799 - 1853)
— francuski diplomat i pisac. 138
139 142 143
- Ferdinand I* (Ferdinand I; 1793 - 1875)
— austrijski car (1835 - 1848). 86 87
- Ferdinand II* (Ferdinand II; 1810 -
- 1859) — kralj Sicilije i Napulja
(1830 - 1859); zbog bombardovanja
Mesine u septembru 1848. prozvan
je «kralj Bomba». 267 316 328 414
- Fernando IV* (Fernando IV; 1285 -
- 1312) — kralj Kastilije i Leona
(1295 - 1312). 372
- Fernando V* (Fernando V, Katolički;
1452 - 1516) — kralj (1474 - 1504)
i regent (1507 - 1516) Kastilije;
kralj Aragonije pod imenom Fer-
nando II (1479 - 1516). 348 - 350.
- Fernando VII* (Fernando VII; 1784 -
- 1833) — španski kralj (1808. i
1814 - 1833). 309 333 348 351 - 355
363 367 372 376 377 379 381 - 384
507 508 509
- Fiéron, Jacques-Amédée-Philippe* (Žak-
Amede-Filip Fieron; rođ. 1796) —
francuski general, učesnik u krim-
skom ratu. 265
- Filder* (Filder) — engleski general;
1854/1855. šef intendature eng-
leske vojske na Krimu. 294
- Filipe II* (Filip II; 1527 - 1598) —
španski kralj (1556 - 1598). 360 392
- Filipe III* (Filip III; 1578 - 1621) —
španski kralj (1598 - 1621). 392

- Filipe IV* (Filip IV; 1605 - 1665) — španski kralj (1621 - 1665). 347 392
- Filipe V* (Filip V; 1683 - 1746) — španski kralj (1700 - 1746). 360 - 392.
- Finlen, James* (Džems Finlen) — istaknuti predstavnik čarističkog pokreta; 1852 - 1858. član izvršne komisije nacionalnog čarističkog udruženja. 95 106
- Fitzherbert, Alleyne, Baron St. Helens* (Elin Fitzherbet, baron St. Helinz; 1753 - 1839) — britanski diplomat, 1783 - 1787. diplomatski poslanik u Petrogradu. 68
- Fitzwilliam, Charles William Wentworth, Earl of* (Čarls Viljem Wentvort Fitsviljem, erl; 1786 - 1857) — član parlamenta. 40 286
- Flemming, Graf* (grof Fleming) — pruski diplomata, sekretar ambasade u Beču. 274
- Florez, José Segundo* (Hose Segundo Flores; rod. 1789) — španski istoričar i publicist. 305
- Floridablanca, José Mañino, conde de* (Hose Manjino Floridablanka, grof; 1728 - 1808) — španski državnik i diplomat; pristalica prosvetnog apsolutizma; ministar (1777 - 1792); sproveo je niz reformi; istupao je protiv francuske revolucije; 1808. predsednik centralne hunte. 358 359 361 374
- Forey, Elie-Frédéric* (Eli-Frederik Fore; 1804 - 1872) — francuski general, kasnije maršal Francuske; između tridesetih i četrdesetih godina učestvovao u osvajanju Alžira; aktivno je učestvovao u državnom udaru od 2. decembra 1851; komandant divizije na Krimu. 191 422
- Fox, William Johnson* (Viljem Džonson Foks; 1786 - 1864) — engleski političar i publicista; pristalica slobodne trgovine; član parlamenta. 40
- François I* (Fransoa I; 1494 - 1547) — francuski kralj (1515 - 1547). 140 283
- Franz I* (Franc I; 1768 - 1835) — austrijski car (1804 - 1835), kao Franz II car Svetog Rimskog Carstva Nemačkih Naroda (1792 - 1806). 86
- Franz Joseph I* (Franc Jozef I; 1830 - 1916) — austrijski car (1848 - 1916). 56 82 86 87 132 178 236 248 249 262 302 328 410 417 418 461
- Frederik VII* (1808 - 1863) — danski kralj (1848 - 1863). 324 335
- Friedrich II (der Große)* (Fridrih II Veliki; 1712 - 1786) — pruski kralj (1740 - 1786). 90 111 283 358 507 508
- Friedrich Wilhelm IV* (Fridrih Vilhelm IV; 1795 - 1861) — pruski kralj (1840 - 1861). 43 122 154 156 180 262 288
- Fuad-efendi, Mehmed* (1814 - 1869) — turski državnik; 1848. vladin komesar za ugušenje nacionalnooslobodilačkog pokreta u Dunavskim kneževinama; kasnije ministar spoljnih poslova i veliki vezir. 252 253
- Galway, George Edward Arundell, Viscount* (Džordž Edvard Erendel Golvej, vikont; 1805 - 1876) — engleski aristokrata; član parlamenta. 39
- Garcia de la Cuesta, Gregorio* (Gregorio Garsija de la Kuesta; 1741 - 1811) — španski general, učestvovao u ratu za nezavisnost 1808 - 1814. 357 367
- Garrigò* (Garigo) — španski oficir, učesnik u revoluciji 1854 - 1856. 260 391
- Gaskell, Elisabeth Cleghorn* (Elizabet Kleghorn Gaskel; 1810 - 1865) — engleski pisac realista. 519
- Gejden, Login Petrovič* (1772 - 1850) — admiral ruske flote, 1827. komandovao jednom eskadrom u bici kod Navarina; za vreme rusko-turskog rata 1828/1829. vrhovni komandant ruske flote u Sredozemnom moru. 241
- George I* (Džordž I; 1660 - 1727) — kralj Velike Britanije i Irske (1714 - 1727). 470
- George II* (Džordž II; 1683 - 1760) — kralj Velike Britanije i Irske (1727 - 1760). 470
- George III* (Džordž III; 1738 - 1820) — kralj Velike Britanije i Irske (1760 - 1820), izborni knez, a od 1814. kralj Hanovera. 272 470

- George IV* (Džordž IV; 1762 - 1830) — princ regent (1811 - 1820), kralj Velike Britanije, Irske i Hanovera (1820 - 1830). 200 328
- Ghika, Gregor Alexander, Fürst* (Gregor Aleksander Gika, knez; 1807 - 1857) — gospodar Moldavije (1849 - 1853. i 1854 - 1856). 292
- Gladstone, William Ewart* (Viljem Juet Gledston; 1809 - 1898) — britanski državnik; u drugoj polovini 19. veka lider liberalne partije; ministar finansija (1852 - 1855. i 1859 - 1866) i predsednik vlade (1868 - 1874, 1880 - 1885, 1886. i 1892 - 1894). 39 73 97 - 99 153 181 - 186 399 476 485
- Godoy, Alvarez de Faria Rios Sanchez Zarzosa, Manuel* (Manuel Godoj Alvares de Faria Rios Sančes Sarzosa; 1767 - 1851) — ministar španskog kralja Karla IV, faktički regent Španije (1792 - 1798. i 1801 - 1808), od 1795. imao je titulu »mirovni knez«. 348 351 353 358 373 388.
- Goethe, Johann Wolfgang von* (Johan Volfgang fon Gete; 1749 - 1832). 485
- Gonzalez Bravo, Luis* (Luis Gonsales Bravo; 1811 - 1871) — španski državnik; jedan od vođa modera-dosa; predsednik vlade (1843. i 1868), ministar spoljnih poslova (1865 - 1868); 1868. prešao je na stranu karlista. 306 331 387
- Gorčakov, Aleksandar Mihailovič, knez* (1798 - 1883) — ruski državnik i diplomat; ambasador u Beču (1854 - 1856), ministar spoljnih poslova (1856 - 1882). 262 268 269 274 321 327 469 489
- Gorčakov, Mihail Dmitrijevič, knez* (1793 - 1861) — ruski general; komandant Dunavske armije (1853/1854), zatim vrhovni komandant Južne armije (od septembra 1854. do februara 1855) i Krimske armije (od februara do decembra 1855); namesnik u Poljskoj (1856 - 1861). 30 32 111 113 177 231 266 274 275 291 292 314 315
- Gotfrid von Bouillon* (Gotfrid fon Bujon; oko 1060 - 1100) — donjotolarinški vojvoda (1089 - 1100); vojvoda u prvom krstaškom ratu (1096 - 1099). 68
- Groch, Friedrich* (Fridrih Grah; 1812 - 1854) — pruski oficir; 1841. stupio je u tursku službu; 1854. jedan od vođa odbrane Silistrije. 225 - 227
- Graham, Sir James Robert George of Netherby* (ser Džems Robert Džordž ov Neterbi Greem; 1792 - 1861) — britanski državnik; ministar unutrašnjih poslova (1841 - 1846), prvi lord admiraliteta (1830 - 1834. i 1852 - 1855). 50 65 70 74 76 79 91 96 97 152 215 327 490 510
- Grant, James* (Džems Grant; 1802 - 1879) — engleski žurnalist i pisac, urednik lista »The Morning Advertiser« (1850 - 1871). 497
- Granville, George Leveson-Gower, Earl* (Džordž Levisn-Gauer Grenvil, erl; 1815 - 1891) — britanski državnik; lider liberalne partije; ministar spoljnih poslova (1851/1852, 1870 - 1874. i 1880 - 1885), ministar za kolonije (1868 - 1870. i 1886), predsednik tajnog saveta (1852 - 1854). 145 146 490
- Grey, Sir George* (ser Džordž Grej; 1799 - 1882) — britanski državnik; ministar unutrašnjih poslova (1846 - 1852, 1855 - 1858. i 1861 - 1866), ministar za kolonije (1854 - 1855). 144 217
- Gribe* — ruski general, učesnik u krimskom ratu. 443
- Grimshaw, Mortimer* (Mortimer Grimšo; rođ. oko 1827) — učesnik čarističkog pokreta; jedan od vođa prestonskog štrajka (1853 - 1854). 194.
- Grivas, Teodorakis* (1800 - 1862) — grčki vojskovođa, jedan od vođa grčkog ustanka 1854. 169 170
- Grujev, Dmitrij Aleksandrovič, grof* (1751 - 1825) — ruski državnik, ministar finansija (1810 - 1823). 44
- Habsburg* — dinastija careva Svetog Rimskog Carstva Nemačkih Naroda (1273 - 1806, sa prekidima), kraljeva Španije (1516 - 1700), careva Austrije (1804 - 1867) i careva Austro-Ugarske (1867 - 1918). 238 350

- Halil-paša* (umro 1856) — turski vojskovođa i državnik; u više navrata ministar unutrašnjih poslova; 1854/1855. kapudan-paša (ministar mornarice). 22
- Hamelin, Ferdinand-Alphonse* (Ferdinan-Alfons Amelen; 1796 - 1864) — francuski admiral; 1853/1854. vrhovni komandant sredozemne i crnomorske flote, zatim ministar mornarice (1855 - 1860). 3 175 188 189 197 212 214 421
- Hamilton* (Hamilton) — vidi *Seymour, Sir George Hamilton*
- Hammer-Purgstall, Joseph, Freiherr von* (Jozef Hamer-Purgštal, baron; 1774 - 1856) — austrijski historičar; pisac radova iz istorije Turske; 1796 - 1835. u diplomatskoj službi na Bliskom istoku. 216
- Hardinge, Sir Henry, Viscount* (ser Henri Harding; 1785 - 1856) — britanski general i državnik; od 1855. feldmaršal; ministar rata (1828 - 1830. i 1841 - 1844), generalni guverner Indije (1844 - 1848); vrhovni komandant britanske vojske (1852 - 1856). 8
- Hardwicke, Charles Philip Yorke, Earl of* (Čarls Filip Jork Hardvik, erl; 1799 - 1873) — engleski mornarički oficir i političar; od 1854. admiral. 144 285 286
- Hasan-bej* — turski brigadni general. 91
- Haynau, Julius Jacob, Freiherr von* (Julius Jakob Hajnau, baron; 1786 - 1853) — austrijski artiljerijski general; surovo je ugušio revolucionarni pokret u Italiji (1848) i Mađarskoj (1849). 398
- Heeckeren, Jakob, Baron* (Jakob Heckeren, baron) — holandski diplomat, tridesetih godina diplomatski poslanik u Petrogradu, ambasador u Beču (1842 - 1876). 274
- Henley, Joseph Warner* (Džozef Vornar Henli; 1793 - 1884) — britanski državnik; ministar trgovine i saobraćaja (1852. i 1858/1859). 298
- Henri IV* (Anri IV; 1553 - 1610) — francuski kralj (1589 - 1610). 140
- Henri V* — vidi *Chambord, Henri-Charles d'Artois, duc de Bordeaux, comte de*
- Hentze, A. (A. Hence)* — nemački oficir, član Saveza komunista; pri rascepu Saveza 1850. priključio se frakciji Willich-Schapper; svedok optužbe u kelnskom komunističkom procesu (1852). 326
- Herbert, Sidney, Baron of Lea* (Sidni Herbert, baron od Lija; 1810 - 1861) — britanski državnik; ministar rata (1845/1846, 1852 - 1855). 69 70 294 395 398 470
- Herreros, Manuel Garcia* (Manuel Garsija Ereros) — španski političar; poslanik u kortesu u Kadisu (1810 - 1813), ministar pravosuđa (1808 - 1814. i 1820). 382
- Heß, Heinrich, Freiherr von* (Hajnrh Hes, baron; 1788 - 1870) — austrijski general, kasnije feldmaršal; aktivno je učestvovao u ugušivanju revolucije u Italiji (1848/1849); 1854/1855. vrhovni komandant austrijskih trupa u Mađarskoj, Galiciji i u Dunavskim kneževinama. 155 263 322 398
- Hildyard, Robert Charles* (Robert Čarls Hildjard) — član engleskog parlamenta. 297
- Hobbes, Thomas* (Tomas Hobs; 1588 - 1679) — engleski filozof; pobornik apsolutizma. 40 204
- Horsfall, Thomas Berry* (Tomas Beri Horsfol; rod. 1805) — engleski vlasnik rudnika i političar; član parlamenta. 68 76
- Hotham, Beaumont, Baron* (Boument Hatem, baron; 1794 - 1870) — engleski general; član parlamenta. 39
- Howden* — vidi *Caradoc, Sir John Hobart, Baron Howden*
- Hübner, Joseph Alexander, Graf von* (Jozef Aleksander Hibner, grof; 1811 - 1892) — austrijski diplomat; diplomatski poslanik (1849 - 1856) i ambasador u Parizu (1856 - 1859). 410
- Hughes, T. M. (T. M. Hjuž)* — engleski pisac iz prve polovine 19. veka, dugo je živeo u Španiji. 306 348/349 387
- Hume, Joseph* (Džozef Hjum; 1777 - 1855) — engleski političar; lider buržoaskih radikala; član parlamenta. 75 76 289

- Hung-Sju-tjien* (1812 - 1864) — jedan od vođa i ideologa revolucionarnog seljačkog ustanka u Kini (1851 - 1864), seoski učitelj; bio je na čelu države Tajping i dobio titulu Tajping-Tien-vang (Nebeski kralj Tajpinga). 92 93
- Husein-paša* — turski general, 1854. jedan od organizatora odbrane Silistrije. 257
- Infantado, Pedro Alcántara de Toledo, duque del* (Pedro Alcantara de Toledo, vojvoda del Infantado; 1773 - 1841) — španski general i političar; 1823. predsjednik regentstva, 1824. predsjednik vlade. 353
- Irod* (oko 62 - 4. pre n. e.) — kralj Palestine (37 - 34. pre n. e.); po Mateju (2,16) naredio da se u Vitlejemu pobiju sva deca mlađa od tri godine. 485
- Isabella I* (Izabela I; 1451 - 1504) — kraljica Kastilije (1474 - 1504). 348
- Isabella II* (Isabela II; 1830 - 1904) — španska kraljica (1833 - 1868). 92 96 259 - 261 267 277 280 - 282 307 - 310 328 - 331 332 385 - 387 418 509
- Iskender-beg* (*Aleksander Ilinski*) (1810 - 1861) — turski general poljskog porekla; između tridesetih i četrdesetih godina bio je u španskoj, portugalskoj, persijskoj i francuskoj vojnoj službi; učesnik u mađarskoj revoluciji (1848/49), posle propasti revolucije emigrirao je u Tursku i primio tursko državljanstvo; komandovao je turskim trupama na Dunavu (1853/54), na Krimu (1855) i na Kavkazu (1855 - 1856). 323
- Ismail-paša* (*György Kmety*) (1810 - 1865) — turski general mađarskog porekla; učesnik u mađarskoj revoluciji (1848/49), posle propasti revolucije emigrirao u Tursku i primio tursko državljanstvo; komandovao je turskim trupama na Dunavu (1853/54) i na Kavkazu (1854/55). 42
- Ismail-paša* (1805 - 1861) — general u turskoj vojsci, Čerkez; 1853/54. komandant jednog dela trupa na Dunavu. 111
- Isturiz, Don Francisco Javier de* (Don Fransisko Havijer de Isturis; 1790 - 1871) — španski političar; učesnik u ratu za nezavisnost (1808 - 1814) i revoluciji (1820 - 1823); predsednik vlade (1836, 1846. i 1856), diplomatski poslanik u Londonu (1848, 1858 - 1862). 277
- Izet-paša* — turski vojni guverner Beograda 1853 - 1854. 270 327
- Jan III, Sobieski* (1624 - 1696) — poljski kralj (1674 - 1696), bio je na čelu poljske i austrijske vojske koja je dobila jednu odlučujuću bitku sa Turcima (1683). 216
- Jardine* (Džardin) — policijski sudija u Londonu. 271 272
- Jelena Pavlovna* (1806 - 1873) — ruska velika kneginja, supruga velikog kneza Mihaila Pavloviča, jednog od braće Nikolaja I. 116
- Jerrold, Douglas William* (Daglas Viljem Džereld; 1803 - 1857) — engleski pisac, humorist i dramatičar. 498
- Jocelyn, Robert, Viscount* (Robert Džoslin, vikont; 1816 - 1854) — engleski oficir; član parlamenta; 1845/1846. član kontrolne komisije za Indiju. 65
- Jones, Ernest Charles* (Ernest Čarls Džons; 1819 - 1869) — engleski proleterski pesnik i publicist; vođa čartista (levo krilo), jedan od urednika lista »The Northern Star«, izdavač čartističkih listova »Notes to the Peoples« i »The People's Papers«; do pedesetih godina blizak Marxu i Engelsu. 51 94 95 106 317 - 320
- Jones, Sir Harry David* (ser Hari Dejvid Džons; 1791 - 1866) — engleski general, vojni inženjer; 1810 - 1813. učestvovao u ratu u Španiji; 1854. komandovao je trupama na području Baltičkog mora, a 1855. inženjerskim korpusom na Krimu. 339 343 396
- Joseph II* (Jozef II; 1741 - 1790) — car Svetog Rimskog Carstva Nemačkih Naroda (1765 - 1790). 86 358 503

- Jovellanos y Ramirez, Gaspar Melchor de* (Gaspar Melčor de Hoveljanos i Ramires; 1744 - 1811) — španski državnik, pisac, pravnik i ekonomist; sledbenik francuskog prosvetiteljstva u 18. veku, istupao protiv feudalno-klerikalnog režima u Španiji; ministar pravosuđa (1797/1798); 1808 - 1810. bio je na čelu levičarske manjine u centralnoj hunti. 354 358 359 361 374
- Juan II* (Huan II; 1405 - 1454) — kralj Kastilije i Leona (1406 - 1454). 347 360
- Julian* (Hulijan) — vidi *Sanchez, Julian*
- Kalergis, Demetrios* (1803 - 1867) — grčki general i političar, učestvovao je u oslobodilačkoj borbi grčkog naroda od turskog jarma (1821 - 1829), ministar rata (1854/1855). 393
- Kalik, Anton, Ritter von* (Anton Kalik, vitez; rođ. 1818) — austrijski pukovnik, 1854. u diplomatskoj misiji u Dunavskim kneževinama. 327
- Kapodistrias, Joan, grof* (1776 - 1831) — grčki državnik; 1809 - 1822. bio je u ruskoj službi, drugi državni sekretar spoljnih poslova Rusije (1815 - 1822); 1827. izabran je za predsednika Grčke (1827 - 1831). 393
- Karamzin, Nikolaj Mihailovič* (1766 - 1826) — ruski istoričar i pisac, zvanični istoričar Aleksandra I. 77
- Karl V* — vidi *Carlos I*
- Karl VI* (Karl VI; 1685 - 1740) — car Svetog Rimskog Carstva Nemačkih Naroda (1711 - 1740). 86
- Karl XII* (Karl XII; 1682 - 1718) — švedski kralj (1697 - 1718). 324 344 463
- Karl Ludwig Johann* (Karl Ludwig Johan; 1771 - 1847) — austrijski nadvojvoda, feldmaršal; vrhovni komandant u ratovima protiv Francuske (1796, 1799, 1805. i 1809); ministar rata (1805 - 1809). 111
- Katarina II* (1729 - 1796) — ruska carica (1762 - 1796). 43 90 118 254
- Kellner von Köllenstein, Friedrich, Freiherr von* (Fridrih Kelner fon Kelenštajn, baron; rođ. 1802) — austrijski general, od 1849. general-adjutant cara Franza Josepha I. 56
- Kiseljev, Nikolaj Dimitrijevič* (1800 - 1869) — ruski diplomat, ambasador u Parizu (1851 - 1854). 21 47 174 176
- Knight, Frederick Winn* (Frederik Vin Najt; rođ. 1812) — engleski političar, član parlamenta. 289
- Kock, Paul de* (Pol de Kok; 1794 - 1871) — francuski pisac. 130
- Konstantin Nikolajevič, knez* (1827 - 1892) — drugi sin cara Nikolaja I, veliki admiral; šef resora mornarice (1853 - 1881) i flote (1855 - 1881). 173 174 228
- Kornjilov, Vladimir Aleksejevič* (1806 - 1854) — ruski admiral, šef štaba crnomorske flote (1849 - 1853), jedan od organizatora odbrane Sevastopolja. 18
- Kossuth, Lajos* (Lajoš Košut; 1802 - 1894) — vođa mađarskog nacionalno-oslobodilačkog pokreta; šef mađarske revolucionarne vlade; posle propasti revolucije pobeo je u Tursku, kasnije živeo u emigraciji u Engleskoj i Americi. 8 75 129 170 216
- Kralj Bomba* — vidi *Ferdinand II*
- Kralj Danske* — vidi *Frederik VII*
- Kralj Napulja* — vidi *Ferdinand II*
- Kralj Pruske* — vidi *Friedrich Wilhelm IV*
- Kralj Švedske* — vidi *Karl XII*
- Kraljica Engleske* — vidi *Victoria*
- Krusenstern, Nikolaj Ivanovič* — ruski general, za vreme krimskog rata vojni guverner Odese. 397
- Kurakin, Aleksandar Borisovič* (1752 - 1818) — ruski diplomat; vice-kancelar (1796 - 1798. i 1801/1802); učestvovao u potpisivanju Tilzitskog ugovora između Rusije i Francuske; ambasador u Parizu (1808 - 1812). 352
- Labazora* (Labasora) — učesnik u španskom ratu za nezavisnost (1808 - 1814), član centralne hunte. 362 363

- La Bisbal, Enrique José O'Donnell, conde* (Enrike Hose O'Donel La Bisbal, grof; 1769 - 1834) — španski general, učesnik u ratu za nezavisnost (1808 - 1814); isticao se besprincipijelnošću; za vreme reakcije (1814 - 1820) održavao je veze sa liberalnim krugovima i na taj način je izdavao revolucionare vladi. 367 379 381
- Lacy, Luis de* (Luis de Lasi; 1775 - 1817) — španski general, učesnik u ratu za nezavisnost (1808 - 1814); pokušao je da u Kataloniji podigne ustanak protiv apsolutističkog režima Fernanda VII, zbog toga je pogubljen. 367 379 383
- Lafayette (La Fayette), Marie-Joseph-Paul, marquis de* (Mari-Žozef-Pol Lafajet, markiz; 1757 - 1834) — francuski državnik i general, učestvovao u američkom ratu za nezavisnost; za vreme francuske revolucije komandant nacionalne garde; 1830. jedan od pristalica ideje za dovođenje na presto Louis-Philippe-a. 379
- Lally-Tollendal, Trophime-Gérard, marquis de* (Trofim-Žerar Lali-Tollendal, markiz; 1751 - 1830) — francuski političar; za vreme francuske revolucije pripadao je grupi umernih rojalista. 359
- La Marmora (Ferrero marchese della Marmora), Alfonso* (Alfonso La Marmora; 1804 - 1878) — italijanski general i državnik; pijemontski ministar rata (1848, 1849 - 1855, 1856 - 1859); 1855. komandant sardinskog korpusa na Krimu; predsednik vlade (1859/1860. i 1864 - 1866). 267
- Lamorière, Christophe-Louis-Léon Juchault de* (Kristof-Luj-Leon Žišo de Lamorisjer; 1806 - 1865) — francuski general i političar; između tridesetih i četrdesetih godina učestvovao u osvajanju Alžira; 1848. aktivno učestvovao u ugušenju pariskog junskog ustanka; ministar rata u Cavaignacovoj vladi (od juna do decembra 1848); bio je u opoziciji prema vladi Louis-a Bonaparte; posle državnog udara 2. decembra 1851. proteran je iz Francuske, a vratio se 1857. 405
- Lancaster, Charles William* (Čarls-Viljem Lankester; 1820 - 1878) — engleski inženjer, pronašao nove modele oružja. 432
- Lansdowne, Henry Petty-Fitzmaurice, marquis of* (Henri Peti-Fitsmoris Lenzdaun, markiz; 1780 - 1863) — britanski državnik; ministar finansija (1806/1807), predsednik tajnog saveta (1830 - 1841. i 1846 - 1852), ministar bez portfelja (1852 - 1863). 40 145
- Lara, Juan* (Huan Lara) — španski general; ministar rata (1851 - 1853); general-kapetan Nove Kastilije (1854). 259 260 283
- Larocheja(c)quelein (La Rochejaquelein), Henri-Auguste-Georges du Vergier, marquis de* (Anri-Ogist-Žorž di Veržije Larošžaklen, markiz; 1805 - 1867) — francuski političar; jedan od vođa legitimista; član doma perova; 1848. poslanik u ustavotvornoj i 1849. u zakonodavnoj Narodnoj skupštini; pod Napoleonom III senator. 32
- Lavalette (La Valette), Charles-Jean-Marie-Félix, marquis de* (Šarl-Žan-Mari-Feliks Lavalet, markiz; 1806 - 1881) — francuski državnik; ambasador u Carigradu (1851 - 1853), ministar unutrašnjih poslova (1856 - 1867), ministar spoljnih poslova (1868/1869). 66
- Layard, Austen Henry* (Osten Henri Lejed; 1817 - 1894) — engleski arheolog i političar; član parlamenta. 39 64 65 137 148 - 151 241 289
- Lefebvre, François-Joseph, duc de Dantzig* (Fransoa-Žozef Lefevr, vojvoda od Danciga; 1755 - 1820) — maršal Francuske pod Napoleonom I. 356
- Leiningen-Westerburg, Christian Franz, Graf* (Kristijan-Franc Lajningen-Vesterburg, grof; 1812 - 1856) — austrijski general; 1853. poslat je u vanrednu misiju u Carigrad. 56 57 150
- Leopold II* (Leopold II; 1747 - 1792) — car Svetog Rimskog Carstva Nemačkih Naroda (1790 - 1792). 86
- Leopold II* (Leopold II; 1797 - 1870) — toskanski veliki vojvoda (1824 - 1859). 414

- Ligne, Karl Joseph, Fürst von* (Karl Jozef Linj, knez; 1735 - 1814) — austrijski general, diplomata i pisac, od 1808. feldmaršal. 503
- Linage, Francisco* (Francisko Linahe; 1795 - 1847) — španski general, član partije progresista; bliski prijatelj, a od 1835. i sekretar Esparterov; 1843. inspektor pešadije i milicije; posle pada Esparterove diktature emigrirao je zajedno sa njim u Englesku. 307
- Liprandi, Pavel Petrovič* (1796 - 1864) — ruski general; 1853/1854. komandovao jednom divizijom na Dunavu, a 1854/1855. na Krimu. 248 434 440 442 - 444 446 460
- Liven, Hristofor Andrejevič, knez* (1774 - 1839) — ruski diplomata; diplomatski poslanik u Berlinu (1810 - 1812), ambasador u Londonu (1812 - 1834). 241 242
- Liven, Darja Hristoforovna, rod. fon Benckendorf* (1785 - 1857) — supruga ruskog diplomate kneza Hristofora Andrejeviča Livena; igrala je važnu ulogu u diplomatskom životu kao domaćica političkih salona u Londonu i Parizu. 476
- Liverpool, Robert Banks Jenkinson, Earl of* (Robert Benks Dženkinson Liverpul, erl; 1770 - 1828) — britanski državnik; jedan od lidera torijevaca; zauzimao je različita ministarska mesta, predsednik vlade (1812 - 1827). 509
- Lopez, Joaquin Maria* (Hoakin Marija Lopes; 1798 - 1855) — španski pravnik, literata i političar; jedan od vođa partije progresista; 1843. predsednik vlade. 307 309
- Lopez Baños* (Banjos Lopes) — španski oficir; učesnik u ratu za nezavisnost (1808 - 1814) i revoluciji (1820 - 1823); 1820. ministar rata. 379
- Lord, John* — vidi *Russell, Lord John*
- Louis XI* (Luj XI; 1423 - 1483) — francuski kralj (1461 - 1483). 347
- Louis XIV* (Luj XIV; 1638 - 1715) — francuski kralj (1643 - 1715). 121 140
- Louis Bonaparte* — vidi *Napoléon III*
- Louis-Napoléon* — vidi *Napoléon III*
- Louis-Philippe* (Luj-Filip; 1773 - 1850) — vojvoda od Orleana, kralj Francuske (1830 - 1848). 78 81 88 92 96 144 219 306 308 330
- Loyd, Samuel Jones, Baron Overstone* (Semjuel Džons Lojd, baron Overstoun; 1796 - 1883) — engleski bankar i političar. 517
- Lozano de Torres, Juan Esteban* (Huan Esteban Losano de Tores) — španski političar; ministar pravosuđa (1818/1819). 363
- Lucan, George Charles Bingham, Earl* (Džordž Karls Bingem Ljuken, erl; 1800 - 1888) — engleski general; 1854. i početkom 1855. komandant jedne konjičke divizije na Krimu. 422 445
- Liders, Aleksandar Nikolajevič* (1790 - 1874) — ruski general; 1831. učestvovala u porobljavanju Poljske, kasnije se borio protiv brdana na Kavkazu; 1848. ugušio je revoluciju u Moldaviji i Vlaškoj, a 1849. u Madarskoj; 1853/54. komandant 5. armijskog korpusa na Dunavu, a 1855. južne armije i najzad 1856. vrhovni komandant krimske vojske; 1861/62. namesnik u Poljskoj. 110 111 231 248 267 457
- Luján, Francisco* (Francisko Luhan; 1798 - 1867) — španski general, pisac, naučnik i jedan od osnivača španske akademije nauka; od 1836. poslanik u kortesu; moderados; ministar za razvoj narodne privrede (1854, 1856. i 1863). 315
- Luna, Alvaro de* (Alvaro de Luna; 1388 - 1453) — ministar kastiljskog kralja Juana II. 347
- Lyndhurst, John Singleton Copley, Baron* (Džon Singliten Kopli Lindherst, baron; 1772 - 1863) — britanski državnik, pravnik; lordkanclerar (1827 - 1830, 1834/1835. i 1841 - 1846). 240 243 498
- Lyons, Edmund, Lord* (lord Edmand Laienz; 1790 - 1858) — engleski admiral; diplomatski poslanik u Atini (1835 - 1849); 1854. zamenik vrhovnog komandanta, a 1855. vrhovni komandant britanske crnomorske flote. 88 198 276 414 415 438

- Macaulay, Thomas Babington, Lord, Baron of Rothley* (lord Tomas Bebington Mekoli, baron Rotli; 1800 - 1859) — engleski istoričar i političar; član parlamenta. 39
- MacGregor, John* (Džon Mekgregor; 1797 - 1857) — engleski statističar i istoričar; pristalica slobodne trgovine; član parlamenta; osnivač i jedan od direktora British Royal Bank (1849 - 1856). 39
- Mackinnon, William Alexander* (Viljem Aleksander Mekinon; 1789 - 1870) — engleski političar; član parlamenta. 40
- Madvig, Johan Nicolai* (Johan Nikolaj Madvig; 1804 - 1886) — danski filolog i političar; član rajstaga (1849 - 1874), predsednik carskog saveta (1856 - 1863), ministar za kulturu (1848 - 1851). 336
- Maghiero, Georgiu* (Georgiu Magieru; rod. 1804) — vlaški general, revolucionar; 1848. član privremene vlade i komandant revolucionarnih trupa u Vlaškoj. 253
- Madžu-dinastija* — vidi *Tjing-dinastija*
- Malmesbury, James Howard Harris, Earl of* (Džems Hauard Heris Malmzberi, erl; 1807 - 1889) — britanski državnik; ministar spoljnih poslova (1852. i 1858/1859), lord čuvar pečata (1866 - 1868, 1874 - 1876). 55 56 144 - 146
- Manners, John James Robert, Earl of Rutland* (Džon Džems Robert Manners, erl Ratlend; 1818 - 1906) — britanski državnik; četrdesetih godina bio je član grupe »Mlada Engleska»; član parlamenta, više puta ministar. 67
- Mansbach, Karl von* (Karl fon Mansbah; 1790 - 1867) — švedski general i diplomat; diplomatski poslanik u Beču (1851 - 1855). 274
- Manteuffel, Otto Theodor, Freiherr von* (Oto Teodor Mantojfel, baron; 1805 - 1882) — pruski državnik; ministar unutrašnjih poslova (1848 - 1850), predsednik vlade i ministar spoljnih poslova (1850 - 1858). 63 122 156 157 171 172 175 180
- Marchesi y Oleaga, José María* (Hose Marija Marčesi i Oleaga; 1801 - 1879) — španski general; moderados; general-kapetan Katalonije (1853/1854), ministar rata (1864). 282
- Marija Aleksandrova* (1824 - 1880) — supruga ruskog cara Aleksandra II. 126
- Maria Anna von Neuburg* (Ana Marija fon Nojburg; 1667 - 1740) — španska kraljica (1689 - 1700), supruga Karla II. 347
- Maria Christina* (Marija Kristina; 1806 - 1878) — supruga španskog kralja Fernanda VII, španska regentkinja (1833 - 1840). 261 277 280 282 306 309 315 325 330 331 386 387 388 391 392
- Maria Luisa de Parma* (Marija Luiza de Parma; 1751 - 1819) — španska kraljica (1788 - 1808), supruga Carlota IV. 348
- Maria Theresia* (Marija Terezija; 1717 - 1780) — austrijska nadvojvotkinja (1740 - 1780), carica Svetog Rimskog Carstva Nemačkih Naroda (1745 - 1780). 84
- Marie-Amélie de Bourbon* (Mari Ameli de Burbon; 1782 - 1866) — francuska kraljica (1830 - 1848), supruga Louis-Philippe-a. 284
- Marliani, Manuel* (Manuel Marlijani; umro 1873) — političar i istoričar; od 1859. živeo u Španiji, a zatim emigrirao u Italiju. 306 329 348/349
- Marmont, Auguste-Frédéric-Louis, Vicomte de, duc de Raguse* (Ogist-Frederik-Luj Vijes de Marmon, vojvoda od Dubrovnika; 1774 - 1852) — maršal Francuske, učestvovao u pohodima Napoleona I; aprila 1814. prešao na stranu Bourbona; 1830, za vreme julske revolucije, zapovednik trupa Charles-a X. 89
- Maroto, Rafael* (Rafael Maroto; 1783 - 1847) — španski general, vrhovni komandant karlističkih trupa (1838/1839). 306
- Martignac, Jean-Baptiste-Sylvère Goye, vicomte de* (Žan-Batist-Silver Gej Martinjak, vikont; 1778 - 1832) — francuski političar i publicista; 1823. učestvovao u ugušivanju revolucije

- u Španiji; 1828/1829. ministar unutrašnjih poslova, u stvari predsjednik vlade. 383 384
- Martinez de la Rosa, Berdejo Gomez y Arroyo Francisco de Paula* (Berdeho Gomes i Arojo Fransisko de Paula Martines de la Rosa; 1787 - 1862) — španski pisac i političar; učesnik u revoluciji; od 1808 - 1814. i 1820 - 1823; jedan od vođa moderadosa; predsjednik vlade (1834/1835), ministar unutrašnjih poslova (1844 - 1846). 277
- Marx, Karl* (Karl Marks; 1818 - 1883) 94 101 102
- Matušević, Andrej, grof* (1796 - 1842) — ruski diplomata; učesnik na kongresu u Tropau (1820) i Veroni (1822) i na Londonskoj konferenciji (1830). 241
- Mavrokordatos, Aleksandar* (1791 - 1865) — grčki političar i državnik, predsjednik prve grčke narodne skupštine (1822), predsjednik prve vlade (1823); predsjednik vlade (1841, 1844. i 1854/1855). 207 208
- Mozarin, Jules (Mazarini, Giulio)* (Žil Mazaren; 1602 - 1661) — francuski državnik, Italijan po poreklu, kardinal; od 1643. ministar, u stvari šef vlade sve do punoletstva Louis-a XIV. 142
- Mazarredo, Manuel de* (Manuel de Masaredo; 1807 - 1857) — španski general. 282
- Mazzini, Giuseppe* (Đuzepe Macini; 1805 - 1872) — italijanski revolucionar, jedan od vođa narodnooslobodilačkog pokreta u Italiji; 1849. šef privremene vlade Rimske Republike; 1850. jedan od osnivača Centralnog odbora evropskih demokrata u Londonu. 129 170 390
- Mecklenburg-Strelitz, Georg Fürst* (Georg Meklenburg-Štrelic, knez; 1824 - 1876) — nemački plemić, general u ruskoj službi.
- Mehmed II* (1430 - 1481) — turski sultan (1451 - 1481). 80 121 250
- Mehmed IV* (oko 1641. do oko 1692) — turski sultan (1648 - 1687). 140
- Mehmed Ali-paša* (1807 - 1868) — turski vojskovođa i državnik; veliki vezir (1852. do maja 1853), zatim ministar rata (1853/1854). 80
- Mehmed-paša* (1810 - 1871) — turski vojskovođa i državnik; početkom 1854. kapudan-paša (admiral), kasnije veliki vezir. 80
- Mediči* — italijanska trgovačka kuća; vladali Firencem od 15. do 18. veka. 121
- Melbourne, William Lamb, Viscount* (Viljem Lem Melbern, vikont; 1779 - 1848) — britanski državnik; ministar unutrašnjih poslova (1830 - 1834), predsjednik vlade (1834. i 1835 - 1841). 50 476
- Melgar, Juan Thomas Cabrera, conde de* (Huan Tomas Cabrera Melgar, grof; 1652 - 1705) — ministar španskog kralja Carlosa II (1693 - 1699). 347
- Mensikov, Aleksandar Sergejevič, knez* (1787 - 1869) — ruski vojskovođa i državnik; 1853. vanredni ambasador u Carigradu; vrhovni komandant suvozemnih i pomorskih snaga na Krimu (1853 - 1855). 18 32 57 67 72 73 79 126 130 132 135 136 149 150 151 407 408 411 415 417 423 - 425 431 434 - 437 440 448 449 453 455 472
- Mensdorff-Pouilly, Alexander, Graf von* (Aleksander Mensdorf-Puji, grof; 1813 - 1871) — austrijski general i državnik; vanredni diplomatski poslanik u Petrogradu (1852/1853). 178
- Merlin, Christophe-Antoine, comte* (Kristof-Antoan Merlen, grof; 1771 - 1839) — pripadnik francuskih okupacionih trupa u Španiji (1808 - 1813). 357
- Metaksas, Andreas, grof* (oko 1786 - 1860) — grčki državnik i diplomata; predsjednik vlade (1843/1844) i diplomatski poslanik u Carigradu (1850 - 1854). 162 166 177
- Metternich, Clemens Wenzel Lothar, Fürst von* (Klemens Vencel Lotar Meternih, knez; 1773 - 1859) — austrijski državnik i diplomata; ministar spoljnih poslova (1809 - 1821) i državni kancelar (1821 - 1848); jedan od osnivača Svete alijanse. 26 78 240 244

- Mejendorf, Pjotr Kazimirovič, baron** (1796 - 1863) — ruski diplomata; diplomatski poslanik u Berlinu (1839 - 1850) i Beču (1850 - 1854). 23 132 178
- Meza, Christian Julius de** (Kristian Julius de Meza; 1792 - 1865) — danski general, od 1849. glavni inspektor artiljerije. 325
- Miall, Edward** (Edward Mail; 1809 - 1881) — engleski publicista; četrdesetih godina saradivao sa čaristima; aktivno je učestvovao u borbi protiv engleske crkve; član parlamenta. 40
- Mihail Nikolajevič** (1832 - 1909) — ruski veliki knez, četvrti sin Nikolaja I. 129
- Michell, William** (Viljem Majkl) — engleski lekar, član parlamenta. 40
- Milnes, Richard Monckton, Baron Houghton** (Richard Mankten Milz, baron Hotn; 1809 - 1885) — engleski pisac i političar; član parlamenta. 40 108 207
- Mina (Espos y Mina), Francisco** (Francisko Mina [Espos i Mina]; 1781 - 1836) — španski general, vođa gerilaca za vreme rata za nezavisnost (1808 - 1814), aktivni učesnik u revoluciji 1820 - 1823, 1833 - 1836. učestvovao u ratu protiv karlista. 367
- Mina, Francisco Javier** (Francisko Havijer Mina; 1789 - 1817) — španski revolucionar, vođa gerilaca za vreme rata za nezavisnost (1808 - 1814); posle neuspelog pokušaja da organizuje ustanak protiv apsolutizma otišao u Ameriku 1814, gde je pao u ratu za nezavisnost Meksika. 366 383
- Minié, Claude-Étienne** (Klod-Etjen Minije; 1804 - 1879) — francuski oficir, pronalazač oružja koje je po njemu dobilo ime. 439 450 451
- Minih, Burkhard Christoph** (Kristifor Antonomič) (Burkhard Kristof Minih; 1683 - 1767) — ruski general-feldmaršal, poreklom Nemač, stručnjak za gradnju utvrđenja; vrhovni komandant trupa u rusko-turskom ratu 1735 - 1739. 303
- Molesworth, Sir William** (ser Viljem Moulzvert; 1810 - 1855) — britanski državnik; pripadao je grupi Mayfair-radikalna; član parlamenta; ministar za javne radove (1853 - 1855) i ministar za kolonije (1855). 40 96 204 518
- Molitor, Gabriel-Jean-Joseph, comte** (Gabrijel-Žan-Žozef Molitor; 1770 - 1849) — francuski general, 1823. komandant jednog armijskog korpusa u Španiji. 507
- Moltke, Helmut Karl Bernhard, Graf von** (Helmut Karl Bernhard Moltke, grof; 1800 - 1891) — pruski oficir, kasnije general-feldmaršal, stručnjak za vojna pitanja i pisac; 1835 - 1839. bio je u službi turske vojske; šef pruskog (1857 - 1871) i carskog generalštaba (1871 - 1888). 226
- Mon, Alejandro** (Alejandro Mon; 1801 - 1882) — španski političar; moderados; ministar finansija (1837, 1844 - 1846), predsednik vlade (1864). 261 330
- Monck, Charles Stanley, Viscount** (Čarls Stenli Mank, vikont; 1819 - 1894) — političar; ministar finansija (1855 - 1858); guverner Kanade (1861 - 1866. i 1867/1868). 39
- Monroe, James** (Džems Monrou; 1758 - 1831) — predsednik SAD (1817 - 1825). 329 383
- Monsell, William** (Viljem Monsel; 1812 - 1894) — irski političar; jedan od vođa irske parlamentarne frakcije; sekretar vojne intendature (1852 - 1854). 204
- Montalembert, Charles Forbes de Tryon, comte de** (Šarl Forb de Trion Montalamber, grof; 1810 - 1870) — francuski političar i publicist; za vreme Druge republike poslanik u ustavotvornoj i zakonodavnoj Narodnoj skupštini; lider katoličke partije. 54 338 407 512
- Montalembert, Marc-René, marquis de** (Mark-Rene Montalamber, markiz; 1714 - 1800) — francuski general i stručnjak za gradnju utvrđenja; izradio je nov sistem utvrđenja koji je široko primenjivan u 19. veku. 311

- Montemolin, Carlos Luis de Bourbon, conde de* (Karlos Luis de Bourbon Montemolin, grof; 1818 - 1861) — španski infant, sin Don Carlosa; pedesetih godina pod imenom Karl VI pretendent na španski presto. 96 277
- Montesquieu, Charles de Secondat, baron de La Brède et de* (Šarl de Sekonda, baron de La Bred i de Monteskje; 1689 - 1755) — francuski sociolog, ekonomista i pisac, predstavnik prosvetiteljstva u 18. veku; teoretičar konstitucionalne monarhije i podele vlasti. 359
- Montijo, Eugenio Palafox y Portocarrero, conde* (Euhenio Palafox i Portokarero Montihof, grof) — španski avanturist. 367
- Montpensier, Antoine-Marie-Philippe-Louis d'Orléans, duc de* (Antoan-Mari-Filip d'Orlean, vojvoda de Monpansie; 1824 - 1890) — sin Louis-Philippe-a, suprug španske infantkinje Marije Luise Fernande; 1868/1869. pretendent na španski presto. 92 96
- Montpensier, Maria Luisa Fernanda de Bourbon* (Marija Lujza Fernanda de Burbon Monpansie; 1832 - 1897) — 1846. udala se za Antoine-Marie-Philippe-Louis d'Orléana, vojvodu de Montpensier; sestra Isabelle II. 96
- Moore, George Henry* (Džordž Henri Mur; 1811 - 1870) — irski političar; jedan od vođa Lige za zaštitu prava zakupaca; član parlamenta. 153
- Moreno, Antonio Guillermo* (Antonio Giljermo Moreno) — španski banakar i političar. 261
- Morillo, Pablo, conde de Cartagena y marqués de la Puerta* (Pablo Moriljo, grof de Kartagena i markiz de la Puerta; 1778 - 1837) — španski general; učesnik u ratu za nezavisnost (1808 - 1814); 1815 — 1820. komandant španskih trupa koje su bile određene da uguše rat za nezavisnost u španskim kolonijama u Južnoj Americi; za vreme revolucije 1820 - 1823. prešao na stranu kontrarevolucije. 306 508.
- Morla, Tomás de* (Tomas de Morla; 1752 - 1820) — španski general i pisac vojnih dela; ministar rata i mornarice za vreme vlade Josepha Bonaparte. 367
- Mounier, Jean-Joseph* (Žan-Žozef Muniije; 1758 - 1806) — francuski političar. 359
- Muhamed Abdul-Kasim ibn-Abdalah* (oko 570 - 632) — tvorac islama. 308 318
- Mulgrave, Lord* (lord Malgreiv) — *vidi Normanby, George Augustus Constantin Phipps, Marquis of*
- Muñoz, Agustín Fernando, duque de Riansares de Montmorot y marqués de San Agustín* (Agustin Fernando Munjos, vojvoda de Riansares de Montmorot i markiz de San Agustin; oko 1808 - 1873) — narednik kraljevskih trupa; suprug španske regentkinje, kraljice Marije Christine. 388 391
- Muñoz Benavente Pucheta, José* (Jose Munjos Benavente Pučeta; 1820 - 1856) — španski toreador; učestvovao u revoluciji 1854 - 1856; jedan od vođa narodnih masa u Madridu, poginuo u borbi na barikadama. 325 330
- Muñoz Torrero, Diego* (Diego Munjos Torero; 1761 - 1829) — španski sveštenik, rektor univerziteta u Salamanki; jedan od poslanika radikala u kortesu u Kadisu (1810 - 1813); učesnik u revoluciji od 1820 - 1823. 376
- Muntz, George Frederick* (Džordž Frederik Munc; 1794 - 1857) — engleski fabrikant oružja i političar; član parlamenta. 204
- Murat, Joachim* (Žoaken Mira; 1767 - 1815) — maršal Francuske; učestvovao u vojnim pohodima Napoleona I; 1808. vrhovni komandant francuskih trupa u Španiji; kralj Napulja (1808 - 1815). 351
- Murat, Napoléon-Lucien-Charles, prince* (Napoleon-Lisjen-Šarl Mira, princ; 1803 - 1878) — rođak Napoleona III; francuski političar; za vreme Druge republike poslanik u ustavotvornoj i zakonodavnoj Narodnoj skupštini. 4 316

- Mure, William* (Viljem Mjur; 1799 - 1860) — engleski filolog i historičar, helenist; član parlamenta. 40
- Musa-paša* (oko 1810 - 1854) — turski general; 1853/1854. komandant Sislitrije. 228 255
- Nadaud, Martin* (Marten Nado; 1815 - 1898) — francuski zidar, publicist, Proudhonov sledbenik; 1849 - 1851. poslanik u zakonodavnoj Narodnoj skupštini; priključio se partiji montanjara; posle državnog udara 2. decembra 1851. proteran iz Francuske; do 1859. živeo u emigraciji u Engleskoj. 94
- Nadojvoda Karl* — vidi *Karl Ludwig Johann*
- Napier, Sir Charles* (ser Čarls Neipier; 1786 - 1860) — engleski admiral, učesnik u ratovima u Portugalu (1810 - 1834) i Siriji (1840); 1854. komandant flote na Baltičkom moru. 48 59 88 97 195 196 235 265 266 271 297 324 342 343 414 510
- Napoléon I Bonaparte* (Napoleon I Bonaparta; 1769 - 1821) — francuski car (1804 - 1814. i 1815). 81 134 140 197 200 203 206 - 208 216 329 348 351 - 357 359 360 361 365 374 377 410 - 412 428 429 430 448 451 457 462 463 465 472 479
- Napoléon III Louis Bonaparte* (Napoleon III Luj Bonaparta; 1808 - 1873) — nećak Napoléona I; predsednik Druge republike (1848 - 1852) i francuski car (1852 - 1870). 4 16 27 32 34 45 53 - 55 58 62 - 63 65 68 79 81 88 92 95 96 122 137 196 199 206 208 216 218 271 277 278 283 284 289 295 299 316 396 405 410 - 412 413 417 419 420 432 461
- Napoleon Veliki* — vidi *Napoléon I*
- Napoleon Mali* — vidi *Napoléon III*
- Narváez, Ramón María, duque de Valencia* (Ramon Marija Narvaes, vojvoda od Valensije; 1800 - 1868) — španski general i državnik; vođa moderadosa; predsednik vlade (1844 - 1846, 1847 - 1851, 1856/1857, 1864/1865. i 1866 - 1868); surovo je ugušio revolucionarni pokret masa. 261 277 281 306 - 308 309 315 330 331
- Nasmyth, Charles* (Čarls Nejzmit; 1826 - 1861) — engleski oficir; ratni dopisnik lista *The Times* iz štaba Omer-paše na Dunavu. 227 255 256 296 300.
- Nasr-ed-Din* (1831 - 1896) — persijski šah (1848 - 1896). 9 14 20
- Navarro* (Navaro; umro 1817) — španski revolucionar; pogubljen zbog pokušaja da u Valensiji proglašeni ustav iz 1812. godine. 383
- Nemours, Louis-Charles-Philippe-Raphaël d'Orléans, duc de (Luj-Šarl-Filip-Rafaël d'Orlean, vojvoda od Nemura; 1814 - 1896) — sin Louis-Philippe-a. 23*
- Neselrode, Karl Vasiljevič, grof* (1780 - 1862) — ruski državnik i diplomata; ministar spoljnih poslova (1816 - 1856), državni kancelar. 37 70 - 72 77 114 117 122 130 131 145 146 151 155 156 171 178 327
- Newcastle, Henry Pelham Fiennes Pelham-Clinton, Duke of* (Henri Pelem Fainz Pelem - Klinton, vojvoda od Njukasla; 1811 - 1864) — britanski državnik; ministar za Irsku (1846), ministar rata i kolonija (1852 - 1854), ministar rata (1854/1855) i ministar kolonija (1859 - 1864). 154 211 217 240 278 415 475 476
- Ney, Michel, duc d'Elchingen, prince de la Moskova* (Mišel Nej, vojvoda od Elhingena i princ od Moskve; 1769 - 1815) — maršal Francuske, učesnik u vojnim pohodima Napoléona I; 1808 - 1811. učestvovao u ratu u Španiji. 362
- Nikolaj I* (1796 - 1855) — ruski car (1825 - 1855) 3 - 5 9 10 16 - 18 21 22 25 - 27 32 33 37 38 43 44 47 49 52 - 54 56 58 59 65 - 68 71 - 73 77 79 80 88 90 91 93 96 114 116 - 137 144 - 147 149 - 152 155 156 167 171 173 175 177 178 186 187 198 213 217 232 236 - 238 248 255 262 266 276 278 288 293 314 - 316 319 321 323 328 342 343 396 418 419 428 429 452 453 464 469 470 474 490 491 498 502 519
- Norfolk, Henry Charles Howard, Duke of* (Henri Čarls Hauard Norfolk, vojvoda; 1791 - 1856) — predstavnik engleske aristokratije. 8 40

- Normanby, Constantine Henry Phipps, earl of Mulgrave, Marquis of* (Konstantin Henri Fips, erl od Malgreiva, markiz od Normenbija; 1797 - 1863) — britanski državnik; vicekralj Irske (1835 - 1839). 272 273
- Normanby, George Augustus Constantine Phipps, Marquis of* (Džordž Ogastes Konstantin Fips, markiz od Normenbija; 1819 - 1890) — britanski državnik. 272
- Notaras, Lukas* (umro 1453) — vizantijski državnik, komandant flote; vođa antikatoličke partije; posle osvajanja Carigrada ubijen je po naređenju sultana Mehmeda II. 80
- Obrenović* — srpska kneževska dinastija (1817 - 1842. i 1858 - 1882), kasnije kraljevska dinastija (1882 - 1903). 20 26
- Obrenović, Mihailo* (1823 - 1868) — srpski knez (1839 - 1842. i 1860 - 1868). 20 26
- Obrenović, Miloš* (1780 - 1860) — srpski knez (1817 - 1839. i 1858 - 1860), osnivač dinastije Obrenović. 20 26
- Obručev, Aleksandar Afanasijevič* — ruski general. 19 24
- O'Connell, Daniel* (Danjel O'Konel; 1775 - 1847) — irski advokat i političar; vođa liberalne desnice u irskom nacionalnooslobodilačkom pokretu (Repeal-Association). 50
- O'Daly* (O'Dali) — španski oficir, učesnik u ratu za nezavisnost (1808 - 1814) i revoluciji (1820 - 1823). 379
- O'Donnell y Jorris, Leopoldo, conde de Lucena y duque de Tetuán* (Leopoldo O'Donel i Horis, grof od Lusene i vojvoda od Tetuana; 1809 - 1867) — španski general i političar; moderados; 1854. pokušao da iskoristi revolucionarnu krizu za uvođenje vojne diktature; kao ministar rata ugušio je revoluciju (1854 - 1856); predsednik vlade (1856, 1858 - 1863. i 1865 - 1866). 247 259 - 261 268 274 277 280 281 283 307 315 325 328 379 388 392
- Oliveira, Benjamin* (Bendžamin Oliveira) — član engleskog parlamenta. 40
- Olozaga, Salustiano de* (Salustijano de Olosaga; 1805 - 1873) — španski državnik i diplomat; jedan od lidera partije progresista; 1843. predsednik vlade; diplomatski poslanik u Parizu (1840 - 1843. i 1854), učesnik u revoluciji (1854 - 1856). 309 310 330
- Oltra* (Oltra) — španski oficir, učesnik u revoluciji (1820 - 1823). 380
- Omer-paša* (Mihailo Latas; 1806-1871) — turski general, poreklom iz Like, vrhovni komandant turskih trupa u krimskom ratu. 3 26 30 42 49 54 60 61 110 - 112 159 - 161 211 213 223 228 232 237 244 252 253 257 275 291 295 298 301 302 314 322 323 327 328 398 411 413 415 417 460 472
- Orléans* (Orlean) — francuska kraljevska dinastija (1830 - 1848). 92 391
- Orlov, Aleksej Fjodorovič, grof* (1786 - 1861) — ruski državnik i diplomat, stručnjak za vojna pitanja; zaključio sa Turskom Jedrenski (1829) i Hunkjar-iskeleski ugovor (1833); predvodio je rusku delegaciju na Pariskom kongresu (1856). 42 46 48 52 53 62 155 178
- Orlov, Nikolaj Aleksejevič, knez* (1827 - 1885) — ruski general i diplomat; 1854. učestvovao u opsadi Silistrije; diplomatski poslanik u raznim evropskim zemljama. 228 231
- Oropesa, Emanuel Joaquin, conde de* (Emanuel Hoakin Oropesa, grof; 1642 - 1709) — ministar španskog kralja Carlosa II (1685 - 1691. i 1698/1699). 347
- Orozco* (Orosko) — španski revolucionar, učesnik u revoluciji (1854 - 1856). 268
- Ørstedt, Anders Sandøe* (Anders Sandee Erstet; 1778 - 1860) — danski pravnik i državnik; predsednik vlade (1853 - 1854). 37
- Osborne, Bernal* (Bernal Osborn) — vidi *Bernal Osborne, Ralph*

- Oskar I* (Oskar I; 1799 - 1859) — kralj Švedske i Norveške (1844 - 1859). 336
- Osten-Saken, Dmitrij Jerofejevič* (1789 - 1881) — ruski general; za vreme krimskog rata komandant jednog korpusa u južnoj Rusiji. 12 30 110 111 187 188 397 398 450
- O'Sullivan de Grass, Alphonse-Albert-Henri, comte* (Alfons-Alber-Anri O'Silivan, grof; 1798 - 1866) — belgijski diplomat, diplomatski poslanik u Beču (1837 - 1866). 274
- Otto I* (Oto I; 1815 - 1867) — bavarski princ, kralj Grčke (1832 - 1862). 79 91 178 191 207 274 298 393
- Otway, Arthur John* (Artur Džon Otvei; 1822 - 1912) — član engleskog parlamenta. 271 272 279
- Owen, Robert* (Robert Oven; 1771 - 1858) — engleski socijalist-utopist. 51
- Ozerov* — ruski diplomat, privremeno otpravnik poslova u Carigradu. 56
- Pacheco, Juan, marqués de Villena* (Juan Pačeško, markiz od Viljene; 1419 - 1474) — ministar kastiljskog kralja Enrica IV. — 347
- Pacheco y Gutierrez Calderon, Joaquin Francisco* (Hoakin Fransisko Pačeško i Gutieres Kalderon; 1808 - 1865) — španski pravnik, pisac i političar; moderados; učesnik u revoluciji (1854 - 1856), ministar spoljnih poslova (1854). 315
- Padilla, Juan de* (Juan de Padilja; oko 1490 - 1521) — španski plemić; jedan od vođa ustanka kastiljskih gradova 1520 - 1522 (ustanak komunjerosa), pogubljen je posle poraza kod Viljara. 349
- Paikos, A.* — grčki državnik, ministar spoljnih poslova (1851 - 1854). 179
- Paine, Thomas* (Tomas Pein; 1737 - 1809) — engleski publicist; učesnik u ratu za nezavisnost SAD i u francuskoj revoluciji. 298
- Paixhans, Henri-Joseph* (Anri-Žozef Peksan; 1783 - 1854) — francuski general i vojni inženjer; izumeo je top koji izbacuje razorno zrno; top je po njemu dobio ime. 5 296
- Pakington, Sir John Somerset* (ser Džon Somerset Pakington; 1799 - 1880) — britanski državnik; ministar rata i kolonija (1852), prvi lord admiraliteta (1858 - 1859. i 1866/1867) i ministar rata (1867/1868). 279
- Palafox y Melci, Francisco de* (Francisko de Palafoks i Melsi; rod. 1774) — španski političar; učesnik u ratu za nezavisnost (1808 - 1814); član centralne hunte (1808/1809), iz koje je isključen zbog toga što je istupio protiv sazivanja kortesa i zbog pokušaja da uvede regentstvo u Španiji. 367
- Palafox y Melci, José de Rebolledo, duque de Zaragoza* (Hose de Reboljedo Palafoks i Melsi, vojvoda od Saragose; 1776 - 1847) — španski general, učesnik u ratu za nezavisnost (1808 - 1814), rukovodilo odbranom Saragose. 356
- Palmerston, Henry John Temple, Viscount* (Henri Džon Templ Palmerston, vikont; 1784 - 1865) — britanski državnik; ministar rata (1809 - 1828), ministar spoljnih poslova (1830 - 1834, 1835 - 1841, 1846 - 1851), ministar unutrašnjih poslova (1852 - 1855), predsednik vlade (1855 - 1858. i 1859 - 1865). 3 14 15 33 34 39 46 - 48 73 75 - 77 91 92 96 97 138 146 148 151 152 186 197 211 217 240 241 243 245 246 253 278 279 289 - 291 298 299 308 319 328 393 414 418 469 475 476 492
- Panjutin, Fjodor Sergejevič* (1790 - 1865) — ruski general; na početku krimskog rata komandant jednog korpusa i 1855/56. rezervne vojske na jugzapadu Rusije. 248 257 502
- Parque-Castrillo, Diego de Cañas y Portocarrero, duque del* (Dijego de Kanjas i Portokarero Parke-Kastiriljo, vojvoda; 1755 - 1832) — španski general, učesnik u ratu za nezavisnost (1808 - 1814) i u revoluciji (1820 - 1823); 1820. predsednik kortesa. 353
- Paskevič, Ivan Fjodorovič, knez* (1782 - 1856) — ruski generalfeldmaršal; od juna 1831. vrhovni komandant ruskih trupa koje su ugušile ustanak u Poljskoj 1830/1831; od 1831. namesnik Poljske; 1849. vrhovni ko-

- mandant ruske vojske koja je učestvovala u ugušivanju revolucije u Mađarskoj; 1854. vrhovni komandant trupa na Dunavu. 43 170 212 228 229 231 237 248 266 303
- Pastor Diaz, Nicomedes* (Nikomedes Pastor Dias; 1811 - 1863) — španski političar i literata; moderados; senator i diplomatski poslanik u Torinu (1854). 331
- Pedro V* (Pedro V; 1837 - 1861) — portugalski kralj (1853 - 1861). 277
- Peel, Sir Robert* (ser Robert Pil; 1788 - 1850) — britanski državnik i ekonomist; vođa umerenih torijevaca, koji su po njemu dobili ime «pilovci»; ministar unutrašnjih poslova (1822 - 1827. i 1828 - 1830), predsednik vlade (1834/1835. i 1841 - 1846); uz podršku liberala ukinuo je 1846. zakone o žitu. 50 65 116 145 146 153 217 240 278 475 476 517 518
- Peithmann* (Pajtman) — nemački pedagog. 271 - 273 279 298
- Pelham, Frederick Thomas* (Frederik Tomas Pelem; 1808 - 1861) — engleski mornarički oficir, od 1858. viceadmiral. 342
- Pélissier, Aimable-Jean-Jacques, duc de Malakoff* (Emabl-Zan-Zak Pelisje, vojvoda od Malakofa; 1794 - 1864) — francuski general, od septembra 1855. maršal Francuske; između četrdesetih i pedesetih godina učestvovao u osvajanju Alžira; vrhovni komandant vojske na Krimu (od maja 1855. do jula 1856). 49
- Perez de Castro, Evaristo* (Evaristo Peres de Kastro; 1778 - 1848) — španski političar; poslanik kortesa u Kadisu (1810 - 1813); učesnik u revoluciji (1820 - 1823); predsednik vlade (1838 - 1840). 382
- Persigny, Jean-Gilbert-Victor Fialin, duc de Zan-Zilber-Viktor Fijalen* (Persinji, vojvoda; 1808 - 1872) — francuski državnik; poslanik u zakonodavnoj Narodnoj skupštini (1849 - 1851); jedan od organizatora državnog udara od 2. septembra 1851; ministar unutrašnjih poslova (1852 - 1854. i 1860 - 1863). 27
- Petar I* (1672 - 1725) — ruski car (1682 - 1725). 454 473 510 511
- Petar Veliki* — vidi *Petar I*
- Pezuela y Ceballos, Juan de la, conde de Cheste* (Juan de la Pesuela i Sebaljos, grof od Česte; 1809 - 1906) — španski general i pisac; moderados; ministar mornarice (1846), od 1867. senator. 307
- Philipp* — vidi *Filipe*
- Philippesco* (Filipesko) — šef rumunške milicije. 397
- Phipps, Sir Charles Beaumont* (ser Čarls Boument Fips; 1801 - 1866) — pukovnik; komornik vicekralja Irske (1835 - 1839), kraljevski konjušar (1846), sekretar princa Alberta (od 1847). 272 273
- Pidal, Pedro José, marqués de* (Pedro Hose Pidal, markiz; 1800 - 1865) — španski političar i pisac; moderados; predsednik kortesa (1843), ministar unutrašnjih poslova (1844 - 1848), ministar spoljnih poslova (1848 - 1851). 261
- Pije IX* (1792 - 1878) — rimski papa (1846 - 1878). 4 54 68 144
- Pizarro, Francisco* (Francisko Pisaro; oko 1475 - 1541) — španski osvajač carstva Inka (Peru) tridesetih godina 16. veka. 350
- Pollard-Urquhart, William* (Viljem Poulard-Juket; 1814 - 1871) — engleski ekonomista i političar; član parlamenta. 40
- Pombal, Sebastian José de Carvalho y Mello, marquis de* (Sebastijan Hose de Karvalo i Meljo Pombal, markiz; 1699 - 1782) — portugalski državnik, pristalica prosvetnog apsolutizma, faktički vladar Portugala. 358
- Pompej Gnej (Magnus)* (106 - 48. god. pre n. e.) — rimski vojskovođa i državnik. 281
- Ponsonby, John, Viscount* (Džon Pansonbi, vikont; oko 1770 - 1855) — britanski diplomat; diplomatski poslanik u Napulju (1832), ambasador u Carigradu (1832 - 1841) i Beču (1846 - 1850). 137
- Popovič, Timofej* (1795 - 1867) — austrijski general; za vreme austrijske okupacije Dunavskih kneževina 1854. vojni guverner Bukurešta. 398
- Porlier* — vidi *Diaz Porlier, Juan*

- Pozzo di Borgo, Karl Andreas Osipovič* (Karl Andreas Osipovič POCO di Borgo, grof; 1764 - 1842) — ruski diplomat, poreklom Korzikanac; diplomatski poslanik (1814 - 1821) i ambasador u Parizu (1821 - 1835), ambasador u Londonu (1835 - 1839). 75 77 78 118 489
- Pradt, Dominique Dufour de* (Dominik DIFUR de Pradt; 1759 - 1837) — francuski sveštenik, diplomat, publicist i istoričar. 364 366 372
- Prim y Prats, Juan, conde de Reus* (Huan Prim i Prats, grof Reus; 1814 - 1870) — španski general i političar; jedan od vođa progresista; učesnik u revoluciji 1834 - 1843. i 1854 - 1856; 1843/1844. ugušio ustanak republikanaca i levih progresista u Kataloniji. 399
- Princ Napoleon* — vidi *Bonaparte, Jérôme-Napoléon-Charles-Paul*
- Princ Pruske* — vidi *Wilhelm I*
- Principe y Vidaud, Miguel Agustín* (Miguel Agustín Prinsipe i Vidaud; 1811 - 1866) — španski pisac, autor mnogih radova iz španske istorije i literature. 308 348/349
- Pritchett, Robert Taylor* (Robert Tajlor Pritchett; 1828 - 1907) — engleski oružar, usavršio je Minié-oružje. 202
- Pucheta* — vidi *Muñoz Benavente*
- Pujol, Louis* (Luj Pižol) — francuski publicist; blankist; učesnik u junskom ustanku 1848. u Francuskoj i u revolucionarnim događajima u Španiji godine 1854. 325
- Quesada y Matheus, Jenaro de* (Henaro de Kesada i Mateus; 1818 - 1889) — španski general. 260
- Quintana, Manuel José* (Manuel Hose Kintana; 1772 - 1857) — španski pesnik i političar, pristalica francuskog prosvetiteljstva u 18. veku; učesnik u revolucijama od 1808 - 1814. i 1820 - 1823; 1808 - 1810. sekretar centralne hunte. 359 365
- Quiroga, Antonio* (Antonio Kiroga; 1784 - 1841) — španski oficir; učestvovao je u ratu za nezavisnost (1808 - 1814) i u revoluciji (1820 - 1823). 379 380
- Radetzky, Joseph, Graf* (Jozef Radecki, grof; 1766 - 1858) — austrijski feldmaršal; 1831. komandant austrijskih trupa u gornjoj Italiji; 1848/1849. surovo je ugušio revolucionarni i nacionalnooslobodilački pokret u Italiji; 1850 - 1856. generalni guverner Lombardijsko-Venecijanskog Kraljevstva. 160 263 267 450
- Raglan, Fitzroy James Henry Somerset, Baron* (baron Fitsroj Džems Henri Somerset Raglen; 1788 - 1855) — engleski general, od 1854. feldmaršal; 1808 - 1814. i 1815. učestvovao je u ratu protiv Napoleona I kao Wellingtonov štabni oficir; sekretar vojne kancelarije vrhovnog štaba (1827 - 1852), artiljerijski general (1852 - 1854), vrhovni komandant vojske na Krimu (1854/1855). 211 231 233 294 298 301 302 323 328 404 406 408 415 430-433 436 438 445 446 448 449 453 471 474 475
- Redcliffe* (Redklif) — vidi *Stratford de Redcliffe, Stratford Canning, Viscount*
- Rešid-paša* (1802 - 1858) — turski državnik, više puta veliki vezir i ministar spoljnih poslova. 21 22 80 162 163 170 266 291 292
- Reventlow-Criminil, Heinrich, Graf von* (Hajnrh Reventlov-Kriminil, grof; 1798 - 1869) — danski državnik i diplomat; ministar spoljnih poslova (, 1842 - 1848), ministar za pitanja Holštajna (1852 - 1854). 21
- Richard, Vincente* (Vinsente Ričard) — španski revolucionar; pogubljen 1816. posle neuspelog pokušaja da digne ustanak protiv apsolutističkog režima Fernanda VII. 383
- Richmond, Charles Gordon-Lennox, Duke of* (Čarls Gordon-Lenoks Ričmond, vojvoda; 1791 - 1860) — engleski političar; protekcionist. 40
- Ridiger, Fjodor Vasiljevič, grof* (1783 - 1856) — ruski general; učestvovao 1831. u krvavom ugušivanju ustanka u Poljskoj; 1836. okupirao Krakov; 1849. učestvovao u ugušivanju revolucije u Mađarskoj; 1854. carski namesnik u Poljskoj. 324
- Riego y Nuñez, Rafael de* (Rafael de Rijego i Nunjes; 1785 - 1823) — španski oficir; učesnik u ratu

- za nezavisnost 1808 - 1814; jedan od viđenijih vođa revolucije od 1820 - 1823; pogubljen 1823. 367 380 381 507
- Rios y Rosas, Antonio de los* (Antonio de los Rios i Rosas; 1712 - 1873) — španski političar; moderados; poslanik u kortesu; ministar unut-rašnjih poslova (1856). 331
- Riza-paša* (1809 - 1859) — turski general i državnik; između četr-desetih i pedesetih godina ministar rata. 22 80
- Robinson, Abraham* (Abraham Robin-son) — pedesetih godina jedan od vođa čarističkog pokreta. 106
- Robinson, Frederick John, Viscount Goderich, Earl of Ripon* (Frederik Džon Robinson, vikont Goudrič, erl od Ripena; (1782 - 1859) — engleski državnik; ministar finansija (1823 - 1827); predsjednik vlade (1827/1828). 486
- Roebuck, John Arthur* (Džon Artur Roubak; 1801 - 1879) — engleski političar i publicista; član parla-menta; 1855. član komisije za ispitivanje stanja u britanskoj vojsci na Krimu. 23 65
- Romana, Pedro Caro y Sureda, mar-qués de la* (Pedro Karo i Sureda, markiz de la Romana; 1761 - 1811) — španski general, učesnik u ratu za nezavisnost (1808 - 1814); kome-sar centralne hunte u Asturiji. 356 362 367
- Romerias* — vidi *Romana*
- Ros de Olana, Don Antonio, conde de Almira* (Don Antonio Ros de Olana, grof od Almine; 1808 - 1886) — španski general i pisac; moderados. 261
- Rose, Hugh Henry, Baron Strathnairn and Jansi* (Nju Henri Rouz, baron Streitnern i Džensi; 1801 - 1885) — engleski oficir, kasnije feld-maršal; otpravnik poslova u Cari-gradu (1851 - 1853), za vreme krim-skog rata predstavnik pri štabu francuske vojske na Krimu; učestvo-vao u ugušivanju nacionalnooslobo-dilačkog ustanka u Indiji (1857 - 1859). 72 182 186
- Rulhière, Joseph-Marcelin de* (Žozef-Marselen de Rilijer; 1787 - 1862) — francuski general i političar; učestvovao u vojnim pohodima Napoleona I; tridesetih godina učestvovao u osvajanju Alžira; 1848/1849. poslanik u ustavotvornoj i zakonodavnoj Narodnoj skupštini i ministar rata, otpušten je posle državnog udara 2. decembra 1851. 221
- Ruski car* — vidi *Nikolaj I*
- Russell, Lord John* (lord Džon Rasel; 1792 - 1878) — britanski državnik; lider vigovaca; predsjednik vlade (1846 - 1852. i 1865 - 1866), mini-star spoljnih poslova (1852/1853. i 1859 - 1865), predsjednik tajnog saveta (1854/1855). 32 40 48 57 65 70 71 73 78 79 80 91 96 97 116 118 - 122 124 - 128 131 132 137 148 150 151 153 164 186 206 - 210 217 240 241 246 278 279 285 - 290 293 294 296 297 413 461 462 476 492 518
- Sadleir, John* (Džon Sedler; 1814 - 1856) — irski bankar i političar; jedan od vođa irske parlamentarne frakcije; 1853. mladi lord čuvar pečata. 8
- Saffi, Aurelio* (Aurelio Safi; 1819 - 1890) — italijanski revolucionar i pisac; aktivno učestvovao u narodno-oslobodilačkom pokretu, Mazzinijev saborac; 1848/1849. učestvovao u revoluciji u Italiji; 1851. emigrirao u Englesku; 1872. bio je na čelu italijanske republikanske partije. 390
- Sagasti, Manuel* (Manuel Sagasti) — španski general; guverner Madrida (1843. i 1854 - 1855). 334 386
- Sahib-efendija* — sudija. 394
- Said-paša* — turski general, 1854. komandovao jednim delom trupa na Dunavu. 275
- Saint-Arnaud, Armand-Jacques-Achille Leroy de* (Arman-Zak-Ašil Le-roj de Sent-Arno; 1801 - 1854) — francuski general, od 1852. maršal Francuske; između tridesetih i četr-desetih godina učestvovao u osvaja-nju Alžira; jedan od organizatora državnog udara 2. decembra 1851; ministar rata (1851 - 1854), 1854.

- vrhovni komandant francuske vojske na Krimu. 59 199 203 211 216 218 - 221 231 234 267 301 302 323 328 396 404 - 406 408 410 415 424 436
- Salamanca y Mayol, José* (Hose Salamanka i Majol; 1811 - 1883) — španski političar i bankar; moderados; ministar finansija (1847). 334 392
- Salazar, José Allende* (Hose Aljende Salazar; 1802 - 1893) — španski general; ministar mornarice (1854). 315
- Sami-paša* — turski državnik, guverner Vidina (1852 - 1854). 257
- Sanchez, Julian* (Hulijan Sančes) — vođa gerilaca u ratu za nezavisnost (1808 - 1814). 366
- San Fernando, Joaquin José, duque de* (Hoakin Hose San Fernando, vojvoda; umro 1835) — španski političar, 1819. predsednik vlade. 379 380 382
- San Luis* (San Luis) — vidi *Sartorius, Luis José, primer conde de San Luis*
- San Miguel y Valledor, Evaristo, duque de* (Evaristo, vojvoda de San Migel i Valjedor; 1785 - 1862) — španski general, pisac i političar; učestvovao u ratu za nezavisnost (1808 - 1814) i u revoluciji (1820 - 1823); predsednik vlade (1822); ministar rata (1840 - 1842). 261 379 380 385 393 508
- San Román* (San Roman) — španski general, zamenik ministra rata (1853 - 1854). 268
- Santa Coloma de Queralt* (Santa Koloma de Keral; umro 1640) — španski državnik, vickralj Katalonije; ubijen za vreme narodnog ustanka u Barseloni. 347
- Santa Cruz y Pacheco, Francisco, marqués* (Fransisko Santa Krus i Pačeko, markiz; oko 1802 - 1883) — španski političar; ministar unutrašnjih poslova (1854 - 1856) i ministar finansija (1856). 309 313 332 386.
- Sartorius, Luis José, primer conde de San Luis* (Luis Hose Sartorijus, prvi grof de San Luis; 1820 - 1871) — španski državnik i publicist; jedan od vođa moderadosa; ministar unutrašnjih poslova (1847 - 1851), predsednik vlade (1853/1854). 259 261 280 283 308 309 315 335 347 348 386 387 392
- Scarlett, Sir James York* (ser Džems Jork Skarlet; 1799 - 1871) — engleski general, 1854/1855. komandovao jednom konjičkom brigadom, zatim celokupnom konjicom na Krimu. 445
- Schlick (Schlik), Franz Heinrich, Graf von* (Franc Hajnrhik Šlik, grof; 1789 - 1862) — austrijski general; 1848/1849. učestvovao u ugušivanju revolucije u Madarskoj; 1859. komandant trupa u Galiciji i Bukovini. 27
- Sébastieni, Horace-François-Bastien, comte* (Oras-Fransoa-Bastijen Sebastijani, grof; 1772 - 1851) — francuski državnik i diplomat, maršal Francuske; ministar spoljnih poslova (1830 - 1832), ambasador u Carigradu (1806/1807), i Londonu (1835 - 1840). 411
- Selim-paša* (Zedlinsky) — turski general, poreklom Poljak; 1853/1854. komandant jednog dela turskih trupa na Dunavu. 26 42 235
- Seoane, Juan Antonio* (Huan Antonio Seoane) — španski general; učesnik u revoluciji 1854 - 1856. 307
- Serrano y Domínguez, Francisco, duque de la Torre* (Fransisko Serano i Dominges, vojvoda de la Tore; 1810 - 1885) — španski general i državnik; 1843. ministar rata, učesnik u državnom udaru 1856; ministar spoljnih poslova (1862/1863), predsednik vlade (1868 - 1869, 1871, 1874), regent Španije (1869 - 1871). 268 281 283 330
- Sevillano, Sijora Juan, marqués de Fuentes de Duero* (Sihora Huan Seviljano, markiz de Fuentes de Duero) — španski političar, ministar finansija (1854). 261
- Seymour, Sir George Hamilton* (ser Džordž Hamilton Simor; 1797 - 1880) — britanski diplomat, diplomatski poslanik u Petrogradu (1851 - 1854). 18 48 71 72 91 116 - 120 124 - 132 135 136 149 150 177 178 182 490

- Sforza, Francesco* (Frančesko Sforca; 1401 - 1466) — milanski vojvoda (1450), 1464. osvojio Đenovu. 40
- Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Earl of* (Antoni Ešli Kuper Šeftsberi, erl; 1801 - 1885) — engleski političar; četrdesetih godina vođa filantropskog pokreta za donošenje zakona o desetočasovnom radnom vremenu. 108
- Shakespeare, William* (Viljem Šekspir; 1564 - 1616). 75 144 275 497
- Shaw, John* (Džon Šo) — pedesetih godina jedan od vođa čarističkog pokreta, član izvršne komisije nacionalne čarističke asocijacije. 95
- Simpson, Leonard Francis* (Lionard Frensis Simpson) — engleski pisac sredinom 19. veka. 54 - 57
- Sismondi, Jean-Charles-Léonard Simonde de* (Žan-Šarl-Leonar Simond de Sismondi; 1773 - 1842) — švajcarski ekonomist i historičar; kritikovao »kapitalizam sa stanovišta sitne buržoazije« (Lenjin) i idealizovao proizvodnju u malim razmerama 355
- Sobjeski* — vidi *Jan III*
- Sojmonov, Fjodor Ivonovič* (1800 - 1854) — ruski general; za vreme krimskog rata komandovao delom trupa na Dunavu i na Krimu; poginuo u bici kod Inkermana. 314
- Sola, Juan Maria* (Huan Marija Sola; umro 1819) — španski oficir i revolucionar; pogubljen zbog učešća u ustanku u Valensiji, koji je bio uperen protiv apsolutističkog režima Fernanda VII. 383
- Soledad, Benito de* (Benito de Soledad) — španski kaluder, pristalica prosvetćenog apsolutizma. 360
- Somerville, Alexander* (Aleksander Samervil; 1811 - 1885) — engleski novinar. 37 - 39
- Soulé, Pierre* (Pjer Sule; 1801 - 1870) — američki advokat i političar; ambasador u Madridu (1853/1854). 330 392
- Soult, Nicolas-Jean-de-Dieu, duc de Dalmatie* (Nikola-Žan-de-Dje Sul, vojvoda od Dalmacije; 1769 - 1851) — maršal Francuske i državnik; 1808 - 1814. komandant francuskih trupa u Španiji; za vreme Julske monarhije ministar rata (1830 - 1834, 1840 - 1845), ministar spoljnih poslova (1839/1840) i predsednik vlade (1832 - 1834, 1839/1840. i 1840 - 1847). 362
- Southey, Robert* (Robert Saudi; 1774 - 1843) — engleski pesnik i pisac, historičar. 354
- Spencer, Frederick, Earl of* (Frederik Spenser, erl; 1798 - 1857) — engleski mornarički oficir; 1854. upravnik dvora. 8
- Stafford, George Granville Leveson-Gower, Marquis* (od 1833) *Duke Sutherland* (Džordž Grenvil Levin-Gauer Staford, markiz (od 1833) vojvoda od Saderlenda; 1758 - 1833) — škotski veleposednik. 40
- Stanley* — vidi *Derby, Edward George Geoffrey Smith Stanley, Earl of*
- Stephenson, Robert* (Robert Stivenzon; 1803 - 1859) — engleski inženjer i političar; član parlamenta. 40 518
- St. Helens* — vidi *Fitzherbert, Alleyne, Baron St. Helens*
- Stirbei, Barbu Demetrius Bibesco, Fürst* (Barbu Demetrijus Bibesko Stirbej, knez; 1801 - 1869) — gospodar Vlaške (1849 - 1853. i 1854 - 1856). 264 265 292
- Stirling, Sir William* (ser Viljem Sterling; 1818 - 1878) — engleski historičar i istoričar umetnosti; član parlamenta; autor radova iz istorije španske umetnosti. 39
- Stratford de Redcliffe, Stratford Canning, Viscount* (Stratford Kening Stratford di Redklif, viscont; 1786 - 1880) — britanski diplomat; diplomatski poslanik u Carigradu (1810 - 1812, 1825 - 1828, 1841 - 1858). 12 21 28 49 66 72 73 80 88 124 135 154 162 - 164 170 252 253 276 322 393 414 417
- Stuart, Lord Dudley Coutts* (lord Dadli Kuts Stjuart; 1803 - 1854) — engleski političar; član parlamenta; održavao veze sa krugovima poljske konzervativno-monarhističke emigracije. 49 57 65 253 289 290 294 296

- Suchet, Louis-Gabriel, duc d'Albufera* (Luj-Gabriel Siše, vojvoda od Albufera; 1770 - 1826) — maršal Francuske, učestvovao u ratu u Španiji (1808 - 1814), 1812/1813. vojni guverner Valensije. 363
- Sulejman I* (1494 - 1566) — turski sultan (1520 - 1566). 140
- Sulejman-paša* — turski general; 1854. komandovao neregularnim delom trupa na Dunavu. 91 251 252
- Sultan* — vidi *Abdulmedžid*
- Sussex, Augustus Frederick, Duke of* (Ogastes Frederik Saseks, vojvoda; 1773 - 1843) — šesti sin kralja George-a III. 273
- Sutherland, Duke of* — vidi *Stafford, George Granville Leveson-Gower, Marquis*
- Suvorov, Aleksandar Vasiljevič* (1730 - 1800) — ruski vojskovođa. 228 230 303 451
- Szemere, Bertalan* (Bertalan Semere; 1812 - 1869) — mađarski političar i publicist; ministar unutrašnjih poslova (1848) i šef revolucionarne vlade (1849); posle propasti revolucije emigrirao. 8
- Šah Persije* — vidi *Nasr-ed-Din*
- Šamil* (oko 1797 - 1871) — vođa brdana Dagestana i Čečenaca u borbi protiv carskih kolonizatora; ideolog muridizma, religijsko-političkog pokreta koji je Turska koristila za agresivne ciljeve. 25 198 237 284 396
- Šilder, Karl Andrejevič* (1785 - 1854) — ruski general, vojni inženjer i pronalazač; za vreme rusko-turskog rata 1828/29. i 1854. rukovodio opšadnim radovima ruske vojske na Dunavu. 59 112 225 229 - 231 256 303
- Taiping Tian-vang* — vidi *Hung Sju-tjan*
- Talfourd, Sir Thomas Noon* (ser Tomas Nun Telfed; 1795 - 1854) — engleski pravnik i pisac. 518
- Talleyrand-Périgord, Charles-Maurice de, prince de Bénévent* (Šarl-Moris de Taleran-Perigor, knezod Beneventa; 1754 - 1838) — francuski diplomat; ministar spoljnih poslova (1797 - 1799, 1799 - 1807, 1814/1815); predstavnik Francuske na Bečkom kongresu (1814/15); isticao se krajnjom besprincipijelnošću u politici; ambasador u Londonu (1830 - 1834). 245 352
- Tatišev, Dmitrij Pavlovič* (1767 - 1845) — ruski diplomat; diplomatski poslanik u Madridu (1815 - 1821), predstavnik Rusije na kongresu u Veroni (1822); ambasador u Beču (1826 - 1841). 382 384
- Thackeray, William Makepeace* (Viljem Meikpis Tekeri; 1811 - 1863) engleski pisac realist. 519
- Thierry, Augustin* (Ogisten Tijeri; 1795 - 1856) — francuski istoričar iz epohe restauracije; u svojim radovima uspeo je da u izvesnoj meri oceni značaj materijalnih interesa i klasnih borbi u Francuskoj. 348/349
- Thiers, Louis-Adolphe* (Luj-Adolf Tjer; 1797 - 1877) — francuski istoričar i državnik; ministar unutrašnjih poslova (1832, 1834), predsednik vlade (1836. i 1840), predsednik Republike (1871 - 1873); dželat Pariske komune. 219
- Tillisch, Frederik Ferdinand* (Frederik Ferdinand Tiliš; 1801 - 1889) — danski državnik; ministar unutrašnjih poslova (1851/1852, 1854. i 1864/1865). 324
- Timur (Tamerlan)* (1336 - 1405) — mongolski kan, od 1370. vladar Samarkanda; pokorio Srednju Aziju i Persiju. 37 231
- Tirtej* — grčki pesnik u 7. veku pre n. e. 214
- Tjing-dinastija* — dinastija koja je vladala Mandžurijom i Kinom od 1644. do 1911. 93
- Toreno, Queipo de Llano Ruiz de Saravia, José Maria, conde de* (Kejpo de Ljano Ruis de Saravija Hose Marija, grof de Toreno; 1786 - 1843) — španski političar i istoričar; učestvovao u revoluciji 1808 - 1814. i 1820 - 1823; poslanik kortesa u Kadisu; ministar finansija i predsednik vlade (1834/1835); 1814-1820, 1823-1833 i od 1835. živi u emigraciji. 458 362

- Turon* (Turon) — španski general. — 261
- Türr, István* (Ištvan Tir; 1825 - 1908) — mađarski oficir; učestvovao u nacionalnooslobodilačkom pokretu italijanskog naroda i 1848/49. u revoluciji u Nemačkoj; u krimskom ratu bio je i u turskoj i engleskoj vojsci. 390
- Ugarte y Larrizabal, Antonio* (Antonio Ugarte i Larisabal; 1780 - 1833) — španski političar, vođa dvorske kamarije na dvoru Fernanda VII. 382
- Urquhart, David* (Dejvid Juket; 1805 - 1877) — britanski diplomat, publicist i političar; turkofil; tridesetih godina sprovodio je diplomatske naloge u Turskoj; 1847 - 1852. član parlamenta. 11 - 15 47 53 54 137 211 217 293 322 418 497
- Urquhart, William Pollard* — vidi *Pollard-Urquhart, William*
- Urujijo, Mariano Luis de* (Marijano Luis de Urkijo; 1708 - 1817) — španski pisac i političar; za vreme francuske okupacije Španije (1808 - 1814) prešao je na stranu Francuza; predsednik vlade pod kraljem Josephom Bonapartom; 1813. emigrirao u Francusku. 357
- Ušakov, Aleksandar Kleopakovič* (1803 - 1877) — ruski general; 1854. komandant jednog dela trupa na Dunavu, 1855. jedne divizije na Krimu. 267
- Van-Halen, Antonio, primer conde de Peracamps* (Antonio Van-Halen, prvi grof de Perakamps; umro 1858) — španski general; učestvovao u ratu za nezavisnost (1808 - 1814) i u revoluciji 1820 - 1823. i 1834 - 1843; od 1843. do 1847. bio je zajedno sa Esparterom u emigraciji. 307
- Vasconcellos, Miguel de* (Migel de Vaskonseljós; umro 1640) — ministar španske regentkinje Marije Savojske u Portugalu; ubijen je za vreme narodnog ustanka protiv španske vladavine. 347
- Vauban, Sébastien le Prêtre* (Sebastien le Pretr Voban; 1633 - 1707) — maršal Francuske, vojni inženjer; autor niza radova o gradnji utvrđenja i opsadi. 339 437
- Vedel, Dominique-Honoré-Marie-Antoine, comte* (Dominik-Onore-Mari-Antoan Vedel, grof; 1771 - 1848) — francuski general. 356
- Veliki vojvoda od Toskane* — vidi *Leopold II*
- Victoria* (Viktorija; 1819 - 1901) — kraljica Velike Britanije i Irske (1837 - 1901). 8 22 33 34 42 120 - 122 131 132 144 147 151 200 203 204 218 247 273 278 279 283 285 290 297 298 317 327 417 461 518
- Vidal, Joaquin* (Hoakin Vidal; umro 1819) — španski oficir; pogubljen zbog organizovanja ustanka u Valensiji protiv apsolutističkog režima Fernanda VII. 383
- Viktor Emanuel II* (Viktor Emanuel II; 1820 - 1878) — savojski vojvoda, kralj Sardinije (1849 - 1861), kralj Italije (1861 - 1878). 62
- Villacampa* (Viljakampa) — španski oficir. 367
- Villel, marqués de* (markiz de Viljel) — španski aristokrat, član centralne hunte. 363
- Villena* — vidi *Pacheco, Juan, marqués de Villena*
- Viriathus* (Virijatus; ubijen 139. pre n. e.) — portugalski pastir, od 147. vođa Portugalaca u ratu protiv Rimljana. 334
- Vistahermosa, Angel Garcia Loygorri y Garcia de Tejada, conde de* (Anhel Garsia Loigori i Garsia de Tehade, grof de Vistaermosa; umro 1887) — španski general, 1854. komandant vladinih trupa kojima je pokušao da uguši revoluciju u Španiji, pretrpeo je poraz i pobjegao u inostranstvo. 261 268
- Vlad V* — gospodar Vlaške (1456 - 1462. i 1476 - 1479). 250
- Voltaire, François - Marie - Arouet de* (Fransoa - Mari - Arue de Volter; 1694 - 1778) — francuski filozof, satirični pisac i istoričar; predstavnik prosvetiteljstva u 18. veku; borio se protiv apsolutizma i klera. 54 144

- Voroncov, Mihail Semjonovič, knez* (1782 - 1856) — ruski državnik i general; namesnik i vrhovni komandant vojske na Kavkazu (1844 - 1854). 235 237 240 294
- Walewski, Alexandre-Florian-Joseph Colonna, comte de* (Aleksandr-Florian-Žozef Kolona, grof Valevski; 1810 - 1868) — francuski diplomat i državnik, sin Napoleona I i grofice Walewske; 1830/1831. učestvovao u ustanku u Poljskoj, posle propasti ustanka emigrirao u Francusku; ministar spoljnih poslova (1855 - 1860); predsednik Pariskog kongresa (1856). 96 127
- Walsh, John Benn* (Džon Ben Volš; 1798 - 1881) — engleski političar i publicist; član parlamenta. 79
- Wellesley, Richard Colley, Marquis* (Ričard Koli Velzli, markiz; 1760 - 1842) — britanski državnik; generalni guverner Indije (1797 - 1805); 1809. ambasador u Španiji, ministar spoljnih poslova (1809 - 1812), vicekralj Irske (1821 - 1828, 1833 - 1834), surovo je ugušio nacionalnooslobodilački pokret u zemlji. 364 478
- Wellington, Arthur Wellesley, Duke of* (Artur Velzli Velington, vojvoda; 1769 - 1852) — britanski vojskovođa i državnik; 1808 - 1814. i 1815. vrhovni zapovednik engleske vojske u ratu protiv Napoleona I; artiljerijski general (1818 - 1827), vrhovni komandant vojske (1827/1828, 1842 - 1852), predsednik vlade (1828 - 1830), ministar spoljnih poslova (1834/1835). 116 119 145 146 200 201 204 206 222 242 243 294 302 308 363 364 406 478
- Wendland* (Vendland) — lični sekretar grčkog kralja Otta I (1854). 274
- Westminster, Richard Grosvenor, Marquis of* (Ričard Grouvner Vestminster, markiz; 1795 - 1869) — engleski političar, veleposednik. 40
- Westmoreland, Fane John, Earl of* (Fein Džon Vestmorlend, erl; 1784 - 1859) — britanski diplomat, diplomatski poslanik u Berlinu (1841 - 1851) i u Beču (1851 - 1855). 321 469
- Wilhelm I* (Vilhelm I; 1797 - 1888) — pruski kralj (1861 - 1888) i nemački car (1871 - 1888); kao prestolonaslednik nosio je ime »Princ Pruske«. 63
- Wilhelm III* (Vilhelm III; 1817 - 1890) — holandski kralj (1849 - 1890). 44
- Wilhelm III von Oranien* (Vilhelm III Oranski; 1650 - 1702) — namesnik u Holandiji (1672 - 1702), kralj Engleske (1689 - 1702). 121 470
- William IV* (Viljem IV; 1765 - 1837) — kralj Velike Britanije, Hanovera i Irske (1830 - 1837). 34 50
- Williams, James* (Džems Viljenz) — pedesetih godina jedan od vođa čarističkog pokreta. 94 106
- Wilson, James* (Džems Vilson; 1805 - 1860) — engleski političar i ekonomist; pristalica slobodne trgovine; izdavač i urednik lista »The Economist»; član parlamenta; sekretar finansijske službe (1853 - 1858). 39 299 399 418 419 485
- Wilson-Patten, John* (Džon Vilson-Petn; 1802 - 1892) — engleski političar; član parlamenta. 497 498
- Wrangel, Friedrich Heinrich Ernst, Graf von* (Fridrih Hajnrh Ernst Vranžel; 1784 - 1877) — pruski general, jedan od vođa vojne kamarile; 1848. komandant 3. armijskog korpusa u Berlinu; učestvovao u kontra-revolucionarnom državnom udaru novembra 1848. 398
- Wysocki, Józef* (Jozef Visocki; 1809 - 1873) — poljski političar, general i pisac o ratnim događajima; 1830/31. i 1863/64. učestvovao u ustanku u Poljskoj i 1848/49. u revoluciji u Mađarskoj; posle poraza revolucionarnih snaga emigrirao u Francusku; za vreme krimskog rata pokušao je da organizuje poljske legije za učešće u ratu protiv Rusije. 170
- Zabala y de la Puente, Juan de* (Huan de Sabala i de la Puente; 1804 - 1879) — španski general, modera-dos. 282 283
- Zamojski, Wladyslaw, Graf* (Vladislav Zamojski, grof) — poljski magnat; 1830/31. učestvovao u poljskom us-

tanku; posle propasti ustanka jedan od vođa konzervativne, monarhističke emigracije u Parizu; za vreme krinskog rata pokušao je da organizuje poljske legije za učešće u ratu protiv Rusije. 170

Zedlinsky — vidi *Selim-paša*

Zurbano, Martin (Martin Surbano; 1788 - 1844) — španski general, revolucionar; jedan od vođa gerilaca u ratu za nezavisnost (1808 - 1814); pogubljen zbog pokušaja da proglašeni ustav od 1837. 307

Imena biblijskih, mitoloških i drugih neistorijskih lica i lica iz književnih dela

Agramente — ličnost iz Ariostove poeme *L'Orlando furioso*. 480

Ahil — ličnost iz grčkog predanja; najveći junak trojanskog rata; bio je ranjiv samo u petu. 220

Antej — grčka mitološka ličnost, div, sin boga mora Posejdona i boginje zemlje Gee; sve dok je bio u dodiru sa svojom majkom-zemljom niko ga nije mogao pobediti; Herkul ga je podigao sa zemlje i udavio. 318

Don Kihot — ličnost iz istoimenog Cervantesovog satiričnog romana. 4 309 322 354 365 391 509

Dulsinea iz Tobose — ličnost iz Cervantesovog romana *Don Kihot*. 309 391

Dušica — ličnost iz Shakespeare-ove komedije *Snovidenje u noć ivanjsku*. 75

Heraklo — vidi *Herkul*

Herkul — ličnost iz grčke mitologije, Zevsov sin; oteletovorenje snage i istrajnosti. 318 475

Kasandra — po grčkom predanju kćerka trojanskog kralja Prijama, u njena proročanstva niko nije verovao. 126

Kerber — po grčkom predanju pas koji je čuvao ulaz u podzemni svet. 76

Mars — rimski bog rata. 306

Minerva — rimska boginja mudrosti i umetničkih veština. 7

Noje — ličnost iz *Starog zaveta*. 319

Pandora — ličnost iz grčkog predanja; Pandora je iz radoznalosti otvorila kutiju u kojoj su se nalazila sva zla, i pustila ih da pobjegnu. 146

Pantalone — komična ličnost iz jedne italijanske narodne komedije, bogati i glupi starac koga svi varaju. 144

Rodomont — hvalisava ličnost iz Ariostove poeme *L'Orlando furioso*. 297 411

Sančo Pansa — ličnost iz Cervantesovog romana *Don Kihot*. 391

Sibila — proročica starog veka iz Kume; njoj se pripisuju Sibilске knjige, zbirka proročanstava. 299

Sindbad — moreplovac iz *Hiljadu i jedne noći*. 305

Squeers (Skirs) — surovi nastavnik, neznalica i tvrdica iz Dickensovog romana *Nikolas Niklbi*. — 278

Solomon — ličnost iz *Starog zaveta*. 143

Tantal — frigijski kralj koji je zbog izdavanja božanskih tajni osuđen da stalno gladan i žedan stoji u vodi i ispod plodova koji mu stalno izmiču. 480

Zeus — grčki bog. 7

Registar pojmova

Austrija

- kriza državnih finansija 16 - 17
26 - 27 43 82 - 86 264 276 293
- emisija obveznica i papirnog novca
83 - 84
- sistem oporezivanja 86 - 87
- armija
- organizacija i jačina 465 - 468
- stav prema krimskom ratu — vidi
Krimski rat

Danska

- stav prema krimskom ratu 5 20 -
21 36 - 37 52 77 271 316 - 317
324 - 325

Engleska

- stanje državnih finansija 97 - 99
181 - 186
- stanje na tržištu žita 9 168
- snaženje buržoazije 517 - 520
- engleski pisci o buržoaskoj klasi
519
- sastav parlamenta 39 - 41
- podela na društvene klase 101 103
518 - 520
- radnička klasa i čartistička agita-
cija 317 - 320 520
- »radnički parlament« 50 - 51 94 -
95 101 - 102 103 - 106
- »Irska brigada« 8 50 153
- »čišćenje poseda« u Irskoj i Škot-
skoj 191 - 194
- mančesterska škola slobodne trgo-
vine 37 493 - 494
- trgovinska i industrijska kriza 6
481 - 487 493 - 496
- emisija i opticaj državnih obvez-
nica 99 181 - 183
- stanje na tržištu žita 9 168
- učešće u krimskom ratu — vidi
Istočno pitanje i Krimski rat

Evropa

- revolucionarna kriza 6
- stanje tržišta 41 157 - 158 215
400 - 402
- Vidi takođe *Istočno pitanje i Krim-
ski rat*

Francuska

- privredne i političke teškoće 27 41
45 81 82 95

Istočno pitanje 3 16 70 134 302 - 303 327

- slabljenje Turske 115 118 127 133
216 393 - 394
- planovi o podeli Turske 90 114 -
120 127 - 129 134
- evropska ravnoteža 68 73 114
- diplomatska aktivnost 3 9 20 21
31 42 - 43 47 52 - 53 58 - 59 62
70 77 - 78 80 91 96 124 - 136 145 -
- 147 213 - 214 248 - 250 269 274 -
- 275 291 - 293 327 - 328 488 - 492
- rusko-engleski odnosi 48 67 78
114 - 120 124 - 125 128 131 - 132
134 148 241 - 246 470 - 471
- englesko-francuski odnosi 21 23 67
78 - 79 88 92 96 131 - 132 283 -
- 284
- ugovor između Turske i zapadnih
sila 79 88 154
- i Dunavske kneževine (Vlaška i
Moldavija) 67 207 249 - 253 264 -
- 265 292 327 393 397 - 399
- i Austrija 4 6 16 - 17 48 56 - 57
82 154 - 157 170 - 171 206 - 207
217 232 237 - 238 262 - 263 270
288 291 - 293 418 457 - 458 461 -
- 462
- i Pruska 4 5 43 49 62 63 122 - 123
154 - 157 170 - 171 179 - 180 206 -
- 207 269 322

- i Grčka 162 - 164 166 - 167 178 - 179 243 276 284
- grčki ustanak 80 90 - 91 107 - 109 153 162 - 163 169
- i Srbija 20 26 159 166 270 - 271 292 - 293 327
- i Crna Gora 54 - 56 179
- ugovor između Austrije i Turske 248 - 250
- odnos između države i crkve u Turskoj 108 138 - 140
- kapitulacije (carske diplome) 140
- položaj hrišćanskog stanovništva u Turskoj 66 108 138 39 145 269
- »sveta mesta« kao politički problem 53 71 72 131 136 140 - 143
- rivalstvo pravoslavne i katoličke crkve 53 54 56 80 131
- protektorat Rusije nad stanovništvom pravoslavne vere u Turskoj 9 10 22 55 71 115 125 - 126 269
- protektorat Francuske nad stanovništvom rimokatoličke vere u Turskoj 22 140 142

Italija

- nezadovoljstvo austrijskom upravom i težnje za nezavisnošću i ujedinjenjem 4 16 62 - 63 86 - 87 164 - 165 267 293

Krimski rat

- ugovor između Engleske, Francuske i Turske 79 88 138 154
- objava rata 16 137
- engleska armija organizacija 200 - 202 217 294 477 - 480
- naoružanje 202 - 205 294 - 295
- ruska armija organizacija 426 - 427
- vojne finansije zaraćenih strana 27 43 - 44 45 64 69 82 95 - 96 97 183 - 186 247 285 287 - 288
- Bosfor i Dardaneli strateški značaj 36
- strategija napada na Rusiju 3 - 6 462 - 464
- raspored i jačina oružanih snaga zaraćenih zemalja 17 29 - 30 59 60 89 - 90 110 - 112 159 - 161 196 232 - 234 248 257 266 - 267 275 323 - 324 395 - 396 427 - 429 435 - 436 454 457 460 - 461 502

- englesko-francuska politika odugovlačenja 3 16 20 58 68 78 89 - 90 302 303 327 - 328
- austrijsko-turski sporazum 291
- rusko-turski okršaji u kavkaskoj oblasti 19 24 - 25 235 237
- bitka kod Sinope 9 17 - 18 25
- bitka kod Oltenice 30 307 - 301
- borbe oko Kalafata 25 - 26 30 60 - 61 110 - 113
- bitka kod Četate 25 - 26 29 31 59
- opsada Silistrije 222 - 230 254 - 257 300 - 301
- ruska okupacija i napuštanje Dobrudže 159 - 161 169 324
- povlačenje Rusa iz Vlaške i Moldavije 231 - 232 236 - 237 240 314 - 315 321 - 323
- ulazak austrijske vojske u Vlašku i Moldaviju 231 - 232 240 302 322 - 323
- bombardovanje Odese 175 - 176 187 - 189
- opsada Sevastopolja 191 197 312 406 - 407 410 - 412 413 - 415 425 430 - 433 437 - 440 456 472 499 - 501
- bitka na Almi 408 - 410 421 - 424
- bitka kod Balaklave 442 - 447
- inkermanska bitka 448 - 452 453 - 454 472
- vojne operacije na Baltiku 195 - 197
- napad na Bomarsund 311 - 313 335 - 336 337 - 340 341 - 344
- Kronštat 5 510 - 514

Mađarska 4 86 - 87 164 464*Persija* 20 27*Poljska*

- opšte nezadovoljstvo i težnje za ponovnim uspostavljanjem sopstvene države 69 324 464

Španija

- ustanci u Španiji (istor.) 347 - 349
- nepostojanje jedinstva između provincija 349 - 350
- apsolutna monarhija 350 351
- gradovi 349 - 350
- aristokratija 349 - 350 356

Španija

- rat za nezavisnost 1808 - 1814. 352
- spontana pobuna naroda 351
- gerilski način ratovanja 365 - 367
- ustanci po provincijama 352
- kapitulantstvo plemstva i buržoazije 351 353
- monarhistička tradicija 354
- provincijske hunte 355 356 357 361
- centralna hunta 357 359 - 360 361 - 363 364 - 365 377
- Consejo Real (Kraljevski savet) 360 - 361
- kortesi 364
- demokratski ustav iz 1812. 368 - 379
- kortesi 369 - 370 372 375 - 376 377
- Državni savet 370 372
- vlastelinsko pravosuđe 371
- ukidanje inkvizicije 371 374 377
- progresivni porez 371
- opšte pravo glasa 373
- opštinska samouprava 374
- klerikalizam 374
- zavera 1819. 379 - 381
- revolucije 1820 - 1823. 382 - 384 508 - 509
- revolucija 1854. 92 247 259 - 262 267 - 268 277 280 - 283 303 - 304 330 - 331 332 333 335 347
- kontrarevolucija 315 376 - 377 385 - 387

Sadržaj

	Strana
Predgovor	IX
Friedrich Engels, Evropski rat	3
Karl Marx, Zapadne sile i Turska	8
Karl Marx, Istočni rat	16
Karl Marx, Ratna delatnost na Istoku — Austrijske i francuske finansije — Utvrđenje Carigrada	24
Friedrich Engels, Poslednja bitka u Evropi	29
Karl Marx, Careva gledišta — Princ Albert	32
Karl Marx/Friedrich Engels, Utvrđivanje Carigrada — Danska neutralnost — Sastav engleskog parlamenta — Slaba žetva u Evropi	36
Karl Marx, Misija grofa Orlova — Ruske vojne finansije	42
Karl Marx, Plave knjige — Parlamentarna debata od 6. febru- ara — Misija grofa Orlova — Operacije ujedinjene flote — Irska brigada — Sazivanje radničkog parlamenta	46
Karl Marx, Ruska diplomatija — Plava knjiga o istočnom pi- tanju — Crna Gora	52
Friedrich Engels, Pitanje rata u Evropi	58
Karl Marx, Deklaracija pruske vlade — Bonapartini planovi — Politika Pruske	62
Karl Marx, Debata u parlamentu	64
Karl Marx, Parlamentarna debata od 22. februara — Depeša Pozza di Borga — Politika zapadnih sila	75
Karl Marx, Bankrotstvo Austrije	82
Karl Marx, Ratni planovi Francuske i Engleske — Grčki us- tanak — Španija — Kina	88
Karl Marx, Otvaranje radničkog parlamenta — Vojni budžet Engleske	94
Karl Marx, Pismo radničkom parlamentu	101
Karl Marx, Radnički parlament	103
Karl Marx, Grčki ustanak	107

	Strana
Friedrich Engels, Povlačenje Rusa od Kalafata	110
Karl Marx, Dokument o rasparčavanju Turske	114
Karl Marx, Tajna diplomatska prepiska	124
Karl Marx, Objava rata — Iz istorije istočnog pitanja	137
Karl Marx, Parlamentarna debata o ratu	144
Karl Marx, Rusija i nemačke države — Cene žita	153
Friedrich Engels, Položaj armija u Turskoj	159
Karl Marx, Nota Rešid-paše — Italijanski list o istočnom pitanju	162
Karl Marx, Austrija i Srbija — Grčka i Turska — Turska i zapadne sile — Opadanje trgovine žitom u Engleskoj	166
Karl Marx, Grčki ustanak — Poljska emigracija — Austrijsko-pruski savez — Dokumenti o ruskom naoružanju	169
Karl Marx, Bombardovanje Odese — Proglas kneza Danila	175
Karl Marx, Britanske finansije	181
Friedrich Engels, Jedna čuvena pobeda	187
Karl Marx, Napad na Sevastopolj — Proterivanje ljudi sa zemlje u Škotskoj i Irskoj	191
Friedrich Engels, Podvizi na Baltičkom i Crnom moru — Anglofrancuski sistem operacija	195
Friedrich Engels, Sadašnje stanje engleske armije — Taktika, uniforma, komesarijat itd.	200
Karl Marx, Ugovor između Austrije i Pruske — Parlamentarna debata od 29. maja	206
Karl Marx, Obrazovanje posebnog ministarstva rata u Engleskoj — Operacije na Dunavu — Ekonomska situacija	211
Karl Marx, Govori Kossuth-a i Urquharta — Nova ministarska imenovanja — Austrija i Rusija — Ekonomska situacija u Engleskoj — Saint-Arnaud	216
Friedrich Engels, Opsada Silistrije	222
Karl Marx/Friedrich Engels, Stanje ruskog rata	231
Karl Marx/Friedrich Engels, Povlačenje ruske vojske	236
Karl Marx, Rat — Debata u parlamentu	240
Karl Marx, Vojni ustanak u Madridu — Ruski zajam — Austrijsko-turski ugovor — Moldavija i Vlaška	247
Friedrich Engels, Rat na Dunavu	254
Karl Marx, Pojediniosti o ustanku u Madridu — Austrijsko-pruski zahtevi — Novi zajam u Austriji — Vlaška	259

	Strana
Karl Marx, Pozornica rata — Uzbuđenje u Italiji — Ruska nota nemačkim državama — Srbija i Austrija — Položaj malih država	266
Karl Marx, Bečka konferencija — Zbivanja na ratištu — Pro- glasi Dulceovi i O'Donnellovi — Kriza vlade u Engleskoj	274
Karl Marx, Španska revolucija — Grčka i Turska	280
Karl Marx, Parlamentarna debata o ratu	285
Karl Marx, Turska i Austrija — Austrijski zajam u Lombardiji — Debata o ratu u Donjem domu	291
Karl Marx/Friedrich Engels, Dosadni rat	300
Karl Marx, Espartero	305
Friedrich Engels, Napad na ruske tvrđave	311
Karl Marx, Evakuacija Dunavskih kneževina — Događaji u Španiji — Novi danski ustav — Čartisti	314
Karl Marx, Evakuacija Vlaške i Moldavije — Poljska — Zah- tevi španskog naroda	321
Karl Marx, Istočno pitanje — Revolucija u Španiji — Madrid- ska štampa	326
Karl Marx, Revolucija u Španiji — Bomarsund	332
Friedrich Engels, Zauzimanje Bomarsunda [Prvi članak]	337
Friedrich Engels, Zauzimanje Bomarsunda [Drugi članak]	341
Karl Marx, Revolucionarna Španija	345
I	347
II	352
III	356
IV	360
V	364
VI	368
VII	375
VIII	379
Karl Marx, Reakcija u Španiji	385
Karl Marx, Glasovi o Mazzinijevom hapšenju — Austrijski prinudni zajam — Španija — Situacija u Vlaškoj	390
Karl Marx, Operacije ujedinjenih flota — Situacija u Dunav- skim kneževinama — Španija — Engleska spoljna trgovina	395
Friedrich Engels, Napad na Sevastopolj	403
Friedrich Engels, Vesti sa Krima	408
Karl Marx/Friedrich Engels, Sevastopoljska obmana	413
Karl Marx/Friedrich Engels, Sevastopoljska obmana — Pre- gled vesti	417

	Strana
Friedrich Engels, Bitka na Almi	421
Friedrich Engels, Vojna snaga Rusije	426
Friedrich Engels, Opsada Sevastopolja	430
Friedrich Engels, Kampanja na Krimu	434
Friedrich Engels, Rat na Istoku	441
Friedrich Engels, Inkermanska bitka	448
Friedrich Engels, Krimski rat	453
Karl Marx/Friedrich Engels, Razvoj rata	459
Friedrich Engels, Vojna snaga Austrije	465
Karl Marx, Osvrti	469
Karl Marx, Štampa i vojni sistem	474
Karl Marx/Friedrich Engels, O organizaciji engleske vojske	477
Karl Marx, Industrijska i trgovinska kriza	481
Karl Marx, Četiri tačke	488
Karl Marx, Trgovinska kriza u Britaniji	493
Karl Marx, Vlasnici pivara i proslavljanje nedelje — Clanricarde	497
Karl Marx/Friedrich Engels, Prilog kritici opsade Sevastopolja	499
Karl Marx, Cilj pregovora — Polemika protiv Pruske — Pobuna snežnim grudvama	502

IZ RUKOPISNE OSTAVŠTINE

Karl Marx, Španija — Intervencija [Iz serije članaka «Revolucionarna Španija»]	507
Friedrich Engels, Kronštatska tvrđava	510

PRILOZI

Karl Marx, Engleska buržoazija	517
--------------------------------------	-----

NAPOMENE I REGISTRI

Napomene	523
Literatura	556
Datumi iz života i rada Karla Marxa i Friedricha Engelsa (januar 1854 — januar 1855)	569
Registar imena	580
Registar pojmova	613

ILUSTRACIJA

Naslovna strana jedne od Marxovih svezaka sa spiskom literature za istorijat Španije	348-349
--	---------

K. MARX — F. ENGELS

D E L A · tom 13

JANUAR 1854 — JANUAR 1855

•
Pripremila za štampu saradnik
Instituta za međunarodni radnički pokret
Slobodanka Kovačević

Registar pojmova izradio
Gligorije Ernjaković

•
Prevodioci
Ljubica Bauer Protić je prevela priloge na str.:
3 - 7, 32 - 45, 58 - 63, 82 - 113, 124 - 136,
144 - 190, 195 - 199, 206 - 221, 240 - 299,
305 - 344, 352 - 356, 364 - 375, 379 - 420,
453 - 264, 493 - 496, 505 - 520.
Zora Minderović: 8 - 15, 22 - 28, 46 - 57, 64 - 81,
114 - 123, 137 - 143, 191 - 194, 200 - 205,
345 - 352, 356 - 364, 375 - 379.
Zoran Marić: 16 - 23, 29 - 31, 236 - 239, 465 - 492,
497 - 503

•
Nacrta za korice *Eduard Stepančić*
Tehnički urednik *Borivoje Miladinović*
Korektor *Branka Jovetić*

•
Izdavači
Izdavačko preduzeće Prosveta
Beograd, Dobračina 30
Institut za međunarodni radnički pokret
Beograd, Trg Marksa i Engelsa 11

•
Štampa *Birografika*
Subotica, Put Moše Pijade 72

•
Tiraž: 5.000 primeraka

